

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:
HELLER FARKAS

.. 1931

LV. ÉVFOLYAM

74. KÖTET

GERGELY R. BUDAPEST, DOBÓTTYÁUTCA 1.

MAGYAR KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI
TÁRSASÁG

Tartalomjegyzék 1931.

Tanulmányok.

	Oldal
Balás Károly: Adóztatás és konjunkturák	1
Balkányi Béla: A magyar buza áralakulása	333
Blum Erzsébet: A repülőgép jelentősége a közgazdasági életben.	363
Ifj. Boér Elek: Keynes konjunktura elmélete	645, 778
Buday Kálmán: Magyarország és az utódállamok helyzete a nemzetközi	337.01
• pénzpiacon	336.3
• pénzpiacon	472
Ifj. Deseő Antal: Nagybritannia 1931—32. évi költségvetése	592
Domány Gyula: A világgazdasági válság	194
Ferenczi Imre: Az európai munkapiac és a világnépesedés irányzata	441
Hantos Elemér: Mezőgazdaságunk válsága és annak nemzetközi megoldása	15
Ihrig Károly: A szövetkezeti állatértékesítés	681
Judik J.: A külföldi kölcsönök tekintetében követendő politika problémái	81
Kallós Artur: A racionalizálás határai	581
Laky Géza: A német és a magyar jövedelemadó rendszere.	541
Láng János: A magyar és német mezőgazdaság hitelterhei és megadóztatása	115
Móricz Miklós: Angol könyv a román földreformról	88
Neubauer Gyula: Statisztika és közgazdaságtan	253
Otte Gerhard: A fogyasztói járadék közgazdasági jelentősége.	429
Szécsi János: A Gossen-törvények módosítása	169
Szigeti Gyula: Magyarország 1930. évi nemzetközi fizetési mérlege.	666
Teghze-Gerber Ferenc: A német birodalom háztartási rendjét szabályozó	760
1930 április 14-iki törvény	745
Varga István: Az aranypengő	745

Közlemények.

Andor Endre: A Magyar Társadalombiztosítás tiz éve	303
Binét György: A fiumei kérdés	47
Buday Gyula: Az Egyesült-Államok 1929. évi nemzetközi fizetési mérlege	43
Buday Kálmán: A Népszövetségi Pénzügyi Bizottság jelentése.	790
Csanády György: Az ötéves terv	514
Ifj. Deseő Antal: Nagybritannia 1931—32. évi költségvetése.	808
guóthfalvi Dorner Zoltán: Az iparfejlesztés multja és a külföld iparfejlesztési tevékenysége	216
Holzweber Imre: A Fascista Bankárszövetség	509
Káldor Miklós: A nemzetközi valutapolitika és az árszínvonal.	722
Mannheimi Ernő: Értékpapírpiacon és gazdasági helyzet	625
kisléghi Nagy Dénes: A gazdálkodás metafizikájához	621
kisléghi Nagy Dénes: Az universalismus államelmélete	702
Németh József: Magyarország vízügyi programja	800
óvári Papp Zoltán: Alkalmas-e az ezüst vagy a platina az arany pótlására	226
Schäffer László: A csepeli kikötő első üzemeltetése	396
Topi Kallio: Antti Chydenius	129
Tóth Jenő: A román nemzetközi mezőgazdasági intézet pályázata.	140
Tóth Jenő: Nemzetközi búzakereskedelmi konferenciák és azok tanulságai.	390

	Oldal
<i>Tóth Jenő</i> : A római nemzetközi mezőgazdasági intézet jelentése.	505
<i>Tóth József</i> : A német földteherrendezés	306
<i>Varga István</i> : A naptárreform-tervek közgazdasági jelentősége.	38
<i>Zelovich László</i> : A buzaválság	133

Könyvismertetések.

A Magyar Pósta jelentése az 1929. évi működéséről (Andreich Jenő). . .	246
Az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése (Vigdorovits Ernő). . .	70
A világ mezőgazdasági termelése az 1930. évben (Éber Ernő)	154
A magyar buzatermelés irányelvei (Éber Ernő)	405
<i>Bachl B.</i> : Wert und Geld (Tóth József)	244
<i>K. Bauer-Mengelberg</i> : Agrarpolitik (Mattyasovszky Miklós)	518
<i>Bauer Theodor</i> : Der moderne deutsche Sozialismus (Lipták László). . . .	522
<i>Bonn M. J.</i> : Das Schicksal des deutschen Kapitalismus (Grossmann L.)	320
<i>Braun Martha Stephanie</i> : Theorie der staatlichen Wirtschaftspolitik (Theisz Ede)	401
<i>Decugis H., Olds R. E., Tschierschky S.</i> : Etude sur le regime juridique des ententes industrielles (H. F.)	58
<i>De Man, Henri</i> : La joie au travail (k. Nagy Dénes)	310
<i>Diehl Dr. Karl</i> : Die rechtlichen Grundlagen des Kapitalismus (Tóth József)	64
Die Verschuldungs- und Kreditlage der deutschen Landwirtschaft in ihrer Entwicklung von der Währungsbe festigung bis Ende 1928. (H. F.)	733
<i>Eichborn, Kurt v.</i> : Das Soll und Haben von Eichborn & Comp. in 200 Jahren (H. F.)	145
<i>Einzig Paul</i> : The World Economic Crisis 1929—1931 (óvári Papp Zoltán)	737
<i>Eliacheff, Boris</i> : Le Dumping Soviétique (Tóth József).	530
<i>Elster Karl</i> : Vom Rubel zum Tschervonjez (Brunner Vilmos).	524
<i>Enyedi Simon</i> : La crise agraire des états exportateurs de produits agricoles du bassin du Danube (Grossmann László)	740
<i>Fellner Frigyes</i> : Csonka-Magyarország nemzeti jövedelme (Varga István)	231
Finanzen und Steuern im In- und Ausland (Domanovszky Ákos). . . .	322
<i>Fischer Herbert J. H.</i> : Ergebnisse britischer Genossenschaften in der Bekleidungsindustrie (H.)	410
<i>Fisher Irving</i> : The Theory of Interest (Neményi Endre).	519
<i>Fleissig Andreas</i> : Planeuropa (ifj. Bálint Ernő)	318
<i>Grossmann Henrik</i> : Das Akkumulations- und Zusammenbruchgesetz des kapitalistischen Systems (Lipták László)	314
<i>György Ernő</i> : Az árak alakulása a kereskedelmi forgalomban. (Sipos Sándor)	408
<i>Dr. Haimburger Karl</i> : Die Theorie von der industriellen Reservearmee. (K. Nagy Dénes)	147
<i>Haydt Eugen</i> : Die ökonomische Zurechnung. (H. F.)	141
<i>Hantos Elemér</i> : Die Rationalisierung der Weltwirtschaft. (Domány Gyula)	150
<i>Hantos Elemér</i> : Das mitteleuropäische Agrarproblem und seine Lösung. (Éber Ernő)	527
<i>Heller Wolfgang</i> : Die Entwicklung der Grundprobleme der volkswirtschaftlichen Theorie. (Mezey Lajos)	815
<i>Dr. Hirsch Julius</i> : u. <i>Dr. Brandt Karl</i> : Die Handelsspanne. (Óvári Papp Z.)	635
<i>Ischboldin, Boris</i> : Die russische Handels politik der Gegenwart. (Brunner V.)	413
Jelentés az Országos Hitelvédő Egyesület 1930. évi működéséről. (Sipos S.)	817
<i>Juhos Lajos</i> : Kiszgazdaságok jövedelmi eredményei az 1929. évben. (Gombás Géza)	823
<i>Kemény Georg</i> u. <i>Vágó József</i> : Die Volkswirtschaft Ungarns im Jahre 1930. (Andreich Jenő).	411
<i>Kesztyüs Lajos</i> : A nyírségi szeszgyári gazdaságok üzemszerve. (Lautenburg István)	824
<i>Korács Lajos</i> : A tisztos iparért. (Lautenburg István)	825
<i>Köppeli, Róbert B.</i> : Der Notenbankausweis in Theorie und Wirklichkeit. (Varga István)	246

	Oldal
La Crise Agricole. (Láng János)	637
Lewinsohn Richard: Das Geld in der Politik. (Grossmann László).	243
Mahr Alexander: Hauptprobleme der Arbeitslosigkeit. (H. F.).	730
Dr. Márkus György: Az állam magángazdasági tevékenysége, különös tekintettel a legujabb szocializálási törekvésekre. (Óvári Papp Zoltán)	315
Mechanikus számvitel alapelvei és hazai gyakorlata. (V. I.).	532
Dr. Mihelics Vid.: Az új szociális állam. (Varga István).	151
Movimento Economico dell'Italia. (Binét György)	821
Dr. Müller Miklós: Vasuti tarifapolitika. (Schäfer László)	234
Neuling Willy: Deutschlands Wirtschaftserfolg 1924—29. (Varga István)	529
Oppler Ernst: Der Begriff des Wirtschaftsgesetzes in der Volkswirtschaftslehre. (Andreich Jenő)	817
Pálosi Ervin: A társadalmi törvények helye a természetben. (Balás Károly)	728
Raith Tivadar és Winternitz Károly: A mechanizált irodatechnika. (Andreich Jenő)	640
Roosevelt Nicholas: America and England. (Buday Kálmán).	632
Röpke W.: Finanzwissenschaft. (H. F.)	143
Rubinstein Sigmund: Herrschaft und Wirtschaft. (Viner Andor).	67
Somary Felix: Bankpolitik. (Heller Farkas)	628
Spann Othmar: Die Krisis in der Volkswirtschaftslehre. (kisléghi Nagy Dénes)	814
Schütz Géza: La Situation Matérielle des Classes Laborieuses en Hongrie avant la Guerre. (Varga I.)	69
Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor: Adalékok a budapesti ipari munkabérek statisztikájához. (Laky Dezső)	61
Dr. Szählender Éva: A magyar jóvátétel. (Varga István)	639
Tagán Galimdsán: Oroszország valutája a háború alatt és a háború után Etude sur les aspects économiques de différentes ententes industrielles internationales. (Tóth Jenő)	237
Umsatz und Umsatzsteuer in Deutschland nach den Umsatzsteuerveranlagungen 1926 bis 1928. (Láng János)	326
Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch. (Szigeti Gyula)	821
Weinberger O.: Mathematische Volkswirtschaftslehre. (Theisz Ede)	65
Zelovich Kornél: Nagyvárosok közlekedése. (Viener András)	734

Folyóiratok szemléje.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. (K. V.).	248, 418, 741
Bank-Archiv. (M. M.)	160, 536
Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. (D. Á.)	329, 533, 641, 826
Journal des Économistes. (Cs. Gy.)	534
Revue d'Economie Politique. (Cs. P.)	72, 416
The Economic Journal. (V. I.)	157
Weltwirtschaftliches Archiv. (O. P. Z.)	79, 250
Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. (K. V.)	158, 249, 538
Zeitschrift für Nationalökonomie. (D. Á.)	331
Magyar Közgazdasági Társaság	162, 252, 420, 540, 644, 743, 828
Vita az aranypengőről (Bátor Viktor, Görög Frigyes, Kemény György, Varga István, Éber Antal)	828
Közgazdasági Krónika (Varga István)	1—112

Adóztatás és konjunkturák.

1. Ha van területe a közgazdaságtannak, amelyen a kialakuló nézetek ugyszólván csak magyarázatai az intézményeket és azok rendelkezéseit létrehozó szükségességeknek, akkor elsősorban az adóztatás tere ilyen természetű.

A fejlődés folyamán kialakuló adóelméletek erősen magukon viselik koruk bélyegét. Ma már mindenki előtt természetes dolognak látszik az a felfogás, hogy az adót általános polgári kötelesség alapján kell viselnünk valamennyiünknek. Valamikor azonban nem volt ez ilyen magától értetődő dolog és ezért valamely különlegesebb magyarázatára volt szüksége az adófizetési kötelességnek. Addig, ameddig a modern értelemben vett és állandósított pénzbeli adóztatás még nem látszott annyira természetesnek, mint jelenleg, magától értetődő volt az adó okát valamely különleges körülményben keresni.

A merkantilizmus korában a regálék, vámok, állami vállalkozások és állami javak voltak az alapvető jövedelmi források. Az adók annak folytán, hogy az államszükségleteket később csakis minél szélesebb adóbeli teherviseléssel lehetett kielégíteni, először ezekhez a regálé- és vámjövedelmekhez közelebbi rokonságot felmutató forgalmi és fogyasztási adók formájában általánosodtak el. A XIX. század vége felé pedig már ugyancsak elítélő nézetek lettek urrá azokkal a sokféle forgalmi és fogyasztási adókkal szemben, melyeken a merkantilizmus nem talált ennyi kivetni valót. Az ideál az általános jövedelmi adó minél teljesebb kiépítése és a közvetett, főleg fogyasztási adók háttérbeszorítása lett.

Jöttek azonban a századvégi nagy fegyverkezési és növekvő szociális terhek, majd századunk elején a világháború és annak torzbékéi következtében még nagyobb bajok és súlyosabb helyzetek, amelyek között a pénzügyi kormányzatoknak kevésbé lehetett válogatniuk az adófajták között. Erősen ki kellett használni, visszahozni és általánosabbá tenni nem egy olyan adófajtát, amelyhez nem is oly rég nem nagyon szívesen nyultak s amelyet csak ideiglenes rossznak tartottak. A kiküszöbölhető voltukba, sőt kiküszöbölésük szükségességébe vetett hit pedig egyre gyöngébbé vált.

Igy a huszadik század fejlődése során és főleg a világ-

háboru után az államháztartásokra egyre jobban ránehezedő súlypróbák számos tiszteletreméltó pénzügyi és adópolitikai meggyőződésnek ellenére is, a fogyasztási és forgalmi adók arányának újabb megerősödéséhez vezettek. A növekedő szociális, katonai terhek, majd a háborúk s az azokat követő barbár békék következtében előállott költségvetési igények nem engedtek időt a habozásra.

2. A modern jövedelemeloszlás terén az adót az állam közjogi alapon megszerzett járadékának kell tekintenünk, melyet az adóalanyok jövedelmeiből, sőt néha a törzsvagyonából, a maga közjogi parancsával hasít ki a maga számára. Az a kérdés most már, hogy az adónak, mint közjogi járadéknak, milyen kialakítási útja a megfelelőbb általánosságban. Ha a különféle adófajták természetét helyesen akarjuk megítélni, tisztában kell lennünk azzal, hogy nem minden körülmények között és nem minden időszakban válnak be ugyanazok az adótipusok és hogy az egyes adótipusok megfelelőbb, vagy kevésbé megfelelő volta nem ezeknek a típusoknak abszolút értékétől függ, hanem a gazdasági életnek alakulásával és konjunktúráival változik az. Az adóknak és fajtáinak ugyanis ezekhez az utóbbiakhoz kell alkalmazkodniok. Ennélfogva lehetséges dolog, hogy az általánosságban megfelelőbbnek látszó adótipusokkal szemben kivételeseknek tekinthető időszakokban és konjunktúrák között más adótipusok válnak be jobban.

Az adótipusok beválása dolgában a két legfontosabb szempontnak, egyrészt az állam részére való elégséges adóhozadékot, másrészt pedig az állampolgárok jövedelemképződésének (vagyis anyagi boldogulásának) minél kisebb akadályozását kell tartanunk.

A modern pénzbeli jövedelemeloszlásban a termelés eredményeit a piacon (esetleg a tőzsdén, vagy bárhol) értékesítő eladók árbevételét láttuk olyan kategóriának,¹ mely a modern pénzbeli jövedelemeloszlás folyamatában a pénzösszegben megjelenő anyajövedelem jellegét viseli magán. Az árbevételekből, vagyis az árösszegekből, tehát a termelés folyamatának elvégzése után a piacon (vagyis eladás céljából) először megjelenő jószágok eladásából befolyó pénzösszegekből hasadnak ki a modern társadalom többi jövedelemfajtái, akár közvetve, akár közvetlenül, mint afféle *residuumok* a bruttó árbevétellel szemben. Tehát a munkabér, a járadékok s köztük az állam közjogi záradéka, az adó is, valamint ebből marad meg a vállalkozó számára az ő tiszta nyeresége is.

¹ Lásd erről szerzőtől: *Theorie der Einkommen und der Zahlungsverteilung*. 1928. Wien, Mainz. — A jövedelemeloszlás fő ágai a kapitalizmus korában. Budapest, 1913. Eggenberger. 656 l. — Politikai gazdaságtan. Budapest, 1922. Eggenberger. Két kötet.

A közjövedelmek megszerzése tekintetében ennek folytán gyakorlatilag is elhatározó jelentőségű, tudományos elvi szempontból pedig szintén előljáró probléma az, vajjon a (termelési és fogyasztási) javak *árában* igyekezzünk-e koncentrálni az adókat, avagy lefejtsük-e azokat lehetőleg az árról és lehetőleg külön-külön az egyes tiszta jövedelmekből igyekezzünk azokat kihasítani?

A különböző természetű adótipusokat tehát ezekből folyólag mostani tárgyunk szempontjából aszerint csoportosíthatjuk, amint egyrészt az árösszegben, avagy pedig másrészt a különféle jövedelemágaknak, vagy adóköteles hozadékmennyiségeknek összegeiben keresik és ragadják meg az adóforrást. Minthogy pedig az árbevétel bruttó összegétől különböző egyes jövedelemágak eredetileg többé-kevésbé valamennyien valamely árösszegeből hasadtak ki, ezért valamennyien többé-kevésbé árösszegmaradványnak (residuumnak) is tekinthetők. A hozadéki adók során megadóztatott adóköteles hozadékok mint adóforrások is hasonló jellegűek, amennyiben vagy nem egyebek azok az egyes különvált jövedelemágaknál (kamat, földjáradék, tiszta nyereség), vagy pedig bizonyos termelési költségek levonásával előálló hozadékmaradványok azok, bár a gyakorlatban elnevezésük többnyire valamilyen adóköteles „tiszta jövedelem”. A főleg egyenesadóknak nevezett adók adóalapjainak tehát többé-kevésbé bizonyos residuumjellegük van, a forgalmi és fogyasztási adóknak az ár teljes és csonkítatlan összegében szereplő adóalapjaival szemben. Ebben a tekintetben az u. n. általános jövedelemadó sem kivétel, mert az adóalapot, t. i. az u. n. adóköteles tiszta jövedelmet itt is különféle termelési, üzemi stb. költségek, illetőleg bruttó jövedelemrészek levonásával előálló maradvány gyanánt számítják ki.

3. Az árösszegekben a gazdasági élet keresleti oldalának pénzbeli áldozatai vannak összegezve. Kifejezésre jut tehát bennük a közönség vételerejének — mondhatni — az egész nagysága. Azok a pénzösszegek és mondhatjuk pénzértékek, amelyek a többi jövedelemágak útján a föld-, ház-, tőketulajdonosoknak, a kereső munkásoknak és szabadfoglalkozásuaknak s végül tiszta nyereség alakjában a termelő vállalkozóknak jutnak osztályrészül, mind benne vannak vagy voltak már a különféle javakért eladóihoz befolyt árösszegekben. A különféle jövedelemtipusok részletei ily módon valamennyien az árösszegekből hasadnak ki. Azok az összegek tehát, amelyek a járadék, munkabér és tiszta nyereség összegei egy bizonyos időpontban, valamikor, egy másik időpontban, valamely árösszegeknek a részletei.

Ha tehát az árak keletkezésénél, vagyis akkor, amikor az emberek valamit eladnak, ragadja meg a köz polgárainak szolgáltató (fizető) erejét, akkor (az összes gazdasági alanyok szol-

gáltató erejéhez viszonyítva) a legnagyobb szolgáltató (fizető) erőmennyiséget ragadja meg, vagyis ebben az esetben tehet szert a pénzértékben kifejezett aránylag legnagyobb adómenynyiségre. A pénzösszegben kifejezésre jutott adótárgy-volumen is ebben a formában, t. i. az árösszegek alakjában lehet a legnagyobb, mert minden egyéb jövedelem, mint adótárgyösszeg is, innen hasad ki. Ezért a legkiadósabb adókká a forgalmi és fogyasztási adók tehetők.

E jelenség megfejtése abban kereshető, hogy az árbevételekre kivetett adókkal az állam közvetlenül a fizetési erőt ragadja meg s közvetlenül a fizetési összegekből kanyarítja el adó alakjában a maga részét akkor, amikor ezek a fizetési összegek felszínre kerülnek, mint a különböző javakért adott árak.

A modern államnak is fizetési hatalomra, vagyis pénzösszegekre van szüksége. A gazdasági életben pedig a legtöbb pénzösszeg a javak árai alakjában bujik elő a jogügyletek milióiban. A javak áaira, mint adóforrásra vadászó állam, ilyen módon aránylag a legdusabb és legközvetlenebb zsákmányt az árbevételekre kirótt adókkal ejtheti. Itt természetesen a legtágabb kategóriájára gondolunk az árbevételeknek, arra, mely mindenütt megvan, ahol akár fizikai termelési és fogyasztási jóságokért, akár immaterializált vagyontárgyakért szerzünk pénzbevételeket. Akár a közönséges piaci, akár a tőzsdei legkülönbözőbb eladások lehetnek ekként alkalmas tárgyai az adók szóbanforgó fajtájának. (Főleg forgalmi és adásvétel alapján kirótt fogyasztási adók, de ezeken a szorosan vett adókon kívül tágabb értelemben és főleg a fogyasztási adókéhoz hasonló hatásuknál fogva, ide sorozhatók az u. n. állami [pénzügyi] jövedékek és monopóliumok, bár ezek voltaképpen állami üzemek jövedelmei.)

Amit az eddigiekben az imént mondtunk, az főleg a *reális* gazdasági életre vonatkozik, mely árösszegek ellenében reális termelést, a piacnak valóságos új használati javakkal való gazdagítását jelenti. Ebben a reálisnak nevezett gazdasági életben és tevékenységben természetesen az árak is reálisnak mondhatók általában. Ha most már minden ár ilyen értelemben vett reális ár volna, vagy legalább is ilyen volna az árak tulnyomó többsége a lényegtelen kivételekkel szemben, akkor könnyen lehetne egy olyan adónemre gondolni (valami olyan forgalmiadó félére), mely ha nem is tölthetné be hivatását, mint egyetlen adó, de következetesen és általánosan keresztülvive, az oroszlánrészt jelenthetné hosszabb időszakokon át az adójövedelmek terén.

Gondolnunk kell azonban arra, hogy a mindenkori pénzösszegekben igen nagy az elaszticitás, így azokban a pénzösszegekben is, amelyek az árösszegeket teszik ki és általában véve

azokban a pénzösszegekben, amelyek az egyes adófizető polgárok jövedelmi összegeit alkotják. Ezek a pénzösszegek adott viszonyok között alkalmas módon növelhetők, inflálhatók, anélkül, hogy e pénzösszegnöveléssel, illetve inflálással párhuzamosan kellene megfelelő mennyiségű javaknak is termelődniök, megfelelő mennyiségű materiális áruknak a piacra jönniök és használat céljaira megoszolnoki és rendelkezésre állaniok. (Pl. papírpénzkibocsátás, pusztán konjunkturális, u. n. spekulációs nyereségek, lánckereskedelmi ártöbbletek stb., stb.) Tehát új pénzösszegek s egyuttal új jövedelmi összegek, új vételi erők, új árak keletkeznek (hiszen lényegükben ezek többnyire valamilyenféle ártöbbletek), amelyek keletkezési forrása, mondhatni, egészségtelen és nem olyan, mint az előbb reálisaknak mondott áraké és árösszegeké, mert velük párhuzamosan nem születnek új materiális javak, — de amelyek szintén és a reális árösszegektől meg nem különböztethető, ugyanolyan pénzösszegekből álló jövedelemösszegekké, fizetési hatalommá válnak, tehát amelyek szintén adóforrásokul jelentkeznek. A legnagyobb igazságtalanság volna most már az adóztató állam részéről ezeket az egészségtelenül, vagy kevésbé reálisan keletkezett jövedelemösszegeket, illetőleg ártöbbleteket kiereszteni az adóztatás alól és csupán — a többnyire jobban megfigyelhető és nyomon követhető — reális ár- és jövedelemösszegkeletkezéseket ragadni meg.

4. A fentiek értelmében tehát a magunk céljaira rövidek ár-adók és *residuum*-adók között teszünk különbséget, értvén az előbbieket alatt főleg a forgalmi és fogyasztási adókat és a fogyasztási adókéhoz hasonló hatásu pénzügyi monopóliumokat, az utóbbiak sorában pedig főként a jövedelmi és hozadéki adókat. Az ár-adók rendszerénél az adók jellege és terhe *végeredményben* az adózók összességére nézve mint *termelési* (üzemi, megélhetési) *költség* érvényesül. Ezeknél tehát a *költség*-jelleg a kidomborodott, mely a javak árában, a létfenntartás költségeiben mint bennerejlő alkotórész érvényesül és háritódik át ugyancsak termelési és megélhetési költség vagy költségrész gyanánt.

A *residuum*-adók, minthogy az itteni adóalapok, vagyis a megadóztatott *residuum*ok már leváltak a különféle termelt és fogyasztott javakért fizetett vagy kapott bruttó árösszegekről, jövedelemelosztásbeli és *átháríthatóság*beli szempontból lényegesen különböző természetűek. Ezt a különbözőséget több irányban lehetne jellemezni. Elegendő ezuttal azt hangsúlyozni, hogy a *residuum*-adók forrásai, illetőleg adóalapjai kevésbé elasztikusak, tehát rendszerint sokkal merevebbek éppen *residuum*-természetüknél és az adóáthárításnak rendszerint nagyobb nehézségeinél fogva, adóalanyaik száma pedig jóval kevesebb általában az ár-adók alanyainál. A *residuum*-adók

rendszere (gondoljunk csak a modern jövedelmi és kereseti adókra) oly viszonyok között, amikor az állam nagyon rá van szorulva bevételeinek a fokozására), csak kedvező gazdasági konjunkturák között lehet kielégítő hozamu, t. i. akkor, amikor a polgárok gazdálkodása általában és az adóalanyok tulnyomó többségénél számottevő tiszta jövedelmekkel, feleslegekkel, nyereségekkel végződik.

Ha ellenben nem ilyenek a viszonyok, amikor tiszta jövedelmek, tiszta vállalati nyereségek, félretett feleslegek általában és az adóalanyoknak elegendő többségénél nem mutathatók ki, akkor az állam kénytelen-kelletlen oly adóztatási fajtákra szorul, melyek ilyen kereseti, jövedelmi, illetőleg vállalkozási viszonyok mellett is, tehát a residuum-jövedelmek kedvezőtlen alakulásának időszakaiban is lehetőleg elegendő összegeket mozgósítanak az állampénztár felé. Ez pedig — természetesen bizonyos határok között — úgy vihető keresztül, hogy ha az adó a termelési és megélhetési költségek alkotórészeként és oldaláról, mint azoknak bizonyos többlete — nem pedig a jövedelmi residuumoknak bizonyos elkanyarított hányadaként — jelentkezik (forgalmi, fogyasztási adó). Tehát mint *hozzáadás* a javak áraihoz, nem pedig mint *kivonás* a jövedelmekből, illetőleg a jövedelmi és kereseti maradványokból (residuumokból). A *jövedelmek* oldaláról ekként a *költségek* oldalára vivődik át az adóztatás súlya. A költség-eleme ugyanis állandóbb és több emberre kiterjedőbb eleme a modern gazdálkodásnak, mint a jövedelem s főleg a jövedelmi residuumok eleme. Mondhatjuk, hogy a költség-elem az általános alkotórésze az emberek gazdálkodásának és jövedelemeloszlásának. A jövedelmek eleme ezzel szemben szűkebbkörű, még ha a brutto jövedelmeket nézzük is. Még szűkebbkörű a brutto jövedelmek körén belül kialakuló residuum-jövedelmek esete. Ha tehát az állam a *költség* kategóriájához ragasztja az adót, mint — áthárítható vagy át nem hárítható — toldalékot, sokkal több adóalanyt ragad meg, mint a residuumok megadóztatása esetében. Megragadja pedig ezeket az adóalanyokat az árfizetés pillanatában, tehát akkor, amikor ők maguk jönnek elő pénzösszeggel a kezükben.

Szociális és adópolitikai szempontból fontos azután, hogy az ár-adók sokkal inkább a termelési költségek alkotórészeivé legyenek, mint egyoldaluan a tulajdonképpeni megélhetési költségek alkotórészei (fogyasztási adók).

Minden országban bekövetkezhetnek olyan gazdálkodási viszonyok, amikor a kimutatható residuum-adók természetesen nem hozhatnak eleget. Az államnak ebben az esetben is kell valamiképpen gondoskodnia magáról s ilyenkor az adóztatás terén való irányváltoztatás útja — a kincstár oldaláról nézve — abban kínálkozik, hogy inkább az árakban, közvetlen áralkotórészként, a residuum-elemnél sokkal általánosabb és sok-

kal állandóbb költségelem gyanánt helyezkedjék el az adóteher. Már csak azért is, mert az árakba — mint termelési és megélhetési költségekbe — így beledolgozott adónak valamilyen áthárítására sokkal inkább lehet számítani, mint a residuumokra kivetett adók áthárítására. Az előbb említett adóztatási mód tehát élni engedi valamikép az adóalanyt akkor is, amikor a hasonló adóteher a jövedelmekre és keresetekre kivette már megbuktatná őt, mert valóságos residuumokat és áthárítási lehetőségeket nem találván, deficiteket eredményezne.

Ugy gondolom, hogy a modern államok pénzügyi alakulásának a legujabb időszaka eléggé bebizonyította máris, hogy akkor, amikor a gazdasági, politikai és főleg szociális terhektől roskadozó köz költségvetések még ingadozó, válságos, vagy éppen lefelémenő gazdasági konjunkturákkal is találkoznak, a pénzügytanak az eddig szokásos felfogását a követendő adó-típusokról bizonyos revízió alá kell vennie. Az ár-adók kivetni való mivoltáról táplált felfogás beleütközik a gyakorlati szükségességekbe. Az a nézet, amely — kétségtelenül sok helyes indokból — a jövedelemadót kívánta minél részletesebb kiépítésben, de egyszersmind lehetőleg minél kizárólagosabban is a közbevételek legalább is olyan legfőbb forrásává tenni, mely mellett a többieknek erősen háttérbe kell szorulniok, egyre foszladozóbb ideállá vált a gyakorlatban, különösen akkor, amikor a legujabb kor nagy politikai és szociális vonatkozású terhei zúdultak rá a modern adófizetők vállaira. Ha bizonyos optimizmussal a mai politikai, katonai stb. terheket időlegesenek tételezzük is fel, annál kevésbé gondolhatjuk ezt a modern szociálpolitikának igényeiről (társadalmi biztosítás, munkanélküliség stb., stb.). Le kell tenni tehát arról a gondolatról, hogy a modern államkincstáraknak belátható időn belül a residuum-adók elegendő adóforrást nyujthassanak és hogy romboló következmények nélkül az ár-adók nyujtotta lehetőségeket széleskörűen kihasználniok ne kellene. A tanulság tehát az, hogy a modern pénzügyek fejlődése szükségessé teszi, hogy a két adó-típus rendszeresen kiegészítse egymást. A kiegészítés lehetősége és módja azonban sokkal változóbb, sokkal nagyobb rugalmasságot, alkalmazkodást igényel, — mondhatjuk tehát, hogy sokkal ujszerűbb követelményekkel fellépő — mint ahogy azt eddig a pénzügytanok tanították és a pénzügyi adminisztrációk keresztül vinni tudták. A gazdasági konjunkturák alakulása szerint lehetnek ugyanis esetek, amikor aránylag csökkenő konjunkturák dacára, az állambevételek szempontjából még elég kedvezően alakulhat az interdependens adótipusok valamelyik oldaláról az együttes adóhozam kiegészítése és megfordítva.

A mélypontot természetesen az jelenti az állampénztárra nézve, amikor kedvezőtlen konjunkturák mellett kedvezőtlenül

alakulnak a két különböző típusu adórendszernek az adókiegészítésbeli eredményei is.

Ilyenkor a leginkább tévedés azt hinni, hogy pusztán államháztartási oldalról gyökeres javulást lehessen előidézni, mert ilyenkor jelent az ország gazdasági életében — különösen, ha az adótipusok interdependenciájának követelményei még kiépítve nincsenek — a tehernövelés már egyuttal konjunktura-rontást és adóforrásgyöngítést is (pl. a fizetéscsökkentés széles rétegeknél majdnem kizárólag a fogyasztási és háztartási javakért kiadott vásárló-összegek megcsökkenését jelenti, vagyis oly jövedelemcsökkentést, mely egyuttal a használati és háztartási javak forgalmának kisebbedését is jelenti, amely körülmény azután ugy a residuum-, mint az ár-adóforrások oldalán mihamar érezteti hatását. Gyökeres javulás ilyenkor csak ugy lehetséges, ha a másik oldalon is állapotjavulás következik be. Amikor tehát pl. a jövedelmek, vagy termékárak emelkednek, vagy legalább is a forgalom növekedik.

5. Ami most már az ár-adóknak a kinestár javára való jövedelmezőségét illeti, ez a körülmény szorosan összefügg egyrészt az árakaulás emelkedő, vagy eső hullámmzásával, másrészt pedig a csereforgalom során kialakuló árak összegezett mennyiségével, vagyis a csereforgalom nagyságával és élénkségével.

Lehetnek ugyanis:

- a) növekvő árak növekvő csereforgalom mellett,
- b) csökkenő árak növekvő csereforgalom mellett,
- c) csökkenő árak csökkenő csereforgalom mellett és
- d) növekvő árak csökkenő csereforgalom mellett.

Általánosságban azt lehet mondani, hogy az ár-adók hozadékai a legjobban kell, hogy növekedjenek az a) esetben (növekvő árak növekvő csereforgalom mellett). Ezután a b) vagy d) alatti eset következik (csökkenő árak növekvő és növekvő árak csökkenő csereforgalom mellett), még pedig aszerint, hogy melyik a nagyobb jelentőségű, vajjon az árak esése, vagy növekedése-e, avagy a forgalomnak csökkenő, vagy növekvő alakulása. A legkedvezőtlenebb eset az ár-adók hozamának alakulási lehetősége szempontjából a c) alatti (csökkenő árak csökkenő csereforgalom).

Minket azonban elsősorban az a kérdés érdekel, hogy az összes adójövedelmek mikor alakulhatnak a legkedvezőbben, tehát az ebből a szempontból interdependens ár- és residuum-adók együttesen mikor adhatják meg az adóhozadéknak a mennyiségbeli optimumát. E célból tehát az ár-adatok alakulási eshetőségei mellé még hozzá kell kombinálnunk az u. n. egyenesadók kivétési alapjául szolgáló bevételresiduumok (adóköteles tiszta jövedelmek, hozadékok, járadékok, nyereséglefeleletek stb.) alakulásának eshetőségeit. Emez adók kivétési

rendszerének közös vonása, — mint már jeleztük is — hogy az adóztató felsőbbtség, illetőleg törvény valamennyinél feltételez, kiszámít vagy meghatároz az üzemi főköörülmények alakulásának bizonyos figyelembevételével bizonyos jövedelmet, hozadékot, nyereséget stb., amely bizonyos költségelemek levonása után adóalapul marad meg az állam oldaláról nézve. Ezért nevezhetők ezeknek az adóknak alapjai többé-kevésbé residuumoknak.

Az ár- és residuumadók együttes és összes hozameredményének alakulása tekintetében most már a fentebb felsorolt négy eshetőségnek a következő változatai lehetségesek:

A) növekvő árak, növekvő csereforgalom

a) növekvő és b) csökkenő tiszta jövedelmek vagy residuumok mellett.

B) csökkenő árak, növekvő csereforgalom

a) növekvő és b) csökkenő tiszta jövedelmek, illetőleg residuumok mellett.

C) Csökkenő árak, csökkenő csereforgalom

a) növekvő és b) csökkenő tiszta jövedelmek, illetőleg residuumok mellett és

D) növekvő árak, csökkenő csereforgalom

a) növekvő és b) csökkenő tiszta jövedelmek, illetőleg residuumok mellett.

A legkedvezőbb együttes adóbevételi eshetőséget az A) a) eset jelenti (növekvő árak — növekvő csereforgalom, növekvő residuumok). A jövedelmi, illetőleg residuum-adók hozameszkökenését azonban a legjobban egészíti ki az áradók oldaláról az A) b) eset (növekvő árak — növekvő csereforgalom, csökkenő residuumok mellett). B) a) eset a közgazdasági, illetőleg szociálpolitikai szempontból a legjobb helyzetet (csökkenő árak — növekvő csereforgalom, növekvő residuumok mellett) jelenti, azonban az adóhozamkiegészítés eshetőségei a B) eseteinél aligha lesznek oly nagyok, mint az A) eseteiben, mert B) a) esetét nézve, erősebb áreső tendencia mellett a tiszta vállalkozói nyereségek stb. aligha emelkedhetnek oly mértékben, mint a növekvő árak korszakában, B) b) esetében pedig (csökkenő árak — növekvő csereforgalom, csökkenő residuumok) az adóhozamkiegészítésének súlya már teljességgel csak a forgalom növekedésének nagyságán nyugszik.

Az együttes állambevételek szempontjából a C) b) eset jelenti a legrosszabb alakulást (csökkenő árak — csökkenő forgalom, csökkenő residuumok mellett), a C) a) alatti alakulásra pedig (csökkenő árak — csökkenő forgalom, növekvő tiszta jövedelmek, illetőleg residuumok mellett) általánosságban a legkisebb a valószínűség. D) b) esete (növekvő árak — csökkenő csereforgalom, csökkenő residuumok) kedvezőtlen közgazdasági alakulást, vagy esetleg a szociális nyomorúság felé

való haladást jelent, mely állapotban az árnövekedés adóhozamnövelő tendenciáját két nagyon erős tényezőnek egymást sokszorozó hatása paralizálja, u. m. a csökkenő csereforgalom az áradoók és a csökkenő residuumok a residuumadoók oldalán. A hozamkiegészítés tehát akkor, amikor a csereforgalom és a residuumok csökkenése egyaránt jelentékeny, csak kétes sikerű lehet. D) a) esetében azonban (növekvő árak — csökkenő csereforgalom növekvő residuumok mellett) a residuumok oldaláról mutatkozhatnak jelentékenyebb kiegészítési lehetőségek. Attól függ ez természetesen, hogy milyen mértékű az árnövekedés és milyen a residuumnövekedés általában. Ha ugyanis az áremelkedés viszonylag nagyobb arányú, akkor az ár-adoók, ha ellenben a residuum növekedés, akkor ezeknek az utóbbiaknak az oldaláról vannak meg a nagyobb hozamkiegészítési lehetőségek a két különböző típusú adók összhozamát illetőleg.

6. Elégge világos az imént elmondottakból most már az is, hogy annak a kérdésnek az eldöntésénél, hogy az említett különböző, de egymás hatását kiegészítő adótípusok közül melyeket, mikor és mily mértékben kell előtérbe tolni és kifejleszteni, *igen nagy szerep jut a modern konjunkturakutatásnak*. A modern konjunkturakutatásnak kell ugyanis objektíve megállapítania és adatokkal dokumentálnia, hogy az árak, a csereforgalom nagysága, a jövedelmek, illetőleg az adóalapul szolgáló residuumok mikor milyen fejlődési irányt mutatnak úgy általánosságban, mint az egyes fontosabb tereken és kategóriákban. A konjunkturakutatásra vár ebből folyólag ezeknek a koefficienseknek a legközelebbi jövőre vonatkozó fejlődési irányát is megalapítani a lehetőség szerint. A modern adókörmányszatnak ily módon magának is részt kell vennie a konjunkturakutatás munkájában és az adóztatás, közelebbről nézve a gazdasági konjunkturák alakulásának következményeit levonó interdependens adóztatási módok minél helyesebb alkalmazhatása végett a különleges természetű *államháztartási konjunkturavizsgálatot* is meg kell valósítania a saját céljaira.

Az ár-adoók és residuumadoók kölcsönhatásának helyes módon való kihasználni tudása lényegesen csökkenteni van hivatva úgy az államháztartás bevéfelszerzésének, mint az adófizetésnek a nehézségeit. Tudni kell, hogy mikor melyik adótípust kell erősebben előtérbe tolni és tisztában kell lenni ezenkívül főleg az adóáthárítás természetével és lehetőségeivel. Ezek a követelmények másrészt azt is jelentik, hogy a kényelmes egyforma típusú és egyforma intenzitású adóztatási módok helyébe a gazdasági konjunkturák alakulásához alkalmazkodó oly adóztatási típusokat kell *előre* kidolgozni és készenlétbe helyezni, amelyek közül majd az egyik, majd a másik van hivatva arra, hogy az állam számára a nagyobb és az erősebben kihasznált bevételi forrást alkossa. Ezentúl tehát jobban

kell ismerniök az adókormányzatoknak, mint eddig *a)* a nemzeti termelés és jövedelemeloszlás alakulását és eltolódásait *b)* az adóáthárítás eshetőségeit a jövedelemeloszlás változásai és eltolódásai következtében, *c)* gyakorlatilag megállapítani és eltalálni ennek alapján, hogy milyen konjunkturák között milyen adóztatási típusokat kell előtérbe tolni és intenzívebbé tenni és milyeneket nem erőltetni, vagy lecsökkenteni. Ha ugyanis a konjunkturák alakulásának meg nem felelően a helytelen adótypus keresztülvitelét, adófokozását, kihasználását makacsan erőltetjük, a megfelelőt pedig elmulasztjuk alkalmazni, vagy eléggé kihasználni, ha az adóáthárításbeli lehetőségek mindenkori alakulásával össze nem egyeztethető adótypusokat erőltetünk stb., stb., akkor csak az adóforrásokat nyomorítjuk meg, tesszük tönkre, elégedetlenséget keltünk, szociális nehézségeket támasztunk anélkül, hogy a célbavett pénzügyi eredményt biztosítani is tudnók. Ugy járunk el, mint az az orvos, aki kellenél jobban kinozza, de rosszabbul gyógyítja betegét. Súlyos időkben tehát a gazdasági konjunkturák megromlásának, a fizetőképesség és jövedelmek hanyatlásának korszakában az adópolitikának az a feladata, hogy elegendő összegeket teremtsen elő a kincstár számára, nemcsak kvantitativ, hanem kvalitativ is megnehezedett feladattá válik. Ilyenkor ugyanis nem elegendő a megszokott mederben kifejtett nagyobb erőfeszítés, a rendszerint későn elkezdett kapkodó takarékoskodás, mely a könnyelmű gazdálkodásnak szinte rendszerinti utószimptomája, hanem ilyenkor az *adóterhelés típusainak átváltására* is van szükség. Az adózóképesség talajának fokozódó kimerülése idejében ugyanis nemcsak azt kell kitapogatni, hogy hol vannak még teherfokozást elbíró jövedelmek (hiszen ezek száma csökken a legfeltünőbbben), hanem azt is, hogy mely *árakba* dolgozhatók még bele megfelelő adórészletek. Vagyis közelebbről nézve: mely és micsoda minőségű forgalmi és fogyasztási cikkek azok, amelyek olyan társadalmi rétegek körében cirkulálnak, amely rétegek fizetőképessége és életstandardja még lehetségessé teszi ezeknek az ár-adóknak az elviselését. (Az elviselés lehetséges voltát ezután egyrészt az áthárítás lehetősége, másrészt az életsandard rugalmassági foka mutatja meg. A dusabb életstandard általában véve rugalmasabb a szerényebbnél, ott tehát egy bizonyos fogyasztási, vagy használati tárgynak bizonyos megdrágulása még kevésbé jár a megdrágított cikkekről való lemondás következményével stb.) Ezeknek a feladatoknak megoldása azonban az ország gazdasági életének, a népesség szociális tagozódásának, jövedelmi, kereseti viszonyainak alapos ismeretét feltételezi. Különösen biztos szemmel kell látni itt a gazdasági konjunkturák mindenkori alakulásának hatását a különböző társadalmi rétegek és foglalkozásuak életstandardjára és fizetési képességére.

Tisztában kell lenni az ár-adók áthárításának eshetőségeivel már csak azért is, hogy végeredményben az viselje az adót, akit azzal megterhelni akarunk. Az ár-adók hatásának megítélésénél és kitapasztalásánál tehát új beidegzésekre is van szükség a residuumadók nyújtotta tapasztalatokkal szemben. Azt mondhatjuk, hogy itt komplikáltabb területen mozog az adóforrások és adóképeség kutatója. A residuumadóknál ugyanis gazdasági élet küzdelmében leszűródött jövedelem- és hozadékmaradványok várják, vagy nem várják az adókivetést, az áradóknak ellenben az ár, valamint az életmód és fizetési képesség konjunkturáinak nem a leszűródése után, hanem azok kialakulása közben kell érvényesülniök. Ez utóbbiak körében tehát könnyebb tévedni a várható hatás tekintetében.

Súlyos időkben tehát ebből folyólag nagyobb képességű pénzügyi vezetésre is van szükségük az országoknak, mint akkor, amikor az állambevételek automatikus stabilitással teszik lehetségessé az állambevételi típusok változatlan fenntartását és bizony elég baj az illető országra nézve, ha a még kihasználható fizetési erejű forgalom kitapogatása helyett, a megszokott adócsavarnak rossz helyen való fokozásával kísérleteznek.

A segítség, amikor a jövedelmi és hozadéki adók nem fokozhatók tovább vagy bevételeik csökkenése fokozásukkal meg nem állítható és ki nem egyenlíthető, — az adóztatási oldalról elsősorban csakis a még kihasználható fizetőképességnek közvetett adók útján való igénybevétele lehet az erre alkalmas anyagi helyzetű és életmódu társadalmi rétegek körében. Az u. n. egyenesadók útján kimutatható jövedelmi és hozadékbeli adóalapok ugyanis többnyire régen alkalmatlanok már az adófokozásra akkor, amikor egyes társadalmi rétegek életstandardja fizető- és fogyasztóképessége még mindig rendelkezik bizonyos ár-adók szolgáltatására alkalmas rugalmassággal.

7. Minthogy tárgyunk szorosan összefügg a közgazdasági élet számos más kérdésével, ezeknek az összefüggő kérdéseknek a szemszögéből számos további kérdés és ellenvetés megvilágításának szüksége merülhetne fel, amelyek nem szoríthatók bele egy szerény méretekre utalt előadás keretébe, talán egyetlen kötetbe sem. Ezért készakarva kerülnöm is kellett a rájuk való kitérést. Csupán abban a tekintetben legyen szabad kivételt tennem, hogy erősen hangsúlyozzam azt, hogy akkor, amikor az előtérbe nyomuló adótipusok az árösszegeknek erősebb és önállóbb kihasználására rendezkednek be (szemben a residuumoknak legfőbb adóforrás gyanánt való igénybevételével), igen természetes dolog, hogy az adóforrások az adózók és a háztartások védelmében és erőkonzerválásában fokozottabb szerephez kell, hogy jusson a jogosulatlan drágítás ellen való küzdelemnek problémája is.

A pénzügyi problémák különben is rezultánsai és részei a közgazdaságiaknak. Így van ez az adóztatás kérdéseivel is.

Az adóztatás kérdései, mint jeleztük is már, a jövedelemeloszlás tanához illeszkednek a legszorosabban. A jövedelemeloszlás elméleti és gyakorlati megállapításai tehát belevágnak az adóztatás és így a pénzügyek problémájába is.

Általában véve annak a szintézisnek a megadásához, amelyet a nemzetnek és államnak nagy érdekei az állami pénzügyek intézésénél megkívánnak, szükség van a tudomány segítségére is. Különösen azokon a még ki nem mélyített problémakörökön belül kell még a közelebbi célkitűzéseket is a tudománynak magára vállalnia, amelyekben a megfelelőnek bizonyult eljárások sémái a gyakorlatban sem alakultak még ki.

A mai modern idők pénzügyeinél ugyancsak bőven bukkanunk ilyen problémákra. Ezért van szükség mindig jobban és jobban a pénzügyi vezetésben elméleti értelemben is komoly tudásra. A pénz- és hitelgazdaság legújabb problémáinál az elmélet és gyakorlat szorosan egymásra van utalva, hiszen számos vonatkozásában a szemünk előtt válik elmélet gyakorlattá, éppen úgy, mint például a modern orvosi tudománynál nem egy esetben.

Értekezésünknek a célja főleg az egymástól különböző, mondhatni ellentétes adótipusok interdependenciájának és e mellett az adófajták értékbeli viszonylagosságának, valamint annak a hangsúlyozása volt, hogy az egyes adófajták ez a viszonylagosan nagyobb, vagy kisebb értéke az általános közgazdasági konjunkturák változásának és alakulásának a függvénye.

Az adófajták értéke alatt ismét több szempontot gondolhatunk el. Így azt, hogy elegendő összegeket eredményezzenek a kincstár számára, hogy kellően kiméeljék, konzerválják és fejlődni engedjék az adóforrásokat, hogy megfelelők legyenek az adózó polgárok teherbíróképessége, kényelme, szociális nyugalma tekintetéből stb., stb. Igen természetes, hogy ha szorosan vett államháztartási vonatkozásban beszélünk, az értékárnyalatok közül elsősorban a kincstár számára való elegendő hozam, valamint az adóforrások kellő kimélete és fenntartása jutnak maguktól értetődő alapulvételhez.

Félreértés elkerülése végett hangsúlyozzuk, hogy a most mondottak természetesen nem jelenthetik azt, mintha a rossz konjunkturák dacára felfedezhető és kihasználható jövedelmi residuumokat ne kellene az adóztatásnak szintén fokozottan igénybe vennie. (Pl. egy fokozott, vagy rendkívüli tantièmeadó esetleg a felosztásos rendszer alapján kiróva, vagy hasonló fokozott vállalati, vagy kartellnyereségi adó útján.) A modern gazdasági élet szövevényei között számos ilyen jövedelem a

kapitalisztikus és konjunkturális nyereségeknek csak igen nehezen megragadható fajtái közé tartozik, amely körülmény azt a követelményt támasztja ismét, hogy maguknak a residuum-adóknak is ki kell bővílniök új gyakorlati eljárási módokkal, éppen ezeknek az újtipusu nyereségfajtáknak a kitapogatására. Az ár-adóknak és a residuum-adóknak a konjunkturák alakulása szerint való, egymástól függő természete továbbá azt hozza magával, hogy amikor az ár-adók forrásterülete kimerült már és leszállításuk, vagy leszerelésük válik szükségessé, ellenben a jövedelmi residuumok területén bizonyos adóforrások megerősödnek, az adóztatásnak ismét a residuumok erősebb kihasználása felé kell tájékozódnia. Az adóztatásnak ilyen utóbbi helyzetváltozása természetesen szintén a gazdasági konjunkturák alakulásától függ. Pl. előfordulhat, hogy akár eszük, akár növekvő árak mellett a csereforgalom erősen megcsökkent, vagy árzuhanás mellett növekedett az ár- és nem találhatók többé olyan társadalmi rétegek, melyek életmódja, háztartása, költsége, vagy üzemi beszerzései körében az ár-adók fejleszthetők volnának, sőt hozamuk visszafejlődik, — ellenben a konjunkturáknak ilyen alakulása mellett, vagy ennek következtében egyes vállalkozó, vagy hitelnyújtó kategóriák, szervezetek, kartellek, monopóliumok, illetőleg a mögöttük álló tulajdon- és nyereségrészesek jövedelemresiduumai duzzadnak meg (*C a*), (*D a*), illetőleg bizonyos körülmények között (*B a*) eseteiben).

Célunk ezuttal csupán az volt, hogy a felvetett problémakört az ár- és konjunkturaalakulás lehetőségei szerint bizonyos rendszer vázlatába foglalni próbáljuk. Már egy ilyen tág körvonalu vázlatféle is mutatja, hogy a mai pénzügyi kormányzás számára mennyire nem elegendők az eddigi elméleti és gyakorlati sablónok. A pénzügyi irányításnak tehát ki kell emelkedni tudnia ezekből a sablónokból. Nem azért, mintha a pénzügytan és pénzügyi gyakorlat eddigi elményeiből leszűrt elvek nem bölcs és helyesen leszűrt tapasztalatokból sűrűsödtek volna össze a kialakult adóztatási sablónokká, amelyek nagy, vagy tulnyomó részét most és előreláthatólag talán mindig alkalmazni kell, hanem azért, hogy a helyesen *nem* alkalmazhatóknak ebbeli természetét felismerje és helyükbe újakat tegyen. Hogy ott reformáljon és ott konzerváljon megnehezedt viszonyok között is, ahol szükséges.

Balás Károly.

702

Mezőgazdaságunk válsága és annak nemzetközi megoldása.

A Magyar Közgazdasági Társaságnak az 1929—30. években lefolytatott buza-ankétján magas színvonalu vita volt arról, miként lehetne a magyar mezőgazdaság válságát, annak leginkább veszélyeztetett szakaszán, a buza frotján, enyhíteni. A javasolt orvoslási módok csaknem kivétel nélkül a gazdasági élet önerejére támaszkodtak és a szorosán vett mezőgazdasági politika, pontosabban a mezőgazdasági termelési politika körébe tartoztak.

Mai előadásomban hasznosítani kívánom az ankét tanulságait, valójában azonban a mezőgazdasági válság megoldásának más útját próbálom megvilágítani, amelynek eszközeit már nem a termelési politika, hanem a kereskedelmi, a forgalmi, a tarifapolitika, vagyis a közgazdasági tevékenységnek azok az ágazatai szolgáltatják, amelyeket néhai nagynevű elnökünk, Matlekovics Sándor, egyizben a gazdasági élet külügyi politikájának nevezett el.

Ez a gazdasági külügyi politika nemzetközi megállapodásokkal igyekszik a mezőgazdasági válság útjait egyengetni. Lehetségesek-e az ilyen megállapodások? Kik között és milyen feltételek mellett jöhetnek létre? Milyen módon segíthetnek mezőgazdaságunk helyzetén? Ezek azok a kérdések, melyek a következőkben érdekelnek.

*

A trianoni Magyarország mezőgazdasága, a háboruelőtti állapottal szemben, teljesen megváltozott helyzetbe jutott s kezdettől fogva három nehézséggel küzd. Az egyik, hogy mezőgazdasági termelésének *menyisége* meghaladja a belső piac felvevőképességét, az agrárfeleslegek elhelyezése pedig egyre fokozódó akadályokba ütközik. A másik, hogy mezőgazdasági terményeinek *minősége* megromlott és nem egy tekintetben mögötte marad a külső piacok igényeinek. A harmadik, hogy a minőségileg gyengébb mezőgazdasági termelés még *költsége-sebb* is, mint a vele versenyző államokban.

A bajoknak ez a felismerése az orvoslás módjait is jelzi. Emelni kell a belső piac fogyasztóképességét, javítani kell a termények minőségét és csökkenteni kell a termelés költségeit. Válságos mezőgazdasági helyzetünket mind a három eszköznek eredményes alkalmazása oldaná meg tökéletesen.

A *belső fogyasztás* emelése volna kétségtelenül az orvoslás legideálisabb módja. Ez a nemzeti gyarapodás, a nemzeti megerősödés útja, amely legjobban biztosítaná a termelés eredményességét. De ez az út, bár biztos célhoz visz és soha szem előtt nem tévesztendő, mégis rögös út, amelyen csak lépésben lehet előbbre jutni. Nehézségeit semmi sem világítja meg élesebben annál a sajnálatos ténynél, hogy Budapest élelmiszerfogyasztása a folyó esztendőben 30%-kal csökkent, ami egyuttal az egész ország vásárlóerejének hanyatlására is következtetni enged. Az általános elszegényedés mellett még a táplálkozás módjában beállott változás is a kenyérfogyasztás csökkenésével jár,¹ úgyhogy kevés a kilátás arra, hogy legfontosabb magterményeinkben a tultermelés állapotából egyhamar kikerüljünk.

A *tultermelési válság* egyik megoldásakép a buza-termelés csökkentését, a buza vetésterületének korlátozását és helyette az ipari növények nagyobb mérvű felkarolását ajánlották. A mezőgazdasági termények áresése folytán az ilyen üzemátalakítások már pénzügyi szempontokból is rendkívül megnehezültek, de ezektől a nehézségektől eltekintve is, megállapítást nyert,² hogy „Magyarország éghajlata arra kényszeríti a gazdát, különösen a csapadékszegény Alföldön, hogy még belátható időig a buza legyen a főterménye. Ha csak 2—3%-kal apasztjuk a buza területét s ezzel valamelyik ipari növényünk termelési területét növeljük meg, már ez egymagában is elegendő arra, hogy az illető ipari növény prosperitását veszélyeztesse és tultermelést idézzon elő“.

Hiába panaszoljuk tehát, hogy a magyar gazda sorsa egy lapra van feltéve, hiába próbáljuk őt a buza világpiaci áralakulásától függetleníteni, mezőgazdasági jövőnk ehhez a terményhez van kötve, amely az ország kultivált területének 31 százalékát foglalja le. Sőt, ha a jelek nem esálnak, a búzával bevetett terület a jövőben inkább még növekedni fog. Erre vall a magyar gazdák tekintélyes szócsovének, a *Köztelek* egyik legutóbbi számának³ „Több búzát, kevesebb rozsot!“ feliratu felhívása. „A teendő az lenne, — így szól a tanács — hogy azokon a területeken, ahol a buza is termesztethető sikerrel, rozsot ne vessünk, hanem hagyjuk meg a rozstermelést azoknak a gazdaságoknak, melyek talajviszonyaik miatt búzát sikerrel nem termesztethetnek. Égészen bizonyos, hogy ily módon a rozs vetésterülete csökkenne s a kisebb kínálat mellett annak ára is emelkedne, ami a homokon gazdálkodókra is ráférne. Így talán

¹ A gyümölcs- és főzelékfogyasztás 42 százalékos emelkedésével a kenyérfogyasztás 12 százalékos esése állott be az Északamerikai Egyesült-Államokban.

² *Székiacs Elemér*: A magyar buza sorsa. 35. l.

³ *Köztelek*, 1930 szeptember 28.

eltűnne a nagy árdifferencia, ami a rozs és buza ára között nálunk is megvan.“

De ha a buzával bevetett területnek javasolt kiterjesztése nem is következne be, magának a *buzatermelésnek fokozása* a mezőgazdasági válság enyhítése céljából igenis kívánatos.⁴ Mert a termelés költségeinek apasztása attól függ, sikerül-e a holdankénti átlagokat emelni és a termelés költségeit ily módon nagyobb eladásra kerülő mennyiség között megosztani. Hogy e téren még nagy lehetőségek előtt állunk, mutatja az a tény, hogy átlagtermések dolgában Magyarország a 25. helyet foglalja el, vagyis drágábban termel sok más versenytársánál.

De nemcsak drágábban termelünk, hanem *rosszabbat* is termelünk s ez a főoka annak, hogy a külföldi piacokon nem vehetjük fel sikeresen a harcot szerencsésebb ellenfeleinkkel. A Magyar Közgazdasági Társaság buzaankétjének⁵ eredményét annak elnöke, *Eber Antal*, találóan foglalhatta össze abban a mondatban, hogy „a magyar buza értékesítésének kérdése, másképp, mint a minőség megjavításával, meg sem oldható“. Hasonló nyomatékkal hangsúlyozza az ankét egyik előadója, *Hankóczy Jenő* legujabban megjelent dolgozatában,⁶ hogy „ha valami segíthet rajtunk ebben a végtelenül kínos helyzetben, úgy az nem más, mint a magyar buza sikerének páratlanul kitűnő minősége. Amint a világháború előtt a föld minden tájékán becsült és keresett árucikk volt a magyar buza, úgy most is ezt a kiváltságos helyzetet kell ismét megteremtünk és azután minden időre állandósítanunk. Ezt feltétlenül meg tudjuk valósítani, ha valódi szakértelemmel és a nemzeti ügy iránt eltelt fanatizmussal dolgozunk mindaddig, amíg a végső célt el nem érjük. Ehhez pedig csak úgy juthatunk el, ha buzáink sikerének minőségét országosan a lehető legmaga-

⁴ „Már az ezelőtt mintegy 15 éve irt szakkönyvekben találunk említést arról, hogy a termelési költségek nagyarányu emelkedése a termésátlagok fokozását tette szükségessé, mert a 70-es években 420 kg-os buzaátlag mellett is jövedelmező volt a gazdálkodás, 1912-ben pedig már csak 600 kg-nál kezdődik a jövedelmet hajtó termelés s talán nem tévedek, ha azon állítást merem megkockáztatni, hogy mindenféle egyéb most uralkodó nézettel ellentétben, ma is csak a többtermelés az, mely a gazda súlyos helyzetén segíteni leginkább képes lenne.“ *Reusz Andor* a Magyar Közgazdasági Társaság anketjén, 117. l.

⁵ *A magyar buza minősége, ára és értékesítése.* A Magyar Közgazdasági Társaság ankétje. *Eber Antal*, *Hankóczy Jenő*, *Varga István*, *Strasser Alfréd*, *Székács Elemér*, *Frey Kálmán*, *Kerpely Kálmán*, *Friedländer Emil*, *Stux Sándor*, *Reusz Andor*, *Vajda Béla*, *Kákósy Jenő* felszólalásai. Sajtó alá rendezte *Kislégli Nagy Dénes*. Közgazdasági Könyvtár, IX. kötet. Budapest, 1930. (A következőkben „Ankét“ címszó alatt idézve.)

⁶ A minőségi buzatermelés fontossága. Rádiós gazdasági előadások. III. évf., 28. sz. M. kir. földmiv. min. kiadása.

sabb fokra fejlesztjük. A dolog természete és ujszerű volta hozza azonban magával, hogy ezen a téren csak igen lassan birunk előrehaladni.“

A minőségi buzatermeléstől tehát épügy, mint a belső fogyasztás emelésétől, vagy a termelési költségek csökkentésétől azonban gyors eredményt nem várhatunk. Egyik napról a másikra nem tudjuk megváltoztatni termelési rendszerünket, gazdasági berendezéseinket, mindezek olyan tényezők, melyek okszerű fejlesztése *hosszulejáratu programot* igényel. Mezőgazdasági helyzetünk viszont nem tűr hosszú halasztgatást, nincs ideje lassan beálló eredményeket kivárni.

Ez a felismerés volt a Magyar Közgazdasági Társaság ankétjének egyik tanulsága. Mellette azonban már ezeknek a tárgyalásoknak során feldereng a kibontakozásnak az a másik útja, amelyről itt szó lesz és amely a nagyobb fogyasztási terület biztosítását célozza. „Az ország egyetemes érdekében álló döntő eredmény — mondotta *Varga István*, a társaság ankétjének kiváló előadója⁷ — csak a minőségi és mennyiségi többtermeléstől várható. Tisztában kell azonban lennünk azzal, hogy ezen a téren megfelelő eredményeket csak hosszabb, több évi idő múltán érhetünk el. A külföldtől az általunk exportált búzáért addig is, amíg annak minőségét meg nem javítjuk és nem egységesítjük, csak akkor érhetünk el a mainál jobb árat, ha sikerül a különböző külföldi exportpiacaink között fennálló kapcsolatot szétszakítanunk... ha sikerül valamely állammal preferenciális vám- vagy megfelelő árat biztosító kontingens szerződést kötni“.

*

Szorongatott helyzetünkben tényleg más kivezető utat alig látunk, mint kereskedelempolitikai kapcsolataink kifejlesztését és olyan gazdasági terület biztosítását, amelyen termelésünknek és a fogyasztásnak egyensúlya helyreállítható. Ha a magyar mezőgazdaság helyzete a háboru után a világ-gazdasági helyzet nehézségein túlmenőleg megnehezült, úgy ez azért van, mivel a magyar mezőgazdaság az általános válságokokon felül, még egy nagy *alkati, szervezeti változáson* is keresztülment.

Mindazok a problémák, amelyek ma nyugtalanítanak bennünket, a háboru előtt fel sem merültek s nagyon valószínű, hogy most sem foglalkoztatnának, ha a régi gazdasági terület fennmarad. A háboru előtt a magyar agrártermékek bőségesen védett vámterületen uralták a piacot. Még 1906-ban is, a legnagyobb termés esztendejében, amikor egyedül búzában 56.5 millió mm volt az eredmény, mindössze félmillió mm volt kénytelen a vámkülföldön elhelyezést keresni. A közös vám-

⁷ Ankét, 177. l.

területen belül pedig különböző tényezők szerencsés összehatása folytán kialakult ár még a kedvezőtlenebb feltételek mellett termelő osztrák, cseh és galíciai mezőgazdaságoknak is megélhetést biztosított. Termelésünknek hibái csak a monarchia felbomlása után válnak nyilvánvalókká, amikor azokon a fogyasztási piacokon, amelyeken vámvédelemben részesültünk, meg kell küzdenünk egyenlő behozatali feltételek mellett az egész világ kínálatával és meg kell küzdenünk azonfelül az illető importországok saját védett, tehát előnyösebb helyzetben lévő mezőgazdasági termelésével és malomiparával is.

Agrárinségünknek tehát, mint általában legtöbb gazdasági bajainknak egyik főoka a korábban egységes *termelő- és fogyasztóterületeknek* átmenet nélküli, *mesterséges szétदारabolása*. Gazdasági területek, amelyek századokon át a legszorosabb sorsközösségben éltek egymással, amelyek a merkantilizmus korában együttesen rakták le termelési rendszerük alapjait, amelyeknek ipara és mezőgazdasága szorosan egybefonódott, hirtelen elszakadtak egymástól, hogy önellátásra célzó törekvéseknek hódoljanak és egymásnak kölcsönösen versenyt támasszanak.

Mezőgazdasági termelésünk a háboru előtt egyáltalában *nem tájékozódott a világpiac után*, mivel saját piaca teljesen kielégítette. A volt monarchiának páratlan mezőgazdasági és élelmezéspolitikai egyensúlya volt, a német birodalommal való szolidaritást pedig biztosította az a körülmény, hogy a mezőgazdasági vámvédelem a két szomszédos gazdasági területen jóformán azonos alapokon épült fel és mindenkor összhangban volt. A világpiac helyzete a közép-európai területeken kialakult *önálló stabil árképződést* alig befolyásolta. Ezzel szemben az egységes gazdasági területen kialakult nemzeti államok kereskedelempolitikailag kis jelentőségűek, nincsenek árképző piacaik és ennek folytán alá vannak vetve a világpiaci áraknak, amelyek kialakulására befolyásuk elenyésző. A világpiaci árak viszont jóval alatta maradnak a magyar mezőgazdaság termelési költségeinek, amelyet a munkabérek és a konvenció emelése, a szociális terhek gyarapodása és nagy adókötelezettségek versenyképtelenné tettek.

A helyzet súlyosságát fokozza az a körülmény, hogy Észak-Amerika Egyesült-Államai a nekik bőségesen rendelkezésükre álló pénzügyi eszközökkel nagy erőt fejtenek ki az ottani mezőgazdaság emelésére. A mezőgazdasági „ujvilág” mindenkor olcsóbban termelt, mint a régi, most pedig állami támogatás révén kerül abba a helyzetbe, hogy az eddiginél is tervszerűbben és olcsóbban termeljen, tartós fölényre téve szert az európai mezőgazdasággal szemben. Tetézi a nehézségeket az orosz gabona forradalmi célzatu dumpingja a világpiacon, amely az árak rohamos lemorzsolódását idézte elő.

Mezőgazdasági termékeink áralakulását azonban nem csak az amerikai és orosz gabonaözön befolyásolja, hanem a velünk szomszédos exportállamok éles versenye is nyomja. Ennek felismerése adta meg az első ösztönzést a *dunai agrár-államok közeledésére*. A közeledés szükségességének és sürgősségének gondolata ugyancsak felmerült már a Közgazdasági Társaság buzaankétjén, amikor az egyik felszólaló, *Frey Kálmán*, az értékesítési bajok elleni küzdelemben a leghatásosabb védekezési eszközt abban látta,⁸ „ha Magyarország legalább Jugoszláviával meg tudna állapodni egy közös eladási frontban. Különállva, egymással éles versenyre kelve, csak az árak lerombolása az áldatlan eredmény. Nem is lehet másképp — ugymond —, ha két szegény verekszik, hogy egymás kenyerét elvegye, mindkettőnek tönkre kell mennie. Egy közös eladási front minden valószínűség szerint megakadályozná, hogy egyenértékű tengerentuli gabonával szemben lényegesen olcsóbban kelljen eladni és nem jelennénk meg minden piacon, mint éles versenytársak, hanem mint egymást támogató barátok. Lehetséges, hogy ez ma még idegenszerűnek tűnik nekünk, de csak ezzel az együttműködéssel fog a termékek értékesítése egészséges alapokon nyugodni.“ És tényleg, ami akkor még, egy évvel ezelőtt távoli lehetőségnek látszott, az azóta közelekké, magától értetődő gondolat lett: hogy a három szomszédos agrárállam, Magyarország, Jugoszlávia, Románia folyton növekvő értékesítési nehézségeiket terményeik kivitelnél való együttes eljárással csökkentsék. Époly természetes volt, hogy a három exportországhoz csakhamar Lengyelország is csatlakozott, amely a jelenlegi viszonyok között és normális közép-termékek mellett ugyancsak rozsban termel feleslegeket, amely mezőgazdasági produktivitásában azonban nagy csendes tartalékok felett rendelkezik.

Mindezeknél a mezőgazdasági országoknál elsősorban arról van szó, hogy a tengerentuli verseny folytán elvesztett *középeurópai piacot* visszaszerezzék. Továbbá arról, hogy terményeik *kartellszerű értékesítése* révén, olyan árakat állandósítsanak, amelyek termelési viszonyaiknak megfelelnek.

Ezt a kettős célt követték azok az *agrárkonferenciák*, amelyeket Közép- és Kelet-Európa agrárállamai 1930 júliusától kezdve sürri egymásutánban tartottak Bukarestben, Sinaiban, Varsóban, Genfben, Belgrádban, majd ismételtén Bukarestben és Varsóban és amely konferenciák már földrajzi összetételüknél, regionális szervezetüknél fogva is gyanítani engedik, hogy a középeurópai agrárválság nem egyszerű füződvénye a világválságnak, nem egyszerű következménye a tengerentuli verseny elhatalmasodásának, hanem, hogy ennek a

⁸ Ankét, 81. l.

válságnak különös helyi okai és ismervéi vannak, miértis le-
küzdésének sajátos eszközeit és utjait is kell megkeresnünk.

*

A nálunk uralkodó mezőgazdasági válság megoldására nézve tényleg különböző felfogások lehetségesek. Lehetünk abban a nézetben, hogy a mezőgazdasági inség *világprobléma* mely csak a tengerentuli államok bevonásával nyerhet megoldást (a római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet álláspontja); lehetünk abban a felfogásban, hogy enyhítését egész *Európára* nézve egységesen kell megkísérelni (ez a Népszövetség és a varsói agrárkonferencia álláspontja), de élhetünk abban a meggyőződésben is, hogy *nagy és zárt gazdasági területeken*, amelyek keretén belül a mezőgazdasági termékek előállítása és fogyasztása egyensúlyban van, a mezőgazdasági válság a világ többi részeitől függetlenül is megoldható.

Ezt az álláspontot képviselem évek óta Közép-Európára vonatkozólag," ahol a politikai és gazdasági élet alkati változásai ellenére is a mezőgazdasági felesleggel bíró és mezőgazdasági behozatalra szoruló területek olyan viszonyban állanak egymással, amely a szabályos árucserét és a korábban bevált kiegészítő gazdálkodást lehetővé teszi. A legfontosabb táplálkozási és takarmányozási termények szükségletének és fedezetének összehasonlítása szembevetően mutatja, hogy Közép-Európa államaiban a termelés és fogyasztás egyensúlyban van.

Közép-Európa három ipari államának (Németország, Csehszlovákia, Ausztria) gabonaszükséglete akkora, hogy a kiviteli államok szempontjából (Magyarország, Jugoszlávia, Románia) döntő jelentőségűnek mondható. A három mezőgazdasági állam kiviteli feleslege 1928-ban⁹ búzából 25 millió mm, árpából 10.2 millió mm, kukoricából 41 millió mm volt. E gabonafeleslegekkel szemben egyedül Németország bevitele búzából 26 millió mm, árpából 20 millió mm, kukoricából 13 millió mm volt. Németország azonban a három középeurópai agrárállamból mindössze 5 millió mm búzát, 3 millió mm árpat és 1.2 millió kukoricát hozott be. Csehszlovákia 3.2 millió mm búzabehozatalából is csak 2.3 millió mm került ki a három agrárországból, a többi a tengerentulról. Kukoricából való behozatala 3.1 millió mm volt, amiből 1.8 millió mm-t vásárolt Közép-Európában, a többit a tengerentul. Ausztria összes búzabehozatala 2.3 millió mm-t tesz ki, amiből 1.4 millió mm jött

⁹ *Hantos*: Die geopolitischen Grundlagen eines wirtschaftlichen Zusammenschlusses in Mitteleuropa. *Zeitschrift für Geopolitik*. Berlin, 1928, XI—XII. füzet.

¹⁰ Az 1928. évi adatok alapulvételének oka, hogy ebben az évben egész Közép-Európában jó átlagtermés volt, olyan árak mellett, amelyek a termelés jövedelmezőségét biztosították.

a közép európai, a többi a tengerentuli államokból. Még kedvezőtlenebb az arány a kukoricánál, ahol az 1.5 millió mm összehozatalból csak 560.000 mm volt az európai származású.

Nem nehéz kimutatni, hogy a gabonabehozatalnak áttérőlése, a mezőgazdasági feleslegek clearingje nem károsítaná az ipari országoknak a tengerentuli államok felé irányuló kivitelét, mivel az aránylag csekély és mindenestre kárpótlást nyerne a közép európai agrárállamok gyarapodó vásárlóerejében. Az ipari államok saját mezőgazdasága sem károsodnék, ha gondoskodás esnék arról, hogy kedvezőbb körülmények között termelő agrárállamokból csak annyi importáltassék, amennyit a hazai termelésen túl a szükséglet fedezése amugyis megkövetel.

A kiviteli és beviteli államok regionális összefogásának szükségessége és sürgőssége, valamint a kereskedelempolitikai megegyezések lehetősége még önmagukban véve nem volnának biztosítékai a sikernek, hogyha a közép európai mezőgazdaság válhatatlanul hozzá lenne kötve a többi agrárállamok sorsához, ha meg kellene várni, míg a világfogyasztás és világtermelés egyensulya újból helyreáll.

Ma már általánosan felismert tény, hogy a kínálat és kereslet viszonyának megromlása idézte fel a katasztrofális ársüllyedést, ami azután főokozója lett a világ agrárválságának. Ugyanilyen helyes felismerés az is, hogy Közép-Európában az általános elszegényedés és a születések számának csökkenése még kiélezték a helyzetet és hogy ezen a területen nem annyira a tengerentuli kiviteli területek tultermelése, mint inkább a hagyományos fogyasztóterületek *csökkent vásárlóereje* a bajok okozója. Még azok is, akik mint pl. az agrártudományok egyik ismert képviselője, *Strakosch Siegfried*, az uralkodó mezőgazdasági válság orvoslását csak szélesebb alapokon tudják elképzelni,¹¹ kénytelenek megengedni, hogy nem az amerikai potomáras verseny lelkiismeretét terheli a közép európai válság, hanem hogy az csak az utolsó lökést adta meg neki. A mi agrárválságunk e felfogás szerint is összefügg ugyan a tengerentuli búzatermeléssel, de okozatilag nem kongruens vele. Az európai mezőgazdaság az amerikai kínálat súlya alatt összeroppant, mivel szerencsétlen birtokmegosztása, a termelőeszközök megdrágulása, adóügyi és szociális igénybevétele és a pénzszüke ellenállóképességét már amugyis megtörték. És miképpen az inséges helyzet okát ez a felfogás sem keresi az amerikai árakban, úgy a válság megoldását sem az amerikai buzaárak emelkedésétől, hanem attól várja, hogy az európai káosz végül is megoldást talál.

Mezőgazdasági válságunk enyhülésének az európai viszo-

¹¹ Das Agrarproblem im neuen Mitteleuropa. Berlin, 1930, 390. l.

nyok tisztulásáig való elődázása azonban alig alkalmas arra, hogy szélesebb köröket megnyugtasson. Az ilyen megnyugtásnak megvolna az értelme, ha az európai mezőgazdaság helyzete egységes, ha összefonódása felbonthatatlan, ha intenzitása egész Európában azonos volna. De távolról sem áll így a dolog. Nagy, zárt földrajzi területeken (Hollandia, Dánia, Svájc, Franciaország, Skandinávia) a mezőgazdaság egészben véve még mindig oly jövedelmezőségre tesz szert, amely ezeket a területeket, a mienkhez viszonyítva, válságmenteseknek tünteti fel.

Közép-Európában az agrárinség nemcsak *általánosabb és mélyrehatóbb*, mint Európa egyéb területein, de *más a természete is és mások ennek folytán az elhárítására szükséges rendszabályok.*

*

Annak felismerése, hogy a lejtőre jutott középeurópai mezőgazdaság katasztrofális zuhanásában az eddig alkalmazott mesterséges fogásokkal fel nem tartóztatható, a nagy rendszabályok hiveit hozta a színre. A varsói konferencián (1930 augusztus) a legfontosabb agrárkiviteli államok képviselői megegyeztek abban, hogy *Közép-Európában a kereskedelempolitikai nyugtalanság elsősorban az általános mezőgazdasági válság következménye*, amelyet a fennálló vámok emelésével, új vámok behozatalával, nyílt és rejtett kiviteli prémiumokkal, hitel- és adókedvezésekkel, kiörlési kényszerrel stb. elhárítani nem lehet. E tétel igazolására elég a bolettára utalni, amelyet nálunk a gabona árának emelése céljából hoztak forgalomba. Életbelépte óta a gabona ára állandóan esik s az esés a boletta értékének éppen kétszeresét teszi ki. Az árle-morzsolódás valószínűleg a boletta nélkül is bekövetkezett volna, de talán nem olyan mértékben, hiszen azoknak a terményeknek az ára — mint pl. a sör- és takarmányárpa, zab, ten-geri —, amelyekre a boletta szól, nem estek oly nagy mértékben, mint éppen a búzának és rozsnak az ára, amelyhez a boletta is jár.

Ha a boletta éppenugy, mint az előbb említett változatos skálájú rendszabályok sikertelenek maradtak és a helyzet évről-évre rosszabbodott, akkor ez bizonyosságául tekinthető annak, hogy a kis- és középállamok mezőgazdaságuk válságát külön-külön, egymástól függetlenül megoldani nem tudják. Az elkülönített törekvések helyére megértő *együttes munkának*, a kétoldalu szerződések helyére *többoldalu nemzetközi megállapodásoknak* kell lépniök, elsősorban a szomszédos agrárállamok között.

Amilyen egyszerűnek, sőt magától értetődőnek látszik ez a megállapítás, éppoly sok küzdelembe került a köztudatba és a

gyakorlatba való átvitele. Ma már nálunk is közzelfogást képvisel, amely az OMGE teljes ülésén¹² *Mutschenbacher Emil* szabatos fogalmazásában így szól: „A magyar mezőgazdaság a nemzetközi tárgyalásokban két irányban van érdekelve. Az egyik az, hogy a magyar mezőgazdasági termelés megtalálja az érintkezést azokkal a mezőgazdasági államokkal, amelyek európai szempontból mint buza- és rozskiviteli államok számításba jönnek, hogy ezekkel megegyezés jöjjön létre a kölcsönös verseny kiküszöbölése céljából. Ez azonban egymagában még nem jelent sokat, mert az ilyen megállapodás — nevezzük azt árkonvenciónak — csak az egymás alá való árkinálást, a kölcsönös fellicitálást akadályozza meg. Ennek ki kell egészülnie olyan megállapodásokkal is, hogy az agrárkiviteli államok nagyobb fogyasztóterületekkel, tehát agrárbeviteli országokkal is megállapodásokat létesítsenek. Regionális szerződések kötéséről volna itt szó, a preferenciális vámok rendszere alapján, amit azonban bele kellene illeszteni az általános legtöbb kedvezményes vámrendszerbe, vagyis a mai vámpolitikai széttagoltság ilyen módon némileg enyhülne.”

Az összefogásra irányuló törekvések kiindulási pontja az *értékesítés válsága a gabonapiacokon*. Ennek okait a világpiac kiélesedett versenyében, az uralkodó tökehiányban, a mezőgazdasági termékek ki nem elégítő minőségében és a tervszerű értékesítő szervek hiányában kell keresni. Ez okoknak megszüntetése a válság megoldását eredményezné, ám de világos, hogy a nemzetközi együttműködés nem minden válság-ok megszüntetésére egyformán alkalmas. A varsói értekezlet nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a mezőgazdasági népesség jóléte nem egyedül és nem elsősorban a termeléstől függ, hanem még nagyobb mértékben a termékek értékesítésétől. Az értékesítés problémái azonban az egyes államok részéről külön-külön meg nem oldhatók. A varsói értekezlet épp ezért a mezőgazdasági termények elhelyezésénél való kooperációt, egy *középeurópai piaci szervezet kialakítását* helyezte előtérbe. Lengyelországnak erre a kezdeményezésére bizonyos jogcime volt, mivel eltekintve a német-lengyel rozs-egyezménytől, amely az agrárpolitikai megegyezések mintájának tekinthető, messzemenő központosítást vitt keresztül a gabonaneműek, a sertések, a szarvasmarha és a vaj kivitele dolgában.

Jugoszlávia és Románia már a bukaresti konferencián közölték abbeli elhatározásukat, hogy magyar mintára kiviteli értékesítő-intézményeket alkotnak, amelyek a belföldi gabonapiacon megfelelő vásárlóerővel lépnek közbe és ezúton a mezőgazdasági kínálat időleges ingadozásait áthidalják. A Bukarestben előterjesztett terv magyar-jugoszláv-román eladási

¹² Köztelek, 1930 november 20. 1668. l.

kooperációt célzott, a mezőgazdasági termények értékesítése céljából. A varsói értekezlet a gondolatot továbbfűzte és javasolta, hogy azok az országok, amelyeknek kiviteli szervezetei ezt megengedik, kölcsönös és többoldalu megegyezést létesítsenek, a különböző exportintézetek pedig időközönként megismétlendő értekezleteken cseréljék ki információikat a kenyértermények elhelyezése dolgában.

Betetőzte ennek a tervnek kialakítását a november közepén *Belgrádban* lefolyt agrárkonferencia, amelyen Bulgária, Magyarország, Lengyelország, Románia és Jugoszlávia kiviteli intézeteinek kiküldöttei vettek részt. A konferencia a buza, a tengeri és a rozs okszerűbb értékesítése érdekében javaslatokat fogadott el, amelyek értelmében az aláíró államok országos szervezeteket létesítsenek az említett cikkekben mutatkozó exportfeleslegeik pontos megállapítására és ezeket a feleslegeket csak olyan árak és feltételek mellett szállítják a külföldre, amelyeket a búzára, tengerire és rozsra egyidejűleg felállítandó központi irodák megszabnak. Az egyes országos szervezetek a központi irodákba megbízottakat küldenek ki, akiknek összesége alkotja az árakat és feltételeket meghatározó bizottságot. Az együttműködés 1931 július 1-én venné kezdetét. Új államok csatlakozásának csak a szerződéstköthők egyhangu hozzájárulásával van helye.

Az agrárexportnak ezt a központi szervezését különböző meggondolások sürgették. Mindenekelőtt a tőkeszegénység, amely a középeurópai agrárállamokban az aratásra következő hónapokban árlenyomó kínálatot eredményez. A kínálat mennyiségét nem lehet befolyásolni, tervszerű eljárással azonban legalább időbeli és helyi megoszlását lehetne egyenletesebbé tenni. Ez az időbeli és helyi kiegyenlítés számbavehető előnyöket biztosíthat a gabonánál, amely raktározható és eltartható jószág. Az a tapasztalat, hogy a gabona raktározása és tárházi kezelése a gabona valorizálásával egyértelmű, az emberiség őskorából való, amint azt az egyiptomi Józsefről szóló bibliai hagyomány is mutatja. Ha az értékesítő piacokat a megszorult termelőknek fojtogató kínálatától mentesíteni akarjuk, akkor tárházakat kell létesíteniünk és értékesítő intézményeket szervezniünk és azokat az intervenciós vásárlásokra képesekké tenniünk. A megfelelő tárházak hiánya az egész Dunavonalon Budapest és Braila között akadályozza annak, hogy az áru nagy, egységes tömegekben álljon a piac rendelkezésére. A különböző kisebb tételekben szétforgácsolt áru nehezíti az elhelyezését, emeli a kockázatot. A világpiaci árakon alul maradó versengő kínálat elhárítására gazdákat, malmokat, gabonakereskedőket abba a helyzetbe kell juttatni, hogy termékeik értékesítésével szükség esetén várakozhassanak. Ennek két előfeltétele van: *tárházak létesítése és az áruhitel megoldása.* Az egyszerű

szervezési kérdés így végeredményben pénzügyi kérdésre fordul, mivel a túl nagy vagy kevéssé időszerű kínálattal való leszámolás, az árunak a piacról való elvitele és raktározása jelentékeny pénzügyi eszközöket igényel, amelyek hamarosan elő nem teremthetők. Ezt a helyzetet felismerte a varsói agrárértekezlet, amikor állandó finántechnikai bizottságot küldött ki a *középlejáratu agrárhitelre* vonatkozó egységes javaslat kidolgozására. A javaslat azóta el is készült. Abból indul ki, hogy a középlejáratu hitelre a mezőgazdaságnak szüksége van, mivel a mezőgazdaság körében jelentkező hitelszükséglet tekintélyes része olyan, amelynél a kölcsön visszafizetése a tekintetbe jövő gazdasági viszonyok, mezőgazdasági beruházások természete szerint hat hónapon belül nem, csupán két-három esztendő alatt eszközölhető. A három-hat hónapos váltóhitelek és a 15 évnél hosszabb tartamu zálogleveles hitelek mellett az a hitelszükséglet, amelynél a kölcsön esedékessége hat hónap és három év között váltakozik, a mostani viszonyok mellett kellő módon ki nem elégíthető.

A középeurópai exportgabona áralakulására azonban, amely 15—20%-kal marad alatta a világpiaci jegyzéseknek, mégsem annyira a tökehiány és a magas hitelkamat, mint inkább a *minőség* a döntő. A háboru után a mezőgazdaságnak az volt a könnyen érthető törekvése, hogy *mennyiségeket* termeljen, a cél a minden áron való többtermelés volt, a minőség kérdése háttérbe szorult. Az agrárreformok folytán megszapordított mezőgazdasági üzemek még gyarapították az áru különféleségét, amely áruminőségek már a háboru előtt is messze mögötte maradtak a standardizálás követelményeinek. *A gazdák egyre több fajtát termelnek, a fogyasztók egyre kevesebb minőséget igényelnek.* A szétaprózódott kínálat és egyenlőtlen áruszállítás a kereskedőket arra kényszeríti, hogy jót és gyengét osztályozás nélkül vegyenek át és a rosszul kezelt árut alacsony árakon adják tovább. Dunai árpát Romániából, dunai tengerit Jugoszláviából árengedménnyel kínálják és nem ritkán ugyanez a sorsa „dunai gabona” címén a legjobb magyar tiszai buzának is. A középeurópai terményeknek gyengébb értékelése nem a tőzsdei határidőüzletből, sem a piac más rejtélyes műveletéből szakadt a termelőre, hanem végső oka nagyrészt magában a termelőben van.

A gazdákat arra kell nevelni, hogy standardárut termeljenek és abba a helyzetbe kell hozni, hogy ezt a forgalomra alkalmas állapotban adják tovább. Csupán minőségtermelés menthet meg a tengerentuli versenytől, különösen mióta a szomszédos országok importbuzát mindinkább csak keverési célokra keresnek. A minőség megjavításához hozzájárul a hosszabb tárolás is, aminek részint a közraktárak hiánya, részint pénzügyi megfontolások állják útját. Így torlódnak a

kérdések, az értékesítési probléma, a pénzügyi probléma és a termelési probléma. Mig azonban a nemzetközi értekezletek sok figyelmet szenteltek az értékesítési és finanszírozási lehetőségeknek, a termelésnek az elhelyezési viszonyokra való alkalmazkodásáról keveset beszéltek, mivel itten *nevelési problémáról* van szó, amit nemzetközileg megoldani nem lehet. Annál behatóbban tárgyalták az agrárprobléma kereskedelempolitikai vonatkozásait és követelték az *európai termékek preferenciáját* a tengerentuliakkal szemben. Meg kell szüntetni a mezőgazdasági terményekre nézve a legtöbb kedvezmény rendszerét és helyébe léptetni a preferenciás rendszert. A vonatkozó határozat kategórikusan hangzik: „az európai származású kenyérterményekre és más mezőgazdasági termékekre nézve az európai behozatali államok előnyös vámtételeket alkalmazzanak. Az agrártermékeket illetőleg a legtöbb kedvezmény elvének megszüntetése az egyetlen hathatós eszköze a mezőgazdasági helyzet javításának”.

A varsói értekezőlet e határozatával két irányban ment túl az eddigi követelések mértékén. Az előbbi értekezleteken a legtöbb kedvezmény elvét azzal igyekeztek megkerülni, hogy a vámkedvezményeket csak bizonyos kontingensekre kívánták korlátozni. Ez kényszermegoldás volt, de mindenesetre boldogulási lehetőséget nyújtott a legtöbb kedvezmény záradékának elejtéséig. A varsói határozatnak világos nyelvezetét e ponton csak méltányolni lehet, míg ellenben ködös páneurópai fogalmazása nagyon is hátrányára vált. Mert az összes európai mezőgazdasági termékek preferenciális kezelésére Anglia részéről egyáltalában nem lehet számítani. Hollandia és a skandináv államok, valamint több más állam részéről csak aligha. Amikor a varsói konferencia tulment Közép-Európa területén, letért a realitások útjáról. Az európai kontinens egészét felölelő megegyezés alig legyőzhető nehézségekbe ütközik, míg Közép-Európa területén maradva, elérhető cél int, bárha az szerényebbnek tűnik is fel.

*

Mielőtt európai tervek megvalósítására gondolhatnánk, az olyan államok közötti megegyezésre kell törekedni, amelyekben a mezőgazdaság hatasztrofális helyzete messze túlterjed az általános válság méretein. Jugoszláviának, Romániának és Magyarországnak gabonaárai évek óta a legolesőbbak Európában és hasonló minőség mellett is alatta maradnak a világpiaci áraknak. A szomszédos gabonabeviteli államoknak magas vámvédelmi politikája gyakran dumpingárak alkalmazására kényszeríti őket, míg a tengerentuli verseny nem egyszer az áru elhelyezésének pusztá lehetőségétől is megfosztja őket. Ez a helyzet Közép-Európa három agrárállama között bizonyos közgazdasági sorsközösséget teremtett és csak természe-

tes volt, hogy a megegyezésre igyekvő első kísérlet¹³ az ő körükben történt meg.

Amíg természetpolitikai, értékesítési vagy állategészségügyi kérdésekről van szó, a szélesebb alapon való együttműködés, mint ahogy azt Lengyelország, Jugoszlávia, Románia, Magyarország, Bulgária, Lettország, Esztország, Finnország és Csehszlovákia között Varsóban megkísérelték, csak előnyös lehet, mert így a közös érdekeket hatékonyabb formában lehet képviselni, mint az egyes államok rendszertelen egymásmelletti- vagy egymáselleniségében. Mihelyt azonban a *kereskedelmi politika* kérdései lépnek előtérbe, akkor a kombinációknak magukból a közgazdaságokból kell adódniuk. Mert az olyan kereskedelmi politika, amely külső kritériumokra (pl. agrárkiviteli állam) támaszkodik, már előre is meddőségre van ítélve. Ennélfogva az agrárállamok mechanikus összefogása benső érdekkapcsolatok nélkül nem biztosíthatja a sikert. A kereskedelempolitikai együttthaladás szükséges előfeltételei: hasonló gazdasági struktúra, hasonló kiviteli áruk és közös elhelyezési piacok, a gazdasági viszonylatok hasonló intenzitása mellett.

A kereskedelempolitikai együttthaladásnak ezek a gazdasági előfeltételei a három dunai államban a lehető legjobbak. Magyarország, Románia és Jugoszlávia megközelítőleg egyenlő erejű tárgyalófelek, legfontosabb mezőgazdasági terményeik ugyanazok, a minőségi különbség érdemleges szerepet nem játszik. A kereskedelempolitikai számítás, amit felállítanak, egyszerű és átlátszó. Összes kiviteliük búzában, tengeriben, árpában és rozsbán, közepes aratásnál, 35–40 millió métermázsa, amit az európai piacnak kellene felvennie. Az elgondolás már most az, hogy egyedül Németország 45 millió, Ausztria és Csehszlovákia együtt 15 millió métermázsa gabonát importál és hogy még egy csomó más állam, különösen Itália is tekintetbe jön, a dunai gabona tehát simán elhelyezhető lenne. Mindeddig ez nem következett be. A dunai gabonát csak nehezen és jelentékeny áldozatokkal lehetett a tengerentuli standardizált áruval szemben elhelyezni. A három állam összefogása kell, hogy e tekintetben fordulatot előidézzon. Törekvéseik hasonló előfeltételeken alapulnak és teljesen jogosultak.

Lényegesen másként alakul a helyzet abban az esetben, ha a *balti államokat* is bevonjuk, amelyek ugyan nem kevésbé szenvednek az agrártermékek árválsága miatt, amelyeknek azonban értékesítési viszonyai a dunai államokétól merőben különbözőek. Még a negyedik dunai kiviteli államnak, *Bulgáriának* bevonása sem jelenti a középeurópai front erősödését,

¹³ Az 1930 július 22–24-én Bukarestben megtartott agrárkonferencia, amelyen Magyarország, Románia és Jugoszlávia vettek részt.

mert Bulgária kevésbé érzi az agrárkrízist, mint a szomszédos államok. Az 1929. évbeli hatmilliárd leva értékű kivitele csak egyhatod részében állott gabonából, a fele dohányra és nem csekély része tojásra, főzelékre, gyümölcsre esett.

Csehszlovákia helyzete szintén nem azonos a többi agrár-államéval. A cseh mezőgazdaság nemcsak azoknak a mezőgazdasági terményeknek kiviteli nehézségeivel küzd, amelyekből, mint a cukorból és malátából nagy feleslegei vannak, hanem sinylí annak a körülménynek kedvezőtlen következéseit is, hogy a külföldi agrártermények alacsonyabb árakon hozatnak be, mint aminők a belföldön fennállanak.

Ami végül *Lengyelországot* illeti, neki is vannak ugyan a többi országokkal közös agrárgondjai és van mezőgazdasága, melynek fejlődési lehetőségei eléggé fel nem becsülhetők. Mezőgazdasági kivitelének mai állása mégis kevés érintkezési pontot nyújt a többi kiviteli államokkal való megegyezésre, mert míg az utóbbiakban a rozsnak, mint kiviteli cikknek, alig van jelentősége, a lengyelországi válság legerősebben ezt a terményt érinti. Lengyelországban a szántható földnek több mint harmadrészét a rozstermelés foglalja le és az eladási árezidőszerint alig 60%-át téríti meg a termelési költségeknek. A mezőgazdaság inséges állapotában Lengyelország elsősorban Németországgal, a világ legnagyobb rozstermelő államával osztozik, ami a kettő között megegyezést is hozott létre. Az 1929. évi megegyezés folytán a lengyelországi és németországi rozs egy vegyes német-lengyel bizottság útján kerül a világpiacra. A rozs termelési költségei Lengyelországban jelentéke-nyebben alacsonyabbak és ennél fogva Lengyelország megkisérelhette volna, hogy meghódítsa a skandináv piacokat és azokról kiszorítsa a német rozst. Lengyelország azonban a politikai meggondolások félretételével, az exportörök megegyezését választotta. A rozspiacok meglehetősen független külön-élete dacára, közöttük és a többi gabonapiacok közt mégis van viszonyosság a különböző gabonanemek kölcsönös pótlási lehetőségeinek törvénye révén, amely a különböző gabonanemek ár-alakulásánál érvényesül és Lengyelországot, mint reménytel-jes agrárexportországot, a dunai államokhoz közelebb hozza.

Fontos elválasztóvonal húzódik ilyenformán egyfelől a négy agrárállam, másfelől a három ipari állam, Németország, Ausztria és Csehszlovákia között. Az ipari államok felé irányul az az ajánlat, hogy a felesleggel bíró területek gabonakészleteit felvegyék és nem nehéz kimutatni, hogy búzában és árpában az egész felesleget, a kukoricafeleslegeknek pedig a felét felvehetnék anélkül, hogy ezáltal a hazai mezőgazdaságukat károsítanák vagy fontos kiviteli érdekeiket veszélyeztetnék.

Az agrárállamok ajánlatukban az *agrártermékeknek kedvezményes elbánását* kívánják az ipari államok részéről. A ki-

vánt mezőgazdasági vámkedvezmény a többi, mindenekelőtt pedig a tengerentuli gabonaállamokra nem terjedne ki; viszont az ipari vámok továbbra is a legtöbb kedvezmény elve alá esnének. E kívánság leoninikus természete szembetűnő. De mégis inkább csak taktikai jelentőségű, mert az agrárblokk egyáltalán nem akar hadat üzeni a nyugati iparosállamoknak, sőt inkább oly megegyezésre törekszik, amely a kölcsönös munkamegosztás alapelvein épül fel olyképpen, hogy az agrárállamok fokozatosan leépítik az ipari protekcionizmust és elsősorban saját mezőgazdaságuk alapjai fejlesztésének szentelik magukat, aminek ellenében az ipari államok az agrárprotekcionizmust ejtik el.

Ha az európai agrártermékek *egyoldalú preferenciás rendszerére* és a legtöbb kedvezménynek az európai kereskedelmi szerződésekből való egyoldalú kirekesztésére nem gondolhatunk, akkor felmerül a kérdés, vajjon a kölcsönös kedvezés utja minden államra nézve egyformán járható-e? A közép-európai államok körében megmaradva és az agrárkivitel szempontjából döntő jelentőségű Németország helyzetét vizsgálva, csakhamar rájövünk, hogy ez az állam a legtöbb kedvezménynek a keleti államok érdekében való elejtését nehezen kockáztathatná meg. Az utóbbi államokkal való gazdasági összeköttetésének viszonylagosan kis jelentőségét mutatja az a tény, hogy Németország kivitele Romániába, Jugoszláviába, Magyarországra és Bulgáriába csak $3\frac{1}{2}$ —4%-át tette ki, míg az Egyesült-Államok, Kanada és Argentina felé a német kivitel közel kétszer akkora volt. Amellett nem lehet állítani, hogy Németország a keleti piacok megdolgozását elhanyagolta volna, mivel a német kivitel oda többszörösét tette az ezekből az országokból származó behozatalának. Németországban azt is hangsúlyozzák, hogy a preferenciás eszmének csak olyan országokra nézve van értelme, amelyek egyes, monopolszerű tömegterményeket exportálnak. Németország azonban ipari cikket visz ki, amelyeket nagyszámu közepes nagyságu iparvállalat állít elő, igen különböző változatokban. Tehát már tisztán tárgyalástechnikai szempontból is a nehézségek végtelen sora állana elő, ha a különböző országokkal egyes cikkek előnyben részesítése kerülne tárgyalás alá. Nagyon érthető volt, hogy mingyárt a varsói konferencia után német részről elutasító hangok hallatszottak és felmerült a kérdés: „Miért adna Németország éppen a keleti államoknak kedvezményes agrárvámokat, miért nem a nagyobb államoknak, amelyek ezért többet nyújthatnak?”

Nagyon is közelfekvő az a feltevés, hogy Németország a tervezett preferenciás rendszerből kimarad és vele együtt kildől az agrártermékek legjelentékenyebb vásárlója, a kombináció legerősebb támasza. Mindenesetre fennmarad azonban az

utódállamok kombinációja, az Osztrák-Magyar Monarchiának ez a, ha nem is javított, de bővített kiadása, amely monarchiáról a volt osztrák kancellár Genfben azt mondotta, hogy Pán-Európa megvalósítása volt kicsiben. Ausztria és Csehszlovákia más helyzetben vannak, mint Németország, mivel rájuk nézve kétségtelen, hogy iparvállalataik főleg a keleti piacokra vannak utalva és ezek elapadása mindkét államban az össztermelés korlátozására vezethet. Az agrárállamoknak ez a két országa, ha nem is kielégítő, de mindenesetre biztosított piacot nyújtanak.

Az a mindinkább érlelődő felismerés, hogy az utódállamok gazdaságilag egymásra vannak utalva és hogy a gazdaságnak, ha a gazdasági válság ellen eredményesen kívánja felvenni a harcot, tul kell tennie magát az állami határokon, az utódállamokat különböző értekezleteken együvé hozta. *Regionális megegyezésük alapot teremtené a preferenciális vámrendszer szükségének és lehetőségének a többi Európával leendő megtárgyalására.* Minden továbbmenő kombináció ezidőszerint reális értékkel nem bír és az illúziók országába tartozik.

A most folyó genfi gazdasági konferencián már ezt a tisztultabb felfogást képviselte Magyarország. Bulgária, Lengyelország, Jugoszlávia és Románia megbízásából *Manoilescu* román kereskedelemügyi miniszter, amikor az öt állam agrártermékei részére követelte a preferenciális elbánást. Azzal azonban, hogy kívánságát az összes európai államokhoz intézte, amire semmi szükség nem volt és azzal, hogy az agrárpreferenciák ellenében más kedvezéseket nem helyezett kiállításba, kezdeményezése meddőségre volt ítélve.

Aki évek óta figyelemmel kíséri a középeurópai államok gazdasági összefogására irányuló törekvéseket, az eszmék lassu, de fokozódó érlelődését állapíthatja meg s ha a fejlődés e téren nem is felel meg a helyzetparancsolta sürgősségnek, az összefogás szükségének és lehetőségének felismerése ma már általános.

*

Reális programot a középeurópai agrárválság megoldására csak úgy adhatunk, ha sikerül a gazdaságilag célszerűt, az elméletileg helyeset és politikailag lehetővé egymással összhangba hozni.

*

Az agrárválság a középeurópai megoldásának kiinduló pontja az a tény, hogy a kontinensnek ezen a részén a mezőgazdasági felesleggel bíró és a mezőgazdasági bevitelre szoruló területek egymással olyan viszonyban állnak, amely a kölcsönös kiegészülést lehetővé teszi. Közép-Euró-

pának felesleggel bíró és bevitelre szoruló területeinek gabona-mérlege a *gazdasági terület önellátásának* lehetőségét mutatja. A behozatalra szoruló államok az agrárállamok buza-, árpa-, zab-, burgonyafeleslegeit és kukoricafeleslegeinek több mint felét tudják felvenni. Csak a rozstermelés feleslegeinek kell kívül eső piacot keresni ami a német és a lengyel rozstermelők megegyezése révén sikeresen megoldódott.

A hét középeurópai állam blokkja tehát Középeurópa mezőgazdasági önellátást juttatná érvényre, a mezőgazdasági termények elhelyezési lehetőségeinek biztosításával pedig jelentékenyen erősítené az ipari cikkek piacát.

Erre az ideális megoldásra, amely az összes középeurópai államok gazdasági szövetségével volna egyértelmű, ezidő szerint még gondolni nem lehet. Egyes közös érdekű kérdéseket azonban messzemenő megkötöttség nélkül is megoldhatnak együttes eljárással. Ezek közé tartozik mindenekelőtt a kiviteli prémiumok elleni közös harc, mert ez a 'verseny a kivivő államokra nézve pénzügyi megterheléssel jár és a bevivő államra nézve a termék olcsóbbítását jelenti. Ez a vetélkedő politika tarthatatlannak fog bizonyulni, mivel kimerül az ellenrendszabályok versenyében. Az agrárállamok összefogásának további célja lehetne az együttthaladás az állategészségügy terén, különösen azokkal az államokkal szemben, amelyek az állategészségügyi korlátozásokat takaróul használják fel behozataluk korlátozásánál.

Ha nem tekintjük ezeket és más hasonló általános természetű kérdéseket és csupán a mezőgazdasági főkérdéseket (értékesítés és árkérdés) vesszük fontolóra, arra jövünk, hogy az összefogó törekvések csupán az *államoknak szűkebb körében* bízhatnak sikerrel.

Tényleg a mezőgazdasági inség és a legtöbb kedvezmény nyomása alatt, amely az amerikai versenyt hozta nyakukra, legelőbb azok az államok közeledtek egymáshoz, amelyek az „agrár Középeurópát” alkotják.

De maguk között az agrárállamok között is az eredményes összeműködésnek az az előfeltétele, hogy a földrajzi, talaj- és éghajlati, valamint a gazdasági viszonyok, röviden „a termelésnek közgazdasági koeficiensei” (Strakosch) megközelíthetőleg azonosak legyenek. Ez megvan a három gabona-termelő országban: Magyarországnál, Jugoszláviánál és Romániánál és ezért a közvetlenül elérendő cél ennek a „dunai blokknak” megszervezése.

A három ország szorosabb kereskedelempolitikai összeköttetésére, tekintettel a fennálló politikai és közgazdasági nehézségekre, alig kerülhet sor. De az együttműködésnek lazább formája is jobban fogja védelmezni közös érdekeiket.

mint az eddigi egymásmelletti — és egymásellenesség. Nagyan hozzájárulna a válság megoldásához a közös érdekeknek előmozdítása: *kereskedelemszervezési* együttműködéssel, *a szállítási tarifák egyezményes* megalkotásával és *kereskedelepitolitikai* téren való együttes fellépéssel.

A *kereskedelem szervezése* terén való együttműködés ideális megoldását nyerné a mezőgazdasági termények elhelyezésének szoros egyesítésével, a kölcsönös verseny kizárásával és az áralakulás központi befolyásával. A gabonakivitelnél való együttes eljárás véget vetne az értelemnélküli alákinálól politikának a külföldi piacon. Nem lenne szükség közös értékesítő szervezetre, sem közös export szindikátus alapítására. A nyugati piacokra való szállításnál a verseny kikerülhető lenne az állami exportintézetek szoros összeműködése révén. (Regionális kartell.)

A mezőgazdasági termények áralakulásának befolyásolása már magában a kínálat időbeli és helybeli eltolásával is elérhető volna. Középeurópában különösen az időbeli eltolás bir jelentőséggel a gabonapiacon; mert a mezőgazdasági kínálat gyakran az aratás utáni hónapban torlódik nem kívánatos módon.

A mezőgazdasági kínálat időközi ingadozásának és zavarainak ellensúlyozására és elhárítására hatalmas tőkére van szükség. De remélhető, hogy a tárházak építésére, a gabonapiacon való beavatkozásra, az aratási hitelszükséglet fedezésére megkívánt pénzeszközöknek a nyugati piacokon való előteremtése különösebb nehézségbe ütközni nem fog, mivel ezeknél biztos és nyereséges vállalkozásról van szó.

A kereskedelem megszervezésével párhuzamosan javítható lenne a középeurópai főtermékek *forgalmi helyzete*. Szállítást megtakarító clearingforgalom behozatala mindig azt a gabonát mozgósítaná, amely szállításlag jobban megfelel, amely a vásárlóhoz közelebb eső vidékről kerül ki. Ily módon a középeurópai gabona tulróvid exportrádiusa meghosszabbíthatnák és a paritásvonal, amelyen a tengerentuli és a duna-vidéki gabona ugyanolyan árat fizet, kitolatlának.

Mert normális viszonyokra áll az, amit *Varga István* a Társaság buzaankétjén¹⁴ meggyőző érvekkel kimutatott, hogy minél messzebb piacokra exportáljuk buzánkat, annál nagyobb hányada fog az árnak a fuvarköltiségre esni, annál olcsóbb tengerentuli búzával leszünk kénytelenek versenyezni és kívánatos tehát, hogy a magyar buza exportrádiusa minél rövidebb legyen, de a mostani viszonyok között a probléma nem az, hogy hol tudjunk előnyösebb árakat elérni, hanem hogy árunkat egyáltalában értékesíteni tudjuk.

¹⁴ Ankét, 45. 1.

Közös tarifapolitikával, amelynek feladata lenne, hogy a szállítási díjakat a Dunán lefelé vagy a vasuti tranzitforgalmat az adriai kikötők felé olcsóbbá tegye, szintén lehetne a paritás vonalát kitölteni. Az említett könnyítéseken kívül, amelyek állami eszközökből volnának fedezendőek, egy alkotandó közös alaphól díjvisszatérítéseket lehetne rendszeresíteni, hogy ezek segítségével a dunai származású áruk szállítási költségei a távolabb fekvő tengeri kikötőkhöz csökkenessenek.

Az egységes tarifapolitika kiképzése bizonyos áldozatokat követel. Áldozatok nélkül azonban nincsen megegyezés. Magyarország forgalmi helyzete lényegesen kedvezőbb, kereskedelmének szervezete fejlettebb és piaci összeköttetései jobban ki vannak építve, mint a szomszédos államoké. Viszont Romániának és Jugoszláviának időbeli előnyeik vannak, korai buzájukkal és burgonyájukkal olyan időben jelennek meg a piacon, amikor a jövőbeli magyar aratást leszoríthatják. A három állam tarifaegyezménye az időbeli és helyi érdeellentéteket összhangba hozhatná a közös érdekekkel.

Legjobban szolgálná azonban a közös érdeket a *kereskedelepítikai együttműködés*, az érdekelt államok tárgyalási kartellje. A gabonvásárló államokkal való kereskedelepítikai viszonyok rendezésénél a közös fellépés a három exportállam tárgyaló helyzetét jelentékenyen megjavíthatná. A tárgyalási közösség annál nagyobb súllyal léphet fel, mennél többet nyújthat a csereárak csoportosításával és mennél nagyobb jelentősége lesz mint készárak vásárlójának.

Együttes vámpolitikai eljárásnak szüksége merül fel Magyarországnak és Jugoszlávia között, Ausztria legutóbbi vámemelése alkalmával. A közös eljárásra nem került a sor, ami nekünk azt az előnyt hozta, hogy a jugoszláv-osztrák szerződés tartama alatt a legtöbb kedvezmény révén ennek a szerződésnek olcsóbb tételeit élvezzük. Vámpolitikai megértés Magyarország és Jugoszlávia között azonban a fennálló bizonytalanság helyébe mind a három fél részére több esztendőre világos helyzetet teremtett volna, amely az egyik vagy másik fél pillanatnyi előnyénél magasabbra értékelhető.

Ily módon biztosíthat a kooperáció a hasonló gazdasági strukturájú államoknak is különféle előnyöket. Nem szükséges, hogy az együttműködő államok szorosabb kereskedelepítikai kapcsolatba lépjenek egymással, mivel nem egymás piacainak megoldozására törekszenek, hanem arra, hogy a külföldi piacokat egyesült erővel megnyerjék.

A hasonló alkatú agrárállamok kereskedelmi megszervezése, tarifapolitikai megegyezése és tárgyalástechnikai együttes munkája minden jelentősége mellett is azonban csak rész-

leges eredményeket nyújthat és a gazdasági érdekek természetes kielégítését csupán az ellentétes gazdasági strukturájú területek összefogása hozhatja meg. Az agrárállamok eddigi értekezleteit ép azért nem lehet megkimélni attól a szemrehányástól, hogy saját nagyon is megokolt regionális érdekeiket bizonyos egyoldalúsággal képviselték, amikor elmulasztották az agrárválságot enyhítő programjukat az európai érdekek összességébe szervesen beleilleszteni.

Az az eredetileg helyes gondolat, hogy a kalászosok és később az összes mezőgazdasági termékekre kedvezményes tételek adassanak, két szempontból lett volna vizsgálat tárgyává teendő. Elsősorban abból, hogy milyen hatással van ez a kedvezmény a *beviteli államok mezőgazdaságára*, továbbá abból, hogy a többi, főleg tengerentúli államokba irányuló *bevitelt mennyire érinti* a preferenciának megadása.

Ami a bevivő állam mezőgazdaságának védelmét illeti, gondoskodni kell arról, hogy a kedvezményezett államok értékesítési kartellje a gabonát ne adja el meghatározott áron alul. A középeurópai gabonaár ne veszélyeztesse az importállamok gabonatermelésének jövedelmezőségét. A fennálló kereskedelmi szerződéses rendszerben ezt a célt legegyszerűbben kontingentáló szerződések kötése útján lehet elérni, vagyis úgy, hogy az ipari államok bizonyos meghatározott vámkedvezményrel meghatározott árukat vesznek át. Minden más áru, amely nem fér bele a keretbe, megfelelően emelt vám alá esik. A beviteli kontingentálás ujabban az osztrák-magyar megegyezéssel a lisztre alkalmaztatott, Németország pedig már régebben alkalmazza az élő állatok bevitelénél. A kontingentáló rendszer nehézségekbe ütközik ott, ahol az agrártermékek sokoldalú ipari termeléssel állanak szemben. Mert egyszerűbb dolog kevés, meghatározott agrártermékekre, sokféle készgyártmányra kontingenst engedélyezni. Közép-Európában az eljárást megkönnyíti azonban az a körülmény, hogy az agrárállamoknak főleg az ipari államok (Ausztria, Csehország és Németország) tömegtermékeiből (fa, papiros, szén) van jelentős szükségletük. Ez megegyesíti a kompenzációs tárgyalásokat.

A kontingentáló rendszer kölcsönös vámkedvezményekkel, tehát egy neme a *de facto preferenciának*, amelyet be- és kiviteli központok közvetítenek. Ez az eljárás azonban csak kiegészítő természetű addig, míg a legtöbb kedvezmény záradéka a kereskedelmi szerződésekből kiküszöböltetik. Mert ez a rendszer minden esetben komplikált és drága szervezetet igényel és surlódások nélkül keresztül nem vihető. Visszaesést jelent az ótestamentumi viszonyosság: „a szemet-szemért, fogat-fogért” elvébe. A cél nem a kontingens rendszer, hanem a *legtöbb ked-*

vezmény kiküszöbölése és a középeurópai termékekre nézve a preferenciális vámok behozatala.

*

A preferenciális vámot, mint a széttört középeurópai gazdasági egység számos bajának egyik hatályos orvosszerét, mindjárt a monarchia feldarabolása után ajánlottam. Akkor ez a javaslat époly általános ellenkezést váltott ki, mint aminő általános támogatásban ma része van.

Több mint tiz évnek kellett eltelnie, amíg az eszmét a bukaresti agrárkonferencia 1930 júliusában felkarolta, amikor Magyarország, Románia és Jugoszlávia megbízottai a Népszövetséghez intézett közös beadványukban az agrár-válság megoldásának leghatályosabb eszközéül az agrártermékek kedvezményes megvámolását jelölték meg. A három dunai állam között ily módon létrejött entente cordiale később kibővíült Lengyelországgal és Bulgáriával és az 1930 novemberében Genfben tartott népszövetségi konferencián (Conférence pour une action économique concertée) már mind az öt állam nevében terjesztette elő a román kereskedelmi miniszter ezen államok közös követelését a preferenciális vámok dolgában.

A preferenciális vámokra irányuló jogos és nem szerénytelen kívánságnak teljesítését azonban az agrárállamok javaslata rendkívül megnehezítette azzal, hogy egyfelől kedvezményes elbánást kívánt az agrártermékek részére *valamennyi* európai államban, másfelől hogy ennek a kedvezményes vámnak elismerését követelte a *tengerentuli országok* részéről is.

Szerencsére ezek a feltételek nem voltak szükségesek és be nem álltuk nem hiusíthatja meg a tervnek megvalósítását. Mert a preferenciákra valamennyi európai beviteli országgal szemben szükség sincsen. Teljesen elegendő, ha a kedvezményes agrárbevétel azokba az államokba válik lehetővé, amelyek ipari kivitelükkel a mezőgazdasági államokban érdekelve vannak. A legfontosabb ipari államoknak érdekeltségi foka Lengyelországban, Romániában, Magyarországon és Jugoszláviában a statisztikai adatok segítségével könnyen kimutatható. Ezek szerint a tengerentuli mezőgazdasági államok Németország szempontjából 1.7-szer, Olaszország szempontjából 3.47-szor, Svájc szempontjából 3.55-szor, Franciaország szempontjából 7.4-szor fontosabbak, mint a középeurópai agrárállamok. Csehszlovákia szempontjából viszont a középeurópai agrárállamok 2.17-szor, Ausztria szempontjából 9.1-szer fontosabbak, mint a tengerentuli államok. Az utóbbi két állam szempontjából tehát kétségtelen, hogy a középeurópai agrárállamokkal való megegyezés életbevágó érdekük. Németországra nézve a dolog nem egészen így áll, mégis

Németország Genfben azt a kijelentést tette, hogy szívesen tárgyal az agrárállamokkal a preferenciális eljárás dolgában.

Az agrárállamokat Genfben ért kudarc jóvátehető, ha az agrárállamok törekvéseikben Közép-Európára szorítkoznak. Az a preferencia, amelyet a közép-európai agrárválság megoldására javaslatba hoztunk, lényegesen különbözik attól a vámelőnytől, amelyet az agrárállamok legutóbb Genfben követeltek. Az általunk javasolt preferenciális rendszer a *regionális preferenciák* rendszere, megállapodás korlátolt számú államok között, amelyek gazdaságilag kölcsönösen kiegészítik egymást és könnyítéseket nyújtanak egymásnak, amelyekre a többi államnak nincs igénye.

A vámkedvezésnek ez a módja több megértésre találna a tengerentúli államoknál és a legtöbb kedvezményes eljárás európai híveinél is, mivel itten olyan országokról van szó, amelyek földrajzilag, gazdaságilag és történelmileg összetartoznak, amelyek nagybani fogyasztói egymás termékeinek, ahol tehát a legtöbb kedvezmény rendszere semmiképpen sem számol a gazdasági vonatkozások szoros voltával. A legtöbb kedvezés korlátozása a közép-európai államok kollektív megállapodásával kapcsolatosan egész más megítélés alá esnék, mint az az általános preferencia, amelyet az agrárállamok Genfben követeltek. Ez a korlátozottabb preferenciális rendszer azonban elegendő volna ahhoz, hogy a mezőgazdaság válságát megoldja.

A mezőgazdasági válság megoldása ebben a formában nemcsak a gazdasági védekezés célját fogja szolgálni, hanem új politikai orientáció alapjait is megvetheti és kiindulópontja lehet a közép-európai államok békés együttműködésének. Ha az agrárválság révén ez a cél megvalósításához közelebb jut, akkor a mezőgazdasági népességnek nélkülözései és szenvedései nem voltak egészen hiábavalók.

Hantos Elemér.

Közlemények.

A naptárreform-tervek közgazdasági jelentősége.

Gazdasági életünk elmaradottságát mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy számos, a külföldön már megoldott vagy legalább is alaposan megtárgyalt probléma nálunk még csak fel sem merül. A külföldön, részben a Nemzetek Szövetségének égisze alatt tárgyalt naptárreform-tervekről, valamint az Oroszországban végrehajtott naptárreformról napilapjaink megemlékeztek ugyan, de ezen tervek jelentőségét, a megoldás szükségességét a magyar közvélemény nem ismerte fel, hanem a problémát kuriózumként inkább csak megmosolyogta.

A közelmúltban jelent meg a naptárreform kérdésével foglalkozó amerikai bizottság jelentése, mely módszertani szempontból is érdekes és tanulságos.¹ Nyilvánvaló, hogy a naptárreform csak nemzetközi megegyezéssel valósítható meg, miután egy ország elszigetelt eljárása csak növelné a bonyodalmakat. Ezért a Nemzetek Szövetsége állt az akció élére, felszólítva az egyes kormányokat arra, hogy a probléma megvizsgálására nemzeti bizottságokat szervezzenek meg. Az Amerikai Egyesült Államokban ez a bizottság természetesen csak félhivatalos bizottságként működhetett, miután az amerikai közvélemény, ismeretesen, nem hajlandó kormányának megengedni, hogy a Nemzetek Szövetségének munkájában hivatalosan is részt vegyen. Ez a félhivatalos jelleg azonban tulajdonképpen csak abban különbözött egy hivatalos bizottságétól, hogy George Eastman, az ismert fényképezőgépgyáros, aki a mozgalom élére állott és a bizottság elnöke volt, a kérdés tanulmányozásának minden költségét maga viselte. Magában a bizottságban ugyanis az illetékes állami szervek képviselői — igaz, hogy nem hivatalos kijelölés, de mégis kormányfelhatalmazás alapján — helyet foglaltak.

A bizottság egy teljes esztendeig dolgozott jelentésén. A főbizottság 23 tagból állt. De nagyszámu albizottság is működött. Az ipari és kereskedelmi albizottságnak 12, a közlekedésügyinek 6, a hiteléletinek 17, a műszakinak 10, a munkásügyinek 11, a közoktatásügyinek 14, a mezőgazdaságinak 6, a joginak 6, a publicisztikáinak 9, a kérdéssel a női érdekek szempontjából foglalkozó bizottságnak 6, a társadalmi szempontokat tárgyaló bizottságnak 8 tagja

¹ *Report of the National Committee on Calendar Simplification for the United States*, Washington, 1929. 119. l.

volt. A bizottság irodájának hét alkalmazottja volt. A vallásfelekezetek képviselői azért nem kerültek be a bizottságba, mert nehézségbe ütközött valamennyi felekezet képviselőit meghívni, azt pedig, hogy csak egyes vallások képviselői vegyenek részt a bizottság munkájában, nem tartották kívánatosnak.

Az amerikai bizottság munkája a Nemzetek Szövetsége által ezen kérdés tanulmányozására kiküldött bizottság jelentését vette alapul. Ebben az utóbbi, 6 tagu bizottságban a Szentszék, az ökumenikus patriárka és a conterbury érsek képviselői is helyet foglaltak, úgy hogy ez a bizottság tulajdonképpen már tisztázta azt, hogy a naptárreform a vallásos szempontokkal összeegyeztethető, bár a végleges megállapodáshoz a legfőbb egyházi fórumok hozzájárulása természetesen kikérendő lesz. E tekintetben a főproblémát mindenestre a jelenleg változó napra eső vallásos ünnepnapok, elsősorban a husvét elhelyezése alkotja. A Nemzetek Szövetségének bizottsága husvét számára az április hó második szombatját követő vasárnapot ajánlja. Egyébként pedig a Nemzetek Szövetsége által kiküldött bizottság az általa megvizsgált 185 javaslat közül két tervet tart egyaránt megoldhatónak. Mindkét terv megegyezik abban, hogy az esztendőt 52 hétre osztja és rendes években egy, szökőévekben pedig két a heteken kívüli napot iktat be. Az „évnap“ december, a „szökőnap“ június utolsó napja után iktattatnék be s mindkét nap ünnepnap volna. A két terv mármost a következőkben térne el egymástól: Az egyik terv szerint 13 egyenlő 28 napos hónapra tagozódnék az év, a másik terv szerint minden évnegyed első két hónapjának 30, harmadik hónapjának pedig 31 napja volna.

Az amerikai bizottság kérdőívében szembeállította a két terv előnyeit és hátrányait.

A 13 hónapos év

előnyei:

1. Minden hónapnak egyenlő számu hétköznapja, szombatja és vasárnapja van és így a hónapok közvetlenül összehasonlíthatók egymással.

2. Minden hónapban a teljes hetek száma azonos. Hetek tört részei nem szerepelnek a hónapok végén.

3. A hét különböző napjainak eltolódása a hónapok más-más napjaira az egyes esztendőkben elkerültetik. Ez nagyon megkönnyíti állandó napoknak kijelölését nyilvános összejövetelek, bírósági tárgyalások, tanügyi intézkedések számára.

4. A kereseti és kiadási periodusok össze volnának egyeztetve, ami által a háztartási és üzleti költségvetések elkészítése jelentősen könnyebbé válna.

hátrányai:

1. A 13-as szám nem osztható 2-vel, 3-mal, 4-gyel vagy 6-tal.

2. A 13 hónapos esztendő évnegyedeiben a hónapok száma nem kerek.

3. A számadásokat egy esztendőben 13-szor kellene lezárni, míg most csak 12-szer, ami a könyvelési munkát növelné.

4. A statisztikai visszamenő összehasonlításoknál átmenetileg többletmunka válna szükségessé, hogy a régi 12 hónapos év adatait az új 13 hónapos év adataival össze lehessen hasonlítani.

5. Minden hónap összehasonlíthatóvá válna anélkül, hogy az egyenetlen számú napok vagy hetek hatásának kiküszöbölésére bármiféle intézkedés volna szükséges. A hetek tört részére vonatkozó fizetési elszámolások feleslegessé válnának. Ezen a révén jelentős költségmegtakarítás volna elérhető azáltal, hogy sok irodai munka elkerülhetővé válna a statisztikai és elszámolási munkák terén úgy az üzleti életben, mint a kormányzati tevékenységben, tudományos munkáknál, az egészségügyi szolgálat terén és a háztartási ügyekben.

6. Miután a számadásokat évenként 13-szor rendeznék, a pénz forgási sebessége növekedne úgy, hogy azonos terjedelmű üzleti tevékenységet kevesebb pénzzel lehetne lebonyolítani.

7. Az ünnepnapok mindig ugyanarra a köznapra esnének. (Ugy az ipar, mint a munkások érdekében felmerült az a gondolat, hogy az ünnepnapokat át kellene helyezni a hétfői napra, tekintet nélkül arra, hogy az évforduló melyik napra esik.)

8. A 13 hónapos terv a naptárt tudományosan teljesen és véglegesen reformálná.

5. A 13 hónapos esztendő bevezetése régi hagyományok megváltoztatását vonná maga után.

6. A 13 hónapos esztendő mellett péntek mindig a hó 13.-ra esne. Ezen két napnak havonként ismétlődő összetalálkozása a babonások szemében kellemetlen visszhangot váltana ki.

7. Évenként egyszer, szökőévben pedig kétszer megzavarja a napoknak hetes változását, illetőleg azt a szabályt, hogy minden hetedik nap pihenő nap.

8. A naptár megváltozása bonyolalmakkal és költséggel járna.

Az egyenlő évnegyedes év

előnyei:

1. A félesztendők és az évnegyedek egyenlők és bennük a hónapok és hetek száma kerek, 3 hónap, 13 hét.

2. Az évnegyedek és félesztendők statisztikailag összehasonlíthatók egymással anélkül, hogy különböző hosszúságuk miatt egyeztetés válna szükségessé.

hátrányai:

1. A hónapok hossza nem azonos és ezért közvetlenül nem összehasonlíthatók egymással. A hónapok abban is különböznek egymástól, hogy az egyes napok száma és az egyes hétköznapiak gazdasági értéke különböző. Másszóval van olyan hónap, amelyben 5 vasárnap van és olyan hónap, amelyben 5 szombat van.

2. Nem túlságosan fontos az évnegyedeket és a fél éveket egyenlő hosszúvá tenni, miután az ezen időegységek alapján számított elszámolások igen ritkák és kevésbé fontosak, mint a havi elszámolások. Statisztikusok szerint az évnegyedes és a havi elszámolások száma ugyan aránylik egymáshoz, mint 1:3.750. (Ez Magyarországon másként van: gondoljunk csak a negyedévi lakbér-fizetésekre, kamatelszámolásra.)

3. Minden hónapban (annak ellenére, hogy a napok száma nem azonos) a hétköznapok száma egyenlő. A hétköznapok alapján tehát minden hónap közvetlenül összehasonlítható egymással.

4. Viszonylag csekély változtatásokat tennie szükségessé az emberek szokásai terén és így egy gyökeres változással járó zavarokat elkerülhetővé tennie.

5. A jelenlegi hónapokat mint egy megszokott kényelmes egységet fenntartaná.

6. A Husvét és az egyéb egyházi ünnepnapok stabilizálását és a különböző közcselekmények azonos napra esésének szabályozását ép oly jól lehetővé teszi, mint a 13 hónapos terv.

3. Az egyes hónapokban a hetek száma nem kerek, ami a heti bérelszámolásoknak a havi elszámolásokba való beillesztésénél nehézségeket okoz.

4. A hónapok egyes napjai a különböző hónapokban a hét más-más napjaira esnének.

5. Évenként egyszer, szökőévben pedig kétszer megzavarja a napoknak hetes változását, illetőleg azt a szabályt, hogy minden hetedik nap pihenő nap.

6. A naptárkérdést csak részben oldja meg.

Az amerikai bizottság kérdőíve elsősorban azt tudakolta, vajon a naptárreform kívánatos-e? A beérkezett 1433 válasz közül — amelyek nagyrésztét nemzeti csucsszervezetek és nagy egyesületek küldték be — 80.5% a reform mellett döntött és 82% egyetértett abban is, hogy az Egyesült Államok vegyenek részt a kérdés szabályozásával foglalkozni hivatott nemzetközi értekezleten. Érdekes viszont, hogy csupán 488 válasz érkezett be arra a kérdésre, hogy minő terv fogadtassék el, s ezek közül több mint 98% a 13 hónapos tervet helyeselte.

A válaszok nagy száma is bizonyítja, hogy a naptárreform kérdése minő érdeklődést keltett az Egyesült Államokban. De ezt még fokozottabban bizonyítja az a tény, hogy a bizottság 115 ezzel a kérdéssel foglalkozó folyóiratcikket és kb. 25.000 újságcikket gyűjtött össze, amelyeknek legnagyobb része helyesli a naptárreform gondolatát. (Érdekes, hogy a jelentés szükségesnek tartja annak kiemelését, hogy ezen folyóirat- és újságcikkekre nem költött pénzt.) Az általános érdeklődést az is bizonyítja különben, hogy a bizottság mily sok közkönyvtártól, iskolától, főiskolától, klubtól és más szervezettől kapott megkeresést, melyben tájékoztató anyag megküldését kérték. A bizottság több mint 100.000 példányban küldött tájékoztató irodalmat szét. A kérdést számtalan gyűlésen és értekezleten is megvitatták. Ezek közül számos összejöveten a bizottság megbízottjai tartottak tájékoztató előadást és szolgáltak felvilágosítással.

A mai naptár fogyatékosága hármias:

1. az, hogy a hónapok hossza különböző,
2. az, hogy a hónapokban hetek tört részei is vannak, és
3. az, hogy a hetek napjai minden évben a hónapok más napjaira esnek.

Mindez számos nehézséget és sok egyébként elkerülhető munkát okoz. A jelentés sorra veszi az üzleti életet, a tudományos kuta-

tás problémáit, a közoktatásügyet, a mezőgazdaságot, a munkaügyet, a háztartási berendezkedést, a közigazgatás és jogszolgáltatás problémáit, hogy bebizonyítsa, hogy ezek a nehézségek milyen nagyok és kellemetlenek. Az üzleti életben a statisztikai összehasonlítások nagy jelentőséggel bírnak. Miután havi adatokkal szokás operálni, zavart okoz, hogy a napok és még inkább a hétköznapiak száma eltérő az egyes hónapokban. (Márciusban például esetleg 19%-kal több hétköznapi van, mint februárban.) Hozzáteendő, hogy nem csupán a napok számának van jelentősége, miután a hét egyes napjainak jelentősége nem azonos s hol 4, hol 5 azonos nap fordul elő az egyes hónapokban. A bérfizetés napjának, a szombati napnak (akár abból a szempontból, hogy szombaton számos iparágban rövidebb ideig dolgoznak, mint más köznapon, akár abból a szempontból, hogy sokfelé szombaton nagyobb bevásárlásokat eszközölnek) egész különleges jelentősége van. De számos esetben más napoknak is különleges jelentősége van, amire a statisztikai összehasonlításoknál tekintettel kell lenni. Ez az oka annak, hogy számos nagy üzleti vállalkozás (a jelentés 48-at sorol fel) az Egyesült Államokban már évek óta intern 13 hónapos beosztással végzi számadásait, noha nyilvánvaló, hogy ezeknek ma külön nehézséget okoz az, hogy kifelé a rendes naptárral kénytelenek számolni.

A tudományos munkánál nyilvánvalóan ugyancsak rendkívül fontos, hogy az egyes periódusok azonos hosszúságúak legyenek. E tekintetben megemlíthető, hogy ma már a nemzetek 80%-a négyhetes periódusokkal dolgozik a népmozgalmi statisztika összeállításánál stb. stb.

Az amerikai bizottság véleményét tehát a következőkben foglalja össze:

A naptárreform kívánatos. Ezt bizonyítja az amerikai közvélemény és számos üzleti vállalkozás tapasztalata. Az ismertetett két terv közül a 13 hónapos tervnek van összehasonlíthatatlanul több híve. A megoldás egy nemzetközi konferenciától volna várható.

Az előadott két terv mindenesetre a hagyományok gyökeres felborítását kívánja, de előnyei ezt jogosulttá teszi. Jellemző, hogy a legtöbb egyház sem helyezkedik a naptárreform tervével mereven szembe, bár a meghallgatott zsidó rabbik más tervet megfelelőbbnek tartanak, miután az „évnap” és a „szökőnap” megbolygatná az isteni kinyilatkozáson alapuló hétnapos felosztást. A Szentszék viszont hozzájárulását egy ökuménikus konferencia határozatától óhajtja függővé tenni. A protestáns egyházak ismét hajlandók minden további nélkül a terveket elfogadni. Ennek bizonyossága többek között az Angliában 1928-ban törvénybe iktatott husvét törvény (Easter Act, 1928), mely a husvét napját az április második szombatját követő vasárnapra teszi, tehát annak változékonyságát megszünteti. (Igaz, hogy ez a törvény csak akkor fog életbe lépni, ha a keresztény egyházak ahhoz hozzájárulnak.)

A bizottság által javasolt naptárreform sok előnnyel járna, s amellet nem helyezkedne a tradíciókkal oly mértékben szembe, mint például az ismeretes orosz naptárreform, mely az ötnapos héten alapszik. Igaz, hogy az orosz reformnak más országokban felesleges mellékgondolatai is voltak. Ott ezzel az intézkedéssel, melynek egyik elve az is, hogy a pihenőnap mindenkinél a hét más napjára

esik, az elégtelen gépi felszerelések jobb kihasználását akarták biztosítani.

A jelentés alapossága a legteljesebb dicséretet érdemli. Számítások, adatok, grafikonok tarkítják. Az egyik függelék azt is felsorolja részletesen, hogy a kérdőívre beérkezett válaszok egyenkint minő álláspontot foglaltak el s hogy a válasz a megkérdezett testület többségi határozatának, elnökségi vagy igazgatósági véleményének, vagy egy elfogadott határozati javaslatnak eredménye-e.

Varga István.

Az Egyesült Államok 1929. évi nemzetközi fizetési mérlege.

Herbert Hoover még kereskedelmi miniszter korában, 1922-ben adta ki az első összeállítást az Egyesült Államok kereskedelmi és fizetési mérlegéről. Az amerikai kereskedelmi minisztérium kül- és belkereskedelmi osztálya azóta minden évben közzéteszi ezt a nagy gonddal és pontossággal elkészített kimutatást. Az 1929. évi mérleget Mr. Ray O. Hall, a hitelügyi osztály helyettes főnöke állította össze. A füzet tiszta képet ad Amerika és a külvilág között lefolyó transzakciók tömegéről, melyeket sokszor nagyon nehéz megfogni és legtöbb esetben megfelelő biztos számítási alapot is alig találni.

A kiadmányt R. P. Lamont, a mostani kereskedelemügyi miniszter előszava vezeti be és többek között azt mondja, hogy „ha a világ vezető államai, az Egyesült Államokat is beleértve, 20 évvel ezelőtt kezdték volna meg a hasonló összeállítások kiadását, akkor az utóbbi évek nemzetközi hitelügyi bonyodalmai nem következtek volna be“. Ebben igaza van R. P. Lamontnak, mert a mérleg oly fizetési adatai, melyek látszólag nem birnak fontossággal, sokszor hatalmas összegekkel emelik, vagy csökkentik a különböző oldalakat és nagy előnyére vannak egyes országoknak, anélkül, hogy ezek a tételek egyébként észrevehetőek lennének. Az ilyen ugynevezett „invisible—láthatatlan“ tételek között az amerikai turistaforgalomból eredő fizetések és kiadások fejében nem kevesebb, mint 660 millió dollár jutott külföldre 1929-ben, mely majdnem kiegyenlíti az áruforgalom exportfeleslegét.

A külföld az amerikai kölcsöntőke után fizetendő kamatokhoz szükséges dollárösszegeket eddigelé nagyon könnyen fedezni tudta az új kötvények vásárlásából külföldre került összegből. A háborús adósságok rendezése alkalmából Amerikát sok támadás érte, különösen Franciaország részéről, azzal az érveléssel alátámasztva, hogy Európa nem fogja tudni fizetni az adósságok után járó kamatszolgáltatást, mert lehetetlen lesz a szükséges pénzeket előteremteni. Akkoriban Európa Amerikára nagyon ferde szemmel nézett és a franciák shakespearai vezércikkekben ostromozták a csillagos cylinderü Shylockot. De a valóságban mégsem ez a helyzet, mert 1929-ben a háborús adósságok számlájára befolyó fizetések 207 millió dollárt tettek ki, ez az összeg majdnem egyenlő az európai bevándoroltak pénzküldeményeivel, tehát az adósságok fizetése — mondják az amerikaiak — „semmi nehézségbe sem ütközik“.

A mérleg kereskedelmi része Amerika javára 734 millió dollárral zárult, ez 116 millió dollárral kevesebb, mint a tavalyi rekorderedmény.

A fizetési tételek között a legfontosabbak az értékpapírra és

tőkeforgalomra vonatkozó adatok. A múlt évi tőzsdespekuláció, mely ugyszólván az egész világra kiterjedt, nagyfokban befolyásolta a fizetési mérleg ezen részét. Hosszulejáratu kölcsönök kibocsátása 808 millió dollárt tett ki, szemben az 1928. év 1318 millió dollárjával. E nagymértékű csökkenés okát a tőzsdespekuláció által felhajtott magas kamatviszonyokban találhatjuk, mely egyrészt lehetlenné tette az emissziókat, másrészt a felesleges tőkét inkább a magas kamatozású rövidlejáratu befektetések felé vonzotta.

Dr. Hall Amerika tárcájában lévő külföldi kötvények összegét 13.260,000.000—15.360,000.000 dollárra becsüli, melyből Európában, becslése szerint, a háborús adósságok nélkül 4—4.5 milliárd dollár van. A külföldi befektetésekből Amerika évente majdnem 1 milliárd dollár jövedelmet kap. Nagyon érdekes megfigyelni, hogy Amerika rövidlejáratu hiteltételei külföldön csak 1484 milliárdot tesznek ki, szemben a külföld 3 milliárdos követelésével, úgyhogy Amerika a hitel e formájában a külfölddel szemben adós.

A külföldi követelések a következőképpen állanak: Külföldiek hosszulejáratu befektetései Amerikában 4.7 milliárd, rövidlejáratu kölcsönök 3.08 milliárd, mely tartozások után Amerika 414 millió dollár kamatot fizet. A külföldi tőkének Amerikában az év folyamán 400 millió dollárral emelkedtek. Nagyon valószínű, hogy ezen összeg a jövőben emelkedni fog, mert a külföldi mindig szívesen vásárolja a jól kamatozó és biztos értékpapirokat befektetés céljából. Anglia 1.56 milliárdot tart Amerikában. Utána Canada következik 935, majd Németország és Franciaország 400—400 millió dollárral.

Az Egyesült Államok nemzetközi kereskedelmi és fizetési mérlege az 1928. és 1929. évekre.

	1928. m i l l i ó d o l l á r b a n			1929.		
	Export	Import	Egyenl.	Export	Import	Egyenl.
<i>I. Kereskedelmi mérleg:</i>						
Áruforgalom összesen:	5.333	4.483	+ 850	5.490	4.756	+ 734
<i>II. Fizetési mérleg („invisible items“):</i>						
1. Fuvardíjak, tengeri és szárazföldi	147	227	— 80	154	269	—115
2. Turistaforgalom: Kanada és Mexikó	88	288	—200	98	222	—224
Turistaforgalom: Tengerentuli, Ny.-India	75	516	—441	82	517	—435
3. Tengeri személyszállítás .	89	—	+ 89	94	—	+ 94
Hosszulejáratu tőke kamatjövödelme:						
4. Külföld tartozása	817	—	+ 817	876	—	+ 876
5. Külföld követelése	—	252	—252	—	270	—270
Rövidlejáratu tőkekamatjöv. és jut.:						
6. Külföld által fizetett . .	76	—	+ 76	100	—	+ 100
7. Külföldnek fizetett . . .	—	107	—107	—	144	—144
8. Bevándorlók küldeményei	25	250	—250	24	247	—223
9. Háborús adósság törlesztés	210	3	+ 207	212	5	+ 207
10. Filmkölcsönzés díjai . .	70	6	+ 64	70	6	+ 64
11. Különböző tételek . . .	171	319	—148	182	362	—180
I. és II. összege:	7.101	6.451	—650	7.382	6.898	—484

	1928.			1929.		
	millió dollárban					
	Export	Import	Egyenl.	Export	Import	Egyenl.
III. Hosszulejáratu tőkemozgalom:						
Áthozat:	7.101	6.451	— 650	7.382	6.898	— 484
1. Külföldi emissziók . . .	—	1.484	—1.484	—	696	— 696
2. Levonás törlesztésért . .	238	—	238	35	—	+ 35
3. Levonás jutalékért . . .	59	—	59	15	—	+ 15
4. Névérték és árfolyam különbség	63	—	63	11	—	+ 11
5. Külföldiérték vásárlása .	—	934	— 934	—	923	— 923
Külföldi befektetések törlesztése:						
6. Visszafizetés és törlesztés	361	—	+ 361	276	—	+ 276
7. Külföldi visszavásárlások	501	—	+ 501	498	—	+ 498
8. Idegenek befektetése Amerikában	1.573	—	+ 1.573	1.568	—	+ 1.568
9. Ennek törlesztése	—	70	— 70	—	70	— 70
10. Amerikai visszavásárlás .	—	1.015	—1.015	—	1.080	—1.080
III. összege:	2.795	3.503	— 708	2.405	2.791	— 386
IV. Rövidlejáratu tőkemozgalom:						
Nemzetközi bankbetétek változása	—	226	— 226	13	—	+ 13
V. Aranyforgalom:	629	357	+ 272	245	365	— 120
Teljes összeg:	10.525	10.537	— *12	10.045	10.045	— 9*

* Eitérés hibák köv e

A tőkemozgalmak tiszta egyenlege csak 373 millió dollárt mutat fel a külföld javára, mely meglehetősen nagy csökkenés az 1928. év 934 milliónyi összegével szemben.

A tőke kivitel e nagymértékű csökkenése nagyban befolyásolta a külföldi váltóárfolyamokat, melyen keresztül az árakra is gyakorolt nyomást ez a folyamat. Az alacsony váltóárfolyamok következtében az amerikai árukat drágábban kellett megfizetni, melynek hatását azután az export csökkenésében találhatjuk. A kiegyenlítő áramlat ez év első felében a külföld javára már megindult és így a váltóárfolyamokon lévő nyomás megszűnt.

Tengeri fuvardíjak fejében Amerika 1929-ben 803 millió dollárt adott ki, melyből 515 millió dollár külföldi hajósvállalatok pénztárába folyt be.

A mérleg legérdekesebb része a turistaforgalom és azzal kapcsolatos kiadások, melyek egy hallatlan magas, 839 millió dollárnyi összeget értek el. Amerika a turisták hazája. A turista amerikai fogalma sokban különbözik a magyar hátizsákos, gyalogló turistától. Amerikában a turista nem gyalogol, hanem automobilon, vasuton, hajón és repülőgépen sok ezer mérföldet utazik be. A múlt év folyamán 434.000 turista hagyta el az Egyesült Államok tengeri kikötőit, hogy külföldre utazzon. E hatalmas hadsereg zöme, 282.000, természetesen Nyugat-Európába ment, hogy ott dollárjai fejében körülnézhessen az óvilágban. A többi rész, 125.000 pedig inkább Nyugat-Indiát és Közép-Amerikát választotta szabad idejének az eltöltésére. A kanadai szárazföldi forgalom is rekorderedményeket hozott magával, 4.509.000 automobil látogatta meg a kanadai turományokat.

A turistavándorlásokkal kapcsolatos kiadások vizsgálata meglepő eredményeket mutat fel. Az amerikai turistaforgalom 289,000.000 dollárt jövedelmezett Kanadának, míg a kanadaiak 96,000.000 dollárt költöttek el Amerikában. Az európai rész ebből a láthatatlan importból 312,294.000 dollárt tett ki. A fenti kimutatás közli az egyes országokban elköltött összegeket is. Franciaország 137,143.000. Anglia 40,590.000, Németország 44,676.000, Olaszország 30,433.000 dollár évi „apanázst” kap Amerikától. Itt találkozunk Magyarországgal is, ahol az amerikai turisták csak 1,064.000 dollárt költöttek el, míg Ausztriát 2,889.000-rel gazdagították.

Amerikában 15 millió külföldi születésű lakos van, kik évente kisebb-nagyobb pénzüsségeket küldenek az ó-hazába. E pénzküldemények becslése nagy akadályokba ütközik, mert nincs meg a megfelelő ellenőrzés.

223 millió dollárra becsüli dr. Hall az 1929. évi pénzküldeményeket, melyek csökkenő tendenciát mutatnak. Magyarország 6 millió 555.000 dollárral szerepel. Az olaszok és a görögök gondolnak legtöbbet az ó-hazára, mert az előbbieket 46 milliót, Hellas fiai pedig 25 millió dollárt küldenek haza évente.

Az aranyküldemények egyenlege 175 millió dollárt mutat fel Amerika javára. Az aranymozgalom nehezen szorítható be a kalendárium éveibe, mert az arany nem követi mindenkor a forgalom irányát. 1927 második és első felében Amerika 577 millió dollár aranyat vesztett el. Akkor sok beszéd hallatszott az arany új elosztásáról. De ez az irány 1928 augusztusában megváltozott és 1929 októberig Amerika 307 millió dollárt importált. Ennek az okát megint csak a spekulációban találhatjuk, melyhez még hozzájárul, mint a következmény a külföldi kötvények csökkenő kibocsátása. A spekuláció összeomlása után 1929 novembertől kezdve az Egyesült Államok újra exportálni kezdték az aranyat és ez év végéig 87 millió dollár értékű nemes fémeket vesztettek. Az aranymozgalom vizsgálatánál nem kerülheti el figyelmünket az a jelenség, hogy a nemes fém kezd elveszteni a nemzetközi mérlegben eddig elfoglalt kiegyenlítő szerepét. Az amerikai értékpapír nemzetközi forgalma ez utóbbi években eddig nem tapasztalt befolyásra tett szert. Az amerikai értéktőzsdéken a külföldi értékpapírok jegyzése minden évben nagyobb mértéket ölt, melyen keresztül a nemzetközi arbitrage-üzletben való részvétel lehetséges lesz. Ezen üzlet árfolyammozgása sokkal érzékenyebb, mint a váltóárfolyam és az ezzel kapcsolatos aranypont, úgyhogy egy kis ingadozás már nagyobb tömegű értékpapírt indít meg, mielőtt az arany folyása megindulna. Így az arannyal egyetemben a nemzetközi értékpapírmozgalom kiegyenlítő jelleggel bír és a tendencia arra mutat, hogy a jövőben az arany kiegyenlítő szerepét mindjobban át fogja venni.

Newyork City.

Buday Gyula.

A fiumei kérdés.*

Mialatt Fiume a legutóbbi években rendszeres és eredményes munkával törekedett gazdasági életének és kikötői forgalmának mindenképpen szükségessé vált újjászervezésére, Magyarországon mindinkább előtérbe nyomult a külkereskedelem új célkitűzésének a problémája. A szomszédállamok elzárkózó politikája és lecsökkenő felvevőképessége által előidézett és szinte már idültnek tekinthető *értékesítési válság* kapcsán fokozatosan kifejeződött az a vélemény, hogy az exportkereskedelemnek a világpiacon kell a magyar termények részére fokozottabb elhelyezési lehetőségeket biztosítani. Némi árnyalati különbséggel ugyanez áll az iparcikkekre is, tehát a magyar export egész összességére. Az értékesítési kérdés homlokterébe ilyen módon a közlekedési és tarifális problémák megoldása nyomult és természetesen a tengeri uton való szállítás célszerű megszervezésének keresésében csúcsosodott ki. Abban a tekintetben, hogy Magyarországnak merre kell a tengerhez vezető utat keresni, alapos megfontolás után kétség aligha merülhetett fel.

Néhány év előtt, amikor ez a kérdés először kezdte az illetékes köröket és a közvéleményt foglalkoztatni, több irányban történt tájékozódás, de a kérdés beható tanulmányozása csak egy eredményre vezethetett és ez az volt, hogy Magyarország a politikai viszonyok változása dacára, továbbra is *csak Fiumét tekintheti természetes kikötőjének*, mert az emberi eszközökkel ugyan átmenetileg korrigálható, de lényegükben soha meg nem változtatható földrajzi tényezők döntik el, hogy Magyarország csak az Adria felé orientálódhat. Az adriai kikötők közül elvben két jugoszláv és két olasz kikötő jöhetett számításba. Egyrészt Spalato és Susak, másrészt pedig Trieszt és Fiume. A magyar forgalomnak az egyik jugoszláv kikötőbe való irányítása kétségkívül azzal az előnnyel járt volna, hogy a magyar határtól a kikötőig vezető vasutvonalon előnyösebb tarifákat lehetett volna elérni, ha úgy a vasuti, mint a kikötői forgalomban ugyanaz az állam van érdekelve. Ez a megoldás azonban már csak azért sem képezhetett komoly megfontolás tárgyát, mert Spalato tulságosan nehezen közelíthető meg vasuti és hajózási összeköttetései egyáltalában elégtelenek és úgy Spalato, mint Susak kikötői berendezései annyira kezdetlegesek, hogy még a jugoszláv belföldi forgalom igényeit is alig elégítik ki, amit legjobban az mutat, hogy a Spalaton át 1928-ban lebonyolított 6,441.851 métermázsa tengeri kivitelből 4,017.441 q cementre, 2,106.047 q márgára (cement és égetett), 154.116 q épület- és tüzfára, 119,790 q pedig természetes és műpalára, tehát csak igen egyszerű vagy éppen semmilyen kezelést nem igénylő árukra esett, úgyhogy az összes további cikkek általános forgalma 50.000 métermázst sem ért el, ami pedig egész jelentéktelen mennyiség. Ugyanigy Susak 2,803.478 mázsát kitevő tengeri összkiviteléből 2,759.324 q tüzelő- és épületfára, 19.603 q pedig cserzőanyagokra esik és így a többi cikkek alig 20.000 q jut. Spalato és Susak tehát par excellence cement, illetőleg fakikötők és az utóbbi egyéb forgalomra már csak azért

* L. a Közgazdasági Szemle 1930. augusztus—szeptemberi számában: „A fiumei kikötő forgalmáról és szerepéről” szóló közleményt.

sem alkalmas, mivel egynéhány vagon befogadóképességű épülettől eltekintve, raktárai egyáltalában nincsenek, tehát az áru vagy szabad éj alatt tárol, vagy pedig vagonban marad, ami drága állaspénzzel jár és egyébként is szinte kivihetetlen. Kikötői berendezése pedig mindössze néhány daruból áll. Ilyen körülmények között lehetetlen volt még csak gondolni is arra, hogy a magyar forgalom jugoszláv kikötőkbe tereltesse.

Nyugodtan állithatjuk tehát, hogy a magyar kormány a leghelyesebb és politikai szempontoktól is független megfontolásoktól vezettette magát akkor, amikor a magyar forgalom részére olasz adriai kikötőben igyekezett előnyöket biztosítani, ami az *1927 július 25-i római egyezmény* meg is történt. Az is egészen természetes, hogy elsősorban Fiuméra esett a választása, mert bár akkoriban Trieszt hajóösszeköttetései lényegesen jobbak voltak a fiumei járatoknál, amit Fiume azóta nagyrészt máris kiegyenlített, annak a körülménynek, hogy *Fiume kikötői szervezete és berendezése éppen a magyar forgalom szükségleteire volt mindig méretezve és beállítva*, döntő súllyal kellett latba esnie. Trieszt általános nagy forgalmánál a magyar érdekek érvényesülése elháríthatatlan akadályokba ütközött volna, Fiuménak pedig megvan a lehetősége és egyben minden érdeke ahhoz, hogy a magyar kereskedelem céljait a maga részéről is előmozdítsa. Fiume mellett szól az is, hogy Triesztnél lényegesen rövidebb távolságra fekszik, a gyékényes—fiumei vonal úgy az áru-, mint a személyszállítás minden követelményének megfelel, ott a magyar nyelv most is nagy elterjedtségnek örvend és az érintkezést, tehát egyben az üzleti lebonyolítást a viszonyok és személyek kölcsönös ismerete és az elsőrendű posta- és telefonösszeköttetés is nagymértékben megkönnyítik.

Amíg tehát a jugoszláv kikötőkben teljesen hiányzik a technikai felkészültség, Triesztben pedig a szétágazó érdekek sokaságában a specális magyar szempontok érvényesülése kizártnak tekinthető, addig Fiumében *a technikai szervezettség magas foka a magyar érdekeknek az egymásra utaltságból folyó teljes megértésével párosul*. A fiumei kikötő a magyar gabonaneműek, hüvelyesek, örlemények és általában úgy az összes mezőgazdasági, mint ipari cikkek tárolására, kezelésére és továbbítására elsőrendű felkészültséggel rendelkezik. Tárházai 17.000 vagon áru befogadására alkalmasak, a gabonaneműek és liszt tárolására és kezelésére külön 600 vagon kapacitású silosok szolgálnak, külön tisztító- és manipulálóteleppel rendelkezik, a kikötőkben pedig, amelyben a bőséges vágányösszeköttetésekkel a leggazdaságosabb átrakás eszközölhető. 23 villamos daru, 67 emelődaru, uszódaruk és egyéb berendezések működnek. Mindezek alapján joggal állithatjuk, hogy a fiumei kikötőnek a magyar forgalom lebonyolítására való tradicionális hívatottsága változatlanul fennáll és hozzáfűzhetjük, hogy a magyar kereskedelem Fiumében nemcsak technikai készséget, hanem általában oly kedvező légkört talál, amely nemcsak kikötőt, de *teljes otthonosságot és a világforgalomba való bekapcsolódáshoz szükséges gazdasági bázist biztosít részére*. Ezt a célt szolgálta az említett magyar-olasz egyezmény, amely a magyar kereskedelem részére a fennálló lehetőségek kihasználása érdekében jelentős előnyöket biztosított. Így elsősorban az általános kedvezményeken kívül a fiumei

közraktárak díjtételeit és a közraktárvállalat kezelésében lévő kikötői berendezések díjait erősen mérsékelte, lehetővé tette, hogy a magyar hajózás Fiumét felszerelési kikötő gyanánt használhassa és hogy Magyarország Fiumében saját vámhivatalt állítson fel. Míg az egyezmény előbbi rendelkezései gyakorlatilag is kivitelre kerültek, sőt a közraktárak a magyar árukra megállapított tételeket azóta is többször leszállították, a magyar hajóstársaság kérdése az időközben felmerült egyéb tervek folytán, függőben maradt és alkalmasint ezzel kapcsolatban a vámhivatal felállítása is késedelmet szenvedett. Mindenesetre az egyezmény számottevő előnyöket biztosított Magyarországnak, bár az azóta némileg megváltozott viszonyok és a szerzett tapasztalatok *az egyezmény kereteinek gyakorlatibb jellegű kitöltését kétségekivül kívánatossá tennék.*

Ennek érdekében az érdekelt kormányok között 1930 márciusában ismét megindultak a tárgyalások, amelyeknek legközelebbi eredménye alkalmasint az új magyar tengerhajózási társaság megalakításában fog mutatkozni. A magyar-fiumei kapcsolatok további kimélyítésének kérdése valóban annál inkább indokolt, miután a legutóbbi évek adatai Fiume teljesítő- és életképességének világos bizonyítékát szolgáltatják. Minden szempontból kívánatos tehát, hogy Magyarország Fiumének a világforgalomba való újbóli eredményes bekapcsolódását a maga részére fokozottabban hasznosítsa. Fiume gazdasági és forgalmi jelentőségének visszatéréséről és egyben a forgalom háboru utáni strukturaváltozásáról érdekes képet nyerhetünk, ha a kikötői forgalomnak a legutóbbi években észlelhető fejlődését szemügyre vesszük.

A kikötő összforgalma 1923 óta a következőképpen alakult:

Év	Érkezés	Indítás	Összforgalom
	m é t e r m á z s á b a n		
1923	1,286.711	841.615	2,128.326
1924	2,222.303	1,666.088	3,888.391
1925	3,734.419	3,065.481	6,799.900
1926	3,797.120	3,616.666	7,413.780
1927	4,345.120	3,484.240	7,829.360
1928	5,084.720	3,813.210	8,897.930
1929	5,062.110	3,937.180	8,999.290

Az 1929. évben, tehát az összforgalom elérte a békebeli forgalom 43 százalékát, ami annál öröndetesebb jelenség, mivel az 1913. évi adatok természetesen a mostani susaki kikötő forgalmának nagy részét is magukban foglalják. Jellemző azonban a háboru utáni gazdasági helyzetre, hogy a behozatali forgalom lényegesen gyorsabb tempóban fejlődött, mint a kivitel. Az eltolódások a következő táblázatos összeállításból tűnnek ki:

Árunem	A fiumei kikötő érkezési (behozatali) forgalma		Árunem	A fiumei kikötő indítási (kiviteli) forgalma	
	1913	1928		1913	1928
	métermázsában			métermázsában	
Nyersrizs	1,260.705	350.947	Cukor	3,889.315	432.804
Hántoltrizs	28.433	—	Liszt	743.340	22.724
Buza	50.106	27.727	Hántoltrizs	135.525	88.295
Tengeri	618.104	67.819	Tengeri	331.856	17.351
Olajos magvak ..	258.638	18.925	Buza	177.332	23.926
Narancs, citrom ..	190.717	21.684	Árpa	149.531	—
Kávé	34.615	1.510	Zab	115.774	522
Bor	420.254	241.087	Bab	229.357	29.888
Nyersdohány	36.733	8.428	Kávé	8.346	2.521
Dohánygyártmá- nyok	4.218	—	Fűrészelt és tűzifa	2,189.386	2,216.634
Nyerspamut	115.646	919	Talpfa	379.153	200.035
Nyersjuta	181.065	4.287	Celluloze	178.667	—
Pamutárúk	6.435	305	Ásványviz	68.525	—
Pamutfonalak ...	7.891	—	Nyersdohány	49.192	6.476
Kőszén	2,278.592	1,003.417	Ásványolaj (fin.) .	64.832	263.906
Ásványolaj	111.569	1,198.850	Paraffin	136.743	4.323
Nyersfoszfát	1,184.930	670.033	Mésznitrogén	—	70.059
Salétrom	75.122	—	Cserzőanyagok ...	95.070	43.074
Ásványok	231.464	344.525	Magnezit	674.999	—
Kén	117.963	3.361	Vas- és acélárúk .	100.621	19.426
Gépek és készü- lékek	129.902	3.450	Gépek és készü- lékek	19.243	3.617
Nyersfémek	62.500	8.015	Répaszelet	—	53.178
			Szuperfoszfát	33.390	47.200

Fenti adatokból megállapítható, hogy Fiume számos cikkben már *visszaszerezte régi forgalmának tekintélyes részét*, így például a behozatalnál nyersrizsben, borbán, foszfátokban és kőszénben. A kivitelnél pedig cukorban, hántoltriszben, fában és cserzőanyagokban. A rizsforgalom csökkenése főleg arra vezethető vissza, hogy Magyarországon és az utódállamokban a háború után több rizshántoló létesült és így Fiuménak ezen szükséglet ellátásában kevesebb szerep jut. Ugyanigy a foszfátbehozatalban, különleges kezelést nem igénylő tömegáruról lévén szó, a susaki kikötő kedvezményes tarifákkal a forgalom jelentékeny részét magához tudta vonni. A cukorkivitelben viszont Fiuménak mind nagyobb szerep jut, miután a magyar ipar a legkedvezőbb feltételek mellett tudja exportját lebonyolítani. A faexport szintén változatlanul Fiuméba gravitál, minthogy a jugoszlávok maguk is kénytelenek saját kikötőikkel szemben Fiume nagyobb teljesítőképességét elismerni. Más cikkekben viszont a forgalom szinte teljes kiesése állapítható meg. Így erősen csökkent a déligyümölcsbehozatal, miután a vasuti közlekedés tökéletesítése és egyszerűsítése a tengeri szállítással szemben igen nagy versenyt támasztott, szinte teljesen megszűnt a textilanyagimport, amelyet a fiumei forgalom teljes pangása idején az északi kikötők ragadtak magukhoz és hasonló okokból csökkent számos más cikknek a forgalma is. A forgalom egy részét, általában élelmiszerekben, Trieszt vonta magához. Hasonló jelenségekkel állunk szemben a kivitel nagyobb tételeinél is, ahol a mezőgazdasági és élelmiszeripari cikkekben a csökkenés az adriai piacok ellátásában beállott irányváltozásra, másrészt pedig a magnezitnál és cellulozénál arra vezethető vissza, hogy a termelési helyek Magyarországtól elszakadtak és az utódállamok más összeköttetés felé orientálódtak. Erősen érezhető a tengerentuli magyar ásványviz-

export teljes megszűnése is. Ezzel szemben több olyan cikket találunk, amelyekben Fiume még a békebelinél is nagyobb forgalmat tudott elérni és ezzel az említett hiányokat részben pótolhatta. Így megnövekedett Fiume jelentősége az ásványolaj, a különböző ásványok, valamint a melassz behozatalában és részben fokozott, részben új jelentőségre tett szert a finomított ásványolaj, mésznitrogén és répaszelet exportjában. A forgalom átalakulásáról az egyes országokkal való összeköttetésben beállott eltolódásokból alkothattunk magunknak még világosabb képet.

A legutóbbi években különösen erős lendületet vett a forgalom az olasz viszonylatban, ami elsősorban azt mutatja, hogy *Fiume mind szervezesebben kapcsolódik az olasz gazdasági életbe.* Olaszország főképpen szenet, ásványokat, téglát és cementet, kisebb mennyiségekben pedig bort, gyümölcsöt, főzeléket, növényi és ásványolajat szállít Fiuméba, de a békebeli forgalommal szemben a déligyümölcs, kén- és téglaszállítás erős csökkenése folytán, majdnem 50 százalékos hiány mutatkozik. Ugyanilyen arányban csökkent a régi és új olasz területek felé irányuló kivitel, ami főképpen a fa- és faszénexport, paraffin, cellulóze, ásványvíz, maláta, liszt- és gabonaexport csökkenésére, illetőleg megszűnésére vezethető vissza. A jelenlegi forgalom nagyrésze ezidőszerint a fa- és ásványolajexportból adódik, kisebb tételekben pedig búzából, cukorból, szuperfoszfátból és hüvelyesekből áll. A szomszédos szén-, fa- és cementbehozatali forgalom az Adria keleti partjával szintén állandó emelkedést mutat, bár a békebelinek felét sem éri el, míg a kiviteli forgalom teljesen összezsugorodott, ami annak tulajdonítható, hogy a háború előtt ezek a területek nagy mennyiségekben fogyasztották a Fiumén át szállított magyar lisztet, gabonát és a különböző ipari nyersanyagokat és gyártmányokat, míg most Jugoszlávia a szükségletet maga fedezi és Fiumén keresztül nagyobb tételben csak rizst importál. Bulgáriával a forgalom nem fejlődött ki újra nagyobb arányokban, Görögországgal szemben inkább a behozatal tartotta magát. Románia békebeli kukoricaforgalma helyett ásványolajszállítás jelentkezik, Törökországgal pedig főként cukorexport bonyolódik le. Feltűnő viszont az oroszországi ásványolajimport, amely 1.351.202 q-val a fiumei forgalom egyik legjelentékenyebb tételét képezi. Az adriai és keleteurópai forgalomban tehát az a struktúra- és irányváltozás állott be, hogy *Magyarország élelmiszerelexportja* számos cikkben részben vagy egészben kiszorult, miután az Adria partvidékének szükségleteit Olaszország és Jugoszlávia maguk fedezik és a távolabbi országok és Fiume közötti kapcsolatok csak lassan izmosodnak meg ismét. A régi forgalomból leginkább a *magyar cukor és jugoszláv fa exportja* tartotta meg jelentőségét, míg a forgalom egyéb tételei a fiumei helyi ipar (rizs, ásványolaj) és kereskedelem (bor) speciális cikkeire korlátozódnak. Elterelődött a forgalom déligyümölcsben, kénben és olajosmagvakban, amelyeket Magyarország és az elszakított területek részben vasuton, részben más kikötőkből importálnak, míg a kivitelnél számos áru, mint például ásványvíz, a jelenlegi magyar és fiumei exportból teljesen kiesett, vagy pedig más irányt vett (maláta).

A nyugateurópai államok közül, amelyekkel békében szintén

igen tekintélyes forgalom bonyolódott le, Franciaország szerepének jelentősége erősen csökkent, viszont a spanyolországi forgalom sokkal kedvezőbben alakult, különösen azért, mivel Jugoszlávia Fiumén át bonyolította le odairányuló fakivitelét, hogy kedvezőbb vámokban részesüljön. Portugáliával a forgalom elvesztette jelentőségét. Az angol viszonylatban a szénbehozatal első helyen áll, ami ugyan a békebelivel szemben erősen csökkent, de még mindig tekintélyes mennyiséget ad, míg a békebeli vegyi, textil- és vasipari import elvesztette jelentőségét. Ugyanugy teljesen megszűnt az egykor hatalmas (1,800.000 q) cukorexport és a mező- és erdőgazdasági cikkekben mutatkozott tekintélyes forgalom is a jelentéktelenségig összezsugorodott. Ugyanigy csökkent a németalföldi szénbehozatal és fakivitel. A német kikötőkből származó forgalom csökkent, a kivitel viszont emelkedett, míg a skandináv államokkal és Finnországgal békében alig mutatkozott forgalom, viszont most némi megmozdulás észlelhető. A nyugateurópai államokkal mutakozó forgalom tehát ismét csak azt mutatja, hogy a faexport és szénbehozatal részben visszanyerte jelentőségét, de az élelmiszerkivitel és a vegyes behozatal nem tudott lábrakapni. Ez pedig elsősorban is mat arra vezethető vissza, hogy Magyarország elvesztette *angliai cukorpiacát* és terményei iránt az érdeklődés erősen megcsappant, viszont ezen kivitel és a vegyes jellegű behozatal súlypontja is *a szárazföldi szállításra* tolódott át.

A kontinensen kívüli országok közül Fiume élénk forgalmat bonyolított le az északafrikai partvidékkel és a földközítengeri angol birtokokkal. A behozatal főképpen nyersfoszfátból és egyéb ásványokból áll, míg a kivitel fő tételei a jugoszláv fa és mésznitrogén, magyar cukor és fiumei ásványolaj. Egyes cikkek forgalmában azonban még így is jelentékeny kiesés észlelhető, mint az egyiptomi pamut-, rizs- és dohányárubehozatalnál. az algir—tunisi dohánykivitelnél, a tripoliszi fakivitelnél stb. Mindenesetre ezekkel a vidékekkel, valamint a cukrot és fát felvevő Szíriával és Palesztinával az összeköttetés igen fejlődésképesnek mutatkozik. A távoli-kelet országai közül Kínával, Japánnal és Sziámmal csak egy-egy nagyobb szállitmány rizs jelentett behozatali forgalmat, míg Japánban a kiviteli forgalom főként vegyicikkekben jelentékenyen emelkedett. Ujból igen jelentőssé vált az angol és holland Indiával való összeköttetés. A behozatal elsősorban rizsből, melasszból, továbbá olajosmagvakból és növényi olajokból állt, a kivitelben pedig cukor, fa és mésznitrogén szerepel. Nagyobb mennyiségű cukor került leszállításra Adenbe és Arábiába is, amely utóbbi a fiumei ásványolajnak is a piaca. Az Észak- és Dél-Amerikával fennálló összeköttetés szintén a békebeli forgalom jelentékeny részének visszaszerzését jelenti. Az északamerikai behozatalból ugyan szinte teljesen kiesett a pamut, fonalak, vas, fém és gépek forgalma, de még mindig jelentékeny a foszfátföld, ásványok, ásványolaj és vegyicikkek tétele. A kivitelből viszont elmaradt a magnezit, ásványviz és cellulóze; a mezőgazdasági cikkek (bab, magvak, örlemények) forgalma jelentéktelenné vált és csupán a fa- és répaszelet-export játszott nagyobb szerepet. Az angol dominiumokból származó ásványbehozatal megszűnt. Mexicóból ismét jelentkezik a foszfátbehozatal, viszont szinte teljesen megszűnt a kávéimport

Braziliából, ahová azonban Fiume a békebeli liszt és maláta helyett faexportot bonyolít le. Ugyanigy módosult az argentinai kivitel is, míg az onnan származó erősen csökkent kukoricabehozatal mellett olajmag és cserzőanyag helyett kisebb tétel buza szerepel. A chilei salétrombehozatal megszűnt, Uruguayba pedig nagyobbértelű cukor helyett kisebb mennyiségű fa került kivitelre. Az amerikai államokkal tehát a forgalom úgy alakult, hogy a nyersanyagbehozatal jelentékeny része ismét felujult, de az élelmiszeripari kivitel teljesen megszűnt és csak a faexport játszik nagyobb szerepet. A békebeli ausztráliai forgalom, amely főképpen buza, foszfát és ásvány behozatala mellett vegyes kiviteiből állott, nem alakult ki újra. Ettől a kivételtől eltekintve viszont megállapíthatjuk, hogy Fiume rövid öt év alatt már *a világ minden piacával ismét felvette az összeköttetést* és ha az még nem is nyerte vissza régi felépítését és arányait, az eddigi forgalom mértéke is már kellőképpen mutatja, hogy a kikötői szervezet régi funkciójának ismét zavartalanul meg tud felelni és így a további fejlődésnek nem lehet semmi különösebb akadálya, sőt szilárd alapot nyújthat mindazon törekvéseknek, amelyek a magyar tengerentúli export újjászervezését és kiterjesztését célozzák.

A kikötő fent ismertetett forgalmának *szárazföldi megoszlása* a következőképpen alakult: Az 1928-ban Fiuméba vasuton érkezett 3.507.985 q áru 48.9%-a Jugoszláviából, 27.1%-a Magyarországból, 18%-a pedig Olaszországból származott, míg kisebb mennyiségekkel Ausztria és Lengyelország is szerepel, viszont a vasuton elszállított 3.591.865 q áru 25.4%-a Csehszlovákiára, 24.4%-a Magyarországra, 20.3% Olaszországra, 17.7%-a Jugoszláviára és 12.1%-a Ausztriára esett. Az összforgalomban első helyen álló Jugoszlávia Fiumén keresztül főképpen fat, mésznitrogént, cserzőanyagokat és répaszeletet exportál, viszont melasszt, rizst, építőanyagokat és ásványolajat importál. Csehszlovákia cukrot, vasárukat, fát, hüvelyeseket és vegyicikkeket exportál és rizst, bort, foszfát földet, ásványokat és ásványolajat importál. Olaszország az összes fontosabb cikkekben arányosan megoszló forgalmat bonyolít le. Ausztria fát exportál és ugyanazokat a cikkeket importálja, mint Csehszlovákia.

Magyarország az összforgalomban most is a második helyet foglalja el és az utóbbi években elsősorban rizst, déligyümölcsöt, foszfátokat és ásványolajat importált Fiumén keresztül, amely utóbbi két árucsoportban azonban csökkenő tendenciát figyelhetünk meg. Az exportforgalom viszont általánosságban növekszik és különösen a cukor, gabonaneműek, hüvelyesek, magvak, burgonya, liszt, répaszelet és fa játszanak benne nagyobb szerepet. Míg 1928-ban Magyarország összes forgalma Fiumével 1.256.103 q-t tett ki, addig ez a mennyiség 1929-ben 1.510.118 q-ra emelkedett. A növekedés tehát egy év alatt mintegy 250.000 métermázsát tett ki, amiből a jövő fejlődésre is kedvező következtetéseket lehet levonni, de kétségtelen az is, hogy a jelenlegi forgalom egy biztató kezdetnél többnek alig tekinthető. Azok közül a cikkek közül, amelyek a békebeli fiumei magyar forgalom zömét alkották, természetesen az ország megcsonkítása folytán számos áru alig érdekli a jelenlegi magyar külkereskedelmet, viszont egyéb cikkekben Fiume szerepének jelentősége változatlan, sőt egyesekben tekintélyesen meg is növeke-

dett. Itt elsősorban a mezőgazdasági termékekre kell gondolnunk, amelyek elhelyezésének lehetősége a monarchia fennállása idején egyáltalában nem volt probléma, úgyhogy a tengerentuli export csak igen alárendelt szerepet játszott. A jelenlegi viszonyok között viszont a legsürgősebb feladatnak mutatkozik, hogy Fiumét a mezőgazdasági és élelmiszeripari export tengeri bázisává lehessen kiképezni. De igen fontos szerep vár Fiuméra a magyar-olasz kereskedelmi forgalom szervezése és kimélyítése terén is. Magyarország és Olaszország gazdasági élete igen szerencsésen kiegészíti egymást és ez különösen a magyar export fejlesztése terén nagy lehetőségeket rejt magában. Olaszország már eddig is a magyar mezőgazdaság egyik fontos piacává lépett elő, dacára annak, hogy ezek a lehetőségek csak részben vannak kihasználva. A magyar-olasz forgalom ugyan évről-évre fejlődik és 1929-ben Magyarország 46.599.000 pengő importtal szemben 71.433.000 pengő értékű árut exportált Olaszországba, de ez még mindig nem elegendő ha meggondoljuk, hogy Olaszország importszükséglete a legtöbb mezőgazdasági cikkben sokszorosan meghaladja Magyarország egész exportfölöslegét. Az így fennálló lehetőségek kihasználása azonban csak egy széleskörű folytatólagos szervezés keretében lenne megoldható, amihez viszont szükség van egy olyan összekötő kapocsra, amely áthidalva a két ország közötti földrajzi távolságot, azokat gyakorlati téren is oly közel hozza egymáshoz, mint amilyen közel állanak érzelmileg és politikailag. Erre a szerepre van hivatva Fiume, amely multjánál és földrajzi helyzeténél fogva is legalkalmasabb arra, hogy Magyarország és Olaszország között a közvetítő és szervező szerepét játssza. Mint láttuk, Fiume mindjobban bekapcsolódik az olasz gazdasági életbe, másrészt pedig Fiume és a magyar gazdasági körök között is mindjobban felelevenednek a régi kapcsolatok, amit az elsőrendű vasuti, posta- és telefonösszeköttetés annyira megkönnyít, hogy a fiumei kereskedelem ismét tökéletesen beleilleszkedhet a magyar külkereskedelem szervezetébe is. Az olasz viszonylatban különösen azzal tehet nagy szolgálatokat a magyar exportnak, amely eddig főképpen Észak-Olaszországra szorítkozik, hogy megnyitja előtte a közép- és délolaszországi piacokat, amelyek természetesen tengeri úton, tehát Fiumén keresztül közelíthetők meg a leggazdaságosabb módon. Amennyire csökkent tehát Fiume jelentősége a magyar export jelenleg kimerült többé, mint például az erdőgazdasági és bányászati cikkek szempontjából, legalább annyira, ha nem többre, emelkedett az olasz viszonylatban kínálgató lehetőségek következtében. A többi cikkekben viszont részben már most is fontos szerepet játszik, részben pedig nem kevésbé jelentős feladatok megoldásának megkönnyítésére hivatott. Így a *Földközi-tenger* egész partvidékével fenntartott élénk összeköttetés lehetővé fogja tenni Magyarország számára azt is, hogy cukorexportját tovább fejlessze és a siker reményében kísérelje meg a magyar búzának és lisztnek, valamint a mezőgazdaság egyéb termékeinek, továbbá a bútorigipari, textilipari és vasipari cikkeknek bevezetését és mind fokozottabb mértékben való elhelyezését. Ugyancsak értékes közreműködést fejthet ki Fiume a nyugat felé irányuló kiviteli újrafelvételére, illetőleg a már meglévő forgalom fejlesztésére irányuló kísérletekben. Nyilvánvaló ugyanis, hogy

a jelenlegi forgalom szintén ujjaszervezésre szorul, hiszen annak irányítása akkor alakult ki, amikor Fiume teljesítőképessége még nem nyerte vissza jelenlegi nivóját és így az egységes szervezés alapfeltételei nem voltak megadva. Semmiesetre sem felelhet meg a forgalom érdekeinek annak jelenlegi szétágazása, ami egyrészt a legkülönbözőbb európai kikötők (Trieszt, Hamburg, Braila, Galatz stb.) igénybevételét, másrészt pedig sok viszonylatban a szárazföldi irányítás fokozottabb alkalmazását hozza magával. Ahhoz ugyan nem férhet kétség, hogy a szállitmányok irányításában a különböző utvonalak versenye a legélesebben érvényesül és így a ténylegesen választott ut egyben a legolcsóbb is, viszont nagyobb-szabású előnyök elérése és így az export versenyképességének a fokozása éppen csak úgy volna elérhető, ha a forgalom koncentrá-lásával annak általában gazdaságosabb szervezésére lehetne töre-kedni. A szállitmányozási üzlet természete, illetőleg a különböző közlekedési vállalatok politikája ugyanis éppen a forgalom meny-nyiségétől teszi függővé az esetleges előnyök elérését. A forgalom szétforgácsolása tehát a gazdaságosság és viszont egyben a keres-kedelmi érvényesülésnek is a rovására megy. A forgalom egyöntetű és céltudatos szervezése által biztosítandó előny és az e téren fenn-álló akadályok leküzdése a fiumei kikötő fokozottabb igénybevéte-lével a vasuti és tengeri szállítás, valamint a közbeeső továbbítás és kereskedelmi szolgálat tényezőinek szerves összeegyeztetése ré-vén a következőképpen volna megoldható.

A fiumei kikötő igénybevételének legfőbb akadálya gyanánt a magyar állomásoktól Fiuméig felmerülő *vasuti fuvar* magas voltát szokták emlegetni. Ahhoz, hogy a vasuti fuvar számtalan esetben prohibitive érvényesül és lehetetlenné teszi a fiumei irányítást, két-ség nem is férhet, de éppen a kérdésnek ilyen módon való beállítása és felfogása képezi egyben a megoldás legsúlyosabb akadályát. Mindaddig ugyanis, amíg a forgalom nem ölt nagyobb arányokat, a díjtételek lényegesebb csökkenésére sincsen kilátás. A háboru előtt a fiumei kikötőn át történő szállítás előnyösségét legelsősor-ban a rendkívül kedvezményes vasuti tarifák és refakciák egész rendszere, valamint a kombinált szárazföldi és tengeri fuvarok al-kalmazása biztosította. Az árucikkek egész sorozatának szállítása az államvasutak és a szubvencionált hajóstársaságok részére egye-nesen veszteséges volt, de ezt a veszteséget az állam korántsem a fiumei kikötő indokolatlan favorizálása érdekében vállalta, hanem annak a helyes felismerésében, hogy a kedvező szállítási feltételek tulajdonképpen a legigazságosabb exportprémiumot jelentik, az export megkönnyítése és fejlesztése pedig az egész gazdasági élet javát szolgálja. Az exportfejlesztés és vasuti politika ezen hatásos fegyverét az ország feldarabolása kiütötte a magyar állam kezéből, miután a magyar vonalrész tulságosan rövid maradt ahhoz, hogy a rajta érvényes díjszabás a teljes fuvarköltségre döntő befolyást gyakorolhasson, a jugoszláv vasutak pedig nemcsak hogy nem mu-tatkoztak hajlandóknak a magyar—fiumei forgalom tarifális meg-könnyítésére, hanem a maguk érdekével ellentétben is olyan tétele-ket alkalmaztak, hogy a Hamburg felé, vagy a Dunán történő szál-lítás még mindig gazdaságosabbnak mutatkozott. A jugoszláv vas-utak ezzel és a saját kikötőikre életbeléptetett kedvezményes tari-

lával Fiume forgalmát a jugoszláv kikötőkbe akarták terelni, de ez a már említett okokból nem sikerülhetett és csak avval az eredménnyel járt, hogy a forgalmat nemcsak Fiuméből terelték el, hanem a saját vonalaik szempontjából is elvesztették. Ez a kétélű tarifapolitika némileg enyhült a magyar—adriai közvetlen dijszabások életbeléptetésével, de Fiume részére, több oknál fogva, ez sem jelentett különösebb forgalmi könnyebbséget, ami a jövőben a kommerciális szempontok fokozottabb érvényesülésétől várható. Az eddigi tapasztalatok alapján ugyanis alig hihető, hogy a jugoszláv vasutak nagyobb forgalom kilátásba helyezése esetén ne lennének saját érdekeikre is fokozottabb tekintettel. Ahhoz viszont, hogy Fiuméra nagyobb forgalom legyen koncentrálható és így a kedvezményes tranzitdíjszabás kieszközölhető, az első lépést vagy vasuti kedvezményekkel, vagy különleges exportprémiumokkal magyar részről kellene megtenni, miután az átmeneti áldozatot a vasuti forgalom növekedése és a kivitel fejlődése később busásan megtérítené. Ha az így elért fuvardíjak relativ értelemben konveniénak, úgy a magyar és jugoszláv vasutak egyaránt élveznék annak előnyeit, hogy a mesterségesen elterelt forgalom egy részét visszahódították, viszont abszolút szellemben előnyös tarifák megállapítása teljesen új forgalmat is teremhet, miután általuk oly áruk is exportképesse válnak, amelyek eddig más úton sem juthattak a külföldi piacokra.

Hasonló szempontok érvényesülnek a *tengeri szállítás* kérdéseinek elbírálásánál. Technikai szempontból a hajóösszeköttetések, épügy, mint a vasuti forgalom lebonyolítása, immár kielégítők volnának, viszont a fuvardíjak magas volta a forgalom fejlődését nagymértékben akadályozza. E tekintetben is az a helyzet, hogy a hajótársaságok éppen csak nagyobb árumennyiségek szállítása esetén hajlandók előnyös fuvartételeket biztosítani, viszont a nagyobb forgalom éppen csak kedvezőbb fuvarok elérésével volna fokozatosan kifejleszthető. Ezen szinte circulus vitiosusnak látszó kérdés megoldása szintén a forgalom koncentrálásában keresendő, de e tekintetben igen jó hatást gyakorolhat a megalakítandó magyar hajótársaság működése, amely versenytételeivel az összes többi vállalatokat is előnyösebb fuvarok alkalmazására fogja indítani és így nemcsak ott tesz szolgálatot a magyar exportnak, ahol közvetlenül van érdekelve, hanem az egész általános forgalomban. A szárazföldi és tengeri közlekedési vállalatoknak tehát közös politikát kell követniök, amelybe az olasz kormány közvetlen fennhatósága alatt álló fiumei *kikötői szervek* működése annál is könnyebben bekapcsolódhat, miután azok a fiumei kikötő forgalmának emelése érdekében amugy is minden lehető áldozatra készek. A magyar—fiumei forgalomban közösen érdekelt közlekedési és egyéb vállalatok összeműködése, amely rövidesen meghozhatja még a kombinált vasuti és tengeri fuvardíjak visszaállítását is, kétségkívül minden tekintetben megfelelő eredménnyel járna s egyszersmindenkori megoldaná a tengerentuli magyar export kérdését, míg most az érdekelt körök a fennálló nehézségeket a ténylegeseknél nagyobbaknak látják és csüggedésükben hajlandók oly terveknek a befogadására is, amelyek a magyar export számára — még ugyancsak problematikus sikerük esetén is — csak igen korlátozott téren biztosíthatnának előnyöket. Akkor viszont, mikor Fiumét szándékozunk a

magyar külkereskedelem előretolt bázisává kiépíteni, tekintettel vagyunk azokra az előnyökre is, amelyeket egy kikötőváros *gazdasági szervezete* egy exportállamnak nyújtani képes. Fokozottabb mértékben áll ez Fiuméra, amely elsősorban hivatott a magyar-olasz forgalom kimélyítésére és amelynek új vámmentes zónája mintegy 60.000 főnyi állandó lakosságával és a fürdőhelyek tekintélyes idegenforgalmával még mint fogyasztópiac is jelentőséggel bír. A vámmentes zóna egyben biztosítékot nyújt arra is, hogy rövidesen ki fog ismét sarjadni a fiumei nagykereskedelemnek elsorvadt több ága, amelyek versenyképessége a magyar exportnak a világforgalomba való bekapcsolódását fogja megkönnyíteni és amelyek a magyar kereskedelemmel való szorosabb együttműködésre is módot fognak nyújtani. Ennek az együttműködésnek leghatásosabb módja az volna, hogy a magyar kereskedelem maga is élne azokkal az előnyökkel, amelyeket a szabad zóna létesítése jelent és így a magyar cégek Fiumében fióktelepeket állítanának fel és raktárakat létesítenének, hogy Fiume a magyar exportcikk tényleges piacává váljék. A fiumei kereskedelem ilyen módon a magyar gazdasági körökkel karöltve működhetne a magyar export és egyben a fiumei forgalom fellendítésén és a kereskedelmi és szállítási organizáció fokozottabb teljesítő- és versenyképessége oly piacok visszahódítását tenné lehetővé, amelyekről mindezideig le kellett mondani.

Magyarország és Fiume külön utakon már messze haladtak előre azon cél felé, hogy a változott viszonyok mellett is biztosítsák gazdasági boldogulásukat. Még közelebb fognak azonban jutni ehhez a célhoz, ha az érdekek azonosságából kiindulva, megvalósítják az erők szorosabb összefogását és együtt törekednek a magyar külkereskedelmi forgalom és a fiumei kikötő foglalkoztatásának egymástól elválaszthatatlan fellendítésére.

Binét György.

Könyvismertetések.

Etude sur le regime juridique des ententes industrielles. Préparée pour le Comité économique par. *M. Henri Decugis* (France). *M. Robert E. Olds* (États-Unis d'Amerique) et *M. Siegfried Tschierschky* (Allemagne). Société des Nations. Section économique et financière. No. O. E. 528 (1.) Genève 1930. 100. p.

A Népszövetség gazdasági és pénzügyi bizottsága három kiváló jogászt — köztük a nálunk is, a kartellek kitünő ismerőjeként nagy hirnek örvendő *Siegfried Tschierschkyt* — megbízott azzal, hogy a kartellkérdésnek jogi vonatkozásairól nemzetközi szempontból jelentést szerkesszenek. E jelentés, mely egyébként is a jelentést tevők nagy tekintélyénél fogva megérdemli figyelmünket, ma különös érdeklődésre számíthat Magyarországon is.

A jelentéstevők úgy oldották meg feladatukat, hogy először egy elvi részben tisztázni próbálják a kartellek szabályozásának elvi alapjait, főképpen abból a szempontból, hogy mennyiben lehetne kilátás a nemzetközi kartellek szabályozására, a második részben pedig egyes fontosabb államokban a kartell-törvényhozás, illetőleg a kartelleket érintő joggyakorlat állását vázolják.

Az első részben mindenekelőtt azzal a kérdéssel néznek szembe, hogy miképpen lehetne elhatárolni a kartelleket és az egyéb töketömörüléseket. A jogi szempontot túlván előtérbe, nagy súlyt helyeznek arra, hogy míg a kartellnek nagyon sokszor nincsen külön jogi személyisége, addig az egyéb töketömörülések tulnyomó részben kereskedelmi társaságok alakjában jönnek létre. Ezen az alapon. miként a szerzők is elismerik, még jogi szempontból sem lehet szembeállítani a kartellt a tröszttel, mert vannak kartellek, mint p. o. a szindikátusok, amelyek részvénytársasági alapon jönnek létre és Németországban különösen a korlátolt felelősségű társaságot is nagyobb mértékben használták e célra. Gazdasági szempontból a jelzett megkülönböztetési alap semmi esetre sem találja el a lényegyet, mert a kartellek főismérve a horizontális szervezkedés és közvetlenül a piacra orientáltság, vagyis a monopóliumra törekvés. Ezzel szemben az egyéb töketömörüléseknél is alig láthatjuk a lényegyet abban, hogy rendesen kereskedelmi társaság alakjában létesülnek, hanem inkább abban, hogy itt főképpen a pénzügyi és technikai szempontok állanak a célkitűzésnél előtérben. Ha e második csoport megjelölésére általában a jelentés a tröszt elnevezést használja, ezzel nagyjában egyezik a ma kialakuló gyakorlattal, amely az angol-amerikai jogkörből származó tröszt elnevezést ma

igen tág értelemben használja a jelzett célu töketömörülések megjelölésére. Tekintettel arra, hogy egységes fogalmakat kell keresnünk az ily világgazdasági szempontból megragadandó alakulatok számára, talán helyes a töketömörülések e második csoportjának a tröszt fogalmában való egyesítése, mely esetben ez elnevezés nagyjában azt fedi, amit a németek eddig inkább a konszern fogalmával fejeztek ki. Kétségtelen az, hogy e téren nemesak azért nehéz egységes fogalmakat alkotni, mert az élet igen különbözőképpen nevezte el a szóbanforgó alakulatokat, hanem azért is, mert maguk ezek az alakulatok is az árnyalatok hosszú sorozatát mutatják és számos átmeneti formát is észlelhetünk. amidőn p. o. egyes kartellek, kivált a technikai organizáció előtérbe tolásával, már nem maradnak meg egészen a horizontális szervezetenél.

Az általános fogalmak tisztázása után rátér a jelentés a kartellek szabályozásának módjaira a különböző államokban. Két csoportba osztja e szempontból az államokat. Az első csoportba sorolja azokat, amelyekben különleges szabályozásban részesülnek a kartellek. Az e csoportba tartozó államok sora ma már elég hosszú. Az Egyesült Államokon, Németországon és Norvégián kívül, melyeknek kartellszabályozása nálunk leginkább ismert, idetartoznak Ausztrália, Argentína, Délafrika, Kanada, Újzéland és Peru. A második csoportba a jelentés azokat az államokat sorolja, melyek ma még a kartellek közvetlen szabályozására nem hoztak törvényt. Ezek ma még többségben vannak, de ezek közül kettőre vonatkozólag már a jelentés is közli az elkészült törvénytervezetet. E kettő Lengyelország és Csehszlovákia. A magyar javaslatról a jelentés még nem tesz említést, mert a múlt év első felében jelent meg. Annyit azonban a jelentésből látni lehet, hogy nincsen igazuk azoknak, akik azt állítják, hogy ma még inkább csak kivételeknek tekinthetők azok az államok, amelyek kartelltörvényt csináltak.

Egyébként természetesen az oly államokban is, melyeknek nincs külön kartelltörvényük, a joggyakorlat nem térhetett ki az elől, hogy a kartellekkel foglalkozzék és így a magánjogi és a büntetőjogi szabályok alapján való elbírálásra volt ráutalva. Hogy ebben előnyt láthatunk-e, arra a jelentés nem tér ki, miként általában nagy óvatossággal kezeli a kérdést. Kétségtelen azonban, hogy azok a jogszabályok, amelyeket a bíróságok eléjük kerülő esetekben alkalmazni kénytelenek, néhány eset kivételétől eltekintve, vagy az általános magánjog vagy pedig a büntetőjog köréből valók és így nem a kartellek számára készültek, tehát nem annak a gondolatkörnek a termékei, amelyből a kartelleket meg kell ítélni. E gondolatkör legfeljebb egyes szakaszok megfogalmazásánál incidentálisan vétetett figyelembe, mint p. o. az 1926 dec. 3-iki francia törvény-nél, mely a francia büntető törvénynek az árak mesterséges felhajtására vonatkozó 419. §-át módosította. A jelentés ebből nem vonja ugyan le a konzekvenciákat, de úgy hiszem, hogy aligha cáfolható az az álláspont, hogy ha a gazdasági élet az egész gazdasági rendszer mélyen belenyúló alakulatokat hoz létre, akkor mégis csak az a feladata az államnak, hogy ezekkel igyekezzék nyíltan szembenézni és azt a viszonyt szabályozni, amelyben ez alakulatoknak az állam által megvalósítandó jogrenddel állaniuk kell. Mindenesetre tehát a kartellek és töketömörülések közvetlen szabályozása az, mely az őszintébb és az egyenes utnak megfelel.

Hogy egyébként a kartelleknek az ily szabályozástól félniök nem kell, ez a jelentésből messzemenőleg kiténik. A második részében foglalt leírás, amely jellemzi a kartellek jogi helyzetét az egyes fontosabb államokban, világosan mutatja, hogy a fejlődés még a legszigorubb törvények mellett is sehol sem haladt abban az irányban, hogy a tömörülések józan céljait veszélyeztesse. hanem mindenfelé a gazdasági élet jövő útját megértő módon kezelték e törvényeket. Franciaországban és Olaszországban éppen úgy, mint az Egyesült Államokban és Angliában kialakult a jó és rossz kartellek közötti megkülönböztetés, amely ellen ugyan így általánosságban lehetne kifogást emelni, mert az elhatárolás elég bizonytalan és az, hogy egy-egy kartellt melyik kategóriába soroljuk, kevésbé az alakulás céljától, mint inkább a kartell működésétől függ; de a fejlődés azt mutatta, hogy e megkülönböztetés felállítása a joggyakorlatban *a kartellek egyéni kezeléséhez vezetett*, tehát azt eredményezte, hogy a törvények merev és szószerinti alkalmazása helyett a bíróság mindenkor az összes körülmények mérlegelésével járt el. Különösen tanulságos e tekintetben a jelentésnek az Egyesült Államokra vonatkozó része. És ez lélektanilag teljesen meg is indokolható. Addig, amíg a kartell ismeretlen és így azt idegen voltánál fogva mint valami magában véve és elvileg rosszat lehet oda állítani. a légkör annak elbírálására sokkal kedvezőtlenebb, mint akkor, ha a kartell egy megszokott és bevett jogi fogalomvá válik, amelynek a szükségességét és a fontosságát is megértik és a közvélemény megnyugszik abban, hogy hiszen ott, ahol a monopolisztikus hatalommal való jelentősebb visszaélésről van szó, az állam megteheti a szükséges lépéseket. Ha sokszor azt hozzák fel, hogy a kartelltörvények mindenfelé csak csalódást okoztak és távolról sem hozták azt, amit a kartellelles nagyközönség remélt tőlük, úgy ezt az előttünk fekvő jelentés inkább megerősíti, mint megcáfolja. De én azt hiszem, hogy némileg optikai csalódás van itten, amennyiben a kartellek szabályozása a helyzet lényeges változását hozza magával. Magával hozza ugyanis azt, hogy egyrészt a közönség megbarátkozik a kartellekkel, minthogy nem láthat többé, ahogy azt némelyek ma még képzelik, egyenesen jogellenes és kizsákmányolásra létesült alakulatokat bennük, másrészt a jogi szabályozás, a bizonyos nyilvánosság és végre a megtorlási lehetőség a felelősséget a kartellvezetőségekben emeli és így lassankint a kérdés élet elveszti. Hiszen a németek által emlegetett kartellethika külön törvény nélkül is kifejlődhetik, de a kartelltörvény mindenesetre kifejlődését elősegíti és semmiesetre sem hátráltatja.

Azok a végkövetkeztetések, amelyekre a jelentés jut, elég soványak. Az egyik az, hogy el kell ismerni, miszerint máig sem sikerült fölfedezni pontosan azt az alapot, amelyen a kartellek jogrendünkbe pontosan beilleszthetők. Hogy ez megtörténhessék, a fennálló jogi elméletek revízióra szorulnak, miként azt a jelentés helyesen kiemeli. Mai gazdasági jogrendszerünk még a versenyszabadság eszmeköréből indul ki. Ezért olyan nehéz a kartelleket abba beletagolni. A vállalatok tömörülése és a versenyszabadság közötti viszony megállapítása tehát a problémának magva. A jelentést maga e kérdés megoldására kísérletet nem tesz, hanem megállapítja, hogy ma általában két irányban keresik a fennálló jogrendszerek a megoldást.

Egyrésről, mint az angol, amerikai jogrendszer a szabadverseny gondolatát még ma is erősen előtérben hagyva és azt keresve, hogy e gondolat érvénybenhagyása mellett is hogyan lehet a kartellek jogsultságát elismerni, a másik a kontinentális Európa rendszere, melyről azt mondja a jelentés, hogy „se préoccupe de favoriser l'organisation de l'économie nationale“. Ez utóbbinak tehát már nem annyira sarkalatos tétele a versenyszabadság dogmája. Hozzátehetjük azonban, hogy gazdasági jogrendszerek azért még mindig messzeemenően e tételen nyugszanak. Talán úgy lehetne fogalmazni kontinentális Európa álláspontját a kartellkérdéssel szemben, hogy nem is annyira a versenyszabadság, mint a piac tényezőinek az adott gazdasági helyzettel és a piaci tisztességgel összhangzatos működése lebeg szeme előtt, mely a monopóliumban rejlő tulságos hatalomnál fogva az állam szabályozó működését kívánja.

Az előttünk fekvő érdekes jelentésnek kétségtelenül igaza van, midőn megállapítja, hogy a nemzetközi kartellek szabályozásáról csak akkor lehet szó, ha az államok nagy részében meg lesz a kartellek szabályozása. Csak ha a fontosabb államoknak meg lesz a kartelltörvényük, lehet majd rátérni a kartelleknek nemzetközi alapon való szabályozására. Ez is csak megerősíthet bennünket abban, hogy kartelltörvényre szükség van. H. F.

Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor: Adalékok a budapesti ipari munkabérek statisztikájához. (Statisztikai Közlemények, szerkeszti dr. Ilyefalvi I. Lajos, kiadja: Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatala. 59. kötet, 1. szám, Budapest, 1930. 351. lap).

Szádeczky-Kardoss olyan statisztikai anyagnak rendszerbe foglalását igyekszik ebben a jeles munkájában megvalósítani, melynek köréből *Magyarországon egyes részletek kidolgozására is csak szórványos és egymástól szétszórt kísérletek történtek.*

Szerző műve azonban sokkal többet, szélesebb körű tartalmat foglal magában, mintsem a könyv címe sejteti. Korántsem csupán a budapesti munkabérstatisztika épülete egy kövének kell ezt a munkát tekintenünk: *benne kétségkívül az első modern magyar munkabérstatisztikai művet láthatjuk*, melynek vizsgálatai egyfelől messze kilépnek Budapest határai közül, másrészt pedig a *munkabérstatisztika elméleti megalapozását* is szépen kifejti benne szerző. Valóban nem könnyű feladat volt szerző számára annak a kettős célnak megközelítése, mely számára adódott. Egyfelől meg kellett jelölnie és pontosan körülírnia azt a tárgyat, mely a munkabérstatisztika sajátos tárgya, másrészt a nyújtott elméleti célkitűzésekhez hiven kellett anyagát sok forrásból összekeresgélennie s a szükséges összhangot mégis megteremtenie.

Természetesen le kellett mondania neki is arról, hogy akár az ipart illetően is ennek minden vonatkozását érintőleg tudja vizsgálatait elvégezni. Le kellett mondania egyszerűen azért, mert a munkapiacnak olyan pozícióira nézve, melyek a magánstatisztikai szemlélet számára is megközelíthetetlenek, neki sem lehetett módjában új anyagot feltárni. Munkájának gerince így a gyáripari munkásság kereseti viszonyait érinti, noha (szűkebb körben bár) a kisipari munkabérmozgalom felől is tájékoztat s különös figyel-

met szentel a székesfővárosi közüzemekben alkalmazott munkások kereseti viszonyainak. Ez utóbbi szempontnak a tanulmány kutatási körébe való bevitele azért fontos, mert így a Magyarországon is — különösen a világháború óta — kifejlődött municipál-szociálizmus egyik legfontosabb kérdésében segítették elő az állásfoglalás. Abban a kérdésben tudniillik, hogy a közüzemi munkások munkabérvizsgálatai miképpen alakulnak a magánvállalatokban elhelyezkedett munkások kereseti viszonyaihoz, csak a problémának olyan sokoldalú és beható feltárása után lehet véleményt alkotni, mint aminőt dr. Szádeczky-Kardoss könyve magában foglal.

A munka elméleti megalapozása két részre oszlik. Egyfelől azt tisztázza a könyv, hogy pontosan mi a célja. A célja tudniillik a munkabér alakulásának vizsgálata, nem pedig a munkásság szociális helyzetének átfogó kutatása, mely utóbbi cél ismét más tanulmány tárgya lehet. A munkajövedelem kutatásának alapjára helyezkedve, szerző tisztában van azzal, hogy az elmélet követelményeit tekintve a munkásság évi tényleges keresetére vonatkozó adatok segítségével tudná a kérdést legjobban megfogni, de ép így helyesen mutat rá azokra a gyakorlati nehézségekre is, melyek ennek az eljárásnak akadályai. Igen szépen vezeti le a könyv azokat a tényezőket, melyek a munkabér magasságát érintik s amelyeket a statisztika segítségével kimutathatunk. Ezek a fejtegetései annál is inkább figyelmet érdemelnek, mert szerző a valóságban el is követ mindent arra vonatkozólag, hogy rendkívül nagy szorgalommal összehordott anyagának segítségével e tényezők hatását ki is mutassa.

A munka általános részéhez tartozik annak másik fontos két fejezete is. Az egyik fejezet a hazai munkabérstatisztika forrásainak rendszeres feldolgozását nyújtja s benne megtaláljuk egyrészt a hivatalos és a magán-statisztika vállalkozásainak történeti áttekintését, másrészt pedig a különböző adatgyűjtések kritikai méltatását. Sajnos, teljesen igazsága van szerzőnek abban, hogy a hivatalos statisztika minden jó szándéka ellenére sem tudta mindeddig az egyéni munkabér-statisztikai adatgyűjtést végrehajtani, ami pedig a legfontosabb módszertani követelményeknek egyike. Az a körülmény, hogy a hazai statisztikai forrásanyag felvázolásában a magán-statisztikai vállalkozások milyen nagy szerepet játszanak, élesen kifejeződik szerzőnek abban a felfogásában, melynél fogva a magán-statisztikai kutatások módszerét szinte behatóbban tárgyalja, mint a hivatalos észlelésekét. Jól látja azt, hogy a munkabérstatisztika a statisztikai kutatásnak olyan terrénuma, ahol még sokáig félig-meddig megbénított a hivatalos statisztika megfigyelési munkája, ahol tehát a hivatalos statisztika apparátusa esetleg csüdöt mond akkor, mikor a magán-statisztika vállalkozásai előtt sok lehetőség nyitva áll.

A magánstatisztikai források adattárának *módszerét* ismertetve lel először alkalmat szerző arra, hogy az ugynevezett *reál-munkabérek* kérdését érintse, behatóbban azonban akkor foglalkozik ezzel, midőn a munkabérek nemzetközi összehasonlító statisztikájának tanulságait igyekszik leszűrni. E célnak szolgálatában áll művének harmadik, nagyobb fejezete. A reálmunkabérek problémáját széleskörű tudományos apparátussal veszi vizsgálat

alá, szemlélődése körét egyformán kiterjesztve a világháborút megelőző, valamint a világháborút követő munkálatokra.

Kétségtől eltekintve igaz van abban, hogy aligha lehet olyan módszer találni, mely a reálmunkabérek nemzetközi összehasonlításánál minden tekintetben tökéletes megoldáshoz vezetne, bár az elért eredmények mégis elegendők arra, hogy az egyes országok munkásságának megélhetési viszonyaiban mutatkozó relativ különbségre rá lehessen világítani.

Nagyon részletesen foglalkozik szerző a Nemzetközi Munkügyi Hivatal reálmunkabér-indexszámaival, melyeknek legfőbb gyengéjeként rója fel azt, hogy csupán négy iparág munkabéreinek másrészt csak a legfontosabb élelmicikkek árain s részben a lakásbéreken alapulnak s helyesen mutat rá arra, hogy a módszer tökéletesítése nemcsak a tudományos kutatás, hanem a szociálpolitikai célkitűzések szempontjából is fontos. A reálmunkabérek feldolgozása során anyaga számos állam ipari munkabérviszonyait feltárja. Dicséretreméltó itt az a buzgóság, mellyel a rendelkezésre álló adatokat megmunkálta.

A statisztika módszertanát illető jeles ismerete szerzőnek még határozottabban bontakozik ki akkor, mikor munkájának azokat a részeit olvassuk, melyek az ipari munkabéreknek a világháború előtt való alakulása, majd a budapesti ipari munkabéreknek a világháború óta történt fejlődése, valamint a budapesti gyáripari munkásság háború utáni kereseti viszonyai felől tájékoztatnak. A rendelkezésre álló anyag bőséges kihasználásával vállalkozik dr. Szádeczky-Kardoss arra, hogy egyrészt a gyáripari üzemi statisztika, másrészt a székesfővárosi Statisztikai Hivatal adatgyűjtéseinek, valamint a magánstatisztikai megfigyeléseknek eredményeit sajátos szempontok szerint dolgozza fel. E feldolgozásoknak *központi gondolata* az, hogy a névleges munkabérek a lehetőséghez képest mindig számíttassanak át reálmunkabérekre. Dr. Szádeczky-Kardoss módot talál arra, hogy egyes iparcsoportoknak és iparágaknak széles skálájú felsorakoztatásával érzékeltesse azt a különböző sorsot, mely az iparnak nem azonos helyen foglalkozó munkásrétegeinek sajátja s természetesen nem mulasztja el annak a rendkívül fontos szempontnak kidolgozását sem, mely a munkásságnak tanult és nem tanult munkáselemek, férfi és női munkások szerint való tagozódásából adódik. Ép így nagy súlyt helyez arra, hogy a munkabér fizetés-módja szerint is csoportosítva a munkabéreket, jusson olyan tanulságok birtokába, melyek segítségével a munkabérviszonyok általános jellemzését nyújthatja. Ha úgy találja, hogy az eredmények, melyekkel vizsgálatai zárulnak, nem kedvezőek, nem habozik azokat mégsem őszintén feltárni. A budapesti gyáripari munkásság évi keresetéről például megállapítja, hogy az az inflációs idők végétől kezdve 1925-ig jelentékenyen emelkedett, később azonban a fejlődés tempója megakadt s voltak olyan ipari csoportok, ahol a kereseti viszonyok számottevően vissza is estek.

A munka utolsó szakasza, mint fentebb már említettett, a székesfővárosi üzemek munkásainak munkabérviszonyait tárgyalja azzal a módszerrel, hogy a világháború előtt fizetett munkabéreket az 1924—1927. éveknek munkabéreivel hasonlítja össze. A könyv-

nek ez a szép, kerek, önmagában is becses szakasza módot nyújtott szerzőnek arra, hogy a munkabérek kérdését jellemző középértékek segítségével állapítsa meg s emellett egész sereg fontos konklúzió levonását is lehetővé tette. Ezek sorából nem annak az igazolását tartjuk legfontosabbnak, hogy a munkabérek magasságának a megállapításánál a végzett munka minősége is fontos tényező, hanem azt, hogy a fővárosi üzemek túlnyomó részénél a különböző munkakategóriák 1927 július havi átlagos munkabérei a háború előtti munkabérek vásárló értékét, vagy még ennél is magasabb értéket képviseltek.

Felesleges talán ezek után ideiktatnom, hogy dr. Szádeczky-Kardoss művét a statisztikai tudomány igen értékes hézagpótló munkájának tartom.

Laky Dezső.

Diehl, Dr. Karl: Die richtigen Grundlagen des Kapitalismus. Verlag von Gustav Fischer, Jena, 1929 63 l.

Diehl Károlynak ez a rövid munkája a kielii egyetem világ-gazdaság-intézetében tartott előadását tartalmazza és legnagyobb-részt a „Theoretische Nationalökonomie“ első és második kötetének egyes részeiből van összeállítva. Diehl ebben az előadásában is azt akarja bizonyítani, hogy a kapitalista gazdasági rend meghatározott jogi alapokon nyugszik, ezek a jogi alapok viszont bizonyos eszméáramlatok eredményei. Ezek az eszmék még mindig nem vesztették el erejüket s ezért nem hiszi, hogy belátható időn belül a kapitalista gazdasági rend jogi alapjait megváltoztassák. Előadásában azután foglalkozik a tőke és a kapitalizmus fogalmával, helyteleníti *Marx* és *Sombart* felfogását, védelmezi a társadalomjogi iskola álláspontját és végezetül szembeszáll *Sombart* és *Schmalenbach* tanításával, akik közül az előbbi a kapitalista szellem megváltozásával, az utóbbi a monopoliumra való törekvés szükségességével indokolja, hogy a kapitalizmus helyébe kötött gazdasági forma fejlődik.

Diehl szerint a közgazdasági problémák megoldásánál tudvalevőleg mindig a társadalom jogi rendjéből kell kiindulni. A jogi normákat döntenek és a közgazdasági jelenségek alakulásánál első tényezőnek tartja. A tőke is jogi kategória és a tőkés társadalmi rend a magántulajdon intézményén nyugszik. Kifejlődését a gazdasági életet korlátozó szabályok törvényes úton való megszüntetése, a liberalizmus elvei tették lehetővé. Viszont a tőkés társadalmi rendet egyetlen paragrafussal meg lehetne szüntetni, amely a termelő eszközökön a magántulajdonjogot megszüntetné és helyébe a kollektív tulajdonjogot hozná. A kapitalizmusra szükség volt, hogy a technikai találmányokat gazdaságilag minél jobban kihasználhassák. A karteletket, a trösztöket, monopolium létesítését Diehl nem tekinti a kapitalizmus lényegével ellenkezőnek, sőt ezekben azt a módot látja, ahogyan a tőkés társadalmi rendet erősíteni lehet. Azonban e kielii előadásában is nélkülözzük, hogy Diehl a jogi normák közül, amelyek együttesen képezik a jogrendet, nem határozza meg pontosan azokat, amelyek a kapitalista gazdasági renddel szervesen összefüggnek. Végre is a magántulajdon intézménye nemcsak a kapitalizmus sajátossága. Igaz, hogy szerinte a magántulajdonhoz még a gazdasági szabadságnak kellett járulnia, hogy a modern

kapitalizmus megvalósuljon. Hogy azonban a kapitalizmus milyen mértékű gazdasági szabadságot követel meg, arról nem szól. Pedig kétségtelen, hogy a gazdasági szabadságot a XIX. század közepén uralkodó állapothoz viszonyítva, ma már a gazdasági élet majdnem minden területén korlátozták, vagy törvényhozási úton, vagy pedig korlátozást szenvedett el a magánszerződések által, sőt gazdasági kérdésekben kialakult közvélemény következtében is. Ha a gazdasági szabadság megteremtése hozta létre a kapitalista gazdasági rendet, akkor feltehető, hogy a gazdasági szabadság szűkítése a kapitalizmus ellen tör és az a korszak, amelyben a gazdasági szabadságot állandóan korlátozzák, átmeneti korszak, egy kialakulófélben lévő más gazdasági rend felé. Diehl azonban, bár a jog- és a gazdasági rend között szoros összefüggést keres, a kapitalizmus jogi alapjait olyan általánosságban és amellett pontatlanul határozza meg, hogy a kapitalizmus különböző korszakairól sem akar tudni, amelyeket Sombart állapított meg.

A kapitalista gazdasági rendnek megszüntetését úgy képzei el, hogy az emberek felfogása a gazdasági rendről megváltozik, új célokat tűznek ki és ennek eredményeképpen törvényeket hoznak, amelyek a kapitalizmus végét jelentik. Arról azonban, hogy ilyen szellemi áramlatok vannak s hogy a kapitalizmusnak bizonyos gazdasági hibái a kapitalista gazdasági rend megszüntetésére irányuló szellemi áramlatokat erősítik, előadásában nem emlékezik meg.

Tóth József.

Weinberger O.: Mathematische Volkswirtschaftslehre. XIV. 241. o. Leipzig, 1930.

A német közgazdasági iradalomban újabban fokozódó érdeklődés nyilvánul meg a matematikai közgazdaságtan iránt, amelyet pedig a német kutatók több évtizeden át alig vettek figyelembe, noha éppen a német Thüinen, Gossen, Auspitz és Lieben a közgazdasági tudomány eme ágazatának alapvetéséhez nagy mértékben hozzájárultak. Az angol, francia és olasz nyelvterületen a matematikai iskola állandóan fejlődött s vezető közgazdasági kutatók csatlakoztak hozzá. Legújabbán pedig különösen Amerikában a statisztikai módszer nagymértékű kiterjesztésével és kifinomításával már olyan eredményeket sikerült elérni, amelyek bizonyos értelemben a matematikai módszer empirikus verifikációjának tekinthetők. Hogy a német tudomány e kutatások fontosságának tudatára ébredt és iparkodik e téren is a többi nemzettel lépést tartani, annak legbiztosabb jele, hogy a jelenlegi német közgazdasági folyóiratokban (különösen a Zeitschrift für Nationalökonomie-ban) mind sűrűbben jelennek meg a matematikai módszert alkalmazó cikkek. A könyvalakban megjelent ez irányú összefoglaló munkák azonban mindenesetre még nem érték el a hasonló tárgyú angol és francia művek szintjét.

Igy a jelen bírálat tárgyát képező könyvnek is — amely nem akar új, önálló tudományos kutatást nyújtani, hanem kitűzött feladata a matematikai közgazdaságba való bevezetés — nagy fogyatékosága, hogy az anyagot nem tárgyalja egységes nézőpontból, hanem a történeti fejlődéshez híven az egyes kutatók munkásságának főbb eredményeit ismerteti. Ezáltal a könyv egyes részei csak igen laza összefüggésben állnak egymással úgy annyira, hogy ugyanaz a probléma több helyen is szerepel más és más jelölésekkel.

Éppen kezdök számára irt könyvnél helyesebb lett volna a matematikai közgazdaságtan törvényeinek egységes, logikus felépítése, mint azt pl. Bowley (*The mathematical Grundwork of Economics*) munkájában találjuk.

A könyv egyébként a matematikai közgazdasági kutatók jelenlegi nagy terjedelme folytán csak a legfőbb elvek ismertetésére szorítkozhatik. Így a szerző különösen az u. n. lausannei iskola: Walras és Pareto munkásságát tárgyalja nagyobb részletességgel s egy-szersmind röviden ismerteti H. L. Moore kutatásait, amelyek a gazdasági egyensúly egyenleteinek dinamikai viszonyokra is érvényes általánosítására irányulnak. Elvi jelentőségüknél fogva részletesebb tárgyalást érdemeltek volna azok a lausannei eszmekörön túlhaladó kutatások, amelyek a közgazdasági törvényszerűségek megállapításánál az időmozzanatot explicite figyelembe veszik; így a termeléssel kapcsolatosan Jevons, Böhm-Bawerk és Wicksell, a dinamikai jelenségekkel kapcsolatban pedig C. F. Roos és G. C. Evans kutatásai, amelyeknek, különösen a dinamikai közgazdasági törvényszerűségeknek mélyebb megismerésével kapcsolatosan kétségkívül fontos szerepük lesz.

Éppen Németországra való tekintettel, ahol a matematikai módszer előnyei még kevéssé mentek át a köztudatba, indokolt lett volna e módszer legkézzelfoghatóbb eredményeinek, a keresleti és kínálati görbék empirikus meghatározására irányuló sikeres kutatásoknak s az ezekből levonható gazdaságpolitikai következtetéseknek néhány oldalt szentelni.

A könyv első részében a szerző részletesen foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a matematikai módszer a közgazdaságtanban mennyire jogosult? A szerző itt igen helyesen reámutat arra, hogy a matematikai kalkulus nemcsak numerikus problémákra alkalmazható, hanem szimbolikus tulajdonságainál fogva bizonyos kvalitatív összefüggések szabatos jelölésére és levezetésére is. Kár, hogy itt következetesen nem törekszik annak kimutatására, hogy már a Walras és Jevons uttörő munkáiban szereplő megfontolások is megfelelő módosítással ugy fogalmazhatók, hogy a haszonérzetek mérhetőségének hipotézisétől függetlenekké válnak. A következő történeti részben, amely a könyv legterjedelmesebb fejezete, a matematikai irány főbb kutatóinak élettörténetével együtt munkásságuk főbb eredményeit is ismerteti. E sok tekintetben legsikerültebb rész jó képet ad a matematikai iskola legkorábbi fejlődéséről, amely Cournot, Dupuit, Gossen, Thünen, Jevons és Walras nevéhez fűződik. A későbbi kutatásokat a matematikai közgazdaságtan tárgykörének nagy mértékű kibővülése miatt természetesen csak vázlatosan tárgyalhatja.

A könyv harmadik részében a szerző a matematikai közgazdaságtan főbb problémáit ismerteti: ezek a gazdasági egyensúly, a népesedés, haszon, érték, ár, munkabér, földjáraadék és tőkekamat. Sajnos, az a körülmény, hogy a szerző az egyes problémákat itt is lehetőleg az azokkal foglalkozó kiváló kutatók fogalmazásában tárgyalja, az egyes problémakörök összefüggésének áttekinthetőségét megnehezíti. Így nem érvényesül eléggé a matematikai közgazdaságtan logikai architektonikája, mely néhány alapfeltevésből kiinduló deduktív fölépítettségénél fogva pedig különösen egységes és

harmónikus s a közgazdasági jelenségek élő organizmusának mintegy szilárd vázát képezi.

Röviden foglalkozik még a mű a pénz, a váltóleszámítolás, a spekuláció és az adózás törvényszerűségével. A könyv utolsó fejezete a matematikai közgazdaságtan grafikus módszereit és a matematikai statisztika elemeit ismerteti. A szép kiállítású s a német irodalomban hézagpótló könyvet a fentebbi hiányok ellenére is érdeklődéssel és haszonnal fogja olvasni mindenki, aki a matematikai közgazdaságtan eredményei felől tájékozódni akar.

Theiss Ede.

Rubinstein Sigmund: Herrschaft und Wirtschaft. Drei Masken Verlag A. G. München, 1930. 420. old.

A könyv vezéreszméje: Egészen a legújabb korig, tehát a mai nyugateurópai civilizáció kialakulásáig a régebbi kultúrákat eltölti a harcosok felsőbbbsége, mint társadalmi, gazdasági és állami öncél. Egyedül az „Abendland“ az, mely kezdettől fogva szembeszállott ez eszmével és amely megteremtette a szabad, önmagukat kormányzó emberek közösségét. A gazdasági világtörténelem tehát nem más, mint az imperiumtól mentes piaci gazdaság kialakulása, mely viszont a polgári társadalomnak válik alapjává.

A történelem által ismert első gazdasági hatók: erőszak és impérium. Először általuk jut gazdasági javakhoz az ember, nem pedig gazdálkodás által. A hatalmi szellem első alkotásai között szerepel a társas gazdaság, illetve az erőkomplexum, mely annak kifejlődését, strukturáját determinálta. A hódítások, a „Grundherrschaft“, a kalózkodó kereskedelem, az áruszerző hadjáratok, a plantázs- és rabszolgagazdálkodás jellegzetes etappjai. Az országok határain belül is fiskális és hasonló állami érdekek irányítják azokat a mélyreható változásokat, melyek az egyes országok gazdasági strukturájában hivatottak jelentős nyomokat hagyni. A termelés módja a hatalom igényeihez simul. Szerző részletesen fejti ki, mint teremtette meg az impérium a tulajdont és a munkát, mint a termelés alapjait. A modern ipari társadalmat megelőző gazdasági alakulatok — ugymond — valamennyien az impériumnak és szellemének szülöttei voltak. „Vorkapitalistische Oekonomie ist herrschaftsgebunden.“ (18.) A nyugati „ipari korszak“ forradalmi jellege éppen abban nyilvánul, hogy a gazdaságot az impérium mellé állítja, mint az emberi társulás történelmének önhatalmu hatóját, melynek veleszületett törekvése, hogy módosítsa a felsőségi viszonyt. Hiszen korábbi stádiumaiban a gazdaság sohasem volt önálló politikai hatalom. A politikai átalakulások nem hoztak változást ebben a tekintetben. Jött légyen a „Herrschgemeinschaft“ helyébe hűbéres fejedelemség, vagy alakult légyen a haditanács államtanácsa, igen sokáig a két fő politikai-gazdasági forma: a királyi nagygazdaság, melynek tökéletes megvalósulása a fáraók impériuma, vagy a gazdasági szabadságnak az a minimális mértéke, mely szabad föld, kölcsönügyletek, kereskedelmi társulások stb. formájában egyebüttlérvényesült. A nagykulturájú monarchiákban megtalálhatók mindazok a tényezők, melyek Sombart szerint a modern kapitalizmus kritériumai (hadsereg, flotta, nagyvárosok), de a dinaszták bürokráciája és pénzügyi művészete megoldott min-

den ellátási problémát anélkül, hogy helyet adott volna a kapitalizmusnak. (36.) A katonai monarchiák gazdasági alapjának, konkludál szerző, mindvégig megmaradt a teljes kötöttség. Csak epizódoknak tekinthetők ekkortájt a szabad, intenzív, lüktető életet élő parti civilizációk, a nagy katonai demokráciák: Hellas és Róma. Utódaik azonban ezeknek is csak katonai monarchiák lettek: a makedonok, illetve Caesar és Augustus. Mindvégig hiányzott a szabad gazdaság lélektani alapja. Az imperialista motivumok nem tűntek el egy percre sem. (Ma?) A kapitalizmus alapjai hajózás és kereskedelem; a kereskedelmi tevékenysége: háboru, hódítás, monopólium. Szerző „politikai kapitalizmusnak” nevezi a tőkés termelési rend eme állapotát, vagy „imperialisztikus kapitalizmusnak”, melynek rabló-hadjáratokra való beállítottóságát mi sem jellemzi jobban, mint a legyőzöttek tömeges leigázása, rabszolgasorsba vetése.

Az antik kulturák bukását a nyugateurópai kultúra imperialisztikus periodusa követte. Jellemzői: lovagság és jobbágyság. „szocietér impérium”. Alapja: taktikai tény, a nehéz lovasság, a lovagság kimagasló szerepe. A löfegyverek fellépésével, tehát ismét hadtechnikai momentum közrejátszásával megváltozik a hadsereg, ezzel az alkotmány is. A százados harcokban győzedelmeskedő partikuláris, területi impériumban, mely ellen hiába küzdött a császárság, eredménnyel pedig a fejedelmi hatalom, a lovagság hatalmát csak kivételesen örökölte a szabad nép (Svájcban és — rövid időre Csehországban). Elbuktak az olasz városi köztársaságok is. Új horizontai tárultak az abszolút monarchiáknak, a dinasztiák fejlődésének. A keletkezett nagy monarchiák, szerző szerint, az imperialisztikus kapitalizmus utolsó korszakát jelzik és nevükhöz fűződik a nagy történeti események egész sora, mint a felfedezések, a conquista és a korai kapitalizmus idejének sok más eseménye. A merkantilizmus szerző szerint még csak „az imperialisztikus fiskalizmus utolsó szava” ugyan, azonban már a nagy történelmi fordulópont is, melyen találkozik régi és új civilizáció, régi és új közgazdaság. Mi okozza az impérium évezredes kulturális erejének megbénulását, egyeduralmának megtörését, a modern kapitalizmusnak, mint egyenrangú tényezőnek kialakulását? Szerzőnknek a kapitalizmus kialakulását okozó tényezőket illető nézetei oly távol esnek a Sombart és mások által képviseltektől, hogy még a kapitalizmus terminológiája helyett is alkalmasabbnak tartja az „indusztrializmus” megjelölést, mint azt a gazdasági szervezeti formát, mely a hatalommal szemben is öncélú. Az indusztrializmus kialakulása a XVII. század vége óta folyt le a nyugateurópai kultúrszférákon, amikor is először kezdtek oda szivárogni az angolszász eszmék és társadalmi formák. Az, hogy éppen Angliában keletkezett először polgári társadalom és közgazdaság, ez ország védett helyzetében leli R. szerint magyarázatát. Angliában — ugymond — hiányzott a veszélymomentum, mely másutt oly sokáig tette jogsulttá a feudális társadalmat. Az új szellem első nagy alkotása a Bank of England, legfőbb stimulánsa az akkumuláció, példaadója az Újvilág Újangliája. Mint klasszikus megakasztó momentum alakul ki és éli fénykorát még egyszer a — felvilágosult — abszolutizmus a kontinensen. A fejedelemségekből államok válnak, melyek tőkélyre fejlesztett hatalmi apparátusa mögött azonban már ott rej-

tözik a felszabaduló városi polgárság. A teljes felszabadulás és további fejlődés szerző szerint a liberalizmus jegyében áll. A liberalizmus átveszi az abszolutizmus legértékesebb produktumát, a minden testületi köteléket összetörő individualizmust (?). A polgári civilizáció három kora: felszabadulás a monarchia alól, népfölségből fakadó alkotmány és népek nemzetközi közössége. Utóbbi legmagasabbrendű célkitűzés a biztosság felé, „az államok felett álló világpiacok kölcsönös egymásbafonódása”. (360.) Szerző szerint evvel megszűnik az impérium érája. Ami helyébe lép: „Selbstregulierung der Marktgenossenschaften”.

Az ipartársadalom kritikáinak ismertetése után szerző az ipari demokrácia problémáit tárgyalja.

A könyv merész elvet rögzít. Szerző okfejtéseinek Achilles-sarka nyilvánvalóan abból az erőszakolt bifurkációból ered, mely egész elméletének alapja. Két részre osztja a világ történetét: egy párévezredes és egy párévtizedes részre, melyeket egyenrangúaként állít egymás mellé. A történelem periódikus ismétlődéseivel, spengleri organizmusokkal nem törődik. Ennek megfelelően bizonyítása csak félig sikerül; amennyiben alapos felkészültséggel és széleskörű tárgyismerettel boncolja az imperialisztikus gazdaság politikai rugóit. Amint azonban a modern, öncélú gazdaság tárgyalásába fog, okfejtése erőszakolttá válik, bizonyítékok helyett utópisztikus rapszódiaikba esik.

Viner Andor.

Schütz, Géza: La Situation Matérielle des Classes Laborieuses en Hongrie avant la Guerre (1890—1913). Menton, 1930. 163. l.

Magyarország viszonyai oly kevésbé ismertek a külföldön, hogy minden, akár csak a legszűkebb körű nyilvánosságra is számítható felvilágosító munka örömmel üdvözlendő. Schütz könyvét, magyar szempontból, részben ebből a szemszögből is kell megítélni. A könyv egy a genfi egyetemen a közgazdaságtudományi doktorátus elnyerése érdekében készült disszertáció, melynek magyar szerzője hatalmas anyagot és nagy irodalmat dolgozott fel. Magyarország strukturájának rövid ismertetése után a mezőgazdasági birtok- és munkásviszonyokkal, az ipari munkásság helyzetével és jövedelmével, a létfenntartási költségekkel és a munkásság életszínvonalával, valamint a lakásviszonyokkal foglalkozik. Ezután a munkástörvényhozást ismerteti s utolsó, hosszabb fejezetében a kivándorlás adatait tárja fel. Az anyag feldolgozása jeles és objektív, bár érezhető, hogy Schütz a leirt elszomorító állapotokat nagyon elítéli és érzelmileg a legélesebb kritikuskhoz áll közel. A szociális gondolkodás bármely oldalról jövő megnyilatkozásait viszont minden alkalommal nagy örömmel ismeri el. Mindenesetre sajnálatos, hogy a könyv az 1913 óta elért jelentős haladásra még csak nem is utal s hogy a háboru előtti 24 év helyzetét nem hasonlítja össze a munkásság helyzetével egyéb országokban — csak az Északamerikai Egyesült Államokra utal néhányszor. Ha ugyanis ezt megtenné, a munkásosztály háboru előtti magyarországi helyzete még sem tűnne fel annyira elmaradottnak, mint így, amikor az olvasó a háboru előtti elmaradott magyar viszonyokat önkéntelenül is a külföld mai munkáshelyzetével hasonlítja össze.

A könyvben mindössze két ténybeli tévedés ötlött fel nekem. Az egyik, hogy valamennyi vidéki várost, Szeged és Debrecen kivételével, mezőgazdasági jellegűnek írja le (8. l.), a másik, ennél fontosabb, az, hogy összetéveszti a részesművelésre vonatkozó szerződést — melyet természetbeni szolgáltatásokra vonatkozó megállapodás egészíthet ki — a robottal (32—33. l.). Más esetekben szárazon referáló eljárása bizonyos mértékig félrevezetővé válik, így, ha elmondja (77. l. 1. jegyzet), hogy az 1920. évi népszámlálás szerint az épületek mily csekély százaléka felelt meg a higiéniai követelményeknek s nem füzi hozzá, hogy a jobb épületekben viszont a lakosságnak mindenesetre nagyobb hányada lakott. Hasonlóképpen bizonyos mértékig félrevezető, ha leírja, hogy razziák alkalmával Budapesten mily tulzsufolt és egészségtelen lakhelyekre találtak (73. l.). A lakásviszonyokat ily extrém esetek alapján igazán nem lehet és nem szabad megítélni, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy ezen eseteknek részben speciális okai is lehettek. Az objektivitás annak kiemelését is megkövetelte volna, hogy a munkáslakások építéséről intézkedő 1908 : XXIX. t.-c. teljes végrehajtását a közbejött háború akadályozta meg (82. l.).

Varga István.

A z O r s z á g o s M e z ő g a z d a s á g i K a m a r a é v i j e l e n t é s e. Budapest, Pátria, 1930. 283 l.

A kamara ezévi jelentése a mezőgazdaság történetének olyan időszakáról számol be, amelyet alig lehet hasonlítani elmúlt korokhoz. Ugyanis a múlt század nyolcvanas éveiben a beözönlő tengerentuli gabona versenyét ellensúlyozta a hitelkamatok és az adóterhek alacsony volta, míg most a hitel, a közterhek, a megnövekedett szükségleti ipari cikkek árai soha elő nem fordult magasságot értek el, és ugyanekkor sújtja a mezőgazdaságot termelvényei árának végzetes csökkenése. A hátrányos körülményeknek ez egyszerre való jelentkezése teszi a mostani válságot súlyosabbá minden eddiginél. A mai válságnak okai nagyon mélyen gyökereznek. A háború alatt a mezőgazdasági államok az akkor jelentkezett nagy szükségletnél fogva végletekig fokozták termelésüket, nem számolva Európa elszegényedésével és fogyasztóerejének óriási csökkenésével. Csökkenő vagy stagnáló fogyasztással szemben mesterségesen erőltetett termelést látunk mindenütt. Ilyképpen a dunamenti kiviteli államok, így Magyarország helyzetét is reménytelenné teszik a fogyasztó államok részéről egyre fokozódó elzárkozás, a nagy tengerentuli államok részéről a piacot egyre fenyegető árutömegek. E két malomkö között örlődik fel az európai kiviteli országok mezőgazdaságának ellentállóképessége.

A búzának a tengerentulról kiinduló nagy árhanyatlása a főleg szemes termelésen alapuló magyar mezőgazdaság jövedelmezőségének mérlegét rendkívül kedvezőtlené tette. A buza árcsökkenését követte a rozs és a mélypontra süllyedt rozsárak kapcsolatban a burgonya katasztrofális helyzetével tovább csusztatták a mezőgazdaságot azon a lejtőn, melyre a háborút követő években a termelési költségek és a termékek árának egyenlőtlen és ellentétes irányú fejlődése folytán jutott.

Az elmúlt esztendő a vámfegyverkezések minden eddigi mér-

téket meghaladó hevedségével vált emlékezetessé. A szerződéses viszonylatban a legtöbb kedvezmény elve az egyre élesedő tengerentuli verseny folytán mind nagyobb helyzeti inferioritást jelent az európai mezőgazdasági államokra és éppen azokon a piacokon, amelyekre módjuk volna gravitálni. Sajnos, Magyarország kicsiny ahhoz, hogy új kereskedelempolitikai irányt szabjon, azonban kétségtelen, hogy a legnagyobb kedvezményes gyakorlatnak a viszonyosság elvével való felcserélése egyre szélesebb köröket kezd foglalkoztatni, s igaza van abban a kamarának, hogy hazánk létfeltételeinek biztosítása a régi vágányon haladó gazdaságpolitikával nem oldható meg.

A válság okainak második csoportja a termelést drágító körülmények. A kamara adatgyűjtése szerint az elmúlt évben 14% körül mozogtak a gazdaközönség kamatterhei, azonban 16—18%-os kamatok is előfordultak. Továbbá a mezőgazdasági válságstatisztika 1927-re vonatkozó adatai szerint országos átlagban 1 kat. holdra 12—18 pengő teher esett (1913-ban csak öt pengő). Végül a mezőgazdasági és az iparcikkek közötti diszparitás 1930 februárjában 97.2 : 126-ot mutatott. Ennek a diszparitásnak okát a kamara a magas vámoknak tulajdonítja, ami arra indította a kamarát, hogy még az eddiginél is nagyobb energiával harcoljon a vámtarifa egyes szerinte túlméretezett tételeinek revízió alá vétele érdekében.

A kamara 1930 június 19-iki ülésén beható tárgyalás alá vette a kenyérmagvak áralakulását és a kenyérgabonaneműek mindinkább mélyülő árhanyatlását az ország összes gazdasági ágazatainak egyensúlyát veszélyeztető jelenségnek látva, leszögezte, hogy elérkezett a legfőbb ideje oly gazdasági lépések megtételének, melynek útján kenyérgabonáink áralakulását az árromboló piaci hullámtól függetlenítjük és a belföldön olyan árat biztosítunk, mely arányban áll a termelési költségekkel és a mezőgazdaság által viselt súlyos adóterhekkel. Szerinte csak rendkívüli eszközökkel lehet a gabonát megfelelő árszinten tartani. A kamara ezen akciónak, mint tudjuk, meg is volt a kívánt eredménye.

Tevékenyen működött közre a kamara a Lentermelés Irányító Bizottság munkájában, valamint a kamarai szervezet útján széleskörű tevékenységet fejtett ki a jóminőségű vetőmag használata és a termés megfelelő osztályozása érdekében. Eredményes tevékenységet folytatott a burgonyatermelés exportcélokra megfelelő irányba terelése, valamint új piacok (Görögország, Távolkelet) feltárása érdekében. Hathatósan tevékenykedett a cukorrépatermelők nemzetközi szövetségében. A kamara szőlő- és borgazdasági szakosztálya a múlt évben több ízben tartott értekezletet, melyen a külföldi borhamisítások kérdésével, a fogyasztási adók eltörlésével, hegyközségi törvényjavaslattal, adóügyekkel, faiskolák létesítésével stb. foglalkozott. Szoros együttműködésben állt a Mezőgazdasági Exportintézettel, az Országos Gazdaságkutató Intézettel, egyáltalán a mezőgazdaság útörén tartotta a kezét és sokoldalú tevékenységével minden tőle telhetőt elkövetett abban az irányban, hogy a mezőgazdaság válságos helyzetén a lehetőséghez képest enyhítsen.

Vigdorovits Ernő.

Folyóiratok szemléje.

Revue D'Économie Politique.

Mai—Juin. 1930.

E szám a francia közgazdaság évenként szokásos, közel 2000 oldalra rugó évkönyvét tartalmazza, rovatai nagyban megegyeznek az előző évvel, csak annyiban változtak, hogy terjedelmük erősen gyarapodott, úgyhogy mindegyikük egy-egy tanulmányszámra megy.

Qualid William: Avant Propos. A francia közgazdaság szerző szerint talán legkevésbé érzi meg az egész világot érintő gazdasági válságot. A pénz stabilizációja, valamint az iparnak némi redukciók dacára is kedvező termelési viszonyai épp annyira nem veszélyeztetik a francia közgazdaságot, mint azok az áremelkedések, amelyek egyes nyersanyagoknál és élelmiszereknél a csökkenő irányzatot mutató árszínvonal ellenére még mindig észlelhetők voltak. A legsúlyosabb bajok egyike azonban a denatalitás, amelyet az ipar még annál jobban megérez, mert a háborus veszteségek következtében 60.000 tanonc helyett az elmúlt évben csak 30.000, tehát ép a fele hagyta el az iskolát és állt munkába. Egyébként az államkincstár kedvező helyzete, a kölcsönök törlesztése, s az amerikai kölcsönre való tartalékolás azok a kedvező jelek, amelyekből a prosperitásra lehet következtetni.

Généralités: Bourdon Jean: Le mouvement de la population. A denatalitás, mint általános, az egész világra kiható epidémia, a franciákat annál súlyosabban érinti, mert náluk az elmúlt évek halandósági statisztikái is kedvezőtlenül alakultak. Csak bevándorlással lehet segíteni a népesedési problémán, azonban tekintettel arra, hogy a többi szomszédos államoknál is a népesség deficitet mutat, kérdés, vajjon lesz-e utánpótlás? A születési indexet az influenza-járvány alakította kedvezőtlenül, amennyiben a fogamzások kimaradásával éppen ebben az esztendőben éreztette kedvezőtlen hatását. — *De Bernonville L. Dugé: Les prix.* Mint más államokban, úgy Franciaországban is a nyersanyagok, de különösen az élelmicikkek elsősorban azok, amelyek a legjobban ki voltak téve az árak esésének. Az élelmicikkek között első helyen szerepel a gabona, bor, burgonya. Az ipari cikkek csak annyiban alkalmazkodtak ehhez az irányzathoz, amennyiben az illető iparvállalat mezőgazdasági nyersanyagokra van utalva. Ezért a textilák erősen estek. Franciaországban is, mint mindenütt, felmerült a kérdés: ha az agrártermékek árai annyira esnek, miért nem alkalmazkodik ehhez az irányzathoz az egész árnívó? Ennek okát cikk írója abban látja, hogy az eléggé prosperáló ipar foglalkoztatása révén a vevőerők gyarapodása következett be, amely maga részéről az árak esésének egyik legnagyobb akadálya. — *Meynial Pierre: La balance des comptes.* A francia fizetési mérlegben, mint legújabbban megközelítő pontossággal kiszámított tétel, a turisták kiadása szerepel, amely a megfigyelt négy legnagyobb fürdőhelyen négymillió frankot tett ki, 1929-ben azonban az amerikai statisztikák maguk 175 millió dollárról számolnak be, mint amelyet az Unió polgárai Franciaországban elkölthettek. A statisztikai adatgyűjtésnek további kiterjesztése egészen bizonyosan még nagyobb tételeket fog Franciaország javára elkönyvelni. A fizetési mérleg tételei különben a tavalyelőtti 2062 milliós keres-

kedelmi mérleg passzívái után 1929-ben már 8212 milliót mutatnak. Másik jellegzetes vonás az, hogy a francia tőke a belföldi súlyos adók következtében kifelé orientálódik. Franciaország ennek következtében visszanyeri régi háborúelőtti kölcsönadó szerepét, ahol külföldi kormányok és vállalatok keresnek hitelt; ezt a folyamatot lényegesen megkönnyíti az 1929-i törvény, amely a külföldi kölcsönöknek igen kedvez. A francia fizetési mérleg az 1913-ival összehasonlítva, a következőképp alakul:

	millió frankokban			
	1913	1929		
	—	—	+	—
áruimport szaldója	—	8345	—	10.011
szállítmányozás	1650	—	3100	—
turisták kiadásai	3500	—	8500	—
kamatok	9500	—	5500	—
reparációk és háborus tartozások szaldója	—	—	4700	—
munkások által hazaküldött összegek	—	—	—	2500
más pénzügyi műveletek	300	—	—	100
külföldön k. helyezett tőkék	—	5775	—	7359
a külföldi nemesfémek importjából eredő szaldó	—	915	—	1929
	14.950	15.035	21.800	21.899

Finances: X...: Le budget, la Trésorerie et la Dette publique. Az 50 milliárdos francia költségvetés ellen az adózók nem szünek meg panaszkodni. Ez a panasz nem is alapszélküli, mert hisz az adók összege 1929-ben két milliárddal haladta meg az 1928-as évit és három-milliárddal eredményezett többet, mint amennyit a becslésektől vártak. Tanulmánya utolsó részében foglalkozik az autonóm törlesztési pénztár helyzetével, valamint az erre vonatkozó törvényes intézkedésekkel. — *Trotabas Louis: La législation fiscale.* A szociális szempontok az uralkodók a pénzügyi törvényhozás terén. A legújabb törvények adóbecsléseket tartalmaznak a kisemberekre és bér munkásokra vonatkozóan. Viszont gazdasági szempontok vezették a kormányt a mezőgazdasági termények, az értékpapírok, szállítványozás és a luxuscikkek kereskedelmének adómérséklésénél. Azok a könnyítések, amelyek a francia adósok helyzetén segítenek, két irányban oldják meg a nehéz feladatot. Cikkíró megkülönböztet olyan könnyítéseket, amelyek az adótárgyra magára vonatkoznak, továbbá olyanokat, amelyek az adóalanyok különleges helyzetével kapcsolatban tartalmaznak könnyítéseket. Amoda tartoznak a cukoradó 25 frankos leszállítása az 1929. évi július 31-i törvénnyel, majd újból 15 frankos mérséklése az 1929. évi november 29-i törvénnyel, aminek folytán a 100 kg-kénti mérséklés összege 125 frankról 85 frankra apadt. A földadó mérséklése (1929 dec. 20-i törvény) az agrárválság enyhítését célozza, viszont a vízszabályozásról és az elektromosáram elosztásáról szóló törvények a földmivelés racionalizálását célozzák. A tőzsdeügyletek terén megemlítendő az értékpapírforgalmi adó lerovásának megkönnyítése és a pénzváltásnál lerótt adó eltörlése. A luxuscikkek adójának eltörlése és a tranzitforgalom adómentesítése a maguk részéről mind hozzájárulnak a kereskedelem fellendüléséhez. A személyekhez kötött adómérséklés szociális szempontoknak hódol, amelyek a családfő, a munkások és általában a kisemberek helyzetét könnyítik. — *Y...: Le marché monétaire et les changes.* A pénzpiac helyzetével foglalkozó tanulmány általános viszapillantásban ismerteti a helyzetet, majd az aranyimportról, a tőke különböző elhelyezkedési lehetőségéről, a törlesztési pénztár (caisse d'amortissement) tevékenységéről, a jegy kibocsátó intézet mérlegével kapcsolatban a pénzforgalomról és a devizapiacról ad értékes tájékoztatást. — *Loriot Jean: Les banques.* Az egész gazdasági életre kiható, s immár világjelenséggé vált válság talán a francia bankokat érintette

legkevésbé. Ez az átfogó tanulmány arról számol be, hogy a bankok alaptőkeemelési, új részvénykibocsátásai, valamint a kintlevőségek szerfeletti megduzzadása mind szimptomái annak a prosperitásnak, amely különben azoknak az iparágaknak is jellemző vonása, amelyeket finanszíroznak. A tőkeemelésről egyébként a főbb francia pénzügyintézeteknél a következő statisztika nyújt tájékoztatást:

Crédit Lyonnais	173 millió
Société Générale	125 millió
Banque de Paris et des Pays-Bas	100 millió,

mig ugyane bankok kintlevőségének aránya a következőképpen alakult százalékokban:

	1928-ban	1929-ben
Crédit Lyonnais	3.9	9.6
Société Générale	2.8	5.2
Banque de Paris	9.4	16.3

— *Dessirier Jean: La bourse des valeurs.* A tőzsdéről szóló tanulmány-
nak legérdekesebb az a része, amely a tőzsdei indexek alapján ismer-
teti a részvényárfolyamok változásait. Az 1927 november 1-től február
29-ig terjedő nagy hosszban a legjelentékenyebb a hossz a biztosítási
értékeknél, ahol 246 százalékot tesz ki. Az acél- és vasműveknél 209,
a gázgyáraknál 195, a villamossági értékeknél 122, a textileknél 118, a
bankoknál 106, a kémiai iparban 100. Az összes francia értékek hosszá-
nak indexe 89 százalék, amelyet legjobban megközelít a gépípar indexe
97 százalékkal, az építőipar 83, a hajógyáraké 61 százalékkal, s a közép-
franciaországi szénértékeké 50 százalékkal. Cikkiró az 1871-től 1913-ig
terjedő tőzsdeindexek tanulmányozásának hatása alatt arra a követ-
keztetésre jut, hogy a változó és az állandó jövedelmezésű papírok
tőzsdei árfolyamának hullámzásai annyire megközelítik egymást, hogy
ezen a téren határozott parallelizmusról beszélhetünk. — *W...: Les
émissions.* A kibocsátásoknál az értékek két kategóriában vannak fel-
tüntetve és pedig aszerint, hogy az állam, vagy pedig magánosok sze-
repelnek a hiteltkeresők között.

	1929-ben	1928-ban
Államkölcsonök, törlesztési egyenleg	1629	9545
Megyék, községek, gyarmatok	2905	836
Ujjáép. költségek a szétrombolt területeken	406	613
Vasutak (ideértve az államvasutat is)	4140	3563
	5822	14557
Magánjellegű kibocsátások:		
Kötelezvények	6783	4017
Ujjonnan keletkezett vállalatok	1000	1002
Tőkeemelések	7323	5494
	15106	10513
A kibocsátások összege millió frankokban	20928	25070

— *Vergeot Jean: Les caisses d'épargne.* A takarékpénztárak betétállománya 1928-ban 4.851,994.852 frank, 1929-ben pedig 3.762,308.006 frank. Az átlagos betétösszeg, s a betétek foglalkozás, nem és kor szerinti eloszlásának méltatása, s az abból lefolyt törvényszerűségek érdemelnek még említést. — *Mirimonde A. P.: Les assurances.* A biztosításügyet az egyes ágazatok szerint külön-külön vizsgálja s pedig az élet-, tűz-, baleset- és hitelbiztosításnak szánt egy-egy fejezetet, hogy végül méltassa a legújabb törvényhozás könnyítéseit s azokat a hatásokat, amelyeket a pénzérték stabilizálása eredményezett.

Production: Augé-Laribé Michel: La production agricole. A francia mezőgazdaságnak talán ez az első éve, amelyben a jó terméseredmények folytán arra gondolhat, hogy exportáljon. Ebből a célból már alakulatok

is jöttek létre, hogy a termésfelesleget külföldön elhelyezzék. A mezőgazdasági válság Franciaországot is érintette, habár a kormányzat vámokkal s a földmives-osztálynak adott egyéb kedvezményekkel igyekezett a mezőgazdasági válságon segíteni. Az adóprobléma azért nem tűnethető fel a maga egész nagyságában és súlyával, mert a tanulmány szerzője sem emlékszik meg a statisztikai adatgyűjtésekről, amelyekből az ipar és közhasználati cikkek s az agrártermékek áralakulása szemlélhető lenne. Ily összeállításokat csupán a francia érdekképviselők végeznek s így természetes, hogy ezek a kimutatások nélkülözik az áttekintést és talán kisszámu személyzetük is képtelen az összes adatokat feldolgozni. Ami részben kiegyenlítőleg hatott a megfigyelés alá eső év első periódusában, az a körülmény, hogy a növényi származású termékek áresését részben paralellizálja az állati termékek árának emelkedése. Igaz, hogy ez sem sokáig tartott, mert az ezen a téren később bekövetkezett árlerombolódás még fokozta a rossz értékesítésből folyó következményeket. Egyik megye szindikátusa különben érdekes kimutatást közöl, melyben a földmiveléshez szükséges termékek és gyártmányok áremelkedése van összehasonlítva az agrártermékek áresésével. A drágulási koefficiensek, 1914-hez viszonyítva, a következőkép alakultak a cikk írójától idézett egynéhány árura vonatkozólag:

buza	5.6	mérlegelt átlag 5.93
zab	6.0	
hus (élő, 2-od rendű)	5.5	
vaj	6.0	

Ezzel szemben a földmiveléshez szükséges cikkek átlagos drágulását a következő statisztika tünteti fel:

napszám	10	mérlegelt átlag 8.27
ruházat	8.5	
cipő	7.5	
bocskor	8	
aratógép	7.5	
kőművesmunka	10	

— *Dessirier Jean: La production industrielle.* A francia ipar az elmúlt évben olyan körülmények közepette termelt, amelyeknek véletlen összehatalálkozása folytán az ipari termelés volumenje — ha ugyan az indexszámoknak minden tekintetben hinni lehet — a háborúelőtti nívót nemcsak hogy elérte, hanem azt majdnem meg is haladta. Ezt a rendkívüli számba menő prosperitást Szerző szerint a francia ipar köszönheti: az 1928-tól állandósult pénzügyi viszonyoknak, a francia pénzpiac rendkívülien kedvező helyzetének, a nagy munkák, pl. építkezések megkezdésének, az európai vasipar 1928—29-i kedvező mérlegének, s a szénkrízis enyhülésének. Az indexszámok 1926-ban még csak 104—106 között mozognak, majd 1929-ben 143—144-re ugranak fel. Az egyes főiparágaknak rövid helyzeti áttekintése után annak a véleményének ad Szerző kifejezést, hogy az európai gazdasági válság elsősorban a fogyasztás és termelés közötti összhangnélküliség „discordance” folyománya. — *Fraigneau André: Les industries extractives.* A szénpiacot az a nagy küzdelem jellemezte, amelyet röviden „szénharc”-nak (bataille du charbon) nevez a cikk írója. Anglia elvesztett szuverénitását akarja fenntartani az európai piacokon. Viszont a többi államok is erősen megfeszített termeléssel igyekeznek saját szükségleteiket biztosítani. Ennek folytán a francia szükséglet, amely az előbbi évhez viszonyítva 80 millióról 90-re emelkedett, egy harmadrészben külföldi szénrel fedeztetett, amit legjobban bizonyít az az adat, hogy az angol szénimport, amely Franciaországba irányult, 52 százalékkal gyarapodott. Mint teljesen új fogalmat e téren, meg kell említenünk Szerző tanulmányában a szén „valorizáció”-ját és azt az értékes áttekintést, amely a szénhul-

ladékoknak különböző eljárások által való felértékeléséhez szolgál magyarázatul. — *Laufenburger Henry: Les industries métallurgiques et mécaniques.* Annak, hogy a francia vasipar nyersvassal nem tudja eléggé ellátni magát, az a legfőbb oka, hogy nincs meg az olcsó és jó hajózás a centrum és az elzászi és a saarvidéki bányák között. Mihelyt a most épülő Moselle-csatorna megadja a régvárt közlekedési lehetőséget egészen a tengerig: bizonyos, hogy a nehézipar még nagyobb lehetőségek előtt fog állani és bizonyos új fogyasztóterületek bekapcsolásával új konjunktura fog kezdődni. Ezen a téren talán a koncentráció a legalkalmasabb fokmérője a kedvező konjunkturának. Mind a horizontális, mind a vertikális irányban történő egyesülés újabb nagy eredményeket mutat. Az utóbbi annyira megy, hogy nemcsak szénbányák, vas-, gépipari vállalatok, kokszygárak szerepelnek az egyesülésben, hanem elektromos centrálék, sőt vegyipari és festékipari vállalatok is, oly tény, amely egy újszerű fejlődési folyamatra enged következtetni. A vasipar nagy fellendüléséről a következő statisztika nyújt tájékoztató képet:

Évi termelés tonnákban:

	vas	acél
1929	51,229.653	10,454.000
1928	49.007.720	10,097.000
1927	43,500.000	9,326.000
1913 Elzász	19,978.000	5,207.307
1913 Franciaország	21,133.076	3,869.866

— *Pommery Louis: Les industries textiles.* A szövő-, fonó-, selyem- és jutaiparnak helyzeti áttekintése az 1929. évről. Annak dacára, hogy a franciák rossz évről panaszkodnak, mégis alig esett vissza az export 8—10 százalékkal, sőt a selyemiparban rekordszámot produkált az idén. — *Adam Jean-Henri: Les industries chimiques.* Franciaország legveszedelmesebb ellenfele a vegyiparban Németország, amellyel szemben semmiféle védőszer nincs, mert a német cikkek elárasztják a francia piacot. Nagy előhaladás mutatkozik mégis a műtrágyaiparban s talajerősítő szerekben, ami párhuzamban halad azzal az exportkampánnyal, amelyet a kormány Franciaország önellátása érdekében folytat. A vegyicikkek termelési és külforgalmi statisztikáinak pontos összehasonlítását ugyyszólván illuzóriussá teszi az a körülmény, hogy nem tudják pontosan, mi tartozik és mi nem a vegyiparhoz. Mást sorolnak oda az amerikaiak, mást a franciák s a németek. Kíváncos lenne — cikkiró szerint — a vegyitermékek s a más iparágaknál előálló melléktermékek (kátránygyártás stb.) között pontos határvonalat húzni. — *Micanel Edgar: Les industries de la houille blanche.* Az elektroipar 1200 szindikátust ölel fel s ma már 4 millió kilowattot termel évenként. Az elektromos központok természetesen a legipariasabb vidékekre esnek, így a Meurthe-Moselle, az északi s a szajnavidéki tartományokra. Az alábbi statisztika leginkább szemlélteti azt, hogy a kedvező hitelviszonyok közepette Franciaország elektrifikálása mily gyors lépésekkel halad előre.

Franciaországban termelt villamos energia (kw.-órákban):

	1923	1928
Thermikus	4085	7378
Hidraulikus	3405	5598
	7490	12796

Ilyen körülmények között mindössze 10.000 községe marad Franciaországnak még elektrifikálandó, ami állítólag már öt év múlva szintén be lesz vonva az elektromos hálózatba. A „fehérszén“-nek energiává

való átalakítása különösen a Rhone-folyó szabályozási munkálataival nyer fontosságot. Az 1929. és 1928. év tele különben elég gyenge volt, s ennek következtében a vízi energiaszolgáltatásban itt-ott fennakadások mutatkoztak. Az új tervek szerint a vasutak elektrifikálása áll az előtérben. 1929-ben 24 társaság kapott engedélyt 125.585 kw-ra, szemben a múltévi 12-vel, amely csak 75.624 kw-ot tett ki. — *Nathan Roger: L'industrielle automobile.* Az automobilipari termelés, az 1928. évével összehasonlítva, 10%-kal volt nagyobb világviszonylatban. Azonban a francia automobilipari termelés valamivel csökkent. Az 1929-i évet a racionalizálás jellemzi. A tura-autók száma 23%, a teherautóké 10%-kal emelkedett. A legnagyobb keresletet e többlet iránt a földmivelő lakosság tüntette fel, azonban még mindig elég magas üzemi költségek megakadályozzák az autónak széles néprétegek közötti elterjedését. A legutóbbi törekvések e téren odairányulnak, hogy oly típust konstruáljanak, amely minimális üzemi költséggel fut. Szól azután arról, hogy addig, amíg újabb fogyasztóterületek bekapcsolva nem lesznek, nem várható az autópár terén lényeges változás. A francia exportlehetőségeket azonban rontja a tipizált formák hiánya s az, hogy egy standardú nem jött a piacra úgy, mint pl. Amerikában. Az egységesítésnek a formák terén való keresztülvitele nagy lehetőségeket rejtett a francia exportra nézve. Rendkívül érdekes statisztikák szólnak az autóforgalomról 1894 óta. A vámtarifa ellen emel végül kifogást, amely egyáltalán nem számol a konstruktörök nehéz helyzetével.

Commerce et transports. Sauvy Alfred: Les échanges intérieurs. A belkereskedelemmel összefüggésben, részletes statisztikákkal tájékoztató van az ingatlanforgalomról, a vasuti forgalomról, a csődökről és kényszeregyességekről, valamint a clearingről. — *Mazeaud Léon: La législation commerciale interne.* Részletes ismertetése a kereskedelmi társulatokra, az értékpapírokra, a takarékoság előmozdítására, a csődökre és kényszeregyességekre vonatkozó törvényhozásnak. — *Olivier Maurice: Le commerce extérieur.* Az 1929-i külkereskedelmi forgalom főbb jelenségeit csoportosítva, megállapítja, hogy a készgyártmányok behozatala terén növekedés észlelhető, viszont az export kis csökkenést mutat fel. A francia kereskedelmi mérleg alakulásáról a következő statisztika nyújt felvilágosítást:

	1929	1928	különbség
	bevitel		
Élelmicikkek	13,178.103	12,540.524	+ 637.579
Ipari nyersanyagok	35,159.792	32,981.735	+2,178.057
Gyártmányok	9,946.729	7,913.293	+2,033.436
	58,284.624	53,435.552	+4,849.072
	kivitel		
Élelmicikkek	6,068.576	6,241.212	— 172.636
Ipari nyersanyagok	12,564.065	13,070.230	— 506.165
Gyártmányok	31,439.707	32,063.287	— 623.580
	50,072.348	51,374.729	—1,302.381

Naudin Jean: Les accords commerciaux et la politique douanière. Annak dacára, hogy a Nemzetek Szövetsége a „vámfegyverszünet” programját akarta az elmúlt évben a gazdasági élet minden terén megvalósítani, mégis azt látjuk, hogy a protekcionizmus láza dühöng még mindig Franciaországban. Ez a protekcionizmus azzal fenyeget, hogy a nagy kinnal a múlt évben létrejött vámügyi elaborátumok is összeomoljanak s hogy maguk alá temessék a francia vámtarifát. Ám a földmívelőtársadalomnak adott kedvezmények, amelyekről más összefüggésben már volt szó, a nagyiparosok körében elégedetlenséget szítottak, úgyhogy most azok is egyenlő preferenciális elbánást követelnek, hogy a nemzetközi piacon versenyképességüket biztosítsák. A

francia külkereskedelem és vámpolitika kérdései és megoldandó nehézségei így váltak égető belső harcokká, ahol mindenki igyekszik magának az oroszlánrészt elkaparítani. — *Porte Marcel: Les chemins de fer et autres modes de transport.* A vasut pénzügyi helyzete annak a „*fonds commun*”-nek a segítségülhívásával lehetséges csak, amely az 1921-i törvények értelmében a vasutársaságok rendelkezésére áll, ha budgetjük hiányt mutatna. Az elmúlt évi pénzügyi eredmények még mindig jobbák voltak az előző éveknél, azonban mégsem elég kielégítőek ahhoz, hogy deficit ne maradjon. E deficit kiegyensúlyozása a fentemlített „*fonds*” segítsége nélkül problematikus, tekintettel a vasutak, az automobil s legujabban a repülőjáratok versenyére. — *Marchegay Jaques: La marine marchande et les ports.* A tengeri hajózás válságának főokai abban rejlenek, hogy a fuvardiak 1929-ben 11%-ban csökkentek, míg a hajózási forgalom csak 10%-kal emelkedett. A hajók építési költsége viszont 40%-kal, üzemeltetési költségei pedig 70%-kal többek, mint a háború előtt voltak. A tengerészetügyi minisztérium kreálásától várják a viszonyok jobbrafordulását, a francia hajók védelmét a külföldi versennyel szemben, valamint a hajóépítési hitelkérdés megoldását. — *Girault Arthur: Les colonies et l'Afrique du Nord.* A francia gyarmatügynek az 1929-i évi legnagyobb eseménye a már régen várt közmunkák fokozott kiterjesztése s az erre a célra folyósított hárommilliárd franknyi kölcsön. Ennek következtében a locsolási munkálatok már sokszázezer hektárnyi területen megindultak Madagaskárban, Indokinában és Kelet-Afrikában, ahol leginkább rizst termelnek. A nagy koncessziók is ebben az évben jártak le, s ezzel összefüggésben ismerteti a telekkönyvi reformokat, a munkaidő szabályozásának bevezetése körüli nehézségeket. A pénzügyekkel kapcsolatban megemlékezik a „*Banque de l'Indochine*” privilégiumának meghosszabbításáról s a piasztter stabilizációjáról. Az alger-marokkói határ biztosítása és a marokkói bányareform ismertetése fejezi be a tanulmányt.

Question Sociales. Denuc Jules: Les salaires. Azok az adatgyűjtések, amelyek a munkabérekre vonatkoznak, elégteleneknek bizonyultak s a cikk írója utal a francia munkabérstatisztika nagy hiányaira és az e téren váró teendőkre. Mint segítőeszközt ezen a téren a francia statisztikai hivatal kénytelen volt ankétok és magánosok információira támaszkodva szerezni be adatait. Mindebből azonban nehéz a névleges munkabérekre, az életfenntartás költségeire és a tényleges munkabérekre következtetéseket vonni. — *Picard Roger: Le marché du travail.* A szakszervezeti mozgalomról, a munkaközvetítésről és a sztrájkokról számol be. — *Oualid William: La législation sociale.* Ismerteti az új egyezményeket és törvényeket és pedig: a balesetek, a sztrájkok és a tanoncidő szabályozása terén, a kölcsönösségen alapuló gazdasági munkasalakulatok (szövetkezetek, takarékpénztárak) szabályozását s azokat az intézkedéseket, amelyeket az új törvény a bányászok nyugdíjára, a munkáslakások építésére tartalmaz. Az egyezmények sorában megemlékezik a földmunkások társulási és egyesülési szabadságának törvényes rendezéséről. A régi törvények alkalmazása terén szól a nyolcórás munkanap bevezetéséről s a foglalkozási betegségek ügyéről. — *Porte Marcel: La mutualité et les assurances sociales.* A kölcsönösségen alakuló pénztáraknak forgalmát ismerteti az új társadalombiztosítási törvény kapcsán s azokat a különbségeket, amelyek az 1910. és 1930-as törvények között fennállanak. Szól a földmivesek részére megállapított különleges bányásmódról. A biztosítottak bércsoportok szerinti eloszlásáról és számáról szóló adatok világítják meg a társadalombiztosítási törvény életbelépésével felmerült nehézségeket. — *Aucuy Marc: La crise du logement.* A telekspekuláció és az 1929-i hossz nagyban befolyásolta a kislakásépítkezési akciók előrehaladását s a „Nagy-Párizs” tervének kialakulását is.

Cs. P.

Weltwirtschaftliches Archiv.

Heft 2. 32. Band, Oktober 1930.

Dr. Arthur Salz: Die Zukunft des Imperialismus. — Dr. Gottfried Haberler: Die Theorie der komparativen Kosten und ihre Auswertung für die Begründung des Freihandels. — Dr. Gerhard Colm: Das Gesetz der komparativen Kosten — das Gesetz der komparativen Kaufkraft.

Nagyrészt Eulenburggal polemizál, aki „Aussenhandel und Aussenhandelspolitik“ c. munkájában (Tübingen, 1930.) arra az eredményre jut, hogy a külkereskedelem klasszikus elmélete, mely a komparatív költségek tanában jut kifejezésre, a gazdasági fejlettség mai foka mellett alárendelt jelentőségű. Eulenburg főképp azt kifogásolja, hogy az elmélet teljesen figyelmen kívül hagyja a külkereskedelmi forgalom tárgyát képező árukban mutakozó kínálat és kereslet fejlődését és változó alakulását. Tagadja azt, ami a klasszikus elmélet érvényességének egyike előfeltétele, hogy t. i. valamely országban a termelés mindig olyan irányban tolódik el, amely a külkereskedelem szempontjából a legelőnyösebb; a termelési tényezőkben ugyanis nincs meg az ehhez szükséges rugalmasság. Szerinte továbbá az elmélet csak olyan árakra érvényes, amelyeket mindkét országban termelnek. Colm algebrai levezetés és mértani ábrázolás segítségével kimutatja, hogy a komparatív költségek tanának érvényessége teljesen független a kínálat és kereslet strukturájának alakulásától és fejlődésétől. A költségek és a vásárlóerő színvonala eltolódhatik anélkül, hogy ezért a kínálat és kereslet iránya és ezekben a különböző áruknak egymáshoz való viszonya megváltoznék. Azok a tényezők, amelyek a termelésnek a legelőnyösebb irányba való terelődését kétségtelenül hátráltatják, az elmélet nem lényeges módosításával figyelembe vehetők. Hasonlóképpen nem érinti az elmélet érvényességét Eulenburg többi ellenvetése sem. Colm az elmélet fennállása előfeltételeinek világos körülírása után arra a következtetésre jut, hogy az elmélet nemcsak a külkereskedelmi forgalomra, hanem a fizetési mérleg egyéb tételeire, így a kamatfizetésekre és a tőkeozgalmakra is alkalmazható, noha elismeri, hogy itt az igazolás elég nagy nehézségekkel jár. Eulenburg a komparatív költségek tana helyébe a komparatív vásárlóerő elvét kívánja állítani, mert a külkereskedelem nagysága és faja és így a külkereskedelem útján való gazdagodás az egyes országoknak egymáshoz viszonyított vásárlóereje után igazodik. Colm kimutatja, hogy a komparatív költségek tana — helyes értelmezés esetén — a komparatív vásárlóerő törvényét is magában foglalja. Hasonlóképpen csak a klasszikus elmélet más formulázása Eulenburgnak az az állítása, hogy a jólét fokát minden országban a „gazdaságossági koefficiens“, azaz a befektetés és az eredmény viszonya szabja meg. Ugyanez áll Eulenburg egyes egyéb következtetéseire is, amennyiben egyáltalában elfogadhatók. Kétségtelen, hogy a komparatív költségek tanának gyakorlati alkalmazása nagy nehézségekbe ütközik, az elmélet elejtésénél azonban sokkal helyesebb ennek további kiépítése. — *Dr. D. I. Oparin: Das theoretische Schema der gleichmässig fortschreitenden Wirtschaft als Grundlage einer Analyse ökonomischer Entwicklungsprozesse. II. — Dr. Hans Neisser: Notenbankfreiheit?*

Mises „Geldwertstabilisierung und Konjunkturpolitik“ c. munkájában (Jena, 1928.) állást foglalt a jegykibocsátás szabadsága mellett, mert ezen az uton a konjunktúra ingadozásai lényegesen mérsekélhetők volnának. A bankszabadság elve alapján működő több jegykibocsátó bank esetén ugyanis a forgalom igényeit meghaladó mértékben kibocsátott bankjegyek visszafolynak a kibocsátó bankhoz, mindaddig, amíg a bankok közül akár csak egy is konzervatív politikát folytat, azaz nem vesz részt a hitelexpanzióban. Ily módon a jegyforgalom állandóan arányban marad a szükséglettel. Evvel szemben utalni kell arra, hogy a tulzott jegykibocsátás — amelyre bankszabad-

ság mellett a verseny és a nyereségvágy folytán megvan a hajlandóság — azonnal áremelkedéshez vezet, ami fokozott pénzszükséglettel jár s így a jegyek csak kis részben és lassan folynak vissza a kibocsátóhoz. A jegykibocsátás szabadságának a hívei arra hivatkoznak, hogy tul-
 zott kibocsátás esetén megindul az aranykivitel és a jegyeket tömege-
 sen mutatják be beváltás végett. A bankok hitelrestrikcióhoz folyamod-
 nak és így csakhamar helyreáll az azelőtti állapot. E folyamat lezaj-
 lása azonban bizonyos időt vesz igénybe s ez éppen elegendő a válság
 kiéleződéséhez. A jegykibocsátás szabályozása állandóan fékezőleg hat
 a kibocsátásra és így inkább elejét veszi a válságnak. Kétségtelen, hogy
 a kanadai jegybankrendszer, amelyben a bankszabadság meglehetősen
 érvényesült, súlyosabb hibák nélkül működött; itt azonban a törvényes
 szabályozást az egészséges hagyományokhoz való szigorú ragaszkodás
 pótolta. Emellett nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Kanada,
 agrár-ország lévén, a hitelexpanzióra kevésbé hajlamos s hogy az
 1907. évi válság idején a bankbukások itt sem voltak elkerülhetők.
 Neisser arra az eredményre jut, hogy csak a magángazdasági elveket
 nem követő központi jegybank képes arra, hogy fellendüléssel időszak-
 ban a pénzforgalmat helyes módon korlátozza, másfelől pedig válság-
 ban bőkezű hitelnyújtás útján elhárítsa a hitelrendszer összeomlásának
 a veszélyét. — *Dr. Robert B. Käppeli: Die finanzpolitische Bedeutung
 der Zölle. I. — J. C. Jorgensen: Die Entwicklung der dänischen Han-
 delspolitik und des dänischen Aussenhandels nach dem Kriege. —
 Dr. Thomas Balogh: Das Problem der interlokalen Bankkonzentra-
 tion in den Vereinigten Staaten von Amerika.* Az Egyesült Államokban
 jelenleg érvényben lévő bankrendszer, amely mellett bankfiókok léte-
 sítésének a lehetősége igen korlátolt, az amerikai közgazdaság mai
 fejlődési fokán már elavult és számos hátránnyal jár. Eltekintve attól,
 hogy elsősorban a nemzeti bankok terjeszkedését gátolja, amelyek
 pedig mind a Reserve-rendszer alá tartoznak, a sok egymástól függet-
 len bank a pénzpiaci viszonyok kiegyenlítődésének állandó akadály-
 a és fokozza a pénzpiaci helyzet bizonytalanságát. Az 1920—21. évi válság
 alkalmával e hátrányok különösen szembeötlően jelentkeztek s nagy-
 részt erre volt visszavezethető, hogy évekig tartó vita után 1927-ben
 a Mac Fadden Act általában a nemzeti bankok számára is lehetővé
 tette, hogy székhelyükön fiókokat nyissanak. Ez a jog azonban a gyor-
 san fejlődő nemzeti bankokat többé már nem elégítette ki és tevékeny-
 ségi körük gyanánt egy város határai szűknek bizonyultak. A törvé-
 nyes felhatalmazás hiányában az tapasztalható, hogy az Egyesült Álla-
 moknak csaknem egész területét formailag egymástól független, üzlet-
 vitel tekintetében azonban egymással szoros kapcsolatban álló bankok
 hálózák be, amelyek mind egy személy, család, vagy holding-társaság
 irányítása alatt állanak. E rendszer hátránya a fiók-rendszerrel szem-
 ben, hogy az egyes intézetek függetlensége a mobilitást károsan befo-
 lyásolja, továbbá, hogy az üzleti politikának az áttekintése nehézsé-
 gekbe ütközik és a központi vezetőség felelőssége nincs pontosan körül-
 írva; az egyes bankoknak szorult helyzetben való támogatása csak
 erkölcsi kötelezettség és nem kényszeríthető ki. Emellett az állam fel-
 ügyeleti jogának gyakorlása több nehézséggel jár, mint a fiókrendszer
 esetén. Ezért egyesek a fiókok létesítésének további megkönnyítését
 sürgetik s e gondolatnak az 1929. évi san-franciscoi bankár-gyűlésen
 maga a Comptroller of Currency adott kifejezést, egyelőre kevés ered-
 ménnyel. — *Jakob Lestschinsky: Die Umsiedlung und Umsichtung des
 jüdischen Volkes im Laufe des letzten Jahrhunderts. II. — Dr. Justus
 Hashagen: Über den wissenschaftlichen Wert der aussereuropäischen
 Geschichte. — Chronik, Berichte und Materialien. Dr. Carl Hanns
 Pollogg: Der Weltluftverkehr im Jahre 1929—1930. — Dr. Max Roscher:
 Der internationale Post- und Schnellnachrichtenverkehr im Jahre
 1929—30.*

A külföldi kölcsönök tekintetében követendő politika problémái.

Az a nagyarányú eltolódás, amely kereskedelmi és fizetési mérlegünkben a legutóbbi másfél év alatt végbement, indokoltá teszi a külföldi kölcsönök tekintetében követendő politika alapelveinek újabb vizsgálat tárgyává tételét. Ami alig egy évvel ezelőtt még a távol jövő bizonytalan reményének látszott csupán, tőlünk függetlenül végbement események kényszerítő hatalma alatt szinte meglepetésszerűen bekövetkezett: külkereskedelmi mérlegünk aktívává vált. Látszólag tehát erősen közeljutottunk ahhoz a célhoz, amely a legutóbbi évek gazdaságpolitikája előtt egyik legfőbb végcél gyanánt lebegett: a fizetési mérleg egyensúlyához. Viszont ugyanakkor a gazdasági életnek csaknem minden téren észlelhető szomorú hanyatlása joggal támaszt kételyt abban a tekintetben, vajjon a végbement fejlődés a gazdaságpolitika által kívánatosnak tartott irányt vette-e.

Az első kérdés tehát, amely a külföldi kölcsönökkel szemben való állásfoglalásnál felmerül, az, hogy a legközelebbi jövőben a legutóbbi másfél évben — bár akaratumk ellenére — követett uton kell-e továbbhaladni, vagyis a fizetési mérleg deficitjének teljes eltüntetésére, vagy legalább a deficit újabb növekedésének megakadályozására kell-e törekednünk, avagy a helyzet veszélyessége egyelőre az eddig elért pozíciók feladását és visszavonulást tesz szükségessé. Ebben az alapkérdésben az állásfoglalás nem látszik vitásnak. Gazdaságstatisztikai adataink és a gyakorlati tapasztalatok egyaránt azt mutatják, hogy termelésünk és forgalmunk a legutóbbi időben erősen visszaesett, kereskedelmi mérlegünk javulása tehát nem azt jelenti, hogy a belföldi termelés fokozottabb mértékben fedezi szükségleteinket. A kereskedelmi mérleg aktívává válását főleg két ok idézte elő: *a)* a felhalmozott termésfeleslegek, valamint az élőállatok és állati termékek forszírozott értékesítése; *b)* a belföldi fogyasztásnak a kedvezőtlen gazdasági helyzet által kikényszerített alászállása. (Az első tényező jelentőségére jellemző, hogy az 1929. év folyamán búzából és rozsból gabona- és lisztalakban összesen 9.57 millió q-t vittünk ki, az előző évi 6.78 millióval szemben, annak dacára, hogy 1929. évi buza- és rozstermésünk 28.39 millió q-t kitevő együttes mennyisége 6.89 millió q-val kisebb volt az előző évinél. Állatállományunknak

az 1930 tavaszán történt összeírás alkalmával észlelt jelentékeny csökkenése pedig arra látszik mutatni, hogy az élőállatok, valamint az állati termékek exportjánál 1929-ben bekövetkezett erős emelkedés részben az állomány fenntartásának rovására történt, tehát bizonyos mértékig tőkefogyasztás jellegű volt.) Miután a korábbi termésekből származó feleslegek már csaknem teljesen értékesítették, idei termésünk pedig a kapásoknál rendkívül rossz és a gabonaneműeknél is az átlagosnál kedvezőtlenebb, az egyik főök, amely külkereskedelmi mérlegünk aktívává válását előidézte, a legközelebbi években előreláthatólag nem fog érvényesülni és az sem látszik valószínűnek, hogy az exportált mennyiségek csökkenésének hatását az árak javulása ellensúlyozza. Másfelől nem volna kívánatos, ha tovább folytatódna a kereskedelmi mérleg javulásának másik főkeozója: a fogyasztásnak a gazdasági pangás által előidézett csökkenése; alacsony életszínvonalunk, szegénységünk és kedvezőtlen jövedelemeloszlási viszonyaink mellett egy ilyen irányú fejlődés nemcsak közgazdasági, de szociális szempontokból is komoly veszélyeket rejtene magában.

Kétségtelennek látszik tehát, hogy külföldi tőke igénybevételére a következő években is rá fogunk szorulni és így a kérdés csak az lehet, mennyi külföldi tőke vétessék igénybe, milyen célokra történjék az igénybevétel és kik legyenek a kölcsönvevők. Célszerűnek látszik a mennyiségre vonatkozó kérdéseket az igénybevétel módjával kapcsolatos problémáktól elkülönítve tárgyalni.

I. Milyen keretek között mozogjon a külföldi tőke igénybevétele a legközelebbi jövőben?

E kérdés megvizsgálásánál három különböző szempont alkalmazható:

A) Előreláthatólag hogyan fog alakulni a legközelebbi években az ország tőkeszükséglete és ennek mekkora része az, amely belföldi tőkeforrásokból előreláthatólag nem lesz fedezhető?

B) Milyen következtetések vonhatók le a külföldi tőkeigénybevétel körül eddig szerzett tapasztalatokból?

C) A tőkeimportnak a későbbi évek fizetési mérlegeinek alakulására gyakorolt hatása mennyiben szab korlátot a külföldi tőke igénybevételének?

A) A belföldi tőkeforrásokból nem fedezhető tőkeszükséglet kérdése.

Látszólag az első helyen említett módszer, vagyis a belföldi tőkeszükségletnek a belföldi tőkeforrások teljesítőképességével való szembeállítás a legalkalmasabb arra, hogy észle-

nórmértéket szolgáltatasson az igénybevehető külföldi tőke nagyságának megállapításánál. •A valóságban azonban e módszer alkalmazása jelentékeny nehézségekbe ütközik. Hogy mekkora tőkeszükséglet forog fenn, végeredményben szubjektív megítélés tárgya és ezért a szükséglet nagysága tekintetében a nézetek meglehetősen eltérőek lehetnek. Továbbá valamely szükséglet fennforgásának észlelése még nem jelenti azt, hogy kielégítése közgazdasági szempontból indokolt. Nehézséget okoz az is, hogy a gazdasági helyzet mindenkori alakulásának megfelelően a tőkeszükséglet gyors változásoknak lehet alávetve, ami rendkívül megnehezíti a tőkeszükséglet nagyságára vonatkozó becslések megejtését, még rövid időszakokra is. Az alábbiakban lehetőleg objektív módszerek alkalmazásával igyekszünk támpontokat találni a tőkeszükséglet felbecsülésére, de hangsúlyoznunk kell, hogy a felsorolt körülmények, különösen pedig azok a jelentékeny és gyorsan végbemenő hullámzások, amelyek éppen a tőkeszükséglet legfontosabb alakjainál észlelhetők, minden kétségtől mentes eredményeket aligha tesznek lehetővé. Ezért a tőkeszükséglet nagyságára vonatkozó alábbi számításokat nem kívánjuk a helyesség tekintetében nagyobb igényeket támasztó becslésnek tekinteni, hanem csak kísérletnek a kérdés megoldására.

1. A produktív tőkeszükséglet.

A tőkeszükséglet számbavételénél elsősorban a termeléssel kapcsolatosan jelentkező tőkeszükségletre kell tekintettel lenni, vagyis arra, hogy a termelőszervezet továbbfejlesztése és fenntartása mekkora tőke megszerzését teszi szükségessé. Normális körülmények között csak az első cél teszi szükségessé új tőke igénybevételét, mert a termelés során elhasznált tőkének az előállított javak értékéből kell pótlódnia. Hasonlóképpen a produktív célokra igénybevett kölcsönök kamat- és törlesztési szolgáltatának is normális körülmények között fedezetet kell nyernie a vállalatok bruttó nyereségéből. E tekintetben látszólag kivételt alkotnak azok a termelőberendezések, amelyek létesítése és használata nem a kapitalista gazdálkodás elvei szerint történik, például a közutak. Amennyiben azonban az ilyen célra fordított tőkék valóban produktív módon fektetettek be, megfelelő jövedelemtöbbletnek kell jelentkezni azoknál, akik az illető berendezést használják, amely jövedelemtöbblet fokozott adózóképességet jelentvén, végeredményben módot nyújt mind az igénybevett tőke kamat- és törlesztési szolgáltatának, mind pedig a karbantartási költségeknek fedezésére. A termelőszervezet fenntartásával kapcsolatosan jelentkező tőkeszükségletnél tehát nem ilyen tőkeszükségletre gondolunk, hanem azokra az esetekre, amidőn a gazdasági

helyzet kedvezőtlen alakulása folytán egyes vállalatok vagy egész termelőágak üzeme deficitessé válik. Amennyiben ez a helyzet csak átmeneti kedvezőtlen körülmények következménye és nem az illető vállalatok életképtelenségét jelenti, a közgazdasági érdek az illető vállalatok fennmaradásának lehetővé tételét kívánja és az ilyen célokat szolgáló tőkeszükséglettől nem lehet a produktív színezetet megtagadni.

Ezek szerint a produktív tőkeszükségletnek két faja különböztethető meg: 1. *a)* a szorosan vett produktív tőkeszükséglet, vagyis az, amely a termelőszervezet továbbfejlesztése szükségességének folyamánya és 1. *b)* az átmeneti nehézségek leküzdésének lehetővé tételét célzó létfenntartási tőkeszükséglet.

1. *a)* A kapitalista gazdasági rendszer szerint gazdálkodó államokban megszokott jelenség, hogy a termelés évről-évre számottevően emelkedik. Ez az emelkedés részben a lakosság szaporodásának, részben azonban a technika haladásának, valamint az ország termelőerői tökéletesebb kihasználásának következménye és ezért rendszerint nagyobb mérvű, mint a lakosság szaporodása. A világháború előtti évtizedekben a termelés átlagos évi növekedése Cassel szerint kb. 3%-ra volt tehető és többnyire ma is 3%-ra szokták becsülni az átlagos évi növekedést. A termelés növelésének rendszerint előfeltétele a termelőszervezet nagyobbitása, vagy megfelelő átalakítása, ami viszont új tőkének a termelés szolgálatába való állítását jelenti.

Magyarországon a szanálás óta a termelés 1928 végéig kb. a Cassel által megállapított kvótának megfelelően növekedett. Míg ugyanis mezőgazdasági termelésünk, amelyre a belöldi termelés által produkált értéknek kb. kétharmadrésze esik, 1925 óta — a terméseredményeknek az időjárás változásai által okozott ingadozásaitól eltekintve — kb. egy szinten maradt, addig gyáripari termelésünk 1925-től 1928-ig évenként átlagban 10%-kal emelkedett.² Ha feltételezzük, hogy a kisipar termelésénél is hasonló arányu volt az emelkedés, tehát a mezőgazdasággal szembenálló többi termelőágakban,

¹ Cassel: Theoretische Sozialökonomie. III. Auflage, S. 52.

² A Központi Statisztikai Hivatal által közzétett adatok szerint gyáripari termelésünk értéke 1928-ban 5.8%-kal, 1927-ben 22.8%-kal, 1926-ban pedig 6%-kal haladta meg az előző évi termelést. Az 1927. évi erős emelkedés, az árszínvonal emelkedése mellett, részben annak a következménye volt, hogy ebben az évben a Statisztikai Hivatal adatgyűjtését a korábbi felvételekben nem szerepelt üzemekre is kiterjesztette. Farkasfalvy Sándornak a Statisztikai Szemle 1928 novemberi számában megjelent cikke szerint az említett két tényező figyelembevétele esetén a gyáripari termelés 1927. évi emelkedése mindössze 16.6%-ra tehető. A gyáripari termelésnél bekövetkezetthez nagyjában hasonló arányu emelkedés volt észlelhető az államvasutak teheráruforgalmában, amely az említett időszakban évenként átlag 10%-kal növekedett.

amelyek a belföldi termelés által előállított értéknek kb. egy-harmadát produkálják, évenként átlag kb. 10%-os emelkedést tételezünk fel, akkor az egész ország termelésének átlagos évi emelkedése valamivel több mint 3%-ra tehető. Körülbelül hasonló arányu, de talán valamivel kisebb növekedést észlelhetünk a szóbanforgó időszakban a magyar termelés szolgálatában álló tőkék összegénél. Az a tőkemennyiség, amely Magyarországon termelési célokat szolgál, a föld, valamint a kereskedelem árukészleteinek és üzleti felszerelésének figyelmen kívül hagyásával, kereken mintegy 9 milliárd pengőre tehető, amely összeg kiszámításának alapjául a következő tételek szolgáltak:

Mezőgazdasági épületek értéke 1927-ben ³	1.576.3	millió P
Mezőgazdasági élőleltár értéke 1927-ben ³	1.537.4	„ „
Mezőgazdasági holtleltár értéke 1927-ben ³	521.3	„ „
Ipari részvénytársaságok üzemi célokat szolgáló ingatlanai, épületei és üzemi felszerelése az 1928. évi mérlegek alapján ⁴	1.073.8	„ „
Bányászati és kohászati részvénytársaságok üzemi célokat szolgáló ingatlanai, épületei és üzemi felszerelése az 1928. évi mérlegek alapján ⁴	175.8	„ „
Ipari, bányászati és kohászati részvénytársaságok anyag- és árukészlete az 1928. évi mérlegek alapján ⁴	519.4	„ „
Egyéb ipari, bányászati és kohászati vállalatok üzemi célokat szolgáló ingatlanai, épületei, üzemi felszerelései, anyag- és árukészletei ⁵	500.0	„ „
Közlekedési eszközök értéke 1927-ben ⁶	2.921.4	„ „
Összesen	8.825.4	millió P

A táblázatban az első három és az utolsó tétel (a Fellner-féle adatok) 1927-re, a többi 1928-ra vonatkozik. Ha 1928-ra vonatkozó becslést akarunk kapni, tanácsosnak látszik az összeget felkerekíteni, és ezért 1928 végére kereken 9 milliárddal vettük fel a táblázatban részletezett termelő-apparátus értékét.

A magyar termelés szolgálatában álló tőkemennyiségbe a most részletezett tételeken kívül beletartoznak a földbe fektetett tőke, valamint a kereskedők normális árukészletei és üzleti felszerelése is. Az előbbi felbecslését, megfelelő támpontok hiányában kénytelenek vagyunk mellőzni. A kereskedők árukészletei azon az alapon, hogy évi termelésünk forgalomba-kerülő része mintegy 3 milliárd pengő, a behozott árumennyiség pedig mintegy 1 milliárd pengő értéket képvisel, 2—3 milliárd pengőre becsülhetők. Az előbbi szám felerésze, az utóbbi szám háromnegyedrésze volna az évenként forgalomba-

³ Fellner Frigyes: Csonka-Magyarország nemzeti vagyona, 1929. 16. oldal.

⁴ 1928. évi Statisztikai Évköny, 127. és 128. oldal.

⁵ Becslés.

⁶ Fellner, idézett munka 47. oldal.

kerülő árumennyiségnek. A kereskedők üzleti felszerelésének értéke az árukészletek értékének csak egy kis töredékére tehető és így ennél a nagy latitüdök között mozgó becslésnél mellőzhető. — Felmerül az a kérdés is, hogy a termelők és kereskedők pénzköveteléseit számításba veendők-e a termelés szolgáltatában álló tőke felbecslésénél. E pénzkövetelések zöme más termelőkkel vagy kereskedőkkel szemben áll fenn és ezért a szembenálló tartozással kompenzálódik. Viszont a termelésen kívül álló személyekkel: a fogyasztókkal szemben fennálló követelések a termelés szolgáltatában álló reális tőkejavak mennyiségéhez hozzáadandók, mert ahhoz, hogy a termelők és kereskedők a fogyasztó közönségnek áruhiteleket nyújthassanak, szükséges, hogy a rendelkezésükre álló tőkemennyiség nagyobb legyen a birtokukban levő reális termelőjavak összességénél. Az ilyen természetű áruhitelek számottevő, azonban nehezen felbecsülhető összegére tekintettel, célszerűnek látszik a termelés szolgáltatában álló nemzeti tőke felbecslésénél a kereskedők árukészletei, üzleti felszerelése, valamint a fogyasztó közönséggel szemben fennálló követelések, tehát általában a kereskedelmi tőke fejében összesen 3 milliárd pengőt felvenni⁷. Végeredményben tehát a termelés szolgáltatában álló tőkemennyiség a földre investált tőke nélkül mintegy 12 milliárd pengőre tehető.

Éber Antal szerint a szorosán vett termelőtőke (a földre investált tőke, az árukészletek és árukövetelések nélkül) 1924 közepétől 1928 végéig 990.8 millió pengővel növekedett.⁸ Ez a tőkegyarapodás a következőképpen oszlott meg:

Mezőgazdaságba fektetett tőke	189.9 millió P
Gyáripárba investált tőke	410.0 „ „
Az állam, a vármegyék és városok tőkegyarapításjellegű beruházásai	390.9 „ „
Összesen	990.8 millió P

Az Éber által kimutatott tőkegyarapodás évi átlagban 220.2 millió pengőnek felel meg. Minthogy az Éber-féle összeállítás az árukészletek és árukövetelések gyarapodását nem veszi számításba, a növekedésnek az állaghoz való viszonyítá-

⁷ A termelők és kereskedők birtokában lévő fizetőeszközmennyiséget a becslésnél teljesen figyelmen kívül hagytuk, mert a fizetőeszközök nagyobb része u. n. hitelkreáció útján keletkezik, tehát keletkezéséhez tőkeképződésre nincsen szükség. A fizetőeszközforgalom alapjául szolgáló arany- és devizakészlettel kapcsolatosan felmerülő kérdésekkel később foglalkozunk.

⁸ Éber Antal: A magyar nemzeti tőke alakulása 1924-től 1928-ig. 41. oldal. — Éber a nemzeti tőke szaporodását 1.366.6 millió pengőre teszi, amely összegből azonban leutendő a jegybank érckészletének gyarapodása (303.3 millió pengő) és a vízi beruházások (72.5 millió pengő), amely utóbbiak a föld értékét növelték.

sánál a nemzeti tőke 12 milliárdos összegéből leütendő nemcsak a kereskedelem 3 milliárdos tőkéje, hanem az ipari, bányászati és kohászati vállalatok árukészletei is. Ez utóbbi címen mintegy 700 millió pengő vonható le.⁹ Ennélfogva az a tőkemenyység, amelynek növekedésére vonatkozóan Éber számításokat eszközölt, az 1928. évben kereken 8.3 milliárdra, 1924 közepén pedig kereken 7.3 milliárdra tehető. Az átlagos évi növekedés tehát 2.9%. Ha az Éber-féle számítások alapján termelési áganként vizsgáljuk a befektetett tőkemennyiség növekedését, azt kapjuk eredményül, hogy évi átlagban a mezőgazdaságba fektetett tőke (épületek, élő- és holtleltár) 1.2%-kal, az iparba, valamint a bányászati és kohászati vállalatokba fektetett tőke 9.0%-kal, a közlekedési vállalatokba fektetett tőke pedig 3.1%-kal növekedett.

A szanálás óta végbement növekedés alapján arra lehetne következtetni, hogy a következő években is hasonló arányu, tehát kb. évi 3%-os növekedés várható, bár egyes körülmények, így különösen a világgazdaság jelenlegi depressziója és a mezőgazdaság nehéz helyzete arra látszanak mutatni, hogy a következő decenniumban az átlagos növekedési arányszám csökkenése következhetik be. 3%-os évi növekedés és 12 milliárdos tőkeállomány mellett az évi tőkeszükséglet 360 millió pengő volna. Ha ehhez még hozzávesszük a talajjavítási és hasonló célokra a földre való investálás végett igényelt tőkéket, az évi tőkeszükséglet ilyen növekedési arányszám mellett kereken 400 millióra becsülhető. Egészen kétségtelen, hogy ameddig a jelenlegi depresszió tart, a most tárgyalt tőkeszükséglet messze el fog maradni ettől az összegtől. Viszont a konjunkturális helyzet javulása és a gazdasági tevékenység élénkülése a szükségletet jelentékenyen emelni fogja, úgyhogy néhány év múlva ez a tőkeszükséglet elérheti, sőt meghaladhatja azt a szintet, amelyet az imént becslés útján megállapítottunk. Ezzel szemben a következő években előreláthatólag éppen ellentétes mozgás fog mutatkozni annál a tőkeszükségletnél, amelyet a következő 1. b) pontban veszünk szemügyre.

1. b) Az átmeneti nehézségek leküzdésének lehetővé tételét célzó létfenntartási tőkeszükséglet ezidőszertől különösen a mezőgazdaság és kereskedelem körében játszik nagy szerepet. A mezőgazdaság által a legutóbbi években igénybevett hitelek igen jelentékeny része ilyen természetű volt.

Konkoly-Thege Gyula számításai szerint¹⁰ a magyar

⁹ 519.4 milliót tesznek ki az ipari, bányászati és kohászati részvénytársaságok anyag- és árukészletei a fenti táblázat szerint, a nem részvénytársasági alakban működő hasonló vállalatok anyag- és árukészletei pedig mintegy 180 millió pengőre tehetők.

¹⁰ Statisztikai Szemle, 1929. évi 12. száma.

földbirtokokra bekebelezett terhek növekedése a legutóbbi években következőképpen alakult:

1926 előtt bekebelezett terhek	123.8 millió P
1926-ban bekebelezett terhek	267.9 „ „
1927-ben bekebelezett terhek	371.9 „ „
1928-ban bekebelezett terhek	396.9 „ „
1929 első felében bekebelezett terhek	173.1 „ „
Összesen	1.333.6 millió P

E számok elbírálásánál természetesen figyelembe kell venni, hogy ezek minden valószínűség szerint a valóságosnál nagyobbak tüntetik fel a mezőgazdaság eladósodásának növekedését, mert a bekebelezett terhek között kamat- és költség-biztosítékok, óvadékok, valamint nem teljesen kihasznált hitel-biztosítékok is szerepelnek, másfelől a törlések késedelmes eszközlése folytán lehetséges, hogy a bekebelezett terhek között számottevő összeget tesznek ki a már megszűnt tartozások is. E tételek közül egyedül a kamat- és költségbiztosítékok minden évben csaknem 10%-ára rugnak a bekebelezett terheknek. Erre való tekintettel valószínűnek kell tartanunk, hogy a terhek valószínű növekedése a kimutatottnál legalább 10%-kal kisebb volt és így 1926 óta évi átlagban mintegy 310 millióra tehetjük az eladósodás növekedését. A mezőgazdaság be nem kebelezett adóssága, illetve ennek növekedése szakértők véleménye szerint a szóbanforgó időszakban nem tehetett ki számottevő összeget.

Az igénybevett kölcsönösszegek nagysága arra mutat, hogy a kölcsönök nagyobb részét a mezőgazdaság nem termelési célokra vette igénybe. Éber fentebb idézett adatai szerint a mezőgazdaságba fektetett tőke gyarapodása a szanálás óta évi átlagban 42.2 millió, illetve a viziberuházások ideszámítása esetén 58.4 millió pengőt tett ki. Ezek a számok valószínűleg túlalacsonyok, nagyon messze azonban nem járhatnak a valóságtól, amit a háborúelőtti viszonyokkal való összehasonlítás is megerősíteni látszik. Konkoly-Thege Gyula szerint¹¹ a jelenlegi magyar területen földbirtokokra bekebelezett terhek 1905-ben kereken 1.000 millió pengőre, 1913-ban pedig kereken 1.500 millió pengőre (az aranyparitás alapján átszámítva) voltak tehetők, nyolc év alatt tehát ezek a terhek 500 millió pengővel, vagyis évi átlagban 62.5 millió pengővel növekedtek, amely növekedés az árszínvonalban azóta bekövetkezett változások tekintetbevételére esetén is az 1926—1928. években legfeljebb mintegy 80—100 millió pengőnek felelt meg. A háború előtt ugyan a be nem kebelezett kölcsönök nagyobb szerepet játszottak, mint ma és így a mezőgazdaság eladósodása a statisztika által megfogottnál nagyobb lehetett, ezzel szemben azonban

¹¹ Statisztikai Szemle 1928. évi 11. száma.

figyelembe veendő, hogy a mezőgazdaság által igénybevett kölcsönök között a háborúelőtti időben is lehettek nem közvetlenül termelési célokra szolgálók. Ezért valószínűnek látszik, hogy a mezőgazdaság által a háborúelőtti időben évenként szorosan vett termelési célokra igénybevett kölcsönök összege 100 millió pengőnél kevesebbet tett ki és valószínűnek látszik az is, hogy az utóbbi években a mezőgazdaság által igénybevett kölcsönösszegből évi 100 millió pengőnél sokkal több nem állhatott szorosan vett produktív célok szolgálatában, míg az új eladósodásnak mintegy évi 200 millió pengőre tehető többi része vagy „Durchhaltskredit“, vagy földvásárlással kapcsolatosan keletkezett tartozás, vagy tisztán fogyasztási hitel volt. Hogy az eladósodás főoka nem a szorosan vett produktív célokra való tőkeigénybevétel volt, az eladósodás tempójának 1928 végéig állandó emelkedése is mutatja. Mezőgazdasági termelésünk már kb. 1925-ben elérte a háborúelőtti szintet és — mint már említettük — azóta általában nem emelkedett. A háború és a forradalmak által okozott tőkeveszteségek tehát a jelek szerint az 1925. év végéig legalább nagyjában pótolattak és így nem volt ok arra, hogy a szorosan vett termelési célokat szolgáló hitelszükséglet a következő években rohamosan emelkedjék.

Megjegyzendő, hogy bár a földvásárlás céljára való hiteligenybevétel rendszeren produktív célokat szolgál, a produktív tőkeszükséglet felbecsülésénél az ilyen hiteligenybevételeknek csak egy kis része vehető számításba. A földbirtokvételre fordított tőke nagyobb része ugyanis a vétel megtörténte után is felhasználható lesz az ország hitelszükségletének fedezésére. A volt földtulajdonos, vagy ennek hitelezői a vevő által lefizetett vételárösszeget valami módon ismét jövedelemszerzésre fogják felhasználni és így az a gazdasági életben lényegében ugyanazt a szerepet fogja betölteni, amelyet a vétel megtörténte előtt betöltött. Csak amennyiben a vételár egy részét felemésztik az eladással kapcsolatos költségek, vagy amennyiben az eladó a vételár egy részét fogyasztásra fordítja, tehát amennyiben a föld elidegenítésével kapcsolatosan tőke semmisül meg, annyiban lehet szó arról, hogy a földbirtokvásárlás céljára való hiteligenybevétel növeli az ország hitelszükségletét.

Hogy a nem szorosan vett produktív célokat szolgáló és évi átlagban mintegy 200 millió pengőre tehető összegnek mekkora része volt az üzemi deficit fedezését (ideértve a gazda és családja legfontosabb életszükségeinek fedezését is) célzó, valamint a földeladással kapcsolatosan bekövetkező tőkemegsemmisülés pótlására irányuló, tehát lényegileg a létfenntartást biztosító hiteligenybevétel és mekkora része volt egyéb természetű, nem állapítható meg. Kétségtelennek

látszik azonban, hogy mezőgazdaságunk létfenntartási hitelszükséglete a jelenlegi súlyos helyzetben igen jelentős kell hogy legyen. Valószínűnek látszik, hogy a legutóbbi években lényegesen emelkedett és hogy a mezőgazdasági válság folytatódása esetén a legközelebbi jövőben tovább fog emelkedni. A mezőgazdaság helyzetének megítélésénél komoly figyelmet érdemel Konkoly-Thege Gyulának az a megállapítása, hogy 1928 végén a magyar földbirtokok összes területének csak körülbelül egyharmadrésze volt terhelve.¹² A művelés alatt álló összes földterület átlagos adósságterhe 1929 közepén kat. holdanként mintegy 80 pengőre volt tehető,¹³ amiből következik, hogy az eladósodott területen egy kat. holdat háromszor annyi, vagyis átlagban kereken 240 pengő terhelt, amely teher azóta növekedett. Ha elfogadjuk Konkoly-Thege Gyula azt a megállapítását, hogy egy kat. hold művelés alatt álló terület értéke országos átlagban 785 pengő és feltételezzük, hogy a megterhelt földbirtokterületnél az átlagos érték ugyanígy alakul, akkor a megterhelt földbirtokoknál az átlagos adósságteher az 1929. év közepe óta bekövetkezett emelkedés folytán ma már valószínűleg meghaladja a föld értékének egyharmadát. A jelenlegi magas kamattételek és kedvezőtlen értékesítési lehetőségek mellett ez az eladósodás olyan súlyos terhet jelent, amely az üzemek jelentékeny részénél már ma is felemésztí a nyereséget, a többinél pedig igen könnyen vezethet az adóssági teher további növekedésére és az üzem deficitessé válására.

A jövőre vonatkozó számításoknál azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ez a szükséglet, akármilyen jelentékeny legyen is a jelenben és a legközelebbi jövőben, mégis csak átmeneti természetű hitelszükséglet. Az üzem a mezőgazdaságban sem lehet állandóan deficités. Ha a gazda nem tudja helyreállítani az egyensúlyt a bevételek és a kiadások között, — aminek egyik módja az életszínvonal leszállítása — akkor a felgyülemelő adósságteher végül is a hitelképesség megszűnésére és fizetéseképtelenségre vezet. Ennélfogva ez a létfenntartási hitelszükséglet még a mezőgazdaságnál sem tekinthető állandó jellegű szükségletnek, annál kevésbé a kereskedelemben vagy egyéb foglalkozási ágakban. Ha tehát egy évtizedet felölelő programot akarunk felállítani, azt kell feltételeznünk, hogy ennek a szükségletnek esetleges átmeneti emelkedés után az időszak folvamán lényegesen csökkennie kell.

¹² Statisztikai Szemle 1929 évi 12. száma.

¹³ A bekebelezett terhek kat. holdanként 88 pengőt tettek ki. ebből az összegből azonban 8 pengő, mint feun nem álló tartozás, a fentebb kifejezettekhez képest, leütendő.

A jelenlegi különleges viszonyok mellett a legközelebbi évekre vonatkozóan nehéz becslést megkockáztatni akár a szorosan vett produktív tőkeszükséglet, akár a létfenntartási hitelszükséglet tekintetében. Ha egy tízéves, hosszabb időszakot veszünk tekintetbe, a szorosan vett produktív tőkeszükségletnél elfogadhatónak látszik a fentebb megindokolt évi 400 milliós összeg, az erős hullámnak alávetett létfenntartási hitelszükségletnél pedig talán évi 100 millió volna felvehető, bár ez az összeg a dolog természeténél fogva inkább találgatás, mint becslés tárgya. A kettő együtt tehát összesen egy 500 milliós átlagot eredményez. Tekintettel arra, hogy a szorosan vett produktív tőkeszükséglet ezidőszerint az átlagosnál kétségtelenül alacsonyabb, a létfenntartási hitelszükséglet pedig jelenleg az átlagosnál minden valószínűség szerint lényegesen nagyobb, azt hisszük, nagyobb hiba elkövetése nélkül feltételezhetjük, hogy a kettő összege a legközelebbi években sem lesz távol az évi 500 millió pengőtől.

Általában valószínű, hogy a szorosan vett produktív tőkeszükséglet (1. a) pont) és a létfenntartási hitelszükséglet (1. b) pont) mozgása ellentétes irányt fog követni és bizonyos fokig ellensúlyozni fogja egymást. Amíg a depresszió tart, az első fog a normálisnál lényegesen alacsonyabb szinten állni, a gazdasági helyzet javulása pedig a másodikat fogja csökkenteni.

Hiánynak tűnhetik fel, hogy a produktív tőkeszükséglet felbecsülésénél nem emlékeztünk meg arról a szükségletről, amely a gazdasági szervezet, egyes termelőágak, vagy vállalatok átszervezésével, racionalizálásával kapcsolatosan jelentkezhetik. Az ilyen természetű tőkeszükséglet, amennyiben a normális gazdasági fejlődéssel kapcsolatos, bennefoglaltatik a szorosan vett produktív tőkeszükségletben, hiszen a termelésnek a lakosság szaporodását meghaladó mérvű emelkedését elsősorban éppen a termelés racionalizálása teszi lehetővé. Másfelől nem hagyható figyelmen kívül, hogy ha a trianoni Magyarország szűk területére összezsúfolt 8.5 millió ember nem könnyű gazdasági helyzetén számottevően javítani akarunk, akkor a normálisnak tekintetnél nagyobb arányú gazdasági fejlődést kell elérnünk, aminek következtében tőkeszükségletünk is relative nagyobb kell, hogy legyen, mint a kiegyensúlyozottabb gazdasági helyzetben lévő országokban. Azonban minden racionalizálásnál a gondolati elem, az eszme az elsődleges tényező, a tőke csak másodrendű segítőeszköz, amely önmagában semmit sem tehet. Reális alapokon nyugvó, nagyszabású racionalizálási koncepció egyelőre, sajnos, nem mutatkozik a látóhatáron, ennél fogva ilyen okból származó tőkeszükségletet sem vehetünk számításba. Abban a szerencsés esetben.

ha a közeljövőben kitermelődnék valamilyen, közgazdasági szervezetiünk teljesítőképességét nagyobb mértékben növelni képes olyan koncepció, amelynek kivitele jelentékeny tőke igénybevételét tenné szükségessé, ez átmenetileg növelné ugyan a tőkeszükségletet, azonban egy évtizedet felölelő programnál már valószínűleg nem eredményezné a kerektek nagyobb mérvű eltolódását. Részben azért nem, mert itt is érvényesülne az a tétel, hogy a különböző tőkeszükségletek bizonyos mértékig helyettesíthetik egymást, tehát egyik szükséglet kielégítése a másik csökkenését vonja maga után annak következtében, hogy a gazdasági életbe egyik ponton bekerülő vevőerő tovább halad és lassanként eljut a közgazdasági szervezet többi részébe is, részben pedig azért, mert a termelésnek a racionalizálás folytán bekövetkező emelkedése valószínűleg maga után vonná a belföldi tőkeképződés emelkedését.

2. Belföldi tőkeképződésünk és a produktív hitelszükséglet.

Az előbbi pontban körvonalazott 500 millió pengő körüli tőkeszükségletet belföldi tőkeképződésünk az 1925—1928 években kb. fedezni tudta volna. Az 1924 végétől 1928 végéig eltelt időszakban végbement tőkeképződés ugyanis a vállalatokon belül végbemenő intern tőkeképződés, valamint a költségvetési feleslegek alakjában az államnál jelentkező tőkeképződés figyelmen kívül hagyásával, évi 335 millióra becsülhető, amely összeg a következőképpen tevődik össze:

Betétek szaporulata ¹⁴	275.0 millió P
Belföldön elhelyezett fixkamatozású értékek	17.5 „ „
Belföldön elhelyezett részvények	40.0 „ „
Biztosítások	2.5 „ „
Összesen	335.0 millió P

Az államháztartási feleslegek az 1928 június 30-án végződő négy év alatt évi átlagban 116 millió pengőt értek el, a vállalatokon belül végbement intern tőkeképződés pedig évi átlagban legalább 50 millió pengőre volt tehető. Az összes tőkeképződés tehát évi 500 millió pengő körül volt.

1929-ben belföldi tőkeképződésünk ennek az összegnek

¹⁴ A Pénzügyintézet Központ kötelekébe tartozó pénzügyintézetek és a Postatakarékpénztár takarékbetétállományának gyarapodása, valamint ugyanezen intézetek folyószámlabetétállománya növekedésének 50 százaléka. A folyószámlabetétállomány emelkedésének kb. fele a bankok hitelkreációjára, továbbá külföldiek, vagy bankok betételhelyezésére vezethető vissza és így belföldi tőkeképződésnek nem tekinthető.

kb. felére esett vissza. Az 1929. évi belföldi tőkeképződés ugyanis következőképpen állítható össze:¹⁵

A Pénzügyi Központ kötelekébe tartozó pénzügyi- zetek és a Póstatakarékpénztár betétállományának gyarapodása	172.2 millió P
Belföldön elhelyezett értékpapírok	65.0 „ „
A vállalatokon belül végbemenő intern tőkeképződés	25.0 „ „
Összesen	262.2 millió P

A belföldi tőkeképződés 1929. évben bekövetkezett visszaesésénél figyelemreméltó jelenség, hogy a belföldön elhelyezett értékpapírok összege, az előző évekhez viszonyítva, nem mutat hanyatlást, sőt valamivel meghaladja az előző négy év átlá-

¹⁵ Ez összeállítás indokolásául a következőkre mutatunk rá: A P. K. kötelekébe tartozó pénzügyi- és a Postatakarékpénztár folyószámlabetétállománya 1929. év folyamán 19.4 millióval csökkent, emellett a szóbanforgó intézeteknél az összes betétállomány gyarapodása csak 152.8 millió volt. A folyószámlabetétállomány növekedését az 1925—28. években nem tekintettük teljes egészében tőkeképződésnek, mert ezek növekedése részben hitelkreáció és külföldiek betételhelyezésének következménye volt. E gondolatmenetet továbbkövetve, a folyószámlabetétek apadását is csak abban a mértékben vehetjük számba, amely mértékben nem külföldi betét, vagy kreált hitel visszafizetésének következménye. Tekintve, hogy rövidlejáratú külföldi tartozásaink 1929 folyamán minden valószínűség szerint apadtak, a belföldi tőkeképződés számbavételénél a folyószámlabetétek csökkenése figyelmen kívül hagyható.

Megjegyzendő, hogy a P. K.-nak a takarékbetétállomány változása vonatkozó adata kb. összhangzásban van azzal a változással, mely a Statisztikai Hivatal által havonként kimutatott betétállományban (13 vezető budapesti pénzügyi- és a Postatakarékpénztár) végbement. Ez a betétállomány ugyanis, amelyet a P. K. kötelekébe tartozó összes intézetek és a Postatakarékpénztár együttes betétállománya mintegy 70—80%-kal meghalad, 1929 folyamán 105.8 millió pengővel emelkedett. Ezzel szemben a folyószámlabetétállomány változásánál nincsen meg az összhang, amennyiben a Központi Statisztikai Hivatal által havonként kimutatott betétállományban a folyószámlabetétek az év folyamán 80.8 millió pengővel csökkentek, holott a P. K. összeállítása szerint ez a csökkenés mindössze 19.4 millió pengő volt.

A tőzsdén jegyzett belföldi részvénytársaságok 1929. évi alaptőke-emeléseivel a belföldön összesen 22.8 millió pengő névértékű részvény helyeztetett el, amelyek befolyt ellenértéke 29.8 millió pengőre rugott, az év folyamán belföldön elhelyezett belföldi fixkamatós értékpapírok értéke pedig kerekén 35 millió P-re tehető. A vállalatokon belül végbemenő intern tőkeképződés megfelelő támpontok hiányában az előző évekre vonatkozóan ugyancsak becslés útján megállapított összeg felévetett számításba.

Az államháztartás keretében tőkeképződésről 1929 folyamán nem lehetett szó. Igaz ugyan, hogy az 1928—29. és az 1929—30. évi költségvetések keretén belül is évi átlagban mintegy 50 millió pengő irányoztatott előberuházásokra, amely beruházások legalább részben az ország tőkeállományának gyarapodását jelentik, ezt a gyarapodást azonban ellensúlyozza az államháztartás deficitje, amely az 1929. év folyamán a havonként előirányzott kiadások és a havonként tényleg befolyt bevételek alapján számítva, 58.1 millió pengőre rugott.

gát. A betétképződésnél mintegy 35%-os visszaesés mutatkozik.

Ezek szerint 1929-ben belföldi tőkeképződésünk mintegy 240 millió pengővel alatta marad annak az összegnek, amelyet az előző pontban produktív természetű tőkeszükséglet gyanánt megállapítottunk. Ha feltételezzük, hogy a tőkeképződés nagysága addig, ameddig gazdasági helyzetünkben lényeges javulás nem következik be, kb. a múlt évben tapasztalt szinten fog mozogni, akkor a legközelebbi jövőben a produktívnak minősített tőkeszükséglet kielégítése mintegy évi 240 millió pengő összegű külföldi tőke igénybevételét tenné szükségessé, ami, tekintettel arra, hogy a tőketörlesztések összege ezidő szerint kb. évi 50 millióra tehető, nettó eladósodásunknak mintegy évi 200 milliós növekedését eredményezné.

3. *A nem produktív tőkeszükségletek.*

A nagyobb súllyal jelentkező nem produktív természetű tőkeszükségletek háttérében főleg két különböző célkitűzés szokott lapulni: 3. a) bizonyos közszükségletek (kulturális, közegészségügyi, szociális, stb.) kielégítése; 3. b) a munkanélküliségen való segítés, a gazdasági tevékenység élénkítése és hasonló szociálpolitikai vagy konjunkturapolitikai célkitűzések. E kétfajta célkitűzések rendszeren egymással karöltve jelentkeznek. A szükséglet elbírálásánál azonban a szolgálni kívánt célkitűzés mibenléte igen fontos szempont és ezért célszerűnek látszik a nem produktív természetű tőkeszükségletek között különbséget tenni aszerint, hogy milyen célkitűzés folyamánként jelentkeznek. A nem produktív természetű tőkeszükségletek közé tartozik és a most említett szükségletekkel sok tekintetben rokontermészetű az építkezésekkel kapcsolatosan jelentkező tőkeszükséglet, amelyre 3. c) alatt fogunk kitérni.

3. a) Bár a nem produktív természetű beruházásoknak gyakran vannak produktív hatásai és bár ezek a beruházások többnyire tartós használatot engedő javak létesítését eredményezik, lényegileg fogyasztási szükségletet jelentenek. Ezért elvileg ugyanazok a szempontok volnának rájuk mérvadók, amelyek az egyes gazdálkodó alanyok fogyasztási szükségleteire alkalmazandók. Amiként az egyes gazdálkodó fogyasztási szükségleteit általában csak addig a mértékig elégítheti ki, ameddig jövedelme terjed és legfeljebb a létfenntartás veszélyében forgása, vagy más nagyon nyomós szükségletek esetén tekinthet el ettől az elvtől, akként a közszükségleteknél is az illető közület gazdasági ereje, különösen pedig az a körülmény, hogy a termelés által támasztott tőkeszükséglet mekkora súllyal nehezedik az illető közület erőforrásaira, határt kell, hogy

szabjon abban a tekintetben, milyen mértékig elégíthetők ki ezek a szükségletek. A közületeknek természetesen szintén lehetnek létfenntartás természetű szükségletei (elsősorban a közegészségügyi és szociális szükségletek között lehetnek ilyenek), amelyek kielégítését nem lehet elkerülni akkor sem, ha tisztán közgazdasági szempontokból kielégítésük ellen kellene állást foglalni. Nagyobb részük azonban nem ilyen természetű. Sok esetben az ilyen beruházási szükséglet egy már korábban eszközölt beruházás szükségszerű folyamánya gyanánt jelentkezik (pl. egy korábban megkezdett építkezés folytatása), amely esetben a szükséglet kielégítéséről való lemondás a korábban történt tőkebefektetés értéktelenné válását vonná maga után. Ez a körülmény is sokszor késztet a fentebb említett elv áttörésére.

Láttuk, hogy a produktív természetű tőkeszükséglet a jelenlegi helyzet mellett a belföldi tőkeképződést teljesen igénybeveszi, sőt kielégítése jelentékeny külföldi tőke igénybevételét is szükségessé teszi. Erre való tekintettel a jelenlegi helyzet mellett az olyan közületi beruházásokkal szemben, amelyek kizárólagos indoka valamely nem produktív jellegű közszükséglet kielégítése, a lehető legnagyobb fokú tartózkodás látszik indokoltnak. Amennyiben az illető beruházás szociálpolitikai vagy konjunkturapolitikai célokat kíván szolgálni, a 3. b) alatti esettel állunk szemben, amelyre a következő bekezdésekben térünk ki.

3. b) A külföldi kölcsönök propagálóinak főérve többnyire a munkanélküliség enyhítése és a gazdasági tevékenység élénkítése szokott lenni. Arra szokott hivatkozás történni, hogy a gazdasági életbe bejutó vevőerő a termelés emelkedésére és ezen a révén a jövedelmek növekedésére vezet. Ezekre a gyakran hallható érvekre tekintettel kívánatosnak látszik egymással szembeállítani azokat a hatásokat, amelyek a produktív jellegű és a nem produktív jellegű tőkefelhasználások következményei gyanánt jelentkeznek.

Produktív tőkebefektetés esetén a következő hatások lesznek észlelhetők: 1. A kölcsön szolgálata, amennyiben csakugyan produktív célokra töltött a kölcsön felvétele, a termelt értéktöbbletből fedezhető. Ha tehát külföldi kölcsön vétetett igénybe, a külföldi kölcsön szolgálata fedezhető anélkül, hogy a belföld vevőerejében csökkenés következne be. 2. A termelés tartósan emelkedik. A produktív befektetés u. i. a termelési folyamatba bekapcsolódó új termelőszerv létesítését, vagy egy már létező termelőszerv termelőképességének fokozását jelenti. A termelés emelkedésének következménye lehet az életszínvonal emelkedése, de az is lehetséges, hogy a többlet megtakarítások képzésére, illetve külföldi tőkére szoruló országokban a külföldi tőkeigénybevétel csökkenésére fog vezetni. Ez utóbbi

esetekben a termelés emelkedése a külkereskedelmi mérlegnél is érezhetővé lesz és pedig vagy az export emelkedését, vagy az import csökkenését fogja eredményezni ⁽³⁾. Az új termelésben résztvevők jövedelme emelkedik s ennek következtében növekszik a piacon fellépő vevőerő is.

Ha a kölcsön nem produktív célokra vétetett igénybe, a felsorolt hatások közül csak a 3. alatti hatás: a jövedelmek és a piacon fellépő vevőerő emelkedése fog kétségtelenül bekövetkezni. Az 1. és 2. alatti hatások helyett valamely lényegileg fogyasztási jellegű szükséglet kielégítése fog jelentkezni. Lehetséges, hogy ennek a szükségletnek a kielégítése huzamosabb időre biztosítva lesz az illető tőkebefektetés által. Például egy középület hosszabb időn keresztül biztosítani fogja annak a szükségletnek a kielégítését, amelynek szolgálatában áll. Az is lehetséges, hogy az illető szükséglet kielégítése bizonyos mértékben közvetve ki fog hatni az ország termelőképeségére és azt fokozni fogja. Különösen helyesen alkalmazott oktatásügyi és közegészségügyi kiadásoknál lehet erről szó. Teljes mértékben azonban nem fog bekövetkezni az 1. és 2. pont alatti hatás, mert ha ez megtörténnék, akkor az illető tőkefelhasználást már produktívnak kellene minősíteni.

A 3. alatti hatás, amely tehát produktív és nem produktív tőkefelhasználás esetén bekövetkezik, beható vizsgálatot igényel. Nem lehet tagadni, hogy a jövedelmek emelkedése, illetve a vásárlóerő növekedése önmagában is gyakorolhat bizonyos hatást a termelésre és a termelés emelkedésére vezethet. Különösen olyan időben, amidőn a gazdasági tevékenység pang és amidőn az ország termelőerői nincsenek kihasználva, a gazdasági életbe belépő újabb vevőerő, illetve az ezáltal alátámasztott új kereslet nem eredményezi szükségképpen azt, hogy az új kereslet csak a többi vásárolni akaró rovására érvényesülhet és az árak emelkedésére vezet, amely esetben a bekövetkező áremelkedés a gazdasági életbe bekerült új vevőerő részbeni vagy teljes megsemmisülését eredményezné.

Hogyan alakul a mérleg abban az esetben, ha a vevőerőszaporítás azok között a keretek között mozog, amelyek között inflációs hatások nem állnak be? A végbemenő folyamat következőképpen vázolható:

A kölcsön felhasználása az egyik oldalon azt eredményezi, hogy létrejön a tervbevett mű, a másik oldalon pedig azt, hogy a kölcsön által képviselt vevőerő azoknak a birtokába kerül, akik a mű megalkotásában közreműködtek. Tegyük fel, hogy egy 100 millió pengő értéket képviselő közmű megalkotásáról van szó és hogy az erre a célra fordított összeg a következő csoportok között oszlik meg: 15 millió vállalkozói nyere-

ség és tőkekamat alakjában a közmű megalkotását vezető vállalkozóknak jut, esetleg megoszlik közte és a tőle különálló tőkés között, 25 millió munkabér alakjában kerül kifizetésre, 60 millió pedig az építkezésnél felhasznált anyagok vételárára esik, mely utóbbi összegről feltételezhető, hogy egynegyedrésze, vagyis 15 millió külföldről beszerzett anyagok ára fejében elhagyja az országot.¹⁶

Az országban maradt 85 millió a következő utakat fogja megtenni: A vállalkozóhoz és a munkásokhoz került összesen 40 millió vásárlásokra fog fordíttatni és pedig nagyobb része fogyasztási cikkek vásárlására, az a rész pedig, melyet a vállalkozó és a munkások megtakarítások alakjában a jövőre tartalékolnak, végeredményben főleg termelési javak megvásárlására fog szolgálni. Feltételezve, hogy mindezeknél a vásárlásoknál a megvett áruk egynegyedrésze külföldről szereztetik be, az eredmény az lesz, hogy a belföldi piacon 30 millió pengő összegű új kereslet fog jelentkezni. Az árszinvonal változatlan maradása esetén tehát a belföldi termelés ebben a mértékben emelkedni fog. A belföldön anyagbeszerzésekre fordított 45 millió fokozatosan szintén vállalkozói nyereséggé, tőkekamattá és munkabérekké fog átalakulni. A belföldi anyagbeszerzésre

¹⁶ A beruházásra fordított összegnek az egyes jövedelemágak között való megoszlásánál feltételezett arányszámok a gyáripari statisztika, valamint az ipari részvénytársaságok bevételeire vonatkozó statisztikai adatok figyelembevételével, tehát nem teljesen önkényesen állapították meg. Az 1928. évi gyáripari statisztika eredményei szerint az összesen 2.847.2 millió pengőre rugó termelési értéknek 51.1%-át tették ki a termelésnél felhasznált nyersanyagok, 5.2%-át a felhasznált tüzelő- és világítóanyagok értéke és 15.6%-át a kifizetett tisztviselői fizetések és munkabérek. A malomipar figyelmen kívül hagyása esetén a termelési értékből 49.9% esik a felhasznált nyersanyagokra, tüzelő- és világítóanyagokra együttesen és 18.3% a tisztviselői fizetésekre meg munkabérekre. Az ipari részvénytársaságok 1980.9 millió P-re rugó, 1928. évi összes bevételeinek a felhasznált anyagok és beszerzett áruk értéke 57.5%-át, a személyzeti kiadások és munkabérek 20.5%-át, a kifizetett kamatok és a nyereség 8.0%-át, a fenntartási költségek, adók és betegsegélyezési járulékok, valamint egyéb üzleti kiadások 9.5%-át tették ki (a fennmaradó 4.5% leírásokra és veszteségekre esett). A dologi kiadások a három összeállításban 49.9 és 57.5% között mozognak; miután az egyéb üzleti kiadások között is kétségtelenül vannak még dologi kiadások, a 60% felvétele indokoltnak látszik. A személyi kiadások arányszáma 15.6% és 20.5% között van a három összeállításban, tekintve, hogy a szorosánvett személyzeti kiadásokon és munkabéreken kívül, egyéb személyi kiadások is vannak, az arányszám emelése itt is indokoltnak látszik. — A belföldi és külföldi árubeszerzés közötti viszony becslésénél abból indultunk ki, hogy a belföldi termelés forgalomba kerülő része kereken 3 milliárdra, a külföldről behozott árumennyiség pedig kereken 1 milliárd pengőre tehető, minél fogva a kereskedelmi forgalomba kerülő árumennyiségnek háromnegyedrésze belföldi árukra, egynegyedrésze pedig külföldi árukra esik. Egyszerűség kedvéért az összes számításoknál ezeket az arányszámokat alkalmaztuk.

fordított összegből egy rész (tegyük fel, hogy itt is 40%) a termelésben résztvevő vállalkozónak, tőkésnek és munkásoknak fog jutni, míg a többit (mondjuk 60%-ot) a nyersanyagok, félgyártmányok, valamint a termelés során elhasznált egyéb anyagok szállítói fogják kapni. Teljes egészében azonban ez a 45 millió nem fog belföldi jövedelemmé átalakulni, mert a termelés során felhasznált 27 millió értékű (45 millió 60%-a) anyagok egy része itt is külföldön fog beszereztetni. Ha feltételezzük, hogy a külföld ezeknek egynegyedrészt, tehát kereken 7 millió pengő értéket szállít, akkor a belföldi árubeszerzésre fordított 45 millió pengő végeredményben 38 millió pengő összegű belföldi jövedelem keletkezésére fog vezetni, amely jövedelem éppen úgy vásárlásokra és pedig elsősorban fogyasztási cikkek vásárlására fog fordíthatni, mint az a 40 millió, amely a szóbanforgó közmű megalkotásában résztvevő vállalkozónak, tőkésnek és munkásnak jutott. Végeredményben tehát a 100 milliós beruházásból összesen $40 + 38 = 78$ millió pengő összegű új belföldi jövedelem keletkezik. Ha — miként fentebb említettük — feltételezzük, hogy az új jövedelemre támaszkodó kereslet egynegyedrésze a külföldre fog átcsapni, akkor 58.5 millió pengő összegű új kereslet fog a belföldi piacokon megjelenni és új termelésre ösztönözni.

Feltételezhetjük, hogy ez az 58.5 millió ugyanolyan utat fog megfutni, mint a kiindulásnál alapul vett 100 millió pengő, amely esetben az eredmény az lesz, hogy az 58.5 millió pengő 22%-a a külföldnek, 78%-a pedig a belföldnek fog jutni. A belföldnek jutott 78%-nak, vagyis 45.6 milliónak csupán háromnegyedrésze, tehát 34.2 millió (vagyis az 58.5 millió 58.5%-a) fog újból belföldi vásárlásra fordíthatni és ennek következtében a belföldi termelésnek újabb impulzust adni. Ily módon a külföldi tőke segítségével végrehajtott beruházás folyamánaképpen nemcsak a beruházás által képviselt érték produkáltatik, hanem az ezen a révén forgalomba került vásárlóerő, mindaddig, amíg a cirkulálás folyamán akár az árak emelkedése, akár pedig a vevőerőnek külföldi árucikkek megszerzésére való fordítása következtében teljesen meg nem semmisül, újabb és újabb, azonban egyre csökkenő lökéseket ad a termelésnek. A belföldi termelésnek a beruházás foganatosítása folytán bekövetkező emelkedését a példa gyanánt felvett esetben (ha a beruházás által képviselt értéktől eltekintünk), olyan mértani sor összege fogja adni, amelynek első tagja 58.5 millió és minden következő tagja a közvetlenül megelőző tag 58.5 százaléka. E sor végösszege kereken 140 millió pengő lesz.

Első tekintetre a mérleg igen kedvező: A beruházási célra igénybevett kölcsön folytán keletkezett tartozással szemben a belföldi termelés mintegy másfélszer akkora összeggel emelkedett, amihez még hozzájárul a beruházás által képviselt

érték. Figyelembe kell azonban venni, hogy a beruházás folyamán megindult termelés tulnyomórésztben fogyasztási cikket állított elő, aminek az lesz a következménye, hogy a folyamat lezárulásakor, vagyis a beruházás folytán a gazdasági életbe került vevőerő teljes elfogyásának időpontjában az előállított fogyasztási cikkek nagyobb része az elhasználás következtében már nem lesz meg. Amennyiben tartós fogyasztást engedő javak állítottak elő, ezek meglesznek ugyan, azonban a használat által csökkent értékben; meglesznek továbbá a megtakarítások következtében keletkezett termelőjavak, vagy esetleg ezeknek reprodukált értéke, azonban kétséges, hogy az ekkor még meglevő javak fel fognak-e érni azzal az összeggel, amelyet a tőketartozás és annak kamatai ugyanakkor képviselnek. Még ha ebben az időpontban a tőke- és kamattartozással szemben plusz jelentkeznék is, ez a plusz az idő telésével fokozatosan csökkenni fog, mert egyfelől újabb és újabb kamatfizetések történnek, másfelől a fogyasztási cikkek értéke fokozatosan csökken. Tartós plusz csak abban az esetben mutatkozhatna, ha a beruházás folytán a gazdasági életbe került vevőerő felhasználásával kapcsolatban oly mérvű megtakarítások és ezek révén olyan mérvű tőkeszaporodás következett volna be, amely az előállított fogyasztási javak megsemmisülése után is megfelelő ellenértéket jelent a kölcsöntartozással és az az után fizetett kamatokkal szemben. Ez természetesen csak egészen kivételes esetekben következhet be.

Mindebből az következik, hogy azzal a tőkeszükséglettel szemben, amely kizárólag szociálpolitikai vagy konjunkturapolitikai joggal jelentkezik, a lehető legnagyobb óvatosság helyénvaló. A munkanélküliség enyhítése, vagy a gazdasági élet élénkítése céljából alkalmazott beruházások csak átmeneti kisegítő eszközként lehetnek indokoltak és rendszerint nem alkalmasak arra, hogy a fogyasztás és a termelés között mutatkozó különbséget segítségükkel állandóan el lehessen tüntetni. Az ilyen tőkebefektetésekkel együttjáró hátrány természetesen annál kisebb, minél több produktív hatás várható tőlük. Minél több produktív elemet rejt magában maga a beruházás, minél több megtakarítás és a megtakarítások révén minél több produktív tőkebefektetés keletkezik a beruházás folytán a gazdasági életbe került vevőerő cirkulálásával kapcsolatosan, annál kevesebb hátrányt jelent az ilyen beruházás. A megtakarítások képződése pedig általában annál nagyobb lesz, minél hosszabb ideig cirkulál ez a vevőerő a gazdasági életben, tehát minél később semmisíti azt meg akár az árak emelkedése, akár pedig külföldi árubehozatal.

3. c) Kétségtelen, hogy a lakásépítés nem jelenti a termelési szervezet továbbfejlesztését és ezért a vele kapcsolatosan jelentkező tőkeszükséglet nem tekinthető produktív tőkeszük-

ségletnek. Sok rokon vonást mutat ez a tőkeszükséglet a 3. a) és 3. b) alatt tárgyalt szükségletekkel. Lényegileg fogyasztási szükséglet lévén, nála is irányadó elv kell, hogy legyen, hogy kielégítésének általában nem szabad veszélyeztetnie a termelés által támasztott tőkeszükséglet kielégítését. Másfelől az építkezés éppen úgy kiváltja azokat a termelésélénkítő hatásokat, amelyeket a fenti 3. b) pontban tárgyaltunk (3 alatti hatás). Sőt a lakásépítésnél a helyzet bizonyos tekintetben előnyösebb azért, mert a kölcsönvett pénzzel történő lakásépítésnél kisebb mértékben forog fenn az a veszély, hogy a fogyasztás és termelés közötti viszonyban közgazdasági szempontból hátrányos eltolódás következik be. A lakásépítésre igénybevett kölcsön kamatszolgáltatásának ellátása és visszafizetése ugyanis végeredményben a lakások használói által fizetett bérekből történik (saját célra történő építkezés esetén az építtető által a lakásszükséglet kielégítésére preliminált összegekből). Abban az esetben, ha a lakásépítés csak a termelésbe ujjonnan bekapcsolódó gazdasági alanyok jövedelemhez jutásával kapcsolatosan jelentkező új lakásszükséglet kielégítését célozza, az új lakások kibérelői általában annyit fognak a lakásokért fizetni, amennyit hasonló jövedelműek fizetni szoktak. Tehát a jövedelem és fogyasztás közötti viszonyban nem következik be változás. Ha pedig az új lakások a bérlők számára az eddiginél tökéletesebb módon teszik lehetővé a lakásszükséglet kielégítését és ennek megfelelően a bérlők az eddig fizetettnél magasabb béreket fizetnek, a fizetett lakásbértöbblet gyakran egyáltalában nem, többnyire pedig csak részben fogja hatását az illető bérlő jövedelme és fogyasztása közötti viszonyban éreztetni. A magasabb bér fizetésének ugyanis oka lehet a jövedelem emelkedése, vagy a bérlő háztartásának a háztartási keretek épségben tartása mellett oly módon való átesoportosítása, hogy a bérlő a jövőben többet költ lakásra, de megfelelően kevesebbet egyébre. Tekintve, hogy a lakásszükséglet kielégítésének mérve felett az egyes fogyasztó szabadon határoz, valószínű, hogy a magasabb lakbér fizetésének hátterében többnyire e két jelenség valamelyike áll.¹⁷ Tehát a lakásépítésre kölcsönvett tőkék törlesztése és kamatszolgáltatása csak egy részében fog új terhet jelenteni a

¹⁷ Megjegyzendő, hogy a közszükségletek kielégítése céljából felvett kölcsönöknél hasonló jelenségek szintén bekövetkezhetnek, de általában sokkal kisebb mértékben. A közszükségletek fedezése céljából felvett kölcsönök törlesztési és kamatszolgáltatásának ellátása a közületi bevételekből, tehát elsősorban az adókból és más közszolgáltatásokból nyeri fedezetét. A fizetett közszolgáltatások csökkentik az adófizető jövedelmét és ennek következtében fogyasztására is befolyással vannak. Miután azonban a közszolgáltatás fizetésével rendszerint nem jár együtt az adófizető valamely szükségletének kielégítése, az adófizetőnél az a tendencia lesz észlelhető, hogy a közszolgáltatások emelkedése dacára, fogyasztását változatlanul a korábbi szinten tartsa.

közgazdaság számára, minek következtében az a mérleg, amely a lakásépítés által megindított processzus lezáródása (tehát a lakásépítés révén a gazdasági életbe került vevőerő teljes felhasználódása) időpontjában felállítható, sokkal kedvezőbben fog kiütni, mint a köztestületek nem produktív jellegű beruházásai esetén. Ezek szerint azt a következtetést kell levonnunk, hogy egyfelől a lakásépítés kétségtelenül nem produktív tőkebefektetés és ennél fogva nem előzheti meg a produktív tőkebefektetéseket, másfelől azonban a nem produktív tőkebefektetéseknek közgazdasági szempontból egyik legelőnyösebb típusa. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a lakásépítés feltétlenül előnyben részesítendő a többi nem produktív tőkebefektetéssel szemben. A lakásépítésnek ezek a relative előnyös vonásai csak addig állnak fenn, ameddig a lakásépítés nem lépi túl az észszerű korlátokat, amelyek szabad bérrendszer mellett, elég könnyen felismerhetők. Másfelől a létfenntartás jellegű közületi tőkeszükségletek, valamint sok esetben egyes lényegileg improduktív, de közvetve számottevő produktív hatásokat kiváltó közületi tőkebefektetések is előnyben lesznek részesítendőek a lakásépítéssel szemben.

Számszerű becslést adni a fenti 3. a), 3. b) és 3. c) pontokban tárgyalt tőkeszükségletről nagyon nehéz. E szükségleteknek általában többé-kevésbé politikai színezetük van és ezért nem bírálhatók el tisztán gazdasági szempontokból. Arra is figyelemmel kell lenni, hogy ezek a szükségletek egymással szorosan összefonódnak és így bizonyos mértékig egymást kölcsönösen helyettesíthetik.

Ha azt akarnók zsinórmértékül venni, hogy az elmúlt években milyen összegek fordítottak a befektetést eszközölő közületek, vagy személyek jövedelméből nem fedezhető nem produktív tőkeszükségletekre, közel 200 millió pengős szükséglet jelentkeznék. Szabóky szerint¹⁸ az 1924/25—1928/29. pénzügyi évekre megállapított kulturális és szociális célú, továbbá egyéb nem gazdasági célokat szolgáló állami beruházások összesen 324.3 millió pengőre rugtak, amely összeghez hozzáadandó a városok és vármegyék által hasonló célokra fordított beruházási összegek címén mintegy 230 millió pengő.¹⁹ A közületek nem produktív jellegű beruházásai tehát az említett öt éves időszakban összesen mintegy 550 millió pengőt, évi átlagban tehát mintegy 110 millió pengőt tettek ki. Lakásépítésre Éber Antal szerint²⁰ az 1925—1928. években összesen mintegy 300 millió

¹⁸ Szabóky Alajos: Az 1924/25—1928/29. költségvetési évek beruházásairól. Budapest, 1929. 32. l.

¹⁹ Szabóky szerint a városok és vármegyék összes beruházásai a szóbanforgó időszakban összesen 287 milliót tettek ki, amely összegből — nézetünk szerint — mintegy 20%-ra tehető az a rész, amely produktív beruházásokra fordított.

²⁰ Idézett munka, 44. oldal.

fordítottatott, ami évi átlagban 75 millió pengőnek felel meg. Kétségtelennek látszik, hogy a tárgyalt nem produktív tőkeszükségletek egy része éppen a jelenlegi nehéz gazdasági helyzetben komoly figyelmet érdemel. A produktív tőkeszükségletek és a belföldi tőkeképződés között mutatkozó jelentékeny különbség azonban kétséggé teszi, hogy a nem produktív tőkeszükségletek kielégítése, ami végeredményben a külföldi tőkeigénybevételt növelné, mozoghat-e ilyen keretek között.

A legközelebbi jövőben a nem produktív jellegű tőkeszükséglet mozgatói, a dolog természeténél fogva, elsősorban szociálpolitikai és konjunkturapolitikai szempontok lesznek. A távolabbi jövő feladata mindenestre az kell, hogy legyen, hogy az a mérték, amelyben ezek a szükségletek kielégítést nyernek, összhangzásba hozassék a belföldi tőkeképződéssel, vagyis hogy ezek a szükségletek olyan mértékben elégíttessenek ki, amilyen mértékben azt a belföldi tőkeképződés a produktív szükségletek kielégítése után lehetővé teszi.

4. A jegybank érckészletének növekedése és a tőkeszükséglet.

A szorosan vett produktív tőkeszükséglet felbecsülésénél a fizetőeszközszükségletet nem vettük figyelembe. Miután azonban bankjegyforgalmunknak aranyból, vagy devizából álló fedezete van, a jegyforgalom növekedése szükségessé fogja tenni a jegybank érckészletének növekedését. A következő években a jegybank érckészletének növekedését annyival is inkább számításba kell venni, mert az utóbbi években az érckészlet számottevően csökkent és ez apadás pótlása előbb-utóbb kívánatosnak mutatkozhatik.

Az a kérdés merül fel, hogy az érckészlet növelésének szükségessége az eddig számbavetett tulmenő új külföldi tőkeszükségletet jelent-e, avagy bennefoglaltatik-e az eddig számbavett szükségletben. Kétségtelen, hogy a külföldi kölcsönök igénybevételének első hatása — amennyiben ezek hozama nem fordítottatik közvetlenül külföldi fizetések teljesítésére — az ország devizakészletének és elsősorban a jegybank érckészletének növekedése. A külföldi tőkebeáramlással kapcsolatosan bekövetkező vevőerőgyarapodás azonban az árubehozatal emelkedésére vezet, vagyis a további fejlődés során a jegybanknál felgyülemlett devizakészletek az árubehozatal emelkedése folytán apadni kezdenek. Hogy a külföldi tőkeigénybevétel végeredményben mennyiben fogja növelni a jegybank érckészletét, attól függ, hogy a tőkebeáramlásnak a külkereskedelmi mérleg alakulására gyakorolt hatása milyen mérvű lesz. Az érckészlet gyarapodása csak akkor következhetik be, ha a tágabb értelemben vett kereskedelmi mérleg passzivitása (tehát az összes folyó tételekből adódó egyenleg) alatta marad az igénybevett külföldi tőkék összegének. Az igénybevett külföldi

tőke felhasználásának módjától, a közgazdasági szervezet teljesítőképességétől és a fogyasztóközönség magatartásától függ, hogy ez bekövetkezik-e. Minél produktívabb célra történik a tőkeigénybevétel, minél tökéletesebben és minél gyorsabban képes a termelés a tőkebeáramlás folytán megnövekedett fogyasztáshoz alkalmazkodni, vagyis minél nagyobb részét tudja az új fogyasztásnak kielégíteni, annál kisebb emelkedés fog bekövetkezni az árubehozatalnál.

Ezek szerint az érckészlet tartós gyarapodását a közgazdasági szervezet teljesítőképességének megfelelő emelkedése nélkül nem lehet elérni. Ebből az következik, hogy ha a teljesítőképesség fokozására irányuló törekvéssel kapcsolatosan jelentkező tőkeszükséglet kielégítést nyer, a bank érckészletének növelése céljából további külföldi tőke igénybevételére nincsen szükség. Viszont ha a teljesítőképesség emelkedése nem következik be (illetve, ha ezt nem pótolja a fogyasztás csökkenése), külföldi tőke igénybevételével az érckészletet tartósan növelni nem lehet.

B) Milyen következtetések vonhatók le a külföldi tőkeigénybevétel körül eddig szerzett tapasztalatokból? — Az infláció veszélye.

Tőkebehozatalunk netto-összege a szanálás óta a következőképpen alakult:²¹

Külföldi tartozásaink netto növekedése	1924-ben . . .	153 millió P
„ „ „	1925-ben . . .	75 „ „
„ „ „	1926-ban . . .	147 „ „
„ „ „	1927-ben . . .	480 „ „
„ „ „	1928-ban . . .	502 „ „
„ „ „	1929-ben . . .	208 „ „

Tőkeimportunk a táblázatból kitetszően éles ugrást mutatott 1927-ben, amelyet a következő évben további emelkedés követett. Az 1929. évi összeg, az előző két évhez viszonyítva, nagy visszaesést jelent ugyan, azonban még mindig számottevően magasabb, mint az 1924., 1925. és 1926. években behozott tőkemennyiség. Gazdasági helyzetünk alakulása meglehetősen párhuzamosan haladt a tőkebehozatal változásaival. A szanálást követő depresszió után 1926-ban kezdett élénkülés mutatkozni a gazdasági tevékenységben és legkedvezőbben alakult a gazdasági élet menete 1927-ben és 1928-ban, tehát a legnagyobb tőkeimport időszakában, míg a tőkeimport 1929. évi csökkenése a gazdasági tevékenység hanyatlásával járt együtt. Jellemző adat e tekintetben, hogy a szakszervezetek által kimutatott munkanélküliek száma az 1927. novemberével végződő félévben volt a legalacsonyabb.

²¹ A Szigeti-féle fizetési mérlegek, illetve az 1925. évben becslés alapján.

Bár ez a fejlődés a tőkeimportnak a gazdasági éleire gyakorolt kedvező hatását mutatja, abban a tekintetben, hogy a tőkeimport nagysága nem lépte-e túl a helyes mértéket, kéte-lyeket kell, hogy támasszon az a körülmény, hogy árszínvona-lunk 1926 őszétől 1928 őszéig számottevően emelkedett, anélkül, hogy ebben az időszakban a fontosabb külföldi országokban hasonló ármozgalom lett volna észlelhető.

Árindexszámainknak, nemkülönben a fontosabb országok nagykereskedelmi indexszámainak az 1926 szeptembertől 1928 szeptemberig terjedő időszakban végbement változását az alábbi táblázat szemlélteti:

	Indexszámok		Emelkedés (+) vagy csökke- nés (—) száza- lékokban
	1926. szeptember	1928. szeptember	
<i>Magyarországi indexszámok</i>			
A Központi Statisztikai Hivatal nagy- kereskedelmi indexszáma	122	137	+ 12.3
A Központi Statisztikai Hivatal meg- élhetési indexszáma lakás nélkül. .	116	132.4	+ 14.1
A Pester Lloyd kiskereskedelmi index- száma.	114	126.8	+ 11.2
<i>Külföldi nagykereskedelmi indexszámok</i>			
Ausztria (hivatalos indexszám)	123	131	+ 6.5
Hollandia „ „	157	163	+ 3.8
Németország „ „	134.9	139.9	+ 3.7
Egyesült Államok (Bureau of Labour Statistics)	99.6*	100.1*	+ 0.5
Csehszlovákia (hivatalos indexszám) .	972	971	— 0.1
Svájc (Lorenz)	145.3	143.6	— 1.2
Anglia (Board of Trade)	150.9	137.6	— 8.8
Franciaország (hivatalos indexszám)	909.7	619.9	—31.9
* 1926 100.			

* 1926 = 100.

Tehát azokban az országokban is, amelyekben a szóban-forgó időszak alatt az árszínvonal emelkedést mutatott, az emelkedés sokkal kisebbmértvű volt, mint hazánkban. Az ár-színvonalnak ez az alakulása arra mutat, hogy az 1927. és 1928. években a külföldi tőkeigénybevétel inflációs jellegű vevőerő-szaporításra vezetett, tehát tulzott méretű volt.

Ez az eredmény nemcsak annak a következménye volt, hogy a külföldi kölcsönigénybevétel túllépte a helyes mértéket, hanem előidézésében valószínűleg része volt annak a körülménynek is, hogy a külföldi kölcsönök jelentékeny része nem produktív célokra vétetett igénybe. A szanálás óta 1929 végéig igénybevett hosszulejáratu külföldi kölcsönökből befolyt össze-gek a végső kölcsönvevők személye szerint a következőképpen csoportosíthatók:

Az állam	289 millió P
Törvényhatóságok, községek és egyházak	294 „ „
Mezőgazdaság	402 „ „
Városi ingatlantulajdonosok	101 „ „
Ipar	139 „ „
Összesen	1.225 millió P

Ezenfelül rövidlejáratu külföldi hitelek közül még körülbelül a következő tőkék kerültek az ország rendelkezésére:

Bankok és iparvállalatok rövidlejáratu külföldi tartozásainak növekedése	400 millió P
Külföldi áruhitelnek növekedése	100 „ „
Összesen	500 millió P

A hosszú- és rövidlejáratu kölcsönök alakjában igénybevett összesen 1.725 millió pengőt kitevő külföldi tőkeösszegnek (amellyel szemben a szóbanforgó időszak alatt összesen 115 millió pengő összegű tőketörlesztés történt) csak körülbelül fele tekinthető kétségtelenül produktív célra történt igénybevételnek. Produktív célokat szolgált az ipar és mezőgazdaság részére igénybevett hosszulejáratu kölcsönök zöme, valamint feltehetőleg a bankok és iparvállalatok által igénybevett 400 millió összegű rövidlejáratu kölcsön legnagyobb része, összesen tehát mintegy 800–900 millió pengő.

Bizonyos, hogy az állam, a törvényhatóságok, községek és egyházak által igénybevett kölcsönök hozamának egy része produktív célokat szolgált. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy az állam és a törvényhatóságok a szóbanforgó időszakban háztartási feleslegeikből is eszközöltek beruházásokat és hogy ezek közt a beruházások között milyen összeggel szerepelnek a nem produktív beruházások, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy ha az állam és a törvényhatóságok a beruházások közül csak a kétségtelenül produktív jellegűeket foganatosították volna, ezt háztartási feleslegeikből is teljesíthették volna.²²

A városi ingatlantulajdonosok által felvett hosszulejáratu kölcsönök, valamint az áruhitelnek produktív célokat csak kivételesen szolgálhattak.

C) A későbbi évek fizetési mérlegére való tekintet.

Komoly mérlegelést igényel az a szempont is, hogy a külfölddel szemben való eladósodás növekedése milyen kihatással lesz a későbbi évek fizetési mérlegeire. A külföldre menő ka-

²² Szabóky szerint az 1924/25—1928/29. pénzügyi évekre megállapított állami beruházások összesen 931.2 millió pengőre, a városok és vármegyék beruházásai pedig ugyanebben az időben 287 millió pengőre rugtak. Az állami beruházásokból, Szabóky szerint, 324.3 millió jutott nem gazdasági célú beruházásokra, valószínűnek látszik azonban, hogy a gazdasági célú beruházások egy része sem volt valóban produktív. Így a hitelélet támogatására fordított 73.2 millió pengő összegű beruházások produktív volta mindenesetre vitatható. A városok és vármegyék beruházásai között, miként a 19. számú jegyzetben említettük, 230 millió összegre tehetők a nem produktív jellegűek. Ezek szerint az állam, a városok és vármegyék nem produktív jellegű beruházásai legalább 600 millió pengőt tettek ki és így meghaladták az említett közületek által igénybevett hosszulejáratu külföldi kölcsönök összesen 583 millió pengőre rugó hozamát.

mat- és osztalékfizetések a külföldről befolyó hasonló természetű bevételek leütése után, a Szigeti Gyula által készített fizetési mérleg szerint, 1929-ben 157 millió P összegű passzívumot eredményeztek. Ez a tétel 1931-ben előreláthatólag 180 millió pengő körül fog mozogni, ha feltételezzük, hogy 1931-ben a rövidlejáratu kölcsönök után fizetett kamattételek alacsonyabbak lesznek, mint 1929-ben voltak. Az eddig keletkezett külföldi adósságaink kamatterhének csökkenése a legközelebbi évtizedben nemigen várható, mert ha sikerülne is rövid- és középlejáratu tartozásainknál alacsonyabb kamattételeket elérni, továbbá egyes hosszulejáratu kölcsönöket alacsonyabb kamatozásuakra konvertálni, az ezen a réven elérhető megtakarításokat minden valószínűség szerint ellensúlyozni fogja a háborúelőtti államadósság kamatterhének emelkedése. Arra vonatkozóan, hogy az ezután felveendő külföldi kölcsönök milyen hatással lesznek a külföldnek fizetendő kamatösszeg alakulására, nehéz számításokat eszközölni, mert mind az eladósodás növekedésének mértéke, mind pedig az ezután keletkező külföldi tartozások kamatterhé tekintetében csak pusztá feltevésekre vagyunk utalva. Mindazonáltal némi képet ad az eladósodás növekedésének következményeiről az alábbi három összeállítás, amelyek mindenike az 1931. évet választja kiinduló pontul, az új adósság átlagos kamatterhét 7%-nak veszi és a külföldi tőkeigénybevétel egyenletes csökkenését tételezi fel. Az első táblázatnál a feltételezés az, hogy 1931-ben mindössze 200 millió pengő összegű új külföldi tőkét veszünk igénybe és ez az igénybevétel a következő években minden egyes évben 20 millió pengővel csökken. A második táblázatnál az első évi igénybevétel 300 millió pengőnek, az évi csökkenés pedig 30 milliónak van feltételezve, míg a harmadik táblázat ugyan csak 300 millió P kezdőösszeg mellett, évi 20 millió P csökkenéssel számol. Újtőkeigénybevétel alatt mindhárom táblázatban az igénybevett külföldi tőke netto összegét, vagyis a külföldön teljesített tőketörlesztések levonása után adódó összeget értjük. A harmadik rovat azt tünteti fel, hogy az igénybevett tőkeösszeg mennyivel haladja meg az ugyanabban az évben külföldre fizetendő netto kamat- és osztalékösszeget, illetve mennyivel marad annak alatta. Amennyiben az igénybevett külföldi tőke összege alacsonyabb a kamattelhernél (amely esetben a harmadik rovatban — előjel van), a fizetési mérleg kiegyenlítődése — az arany- és devizakészletek változatlanságát feltételezve — csakis a látható és láthatatlan kereskedelmi mérleg aktív alakulása (tehát a folyó tételek aktív egyenlege) mellett lehetséges.

I. számú táblázat.

Év	1. Új külföldi tőkeigénybe- vétel	2. Külföldre fize- tendő kamatok és osztalékok nettóösszege	Az 1. és 2. rovat külön- bözete
	m i l l i ó p e n g ő		
1931	200	180	+ 20
1932	180	194	— 14
1933	160	206	— 46
1934	140	217	— 77
1935	120	227	—107
1936	100	235	—135
1937	80	242	—162
1938	60	248	—188
1939	40	252	—212
1940	20	255	—235
	1.100		

II. számú táblázat.

Év	1. Új külföldi tőkeigénybe- vétel	2. Külföldre fize- tendő kamatok és osztalékok nettóösszege	Az 1. és 2. rovat külön- bözete
	m i l l i ó p e n g ő		
1931	300	180	+120
1932	270	201	+ 69
1933	240	220	+ 20
1934	210	237	— 27
1935	180	252	— 72
1936	150	265	—115
1937	120	276	—156
1938	90	284	—194
1939	60	290	—230
1940	30	294	—264
	1.650		

III. számú táblázat.

Év	1. Új külföldi tőkeigénybe- vétel	2. Külföldre fize- tendő kamatok és osztalékok nettóösszege	Az 1. és 2. rovat külön- bözete
	m i l l i ó p e n g ő		
1931	300	180	+120
1932	280	201	+ 79
1933	260	221	+ 39
1934	240	239	— 1
1935	220	256	— 36
1936	200	271	— 71
1937	180	285	—105
1938	160	297	—137
1939	140	308	—168
1940	120	318	—198
1941	100	326	—226
1942	80	333	—253
1943	60	339	—279
1944	40	343	—303
1945	20	346	—326
	2.400		

Mindhárom táblázat tehát azt feltételezi, hogy külkereskedelmi mérlegünk (tágabb értelemben, tehát a folyó tételek egyenlege) legfeljebb néhány évi kisebb passzivitás után aktívra fog válni és azután az aktivitás egyre emelkedni fog. Addig azonban, amíg az aktivitás olyan méretet ölt, hogy az egész kamat- és osztalékterhet fedezni képes, a kamat- és osztalékterhet a legkedvezőbb esetben (I. sz. táblázat) kereken 250 millióra, a legkedvezőtlenebb esetben (III. számú táblázat) kereken 350 millióra fog emelkedni. Minél nagyobb adóssági öszszeggel kezdődik a sor és minél lassabban történik a külföldi tőkeigénybevétel csökkenése, természetesen a kereskedelmi mérleg annál magasabb aktív egyenlege mellett fog létrejönni a fizetési mérleg kiegyensúlyozódása. Miután azonban egy 250—350 millió pengős aktív egyenleg a mi viszonyaink mellett olyan nagy összeg, amelynek állandóan való biztosítása akkor is igen komoly feladat lesz, ha közgazdaságunk teljesítőképessége számottevően emelkedik, kétségtelennek látszik, hogy a jövőben a III. számú táblázatban vázoltnál nagyobb arányú eladósodást nem lehet megengedni. Ez az elemzés arra a következtetésre juttat tehát, hogy a legközelebbi években az igénybevehető külföldi tőke netto (tehát a tőketörlesztések levonása után adódó) összege nem lehet több évi 300 milliónál és hogy ennek az igénybevételnek a későbbi években számottevően és állandóan csökkenni kell. Ez a program egyúttal azt is jelenti, hogy külkereskedelmi mérlegünk a jövőben legfeljebb rövid átmeneti ideig lehet kisebb mértékben passzív.

Minden szempontot összevetve, legcélszerűbbnek látszik a külföldi kölcsönpolitika alapelveinek megállapításánál abból kiindulni, hogy a legközelebbi években mintegy évi 300 millió pengő összegű netto tőkeimport, tehát a kb. 50 millió pengős évi tőketörlesztésre tekintettel, kereken 350 millió pengő összegű bruttó tőkebehozatal lesz szükséges. Ilyen mérvű tőkeigénybevétel alkalmasnak látszik mindama szükségletek fedezésére, amelyek kielégítése elől nem lehet kitérni s amelyek a fentebb kifejtettek szerint következőképpen tevődnének össze:

A szorosan vett produktív és életfenntartási tőke-szükségleteknek a belföldi tőkeképződés által nem fedezett része		240 millió P
Improduktív tőkeszükségletek		110 „ „
Összesen		350 millió P

Ez összeg a jelenlegi külföldi tőkeigénybevételhez viszonyítva, számottevő emelkedést jelent, minélfogva feltételezhető hogy ez az emelkedés jótékony hatással volna a gazdasági élet menetére; másfelől olyan keretek között mozog, amelyek mellett inflációs következményektől vagy attól, hogy az új eladósodás a későbbi évek fizetési mérlegei számára elviselhetetlen terhet jelentene, nem kell feltétlenül tartani. A tőkeimport

azonban csak rövid ideig maradhatna ezen a szinten és csökkenésének minél előbb meg kellene kezdődnie. Legcélszerűbbnek látszik, ha a külföldi kölcsönök tekintetében követett politika megközelíteni igyekszik a II. számú táblázatban szemléltetett vázlatot.

De vajjon lehetséges-e olyan rohamosan csökkenteni a tőkebehozataalt, amelyre ezidőszert még olyan nagy mértékben rá vagyunk utalva, hogy tíz év múlva a tőkeimport teljesen megszűnjön? Amint kifejtettük, jelenleg a mintegy 600 millió pengőre redukálhatónak vett évi tőkeszükségletnek több mint fele külföldi tőkére van utalva. Elképzelhető-e, hogy tíz év múlva egész tőkeszükségletünket belföldi forrásokból tudjuk kielégíteni? Nézetünk szerint ez nem csak elképzelhető, hanem céltudatos politika és kedvező körülmények összetalálkozása esetén meg is valósítható. A tőkeszükséglet és belföldi tőkeképződés között mutatkozó, jelenleg mintegy 350 millió pengőre tehető különbszet eltüntetése elvileg két módon képzelhető el: 1. a tőkeszükséglet csökkentése, 2. a belföldi tőkeképződés emelkedése útján. A tőkeszükséglet csökkentése irányában valami nagy lehetőségek nincsenek. A tőkeszükségletből évi átlagban 400 millióra, a tízéves időszak végén pedig a gazdasági szervezés növekedése következtében valószínűleg ennél még magasabb összegre tehető a szorosan vett produktív tőkeszükséglet, amelynek csökkentése termelésünk és belföldi tőkeképződésünk szempontjából egyaránt hátrányos volna. Ennélfogva apasztásról csak a létfenntartási tőkeszükségletnél és a közületek nem produktív szükségleteinél lehet szó. Az előbbi lényeges csökkenése valószínűnek látszik, ezt azonban legalább részben ellensúlyozni fogja a szorosan vett produktív tőkeszükséglet emelkedése. A közületek nem produktív jellegű tőkebefektetéseinél a tendencia valószínűleg inkább emelkedő lesz. Szükség esetén azonban a nem produktív közületi tőkeszükségletek bizonyos mértékig visszaszoríthatók és így az összes tőkeszükséglet valamelyes csökkentése a szorosan vett produktív tőkeszükséglet emelkedése esetén is elképzelhető.

Sokkal nagyobbak a lehetőségek a belföldi tőkeképződés terén. Tőkeképződésünk az 1925—28. években évi 500 millió pengő körül mozgott, amely összegről 1929-ben mintegy 260 millióra esett vissza. Ha tehát ismét elérné a két év előtti szintet, a tőkeszükséglet és tőkeképződés közötti különbség 110 millióra csökkenne. Kétségtelennek kell tartanunk, hogy tőkeképződésünk ezt a szintet újra elérheti, sőt ennél magasabbra is emelkedhetik. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy tőkeképződésünknek az 1925—28. években elért szintje részben a külföldi tőkeigénybevétel következménye volt. A megtakarítások egy része végeredményben a külföldi

kölcsönökből befolyt összegek egy részének megtakarítását jelentette. A tőkebehozatal csökkenése tehát *ceteris paribus* a megtakarítások csökkenésére vezet. Ebből az következik, hogyha a tőkebehozatal csökkentésével egyidejűleg növelni akarjuk a belföldi tőkeképződést, — ami nélkülözhetetlen feltétele a tőkebehozatal csökkentésének — vagy a rendelkezésünkre álló termelő erőket kell intenzívebben kihasználni, vagy a fogyasztást kell csökkenteni. Ez más szóval azt jelenti, hogy az újonnan igénybevett tőkét a lehető legproduktívabb módon kell felhasználni, — a produktivitás szempontjainak a lehetőség szerint még a közvetlenül nem produktív célra történt igénybevételnél is érvényesülni kellene — gazdasági szervezetünk teljesítőképességét minden lehető módon fokoznunk kell és a takarékoság elveit a köz- és magánháztartásban egyaránt a legszigorúbban érvényre kell juttatnunk.

II. Kik legyenek a kölcsönvevők?

A külföldi kölcsönök tekintetében követendő politika alapelvei között az is eldöntendő, hogy a jövőben kik legyenek a kölcsönvevők, kik vegyék igénybe azt az $1\frac{1}{2}$ milliárdot meghaladó összegű külföldi tőkét, amelyre előreláthatólag szükségünk lesz addig, ameddig el tudjuk érni azt, hogy fizetési mérlegünk egyensúlya külföldi kölcsön igénybevétele nélkül is biztosítva legyen.

Miután a számításba vett tőkeszükségletnek egy jelentékeny hányada még a jelenlegi kedvezőtlen körülmények között is belföldi forrásokból fedezhető, a jövőben pedig — amennyiben sikerül a vázolt programot megvalósítani — ez a hányad még nagyobb lesz, nem szükséges, hogy az igénybevett külföldi tőke arányosan oszolja meg az egyes szükségletcsoportok között. Ez már csak azért sem volna lehetséges, mert vannak tőkeszükségletek, amelyek fedezésére elsősorban belföldi tőkeforrások alkalmasak. Arra is tekintettel kell lennünk, hogy hosszulejáratu kölcsönök belföldi forrásokból igen korlátozottan állnak rendelkezésre, tehát hosszulejáratu tőke tekintetében majdnem kizárólag külföldi forrásokra vagyunk utalva. Másfelől rövidlejáratu külföldi tartozásaink további növelése ama veszélynél fogva, amelyet az ilyen természetű külföldi tartozások a rövid idő alatt bekövetkező visszavonás révén jelentenek, nem látszik kívánatosnak. Ennélfogva arra kell törekednünk, hogy külföldről lehetőleg csak hosszulejáratu kölcsönöket vegyünk igénybe, a kérdés pedig az, hogy hosszulejáratu külföldi kölcsönöket kik vehetnek legkönnyebben és közgazdasági szempontból nézve legelőnyösebben igénybe.

Mint ilyen kölcsönvevők, a következő személyek jöhetnek szóba:

- a) az állam,
- b) a törvényhatóságok és más önkormányzati testületek.
- c) a mezőgazdaság,
- d) a városi ingatlantulajdonosok,
- e) az ipar,
- f) a kereskedelem.

A pénzügyintézetek, közvetítő szerepükénél fogva, nem szerepelhetnek a külföldi tőke tulajdonképpeni igénybevevői (a végső adósok) között.

Az állam tőkeszükségletének egy része produktív természetű, amelynek zömét a közlekedési eszközök fejlesztésével kapcsolatos jelentékeny szükséglet teszi ki. Az állam szükségletének másik része a 3. a) és 3. b) pontokban tárgyalt nem produktív szükségletek közé tartozik. Mint kölcsönvevőnek, az államnak az az előnye van, hogy a figyelembejöheto kölcsönvevők közül rendszerint a legkedvezőbb feltételek mellett képes kölcsönhöz jutni. Viszont az állam kölcsönvevő gyanánt való szereplését kevésbé kívánatosá teszi az a körülmény, hogy tőkeszükségletében a nem produktív szükségletek igen nagy szerepet játszanak és hogy tőkebefektetési politikájának megállapításánál nehéz megakadályozni, hogy a közgazdasági szempontokkal szemben politikai szempontok érvényesüljenek. Ennek következtében nagyobb szabású állami kölcsönműveleteknél mindig fennforog az a veszély, hogy az igénybevett tőkéből a megengedhetőnél nagyobb rész fog nem produktív célokra fordíthatni.

A törvényhatóságok és egyéb önkormányzati testületek szükségletének zöme a 3. a) és 3. b) pontokban tárgyalt nem produktív szükséglet, a produktív tőkeszükségletek ezeknél a közületeknél aránylag kis szerepet játszanak. Éppen ezért az igénybevett tőkék nem produktív felhasználásának veszélye még nagyobb, mint az államnál. Az elérhető kölcsönfeltételek tekintetében az önkormányzati testületek helyzete szintén kedvezőtlenebb, mint az államé.

A mezőgazdaság tőkeszükséglete részben szorosan vett produktív szükséglet, részben pedig átmeneti jellegű létfenntartási szükséglet. Amint erre már rámutattunk, a mezőgazdaság eladósodása az eddigi tempóban nem folytatódhatik huzamosabb ideig, létfenntartási tőkeszükségletének a közeljövőben mindenestre számottevően csökkenni kell. A mezőgazdaság hitelszükségletének nagyobb része hosszabb lejáratú kölcsönökre irányul és ennek következtében a külföld felé tendál. A friss tőkére irányuló szükséglet mellett a mezőgazdaságnak igen tekintélyes összeget kitevő konvertálási szükséglete is van. A mezőgazdaságot terhelő adósság tulajdonképpeni része ugyanis rövid- vagy középlejáratú, magas kamatozású kölcsön, amelyekből egy igen jelentékeny résznek alacsony

nyabb kamatozású törlesztéses kölcsönökre való konvertálása a mezőgazdaság rendkívül fontos érdeke volna. Konkoly-Thege Gyula szerint²³ 1928 végén a magyar földbirtokokra bekebelezett nem törlesztéses kölcsönök 596.8 millió pengőre rugtak, 51.4%-át képviselve a földbirtokokra bejegyzett összes terheknek, amivel szemben a bekebelezett törlesztéses kölcsönök mindössze 245.7 milliót, illetve 21.2%-ot tettek ki.²⁴ A nem törlesztéses, tehát jórészen konvertálásra szoruló kölcsönök említett összege azóta kétségtelenül emelkedett. Figyelembe veendő továbbá, hogy a magyar emissziós intézetek²⁵, illetve az általuk létesített emissziós szervezetek által törlesztéses kölcsönök alapján kibocsátott záloglevelek forgalma 1930 június hó végén mintegy 60 millió pengővel alacsonyabb volt az intézetek által folyósított jelzálogos kölcsönök összegénél. A mobilizálásra váró 60 millió pengő összegű jelzálogos kölcsönök nagyobb része minden valószínűség szerint mezőgazdasági ingatlanokra nyújtott. A friss tőke szerzésére irányuló szükséglet, valamint a konvertálási és mobilizálási szükséglet a következő években tekintélyes összegű záloglevél elhelyezését tenné kívánatossá.

Az említett konvertálási és mobilizálási műveletek végrehajtása jelentékeny összegű tőkék felszabadulására vezetne. A felszabaduló tőkék között volnának az állam által különböző mezőgazdasági célokat szolgáló akcióhitelek keretén belül rendelkezésre bocsátott kölcsönösszegek, amelyek tehát ily módon az állam szabad rendelkezésére kerülnének. Ez a körülmény is amellet látszik szólni, hogy a mezőgazdaságnak, mint kölcsönvevőnek, nagyobb igényjogosultsága van, mint az államnak. Ezzel szemben áll természetesen az, hogy az állam kölcsönvétele relative kisebb kamatterhet jelent az országra. Felmerülhet az a kérdés, vajjon a két előny nem volna-e összekapcsolható oly módon, hogy a mezőgazdaság hitelszükségletének kielégítésére az állam vegyen fel külföldi kölcsönt.

A városi ingatlantulajdonosoknak nyújtott jelzálogos kölcsönök egy része szintén mobilizálásra szorul. Továbbá az építkezési tevékenységnek a jövőben való biztosítása céljából kívánatosnak látszik, hogy megfelelő korlátok között építkezési célokra külföldi tőke a jövőben is szerezhető legyen. Szerény összeggel tehát a városi ingatlantulajdonosok is szerepelhetnének a kölcsönvevők között.

²³ Statisztikai Szemle, 1929. évi 12. szám.

²⁴ A többi 27.4% vételárhátralékokból, aruhibelekből, adó- és illeték-hátralékokból, végrehajtási és perkielcségekből, örökösödési terhekből, járadékokból, különböző biztosításokból és az előjegyzett terhekből tevődik össze.

²⁵ A Községi Takarékpénztár nélkül.

Az ipar, mint kölcsönvevő kétségtelenül a legigényjogosultabbak közé tartozik. Azonban szükségletének jelentékeny része rövidlejáratu hitelekre irányul és így ennek kielégítése elsősorban a belföldi tőkeforrások igénybevétele teszi kívánatossá. Az ipar hosszulejáratu tőkeszükséglete is csak részben fedezhető külföldi kölcsönökből. Iparvállalataink között kevés van olyan, amely a külföldön kölcsönkeresőként felléphetne! Az sem valószínű, hogy ezen a téren a másodrendű hitelképességű iparvállalatok kiszolgálására hivatott Ipari Jelzáloghitelintézet a jövőben a jelenleginél sokkal nagyobb jelentőséget érjen el.

A kereskedelem hitelszükséglete rendszerint rövidlejáratu hitelekre irányul, ennél fogva elvileg belföldi hitelforrásokból volna kielégítendő. Egyedül az exportkereskedelem az, ahol a hitelszükséglet külföldi forrásból való kielégítése részben technikai okokból, részben pedig az ezen hitelszükséglet-hez kapcsolódó rendkívül fontos érdekekre tekintettel nehezen mellőzhető.

A felhozott szempontokból önként adódik az a következtetés, hogy a legközelebbi években a mezőgazdaság és az állam legyenek a külföldi tőke legfőbb igénybevevői. Ezekben az években kívánatos volna, ha az állam szükségletei a mezőgazdasággal szemben inkább háttérbe szorulnának, illetve ha az állam a maga nagyobb hitelképességét a mezőgazdaság hitelszükségletének kielégítésére használná fel. Az állam hitelszükséglete általában korlátozandó volna. Amennyiben az engedélyezett 500 millió pengős állami kölcsön felvételére sor kerülne, az igénybevétel több évre volna elosztandó és a kölcsön hozamának egy része a mezőgazdaság szükségletének kielégítésére volna fordítandó. Ha a mezőgazdaságnak konvertálásra és mobilizálásra irányuló szükséglete, valamint a jelenlegi nehéz helyzetből adódó átmeneti jellegű létfenntartási hitelszükséglete kielégítést nyert, a mezőgazdaság további hitelszükséglete már szűk keretek közé kell, hogy szoruljon. Az önkormányzati testületek igényei, amelyek a szanálás kezdete óta nagy mértékben nyertek kielégítést, egyelőre a lehető legkisebb mértékre, lehetőleg a legszorosabban értelmezett produktív szükségletekre volnának korlátozandók. A városi ingatlantulajdonosok, az ipar és az exportkereskedelem csak aránylag kisebb igényekkel léphetnének fel; a mezőgazdaság hitelszükségletének kielégítése és az állam által felvenni szándékolt kölcsön megvalósulása esetén a helyesnek elfogadott keretek (II. számú táblázat) betartása mellett egyéb célokra amugy sem sok juthatna.

Tisztában vagyunk azzal, hogy programot adni és programot megvalósítani, két különböző dolog. Már tanulmá-

nyunk elején rámutattunk azokra a körülményekre, amelyek még a legközelebbi jövő tőkeszükségletének felbecsülését is olyan nehéz feladattá teszik. Egy olyan program megalkotásánál, amely legalább egy évtizedet kíván felölelni, a jövő alakulásának bizonytalanságából származó nehézségek még nagyobb szerepet fognak játszani. A külföldi és belföldi gazdasági és politikai helyzet alakulásának megfelelően a tőkeszükséglet nagysága jelentékeny változásoknak lehet alávetve, bár — miként erre szintén rámutattunk — a különböző forrásokból eredő tőkeszükségletek változásai bizonyos mértékig ellensúlyozzák egymást. De nemcsak a tőkeszükségletnél mutatkozó hullámzások idéznek elő a tőkeigénybevételnél előre nehezen kiszámítható ingadozásokat, hanem a tőkeforrások rendelkezésreállításában bekövetkező változások is. Amiként éppen a legutóbbi két év története mutatja, vannak időszakok, amidőn a külföldi tőkepiacok egy erősen mértéket tartó tőkebefektetési program kereteinek kitöltését sem teszik lehetővé. Másfelől vannak időszakok, amidőn a külföldi tőkeigénybevételének könnyősége a pénzügyi politika irányítására hivatott tényezők ellenkező törekvése dacára olyan mérvű tőkebeáramlást indít meg, amely egy józan tőkebefektetési politika alapelveivel nem egyeztethető össze. Mindennek dacára azt hisszük, hogy ha az arra hivatott szervek egy gondos tanulmányozás alapján megállapított program megvalósítására céltudatosan törekednek és ha a fejlődést a kiválasztott iránytól eltéríteni akaró erők hatását minden erejükkel ellensúlyozni igyekeznek, lehet, hogy időnként kénytelenek lesznek eltávolodni a helyesnek tartott uttól, végeredményben azonban az elérni óhajtott célt legalább is erősen megközelíthetik.

Judik József.

A magyar és német mezőgazdaság hitelterhei és megadóztatása.

A mezőgazdasági hitel- és adóterheit kutató statisztika, az egyébként magas fejlettségű statisztikai szervezetünknek mostoha gyermeke. Sem a háboru előtti, sem az azutáni időkből nem áll rendelkezésünkre olyan hivatalos, a mezőgazdasági üzemek összeségére kiterjedő felvétel, mely akár a mezőgazdasági üzemeket, a mezőgazdaságilag hasznosított területegységeket és ezen egységek hozadéki és tőkésített értékét országos átlagban terhelő adósságokat és kamatszolgáltatásokat, akár a mezőgazdaságot terhelő közszolgáltatásokat részletezné. A háboru óta az egyetlen ilyenemű összeírást 1927-ben az Országos Magyar Gazdasági Egyesület eszközölte, reprezentatív és így csak feltételesen általános érvényű módszerrel.¹ A másik, az adósságok és kamatterhek kiszámításánál és becslésénél alapul használható kimutatás a m. kir. központi statisztikai hivatalnak kormányrendelet folytán 1928 februárja óta végzett folyamatos összeírása a földbirtokoknak jelzőlogilag bekebelezett terheiről.

Németországban ezzel szemben nagy súlyt fektetnek a mező-, erdő-, kert stb. gazdaságok értékének, hozadékának és ezzel kapcsolatosan az üzemeket terhelő adósságok, kamatok és köztartozások szabatos megállapítására. 1925 óta kétizben (1925 január 1. és 1928 január 1.) állapították meg a földbirtokok tiszta hozadékát és e hozadék alapján a birtokok tőkésített értékét. Az adóhivatalok vagyonadó kivetési megállapításai alapján, ugyancsak az 1928. évi január 1-i állapot szerint, az egész birodalomra nézve megállapították a mezőgazdasági üzemeket terhelő összes adósságokat is. Ezt a hivatalos felvételt azután kiegészítették az év folyamán és a következő esztendőben eszközölt reprezentatív felvételek, melyek alkalmával az előbbi adatokon felül, az adómegterheléseket is ki-puhatták.²

¹ Mezőgazdaságunk válsága számokban. I. évf. Kiadja az OMGE. Budapest, 1930.

² Die Besteuerung der Landwirtschaft. Einzelschriften zur Statistik des Deutschen Reichs. No. 12. Verlag von Reimar Hobbing. Berlin, 1930.

A mezőgazdasági termelőterület egységét átlagosan terhelő adósságok, kamatszolgáltatások, közterhek abszolút számadatai nemzetközi összehasonlításban igen keveset mondanak. A termés mennyiségének átlagát tekintve, egészen más jelentősége van egy kat. holdnyi vagy hektárnyi magyar vagy német földnek. Az összehasonlításra sokkal megfelelőbb alap, ha az adósságokat a birtok értékével, a köz- és kamatszolgáltatásokat a birtok hozadékaival hozzuk összefüggésbe s az így nyert viszonyszámokat használjuk fel nemzetközi összehasonlításra. Ennél az eljárási módnál azonban olyan nehézségek merülnek fel, melyeknek figyelembe vétele nélkül az országok közötti összehasonlításnál teljében téves következtetéseket vonhatunk le. A földbirtokok tiszta hozadékának megállapítása más időpontban történt nálunk, mint Németországban. A magyar szent korona országaiban a föld tiszta hozadékának megállapítása céljából szervezett földadókataszter a földadó szabályozásáról szóló 1875. évi VII. t.-c.-en alapszik. Lényegesebb változtatás az eredeti felvételen csak évtizedekkel később, az 1909. évi V. t.-c. alapján történt. Hogy a föld valószínűs tiszta hozadéka átlagosan a kataszteri eljárás alapján megállapított hozadék felett áll, az már a kataszteri felvétel után következő évtizedben megállapítást nyert. A magyar pénzügyminisztérium közlése szerint az 1899-ben a haszonbérbe adott földbirtokok haszonbére 43,279.118 forint volt, míg ugyanekkor ezen birtokoknak kataszteri tiszta jövedelme csak 17,922.109 forintban volt megállapítva. Vagyis ha a haszonbér összegét a valószínűs tiszta hozadéknak tekintjük, úgy ez 2.41-szorosa volt a kataszteri tiszta jövedelemnek. Tekintve, hogy átlagban a mezőgazdaság még távolról sem érte el a termelés intenzitásának azt a fokát, melyen túl a Liebig-féle csökkenő hozadék-törvény hatását kifejthetné, a mezőgazdasági termelőtechnika, értékesítési szervezet stb. fejlődésével az alapjaiban a múlt században megállapított kataszteri tiszta jövedelem és a tényleges tiszta hozadék közötti különbség tovább emelkedett.

Németországban 1925-ben, legutóbb pedig 1928-ban történtén a föld hozadékának megállapítása, a birodalmi statisztikai hivatal által közzétett adatokat a valószínűsnek tekinthetjük.

A nemzetközi összehasonlítást gátló másik körülmény a földhozadék fogalmának különbözőképpen történeti megfogalmazása. Mig az 1875 : VII. t.-c. szerint valamely földbirtok tiszta hozadékának megállapításánál a birtokkal kapcsolatos mezőgazdasági iparok figyelmen kívül hagyandók, addig az

³ Adatok az egyenesadók reformjához. V. kötet. Kiadta a m. kir. pénzügyminiszter. Budapest, 1901. 50. l.

1925. évi augusztus 10-i Reichsbewertungsgesetz szerint a hozadék megállapításánál az üzemi felszerelés, épületek, a mezőgazdasági üzemmel kapcsolatos melléküzemek is számításba veendők.

Az a körülmény, hogy a két országnak különböző időpontban történtek a felvételei, továbbá az, hogy az O. M. G. E. összeírása az 1927. évre, a német reprezentatív felvételek pedig az 1928. és 1929. évekre vonatkoznak, lehetetlenné teszi az eredményeknek minden további nélküli összehasonlítását. Hogy ez lehetővé váljék, szükséges, hogy a vonatkoztatási alapokat (hozadék, érték) mindkét államban közös nevezőre hozzuk, az adóknak, kamat- és közszolgáltatásoknak abszolút számaikat ehhez az alaphoz viszonyítsuk s csak az így nyert viszonyszámokat hasonlítsuk össze egymással.

*

A német birodalmi statisztikai hivatal a háború befejezése óta először 1928-ban írta össze az adóhivatalok vagyonszámlái alapján a mezőgazdasági üzemeket terhelő összes adósságokat. Az összeírás csakis mezőgazdasági üzemekre terjedt ki. Erdő-, kert- és szőlőterületek csak annyiban vették számításba, amennyiben egy mezőgazdasági üzemnek szerves részét képezik. Nem öleli fel továbbá ez a statisztika azon mezőgazdaságilag hasznosított területeket sem, melyek tulajdonosainak összes vagyona a vagyonszámlamentes 5000 R. M.-t el nem éri,⁴ valamint a közbiztonsági testületek tulajdonát képező vagy önálló ipari üzemmel összekapcsolt mezőgazdasági üzemeket és munkások, alkalmazottak, tehát főleg munkabéres-jövedelemből élő egyének kis mezőgazdasági parcelláit. Az összes összeírt üzemek száma 1,184.122, területe 23,879.442 hektár, hivatalosan megállapított összértéke (u. n. Einheitswert) pedig 24.258,182.000 R. M. Az üzemeket terhelő összes adósságok az 1928 január 1-i állapot szerint 7.248,049.000 R. M. volt. Ha a területi adatokat katasztrális holdakra, az értékadatokat pengőre számítjuk át, úgy az 1 kat. holdra eső megterhelés 237.9 P. A földbirtokok értékéhez viszonyítva pedig 29.9% az összes adósság. Meg kell említeni, hogy az adósságoknak előbb említett összegében nemcsak a jelzáloggal biztosított kölcsönök, árutartozások stb., hanem a földet terhelő járadékszerű szolgáltatások és hasonló terhek is bennfoglaltatnak.

Érdekes az adósságoknak birtoknagyság-kategória szerinti megoszlása is. A 100 hektáron aluli birtokoknál az 1 kat.

⁴ Bizonyos esetekben — gyermekek, öregkor, keresetképtelenség — ez a vagyonszámlamentes határ 10.000, 20.000, ill. 30.000 R. M.-ig emelkedhetik fel.

holdra eső megterhelés 212.9 P, a 100 hektáron felüli üzemeknél 302.9 P. A birtok értékében kifejezve az első kategóriában az üzemek értéküknek 25.3%-áig, a másodikban 44.5%-áig vannak megterhelve.⁵

Ennek az egész birodalomra kiterjedő összeírásnak eredményeit kiegészítik az 1928. és 1929. évek folyamán a birodalmi statisztikai hivatal által eszközölt reprezentatív felvételek. Ezek közül azonban az 1928. évi felvétel számadatait, a felvétel különleges módja folytán, általános összehasonlításra nem használhatjuk. Az összeírás ugyanis csak bizonyos nagyság-kategóriákra (5—10—25—50—100 hektár) terjedt ki és így, mivel az átmeneti formákat s az 500 hektárnál nagyobb birtokokat figyelmen kívül hagyták, a nyert eredmények nem tekinthetők országos átlagnak, hanem csupán az egyes nagyságosztályokra birnak érvénnyel.

Az 1929. évi felvétel alkalmával a német statisztikai hivatal 1950 üzemnek kérdőívekre vezetett adatait dolgozta fel. Az adóssági adatok az 1929 április 1-i állapotot mutatják. Az összeírás alapját képező üzemek közül csak 50 üzemnek (2.5%) területe haladta meg a 100 hektárt. Hogy a „100 hektáron felüli üzemek“ tág lehetőségében milyen kategóriák képezték a felvétel tárgyát, az meg nem állapítható. Valószínű, hogy ennek az 50 száz hektáron felüli üzemnek átlagos területe nem igen haladhatta meg a 100 hektárt, mivel a kimutatott, az összes kategóriákat felölelő átlagos adósságmegterhelés alatta marad azon összegnek, melyet az 1928. évi általános felvétel alapján és az időközi gyarapodást számba véve, várhatnánk. Ennek oka pedig csakis az lehet, hogy a közepes nagyságosztályok, melyek köztudomás szerint legintenzívebb termelésük következtében abszolút legerősebben vannak adóssággal megterhelve, vagy egyáltalán nem, vagy arányuknak meg nem felelő mértékben voltak képviselve. Mindezek alapján a továbbiakban csak a 100 hektáron aluli üzemek adatait fogjuk számításba venni.

A felvétel területileg csoportosította az üzemeket és külön mutatja ki az átlagokat Németország nyugati és keleti részének gazdaságaira. Nyugaton a 100 hektáron aluli üzemeknél az egy kat. holdra eső összes adósság 263.5 P, keleten 364.7 P. A két adat mérlegelt átlaga 303 P. 1928 január 1. óta tehát a 100 hektáron aluli üzemek összes adóssága 42.9%-kal növekedett. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt, hogy április havában a gazdát sok olyan rövid lejáratu adósság (műtrágya stb.) terheli, amit őszi, aratás után már kifizet s amelyeknek egy január havában történő felvételekor nincsen nyoma. Ha feltételezzük, hogy a 100 hektáron felüli üze-

⁵ Die Besteuerung der Landwirtschaft. S. 72—73.

mek összes adóssága 1928 elejétől 1929 áprilisáig ugyanolyan arányban növekedett, mint a 100 hektáron aluli gazdaságoké, úgy ezeknek az üzemeknek 1 kat. holdjára eső megterhelés 432.84 P, az összes birtoknagyság-osztályokra kiterjedő átlagos megterhelés pedig 339.96 P lenne. A birtok értékéhez viszonyítva a 100 hektáron aluli üzemek birodalmi átlagban 36.68%-ig, a 100 hektáron felüli üzemek 63.2%-ig, átlagosan 42.7%-ig vannak eladósodva.

A német mezőgazdaságot terhelő adósságok kipuhatása után meg kell állapítani a mezőgazdaság által ezen adósságok után fizetett kamatokat s kipuhatolni azt az arányt, melyben ezek a rendszeresen visszatérő szolgáltatások a mezőgazdaságilag hasznosított földterület hozadékával állanak. Az 1928. évi általános összeírás nem terjeszkedik ki a kamatszolgáltatások megállapítására. Hogy a magyar viszonyokkal való összehasonlításra ebből az esztendőből is legyenek megközelítő adataink, az előbb követett módszernek megfordítottját kell alkalmaznunk, nevezetesen az 1929. évről rendelkezésre álló adatokból, az adósságok időközi növekedését számításba véve, kell visszakövetkeztetnünk az 1928. év elején fennállott állapotokra. Az 1929. évi reprezentatív felvétel eredménye alapján az 1 kat. holdra eső összes kamatterhe a 100 hektáron aluli birtokoknál 22.58 P volt. Ez 7.45%-os átlagos kamatlábnak felel meg. Ugyanezen kamatláb alapul vételével a 100 hektáron felüli üzemek átlagos kamatterhe kat. holdanként 32.25 P, a birodalmi átlagos kamatterhe pedig 25.33 P.

A felvétel tárgyát képező 100 hektáron aluli üzemek 1 kat. holdjának átlagos tiszta hozadéka az 1928. évi egységérték alapján 46.93 P. Ezen üzemeket kat. holdanként terhelő 22.58 pengőnyi kamatterhe tehát 48.11%-a a tiszta hozadéknak. Kedvezőtlenebb az arány a 100 hektáron felüli üzemeknél. E kategóriába tartozó üzemek holdankénti tiszta hozadéka csupán 34.90 P, viszont a kamatszolgáltatás az előbbieket szerint 32.25 P, ami a tiszta hozadéknak 92.4%-át teszi. A 100 hektáron felüli üzemek eladósodásának ilyen magas százalékban való megállapítását megerősítik az 1926. évi jövedelemstatisztikai kimutatások. Az adóhivatalok kimutatása szerint ugyanis 17.220 száz hektáron felüli mező- és erdőgazdasági üzem közül 5509-nek (32%) zárult veszteséggel a gazdasági esztendeje.⁶ A két birtokkategóriát összefoglalva, a német föld kat. holdankénti tiszta hozadéka 41.77 P, aminek az előbb kimutatott átlagos kamatterhe 60.64%-ára rug.

Az 1928 január 1-i állapotokat feltüntető statisztikai adatok felhasználásával, a német mezőgazdaságnak az előbb

⁶ Die Besteuerung der Landwirtschaft. 52—53. S.

számított adatok érvényességi időpontját másfél évvel megelőző időben teljesített kamatszolgáltatását a következőkben lehet összefoglalni: a 100 hektáron aluli üzemek kat. holdjára eső kamatszolgáltatás 15.82 P, a 100 hektáron felülieké 22.57 P, mindkét osztályt felölelő átlagos teher pedig 17.72 P. Ezen összegeket a kat. holdankénti tiszta hozadékkal szembeállítva, a 100 hektáron aluli üzemek tiszta hozadékuk 27.14%-áig, a 100 hektáron felüliek 64.67%-ig, átlagosan 41.85%-ig vannak kamatszolgáltatásokkal megterhelve.

A német mezőgazdaságot terhelő adósságok és kamatszolgáltatások kimutatása után áttérhetünk a magyar mezőgazdaság eladósodásának vizsgálatára. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek 1927. évben eszközölt reprezentatív felvétele 226 gazdaságra és pedig 77 száz kat. holdon aluli, 38 száz holdtól ezer holdig terjedő és 111 ezer holdon felüli gazdaságra terjedt ki. A gazdaságok az ország egész területén szétosztottan fekszenek. A felvétel szerint egy kat. holdra az első kategóriába tartozó birtokoknál 81.26 P, a második kategóriába tartozóknál 99.40 P s végre az 1000 holdon felüli birtokoknál 44.33 P összes adósság esett, nem számítva a földadó alá nem eső területeket. Az országos mérlegelt átlagot a kimutatás 76.32 P-ben állapítja meg kat. holdanként.⁷ E kimutatásban mindenekelőtt feltűnik, hogy míg Németországban a nagyobb üzemek (100 hektáron felül) erősebben vannak eladósodva, mint a kisebb (100 hektáron alul) üzemek, addig nálunk az 1000 holdon felüli birtokok mutatják kat. holdanként a legalacsonyabb megterhelést. Utánuk a kisbirtokok következnek s a legnagyobb adósság a középüzemek kategóriájára esik. Ez az eltérés azonban csak látszólagos. Ha ugyanis megfontoljuk, hogy 1. úgy nálunk, mint Németországban a legnagyobb abszolút megterhelést a legintenzívebb termelésű középüzemek mutatják, de ez az üzemtípus a német 100 hektáron felüli üzemek átlagának kiszámításánál, sokkal nagyobb számánál fogva, nagyobb súllyal befolyásolja az átlag alakulását, mint nálunk, s 2. hogy a középbirtokok osztályába nálunk oly üzemek is tartoznak, melyek a német osztályozás szerint még a kis (100 hektáron aluli) üzemek körébe esnek, akkor az adósságoknak birtokkategóriák szerint kb. ugyanazt az alakulását állapíthatjuk meg nálunk, mint Németországban.

Országos átlagban az 1 kat. holdra eső 76.32 P összes adósság áll szemben az 1928 január elsejei német 237.9 P-vel. E számok azonban a magyar és német föld különböző hozadéka miatt keveset mondanak. Szükséges, hogy azt az arányt hasonlítsuk össze, melyben az összes adósság a föld értékével áll. Tekintve, hogy a német egységérték hozadéki érték, a ma-

⁷ Mezőgazdaságunk válsága számokban. 174–75. l.

gyar földnél is az átlagos hozadéki értéket kell számításba venni. Dr. Fellner Frigyesnek a legújabb hivatalos adatokon nyugvó számításai szerint a mezőgazdaságilag hasznosított 15,222.451 holdnyi terület egy kat. holdjára eső kataszteri tiszta jövedelem országos átlagban 10.93 P.⁸ A német hektáronkénti hozadék- és egységérték megállapításánál azonban nem hagyták figyelmen kívül a terméketlen, nálunk földadó alá nem eső területeket sem, míg ellenben az előbb közölt 10.93 pengőnyi kat. tiszta hozadék a termékeny, földadó alá eső terület átlagos hozadékát fejezi ki. Hogy az összehasonlítandó mennyiségeket közös nevezőre hozzuk, a 992.693 kat. hold terméketlen területtel megnövelt, mezőgazdaságilag hasznosított területtel kell elosztani a magyar föld 166,376.633 pengőt kitevő összes kataszteri tiszta jövedelmét. Így az 1 katasztrális holdra eső tiszta hozadék csak 10.26 pengő. Már említettük, hogy a kataszteri tiszta hozadék a tényleges hozadék alatt áll. Az a kérdés, mennyivel áll alatta, vagyis a kataszteri és tényleges hozadék milyen viszonyban áll egymással? A gyakorlatban általában a tényleges hozadékot a kataszteri hozadék két és félszeresére becsülik.⁹ Fellner Frigyes a haszonbérbe adott földek haszonbérének és a nyilvántartott kataszteri tiszta hozadékának aránya alapján a tényleges hozadékot a kat. hozadék 3.87-szorosára teszi. Ez utóbbi arányszám a német adatokkal való összehasonlításra annál is inkább megfelelőbb, mivel e számnak és a kataszteri hozadéknak szorzata nem csupán a föld, hanem részben az üzem felszerelésének (lakóházak, gazdasági épületek, istállók, kisebb ipari melléküzemek stb.) hozadékát is kifejezi.¹⁰ Így a magyar föld holdankénti átlagos tényleges tiszta hozadéka 39.71 P. Ezt 5.55%-kal tökécsítve (a német Einheitswert-ek szintén ezzel a százalékkal tökécsítettek) kapjuk az egy kat. hold átlagos értékét: 714.48 P-t. Ennek a hozadéki értéknek a holdankénti 76.32 P-nyi összes adósság 10.68%-a. Az 1927. évre vonatkozó hazai adatokhoz időbelileg a német felvételek közül az az összeírás áll legközelebb, mely az 1928 január 1-i állapot szerint mutatja ki a földet terhelő adósságokat. Ugy találtuk, hogy ebben az időben a mezőgazdaságilag hasznosított német föld értékének 29.9%-áig

⁸ Fellner Frigyes: Csonka-Magyarország nemzeti vagyona. Budapest, 1929, a Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 11. l.

⁹ Mahler Sándor: Földadó. Közg. Enciklopédia, II. k. 318. l. Athenaeum kiadása, 1930.

¹⁰ A kataszteri tiszta hozadék megállapításánál az 1875:VII. t.-c. alapján nem terjeszkedtek ki a birtok felszerelésének, lakóházaknak, melléküzemeknek stb. hozadékának megállapítására is. Németországban a Reichsbewertungsgesetz utasítása szerint azonban ezt is figyelembe vették. A haszonbér szerződések többnyire a birtok felszerelésének szolgálatát is belekalkulálják a holdankénti, rendszerint terményben megállapított haszonbérbe.

volt eladósodva. Az eladósodást kifejező magyar arányszám tehát igen kedvező képet mutat a német viszonzyszámmal szemben. A német föld, értékéhez viszonyítva, majdnem háromszor 'akkora adóssággal van megterhelve, mint a magyar. Kedvezőtlenebbül alakul már — ha nem is abszolúte, de viszonylagosan — a két ország mezőgazdasága által szolgáltatott adósság-kamatok összehasonlítása. Az O. M. G. E. felvétele szerint országos átlagban az 1 kat. holdra eső évi összes kamatteher 7.72 P volt. Az 1928. évi átlagos holdankénti német kamatteher ezt az összeget messze felülhaladja. Ha azonban a holdankénti kamatszolgáltatást a holdankénti tiszta hozadékkal hozzuk összefüggésbe, akkor a 19.44%-os megterhelési arány kedvezőtlenebb viszonyban áll a hozadéki megterhelést kifejező német 41.85%-hoz, mint a föld értékében kifejezett 10.68%-os eladósodás a német föld eladósodását kifejező 29.9%-hoz. Míg a magyar mezőgazdaságnak 1 kat. holdjára eső és a föld értékében kifejezett összes adóssága ugyanis ugy aránylik a német mezőgazdaság összes adósságához, mint 100 : 35.72, addig a hazai, ugyancsak 1 kat. holdra eső s a föld hozadékához viszonyított összes kamatteher ugy aránylik a német mezőgazdaság holdankénti kamatterhéhez, mint 100 : 46.45. Vagyis más szóval a magyar mezőgazdaságnak ugy eladósodása, mint kamatterhei abszolúte alatta állanak a német mezőgazdaság adósságainak és kamatszolgáltatásainak, de relative a magyar mezőgazdaság a magasabb kamatláb folytán több kamatot fizet.

Láttuk, hogy 1928 január 1-től a következő év áprilisáig a német mezőgazdaságot terhelő adósságok 42.9%-kal emelkedtek. Az a kérdés, mennyivel növekedett a mezőgazdaság összes adóssága nálunk? Ennek megállapítása azért is fontos, mivel így lehetővé válik, hogy ne csak egy bizonyos időpontra vonatkozó statikai nemzetközi összehasonlítást eszközöljünk, hanem az adósságok időbeli fejlődését, dinamikáját is szembeállítsuk egymással. Hazai mezőgazdaságunk 1929. évi összes adósságairól összeírásunk, felvételünk nincsen. A m. kir. központi statisztikai hivatal csakis a jelzálogilag bekebelezett adósságokat mutatja ki. Ilyenképpen az 1928. esztendő végén fennállott összes adósság kipuhatolásánál közvetett utat kell követnünk s a jelzáloggal biztosított adósságok fél, ill. egész évi növekedéséből, másrészt a jelzáloggal biztosított és be nem kebelezett adósságok közötti arányból fogunk következtetni mezőgazdaságunkat az 1928. év végén terhelő összes adósságokra.

A központi statisztikai hivatalunk szerint a magyar földbirtokokra jelzálogilag bekebelezett összes adósságok az első összeírástól, 1928 június 30-tól az év végéig 16.1%-kal

emelkedtek.¹¹ Ha feltételezzük, hogy az előző félesztendőben a növekedés ugyanilyen arányu volt, akkor 1 kat. hold mezőgazdaságilag hasznosított területre 1928 elején 51.65 P jelzáloggal biztosított adósság esett. Mivel azonban egyrészt a korlátolt forgalmu birtokok legnagyobb része adósságmentes¹² s így az összes jelzálogos teher kisebb földterülettel áll szemben, másrészt pedig az O. M. G. E. 1927. évi felvételének alapjául is szabadforgalmu birtokok szolgáltak, a mezőgazdaságilag hasznosított terület egy kat. holdjára eső adósság kiszámításánál figyelmen kívül kell hagyni a 3,688.114 holdat kitevő korlátolt forgalmu birtokokat. Így az egy holdra eső, jelzálogilag bekebelezett összes teher 66.86 P. Ugyanebben az időben az O. M. G. E. által kimutatott 1 kat. holdra eső összes adósság 76.32 P volt. A 66.86 P és 76.32 P közötti különbség a jelzálogilag nem biztosított (váltó, árutartozás stb.) adósságot fejezi ki. A jelzáloggal biztosított és be nem kebelezett adósságok ugy viszonylanak egymáshoz, mint 100 : 14.15. A jelzálogilag bekebelezett és be nem kebelezett adósságoknak ezt az arányát az 1928. év végi állapotokra alkalmazva, kapjuk az ez időben a mezőgazdaságot kat. holdanként terhelő összes adósság összegét: 102.85 pengőt. Abban az időközben tehát, mely alatt Németországban a mezőgazdaságot terhelő összes adósságok 42.9%-kal emelkedtek, nálunk a növekedés csak 34.76% volt. Végeredményben a német föld értékének 42.7%-áig való eladósodásával, a magyar földbirtok értékének 14.39%-áig való megterhelése áll szemben.

A Magyar Nemzeti Bank leszámítási kamatlába az 1928. év folyamán változatlan volt s csak október havában emelkedett 6-ról 7%-ra. Ugyancsak a kamatviszonyok változatlanságát bizonyítja, hogy a hitelintézetek által 1928 folyamán nyújtott jelzálogos kölcsönök 90%-a bezárólag 8%-os kamatláb mellett helyeztetett el, mely viszony jól megegyezik az 1927. évi viszonyokkal, midőn is az összes jelzálogos kölcsönök 87%-a helyeztetett el hasonló feltételek mellett.¹³

Az 1927. évi átlagos kamatlábat, 10.11%-ot, így az 1928. esztendőre is alkalmazhatjuk. E kamatláb alkalmazása mellett 1928 végén fennállott adósságai után mezőgazdaságunkat kat. holdanként 10.40 P kamat terheli. Ez a kamatteher a holdankénti tényleges (kat. tiszta jövedelem szorozva 3.87) tiszta hozadéknak 26.18 százaléka.

A magyar és német mezőgazdaságot terhelő adósságok

¹¹ Dr. Konkoly-Thege Gyula: A Magyar földbirtokok jelzálogilag bekebelezett terhei az 1928 december hó 31-i állapot szerint. (Magyar Statisztikai Szemle, 1929 május. 486. l.)

¹² Dr. Fellner Frigyes: A földbirtok jelzálogi megterhelése Csonka-Magyarországon. (Budapesti Szemle 1929. évi októberi füzet, 38. l.)

¹³ Magyar Statisztikai Évkönyv. 1928. 199. l.

és kamatszolgáltatások összehasonlítása után rátérhetünk a két ország mezőgazdasága átlagos adóterheinek vizsgálatára és szembeállítására.

Az O. M. G. E. felvétele szerint 1927-ben az 1000 holdon felüli birtokok 1 kat. holdjára 11.75 P, a 100—1000 holdas birtokok 1 kat. holdjára 11.96 P s a 100 holdon aluli üzemek 1 kat. holdjára 12.72 P összes közteher esett. A három birtokkategóriát összefogó, országos mérlegelt átlag pedig 12.28 P kat. holdanként. Az egy katasztrális holdnyi mezőgazdaságilag hasznosított föld országos átlagban 39.71 pengőt kitevő tényleges tiszta hozadékanak tehát az összes közterhek 30.92%-át teszik.

Az összes közterhekből 66.4% állami adókra, 24.2% helyhatósági adókra és 9.4% egyéb közterhekre (egyházi adók, kamarai illetékek stb.) esik. A közterheknek e három főcsoportban való százalékos megoszlását az adóknak háboru előtti megoszlásával összehasonlítva, azt találjuk, hogy az „egyéb közterhek” elnevezés alatt összefoglalt közszolgáltatások 1913-ban csak 4.19%-át tették az összes közterheknek, míg a helyhatósági adók jóval tekintélyesebb hányadát, 31.47%-át alkották a közszolgáltatásoknak. Az „egyéb közterhek”-nek ez a százalékszerű, de abszolút emelkedése is, elsősorban a mezőgazdasági érdekképviseltek kiépítésének s az ezzel járó költségek növekedésének következménye.

A német mezőgazdaság adószolgáltatásáról a Statistisches Reichsamt előbb már említett 1928. és 1929. évi reprezentatív felvételei adnak számot. Az 1928. évi felvétel eredményei az adóterhek birodalmi átlagos összegének megállapításánál éppen úgy nem használhatjuk, mint ahogy figyelmen kívül kellett hagynunk az adósságok és kamatszolgáltatások tárgyalásánál is, mivel csak meghatározott birtoknagyságosztályokra vonatkoznak és így minden kategóriára kiterjedő átlagnak nem tekinthetők. A magyar viszonyokkal való összehasonlításra így csak az 1929. évi, 1950 üzem adatain felépülő felvétel áll rendelkezésünkre. Eszerint birodalmi átlagban az 1 kat. holdra eső közteher 19 P. A német föld holdankénti átlagos tiszta hozadéka 41.77 P lévén, a 19 pengőnyi összes közteher ennek 45.49%-át képviseli.

A felvétel az egyes nagyság-kategóriák megterhelését külön-külön is kimutatja. Ha a 100 hektáron aluli üzemeket összefogjuk és ezeknek adómegterhelését a 100 hektáron felüli üzemek adóterheivel szembeállítjuk, úgy azt találjuk, hogy míg az előbbi csoportba tartozó birtokok 1 kat. holdjára eső összes közteher birodalmi átlagban 22.97 P, addig a 100 hektáron felüli üzemek egy holdjára csupán 14.17 P közszolgáltatás esik. Azonban a 100 hektáron aluli üzemek közszolgáltatása nemcsak absolute nagyobb a 100 hektáron felüli üzemek

közszolgáltatásánál, hanem relative, a föld tiszta hozadékához viszonyítva is erősebben vannak megterhelve, mint a nagyobb üzemek. Az első kategóriába tartozó üzemek a föld tiszta hozadékának 48.95%-át, míg a második csoportba tartozók 40.6%-át róják le különböző címeken az államnak, községeknek és egyéb szervezeteknek. Tekintve a német adóknak a mieinknél erősebben progresszív voltát, e jelenséget csakis a nagybirtok igen nagymérvű eladósodásával és így a tiszta vagyona kivett adók csekély szerepével magyarázhatjuk.

Az 1 kat. holdra eső közszolgáltatásoknak a növekvő birtoknagyság-kategóriákkal való csökkenését az O. M. G. E. felvételénél is tapasztalhatjuk. Egy kat. holdra a 100 holdon aluli birtokoknál 12.72 P, a 100 holdtól 1000 holdig terjedő birtokoknál 11.96 P, az 1000 holdon felüli üzemeknél csak 11.75 P közteher esik. A holdankénti közszolgáltatás abszolút összege legnagyobb a 100 holdon aluli birtokoknál, csökken a középbirtokoknál s legkisebb az 1000 holdon felüli gazdaságoknál. Nem egészen ilyen a helyzet, ha nem a terület-egységre, hanem a katasztrális tiszta jövedelem 1 aranykoronájára eső közterheket állítjuk szembe egymással. A legnagyobb megterhelést, 1.33 pengőt a kat. tiszta jövedelem minden egyes aranykoronájára, ez esetben is a 100 holdon aluli üzemek mutatják. A holdankénti közterheket alapul vevő osztályozásnál középső helyet elfoglaló középbirtokok azonban most helyet cserélnek az 1000 holdon felüli üzemekkel, amennyiben a kat. tiszta jövedelem 1 aranykoronájaként 1.21 pengővel megterhelt nagybirtokok foglalják el a középső helyet, míg a 100-tól 1000 holdig terjedő gazdaságok a legalacsonyabb, a kat. tiszta jövedelem aranykoronájaként 1.16 pengős megterhelést mutatják. E tekintetben tehát a magyar viszonyok a német állapotokkal teljes egybehangzóságot mutatnak s általánosabb érvennyel megállapítható, hogy míg fiskális szempontokból a kisbirtokok adószolgáltatása az első, a nagybirtokoké utolsó helyen áll, addig az adóterhek legnagyobb nyomást a kisbirtokos, legenyhébbet pedig a középbirtokos adózóra fejtenek ki.

A német birodalomnak politikai, közigazgatási és adóügyi szervezetében a decentralizáció sokkal nagyobb mértékben érvényesülvén, mint nálunk, az összes közterhek főadó-csoportonkénti megoszlását, a hazai mezőgazdaságot terhelő adóknak, állami, helyhatósági és egyéb közterhek csoportjaival szembeállítani, nem bir sok gyakorlati értékkel. A teljesség kedvéért mégis megjegyezzük, hogy az összes adómegterhelésből csupán 34.94% esik a birodalmi adókra, míg 47.33% a tartományi és községi adó, 17.72% pedig egyéb kényszerszolgáltatás.

A háboru és forradalmak után bekövetkezett rohamos pénzérték-csökkenés s a mezőgazdasági termények ár-konjunkturája tehermentesítették a magyar földet. A teljes értékű pénzben felvett kölcsönöket a mezőgazdák ebben az időben értékét vesztett pénzben könnyen kifizették. A magyar mezőgazdaság hitelfundusa hatalmas mértékben kiterjedt és a háborus időkben szünetelő beruházások hiánya, a termelési technika fejlődése, a földreform, a trianoni békeszerződés következtében hazánk gazdasági strukturájában bekövetkezett mélyreható változások szükségessé tették, hogy az új viszonyokhoz való alkalmazkodás céljából mezőgazdaságunk hitel-lal lássa el magát. Az adósságoknak az az abnormális évenkénti növekedése, melyet a mezőgazdaságunkat, de különösen a német mezőgazdaságot terhelő adósságok vizsgálatánál láttunk, ezekre a rendkívüli okokra vezethető vissza. Ebben a termelőhitel-felszívási folyamatban találta mezőgazdaságunkat az 1929. év közepén megindult, a mezőgazdasági termények állandóan csökkenő, rendkívül alacsony áraiban kifejeződő gazdasági válság. Láttuk, hogy 1929 legelején a magyar földbirtokok értéküknek csupán 14.39%-áig voltak eladósodva. Ezzel szemben Fellner Frigyes a magyar szent korona országai szabadforgalmu földbirtokainak a háboru előtt csupán jelzálogilag biztosított terheit a föld értékének 28.3%-ában állapította meg.¹⁴ E körülményből a magyar mezőgazdaságra két nagyfontosságú következmény folyik. A gazdaközönség az immár másfél esztendeje tartó dekonjunkturát a legnagyobb megerőltetéssel képes csak elviselni. Kérdés azonban, hogy vajjon a háboru előtti, az 1929. év elején fennállott adósságokat kétszeresen meghaladó terhekkal a vállán, egyáltalán el tudta volna-e viselni ezt a nehéz másfél esztendőt? Az, hogy a mai árválság már másfél esztendővel ezelőtt kezdődött meg s nem 4—5 esztendővel később, kétségtelenül hatalmas védőfegyvere mezőgazdaságunknak. Másrészt azonban, bár az eladósodás a háboru előtti eladósodásnak csak felét teszi, az átlagos kamatláb rendkívüli magasságánál fogva, a mezőgazdaságunk által fizetendő kamatok a háboru előtti adósságok után fizetett kamatösszeggel érnek fel. A háboru előtti 5—6%-os jelzálogkölcsön rannuitással szemben áll a fentebb kimutatott 10.11%-os átlagos kamatláb. Ennek ismét két következménye van: 1. emelkedik a termelési költség, csökken a tiszta hozadék, csökken a föld hitelértéke; 2. a hitelérték csökkenése következtében csökken a beinstruálás lehetősége s így a gazda a világversenyben való sikeres küzdelmében nemcsak azáltal van

¹⁴ Frédéric Fellner: La dette hypothécaire et les charges publiques des immeubles en Hongrie. (Bulletin de l'Institut international de Statistique. Tome XVIII., 1-re livraison. Paris, 1909. 378. l.)

akadályozva, hogy a kamatláb magas voltánál fogva drágábban termel, de azáltal is, hogy a termelés technikai fejlődésében nem tudja a külföld által diktált tempót felvenni.

A magyar föld tiszta hozadékból levonandó adósság-kamatok és közszolgáltatások együttes összege kat. holdanként az 1928—1929. évek fordulóján 22.68 P volt, ami a tényleges tiszta hozadéknak 57.11%-a. A föld tiszta hozadékának tehát több mint a felét a kamatok és adók emésztik fel. Mégis, ha ezt az arányt a német föld hozadékának megterhelésével hasonlítjuk össze, azt találjuk, hogy a magyar mezőgazdaság a német mezőgazdasággal szemben e tekintetben igen kedvező helyzetben van. 1929-ben a német föld kat. holdjára átlagosan eső kamat- és közszolgáltatás együttesen 44.33 pengőt tett ki, akkor, midőn a föld átlagos tiszta hozadéka, ugyancsak kat. holdanként csupán 41.37 P volt és így a tiszta hozadék 107.15%-kal volt megterhelve, vagyis birodalmi átlagban a mezőgazdaság deficitel dolgozott.

A magyar mezőgazdaság adó, adósság és kamatterheiről vizsgálódásaink során nyert kedvező kép azonban ma már alig helytálló. Mezőgazdaságunk viszonylag kedvező helyzete az utolsó másfél év alatt jelentékenyen megromlott. A föld terményeinek ára a 3—4 esztendővel előbbi árnívóval szemben nagymérvű esést mutat. Fellner a föld tényleges tiszta hozadékának megállapításánál a búzában fizetett földhaszonbéreket a búzának 1925—1927. évek átlagában kialakult 33.42 pengős átlagárával szorozta be. 1928-ban a buza ára a budapesti áru- és értéktőzsdén q-ként évi átlagban 29.95 P,¹⁵ míg napjainkban már csak 16—18 pengő körül hullámozik. Így természetesen az az alap, a tiszta hozadék, melyhez a köz- és magánszolgáltatásokat és a tiszta hozadék tőkésített értéke, melyhez az adósságokat viszonyítottuk, jelentékeny mértékben összezsugorodott. Ha az adósságok és kamatszolgáltatások időközi növekedését figyelmen kívül hagyjuk is, a múlt évekre kimutatott adósságok, kamatok és közszolgáltatások ma sokkal nagyobb részt teszik a föld értékének és tiszta hozadékának, mint másfél esztendővel ezelőtt. A föld terményeinek, de elsősorban mezőgazdaságunk főterményének, a búzának ára nem indokolja a kataszteri tiszta jövedelemnek a két esztendővel ezelőtt még helyes 3.87-os szorzószámmal való megszorzását. A valósághoz sokkal közelebb jutunk, ha a kat. tiszta jövedelemnek csupán két és félszeresét vesszük a föld tényleges tiszta hozadékának. Ebben az esetben azonban az 1928. év végén fennállott adósságok a föld tőkésített értékének nem 14.39%-át, hanem 22.35%-át tenné ki. Emellett azonban az időközi növekedést

¹⁵ Magyar Statisztikai Évkönyv. 1928. 132. 1.

nem vettük számításba. A kat. tiszta jövedelemnek ugyancsak két és félszeresét tekintve a tényleges hozadéknak, az együttes kamat- és közszolgáltatás nem 57.11%-a, — mint a 3.87-os szorzószám alkalmazásakor — hanem 88.42%-a a tényleges hozadéknak. A növekvő adósságokkal növekedő kamatszolgáltatásoknak magasabb összege itt sincs számításba véve.

Láng János.

Közlemények.

Antti Chydenius.

A kis nemzetek tudósainak mindig megvan az a hátrányuk a nagy, világnyelveken író tudósokkal szemben, hogy eredményeik csak elkésve válnak köztudomásuakká és így sokszor megtörténik, hogy csak utólag követelhetik maguknak a kezdeményezés és eredetiség elismerését. Ez a helyzet a finnek egy jeles tudósára, *Antti Chydeniusra* nézve is, aki már *Smith Adám* előtt hirdetett a nagy angol közgazdáihoz hasonló tanokat, akinek a nevét azonban a nyugateurópai irodalomban alig ismerik. A finnek e kiváló tudósa korának szokását követve, svéd nyelven írta műveit s azok csak nemrégiben jelentek meg finn fordításban.* Érdekesnek tartjuk ebből az alkalomból megemlékezni életéről és munkásságáról.

Antti Chydenius Sotkamoban 1729 február 26-án született (néhány források február 23. és 24-et mondanak) és mint kokkolai lelkész halt meg 1803 február 1-én. 1779-ben III. Gusztáv király a theológia doktorává nevezte ki. A Chydenius nevet Kytälä falu nevéből vette.

Közgazdasági munkái legnagyobbbrészt 1765—1779-ig jelentek meg és pedig a legtöbb 1765-ben. 1781—1784-ig prédikációit adta ki. Csaknem összes írásait svéd nyelven tette közzé. Közgazdasági munkái közül „Svédország tehetetlenségének forrása“ című munkája ugyanabban az évben, mint a svéd kiadás, vagyis 1765-ben finnül is megjelent. Abban az időben Finnországnak nem volt saját népképviselője, hanem az ország követeit a svéd országgyűlésbe küldte el. Chydenius összes nemzetgazdasági munkáit Svéd- és Finnországok közös gazdaságpolitikája alapján írta meg. Ugyanezen oknál fogva természetes volt, hogy kiadásuknál svéd nyelvvel élt. A finn nyelven való közzététel sok okból kifolyólag talán lehetetlen is lett volna. Hiszen az országnak csak kevés lakosa volt, úgyhogy könyveinek igen szűk lett volna a piaca. A svéd kiadásnál is nehézségei voltak, míg kiadót talált. Azonkívül a finn nyelv még mint tudományos nyelv kevésbé volt kifejlődve és Chydenius oly kitűnően bírta a svéd nyelvet, hogy a svédek még ma is korának legjobb stílusztájaként emlegetik. Csak most, 200-ik születése napja alkalmából jelent meg közgazdasági iratainak nagy része finn nyelven, azonban közgazdasági nézeteit legrészletesebben tartalmazó tanulmánya, az „Alapos Válasz“ című, még mindig nem olvasható írója anyanyelvén.

* *Antti Chydeniuksen Valitut Kirjoituksia*, suomentanut V. Malinen. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1929. 440 l.

Chydenius legfontosabb közgazdasági munkái a következők:

Válasz a királyi Tudományos Akadémia által kiírt kérdésre: „Mi lehet oka annak, hogy Svédország lakosságának oly nagy része évenként kivándorol és milyen intézkedésekkel lehetne ezen legjobban segíteni?” (1765.)

Cáfolata azoknak az érveknek, amelyeknek alapján Pohjanmaa, Westerbotten és Westernorrland városoknak szabad hajózását korlátozni akarják. (1765.)

Svédország tehetetlenségének forrása. (1765.)

Nemzeti nyereség. (1765.)

Kimerítő válasz. („Svédország tehetetlenségének forrása“ és a „Nemzeti nyereség“ című iratoknak védelme.) (1765.)

Természetes pénzügyi rendszer, mint az állam megsegítése. (1766.)

Válasz a Göteborgi Tudományos és Irodalmi Társaság által feladott kérdésre: „Hasznos-e vagy káros egy államra nézve a belső kereskedelem és milyen mértékben befolyásolja az ipar fejlődését vagy visszaesését?” (1777.)

Gondolatok az urasági és szolgai állapot természetes jogairól. (1778.)

Mint említettük, Chydenius főleg az országgyűlés részére írt, amelynek tagja is volt. Úgy ott, mint az irodalomban sok ellenfele támadt, azonban sokszor sikerült programját győzelmesen megvalósítania. III. Gusztáv király és IV. Gusztáv Adolf támogatták.

Jóllehet Chydenius közgazdasági munkássága főként napi gazdaságpolitikára vonatkozott, programját rendkívül érdekes gazdasági eszmékre alapozta, amelyek a módszer tekintetében különösképpen nagy hasonlatosságot tanúsítanak a következő évszázad történelmi iskolájával. Viszont a gazdaságpolitikai kérdésekben már 1765 és 1766-ban megjelent munkáiban olyan gondolatokkal találkozunk, amelyeket 15 évvel később *Smith Ádám* adott elő a nemzetek vagyonáról írt híres munkájában. Ezt az utóbbi körülményt a Chydeniusra vonatkozó irodalomban már régebben megállapították, ellenben módszertanát mindeddig egészen figyelmen kívül hagyták volt.

Chydenius közgazdasági irodalmi működése legnagyobb részt teljesen független lelkészi hivatásától. Egyetemi tanulmányai is egészen más irányban mozogtak, nevezetesen bölcselettel, természettudományokkal, theológiával és latin nyelvvel foglalkozott. Mindamellet úgy tanulmányai, mint foglalkozása — úgy ahogy azt ő folytatta — közgazdasági irodalmi tevékenységével összefüggést tüntetnek fel. A filozófia és a latin irodalom tanulmányozása okozták, hogy oly alaposan ismerte a római stoikusok tanait. A római stoikusoknál, épugy mint görög elődeiknél, de más görög filozófusoknál is ott találjuk már vázlatosan azt a felfogást, amelyet *Smith Ádám* tanainak alapgondolataként szoktak feltüntetni és amely Chydeniusnál is, — bár szelidebb formában — felfeláható: hogy t. i. az egyénnek önérdeke, saját hasznára való törekvése egyuttal a közjót is előmozdítja. A római történelmi íróknak olvasása a társadalmi viszonyok bő ismeretéhez segítette hozzá. Végül Finnországban a természettudományok módszere is akkoriban „történelmi tudásra“ volt alapítva, bár megszerzésükben másrészt a tapasztalat, megfigyelés és kísérlet is szerephez jutott. Ép e tudományok tanulmányozása teszi érthetővé történelmi és tapasztalati módszerét a közgazdasági eszmék területén.

Hitközségében rendes tevékenysége körébe tartozott a szükséglet látók sorsának enyhítése. Ugyanez volt közgazdasági, irodalmi munkásságának is fő célja. Mindig készen állt arra, hogy segítsen az embereken, úgy gazdasági, mint orvosi beavatkozással, utóbbira természettudományi tanulmányai tették őt képessé. Érdekes találkozása a véletlennek, hogy épügy, mint az első francia közgazdasági rendszer megteremtője sebész volt, Chydenius is megszerezte az orvosi műtétek ügyességét. Egyébként hitközségi oktató tevékenységében is kötelességének tekintette, hogy ugyanazokat a társadalmi célokat hangsúlyozza, mint gazdasági, irodalmi munkásságában. Ilyen módon beszédei is jó források társadalmi bölcselének és felfogásának kutatására, ha igaz is, hogy a társadalomgazdaságtan sajátos módszertana legpontosabban mégis közgazdasági irataiban jut kifejezésre.

Mig *François Quesnay*, a physiokratia megalapítója az összes tudományokat — beleértve az orvosi tudományt és természettudományt is — ökonomiának tekintette, addig megfordítva *Chydenius* szerint a közgazdasági kutatás a természettudományok gyermeke. Tekintetbe veszi tehát az utóbbiak eredményeit és módszerét is azoktól kapja.

Finnországban, mint említettük, akkoriban a természettudományi ismeretek megszerzése egyrészt tapasztalati, másrészt történeti módszerrel történt. Ez az utóbbi másoktól végzett megfigyelések és kísérletek ismertetését jelentette. A természettanban és a vegytanban egyaránt fontosnak tartották a munkamegosztás szempontjából az ismeretszerzés ilyen forrásait, mert hiszen nem lehetséges, hogy minden kutató maga végezze a szükséges megfigyeléseket és experimentumokat. A közgazdaságtan Finnországban első lépéseit a természettudományok biztos vezérlete mellett tehette meg. Ezek a tudományok a metafizikai állapotokból már kikerültek és a reális kutatás által új utak nyíltak meg előttük. Ámde a gyermek nem szeret komoly lépéseket követni. Mikor Chydenius kora feledésbe merült, Finnországban is elszakadt a közgazdaságtan a természettudományoktól és más országok közgazdáit követve, olyan utra tért, amelyet a természettudományok már régen elhagytak.

Chydenius alapos természettudományi iskolázottságára támaszkodva a közgazdasági kérdések kutatásában is az empirikus és történeti módszer fontosságát hangsúlyozta és ugyanazt a módszertant dolgozta ki, ugyanazon ismeretelméleti alapon, mint azt a következő században Németországban a történeti iskola tette.

Chydeniusnál, épügy mint *François Quesnay*-nél, a tudás két ágra oszlik és pedig egyfelől az emberek tulajdonképpeni tudására, amelyet *Quesnay* a természetes tudásnak nevez és másfelől hitre, vagy kinyilatkoztatott tudásra. Ámde a közgazdaságtan módszerének kérdésében Chydenius álláspontja határozottan különbözik a physiokraták felfogásától. Chydenius e téren is hangsúlyozza az emberi tudás korlátoltságát és relativitását. Az ember nem ismeri az igazi államot. Mi az ember társadalmi létéből csupán annak látható oldalait ismerjük, valóságos gépezete azonban titok marad számunkra. Amennyiben azonban mégis ismeretet szerezhetünk róla, ez a tapasztalatokon nyugszik. Evvel a felfogással szemben a physiokratia tudvalevőleg a közgazdaság általános törvényszerű-

ségét hirdette. Tanai szerint ez a tudomány az értelem által megismerhető igazságokon alapszik. Igaz ugyan, hogy *Quesnay*-nél nem találunk olyan kijelentéseket, amelyek határozottan ezt az álláspontot képviselnék és itt-ott más physiokratáknál is olyanféle gondolatokra akadunk, hogy emberi ítélőképességünk tulajdonképpen nem több annál, hogy szemeinket éppen kinyitni tudjuk. Hiszen *Quesnay* maga mondja, hogy tudásunk egyetlen alapja az érzékeink által nyújtott adatok és ez az igazságok bizonyításának is tulajdonképpeni elve. Ezért a sebészet terén azt követeli, hogy egyedül a tapasztalatra és kísérletre alapítsák a tudást. Mégis *Quesnay* „Tableau Economique“-ját legalább is követői, a többi physiokraták elsősorban a módszer szempontjából tekintették. *Du Pont* véleménye szerint e könyv a közgazdaságtant exakt tudománnyá tette, amely tudományban minden pontot époly szigorúan és vitát kizáróan bizonyítani lehet, mint a geometriában és algebrában. Ezzel az absztrakt felfogással szemben *Chydenius* azt hangoztatja, hogy olyan területen, amelyen nagy közösségük, államok jólétének és elsoványodásának problémáit kutatjuk, nem lehetnek elegendők egyedül a gondolkozásra és értelemre alapított következtetések, hanem époly szükséges, hogy azokat tapasztalatok alapján megerősítve tegyük cáfolhatatlannak.

Ugy a physiokratia, mint *Chydenius* közgazdasági programjai szorosan összefüggnek a két eszméirányzat módszeres alapelveivel. A physiokraták részére a társadalmi szervezet époly abszolút elveken nyugszik, mint a matematika tételei. Ennek alapján szociális programjuk szükségképpen nagyon sematikus alakult. *Mercier de la Rivière* mondja valahol: „Euklides valóságos despota“. Ugyanehhez az eredményhez jutott a physiokrata tanítás, azt állítva, hogy az emberek fizikailag teljesen egyenlők és ennek folytán minden korban és minden körülmények között ugyanaz az ideális társadalmi és gazdasági rend érvényes reájuk. *Le Trosnes* szerint is a gazdaságtudomány nem egyéb, mint a természetes rendnek alkalmazása a társadalmak kormányzására. Elveiben époly változhatatlan és épogy exakte bizonyítható, mint a legelvontabb természettudományok. *Platon*, akit a physiokraták bizonyos szempontból nagyon csodáltak, azt tanította, hogy egy megreformált államban nem kell több újítást bevezetni. Épigy azt vélték a physiokraták is, hogy ha egyszer az igazi állam megvalósul, többé nincs szükség reformokra. Ezért magasztalták a kínai viszonyok rendjének megingathatatlanságát.

Látnivaló tehát, hogy a physiokraták „az igazi állam“-ot vélték megtalálni. Szerintük előttük ezt senki sem ismerte és most sem ismerheti senki, csupán az ő „új tudományuk“ alapján.

Ezzel szemben *Chydenius* — mint már mondtuk — azt állította, hogy az eszményi államot mi nem ismerjük. Az emberek nem képesek semmiféle számítás útján sem olyan általános érvényű elveket találni, amelyek segítségével a gazdasági viszonyokat véglegesen és a legjobban el lehetne rendezni. *Chydenius* szembeszáll azzal az ahisztórikus felfogással, mintha olyan törvényeket lehetne egyáltalán hozni, amelyek hosszú időn keresztül megfelelhetnek céljuknak. Még ha minden nehézséget le lehetne is győzni és kitűnő törvényeket lehetne is alkotni: olyan események állhatnak be, ame-

lyek az állapotokon változtathatnak és ama kitünő törvényeket az ország részére egyenesen károsakká teszik. Hiszen pl. a természet hirtelen a gazdagság egy olyan forrását tárhatja fel az emberek előtt, amely egy darabig bőséges marad, azután egyszerre kimerül és nemsokára egy másik, vagy harmadik ilyen forrás keletkezhetik, amelyekből egy nemzet gazdagsága függhet. A legjobban kidolgozott törvény is abban az egy esetben, amely eset részére alkották, a legjobb lehet, azonban ez az eset csak egy a lehetséges ezernyi eset közül és az összes többi esetben kárt okozhat. Hogy a különböző termelési ágak milyen rangsorban képesek legjobban eltartani a munkásokat és ennek alapján milyen rangsorban kell azokat előmozdítani, azt csupán a tapasztalat alapján (a posteriori) lehet megmondani és a jövőendő viszonyaira nézve nem lehet biztos következtetéseket felállítani.

Minthogy tehát lehetetlenség általános érvényű gazdaságpolitikai elveket találni, a problémát minden egyes esetben külön kell eldönteni. Minden egyénnek meg kellene engedni, hogy maga kutasssa ki, amit az ő érdeke kíván. Ezen praktikus oknál fogva Chydenius jobbnak tartotta a szabadságon alapuló rendszert az állami szabályozások rendszerénél. Mégis legjobb rendszernek azt tartotta volna, ha a gazdasági élet intézése egészen az állam kezében lenne, ezt azonban alig tartotta megvalósíthatónak. Mert Chydenius véleménye szerint az állam nem irányíthatja közvetlenül az áruk behozatalát és kivitelét, csakis úgy, hogy ezen ügyek vitelével egyes polgárokat biz meg, akiknek az érdekei viszont ellentétben vannak az állam érdekeivel. Éppen azért fordult szembe az állami szabályozás rendszerével, mert véleménye szerint ez a befolyásos és gazdag osztályok magánérdekeinek az előmozdítását jelenti. Szabadság és emberszeretet az egyedüli igazi pillérek, amelyek által a társadalomnak erőt és tekintélyt szereznek. Az emberi értelem azonban nagyon gyenge, az pedig, hogy az államot boldoggá tehessük, mély bölcseséget kíván. Jóllehet tehát Chydenius elvileg a szabadság elve mellett emelt szót, mindamellett szembefordult vele olyankor, ha véleménye szerint a szegények jogainak éppen olyan sérelméhez vezet, mint általában az állami szabályozások rendszere. És kész volt minden olyan esetben az állami beavatkozás mellett emelni szót, amely esetekben jogos volt a remény, hogy általa a közjólét elő fog mozdítani. Természetes lett volna, hogy Chydenius, aki jövőendő idők közgazdaságtanának az útjait megjelölte, a közgazdasági irodalomban a finn nyelv alkalmazásának is uttörője lett volna, Finnország sorsa és története okozták azonban, hogy népe írásait csupán most olvashatja.

Topi Kallio.

A buzaválság.

Az alább következő táblázatok a buza termelési költségeit mutatják ki két országban.¹

¹ Report of the United States Tariffcommission to the President of the U. S. (1924).

1. A buza átlagos termelési költségei az Egyesült Államokban és Kanadában.

	Termelési költség az Unioban	Termelési költség Kanadában	Az Unio költség-többlete
	bushelenként	bushelenként	bushelenként
1. 1923. évi termés			
a) adók és kamatteher nélkül	\$ 1.11	\$ 0.64	\$ 0.47
b) adóval és kamatteherrel ...	„ 1.47	„ 0.82	„ 0.65
2. 1921/23. évek átlaga ...	„ 1.04	„ 0.71	„ 0.33
	„ 1.40	„ 0.82	„ 0.48

A piaci költségek nincsenek beleszámítva.

2. A következő táblázat azt mutatja ki, hogy a buzatermelés növekedésével miként nőnek a termelési költségek a két országban (azaz: mekkora búzatömegeket lehet bizonyos költségfokokozatokon alul termelni).

Az 1921/23. évek átlagában:			
Termelési költség, hozzá-számítva az adóterheket	E z e r b u s h e l e k b e n		
	A jelzett költségen vagy annál keveseb-ben termelt bushelek száma	A termelés növekedése az előző költség-fokozathoz képest	A termelés növekedése %-ban
Az Egyesült Államokban			
\$ 1.20	54.998		
„ 1.30	63.007	8.009	9.0
„ 1.40	69.414	6.407	7.2
„ 1.50	73.063	3.649	4.1
„ 1.60	77.157	4.094	4.6
„ 1.70	79.204	2.047	2.3
„ 1.80	81.162	1.958	2.2
„ 1.90	82.585	1.423	1.6
Kanadában			
\$ 1.00	321.273		
„ 1.10	362.171	40.898	9.67
„ 1.20	387.331	25.160	5.95
„ 1.30	401.455	14.124	3.34
„ 1.40	409.746	8.291	1.96
„ 1.50	414.397	4.651	1.10
„ 1.60	417.442	3.045	0.72
„ 1.70	418.860	1.418	0.34
Csak az 1923. évi termésnél, Kanadában			
\$ 0.80	256.617		
„ 0.90	337.017	80.400	18.00
„ 1.00	374.377	37.360	8.37

Ezek az adatok az United States Tariff Commission-nak 1924. évi jelentéséből vannak véve. Azóta a termelési költségek nyilván csökkentek, egyrészt a technikai haladás és a felszerelés, valamint a közlekedési hálózat fejlődése miatt, másrészt azért, mert ismeretes, hogy depresszió idejében a termelési költségek általában csökkenő tendenciát mutatnak; a termelőt ugyanis a folytatólagos áresések kényszerítik arra, hogy a termelési költségeket minél alacsonyabb nivóra igyekezzék leszorítani. Ez a tengerentuli államok buza-termelőinek annál is inkább sikerült a legutolsó években, mert a mezőgazdasági termelésben olyan technikai forradalom következett be, aminek a történelem eddig mását nem látta.

Megjegyzendő még, hogy a fenti táblázatokban kimutatott kanadai termelési költségek a valóságban nyilván már abban az időben is alacsonyabbak voltak. A Commission ugyanis úgy szerezte be ezeket az adatokat, hogy tanulmányutra küldte egyik tagját Kanadába. A kanadaiak, tudva azt, hogy ebből a tanulmányutból nyilván vámemelést lesz, igyekeztek természetesen olyan adatokat szolgáltatni, amelyek alapján ne tűnjék fel túl nagyinak a különbség a két ország termelési költségei között.

Nincsenek adatok Argentina és Ausztrália termelési költségeiről. Valószínű azonban, hogy Argentínában a termelési költségek átlaga még alacsonyabb, mint Kanadában.

A fenti, 1924. évi adatok megmagyarázzák, hogy csak pár év kérdése lehet az, amikor a buzaárnak Chicagóban 1 dollár alá kell esnie. Ez a helyzet bekövetkezett 1930. őszén.

1928-ban publikáltatta a szovjet kormány a híres „öt évi gazdasági tervezetet”. Persze, a szovjetpublikációknál mindig kérdés, hogy azoknak adatai mennyiben vehetők komolyaknak. Az idei jelentős orosz exportban a kedvező időjárásnak is nagy szerepe van. Aki azonban minden eshetőséggel számolni szokott, annak már 1928-ban fel kellett tennie 1930-ra egy jelentősebb orosz buza-export lehetőségét.

Az itt előrebocsátottak magukban megmagyarázzák az 1930. év őszi bekövetkezett buzaáresést. Ennek a buzaáresésnek a legfőbb oka: a tultermelés. Tőzsdei manőverek viszont — amint azt a határidősügylet ellenségei hangoztatni szokták — az áresésben szerepet nem játszottak.

Mint ismeretes, ez év őszi a szovjetkormány tevékenykedett a chicagói határidőpiacon; körülbelül 15 millió bushelben kötött üzletet szeptemberben. E manővernek a célja azonban nyilván csak üzleti nyereszkesedés volt. A szovjetkormány szeptemberben tudta már azt, amit akkor még sem az amerikai, sem az európai tőzsdéken nem tudtak: hogy t. i. ez évben Oroszország jelentős buza-tömegeket exportálhat. Egyszerűen megjátszotta tehát a baisse-t és, tekintve, hogy közben a buza ára több mint 20 centtel esett, az orosz kormány 3—3.5 millió dollárt nyerhetett ezen az üzleten. Ahhoz azonban, hogy az árakat *tartósan* befolyásolhassa, ez a 15 millió bushel kínálat nem lett volna elegendő, mivel ez a chicagói tőzsde egész forgalmához képest elenyészően csekély.

A buzaár esését nem tőzsdei manőverek okozták, hanem a tultermelés. A helyzetet ezután pillanatnyilag súlyosbította még az a körülmény, hogy úgy az Egyesült Államokban mint Kanadában.

hatalmas buzatömegeket tartott raktáron egy-egy erős gazdasági organizáció.

Az Egyesült Államokban a Federal Farm Board 1929 folyamán 60 millió bushel búzát vásároltatott fel különböző szervezetei útján (Grain Stabilisation Corporation stb.). Szakemberek szerint ezt az akciót tisztára hibás spekuláció okozta. A Farm Board ügynökei ugyanis abban az időben a buzaár emelkedésére számítottak — akkori kanadai és argentinai vetésjelentések alapján. A Farm Board tehát összevásárolhatta ezt a búzát 1.20 dolláros átlagáron; azóta a buza ára leesett 75 centre. A Farm Board tehát már eddig is rengeteget veszített ezen a búzán (nem számítva a kamatvesztést, ami már magában tekintélyes összeg).

A Farm Boardnak e buzakészlete mellett egyéb cégek és farmesek is tartottak raktáron gabonát az 1929. aratási évről; az ilyen módon el nem adott és az 1930. aratási évre átvitt buza mennyiségét egyesek több mint 200 millió bushelre becsülték.²

A piaci helyzet tehát nagyon kedvezőtlen volt az Egyesült Államokban 1930 őszén; az igazi bajok azonban nem itt voltak, hanem Kanadában.

Az utóbbi évek folyamán Kanada vált a világ legnagyobb buzaexportállamává. Az utolsó öt év folyamán átlag 260 millió bushel búzát exportált évente (Argentína 154 milliót, Egyesült Államok 115 milliót, Ausztrália 73 milliót). Kanada átlagos évi termése 429 millió bushel, az Egyesült Államoké 821 millió. Kanada minden 4 bushelből, amelyet termel, 3 bushelt exportál (búza és liszt), az Egyesült Államok minden termelt 4 bushelből 3-at elfogyaszt odahaza és csak 1 bushelt exportál. A kanadai összkivitelnek egy-negyed része búza és liszt (értékben).

A Canadian Wheat Pool a búza- és lisztkivitelnek 55%-át kontrollálja. 140.000 farmer tagja van. Érthető, hogy ilyen óriási szervezet és hatalom birtokában a Pool elbizta magát. Azt hitte, képes egymagában diktálni a világpiacon és stabilizálni az árakat, egyszerűen a gabona visszatartásával. Ez a politika vezetett azután oda, hogy a Pool által visszatartott (el nem adott) búza mennyisége a következőképen alakult:

1924/25-ben	. . . . .	25 millió bushel
1925/26-ban	. . . . .	34 „ „
1926/27-ben	. . . . .	47 „ „
1927/28-ban	. . . . .	77 „ „
1928/29-ben	. . . . .	104 „ „
1929/30-ban	. . . . .	111 „ „

Ilyen hatalmas buzatömegek — hozzászámítva ehhez még az U. S. Federal Farm Board-nak fentebb említett készleteit — természetesen nyomják az árakat, tisztán csak azért, hogy a piac tud a létezésükről.

A Poolnak ahhoz, hogy a gabonát ilyen nagy tömegekben tartsa vissza (ugyanakkor, mikor a farmereknek előlegeket ad rá), természetesen pénzre volt szüksége. A pénzt a kanadai bankok adták; a biztosíték az el nem adott búza volt. Amint a buzaárak estek, a biztosíték pénzbeli értéke egyre csökkent, másrészt, a Pool

² Ez a becslés azonban önkényes és megbízhatatlan.

nem tudván eladni megfelelő áron a gabonát, nem bírt rendesen törleszteni.

1929 júniusában különböző aratási hírek hatása alatt áremelkedés állott be; a szeptemberi határidős buza 1.75 dollár volt. A Pool ekkor megszabadulhatott volna feleslegének egy részétől és — legalább részben — szanálhatta volna magát. Az igazgatók azonban, arra számítva, hogy a buzaár 2 dollárig fog emelkedni, ahelyett, hogy eladtak volna, még fokozottabb mértékben tartották vissza a buzát. A valóságban azután bekövetkezett a nagy áresés és a Pool pénzügyi zavarai nyilvánvalóvá váltak.

Ekkor a három „prairie province“ (Alberte, Maintole és Saskatchewan) jött a Pool segítségére. Törvényhozási uton kezességet vállaltak a Pool adósságaiért a bankoknál. Ezáltal a Pool állami befolyás alá került; másrészt ettől fogva a Pool esetleges nehézségei most már e három tartomány financiáit is veszélyeztették.

Ezek a nehézségek azután a maguk teljességében jelentkeztek 1930 őszén, amikor a buzaár 30 centtel esett.

1930 november 17-én a buza 73 cent volt Chicagóban; eljutott a legalacsonyabb pontra 1906 óta. Ekkor közbelépett a Federal Farm Board és az áresést megakadályozandó, november 17. és 18-án 15 millió bushelt vásároltatott fel. Mr. Legge, a Farm Board elnöke kijelentette egy hírlapi nyilatkozatában, hogy szükség esetén korlátlan mennyiségben fog tovább vásároltatni, de nem engedi meg, hogy a buzaár 73 cent alá essék.

Most már nyilvánvaló, hogy a Farm Board ezen akciójában sokkal nagyobb szerepet játszottak a politikai befolyások, mint a gazdasági meggondolás. A valóságban eddig minden ilyen kísérlet kudarcra végződött. Pár évvel ezelőtt az Unio kincstára közel 30 millió dollárt vesztett egy hasonló kísérleten; a kanadai Pool példája is eléggé tanulságos. De hasonló tanulságot szolgáltatnak a különböző kávé és gumi valorizálási kísérletek is.

A Farm Boardnak e legutóbbi buzavásárlási akcióhoz kétségtelenül igen tekintélyes összegek állottak rendelkezésére. Az 1929 június 15-i törvény szerint 500 millió dollár az a maximális összeg, amelyet az Unio kincstára a Farm Board számára folyósíthat. 1930 szeptemberéig a Farm Board 250 millió dollárt kapott az 500 millióból és a buzavásárlási akció megindulásakor Mr. Legge kijelentette, hogy 1931-re további 100 millió folyósítását szándékozik kérni.

Ezen az alapon azután a Farm Board tovább folytatta a stabilizálási akciót; 1930 december elején az összes felvásárolt buza (hozzászámítva az 1929 folyamán vett 60 millió bushelt is) meghaladta a 100 millió bushelt.

Ennek az akciónak a következményei — egyelőre — a következők: 1930 december elején a decemberi buza ára Chicagóban 76 cent, Liverpoolban 72 cent volt. Normálisan a különbség a két tőzsdei jegyzés között 16 cent; ennyit tesz ugyanis ki a szállítási költség. 72 centes liverpooli árnak tehát 56 cent chicagói ár felel meg. A valóságban a chicagói ár 76 cent lévén, 20 centtel állott a világparitás felett (Winnipeg ugyanakkor 58 cent volt).

E körülménynek a természetes következménye az, hogy az Unio megszűnt buzaexportáló állam lenni; buza- és lisztexportja a

legutolsó hetekben egészen minimális volt. Másrészt kétségtelen, hogy az Unio jelentős buzafeleslegekkel rendelkezik. Ennek folytán a Farm Board — amennyiben a stabilizálási akciót folytatni akarja — a jövőben kénytelen lesz a feleslegeket mind felvásárolni.

Két-három héttel a stabilizálási akció megindítása után — úgy látszik — a Farm Board is kezdte belátni a helyzet nehézségeit. Erre mutat legalább is az a körülmény, hogy míg Mr. Legge eredetileg csak 100 millió dollárt akart kérni az 1931. évi költségvetési évre (és a december elején beterjesztett költségvetés ezt a tételt is tartalmazza), addig utólag 150 millió folyósítását kérte és ennek következtében Hoover elnök december elején kénytelen volt az 1931-es költségvetési terv pótlásaképpen további 150 milliót kérni a Farm Board számára.

Az ily módon rendelkezésre álló óriási összeg nyilván elegendő arra, hogy felvásárolja akár az összes feleslegeket, amelyek 1930-ban az Unióban vannak.³ Kérdés azonban, mi lesz a következő évben.

Az illetékesek, úgy látszik, szintén tisztában vannak azzal, hogy a Farm Board stabilizálási akciója nem jelenti a helyzetnek a megoldását és hogy a farmereken más uton kell segíteni. Ilyen módon jött létre az a törvényjavaslat, amelyet 1930 december 4-én Selvig képviselő terjesztett a parlament elé. E javaslat értelmében az Egyesült Államokban örölt liszt minden fontjára (1 font = 450 gr) 1 cent adó vetendő ki. Az adót a malmok fizetik. A külföldre exportált liszt után az adó visszatérítettik a malmoknak. Az ezen felül megmaradt összeg a farmerek között kerül szétosztásra, a farmer által eladott buzamennyiség arányában.

Az adó kivetése és behajtása a már meglevő adószervezetek útján történik.

Selvig egy hírlapi nyilatkozatában a következőket mondta a törvényjavaslatról: Az Egyesült Államok átlagos évi liszttermelése 200 millió barrel; ebből 50 millió kerül exportra. Fontonként 1 cent adó, barrelenként 1.96 dollár adót jelent. Az összes lisztadó tehát körülbelül 400 millió dollár volna. Az export után visszatérítendő összeg 100 millióra becsülhető; a farmerek között szétosztásra kerülne tehát közel 300 millió dollár. Egyes szakemberek szerint a törvényjavaslat alkalmas arra, hogy a buza-termelés csökkentését idézze elő. A termelés növelése ugyanis automatikusan maga után vonná a farmer által eladott minden egyes bushel után visszatérítendő összeg csökkenését. A belső fogyasztás ugyanis nagyjából ugyanaz minden évben. A lisztadóból a farmereknek visszatérítendő összeg is minden évben közel ugyanaz lesz, akármekkora is a termés. Ha tehát a buza-termelés növekszik, akkor az 1 bushelre eső visszatérítés csökkenni fog.

Ez az érvelés világos és logikus. Kérdéses azonban, hogy a farmerek is annak találják-e majd.

³ A department of agriculture becslése szerint 1930—31. szezónban 1.115 millió bushel buzakészlete volt az Uniónak. Ebből 500 millió a hazai fogyasztás, 70 millió az export december elejéig, 236 millió állattartásra megy és 230 millió maradna, mint exportfelesleg. Ha ezt a Farm Board mind felvásárolná, 180 millió dollárba kerülne.

További akció a farmerek felsegítésére az Unioban az a törvényjavaslat, amely 60 millió dollár vetőmaghitelt kíván folyósítani az 1931. évben. Szó van a tengeri vámjának a felemeléséről is. Ettől ugyanis azt várják, hogy a farmerek nagyobb tömegekben fogják a búzát állattartásra (etetésre) felhasználni.

A legészszerűbb proposíciót azonban Mr. Legge tette akkor, mikor a farmereket felszólította a búzatermelés korlátozására.

1930 november végén és december elején a kanadai helyzet némileg enyhült, részben argentinai és ausztráliai vetésjelentések folytán, részben pedig azért, mert a kanadai kormány kezességet vállalt a bankoknál a Pool adósságaiért. A Pool ez évre bushelenként 58 cent kölcsönt vett fel az új termésre. A farmereknek viszont 55, illetve 50 centes előleget adott bushelenként. (1929-ben 60 cent volt az előleg.) A kanadai kormány kötelezettséget vállalt a bankokkal szemben, hogy amennyiben a buzaár 58 cent alá esnék, az esetleges veszteségeket megtéríti a bankoknak.

Ez a tény némileg megszilárdította a helyzetet, valamint jól hatott John L. Mc. Farland-nek a Pool elnökgazgatójává való megválasztása is. Farland átlítólag elsőrangú szakember; az 1930. évi londoni britt birodalmi gazdasági konferencián mint a kanadai delegációnak egyik tagja szerepelt.

Sulyosbitja viszont a kanadai helyzetet az, hogy a farmerek lehetetlen követelésekkel állanak elő. A legjellemzőbb ezek között az, amely azt követeli a kormánytól, hogy törvényhozási úton minimalizálja a buzaárat 1 dollárban. Elég sok észszerűség van viszont abban a javaslatban, amely törvényhozási úton akarja kötelezni a 3 prairie provincia összes farmerjeit a Poolba való belépésre.

Ugy az Unionnak, mint Kanadának a fentebb ismertetett intézkedései, illetve tervezett intézkedései abban a közös hibában szenvednek, hogy alkalmasak a tényleges helyzet elfátyolozására. A valóság az, hogy a búzában tultermelés van és e válságot csak a termelés korlátozása csökkentheti. A jelenlegi buzaárak mellett veszteséggel dolgozik az Unionnak csaknem minden farmere és a kanadai farmereknek igen nagy része is. A Federal Farm Board és a kanadai Pool egyaránt felszólítást intéztek a farmerekhez ez év őszén, hogy csökkentsék a búzaterületeket. Amint a legújabb jelentésekből kitűnik, e felszólításoknak semmi hatásuk nem volt. Hasonlóképpen számolni kell az argentinai, ausztráliai és nyilván az oroszországi exportnak esetleges további növekedésével az 1931. évben.

A jelen viszonyok között kissé különösen hatnak az Egyesült Államok mezőgazdasági államtitkárának, Hyde-nek — egyébként nagyon bölcs — szavai. Hyde évi jelentése 1930 december elején jelent meg. Megállapítja, hogy a farmerek jövedelme az 1930. évi termésből 16%-kal volt kevesebb, mint az 1929. éviből. A jelentés vaskos kötet és ismertetése túl nagy teret venne igénybe. Álljon azért itt csak a következő három mondata:

„A mai időkben nyilvánvaló, hogy a kereslet és kínálat jelenlegi feltételeit törvényhozási akció útján megváltoztatni nem lehet. Nyilvánvaló, hogy a feleslegek fokozódó elraktározása inkább meg-

akadályozhatja, mintsem elősegitheti az árak emelkedését⁴ és hogy szubvenciók⁵ inkább a termelés növelését mint csökkentését mozditják elő. A termelés önkényes csökkentése az egyetlen logikus orvoslás a jelenlegi helyzetre.“

Minneapolis, 1930 december.

Zelovich László.

A római nemzetközi mezőgazdasági intézet pályázata.

A római nemzetközi mezőgazdasági intézet Umberto olasz trónörökösnek Mária José belga királyi hercegnővel kötött házasságának emlékére évenként ismétlődő díjat alapított a *legjobb mezőgazdasági munka jutalmazására*. A díj arany érem és 10.000 lira.

A pályázatban résztvehetnek a mezőgazdasággal vagy azzal kapcsolatos kérdésekkel vagy mezőgazdasági statisztikával foglalkozó munkák. Pályázhat olyan munka, mely a pályázat évét megelőző két évben megjelent. Az első év már letelt, az 1931. évre vonatkozólag a munkák szeptember 30-ig nyújtandók be s a díj odaitélése december 31-ig fog megtörténni.

A pályázó munkát a római mezőgazdasági intézet mezőgazdasági bizottságának valamelyik tagja terjeszti elő vagy ha a munka közvetlenül az intézet titkári hivatalához érkezik, ez a hivatal adja ki referálás végett valamelyik bizottsági tagnak. Arra nézve nincs korlátozás, hogy milyen nyelven írt munkák pályázhatnak, csak az a föltétel, hogy a pályázó nemzete tagja legyen a római intézetnek. E szerint magyar munkák is pályázhatnak s hazánk presztizsének érdekében nagyon helyes lenne, ha tényleg pályáznának is.

A munkát hat példányban kell benyújtani s célszerű lesz bő francia nyelvű kivonatot is mellékelni ugyancsak hat példányban.

Tóth Jenő.

⁴ L.: a Federal Farm Board buzavásárlási akcióját.

⁵ L.: a Selvig-féle javaslatot.

Könyvismertetések.

Eugen Haydt: Die ökonomische Zurechnung. Darstellung der Lösung des Verteilungsproblems durch die Grenznutzentheorie. Wiener Staats- u. Rechtswissenschaftliche Studien (Neue Folge.) Hg. in Verbindung mit Hans Mayer und Othmar Spann von Hans Kelsen. Bd. XIX. Leipzig u. Wien. 1931. 131. p.

A határhaszonelmélet általános alaptételei annak ellenére is, hogy a közgazdaságtanban a subjectivizmust és a psychologizmust sokan hibáztatják, mindinkább általános alkalmazásra találnak a közgazdasági elméletben. Utóbb Németországban is erősen beleépítették az elméletbe e tételeket, miután a történeti iskola hiányainak felismerése erősebben elméleti irányba terelte a német közgazdaságtudományt is. Az a körülmény, hogy érték- és árelméleti vonatkozásokban a határhaszoniskola tételei mind kiterjedtebb alkalmazást találnak, jelentőségében erősen növeli az elméletnek két irányban mutakozó hiányát. Két alapvető fontosságú kérdésben ugyanis a határhaszonelmélet képviselői máig sem tudtak megegyezni. E két kérdés a készletek értékelésének és a gazdasági beszámításnak a kérdése.

Az előttünk fekvő munka velük foglalkozik és e szempontból mindenesetre nagy érdeklődésre tarthat számot. A munka alaposága és e két kérdés eddigi fejleményeit feltáró mivolta az elméleti kutatás hasznos segédeszközévé teszik a könyvet.

A készletek értékelését illetőleg tudvalevőleg *Böhm-Bawerk* és *Wieser* álláspontja a legújabb időkig kiegyenlítlenül álltak egymás mellett, pedig szöges ellentétben vannak egymással. *Böhm-Bawerk* ugyanis a készletek értékelését úgy gondolja, hogy a készlet egyes egységeinek hasznait összegezzük és így kapjuk meg a készlet értékét. Ezzel szemben *Wieser* abból indul ki, hogy a határhaszonnak kell a készlet értékét meghatároznia és így arra az eredményre jut, hogy a készlet értéke egyenlő a határhaszon és az egységek szorzatával. Az irodalomban általában inkább *Böhm-Bawerk* megoldása talált elismerésre. Ehhez közeledett *Schumpeter* is, akinek némileg módosított formuláját *Böhm-Bawerk* is megfelelőnek ismerte el. Egységes megállapodásra azonban az elmélet a kérdésben mégsem tudott jutni.

Haydt e tényállás alapos megvitatása után előadja *Hans Mayer* álláspontját, mely határozottan alkalmas arra, hogy emez évtizedeken keresztül holtponton maradt kérdést lényeg-

gesen előbbre vigye. Ez álláspont szerint ugyanis a hiba ott van, hogy az elmélet eddig nem vette figyelembe azt, hogy az *idő mozzanata* lényeges és alkotóeleme a gazdaságnak, minek azután a készletek értékelésére is döntő befolyása van. Nem szabad ugyanis abból kiindulnunk, mint hogyha a készleteket az idő mozzanata figyelembevétel nélkül értékelnők. Ez annyit jelentene, hogy minden készletet csak a pillanat szempontjából értékelünk, holott nyilvánvaló, hogy azt a jelentőséget, amelyet a jószágkészleteknek tulajdonítunk, döntően befolyásolja az a körülmény, hogy szükségleteink periódikusak, tehát időszakonként visszatérők és így a készletek felosztásánál e mozzanatot nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ha azonban a szükségletek periodicitását figyelembe vesszük, akkor nyilvánvaló az, hogy az egyes sürgősebb szükségletintenzitási fokokat nem szabad az értékelésnél csak egyszer számbavenni, ahogy ez az idő mozzanatának figyelmen kívül hagyása mellett történik azért, mert egy időszakban ugyanaz az intenzitási fok csak egyszer fordul elő a haszonskálában. Így azután *Hans Mayer* arra az álláspontra jut, hogy *Böhm-Bawerk*nek csak addig van igaza, amíg csak egy szükségleti periódust veszünk figyelembe. Mihelyt, amint ezt az élet követeli, több időszakra való tekintettel értékeljük a készleteket, a *Wieser*-féle megoldás lép előtérbe.

Hasonlóképpen éles ellentétben áll *Böhm-Bawerk* megoldása a gazdasági beszámításnál *Wieser* álláspontjával. Az előbbi ugyanis a termelési javak értékelését úgy gondolja, hogy a helyettesíthető termelési tényezőknek az érték helyettesítés törvénye szerint a másol elérhető hozadékhányadot tulajdonítjuk, míg az ugynevezett „*Schlussstück*”-nek, vagyis annak a jószágnak, mely nélkül az eredményt egyáltalában nem tudnók elérni, a hátralévő összeget írjuk javára. Ezzel szemben *Wieser* abból indul ki, hogy a gazdasági beszámításnak az elért tényleges eredmény felosztásában kell állania, tehát szoros értelemben vett beszámításnak kell lennie. Ez annyit jelent, hogy a különböző felhasználási ágak összehasonlításából megállapított hányadokat számítjuk be az egyes termelési javaknak úgy, hogy a beszámított hányadok összege mindenkor a megvalósított össztermék értékével egyenlő. E kérdésben is sokáig nem tudott az elmélet továbbjutni. *Clark* ugynevezett adagolási elméletével megkísérelt megoldása, mely a határtermelékenységre támaszkodik, sok rokonszenvet keltett ugyan, de általános megoldás gyanánt mégsem talált elfogadásra.

A szerző ismét *Hans Mayer* megoldásával ismerteti meg bennünket. Ez a megoldás abból indul ki, hogy miként azt már *Hayek* is helyesen hangsúlyozta,* közvetlen összefüggést kell találnunk a ritkaság elve és a gazdasági beszámítás között, mert nyilvánvaló, hogy nem elegendő tisztán a termelési tényezők előttünk fekvő kombinációjából előállt egyes eredményt figyelembe venni, hanem tekintettel kell lennünk arra is, hogy a termelési tényezők mozgékonyan irányíthatók az egyes termelési ágak felé és ezzel a rendelkezésre álló termelési jószágmennyiségek közvetlen befolyást nyernek arra az eredményre, amely a fogyasztási javak értékében a gazdasági

* *F. A. v. Hayek: Bemerkungen zum Zurechnungsproblem. Jahrbücher für Nationalök. u. Statistik. 124. köt. 1926. 1. 16. és 18. old.*

beszámítás alapja. Éppen ezért *Mayer* a gazdasági terv egységességéből és abból indul ki, hogy voltaképpen a termelési javak helyes és tervszerű elosztása az egyes termelési ágakban elérhető haszonmaximumra való törekvéssel adja meg a gazdasági beszámítás alapját is. Nem szabad tehát mintegy külön esetnek tekinteni az egyes termelési ágak haszonhozadékát, melyet azután felosztanánk az egyes termelési javak között, hanem mindenkor a termelés egészére kell tekintettel lenni a beszámítás kérdésében is, mely végeredményben a termelési javak mennyiségét és azoknak a különböző termelési ágakra való felosztását az elérhető haszonmaximum alapján veszi kiindulási pontul. Így jut *Mayer* azután a *termelékeny összkombináció* (Produktive Gesamtkombination) fogalmához, melynek alapján a termelésteknikai mozzanatokat, valamint ismét az idő mozzanatát is figyelembevéve, vezeti le azt az eredményt, hogy a gazdasági beszámításnál a megengedett legalacsonyabb felhasználási ágban elérhető határhaszon szolgál alapul. *Haydt* magukat azokat a tételeket is ismerteti, amelyek szerint ez alapon a gazdasági beszámítás az elképzelhető különböző esetekben történik. E részletek már ismerettségünk keretén kívül esnek, de itt is ismét kitűnik az, hogy *Mayer* jelentős lépéssel vitte előbbre a határhaszonelméletet, még pedig ismét *Wieser* megoldását építve tovább, mert végeredményben ő is a különböző termelési összetételekben megfigyelt eredmények összehasonlítása útján gondolja el a gazdasági beszámítás folyamatát.

Haydt könyve mindezek után nagy szolgálatot tesz mindenkinek, aki e nehéz elméleti kérdésekben tájékozódni akar. Az egész könyv az ugynevezett funkcionális elosztás problémájának van szentelve, mellyel néhány év előtt *Karl Landauer* is behatóan foglalkozott. A funkcionális elosztás ugyanis a gazdasági beszámítás átvitele a jövedelemelosztás terére, mi természetesen a gazdasági beszámítás kérdését mindazok számára alapvető jelenségüvé teszi, akik a funkcionális elosztást, mint a tiszta ökonomia jövedelmi kategóriáját tekintik.

Az előttünk fekvő hasznos munka egy kezdő szerző könyve, kinek érdeme, mások nézetének a források alapos segítségülvételével való feltárása. Magához a megoldáshoz a szerző nem járul, hanem voltaképpen dogmatörténeti alapon *Hans Mayer* megoldásait ismerteti. E tekintetben nem végzett hiábavaló munkát, mert *Mayer* idevágó dolgozatai egyrészt a bécsi *Zeitschrift für Volkswirtschaftslehre und Sozialpolitik* egyik füzetében, másrészt a *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* negyedik kiadásában jelentek meg és így talán sokan e megoldást nem ismerik. Erre való tekintettel kíváncsi lett volna, ha *Haydt* történeti és történetkritikai áttekintését valamivel szűkebb keretek között tartotta volna és inkább *Hans Mayer* megoldását még behatóbban vette volna elemzés alá.

H. F.

W. Röpke: Finanzwissenschaft. Berlin u. Wien. Spaeth u. Linde. 1929. 146. p.

Mióta különösen *Ricardo* a pénzügytant a közgazdaságtanba ágyazta be, e tudomány nem jelentéktelenül távolodott el ez állásponttól. Kivált Németországra áll ez, ahol *Rau*, *Stein* és *Adolf*

Wagner részben a régi kameralisztika egyes elemeinek felelevenítésével bő keretet adtak a pénzügytannak és ezt külön tudományként kezelték. Természetes, hogy eközben a közgazdasági, inkább elméleti vonatkozású kérdésekkel való összefüggéstől többé-kevésbé eltávolodtak és legalább is nagyon megnövekedett a különlegesen pénzügyi nézőpontnak a területe e tudományban. A sok pénzügyi technikai kérdés annyira előtérbe nyomul, hogy a pénzügynek a közgazdasággal való alapvető összefüggése nem kevésbé háttérbe szorult. Ez irányban a határhaszonelmélet — kivált *Sax*, *Wieser* és *Wicksell* munkáival — de egyuttal az olasz szerzők (*Pantaleoni*, *Mazzola*, *Graziani*, *Einaudi*, stb.) közreműködésével is igyekezett e hiányt pótolni és ismét a nagy elvi, a közgazdasággal összefüggő kérdéseket előtérbe hozni. *Edgeworth* és *Seligman* is ezirányban dolgoztak. Ezek hatása alatt ma mindinkább a pénzügy és a közgazdaság alapvető összefüggései felé fordul a figyelem. E törekvésnek gyümölcse *Röpke* rövidre szabott pénzügytana is.

Mint a közgazdasági elmélet éles elméjü művelője, *Röpke* e rövid munkájában, mely már külseje után ítélve is mentes a pénzügyi technikai részletektől, a pénzügytan legalapvetőbb és a közgazdaság szerkezetével is összefüggő kérdéseit veszi vizsgálat alá. Ha *Röpke* nem volna a pénzügytanban az elmélet és a politika szétválasztása ellen, akkor azt lehetne mondani, hogy elméleti pénzügytant akart írni. A munka irányát mindenesetre jellemzi az a meghatározás, melyet *Röpke* a pénzügytan fogalmáról ad, amidőn azt mondja, hogy a pénzügytan a közületek háztartása és a közgazdasági összefolyamat közötti összefüggés tudománya. (10. old.)

Csekély terjedelme mellett is a munka történetileg eléggé megvan alapozva, amennyiben magában foglalja a pénzügytan és azután magának a közületi háztartásnak a rövid fejlődését, utóbbit igaz csak a legáltalánosabb alapjaiban, ellenben külön tárgyalást szentelve Németország, Anglia és Franciaország háborús pénzügyeinek és a német pénzügyek alakulásának a háború után. E rövid leírások jellemzők és ezért igen hasznosak is.

Az ezután következő elméleti rész a pénzügy alapkérdéseinek szól, miközben erősen kidomborodik a közgazdasági szempont, kivált az adózóképeség kérdésének tárgyalásánál. E tekintetben örömmel állapíthatom meg, hogy *Röpke* álláspontja nagyjában egyezik a részemről a *Schanz-Festschrift*ben mondottakkal.* Ő is erősen kidomborítja a jövedelemeloszlásnak az adózóképeség határaitra való hatását és erősen hangoztatja az összefüggést a javaknak a magán-gazdaság és a közületi gazdaság közti megosztás és az adóteher elosztása között. Erősen előtérbe lép a közgazdasági szempont, a közületi kiadások és a közületi bevételek tárgyalásánál is, amennyiben mindkét tárgynál a közgazdaságra való hatást erősen kidomborítja. Igen behatóan foglalkozik *Röpke* az adóáthárítás kérdésével is, hevesen ostorozva az ugynevezett áthárítási agnosticizmust. E helyett határozott tételeket igyekszik nyújtani az adóáthárítás kérdésében, melyek azonban természete-

* *W. Heller*: Die Grenzen der Besteuerung. Beiträge zur Finanzwissenschaft. Tübingen, 1928. Bd. II. L. 87—111. old.

sen figyelembe veszik azt, hogy az alkalmazott adónemnek magának milyen döntő jelentősége van az áthárítás kérdésében.

A munka, az ugynevezett különleges adóelméletet is felöleli és bár rövid, de a lényegét élesen kidomborító fejezetekben tárgyalja a főbb adónemeket. Aránytalanság csupán a közületi hitelre vonatkozólag mutatkozik, amennyiben e tárgynak még tíz oldalt sem szentel, holott e kérdés nemcsak jelentőségénél, de mélyremenő közgazdasági összefüggéseinél fogva is nagyobb mértékben érdemelte volna meg a figyelmet.

A terjedelmes pénzügytanok mellett, melyeknek hosszadalmaságuk és a részletekben való elveszésük folytán kevésbé vonzó olvasmányt nyújtanak, *Röpke* pénzügytana a lényeg kidomborításával, kivált, mint ugynevezett bevezetés a pénzügytanba, jó szolgálatot tesz. Ha talán itt-ott, miként azt Fritz Karl *Mann* igyekezett kimutatni, egyes irodalomtörténeti és talán egyik-másik kérdésben is, vannak benne tévedések, azért mégis éles képet nyújt a pénzügytan alapkérdéseiről.

Magyar szempontból örömmel említhető fel, hogy ama kevés munka között, melyeket összefoglaló irodalomjegyzékében felemlít, *Földes Béla* Finanzwissenschaftja is szerepel. H. F.

Eichborn, Kurt v.: Das Soll und Haben von Eichborn & Comp. in 200 Jahren. Leipzig: Duncker & Humblot. 1928. XVI. 383. p.

Régi cégek monográfiai mindig érdeklődésre tarthatnak számot. Történetük már történelem; egykori feljegyzéseik világosképek helyes meglátásában támogatnak. Fokozott mértékben áll ez oly műről, mint az előttünk fekvő, mely az Eichborn & Co. 200 éves tevékenységéről számol be. E jelentékeny kereskedelmi és bankháznak, mely a világ hetedik legrégebbi magánbankháza, lényeges szerepe volt Szilézia vászon-, gyapju- és pamutiparának felvirágoztatásában; az állam részére lebonyolított hitelügyletei által pedig tényezője lett Poroszország történelmének. A cég története valóban, mint a szerző előszavában állítja, „a hazai gazdasági történés epikai elbeszélése” és több vonatkozásban élénk világot vet a politikai és a gazdasági történet szoros érintkezésére.

Az Eichborn-cég alapításával kapcsolatban betekintést nyerünk Breslau fénykorába, melyben oroszánrésze volt fejlett kereskedelmének. Állandó nemzetközi vásárának látogatói Orosz-, Lengyel-, Magyar- és Törökországból kerültek ki; míg a sziléziai vászon-, fonal- és fátýolanyagok Hamburgon és Amsterdamon keresztül a világ minden tája felé vették útjokat. Ebbe az élénk gazdasági életbe kapcsolódott be sikeresen a XVIII. század elején kereskedői, bizományi és bankári tevékenységével Johann Ludwig Eichborn.

Sok szó esik a könyvben Sziléziának Nagy Frigyes által Poroszországhoz való csatolásáról is, melynek e tartományra mélyreható gazdasági hatásai voltak. Az uralkodó merkantilista felfogása a közvetítő és cserekereskedelem hanyatlását, majd elsorvadását idézte elő. A külföldiek, semhogy a porosz vám- és akcisa-illetéket lerójják, inkább a lipcei, naumburgi, frankfurti vásárokat keresték fel. Viszont a Nagy Frigyes jóindulatát élvező vászon-, posztó- és gyapjuipar ekkor élte virágkorát. A sziléziai vászon Hamburgon és Németalföldön keresztül Angol-, Francia- és Spa-

nyolországban, Portugáliában, Sziciliában és Nápolyban, továbbá Orosz- és Lengyelországban, valamint Amerikában talált piacra. A Hamburg felé irányuló vászonexport ugyyszólván a maga egészében a Hollandia felé irányuló $\frac{1}{4}$ -ében pénzügyileg a cég kezén ment keresztül. A posztó- és gyapjúáru export piaca Oroszország, Kína és Amerika volt. A hegyvidéki vászon- és posztógyárosok ugyyszólván összességének az Eichhorn-ház volt a bankárja és ezért hogy az árukat, melyekre előleget adott volt, szem elől ne veszítse, egészen a vasutak meghonosodásáig kiterjedt szállítási üzletet is folytatott.

Az Eichborn & Comp. bankház sulyára jellemző, hogy midőn Nagy Frigyes 1765-ben a „Königl. Giro- und Lehnbanco in Berlin und Breslau“ néven megalapítja a porosz állami bankot, ennek a tevékenységébe Breslauban bevont két bankház egyike az Eichborn-cég. Később a napoleoni háborúk korában az Eichborn-ház tekintélyes volta még inkább kidomborodik. [Két ízben közvetített Ausztriának Anglia részéről subsidiumokat. (A. Hofer András csapatai részére esedékes összegeket forgalmi nehézségek miatt nem tudta kezükhöz juttatni.) Az osztrák csapatoknak, a szász hadipénztárnak, a württembergi csapatoknak folyosította a hatóságaik részéről kiutalt összegeket. Mindenekelőtt azonban Poroszországnak tett a breslaui kereskedővilág, főleg Johann Wolfgang Eichborn oly szolgáltatokat, melyek abban a veszedelmes válságban elsősorban járultak hozzá az államszervezet fenmaradásához.

A napoleoni háborúk lezajlása utáni időkben várt ipari fellendülés Sziléziában elmaradt. A kontinentális zár tartama alatt Anglia elragadta piacait, s azokat az Eichborn-cég és a kormány vállvetett erőlködésével sem sikerült többé visszaszereznie. Földközi tenger melletti piacok létesítését viszont a biztonság hiánya tette kockázatosná s ezzel kapcsolatban a harmincas években először merült fel egy német flotta szükségének a kérdése. A Zollverein megalakulásával a sziléziai ipari termékek elhelyezésére Sziléziában nyílt tág tér.

A XIX. század második negyedében az élénk gyapjúkereskedelem néhány évtizedre visszavarázsolja Boroszló fénykorát. Bankári, bizományosi és szállítási minőségben jóformán teljesen az Eichborn-ház bonyolítja le, mely ekkor érte el zenitjét. Az összes Rothschild-házak megbízottja: Philipp Sylvius Eichborn pedig Berlinben is meg akarja vetni a lábát.

Szemléltetően domborodnak ki a cég további története folyamán a német vasutépítési korszak, az alapítási periódus és a nagyipar financirozásának kérdései. Mutatja ez előkelő cég története, hogy a higgadt és biztos vezetés alatt álló bankházat mily kevésbé szédítette meg az alapítási láz. A cég minden rázkódás nélkül állta ki e korszakot és újabb lendületet véve, különösen az Oroszországból jövő kivitel világpiaci financirozásában vett részt.

Amit a szolid üzleti politika el tudott háritani, azt a veszedelmet felidézték a háború utáni bizonytalan állapotok az értékek átértékelésével mintegy kérdésessé téve az eddigi célkitűzéseket. Az a 200 év, melyre a cég fennállásával visszatekinthet, mindenesetre az események változatosságával sok érdekeset rejt magában Poroszország eme keleti vidékének gazdasági fejlődését illetőleg. *H. F.*

Dr. Haimburger Karl: Die Theorie von der industriellen Reservearmee. Halberstadt, H. Meyer, 1928. 165 S.

Haimburger könyve kitűnő s a probléma gyökeréig lenyúló elemzése *Marx* ismeretes s gyakran bírálat nélkül, közhely gyanánt idézett tételének az „ipari tartalékhadereg“-ről. Egyfelől e tétel történeti keletkezése, a benne szerephez jutó gazdasági és szellemi áramlatok kifejtése, másfelől a valóság tényeivel való szembeállítása, bíráló szétboncolása munkájának tárgya. Végül kitér az elmélet *Oppenheimer*-nél fellépő változatának ismertetésére és kritikájára is.

Kétségtelen, hogy társadalmi kérdésekkel foglalkozó írók sose képesek magukat teljesen kivonni koruk, lelki környezetük, a közvetlenül tapasztalt tények és kívánságok hatása alól, innen ered, hogy elméleteik sokszor egy sajátos történeti helyzetből levont általánosításokat tartalmaznak, egyszeri adottságból mindenkorra szóló következtetéseket állítanak fel. Ezt a tényt *Marxra* nézve is megállapíthatjuk. A XIX. század első felében az angol munkásság helyzete, — amint azt H. könyvében is újra jól összefoglalva olvassuk — rettenetesen sivár volt, a földbérlek elűzése, a gépek, a magas gabonaárak által sújtott tömegek a munkapiacon óriási kínálatot teremtettek: innen az alacsony bérek s a munkanélküliek nagy serege. A klasszikus iskola e nagy nyomort a túlnépesedésből magyarázta, reformerek és szocialista gondolkozók viszont a fennálló társadalmi rendben látták annak okát. *Marx* is a munkásság akkori szomorú állapotát a kapitalizmussal járó kényszerű helyzetnek tekintette s ebből vonta le a mai társadalom elkerülhetetlen összeomlásának tudományos bizonyítékait. Fejlődéelméletének központjába éppen az „ipari tartalékhadereg“-ről szóló tételt állította. De ez az elmélet is, amelyet egyébként a valóságos fejlődés tényei néhány évtized alatt megcáfoltak, nem annyira objektív szemlélődés, mint inkább etikai motivumok szülötte. Keletkezésének figyelemmel kísérése iskolapéldáját nyújtja a tudományos és erkölcsi célkitűzések összekeveréséből eredő tévedéseknek.

Nagyon messzire vezetne, ha most itt részletesen követnénk H. fejtegetéseit, amelyekkel *Marx* elméletének kialakulásában személyes, bölcséleti, politikai és egyéb hatóerők szintetikus összejatszását tárja elénk. Az irodalom ma már meglehetősen tisztázta a marxizmusban érvényesülő szellemi befolyásokat, Hegel, Feuerbach, a francia materializmus és szocializmus s az angol közgazdaságtan szerepét s e részt H. sem tud sok újat mondani. Mindamellett beállítása nincs minden eredetiség híján, amidőn az „ipari tartalékhadereg“ sajátos szemszögéből vizsgálja *Marx* szellemi fejlődésében a szóban forgó tétel genezisét. A hegeli bölcsélet légkörében élő s az emberiség felszabadításáért rajongó Marxot mindenekelőtt a dialektika vezette a mai társadalmi rend negációjának gondolatához. Ámde az új társadalmat létrehozó, a proféciát valósággá váltó erőnek már a mai rendben meg kell lennie: ez éppen a proletáriátus. Fourier, Engels, Proudhon műveinek olvasása által mind jobban kikristályosodott a teória, amely azután a „Kapital“-ban jutott teljes s most már közgazdaságtanilag is megalapozott kifejléséhez. Lényege közismert: a „többletérték“-et élvező tőkés úgy tudja legjobban nyereségét szaporítani, ha a termelést kiterjesztve, a tech-

nika vívmányait felhasználja, vagyis ha az akkumuláció „a tőke organikus összetételének“ megváltoztatása mellett történik. Mert a technikai tökéletesedés az egyes munkás produktívabb kihasználását teszi lehetővé, ezért a „variábilis tőke“ relative csökken a „konszans tőke“-vel szemben. A munkaeszközök s a munka produktivitása gyorsabban nő, mint a termelő népesség: e ténynek kapitalisztikus kifejezése, hogy a munkásság szaporodása gyorsabb, mint a tőke munkaszükséglete. Maga a munkásság a termelő eszközök létrehozásával mind nagyobb arányban feleslegessé teszi önmagát, a tőke akkumulációja révén mind jobban kiszorul a termelésből. Emellett *Marx* szerint a technikának az a hatása is van, hogy mind jobban uniformizálja a munkásokat, a gép kiszolgálása nem kíván specializációt, a homogén tömeg bármelyik tagja alkalmazható mellé. Így áll elő egy nagy „ipari tartalék hadsereg“, amelyből mindig lehet meríteni s amely a béreket szükségképen mindig a minimumra nyomja le. De a tőkekoncentráció folytonos továbbfejlődésével ez a proletártömeg fogja megszüntetni a tőkemonopóliumot, kisajátítva a kisajátítókat.

A marxista elméleten mindenekelőtt maguk a szociálisták gyakoroltak bírálatot. Egyfelől a munkásság szervezkedés révén sokat javított sorsán, másfelől a vezetők, élükön *Bernstein*-nel, hangsúlyozták, hogy a marxista tanok továbbépítésének azok kritikájával kell kezdődnie. Maga *Bernstein* „a gazdasági élet legkézzelfoghatóbb tényeinek szinte hihetetlen elhanyagolását“ vetette *Marx* szemére. Az „elszegényedési elmélet“ sem abszolút, sem lélektani értelemben, sem mint tendencia, nem volt fenntartható. De a tények rácsáfoltak arra az állításra is, hogy a gépek egyfelől kiszorítják, másfelől uniformizálják a munkásságot, mert éppen ellenkezőleg a technikai fejlődés újabb differenciációkat, erősebb szellemi kiképzést tett szükségessé. Általában helytelen módszeres eljárás a munkásságot egyszerűen homogén tömegnek tüntetni fel, amelynek egy része aktív, a másik része pedig munka híján tartalékot alkot. A különböző foglalkozási ágak, a helyi szétválasztás, a munkanélküliek között is külön csoportokat hoz létre s ezek egyikében kereslet lehet, a másikában pedig munkanélküliség.

H. megvizsgálja a problémát olyan beállításban is, hogy vajjon az egyes külön munkáscsoportokon belül a munkanélküliek nem alkotnak-e zárt sereget, amely az aktív dolgozók mögött tartalékként állva, ezek munkabérét is leszorítja. E részt hivatkozik arra, hogy a munkásság sem szívesen változtatja lakóhelyét, ez a körülmény, de még inkább a munkanélküliek segélyezése okozzák, hogy egy bizonyos foglalkozási ág munka nélkül állói sem tekinthetők egységes egésznek egy nemzetgazdaságon belül s nem is fejtenek ki mindenütt egyforma nyomást, amit a munkabérek közötti jelentékeny helyi különbségek bizonyítanak.

Maradna tehát megvizsgálandóként még a lokális munkanélküliség tartalék jellege. *Sombart* a munkanélküliséget háromféle okra vezeti vissza: 1. személyes, 2. technikai-társadalmi és 3. gazdasági-társadalmi okokra. Semmiképen se tekinthető ipari tartalékseregnek az az 1—2%-nyi munkanélküli, aki restség, betegség vagy hasonló okokból állandóan kerüli a nemzeti termelésbe való bekapcsolódást. Viszont a technikai okokat illetően H. arra mutat rá.

hogy a régi, megalapozott termelési ágakban ma már az átalakulások nem szoktak hirtelen, forradalomszerűen végbemenni, ezért a munkás feleslegessé válásának veszélye mind csekélyebb. Ugyanigy próbálja a „racionalizálás“ mérsékelt hatásait kimutatni, e részt tapasztalataink még nem elegendők annak megítélésére, hogy e kísérleteknek a munkapiacra gyakorolt hatását tényleg oly csekélyfokúnak tekinthessük, mint azt a szerző — igen nagy óvatossággal — feltételezi. A „gazdasági-társadalmi“ okok által előidézett munkanélküliség terén meg kell különböztetnünk az időszakos és a válságok okozta munkanélküliséget. Az előbbi, az évnek csupán egy bizonyos szakában dolgozó s gazdaságilag már így beállított munkások alig jelentenek nem dolgozásuk idején nyomást a munkapiacra. Mindenesetre legkomolyabb a válságok okozta munkanélküliség: e részt H. igen érdekes elemzésben vizsgálja Németország munkanélküliségének adatait az 1926 január 1-től 1927 augusztus 1-ig terjedő súlyos időben, párhuzamba állítva azokat a munkabérek változásával s kimutatja, hogy sok szakmában a munkabérek a nagy munkanélküliség idején is emelkedtek. Ebből pedig az következik, hogy a nem foglalkoztatott munkásoknak nincs meg az a képességük, hogy a béreket leszorítsák, illetve ezt a hatást H. tanúsága szerint csupán a munkanélküli válság elején, viszonylag rövid ideig tudják kifejezni s ehhez is az szükséges, hogy a munkanélküliek a dolgozók számának legalább 10%-át tegyék ki.

Befejezésül a szerző foglalkozik még *Oppenheimer*-rel, aki elfogadta az „ipari tartalékhadserg“ elméletét, azonban annak alapját a „föld-zárlat“ által kiszorított mezőgazdasági lakosságban látta. A béreket minden osztályban végeredményben a „határkuli“ határozza meg, ha az ipari telepekhez közeleső mezőgazdasági tartalék csoportjai az iparba állíttatnak be, ezek helyére távolabbi rétegek lépnek s végül a „határkulik“-nál fellépő hiány okozza ezek bérének emelkedését s innen továbbterjedőleg a többi bérosztályokét is. Az emelkedés azonban *Oppenheimer* szerint éppen a mezőgazdaság latens tartaléka miatt, sosem felel meg a termelékenység sokkal gyorsabb emelkedésének. H. *Oppenheimer* tételeit bírálva, mindenekelőtt a produktivitás nehéz problémájával foglalkozik, azután egy rendkívül tanulságos és részletes elemzésben vizsgálja a béremelkedések okait s e részt különösen érdekes az a megállapítása, hogy szemben *Oppenheimer* állításával, a magasabb munkásosztályok bére éppen azért emelkedhetik, mert az alsóbbaké csökkent.

Elemzésének tanuságaként H. rámutat arra, hogy a munkanélküliséget igen gyakran a munkások kellő képzettségének hiánya okozza, sokszor bizonyos ágakban a kereslet nem tud kielégítést találni. Ezért igen nagy fontosságúnak mondja egyfelől a szakmunkások megfelelőbb képzését, másfelől általában a munkásság szellemi és kulturális színvonalának emelését. Másrészt a munkabéreket illetően azok gyökere nyilván a produktivitás problémájában rejlik s a közgazdaságtannak egyik fontos feladata éppen az, hogy bizonyos termelési ágakat a produktivitás szempontjából megvizsgálva, tárgyilagos alapot tudjon szolgáltatni a bértárgyalások számára.

K. Nagy Dénes.

Hantos Elemér: Die Rationalisierung der Weltwirtschaft. Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart. Heft 71. Tübingen, 1930. 47. lap.

Briand páneurópai terve egyelőre irattárba került és ennek dacára nem szűnik meg az az óhaj, hogy az államok igyekezzenek egymás között minél szélesebb terjedelmű gazdasági kapcsolatokat létesíteni, mert a jelenlegi gazdasági helyzet az egész világ fokozatos elszegényedésének, a megélhetési gondok ijesztő emelkedésének jellegét viseli magán. A kis termelő és fogyasztó területek, az új államok égnék meredő magas vámfalaikkal valósággal elsáncolják magukat és a nemzetközi gazdasági érintkezést a legminimálisabbra kívánják leszorítani. A politikai szuverénítás érvényesítése ez gazdasági téren, azonban szomorúan kell az egyes államoknak tapasztalniok azt, hogy amíg politikailag lehet boldogulni merev szuverén elvek mellett is, addig gazdasági téren a boldogulás csak akkor köszönthet be, ha a nemzetközi gazdasági vonatkozások minél szélesebb területre terjednek ki.

Ezt az igazságot — el kell ismerni — Hantos Elemér kezdte először hirdetni és még meg sem száradt a tinta a békeszerződéseken, amikor megkísérelte kimutatni, hogy a békeszerződések tartóhatatlan gazdasági állapotokat teremtettek egész Középeurópában és figyelmeztette az egyes államokat, hogy idejekorán engedjenek merevségükből és a gazdasági megértés útjára lépjenek, mert különben Középeurópában az elszegényedés fokozatosan nagyobb arányokat fog ölteni. Eleinte — sajnos — nagy figyelem nem kísérte Hantos intelmeit, jóllehet ő a tudós alaposságával jelölte ki azokat az utakat, amelyeken Európa a gazdasági boldogulás felé közeledhetik. Szerzőt nem csüggesztette el az aránylag csekély érdeklődés első megmozdulásával szemben, évek hosszú során át a legnagyobb szívóssággal küzdött tovább. Sorjában jelentek meg munkái a középeurópai pénz-, kulturproblémáról, a középeurópai közlekedési politikáról, majd a világgazdasági konferencia szükségességéről, amelynek betetőzéséül most a „Die Rationalisierung der Weltwirtschaft“ című munkája zárja be a sorozatot.

Ha végig tekintünk Hantosnak az utolsó tíz év alatt megjelent művein, meg kell állapítanunk, hogy azok az elvek és ideálok, amelyeket ő propagálni kezdett, annyira átmentek a köztudatba, hogy ma a középeurópai államok gazdasági viszonyainak javulása azoknak az irányoknak elfogadásától és helyes alkalmazásától függ, amelyeket Hantos munkáiban kezdettől fogva kijelöl. A világgazdasági helyzet kedvező fejlődési lehetőségének a racionalizálás elvének a gyakorlatba való megfelelő átvitele az egyik fontos előfeltétele. A népesedési statisztika és a nyersanyagtermelés azok a természetes források, amelyekből a világgazdaság táplálkozik, mert ha ennek a két területnek indexszámai ismereteseek, könnyű a munkáshiányon és a munkásfeleslegen segíteni. Hisz a világgazdaságnak éppen az a rendeltetése, hogy az itt lehetséges ellentéteket kiegyenlítse és ezenfelül a nyersanyag elhelyezése is a racionalizálás elvének megfelelően nyerjen megoldást. Szerző ebből a gondolatkörből indul ki legújabb munkájában és arra az eredményre jut, hogy a világgazdaság racionalizálása a világgazdasági válságokat még egy szaporodó népesedési folyamat és egy esetleges csökkenő, vagy lassabb folyamatu nemzeti vagyonképződés mellett is képes kiküszöbölni.

Természetes, hogy a világgazdaság racionalizálása a legszorosabb gazdasági együttműködést kívánja meg az egyes államok között, amikor a fogyasztás szabályozást nyer azáltal, hogy nemzetközi szervezetek háritják el preventív intézkedések segítségével a túltermelés veszélyeit; mert a nemzetközi közgazdasági szervezetek azokat a lappangó szimptomákat, amelyek ezidőszerint előidézik a válságokat, képesek ellensúlyozni, sőt majdnem tökéletesen kikapcsolni. A világgazdaság racionalizálása megteremti a „Planwirtschaft“-ot, amelynek nyomai — sajnos — a mai gazdasági életben fel nem lelhetők, de a viszonyok kényszerítő nyomása — akár akarják az államok, akár nem — rá fogja őket kényszeríteni arra, hogy törvényhozásuk többet foglalkozzék a gazdasági politikával, mint eddig és irányelvek állapíttassanak meg a gazdasági élet fejlődése számára. Ezt élezi ki szerző jelen munkájában, amelyet a gyakorlati gazdasági politikus nagy elméleti tudásra valló, de nagy gyakorlati érzéket is mutató és a világgazdasági helyzetet alaposan ismerő tudós alkotásaként kell jellemeznünk. Mint örvendetes tény könyvelhető el szerző javára, hogy munkái ma már a külföldi irodalomban is előkelő helyet jelölnek ki számára és Középeurópa legszámottevőbb revüiben a legszélesebb tárgyalási anyagnak szolgálnak.

Domány Gyula.

Dr. Mihelics Vid: Az új szociális állam. Társadalompolitikai és gazdasági rendelkezések Európa legújabb alkotmányaiiban. Szent István Társulat. Budapest, 1931. 195. l.

A háboru utáni átalakulások számos országban új írott alkotmányt hoztak létre. Ezen alkotmányok egyik jellemvonása az, hogy nem csupán az egyes államok közjogi berendezésének alapvonásait, az állami főhatalom gyakorlásának és a törvényalkotásnak módozatait szabályozták, hanem ezen tulmenőleg egyrészt elvi kijelentéseket is tesznek az állami berendezés által megvalósítandó eszmények tekintetében, másrészt pedig némely esetben konkrét intézkedéseket is tartalmaznak. Ennek következtében a háboru utáni írott alkotmányok jó képet adnak arról, hogy mely társadalmi eszmények az uralkodók — bár az is igaz, hogy az alkotmányok ezirányu megítélésénél figyelembe veendő körülmény az, hogy azok jórészt közvetlenül a háboru végeztével, részben forradalmi időkben jöttek létre s azóta az uralkodó eszményáramlatok is részben ismét átalakultak.

M. rendkívül érdekes és hézagot pótló könyve a cseh, finn, eszt, osztrák, lengyel, jugoszláv, lett, ír, román, török, görög és litván alkotmányokat dolgozta fel és az olasz Carta del Lavoro, valamint a spanyol testületi organizációs törvény intézkedéseit is figyelembe vette. Jól látja meg azt, hogy a háboru utáni alkotmányok szövegezői előtt két vezető eszme lebegett: a nemzetiségek önrendelkezése és a demokrácia gondolata. Mig az előbbi azonban inkább csak ürügy, az utóbbi oly cél, melynek elérésére őszintén törekedtek. Az alkotmányok ugyan gyakran nem egyöntetű alkotások, hanem kompromisszumok eredményei, mégis lehetséges őket általánosságban jellemezni, annak következtében, hogy két sajátosság a legtöbb új alkotmányban kifejezésre jut: egyrészt az.

hogy a legkinosabb pontossággal szabályozzák a demokrácia intézményét, másrészt az, hogy erős visszahatást tanúsítanak az individualisztikus liberalizmussal szemben, melyen a múlt század demokratikus alkotmányai nyugodtak (14. l.). Az új alkotmányok általában bizalmatlanok a végrehajtó hatalommal szemben, de egyzersmind védekezni törekszenek a parlament esetleges zsarnokságával szemben is. Evégből a végrehajtó hatalom és a törvényhozó hatalom működését részletesen megszabják, amit M. technifikálásnak nevez, azt értve ezalatt, hogy az alkotmánynak parlamentáris mechanikus működését a legaprólékosabban akarták tételiesen is szabályozni. Jeles szerzőkkel szemben M. nem hajlandó ezt racionalizálásnak nevezni, miután szerinte racionalizálásról csak akkor lehetne szó, ha az alkotmányok említett intézkedései valóban észszerűek volnának (17. l.). M. tekintettel van arra is, hogy számos államban diktatúrák léptek életbe, szerinte azonban ebből még nem lehet a demokráciának mint világnézetnek válságára következtetni. Nem tagadja azonban, hogy a demokrácia tényleg válsággal küzd, aminek okát abban látja, hogy a kontinens nem tudta elsajátítani Angliától a parlamentáris szellemet s így az a demokrácia, amely Angliában élő valóság, a kontinensen csupa hazugság. Ebben szerepe van annak is, hogy a parlamentek — legalább is M. szerint — a kontinensen többnyire nem a demokráciát, hanem a plutokráciát és a bürokráciát képviselik (21—23. l.).

A háború utáni alkotmányok legfőbb sajátosságai közé tartozik az, hogy számos szociális és gazdasági rendelkezést tartalmaznak. Ebben szerepe van annak, hogy a háború után összeült alkotmányozó nemzetgyűléseknél befolyáshoz jutott a szervezett munkásság. De még nagyobb jelentősége volt annak, hogy a múlt század individuális szabadságjoga, a korlátlan szabadverseny ellen felébredt kollektív szemlélet megváltoztatta az általános jogi felfogást. Az új alkotmányok csaknem kivétel nélkül szakítanak a múlt század jogállamának fogalmával s helyébe a társadalmi kiegyenlítés és a közösségeszme szociális államát ültetik. Az a körülmény, hogy e szociális jognyilatkozatok a legtöbb országban nem váltak valósággá, nem von le semmit azok szellemtörténeti értékéből, miután azt bizonyítja, hogy abban az időben, amikor az alkotmányok keletkeztek, egyetlen politikai párt sem ignorálhatta a szociális kérdést (38. l.).

Az új alkotmányokban foglalt gazdasági és szociális rendelkezések csak részben tartalmaznak konkrét szabályozásokat, nagyobb részt csak deklarációk. Ezeknek a deklarációknak tradícióbeli okai is voltak. A francia forradalom óta minden forradalom egyik legelső feladatának tartja, hogy jogkijelentéseket iktasson alkotmányába. A deklarációk három csoportra oszthatók. Vannak, amelyek 1. alanyi jogokat, amelyek 2. kötelelességeket állapítanak meg és vannak, amelyek 3. igényeket ismernek el. Az alkotmányokban szereplő deklarációknak az ad jelentőséget, hogy különböző később hozandó intézkedéseknek, de fennálló intézményeknek is maradandóan legitimáló forrásává válnak. De igen nagy pedagógiai jelentőséggel is bírnak és irányt jeleznek a szociális jogok garantálásának folyamatában (159. l.).

Az új alkotmányokban foglalt, a gazdasági vonatkozásban jelentős deklarációk legfontosabbja a magántulajdon korlátozására vonatkozik. Már hosszabb ideje előtérbe nyomulóban volt az a gondolat, mely az alkotmányokban kifejezésre is jutott, hogy a magántulajdont erős korlátoknak kell alávetni, miután azt az általa ellátott szociális funkció szempontjából kell megítélni. Ezen gondolat megvalósítása a kisajátítási jognak kiszélesítésében nyert megvalósítást. Korábban a kisajátításnak csak „közszükség” esetén volt helye, míg utjabban a „közhasznuság” vagy „az általános közérdek” mellett is jogosultnak mondatott ki. Egyik-másik új alkotmány nem is az abszolút közhasznuságot veszi irányadóul, hanem a relatívet, vagyis a nagyobbhasznuságot, ami elég radikális gondolat. Egyik-másik alkotmány, így pl. a német, még tovább megy, mikor a kártalanítás nélküli kisajátítást is lehetővé teszi, bár ezt a rendelkezést egyelőre nem alkalmazták. Jellegzetes az is, hogy a német alkotmány nem örökösödési adóról beszél, hanem az örökségből az államot megillető részről.

A tulajdonjoggal szorosan kapcsolatos a földreform problémája is, amelynek szabályozásával az új alkotmányok behatóan foglalkoznak. M. a földreformok kérdésével természetesen részletesen foglalkozik és helyesen látja meg azt, hogy a földreform intézkedéseivel mily különféle, nem merőben gazdasági, hanem inkább politikai célokat is óhajtottak megvalósítani. A szocializálás kérdésével ugyancsak behatóan foglalkozik. A szocializálási kísérletek kudarcát ismertetve, hozzáfűzi, hogy azok bebizonyították, hogy az eredményes gazdálkodásnak legfőbb tényezője az önérdék; a kezdeményezési szabadság semmi körülmények között és sohasem nélkülözhető, csak arról lehet szó, hogy az államhatalom az egyéni érdek érvényesülését a közérdek szolgálatába állítsa, de még a kezdeményezési szabadságnál is fontosabb az erkölcsi felelősség és kötelességérzet, amely nélkül huzamosabb ideig semmiféle vállalat sem boldogulhat. (91—92. l.)

Az új alkotmányok nem csupán bőséges szociálpolitikai rendelkezéseket tartalmaznak, hanem nem egy közülük a dolgozók emberi méltóságában gyökeredző, a háborúelőttihez képest új szociálpolitikai világnézetet tükröztet vissza. Különösen az emberi munka védelme oly gondolat, amely előtérbe nyomult. De az új közjog a munkát is szociális funkciónak deklarálja. Ezzel kapcsolatos a munkabérvédelem problémája, aminek biztosításához a munkásság szervezkedésének megengedése és a sztrájkjog biztosítása szükséges. Egynémely alkotmány azonban a szociális biztosításra vonatkozó alapelveket és a szövetkezeti mozgalomra vonatkozó szabályokat is tartalmazza. M. különösen a szakszervezeteknek az alkotmányok által való elismerését tartja rendkívül nagy horderejű mozzanatnak. Szerinte ez nem pusztá reakció a gazdasági liberalizmussal szemben, hanem annak a ténynek az elismerése, hogy a szakszervezet a jövő fejlődésnek és a szociális államnak az alapja.

M. a szorosan vett szociálpolitikai rendelkezések mellett, az üzemszervezet kérdéseivel is foglalkozik, gazdasági demokrácia gyűjtőcímet alatt. Szerinte ez egy lépés a tőke és a munka egyenjogúsítása irányában. Ezen egyenjogúsítás jelentőségét abban látja, hogy ezáltal a fizikai munkás gazdasági és társadalmi emelkedése

biztosítható anélkül, hogy emiatt kénytelen volna saját osztályából kilépni. Helyesen meglátja azonban, hogy a gazdasági demokrácia megvalósítását az nehezíti meg, hogy a munkások, ha részt is vesznek a termelés irányításában, nem tudják és nem akarják ugyanazt a kockázatot vállalni, mint a munkaadók. Ez magyarázza, hogy a munkaadók és a munkavállalók viszonyára vonatkozó gazdasági demokrácia megszorított értelmű üzemi demokráciává csökkent le, vagyis a munkások csak azokban az ügyekben kapnak befolyást, amelyek közvetlenül érintik őket s amelyekben illetékességgel és felkészültséggel bírnak. Ilyen ügyek általában az üzembiztonsági, egészségügyi berendezések, kulturális és jóléti intézmények, fegyelmi ügyek és a munkaviszályok békés elintézése (130—31. l.).

M. — kritikai megjegyzéseiben a természetjog alapjain állva — számos más kérdést is érint és különös súlyt helyez annak kidomborítására, hogy az új gazdasági rend miben különbözik a bolsevizmus gazdasági berendezésétől. A kitűnő munkánál csak az sajnálatos, hogy csak helyyel-közzel emlékezik meg arról, hogy az alkotmányokban foglalt számos elvi kijelentés a későbbi jogfejlődés során miként valósult meg. Helyyel-közzel ezt is megteszi ugyan, azonban e tekintetben nem teljesen következetes. Az is sajnálatos, hogy M. témáját azokra az államokra korlátozta, amelyekben új írott alkotmány jött létre. Az új jogfejlődés ugyanis a többi országokat is érintette és rendkívül becses lett volna a párhuzam, amely a forradalmi átalakulásokon átment országok jogfejlődése, valamint a töretlen fejlődésű országok, pl. Anglia, Franciaország, az Egyesült Államok, az északi országok, de Magyarország jogintézményeinek fejlődésével megállapítható lett volna. Ez a fogyatékoság azonban nem rontja le a kitűnő könyv értékét. Hogy mégis megemlítem, annak oka az, hogy előreláthatólag és remélhetőleg a műnek újabb kiadása fog szükségessé válni, amikor a jelzett módon való kiegészítése örvendetes volna.

Varga István.

A világ mezőgazdasági termelése az 1930. évben.
Kiadja a m. kir. Földmívelésügyi miniszter. Budapest, 1931.

A földmívelésügyi miniszter most adta ki a *világ 1930. évi mezőgazdasági termeléséről* szóló több, mint 25 ives kötetét és ennek a vastag kötetnek láttán elsősorban is azt a kérdést kell felvetnünk, hogy ennek a nagy munkának elkészítését éppen nekünk, szegény kis Magyarországnak kell-e vállalnunk és nem kellene-e átengedni a munka dicsőségét, de egyben költségeit is valamely nemzetközi intézménynek — Genfnek, vagy Rómának — vagy nálunk valamivel gazdagabb országnak, — Franciaországnak, vagy Angliának. Sok, rendkívül sok, minket is legközelebből érdeklő adat van ebben a könyvben; de hogy az Andamanok és Nicobarok, Andorra és a Bahrein szigetek, Martinique és Kwang Tung és más — bevalljuk — geográfiai emlékezetünk kódében már el-elvesző országok durra- és kókusztermeléséről, láma- és yaktenyésztéséről nekünk miért kell éppen most tudnunk, vagy mikor kell tudnunk, az nem egész világos előttünk. De ha *la mariée est trop belle* is, azért nem kevésbé érdemes és szükséges vele foglalkoznunk. Összesen 177 ország mezőgazdasági termelésének főbb adatait találjuk meg a könyvben az illető országok területi és népességi adataival

együtt, úgyhogy a „Statesmen Yearbook“, vagy egy földrajzi lexikon sok adatát is megismerheti a tudományszomjas olvasó.

Rendkívül érdekes a munkában az egyes országok 1929. évben hektáronként elért termésátlagának összehasonlítása és ha természetszerűen ebben az összehasonlításban mindenekelőtt *Magyarországot* keressük, akkor máris szerezhetünk tanulságokat. Magyarország hektáronkénti 13.60 q átlagtermésével a búzánál a 23. helyen, 12.16 q rozstermésével a 18. helyen, 14.31 q árpatermésével a 24. helyen, 13.62 q zabterméssel a 18. helyen, 15.98 q tengeritermással a 27. helyen, 76.54 q burgonyatermással a 35. helyen, 203.9 q cukorrépatermással a 17. helyen áll. Ez a szomorú helyezés, *amit nem lehet és nem szabad csak az éghajlati és talajviszonyokkal magyarázni*. Magyarországot, a buza hazáját, a búzatermésátlagban minden európai állam megelőzi, kivéve az olyan országokat, mint Albánia, Litvánia, Lengyelország, Jugoszlávia, Lettország, Észtország, Spanyolország, no és Luxemburg. Megelőz Új-Zéland, Sachalin, Finnország és Chile, hogy a többiről ne is beszéljünk. A tengeritermés tekintetében megelőz Ausztria és Csehszlovákia is, pedig ezeknek éghajlati és talajviszonyai a tengeritermelésnek talán mégis csak kevésbé kedveznek. A cukorrépatermelésnél elfoglalt 17. hely azt jelenti, hogy utánunk már csak Luxemburg, Canada, Japán, Jugoszlávia, Románia, Ausztrália, Svédország, Bulgária, Korea, Szovjetország, Törökország és Uruguay jön. A világ legfontosabb búzatermelő országai között a termés mennyiségével 1930-ban a tizenötödik helyen álltunk kerek 20 millió mázsa búzatermelésünkkel, de előttünk persze olyanok is vannak, mint az Egyesült-Államok 231 millió, Szovjetország 218 millió, Canada 107 millió, Argentina 74 millió métermázásával.

A legnagyobb érdeklődésünkre érdemes a könyvnek „*a világ gabonatermelésének mérlegében*“ foglalt adatai. Ebből — hogy csak a búzánál maradjunk — megtudjuk, hogy a világ 1930. évi búzatermésének megbecsült mennyisége 1,336.280 métermázsa, raktárkészleteinek mennyisége 1930. évi július 1-én 131,370.000 métermázsa, a rendelkezésre állt össz mennyiség tehát 1.476,650.000 métermázsa volt és mivel ezzel szemben a világ 1930—31. évi valószínű búzaszükséglete 1,353.660 métermázsa, a búzánál kereken *114 millió métermázssal felesleg* mutatkozik. Az ilyen becslések mindenesetre igen érdekesek, de még inkább figyelemreméltóak lennének akkor, ha az egész becslési számítás alapját láthatnánk annál is inkább, mert más becslések más eredményre jutnak. Így például *a londoni gabonakereskedők egyesülete* a *Times* ez évi október 28-án közzétett számításában a 94 millió quarter importszükségletet szembeállítva a 153 millió quarter exportra rendelkezésre álló mennyiséggel, per 1931 július 31 egy millió quarternyi, kereken *132 millió métermázssalnyi felesleget* mutat ki, *a római nemzetközi mezőgazdasági intézet* pedig a múlt év novemberében megközelítően ennyire, kereken *145 millió métermázssal* becsülte az 1931 július 31-re számítható buzafelesleget.

A gabonatermelés mérlegét a könyv minden egyes országnál felállítja az 1930 július 1-én volt valószínű készlet, az 1930. évi valószínű termés, a rendelkezésre álló mennyiség és az illető ország egy évi szükséglete alapján. Hogy az ugyancsak fontos *Argentíná-*

nál és Ausztráliánál, de éppen csak ezeknél, miért kellett még egy külön, jóslatszerű mérleget felállítani az 1931. évre valószínűnek tartott adatok alapján, azt nem tudjuk. De ezeknek az 1931. évi mérlegeknek szerkesztési elveit sem lehet tisztán látni. Miért veszi itt fel Argentína 1931. évi valószínű búzatermését 73.86 millió métermázsában, mikor az 1930. évi termés 37.40 millió volt, az egyévi szükségletet 24.42 millió mázsában, mikor az előző évi szükséglet csak 18 millió volt és a kiviteli felesleget 1931-re 54 millió métermázsában, mikor az előző évben $22\frac{1}{2}$ millió métermázsa volt, azt nem találjuk megindokolva. Ugyanez az eset Ausztráliánál is, ahol egészen hasonló és nem indokolt számítás után az 1931. évi kiviteli felesleget 44.76 millió métermázsában irányozza elő az 1930. évi 18.02 millió métermázsa kivittel szemben.

Magyarország mezőgazdasági termelésének és mezőgazdasági terményforgalmának természetesen igen részletes adatai vannak a könyvben és ezek az adatok igen érdekesek és sokszor lesznek használhatók. Az egyes országoknak jutott hely tekintetében azonban elég nagy aránytalanságokat is találunk, különösen a mi szempontunkból. Mexikó termeléséről többet beszél a könyv, mint Csehszlovákia termeléséről, Indiáról többet ír, mint Romániáról, Spanyolország több helyet foglal el benne, mint Jugoszlávia. Nagyon érdekesek mindenesetre a Canadáról, az Északamerikai Egyesült-Államokról és Szovjetországról szóló adatok. De különösen időszerű lett volna ezeknek a nagy termelési empóriumoknak minőségi termeléséről is közölni valamit.

Az adatok helyességét vizsgálni és ellenőrizni nincs módunkban. A könyv kiadásának időpontját alig lehet szerencsésnek mondani. A világ 1930. évi mezőgazdasági termeléséről szól a munka, de az előszó megjegyzi, hogy „az 1930. évre vonatkozó adatok természetesen csak *becslési* adatok”. Hogy ezek a becslési adatok utóbb a végleges adatok után nem mindig bizonyulnak helyeseknek, azt véletlenül pl. Franciarszágnál látjuk, melynek a kapásnövények termésére vonatkozó, a *Journal officiel* az évi február 11-én közzétett végleges adatai bizony ugyancsak eltérnek a könyvben is felhasznált becslési adatoktól. Hogy több példát ne mondjunk: cukorrépában a becslési adat 59 millió q, ezzel szemben a végleges adat 88 millió q.

Sok fontos és érdekes adat van a munkában és azok, akik kereskedelmi politikával, vagy termelési politikával foglalkoznak, bizonyára sokszor megtalálhatják benne, amit keresnek.

Eber Ernő.

Folyóiratok szemléje.

The Economic Journal.

XXXIX. kötet, 154. szám.

J. H. Jones: Organised marketing in the Coal Industry. 1928-ban történtek az első kísérletek, melyek azt célozták, hogy az angliai szénbányászatban a korlátokat nem ismerő szabad versenyt szövetkezeti jellegű szervezkedéssel pótolják. Dél-Walesben egységes ármegállapítás történt, Skótországbán a termelés korlátozását kísérelték meg olyformán, hogy azok a bányatulajdonosok, akik termelésüket beszüntették vagy korlátozták, segítséget kaptak. Az u. n. Midland-körzetben egyrészt a termelést korlátozták, másrészt pedig az exportokat prémiumban részesítették. Csak ez az utóbbi kísérlet volt eredményes. — *Bertil Ohlin: The Reparation Problem* — *A. C. Pigou: The monetary Theory of the Trade Cycle.* Vitairás Hawtrey-val szemben. — *John H. Williams: The Theory of International Trade Reconsidered.* A klasszikus nemzetközi csereelmélet logikailag helytálló ugyan, de a valóság megmagyarázására alkalmatlan, mert alapját, deduktív levezetéseinek kiindulási pontját alkotó feltevések nagyon távol állnak a valóságtól és így nem alkalmasak arra, hogy annak a megértését előmozdítsák. A klasszikus elmélet fő hibája, hogy az új termelő erők és erőforrások kialakulásának kérdését elhanyagolja. De nagy hiányossága a klasszikus elméletnek a tőkemozgalmak figyelmen kívül hagyása, valamint a szállítási költségektől való eltekintés is. — *J. Bonar: Ricardo on Malthus.* Nemrég fedezték fel Ricardo jegyzeteit Malthus „Principles of Political Economy” című könyvéről. Ezt a jegyzetet Jacob H. Hollander és T. E. Gregory kiadták. — *D. A. E. Harkness: Small Farms in Northern Ireland.* Észak-Irországbán a mezőgazdasági népesség csökken. 1912-ben még 165.108 volt a farmerek, családtagjaik, valamint az állandó és időleges mezőgazdasági munkások száma, 1925-ben ez a szám azonban 146.809-re csökkent. A farmok átlagnagysága $23\frac{1}{2}$ hold termő terület, amivel szemben Angliában az átlagos nagyság 63 hold. A birtokok legnagyobb része kisbirtok. A termőterületnek alig 15%-a tartozik 100 holdnál nagyobb farmokhoz. A mezőgazdasági termelés bruttó értéke 15 millió font sterling, netto értéke pedig 11,185.000 font sterling. A két szám különbségéből 3,100.000 font sterling az importált vagy gyárilag készített takarmány, 400.000 font sterling a műtrágya, 275.000 font sterling a vetőmag ára. A netto termelési értékből 1,850.000 font sterling a földjáraadék, 400.000 font sterling a mezőgazdasági lakó- és irodaházak bérértéke, 2,030.000 font sterling az alkalmazottak bére (átlagosan 26 shilling egy felnőtt és 15 shilling egy fiatal munkás heti-bére) 512.000 font sterling az adóteher, míg a fennmaradó 6,393.000 font sterling a farmerek tiszta jövedelme. Az átlagos jövedelem tehát igen alacsony. — *William Orton: Valuation Theory as Applied to United States Railroads.*

XXXIX. kötet, 155. szám.

Henry Clay: The Public Regulation of Wages in Great Britain. — *A. C. Pigou: Disturbances of Equilibrium in International Trade.* — *W. R.*

Dunlop: Retail Profits. — *R. M. Campbell: Empire Free Trade.* Az angol világbirodalomnak egységes vámterületté való alakítása igen kívánatosnak tűnő cél, mely azonban a valóságban nem valósítható meg. — *Paul Einzig: Gold Points and Central Banks.* Az aranyvaluta alap-sajátossága, hogy a deviza-árfolyamok fluktuációjának szűkre szabott határokat szab. Ez más szóval azt jelenti, hogy az aranypontok elhelyezkedésének nagyjából állandónak kell lennie. A jegybankok kötelességei közé tartozik e felett örökölni. Nagyon sajnálatos, hogy e tekintetben a helyzet kedvezőtlen. Nem csupán a szállítási költségek, biztosítási díjak, valamint a kamatterhek változnak meg sűrű időközökben, de a jegybankok is megzavarják az aranyarbitrage zavartalan működését, egymás között különböző megállapításokat létesítve.

XXXIX. kötet, 156. szám.

D. H. Macgregor: Joint Stock Companies and the Risk Factor. — *Maurice Dobb: A Sceptical View of the Theory of Wages.* A legtöbb munkabérelmélet hiányos, mert nem veszi eléggé tekintetbe a modern közgazdasági elmélet újabb irányzatát, mely arra irányul, hogy a pszichológiai fogalmakat lehetőleg kiküszöbölje. Az értékelmélet helyére az árelméletnek kell lépnie, ami azt jelenti, hogy az elmélet „haszon” és „áldozat” (utility and disutility) fogalmait a piacon tapasztalható ajánlatokkal kell összeegyeztetni. — *W. H. Clegg: Central Banking in South Africa.* Dél-Afrikában 1920-ban létesült egy központi jegykibocsátó-bank, a South African Reserve Bank. Addig több jegykibocsátó-bank működött, de azok egy éven belül a forgalomban lévő bankjegyeiket bevonni tartoztak. Az új bank privilégiuma 25 évre szól. A többi bankok a bármikor esedékes kötelezettségeik összegének 10%-át, egyéb kötelezettségeik összegének pedig 3%-át a jegybanknál tartoznak elhelyezni. A bankok a jegybank 1,000.000 £ tevő alaptőkéjének felét tőkeerejük arányában átvenni tartoztak. A bank igazgatósága 11 tagból áll. A kormányzót, alkormányzót és három tagot az állam főkormányzója nevezi ki, három tagot a többi bank, hármat a részvényesek választanak. A jegykibocsátás fedezete 40% arany, a többi kereskedelmi váltó. A bank bankjegykibocsátás mellett csak kereskedelmi váltók leszámítolásával foglalkozhatik. Jelzálog kölcsönöket nem nyújthat, betéteket nem kamatoztathat, értékpapírlombarddal nem foglalkozhat. A bankjegyek nem szolgálnak törvényes fizetési eszközül. — *John Martin: Group Administration in the Gold Mining Industry of the Witwaterstrand.*

V. J.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft.

89. kötet, 2. füzet, 1930. szeptember.

Rudolf Stucken: Lehre von den Bewegungsvorgängen des Wirtschaftslebens. Deduktív vagy induktív uton kell-e eljárnia a közgazdának, hogy a gazdaságban észlelhető mozgási folyamatokat megállapítsa? Azok ellen, akik az indukció egyedüli létjogosultsága mellett törnek lándzsát, szóljon az a körülmény, hogy már a klasszikus nemzetgazdaságtan sem nélkülözte teljesen a racionális dedukciót. A klasszikusok „chance”-ja a tapasztalásból indul ugyan ki, de már racionális sémát alkot. Az angol nemzetgazdaságtan történetében végig megtaláljuk mindkét módszer alkalmazását, csak a német történeti iskola tiltakozott a dedukció ellen s ebbeli álláspontja a modernnek közt is követőkre talált, pl. Cassel pénztana újabb kísérlet a tiszta empirikus eljárás mellett. Helyes ut a két módszer együttes alkalmazása, ezt az álláspontot képviseli különben Sombart is új könyvében. (Die drei Nationalökonomien.) Abban, hogy mikor alkalmazzunk

indukciót s mikor racionális sémákat, a tárgy természete döntson, mert más módszert igényel a gazdaság dinamikája s mást a statikája. — *F. Heyer: Die Neuordnung der britischen Kohlenwirtschaft.* Angliában a liberális irány, mely egészen a háborúelőtti időkig uralkodott, megakadályozta azt, hogy az állam bármily uton is belenyuljon a magángazdaság tevékenységébe. Ennek ellenhatásaként a háború után annál erősebb lett az általános államosítási törekvés. Ennek nyomait láthatjuk az angol gazdaság majdnem minden ágában. A kormány egyaránt beleszólt a mező- és erdőgazdaság, a hajózás s az ipar összes ágainak tevékenységébe, mely beavatkozás elsősorban a munkabérvizonyokra vonatkozott, de érintette az árak s egyéb tényezők kérdéseit is. Egyedül a széngazdaság állt ellen ennek az iránynak. Nem sikerült valamely szoros szindikátust létesíteni, laza szövetkezet fűzte csak össze a bányavállalatokat, melynek árszabályozó joga nem volt s így egészen 1927-ig tág tere nyílt a szabadversenynek az angol széngazdálkodás területén. A munkásokra vonatkozóan volt ugyan már törvény 1908-ból, de csak 1921-ben érték el, hogy az állam némileg megvédje őket a szabadverseny önkényével szemben. (Az ezen évekbe eső számtalan bányászsztrájk ténye ismeretes.) Így 1930 februárjában nagy ellentállást kellett megtörni, míg kivítették a Coal Mines Act-ot, mely a munkásoknak komoly védelmet biztosít s a széngazdálkodás árpolitikáját is szabályozza. — *Theo Surányi-Unger: Wirtschaft und Nationalismus im fernen Osten.* A keleti nacionalizmus csak akkor tanulta meg a politikai és gazdasági függetlenség han- goztatását, midőn az ujkori nyugati kulturát átvette. Milyen hatásuk van vajjon ezen átlátnáltsz méknek abban a két ázsiai országban, mel- lvel a szerző foglalkozik? A nacionalizmus elvei politikai szem- pontból hasznót hoztak Indiának, viszont Kína egységét egyenesen megbontották. Gazdasági szempontból azonban éppen fordított hely- zet állt elő: Kínára nézve az volt előnyös, ami Indiának ártott. Az egészen radikális gazdasági nacionalizmus megvalósítása azonban egyaránt komoly veszéllyel fenyegetné a két ország létérdekeit, mert a külföldi ipartermékek kizárása gabonakivitelüket juttatná csődbe, nem is szólva arról, hogy a belföldi ipar nem tudja kielégíteni a fogyasztást. Belső tökealakulásra pedig, mely az iparnak szélesebb alapjait vethetné meg, kevés a remény. E megállapítások azonban nem jelentik azt, hogy Ázsia e két országa szellemi téren nem áll nagy perspektíva előtt. — *Otto Freiherr von Mering: Das Handbuch der Finanzwissenschaft.* — *Miscellen.* *Otto Hintze: Probleme einer europäischen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.* Franz Oppenheimer: *System der Soziologie* című művének most megjelent IV. kötetét bírálja. (Historischer Band, I. Abteilung: Rom und die Germanen.) E művében Oppenheimer közismert konstruált rendszerét történelmi anyagon akarja kontrollálni. A forráskutatást mellőzi, Gumplowitz durva sémáját, a „szociológiai államgondolatot“ alkalmazza a histó- riái anyagon, pontos részletkutatások helyett. Így az összes európai népek fejlődését egységesen fogja fel. E merész konstrukció természe- tesen nem respektálja a „megismerés határait“. — *Edgar Salin: Staat und Handel in Hellas in archaischer und klassischer Zeit.* — *Fritz Morstein-Marx: Gleichheit der Bürger-Gleichheit der Wähler.* Otto Mainzer: *Gleichheit vor dem Gesetz* és Hermann Heller: *Die Gleichheit in der Verhältniswahl nach der Weimarer Verfassung* című műveit bírálja. — *Bertil Ohlin: Wie ist der Young-Plan erfüllbar?* Sven Helander: *Wie ist der Young-Plan zu erfüllen?* című könyvét méltatja, mely a Young-terv gazdasági keresztülvihetlenségére mutat rá.

89. kötet, 3. füzet, 1930. november.

Fritz Morstein-Marx: Berufsbeamtentum in England. — *H. L. Stollenberg: Hegels Lehre vom Geist und die Soziologie.* Hegel tana nem-

csak a filozófiában, hanem a szociológiában is nagyhatású volt. A polgári társadalomról szóló tana nem kisebb szociológusokra hatott, mint Lorenz v. Stein, Marx, Engels, Lasalle, Sombart, Tönnies és Troeltsch, az általános fejlődésre vonatkozó dogmája különösen ugyancsak v. Steinre, Herbartra, Lazarusra, Wundtra és Schäfflere, kik egyben jórészt a néplélekről szóló tanítására is reagáltak. A hegeli „szellem“ hordozói — mindhárom stádiumában — szociológiai csoportok, ezáltal játszik Hegel szellemtanában a szociológia oly nagy szerepet. — W. M. Frhr. von Bissing: *Landwirtschaft und Besteuerung*. A mezőgazdaság legnagyobb terhe az adó, olyannyira, hogy a teljes jövedelem sem tudja sok esetben fedezni s mégis, az állam összadóbevételének a mezőgazdaságból nyert adó csak 5.7%-át teszi ki. A mezőgazdaság e túlterhelése miatt Areboe tiltakozik ezen rendszer ellen. Szerinte az adóztatás főcélja az állam fenntartása s mellékcélja a parasztság támogatása a latifundiummal szemben. Ezért a fennálló jövedelmi és vagyonadó helyett magát a földet kell megadóztatni, ez esetben a nagybirtokos kénytelen volna földjétől megválni, viszont a kisbirtokost a termelés fejlesztésére serkentené s ez volna szerinte „minden adórendszer ideálja“. Azonban ezen adóztatás kiviteléről nem szól Areboe, nem tudjuk, hogy tulajdonképpen a földadónak mely nemére gondol. Az adóztatásnak valamely objektív értékhez kell igazodnia, a föld ára azonban nem az, mert változó. Ami a mellékcélról illeti, nem biztos, hogy e rendszer a produkció fokozására készítetné a parasztot. Általában adórendszerrel fő- és mellékcél sosem egyeztethető össze: a mellékcél fogalma az adózástól idegen, mert főcélját, az állam pénzszükségletének fedezését csak úgy elégítheti ki, ha nem zavarják mellékcélok. Areboenak a meglévő rendszer elítélésében igaza van, csupán saját propozíciója nem helytálló. — Josef Kulischer: *Die Meistbegünstigung in den Handelsverträgen im Wandel der Zeiten*. — Miscellen. Georg Brodnitz: *Paul Vinogradoff*. — M. Rostovtzeff: *Wirtschaftliche Schwankungen im Altertum*. Fr. Heichelheim: *Wirtschaftliche Schwankungen der Zeit von Alexander bis Augustus* című művét méltatja. Az ókor hiányos árstatisztikai adatai mellett nagy munkát végzett a szerző s sikerült is témájáról kerek képet nyújtani. — Carl Koehne: *Alte und neue Wettbewerbbeschränkungen im Breugewerbe*. Bertold Herzog: *Die Konkurrenzverhältnisse im deutschen Breugewerbe* című munkáját ismerteti. — Th. von Pistorius: *Bemerkungen zur Finanzwissenschaft*. Wilhelm Röpke: *Finanzwissenschaft* című új művét bírálja. — *Literatur*.

K. V.

Bank-Archiv.

Nummer 1. (1930 okt.) D. M. v. Schinckel: *Wo bleibt der Schutz der Minderheiten und der heimischen Arbeit in dem neuen Aktien-gesetz-Entwurf?* A tervezetnek Sinterne megjegyzéseire fűződő kritikája. — Dr. R. Hahn: *Geschäftsführungsbefugnis und Vertretungsmacht des „Direktor“ nach englischem Recht*. — Heumann: *Grundbuch und Kreditwirtschaft*. — C. Hundhausen: *Voting Trusts (Stimmrechtsstrust) in der Effektenfinanzierung der Vereinigten Staaten*. Harry A. Cushing: *Voting Trusts* című művét ismerteti. — Dr. Wirkaw: *Nochmals: Steuerfreie Bilanzverschleierung*.

Nummer 2. Dr. E. G. v. Stausz: *Zu den finanz- und wirtschaftspolitischen Aufgaben des neuen Reichstags*. Gátat vetni az adóterhek tovább való növekedésének és vigyázni arra, hogy a vállalkozó szellemet az állam a lehető legkevésbé terhelje és akadályozza. — Dr. J. Popitz: *Der öffentliche Finanzbedarf und der Reichssparkommissar*. Ha a birodalom, az országok, a községek költségvetése mellett közkiadásnak vesszük a vasutat, a postát, a közüzemeket és a társadalmi

biztosítás intézményeit is, akkor ezek kiadásai 1913 óta 13.2 milliárd márkáról 1928-ig 36.8 milliárdra növekedtek. Ez békében a német nemzeti jövedelemnek, amit akkor 44.5 milliárdra becsültek, 29.7%-a volt, 1928-ban 69 milliárdos nemzeti jövedelem mellett 53.3%-a. A terheknek e növekedése ellen a birodalmi takarékosági biztos a szervezés munkájának sürgetésével küzdhet. — Dr. H. Göppert: *Zum Aktienrechts-Entwurf. (Nichtigkeit der A. G. und Nichtigkeit von Generalversammlungsbeschlüssen.)* — Dr. K. A. Herrmann: *Vier Monate „Bank für Internationalen Zahlungsausgleich“*. A bank első négy havi jelentését ismerteti.

Nummer 3. Dr. H. Ilau: *Die deutsche Zahlungsbilanz*. Az Ausschuss zur Untersuchung der Erzeugungs- und Absatzbedingungen der deutschen Wirtschaft-nak a német fizetési mérleghez fűzött elemzéseit ismerteti. — A. Theermann: *Pflichtrevision und Banktreuhandgesellschaften*. — Rospatt: *Haftet die Aktiengesellschaft für Ausservertragliches Verschulden ihrer Prokuristen oder der Vorstände ihrer Zweigniederlassungen?* — v. Rauschenplat: *Die allgemeinen deutschen Spediteurbedingungen*. Németországban egy év óta a szállítmányozók egységes feltételek szerint dolgoznak s ez igen jó hatással volt az egész iparra nézve, sőt a kereskedelem és a bankok is örömmel vették az új, közös szabályzatot. Csak a biztosító társaságok kívánják a revíziót, mert túlalacsony díjakat kötöttek le. M. M.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

Február 4-iki ülésünkön *Tormay Béla* elnöklete alatt *Gerlei Lajos* „A tejkérdés gyakorlati megvilágítása, kapcsolatban a külföldi legújabb törvényalkotások ismertetésével” címen tartott előadást. Megállapította, hogy tejgazdaságunk háborúutáni ujjaépítése során elértük a többtermelést, ámde nem történt idejében gondoskodás a termelt többletek célszerű értékesítéséről. Az események igazolták azt a felfogást, hogy a tejtermelés színvonalának, s ezzel párhuzamosan a fogyasztóközönség érdekében a tej megbízható minőségének fenntartására hatósági intézkedésekre szükség van. Hasonló viszonyok hasonló intézkedéseket tettek szükségessé külföldi államokban is s nevezetesen Németországban már megalkották az *új tejtörvényt*, melynek végrehajtási rendelete most van tárgyalás alatt. Előadónak mód kínálkozott a német viszonyok közelebbi megismerésére a Nürnbergben létesített új tejszarnoküzem megnyitása alkalmából, amelyen mint vendég résztvett. A „Bayerische Milchversorgung G. m. b. H. mit dem Sitz in Nürnberg” külön figyelmet érdemlő alakulat, amelyben a város, a termelők és a tejkereskedelem egyesültek a közellátás e fontos ágának biztosítása és lebonyolítása céljából. A vállalat kétségtelen hatósági jellege mellett összhangzásban tartja a termelők, kereskedők és a fogyasztók érdekeit. A harmónia biztosítéka azonban mégis az, hogy a városi törvényhatósági bizottság rendeletet adott ki és ezáltal szigorú intézkedésekkel sok olyan kérdést oldott meg céltudatosan és helyesen, amelyek nálunk is napirenden vannak. A termelői és fogyasztói ár közötti különbség, az ugynevezett „Spannung”-ra vonatkozó kalkulációk alapján, előadó kimutatta, hogy több európai várost tekintve, ezidőszere nemcsak hogy Budapesten legalacsonyabb a tej kicsinybeni ára, de a termelési és kicsinybeni ár között levő különbség is a legkisebb. Végül beszámolt a német tejtörvény legfontosabb intézkedéseiről, valamint azokról a tanácskozásokról és határozatokról, amelyeket a nürnbergi új üzem felavatása alkalmából a „Landbund deutscher Molkereibesitzer” 68 képviselője jelenlétében, a törvény végrehajtási rendelete tárgyában megtartott ülésen hoztak

*

Február 11-iki ülésünkön *Eber Antal* elnöklése mellett *eörsi Balogh Brunó* tartott előadást „Kényszertársulás a répa- és cukortermelésben” címen. A répatermelés katasztrófális kihatású csökkentésének megakadályozására és a répa- és cukortermelés állandó jellegű és úgy a gyárost, mint a termelőt kielégítő szabályozására

csak a kényszertársulást látja alkalmasnak. Magyarország egy évtized óta a legjobb tapasztalatokat szerezte a szesziparnak az Országos Szeszértékesítő keretében történt analóg rendezésével és így ez a megoldás igen közel fekszik. A Szeszértékesítőben a nagyipari és mezőgazdasági szeszgyári érdekeltségek a kormány állandó képviselőivel karöltve teljes eredménnyel nemcsak megvédelmezték, de még fejlesztették is a magyar szesztermelést a szesz világkrízise közepette. Bármennyire idegenkednek is gazdáink a kartell fogalmától, a valóságban csak a termelés minél szélesebb körű és szoros megszervezése vezethet ki a válságból. Kartell ellen csak kartellel lehet védekezni, de a fogyasztók szoros összekovácsolása még sehol sem sikerült. Az állami beavatkozás a kartell szükségszerű következménye, annál is inkább, mert az állam nyújt létalapot az iparnak és kartelleknek, zárt vámterületeivel, vasuti és adókedvezményeivel; joga és kötelessége tehát megakadályozni a tulkapásokat. Amugy is tökeszegény hazánkban különösen veszélyes azonban avatatlan kézzel belenyulni az ipari termelésbe, mert ezzel végleg elriadhat a nagyon érzékeny és aránylag könnyen mozgó tőke. Ad hoc kormánybeavatkozások, a dolog természeténél fogva ritkán célirányosak és mire életbe lépnek, gyakran már idejüket multák. Csakis állandóan az iparral együttélő, az üzletmenet minden mozzanatáról tudomással bíró kormánykiküldöttek képesek a helyes középutat megtalálni az ipari és fogyasztói érdekek megvédésénél. Éppen a mezőgazdaság elsőrendű szükségleteit előállító iparok, mint pl. az ásványolaj, műtrágya, szén, cement, téglá, juta, kender, vasipar, legelsősorban pedig a szesz- és cukoripar, aránylag könnyebben áttekinthetők és alkalmasak ily állandó állami felügyeletre. A répa- és cukorkérdés ma egyike a gazda legsúlyosabb problémáinak. A répatermelés alapkőve a gazdasági intenzitásnak, kulturának és egyuttal a többtermelésnek, katasztrális holdanként évente legalább 80—100 munkanapot igényel. A cukorgyárak által javasolt területcsökkentés $2\frac{1}{2}$ —3 millió napszám elvesztését jelentené oly időben, amikor ez mással nem pótolható, ami szociális szempontból nagy veszélyt jelent. A bruxellesi világkonvenció szerint 1931. évi répatermelési területünket, legalább átmenetileg, 10—15%-kal csökkenteni kell. A cukorgyárak 27%-os redukción és 50 filléres árendedményt követelnek, ami elfogadhatatlan. Elsőrendű országos érdek, hogy a termelés csökkentése a lehető legkisebb mérvű legyen és a lehető legrövidebb ideig tartson. Ezt csak a tulalacsony belfogyasztás emelésével érhetjük el. A legtetszetősebb mód, a belföldi cukorár és a kincstári részesedés leszállítása, nem járna az áldozatoknak megfelelő eredménnyel. Még 15—20%-os árleszállítás se fogja a falu köménylevesen és szalonnán élő népét kávéra, teára, édes tésztára rászoktatni, de nem is szabad az államháztartás mai helyzetében mindent a kormánytól várni. Külföldi mintára szervezett hatásos propaganda útján és főként azzal érhetünk el eredményt, hogy a szükséghez képest, egészen a világpiaci paritásig leszállított áron adunk ipari cukrot a csokoládé, cukorka, konzerv és főképpen a hatalmas világpiaccal bíró jam-iparnak. Ily feladatokat csakis a kényszertársulás vállalhat, amely egyuttal új területeket nyitna a mezőgazdaság fejlődésének, rentabilissá téve a bogycs gyümölcsök nagybani termelését. Igen nagy fontossággal

bir a cukoripari melléktermények kérdése. Állattenyésztésünk tartja még, úgy ahogy, mezőgazdaságunkban a lelket; az olcsó szelet és melasse tehát nagy jelentőséggel bír. Előadó felveti annak lehetőségét, hogy répafeleslegünk egy részét, mint ki nem lugozott, száritott, teljes szeletet értékesítsük. 14—15 pengőbe kerülne ezen 0.80 kg. tengerivel, illetve zabbal tökéletesen egyenértékű takarmánycikk előállítása. Ha belértékén alul, 10 pengőjével árusítják, a veszteség nyersrépára számítva $1\frac{1}{4}$ pengő, szemben a cukorkivitel közel 3 pengős veszteségével. 6000 vagón teljes szelet eladása 20 filléres répaárcsökkenés mellett, feleslegessé tenné a termelési redukciót. A lecsökkentett cukorkivitel azzal a lehetőséggel is járhat, hogy ki nem használt exportkvótánkat Kuba és Jáva megvásárolhatná. A kényszeregyesülésnek kell odahatni, hogy a magyar répát magyar magból termelhessük. Igen fontos érv a kényszerszertársulás mellett, hogy ez az egyedüli mód, amellyel az érdekeltségek és a kormány képviselői betekintést nyerhetnek a répa és cukor valóságos önköltségébe és az értékesítési viszonyokba. Csak ezuton nyerhet a répaár körüli vásári alku szilárd, tárgyilagos alapot. Eddig alig volt elképzelhető, hogy a gazdák belenyugszanak petrifikált répatermelési kontingensek megállapításába. Miután a bruxellesi konvenció ezt elkerülhetetlenné teszi, meg kell ragadnunk az alkalmat, hogy ezzel egyidejűleg a répakérdést teljesen és *intézményesen* rendezzük. Törvényes felhatalmazással meg kell mielőbb alakítani a répatermelők és cukorgyárak legális érdekképviselőit és folytatólag a Magyar Répa- és Cukortermelő Rt.-ot. A gazdák részvénybefizetését a beszolgáltatandó répából 2—3 év alatt lehet beszedni. Minden társulati szervben a három gazdasági minisztérium kiküldöttein kívül a két érdekeltiség paritásosan lenne képviselve. A répaértékesítő állapitaná meg pontos adatok és tapasztalatok alapján évről-évre a répaterületeket és a cukorgyártási programot. A kölcsönös önköltségek állandó vizsgálata alapján határoznák el a termelőknek járó répaalapárát és a gyáraknak járó gyártási díjat, amelyek azután a termelés menetéhez képest arányosan kiegészítették, *ugyhogy végül termelő és gyár azon árhoz jutna, amely őt az év tényleges eredménye alapján megilleti.* A kincstár és a fogyasztó érdekeinek védelméről a kormánykiküldöttek gondoskodnának. A közös szerv intézné a kereskedelem bekapcsolásával a bel- és külföldi eladást és minden egyetemes érdekű répa- és cukorkérdést. Már az 1931. évi termést a közös szerv dolgozhatná fel és elképzelhető, hogy az első évi területredukció is elkerülhetővé válik azáltal, hogy a kormány vállalja 3000 vagón cukornak beraktározási rizikóját. A pénzt ehhez a közös szerv könnyen és olcsón megszerzi. A mai $\frac{1}{9}$ shilling londoni jegyzés mellett ennek rizikója, eltekintve a kisebb mennyiségtől, jóval csekélyebb, mint volt a tőzsdei intervencióé. A termelő, fogyasztó, kincstár részére ez a megoldás az egyedül megnyugtató, a gyárak pedig szintén jól járnak, mert a mult lehetőségéhez képest talán kissé szerény, de biztos nyereséghez és nyugodt, csökkentett költségű és kockázatu üzemmenethez jutnak.

Az előadáshoz *Erekly Károly* szólt hozzá, aki a mezőgazdasági termelés kartellbe tömörülésének fontosságát hangoztatta, de egyuttal rámutatott annak nehézségeire, a szesz- és cukortermelés strukturális különbségeire s kívánatosnak jelezte, hogy az előadó

által ajánlott kartell jogi szervezeti formájának tervezete kidolgoztassék. *Kovács Gyula* a cukorgyárak által a termelőknek fizetett átvételi árakat s azok termelési költségének kalkulációját bírálja. Végül *Eber Antal* elnök különösen a cukorfogyasztás emelésének propagálását jelezte fontosnak s a társaság köszönetét fejezte ki az előadónak.

*

Február 17-iki ülésünkön *Eber Antal* elnöklése mellett *Balogh Elemér*, a Hangya szövetkezet vezérigazgatója és *Balkányi Béla* közgazdasági író tartottak előadást „a belföldi cukorfogyasztás emelésének eszközei” címen.

Balogh Elemér kifejtette, hogy a tultermelés folytán beállott krízist a tömegfogyasztási cikkekben másként, mint a termelés nemzetközi korlátozásával vagy világtrösztök útján megszüntetni nem lehet. Ilyen kísérlet a világ cukorgyárainak brüsszeli megállapodása, amely a cukrot exportáló országok részére kontingenseket állapított meg s a magyar gyárak által exportálható mennyiséget, az eddigivel szemben, 30%-kal csökkentette, ami össztermelésüknek 15 és félszázalékos redukcióját jelenti. Ez utóbbiak azonban a gazdák-tól a répatermelésnek 27%-os csökkentését követelték. továbbá a répa átvételi árát a legutolsó évi 2.37 pengőről 2 pengő alá akarták leszorítani. Ezen követeléseiket a gyárak az exportnál előálló veszteségekkel és a cca 500.000 métermázsára rugó visszamaradt készletekkel indokolják. Ezzel szemben feltehető, hogy a brüsszeli értekezlet az exportkontingensek leszállításának ellenértékeképpen a világpiaci árak némi emelését is tervbe vette, de az exportkontingens leszállítása is előnyt jelent a gyárak számára, mert össztermelésüknek 55%-a helyett ezentul csupán 42%-át fogják kivinni s 58%-át a belföldön megfelelő haszonnal elhelyezhetni. Emellett a cukorvám leszállításáról szó sem esik, dacára annak, hogy az exportvesztesség csökkenése ezen exportprémium jellegével bíró vámnak, vagy legalább a cukor eladási árának leszállítását indokoltta tenné. Az államkincstár, a gazdák, a fogyasztók, sőt a gyárak érdeke is azt kívánná, hogy az exportkontingens csökkentésének ellensúlyozására a belföldi cukorfogyasztás emelésére törekedjünk. Ennek útját állja a kincstári haszonrészesedés és a forgalmi adó, amely az elvámolt cukor métermázsáját 45 pengővel drágítja meg, valamint a métermázsánként 36 aranykoronát kitevő cukorvámnak a gyárak részéről való 100 százalékos kihasználása, végül a gyárak eladási politikája, amely mellett a kereskedelem a cukorközvetítésre ráfizet, úgyhogy nem áll érdekében ezt az üzletágat fejleszteni. A cukorforgalom emelkedéséhez óriási gazdasági és közegészségügyi érdekek fűződnek. A mezőgazdasági ágak közül a cukorrépatermelés igényli a legtöbb kézimunkaerőt és ma, mikor a kisgazdák is rávetették magukat a cukorrépatermelésre, a termelés csökkentésének beláthatatlan következményei lennének. Közegészségügyi szempontból is fontos volna a cukorfogyasztás emelése, mert a fogyasztás fejkvótája Magyarországon csak 12½ kg., míg pl. Ausztriában már 30, Dániában pedig 51.7 kg. Megállapítható, hogy a fogyasztás szoros összefüggésben áll a cukor eladási árával és bizonyos, hogy az árak csökkenése ügyes propagandával egybekötve, kétségtelenül a fogyasztás emelésére vezetne. A cukorfogyasztás emelése érdekében a

kormányának le kellene szállítania pl. 5—10 fillérrel a cukoradót és kényszerítenie kellene a gyárakat, hogy áraikat 10 fillérrel a vámparitás alatt állapítsák meg. Ezen látszólagos áldozatért úgy a kincstár, mint a gyárak az emelkedő fogyasztás folytán kárpótolva lennének. Az exportveszteség csökkentése a veszteség egy részére már is fedezetet nyújt a gyáraknak. A hitelképes cukorközvetítők részére cukorhitelt kellene biztosítaniok, amihez a Jegybank bizonyára készséggel nyújtana segédkezet. Továbbá meg kellene változtatniok eladási feltételeiket is olyképpen, hogy a kereskedelem a cukorközvetítésre többé rá ne fizessen. Ezzel kapcsolatban a kisinybeni eladási árakat is fixírozni kellene, amit a kartell könnyen keresztülvihet és ellenőrizhet. Egyidejűleg hatalmas propagandát kellene megszervezni az egész vonalon a cukorfogyasztás népszerűsítése érdekében, aminek feltétlen meg volna az eredménye. Végül gondoskodni kellene az elavult gyárak berendezésének modernizálásáról és a termelési technika tökéletesítéséről.

Balogh Elemér előadása után *Balkányi Béla* adta elő tanulmányát a belföldi cukorfogyasztás emeléséről. Kifejtette, hogy az utóbbi hetekben különböző események irányították a figyelmet a cukorkérdésre. A nádcukor és a répacukor közötti harcban fegyverszünet állott be. A nádcukor aránytalanul alacsonyabb termelési költségével már erősen kiszorította volt a répacukrot a nagy importországok piacairól. Ez a harc már a tropikus országok számára is nagy veszteséggel járt. A brüsszeli egyezmény már valamivel szűkebb keretek között, mégis további 5 esztendő tartamára exportlehetőséget ad a répacukornak. Az egyezmény következtében azonban export- és területredukcióra van szükség. A nemzetközi kartell-megállapodással időben összeesett a fennálló kollektív szerződésnek a megújítása gazdák és cukorgyárosok között. Itt természetesen a gazdák a magas termelési költségeket említik, míg a gyáripár a cukor nemzetközi áresésére hivatkozik. Ez a háborúság azután ráterelte a figyelmet a rendkívüli diszparitásra, ami a cukor belföldi és külföldi ára között van. A gazdák szerint nekik nem érdekük a veszteséggel járó cukorexport fenntartása. Inkább szálljon le a cukorgyártás a belföldi szükséglet fedezésére és ehhez képest termeljenek a gazdák is kevesebb répát, de kapják meg annak a megillető ellenértékét. Ne szubvencionálja a magyar mezőgazdaság a külföldi cukorfogyasztót. Az előadó nem osztja ezt az álláspontot. Szerinte dumpingkivitelről egyáltalában nem lehet szó, amennyiben dumping olyan eladási politika volna, amely olcsó árakkal a konkurrens kizárására, letörésére, monopolisztikus helyzet elérésére törekszik, azon célból, hogy később learathassa monopolhelyzetének gyümölcsét. A magyar cukorgyárak külföldi cukoreladásainál senki sem állíthatja, hogy ez az eladás alkalmas volna a világkonkurrenciának a kizárására. A mi cukorkivitelünk eltörpül a nagy cukorkivivő országoknak, Kubának, Jávának vagy akár Németországnak, Csehszlovákiának, Lengyelországnak a cukorexportja mögött is. A mi cukorgyáraink nem tehetnek egyebet, minthogy külföldi eladásaiknál a világpiacon már kialakult árakhoz igazodnak. A világpiaci áron való eladás, — mert hiszen más áron való külföldi eladás nem lehetséges. — teszi mindenesetre lehetővé a nagyobb területen való répatermelés fenntartását. Ha egyszer már a vámvéde-

lem lehetővé teszi, hogy az általános regieköltségek, tőkekamat gyártási haszon, szóval mindaz, ami nem speciális költség, az egész termelvénymennységre vonatkozólag a belföldi eladási árban fedezetet találjon, akkor nem helyes összehasonlítás az, ha átlagos termelési költséget állítunk szembe az exportárral. Minthogy a termelés csökkentésével ezek a generális költségek egyáltalában nem apadnának, ezért még egy 50%-os területredukció sem jelentene többet előadó számítása szerint, mint a cukorfeldolgozás költségének 8 millió pengővel való apasztását, amiből még levonásba jönne a melléktermékek értékénél is beálló mintegy 2 millió pengős hiány. Tehát a gyáraknál mindössze 6 millió pengő költségsökkenés állana szemben 1 millió mázsa külföldi cukor eladásával elérhető 14 milliós bevétellel. Az 1 millió mázsa cukorkivitel elmaradása tehát feltétlenül csökkentené azt a fedezetet, amit a gyárosok fizethetnek az általuk átvett répáért. Ha most már ennek folytán a gazdák csak fele területen termesztett répát tudnak a gyáraknak eladni, akkor nem kétséges, hogy a jelenlegi cukorvámvédelem sem maradhat fenn, amelyet elsősorban az egész jelenlegi répaterület megművelésének érdekében hoztunk be. Ebből következnek az, hogy egyrészt a gazdák egyáltalában nem juthatnak magasabb répaárhoz megmaradt területeiken sem, másrészt a mezőgazdaság általános színvonala csökkenne a répamunkálatok elmaradása által okozott munkanélküliség miatt.

Az előadottak alapján a cukorexport fenntartása kívánatos, bár nem ideális megoldás, mindaddig, amig nincs más eszközünk, hogy a cukrot más módon jobban értékesítsük. Olyan szükséges rossz, amiktől nem zárkozhatunk el, ha nem akarjuk mezőgazdaságunkat a legrosszabb értékesítési viszonyok között még súlyosabb válságnak kitenni. Előadó szerint azt az 5 éves időt, amit Brüsszel lehetővé tett, a cukor belföldi fogyasztásának emelésére kellene kihasználni, ebben minden termelési ág érdeke megegyezik, sőt a kincstár érdeke is, amelynek leginkább módjában van a belföldi fogyasztás kiterjedéséért áldozatot hozni, mert olyan jövedelmet áldoz fel részben, amelyet különben a jelenlegi fogyasztási keretek között meg sem kapott volna.

Az általános cukoradó és vámleszállítás helyett, ami a mai viszonyok között alig vihető keresztül, a legszélesebb körű és a legkülönbözőbb foglalkozási ágakat is akció rádiusába vonó propagandát ajánl a cukorfogyasztás emelésére. Meghonosítaná az egyforma csomagolásu, nagytömegben olcsón forgalomba kerülő „reggeli csomag” márka cikkeket, a nagy- és kiskereskedelem normális útján. Abszurdum az olyan propaganda, amely „Egyetek cukrot!” jelszóval magát a cukrot akarja reklamizálni. Ehelyett azt az élelmiszert vagy élvezeti cikket kell propagálni, amely a cukorral együttesen fogyasztás tárgya. Minden ötletet fel kellene használni, hogy a cukorkészítményekből sokat, sokfélet mindig ujformában mutassanak be, hogy a gyümölcs teste, alakja, ize, szaga, színe adja a cukorfogyasztásnak azt a hatásos propagandát, amelyet a cukor a maga ártatlan szín, szag és fantázia nélküli fehérségében nyújtani nem tud. Hivatkozik az amerikai fagyalt és ice cream készítés hatalmas gyáriparrá alakulására. A cukorpropagandát a kereskedőkre és a szövetkezetekre is ki kell terjeszteni. Mezőgazda-

sági és ipari munkaadókon keresztül eredeti olcsó beszerzési árban kiosztott reklám-csomagok útján a cukorfogyasztás a földmives lakosság körében is elterjesztendő. Az önálló kis egzisztenciák a tej-, tojás-, terménygyűjtő állomások útján vonhatók be az akcióba. A gyümölcsstermelés nagy fellendülése várható az olcsó *ipari cukorakciótól*. Mutatja ezt Olaszország példája, ahol a fascista cukorpolitika 1924 óta a marmeladkészítés számára engedélyezett vámmentes cukorral 5000 métermázsáról 120.000 métermázsára emelte a gyümölcsizék fogyasztását. A propagandának eredménye az lehetne, hogy 5 évi karencidő elteltével a belföldi fogyasztás kellő piacot nyújtana a répatermelő és feldolgozó iparnak.

Az előadónak *Eber Antal* elnök mondott köszönetet, összefoglalva az előadások tanulságait és különösen rámutatva arra, hogy a súlyos adók, mint a cukorfogyasztás példája mutatja, mennyire útjában állnak a termelés fejlesztésének s a belső piac megerősödésének.

A Gossen-törvények módosítása.

A Gossen-törvények alapgondolatai keletkezésük, illetőleg általánosan ismertté válásuk idejében a szükségletek tanában mélyreható változást vontak maguk után. Ezen változás alapjául azon etnographiai kutatások által is megerősített megfigyelés szolgált, hogy a szükségletek — melyek alatt az emberek külvilágra utaltságából származó hiányérzeteket értjük — kielégítési sorrendjére a hierarchikus sorrend nem lehet döntő. Mert gyakran a természetes sorrendben hátrább álló szükségletek megelőzik ugyanezen sorrendben az előbb álló szükségleteket. Ezen megfigyelés eredményezte annak felismerését, hogy a szükségletek *oszthatók*, és így a kielégítési sorrend megállapítására sem a teljes szükséglet abszolút kényszere, hanem csak az egyes szükségletfokokozatok *egymáshoz viszonyított jelentősége* lehet irányadó. Ezen fokozatok egymáshoz viszonyított jelentőségének vizsgálata vezette Gossent két alapvető törvény felállításához, melyek később Wieser¹ és Lexis² által gazdaságelméleti alapra lettek átültetve.

Gossen³ eredeti törvényei: 1. „*Die Grösse eines und desselben Genusses nimmt, wenn wir mit Bereitung des Genusses ununterbrochen fortfahren, fortwährend ab, bis zuletzt Sättigung eintritt*“. 2. „*Der Mensch, dem die Wahl zwischen mehreren Genüssen frei steht, dessen Zeit aber nicht ausreicht, alle vollaus sich zu bereiten, muss, wie verschieden auch die Grösse der einzelnen Genüsse sein mag, um die Summe seines Genusses zum Grössten zu bringen, bevor er auch den grössten sich vollaus bereitet, sie alle teilweise bereiten und zwar in einem solchen Verhältnis, dass die Grösse eines jeden Genusses in dem Augenblick, in welchem seine Bereitung abgebrochen wird, bei allen noch die gleiche bleibt*“. Látható, hogy Gossen mindkét tétele hedonikus alapon nyugvó gyönyör kielégítési törvény. Ezen törvények, mint fentebb említettük, gazdasági alapra lettek átültetve, de ezen átültetésnél figyel-

¹ Friedrich Wieser: Der natürliche Wert. 1871. 7. o.

² W. Lexis: Artikel: Grenznutzen im Supplementband zum Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 1895. Jena. 422—424, 426—428.

³ H. H. Gossen: Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs. III. kiadás. 1927. Berlin.

men kívül maradt, hogy *Gossen* úgy az időre, mint a gyönyörre több feltételt állapított meg, melyeknek fennforgásától függ tételeinek érvényessége is. Ezen feltételeknek tehát fenn kell állniok a gazdaságelméleti fogalmakra, nevezetesen a szükségletekre és javakra is, ha ezen törvényeket a gazdasági elméletben módosítás nélkül óhajtjuk alkalmazni. Ha tehát *Gossen* egyrészt a gyönyöröket és az időt *oszthatóknak* és *összehasonlíthatóknak* vette, úgy ugyanilyennek kellene lenniök a szükségleteknek és javaknak is, másrészt pedig, ha mellőzte levezetésében a *rendelkezésre álló idő konkrét mennyiségének, a gyönyörök periódikus változásának és az egyéni tulajdonságok módosító hatásának szerepét*, úgy nem volna szabad ezeknek szerepet játszani a szükségletekre és javakra vonatkozóan sem. Mert ha igen, úgy vagy nem volna értelme, hogy reájuk a *Gossen*-törvények telítődési, vagy egyenlőségi elvét alkalmazzuk, vagy a törvényeket kellene ezen szerep figyelembe vétele szerint módosítani. Meg vannak-e a szükségletekre és javakra vonatkozóan ezen feltételek?

Nézzük először az oszthatóság feltételét. *Gossen* második törvényének alapgondolata, hogy a különböző fajú szükségletek egyenlő telítési fokig elégíttessenek ki, csak akkor valósulhat meg, ha minden egyes szükségletfajon belül *bárhol meg lehet szabni a kielégítés szintjét*. Ennek azonban az volna a feltétele, hogy a szükséglet végtelen sok számu, de végtelen kis szükségletekből álljon, és ezen végtelen kis elemi szükségletekből a szükséglet maga mint egész rekonstruálható legyen.

Ezen tulajdonság biztosítaná a szükségletek teljes *oszthatóságát*.

Ezen oszthatóság a legtöbb szükségletnél tényleg meg is van és megléte úgy gyakorlati, mint etnografiai alapon egyaránt bebizonyítotttnak vehető, de nem teljesen és nem olyan mértékben, mint *Gossen* azt a gyönyörökre vonatkozóan feltételezte. Ezért midőn *Gossen* a *gyönyöröket abszolút oszthatóknak* tekintette, amidőn negyedik tételében az utolsó atómok értékegyenlőségéről beszélt, már okot szolgáltatott a kritikára.

Jött is az ellenvetés, hogy a *Weber*⁴-féle *psyhofizikai alaptörvény* értelmében a gyönyöröingereknek, illetőleg a negyedik törvényre vonatkozóan a jószágegységnek egy bizonyos nagyságot el kell érnie, hogy ez az egyén öntudatában egyáltalán képes legyen hatást kiváltani. Nem helyes tehát az abszolút oszthatóság és az ezzel egyet jelentő szükséglet csökkenésnek folytonos — akár egyenes, akár görbe — vonallal való ábrázolása, hanem a folytonos vonal egy lépcsőzetes fokokból álló tört vonallal helyettesítendő, ahol a lépcsők viz-

⁴ Wundt: Methodenlehre. 2. kiadás. Stuttgart. 1895. 2. kötet. 521. oldal.

szintes méretét az öntudat küszöbének átlépéséhez szükséges gyönyör, illetve jószágmenyiség nagysága, a lépcsők függőleges méretét pedig ezen gyönyör, illetve jószágmenyiséghez mint ingerhez tartozó képzet állapítja meg.

Ha van is ezen ellenvetésben némi igazság, az mégsem játszható ki a Gossen-törvények ellen, mivel nem a törvények helyessége, hanem csak az *érvényesülés pontossága* szempontjából vehető figyelembe.

Másrészről azonban az oszthatóságnak mint feltételnek nemcsak a gyönyörök, illetőleg a szükségletek oldalán kell meglennie, hanem a független változónak, az időnek, illetőleg a *javaknak* oldalán is. *Gossennél*, ki az oszthatóságot az időre tételezte fel, ezen feltétel teljesen jogos. Mivel az idő vitán felül állóan osztható tetszés szerinti részekre. Azonban a szükségletek független változóira, a különböző javakra ezen feltétel már nem következik be minden esetben hasonló szigorúsággal. Ezért már maga azon tény, hogy egyes javak homogén részekből állván, *készletet* alkotnak, míg mások csak nagyobb egységekben képezhetik a szükségletkielégítés tárgyát és ezen egységen belül felhasználhatóságuk megszűnik, erősen éreztetheti hatását az egyenlő kielégítési mérték elérhető pontosságára, sőt a pontosságra való törekvést csak *minőségi* szempontok figyelembevételével engedi meg.

Pl. Valakinek zongora iránti szüksége lehet nagyon nagy és sürgős, s mégis már egyetlen egy darab Bösendorfer-zongora beszerzése *teltelítést* jelenthet számára, úgyhogy az illető kénytelen lesz a minőségi szempontok figyelembevételével fokozni a javak oszthatóságát. És ha ennek figyelembevételével sem lehet az egyenlő telítettséget teljes pontossággal elérni, ami általános esetnek vehető, úgy a szükséglet vagy nem éri el az egyenlő telítettségi szintet, vagy az alá jutván, — teltelítettségbe csap át.

Látjuk tehát, hogy *Gossennek oszthatósági feltétele* olyan, ami az ő vizsgálataiban teljesen jogos volt ugyan, de törvényeinek gazdaságelméleti alkalmazásában már sem a szükségletek, sem a javak oldalán nem következik be teljes pontossággal. Így míg *Gossen* két első törvénye eredeti alakban abszolút érvényű törvénynek tekinthető, addig gazdaságelméleti alkalmazásban már csak mint *határtörvény* szerepelhet. Ezen határtörvény érvényességi területét pedig úgy kapjuk meg, ha az oszthatóságnál előálló eltérések felső és alsó értékeit, melyeket egy-egy ponttal ábrázolhatnánk, külön-külön egymás között összekötve képzeljük. Így két határvonalat kapunk, melyek köze az abszolút oszthatóság hiánya miatt keletkezett szórást foglalja magában. Ezen területen belül azután a *Gossen-törvények*, mint határtörvények fognak szerepelni és érvényük elvileg támadhatatlanná válik.

Az oszthatóság feltételével tehát a Gossen-törvények gazdaságelméleti alkalmazásánál sem volna különösebb baj.

Másképpen áll a dolog az *összehasonlíthatóság*, sőt *Gossennél* még ennél is több, az *egyneműség* kérdésében. Ugyanis *Gossen* a telítésnél bekövetkező gyönyört, melyet a Gossen-féle egyenes és a koordináta-tengelyek által bezárt területtel ábrázolt teljesen egyneműnek, homogénnek tekintette, még pedig nemcsak *egyetlen fajta gyönyörön belül*, hanem a *különböző fajta gyönyörökre vonatkozóan is*. Ha tehát nála ezen területből konkrét esetben egy cm^2 nagyságot kivágva képzelnénk, az egy állandó gyönyörnagyságot jelentene, függetlenül nemcsak attól, hogy egyetlen fajta gyönyörnek milyen telítési fokához, hanem attól is, hogy milyen fajta gyönyörhöz tartozik.

Hogy ezen feltétel a gyönyörökre vonatkozóan jogosult-e vagy nem, azzal nem kívánunk foglalkozni, de ezen feltétel a Gossen-törvények gazdaságelméleti felhasználása szempontjából egyenesen teljesíthetetlen. Nem is akadt egyetlenegy nemzetgazda sem, aki ezen feltételt gazdaságelméleti téren minden további nélkül fenn merte volna tartani.

Még *Wieser* ugyan elfogadta legalább is ugyanazon fajta szükségleten belül a homogenitás feltételét, — a telítési foktól függetlenül — de már *Böhm-Bawerk* szerette volna ezen egyneműségi feltételt az idő szerepével kiegészíteni.⁵ *Marshallnál* és utána az egész irodalomban általános lett az a feltevés, hogy még *ugyanazon fajta szükségleten belül* sem tételvezhető fel a *homogenitás*, mivel egyazon szükségletnek nagyságbeli fokai *sürgősség* szempontjából erősen különböznek. Ha tehát egyetlen szükségletkielégítést ábrázoló területből — de különböző telítési fokon — képzelnénk kivágva ismét egy-egy cm^2 nagyságu darabot, a két terület által meghatározott szükséglet csak nagyságra nézve lenne egyenlő, de sürgősség szempontjából egymástól erősen különbözvén, nem lenne jogosan egymással felcserélhető.

Heller ezen gondolatot úgy fejezi ki, hogy egy ugyanazon szükségletnek nemcsak intenzitásbeli fokozatai vannak, hanem minden egyes intenzitásbeli fokozat még külön sürgősségi fokkal is bír. *Oppenheimer*⁶ ugyancsak ezen eredményre jut és annak felismerését, hogy a sürgősség egy a nagyságtól (nála Dignitát fogalom szerepel) teljesen független jellemzője a szükségletnek, nagyfontosságú eredménynek tekintti.

⁵ Sőt ezen tulmenőleg *Böhm-Bawerk* nem hajlandó a jövő szükségleteit sem a jelen szükségleteivel egyneműnek és nagyságra egyenlőnek elfogadni. Lásd: *Kapital und Kapitalzins*. 4. kiadás. Jena. 2. kötet, 318—362. o.

⁶ *Oppenheimer*: *Theorie der reinen und politischen Oekonomie*. 5. kiadás. Jena. 1923. 100—107. o.

Nem lehet tehát jogos szükségletkielégítési törvényeinknek olyan formát adni, melyben pusztán és kizárólagosan csak a *nagyság*-, illetőleg intenzitásbeli fokozat szerepel, mivel ezen esetben az *időnek szerepe* teljesen *mellőzve* lenne.

Ha már Gossen összehasonlíthatósági feltételének első részénél — egyazon szükségletfajon belüli homogenitás szempontjából — is merültek fel jogos aggályok a Gossen-törvények átalakítás nélkül való gazdasági alkalmazása ellen, ugyancsak fokozódnak ezek, ha az egyenműség feltételét *különböző szükségletfajokra* akarnók alkalmazni.

A különmemű szükségletek egy nevezőre való hozhatóságának és összehasonlíthatóságának kérdése nagy vitát idézett fel. Ezen vita, sajnos, nem vezetett általánosan és megnyugtatóan fogadott eredményhez. Pedig résztvettek e vitában Wieser,⁷ Böhm-Bawerk, Cuhel, Amonn, Dietzel és még sokan a tudomány elismert képviselői közül. De csak abban a negatívumban tudtak megállapodásra jutni, hogy a *különböző memű szükségletek abszolút formában egyetlen közös mértékkel nem mérhetők*. Ezen megállapítással a psychoanalitikusok — Ebbinghaus, Fechner, Wundt — is egyetértenek.

A következmény azonban, melyet ezen közös megállapításból az egyes írók levontak, már erősen különböző. Mert míg a Gottl-Ottlilienfeld, Cassel, Ammon és Spann e megállapításból a leghatásosabb fegyvert (kovácsolják a Gossen-törvények és ezek alkalmazása — a határhaszonelmélet — ellen, addig az írók tulnyomó része a közös mérték abszolút formában való hiányát nem tekinti sorsdöntőnek. Hanem — jobb megoldás hiányában — megelégszik azzal, hogy *egyazon fajta szükséglet két fokozata közt levő különbséget egy másik fajta szükséglet két fokozata közötti különbséggel állítsa viszonyba*. Még pedig nem is számszerűen csak annyiban, hogy az egyén mindössze arra tudjon feleletet adni, hogy két *változás* közül, melynek bármelyike ugyanazon jószág feláldozásával elérhető, melyiknek teljesülése lenne számára kedvezőbb. E nézőpont kellő kidomborítása főleg Pareto és Phillippovich⁸ érdeme. Mivel azonban ők ezen megállapításból folyó végeredményt magukra a Gossen-törvényekre nem alkalmazták, így a mi állásfoglalásunk éppen azt tűzte ki egyik főfeladatának, hogy ezen gondolat végkövetkeztetését a Gossen-törvényekre vonatkozóan keresztül vigye.

Az első kérdés, mely itt felmerül, az, hogy a gazdasági területre — Gossen felfogásával megegyezően — alkalmazott

⁷ Wieser: Über den Ursprung und die Hauptgesetze des wirtschaftlichen Wertes. Wien. 1884. 180. o.

⁸ E. Phillippovich: Grundriss der politischen Oekonomie. Tübingen. 1913. I. kötet. 34. o.

Tehát ha Gossen intencióját helyesen alkalmazzuk, úgy azon eredményre kell jutnunk, hogy ugyanazon kezdeti nagyság mellett az *egyáltalán nem, vagy csak nagyon lassan telítődő* szükségletek azok, melyek elsősorban elégitendők ki, mert csak így tudjuk a háromszögekkel ábrázolt veszteségeket elkerülni.

Ezzel szemben, ha a Gossen-féle egyenlőségi elvet a szükséglet két fokozatbeli különbségének fogalmára alkalmazzuk, úgy X jószág teljesen egyértelműen mindig a *gyorsabban telítődő* szükségletfajra használandó fel, mivel a két fokozatbeli különbség ugyanazon jószágra vonatkozólag logikailag ezen utóbbinál mindig nagyobb. Hiszen a gyorsabb telíthetőség épp azzal van jellemezve, hogy a telítési vonalnak az abscissa tengellyel bezárt szöge nagyobb. Más szóval, ha ugyanazon X jószág felhasználása ábránkban A szükségletnél TR vonalhosszal arányos változást okozna, úgy B szükségletre való felhasználás esetén ezen változás a $TS > TR$ vonaldarabbal volna arányos.

Ha tehát az egyenlőségi elvet a szükséglet két fokozatbeli különbségének fogalmára alkalmazzuk, úgy éppen az ellenkezőjét kapjuk annak, amit Gossen ajánlott. De helyes-e ez? Ha a szükséglet nagyságát tartjuk választásunkra döntőnek, úgy a maximális terület megnyerésének elvéből önként következik, hogy Gossen szerint az egyáltalán nem, vagy tüllassan telítődő szükségleteket kell kielégíteni. Pont azokat tehát, melyeket — mint pl. a közületi, kollektív, immateriális, vállalati stb. szükségleteket — már Wieser,⁹ Brentano,¹⁰ Cuhel,¹¹ Schumpeter¹² stb.¹³ ezért vont ki a Gossen-törvények érvényességi területe alól. (T. i. hogy vagy nem, vagy lassan telítődnek. Ezekre ugyanis a Gossen-törvény nem alkalmazható. Midőn tehát Gossen ezeknek kielégítését ajánlja, utmutatása ellentétbe kerül törvényének alkalmazhatóságával. De ellentétbe kerül az élettellel is. S így hiába hiv fel tételeinek követésére, az általa ajánlott szükségletkielégítési módot senki sem követi. De miért is követné?

Az 1. ábrában, ha X jószágot az $MNPT$ szükséglet te-

⁹ Wieser Friedrich: Der natürliche Wert, és Über den Ursprung und die Hauptgesetze des wirtschaftlichen Wertes. Wien. 1884. 180. o.

¹⁰ Lujo Brentano: Versuch einer Theorie der Bedürfnisse. München. 1908. Brentano éppen abban találja ezen művének legfőbb eredményét, hogy sikerült felismernie, hogy lassanként a materiális szükségletek is annyira differenciálódnak, hogy szinte kivonják magukat a kielégítéssel kapcsolatos fokozatos csökkenési törvény alól.

¹¹ Franz Cuhel: Zur Lehre von den Bedürfnissen. Innsbruck. 1907. 252—254., 268—77. o.

¹² Schumpeter: Wesen und Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie. 1908. (Gazdasági fejlődés elmélete.)

¹³ Ezen tényre Wilbrandt is felhívja a figyelmet és Stinnett, mint a vállalati eszmének megtestesítőjét idézi példaképpen. Theorie der Volkswirtschaft. 1925., hasonlóképpen Sombart és Max Weber.

terület befödésére használjuk fel, következik-e be érzetünkben, állapotunkban valamilyen változás? Az X jószág felhasználása előtt volt egy hiányérzetünk, melynek nagysága MN , és a jószág felhasználása után ismét van egy hiányérzetünk, melynek nagysága PT pont akkora, mint MN volt, miért áldoztuk tehát fel a szóbanforgó jószágot?

Itt van tehát az ok, mely arra késztet, hogy éppen a *jószág feláldozása révén előálló változást*, vagyis a szükséglet kezdeti és végállapotabeli különbséget tekintsük azon tényezőnek, mely a felhasználásbeli döntésünket irányítani fogja. Ezen változás teszi indokolttá a szóbanforgó jószág feláldozását. Míg ha *Gossen* utmutatását követnénk, a jószág feláldozásával nem telítődő szükségletnél egyáltalán semmi eredményt nem érnénk el, a lassan telítődő szükségleteknél pedig a gazdaságos felhasználás elvével kerülnénk ellentétbe, mert ugyanazon áldozattal nagyobb eredményt is elérhetnénk.

De ha mindettől eltekintünk is, egyáltalán lehetséges volna-e, hogy a *Gossen* által ajánlott uton próbáljuk az ő törvényének elvét megvalósítani? Ismerjük és ismerhetjük-e azon tényezőket, melyek abszolút nagyságának kellene meghatározásunkat determinálni? Ismerjük-e az 1. ábrára gondolva A szükséglet kezdeti és végállapotának, vagyis MN és PR -nek, továbbá B szükséglet kezdeti és végállapotának, vagyis MN és PS -nek homogén és egyetlen számmal kifejezhető értékét, vagy a szóbanforgó területek nagyságát?

Láttuk, hogy az ezen kérdés körül keletkezett vitában a psychoanalitikusok és nemzetgazdák mindössze ezen egy kérdésben tudtak közös megállapodásra jutni és feleletük a határozott *nem*. De ha ez így van, akkor a *Gossen*-féle két törvény elvének megvalósítására ajánlott mód, — hogy a szükségletek kielégítése a legnagyobb kezdeti nagysággal bírón kezdődjék és a *kielégítés megszakításának pillanatában a különböző szükségletek nagyságai egyenlők legyenek* — legjobb esetben is pusztán egy szép fikció, minden konkrét tartalom nélkül. Hiszen a döntő tényezők értékét nem ismerjük.

Mivel azonban az egyenlő mértékű kielégítés elve nézetünk szerint is helyes, s így nem marad más választás, mint hogy ezen elv elérésére más utat és módot ajánljunk. Hagyjuk tehát el az ismerhetetlen abszolút értékek döntő jelentőségét és nézzük, hogy ezek helyébe a szükséglet kezdeti végállapotbeli különbségét téve, helyesen járunk-e el?

Egyetlen szükségletfajon belül *két mennyiségbeli fokozat különbsége*, mely tulajdonképpen semmi más, mint egy szükségletnek részleges kielégítése, ugy minőségileg, mint mennyiségileg meghatározott formában öntudatba juthat. S habár ezen képzet számszerűen nem jellemezhető.

mégis úgy minőségileg, mint mennyiségileg determinált, azt úgy a filozófusok, mint a nemzetgazdák elismerik.

Ezen megállapítás szerint, ha X jószágot A szükségletre óhajtjuk felhasználni, nem ismerjük sem MN , sem PR abszolút értékét, még kevésbé $MNRP$ terület nagyságát, csak

$$MN - PR = TR$$

különbség képes határozott formában öntudatba jutni. De ez is minden számszerű vonatkozás nélkül csak mint egy állapot-változás. Ugyanígyen a helyzet B szükségletet illetően is, ott sem ismerjük MN és PS értékét, valamint $MNSP$ terület nagyságát sem. Itt is csak

$$MN - PS = TS$$

különbség az, amit az egyén számszerű vonatkozás nélkül érzékel. Már most azon kifejezés, hogy

$$TR \begin{matrix} < \\ > \end{matrix} TS,$$

mely a választás fölötti döntésre befolyással van, csak annyit jelent, hogy minden konkrét számszerűség nélkül az egyén számára két, már a tapasztalatból ismert változás közül melyik kívánatosabb?

Ezen válaszra azonban az egyént feltétlenül képesnek kell elismernünk, hiszen az emberek ilyen fajú kérdések felett naponta ezerszámra döntenek. S ha ilyen döntéskor gondolkoznak, ez inkább csak arra vonatkozik, hogy helyesen észlelték-e tapasztalat alapján külön TR és külön TS értékeit, vagyis a szóbanforgó állapot-változást, nehogy a jószág felhasználása után csalódás következzen be. S ha ezen észlelés külön-külön helyes volt, a választás a kettő közül már nem okoz nehézséget. A lélektan mai felfogása szerint az ilyen két konkrét változás alapján történő választás lehetséges. S így, ha Gossen második tételét a tudomány mai álláspontjának megfelelő nivóra akarjuk juttatni, úgy abban a szükségletek nagysága helyére a *szükségletek kezdeti és végállapotbeli különbségének fogalmát* kell belevinnünk.

Az eddigi fejtegetésünkben a döntő tényezőt a szükséglet kezdeti és végállapotbeli különbségét egy olyan X már tovább nem osztható jószágra vonatkoztattuk, mely mindkét úgy A , mint B szükséglet kielégítésére egyaránt és *egyforma mértékben* alkalmas volt. Ha most a két különfajú szükséglet helyett n —különböző szükségletet vizsgálnánk meg, úgy eredményünk teljesen azonos maradna, csak X jószágnak kellene azon tulajdonsággal birnia, hogy mindaz n —fajú szükséglet kielégítésére egyaránt és egyforma mértékben legyen alkalmas. Gossen az idő fogalmát választotta ilyen feltevés mellett. Ha azonban Gossen második tételét a szükségletekre

akarjuk alkalmazni, úgy felmerül azon kérdés, hogy van-e olyan X jószág, mely ezen feltételnek tényleg eleget tesz?

A javak tulajdonságai természeti adottságuktól, még ha az emberi átalakítás révén nyert módosulásokat figyelembe vesszük is, legnagyobb mértékben determináltaknak tekinthetők. Olyan *univerzális jószágról, mely minden fajta szükséglet kielégítésére egyaránt és egyforma mértékben alkalmas*, amely tehát azon feltételnek, amelyet *Gossen* jogosan az időre felállított, eleget tenne, azt hiszem, beszélni sem lehet. A szükségletekre és javakra alkalmazva tehát *Gossen* második tételét, ez, az univerzális jószág hiánya miatt, elveszti eredeti közvetlenségét és csak *közvetve, a javak cseréje révén* válik kielégíthetővé és pedig annál nagyobb mértékben, minél tökéletesebb a javak cserelehetősége.

Hogy a javak cseréjének lehetősége viszont egy a *pénz* alapján felépült forgalmi gazdaságban van legjobban kielégítve, az közismert. Világos tehát, hogy fenti példánkban használt X már tovább nem osztható jószág, gyakorlati esetben nem vonatkozhatik másra, mint a pénzegységre, mivel ez az egyetlen jószág, mely több-kevesebb joggal és pontossággal képes a fenti feltételnek megfelelni. Igaz ugyan, hogy csak közvetve és csak annyiban, amennyire a pénz az ideális csereközvetítő szerepét tényleg betölti. S így *Gossen* második törvénye is jelentősebb mértékben csak egy a pénz alapján felépült forgalmi gazdaságban valósulhat meg, ahol a *pénz a különböző javak számára közös nevezőt szolgáltat*. Ezen közös nevező alapján a javak közötti csere oly mértékben fejlődik ki, hogy a *Gossen-féle homogenitás* feltétele — legalább is elvileg — a javak oldalán érvényesülhet.

Látjuk tehát, hogy *Gossen* második törvényének egy-nemiségi feltétele a szükségletek oldalán egyáltalán nem, a javak oldalán pedig csak közvetve következik be. Ha tehát gazdaságelméleti vonatkozásban ezen törvényt használhatóvá akarjuk tenni, el kell ejtenünk úgy azt, hogy ezen törvényben a szükségletek oldalán abszolút nagyságokkal dolgozzunk és ezen abszolút nagyság fogalmát vegyük döntőnek a különböző szükségletek kielégítésére, mint azon hiedelmet is, hogy ezen törvény a javak részéről oly közvetlenül képes érvényesülni, mint az az idő részéről *Gossen* levezetésében érvényesülhetett. A szükséglet nagyságának szerepét a konkrét jószág felhasználása által bekövetkező *relatív különbség* venné át, minden számszerű megismerési lehetőség nélkül, a javak általános fogalma helyébe pedig az univerzális jószág, amennyiben a pénz közvetve ilyennek tekinthető, úgy a *pénz egysége* lépne.

De vizsgáljuk továbbmenően *Gossen* harmadik tételét. *Gossen* bizonyításra szánt példáján az egyén számára

annyi rendelkezésre álló időegységet vett fel, mely mind a négy gyönyörterület teljes befödésére elegendő volt és ezen az alapon hozta le a kielégítés módjára alkalmazandó törvényt is. Ezután gondolatmenetét úgy füzte tovább, hogy ha pedig a rendelkezésre álló időegységek száma az összes gyönyörök megszerzésére nem elegendő, úgy *változatlan marad a kielégítési sorrend*, de a gyönyörök telítése minden egyes gyönyörnél egyformán *egy magasabb szinten* fog félbeszakadni. Gossen ezen feltételével, ha szükségletekre és javakra gondolunk ismét, nem tudunk egyetérteni. Mert mit mond ezen feltétel? Azt, hogy ha egy embernek a jelen pillanatban teljesen meghatározottan pl. három különbözőfajú szükséglete volna, az illető ezen szükségletek kielégítési sorrendje felett teljes biztonsággal tudna dönteni, tekintet nélkül arra, hogy a jelen pillanatban hány jószágegységgel rendelkezik. Vagyis a *jószágegységek konkrét száma nem befolyásolja a kielégítés sorrendjét*. Ezért az illető a kielégítés effektuálását tényleg megkezdhetné, legfeljebb a javak konkrét számának különbözősége esetén a telítési szint magassága maradna feljebb, vagy szállna lejjebb.

Ezzel szemben mi azt állítjuk, hogy még ha ismerné is az illető a három különböző fajú szükségletnek abszolút és számokban kifejezett nagyságát, ha tehát — ami nem lehetséges — egyértelműen és összehasonlíthatóan minden adattal rendelkeznék is, ami a kielégítés sorrendjének megállapítására a szükségletek oldalán szóba jöhet, még akkor sem tudná megállapítani a kielégítési sorrendet mindaddig, míg a kielégítésre felhasználható javak egységének konkrét számát legalább közelítően nem ismeri. Mivel szerintünk a rendelkezésre álló javak egységének száma nemcsak a szükségletek *telítési szintjét*, hanem a kielégíteni szándékolt szükségletek *kielégítési sorrendjét* is befolyásolni fogja.

Hogy egy hasonlattal éljünk, egy szegény ember, ha máról holnapra egy olyan örökség száll rá, mely a szükséglet-kielégítésre rendelkezésre álló javak számát megkétszerezi, Gossen szerint változatlanul megtartja tegnapi szükséglet-kielégítési sorrendjét, csak a telítés mértékét viszi kétszer olyan mély szintre, míg szerintünk pusztán maga azon tény, hogy az illető kétannyi jószágegységgel rendelkezik, maga után vonja, hogy szükségleteinek sorrendje is megváltozik, sőt a szükségletfajtáknak fellépte is módosul. Általában bizonyosság erre, hogy a gazdag és a szegény ember szükséglete nemcsak mennyiségileg más, hanem egészen más szükségletfajták jelentkeznek az egyikre, mint a másokra vonatkozóan, jóval túl azon határon, hogy ezen tény az egyéni különbségek számlájára legyen elkönnyvelhető.

De alátámaszthatjuk ezen állításunkat *Kraus*¹⁴ felfogásával is, aki a szükségletkielégítés sorrendjére a rendelkezésre álló javak konkrét számát annyira döntő szempontnak ismeri fel, hogy direkt ezen az alapon osztályozza a szükségleteket *reális* és *latens* szükségletcsoportra. De még ennél is tovább mehetünk. Midőn a legtekintélyesebb nemzetgazdák — hogy csak *Wagnert*¹⁵ és *Hermannnt*¹⁶ emlitem — észrevették, hogy vannak nagy és sürgős szükségletek, melyek ennek dacára szóba sem jöhetnek a kielégítés szempontjából, hogy ne jussanak a Gossen-törvénnyel ellentétbe, inkább ezen szükségleteket — mint melyeknek kielégítésére a törekvés hiányzik — kizárták a szükségletek fogalmából. És a szükséglet definíciójába bevették a *hiányérzet megszüntetésére való törekvést*, mint egy selejtező kritériumot.

Dehát miért hiányzik a törekvés ezen hiányérzetek megszüntetésére? Nyilvánvalóan ugyanazért, amiért *Kraus*-nál ugyanezen szükségletek a latens csoportba kerültek, mivel konkrét esetben kielégítésükre a javaknak olyan nagy száma volna szükséges, mely fölött az egyén előreláthatólag sohasem fog rendelkezni. Nem történik tehát itt sem más, mint-hogy az egyén szempontjából a rendelkezésre álló javak száma egy döntő tényezővé válik és ezen tényező figyelembevételével dül el, hogy egy konkrét szükséglet kielégítést talál-e, vagy nem, vagy — *Kraus* szerint — besorolható-e a reális, vagy száműzetik-e a latens csoportba.

Az egyének számára tehát a rendelkezésre álló javak mennyisége úgy szerepel, mint egy gazdasági szűrő, melyen azon szükségletek, melyek kielégítésére relativ nagyszámú jószág szükséges, fennakadnak és így a kielégítési sorrend megállapításánál annak dacára, hogy ugy nagyságuk, mint sürgősségük jelentős lehet, mégsem jönnek figyelembe. Hasonlit ezen gondolat azon tény felismeréséhez, mely a kereslet rétegződésének tanában döntő fontosságu volt és abban állt, hogy a mai magántulajdon elvén nyugvó társadalomban a kereslet nem érvényesül teljes egészében, hanem a jövedelem eloszlás révén nyert rendelkezésre álló javak mennyiségének figyelembevételével egy megsűrésnek lesz alávetve. És éppen a jövedelem mennyisége fogja eldönteni, hogy mely szükségletek tudnak ezen gazdasági szűrőn keresztülhatolni. A kereslet azon része, amely ezen gazdasági szűrőn fennakad, hatálytalan kereslet lesz és az áralakulást nem befolyásolja.

¹⁴ *Kraus*: Das Bedürfnis. Leipzig. 32. o.

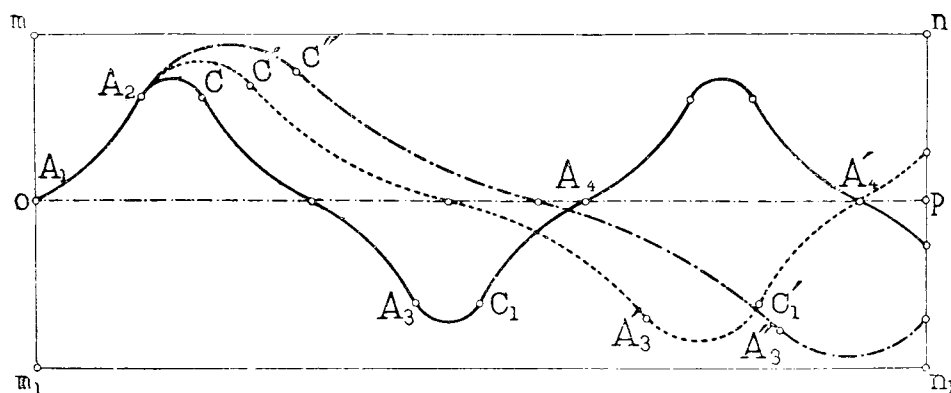
¹⁵ *Wagner* Adolf: Grundlegung der politischen Oekonomie. 1892. Leipzig. III. kiadás. 64. o.

¹⁶ *Herman*: Staatswirtschaftliche Untersuchungen. 5., 78. o.

Ezek után alig hisszük, hogy valaki kétségbevonná, hogy *Gossen* második törvénye a kielégítés számára rendelkezésre álló javak *konkrét mennyiségének elhanyagolása* miatt is módosításra szorul. Ezen módosítás pedig azáltal következik be, ha a rendelkezésre álló javak számát mint egy fontos és önálló tényezőt nemcsak a telítés mértékére, hanem a *kielégítési sorrend megállapítására* is figyelembe vesszük.

További fontos feladat az idő szerepének vizsgálata. *Gossen* második törvényében ugyanis az idő mint független változó fordul elő, melynek szerepkörét ezen törvény gazdaságtudományi alkalmazásában a javak veszik át, viszont az idő mint egy önálló tényező, a szükségletek oldalán érezteti hatását. Az idő szerepével kapcsolatban az a kérdés merül fel, hogy milyen szabályszerűséget követ a szükséglet időbeli változása és miképpen jut ez a szükségletkielégítési törvényekben kifejezésre?

A mai felfogás szerint a szükséglet nagysága az időben többé-kevésbé hullámalakú görbe szerint változik, hasonlóan a 2. ábra vastagon kihuzott vonalához. Ezen görbe ten-

2. ábra.

gelyét az életoptimum szintje *op* képezi. Amplitudójának nagysága pedig az életoptimumtól való eltávolodással arányos. Ezen görbe aszerint, hogy miképpen történik a szükséglet kielégítése akár a folytonos, akár a pontozott vagy eredményvonallal jelzett alakot felveheti és folytonosan megismétlődő részekből, úgynevezett periodusokból rakható össze. Egy ilyen teljes periodus A_1 -től A_4 -ig, illetve A'_4 -ig tartana. Magában foglalva a szükséglet keletkezését és növekedését ($A_1 A_2$), a kielégítés kezdetét, folytatását és befejezését ($A_2 A_3$), s végül a túltelítés megszűnését, vagyis az optimumvonalhoz való visszajutást. ($A_3 A_4$). A görbe szélső pontjai *op* vonaltól úgy felfelé, mint lefelé csak annyira tá-

volodhatnak, hogy még ne ériék el a biológiai életlehetőség határát, mely felülről mn , alulról $m_1 n_1$ vonallal van jelölve.¹⁷

Már most a szükséglet időbeli lefolyásából, melyet a görbe szemléltet, tudományunk mai álláspontja szerint ismeretlen az A_2 -től C -ig, illetve A_3 — C_1 -ig terjedő szakasz, mely a kielégítés kezdete utáni utóemelkedést, illetve vége utáni utósüllyedést ábrázolja. Ismert ellenben a kielégítés vonala, mely C -től az optimumvonal és a görbe metszéspontjáig tart. Ezen metszésponttól A_3 -ig tartó szakasz a kielégítés vonalával azonos törvényszerűséget követő darabnak tekinthető, de fordított előjellel. Ugyancsak fordított előjelű, de egymás között azonos törvénynek hódol az A_1A_2 és C_1A_4 szakasz is. És mivel nincs semmi logikai ok arra, hogy a szükséglet növekedése és fogyása egymástól függetlenül más-más törvényt kövessen, így joggal feltehető, hogy azon törvényszerűség, melyet szükségletek süllyedő részperiódusára megállapítottak, érvényes az emelkedő részperiódusra is, legfeljebb a képletekben szereplő számértékek módosulnak anélkül, hogy maga a törvényszerűség változást szenvedne.

A süllyedő részperiódust, mely tulajdonképpen a szükséglet telítési vonala, *Gossen* az egyszerűség kedvéért egyenesnek veszi, anélkül, hogy ennek magasabbrendű görbe voltát tagadná. *Wundt*¹⁸ azonban *Fechner*-rel¹⁹ együtt, amennyiben a hiány mint inger, a szükséglet pedig mint érzet vehető figyelembe, már kétségbevonja a lineáris összefüggést. Sőt *Fechner*-nél ennek pontos törvényét is megtaláljuk

$$y = K \cdot \log \frac{x}{b}$$

egyenletben, melyben y az érzet, x pedig az inger nagyságát jelenti. Lényegileg ugyanezen összefüggésre jut *Bernoulli*,²⁰ bár nála az érzet szerepét a haszon, az inger szerepét a véletlen tölti be. Ugyanílyen logaritmikus összefüggést állít fel *Laplace*²¹ is.

De nem esik távol a fenti törvényszerűségtől az induktív alapon megfigyelt azon megállapítás sem, hogy a tárgyi mennyiség és az alanyi értékelésből fakadó árváltozás között

¹⁷ *Vervorn*: Allgemeine Physiologie. 4. kiadás. Jéna, 1903. 371—504. o.

¹⁸ *Wundt*: Methodenlehre. 2. kiadás. Stuttgart. 1895. II. kötet. 521. o.

¹⁹ *Th. Fechner*: Elemente der Psychophysik. 3. kiadás. 1907. I. kötet. 56. o.

²⁰ *Bernoulli*: Specimen theorie novae stb., Petropolitanae Tom. V. 175—192. o. Hogy az ő egyenlete $dy = - \frac{dx}{x}$ differenciál egyenlet alakban adott, az mellékes, mivel ezen differenciálegyenlet megoldása semmi más, mint a fenti logaritmikus összefüggés.

²¹ *Laplace*: Theorie analytique des probabilités Oeuvres Tom. VII., Paris, 441. o. Az ő egyenlete a „fortune moral” és a „fortune physique” között $y = K \log x + C$ összefüggést fejezi ki.

parabolikus az összefüggés. Minek bizonyságául *Davenant*²² eredményére utalunk, aki statisztikai megfigyelés alapján állította fel az

$$y = \frac{a}{(x-b)^2}$$

összefüggést. Teljesen ezen alak szerepel *Jevons*-nál is, csak az állandók helyébe számértékek vannak betéve:

$$y = \frac{0.824}{(x-0.12)^2}$$

Ezen parabolikus képletet *Tooke*, az ismert statisztikus is ellenőrizte és úgy találta, hogy eredményei valószínűek.

S ha ezen megállapításokat még kiegészítjük azzal, hogy két egymástól nem túl messze eső határon belül a logaritmikus és parabolikus összefüggés egymáshoz közel eső eredményt ad,²³ akkor erős megközelítéssel ismertnek mondható a telítési vonal és ezzel együtt a szükséglet időbeli lefolyásának legnagyobb része.

Ha már most a szükségletek időbeli lefolyását ismerjük, úgy kétségtelenül lerögzíthetjük azt a megállapítást, hogy Gossen első törvénye a $C-A_3$ -ig tartó részperiódusra alkalmazandó és csakis egyetlen perioduson belül. Mert ha a javak különböző egységeit a szükséglet különböző periódusán össze-vissza dobálva alkalmaznánk, természetes, hogy nem kapnók meg a Gossen-féle fokozatos csökkenés helyes elvét.²⁴ Amiből azonban magának az elvnek helytelensége épúgy nem bizonyítható, mint ahogy az A_2 és A_3 pont körzetének rövid ideig tartó utóemelkedése, illetőleg utóesése sem játszható ki joggal a fokozatos csökkenési elv ellen.

A második megállapításunk az, hogy bármilyen legyen is a szükséglet időbeli lefolyása, ha az szabályosan ismétlődő, úgy *Fourier*-sorral teljesen pontosan jellemezhető.

Ezen sor minden időpontban megadná abszolút pontossággal a hozzátartozó szükséglet momentán nagyságát. Megvan tehát a lehetősége annak, hogy az idő szerepét szükséglet-

²² *Davenant*: Essay on the probable method... stb. London 55. o.

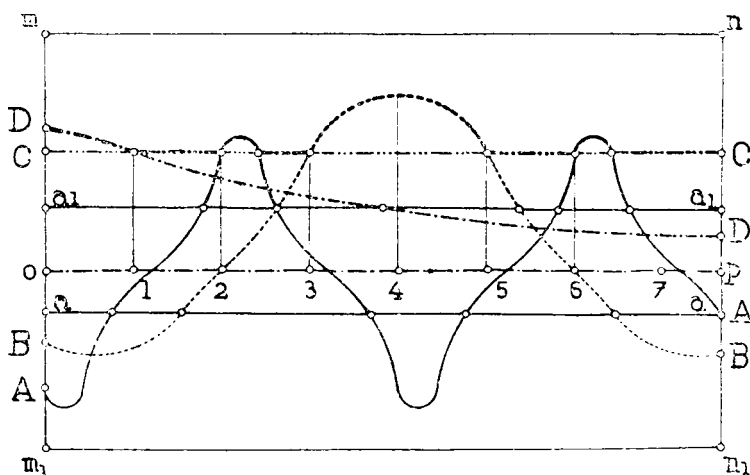
²³ Ugyanis ha a képzet nagyságát 5—70-ig növelve az ingeregységeket logar és parabolikus görbének megrajzoljuk és a két görbét egymásra tesszük, úgy azt kapjuk, hogy gyakorlati értelemben ezen két görbe fedi egymást. Sőt még tágabb határok között sem észlelhető erős különbség. Természetes azonban, hogy a két görbe koordinata rendszere egymáshoz képest el van tolva, sőt forgatva is, de ez lényegileg csak egy constanst és a változónak egy állandó szorzószámát jelenti a törvényszerűség elvi változtatása nélkül.

²⁴ Ezért igazat kell adnunk *Neubauernek*, midőn azt veti *Spann* szemére (*Gleichwichtigkeit gegen Grenznutzen. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.* 68. kötet. 1925. 296—300. o.), hogy a technikai haladást játssza ki a Gossen-törvény ellen, holott ezen törvény mindig egy határozott időszakon — perióduson — belül érvényesül. (Lásd: A határhaszonelmélet bírálata. Pécs, 1927. Jegyzet a 7. §-hoz.)

kielégítési törvényeinkben a legprecízebben figyelembe vesszük. S ha erről mégis lemondunk s ha a szükségletkielégítési törvényeket az időnek csak egy rövidke részére — időkeresztmetszetre — vonatkoztatjuk, úgy ez abban leli magyarázatát, hogy a Fourier-sornak a törvénybe való bevonása a képletek nagymérvű komplikáltságát és gyakorlati szempontból szinte hasznavehetetlenségét vonná maga után. Ezért helyezkedett már Gossen és vele együtt mi is, azon álláspontra, hogy a szükségletkielégítési törvényeket nem egy hosszabb időre, hanem az időnek csak egy *keresztmetszetére* kell vonatkoztatni.

Az eddigiekben egy fajta szükséglet időbeli lefolyását vizsgáltuk, már most nézzük az egy időben ható *különböző fajta* szükségletek lefolyását és nézzük, hogy ezen különböző szükségletek mint fogják egymás kielégítését befolyásolni és ezen kielégítés lefolytatásába milyen rendezőelvet visz be a Gossen-féle második törvény?

Ha pl. 4 különböző fajta szükségletet rajzolunk fel, legyen ezen 4 szükséglet *AA*, *BB*, *CC*²⁵ és *DD*-vel jelölve (3. ábra) és egyelőre egymástól függetlennek gondolva, úgy ezek

3. ábra.

a legkalandosabb össze-visszaságban mennek egymáson keresztül-kasul. Ámde épp amiatt, hogy a különböző szükségletek egymástól nem függetlenek, mivel egyiknek túltelítése a javak korlátozott mennyisége miatt, a másiknak kielégítetlenségét vonja maga után,²⁶ állítja fel Gossen második tételét, mely szerint a kielégítés megszűntének pillanatában min-

²⁵ *CC*-vel jelzett szükséglet nem telithető, vagyis — periódusa ∞ , s így az optimum-vonallal párhuzamosan egyenesnek rajzolandó.

den szükségletfajnak egyenlő nagyságúnak kell lenni. Észszerűen ezen törvényt csak akkép értelmezhetjük, hogy a kielégítésnek ábránkban minden szükségletnél ugyanazon szinten kell végződnie.

Ezen szabály egy rendező elvet visz az előbb még szabálytalan képbe és ha ezt a szintet „ aa ” magasságban vennők fel, úgy ez az AA és BB -vel jelzett szükségletfajokra úgy hatna, hogy ezen szükségletek lefolyását jellemző görbének csak az lenne a tényleg létrejövő hatályos darabja, mely az „ aa ” vonal fölé esik. Ha pedig ezen kielégítési alsó határt „ $a_1 a_1$ ” magasságba képzelnénk feltolva, úgy már nemcsak AA és BB , de DD szükséglet időbeli változása is módosulni fog, mivel az „ $a_1 a_1$ ” vízszintes alá semmiféle kielégített szükséglet nem kerülhet. Gossen második törvénye tehát a kielégítés *alsó szintjének megszabása által* determinálja a szükségletek nagyságának változási lehetőségeit.

A kielégítés kezdeti pontjaira, vagyis a szükséglet nagyságbeli változásának *felső határára* Gossen második tétele közvetlenül nem ad szabályt, de azt mondja, hogy a kielégítésnek a legnagyobb szükségleten kell kezdődni és csak ha ennek nagysága már leszállt annyira, hogy a legközelebbi szükséglet nagyságával egyenlő, akkor kerül sor a második szükségletfaj telítésére. Míg ez be nem következik, addig minden jószág kizáróan a legnagyobb szükségletre használandó fel. Ha ezen elvet a 3-ik ábrára alkalmazzuk, úgy vizsgálatunk kezdetén a rendelkezésünkre álló jószágot DD szükségletre kell fordítanunk, míg annak nagysága az 1-es időpontban CC szükséglet nagyságával egyenlő lesz, a további jószágegységeket CC szükséglet kapja egész a 2-es időpontig, ott azután AA szükséglet felső csúcsa találna kielégítést, azután ismét CC szükséglet addig, míg BB szükséglet emelkedő vonala CC szükséglet vízszintesével metszésbe nem kerül, ettől kezdve az 5-ös időpontig BB szükséglet telítése következik be. Ezután ismét a CC jut kielégítéshez stb.

Ábránkból világosan látható, hogy teljesen felesleges volt az előbbi alsó határt „ aa ”-t vagy „ $a_1 a_1$ ”-t felvennünk, mert ezeknek semmi szerepük sincs. A szükségletek változását úgy felülről, mint alulról az egyetlen CC szükséglet teljesen meghatározza. Mert ha bármelyik szükséglet CC vonal fölé kerül, rögtön bekövetkezik a kielégítés, így nagyságának csökkennie kell, tehát tartósan nem lehet CC vízszintes fe-

²⁶ Ezen tényre azért mutatunk rá, mert Spann (Gleichwichtigkeit stb. 299—300. o.), midőn a többféle használhatóságu fogyasztási javakat több különféle használhatóságu fogyasztási jószágra atomizálja -- a hasznosság emelkedését veszi bebizonyítotttnak, amikor egyik használhatóságról a másikra átugrik. Pedig ez csak annyit jelent, hogy az első használhatóságnál egy indokolatlan *teltetés* következett be.

lett, másrészt amint nagysága CC vízszintese alá száll, rögtön megszűnik a kielégítés és emiatt az illető szükséglet süllyedni sem süllyedhet tartósan CC vonal alá. Ily körülmények között tehát az *alsó szint felvételének semmi jelentősége sincs*. Gossen második tétele semmivel sem mond többet, minthogy az egyén mindig a legnagyobb szükségletét elégíti ki.

De miért van CC szükségletnek ábránkban ilyen döntő szerepe, milyen tulajdonság képesíti ezen szükségletet arra, hogy egymaga az összes többi szükséglet idő- és nagyságbeli változását meghatározza? A válasz nem lehet más, minthogy CC szükséglet döntő szerepét éppen az okozza, hogy nagysága független nemcsak a reá fordított javak számától, hanem az időtől is. Ezen szükségletet tehát az jellemzi, hogy nem telíthető, nagysága állandó, periódusának ideje ∞ . Rája tehát nem érvényes a Gossen-féle első törvény. De galibát okoz az ilyen szükségletfaj, mint látjuk, a második tétel alkalmazásánál is.

Ezért vonta ki Wieser ezen szükségletfajt a Gossen-törvények érvényessége alól. Pedig sok ilyen szükséglet van. Ilyen majdnem minden közületi és kollektív szükséglet. De gyakorlati szempontból nézve nem esnek távol ezen szükségletfajtól azon szükségletek sem, melyek telíthetők ugyan, de telítésükre szükséges javak száma megközelíti, vagy meghaladja az egyének rendelkezésére álló jószágmenyiség kereteit, ami időbeli szempontból a tulnag periódusban jut kifejezésre. Ilyen szükségletek volnának Kraus szerint a latens, Brentano szerint az immateriális, Cuhel szerint a fizikaiakat kivéve, minden szükséglet. A 3. ábrában ilyen fajú szükségletet ábrázolna a DD vonal. Ha a CC a szükségletet Wieserrel egyetértően ki is zárnánk a szükségletek sorából, nem sokat érnénk vele, mert akkor a CC szükséglet domináns szerepét DD szükségletfaj foglalná el és ezen egyetlen szükségletfaj határolná úgy felülről, mint alulról az összes többi szükségletek nagyságbeli módosulását, mivel telíthetősége AA és BB -hez képest tullanassu, periódusa pedig nagy. Ha tehát ezt megakadályozandó, ezen fajokat is kizárnók a szükségletek csoportjából, úgy joggal merülne fel a kérdés, hogy tényleg hát mire is jó a Gossen-féle törvény?

Végeredményben tehát vagy meg kellene tagadnunk ezen szükségletfajokat, vagy revízióra szorultnak kellene minősítenünk a Gossen-féle törvényeket. És mivel arra az álláspontra, hogy nincs *közületi*, nincs *kollektív*, nincs *latens*, nincs *immateriális*, nincs *vállalati* stb. stb. szükséglet, mégsem helyezkedhetünk, — csak azért és csupán azért, mivel ezen szükségletfajok nem férnek bele a Gossen-törvények Procrustes-ágyába — nem marad számunkra más választás,

minthogy a szükségletek időbeli lefolyásának vizsgálatánál nyert megállapításaink eredményeképpen is a Gossen-törvényeket tekintsük hiányosaknak. Elvégre a Gossen-törvények alkalmazása, a *materiális és fizikai* szükségletekre vonatkozóan is magában hordja a fenti elvi jelentőségű hiányokat és azon körülmény, hogy ezekre vonatkozóan azt nem lehet ily pregnans módon kimutatni, csak a gazdasági élet részletes vizsgálatára alkalmas mikroszkóp hiányának tudható be.

A Gossen-törvény gazdaságelméleti alkalmazhatóságának bírálatához nem annyira elvi, mint inkább célszerűségi szempontból kell még hozzáfűznünk azt, hogy *Gossen* a gyöngöröket teljesen egyéni, szubjektív tényezőknek tételezte fel. Ezen felfogás, ha a szükségletekre és javakra akarjuk *Gossen* törvényeit alkalmazni, ismét veszedelmeket rejt magában. Ugyanis, bár nem tagadhatjuk, hogy a szükségleteknek tényleg vannak tisztán és kizárólagosan az egyéntől függő tényezői, mégsem vonhatjuk kétségbe, hogy a szükségletek eredeti és alapoka egy tárgyi — materiális vagy immateriális — hiányban gyökeredzik. Egy ilyen tárgyi hiány, különösen, ha nagyobb foku, minden egyénben képes a szükségletet mint hiányérzetet kiváltani. *A szükséglet tehát egyénközileg is fellép*, legfeljebb úgy minőségileg, mint mennyiségileg annyiban módosul, amennyiben az egyének érzékszervei ezen tárgyi hiányt más és más pontossággal regisztrálják. Pl. 3 napi élelmiszerhiány (mint tárgyi hiány) minden emberben kivétel nélkül kiváltja az étel iránti szükségletet és nem változtat ezen megállapítás általános érvényén, hogy egyik ember kevésbé éhes, mint a másik. A tárgyi hiányt kell tehát a szükséglet döntő tényezőjének tartanunk, melyet az egyéni tényező csak módosítani képes, de — a beképzeltől eltekintve — létrehozni vagy megszüntetni legalább is elvileg nem.

A szükségletet tehát alkatelemeiből összeállítva, úgy kellene képzelnünk, hogy annak van egy *egyéni* és egy *tárgyi* componense, melyek közül a *tárgyi rész a döntő befolyásu, míg az egyéni rész csak módosító hatállyal bír*. Nem tehetünk tehát joggal szemrehányást azon íróknak, akik arra hívták

Ezen tulzás ellen foglal állást Alexander Schor,²⁸ aki szerint a szükségleten nyugvó érték tárgyi feltételek nélkül fel a figyelmet, hogy úgy a Gossen-törvény, mint a rája épült határhaszonelmélet a szubjektív tényezők befolyását túlértékeli. Hiszen pl. Böhm-Bawerk²⁷ szerint nemcsak a szükségletnek, de még az árnak sincs olyan eleme, mely ne volna szubjektív tényezőre visszavezethető.

²⁷ Böhm-Bawerk: Kapital und Kapitalzins. 2. kiadás. II. kötet. 220. o.

egyenesen elképzelhetetlen. Ezért mondja *Hilferding*,²⁹ hogy alanyi és egyéni viszonyokból, mely a szubjektív értékelés alapja, nem lehet tárgyi mértéket (ár) levezetni. Ugyanezen alapon érthető meg *Dietzel*³⁰ kijelentése is, mely szerint a határhaszon-elmélet, amennyiben nem tetszőlegesen szaporítható javakra vonatkozik, igaz, de nem új, amennyiben tetszőlegesen termelhető javakról szól, úgy új, de nem igaz. De folytathatnánk még egész sorát azoknak, akik — *Conrad Schmidt*,³¹ *Gustav Eckstein* stb. — kivétel nélkül a szubjektív tényezők befolyásának túlértékelése ellen emelik fel szavukat, nem is szólva az univerzalistákról, *Spann*-ról és követőiről.

Mindezen tiltakozások jórészt azért keletkeztek, mert a szükséglet egyéni és tárgyi tényezőjének szétválasztása és az egyes tényezők befolyásának mennyiségi vizsgálata hiányzott. Mindig az egyéni tényező befolyása volt hangsúlyozva és a tárgyi hiány döntő szerepe elmosódott. Indokoltnak kell tehát tartanunk ezen két tényezőnek szerepét külön-külön megvizsgálni, az alanyi tényező mennyiségi befolyását, amennyire ez lehetséges, számszerűen is megállapítani és a szükségletek egyéni tényezőjét, mely az összes szubjektív vonatkozásokat magában foglalja, külön önálló változóként — mint *alanyi coefficient* — venni figyelembe.

Az alanyi coefficient szerepét legjobban úgy jellemeznénk, ha ezt egy szemüvegnek képzeljük, mely állandóan az egyének orrán ül. És az egyének — kik most már minden alanyi szempontból egyenlőknek tekinthetők — csak ezen szemüvegen át érzékelhetik a tárgyi dolgokat. A képzet tehát, mely az egyén öntudatába juthat az abszolút tárgyi valóságtól annyiban különbözik, — még a legkülönbözőbb egyéneket véve is figyelembe — amennyit ezen szemüveg torzítani képes.

Azt azonban már a lélektan törvényei megmutatták, hogy ezen torzítatóság távolról sem korlátlan, hanem két határ közé szorítható, mely határok az egyenlő körülmények között élő embereknel elég közel kerülnek egymáshoz. Hiszen valami igazságnak mégis kell lennie *Fechner* törvényében az inger és érzet közötti logaritmikus összefüggés megállapításában, annál is inkább, mivel ezen összefüggésre az önmagá-

²⁸ Alexander Schor: Kritik der Grenznutzentheorie. In Conrad Jahrbüchern. 1902. 227—255. o.

²⁹ Rudolf Hilferding: Böhm-Bawerks Marx-Kritik. Marx-Studien. Wien, 1914. 11. o.

³⁰ Dietzel: Die klassische Werttheorie und die Theorie vom Grenznutzen. In Conrad Jahrbüchern. 1890.

³¹ Conrad Schmidt: Die psychologische Richtung in der neueren Nationaloeconomie. Neue Zeit. Bd. X. S. 426., 427.

tól kinálkozó arányosságot ma már úgy a közgazdasági, mint a lélektani irodalom meghaladott álláspontnak tekinti. Sőt ezen megállapításhoz, mint fentebb láttuk, az induktív alapon megállapított parabolikus összefüggés is közel esik. Viszont azon intervallumban, melyben a szükségletnagyságok hullámszerű változása lejátszódik, a felső és alsó határpontok távolsága nem olyan nagy, hogy abban a logaritmikus és parabolikus görbe között 0—50%-nál nagyobb eltérés mutatható ki, így önként adódik, hogy az alanyi *coefficiens* módosító hatásának is feltétlenül ezen 0—50%-os szórási határon belül kell maradnia.

És minél inkább egyenlő körülmények között élő egyedeket vizsgálunk, annál inkább kisebbedik ezen szórási mező, ami az alanyi *coefficiens*, vagyis a szubjektív tényező befolyásának csökkenésével és a tárgyi tényezők viszonylagos jelentőségének növekedésével egyértelmű. A műveltség általánosulása, a kulturális haladás, az emberek természetében gyökeredző utánzási ösztön stb. mindinkább azt eredményezik, hogy az alanyi *coefficiens* szórási mezeje a jobb ismeretek felhasználása révén kisebbé és kisebbé válik.

Megvan tehát a lehetőség arra, hogy az egyes egyedek vizsgálatából kiinduló szükségletkielégítési törvények egyenkörzivé váljanak, az alanyi *coefficiens* szórási mezejének kisebbedésével mindinkább univerzális jelleget öltsenek és a tárgyi tényezők döntő befolyása miatt alapul szolgálhassanak egy helyes érték- és árelmélet felépítésének. S habár mi magunk sem tulajdonítunk a szórási mező 0—50%-os körülhatárolásának túlzott jelentőséget, arra azonban mindenesetre jónak tartjuk, hogy ne lehessen a szükségletkielégítési törvényeken nyugvó érték- és árelmélet érveit az egyéni tényezők befolyására hivatkozva, minden további nélkül általános szövegekkel és konkrét, mennyiségileg és tüzetes kritikai vizsgálat nélkül elintézettnek tekinteni.

Most miután a szükséglet-kielégítési törvények előfeltételeit megvizsgáltuk, s a talált hiányokra rámutattunk, azon feladat előtt állunk, hogy olyan szükséglet-kielégítési törvényeket adjunk, melyek magukban foglalják egyrészt: a változatlanul maradóc, szerintünk is helyesnek talált első törvény fokozatos csökkenési és második törvény egyenlőségi elvét, másrészt mindkét elvet olyan fogalomra alkalmazzák, mely alkalmas arra, hogy az így létrejövő törvények a fenti hiányokat nélkülözzék.

Azon fogalom, melyre mi a szükséglet-kielégítési törvényeket építjük, a *telítési fok* fogalma. A ráépített szükséglet-kielégítési törvények pedig így szólnak:

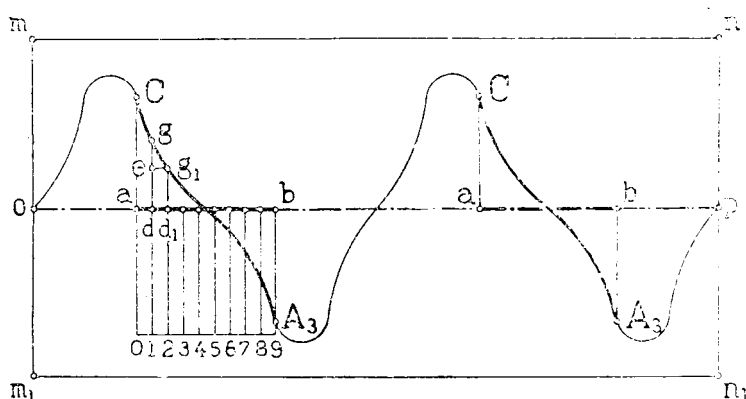
1. Minden osztható és telíthető szükségletfajnál — egy perióduson belül — az egymásután felhasznált jószág-

egységek fokozatosan csökkenő telítési fokokat eredményeznek.

2. A különböző szükségletfajok lehetőleg egyenlő telítési fokig elégitendők ki.

Látszólag mindkét törvény ugyanaz, mint az irodalomban használt Gossen-törvény. Ami különbség közöttük van, az mind a telítési fok fogalmában van összpontosítva. Mit értünk tehát a telítési fok alatt?

Hogy ezen fogalom tartalmát könnyebben megértsük, rajzoljunk fel a 4. ábrában két szükségletperiódust. A görbe azon szakasza, melyre a Gossen-törvények érvényesek, vastagon van jelölve és $C-A_3$ -ig tart. Ezen vonalszakasz vetülete

4. ábra.

a p optimum vonalra „ $a b$ ” vízszintes hosszúsággal egyenlő. Ezen „ $a b$ ” vastag eredményvonallal jelzett egyenes darab két szempontból bir jelentőséggel: egyrésztől arányos azon idővel, mely alatt a szükséglet változása $C-A_3$ -ig végbement, de arányos másrészt azon jószágmennyiséggel is, mely ezen változás előidézésére szükséges volt. Ezen jószágmennyiség általános esetben több egységből áll, mely egységek ábránkban 1—9 arabs számokkal legyenek jelölve. Huzzunk ezután pl. a 2-ik jószágegységet ábrázoló vonal végpontjain két függőleges vonalat, akkor ezek mint coodináták a görbéből egy gg_1 hosszúságu darabkát fognak kimetszeni, mely gyakorlati szempontból minden esetben egyenesnek tekinthető. És ha g_1 ponton vízszintest fektetünk, mely a 2-ik jószágegység kezdő pontjára emelt coodinátát e pontban metszi, úgy megkapjuk az egg_1 háromszöget. Ezen háromszög egyik befogója $e g_1$ jószágegység, a másik befogója $e g$ a jószágegység feláldozása révén beállott részleges szükségletváltozás, vagyis a szükséglet két fokozatbeli különbsége. Ezen két befogó viszonya pedig

$$\frac{e g}{e g_1} = t g a,$$

semmi más, mint a burkoló görbe g pontjában huzott érintő

hajlásszögének tg -e. Ezen hajlásszög később lényeges szerepet fog játszani.

Már most, ha Gossen eredeti felfogásának alkalmazására gondolunk, úgy minden jószágegységnek megfelelne egy terület, melyet a jószágegységet jellemző vonal, ennek két végpontjára emelt koordináta és végül az ezek által kimetszett görbedarab zár körül. Pl. a második jószágegységnek megfelelően ezen terület ábránkban a „ d, d_1, g, g_1 ” trapéz által volna jellemezve. Ha most a jószágegység mindinkább kisebbedik, úgy ezen trapéz is, alapjának csökkenése miatt, mindinkább keskenyebb lesz, ugyannyira, hogy a végtelen kis jószágegységnek már nem egy trapézterület, hanem egy egyenes darab felelne meg. Ezen egyenes darab hosszúságával volna arányos Gossen szerint, a végtelen kis jószágegység által keltett örömnagyság, melynek pontos értékét az

$$S = dg + C$$

egyenlet adná.

Ezen egyenletben a d, g értéke úgy idő szerint, mint a különböző jószágegységek szerint is változó, míg C értéke egyszersmindenkorra állandó. Ezen C állandó azért kerül be az egyenletbe, mivel Gossen abszolút örömnagyságokkal dolgozott, mely pedig, mint már kifejtettük, egy alapjában teljesíthetetlen absztrakció. Ha tehát nem akarunk teljesíthetetlen követelményeket felállítani, — melyek egyébként sem vonnának maguk után különösebb előnyt, hiszen ugyanazon törvényszerűséget adnák más koordináta-rendszerben és más számbeli értékekkel — úgy leghelyesebben járunk el, ha C állandó értékét 0 -nak veszük és a szükségletfokozatokat egy tetszőlegesen felvett szinttől, pl. az életoptimum szintjétől — mely nem esik össze az abszolút 0 szinttel — való távolságukkal jellemezzük.

Ezen távolság, ha számszerűen nem is, de mennyiségiileg határozott formában képes öntudatba jutni. Így tehát ezen életoptimum szintjétől való távolság — mely lényegileg semmi más, mint Gossen „*nagyság*”-fogalmának analógiája, a tudomány mai álláspontjának megfelelő értelmezésben — lesz egyik tényezője a telítési foknak és ezt mi is *szükséglet-nagyságnak* fogjuk nevezni.

De a mi felfogásunk szerint ezen szükségletnagyság nem lesz az egyetlen és kizárólagos tartalma a telítési foknak, így nem egyedül erre épül fel a fokozatos csökkenési és az egyenlőségi elv. Ezért, bár a mi módosított törvényeink Gossen törvényeit magukban foglalják, mégis azoktól — C állandó figyelmen kívül hagyásán túlmenőleg is — különbözni fognak.

A telítési fok első tényezője tehát a szükséglet nagysága volna, még pedig olyan formában, hogy a telítési fokban,

mint függő változóban a szükségletnagyság mint független változó szerepelne.

A telítési fok második tényezőjének a konkrét jószág felhasználása révén előálló változást kell tekintenünk. Ezen változás általános esetben mint egy differencia lesz jellemezhető, melynek egyik tagja a konkrét jószág felhasználása előtti, a másik tagja pedig a konkrét jószág felhasználása utáni szükségletnagyság, vagyis

$$S - S^1.$$

A 4. ábra jelölését pl. a 2-ik jószágegységre való alkalmazásnál véve figyelembe ezen differencia

$$dg - d_1 g_1 = eg$$

lenne.

Ezen differenciával a telítési fokot szintén arányosnak vehetjük, mert minél nagyobb ezen differencia, az egyén annál inkább indokoltnak tartja a szóbanforgó jószág feláldozását.

Ha most továbbmenőleg figyelembe vesszük, hogy az $S - S^1$ differencia egy konkrét józágmennyiségre vonatkozik — egyébként nem is volna értelme — és hogy a telítési foknak a konkrét józágmennyiség nagyságával fordított arányban kell állnia, mivel az egyén a legnagyobb változást is a lex minimi elve alapján a legkisebb józágmennyiség feláldozása révén óhajtja elérni, úgy a telítési fok képletének jobboldalán a konkrét józágmennyiség egységszámának — jelöljük P -vel — a nevezőbe kell kerülnie.

S végül mivel a szükséglet nagysága, a konkrét józágmennyiségre vonatkoztatott szükséglet kezdeti és végállapotbeli differenciája ugyanazon tárgyi feltételek mellett is változó eredményeket adnak a különböző egyéneknek, ezért, hogy a telítési fokban az egyéni különbségek hatását érvényre juttassuk, a telítési fok képletének jobboldalát még az alanyi efficienciával — legyen ez E -vel jelölve — kell megszoroznunk. Ezzel azután képletünk teljessé is válik és ilyen alakot vesz fel, hogy a telítési fok — legyen T -vel jelölve —

$$T = S \frac{S - S^1}{P} E.$$

Ha vizsgálatunkat — egy rövid időre — gyakorlati szempontból egy időkeresztmetszetre vonatkoztatjuk, akkor 1. S értékét momentán állandóan tekintve, 2. az $\frac{S - S^1}{P}$ értékét a fenti egyszerű trigonometriai szögfüggvénnyel $tg a$ -val helyettesítve 3. és E -t a képlet elejére vite, a következő egyszerű kifejezést nyerjük, hogy

$$T = E \cdot S \cdot tg a.$$

Ezen képletben, mint már ismerjük T a telítési fok értékét, E az alanyi coefficient, S a pillanatnyi — egy teljesen tetszőleges szintre vonatkoztatott — relativ szükséglet-nagyságot, tga pedig az S szükséglet nagyságához tartozó érintő hajlásszögnek tg -sét jelenti, mely tartalmilag semmi egyéb, mint a jószágegységre eső részleges állapotváltozás.

A telítési fok képlete így elég egyszerű. Tartalma is teljesen határozott, mivel jobboldala olyan egyértelműen meghatározható értékeket tüntet fel, mint az egyéni tulajdonságot jelző tényezőt — mely egy szimpla szám —, a relativ szükségletnagyságot — mely lélektanilag is zárt mennyiségi fogalom — s végül a jószágegységhez tartozó szükségletváltozást, mely egy teljesen meghatározott időpontra és állapotra vonatkozik. Ha azonban a jobboldal egyértelműen meghatározott, úgy teljesen szabatos fogalomnak tekintendő a baloldalon lévő T , vagyis a telítési fok felső tartalma is. Ezzel együtt egyértelműen meghatározottá és szabatosá válik a közölt két módosított törvény is, melyek ezen fogalomra lettek felépítve.

Eredményeink tehát röviden abban foglalhatók össze, hogy *Gossen mindkét törvényének elve* — értve alatta az első törvény fokozatos csökkenési, illetve a második törvény egyenlőségi tendenciáját — *helyes*. Ezen elveket azonban gazdaságelméleti vonatkozásban nem a „szükségletnagyság“, hanem a „telítési fok“ fogalmára kell vonatkoztatni. A telítési fok fogalmában a szükséglet relativ nagysága benne van, de ezen túlmenőleg a telítési fok fogalma még az egyéni coefficient, a jószágegységre eső konkrét szükségletváltozást — mint két egymástól független változót — is magában foglalja. A telítési fok fogalmára felépített Gossen-törvények érvényesek a *legkülönbözőbb fajú szükségletekre* és azok osztható fokozataira egyaránt azon periódusszakaszon belül, melyre tárgyalásunkban rámutattunk és nem kell hatályuk alól sem a *közületi*, sem a *kollektív*, sem az *immateriális* stb. szükségletfajokat kivonni.

Ezen *egyetemes érvényűség*, a telítési fok fogalmában rejlő *egyértelmű határozottság*, ezen fogalom *belső tartamának teljessége*, *gazdaságelméleti és lélektani ismeretekkel való összhangza* teszi indokolttá ezen alapvető, hetvenöt éves multtal bíró törvény megváltoztatását.

Szécsi János.

A világgazdasági válság.

I. A világgazdasági válság általános jelenségei.

1. A konjunktúra általános hanyatlása.

A nyolcvanas évek elején Németországban meglehetősen kedvezőtlenek voltak a gazdasági viszonyok, nagy volt az elégedetlenség. A parlamentben egymást érték a viták a gazdasági krízisről és az egyik interpellációra Bismarck azt a választ adta, hogy az elégedetlenség okvetlen szükséges a haladás érdekében, mert a világon egyedül csak a néger rabszolga elégedett. Ha ebből az okoskodásból indulunk ki, úgy ma Közép-Európában a haladás igen magas fokán kell állanunk.

Mindenhol az egész világon hanyatló konjunkturával találkozunk. A kedvezőtlen gazdasági viszonyok éppen úgy kezdték azokat az államokat is, amelyek eddig — különösen a legyőzött államokban — a szanálások végrehajtása után fellépett gazdasági válsággal szemben ellenállóképesebbek voltak és ma már ott is hanyatló gazdasági tendenciával találkozunk, ahol még egy évvel, sőt egy félévvel ezelőtt is a válság tünetei ismeretlenek voltak.¹ Különösen Csehország és az Angol Birodalom ez a két ország — nem beszélve az Egyesült-Államokról,² — ahol a krízis napról-napra egyre fenyegetőbb mérveket ölt és ahol ugyanazok a szimptomák feltalálhatók, — ha egyelőre kisebb mértékben is, — mint nálunk.³ Sőt már Franciaor-

¹ J. M. Keynes: Die wirtschaftlichen Folgen des Friedensvertrages, München, 1920 c. könyvében (188 lap) a világkrízis okait így állapítja meg: „Das vollständige zeitweise Nachlassen der inneren Produktivität Europas. Der Zusammenbruch des Verkehrswesens und des Austausches, mittels deren seine Erzeugnisse dorthin gebracht werden konnten, wo man ihrer am meisten bedurfte.

² Az Egyesült-Államokra jellemző, hogy az áruindex az 1929—1930. költségvetési évben 91.9 az előző évi 96.7-tel szemben. Ugyanezen időben a behozatal 10.3 százalékkal s az export 12 százalékkal ment vissza az előző évhez képest. A vasutak forgalma is egy év alatt 5 százalékos visszaesést mutat.

³ Anglia gazdasági válságának okai a következőkben lelik magyarázatukat: „A háború előtt még szorosán az anyaországhoz csatolta a gyarmatok gazdasági életét az a momentum, hogy tőkeszegénységükben befektetést legbővebben, legkönnyebben és legolcsóbban Angliától várhattak. Azóta a világ sorsa fordult egyet. Indiának önálló gyapotipara és rézbányászata, Kanadának virágzó hajóépítő ipara van és Dél-Afrika is egyre jobban gazdaságilag teljesen magában megálló

szágban is a konjunktura ugynevezett fáradt jelenségeivel találkozunk, ez azonban még nem jelent Franciaországban munkanélküliséget és nagyobb arányú depressziót, mert egyelőre a francia munkások foglalkoztatva vannak és csak az idegen munkáskezek, a bevándorlók kénytelenek munkahelyeiket tömegesen elhagyni és más országokban új munkaalkalmak felé orintálódni.

Minden ország ezek szerint vagy közvetve, vagy közvetlenül megérzi a kedvezőtlen gazdasági viszonyok következményeit, legyen az akár agrár, akár ipari állam. Éppen abban különbözik ez a válság minden eddigi gazdasági krizistól, hogy nem lokalizálható egy, vagy két állam területére, mint ahogy a háború előtt bizonyos gazdasági evolúciók egy-egy ország területén egy-egy termelési ágban jelentkeztek, amelyre a gazdasági történelem annyi esetet sorol fel (angliai gyapotválság, braziliai kávéválság, a Bontou-krach nyomán megindult pénzügyi válság), hanem átfogja az egész világgazdaságot és hatásai — ha néhol aránylag kevésbé is — de mindenhol érezhetők. A jelenlegi válságot éppen *két szimptoma jellemzi a legfeltűnőbb módon* és ezek egyike a *munkanélküliség*, amely elsősorban az exportra termelő ipari államokban mutatkozik a maga kietlen, rideg valóságában és csak másodsorban jelentkezik ez a tünet az agrárállamokban. A munkanélküliséggel, a munkanélküliség emelkedésével párhuzamosan halad a másik jellegzetes tünet, az *általános árhanyatlás*. Amíg a munkanélküliség az ipari államokban nagyobb, mint a mezőgazdasági országokban, addig az általános árhanyatlás sokkal mélyebb közgazdasági következményeket vont maga után a mezőgazdasági államokban, mint az ipari országokban. Az árhanyatlás kifejezője a nagykereskedelmi indexszám, amely 1928 december 31-én nálunk 132 volt és egy évvel később, 1929 december 31-én már 107-re esett vissza, 1930 június 30-án 94-re hanyatlott.⁴ Egy év alatt tehát 25 pont, s másfél év alatt pedig 38 pont a hanyatlás, amely főleg a mezőgazdasági termények feltűnő árhanyatlására, továbbá az állatárak nagy visszaesésére vezethető vissza.⁵ A világpiacon az árhanyatlás még nagyobb arányú és egyik legujabb statisztika szerint 1930-ban csak egy év alatt maga a nyersanyagáresökkenés 125 milliárd arany-

szervezet képét ölti magára. Amily mértékben fejlődik a tartományok gazdasági élete, oly mértékben kényszerülnek egyre inkább önálló gazdasági politikára." Surányi-Unger Tivadar: A gazdasági válságok történetének vázlata 1920-ig, Budapest, 1921. 98 lap.

⁴ Wirtschaftsbericht der Geldinstituts-Zentrale, VI. Jahrgang No. 3. 122. lap.

⁵ A 77 kg-os magyar tiszai buza ára 1928 dec. 31. 24.30 P. 1929 dec. 31. 23.50 P. 1930 jun. 30. 20.20 P. 1930 okt. 31. 14.45 P. — A rozs ára a budapesti tőzsdén: 1928 dec. 22.50 P. 1929 dec. 14.85 P. 1930 jun. 10.10 P. 1930 okt. 7.85 P. Ezek az adatok élénken világítják meg a mezőgazdasági termények rohamos áresését.

frankkal károsította meg a világgazdaságot. Egy év alatt sok árucikk több mint a felét elvesztette értékének, így pl. Chicagóban 1929 december utolsó napján a buza bushelénként 137.8 centet jegyzett, az 1930 novemberi 75.37 centtel szemben, a kávé 1929 december 31-én 14-en állott, szemben az 1930 október 31-i 8.¾ árral, a cukor 2.27-ről 1.28-ra ment vissza, a rozs pedig 107.8-ról 47-re.⁶

2. A munkanélküliség emelkedése.

Ha rövid elmefuttatást tartunk a másik jellegzetes szimp-toma, a világgazdaság munkanélküliségi problémája felett, az egyes országokban a következő helyzetképet nyerjük:

Amíg két, vagy három évvel ezelőtt — Anglia kivételével — a munkanélküliség a legtöbb államban ugyyszólván ismeretlen volt, addig 1930 október végén 20 millió munkanélkülit tart nyilván Európa és Amerika.⁷ 1928 kezdetéig az Egyesült-Államokban teljes konjunktura uralkodott, amely azonban nem nyugodott mindig reális alapokon. Az utolsó két évben az *Egyesült-Államok* munkanélkülijeinek száma 7—8 millióra emelkedett, amire még az Egyesült-Államok gazdasági történetében sincs példa. Nem kevésbé kedvezőtlen *Németország* helyzete, ahol 1930 szeptemberében 3 millió volt a munkanélküliek száma, kereken egy millióval több, mint egy évvel ezelőtt. Csak valamivel csekélyebb *Angliában* a munkanélküliek száma, ahol 1930 szeptember 30-án 2.2 milliót tartanak nyilván az egy év előtt nyilvántartott 1.2 millió munkanélkülivel szemben, dacára annak, hogy az angol munkáskormány a közmunkák érdekében igen nagy áldozatokat hoz.⁸ *Olaszországban* mindössze 350.000 a munkanélküliek száma, ami aránylag azért csekély, mert az olasz kormány a munkanélküliek egy részét szükségmunkára veszi igénybe, így pl. a földrengéssújtotta vidékek ujjaépítéséhez, csatornázási munkálatokhoz osztják be a munkanélküliek egy részét. Hogy azonban *Olaszországban* is nagy a munkanélküliség, legjobban bizonyítják azok a szigorú intézkedések, amelyek a munkakeresők bevándorlásának állják útját. Legbiztatóbb ezidőszerint a helyzet *Svájcban*, ahol a munkanélküliek számát mindössze 10.000-re becsülik és ahol — jóllehet egyes fontosabb, a kivitelre dolgozó iparágak, mint pl. az óraipar — válsággal küzdenek, mégis a gazdasági élet alakulása kielégítő, bár az egyéb országok leremlött gazdasági viszonyai az idegenforgalom alakulásánál érezhető hatást mutatnak.⁹

⁶ Összeállítva a Wirtschaftsdienst 1930. évi XV. évf. különböző füzeteiből.

⁷ Monatsbericht „Schweizerischer Bankverein“ No. 9/1930.

⁸ Wirtschaftsdienst, XV. Jahrgang, Heft 46. 1973. lap.

⁹ Monatsbericht „Schweizerischer Bankverein“ id. m. No. 9/1930.

Nem elegendő a világgazdasági válság súlyának szempontjából a munkanélküliség számoszlopainak országok szerinti felsorakoztatása, mert a 3 millió német munkanélküli a magas német munkanélküli-segély szempontjából aránylag sokkal súlyosabb terheket rak a német államháztartás vállaira, mint az északamerikai 7—8 millió munkanélküli az Egyesült-Államok büdtségére. E mellett a német munkanélküli a fogyasztás szempontjából is súlyosabb probléma, mint pl. a svájci, vagy az amerikai munkátlan tömeg, mert a német munkanélküli, minden tartalék híján, csak a munkanélküli-segély arányában tud fogyasztani, míg a tengerentuli, vagy svájci munkanélküli legtöbbször kisebb-nagyobb megtakarítások, rezervák felett rendelkezik, amely az inséges időkben is aránylag jobb megélhetést, nagyobb fogyasztási lehetőséget biztosít számára.

3. Relatív pénzűség.

Ha most már kutatjuk a világgazdasági válság okait s annak magyarázatát óhajtjuk adni, gyakorlatilag lehetetlen a kérdésre határozott választ adni, mert azok annyira különfélék. Természetes és mesterséges körülmények játszanak közre egy világgazdasági válság előidézésénél, s így az okok taxative való felsorolása egyenesen lehetetlen, sőt közismertségüknel fogva talán mellőzhetők is. Bizonyos okok, bizonyos körülmények azonban, amelyek általános jellegűek, felsorakoztathatók a krízis eredői gyanánt, vannak azonban olyan speciális okok is, amelyek az egyes országok belső termelési és fogyasztási viszonyaira vezethetők vissza, amelyek tehát csak egy-egy állam közgazdaságában lelhetők fel és gyakran az illető államok kereskedelempolitikájában lelnek magyarázatukat.¹⁰

Egy bizonyos, hogy a világgazdasági krízis nagy pénzűséget termelt ki, ami természetes is, mert a vállalkozási kedv a minimumra csökkenvén, sok a felesleges tőke, amely viszonylag alacsony kamattételt von maga után. Az utolsó három év jelentősebb pénzpiacain a következő kamattételek voltak érvényben.¹¹

¹⁰ Arthur Feiler: Neue Weltwirtschaft, Frankfurt a/M. 1927. — 26. lap.

¹¹ Statistische Übersichten über die Wirtschaftslage einzelner Länder. — Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Jena 1930. 78. Band. Heft November.

	Hivatalos			Magán		
	kamatláb					
	1928 átlag	1929 átlag	1930 okt.	1928 átlag	1929 átlag	1930 okt.
Magyarország	6 ¼	7 ¾	5 ½	6 ¾	7 ¾	5 ¾
Németország	7	7.1	4	6 ½	6.88	2 7/8
Anglia	4 ½	5 ½	3	4.15	5 ¼	2 1/8
Franciaország	3 ½	3 ½	2 ½	3	3 ½	2 1/8
New-York	4 ½	5 1/5	2 ½	4.1	5	1 ¾
Svájc	3 ½	3 ½	2 ½	3 ¼	3.3	1 3/8

A Svájci Nemzeti Bank hivatalos váltóleaszámítolási kamatlába 2 $\frac{1}{2}$ százalék, amire Svájcban 1907 óta nem is volt precedens.

II. A világválság okai.

1. Elméleti oldalról.

a) Az aranyhiány.

Ami már most a világgazdasági válság általános okait illeti, az okok kutatásánál és a diagnózis megállapításánál az elmélet és a gyakorlat nagy küzdelmeket viv egymással, amennyiben általában praktice a válság főokát a tultermelésben látják, amelyet a megcsökkenő fogyasztás tovább fokoz.¹² Az elméleti oldalon mindinkább az a felfogás kezd urrá lenni, hogy a világgazdasági válság, amely többé-kevésbé a nyersanyagok és az élelmicikkek általános árcsökkenésének a következménye, csak tulajdonképpen egy olyan krízisnek a megnyilvánulása, amely az elégtelen fizetési eszközökre volna visszavezetendő.¹³ Ezek szerint tehát egy kizárólagos pénzforgalmi krízis uralkodik a világon, amely az elégtelen aranytermelés és a helytelen aranyelosztás következményei lenne.

A most érintett elméleti kérdésekkel kapcsolatban ezen tanulmány keretében a világgazdasági válság problémáját főleg az aranykérdés és az ezzel szerves összefüggésben álló elméleti vonatkozások szempontjából teszem vizsgálat tárgyává, míg az ugynevezett gyakorlati okok vizsgálatát — ez alkalommal — figyelmen kívül fogom hagyni, illetőleg csak nagyon röviden és csak az összefüggés és a teljesség kedvéért fogom érinteni.

¹² F. Somary: Wandlungen der Weltwirtschaft seit dem Kriege, Tübingen, 1929, továbbá H. Bayer: Strukturwandlungen der österreichischen Volkswirtschaft nach dem Kriege, Leipzig, 1929 című munkáikban a világgazdasági válság kiéleződését annak az irányváltozásnak tulajdonítják, amely a háború után az egyes államok közgazdasági fejlődésében tapasztalható, s amely fejlődés legtöbbször nem természetes, hanem mesterséges irányokban történik.

¹³ Gustav Cassel: Die Regelung der Zahlungsmittelversorgung durch die Zentralbanken, Vierteljahresbericht der „Skandinaviska Creditaktiebolaget“, 1930. No. 4.

Annyi bizonyos, hogy az aranymezők produkciója, mely az utóbbi években 400 millió dollár körül ingadozik, esekélyebb, mint a háború előtt, amikor például 1910—1913. között az évi aranyprodukciónak 430—440 millió dollárt tett ki és évről-évre, ha nem is lényeges, de emelkedő tendenciát mutatott.¹⁴ Helyes az a megállapítás is, hogy az arany utáni kereslet is emelkedett, mintán néhány igen jelentős ország is átlépett az aranyvalutára és az arany ipari feldolgozása is nagyobb tért hódított.

Ez az elmélet, vagyis az az aggodalom, hogy az aranytermelési viszonyok alakulása és a szükséges arany előteremtése nem lesz elegendő a valutáris arany szükséglet fedezésére, s a világgazdaságban nagy zavarokat fog előidézni, igen széles hullámokat ver. Egy idő óta Cassel, újabban pedig Keynes mutat rá ismételtén arra, hogy az arany ily irányu termelési viszonyai és az aranyra nem egészen racionális megoszlása elkeseredett harcot fognak felidézni az aranykészletek gyűjtésére és az aranykészletek megtartására irányuló küzdelem aránylag tulságosan magas kamatlábat fog a világgazdaságban állandóan szükségessé tenni.¹⁵ Sőt az egyes jegybankok esetleg az eddigi fedezeti arányok leszállítására lesznek kénytelenek magukat elhatározni. Hogy a világgazdasági válság és az aranytermelési viszonyok között milyen az összefüggés, kénytelenek vagyunk, csak igen röviden, néhány számadattal a jelenlegi aranytermelést és annak kilátásait s az arany szükséglet mérvét megvilágítani. A Népszövetség Pénzügyi Bizottsága még 1928-ban az aranykérdés tanulmányozására bizottságot küldött ki, az ugynevezett aranybizottságot, amely jelentését 1930 októberében tette közzé és beszámolójában arra az eredményre jut, hogy az aranytermelés lényegesen csökken.¹⁶ Ezen bizottsági jelentés szerint 1930-ban az aranytermelés még 450 millió dollárt képvisel, 1940-ig pedig előreláthatólag már 314 millió dollárra fog visszaesni. A legkomolyabb a helyzet Dél-Afrikában, ahol arra kell számítani, hogy a jelenlegi 212 millió dollár értékű aranytermelés majdnem a felére, 124 millió dollárra fog csökkenni. Az Egyesült-Államok aranytermelése pedig 43 millió dollárról 36 millió dollárra esik vissza és Ausztrália és India aranytermelése is csökkenő tendenciát mutat és egyedül Kanada aranytermésének növekedésére lehet számítani.

Az aranybizottság becslését pesszimiztikusnak kell tekinteni, mivel Kitchin, az aranytermelés statisztikájának alapos ismerője, az aranytermelés várható alakulását optimistáb-

¹⁴ Société des Nations. Rapport provisoire de la Délégation de l'or du Comité Financier. Geneve, 1930. 12. lap.

¹⁵ Dr. Alexius Boér jun.: Die internationalen Goldbewegungen, Weltwirtschaftliches Archiv, 31. Band, 449. lap.

¹⁶ Id. munka, 16. lap.

ban ítéli meg. Szerinte csökken ugyan az aranytermelés, de kisebb arányban, mint ahogy azt a Népszövetség aranybizottsága jelentésében előadja. Kitchin felfogása szerint tíz év múlva az aranytermelés csak 34 millió dollárral lesz kevesebb. Az aranytermelésnek fokozatos csökkenését elsősorban az idézi elő, hogy a délafrikai aranybányák kimerülőben vannak, azaz évről-évre kevesebb aranyat lehet belőlük kibányászni, mint amennyi aranyat eddig felszínre lehetett belőlük hozni. A világ aranytermelésének ezidőszereint körülbelül a felét szolgáltatják a délafrikai aranybányák.

Az aranytermelés csökkenése a világgazdaságra önmagában még nem volna kedvezőtlen jelenség, ha a világ monetáris és ipari arany szükséglete évről-évre nem emelkednék. Az arany szükséglet azonban folytonosan és fokozatosan növekszik és ezt az emelkedést a Népszövetség aranybizottsága évi 2 százalékra, Kitchin pedig évi 3 százalékra teszi.¹⁷

Ezt a számítást a világ jegybankjainak jegyforgalmával és az azonnal esedékes tartozásokkal párhuzamba állítva, az évi monetáris arany szükséglet — a mai fedezeti arányok mellett — előre megállapítható. Az aranybizottság jelentése szerint ugyanis a világ aranytermeléséből monetáris célra 1930-ban 224 millió dollár, 1940-ben azonban már csak 170 millió dollár értékű arany áll rendelkezésre. Ezzel szemben, ha csak 40 százalékos fedezeti arányt veszünk számításba, akkor ugy a két-, mint a háromszázalékos forgalmi emelkedés esetén az aranytermelés a monetáris szükségletet nem elégíti ki.

Ha kétszázalékos emelkedést veszünk alapul, úgy 1934-ben az arany szükséglet 2 millió dollárral haladja túl az évi termelésből monetáris célokra rendelkezésre álló arany mennyiség értékét. Ez a kétmillió dollárt kitevő hiány minden évben emelkedő tendenciát fog mutatni és az aranybizottság becslése szerint 1940-ben 74 millió dollára fog emelkedni. Háromszázalékos emelkedés esetén pedig az aranytermelés már ebben az évben sem fedezi a monetáris szükségletet. A valóságban azonban az aranyhiány veszedelme a világgazdaságra még sem oly nagy, mint amilyen súlyos jelentőségűnek itélik azt meg egyes gazdasági írók, különösen Cassel és követői, mert egyrészt nem szabad, hogy az arany mennyiségnek a mai fejlett és még tovább fejleszthető fizetési forgalomban olyan tulságosan nagy jelentősége legyen és ezért a fizetési eszközök hiánya miatt a világgazdaság egyensúlyát veszedelem nem fenyegetheti. Másrészt az aranytermelésnek várható olyan arányú csökkenése, mint amilyenre az aranybizottság jelentésében rámutat — bármily komoly és tiszteletreméltó tudósoktól származzék is annak megállapítása — egyelőre csak jóslat, s talán ma még ismeretlen, fel nem fedett aranyterületek feltárása ezt a kedvezőtlen megállapítást előnyösen befolyásolhatja.

¹⁷ Id. munka, 15. lap.

b) Az aranykészletek egészségtelen elosztása.

Sokkal nagyobb fontosságot lehet és kell is tulajdonítani az aranykészletek egészségtelen elosztásának és a világgazdasági krízis okát az aranykészletek egyenetlen elosztásának és azoknak az okoknak az eredője adja meg, amelyek képtelenek az aranykészletek mai egészségtelen és irracionális elosztásának új irányt adni. Különösen Strakosch látja az aranyáramlásnak egészségtelen alakulásában a világgazdasági válság eredőjét. Amióta az államok valutájukat reorganizálták és majdnem kivétel nélkül az aranyvalutára tértek át, az aranyáramlások terén a legegészségtelenebb szimptomákkal találkozunk.¹⁸ A Népszövetség aranybizottságának általam már többször hivatkozott jelentése szerint is az aranyáramlás változatlanul az Egyesült-Államok és Franciaország felé irányul és ez az oka annak, hogy a francia jegybank aranykészlete 1930 novemberben már a 11 milliárd pengőt túlhaladja és majdnem két és félszer ekkora az Egyesült-Államok aranykészlete. A francia aranykészlet emelkedésére elegendő felemlíteni, hogy két év alatt több mint 6 milliárd pengővel szaporodott az aranykincs, amire a világgazdaság történetében még nem volt példa. Maga az aranybizottság is rámutat arra, hogy a világ aranykészletének 90 százaléka 15 ország tulajdonába ment át. Tizenkét országban 33 százalékos fedezetnél 2750 millió dollár értékű arany halmozódott fel. Ebből 750 millió a fedezet szempontjából felesleges és ez nyugodtan a többi állam aranyszükségletének kielégítésére volna fordítható. A bizottság szerint ez feltétlenül egészségtelen elosztás és az egyes országok pénzügyi piacainak tulságosan önálló és szuverén szervezete mellett *cca egymilliárd dollár értékű arany van elvonva attól, hogy a monetáris szükségleteket a mainál megfelelőbben elégítse ki.* Már ez magában véve olyan hatalmas összeg, amely helyes elosztás mellett az aranytermelés esökkenésével beálló hiányt fedezni tudja. A világ aranykészletét tehát, amelyet 1929 végén 11.1 milliárd dollárra becsült a bizottság, a világgazdaságban jobban kell kihasználni tudni, illetőleg egészségesebb elosztását elősegíteni.¹⁹

Az aranynak ilyen rapszódikus és ennyire irracionális elosztása önmagában véve még nem lenne veszedelmes, ha nem jelentené egyúttal az irracionális elosztás folytán feleslegessé vált aranynak a gazdasági életből való tökéletes kikapeselődését, vagyis ezen relatív felesleges arany mennyiség termelő erejének elvesztését. A mai fejlett gazdasági rendszerben ugyanis az arany csakis közvetett módon segítheti elő a fej-

¹⁸ Henry Strakosch: Stabilité Monétaire et Étalon — Or Société des Nations. Documents Sélectionnés soumis à la Délégation de l'Or du Comité Financier. Genève, 1930. 13. lap.

¹⁹ Société des Nations: Rapport provisoire etc. id. m., 13. lap.

lődést, amennyiben az arany vagy bankjegyek, vagy más fizetési eszközökön keresztül jut el a gazdasági élet forgalmába. De éppen azokban az államokban, ahol az arany ilyen monstruózan felhalmozódott, nincsen szükség — amint arra már egy alkalommal korábban rámutattam — a felhalmozott arany egy tekintélyes részére, miután bankjegykibocsátásukhoz sokkal több arany felett rendelkeznek, mint amennyire a bankstatutumai értelmében szükségük volna,²⁰ s ezért az aranykészlet fokozatos szaporodása nem jelenti egyúttal a pénzforgalmi eszközöknek a növekedését. Kétségtelen, hogy az aranyelosztás ilyen irracionális alakulása a világgazdaság egyensúlyának megbillenését idézheti elő, amint a valóságban tényleg elő is idézte. „Kizökkent a világ tengelyéből“, — mondaná Hamlet. A Nemzetközi Fizetések Bankja, a BIZ. volna hivatva a nemzetközi aranyclearing létesítése útján a helytelen, irracionális aranyelosztás folytán a világgazdaságra nehezedő válságon enyhíteni, eddig azonban a Nemzetközi Bank édeskeveset tett az aranyclearing és ezzel egyidejűleg a jegybankok szolidaritásának, a jegybankok szorosabb jellegű kooperációjának komoly megvalósítása érdekében. McKenna szerint az arany helyes elosztása és racionális felhasználása fontosabb tényező, mint az arany tömege.²¹ A jegybankok együttműködését azért kellene jobban kifejleszteni, mert ez viszont kifejlesztené a nemzetközi lelkiismeretet monetáris téren.²²

c) A német jóvátételi kötelezettségek.

Ha már most ennyire tisztán látjuk az aranyáramlás gyakorlatilag is érezhető veszedelmét, önkéntelenül felmerül a kérdés, *nem volna-e lehetőség az aranynak a világgazdaság forgalmában szabad utat biztosítani és az annyira kíváncsian racionális aranyelosztást keresztülvenni.* Ennél a kérdésnél a magam részéről egészen *speciális konklúzióra jutok*, s elméleti és gyakorlati oldalról vizsgálva a problémát, más és más konzekvenciák jelentkeznek az irracionális aranyelosztás következményeként.

Nem szabad ugyanis pillanatig sem szem elől téveszteni, hogy az aranyáramlás mai útja nem véletlen következménye, hanem éppen ez az illogikus aranyáramlás mutatja, hogy a

²⁰ Gustav Cassel: Die Goldwährung im Jahre 1929. Vierteljahresbericht der Skandinaviska Kreditaktiebolaget, 1930. Heft No. 2.

²¹ The Financial News, 1930 nov. 29.

²² Addis angol gazdasági író az aranyelosztás kérdését vizsgálva, arra a megállapításra jut, hogy a világ hitelszervezetét az összeomlás veszélye fenyegeti, ha csak a jegybankok egységes eljárása nem állítja helyre a hitelstabilitást. A világ aranykészletének háromötöd része két ország, az Egyesült-Államok és Franciaország tulajdonában vannak terméketlen módon lekötve. Ez a hibás aranyelosztás — szerinte — a főoka az állandó árzuhanásnak, ami viszont felboríthatja a világ-gazdaság hitelszervezetét.

világgazdaság forgalmában valamely alapvető eltolódásnak kellett bekövetkeznie.²³ Ennek a megmozdulásnak, ennek az eltolódásnak olyan nagy arányúnak kell lennie, amely többé nem lokalizálható helyi jellegűre és ezért csak az összes számításba jöhető államok közötti szorosabb gazdasági kapcsolatok létesítése által volnának letompíthatók a szokatlan mérvű aranyáramlás kedvezőtlen gazdasági következményei.

Minél több arany halmozódik fel Franciaországban, vagy az Egyesült-Államokban, annál inkább világossá válik, hogy a gazdasági élet forgalmában jelentkező abnormális eltolódás, amelynek a szerencsétlen reakciója alatt nyög egész Európa és Amerika, jórészt a német jóvátételek következménye. Itt jelentkezik a szerves kapcsolat az irracionális aranyelosztás és a német jóvátételi fizetési kötelezettségek között, amely a világgazdasági válság legjelentékenyebb, legsúlyosabb koefficiense.

A német jóvátételek évi összege ugyanis a Dawes-terv, de a *Young-terv* szerint is évente egyelőre majdnem 2 milliárd aranymárka.²⁴ Ennek a reparációs összegnek kétharmad része Anglián és Franciaországon keresztül az Egyesült-Államokba áramlik, egyharmad része pedig ujjaépítés címén Franciaországban és Belgiumban marad. Ez a kétmilliárd olyan összeg, amelyért Németország nem kap semminemű ellenértéket, vagyis azok az államok, amelyek a jóvátételi fizetések előnyeiben részesülnek, a fizetések fejében, illetőleg a fizetésekért semmiféle ellenszolgáltatásra nincsenek kötelezve. Ahhoz, hogy Németország évente kétmilliárdot ellenérték nélkül fizethessen, annak előfeltétele kellett volna, hogy legyen, hogy olyan új piacokat bocsássonak rendelkezésre, amelyek kihasználása révén ő az évi 2 milliárd reparációt képes legyen megfizetni. A közgazdaságtanban is a teherviselőképeség az irányadó az adókulcs megállapításánál és a kereseti lehetőségek, a vagyoni státusz szolgáltatja az adókivetéshez az alapot. Németország pedig ahelyett, hogy nagyobb fogyasztási piacokat vonhatott volna külkereskedelmi forgalmába, még régi gyarmatait is elvették tőle, miáltal háboru-előtti piacának igen tekintélyes részét veszítette el.

Azok az államok, amelyek ezekben a szolgáltatásokban részesednek, képtelenek a jóvátételi összegeket saját gazdaságukba úgy beleilleszteni, hogy azok ott zavarokat ne idézzenek elő.²⁵ Németország ugyanis a reparációk egy tekintélyes részét

²³ Erre az eltolódásra, amely a világgazdaság kereskedelmi mérlegének képét egészen átformálta, hamarosan rájöttek, csak az okot, amely ezt a nagy átalakulást előidézte, nem magyarázták helyesen.

²⁴ Der Young-Plan. Der Schlussbericht der Pariser Sachverständigen-Konferenz im amtlichen Wortlaut, Frankfurt a/M. 1929. 51. lap.

²⁵ Erich Welter: Belastungsprobe. Die deutsche Wirtschaft im Jahre 1928. Frankfurt a/M. 1929. 12. lap.

áruban rója le és a birodalmi statisztikai hivatal kiadásában megjelenő „Wirtschaft und Statistik“ egyik legutóbbi, 1930 októberi számában egy táblázatos összeállítás foglaltatik arról, hogy a jóvátételek összegéből mennyi ment a szövetséges államok területére áruszolgáltatásként. Ebből kitűnik, hogy 1929-ben az áruszolgáltatások értéke 819 millió aranymárkát tett ki, amelyből csak a szén, nyersanyagok és készáruk 610 millió aranymárkát képviseltek.²⁶ Ezek a hatalmas árumennyiségek tulontul elegendők arra, hogy azoknak az országoknak, amelyek ebben az áruszolgáltatásban részesednek, a saját belső termelésük egyensúlyát éppen úgy megbontsák, mint ahogy elgyengítik a németeket, akik kénytelenek a termelésük tekintélyes részét minden évben gratis és franko a német határokon átszállítani. Ennek következménye a világgazdaságot ma annyira jellemző izgatott, bizonytalan irányú kereskedelempolitika, amely már az Egyesült-Államokban is fokozatos mezőgazdasági vámemelésben jut kifejezésre, mert kénytelenek vámfalakkal utját állani azon beviteli többletnek, amely a reparáció természetbeni szolgáltatásán felül gravitál ezekbe az államokba.²⁷

Enyhítenének a világgazdasági válságon a jóvátételt élvező államok, ha hatalmas arányú kihitelezésekkel igyekeznének az egyes tőkeszegény államok, különösen Németország helyzetén segíteni. Ez azonban egyrésztől nem történik meg, legalább is nem olyan mértékben, mint ahogy szükséges, másfelől a megoldás csak átmenőleges lenne, ellenben megvetné az alapját a hitelező államok részéről újabb kamat és egyéb jövedelmeknek. Németország már most sem tud másként reparációs kötelezettségének eleget tenni, csak úgy, hogy a jóvátételi összegek erejéig új kölcsönöket kénytelen igénybe venni, amint legutóbb is a Young-kölcsön kibocsátásával tette. A német birodalom azt a gazdasági képtelenséget, amit az abnormalis jóvátétel jelent, a Dawes-terv életbelépése előtt 1923-ig gazdasági összeomlással, a márka katasztrófájával fizette meg, s viszont a Dawes-terv életbelépése óta 1930. év októberéig Németország 7.8 milliárd márka hosszulejáratu és 13 milliárd márka rövidlejáratu hitelt vett igénybe.²⁸ Ennek a hatalmas összegnek az évi kamatterhe $1\frac{1}{4}$ milliárd márka, amelyből ha leütjük a német tőkék külföldön elhelyezett kamathozamát, még mindig 800 millió az a kamatterh, amely a

²⁶ Reparations-Sachlieferungen. Wirtschaft und Statistik, Berlin. Heft Okt. 1930.

²⁷ Dr. H. Rabinowitsch: Die zweite Tagung des beratenden Wirtschaftsausschlusses des Völkerbundes. Weltwirtschaftliches Archiv, 1930. Band 31. 377. lap.

²⁸ A Stat. Reichsamt közlése szerint ezzel szemben Németország külföldön elhelyezett tőkéje 8 milliárd márkára tehető. Frk. Ztg. 1930. november 29.

reparációs évi törlesztési tehernek mintegy 40%-a, amely a reparációval együtt évente Németországból kiáramlik.

Minden év, minden hónap közelebb visz bennünket ahhoz, hogy fokozatosan szembetűnőbbé váljék, hogy a német jóvátételek kikényszerítése a világgazdaság válságát egyre nagyobb erejűvé, fokozatosan élesebbé teszi. A világpiacon Németország egyre kevesebb árut vásárol, mert a jóvátételi összegeket nem teremtheti elő haszonból, vállalkozói nyereségből, hanem saját tőkéiből kell azokat fizetnie. Mivel pedig a világpiac nyerstermékeinek a háboru előtt Németország volt a legnagyobb vásárlója és a legnagyobb nyersanyagtermelők pedig az Egyesült-Államok és Anglia, ezen vásárlások elmaradása — dacára a reparáció óriási összegének — fokozatos gyengülést, egymást követő válságot fog előidézni. Németországban 1930-ra az ipari termelés csökkenését — egyelőre hivatalos statisztika hiányában — többmilliárd márkára teszi.²⁹ Ennek a nagy összegnek kiesése feltétlenül nyomot kell, hogy hagyjon a nyersanyagok világpiaci árának alakulásában.³⁰

Eljutottunk tehát oda, amikor konkluzióként megállapítható, hogy a mai irracionális aranyelosztás nem a véletlen játéka, s hogy az aranyelosztás s a jóvátételi fizetések között szerves az összefüggés és hogy a világgazdaság bajainak egyik jelentős kútfeje a jóvátételek fizetésében keresendő. A gazdasági élet a *do ut des* örökigazságu elvének következetes alkalmazására van felépítve és évi kétmilliárd márkának ellenszolgáltatás nélkül való szolgáltatása, ha nem is elegendő ok, de feltétlenül hozzájárul ahhoz, hogy a világgazdaság szilárdnak tartott épületét megrendítse.³¹

Hogy a világválság okainak előidézésénél és a krízis megszüntetésére irányuló tervezetek között milyen fontos szerepet játszik a német jóvátételi kérdés új alapokon való rendezése, illetőleg a fizetési kötelezettségeknek egy időre való felfüggesztése, legjobban mutatja az a figyelem és az a közérdeklődés, amelyet Schacht 1930 októberi amerikai előadásai nemcsak az Egyesült-Államokban, hanem Angliában és Franciaországban is kiváltottak. Schacht minden előadásának végén odakonkludált, hogy Németország hajlandó volna az általa aláírt évi kétmilliárdos fizetéseket teljesíteni, azonban

²⁹ Wirtschaftsdienst XV. Jahrg. Heft 44. Okt. 1930. Közli Németország külkereskedelmi forgalmának mérlegét 1930 szept. 30-ig, melyből kitűnik, hogy 1930 első 9 hónapjában csak a nyersanyagbehozatal 424 millió márkával kisebb, mint 1929 első 9 hónapjában. Az élelmiszerbehozatal ugyanerre az időre 700 millió márka visszaesést mutat.

³⁰ Németország 1930 első 9 hónapjának külkereskedelmi mérlegében a nyersanyagbehozatal 424 millió márkával kisebb, mint 1929 hasonló időszakában.

³¹ Christian Eckert: Die Neuformung Europas. Leipzig, 1928. 29. lap. „Wertübertragung ohne Gegenleistung.“

nincsen mód és lehetőség arra, hogy a mai Németország ilyen ellenszolgáltatás nélküli jóvátételi fizetéseket teljesíteni tudjon.³² Schacht egyedi megoldási mód gyanánt a jelen viszonyok között a fizetések moratóriumát hangsúlyozta és hogy milyen erős fejtegetéseinek visszhangja, legjobban bizonyítja az az amerikai és angol álláspont, amely a jóvátételi fizetési kötelezettséget újabb revíziónak kívánja alávetni és még ezen revízió előtt egy hosszabb moratóriumot javasol. Ez az eredmény is csak annak a következménye, hogy Németország gazdaságának leromlása a többi országokban is válságot s krízist idézett elő s minthogy a gazdasági válság ragadós betegség, s annak következményei alól az egyéb országok sem képesek magukat kivonni, az ezen gazdasági válságok tartósságától való félelem vitte rá a jóvátételi fizetéseken osztozkodó államokat arra, hogy a reparáció kérdése ismételter tárgyalási anyagnak szolgáljon.

d) *A rendszertelen tőkeáramlás.*

Az irracionális aranyelosztás, az egészségtelen aranyáramlás mellett, amelyet részben a jóvátételi kötelezettség idézett elő, annak természetes folyományaként a rendszertelen tőkeáramlás is kimélyíti a világválságot. Az a pénzügyi elszigeteltség, amelynek megszületése egybeesik a világháború kitörésének napjával, ha engedett is valamit a valuták stabilizálásának keresztülvitele után merevségéből, még mindig domináló szerepe van a tőkepiacon, vagyis a tőkék útja még mindig nem szabad. Ez részben visszavezethető egyrészt arra a bizalmatlanságra, amellyel az egyes országok egymás fizetési eszközeivel szemben még mindig viseltetnek. A legtöbb állam a másik ország valutája iránt bizonyos tartózkodást tanusít, amit mutat az is, hogy ezidőszert az effektív valuta- és csekkforgalom még mindig sokszorosa a békebeli effektív valuta- és csekkforgalomnak.³³ Másfelől a belföldi tőkék megsemmisítése folytán a külföldi tőkeforrások az elszegényedett ország termelésében nagyobb jelentőségre tettek szert, mint amilyen fontossággal bírtak egy ország termelése szempontjából a háború előtt. Békében a közgazdaság szempontjából a külföldi tőkeforrásoknak nem volt meg az a nagy jelentőségük és szerepük, mint amilyen fontos gazdasági érdekek fűződnek ma a külföldi tőke beáramlásához. Így például közületek, városok, vármegyék hitelszükségletüket rendszerint a belföldi tőkeforrásoknál teljesen fedezhették és csak az állam, vagy pedig

³² Schacht agitációjának főleg Keynes tulajdonít nagy jelentőséget, mert Keynes kezdettől azt a felfogást hirdette, hogy a békeszerződések nem jelentik a gazdasági béke nyugalmát.

³³ Dr. Julius Domány: Internationale finanzielle Relationen. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. 73. Band. 1928. 388. lap.

azok a nagy tőkecsoportok, pénzintézetek, amelyek a belföldi tőkék elégtelensége folytán a belföldi piacon hitelszükségletüket ki nem elégítették, fordultak — közvetlen összeköttetéseik révén — a külföldi pénzpiacokhoz, vagy pedig olyan emissziók, amelyek kifejezetten nemzetközi gazdasági célokat szolgáltattak, kerültek közvetlenül a külföldi piacokra. Ilyen volt többek között nálunk régebben a Tiszaszabályozási, vagy a Vaskapu-kölcsön.³⁴

A világgazdaság forgalmában a tőkeáramlásnak azért sincs meg a megkívánt utja, mert a vagyonállag szempontjából is nagy átalakulásokon ment át a világgazdaság. Adós országokból hitelező államok váltak és viszont, a volt hitelezők adós államokká degradálódtak. Az új hitelező országok pedig még nem rendelkeznek azzal a gyakorlattal, azzal a finom technikával, amellyel egy hitelező államnak rendelkeznie kell és a németek a világgazdasági válság, a tőkehiány coefficientsét is arra vezetik vissza, hogy a hitelezők szokatlanul idegesek és minden legkisebb emócióra tőkéiket, különösen a felmondható és rövidlejáratu hiteleket, azonnal visszavonják. Nem érdektelen annak felemlítése, hogy a német bankok védekezni kívánnak a meglepetésszerű hitelevonások elől és ezért 1930 őszén kimondották, hogy egyelőre rövidlejáratu francia hiteleket igénybe nem vesznek.³⁵

A világgazdaság stabilitása érdekében szükséges, hogy a tőkevándorlás olyan utja következzen be az egyre megismétlődő világgazdasági válságok lecsökkentése és megakadályozása céljából, amelyek révén a tőkemozgalmak egyenletesekké válnak. Fontos ez abból a szempontból, hogy a hitelező államok a tőkeszegény országoknál fokozatosan nagyobb érdekeltiségeket vállaljanak, mert akkor éppen a közgazdasági érdekvállalásnál fogva a kereskedelempolitikai ellentétek successivó való lefaragására is komolyabb alap fog kínálkozni.

2. Gyakorlati oldalról.

a) A világháború világgazdasági reakciója.

Természetes, hogy az itt felsorolt okokon kívül, amelyek főleg a fontosabb, a jelentősebb elméleti indokolását kívánták adni a világgazdaság válságának, egyéb teoretikus okai is vannak a krízisnek, nem vonható azonban semmiesetre sem két-

³⁴ Magyar Statisztikai Szemle VIII. évf. 1930. okt. füzet. A budapesti 12 legnagyobb pénzintézetnél és a postatakarékpénztárnál elhelyezett takarékbetétek álladéka 658.4 millió pengő 1930 szept. 30-án, ami az 1913. évi álladék 65.7 százaléka.

³⁵ Ez az elhatározás erősen kifejezésre jut a német bankok pozíciójában, mert amíg 1929 december 31-én 8.6 milliárd márka volt a német bankok külföldi adóssága, addig 1930 október 31-én ez az összegsmán, egymilliárdos csökkenés mellett, csak 7.6 milliárd márkát mutat.

ségbe, hogy a jelenlegi depresszió elsősorban a háboru, s a háborut követő esztendőök közgazdasági és pénzügyi egyensúlyának megbillenésére vezetendő vissza. Egész Európa lakosságának nagyrésze négy hosszú esztendőn keresztül, sőt az Európán kívüli lakosságnak is egy töredéke ezen idő alatt a normális termeléstől elvonatott és a termelés improduktív célok szolgálatába állíttatott. Dolgoztak csak azért, hogy legyen mit megsemmisíteni. E mellett a termelés nem támaszkodott sem egészséges valuta, sem egészséges hitelviszonyokra, hanem legtöbbször, mint pl. Oroszországban, a rákényszerített hiteltőkéből táplálták a háborus ipart.³⁶ Az új tőkeképződés tökéletesen megszűnt. A világháboru négy hosszú éve alatt az állam, de a magánosok is rezerváikat tökéletesen felélték, úgyhogy a háboru befejezésekor nagyon sivár pénzügyi kép bontakozott ki.³⁷ Ezenfelül a szerencsétlen háboru befejezése a várt javulást nem hozta meg, mert a méreteiben elképzelhetetlennek látszott infláció és a politikai zavarok újabb megpróbáltatásokat jelentettek a közgazdaságra.³⁸ Ez az abnormális gazdasági helyzet a nyersanyagok és az élelmicikkek fantasztikus ár-emelkedését idézte elő. Az árak csökkenésére, az abnormális áralakulás visszafejlődésére akadályul szolgált még az is, hogy a szociális béke biztosítása érdekében a munkabéreknek is állandóan emelkedniök kellett, ami drágítólag hatván, a termelésre, inkább emelkedő, mint csökkenő árhullámvonalat idézett elő. Ez a látszólagos konjunktura új gyárakat, új ipari telepeket hívott életre, új gyárak hihetetlen gyorsasággal nőttek ki a földből, úgyhogy a teljesítőképesség a szükségletet erősen felülmulat.³⁹

A termelési eszközök szaporodásával lépést tartott azok racionálisabb irányban való fejlődése, vagyis az eddigieknél racionálisabb termelési metódusok keletkeztek, ami másrészt a munkaerők utáni keresletet csökkentette. A mezőgazdaság és az ipar a háborus és a háboru utáni években technikailag erősen fejlődött, különösen a mezőgazdasági termelés mennyiségi eredménye multa felül a háboru előtti produkció mennyiségét, a gyáripar is a racionális többtermelés irányában hatalmas

³⁶ Franciaország táplálta tőkéjével a háborus orosz ipart, az orosz lövegek és fegyverek francia pénzből kerültek ki. A szerb hadianyag-gyártást szintén francia tőke táplálta.

³⁷ Lásd részletesen *Walther Lotz*: Die deutsche Staatsfinanz-Wirtschaft im Kriege, Stuttgart, 1927. — *Dr. Alexander Popovics*: Das Geldwesen im Kriege, Wien, 1925 és *dr. Teleszky János*: A magyar állam pénzügyei a háboru alatt, Budapest, 1927 című műveiben. Valamennyi a Carnegie-alapítvány kiadványa.

³⁸ *Walter Lotz*: Die Auslandskredite in ihrer finanziellen wirtschaftlichen und sozialen Bedeutung. Leipzig, 1928. 25. oldal.

³⁹ Mezőgazdasági államok mesterségesen fejlesztett ipari termelésre tértek át, viszont ipari államok éppen ilyen forszírozott mezőgazdasági termelést valósítottak meg.

lépéseket tett előre, amelynek szükségképpen tultermelést kellett eredményeznie. Annál is inkább aggasztó volt ez a tünet, mert az utolsó békeévben kimondottan agrárállamok, mint pl. Magyarország, Dél-Amerika, Japán olyan nagy mértékben fejlesztették ipari termelésüket, hogy sok kész gyártmányban, amelyből a háboru előtt még behozatálra szorultak, már mint exportáló országok jelentek meg a világpiaccon. Viszont az ipari államok, mint Ausztria és Németország, sőt részben Olaszország is, erőszakolt mezőgazdasági termelésre tértek át, hogy saját fogyasztásukat lehetőleg, de mindenestre elsősorban saját termelésükből fedezzék.⁴⁰ Ilyen módon a világgazdasági forgalom valósággal zsákutcába került és ebből a veszedelemes helyzetből való kibontakozási mód megoldása nem sikerült, sőt a világgazdaság válságának egyik igen erős és egyik leggyakrabban emlegetett tényezőjévé vált.

Az 1920—21. évi depresszió kimondottan deflációs krízis volt, mert akkor vivta hareát Európaszerte egymással az infláció és a defláció és akkor próbálkoztak a defláció orvosságával a gazdasági viszonyok javítását előidézni.⁴¹ Nem egy egyszerű reakciója volt ez a korábbi háborus és inflációs gazdálkodási rendszernek s — sajnos — ez a krízis nem jelentette egyúttal a háboru utáni gazdasági rendszer alaphibáinak likvidálását. Fél Európa érezte akkor kellemetlen következményeit a váltóárfolyamok abnormális hullámzásának, a papírpénzgazdálkodásnak, az aranyvaluta megsemmisülésének. Csak két-három évvel később, 1923-ban és 1924-ben indult meg Európában a valutapolitikai konszolidáció, amely egyelőre az árnivóra még hatástalan maradt, amennyiben a nyersanyag és mezőgazdasági cikkek árhanyatlása a valuták konszolidálásakor még nem indult meg.

b) *A világtermelés és a világ lakosságának emelkedése.*

A Népszövetség figyelve a gazdasági élet minden megnyilvánulására kiterjed és ezen vizsgálódása közben annak a kérdésnek a tanulmányozására is időt szentelt, hogy a világgazdaságban a fogyasztás visszafejlődése, az árak megsemmisítő hanyatlása nem kereshető-e abban az arányszámban, amely a világ lakosságának emelkedése és a világ termelése között

⁴⁰ Dr. Georg Solmssen: Youngplan und Agrarpolitik, Berlin, 1929 c. munkájában a jóvátételi kötelezettséggel hozza kapcsolatba Németország agrárpolitikájának irányváltozását. Ettől függetlenül az ipari államoknak tulzott agrárprotekciónizmusát azzal is magyarázzák, hogy az ipari államok nem tudják elfelejteni, hogy a háboru alatt mennyire híján voltak az élelmiszereknek, s hasonló nélkülözéseknek nem akarják még egyszer kitenni magukat.

⁴¹ Dr. R. Schmidt-Friedländer: Die Währungspolitik der Tschechoslovakei, Reichenberg, 1929. 126—131. lap.

fennáll.⁴² Ennek a vizsgálódásnak az eredményéről jelentést készített és ebből kitűnik, hogy 1913-tól 1928-ig a világ népessége mindössze 10 százalékkal emelkedett, amellyel szemben a nyersanyag- és élelmiszerprodukciónak a 25 százalékot. Ebből a 25 százalékból nagyobb szám esik a nyersanyag-termelés emelkedésére, mint az élelmiszerek növekedésére, azonban az 1928. és 1929. évi jó termések ezt az arányt a két adat között kiegyenlítik. Ebből a két évből ugyanis még igen sok agrártermék eladatlan, különösen nagyok az értékesítésre váró gabonakészletek, amelyekből főleg az Egyesült-Államok és Argentína rendelkezett még 1930 végén is nagy készletekkel.⁴³

A világ látható gabona készletei (liszt is benne foglaltatik) 1930 augusztus 1-én	Millió métermázsában					
	1925	1926	1927	1928	1929	1930
Észak-Amerika	21·9	25·1	29·5	42·8	78·9	88·6
Ausztrália	2·3	1·7	3·5	2·6	5·4	9·1
Argentína	2·1	1·1	1·6	1·6	4·4	1·9
Egyéb államok	11·6	9·—	14·6	12·2	11·9	12·5
Összesen	37·9	36·9	49·2	59·2	100·6	112·1

A nagy gabona- és lisztkészlet, — amely a világpiacot nyomja — nem kizárólag arra a körülményre vezetendő vissza, hogy a technika haladásával új területeknek megművelés alá vonásával nagyobb mennyiségi eredmény volt a földből kihozható, hanem a világfogyasztás is lényegesen redukálódott a gabonafélékből. Erre vonatkozólag is részint német, részint amerikai számítások alapján adatok állanak rendelkezésre, mely szerint a lisztfogyasztás az 1914. évi állapothoz képest Németországban és Angliában 10 százalékkal, az Egyesült-Államokban 12—15 százalékkal fejlődött vissza. Ugyanez a jelenség konstatálható még a kimondottan gabonatermő államokban, pl. Magyarországon és Romániában is, ahol a lisztfogyasztás visszaesését városokban 8½—9%-ra, falun cca 10%-ra teszik.⁴⁴ Ezekben a körülményekben lelik magyarázatukat, hogy mindazok a kísérletek, amelyek mesterséges uton próbálták az árakat szabályozni, eredményre nem vezethettek, mert a mesterséges árszabályozás legfeljebb csak egy-egy or-

⁴² O. M. W. Sprague: Stabilisation des prix. Société des Nations. Documents Sélectionnés soumis à la Délégation de l'or du Comité Financier, Genf, 1930. 37. lap.

⁴³ Schweizerischer Bankverein: Die Weltwirtschaftskrise. Id. m.

⁴⁴ A lisztfogyasztás visszaesését többféleképpen magyarázzák. Egyrészt az emberek életmódjában is változás állott be, amennyiben a liszt- és tésztafélék helyett a gyümölcs- és konzervfélék tömegesebb fogyasztására tértek át. Másrészt a fogyasztóképeség erős csökkenése, a megromlott kereseti viszonyok éreztetik hatásukat a visszafejlődött buza- és lisztfogyasztáson.

szág árpolitikájában juthatott volna — ott is csak átmenetileg — kifejezésre és minthogy a világpiac áralakulása minden számításba jöhető tényezőtől függ, ennél fogva sem az Egyesült-Államok gabonaárszabályozó törekvése, sem a brazil kávéárhanyatlás megállítására szánt rendelkezések nem eredményezhették azt a világgazdasági hatást, amelynek érdekében ezek az intézkedések megszülettek.

c) *Az ipari termelés növekedése.*

Dacára annak, hogy a nyersanyagtermelés a háboru óta mintegy 25 százalékos emelkedést mutat, a világválság kiéléződésére az ipari termelés emelkedése mégis nagyobb hatással volt, mint a nyersanyagtermelés növekedése. A termelési eljárások fokozatos modernizálása a hozamot állandóan emelte és ugyancsak a Népszövetség egyik legutóbbi jelentése szerint bizonyos iparágak 1924-től kezdődőleg az utolsó öt évben termelvényeik mennyiségét mintegy 25 százalékkal emelték. Így különösen a vasipar, gép- és autóipar, továbbá az elektromosipar járnak ebben elől első helyen, amelyek évről-évre jelentékeny százalékkal képesek össztermelésük emelésére.⁴⁵ Különösen az elektromosipar mutat roppant előrehaladást, de a textilipar is jelentékenyen felemelte mennyiségi összhozamát, úgyhogy a fokozott termelés a meglevő készletek emelkedését fogja maga után vonni, mert a fogyasztás nem mutatja azt a lépcsőzetes emelkedést, sőt sokszor visszafejlődés konstatálható, amely az emelkedő termeléssel egyenes arányban állana, másrészt új piacok meghódítása ezidőszertől lehetetlennek látszik. A termelésnek a fogyasztáshoz való ezt a viszonyát így lehet legjobban jellemezni: „*Produkcio az ismeretlen fogyasztó részére.*“ A világgazdaságnak ez a helyzete a háboru előtt ismeretlen volt, mert minden állam előre tudta, hogy milyen cikkek tömeges gyártására kell berendezkednie, s hol, mely piacokon, milyen stabil áron tudja azt értékesíteni. Ezzel szemben jelenleg az a helyzet, hogy a termelés határozott irányt a felvevő piacok hiányában nem vehet, mert egyelőre a piacok még felkutatva nincsenek, csak tapogatódzás történik újabb piacok felkutatására és meghódítására.

2. *Világpolitikai zavarok, orosz probléma.*

Mindezeneken a körülményeken kívül, amelyek a világgazdasági válság kiéléződését jórészen előidézték, még további olyan súlyosbító okok is közrejátszottak, amelyek a világgazdaság háboru előtti kiegyensúlyozott formájában teljesen ismeretlenek voltak és azokra még jó pár év előtt sem lehetett gondolni. Ezek egyike azok a politikai zavarok, amelyek Indiában állandó nyugtalanságot keltenek, amelyeknek gazda-

⁴⁵ Die wirtschaftlichen Kräfte der Welt. Herausgegeben von der Dresdner Bank, Berlin, 1930. 144—148. lap.

sági kihatásuk a kontinensen eléggé érezhetőek.⁴⁶ Továbbá az orosz probléma, a távoli Kelet nagy evolúciói és újabban a délamerikai nyugtalanító zavarok, amelyek az európai és amerikai termelés számára jelentékeny fogyasztási területek elvonását jelentik, több mint egymilliárd lelket számláló népességnek a világgazdaság horizontjából való kieséséről van szó, amely a világgazdaság fogyasztási mérlegét roppantul megrontotta. Függetlenségi jelenségek keletkeznek gazdasági téren, amelyek Európa közgazdaságának igen sokat ártanak. Ehhez a leromlott egyensúly helyzetéhez hozzájárult még a legutóbbi időben az a mesterséges gazdasági zavar is, amelyet az orosz dumping elnevezés alatt emleget Amerika és Európa egyaránt.

Oroszország egyébként korábban is kérdőjel volt Európa égboltján, de különösen kérdőjel a mai titokzatos, előttünk még teljesen fel nem fedett gazdálkodási rendszere mellett,⁴⁷ amely — mai felfogás szerint — tényleg csak arra a törekvésre irányulhat, hogy Oroszország erőszakolt exportja révén minden áron meg akarja szerezni azokat a külföldi fizetési eszközöket, amelyek okvetlenül szükségesek, hogy a világgazdaság forgalmába belekapcsolódhasson. Jól tudjuk, hogy a mai meglehetősen ideges és bizonytalan gazdasági helyzet szeizmográfyszerű érzékenysége mellett már egy esetleges áruelexport lehetőségének komoly előjelei is képesek az amugy is érzékeny és bizonytalan, ingadozó árnívó megingatására és lerontására.⁴⁸

⁴⁶ Dr. F. Somary: Id. m. 11. lap: „Für die Kriegsfolgen ist vielleicht nichts bezeichnender, als die Gleichzeitigkeit einer ungewöhnlich langen Konjunktur in Amerika mit einer ungewöhnlich langen Depression in England.“ 8. lap: „Damals bewunderte man England als die geniale Löserin der Probleme, heute erscheint es uns als Land der ungelösten Probleme.“

⁴⁷ Oswald Zienau: Russland. Das zweite Jahr des Fünfjahresplanes, Wirtschaftsdienst, Jahrgang 1930. Heft 48. Ismerteti az u. n. orosz ötéves tervet, különösen az első két év gazdasági eredményét. Az ötéves terv 1930 október 1-én lépett harmadik esztendejébe, s ennek lényege az, hogy az egész Oroszországot — beleszámitva a mezőgazdaságot is — ez alatt az öt esztendő alatt industrializálni kell, s a terv megvalósításához szükséges hatalmas összegeket exportjának minden elképzelhető eszközzel való forszírozásával kívánja megszerezni.

⁴⁸ Dr. G. A. Studensky: Entwicklungslinien der landwirtschaftlichen Weltproduktion, Weltwirtschaftliches Archiv, 1930. Band 31, 478. lap. Abban látja a buza nagy áresését, hogy az utolsó 4 év alatt 25—40 százalékkal emelkedett a fontosabb exportállamok búzatermelése — megfelelő elhelyezési lehetőség nélkül. A buza termelésének emelkedését a következő összeállítás mutatja:

Év	Egy.-Áll.	Kanada	Argentina	Ausztrália
	millió bushelben			
1925	676	395	191	115
1926	831	407	221	161
1927	878	480	239	117
1928	903	534	239	154

e) *A nemzetközi árucseré akadályai.*

A világgazdaság válságának kiszélesítéséhez feltétlenül hozzájárul a háboru előtt ismeretlen, vagy csak igen kevésbé ismert gazdasági sovinizmus, mely sokszor nyílt, vagy burkolt tiltó vámokban jut kifejezésre. Egyébként a nemzetközi árucserének a sovén nacionalizmuson kívül még a következő főbb akadályai is vannak:

Behozatali és kiviteli tilalmak és korlátozások. Különösen a háboru befejezése után éltek az egyes államok bizonyos cikkek kivitelénél tilalmakkal, másfelől a behozatal elé állítottak akadályokat, de a világgazdaság ma már ezeket a látszólagos akadályokat alig ismeri, jóllehet még ma is sokszor találkozunk a behozatali engedélyezési rendszerrel. Zavarja a világgazdaság forgalmát a külföldiekkel való bánásmód, ami abban jut kifejezésre, hogy egyes államok más országok kereskedelmi megbízottainak, kereskedelmi ügynökeinek munkálkodását megnehezítik. Hasonlóan zavaró momentum a szállítási tarifákkal és egyéb szállítási intézkedésekkel támasztott nehézségek.

A vámtarifák folytonos változása a stabil világgazdasági helyzetnek szintén ellensége. Manapság az európai államok — dacára a genfi megismétlődő vámfegyverszüneti tárgyalásoknak⁴⁹ — állandóan újabb és újabb kereskedelmi megállapodásokról tárgyalnak, amelyek legtöbbször elkeseredett súlyos küzdelmeket jelentenek, egyik állam sem ad a másiknak engedményt ellenengedmény nélkül.

A sovén gazdasági nacionalizmusnak a mindenáron való védekezés rendszere egyik legjobb megnyilvánulási módja a közigazgatási eljárásokba burkolt protekcionizmus.⁵¹ Legáltalánosabban ismert megnyilvánulása ennek az, amikor valamely ország állategészségügyi intézkedések ürügye alatt nem bocsát be idegen származású állatokat és állati termékeket. Ez a helyzet ma például Németországban Magyarországgal szemben.

Hasonlóképpen kedvezőtlenül befolyásolja az egyes államok közötti gazdasági forgalmat a túl nagy különbség a nyersanyagok és a fél-, valamint a készgyártmányok vámjai között. Erre a legjobb példát az osztrák és cseh vámpolitika mutatja, a buza és a lisztvám közötti különbségekkel, amelyek

⁴⁹ Zelovich László: Világgazdasági visszapillantás az 1927. évre. Közgazdasági Szemle, Budapest, 1928. 73. kötet, 546. lap.

⁵⁰ Erich Welter. Stockung. Die deutsche Wirtschaft im Jahre 1929. Frankfurt a/M. 1930. 37. lap: „Den Völkerbundsempfehlungen ist es nun gelungen, die hochprotektionistischen Nachkriegsströmungen zum Stillstand zu bringen, eine Zollsenkung ist bisher kaum erzielt.“

⁵¹ Franz Eulenburg: Probleme der deutschen Handelspolitik. Kieler Vorträge, herausgegeben vom Professor dr. Bernhard Harms, Band 11. Jena, 1925. 33. lap.

megnehezítik lisztexportunkat és tönkreteszik malomiparunkat.⁵²

Természetes, hogy az itt éppen csak érintett és inkább a teljesség kedvéért felemlített vámpolitikai, továbbá agrár- és iparvédelmi célzatu intézkedések még nem meritik ki mindazokat a modalitásokat, amelyek, minden nemzeti irányu megindokoltságuk dacára is — végeredményben a gazdasági elszigeteltségnek és így közvetve a világgazdasági válságnak is okozói.

III. A világgazdasági válság enyhítésének lehetőségei.

Eddigi felsorolásunkkal nem tudtuk tehát a világgazdasági válság összes elméleti és gyakorlati okait megadni, mert a viszonyok fejlődése mindig újabb és újabb válságmomentumokat vet felszínre. Hiszen maga a Népszövetség, amely anynyit foglalkozik a világgazdasági válság enyhítésének lehetőségeivel és az egyes államokat a gazdasági közeledésre ismételtlen figyelmezteti, maga is rámutat arra, hogy *újabb és újabb válságmomentumok fognak felszínre kerülni*, ha nem lesz mód és lehetőség arra, hogy az egyes államok egymással szemben nagyobb gazdasági megértést tanusítsanak.

Az általános világgazdasági válságokon felül vannak olyan momentumok is, amelyek jobban érintenek egyes országokat és kevésbé érezhető a hatásuk más államokban. Így kétségtelen, hogy Angliában a font elhamarkodott revalorizálása hozzájárul a krízis emelkedéséhez.⁵³ Ezen felül az angol gyapotiparban és szénbányászatban — amely Anglia két jelentősebb bevételi forrása — az üzemekben nem történt olyan modern átalakítási folyamat, amely a befektetéseket hasznosabbá és jövedelmezőbbé tehetné volna. E mellett Angliában a viszonylagosan magas munkabérek is éreztetik Anglia felesleges ipari cikkeinek a világpiacokon mutatkozó küzdelmes versenyt. Németországban pedig ilyen speciális válságok, amely a világgazdaságban is érezteti hatását, a rövidlejáratu tőkéknek hosszulejáratu tőkék módjára való felhasználása, illetőleg beruházása, amely tőkéknek a hitelező országok részéről való felmondása akárhányszor kritikus helyzetet teremtett nemcsak a német birodalomban, hanem a világgazdaságban is.⁵⁴

⁵² Zelovich László: Világgazdasági visszapillantás az 1926. évre. Közgazdasági Szemle, Budapest, 1927. 70. kötet, 411. lap.

⁵³ Keynes az angol valutának 1925. évi revalorizálását — amely az aranyparitásra való visszatérést jelenti — okolja azért, hogy Angliában a munkabérek viszonylag a legmagasabbak, s ennek első hatását abban látja, hogy az angol iparcikkek a világpiacon alig versenyképesek.

⁵⁴ A német nagybankok 1930 október 31-i összesített mérlegében a hitelezők összege 943 millió márkával kisebb, mint egy félévvel azelőtt, ami a rövidlejáratu tőkék igen erős visszavonását jelenti.

Ezen felül az a depresszió, amely a német tőkepiacon érezhető, nyom nélkül nem tud a német gazdasági életből eltűnni, hasonlóképpen az a tőkemenekülési láz, amely a német márka stabilizálása óta már ismételten jelentkezett a német gazdasági életben.

Ha most már ismerjük úgy elméleti, mint gyakorlati oldalról megvilágítva a világgazdasági válság okait, kutatni kell azokat a lehetőségeket, amelyekkel a világgazdasági válság kihatásai mérsékelhetők. Ha visszatekintünk az utolsó hat év gazdasági életére, úgy azt látjuk, hogy 1924 óta egyik értekezlet követi a másikat, az országok egymással keresik az érintkezést, sőt több, azonos jellegű produktumokkal a világpiacra megjelenő ország, tehát agrárállamok igyekeznek a válság elhárítása érdekében megállapodásokat létesíteni és bizonyos, hogy a *világgazdaság válságát egyedül az államok egymáshoz való őszinte gazdasági közeledése lesz képes mérsékelni*

Domány Gyula.

Közlemények.

Az iparfejlesztés multja és a külföld iparfejlesztési tevékenysége.

Nemzeti termelésünk iparosodása és az államhatalom iparfejlesztésre és iparpártolásra irányuló tevékenysége szoros kapcsolatban áll egymással. Az ipari fejlődést az iparfejlesztés eszközei igen erősen befolyásolják, jóllehet lépten-nyomon nem vagyunk képesek követni iparfejlesztési és iparpártolási módszereink hatékonyságát és eredményességét. Nem lehet minden esetben külön rámutatni arra, hogy iparfejlesztési politikánk melyik intézkedése hatott oda és milyen mértékben játszott közre annál, hogy a magyar ipari termelés egyik vagy másik ága fellendült.

Nem lehet kétséges, hogy az elmúlt évtizedek iparfejlesztési politikájának igen nagy érdemei vannak és enélkül ipari szervezeteink ilyen fokban semmiesetre sem fejlődhetett volna ki. Vitán felül áll azonkívül az a tény is, hogy hazai iparunk most már a mezőgazdaság mellett termelésünknek erős pillére. Az iparfejlesztésnek a multban elért eredményei megjelölik egyuttal azt a főirányt is, amelyben iparunk jövője érdekében haladnunk kell.

A közgazdasági irodalom az államhatalomnak az iparfejlesztésre irányuló tevékenységével kapcsolatban az iparfejlesztési eszközöknek két csoportját ismeri. A *szerves* iparfejlesztési eszközökkel szembe szokták állítani a *szervetlen* iparfejlesztési eszközöket. Gyakran megtörténik, hogy az 1907. évi III. törvénycikk és az azt megelőző iparfejlesztési törvények alapján folytatott tevékenységet a szervetlen iparfejlesztés eszközeinek sorába utalják. Felfogásunk szerint ez az osztályozás nem veszi tekintetbe azt, hogy hazai iparfejlesztő törvényeink mindég szem előtt tartották az ipari élet szerves törvényszerűségeit, sohasem voltak idegenek az ipar életétől és ezek révén nem egy beteges üvegházi növényt fejlesztettünk. Hogyha azonban mégis szét akarjuk választani azokat az eszközöket, amelyek például a racionalizálás, szabványosítás eszközeivel állanak az ipar szolgálatában, vagy a szaktudás emelése útján igyekeznek a termelésnek rendelkezésére állani, azoktól az eszközöktől, amelyeknek segítségével vagy közvetlen anyagi előnyhöz juttatjuk a termelő ipart, vagy adó- és illetménykedvezmények adományozása révén terheitől szabadítjuk meg azt, akkor sokkal célszerűbb az előbbi *közvetett* iparfejlesztési eszközökkel szembeállítani az autóbbi *közvetlen* iparfejlesztés módozatait.

A közvetlen iparfejlesztésnek az az igen nagy előnye, hogy hatásai gyorsan észlelhetők, ami a jelenlegi nehéz gazdasági körülmények között igen nagy értéket képvisel. Ezzel szemben a közvetett iparfejlesztési módozatok eredményeinek gyümölcsét csak ké-

sőbb vagyunk képesek leszakítani. A vámvédelemmel szemben nagy előnye a közvetlen iparfejlesztésnek, hogy ennek terhe nem azokra az adózó rétegekre nehezedik, amelyek szociális helyzetüknél fogva azt legkevésbé képesek viselni.

Az iparfejlesztés végrehajtásától természetesen igen sok függ és a végrehajtásra ennél fogva igen nagy felelősség hárul abban a tekintetben, hogy megfelelő gazdasági vállalkozásokat részesítsen kedvezményben és segélyben, nehogy tökeszegény viszonyaink mellett nemzeti tökéneknek egy részét olyan vállalkozások kössék le, amelyek nem képesek megfelelő haszonnal működni, vagy a tulkapitalizációnak veszélyei folytán alkalmasak arra, hogy nemzeti termelésünk válságát elmélyítsék.

Ha az állam által hozott áldozat nagyságának megvilágítására kiszámítjuk azt, hogy az 1899-től 1901-ig terjedő három évi időszak alatt az állami áldozat a munkabéreknek és a termelés évi értékének hány százalékát teszi ki, akkor valóban meggyőződhetünk róla, hogy az állami áldozat milyen elenyésző az elért figyelemre méltó eredményekhez képest. Az 1899-től 1901-ig terjedő időszak alatt ugyanis az állami áldozat, amely adó- és illetékkedvezményben nyilvánult, a munkabéreknek mindössze 6%-át, az évi termelés értékének pedig csak 0.94%-át tette ki.

Az iparfejlesztési eszközök felsorolásánál a vámkedvezményeket kikapcsolhatjuk, mert ezek a magyar gazdasági törvényhozásban, a vámügy rendezésével kapcsolatosan, sui generis nyernek elintézészt. A vámügyi intézkedéseknek és az iparfejlesztés többi eszközeinek kapcsolata különben igen bensőséges. Itt különösen kell utalnunk arra a nagy változásra, amelynek folytán hazánkban a világháború után az iparfejlesztés módszerei az új gazdasági helyzetnek megfelelőleg, teljesen átalakultak. Amíg ugyanis az 1907. évi III. törvénycikkkel és az azt megelőző iparfejlesztési törvényekkel az iparfejlesztést a vámvédelem hiánya miatt annak pótlása végett indítottuk el útjára, addig ma a vámvédelem mellett kell, hogy az iparfejlesztés eszközei megtalálják illő helyüket és célkitűzésüket.

Hazai törvényhozásunk az 1881:XLIV. törvénycikkkel lépett az iparfejlesztési törvényhozás útjára. E törvény alapján 280 új gyár keletkezett, 4 gyár új üzemágot vett fel és ezenkívül 195 régi gyár jutott kedvezményekhez. Megjegyzendő, hogy ebből az ennek a törvénynek alapján kedvezményezett 280 gyárból 227 mezőgazdasági szeszgyár volt, aminek figyelembevételével természetesen a törvénynek a szorosabban vett iparfejlesztés érdekében hozott eredményei bizonyos mértékben más színben tűnnek fel.

Erősebb ütemben indul meg az iparfejlesztési mozgalom az 1890. évi XIII. törvénycikk alapján. Ennek a törvénynek kedvezményeit 360 új gyár vette igénybe, amelyekből már mezőgazdasági szeszgyár csak 177 volt. Ezenkívül 13 gyár új üzemága részére nyerte el a kedvezményeket. Ugyancsak ennek a törvénynek serkentő hatása folytán 200 már fennálló gyár jelentősebb mértékben kibővítette üzemét.

Az 1899. évi XLIX. törvénycikk hatálya alatt 198 új gyár keletkezett, amelyek között a mezőgazdasági szeszgyárak száma már 28-ra esett vissza, 26 gyár pedig új üzemágakat állított a termelés

Az 1907. évi III. törvénycikk alapján adományozott állami kedvezmények 1907—1930. évek folyamán.

Iparágak megnevezése	Kedvezményben részesült					
	Kiadások			Külföldi vitések		
	Szám	Kikötött állótolke p	Alkal- mazandó munkások száma	Szám	Kikötött állótolke p	Alkal- mazandó munkások száma
I. Vas- és fémipar	51	21,894,718	3,696	12	6,743,530	1,227
II/a Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása . . .	33	14,758,136	5,747	9	23,998,486	4,460
II/b Közhasználatu villamosáramfejlesztő-telepek . . .	23	27,361,210	620			
III. Kő-, föld-, ásvány-, asztalbeszt- és üvegipar	35	16,170,180	2,476	7	5,170,720	1,556
IV. Fa- és csontipar	18	4,274,400	1,550			
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, vastosvászon és rug- gyantaipar	18	5,784,420	1,083	4	4,085,400	560
VI. Fonó- és szövőipar	177	123,782,810	25,843	61	92,422,724	15,559
VII/a Ruházati ipar	20	6,265,120	1,733	2	800,000	260
VIII. Papírosipar	11	9,008,209	1,165	4	3,035,000	257
IX. Élelmiszeri és élvezeti cikkek gyártása	20	9,052,420	965	1	464,000	80
X. Vegyszertári ipar	56	49,872,700	3,394	14	24,007,280	1,311
XI. Sokszorosító és műipar	1	150,090	40			
Összesen :	463	288,374,644	48,312	115	160,727,140	25,064

szolgálatába. Ezenkívül 13 régi gyár is hozzájutott a törvényben biztosított kedvezményekhez.

Ezekután a törvények után, amelyeknek az iparfejlesztés érdekében szintén kétségtelenül nagy érdemeik vannak, az 1907. évi III. törvénycikk nagy lendületes célkitűzésével igen jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az iparfejlesztés az 1907. év utáni esztendőben fellendülhetett.

Az 1907. évi III. törvénycikk az iparfejlesztés szolgálatában új eszközöket állított. Ezelőtt a törvénycikk előtt az iparfejlesztési törvények pontos felsorolását adták azoknak az iparágaknak, amelyeknek támogatására a törvény alapján vállalkozhatott a kormány. Az 1907. évi III. törvénycikk elkerüli a tételes felsorolást és általánosságban lehetővé teszi a kedvezmények adományozását mindazoknak a vállalatok részére, amelyek olyan cikkeket állítanak elő, mely cikkekben a hazai ipar még nem fedezi a hazai szükségletet.

Az 1907. évi III. törvénycikk hatálya alatt 1907-től 1930 július 1-ig 463 gyár részesült állami kedvezményben, melyeknek alapításánál 288,374.644 pengőnyi állótőke került befektetésre és 48,312 munkás kapott kenyeret. Ezek az értékek a beruházott állótőke és a kikötött munkáslétszám tekintetében az alsó határt jelentik, mert az iparfelügyeleti szolgálat, amelynek kötelességévé tétetett az állami kedvezményben részesült gyárak ellenőrzése, mindig gondosan őrködött afelett, hogy a kikötött állótőkét a vállalatokba tényleg befektessék és az előírt minimális munkáslétszámnak megfelelő munkások a vállalatban tényleg alkalmazást nyerjenek. Az 1907. évi III. törvénycikk hatálya alatt ezenkívül 115 vállalat nyert el az állami kedvezményeket, arra való hivatkozással, hogy ezek a gyári kibővitések önmagukban is megfelelnek azoknak a feltételeknek, amelyeket az 1907. évi III. törvénycikk az újonnan alakult gyáraktól megkívánt. Jelentős állótőke került ezekkel a gyárbővítésekkel kapcsolatban is befektetésre, amennyiben a vállalatok 1907. év óta 160,727.140 pengőnyi beruházást tettek az utóbb említett gyárbővítésekkel kapcsolatban és 25.064 munkásnak adtak életlehetőséget. A táblázat számsorai bizonyítják, hogy az 1907. évi III. törvénycikk alapján adományozott állami kedvezményekben legnagyobb mértékben a fonó- és szövőipar részesült, amelyet a kedvezményezés tekintetében a legjobban a vegyészeti ipar közelített meg. Ugyancsak jelentős mind a befektetett állótőkének a nagysága, mind az alkalmazott munkásoknak száma a vas- és fémiparban, a gépgyártás és közlekedési eszközök gyártásával kapcsolatos iparágban, valamint a közhasználatu villamosáramfejlesztő telepeknél. Különösen ki-domborodik ezekben az ipari ágazatokban az ipari fellendülés nagysága, hogyha ennek az utóbb említett három ipari ágazatnak adatait összesítve vesszük szemügyre.

Lényegesen jobban megvilágítja a helyzetképet, hogyha az 1907. évi III. t.-c. alapján adományozott állami kedvezmények adatait három jellegzetes időszakra bontjuk szét. Lehetetlennek találjuk ugyanis, hogy a háboru előtti kor számadatait a háborus időszak, az azt követő infláció és az infláció elmulta utáni esztendő adatával kizárólag egy közös kimutatásban egyesítve mutassuk be, mert ezek a korok annyira különböző természetű gazdaságpolitikai vezérelveknél uralma alatt állottak, hogy azoknak szétválasztása egy gondos vizsgálat esetén szinte elkerülhetetlen.

Az 1907. évi III. törvénycikk alapján adományozott állami kedvezménynek 1907 1918. évek folyamán.

Iparágak megnevezése	Kedvezményben részesült					
	Gyárak			Gyárbővítések		
	Szám	Kikötött állótőke P	Alkal- mazandó munkások száma	Szám	Kikötött állótőke P	Alkal- mazandó munkások száma
I. Vas- és fémipar	44	20,993.158	3.191	8	5,063.400	964
II/a Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása	20	10,776.400	4.039	5	6,758.160	2.940
II/b Közhatalmú villamosáramfejlesztő-telepek	22	23,361.240	580	—	—	—
III. Kő-, föld-, agyag-, asztbaszt- és üvegipar	24	9,312.480	1.568	6	4,514.720	1.050
IV. Fa- és csontipar	11	3,062.400	1.050	—	—	—
V. Rör-, sörté-, szőr-, toll-, viaszosvászon és rug- gyantaipar	9	4,566.920	695	3	1,960.400	210
VI. Fonó- és szövőipar	69	46,893.000	11.430	18	25,020.040	5.595
VII. Ruházati ipar	14	3,540.320	1.283	1	696.000	160
VIII. Papirosipar	7	4,112.200	755	1	1,160.000	50
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	18	8,832.820	825	1	464.000	80
X. Vegyeszeti ipar	48	43,537.700	2.947	11	20,657.280	841
XI. Sokszorosító és műipar	—	—	—	—	—	—
(Összesen : . . . . .)	286	178,988.638	28.363	54	66,294.000	11.890

Az 1907. évi III. törvénycikk alapján adományozott állami kedvezmények 1922—1925. évek folyamán.

	Iparágak megnevezése	Kedvezményben részesült					
		g y á r a k		g y á r b ő v í t é s e k			Alkal- mazandó munkások száma
		Szám	Kikötött állótőke P	Alkal- mazandó munkások száma	Szám	Kikötött állótőke P	
I.	Vas- és fémipar	4	822.800	415	—	—	—
II/a	Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása	3	134.500	475	—	—	—
II/b	Közhasználatu villamosáramfejlesztő-telepek	—	—	—	—	—	—
III.	Kő-, föld-, agyag-, asztbeszt- és üvegipar	5	886.000	490	—	—	—
IV.	Fa- és csontipar	2	164.000	130	—	—	—
V.	Bőr-, sörté-, szőr-, toll-, viaszosvászon és rug- gyantaipar	4	765.500	275	—	—	—
VI.	Fonó- és szövőipar	47	38.985.200	8.963	6	4.043.500	1.079
VII.	Ruházati ipar	3	1.592.800	290	—	—	—
VIII.	Papirosipar	1	696.000	60	—	—	—
IX.	Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	1	69.600	10	—	—	—
X.	Vegyeszeti ipar	6	4.295.000	395	—	—	—
XI.	Sokszorosító és műipar	—	—	—	—	—	—
Összesen :		76	48.411.400	11.503	6	4.043.500	1.079

Az 1907. évi III. törvénycikk alapján adományozott állami kedvezmények az 1926—1930. évek folyamán.

	I p a r á g a k m e g n e v e z é s e	K e d v e z m é n y b e n r é s z e s ü l t					
		g y á r á k			g y á r b ő v í t é s e k		
		Szám	Kikötött állótké P	Alkal-mazandó munkások száma	Szám	Kikötött állótké P	Alkal-mazandó munkások száma
I.	Vas- és fémipar	3	78.760	90	5	1.680.130	263
II/a	Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása . . .	10	3.847.236	1.233	4	17.240.326	1.520
II/b	Közhasználatu villamosáramfejlesztő-telepek . . .	1	4.000.000	40	—	—	—
III.	Kő-, föld-, agyag-, asztbeszt- és üvegyipar	6	5.972.000	418	1	656.000	500
IV.	Ra- és csontipar	5	1.084.000	370	—	—	—
V.	Bőr-, sörté-, szőr-, toll-, viaszosvárszon és rug-gyantaipar	5	452.000	113	1	2.125.000	350
VI.	Fonó- és szövőipar	61	37.904.610	5.450	37	63.359.184	8.658
VII.	Ruházati ipar	3	1.132.000	160	1	104.000	100
VIII.	Papírosipar	3	4.200.000	350	3	1.875.000	207
IX.	Élelmезési és élvezeti cikkek gyártása	1	150.090	130	—	—	—
X.	Vegyeszeti ipar	2	2.040.000	52	3	3.350.000	470
XI.	Sokszorosító és műipar	1	150.000	40	—	—	—
Összesen :		101	60.974.606	8.446	55	90.389.640	12.095

A világháború kitörése után már csak igen gyéren adományozták az állami kedvezményeket és a világháború utáni forradalmi időszakasz alatt, sőt még az alkotmányosság helyreállítása utáni kezdő időszakaszban is a kormány tartózkodott az adó- és illeték-kedvezmények adományozásától és csak 1922-ben indult meg erőteljesebb ütemmel az iparnak az állami kedvezményekben újólág való részesítése.

Hogyha áttekintjük az állami kedvezményeknek időszakazonkénti megoszlását feltüntető táblázatokat, akkor azonnal szembeötlő, hogy a világháború lezajlása utáni években milyen hatalmas erőfeszítést tett iparunk, amelynek bizonyságául szolgál az, hogy a kormánynak módjában állott több mint 177 gyárnak 109,386.066 pengőnyi alaptőke után biztosítani az állami kedvezményeket. Ha ehhez még hozzászámítjuk azt a 61 gyárkibővítést, amelyeknek beruházásaival kapcsolatban szintén igen jelentős tőke, 94,433.140 pengő került befektetésre, akkor rávilágítottunk gyáripari fejlődésünk háború utáni gyors fellendülésére.

A háború után különösen fonó- és szövőiparunk fellendülése volt nagymértékű, míg a háború előtti időszakban a vas-, fém- és gépipar fektetett be az 1907. évi III. törvénycikk követelményeinek megfelelőleg nagymennyiségű állótőkét. Ugyancsak fel kell jegyeznünk, hogy a háború utáni évek alatt a vegyészeti ipar, szemben a háború előtti adatokhoz, kisebb mértékben volt képes felmutatni azokat a feltételeket, melyeknek alapján kedvezmények lettek volna részére adományozhatók.

Az 1907. évi III. t.-c. alapján adományozott segélyek 1907—1914. évek folyamán.

É v	A költségvetési hitel és az ipari és kereskedelmi alap terhére iparfejlesztési célokra felhasznált összeg arany koronában	Költségvetési hitel arany koronában
1907	4.132.791·60	2.400.000.—
1908	6.937.261·24	5.000.000.—
1909	8.346.133·49	5.000.000.—
1910	6.912.980.—	5.000.000.—
1911	6.250.669·03	6.000.000.—
1912	8.724.128.—	7.000.000.—
1913	9.911.370·69	8.000.000.—
1914	5.442.082·81	1914. I. 4.000.000 1914. II. } 1915. I. } 8.000.000

Ami az ipar közvetlen támogatására szolgáló segélyek adományozását illeti, meg kell jegyezni, hogy ez már 1868-ban megkezdődik, de 1898-ig ennek a segélyezésnek üteme egyrészt igen lassu és másrészt annak keretei közül a gyáripar majdnem mindig kimaradt. 1899-ben kezdődik meg erőteljesen a gyáripar segélyezése, azonban a segélyezési politika tetőfokára csak az 1907. évben és az ezután következő évek folyamán lépett, mikor is az 1907. évi III. törvénycikknek alapján a költségvetési hitel és az ipari és kereskedelmi alap terhére adományozott összegek valóban jelentős mértékben

közrejátszottak abban, hogy iparunk oly meredek ívben fellendülhetett. A világháború után a szűkreszabott költségvetési keretek folytán a kormány nem nyulhatott az iparfejlesztésnek ehhez az igen hatásos eszközéhez és éppen ezért elégséges, ha azokat az adatokat vizsgáljuk meg, melyek az 1907. évtől kezdődő és 1914. évvel végződő kor segélyezési adatait tüntetik fel.

Sajnos, azok az áldozatok, amelyeket a háború előtti Magyarországon hozott iparának segélyezése érdekében, most javarészt a magyar nemzetgazdaság szempontjából elvesztek. Trencsén, Pozsony, Liptó, Szepes, Nógrád, Győr és Vas vármegyék voltak ugyanis azok, amelyekben az egy lakosra eső segélyezés értéke a legnagyobb volt. Már pedig ezek közül a megyék közül csak Győr vármegye nem került teljes egészében idegen uralom alá, míg Nógrád és Vas vármegyéktől eltekintve, melyeknek egyrésze ugyan szintén már az átesetolt területeken fekszik, a többi vármegye mind a trianoni határokon túl került.

Nehéz feladat ezzel a joganyaggal kapcsolatos külföldi törvényhozás állásáról áttekintő képet nyújtani. A nagy nyugati ipari államokban ugyanis az iparpártolásnak ezek a módszerei majdnem teljesen hiányoznak, míg a Balkán-államok egyrésze, amely alkalmazza az iparfejlesztés eszközeit, nagyjában olyan irányban és olyan módon igyekszik az iparfejlesztés eszközeit felhasználni, mint amilyen rendszert Magyarország épített ki saját iparának támogatása végett.

Bulgáriában 1894-ben hoztak törvényt az iparpártolás érdekében, amelyet 1905-ben és 1909-ben újabb törvények követtek, míg végre a törvényhozás az 1928. évi június 14-i törvényt hozta meg, amely jelenleg szabályozza az iparfejlesztés ügyét Bulgáriában. Románia 1887-ben és 1899-ben hozott törvényt ennek a célnak érdekében. Törökország már 1914-ben szükségét érezte, hogy törvényhozási intézkedésekkel siessen iparának segítségére, míg 1927. évi június 15-én kelt törvényével modern alapokra helyezte iparfejlesztési törvényhozását.

A nyugateurópai államok közül mindössze Spanyolországban találunk ilyen irányú jogalkotásra. Az 1907. évi február 14-i törvény értelmében ugyanis közszállítások alkalmával a belföldi anyagok beszerzését kötelezően előírják. Ezenkívül legújabban Spanyolország szintén igénybeveszi a szorosabb értelemben vett iparfejlesztési eszközöket, amennyiben az 1924-es királyi rendelet a nemzeti ipar fejlesztése érdekében felhatalmazza a kormányt arra, hogy adómentességet biztosítson az újonnan alakított ipari vállalatok részére. Az a kormányintézkedés, amelynek alapján a Spanyolországba behozandó nyersanyagok, gépek és termelőeszközök bizonyos esetben vámmentességben részesülnek, tulajdonképpen már a vámpolitikának módszerei közé sorozható.

Franciaország individuálista gazdasági politikájának irányítása alatt tartózkodott attól, hogy kiépítse az iparfejlesztésnek rendszeres frontját, mégis midőn selyemtenyésztési célokra termelési praemiumokat engedélyez és kivitelre kerülő cikkek forgalmiadótételét 2%-ról 1,3%-ra, luxuscikkek esetén pedig 12%-ról 3%-ra engedi le, lényegileg ugyancsak az iparfejlesztés célja érdekében hoz áldozatokat.

A tengerentuli államok közül Mexikó 1893-ban hozott törvényt iparának fejlesztése érdekében és a bányászati vállalkozásnak egy esetben igen jelentős adókedvezményeket biztosított. Kanada az ólom, acél és petróleum részére, Ausztrália pedig vasnak és acélnak gyártása alkalmával, Chile pedig a répacukorgyártáskor biztosít termelési praemiumot.

Ausztriában is foglalkoztak az iparfejlesztés gondolatával; 1900-ban és 1901-ben el is készült egy iparfejlesztési törvénytervezet, azonban ezek törvényerőre nem emelkedtek.

A Német Birodalmi Statisztikai Hivatal összeállította azokat a kiadásokat, amelyeket Anglia, Franciaország és Olaszország fordított közvetve vagy közvetlenül az 1925—26. költségvetési év alatt az ipar, illetve ezzel kapcsolatos termelési ágak fejlesztésének céljaira. Érdekesen megvilágítják ezek az adatok az iparfejlesztési törekvéseket:

1. Anglia:

Cukorsegélyek	1,000.000 £
Trade Facilities Act alapján adományozott kamatfizetések	5.000 „
Australian Zinc Producers Proprietary Association Ltd. részére engedélyezett állami hozzájárulás	259.000 „
Coal Mining Industry segélyezése	23,100.000 „
Postaszolgálat fenntartásával kapcsolatos segélyek	14.000 „
Imperial Airways Ltd. segélye	137.000 „
A légiforgalom előmozdítására magánosoknak adományozott államsegélyek	23.000 „

2. Franciaország:

Selyemhernyótenyésztés részére adományozott segélyek	200.000 fr.
Halászhajók építésére segélyek	80.000 „
Selyemfonódák részére praemiumok	1,500.000 „
Hajózási segélyek	85,050.000 „
Magán légitársaságok vállalatok részére adományozott segélyek	61,665.000 „

3. Olaszország:

Ipari segélyek (közelebbi megjelölés nélkül).	4,263.000 lira
Selyemipar segélyezése	150.000 „
Hajóépítőipar segélyezése	33,900.000 „

Az itt felsorolt adatokkal kapcsolatban meg kell jegyeznünk azt, hogy gondosan kiválasztani azokat a költségvetési tételeket, amelyek kifejezetten kizárólag ipari célokat szolgálnak, szinte lehetetlen és ezért meg kell elégednünk olyan adatoknak felsorolásával, amelyek nagyjából mégis rávilágítanak arra, hogy melyek azok a fontosabb esetek, amelyekben ezek a külföldi államok a közvetlen segélyezés eszközéhez nyultak és amely esetek egy részében az iparra is hárult több-kevesebb haszon.

Ezeknek a segélyeknek mindenesetre megvan az a nagy előnyük, hogy az államhatalom nem kényszerül közvetett uton az illető vállalkozás segítségére sietni, hanem azon a ponton léphet közbe, ahol az a legfontosabb és felvonultathatja segédeszközeit, úgy hogy azok hatásait közvetlenül gyorsan észlelni lehet.

Ugy véltük, érdeklődésre tarthatnak számot ezek a fejtegetések akkor, amikor egy új iparfejlesztési törvényjavaslat került a törvényhozás elé, hogy iparunkat a lendületes kibontakozás felé segítse.

Dr. vitéz Guóthfalvy Dorner Zoltán.

min. Titkár. k. m. m.

Alkalmas-e az ezüst vagy a platina az arany pótlására?

A világ aranykészletének jövő alakulása iránti aggodalom, amely az utóbbi időben számos nagyobb és kisebb irodalmi megnyilatkozásban, legújabbán pedig a Népszövetség aranybizottságának jelentésében¹ jutott kifejezésre, olyan tervek és javaslatok forrásává is vált, amelyek az aranyban valószínűleg bekövetkező szégyenség ellensúlyozására két másik nemes fémnek, az *ezüstnek* és a *platinának* a valuta alapjául való elfogadását ajánlják.

Darling, a Midland Bank igazgatója, 1929-ben megjelent tanulmányában² és 1930. őszén a brit birodalmi konferencia elé terjesztett emlékiratában³ a világválságot elsősorban az *ezüstnek* egyre fokozódó *elértéktelenedésére* vezeti vissza, mert ez nagy mértékben csökkentette az ezüstvalutás országok vásárló erejét, amelyek még mindig hatalmas gazdasági területeket képviselnek. Az ezüst értéke, amely a mult század elejétől egészen 1870-ig kisebb-nagyobb ingadozásokkal tartotta az aranyhoz viszonyított 1:15½ arányt, ekkor számos országnak az aranyvalutára való áttérésével hanyatlásnak indult s a hanyatlás — a világháború folyamán történt átmeneti emelkedés után — újabb lendületet nyert, amikor az utóbbi években több ezüstvalutás ország az aranyvalutára való áttérést vette tervbe, sőt e szándékát részben meg is valósította. Ez az oka annak — mondja *Darling* emlékiratában — hogy noha jelenleg csak mintegy tizenháromszor annyi ezüstöt bányásznak, mint aranyat, az arany értéke mégis meghaladja az ezüst értékének ötvennyolcszorosát. Az arany demonetizálása esetén bizonyára az arany értékében is hasonló hanyatlás mutatkoznék. *Darling* tehát az ezüstnek az arany mellett a valuta alapjául való elfogadásától az ezüstérték helyreállítását reméli s lényegileg a *bimetallizmus* bevezetésére tesz javaslatot, noha a régebbi bimetallisztikus rendszerektől némileg eltérő formában. Tanulmányában ezt a rendszert az egész világra kióhajtja terjeszteni a Nemzetközi Fizetések Bankja bevonásával, a brit birodalmi konferencia elé terjesztett emlékiratában azonban csak a brit világbirodalmat alkotó országokról beszél.

*Darling*nek kétségtelenül igaza van annyiban, hogy nagy gazdasági területek, mint Brit-India, China, Indochina és Perzsia vásárlóerejének csökkenése a világ gazdaságot érzékenyen érinti, noha a világválságnak ez legfeljebb csak egyik és nem is legfontosabb oka. Mindamellett az ezüstnek, mint valutafémnek a valutarendszerbe újra való bevezetése ellen olyan súlyos aggodalmak szólnak, amelyek alapján a fenti megoldási mód alkalmazásának *célszerűségét* eleve *tagadnunk kell*.

Az ezüstnek az utóbbi évtizedekben történt fokozatos demonetizálását éppen az vonta maga után, hogy a gazdasági forgalomnak az egész világon észlelhető rohamos kiterjedése mind nagyobb és

¹ Rapport Provisoire de la Délégation de l'Or du Comité Financier. Genève: Société des Nations, 1930.

² J. F. Darling: A new international currency: the Bank for International Settlements. London: General Press, 1929.

³ Y. F. Darling: The „Rex“. A new money to unify the Empire. London: King & Son, 1930.

nagyobb értékek megmozgatását tette szükségessé, úgyhogy az ezüsstel való fizetés igen *terhessé* vált. Igaz, hogy Darling szerint sem az arany, sem az ezüst lehetőleg nem volna forgalomban; erősen kétséges azonban, hogy a nemzetközi forgalomban, valamint a jegybankoknak a közönséggel való forgalmában a valutafémek igénybe vétele hátrányos hatások nélkül teljesen kiküszöbölhető volna.

Az ezüstvalutának egyes gazdaságilag kevésbé fejlett országokban való fennállása is aggályos, mert a gazdasági kapcsolatok a világgazdaság egyes tényezőit mind szorosabban fűzik egymáshoz. A *valuta alapjának különbözősége* e kapcsolatokra *bénítólag* hat és a világgazdaságban zavarokat idézhet elő. Az is, hogy a jelenlegi világválságban az ezüstvalutás országok vásárló erejének csökkenése, mint fontos tényező, szerepet játszik, csak azért vált lehetővé, mert ezekben az országokban a valuta alapja eltér a többi országokbelitől.

Legkönnyebben támadható pontja Darling javaslatának a bimetalizmus bevezetésére irányuló kívánság. Minden bimetalisztikus valutarendszer zavartalan működésének alapfeltétele a *két fém közötti értékarány állandósága*, amely pedig az e téren szerzett egyértelmű tapasztalatok szerint nem tartható fenn hosszabb ideig változatlanul s az értékarány ingadozása, sőt ennek pusztán lehetősége is folytonos bizonytalanság forrása. Az ezüst mintegy 8000 tonnát kitevő világtermelésének 70—80%-a a vörösréz-, ólom- és cinkbányászat mellékterméke, aminek folytán az ezüsttermelés és az ezüstkinálat nagyrészt e nem nemes fémek bányászatától függ s csak igen kevésbé igazodik az ezüstár alakulása vagy az ezüstszükséglet után. Ez a körülmény még egy, az ezüstár szabályozása érdekében való mesterséges beavatkozást is már előre kilátástalanná tesz.

Főképp fenti szempontok voltak azok, amelyek alapján a bimetalisztikus országok e rendszert végleg feladták és a még ezüstvalutás országok az utóbbi években egymás után határozták el az *aranyvalutára való áttérést*, mielőtt még az ezüst újabb árzuhanása megindult volna.

Brit-India már 1926-ban tervbe vette az aranyvaluta elfogadását és megkezdte hatalmas ezüstkészleteinek likvidálását. Az indiai kormány 1928-ban és 1929-ben csaknem 2000 tonna ezüstit adott el a világpiacra, ami az egy évi ezüsttermelésnek mintegy egynegyed részét képviseli. 1929 végén az indiai ezüstkészletben mégis némi emelkedés kezdett mutatkozni, amiért is 1930 április óta az indiai kormány az ezüst után behozatali vámot szed. *China* — Kemmerer amerikai professzor által kidolgozott terv alapján — szintén az aranyvalutára való fokozatos áttérés útján van. Az ezüstbehozatalt és az aranykivitelt megtiltotta és 1930 február óta a vámokat aranyalapon számítja, szemben az eddigi ezüstvámokkal. *Perzsiában*, amelynek valutaügye *Afganisztánéval* szoros kapcsolatban van, 1930 márciusban törvény lépett életbe, amely az ezüstbehozatalt megtiltotta és így az első lépést jelentette az ezüstvaluta feladása felé. Ezekkel az országokkal szemben *Indochina* az aranyvalutára való törvényes áttérést 1930 májusban már meg is valósította, noha az ezüstermék átmenetileg megőrizték törvényes fizetési eszköz jellegüket. A jegy-

bank azonban jegyeit aranyra vagy aranyértékű devizára köteles beváltani s a rendszer nevezetessége az, hogy ilyen deviza gyanánt csak a francia franc szerepelhet. Az ezüstvalutás országok közül mindössze *Abesszinia*, *Honduras* és bizonyos mértékig *Hongkong* azok, ahol az aranyvalutára való áttérés jelei még nem látszanak.

Ez a fejlődés természetesen az ezüst utáni *kereslet* nagymértvű *csökkenésével* járt együtt, sőt — mint Brit-India esetében — a kínálat fokozódását vonta maga után. Ehhez járult az, hogy egyes aranyvalutás országok, amelyek a háború utáni években érrendszerűknek *váltópénzekkel* való kiegészítése céljából nagyobb ezüstigénylésekkel léptek fel a világpiacon, ezüstben való szükségletüket kielégítették s az utóbbi években már nem vásároltak ezüstöt. Az ezüstnek *nem monetáris célokra* való felhasználása (disztárgyak, orvosi célok, kémiai ipar stb.) a háború előtti állapottal szemben emelkedett ugyan, de ez megközelítőleg sem kárpótol a monetáris szükséglet csökkenéséért.

Ezzel szemben az *ezüsttermelés* 1924 óta évről évre többé-kevésbé jelentősen emelkedett, ami azzal a fent már említett körülménnyel függ össze, hogy az ezüst túlnyomórészt a vörösréz, cink és ólom bányászatának a mellékterméke, tehát termelése általában párhuzamosan halad ezek termelésével. A világ ezüsttermelése, amely 1924-ben 7450 tonna volt, 1929-ben már 8130 tonnát tett ki. Az emelkedést nagyrészt a legnagyobb ezüsttermelő ország, *Mexico* termelésének az emelkedése idézte elő. A második helyen álló *Egyesült Államok* termelése visszaesett ugyan, de ezért a többi, kisebb ezüsttermelő országok, úgymint Kanada és egyes délamerikai és európai országok termelésének emelkedése bőségesen kárpótolt.

A szükséglet és a termelés közti aránytalanság már az 1929. év folyamán is erősen éreztette hatását az *ezüst árának alakulására*, az 1930. évben azonban az ezüst árszuhanása rendkívüli méreteket öltött. 1929 végén 1 standard uncia (=31.1 gramm) 925/1000 finomságú ezüstért Londonban még több mint 21 penny (=2.40 pengő) kellett adni, de az ár 1930 végéig csaknem 14 pennyre (=1.60) esett, vagyis az ezüst egy év alatt értékének mintegy egy-harmadát elvesztette. Az ezüsttel kapcsolatos tényezőkön kívül közrejátszott ebben az arannak időközben bekövetkezett értékemelkedése, ami az egyéb körülmények változatlansága mellett is csökkentette volna az ezüstnek aranyban kifejezett értékét. Az aranyérték emelkedésében viszont bizonyára része volt annak is, hogy az utóbbi időben az ezüstvaluta feladásának tervével foglalkozó országok is kezdenek igényt támasztani a világ aranykészletére.

Az ezüst árcsökkenése magában véve *nem gyakorol* és a jövőben is csak kevésbé gyakorolhat *korlátozó hatást* az *ezüsttermelésre*, tekintettel arra, hogy az ezüst bányászata túlnyomórészt más fémek bányászatával kapcsolatos. Emellett a tény mellett csak kis jelentőségű az a körülmény, hogy a vörösréz, cink és ólom árának erős csökkenése ezek bányászatára s így bizonyos mértékben az ezüsttermelésre is kezd korlátozólag hatni és hogy a világon termelt ezüstnek mintegy 25%-a a bányászatnak nem mellék-, hanem főterméke s így a termelés mérve részben mégis az áralakulás befolyása alatt áll.

A nagy veszteségek, amelyek az ezüsttermelőket érték, ezekben azt a gondolatot ébresztették, hogy a termelésnek és a kínálat-

nak egységes elvek szerint való szabályozása útján igyekezzenek az ezüst további értécsökkenését meggátolni. Mexikó, ahol még számos bányában az ezüstöt mint főterméket nyerik, *nemzetközi ezüst-konferencia* összehívását sürgeti, amelynek feladata volna a követendő eljárás megállapítása. Ez a kívánság voltaképpen csak egyik újabb megnyilvánulása annak a törekvésnek, amely az ezüstnek a mult század hetvenes éveiben megindult elértéktelenedési folyamata során már több ízben hasonló célú rendelkezések forrása volt. Az 1879., 1881. és 1892. évi párisi, illetőleg brüsszeli valutakonferenciákon számos ilyen irányu megállapodás jött létre, az Egyesült Államok pedig törvényhozási úton kísérelték meg e kérdés kielégítő rendezését, így az 1878. évi Bland Bill, az 1890. évi Sherman Bill és legutóbb az 1918. évi Pittman Act segítségével.

Mindezek a rendszabályok kudarcot vallottak, nemcsak azért, mert az ezüsttermelés más fémek bányászatával van függőségi viszonyban, hanem azért is, mert az ezüst fokozatos demonetizálása és emellett az ezüsttárgyak formájában lévő óriási ezüstkészletek rendszertelen kínálata folytán is állandóan nagymennyiségű ezüst került a piacra s így az *árszabályozás lehetetlenné* vált. Minthogy mindezen tényezők ma is fennállanak, erősen kétséges, hogy egy az ezüst árvédelmére irányuló nemzetközi megállapodás eredményre vezetne-e. Az ezüstnek valutafém gyanánt újra való elfogadása esetén az ezüst elértéktelenedése irányában ható egyik tényező megszűnnék ugyan, sőt bizonyára áremelkedés következne be, az ezüstérték állandósága azonban az árat befolyásoló egyéb körülmények hatása folytán ekkor sem látszanék biztosítottak.

Ami a *platinának* a valutarendszerbe való bevezetését illeti, ez a gondolat nem új. Oroszországban, a legnagyobb platinatermelő országban már a mult század 30-as éveiben I. Miklós cár idejében évekig voltak platinaérmék forgalomban. Jelenleg is a szovjetkormány az, amely platinaérmék veretésének a gondolatával foglalkozik.

Az utóbbi években a *platina ára* is heves ingadozásoknak volt kitéve, az irányzat azonban erősen hanyatló volt. 1926 végén 1 uncia platina még mintegy 24 fontot (=668 pengő) ért, 1927-től kezdve azonban az ár csökkenésnek indult. 1929 végén az 1926. évinek alig a felét képviselte s 1930 őszén az ár $6\frac{3}{4}$ fontra (=188 pengő) esett vissza. Az 1930. évi árcsökkenésben kétségtelenül szerepe volt annak, hogy a világválság folytán a platinának dísztárgyak és ékszerek céljaira való igénybe vétele a rendelkezésre álló statisztikák szerint, különösen az Egyesült Államokban kisebb lett. Hosszabb időt nézve azonban az árcsökkenés nem a termelés és fogyasztás viszonyának megváltozására vezethető vissza, hanem arra, hogy 1927-ben a szovjetkormány felmondta a platinatermelők között fennálló kartellszerű megállapodást s azóta a többi országok sem tartották be pontosan a feltételeket. Mivel az értécsökkenés az ily módon kiéleződött verseny, azaz egy különleges ok következménye, ez a körülmény nem hozható fel a platinának valutafém gyanánt való elfogadása ellen, annál kevésbbé, mert e terv megvalósítása esetén a platina értéke bizonyára ismét emelkednék.

Egyes technikai jellegű szempontok kétségtelenül a platina ellen szólnak, így különösen rendkívüli keménysége, aminek folytán a veretési költségek jóval magasabbak volnának, mint az arany

esetében; továbbá egyes kevésbbé értékes fémek színéhez hasonló színe, amely a hamisításnak tág teret ad. Ezeket a nehézségeket azonban megfelelő technikai eljárások segítségével mérsékelni lehetne. A fő akadály abban van, hogy az évi *platinatermelés* — a platinának az aragnál jóval magasabb értékét figyelembe véve is — túlságosan csekély ahhoz, hogy a platina a valuta alapjául szolgálhasson. Ehhez járul az, hogy éppen értékes voltánál fogva — azok az érmék, amelyeket jelenleg aragnból állítanak elő, platinából előállítva még kisebb terjedelműek s így nehezen kezelhetők volnának, azaz a platina csak nagyobb névértékű érme veretésére volna alkalmas.

A világ platinakészletéről semmiféle adat sem áll rendelkezésre. az évi termelés azonban megközelítő pontossággal ismeretes. Ez 1929-ben mintegy $6\frac{1}{2}$ tonna volt és még 1929 végi árakkal számolva is csak 2.6 millió fontot képviselt, szemben a 600 tonnányi. 80 millió font értékű évi aranytermeléssel. A termelés az utóbbi években lassu emelkedést mutatott s valószínű, hogy a platinának a valutarendszerbe való bevezetése esetén még jobban fokozható volna: alig képzelhető azonban, hogy a szükséges színvonalat elérhetné. Igaz, hogy az ár esetleges emelkedése az évi termelés értékét is emelné, másfelől azonban ez — a platina nagy értéke miatt — lehetlenné tenné az aranyérméknek *platinaérmékkel* való pótlását, ami a platinának 1930 végi alacsony értéke mellett technikailag elképzelhető. Mig ugyanis 1926 végén a platina az aragnál több mint hatszor értékesebb volt, 1930 végén már az aranyértéknek kétszerezését sem képviselte.

Egyébként mindazoknak a fejtegetéseknek, amelyek a platina valutáris szerepére vonatkoznak, *kevés gyakorlati jelentőségük* van mindaddig, amíg az Oroszországban jelenleg érvényben lévő politikai és gazdasági rendszer folytán Oroszország a többi országokkal nem tarthat fenn normális kapcsolatokat. Az évi platinatermelésnek ugyanis több mint fele Oroszországból származik s csak jóval utána következnek Kolumbia, Transvaal és leghátul Kanada. A platinának a valutarendszerbe való bevezetése tehát a többi országokat bizonyos mértékben függőségi viszonyba hozná Szovjetországától.

Fentiekből látható, hogy azok a javaslatok, amelyek az ezüstnek, vagy a platinának a valuta alapjául való elfogadását ajánlják. közelebbi megvizsgálás után, *meg nem valósíthatóknak* bizonyulnak. Az ezüst esetében főképp az *ezüstérték ingadozásának* az állandó veszedelme, a *platina* esetében pedig — eltekintve a technikai és gyakorlati nehézségektől — elsősorban a *rendelkezésre álló mennyiség csekély volta* az akadály. *Bimetalisztikus* megoldási módok — akár az ezüst, akár a platina bevonásával — szintén nem ajánlatosak. mert a két valutafém közötti *értékarány állandósítása* tartósan nem vihető keresztül.

Nincs tehát kilátás arra, hogy az aranyvalutával kapcsolatban jelentkező nehézségektől egy másik nemes fém igénybe vétele útján meg lehessen szabadulni s így a megoldást *magának az aranyvalutának a keretén belül* kell megtalálni.

Óvári Papp Zoltán.

Könyvi mertetések.

Fellner Frigyes: Csonka-Magyarország nemzeti jövedelme. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1930. 107 l. + több táblázat.

A nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem megállapításának kitünő szakértője jelen munkájával értékes módon kiegészítette Csonka-Magyarország nemzeti vagyonának nagyságára vonatkozó megállapításait. (Fellner Frigyes: „Csonka-Magyarország nemzeti vagyona“. Budapest, 1929.) A nemzeti jövedelem statisztikai megállapításának problémájával Fellner már régóta foglalkozik, de mégis szükségesnek tartotta, hogy a kérdés elméleti alapjait ismét röviden összefoglalja. Ez azért volt hasznos, mert módot nyújtott arra, hogy a kérdés újabb irodalmával is foglalkozzék és hogy az újabban gyakran hangoztatott ellentétes nézetekkel kritikailag szembehelyezkedjék. Fellner — ismeretesen — nagy súlyt helyez arra, hogy a nemzeti jövedelem fogalmával kapcsolatosan a magángazdasági lukrativitás szempontja a közgazdasági produktivitásától szétválasztassék és csak az utóbbit tekinti a nemzeti jövedelem tényezőjének. A magángazdasági jövedelemnek szerinte több forrása van, mint a nemzeti jövedelemnek. Definíciója szerint „a nemzeti jövedelem valamely államilag szervezett nép által évenként: ujonnan előállított gazdasági javaknak és értékeknek, a közgazdasági értelemben vett termelési költségek levonása után mutatkozó összessége, hozzáadva az évenként külföldről az országba kamatjáradék vagy egyéb vissztehernélküli címen befolyó összegeket, az ugyanezen címen évenként az országból kifolyó összegek levonásával“ (5—6. l.). A magángazdasági jövedelmek forrása ezzel szemben bővebb, miután az nem csupán „ujjonnan előállított javakból (östermelésből) és ujonnan előállított értékekből (iparból, kereskedelemből és szállításból), tehát termelő tevékenységből, közvetlenül keletkezik“, vagy „a belföldi termeléstől és jövedelem-megoszlási folyamattól függetlenül, külföldiek által belföldiek részére bizonyos címen teljesített fizetésekéből áll“, hanem közvetve is származhatik a termelőktől, vagyis abban olyanok is részesednek, akik közvetlenül nem vesznek részt a termelésben, nem állítanak elő nyersanyagokat (mint a mezőgazda), nem fokozzák tevékenységükkel azok értékét (mint az iparos, a kereskedő), nincs részük külföldről jövedelemben, hanem csupán olyan hasznos, sőt nélkülözhetetlen tevékenységet fejtenek ki, amely előfeltétele a nemzeti termelés folytatásának (mint pl. az orvos, bíró, közhivatalnok, stb.) és ezért szintén részesednek a nemzeti termelés eredményében. (4—5. l.) Ezen felfogás lényege tehát, hogy a személyes szolgáltatásokból eredő egyéni jövedelmek nem elemei a nemzeti jövedelemnek. De nem eleme a nemzeti jövedelemnek a lakások hasznonértéke és az egyéb dologi használmányok hasznonértéke, valamint a belföldön elhelyezett tőkék után élvezett kamatok sem. (11—12. l.)

Ez Fellner figyelemreméltó álláspontja, mellyel egy rövid ismertetés keretén belül nem lehet vitába szállni, különösen, mert a fontosabb problémát az elért számszerű eredmények alkotják. Csak az kétségtelen, hogy amennyiben az átlagos személyi jövedelmet Fellner becslése alapján óhajtanók megállapítani, a nemzeti jövedelem általa kimutatott összegét megfelelően korrigálnunk — becslésszerűen 20—30%-kal emelnünk — kell.

Fellner, ismeretesen, úgy a nemzeti vagyont, mint a nemzeti jövedelem megállapítása terén a tárgyi módszer híve. Jelen tanulmányában is ezt a módszert alkalmazza.

A nemzeti jövedelem egyes elemeinek nagyságát puhatoló eljárás Fellner jelen munkájában époly ötletes és a különböző problémákhoz alkalmazkodóan változatos, mint egyéb hasonló jellegű műveiben.

Fellner eredményei a következők:

A földmívelést és állattenyésztést egyesítő <i>mezőgazdaság</i> két tételből tevődött össze:		zadéka
a) a földművelés nyers hozadéka	2.252	pengő
b) az állattenyésztés nyers hozadéka	904	..
Összesen	3.157	pengő

Ebből levonandó termelési költség fejében

a) vetőmagra	226,715.373	pengő
b) mezőgazdasági gépek és eszközök kopása fejében	52,132.000	..
c) trágyára és állati munkaerőre	270,313.742	..
d) elfogyasztott takarmány fejében	633,808.441	.. 1.182 pengő.

A mezőgazdaság tiszta hozadéka tehát 1.974,11 pengő.
Ebből az összegből a földmívelés tiszta hozadéka 1.069, és az állattenyésztés tiszta hozadéka 904,519.370 pengő.

Az őstermelés egyéb ágazataiból keletkező nemzeti tételei a következők:

a) a szőlő és bortermelés értéke	8	0 pengő
b) a gyümölcstermelés és konyhakertészet értéke	1	0 ..
c) az erdészeti évi hozadékának értéke	1	3 ..
d) a vadászat és halászat értéke	1	3 ..
e) a bányá- és kohótermelés értéke	1	1 ..

ugyhogy *a magyar őstermelés egy esztendei 2.266,211.620 pengőt tesz.* zadéka

A nagyipari termelés bruttó értéke 2.626,870.692 pengő, ebből azonban levonandó: hozadéka)

a) felhasznált tüzelőszerek, erőszolgáltató és világító anyagok értéke fejében	122,861.224	pengő
b) a munkagépek kopási hányada fejében	46.370.654	..
c) a felhasznált nyersanyagok és félgyártmányok stb. értéke fejében	1.143,813.393	.. 5.271 pengő
<i>a nagyipari termelés tiszta hozadéka tehát . . . . .</i>		25.421 pengő
Mintán pedig a kézműipari termelés értéke		5.827 pengőre
tehát, az egész ipar évi tiszta hozadéka		1.248 pengő.

A kereskedelem a nemzeti jövedelmet évi 350,618.643 pengővel gyarapítja, a vasuti és hajózási szállítás pedig 194,441.502 pengővel. (Ez az utóbbi tétel valószínűleg túl alacsony. Egyrészt ugyanis figyelmen kívül hagyja az egyéb szállítási eszközök, elsősorban az autófuvarozás által előidézett értékemelkedést, másrészt pedig a vasuti adatoknál csak a Máv., valamint az általa kezelt helyiérdekű vasutak eredményeit dolgozza fel — ami a Duna-Száva-Adria, a Győr-Sopron-Ebenfurti vasutak, a Hév. stb. stb. teljesítményének figyelmen kívül hagyását jelenti. Ezzel szemben az állati erő segítségével történő fuvarozás figyelmen kívül hagyása helyes, mert annak értéke már az állattartás értékében kifejezésre jut.)

Csonka-Magyarország évi követelése a külfölddel szemben a következő tételekből tevődik össze:

Értékpapírok szelvényeiből	8,850.470 pengő
Hitelintézetek külföldi szindikátusaitól	1,393.500 „
Folyószámla-, váltó- és egyéb kamatokból	10,893.957 „
Külföldön levő magyar ipartelepek utáni osztalékokból	14,944.598 „
Magyar helyiérdekű vasutak idegen vonalaiból	4,362.584 „
Kivándorlásból	37,271.241 „
Idegenforgalomból	26,139.295 „
Pósta, távirda, telefon külföldi illetékelszámolásából	705.382 „
Összesen	104,560.927 pengő

Az évenként visszatérőleg jelentkező tartozás tételei ezzel szemben a következők:

Államadóssági kamatok	63,243.700 pengő
Önkormányzati testületek kölcsönkamatai	26,443.090 „
Hitelintézeti községi kötvények kamatai	4,202.027 „
Záloglevelek kamatai	20,570.620 „
Egyéb kötvények kamatai	4,029.525 „
Rövidlejáratu tartozások kamatai	39,242.715 „
Részvénytársaságok osztalékai	27,599.916 „
Exporthitel kamatai	4,320.000 „
Külföldi kézben levő ingatlanok hozadéka	11,466.225 „
Külföldi utazások	32,964.555 „
Összesen	234,082.373 pengő

Csonka-Magyarország összes belföldi nemzeti termelésének értéke tehát 4,512,923.013 pengő, míg a tiszta nemzeti jövedelem értéke 4,383,401.667 pengő.

Ezen összegből a fejenkénti tiszta nemzeti jövedelem 514.13 pengőt tesz — a nemzeti jövedelmet Fellner értelmezésével tekintve. Ha tehát a személyes jövedelmet a szó köznapi értelmében fogjuk fel, természetesen jóval magasabb összeghez jutunk. Fellner becslése szerint — és rendkívül öröndetes, hogy elvi álláspontja ellenére, ezt a munkát is elvégezte — a személyes szolgálatokból származó jövedelem — ha a közüzemeknél és a különböző részvénytársaságoknál alkalmazottak 401,147.078 pengőt tevő jövedelmétől, miután az más tételben már szerepel, eltekintünk — 506,095.421 pengő, amihez még a lakások bérértéke is hozzászámítandó, ha azon alapot keressük, melyből a köznapi értelemben vett átlagos személyes jövedelem megállapítható. Miután pedig Fellnernek a nemzeti vagyon megállapítása során tett becslése alapján a lakóházak értéke 7,146.240.188 pengő (Fellner ugyan csak 5,816.707.130 pengőre becsülte, akkor azonban házbér fejében még csak az 1917. évi bér 70

százaléka volt fizetendő, míg ma 86 százaléka. Ezért Fellner adatát az ő módszere alapján növeltük) és ezen összeg 5%-a 357.312.010 pengőt tesz, az átlagos személyes jövedelem a Fellner által kiszámított 514.13 pengővel szemben aggálynélkül 615.24 pengőre becsülhető. (A valóságban talán még nagyobbra tehető ez a jövedelmi összeg, mert a személyes szolgáltatásból eredő jövedelmet Fellner valószínűleg részben alábecsülte. Így pl. az értelmiségi foglalkozásuaknál az általános kereseti adóalap alapján indul el és adóeltitkolások fejében csak 50%-os korrekciót alkalmaz, noha az valószínűleg távolról sem elegendő.)

Hogy ez a számítás nem ellenkezik Fellner adatával, már abból is kitűnik, hogy épp Fellner adatain alapszik. Mindössze a személyi jövedelem összegének megbecsülésénél a forgalom köznapit értelmét vette figyelembe.

Fellner könyve módszertani szempontból a nemzeti jövedelem becslési eljárásának fontos forrásmunkája, adatszerűségi szempontból pedig hosszú ideig a magyar nemzeti jövedelem egyetlen számszerű megállapítása lesz. Épp ezért igen öröndetes, hogy gondos óvatossággal figyelmeztet arra is, hogy adatai nem örökbecsűek. hanem tulajdonképpen évről-évre megváltoztatandók volnának s hogy a nemzeti jövedelem összege nem csupán a termelés évenként változó nagyságától, de egyuttal — s az utolsó esztendőben talán elsősorban — a pénzegység változó értékétől is függően évről-évre fluktuál.

Varga István.

Dr. Müller Miklós: Vasuti tarifapolitika. Tariförök Könyvtára III. Magyar Tariförök Országos Szövetsége. Budapest, 1930. 238. l.

A kereskedelemügyi minisztérium dijszabási előadójának pályanyertes munkája figyelemre méltó eseménye gazdaságpolitikai irodalmunknak. Nemcsak azért, mert használható rendszeres tarifapolitikánk magyar nyelven egyáltalán nincs, de azért is, mert széles alapon, elméleti közgazdák és gyakorlati gazdaságpolitikuskok számára egyaránt érthetően analizálja a materiális dijszabási politikának egyébként nem szakemberek számára alig megközelíthető, sokszor titokzatosnak tetsző elveit, eszközeit és korlátait általánosságban. majd alkalmazva a magyar viszonyokra, aminek értékét emeli, hogy szerző közvetlen forrásból szerzi szempontjait és tapasztalati áttekintéssel bír a Trianon utáni Magyarország tarifális ügyeiről.

Definíciója szerint „a vasuti dijszabási politika azon módok, szabályok összessége, amelyek által az állam, a kormány a fuvarozási feltételek célirányos alakítása útján közvetlenül a vasuti forgalomra, közvetve pedig a gazdasági viszonyok alakulására befolyást gyakorolni törekszik.” Az említett módok tárgyalása részben a tarifatechnika körébe tartozik. A dijszabások alakíthatósága a végtelenségig kifinomult tarifális instrumentumok szerkezeti titkai azonban kevésbé érdeklik szerzőt: ő a mozgás szférájának összhangzatát vizsgálja, azt, hogyan rezonál a dinamikus gazdasági élet a tarifapolitikus billentyűjének.

Müller Miklós a materiális tarifapolitika irányelveit kutatja egyrészt az általános érvényű, másrészt a konkrét igényekhez szabott tarifáknál. A dijszabásalkotás kiindulópontja az a pénzügyi

meggondolás, hogy mily bevételt szándékoznak elérni. A következő feladat: felosztani ennek összegét az egyes vasuti teljesítményekre. Ez a tarifapolitikus problémája az *általános érvényű tarifáknál*, amelyek mindenki által minden viszonylatban, különös feltételek szabta korlátozások nélkül mindenkor igénybe vehetők. Mig az autonóm *vámtarifa* felépítésénél — a gazdaságpolitikailag háttérbe szorulni látszó államfinanciális nézőpont mellett — a hazai termelés, ill. fogyasztás szemszögéből nézve a közgazdasági meggondolások szinte korlát nélkül, csupán az áruk értékhatárainak figyelembevételével érvényesülnek, addig a vasuti tarifapolitikai szabadságot lényegesen korlátozza az, hogy *itt tényleges ellenszolgáltatásról van szó*, aminek ténye csupán szűk korlátok közt hanyagolható el. A vasuti tarifa erősebben vagy gyengébben, de csak korrigálhatja az ellenszolgáltatás mértékét, azt ki nem küszöbölheti, mert az önköltség alkalmazása nem azonos a vámmentességgel. A távolságok eltérő volta is különbözőképen hat, nem szólva arról, hogy a *vasuti tarifapolitika érvényesülését más közlekedési eszközök versenye részben vagy egészben megghiúsíthatja*. Így pl. a magyar reformtarifa abból a célból, hogy önköltséget sem bíró alacsony értékű, vagy közgazdasági célzattal olcsón fuvarozandó tömegáruk mérsékelt fuvardiját élvezhessenek, valamint, hogy a csökkenő egységtétel következtében a nagyobb távolságokra való fuvarozásnál előálló bevételi kiesések fedezetet nyerjenek, a drágább dijosztályokat rövidebb távolságokon nagyobb egységtételekkel terhelte meg. Ez a tarifapolitikai elv azonban újabban a maga merevségében nem tartható fenn. A viziut, de különösen az autóverseny felborítja ugyanis ezt a számítást, mert éppen a magas tarifájú árukat érdekes az ezeknél olcsóbbnak mutakozó gépkocsira áttérni és az autóverseny különösen a 100 km-nél rövidebb távolságokra a leg-hatékonyabb, minek folytán a vasutnak csak a veszteséges, vagy az önköltséget alig fedező kisebb értékű tömegáruk maradnak meg és a rentabilitási számítás megdől.

A díjmegszabás alsó határa elméletileg kétségkívül az a költség, melyen alul a szállítás a vasutra már nem biztosít nyereséget; a felső pedig az az érték, melyet a vasuti fuvarozás a fuvaroztatóra képvisel. Azonban szerző szerint nem a fuvardijak, mint költség-tényezők állapítják meg az árakat, hanem fordítva: a piaci árakhoz igazodik a fuvardij. Az áru értéke csak kisegítő alap; az ehhez fűzött következtetések sok tekintetben helytelenek. Az alsó határnak, az önköltségnek megállapítása ugyancsak rendkívül komplikált. Tulajdonképpen számításba veendők itt a gazdaságpolitikai célú kedvezmények bevétel-kiesései annál inkább, mert a vasutak mind nagyobb erővel állanak elő azzal az óhajjal, hogy a *különleges célok érdekében hozott áldozatok*, melyek díjmérséklések alakjában a kormányzat által rendeltetnek el, ha azoknál a vasutgazdasági érdekek az előbbi célokkal egybe nem esnek, az adózók összessége, ill. a *megfelelő kormányzati ág által viseltessenek*.

Az önköltség lehető leszorításán kívül a díjalkotási mód, mellyel a vasut minden *előhívható forgalom megszerzésére* törekszik: a *konkrét igényekhez szabott tarifa*, az általánostól eltérő különleges díjszabási intézkedések, melyek vagy egyáltalában nincsenek vonatkozásban az általános tarifákkal és mint külön — kivé-

teles, árucikk. stb. — dijszabások jelennek meg, vagy pedig konstrukciójuk olyan, hogy kifejezetten a generális dijszabásokból jelentenek engedményeket. A díjleszállítás, ha az árcsökkenést is jelent, az elhelyezhető árutömegeket a szükségletek telítettségének addigi határán túl is nagyobb arányban növelheti, mint aminő a díjleszállítás mértéke, mert az általános deklasszifikáció az árut a kevésbbé vásárlóképes rétegek számára hozzáférhetővé teszi még a korábbi piacokon belül is. A díjleszállítás azonban csak akkor lehet hatályos, ha egyéb áralakító tényezők lecsökkentésével párosul. Mig az általános érvényű tarifáknál a tarifapolitikus átlagos számítása segítségével az igazságosságot, méltányosságot igyekszik megközelíteni, itt elsősorban azt kell vizsgálnia, hogy az érdekelték részéről, *a vasuton kívül* megtörtént-e minden arra nézve, hogy az áru elhelyezési lehetősége növekedt-e és nem csupán arra irányul-e a törekvés, hogy az evégből szükséges árleszállítás terhe részben vagy egészben a vasutra háríttassék át, hogy az érdekelték haszna növekedt-e vagy megtartassék. A tarifauty világirodalma egyöntetűen állást foglalt a belföldön, különösen az egyik termelőnek a másikkal szemben való egyoldalú kedvezményezése ellen, minthogy ez a versenyviszonyokba való meg nem engedhető beavatkozást jelent még akkor is, ha azt partikuláris közgazdasági érdekekre való hivatkozással támogatják (pl. számos munkáskéz foglalkoztatása, stb.).

Ha az összes jogos érdekek kielégítése után a vasutnak nagy bevételi többletei volnának, amivel erős díjkedvezményi rendszer volna kiépíthető, még akkor is nyitott kérdés marad, nem felelne-e meg jobban a közérdeknek egy általános díjleszállítás?

Elméleti bázison behatóan tárgyalja a differenciális díjképzés problémáit. Ezek nálunk előreláthatólag már a közeljövőben élénk aktualitást fognak nyerni a külföldről jövő szén- és faküldemények prohibítív jellegű differenciálása folytán.

A munka második és gyakorlati gazdaságpolitikusokat valószínűleg közelebbről érdeklő része a *magyar* vasuti tarifapolitika analizisét nyújtja. A díjtételképzéssel összefüggésben álló tényezőket a *merev és hajlékony tarifális tényezők* szerint különbözteti meg. Az előbbiek: maga a tarifarendszer, a díjszámítási alapok, a díjtételképzés módja, a távolsági övek megállapításai, stb. hosszabb időn át állandósulnak és lényeges megváltoztatásuk egyben a tarifapolitika irányelveinek megváltoztatását is jelenti. Gyakorlatilag a „hajlékony” tényezők: a díjkedvezmények által kimeríthető lehetőségeknek mikénti felhasználása *a tarifapolitikai művészet próbatétele*. Érdekesen fejti ki a díjszabási politikának a külkereskedelmi politikával való kapcsolatait, a *tarifális legnagyobb kedvezmény és viszonyosságnak*, ill. vámpolitikai megkötöttségeknek vasuti tarifákkal való ellensúlyozási módozatait. Ipari kedvezményeknél az érvényességi területnek a feladásnál, mezőgazdaságiaknál a rendeltetésnél való korlátozása alkalmazható.

A *díjkedvezmények* vizsgálatával kapcsolatosan felmerülő kérdéseknek külön fejezetet szentel, ami azért is megokolt, mert a forgalom jelentős része ezek alapján bonyolódik le. Itt csak egy részletet emelünk ki: Ausztriával szembeni díjszabási helyzetünk taglalását. Különösen nagy súllyal nehezedik a magyar gazdasági életre.

ha valamely osztrák tarifális intézkedés Magyarország érdekeit sérti. — gondoljunk pl. a közelmúltban végrehajtott tarifareformra! — mert Ausztria egyik legnagyobb piacunk és a nyugat felé való forgalomban a legfőbb átjáró út. Retorziókkal alig élhetünk, mert Ausztria viszont szükségleteit máshol is beszerezheti, hozzánk jövő, vagy rajtunk keresztül menő exportja pedig főleg iparcikkek-ből áll, miket ha magas tarifákkal sújtanánk, az áruk *viziuttra vándorolnának át*, nem szólva arról, hogy a csonka ország idegen vasutvonalakon könnyen megkerülhető. Szerző tarifális fegyverként a *konkurrens kedvezményezését* helyezi előtérbe. Ugy Ausztria, mint Csehország ipari állam. Mindkét állam versenye a találkozó piacokon — Magyarországon és a Balkánon — összeütközésbe kell, hogy kerüljön. Erőszakolt díjszabási intézkedésekkel oda lehet hatni, hogy a cseh árunak a Balkánra és azon tulra irányuló forgalma — szemben az ugyanoda gravitáló osztrák árukkal — előnyös helyzetbe hozassék. Természetesen egy ily erős tarifaháboru előfeltétele a versenyviszonyok alapos, forgalomstatisztikai felvételekkel alátámasztott ismerete.

Müller Miklós könyve a bevezetőben jelzett autentikus jellegén tulmenőleg is érdekel bir. Ha helyenként inkább leíró jellegű, ez tankönyvi mellékcélzatának megfelel. Összehasonlításul ugyan kívánatos lett volna a külföldi, legalább is szomszédos államok tarifarendszereinek gazdaságpolitikai nézőpontból való taglalása. minthogy azonban szerző a magyar viszonyokban való jártasságát kívánta a tudomány és a szakkörök javára értékesíteni, érdeméül kell betudni, hogy ezen a téren számos nagy horderejű problémára igen találóan világított rá. Műve a magyar vasutak tarifapolitikájában érdekelt köröknek standard értékű forrásmunkája lesz.

Schäffer László.

Etude sur les aspects économiques de différentes ententes industrielles internationales. Préparée pour le comité économique par M. Antonio St. Benni (Italie), M. Clemens Lammers (Allemagne), M. Louis Marlio (France) et M. Aloys Meyer (Luxembourg). Société des Nations. Section économique et financière. No. O. E. 614. Genève 1930, 79 p.

A Népszövetség gazdasági és pénzügyi bizottsága programjába vette a nemzetközi kartellek tanulmányozását s evégből szükségesnek tartotta a legfontosabb ipari nemzetközi kartellek tárgykörének és gazdasági jelentőségének, másfelől a kartellek jogi konstrukciójának és az idevágó törvényeknek ismertetését, hogy ez az anyag a további tárgyalások alapjául szolgálhasson. A kartellek jogi részével foglalkozó tanulmányt a Közgazdasági Szemle január havi füzeté ismertette. A legfontosabb ipari nemzetközi kartellekre vonatkozó monografiák megírásával a Népszövetség szakértőket bízott meg és pedig a következőket: Benni (Olaszország), Lammers (Németország), Marlio (Franciaország), Meyer (Luxembourg). Ezeknek munkálatait tartalmazza a fenti címen megjelent füzet.

A szakértők a munka előszavában megállapítják, hogy a nemzetközi összeköttetések szálait a háboru mindenütt szétszakította. A háboru után az elhelyezést kereső tőke, a technikai előhaladás

és a racionalizálás követelményei az ipari nemzetközi kartellek létrehozására szorították az érdekeltségeket. Mindenütt utját állta azonban e törekvéseknek a régi s az újonnan keletkezett államok kereskedelmi politikája, mely a nemzeti termelés védelmét tekintette elsőrendű feladatának. Néhány nagy vállalatnak mégis sikerült e politika dacára a nemzetközi megállapodásoknak megfelelő formát találni. Miután a gazdasági válság okainak kutatásával kapcsolatban a kartellek kérdése is felszínre kerül: a szakértőknek is az a nézetük, hogy a kartellekre vonatkozó adatokat nyilvánosságra kell hozni, mert egyfelől ezáltal lehet a jogosulatlan támadásokat leszerelni, másfelől a nyilvános ellenőrzés akadályozhatja meg a kartellek esetleges tulkapásait. A nemzetközi kartellek ellenőrzését illetően a szakértők kétkedéssel nyilatkoznak, mert ez elsősorban politikai kérdés s addig, míg az egyes országok politikai és gazdasági érdekei nincsenek összhangba hozva, nem lehet olyan szervet találni, melynek a különböző országok területén fekvő kartellek felett felügyeleti joga és hatalma legyen.

A monografiák sorát a vas- és acélgyári iparban létrejött nemzetközi megállapodások ismertetése nyitja meg. A háború után Európa vas- és acéltermelése nagyon lecsökkent, mert sok kohó elpusztult, melyek helyreállítása után a termelés ismét a rendes mederbe jutott, de a fogyasztás a tökehiány miatt nem tudott azzal lépést tartani. Az acél gyártására az érdekelt német, belga, francia, saarvidéki és luxembourgi ipartelepek között 1926 szeptemberben létrejött a kartell (Entente internationale de l'Acier E. I. A.), melyhez 1927. évi februárban Ausztria, Magyarország és Csehszlovákia is csatlakoztak. Az E. I. A. Gentlemen's Agreement formájában jött létre s a termelést szabályozza. Minden három hónapban összejön az igazgató tanács s megállapítja a termelés mennyiségét, melyekből minden egyes nemzet gyárosaira előre megállapított kulcs szerinti hányad esik. A megállapított hányad túllépése esetén bírságot kell fizetni a közös pénztárba, viszont az a csoport, mely a hányadtól visszamarad, kártalanítást kap. Egyes csoportoknál az exportálható mennyiség is meg van állapítva. Minden egyes nemzet csoportja felel az illető országban lévő összes üzemek termeléséért. Annyira sikerült azonban az érdekelt gyárosokat egyesíteni, hogy kartellen kívüli vállalat alig akad. Az egyes csoportok kötelezettségeik betartásának biztosítására óvadékot tesznek le. A kartell tehát csak a termelést szabályozza, eladással, vagy az árak megállapításával nem foglalkozik. Az ellenőrzés egy svájci bizalmi részvénytársaság útján történik, vita esetében választottbíróság dönt. E nemzetközi kartellnek az árak alakulására vonatkozó hatását nem lehet pontosan ellenőrizni, mert közbejött az angol bányamunkások sztrájkja 1926 májustól decemberig, valamint a német bányamunkások sztrájkja 1928. évben, mely ugyancsak két hónapig tartott, de ezek a sztrájkok, mint rendkívüli tényezők, hatottak az áralakulásra. 1929. év végéig nem volt nagy ingadozás, de ekkor a vas- és acélipar is válságos helyzetbe jutott, úgy hogy a német, belga, francia és luxembourgi csoportok szükségesnek tartották az eladásra nézve is megegyezést létesíteni. A megállapodás 1930 február 1-től különösen a féltermékekre nézve jött létre s előre meghatározták az árakat és az exportálható mennyiségeket. 1930 március 13-án a megállapodáshoz csatlakozott az osztrák, cseh és magyar gyáripar is.

A kartell eredménye volt az árak stabilizálása. A megegyezés 1930 augusztus 1-én lejárt, s nem sikerült azt megújítani, ami az árak esését idézte elő.

Külön megegyezés jött létre a német, francia és luxembourgi gyáriparosok között a vas- és acélipari termékekre nézve annak a kontingensnek a meghatározása céljából, amely a lotharingiai és luxembourgi gyárakból Németországba az ottani árak mellett bejöhethet. A háboru előtt ugyanis az említett területek, illetőleg ipartelek a német vámterülethez tartoztak és így Németország volt a rendes piacuk. Hogy ez a természetes kapcsolat ne szűnjön meg, a békeszerződés kimondotta, hogy a jelzett gyártelepek termékeit bizonyos ideig vámmentesen szállíthatják Németországba. Meg volt állapítva egyuttal, hogy a vámmentes kontingens nem haladhatja túl az 1911—13. években szállított mennyiségek évi átlagát. A békeszerződés által biztosított ezen kedvezmény lejárván, 1926 november 4-én létrejött a kartell, mely a kontingenst szabályozta s ezzel lényegesen előmozdította a német-francia kereskedelmi szerződés létrejöttét.

A vasuti sinekre nézve 1926 március 12-én jött létre a kartell Németország, Belgium, Franciaország és Luxembourg gyárosai között. A kartellbe beléptek 1927 január 1-től kezdve: Ausztria, Magyarország és Csehország, 1929 január 1-től pedig a kartell újabb hat évre meg lett hosszabbítva s ahhoz csatlakozott a „Steel Export Association“, amely egyesíti Amerika legtöbb sinek előállításával foglalkozó gyárait. A kartell (I. R. M. A.) az egyes vállalatok belső piacait nem érinti, hanem az exportot szabályozza. Londonban van egy központi irodája, mely a beérkező megrendeléseket elosztja, előre megállapított kulcs szerint. Ha a megrendelő nem akarja az árut attól a gyártól venni, amelyhez utalva van, máshonnan is megveheti, csak hogy magasabb áron. Az elszámolás 18 hónap múlva történik s azok, akik a megállapított kulcshoz képest előnybe jutottak, kártalanítást fizetnek azok javára, akik hátrányban maradtak. Ez a kartell nagy rendet teremtett a piacon, miután a megrendelések most már mind a londoni központi irodához jönnek, a közvetítőket feleslegessé tette.

A horgany (cink) árának stabilizálására és a tultermelés megakadályozása végett a német, angol, osztrák, belga és németalföldi termelők már 1910-ben szövetséget alkottak, mely a háboru folytán megszűnt. A háboru után Északamerika és Kanada, mint hatalmas versenytársak léptek fel s fölöslegeiket az európai piacra irányították, mely amugy is túl volt terhelve. 1928. évi szeptemberben az európai termelők kartellbe léptek, amely szerint a termelés nincs korlátozva, míg a cink ára nem esik tonnánként 24 font sterling alá. Ha ez megtörténnék, a termelést korlátozni kell, hogy az ne haladja túl az előző hónapok termelését. Ez a megállapodás 1928. év végéig volt érvényben s az ár nem esett ugyan 24 font sterling alá, de a készletek folyton növekedtek. Ezért a termelők 1929 január 1-től kezdődőleg háromhavonként megújítandó újabb megállapodást kötöttek, mely szerint a termelést már akkor is korlátozni kell, ha a horgany ára 27 font alá esik. 1929. év lejártával a kartellt nem újították meg, mert Amerikát nem sikerült megnyerni, Anglia, Franciaország és Németország pedig saját termelését fel tudja használni, úgy, hogy a külföldi relációkban nincs érdekelve.

A rézpiac egyike azoknak, mely legjobban meg van szervezve, mert a „Copper Producers Association“ az egész világ termelőinek mintegy 90%-át egyesíti. A réz fogyasztása a háborús konjunktúra megszűntével visszament, de azután újabb lendületet vett, miután a villamos berendezéseknél a réz alkalmazásának szinte korlátlan lehetőségei nyílnak. Dacára ennek, mutatkoztak hullámlások az árakban, ami indokoltá tette a kartell létrehozását. 1926-ban jött létre a „Copper Exporters Incorporated“, melyben 18 amerikai és 14 más nemzetbeli vállalat egyesült. A kartell az eladást szabályozza s nem a termelést, mert ez Amerikában beütköznék a Schermann Acts rendelkezéseibe. A kartell irodái New-Yorkban és Bruxellesben; csak a megrendeléseket osztják szét meghatározott kulcs szerint, a termelők dolga azután, hogy ehhez képest korlátozzák-e termelésüket, vagy esetleg készleteket gyűjtenek. A kartell célja az árak stabilizálása és a közvetítők kizárása. Az árakban dacára ennek, nagy hullámlások voltak, aminek oka a „London Metal Exchange“ spekulációs tevékenysége volt.

Önt majdnem kizárólag Anglia termel, melynek bányái 1929. év végén kartellbe léptek „Tin Producers Association“ néven, mely csak a nyersanyag termelését és finomítását korlátozta, de nem tudta elérni az árak megszilárdítását. Az ólom helyzete körülbelül olyan, mint a horganyé, annál is inkább, mert mind a kettő rendszerint együtt szokott előfordulni. Itt súlyosbítja a helyzetet, hogy Ausztrália, Kanada, India és Mexikó is megjelentek a piacon, pedig az európai termelés is 10 év alatt majdnem 200.000 tonnával emelkedett. Szerencse, hogy a villamosságot vezető földalatti kábelekhez nagymennyiségű ólomra van szükség. Miután nagyon sok kis bánya is dolgozik, lehetetlen volt az összes termelőket összehozni, mégis sikerült az európai olvasztókemencék (nem bányák) 80%-át poolba tömöríteni, amelynek működési eredményéről még nem állnak adatok rendelkezésre. Az alumínium kitermelése (bauxitból) s finomítása csak újabban vett lendületet, mert annak ötvényeire az autómobiloknál, repülőgépeknél, villamos berendezéseknél nagy szükség van. A háború után minden állam maga igyekezett készleteket biztosítani a hadseregellátás céljaira, végre mégis célszerűnek mutatkozott e téren is nemzetközi megegyezés létesítése. 1923-ban az árakra nézve jött létre megállapodás, 1926-ban pedig már kontingensek lettek meghatározva az egyes országok termelői részére. A kartell különös súlyt helyez az alumínium és ötvényei terjesztésének propagandájára. Az amerikai „Aluminium Company és Aluminium Limited“, melyhez az Európán kívüli bányák tartoznak, kívül maradtak a kartellen. A higany termelésénél tulajdonképpen csak Spanyolország és Olaszország vannak érdekelve, mert ők szolgáltatják a termelés negyötödét. Vannak még bányák Északamerikában és Mexikóban. Ausztriának idriai bányája a békeszerződés folytán Olaszországnak jutott. Az említett két ország érdekelt vállalatai 1928 április 28-án tízévi időtartamra kartellbe léptek, mely szerint mindkét ország a belső piacot maga látja el, az export-eladásokból pedig az első három évben Spanyolországot 55%, Olaszországot 45% illeti, azontul pedig az arány 60% és 40%. Eladási iroda Lausanneban. A háború előtt a kálisók kitermelése Németországban főleg Stassfurt és Leopoldshall bányáiból történt. Miután utóbb nagyon sok egymással versenyző vállalat keletkezett, Németország-

ban kényszertársulást rendeltek el az 1919. évben, mely Káli Szindikátus néven működik. A kálisókból (kalium szulfát, kalium klorid) megfelelő eljárással hamuszt, valamint káli-műtrágyákat készítenek, melyek alkalmazása mindjobban terjed. Elzászban 14 kálisóbánya volt, ezek közül 10 német, négy pedig francia kézen. A békeszerződés alapján a 10 német ipartelep likvidáltatott s francia állami tulajdonná vált, a többiek pedig egy francia társaság által kezeltetnek. E változás folytán Franciaország kálisó-termelése nagyon megnövekedett, úgy, hogy most már a termelés $\frac{1}{4}$ -ét Franciaország képviseli. A háború után öt évig nem történt közeledés a két ország között, ami a konkurrencia folytán az árak esésére vezetett. 1926. évi december 29-én Párizsban jött létre a kartell, a német Káli Szindikátus s a francia érdekeltek között. A megegyezés szerint mindegyik ország saját területén maga látja el a piacot s ott a másik fél nem árusíthat. Franciaországhoz tartoznak gyarmatai, a protektorátusa alatt álló területek, azok is, amelyeket mandátum alapján kezel. A jelzett területeken kívüli eladásoknál 840.000 tonnáig Németországot 70%, Franciaországot 30% illeti, azonfelül pedig egyformán részesednek. A szállítások 10 naponként bejelentendők s a kvóta túllépése esetén a másik fél kártalanítást kap. A termelés korlátozását a kartell nem vette programjába, ezt mindegyik fél maga irányítja, a piac állása szerint. Az eladások eszközzésével külön társaságok, illetőleg irodák vannak megbízva: Hollandiában, Belgiumban, Svájcban, Olaszországban, Spanyolországban, Angliában, Északamerikában. Ezen eladási irodák javaslatai alapján állapítatnak meg az árak. Ha az árakra nézve nem sikerülne a megegyezés, választottbíróság dönt. A kartell az árakat stabilizálta s a káli-műtrágyák használatát elterjesztette.

Az anilin festékgyárak kartellje 1927-ben jött létre Németország és Franciaország gyárai között s ahhoz 1929-ben Svájc is csatlakozott. A háború előtt az anilin festékek piacán Németország ugyiszólván egyedül uralkodott. A háború után Franciaország a lefoglalt német ipartelepek berendezésének, valamint gyártási szabályaival felhasználásával szintén jelentékeny tényezővé vált annál is inkább, mert e téren hatalmas állami támogatásban is részesült. A kartell létrejöttével az eladásokat egy közös bizottság irányítja, mely standard árakat állapít meg.

Az enyvkartellben 16 ország negyvenhat vállalata vesz részt s minimális árakat állapít meg. A linoleum, lenolaj, paraffalisz, gyaanta és juta felhasználásával készül, olyan eljárás szerint, melyet az angol Frederic Walton 1860-ban talált fel. Ehhez hasonló a triolin, melyet egy köln-rottweili vállalat készít 1920 óta. 1926. október 22-én az összes német vállalatok trösztöt alakítottak, melyhez 1928-ban a svájci és svéd linoleumipar is csatlakozott, megalakítva „Continentale Linoleum Union” néven egy svájci holding részvénytársaságot, mely megszerezte az összes vállalatok részvénytöbbségét. Ezáltal a részvénytársaságok nyeresége és esetleges vesztesége az összes érdekeltek között egyformán oszlik meg. Ehhez utóbb még Hollandia is csatlakozott, úgy, hogy most az Unióhoz hét országnak 16 gyára tartozik. (Ezek közül nyolc Németországban.) A trust nem állapít meg termelési kontingenseket, egyedül közös eladási irodák vannak felállítva, melyeknél az árakat a központ állapítja meg. Ezzel elérték az árak stabilizálását, de nagy előnye a

trustnak, hogy a gyártás terén elért vívmányokat az összes vállalatokkal közli.

A műselyem-gyártás a háboru után óriási lendületet vett. 1916-ban még csak 15.000 tonna volt a termelés, 1926-ban már 100.000, 1929-ben 200.000 tonna. Németország, Anglia, Franciaország járnak elől, de más országokban is sok gyár keletkezett. Az egyes országokban alakultak kartellek, de nemzetközi összefogás még eddig nem történt. Ennek előkészítésére bizottság lett kiküldve (Bisfa), mely a gyártás standardizálásának tanulmányozásával foglalkozik, de az üzletvitelre vonatkozó megállapodásokhoz még nem jutottak.

Az izzólámpák gyártásánál alakult nemzetközi kartell egyike a leghatalmasabbaknak. Az ezt tárgyaló monografia részletesen ismerteti az izzólámpák gyártásánál a háboru előtt bekövetkezett különböző változásokat, midőn az Edison találmányát különböző fémszálas lámpákkal tökéletesítették, míg Just és Hanemann feltalálták a wolframból készült fémszál felhasználását, mely ma is alkalmazásban van. A háboru után itt is az a helyzet mozdította elő a nemzetközi megegyezés létrehozását, hogy az Angolországban és Franciaországban lévő német vállalatokat, amelyek az „Osram” márkájú izzólámpát gyártották, a győző államok a szabadalmakkal együtt kisajátították. Ennek folytán ugy az említett két országban, mint Európa más városaiban is keletkeztek Osram-gyárak, melyek a német iparnak konkurrenciát csináltak. A kontinentális izzólámpa Trust 1921-ben jött létre s abban hat nemzet volt képviselve, és pedig Németország, Ausztria, Magyarország, Hollandia, Svédország és Svájc. A trust (Internationale Glühlampen Preisvereinigung I. G. P.) megállapította az árakat, a szállítási és fizetési feltételeket. 1924. év végén azután olyan nemzetközi kartell jött létre, melyben 18 állam vállalatai vesznek részt, egyedül az Egyesült Államok és Kanada maradtak a kartellen kívül. A kartell nem állapítja meg az árakat, hanem rayonirozza a termelést, amennyiben az egyes gyárak elsősorban a saját nemzetük szükségleteit fedezik, az exportra nézve pedig kontingenseket határoz meg a kartell, melyek túllépése esetén kártalanítás fizetendő. Ennek biztosítására a gyárak óvadékok tartoznak letenni. Az ellenőrzést a Svájcban székelő „Phoebus” részvénytársaság gyakorolja, mely egyuttal közvetítője a gyártás terén elért technikai vívmányoknak. A monografia részletesen ismerteti a Phoebus szervezetét.

A nemzetközi kartellekre vonatkozó adatok érdekes betekintést engednek azok szervezetébe, látjuk azokat az irányelveket, melyek szerint a kartellek dolgoznak. Ezek: a termelés korlátozása, kontingensek megállapítása, különösen az exportnál, a megrendelések szétosztása előre meghatározott kulcs szerint, eladási irodák, az árak szabályozása, a technikai vívmányok közlése az összes érdekelt vállalatokkal s végül a propaganda. Az természetesen minden egyes termelési ág helyzetétől s a gazdasági viszonyoktól függ, hogy ezen irányelvek közül melyiket és mily szervezettel alkalmazza a kartell. Miután a kartellkérdés nálunk éppen most aktuális, a nemzetközi kartellekre vonatkozó monografiák nálunk is érdeklődésre tarthatnak számot.

Tóth Jenő.

Lewinsohn Richard (Morus): Das Geld in der Politik.
S. Fischer Verlag, Berlin, 1930. 367. l.

A mű címében és az előszóban azt igéri, hogy be fogja mutatni a pénznek a politikára gyakorolt hatását. Az olvasó ezeket várja, hogy ismertetni fogja: milyen politikai irányokat vált ki a mai pénzgazdálkodás a különböző országokban és mikép hat vissza a politika a ma uralkodó kapitalista rendszerre. A felelettel azonban L. a legtöbb helyen adós marad, mert nem azt kutatja, hogy mily magasabb célok szolgálatában szegődött a pénz egyes politikai csoportok mögé, hanem csupán bemutatja, hogy ezek a csoportok, pártok és egyének kiktől kapják a pénzt terveik keresztülviteléhez.

Műve két részre oszlik: az elsőben Németországgal, a másodikban pedig a külfölddel foglalkozik. Talán legsikerültebbnek az első fejezet mondható, amelyben a régi rezsimet, a háború előtti Németország, különösen pedig Poroszország plutokratikus közjogi és politikai berendezkedését mutatja be. Részletesen ismerteti e korszak híres botrányait. A novemberi forradalom megtörte a feudális uralmat. A földvagyon a vagyon többi fájával szemben élvezeti kiváltságos politikai helyzetét elvesztette. A politikai hatalom fokmérője Németországban a pénz lett. Az 1918-as novemberi forradalom befejezte azt, amit az 1848-as márciusi forradalom csak részben valósított meg: a polgári töke győzelmét a feudális hatalom felett. A pénz hatalomra való átváltásának most már más az útja. Fokozott jelentőségre emelkedik a parlament és az új választójogi törvény is bőkezűen adja meg a honpolgároknak a választójogot. Mindinkább tért hódít a választók minden eszközzel való befolyásolása, sőt megvesztegetése. Érdekesen mutatja be L. könyve egyrészt az államnak a választások tisztaságára irányuló rendőri tevékenységét és ennek költségeit, másrészt a német pártok szervezetét és a választási harci tevékenységét. Leírja a különböző párt-szervezeteket, választási propaganda hadjárataikat, költségeiket és azt, hogy honnan szerzik elkerülhetetlen kiadásaira az anyagi fedezetet. A gazdasági vállalatok részvétele a választásokban kezd amerikai mintára alakulni, azaz minden pártot támogatnak és exponenseiket az összes frakciókban elhelyezik. Ezt a rendszert Duisberg, az I. G. Farbenindustrie vezetője kezdeményezte Németországban, innen is nyerte a nevét.

Szerző ezután hosszadalmasan ismerteti a képviselőknek a különféle ipari és mezőgazdasági, általában gazdasági érdekeltségekhez való kapcsolatait. Majd áttér az egyes politikai csoportok ismertetésére. Előadja többek közt az Escherich és Ehrhardt mozgalmak pénzügyeit, de ezekben leginkább egykorú újságközleményekre támaszkodik és semmi újat nem hoz.

Már sokkal érdekesebb az a fejezet, amelyben szerző a pénz és a sajtó viszonyát mutatja be. Tagadhatatlan, hogy korunk új nagyhatalma minden betűjével a pénz szolgálatában áll és ezért a sajtón keresztül a pénznek valóban nagy hatása van a politikára. Vagy üzleti vállalkozás a sajtó és ekkor kénytelen olvasóinak politikai felfogását és érdekeit szolgálni, vagy pedig bizonyos érdekközösségeknek néhol nyílt, leginkább azonban burkolt szócsöve. Németországban pedig sokkal inkább, mint bárhol másutt foglalkoz-

nak a nagy ipari érdekeltségek napilapok kiadásával, hogy e sajtó-organumokon keresztül hathatósan tudják érdekeiket a közvélemény előtt megvédeni. A lapok összevásárlását a háború utáni időben Stinnes kezdte meg. Jelenleg Hugenberg, a német nehézipar jobboldali pártállású exponense és vezére a legnagyobb hatalmaság a sajtó terén, akinek pompás újsághálózata a legkisebb vidéki lapokig kiterjed és felöleli a nagy nyomatosokat és információs irodákat is. L. megállapítása szerint a jobboldali Hugenberg-konszernnel szervezettség és koncepció tekintetében, ha nagyság dolgában messze mögötte is marad, egyedül a kommunista Münzenberg-konszern (vörös konszern) tud versenyezni.

A munka második részében elsőnek Franciaországgal foglalkozik. A politika kerekének olajozása sokkal kevesebb pénzt emészt itt fel, mint a szomszédos Németországban. Franciaországban a képviselőket nem a hatalmas pártok kandidálják, amelyek jelöltjeiktől rendszerint nagy anyagi hozzájárulásokat kívánnak, hanem a helyi komiték és ezért a legnagyobb súlyt a jelölt népszerűségére helyezik, ezt pedig kevésbé befolyásolja a pénz. Ez az oka, hogy Franciaországban ügyvédparlament van. Igen találó szerzőnek az a megállapítása, hogy az erősen individualista Franciaországban az út nem a pénztől vezet a politikai hatalomhoz, — mint a többi államban — hanem fordítva, a politikai hatalomtól vezet a pénzhez. Azért, ha Franciaországban olcsóbb is a politika, ez az ország sincs meg politikai pénzbotrányok nélkül, mint azt Berthelot és Hanau asszony esete mutatja.

L. megállapításai sokszor szélsőségesen materialista felfogásából erednek és teljesen figyelmen kívül hagyják, hogy az emberek cselekvéseit morális és etikai rugók is irányítják. Így Rothermere lord nagy akcióját a békerevizió érdekében üzleti vállalkozásnak igyekszik feltüntetni. Harmsworth magyarországi látogatása szerinte csak arra szolgált, hogy a sajtólord lapjai a fényes fogadtatás színes leírásával szolgálhassanak olvasóiknak. A frankügygel is foglalkozik és abból politikai tőkét igyekszik hazánk ellen kovácsolni.

A könyv foglalkozik még Angliával, Amerikával és a fasisz-mussal is.

Grossmann László.

Bachl B.: Wert und Geld. Carl Walther. Dresden—Blasewitz. 1930. 135 S.

Talán egyik tudományágban sem szükséges annyira, mint a közgazdaságtanban az, hogy mindenki sine ira et studio írjon. Az a közgazdasági teoretikus, aki politikai célzattal fog egy kérdés vizsgálatához, nem végez tudományos munkát, hanem csak tudományos mezbe öltöztetett politikai véd- és vádiratot készít. Így jár e könyv szerzője is. Komoly és tudományos címet adott könyvének, de aki elolvassa, rögtön látja, hogy politikai célkitűzések okozta tudományos félrevezetésről van szó. *Bachl* állásfoglalásából meg lehet állapítani, hogy Hittler-párti és az ehhez a párthoz tartozók között felmerült gazdaságpolitikai tervek elméleti alátámasztására írta meg ezt a könyvet. Nem foglalkozik a Hittler-párt gazdasági programjával, erre a pártra még csak hivatkozás, vagy célzás sem történik, hanem csak vizsgálódása folyamán két megállapodáshoz jut.

amely nem hagy kétséget hovatarozandósága felől. Az egész könyvet e két megállapítás kedvéért írta *Bachl*. Az egyik azt mondja: az államnak kötelessége mindenféle hitelnyújtást ellenőrzés alá venni. A másik pedig: minden adósságnak bizonyos idő múltán meg kell szűnnie; minden gazdasági érték pusztulásnak van alávetve, még a föld is, ha nem gondoskodnak termőerejének pótlásáról, csak a tartozások változatlanok. A tartozások megszűnéséről gondoskodni kell és kimondandó, hogy minden tartozás évenként, vagy félévenként egy százalékkal csökken.

Mind a két megállapításnak eredendő hibája az, hogy *Bachl* egy szót sem veszteget arra, hogy miként lehet ezt a két követelést valóra váltani. Elméletileg úgy támasztja alá mind a két megállapítást, hogy egyszerűen a hitelnyújtások növekedésének nagy veszélyére: a gazdasági fellendülést követő összeomlásra mutat rá, amely elkerülhető, ha a hitelvolumeneket és az ezen nyugvó fizetési eszközöket a fenti két módon mennyiségben korlátozzák. Marx a gazdasági életben időközönként bekövetkező válságokból arra következtetett, hogy a kapitalista gazdasági rendnek meg kell szűnnie. Aki nem jut ugyanerre az eredményre és a gazdasági válságok eltüntetésére tervekkel áll elő, annak a mai gazdasági rend barátjának kell lennie. Mindenesetre törekedhet reformokra, de az ajánlott reformoknak összhangban kell lenniök a mai gazdasági rend alapjaival. Mivel *Bachl* javaslatai nincsenek ezzel összhangban, érthető, hogy azoknak megvalósításáról egy szót sem tud mondani, mert tudniillik ezek végrehajthatatlanok.

Ami az első megállapítást illeti, kétségtelen, hogy hatékony hite ellenőrzés csak úgy képzelhető el, ha a hitelszükségletről való gondoskodást állami feladatnak nyilvánítjuk. Ezért kénytelen mondani *Bachl*: „... auch die Schaffung jeglichen Kredits gehört daher ebenfalls zu den volkswirtschaftlichen Aufgaben des Staates.“ (101. l.) Ez az ötlet a mai gazdasági rend fenntartása mellett megvalósíthatatlan, mert a magángazdaságok hitelnyújtásai a gazdasági szabadság olyan legkisebb mértékét képezik, amely nélkül egy, a szabadságra épített gazdasági rend nem maradhat fenn. Ami a második megállapítást illeti, arra csak azt mondhatjuk: érthetően. Ha *Bachl* kívánsága szerint a tartozásoknak évenként egy százalékkal való csökkenését elrendelő törvényt hoznak, minden hitelező a hitelfeltételek megállapításánál a tőkekövetelés csökkenését számításba venné és annak megfelelően magasabb kamatot kér. A szerző erre nem gondol és azt sem mondja, hogy ez a terv csak akkor valósítható meg, ha az állam állapítja meg minden kölcsön kamatlábát. Erre *Bachl* valószínűleg azért nem gondol, mert ez a szabály nyilván arra az időre vonatkozik, amikor már csak az állam nyújthat hitelt. De akkor már nem lesz kapitalista gazdasági rend és az állam nem szed kamatot.

Az egész munka meglehetősen rendszertelenül tárgyalja az érték és a pénzforgalom kérdéseit, mindenütt csak fogalommeghatározásokra szorítkozik, kivéve amikor *Irving Fisher* nyomán a mennyiségelmélet egyenleteit tárgyalja. Fogalmak tárgyalása és történelmi visszapillantások közé rejti el a szerző politikai kívánságú céljait. Meg kell említeni még, hogy a szerzőnek úgy a fogalommeghatározásai, mint a számtalan, csak úgy odavetett megállapítások tele vannak tévedéssel.

Tóth József.

Käppeli, Robert B.: Der Notenbankausweis in Theorie und Wirklichkeit. Probleme der Weltwirtschaft. Schriften des Instituts für Weltwirtschaft und Seeverkehr an der Universität Kiel. Herausgegeben von Prof. Dr. Bernhard Harms. Jena, Gustav Fischer, 1930. XV. 258. l.

Ezen rendkívül hasznos könyvnél csupán az sajnálatos, hogy a Magyar Nemzeti Bank adatait nem vette figyelembe, bár igaz, hogy annak heti jelentései nagyon hasonlítanak az Osztrák Nemzeti Bank jelentéseihez. A könyv a jegybankadatok kimutatásának értelmét és szükségességét ismerteti előbb s azután az angol bank, a Federal Reserve-rendszer, a német, a francia, az olasz, az osztrák, a csehszlovák, a svájci és az orosz jegybank kimutatásait analizálja részletesen, minden egyes tételnél annak utánajárva, hogy a tételek változása egyrészt minek tulajdonítható, másrészt pedig, hogy annak úgy a jegybank helyzete, mint az általános gazdasági helyzet megítélésének szempontjából mi a jelentősége. K. a legnagyobb nyilvánosságnak a híve és a jegybankkimutatásokat az áttekinthetőség szempontjából bírálja el. Érdekes megfigyelní, hogy a jegybankkimutatásoknak különböző az érdeme és a fogyatékos-sága. Az elmélet valamennyi követelését megvalósítva látjuk ugyan, azonban nem egy intézetnél. A könyv a jegybankirodalom igen értékes adaléka.

Varga István.

A magyar Posta jelentése az 1929. évi működéséről. 1913—1928. évi összehasonlító statisztikai adatokkal kiegészítve. Kiadja a Magy. kir. Postavezérigazgatóság. Budapest, 1930. 162 oldal. 16 oldal grafikon. 17 oldal kép.

A magyar Postavezérigazgatóság legutóbb kiadott jelentésében gazdag statisztikai anyag alapján s azok áttekintését megkönnyítő tanulságos diagrammok segítségével ad számot a posta szervezetének 1929. évi működéséről, technikai és gazdasági teljesítményeiről. Hogy kellő képet alkothassunk magunknak és hogy némi összehasonlító lehetőség állhasson rendelkezésünkre a Magyar Posta munkásságának és tevékenységének mérlegelésében, a Jeleítésben leközölt statisztikai táblázatokot úgy állították össze, hogy nemcsak a legutóbbi évek, hanem a békebeli és pedig az összehasonlításoknál eddig megszokott 1913-as év adataira vonatkoztatott számszerű eredményeket is megtaláljuk. Az abszolút értékeken kívül a fontosabb változásokat könnyebben szemléltető indexszámok, sőt az egyes értékek relatív növekedésének vagy csökkenésének százalékos adatai, továbbá úgy a régi, mint Csonka-Magyarország területére fejenkénti adatok viszonyszámai is ki vannak számítva. A feldolgozott anyag statisztikai módszertanát tekintve, valóban dicséretre méltóan használják ki a statisztika szemléltető eljárásait, kár, hogy csak az abszolút értékek és nyers statisztikai sorok jutottak diagrammszerű ábrázoláshoz, mert a táblázatokban maradt viszonyított értékeknek a grafikonokban való megjelenése lényegesen fokozta volna azok értékét. A jelentés elején leközölt összehasonlító táblázat alkalmas arra, hogy utólagos áttekintéshez juthassunk a postaszolgálat különböző természetű forgalmi teljesítményeinek abszolút számok alapján történő megítélésére. Az 1913-as év eredményeinek

minden vonatkoztatás nélküli, legalább is Magyarország mai területére visszavezetett értékek hiányában való felsorolása az adatok helyes mérlegelését nem segíti elő, ezt a hiányt azonban pótolják az utána felsorolt bőségesen részletezett táblázatok.

A leközölt számhalmaz a Magyar Posta szerves fejlődésének és technikai berendezésének nagy befektetések árán való modernizálását s annak a forgalom és gazdasági téren jelentkező *eredményeit* mutatja. Különösen a távbeszélő és rádióforgalom hoz szép eredményeket, a régi forgalmi teljesítmények és berendezések munkáinak kiegészítésével. A forgalom és a gazdasági élet közt fennálló kölcsönhatások következményeit a már fentebb említett okoknál fogva csak felületesen tudjuk megállapítani, de ezektől függetlenül a nyers sorokból is szembeötlő a pénzhelyettesítőknek, különösen a csekkforgalomnak a térhódítása, a postatakarékpénztári betétek értékeinek számszerinti gyarapodása. A fejenkénti viszonyított adatok általában azt mutatják, hogy a magyar posta szivós és kitartós munkával a postaszolgálat legtöbb ágában nemcsak hogy elérte a békeévek színvonalát, hanem sok helyen kimondottan tulszárnyalta az egyes ágazatokban kimutatható eredményeket. Az 1928-hoz viszonyított egyes értékekben tapasztalható visszaesések konjunkturális eredetűek, sajnos. értékeik a nyers sorokra való tekintettel, csak becslések alapján választhatók külön. Az üzemi berendezések technikai teljesítményének fejlődéséről külön táblázatok tájékoztatnak, hasonlóképpen a keresztülvitt és a folyamatban lévő műszaki munkálatok jelentőségéről és eredményéről is.

Tanulságos a jelentésnek az a része, amely a posta üzemének *költségvetésével* foglalkozik, annak egyes tételeit teszi 1920. évi visszamenő módon minden évre nézve és az 1913. év adataihoz viszonyítva vizsgálat tárgyává. A bevételek fokozódó előnyös alakulását, a postaiüzem egyes ágainak bizonyos mértékű racionalizálását a nyers adatokon kívül a lakosság egy fejére vonatkoztatott adatok is szemléltetően mutatják. A leközölt statisztikai számok segítségével egyuttal betekintheünk az üzemi és személyi kérdések, nyugdíjterhek égető problémájának alakulásába is. A lehetőséghez képest a jelentés megpróbálkozik a feltárt anyag személyzeti adatainak demografikus és szociálstatisztikai szempontokat követő feldolgozásával.

A kiadott jelentést lapozgatva, megelégedéssel állapíthatjuk meg, hogy a magyar posta vezérigazgatósága követendő példát szolgáltat fontos üzemi és gazdasági jelentőségű statisztikai adatainak rendszeres leközlésével és azoknak a könnyű áttekintést lehetővé teszi módszertani feldolgozásával

Andreich Jenő.

Folyóiratok szemléje.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.

64. kötet, 1930. 2. füzet.

Werner Sombart: *Die Grundformen des menschlichen Zusammenlebens*. Az ember lényegét három dolog jellemzi: a testi-lelkiség, a szociabilitás és a szellemiség. E harmadik jellemvonás teszi a pusztán szociális létet szövetséges létévé s csak a szövetségszerű kapcsolatok adhatnak oly fogalmakat, melyeknek az igazi szociológiában helyük lehet. Szociológiai tévedés volt külső jelekből kapcsolatokra következtetni. Ily külső vonásokból létrejövő kapcsolatok valóban nem szociológiaiak, nem az ember szellemiségéből folynak. A szociológiai alközösségek pusztán csoportok csak, mert nem az ember szellemi természetéből kifolyólag nyerték létüket. Író magát a „társadalmat” is téves fogalomnak mondja, jóllehet meghatározása Hegeltől ered, tévhit alkotott továbbá szociológiai fogalmat a statisztikailag összetartozó csoportokból, a nyelvileg összetartozókból, a hasonló hivatásuakból, a gyülekezet s még sok más általános közösség képzetéből. Mily fogalmi jegyeknek kell az igazi közösség szociológiai képét alkotni? E jegyek nem függhetnek időtől vagy véletlentől, szociológiai jegyet csak oly fogalom képezhet, mely valamely dolognak a transzcendenshez való viszonyára utal. E meghatározásához híven az író három fajtát különbözteti meg a szociológiai közösségnek: vannak ideális, finális és intencionális jellegűek. Ideális jellegű közösség a család, melynek fogalmában szellemi tartalom van: a szellemi nevelés, a tradíciók ápolása stb. A család mellett az ideális közösség másik nagy csoportja politikai, a harmadik vallási természetű. A politikai közösség alatt az állam mellett még alközösségek is elképzelhetők, amilyen pl. a középkorban a rend volt. A vallási kapcsolat mutatja természetesen legközvetlenebbül a transzcendenssel való összefüggést. Az ideális közösségek irracionálisan keletkeznek s feladatuk tullepi az egyén érdekeit. Az igazi szociológiai kapcsolatok másik nagy csoportja finális jellegű s a harmadik intencionális. A finális kapcsolatokat tudatos célmegvalósítási törekvés jellemzi, az intencionálisakat csupán valamely célra való irányozottság. Ennél a kapcsolat tagjaiban bizonyos szellemi hajlandóság van, mely egységbe képes forrasztani őket, a finális kapcsolatban azonban meghatározott, korlátozó tényezők szerepelnek, melyek lehetnek időbeli, jogi, stb. természetűek. Szerző azzal fejezi be értekezését, hogy rámutat e három nagy csoport: az ideális, finális és intencionális közösség egymásközi lehető összefüggéseire, melyek térbeliek, tartalmiak és időbeliek lehetnek. Pl. o. a nemzet territóriálisan magába foglalhat több ideális, finális és intencionális közösséget. - Justus Hasbagen: *Zur Soziologie des Staates*. A háború és a forradalom súlyos eseményei magát az államtudományt is erősen befolyásoltak. Az állam a háború alatt igen erősnek mutatkozott s ezért tekintélye nagyra nőtt, nem így a forradalom után, midőn meggyengült gazdasági erejét oly eszközökkel volt kénytelen erősíteni, melyek tekintélyét aláasták. (Pl. az infláció.) Így került ismét az érdeklődés középpontjába az a kérdés, hogy helyeselni kell-e az állam létét vagy elvetni? Németországban az idők folyamán inkább az első

felfogás uralkodott (Hegel, az organikus felfogás, a neovitalizmus), azonban akadtak hívei az államtagadásnak is, különösen Marx és követői személyében. Mi az eredmény? Tartózkodni kell a merev cinnéleti állásfoglalásoktól, Kelsen jurisztikus elméletétől, az organikus és a mechanikus államfelfogástól. Az államszociológiának az indukció szolgáltat anyagot, ezért közbülső helyet kell elfoglalnia az állametika és az államjog közt. Minél kevesebb előfeltevésre építsen a helyes államszociológia, így pl. az állam keletkezését történeti uton kell vizsgálni, kizárva a szociológia apriorisztikus eszközeit. — *Erich Schneider: Über den Einfluss von Aenderungen der Nachfrage auf die Monopolpreisbildung.* — *Henry Laufenburger: Religion und Wirtschaft im Elsass.* Szerző az elzászi szövőipar magasra ivelő történetét beszéli el, melynek alapja egy 1746-ban alapított gyár volt, melyet három protestáns elzászi lakos: egy tőkepénzes, egy szakférfi és egy kereskedő indított meg. Elzászban tulnyomó a katolikus lakosság, az izraeliták és protestánsok száma elenyésző s mégis e protestáns kezekből kiinduló textilipar vált az országban legnagyobb jelentőségűvé a gazdaság összes ágai közül. E szövőipar 200 év óta szigorúan megmaradt néhány kálvinista család kezében, mely családok egymás közt házasodnak s mereven elzárkóznak a belföldi társadalom többi rétegétől. Erejük abban rejlik, hogy a közös gazdasági érdek mellett közös vallás fűzi szorosra kapcsolatukat. Az egymásközi házasodás a kapitalizmus erejét növelte, takarékoságuk, szaktudásuk s a helyes munkamegosztás az egész tartomány gazdasági életének uraivá tette őket. (Birtokukban van a vasut is.) Cikkirő Max Weber elméletéhez akar hazai adatokkal szolgálni, mert Elzász ezen iparágának története ugyanarról a tényről tesz tanúságot, mint Max Webernek Anglia és Amerika történelméből meritett példái. — *Alfred Bonnén: Die sozial-ökonomische Strukturwandlungen in Palästina. II. Teil: Politische und nationale Wandlungen.* — *Umberto Ricci: Diskussion finanztheoretischer Fragen. (Ein neues italienisches Buch der Finanzwissenschaft.)* — *Erich Schneider: Bemerkungen zu dem Aufsatz: „Zur Theorie des mehrfachen Monopols, insbesondere der des Dupols“ im 63. Band 3. Heft dieses „Archiv“.* — *Literatur-Anzeiger.* K. V.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft.

90. kötet, 1. füzet, 1931. január.

Georg Brodnitz: Karl Bücher. A most elhunyt nagy gazdaságtörténész életéről szól és munkásságát méltatja. A történeti iskolával indult el, de később szembekerült vele. Az „Entstehung der Volkswirtschaft“ című nagy munkájában tulajdonképpen nem történelmet, hanem genezist ad. Bücher így a történetet erősen konstruálta, mely konstrukcióval természetesen ma már nem érthetünk egyet, azonban a részletekben oly igazságokat adott, melyek tudományos közkinccsé váltak. — *Z. Giacometti: Zur Lösung der römischen Frage.* — *Hans Bayer: Die Gestaltung der wirtschaftlichen Machtverhältnisse in Mitteleuropa.* Középeurópa két nagy csoportra osztható: tulnyomóan iparos és tulnyomóan agrárállamokra. Az elsőt Németország, Ausztria és Csehszlovákia, a másodikat Magyarország, Románia és Jugoszlávia képviselik. Középeurópa iparos államai nagy nemzetközi kartellekbe tömörültek, amilyenek a nyersacél, nemesfém, vegyiipar, üveg, email, papír. stb. kartellek. Az agrárállamok először 1929 őszén akartak tömörülni, de ez egészen még máig sem sikerült, holott kíváncsú volt. Milyen a két államcsoport egymáshoz való viszonya? Van-e keresleti vagy kínálati monopóliumuk egymással szemben? Potencialiter valóban van ilyen, amennyiben az agrárállamok az iparosállamok termékeire kétségkívül rá vannak utalva s ezek viszont bizonyos fokig az ő agrártermékeikre. E potenciális monopóliumot

azonban több körülmény gátolja. Így pl. Németország előnyben részesíti az állandóbb minőségű amerikai gabonát, a kitűnő, de nem oly egységes minőségű magyarral szemben. Azután az iparos államok saját mezőgazdaságuk érdekeit védik elsősorban, mégpedig védvámokkal. Tehát ahhoz, hogy ne csak potenciális, hanem valóságos keresleti monopóliumról beszélhessünk itt, még sok változásnak kell beállni. Mindenesetre annyi valószínű, hogy Középeurópa vámpolitikája új irányt fog venni. — *Justus Hashagen: Über die wissenschaftliche Bedeutung der Parteigeschichte.* A történelemben két fontos tényező van: az idea és az organizáció. A kettő együttműködését legjobban a pártok története szemlélteti, amennyiben párt alatt bizonyos idea megvalósítását célzó organizációra gondolunk. A párt gondolata és organizációja mindig egy időben jön létre, ezt kell szem előtt tartani a történésznek. A párt történetírójának módszere legyen duplán objektív, minden pártpolitikai beállítástól mentes, mert csak így termékenyítheti meg a történettudományt új gondolatokkal. — *Otto Hausleiter: Zur Organisation der inneren Verwaltung in Österreich.* — *Miscellen.* *Arnold Köttgen: Kelsen und die Demokratie.* Kelsen: Vom Wert und Wesen der Demokratie című művének új, második kiadását ismerteti. — *Emanuel Hugo Vogel: Neue Wege der Lehre und Forschung in der Finanzwissenschaft.* Zu Bruno Molls Lehrbuch der Finanzwissenschaft. — *Ernst Drahn: Die Entwicklung der Internationale.* Lewis Lorwin Die Entwicklung der Internationale című munkáját ismerteti.

K. V.

Weltwirtschaftliches Archiv.

33. Band, Heft 1, Januar 1931.

Dr. Edgar Salin: Die Bank für Internationalen Zahlungsausgleich. Noha a jegybankok rendszeres együttműködése irányában már a háboru előtt több óhajítás hangzott el és a háboru után az együttműködésnek számos jelét láttuk, magában véve a szorosabb kooperáció szükségességének a belátása nem lett volna elegendő a Nemzetközi Fizetések Bankja felállításához, hanem a Bank elsősorban a jóvátétel kérdésének köszönheti létrejöttét. A nemzetiségi féltékenységek, amelyek a Bank egész működésére kétségtelenül rányomják bélyegüket, az alapszabályok kidolgozásánál és a Bank felállításánál igen éles formában jelentkeztek. Ennek tanúsága egyfelől az a rendelkezés, amely szerint a Bank bármely országot érintő hitelműveletet csak az illető jegybank hozzájárulásával hajthat végre, másfelől a Bank székhelyének megválasztása körül kifejlődött heves harc. A szerző az alapszabályok fontosabb rendelkezéseinek a tárgyalása után a Banknak a jóvátétellel kapcsolatos teendői közül a világkereskedelem kiterjesztésére irányuló feladattal foglalkozik részletesebben. Ennek fő akadályát abban látja, hogy az egyes országok a vámok leszállítása helyett a fokozott elzárkózás politikáját folytatják. Továbbá, ha a Bank teljesen ki is használná új hitelek kreálására való képességét, amelyeket a szerző mintegy egymilliárd márkára becsül, kérdés, hogy ez mennyiben vezetne a világkereskedelem kiterjesztéséhez, hacsak nem járna vele együtt a produktív erők fokozódása és a termelés növekedése. Ami különösen a kevésbé fejlett országokba való német kivitel fellendítését illeti, erre a célra a többi ipari országoktól csak igen nehezen lehetne pénzt kapni. A Nemzetközi Fizetések Bankja ilyen természetű hitelműveletekre valószínűleg csak akkor fog megbízást kapni, ha veszélyes vállalkozásról van szó, vagy ha akár a kölcsönnyújtók, akár a kölcsönvevő szempontjából nemzetközi konzorcium alakítása kívánatos. A Bank általános jellegű funkciói közül a szerző kiemeli a Banknak azt a szerepét, hogy az igazgatóságában képviselt jegybankok vezetői-

nek sűrűn alkalmat ad arra, hogy az országaikat közösen érdeklő kérdéseket megbeszéljék, ami a jegybankok kooperációjának fontos előfeltétele. Az aranyclearing nagy jelentősége abban volna, hogy a Bank a világ aranykészletét és az arany megoszlását jobban át tudná tekinteni, sőt utóbbira befolyást is gyakorolhatna, ami az esetleges aranyhiány veszélyeit mérsékelhetné. Egyelőre azonban ettől még igen távol vagyunk, tekintettel főképp az egyes jegybankoknak e téren észlelhető tartózkodó magatartására. Többet remél a szerző a hitelclearing fejlődésétől, amelyre a Bank megalkotói a legkevésbé gondoltak. Már eddig is számos esetben észlelhető volt, hogy az adós ország nem valutával fizetett hitelezőjének, hanem kincstári váltókat, értékpapirokat stb. közvetlenül utalt át a Bank segítségével. Különös jelentőséget tulajdonít a szerző a Banknak, mint letéti banknak és evvel kapcsolatos hitelnyújtási képességének. Arany devizavalutás jegybanknak a Banknál fennálló követelése ugyanis egyfelől ennek jegyfedezetébe számít bele, másfelől a Bank az innen kapott betétet egy másik arany devizavalutás jegybanknak kölcsönözheti ki, ahol újabb fizetési eszközök alapjául szolgálhat s ezek a Bankon keresztül további hitelkreáláshoz vezethetnek. A Bank — központi letéti intézet jellege folytán — a nemzeti tőkepiacok között kiegyenlítő szerepre tehet szert, amely funkciója talán legfontosabb tényezője lesz általános jellegű tevékenységének. — *Dr. Bertil Ohlin: Protection and Non-competing groups.* — *Dr. Constantino Bresciani-Turroni: Über die Elastizität des Verbrauchs ägyptischer Baumwolle.* — *Dr. Ingvar Wederwang: Die aussenwirtschaftliche Entwicklung Norwegens in der Kriegs- und Nachkriegszeit.* — *Dr. E. M. Shenkman: Die Finanzierung des russischen Aussenhandels.* — *Dr. Heinrich Herkner: Kapitalbildung und Steuersystem.* A tőkeképződés és az adórendszer közti összefüggés már a Verein für Sozialpolitik 1927. évi hamburgi ülésének a tárgyalási anyagát képezte s más kapcsolatban az 1928. évi zürichi ülés és a Friedrich List-Gesellschaft 1928. évi pyrmonti és berlini konferenciái tanácskozásainak is egyik lényeges pontja volt, a kérdést azonban legkimerítőbben a Friedrich List-Gesellschaft 1929 októberi eilseni konferenciája világította meg, amelynek legfőbb eredményeit a szerző jelen cikkében foglalja össze. Megállapítja, hogy a konferencián kifejezésre jutott felfogást, amely szerint fokozott tőkeképződés elsősorban az ennek útjában álló adónemek mérséklése után volna biztosítható, a német birodalom 1930. évi pénzügyi politikája csak igen korlátolt mértékben tükrözi vissza. Legfeljebb a fixkamatozású értékpapirokat terhelő adók bizonyos mérvű enyhítése mutat arra, hogy a konferencia javaslatainak számottevő gyakorlati hatása volt. — *Dr. Herbert Gross: Die Entwicklung der europäischen Finanzmonopole in der Nachkriegszeit. I.: Die Entwicklung der Tabakmonopole.* — *Dr. Robert B. Käppeli: Die finanzpolitische Bedeutung der Zölle. II.* — *Dr. Wassily Leontief: Vom Staatsbudget zum einheitlichen Finanzplan.*

Chronik, Berichte und Materialien. *Dr. Ludwig Heyde: Chronik der internationalen Sozialpolitik 1929—30.* — *Dr. Max Roscher: Der internationale Post- und Schnellnachrichtenverkehr im Jahre 1929—30. II.* — *Dr. Rudolf Freund: Die zweite Internationale Agrarkonferenz in Cornell University, Ithaca, N. Y., vom 18. bis 29. August 1930.* — *Dr. V. Totomianz: Der Internationale Genossenschaftskongress in Wien vom 25. bis 28. August 1930.*

Ó. P. Z.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

Március 27-én *Eber Antal* elnöklete alatt tartott ülésünkön *Kiss Dezső*, a *Pester Lloyd* szerkesztője tartott előadást „Az orosz öt éves terv és hatása Európára” címen. Elsősorban rámutatott arra a tökéletes zűrzavarra, amely az orosz termelés kétségtelenül erős és gyors emelkedésének való méretei tekintetében ma uralkodik. Mint jellemző példáját ennek a zűrzavarnak kiemelte, hogy míg a félhivatalos Grimko-féle adatok szerint az orosz bruttó termelés értéke, amely 1913-ban 20 milliárd rubel körül forgott, már 1927-ben 22 milliárd rubel értéket ért el békeparitásban számítva, addig a népbiztosok tanácsa elnökének, Molotovnak legutóbb tartott expozéja szerint a bruttotermelés értéke a múlt év decemberéig 30 milliárd rubelt ért el, de csak 1927. évi árakban, ami más szóval azt jelenti, hogy az óriási erőfeszítés ellenére Oroszország termelése csak ma tart ott, ahol 1913-ban tartott, ha a békeárak és az 1927. évi árak közötti különbséget csupán 50 százalékra tesszük. Azután rámutatott azokra a kényszerítő politikai okokra, amelyek ennek az öt éves tervnek felállításához és végrehajtásához vezettek s kiemelte, hogy a moszkvai kommunistáknak nem volt más választásuk, mint vagy megkísérelni az ipari termelés óriási felfokozását és a mezőgazdaság kollektivizálását, vagy belenyugodni abba, hogy a politikai hatalom fokozatosan átmegy a vagyonosabb parasztság kezébe. Végül vázolta ennek az új orosz fejlődésnek a várható hatását Európára. Szembeszállt azzal az általános véleménnyel, hogy az orosz dumping és a fokozódó orosz kivitel komoly veszedelemmel fenyegeti a kapitalista termelést. Hivatalos orosz forrásokból kimutatta, hogy az orosz gépi berendezés hatszor rövidebb idő alatt használódik el, mint az amerikai vagy az európai, továbbá, hogy az orosz nép valóságos jövedelme és fogyasztása a nemzeti jövedelem látszólagos emelkedése ellenére is csökkenőben van és így valószínű, hogy egyrészt az idővel feltétlenül beálló szükséglet minden fajta fogyasztási cikkekben, másrészt a lakosság óriási arányu szaporodása lehetetlenné teszi azt, hogy Oroszország komoly ipari exportot építsen fel. Az előadó szerint veszedelem csak két ponton van. Az egyik, hogy az orosz mezőgazdaság valóban modernné, racionálissá válik és alkalmas arra, hogy óriási tömegű standardizált, olcsón előállított termékkel árassza el éppen a keleteurópai államok, tehát Magyarország piacait is. A másik veszedelem az az imperialista nemzeti mozgalom, amely a kommunizmus ideológia leple alatt egyre erősebben kifejlődik az új fiatal orosz nemzedékben.

Statisztika és közgazdaságtan.

Köztudomásu az a hatás, amit a statisztikai kutatási módszer fejlődése a konjunkturaelméletre gyakorolt. El lehet mondani, hogy a konjunktura modern elmélete egész létét ugyyszólván a statisztikai feldolgozás kifinomodásának köszönheti.

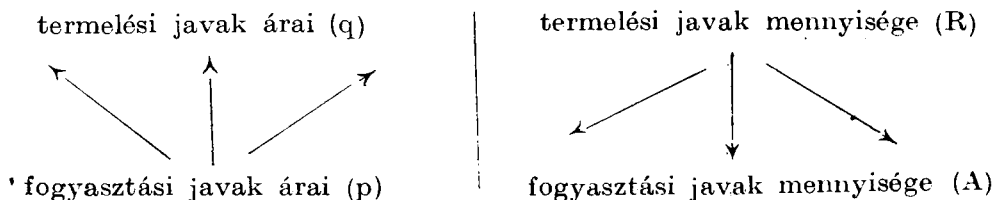
Kevésbé ismeretes azonban az a hatás, amelyet az általános közgazdasági elmélet köszönhet a statisztikának. Erre nézve kívánunk néhány adalékkal szolgálni, s mivel a célunk az, hogy olyanok is merithessenek tanulságot sorainkból, akik a statisztika modern módszerét kevésbé ismerik és a matematika formanyelvében alig jártasak, igyekszünk előadásunkat olyan egyszerűre fogni, amennyire csak lehet, és az elvont formulákat lehetőleg példákkal illusztráljuk. Az e cikk kerekeit meghaladó magyarázatokra nézve azonban kénytelenek vagyunk bizonyos standardmunkák megfelelő helyeire utalni.

A közgazdaságtan jelentékeny részben mennyiségi összefüggéseket tárgyal, amiből szükségképpen folyik a matematika formanyelvének alkalmazása. Számos és nem éppen jelentéktelen közgazdászra áll azonban, hogy matematikai ismeretei hiányosak, ami összefügg az egyetemi közgazdasági képzés hiányaival. Abból persze, hogy számos kiváló közgazdász nem ért a matematikához, még nem következik, hogy aki nem ért a matematikához, már azt higgye, hogy ennél fogva kiváló közgazdász lehet belőle. Remélhető azonban, hogy a belátható jövőben a matematikai képzettség olyan elengedhetetlen lesz a tudományosan képzett közgazdász, a közgazdaságtannal tudományosan foglalkozó kutató számára, mint akár a természettudományokban. A közgazdásznak a matematikához való viszonya csak annyiban lehetne különböző, amennyire különbözik az elméleti fizikusnak és a kísérleti fizikusnak a matematikához való viszonya. Ma még persze előfordul, hogy vitatják a matematikai módszer alkalmazhatóságát, vitatják természetesen azok, akik a matematikai módszerben nem járatosak. De hogy az idő folyása egyre jobban ellenükre fordul, bizonyítják a tények. „... The mathematical method has become so general in economic and statistical studies that... the value of that method... is now seldom, if ever, challenged,” mondja (egy kissé erőszakosan össze-

sűrített mondatba foglalva) Irving Fisher az 1927. évi angol *Cournot*-kiadás bevezetésében. A matematikai módszer alkalmazása oly általános lesz, a statisztikai adatoknak és eljárásoknak az elméleti eredményekkel való összekapcsolása oly alapvető fontosságra tesz szert, hogy a közgazdasági elmélethez való hozzászólás elengedhetetlen előfeltételévé válik a matematikai formanyelvnek bizonyos minimális ismerete.

Másfelől természetesen a felelőtlen matematikai spekuláció veszélyeit se lehet lekicsinyelni s nem lehet azt hinni, hogy azért, mert valaki jó matematikus, már jó közgazdász is lehet egyuttal. A matematika a közgazdász számára csak eszköz s az eszközzel való szemfényvesztő bűvészkedés még nem közgazdaságtan.¹ Ez pedig, sajnos, a matematikai közgazdaságtan nem kis részére áll és igen jó példákat lehetne erre nézve idézni. De ahogy a természettudományok matematikai feldolgozását ez a veszély nem hátráltathatta, így van ez, legalább is így kell hogy legyen ez a közgazdaságtanban is.

A közgazdaságtan adatai alapjában kétfélék: árak és mennyiségek. Az árak a költségtörvény alapján, a mennyiségek a termelési rokonságnál fogva függenek össze s *Walras* egyenletei az áraknak, illetve a mennyiségeknek egymásközi összefüggését az alábbi sémában kifejezhető módon határozták meg:

Az *áraknál* a *fogyasztási* javak árait bontja fel a *termelési* javak áaira, a *mennyiségeknél* a *termelési* javak mennyiségeit osztja fel a *fogyasztási* javak közt. Ezt az összefüggést fejezi ki az alábbi két egyenlet sor a *Cassel* átirásában:

$\begin{aligned} p_1 &= a_{11} q_1 + a_{12} q_2 + \dots + a_{1r} q_r \\ p_2 &= a_{21} q_1 + a_{22} q_2 + \dots + a_{2r} q_r \\ &\vdots \\ p_n &= a_{n1} q_1 + a_{n2} q_2 + \dots + a_{nr} q_r \end{aligned}$	$\begin{aligned} R_1 &= a_{11} A_1 + a_{21} A_2 + \dots + a_{n1} A_n \\ R_2 &= a_{12} A_1 + a_{22} A_2 + \dots + a_{n2} A_n \\ &\vdots \\ R_r &= a_{1r} A_1 + a_{2r} A_2 + \dots + a_{nr} A_n \end{aligned}$
--	--

(1) (2)

Ebből most már két probléma adódik. Az egyik az előbbi viszonyok megfordítása, vagyis az *áraknál* a *termelési* javak árainak összeállítása a *fogyasztási* javak áraiból s a *mennyi-*

¹ Knut Wicksell, a közgazdaságtan matematikai módszerének jeles mestere írta, hogy a közgazdaságtan igazságát a legszemléletesebb matematikai fejtegetésnek sem szabad áldozatul dobni. *Über Wert, Kapital und Rente*. 1893.

ségeknél a fogyasztási javak mennyiségeinek összeállítása a termelési javak mennyiségeiből. A másik az árak és a mennyiségek egymásközi viszonyának meghatározása.

Ami az első problémát illeti, a termelési javak árainak meghatározására nézve kísérletet sem találunk, ha csak annak nem tekintjük Casselnek ama kijelentését, hogy a termelési javak árainak meghatározását az egyenletrendszer végső ismeretleneinek tekinti. De egy képletben kifejezve a termelési javak árait meghatározó tényezőket nála sem találjuk. Már a fogyasztási javak mennyiségére nézve másképp áll a helyzet, mert ennek megoldását már Walras kereste a határtermelékenységi elv alapján. Walras szerint a következő két összefüggés áll fenn (Cassel jelzéseivel kifejezve):

$$(3) \left\{ \begin{array}{l} A_1 = \varphi_1(a_{11} A_1, a_{12} A_1, \dots, a_{1r} A_1) \\ A_2 = \varphi_2(a_{21} A_2, a_{22} A_2, \dots, a_{2r} A_2) \\ \dots \\ A_n = \varphi_n(a_{n1} A_n, a_{n2} A_n, \dots, a_{nr} A_n) \end{array} \right. \quad \left\{ \begin{array}{l} \varphi_1(a_{11}, a_{12}, \dots, a_{1r}) = 0 \\ \varphi_2(a_{21}, a_{22}, \dots, a_{2r}) = 0 \\ \dots \\ \varphi_n(a_{n1}, a_{n2}, \dots, a_{nr}) = 0 \end{array} \right. (4)$$

A baloldali egyenlet független változói az előző (2) egyenletsor értelmében a termelési javak mennyiségét fejezik ki, s így a fogyasztási javak mennyisége megfelelő függvényekkel *qualitative* meg volna határozva. A quantitativ meghatározás irányában azonban Walras nem tudott többet nyújtani,² mint a (4) egyenletsort, amely azt akarja kifejezni, hogy a (3) egyenletsorban előforduló függvények a (4) egyenletsor alakjában 0 értéket nyernek, mert ha az a -k, vagyis a termelési koefficiensek egyike kisebbedik, akkor másika nő és megfordítva. Ha az (1) egyenletsorban az árakat állandóknak tekintjük, az egyenleteket a baloldalnak jobbra való átvitelével 0-val egyenlővé tesszük és az állandókat a függvényben elhagyjuk, akkor a (4) egyenletsor semmi más, mint az (1) egyenletsornak határozatlan formában való felírása. Ha az (1) egyenletsor egyenleteit mindkét oldalon sorjában $A_1, A_2, \dots, A_n$ -nel megszorozzuk és az árakat megint állandóknak tekintjük, amelyek a függvényben elhagyhatók, megkapjuk a (3) egyenletsort, miután a szorzóval egy új változót vittünk az egyenletbe. A kérdés csak az, hogy jogosultak vagyunk-e arra, hogy a (3) és (4) egyenletsor függvényeit ugyanazzal a jelzéssel lássuk el. Egy másik kérdés az, hogyha csupán az (1) egyenletsor alapján állunk, nyerhetünk-e valami új ismeretet a (3) és (4) egyenletsor adta írásmódból. Walras azon megjegyzéséből, hogy a termelési koefficiensek összegét konstansnak kívánja tekinteni, következik, hogy ő a (4) egyenletsorban lényegileg nem az (1) egyenletsorra gondolt, hanem a termelési koefficiensek oly összefüggésére,

² Walras végső határtermelékenységi egyenletére vonatkozó álláspontunkat lásd még alább.

amely a (3) egyenletsornak az (1) egyenletsortól független új meghatározást is adhat. Walras a (3) egyenletssorral összekötötte a termelési költség minimumának gondolatát, gondolván arra, hogy az igénybevett termelési javak mennyisége, tehát a termelési koefficiensek összege minimum legyen. Ez azonban a (4) egyenletssorral még kifejezésre nem jut, mert a minimum matematikai feltétele, hogy a függvények első differenciálhányadosa, $\frac{d\varphi}{da} = 0$ és második differenciálhányadosa, $\frac{d^2\varphi}{da^2} > 0$, vagyis pozitív legyen. Ennek megértéséhez

képzeljünk el egy hullámvonalat, mely a vízszintes tengelyhez viszonyítva legmagasabb és legmélyebb pontokat ér el. Ha a hullámvonalhoz huzott érintő a hullámvonalhoz huzható vízszintes tengellyel párhuzamos, akkor a hullámvonal biztosan egy maximum vagy minimum pontot ér el. Ennek jellemzőeképpen az első differenciálhányados, vagyis az érintőnek a vízszintes tengellyel bezárt szöge 0 (pontosan e szög tangense 0). Ha a hullámvonalhoz több ilyen érintőt huzunk, azt tapasztaljuk, hogy ezek az érintők vagy a vízszintes tengely irányában jobbra, vagy pedig a vízszintes tengely irányától balra haladnak. Ha a hajlás jobbra tart, biztosak lehetünk, hogy nyert szélső pontunk maximum. Ezt mutatja a második differenciálhányados negatív előjele. Ha a hajlás balra tart, szélső pontunk minimum s a második differenciálhányados pozitív.

Ha a termelési koefficiensek összefüggésére és értékére valamilyen megközelítő becslést keresnénk, az (1) és (2) egyenletssorból a következő eredményt kaphatjuk (mindkét sorból csak az első egyenleten bemutatva):

$$a_{11} \frac{q_1}{p_1} + a_{12} \frac{q_2}{p_1} + \dots + a_{1r} \frac{q_r}{p_1} = 1 \quad a_{11} \frac{A_1}{R_1} + a_{12} \frac{A_2}{R_1} + \dots + a_{1r} \frac{A_r}{R_1} = 1$$

Elképzelhető most már, hogy a termelési koefficiensek között a következő összefüggés áll fenn:

$$a_{11} + a_{12} + \dots + a_{1r} = a_1.$$

mely a_1 -nek az értéke csak egész kivételes esetben lehet 1-gyel vagy akármilyen más konstans értékkel egyenlő. Ha az utóbbi egyenletből indulnánk ki, akkor megkonstruálhatnánk egy függvényt, melynek egyenlete a következő lenne:

$$f_1(a_{11}, a_{12}, \dots, a_{1r}, a_1) = 0,$$

amiből mindjárt látszik, hogy a fenti (4) egyenletssor egyenletei miért nem lehetnek egyenlők 0-val. Amíg a termelési koefficiensek között más összefüggést, mint azt, amely az (1) és (2) egyenletssorból adódik, megalkotni nem tudunk, addig a fenti (4) egyenletssor az adott formában lehetetlen és elfogadhatatlan. Ehhez hozzájárul az, hogy még abban az eset-

ben is, ha a (4) egyenletsor az (1) egyenletsortól függetlenül helytállna, a (3) és (4) egyenletsor függvényeinek egyenlő jelzése jogosulatlan lenne, mert a függvények egyenlősége csak egész kivételes esetben lenne elképzelhető, ha ugyanis $A = A^n \varphi(a)$ és $A^{1-n} = \lim_{n \rightarrow \infty} 0$ lenne. Ehhez képest igazat adunk

Henry Schultznak abban, hogy a két függvényesort különbözőképpen kellene jelölni.³ Ezzel azonban a (3) egyenletsor minden további meghatározás nélkül marad. Egész elemi megfontolásból azonban egész egyszerű megoldás kínálkozik a következő módon, s ez az eljárás amellet nemcsak a (3) egyenletsor quantitativ meghatározására alkalmazható, hanem felhasználható a termelési javak árának meghatározására is. Az (1) és (2) egyenletsor ugyanis a következőkép is írható (megint csak az első egyenleten bemutatva):⁴

$$p_1 = \frac{p_1}{z_{11}} + \frac{p_1}{z_{12}} + \dots + \frac{p_1}{z_{1r}} \quad R_1 = \frac{R_1}{r_{11}} + \frac{R_1}{r_{21}} + \dots + \frac{R_1}{r_{n1}}$$

Ezáltal lehetségessé válik a termelési javak árainak a fogyasztási javak áraiban s a fogyasztási javak mennyiségeinek a termelési javak mennyiségeiben való kifejezése. Az (1) és (2) egyenletsorból és az előbbi képletekből következik ugyanis, hogy

$$\frac{p_1}{z_{11}} = a_{11}q_1, \quad \frac{p_1}{z_{12}} = a_{12}q_2, \dots, \quad \frac{p_1}{z_{1r}} = a_{1r}q_r$$

$$\frac{R_1}{r_{11}} = a_{11}A_1, \quad \frac{R_1}{r_{21}} = a_{21}A_2, \dots, \quad \frac{R_1}{r_{n1}} = a_{n1}A_n$$

Ha ezt az összes egyenletekben végrehajtjuk, a termelési javak áaira és a fogyasztási javak mennyiségeire nézve a következő meghatározásokat kapjuk (q_1 -re és A_1 -re bemutatva):

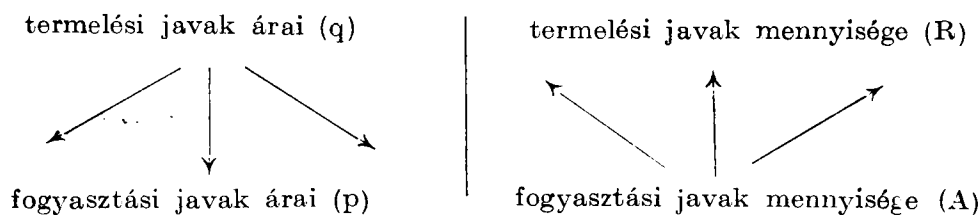
$$q_1 = \frac{p_1}{a_{11} z_{11}} = \frac{p_2}{a_{21} z_{21}} = \dots = \frac{p_n}{a_{n1} z_{n1}} \quad A_1 = \frac{R_1}{r_{11} a_{11}} = \frac{R_2}{r_{12} a_{12}} = \dots = \frac{R_r}{r_{1r} a_{1r}}$$

Ha van értelme annak, hogy a fogyasztási javak árát z -vel, a beszámítási koefficienssel elosszuk, akkor annak is van értelme, hogy a fogyasztási javak mennyiségét ezzel a beszámítási koefficienssel elosztjuk. Ezt alkalmazzuk A -nál. Ha van értelme annak, hogy a termelési javak mennyiségét r -rel a szétoztási koefficienssel elosszuk, akkor annak is van értelme, hogy a termelési javak árát ezzel a szétoztási ko-

³ Marginal productivity and the general pricing process. Journal of Political Economy. 1929. X. 545—546. old.

⁴ A beszámítási koefficiens (z) azt fejezi ki, hogy mennyit számítunk be a fogyasztási javak árából az egyes termelési javak árainak. A szétoztási koefficiens (r) azt mutatja, hogy mily arányban osztjuk fel a termelési javakat a termelési ágak közt.

efficienssel elosztjuk. Ezt alkalmazzuk q -nál. Így megkaphatjuk a következő két összefüggésnek a meghatározását:

Ez semmi más, mint megfordítása az eredeti összefüggésnek és háromféle koefficiensünk segítségével a következő két egyenlet sorban jut kifejezésre:

$$(5) \quad \begin{aligned} q_1 &= \frac{p_1}{a_{11} z_{11} r_{11}} + \frac{p_2}{a_{21} z_{21} r_{21}} + \dots + \frac{p_n}{a_{n1} z_{n1} r_{n1}} \\ q_2 &= \frac{p_1}{a_{12} z_{12} r_{12}} + \frac{p_2}{a_{22} z_{22} r_{22}} + \dots + \frac{p_n}{a_{n2} z_{n2} r_{n2}} \end{aligned}$$

$$q_r = \frac{p_1}{a_{1r} z_{1r} r_{1r}} + \frac{p_2}{a_{2r} z_{2r} r_{2r}} + \dots + \frac{p_n}{a_{nr} z_{nr} r_{nr}}$$

$$(6) \quad \begin{aligned} A_1 &= \frac{R_1}{a_{11} r_{11} z_{11}} + \frac{R_2}{a_{12} r_{12} z_{12}} + \dots + \frac{R_r}{a_{1r} r_{1r} z_{1r}} \\ A_2 &= \frac{R_1}{a_{21} r_{21} z_{21}} + \frac{R_2}{a_{22} r_{22} z_{22}} + \dots + \frac{R_r}{a_{2r} r_{2r} z_{2r}} \end{aligned}$$

$$A_n = \frac{R_1}{a_{n1} z_{n1} r_{n1}} + \frac{R_2}{a_{n2} z_{n2} r_{n2}} + \dots + \frac{R_r}{a_{nr} z_{nr} r_{nr}}$$

Visszatérve a (3) egyenlet sorhoz, meg kell említenünk, hogy ezt az egyenlet típust *Pareto* a (4) egyenlet sor alapján kifogás tárgyává tette, kétségbevonva a (3) egyenlet sor egyértelműségét.⁵ Nagyon messzire vinne, ha ebbe a kontroverziába bele akarnánk itt elegyedni. A bizonyításnak más alkalomra való fenntartása mellett azt hisszük, hogy *Pareto* kifogásainak csak formális jelentősége van. Az egész a független változókként felfogott termelési javak definícióján mulik. Ha a definícióhoz a mi szétosztási koefficiensünket használjuk fel, akkor kifejezhetjük azt, amit *Walras* lényegileg akart s amiben, nézetünk szerint, igaza maradt *Pareto*val szemben. A (3) egyenlet sor a szétosztási koefficiens segítségével a következő elv alapján volna felépíthető:

$$A_1 = \psi_1 \left(\frac{R_1}{r_{11}}, \frac{R_2}{r_{12}}, \dots, \frac{R_r}{r_{1r}} \right),$$

ami tartalmilag teljesen megfelel annak a *Walras*-féle egyenletnek, amelyet módjában állt *Pareto*nak formailag kifogásolnia.

⁵ Anwendungen der Mathematik auf Nationalökonomie (1902). 1117. old. Encyklopedie der mathematischen Wissenschaften. I. Band. Zweiter Teil. 1900—1904. Leipzig. Továbbá: Cours d'économie politique. 1896—97. I. köt. 82—86. old.

Ezt az utóbbi egyenletet írhatjuk a *Walras* jelzéseivel is (pl. a *c* fogyasztási jószágra):

$$Q_c = \varphi (T_c, \dots, P_c, \dots, K_c, \dots), \quad (7)$$

ahogy *Moorenál* is szerepel, aki a termelési koeficiensek *Walras*-féle definícióját is átveszi, amely szerint a termelési koeficiensek

$$\frac{T_c}{Q_c}, \dots, \frac{P_c}{Q_c}, \dots, \frac{K_c}{Q_c}, \dots$$

hányadosokkal egyenlők, ami nem más, mintha mi azt mondanánk, hogy

$$a_{11} = \frac{R_1}{r_{11}A_1}, \quad a_{12} = \frac{R_2}{r_{12}A_1}, \quad a_{21} = \frac{R_1}{r_{21}A_2}, \quad \dots$$

Ezzel szemben *Pareto* függvényeket alkot a következő formára (*Cassel* jelzéseivel):

$$R_1 = F (A_1, A_2, \dots, A_n),$$

ami nem más, mint a *Walras*-féle, fentebb (2) alatt adott egyenletsornak határozatlan formában való kifejezése. *Pareto* ebből a termelési koeficienseket parciális differenciálás útján kapja meg a következőképpen:

$$a_{11} = \frac{\partial F}{\partial A_1}.$$

De ez az eredmény csak látszólag tér el a *Walras*-étól, mert ha a (2) egyenletsor első egyenletét A_1 után parciálisan differenciáljuk, ugyanazt az eredményt kapjuk, ez pedig egyben egyenlő azzal az értékkel is, amelyet *Walras* adott a termelési koeficiensnek, a két eredmény között tehát nincs különbség. Ugyanis a (2) egyenletsor első egyenletének A_1 utáni parciális differenciálása útján a következő eredményt kapjuk:

$$a_{11} = \frac{\partial R_1}{\partial A_1},$$

ami nem más, mint a *Pareto* képlete. Az (1) egyenletsor első egyenletének A_1 -gyel való szorzatából pedig az egységár helyett egy termelvény összértékének meghatározását kapjuk:

$$A_1 p_1 = a_{11} A_1 q_1 + a_{12} A_1 q_2 + \dots + a_{1n} A_1 q_n,$$

amelyben minden termelési jószág ára az igénybevett termelési jószágmennyiséggel egyenlő szorzóval van megszorozva. Ha ezeknek a mennyiségeknek *Walras*-val ugy adunk kifejezést, hogy például az első szorzóra nézve megállapítjuk, hogy

$$a_{11} A_1 = T_1$$

ebből következik, hogy

$$a_{11} = \frac{T_1}{A_1},$$

Ugyanazon egyenletrendszerben kapunk tehát a_{11} -re nézve kétféle értéket, amelyeknek ennél fogva egyenlőknek kell lenniök, vagyis

$$a_{11} = \frac{\delta R_1}{\delta A_1} = \frac{T_1}{A_1}.$$

Sőt még további meghatározásokat találhatunk a_{11} -re, ha az (1) egyenlet sor első egyenletét q_1 -re nézve parciálisan differenciáljuk, mert akkor

$$a_{11} = \frac{\delta p_1}{\delta q_1}$$

s ha visszaemlékezünk a mi beszámítási és szétosztási koefficiensünkre, mely szerint

$$a_{11} = \frac{p_1}{z_{11} q_1}, \quad a_{11} = \frac{R_1}{r_{11} A_1},$$

ugyhogy a_{11} -nek ötféle meghatározását kapjuk:

$$a_{11} = \frac{T_1}{A_1} = \frac{R_1}{r_{11} A_1} = \frac{p_1}{z_{11} q_1} = \frac{\delta R_1}{\delta A_1} = \frac{\delta p_1}{\delta q_1}.$$

Pareto még egy lépéssel továbbment s hogy kifejezze a termelési koefficiensnek változását a termelés méreteivel, a fenti (1) egyenlet sor helyébe egy másik összefüggést helyezett, amelyben nem a fogyasztási javak árai, hanem a termelt fogyasztási javak összértéke van meghatározva. Egy ilyen egyenlet (részben *Cassel* jelzéseivel) a következő:

$$\pi_1 = p_1 A_1 = \pi_{11} + \int (a'_{11} q_1 + a'_{12} q_2 + \dots + a'_{1r} q_r) dA_1,$$

Mivel azonban minket az érdekel, hogy mi a fogyasztási javak ára, a *Pareto*-féle képletből azt még ki kell hámozni. Egy ilyen meghatározás lenne a következő:

$$p_1 = \frac{\pi_{11}}{A_1} + q_1 \frac{1}{A_1} \int a'_{11} dA_1 + q_2 \frac{1}{A_1} \int a'_{12} dA_1 + \dots + q_r \frac{1}{A_1} \int a'_{1r} dA_1$$

Ez összeg első tagja a fogyasztási jószág egy egységére eső általános üzleti költségeket, az igazgatási stb. költséghányadot fejeze ki. A többi tagok állandói a termelési javak egységárai, integrálandó mennyiségei a termelés terjedelmével változó termelési koefficiensnek összes értékei, elosztva a fogyasztási javak mennyiségével.

Ha ezt az egyenletet az (1) egyenlet sor első egyenletével összehasonlítjuk, azt mondhatjuk, hogy a *Walras*-féle egyenlet csak egyszerűbb és általánosabb kifejezése ugyanannak, ami a *Pareto*-féle egyenletben rejtőzik, úgyhogy a *Pareto*-féle egyenletnek csak másodlagos jelentőséget tudnánk tulajdonítani, s a továbbiakban bátran figyelmen kívül hagyhatjuk. Különösen nyilvánvalóvá tehetjük ezt, ha az összeg első tag-

ját tovább elemezzük. E tag ugyanis a következőkép bontható fel:

$$\frac{a_{11}}{A_1} = p_0 = a_{01} q_1 + a_{02} q_2 + \dots + a_{0r} q_r$$

Ebből pedig az következik, hogy előző egyenletünknek a következő általánosabb alakot adhatjuk:

$$p_1 = q_1 \left(a_{01} + \frac{1}{A_1} \int a'_{11} dA_1 \right) + q_2 \left(a_{02} + \frac{1}{A_1} \int a'_{12} dA_1 \right) + \dots + q_r \left(a_{0r} + \frac{1}{A_1} \int a'_{1r} dA_1 \right)$$

amiből további általánosítással és egyszerűsítéssel már kaphatunk egy olyan egyenletet, amelyik miben sem különbözik a fenti (1) egyenletsor első egyenletétől.

Visszatérve *Walras*-hoz, meg kell említenünk, hogy *Walras* az (1) egyenletsorból kiindulva a (3) egyenletsornak egy kvantitatív meghatározást is adott a következőképpen. Ha az (1) egyenletsor első egyenletét $\frac{A_1}{p_1}$ -gyel megszorozzuk, akkor a következő egyenletet kapjuk:

$$A_1 = a_{11} A_1 \frac{q_1}{p_1} + a_{12} A_1 \frac{q_2}{p_1} + \dots + a_{1r} A_1 \frac{q_r}{p_r}$$

Ez egyenletben a törtek szorzói az igénybevett termelési javak mennyiségét jelentik. Adjunk ezeknek megfelelő jelzést, mint a (7) egyenletben:

$$a_{11} A_1 = T_1, \quad a_{12} A_1 = P_1, \quad \dots, \quad a_{1r} A_1 = K_1$$

Helyettesítsük be ezeket az előbbi egyenletbe:

$$A_1 = T_1 \frac{q_1}{p_1} + P_1 \frac{q_2}{p_1} + \dots + K_1 \frac{q_r}{p_r}$$

Differenciáljuk parciálisan ezt az egyenletet a termelési javak mennyiségére egymásután, akkor a következő eredményt kapjuk:

$$\frac{\delta A_1}{\delta T_1} = \frac{q_1}{p_1}, \quad \frac{\delta A_1}{\delta P_1} = \frac{q_2}{p_1}, \quad \dots, \quad \frac{\delta A_1}{\delta K_1} = \frac{q_r}{p_r}$$

Helyettesítsük ezt be az előbbi egyenletbe:

$$A_1 = T_1 \frac{\delta A_1}{\delta T_1} + P_1 \frac{\delta A_1}{\delta P_1} + \dots + K_1 \frac{\delta A_1}{\delta K_1} \quad (8)$$

Ez az egyenlet úgy tűnik fel, mintha a fogyasztási javak mennyiségét a termelési javak mennyiségével fejeznék ki, holott a fogyasztási javak mennyisége csakis *ugyanezen* fogyasztási javak parciális differenciálhányadosaiban nyer kifejezést. A határtermelékenységi elmélet igazolásának sem mondható ez az eredmény, mint ahogy *Moore* értékeli, mert a differenciál-

hányadosok értéke (6) egyenletsorunk első egyenlete értelmében egyszerűen

$$\frac{\delta A_1}{\delta T_1} = \frac{1}{a_{11} z_{11}}, \quad \frac{\delta A_1}{\delta P_1} = \frac{1}{a_{12} z_{12}}, \quad \dots, \quad \frac{\delta A_1}{\delta K_1} = \frac{1}{a_{1r} z_{1r}}$$

Csak ha ezeket az értékeket a differenciálhányadosok helyére behelyettesítjük, kapjuk meg azt, ami a (3) egyenletsor quantitativ meghatározásaképpen hiányzik. Hogy a (8) egyenlet önmagában nem kielégítő, mutatja *Moore* példája is, aki a (7) egyenlet meghatározására egész más utakat keresett, noha eredményének ellenőrzéséül a (8) egyenletet is felhasználta. A (7) egyenlet további vizsgálatát elhalasztjuk most már akkorra, amikor *Moore* egyenletrendszerére térünk át.

Ezzel kiindulópontul választott sémánk megfordított alakban való vizsgálatát egyelőre befejeztük. Most a másik problémára kell figyelmünket irányítanunk, amely az árak és a mennyiségek egymásközi viszonyának meghatározásában áll. Már *Cournot* úgy fogta fel az egyes gazdasági javak mennyiségét, hogy azokat árak függvényének kell tekinteni. *Walras* általánosította a tételt, mondván, hogy minden gazdasági jószág mennyisége függvénye az összes áraknak, vagyis (*Cassel* jelzéseivel):

$$(9) \quad \begin{array}{l} A_1 = F_1(p_1, \dots, p_n, q_1, \dots, q_r) \\ A_2 = F_2(p_1, \dots, p_n, q_1, \dots, q_r) \\ \vdots \\ A_n = F_n(p_1, \dots, p_n, q_1, \dots, q_r) \end{array} \quad \left| \quad \begin{array}{l} R_1 = f_1(p_1, \dots, p_n, q_1, \dots, q_r) \\ R_2 = f_2(p_1, \dots, p_n, q_1, \dots, q_r) \\ \vdots \\ R_r = f_r(p_1, \dots, p_n, q_1, \dots, q_r) \end{array} \right. (10)$$

Ezzel a mennyiségeknek az áraktól való függése *qualitative* meg van határozva. A quantitativ meghatározás irányában csak annyi történt, hogy *Walras* az egyes gazdasági alanyok határhaszonnivójában összefüggésbe hozta a mennyiségeket az árakkal. Ez azonban sokat veszített meghatározó erejéből azáltal, hogy *Auspitz* és *Lieben*, *Edgeworth*, *Fisher* és *Pareto* óta szokásossá vált a határhasznokat nem csupán egy-egy jószág, hanem minden jószág mennyiségének függvényeként fogni fel. Ha egy egyenletnek, mint

$$A_1 = F_1(p_1, \dots, p_r, q_1, \dots, q_r)$$

meghatározására csak a következő egyenleteket tudjuk nyújtani, mint

$$\begin{array}{l} U_1 = \varphi_1(A_{11}, A_{21}, \dots, A_{n1}) \\ U_2 = \varphi_2(A_{12}, A_{22}, \dots, A_{n2}) \\ \vdots \\ U_x = \varphi_x(A_{1x}, A_{2x}, \dots, A_{nx}) \end{array}$$

amelyek parciális differenciálhányadosai az egyes gazdasági alanyokra és javakra vonatkozó határhasznok, mint például

$$\frac{\delta \varphi_1}{\delta A_{11}}, \quad \frac{\delta \varphi_1}{\delta A_{21}}, \quad \dots, \quad \frac{\delta \varphi_2}{\delta A_{22}}, \quad \dots, \quad \frac{\delta \varphi_x}{\delta A_{1x}}$$

akkor az előbbi határozatlan összefüggés helyébe csak még határozatlanabb összefüggések sorozatát helyeztük, nem is beszélve a határhaszon mérhetőségének és realitásának problematikájáról. Már-már úgy látszott, hogy a kérdés itt megfeneklik, amikor a matematikai statisztika fejlődése új lehetőségeket nyújtott és itt Karl *Pearson*nak, a matematikai statisztika legnagyobb mesterének nevét kell a legnagyobb tisztelet hangján megemlítenünk. *Pearson*t nem a közgazdaságtan problematikája vezette, mikor a többszörös korreláció elméletét kidolgozta, de elmondhatjuk Henry *Schultz*-cal⁶ hogy „it would seem as if the method of multiple correlation were expressly invented for the purpose of deriving dynamic laws of demand“. Valójában a többszörös korreláció módszere nem ad sem statikai, sem dinamikai törvényszerűségeket, csak empirikus összefüggések kvantitatív meghatározását teszi lehetővé. De az empirikusan talált eredményeknek az elmélet álláspontjaival való összekapcsolódása már magában véve igen nagy haladás, amely az elmélet további fejlődésére, sem maradhatott minden hatás nélkül, mint ahogy azt Henry *Ludwell Moore* munkássága oly igen szépen is mutatja. A matematikai statisztika fejlődése a legtermékenyebb matematikai módszereket tette a közgazdaságtan elmélete számára hasznosíthatóvá. Először a legkisebb négyzetek módszerének segítségével igen egyszerű feladat egy gazdasági jelentőségű változó értékének változását kifejezni az időben, amin a trendszámítás alapszik. Már a tiszta empirizmustól való nagyobb eltávolodást jelent a többszörös korreláció módszerének alkalmazása, mely több gazdasági jelentőségű változónak párhuzamos változását szemlélteti s lehetségessé teszi minden egyes változó változásának meghatározását a többi változó változásából. Más szóval kvantitatív összefüggést ad a gazdaságilag jelentős tényezők között és így a határozatlan függvények kvantitatív meghatározására elsőrangúan alkalmas. *Moore* az elasticitás fogalmának felhasználásával még egy mélyebb összefüggést is talált, mely azonban, mint látni fogjuk, a többszörös korreláció módszerének eredményeivel a legszorosabb összefüggésben marad.

A matematika határozatlan függvények összefüggésének kvantitatív meghatározására különböző megközelítő lehetőségeket ismer, amelyek egy függvénynek, mint amilyen

$$A_1 = F_1(p_1, \dots, p_n, q_1, \dots, q_r)$$

a következő megoldásait nyújtják. Első megközelítésként:

$$A_1 = a_0 + a_1 p_1 + a_2 p_2 + \dots + a_n p_n + a_{n+1} q_1 + \dots + a_{n+r} q_r$$

⁶ Statistical Laws of Demand and Supply. 1928. 30. old.

Második és általános megközelítésként:

$$\begin{aligned}
 A_1 = & a_0 + a_1 p_1 + b_1 p_1^2 + c_1 p_1^3 + \dots \\
 & + a_2 p_2 + b_2 p_2^2 + c_2 p_2^3 + \dots \\
 & + \dots \\
 & + a_n p_n + b_n p_n^2 + c_n p_n^3 + \dots \\
 & + a_{n+1} q_1 + b_{n+1} q_1^2 + c_{n+1} q_1^3 + \dots \\
 & + \dots \\
 & + a_{n+r} q_r + b_{n+r} q_r^2 + c_{n+r} q_r^3 + \dots
 \end{aligned}$$

Ezek a meghatározások mindaddig, amíg a statisztika segítségül nem vehető, tartalmatlanok és semmitmondók. Ép azért tartozunk nagy köszönettel a statisztikának, hogy a fenti egyenletekben szereplő paramétereknek ($a, b, c \dots$) értelmet adott. Az első megközelítésképpen alkalmazott összefüggés fordul elő a többszörös korreláció elméletében, úgy-hogy a fenti összefüggés a statisztikában szokásos jelzésekkel írva, a következő alakot nyeri:

$$X_1 = a_{1..n} + b_{12..n} X_2 + b_{13..n} X_3 + b_{14..n} X_4 + \dots$$

A második és általános megközelítés fordul elő az egyetlen változó (y) időegyenletében, a trendegyenletben, ahol t az időtartam:

$$y = a + bt + ct^2 + dt^3 + \dots$$

A feladat mindkét esetben a paraméterek meghatározása s erre a matematikai statisztikának igen jó módszerei vannak. Hogy az ezekben az egyenletekben szereplő jelek értelmét világosan lássuk magunk előtt s hogy egyben tudjuk, hogy mi mindenre van szükségünk a fenti egyenletek meghatározásánál, legjobb lesz, ha klasszikus példákat idézünk.

I. Egy korrelációs egyenlet meghatározása.⁷

Anglia egyik kerületében 20 éven át megfigyelték és feljegyezték a vetési szénatermés nagyságát acre-onként cwt-ben (X_1), a tavaszi esőzés mennyiségét inch-ben (X_2) és a tavaszi hőmérséklet melegmennyiségét 42° Fahrenheit-en felül (X_3). Ezekből az adatokból a következő jelzőszámok voltak kiszámíthatók:

$$\begin{array}{llll}
 X_1 \text{ számtani átlaga } \frac{\sum X_1}{n} = M_1 = 28.02 & \text{ahol } n=20 \\
 X_2 \quad \text{,,} \quad \text{,,} \quad \frac{\sum X_2}{n} = M_2 = 4.91 & \text{,,} \quad \text{,,} \\
 X_3 \quad \text{,,} \quad \text{,,} \quad \frac{\sum X_3}{n} = M_3 = 5.94 & \text{,,} \quad \text{,,}
 \end{array}$$

⁷ Yule: An Introduction to the Theory of Statistics. 9. kiad. 1929. 253. old. Czuber: Die statistischen Forschungsmethoden. 1921. 165—166. old. Rietz: Handbook of Mathematical Statistics. 1924. 141. old.

A szóródások, vagyis az évi adatoknak a huszéves átlagtól való közepes eltérései, ha az eltérések meghatározása

$$x_1 = X_1 - M_1 \quad x_2 = X_2 - M_2 \quad x_3 = X_3 - M_3$$

$$\text{akkor } X_1 \text{ közepes eltérései } \sqrt{\frac{\sum (x_1^2)}{n}} = \sigma_1 = 4.42$$

$$X_2 \quad ,, \quad ,, \quad \sqrt{\frac{\sum (x_2^2)}{n}} = \sigma_2 = 1.10$$

$$X_3 \quad ,, \quad ,, \quad \sqrt{\frac{\sum (x_3^2)}{n}} = \sigma_3 = 85$$

A korrelációs koeficiensek, vagyis X_1 -nek X_2 -vel, X_1 -nek X_3 -mal és X_2 -nek X_3 -mal való összefüggését mutató együtt-
hatók:

$$X_1 \text{ és } X_2 \text{ összefüggési együttthatója } \frac{\sum (x_1 x_2)}{n \sigma_1 \sigma_2} = r_{12} = + 0.80$$

$$X_1 \text{ és } X_3 \quad ,, \quad ,, \quad \frac{\sum (x_1 x_3)}{n \sigma_1 \sigma_3} = r_{13} = - 0.40$$

$$X_2 \text{ és } X_3 \quad ,, \quad ,, \quad \frac{\sum (x_2 x_3)}{n \sigma_2 \sigma_3} = r_{23} = - 0.56$$

Mint látható, a korreláció pozitív és negatív egyaránt lehet. A korrelációs koeficiens +1-től —1-ig minden értéket felvehet. A statisztika elmélete még lehetővé teszi, hogy a közepes eltérések, valamint a korrelációs koeficiensek értékét módosítsuk, ha több változót veszünk figyelembe.

Igy változik a jelen esetben is a közepes eltérések értéke σ_1 , σ_2 , σ_3 a következő képletek alapján:

$$X_1\text{-re nézve } S_{1,23} = \sigma_1 \sqrt{(1-r_{12}^2)(1-r_{13,2}^2)} = 2.64$$

$$X_2\text{-re } ,, \quad S_{2,13} = \sigma_2 \sqrt{(1-r_{12}^2)(1-r_{23,1}^2)} = 0.59$$

$$X_3\text{-ra } ,, \quad S_{3,12} = \sigma_3 \sqrt{(1-r_{13}^2)(1-r_{23,1}^2)} = 68.65$$

A korrelációs koeficiensek változott értéke már ezekben a képletekben szerepel. Kiszámításuk a következőképpen történik:

$$X_1, X_2 \text{ között } r_{12.3} = \frac{r_{12} - r_{13} r_{23}}{\sqrt{(1-r_{13}^2)(1-r_{23}^2)}} = + 0.76$$

$$X_1, X_3 \text{ „ } r_{13.2} = \frac{r_{13} - r_{12} r_{23}}{\sqrt{(1-r_{12}^2)(1-r_{23}^2)}} = + 0.10$$

$$X_2, X_3 \text{ „ } r_{23.1} = \frac{r_{23} - r_{12} r_{13}}{\sqrt{(1-r_{12}^2)(1-r_{13}^2)}} = - 0.44$$

A módosított közepes eltérés még egy másik módon is meghatározható, még pedig úgy, hogy benne csak egy korrelációs koefficiens szerepel, egy generális koefficiens, amely kifejezi egy változónak az összes többi változókkal való együttes összefüggését. Így X_1 -nek X_2 -vel és X_3 -mal egyszerre való összefüggésére nézve kapjuk a következőket:

$$S_{1.23} = r_1 \sqrt{1 - R_{1.23}^2} = 2.64$$

amelyben

$$1 - R_{1.23}^2 = (1 - r_{12}^2) (1 - r_{13.2}^2)$$

és ebből X_1 generális korrelációs koefficiense

$$R_{1.23} = \sqrt{\frac{r_{12}^2 + r_{13}^2 - 2 r_{12} r_{13} r_{23}}{1 - r_{23}^2}} = + 0.80$$

Ha ugyanezt az eljárást X_2 -re és X_3 -ra nézve is végrehajtánók, a következő eredményeket kapnók:

$$R_{2.13} = + 0.84$$

$$R_{3.12} = + 0.57$$

Ezzel adva vannak számunkra az összes adatok, amelyek egy korrelációs egyenlet felállításához szükségesek. Ha csak két változó összefüggéséről volna szó, akkor ezek összefüggését egy sík-koordinátarendszerben szemléletessé tehetjük. Ha kiindulópontul mindegyik változó átlagértékét választjuk, úgyhogy a koordináták az átlagértékektől való eltérésekkel azonosok, akkor a két változó összefüggésére nézve a következő két korrelációs egyenlet állítható fel:

$$x_1 = b_{12} x_2$$

$$x_2 = b_{21} x_1$$

Hogy áttérhessünk a változók abszolút értékeire, nem kell mást tennünk, mint a koordinátarendszer kezdőpontját áthelyeznünk. Így kapjuk, hogy

$$X_1 - M_1 = b_{12} (X_2 - M_2)$$

$$X_2 - M_2 = b_{21} (X_1 - M_1)$$

$$X_1 = (M_1 - b_{12} M_2) + b_{12} X_2$$

$$X_2 = (M_2 - b_{21} M_1) + b_{21} X_1$$

$$X_1 = a_1 + b_{12} X_2$$

$$X_2 = a_2 + b_{21} X_1$$

Az első parameter (a) ezzel meg van határozva. A kérdés csak az, hogy mi a második parameter (b) értéke. Erre nézve a következő meghatározásaink vannak:

$$b_{12} = r_{12} \frac{\sigma_1}{\sigma_2} \quad b_{21} = r_{12} \frac{\sigma_2}{\sigma_1} \quad r_{12} = \sqrt{b_{12} b_{21}}$$

Ezt a második parametert regressziós koefficiensnek nevezzük és pedig b_{2-1} -et X_1 regressziós koefficiensének X_2 -vel szemben (X_2 regressziójának X_1 -gyel szemben) és b_{1-2} -t X_2 regressziós koefficiensének X_1 -gyel szemben (X_1 regressziójának X_2 -vel szemben).

Ezek a regressziós koefficiensek is változnak azonban, mihelyt több változóra térünk át. A számuk is megszorodik, mert minden változó pár között új regressziók jönnek létre. Így változik b_{12} is a következőképpen:

$$b_{12 \cdot 3} = r_{12 \cdot 3} \frac{S_{1 \cdot 23}}{S_{2 \cdot 13}} = \frac{r_{12} - r_{13} r_{23}}{1 - r_{23}^2} \cdot \frac{\sigma_1}{\sigma_2} = \beta_{12 \cdot 3} \frac{\sigma_1}{\sigma_2}$$

A β alatt a regressziós koefficiensnek egy módosított alakját értjük, amelynek használata bizonyos számításbeli előnyökkel jár és a korrelációs egyenletre alkalmazva nem jelent mást, mint a koordinátarendszer (ezuttal már tér-koordinátarendszer) kezdőpontjának áthelyezését. Ha ellenben abszolút értékekre térünk át, a módosított regressziós koefficiensek visszamódosulnak. Három változóval X_1 -re nézve most már a következő korrelációs egyenleteket állíthatjuk fel⁵

$$\begin{aligned} \bar{X}_1 &= \beta_{1 \cdot 2 \cdot 3} \bar{X}_2 + \beta_{1 \cdot 3 \cdot 2} \bar{X}_3 \\ x_1 &= b_{12 \cdot 3} x_2 + b_{13 \cdot 2} x_3 \\ X_1 &= (M_1 - b_{12 \cdot 3} M_2 - b_{13 \cdot 2} M_3) + b_{12 \cdot 3} X_2 + b_{13 \cdot 2} X_3 \\ X_1 &= a_{1 \cdot 23} + b_{12 \cdot 3} X_2 + b_{13 \cdot 2} X_3 \end{aligned}$$

A regressziós koefficiensek kiszámításánál nagy könnyebbséget okoz, ha a „null-foku“ korrelációs koefficiensből egy determinánst készítünk *Pearson* mintájára, ebből a módosított koefficienseket (β) kiszámítjuk, amelyből a tulajdonképpeni koefficiensek (b) az általános formula alapján azonnal megkaphatók. Az adott esetben a determináns a következő:

$$\Delta = \begin{vmatrix} 1 & r_{12} & r_{13} \\ r_{12} & 1 & r_{23} \\ r_{13} & r_{23} & 1 \end{vmatrix}$$

Ebből a módosított regressziós koefficiensek és a generális korrelációs koefficiens értéke a következő formulák alapján kapható meg:

⁵ Az $\bar{x}_1$ $\bar{x}_2$ $\bar{x}_3$ értéke per definitionem $\frac{X_1 - M_1}{\sigma_1}$, $\frac{X_2 - M_2}{\sigma_2}$, $\frac{X_3 - M_3}{\sigma_3}$.

$$\beta_{12.2} = \Delta_{12}/\Delta_{11}, \quad \beta_{13.2} = -\Delta_{13}/\Delta_{11}, \quad R_{1.23} = \sqrt{1 - \Delta/\Delta_{11}}$$

amely formulákban az index-szel ellátott determinánsok a fenti determináns alldeterminánsait jelzik s az indexek számai az alldeterminánsok képzésénél kihagyandó hasábokat és sorokat jelzik. Így például Δ_{12} értéke:

$$\Delta_{12} = \begin{vmatrix} r_{12} & r_{23} \\ r_{13} & 1 \end{vmatrix} = r_{12} - r_{13}r_{23}$$

Ez az eljárás mindhárom változónk korrelációs egyenletének regressziós koefficienseire megfelelően alkalmazható. Ezen az alapon X_1 -re nézve a következő korrelációs egyenleteket kapjuk, kiszámított paraméterekkel:

$$\begin{aligned} \bar{X}_1 &= 0.83916 \bar{X}_2 + 0.06993 \bar{X}_3 \\ x_1 &= 3.37 x_2 + 0.0037 x_3 \\ X_1 &= 9.28 + 3.37 X_2 + 0.0037 X_3 \end{aligned}$$

Ugyanezen a módon felállíthatjuk X_2 és X_3 korrelációs egyenletét is a következő paraméterekkel:

$$\begin{aligned} X_2 &= -40.74 + 1.71 X_1 - 0.0038 X_3 \\ X_3 &= 526.13 + 2.51 X_1 - 0.50 X_2 \end{aligned}$$

A három változó korrelációs egyenletének összefüggésére érdemes egyet (pl. X_1 -et) valamennyiből kiszámítani. Akkor a következő egyenleteket kapjuk:

$$\begin{aligned} X_1 &= 9.28 + 3.37 X_2 + 0.0037 X_3 \\ X_1 &= 23.825 + 0.5526 X_2 + 0.0022 X_3 \\ X_1 &= -209.61 + 0.3984 X_2 + 0.1992 X_3 \end{aligned}$$

Ez az eredmény kell, hogy a paraméterek jelentőségére nézve bizonyos óvatosságra intsen, mert ha árak és mennyiségek hasonló korrelációs egyenleteiből a paraméterek segítségével elaszticitásokat akarunk kiszámítani, mint ahogy Henry *Schultz* tette, ellentmondó eredményeket kaphatunk, aszerint, hogy melyik korrelációs egyenletből indulunk ki. Azt hisszük azonban, hogy a fenti három egyenlet közül csakis az elsőnek van racionális értelme és így az az ellentmondás, amelyet Henry *Schultz* talált, voltaképpen nem is létezik. Adott példánkban ez így van, árak és mennyiségek kölcsönhatásánál azonban nem ilyen kétségtelenül van így és legalább is oda kell vezetnie, hogy az árelaszticitás (flexibility) és a mennyiség-elaszticitás (elasticity) egymásnak nem reciprok értéke, mint ahogy *Moore* definíciójából következne. Valamilyen ellentmondás tehát mindenképpen adódik ez egyenletekből, ha a közgazdasági elméletben nyert felhasználásukat tekintjük.⁹ Erre

⁹ Ez az ellentmondás csak akkor kerülhető el, ha Henry *Schultz* példájára több korrelációs egyenletet egyetlenegy közös egyenletbe vonunk össze. Lásd később.

a kérdésre még visszatérünk az elaszticitás fogalmának magyarázatánál.

II. Egy trendegyenlet meghatározása.¹⁰

1897 elejétől 1921 végéig az Egyesült Államokban az üzleti bukások száma 301.958 volt. Ha egy koordinátarendszerben az abscisszatengelyre (x) felmérjük az időpontot s a koordinátatengelyre (y) az évenkénti bukások számát s a koordinátarendszer síkjában így nyert pontokat összekötjük, egy görbét kapunk, amely jellegzetesen fluktuál fel és le egy körül elképzelhető középvonal körül, mint amelynek meghatározására a trendszámítás irányul is. A trend, mint a fluktuáció tengelye, állandó irányvonala, ellenállhatatlanul szuggerálja az embernek azt a hitet, hogy ez a trendvonal egy relativ egyensúlyhelyzet kifejezője és nem is lehet ennél fogva csodálkoznunk azon, ha *Moore* dinamikai elméletében a trendvonal a mozgó egyensúly (moving equilibrium), a dinamikai egyensúlyvonal szerepét játssza. A korrelációs egyenlet geometriai értelme szerint a változók abszolút értékeinek szóródása közepette egy egyenest, egy tengelyvonalat határoz meg, ugyanígy határoz meg egy tengelyvonalat a trendegyenlet is, mely a megközelítés mértéke szerint lehet egyenes, másodfoku parabola, harmadfoku parabola és így tovább. A görbe kiegyengetése (smoothing) egyszerűen mozgó átlagok (moving averages) segítségével is történhetik, aminek illusztrálására szolgáljon a következő példa. 1897 elejétől 1906 végéig az üzleti bukások száma az Egyesült Államokban az évek sorrendjében a következő volt:

13083, 11615, 9642, 9912, 10648, 9973, 9775, 10417, 9967, 9385.

Ebből az 1—5, 2—6, 3—7, 4—8, 5—9, 6—10 év összege elosztva az évek számával, 5-tel;

10980, 10358, 9990, 10145, 10156, 9903.4.

Ezek a mozgó átlagok, amelyek az előbbi számokat már lényegesen kiegyengetik. Sokkal tökéletesebb módszer ellenben az, amely a legkisebb négyzetek módszerét hívja segítségül s amely matematikailag sokkal pontosabb eredményre vezet. A legkisebb négyzetek módszerének igazolását itt természetesen nem adhatjuk, de *Czuber*, *Rietz*, *Mills*, *Bowley* statisztikai munkáiban nagyon jó magyarázatokat találhatunk. Itt csak az eljárást mutatjuk be említett példánkon s ez az eljárás valóban nagyon egyszerű, ha sok számolással jár is, melyet a logaritmustábla használata bizonyára megkönnyíthet. A feladat egy trendegyenlet parametereinek meghatározása, amely aszerint változik, hogy milyen megközelítéssel (egyenes, másodfoku parabola, harmadfoku parabola stb.) akarunk dolgozni. Az első három megközelítésre vonatkozó egyenletek típusai:

¹⁰ *Mills*: Statistical Methods applied to Economics and Business. 1925. 284—288. old. *Rietz*: Handbook of Mathematical Statistics. 1924. 66—67. old.

$$\begin{aligned}
 y &= a + bt \\
 y &= a + bt + ct^2 \\
 y &= a + bt + ct^2 + dt^3
 \end{aligned}$$

A számításainkat lényegesen leegyszerűsíthetjük, ha kezdőidőpontul a 25 évi időtartam közepét, 1909-et vesszük, mert akkor az előző időpontok negatív előjelt kapnak és az időpontok összege 0-val lesz egyenlő. Az egyenletek meghatározásához a statisztikai adatokból a következő összegeket kell kiszámítanunk:

$$\begin{array}{llll}
 n = 25 & \Sigma(t) = 0 & \Sigma(t^3) = 0 & \Sigma(t^5) = 0 \\
 & \Sigma(t^2) = 1300 & \Sigma(t^4) = 121.420 & \Sigma(t^6) = 13.471.900 \\
 & \Sigma(y) = 301.958 & \Sigma(ty) = 188.084 & \\
 & \Sigma(t^2y) = 15.516.228 & \Sigma(t^3y) = 9.881.156 &
 \end{array}$$

Ezekkel az összegekkel kiszámíthatjuk az alábbi „normál“-egyenletekből a szükséges parametereket. Egyenes vonal esetében:

$$\begin{aligned}
 \Sigma(y) &= na + b \Sigma(t) \\
 \Sigma(ty) &= a \Sigma(t) + b \Sigma(t^2)
 \end{aligned}$$

Az áthuzott tagok az adott esetben nullával egyenlők és a kiszámított paraméterek (a, b) segítségével a trendegyenlet:

$$y = 12.078 + 144.7 t$$

A normálegyenletek a másodfokú parabola esetében:

$$\begin{aligned}
 \Sigma(y) &= na + b \Sigma(t) + c \Sigma(t^2) \\
 \Sigma(ty) &= a \Sigma(t) + b \Sigma(t^2) + c \Sigma(t^3) \\
 \Sigma(t^2y) &= a \Sigma(t^2) + b \Sigma(t^3) + c \Sigma(t^4)
 \end{aligned}$$

Az áthuzott tagok megint nullával egyenlők és a kiszámított paraméterek (a, b, c) segítségével a trendegyenlet:

$$y = 12.258 + 144.7 t - 3.45 t^2$$

A normálegyenletek a harmadfokú parabola esetében:

$$\begin{aligned}
 \Sigma(y) &= na + b \Sigma(t) + c \Sigma(t^2) + d \Sigma(t^3) \\
 \Sigma(ty) &= a \Sigma(t) + b \Sigma(t^2) + c \Sigma(t^3) + d \Sigma(t^4) \\
 \Sigma(t^2y) &= a \Sigma(t^2) + b \Sigma(t^3) + c \Sigma(t^4) + d \Sigma(t^5) \\
 \Sigma(t^3y) &= a \Sigma(t^3) + b \Sigma(t^4) + c \Sigma(t^5) + d \Sigma(t^6)
 \end{aligned}$$

Az áthuzott tagok ezuttal is nullával egyenlők és a kiszámított paraméterek (a, b, c, d) segítségével a trendegyenlet:

$$y = 12.258 + 482 t - 3.45 t^2 - 3.61 t^3$$

Ezzel a trendegyenlet képzési módjáról és a normálegyenletek alakulásáról is bizonyos fogalmat alkothatunk magunknak, amihez még hozzáfűzzük a következőket. A legkisebb négyzetek módszerének kiindulópontja az volt, hogy egy és ugyanazon értékre vonatkozólag különböző megfigyeléseink (egyenleteink) vannak, amelyek egymással nem férnek össze. Igyekeznünk kell tehát egyenleteinket úgy átformálni, hogy az ellentmondás kiküszöböltessék, de úgy, hogy eltérésünk a tény-

leg megfigyelt adatoktól mégis csak a lehető legkisebb legyen. Ha egyszerűen az eltérések összege szerint itélnénk, megtörténhetnék, hogy két ellenkező irányu nagy hiba az összegben eltűnnék, holott a valóságban eredményünket teljesen értéktelenné tenné. Ezt kerüli el az eltérések négyzeteinek összegezése, mert a négyzetreemeléssel az összes eltérések pozitív előjelt kapnak. Ez a gondolat az alapja a szóródás, a közepes eltérés kiszámításának is és ez az alapja az ellentmondó megfigyelések olyan adjusztálásának, amelynél az adjusztálással a legkisebb hibát akarjuk elkövetni. A megfigyelt adatok trendszerű kiegyengetése is úgy történik, mintha a különböző időpontokban megfigyelt adatoknak egymástól való eltérése „hiba” volna. A feladat tehát az, hogy ezeket az ellentmondó eltéréseket kiküszöböljük s eközben a megfigyelt adatokon mégis a legkisebb erőszakot kövessük el. Emellett annyi egyenletet kell képeznünk, ahány ismeretlenünk van s az adjusztált egyenleteknek ez a megfelelő száma az, amelyeket normál-egyenleteknek hívunk. Ez alapon az ismeretlenek kiszámítása már egyszerű feladat s az így kapott trendegyenlet a lehető legkisebb eltérés elve alapján jellemző az összes feldolgozott eltérő adatokra.

Ha most visszagondolunk a mi „ellentmondó” korrelációs egyenleteinkre, akkor mindjárt azt hihetnők, hogy készen kínálkozik ott is a megoldás. Nem kellene egyebet tennünk, mint a legkisebb eltérés elve alapján a különböző korrelációs egyenleteket összeolvasztanunk, hogy egyenletünk a közgazdasági elmélet igényeinek megfelelően. De az az eljárás, amelyet a trendegyenletnél alkalmaztunk, itt most már nem használható, mert amint Henry *Schultz* két változó korrelációs egyenleteivel kapcsolatban rámutatott, a két egyenlet voltaképpen összemérhetetlen, mert az alapjául szolgáló legkisebb eltérések más irányuak, amennyiben az eltérések egyik csoportja az abscisszatengely, másik csoportja a koordinátatengely irányát követi.¹¹ Két változó mellett tehát a megoldás az, hogy a két korrelációs egyenletnek megfelelő két egyenes között egy közbelső egyenest találjunk, melynél a mindkét irányu eltérés négyzeteinek összege a legkisebb. Így határozta meg Henry *Schultz* a cukor keresleti „görbéjét” az Egyesült Államokra és az 1890 elejétől 1914 végéig terjedő 25 évi időszakra. Láncrelativokat alkalmazva abszolút számok helyett (amire még visszatérünk) a két korrelációs egyenlet és a belőlük alkotott

¹¹ Statistical Laws of Demand and Supply. 1928. 43. old. A különböző korrelációs egyenletek kiszámításának alapjául ugyanis szintén a legkisebb négyzetek módszere szolgál. De minden egyes korrelációs egyenletnél az eltérések négyzeteinek minimálása más irányban történik. A különböző korrelációs egyenletek összevonásánál tehát arra kell törekedni, hogy a minimum minden irányban egyszerre mutakozzék.

„best fitting“ egyenlet a következő volt (x mennyiségekre, y árakra vonatkozik):

$$\begin{aligned}x &= 1.482 - 0.4435 y & y &= 2.084 - 1.0471 x \\y &= 2.910 - 1.8404 x\end{aligned}$$

Ugyanigy járva el trendrációk alkalmazásánál láncrelatívok helyett (amire szintén visszatérünk), a következő eredményt kapta:

$$\begin{aligned}x &= 1.451 - 0.4509 y & y &= 2.34 - 1.33424 x \\y &= 2.979 - 1.9782 x\end{aligned}$$

Mindkét esetben a harmadik egyenlet már megfelellhet a közgazdasági elmélet igényeinek. Egyben megállapítható, hogy ennek az elvnek megfelelő alkalmazására volna több változó esetében is szükségünk, de ez az eljárás ezidőszert még kellőképpen kidolgozva nincs, noha *Pearson* már 1901-ben alkalmazta ugyanezt az elvet három változóra, *Uhler* pedig 1925-ben négy változóra.

A többszörös korreláció módszerének alkalmazása szempontjából közömbös, hogy abszolút számokat helyezünk-e korrelációba, vagy pedig viszonyyszámokat. Igen heterogén természetű mennyiségek összehasonlításánál a viszonyyszámoknak nagy előnyeik vannak s amellet a viszonyyszámoktól is bármikor visszatérhetünk az abszolút számokhoz. Amikor árakat és mennyiségeket hasonlítunk össze egymással, határozottan előnyös láncrelatívok vagy trendrációk alkalmazása, mert ezek révén ugy az áraknál, mint a mennyiségeknél olyan értékeket kapunk, amelyek nagysága 1 körül ingadozik, hol több, hol kevesebb. Szinte azt mondhatnók, hogy ezzel a fogással sikerül heterogén mennyiségeket közös nevezőre hozni. Az az előnye is van viszonyyszámok alkalmazásának, hogy ezek többévi átlaga esetleg éppen 1-gyel lehet egyenlő, aminek nem lebecsülendő számításbeli előnyei vannak. Láncrelatívok jönnek létre, ha az egy évre vonatkozó értékeket az előző év hasonló értékeivel elosztjuk. Trendrációt pedig ugy kapunk, ha egy évre vonatkozó abszolút értékeket az ugyanazon évre vonatkozó trendértékekkel elosztunk. Így kapcsolódik össze a korrelációs módszer a trendszámítással, ha trendrációkat szándékszunk korrelációba hozni egymással. Az adatok további adjusztálása is lehetséges, ha láncrelatívok vagy trendrációk képzése előtt az abszolút adatokból elimináljuk a pénzérték változását és a népesség szaporodását. Az előbbit elérhetjük, ha az árakat a mindenkori árindexszel elosztjuk, az utóbbit, ha a mennyiségeket a mindenkori népesség számával elosztjuk. Henry *Schultz* mindkettőt megtette s ez alapon előbb közölt cukorkeresleti egyenletei a) láncrelatívokban, b) trendrációkban a következőkép változtak:

a) láncrelatívokkal:

$$\begin{aligned}x &= 1.416 - 0.3995 y & y &= 2.119 - 1.1090 x \\y &= 3.113 - 2.0817 x\end{aligned}$$

b) trendrációkkal:

$$\begin{aligned}x &= 1.427 - 0.4268 y & y &= 2.480 - 1.4801 x \\y &= 3.136 - 2.1356 x\end{aligned}$$

Ha ezeket az egyenleteket az előzőkkel összehasonlítjuk, azt látjuk, hogy az eltérések a különbözőképpen meghatározott egyenletek között nem olyan nagyok, mint várni lehetne.

Ezek után az ember nagy érdeklődéssel várhatná ez egyenleteknek, mint a kereslet „görbáját” meghatározó egyenleteknek szembeállítását hasonló egyenletekkel, mely utóbbiak azonban a kínálat „görbáját” volnának hivatva meghatározni. Azt tapasztaljuk azonban, hogy a kínálat görbéjének meghatározása nagyobb nehézségekbe ütközik. Ez az eredmény kell, hogy némi meglepetést keltsen, mert hisz az elméletben hozzászoktunk ahhoz, hogy a kínálat meghatározása sokkal kevesebb gondot okoz, mint a keresleté. Az elméleti viták nagyobb része nem a kínálat, hanem a kereslet körül folyt le, s íme most azt tapasztaljuk, hogy a statisztikai vizsgálatban a szerepek kicserélődtek. Az ok abban áll, hogy a statisztika árakat és mennyiségeket helyez szembe egymással, ugyanazokkal az árakkal, egy értelemben, ugyanazokat a mennyiségeket két értelemben kellene szembehelyezni. Ha feltételezzük, hogy a mennyiségek a kínálatot fejezik ki, mint ahogy az elméletben hozzászoktunk, akkor a kereslet meghatározása problematikus. Ha ellenben a statisztikai vizsgálat a mennyiségeket a kereslettel azonosítja, akkor a kínálatnak kell problematikussá válnia. Amennyire logikus az előbbi, annyira igazolt statisztikailag az utóbbi. A fogyasztásról ugyanis van elég megbízható statisztika, a termelésről ellenben igen gyakran nincsen. A fogyasztott mennyiségekkel tehát lehet operálni, a kereslet meghatározásánál, a termelt mennyiségekkel ellenben nem lehet, a kínálatnál. Amellett a fogyasztást kell és lehet egy szűkebb területre, egy országra, korlátozva vizsgálni, a termelést ellenben, különösen világpiaci áruknál, nem lehet. Így történhetett, hogy amíg a burgonyára még találhatott Moore kínálati görbét, az Egyesült Államokra korlátozva, a cukorra ez Schultznak már nem sikerülhetett. Így Moore szembeállíthatta a burgonya keresleti és kínálati egyenletét egy szerencsés ötletnek, a „lagging method”-nak (késleltető módszernek) segítségével, olyformán, hogy minden évi mennyiséget (fogyasztást) a folyó évi árakkal szembeállítva keresletnek, az előző évi árakkal szembeállítva pedig kínálatnak minősített. Az 1900 elejétől 1913 végéig terjedő időszakra kiszámított trendrációknál a kereslet korrelációs koefficiense $r = -0.95$ volt a folyó évi árakkal, s a kíná-

lat korrelációs koefficiense $r = +0.80$ volt az előző évi árakkal, ami igen magas és megfelel annak a követelménynek is, hogy a kereslet fordított arányban, a kínálat ellenben egyenes arányban változik az árakkal. A burgonyánál az évi „lagging” megfelel a termelési időtartam okozta eltolódásnak, minélfogva lehetséges, hogy a kínálat az előző évi s a kereslet a folyó évi árak hatása alatt áll. A burgonyára nézve az Egyesült Államok úgy a termelés, mint a fogyasztás szempontjából zárt terület, úgyhogy nem csodálható, hogy Moore módszere a háboru előtti aránylag csendes 14 évre eredményesnek bizonyult. A „lagging” módszerének még az az érdekessége is megvan, hogy pusztán ezzel az egy változtatással lehetséges egy gazdasági ciklust létrehozni, amely soha egyensúlyba nem jön és az egyensúlytól egyre jobban el se távolodik. Szükséges ezt hangsúlyozni Umberto Riccinél Moore fölött gyakorolt ellenkező értelmű és nézetünk szerint helyt nem álló kritikájával szemben.¹² Ha ugyanis árindexeket, keresletindexeket és kínálatindexeket helyezünk egymással szembe, logikusan az alábbi csoportosítás lehetséges, amely megfelel egy négyéves ciklusnak, mert, mint látható, az ötödik évben minden előről kezdődik. A táblázat érthetővé válik, ha arra gondolunk, hogy az árat a kereslet és a kínálat együttesen határozza meg, a keresletet a folyó évi, a kínálatot az előző évi ár irányítja s a keresletnek az árral való korrelációja negatív, míg a kínálaté pozitív:

	1 év	2 év	3 év	4 év	5 év	
(1) ár	100	110	100	90	100	
(2) kereslet	100	90	100	110	100	$r_{12} = -$
(3) kínálat	90	100	110	100	90	$r_{13} = +$

Moore-nak a „lagging” módszerével sikerült a kereslet és kínálat egyenletét felállítani a fentemlített adatokra vonatkozólag és pedig (y árak, x mennyiségek):

$$y = 2.425 - 1.425 x$$

$$y = - 0.222 + 1.222 x$$

ahol a baloldali egyenlet a kereslet, a jobboldali egyenlet pedig a kínálat egyenlete. Mindenesetre a két egyenlet egyszerű korrelációs egyenlet, amelyek a *Schultz*-féle „best-fitting” probléma egyszerű elmellőzésével készültek. Már a cukornál más volt az eredmény. *Schultz* vizsgálatai azt bizonyítják, hogy a „lagging” módszere nem vezet sikerre. A nyert korrelációs ko-

¹² Die „synthesisische Ökonomie“ von H. L. Moore. Zeitschrift für Nationalökonomie. 1930. I. köt., 5. füzet, 694—668 old. *Ricci* tévedése onnan ered, hogy csak a kínálat és az ár egymásrahatását vizsgálja, a kereslet behatásáról pedig megfeledkezik. Lásd különösen a 655. oldalt, ahol teljesen hamis alapon egy „wachsendes Ungleichgewicht”-et számít ki, persze a keresletről teljesen megfeledkezve.

efficiensek nem felelnek meg az elméleti követelményeknek, amennyiben $r = +1$ -et megközelítő érték helyett *Schultz* adjusztált trendrációknál egyenesen $r = -0.1$ -et talált s a korreláció egy eljárás mellett sem volt kielégítő (nem adjusztált trendrációknál $+0.01$, adjusztált láncrelativoknál $+0.32$, nem adjusztált láncrelativoknál $+0.43$). *Schultz* ennél fogva megpróbálta az időszakok variálását az ár-átlagok kiszámításánál s a mennyiségeknél a belföldi termelést, a gyarmati behozatalt s a külföldi behozatalt külön-külön és együttesen korrelálta a különböző árátlagokkal, anélkül, hogy bármelyik módszer is olyan kielégítő eredményre vezetett volna, hogy segítségével egy reprezentatív kínálati „görbét” tudott volna megszerkeszteni. A végén azután a világ cukortermelését és cukorfogyasztását állította szembe pusztán azon az alapon, hogy a világ cukortermelésének adatai az előző évi newyorki cukorárakkal pozitív korrelációban ($r = +0.59$) és a folyó évi newyorki cukorárakkal negatív korrelációban ($r = -0.85$) vannak. Ez tehát visszatérés a „lagging” módszeréhez, amely mellett azonban a korrelációs koefficiens nem az ellenőrzés, hanem a bizonyítás szerepét játssza, az eredmény tehát nem mondható kielégítőnek. Összehasonlítás kedvéért ideiktatjuk *Schultz*-nak így talált keresleti és kínálati egyenletét, amely láncrelativokban van számítva:

$$y = 2.5539 - 1.4888 x$$

$$y = -0.7506 + 1.6788 x$$

ahol a baloldalon megint a kereslet és jobboldalon a kínálat egyenlete szerepel. *Schultz* még beható vizsgálat alá vette az elaszticitás statisztikai értelmét és kimutatta annak többértelműségét, aszerint, hogy milyen egyenletet differenciálunk, mert a különböző egyenletek eltérő paraméterei belemennek az elaszticitás quantitativ meghatározásába. Ennek a vizsgálódásnak egyik termékeny mellékhatása volt, hogy sikerült szerencsésen agyonütnie *Pigou*-nak egy nagyigényű képletét a vám áremelő hatásának meghatározásáról, mely képlet érdemleges tartalma csak annyi, hogy az Egyesült Államok cukorvámjának 83%-a áremelő hatásu, mert az Egyesült Államokon kívüli cukortermelés a világtermelés 83%-a! Ez a kapitány életkorának meghatározására a hajó tonnatartalmából! *Pigou* az „Economics of Welfare” 1929. évi (3-ik) kiadásából nagyigényű képletét szép csendben el is távolította.¹³

Fenti (9) és (10) függvényegyenletsorunk quantitativ meghatározása tekintetében, mondhatnók, új korszakot jelent Henry Ludwell *Moore* munkássága. Ő volt az, aki a többszörös korreláció módszerét először alkalmazta módszeresen gazdasági problémák meghatározására. Az Egyesült Államok gyapottermelésének a termésjelentésekkel (előzetes becslésekkel), az idő-

¹³ Lásd az 1924. évi (2-ik) kiadás 745—749. oldalát. *Schultz* ezzel a kérdéssel idézett könyvének 193—205. oldalán foglalkozik.

járással és az árakkal kapcsolatos vizsgálata az 1890 elejétől 1914 végéig terjedő időszakra nagyon sok, igen érdekes részletet tartalmaz. *Moorenak* erről szóló könyve¹⁴ a többszörös korreláció módszerének megértésére nézve is igen tanulságos. De ennek a könyvnek a jelentőségénél még sokkal nagyobb jelentőségű legújabb munkája, a „Synthetic Economics“, mely 1929-ben jelent meg és összefoglalja *Moore* újabb vizsgálatainak eredményét. Nagyjelentőségű, hogy *Moore* teljes, zárt egységű elméletet igyekszik adni, a dinamikai egyensúly elméletét, melyet szerves kapcsolatba hoz *Walras*-nak felül nem mult statikai egyensúlyelméletével és egyben összekapcsolja a statisztikai elmélet legújabb eredményeit s a gazdasági statisztika empirikus adatait a gazdasági elmélet megállapításaival. Azt is mondhatnók, hogy a közgazdaságtan matematikai módszerének nagy sikereként kell tekinteniünk *Moore* eredményeit.

Moore rendszerének középpontjában az *elaszticitás* fogalma áll, melynek értéke a *Marshall* által szerencsés kézzel meghatározott képlet szerint 1 körül ingadozik. Inelasztikus keresletnél az elaszticitás 1-nél kisebb, elasztikus keresletnél pedig 1-nél nagyobb. *Moore* most már az elaszticitás fogalmát általánosította, amennyiben hatféle elaszticitást különböztetett meg: 1. a kereslet elaszticitását (elasticity of demand), 2. ennek reciprok értékét, a keresleti ár elaszticitását (flexibility of price), 3. a kínálat elaszticitását (elasticity of supply), 4. ennek reciprok értékét, a kínálati ár elaszticitását (responsiveness of price), 5. a termelési költségek elaszticitását (relative cost of production), 6. a termelés elaszticitását (relative efficiency of organisation).

Ha a keresletet és kínálatot megkülönböztetjük, akkor fenti (9) és (10) egyenlet sorunkat külön kell felállítanunk a keresletre és külön a kínálatra. Mivel azonban *Moore* a fogyasztási javaknál általában a keresletet, termelési javaknál általában a kínálatot veszi figyelembe, a rövidség kedvéért az alábbiakban a (9) egyenlet sorát csak a kereslet, a (10) egyenlet sorát csak a kínálat szempontjából fogjuk figyelembe venni s kifejezetten megemlítjük, ha ettől a szokástól eltérünk. A kereslet elaszticitását tehát a fogyasztási javakra, a kínálat elaszticitását pedig a termelési javakra fogjuk meghatározni s a termelés elaszticitásánál megint a fogyasztási javakra leszünk figyelemmel. Eszerint a kereslet elaszticitásának képlete (A_1 árura, melynek ára p_1):

$$\begin{aligned} \epsilon_{11} &= \frac{p_1}{A_1} \frac{\partial A_1}{\partial p_1} = \beta_{11} \\ &= \beta_{11} + \beta'_{11} p_1 \\ &= \beta_{11} + \beta'_{11} p_1 + \beta''_{11} p_1^2 \end{aligned}$$

¹⁴ Forecasting the Price and Yield of Cotton. 1917.

Ez azt jelenti, hogy az ár és a keresleti mennyiség hányadosát megszorozzuk mindkét érték változásának fordított hányadosával és az érték lehet állandó minden változás mellett (konstans), lehet az árváltozással számtani arányban változó (lineáris), lehet az árváltozással mértani arányban változó (parabolikus). A parciális differenciálás jele azért fordul elő, mert a differenciálhányadost a (9) egyenlet sor első egyenletéből képzettnak kell tekinteni.

A keresleti ár elaszticitása az előbbi képlet reciprok értéke:

$$\begin{aligned} {}_A\Phi_{11} &= \frac{A_1}{p_1} \frac{\partial p_1}{\partial A_1} = \alpha_{11} \\ &= \alpha_{11} + \alpha'_{11} \frac{A_1}{p_1} + \alpha''_{11} \left(\frac{A_1}{p_1}\right)^2 \end{aligned}$$

A kínálat elaszticitásának képlete (R_1 árura, melynek ára q_1):

$$\begin{aligned} {}_R\gamma_{11} &= \frac{q_1}{R_1} \frac{\partial R_1}{\partial q_1} = \delta_{11} \\ &= \delta_{11} + \delta'_{11} \frac{q_1}{R_1} + \delta''_{11} \left(\frac{q_1}{R_1}\right)^2 \end{aligned}$$

A kínálati ár elaszticitása az előbbi képlet reciprok értéke:

$$\begin{aligned} {}_R\Phi_{11} &= \frac{R_1}{q_1} \frac{\partial q_1}{\partial R_1} = \delta_{11} \\ &= \delta_{11} + \delta'_{11} \frac{R_1}{q_1} + \delta''_{11} \left(\frac{R_1}{q_1}\right)^2 \end{aligned}$$

Ahol *Cassel* jelzéseit nem alkalmazhattuk, igyekeztünk *Moore* jelzéseit használni. Kár, hogy δ , a parciális differenciálás jele az utóbbi képletben más értelemben szintén előfordul, aminthogy az is kár, hogy α és β a sorrendben fel van cserélve és hogy β a módosított regressziós koefficiens jele is.

A termelési költségek elaszticitása az előbbiekkal összhangban a következőképpen írható fel (A_1 árura és q_1 árura):

$$\begin{aligned} K_{11} &= \frac{A_1}{q_1} \frac{\partial q_1}{\partial A_1} = \zeta_{11} \\ &= \zeta_{11} + \zeta'_{11} \frac{A_1}{q_1} + \zeta''_{11} \left(\frac{A_1}{q_1}\right)^2 \end{aligned}$$

A termelés elaszticitása az előbbi képlet reciprok értéke. Itt azonban *Moore*-nál egy kis hiba van, mert a termelés elaszticitásának először ezt a definíciót adta ($\omega = \frac{1}{\varepsilon}$). Később azonban egy elnézésen keresztül a termelés elaszticitását a termelési koefficienssel hozta összefüggésbe ($\omega = \varepsilon$). A két definíció nem egyenlő minden további nélkül egymással s így *Moore* egyenletrendszerében itt egy kis egyenletlenség van. Ennek ere-

de onnan van, hogy *Moore*, az első definícióból kiindulva könyvének 77—86. oldalán P_c -t, ami pedig *Walras*-nál termelési jószágmennyiséget jelent, mint „cost of services“-t kezeli, a 87. oldaltól kezdve pedig már *Walras*-val egyetértésben „quantity of services“ gyanánt beszél róla. A legélesebben ki-domborodik ez azután a 116. oldalon. A két különböző definíció-nak pedig két különböző függvény a feltétele. És pedig (az oldalszámot indexnek használjuk):

$$\omega_{77} = \frac{P_p}{Q_c} \cdot \frac{\delta Q_c}{\delta P_p} = \frac{I}{K} \quad \text{feltétel:} \quad Q_c = \varphi(P_t, \dots, P_p, \dots, P_k, \dots)$$

$$\omega_{87} = \frac{P_c}{Q_c} \cdot \frac{\delta Q_c}{\delta P_c} = \epsilon \quad ,, \quad Q_c = \varphi(T_c, \dots, P_c, \dots, K_c, \dots)$$

A hiba exponálása kedvéért igyekeztünk *Moore* jelzéseit megtartani. A hiba azonban nem olyan nagy, mint amilyennek látszik. Ha ugyanis (1) egyenletsorunk egy egyenletét *Walras-Moore* jelzéseivel felírjuk és Q_c -vel megszorozzuk, valamint p_c -vel elosztjuk, akkor a következő eredményt kapjuk:

$$\begin{aligned} Q_c &= T_c \frac{P_t}{p_c} + P_c \frac{P_p}{p_c} + K_c \frac{P_k}{p_c} + \dots \\ &= \frac{T_c}{p_c} p_t + \frac{P_c}{p_c} p_p + \frac{K_c}{p_c} p_k + \dots \end{aligned}$$

Ha ezt a két egyenletet parciálisan differenciáljuk, az első P_c és a másodikat p_p után, akkor azt kapjuk, hogy

$$\frac{\delta Q_c}{\delta P_c} = \frac{p_p}{p_c}, \quad \frac{\delta Q_c}{\delta p_p} = \frac{P_c}{p_c}.$$

Helyettesítsük be az első ω_{87} és a másodikat ω_{77} értékebe:

$$\omega_{87} = \frac{P_c}{Q_c} \frac{p_p}{p_c}, \quad \omega_{77} = \frac{p_p}{Q_c} \frac{P_c}{p_c}$$

Azt kapjuk tehát, hogy $\omega_{77} = \omega_{87}$.

Most már abban a helyzetben vagyunk, hogy a termelés elaszticitását meghatározzuk:

$$\begin{aligned} \omega_{11} &= \frac{q_1}{A_1} \cdot \frac{\delta A_1}{\delta q_1} = \frac{R_1}{r_{11} A_1} \cdot \frac{\delta A_1}{\delta \left(\frac{R_1}{r_{11}} \right)} = \epsilon_{11} \\ &= \epsilon_{11} + \epsilon'_{11} \frac{R_1}{r_{11}} \\ &= \epsilon_{11} + \epsilon'_{11} \frac{R_1}{r_{11}} + \epsilon''_{11} \frac{R_1^2}{r_{11}^2} \end{aligned}$$

Az elaszticitásnak ezekkel a fogalmaival *Moore* módot talált arra, hogy fenti (9) és (10) egyenletsorunkat, valamint egy a (7) egyenletnek megfelelő egyenletsort, vagyis a mi (3) egyenletsorunkat quantitative meghatározza. Az eljárás a kö-vetkező volt. Induljunk ki a kereslet elaszticitásának képleté-

ből. Tekintsük a keresletet csak egy ár függvényének, tekint-
sük az elaszticitást konstansnak és hagyjuk el az indexeket,
akkor az elaszticitás képlete a következő lesz:

$$\beta = \frac{p}{A} \frac{dA}{dp} = \frac{dA/dp}{A/p}, \quad \beta \frac{dp}{p} = \frac{dA}{A}$$

Ezt logaritmikusan integrálhatjuk, mert $\frac{dA}{A} = d \ln A$ és
 $\frac{dp}{p} = d \ln p$, vagyis $\int \frac{dA}{A} = \ln A$ és $\int \frac{dp}{p} = \ln p$, és az integrálás ered-
ménye az integrációs konstanssal (B) a következő lesz, hozzá-
adva mindjárt az eredményt abszolút számokban:

$$\ln A = \beta \ln p + \ln B \quad A = B p^\beta$$

Ha az elaszticitást lineárisnak vesszük, a képletek a kö-
vetkezőképpen módosulnak:

$$\beta + \beta' p = \frac{p}{A} \frac{dA}{dp} = \frac{dA/dp}{A/p}, \quad \beta \frac{dp}{p} + \beta' dp = \frac{dA}{A},$$

$$\ln A = \beta \ln p + \beta' p + \ln B, \quad A = B p^\beta e^{\beta' p}$$

ahol e a természetes logaritmusok bázisa ($\ln 2.71828 = \ln e = 1$).

Ha az elaszticitást parabolikusnak vesszük, a képletek a
követzők lesznek:

$$\beta + \beta' p + \beta'' p^2 = \frac{p}{A} \frac{dA}{dp} = \frac{dA/dp}{A/p}, \quad \beta \frac{dp}{p} + \beta' dp + \beta'' p dp = \frac{dA}{A},$$

$$\ln A = \beta \ln p + \beta' p + \frac{\beta'' p^2}{2} + \ln B, \quad A = B p^\beta e^{\beta' p + \frac{1}{2} \beta'' p^2}$$

Ennek az eljárásnak az általánosításával (9), (10) és (3)
egyenletsorunk első, második, harmadik megközelítéssel meg-
határozható és pedig első megközelítéssel lesz:

$$(11) \quad \begin{aligned} A_1 &= B_1 \frac{\beta_{11}}{p_1} \cdot \frac{\beta_{12}}{p_2} \cdots \frac{\beta_{1n}}{p_n} \cdot \frac{\beta_{1n+1}}{q_1} \cdots \frac{\beta_{1n+r}}{q_r} \\ A_2 &= B_2 \frac{\beta_{21}}{p_1} \cdot \frac{\beta_{22}}{p_2} \cdots \frac{\beta_{2n}}{p_n} \cdot \frac{\beta_{2n+1}}{q_1} \cdots \frac{\beta_{2n+r}}{q_r} \end{aligned}$$

$$(12) \quad \begin{aligned} A_n &= B_n \frac{\beta_{n1}}{p_1} \cdot \frac{\beta_{n2}}{p_2} \cdots \frac{\beta_{nn}}{p_n} \cdot \frac{\beta_{nn+1}}{q_1} \cdots \frac{\beta_{nn+r}}{q_r} \\ R_1 &= G_1 \frac{\epsilon_{11}}{p_1} \cdot \frac{\epsilon_{12}}{p_2} \cdots \frac{\epsilon_{1n}}{p_n} \cdot \frac{\epsilon_{1n+1}}{q_1} \cdots \frac{\epsilon_{1n+r}}{q_r} \\ R_2 &= G_2 \frac{\epsilon_{21}}{p_1} \cdot \frac{\epsilon_{22}}{p_2} \cdots \frac{\epsilon_{2n}}{p_n} \cdot \frac{\epsilon_{2n+1}}{q_1} \cdots \frac{\epsilon_{2n+r}}{q_r} \\ R_r &= G_r \frac{\epsilon_{r1}}{p_1} \cdot \frac{\epsilon_{r2}}{p_2} \cdots \frac{\epsilon_{rn}}{p_n} \cdot \frac{\epsilon_{rn+1}}{q_1} \cdots \frac{\epsilon_{rn+r}}{q_r} \end{aligned}$$

$$(13) \quad \begin{aligned} A_1 &= E_1 \left(\frac{R_1}{r_{11}} \right)^{\epsilon_{11}} \left(\frac{R_2}{r_{12}} \right)^{\epsilon_{12}} \cdots \left(\frac{R_r}{r_{1r}} \right)^{\epsilon_{1r}} \\ A_2 &= E_2 \left(\frac{R_1}{r_{21}} \right)^{\epsilon_{21}} \left(\frac{R_2}{r_{22}} \right)^{\epsilon_{22}} \cdots \left(\frac{R_r}{r_{2r}} \right)^{\epsilon_{2r}} \\ A_n &= E_n \left(\frac{R_1}{r_{n1}} \right)^{\epsilon_{n1}} \left(\frac{R_2}{r_{n2}} \right)^{\epsilon_{n2}} \cdots \left(\frac{R_r}{r_{nr}} \right)^{\epsilon_{nr}} \end{aligned}$$

Mivel a termelés elaszticitása a termelési koefficienssel szoros kapcsolatban van, a kettőnek egymással kifejezhetőnek kell lennie. Ha visszaemlékszünk arra, hogy $a_{11} = \frac{R_1}{r_{11} A_1}$, készen adódik az összefüggés:

$$\omega_{11} = \frac{R_1}{r_{11} A_1} \frac{\delta A_1}{\delta \left(\frac{R_1}{r_{11}} \right)} = \epsilon_{11} = a_{11} \cdot \frac{\delta A_1}{\delta \left(\frac{R_1}{r_{11}} \right)} = a_{11} \frac{q_1}{p_1}$$

Ezzel a képlettel lehetségessé válik a termelési koefficienszt a termelési elaszticitás segítségével kifejeznünk:

$$a_{11} = \omega_{11} \frac{p_1}{q_1} = \epsilon_{11} \frac{p_1}{q_1}, \quad a_{12} = \epsilon_{12} \frac{p_1}{q_2}, \quad a_{21} = \epsilon_{21} \frac{p_2}{q_1}, \quad \dots$$

Ha ezt a kifejezést (1) és (2) egyenletsorunkba behelyettesítjük, ezek a következő leegyszerűsített alakot nyerik *Moore* rendszerében:

$$(14) \quad \begin{array}{l} 1 = \epsilon_{11} + \epsilon_{12} + \dots + \epsilon_{1r} \\ 1 = \epsilon_{21} + \epsilon_{22} + \dots + \epsilon_{2r} \\ \vdots \\ 1 = \epsilon_{n1} + \epsilon_{n2} + \dots + \epsilon_{nr} \end{array}$$

$$(15) \quad \begin{array}{l} R_1 = \epsilon_{11} \frac{p_1}{q_1} A_1 + \epsilon_{21} \frac{p_2}{q_1} A_2 + \dots + \epsilon_{n1} \frac{p_n}{q_1} A_n \\ R_2 = \epsilon_{12} \frac{p_1}{q_2} A_1 + \epsilon_{22} \frac{p_2}{q_2} A_2 + \dots + \epsilon_{n2} \frac{p_n}{q_2} A_n \\ \vdots \\ R_r = \epsilon_{1r} \frac{p_1}{q_r} A_1 + \epsilon_{2r} \frac{p_2}{q_r} A_2 + \dots + \epsilon_{nr} \frac{p_n}{q_r} A_n \end{array}$$

Alig hisszük, hogy ennek a két egyenletsornak ilyenén felírása többet jelentene, mint előbbi (1) és (2) egyenletsorunk teljes szétverését, tartalmatlanná és használhatatlanná való tételét. Az az egyszerű és világos összefüggés, amely előző két egyenletsorunkat jellemezte, az új alakkal teljesen veszendőbe megy. A (14) egyenletsornak van azonban egy külön érdekessége, ami abban áll, hogy a termelés elaszticitásának koefficiensei egy és ugyanazon fogyasztási jószágra vonatkozóan összegezve 1-gyel egyenlők. Tekintettel a különböző elaszticitások analóg felépítésére, a jogosult feltevés az, hogy hasonló csoportosítás mellett a többi elaszticitási koefficienseknek is 1-es értéket kellene kapniuk. Ennek a feltevésnek a vizsgálatára később még ki fogunk térni.

Előzőleg be kell fejeznünk *Moore* rendszerének ismertetését. *Walras* függvényeit *Moore* a (11), (12), (13) egyenletsorral határozza meg. *Walras* két fő egyenletsorát *Moore* a (14) és (15) egyenletsor alakjában írja át. Mivel az (1) egyenletsor világos összefüggése a (14) egyenletsorral elveszett, nem maradna más hátra, mint az ár elaszticitásának felhasználásával a (11) és (12) egyenletsort mintegy megfordítanunk és az árak meghatározására alkalmaznunk, vagy más szóval a (11) és

(12) egyenletsor analógiájára az árképleteket az ár elaszticitásai segítségével kifejeznünk. *Moore* azonban ezt csak incidentálisan teszi meg. Példaképpen ilyen képletek volnának (C , D konstansokkal):

$$(16) \quad \begin{aligned} p_1 &= C_1 A_1^{\alpha_{11}} A_2^{\alpha_{12}} \dots A_n^{\alpha_{1n}} \cdot R_1^{\alpha_{1n+1}} + \dots + R_r^{\alpha_{1n+r}} \\ p_n &= C_n A_1^{\alpha_{n1}} A_2^{\alpha_{n2}} \dots A_n^{\alpha_{nn}} R_1^{\alpha_{n,n+1}} \dots R_r^{\alpha_{n,n+r}} \end{aligned}$$

$$(17) \quad \begin{aligned} q_1 &= D_1 A_1^{\delta_{11}} \cdot A_2^{\delta_{12}} \dots A_n^{\delta_{1n}} R_1^{\delta_{1n+1}} \dots R_r^{\delta_{1,n+r}} \\ q_r &= D_r A_1^{\delta_{r1}} A_2^{\delta_{r2}} \dots A_n^{\delta_{rn}} \dots R_1^{\delta_{r,n+1}} \dots R_r^{\delta_{r,n+r}} \end{aligned}$$

Kár, hogy ez a részlet a *Moore* rendszerében eléggé kidolgozva nincsen.

Az eddig felsorolt képletek még stacionér képletek. *Moore* a stacionér gazdaságból a progresszív gazdaságba való áttérést is *Walras* módjára viszi végbe. Így az eddigi egyenletekkel analóg módon meghatározza, hogy 1. a progresszív gazdaság új tőkejavainak értéke egyenlő előállítási költségeikkel, 2. a társadalom takarékosságának eredménye, a megtakarítás összege egyenlő az új tőkejavak értékével, 3. az új tőkejavak értéke egyenlő hozadékuk tőkeértékével, 4. a megtakarítás függvénye az összes áraknak és a kamatnak, ahol az előbbi mint áru szerepel s a kvantitatív meghatározás eszköze a kínálat elaszticitása. Ezek a progresszív gazdaság egyensúlyának feltételei. Ugy a stacionér, mint a progresszív gazdaság még statikai gazdaságot jelent. A statikából a dinamikába való áttérést pedig *Moore* úgy viszi végbe, hogy a képletek abszolút számai helyébe trendrációkat helyez. A trend a mozgó egyensúly, a „moving equilibrium“ kifejezője lévén, a trendráció egyben kifejezi a dinamikai egyensúly labilitását és a trend körüli ingadozását. *Moore* még megmutatja egy árindexszámképletnek az ő kvantitatív meghatározásu függvényeivel való logaritmikus összefüggését, miközben egy a (16) egyenletsornak megfelelő egyenletsort használ fel trendrációkkal és árelaszticitásokkal, de egy a (17) egyenletsornak megfelelő egyenletsor pusztá létezéséről is alig vesz tudomást. A *Moore* indexmeghatározásának különben csak demonstratív jelentősége van.

Visszatérve az elaszticitások összefüggésének problémájára, *Moore* példáját követve kiindulunk abból, hogy a trendrációk között korrelációs összefüggés áll fenn, melynek, mondjuk, a „best fitting“ értelmében vett egyenlete a következő lenne:

$$\frac{A_1}{\bar{A}_1} = a_1 + b_{11} \frac{p_1}{\bar{p}_1} + b_{12} \frac{p_2}{\bar{p}_2} + \dots$$

ahol a nevezők a trendeket jelzik. Szorozzuk meg mindkét oldalt $\bar{A}_1$ -gyel és differenciáljunk parciálisan $p_1, p_2, \dots$ után, akkor

$$\frac{\delta A_1}{\delta p_1} = b_{11} \frac{\bar{A}_1}{\bar{p}_1} \frac{\delta A_1}{\delta p_2} = b_{12} \frac{\bar{A}_1}{\bar{p}_2}, \dots$$

Helyettesítsük ezt be korrelációs egyenletünkbe a regressziós koefficiensek (b) helyére:

$$A_1 = a_1 \bar{A}_1 + \frac{\delta A_1}{\delta p_1} \frac{p_1}{\bar{A}_1} \bar{A}_1 + \frac{\delta A_1}{\delta p_2} \frac{p_2}{\bar{A}_1} \bar{A}_1 + \dots$$

Ha most olyan időközt vesszük figyelembe, melynél a trendráció $\frac{A_1}{\bar{A}_1}$, a keresleti mennyiségre nézve, átlagosan egyenlő 1-gyel,¹⁵ mint ahogy Moore nemcsak a burgonya-fogyasztás, hanem a burgonyaár átlagára nézve is találta, akkor $A_1 = \bar{A}_1$ és $\frac{\delta A_1}{\delta p_1} \frac{p_1}{\bar{A}_1} = \beta_{11}$, $\frac{\delta A_1}{\delta p_2} \frac{p_2}{\bar{A}_1} = \beta_{12}$, ... Így a korrelációs egyenlet alakja, mindkét oldalnak A_1 -gyel való osztása után, a következő lesz:

$$1 = a_1 + \beta_{11} + \beta_{12} + \dots$$

Moore már az eredeti korrelációs egyenletnél alkalmazta az összes trendrációk átlagértékeinek 1-gyel való egyenlőségét és ugyanerre az esetre azt is kapta, hogy a regressziós koefficiensek (b) egyenlők a kereslet elaszticitásával, de mint a fentiekből láthatjuk, kisebb megszorítással nagyobb eredményt is kaphatunk.¹⁶ Nem is kívánatos a regressziós koeffi-

¹⁵ A korrelációs egyenlet ugyanis az átlagokra ugyanugy érvényes, mint a tényleges előfordulási számokra s így az állandó (b) kiszámítása legegyszerűbben az átlagokkal történhetik.

¹⁶ Azt is megtehetjük, hogy a fenti eredményt minden megszorító feltétel nélkül egészen általánosítsuk. A fenti egyenletből ugyanis a trendértékek teljesen is kiküszöbölhetők, a jobboldali összeg első tagját kivéve, miután a többi tagban $\bar{A}_1$ szorzóként és osztóként is egyaránt szerepel. Eszerint a fenti egyenlet lesz ($A_1 = \bar{A}_1$ feltételezése nélkül):

$$A_1 = a_1 \bar{A}_1 + \frac{\delta A_1}{\delta p_1} p_1 + \frac{\delta A_1}{\delta p_2} p_2 + \dots$$

Osszuk el mindkét oldalt A_1 -gyel:

$$1 = a_1 \frac{\bar{A}_1}{A_1} + \frac{\delta A_1}{\delta p_1} \frac{p_1}{A_1} + \frac{\delta A_1}{\delta p_2} \frac{p_2}{A_1} + \dots$$

ami nem más, mint

$$1 = a_1 \frac{\bar{A}_1}{A_1} + \beta_{11} + \beta_{12} + \dots$$

Tegyük az összeg első tagját egyenlővé β_{10} -al és akkor általánosan írhatjuk:

$$1 = \beta_{10} + \beta_{11} + \beta_{12} + \dots$$

cienst az elaszticitással összezávarni, amikor a kettőnek egyenlősége csak egészen kivételes. Meg kell még jegyeznünk, hogy a mi elaszticitásunk (β) nem is akar módosított regressziós koefficiens lenni abban az értelemben, ahogy az a korrelációs módszerben szerepel. A jelzések kétértelműsége itt is igen kellemetlen.

A fenti eredményt a kereslet és kínálat elaszticitási koefficienseinek, valamint azok reciprok értékeinek, az árelaszticitási koefficienseknek összefüggésére nézve felhasználhatjuk. Meg lehet azonban már most állapítanunk, hogy eredményünk előbbi feltevésünket nem igazolta, mert az elaszticitási koefficiensek összege nem egyenlő 1-gyel, hanem $(1-a_1)$ -gyel. Előző eredményünkhöz képest a következő egyenlet-sorokat írhatjuk fel:

$$\begin{array}{l}
 (18) \quad \begin{array}{l} \beta_{a_1} + \beta_{11} + \dots + \beta_{1n} + \dots + \beta_{1n+r} = 1 \\ \beta_{a_2} + \beta_{21} + \dots + \beta_{2n} + \dots + \beta_{2n+r} = 1 \\ \vdots \\ \beta_{a_n} + \beta_{n1} + \dots + \beta_{nn} + \dots + \beta_{nn+r} = 1 \end{array} \\
 (19) \quad \begin{array}{l} \alpha_{a_1} + \alpha_{11} + \dots + \alpha_{1n} + \dots + \alpha_{1n+r} = 1 \\ \alpha_{a_2} + \alpha_{21} + \dots + \alpha_{2n} + \dots + \alpha_{2n+r} = 1 \\ \vdots \\ \alpha_{a_n} + \alpha_{n1} + \dots + \alpha_{nn} + \dots + \alpha_{nn+r} = 1 \end{array} \\
 (20) \quad \begin{array}{l} s_{a_1} + s_{11} + \dots + s_{1n} + \dots + s_{1n+r} = 1 \\ s_{a_2} + s_{21} + \dots + s_{2n} + \dots + s_{2n+r} = 1 \\ \vdots \\ s_{a_r} + s_{r1} + \dots + s_{rn} + \dots + s_{r,n+r} = 1 \end{array} \\
 (21) \quad \begin{array}{l} \delta_{a_1} + \delta_{11} + \dots + \delta_{1n} + \dots + \delta_{1n+r} = 1 \\ \delta_{a_2} + \delta_{21} + \dots + \delta_{2n} + \dots + \delta_{2n+r} = 1 \\ \vdots \\ \delta_{a_r} + \delta_{r1} + \dots + \delta_{rn} + \dots + \delta_{rn+r} = 1 \end{array} \\
 (22) \quad \begin{array}{l} \varepsilon_{a_1} + \varepsilon_{11} + \dots + \varepsilon_r = 1 \\ \varepsilon_{a_2} + \varepsilon_{21} + \dots + \varepsilon_{2r} = 1 \\ \vdots \\ \varepsilon_{a_n} + \varepsilon_{n1} + \dots + \varepsilon_{nr} = 1 \end{array} \\
 (23) \quad \begin{array}{l} \zeta_{a_1} + \zeta_{11} + \dots + \zeta_{1r} = 1 \\ \zeta_{a_2} + \zeta_{21} + \dots + \zeta_{2r} = 1 \\ \vdots \\ \zeta_{a_n} + \zeta_{n1} + \dots + \zeta_{nr} = 1 \end{array}
 \end{array}$$

(A 16. jegyzet folytatása.)

Ugyanezen eljárás szerint a (19), (20), (21), (22), (23), egyenletsor első egyenlete lenne:

$$\begin{array}{l}
 1 = \alpha_{10} + \alpha_{11} + \alpha_{12} + \dots \\
 1 = s_{10} + s_{11} + s_{12} + \dots \\
 1 = \delta_{10} + \delta_{11} + \delta_{12} + \dots \\
 1 = \varepsilon_{10} + \varepsilon_{11} + \varepsilon_{12} + \dots \\
 1 = \zeta_{10} + \zeta_{11} + \zeta_{12} + \dots
 \end{array}$$

ami a koefficiensek quantitativ összefüggésére és analóg felépítésére adhat felvilágosítást abban az esetben, ha a koefficiensek értéke állandó.

Az egyenletssoroknak egymástól eltérő alkata a (11), (12) és (13) egyenletssorok eltérő alkatából következik. Ha most már a fenti (22) egyenletssort az előbbi (14) egyenletssorral összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy a kettő között az a különbség van, hogy amíg a (14) egyenletssor összegeiben csak a elaszticitások szerepelnek, addig a (22) egyenletssor összegei egy taggal bővebbek és ezzel együtt egyenlők csak 1-gyel. A (14) és (22) egyenletssor tehát csak akkor volna egyenlő, ha ez az első tag a (22) egyenletssorban 0 értékű lenne. Ez azonban nem lehetséges, mivel ez a tag azt a különbséget jelzi, ami keletkezik akkor, ha korrelációs egyenletünket az abszolút értékekre állítjuk be az átlagoktól való eltérés helyett. Ha ugyanis az egyenletekben az eltéréseket alkalmazzuk, akkor viszont az elaszticitások esnek ki az egyenletből. Ebből következik, hogy az elaszticitások összege egymagában nem lehet egyenlő 1-gyel és a (14) egyenletssor némi revízióra szorul. Ez a revízió kínálkozik a következő megfontolásból. A (22) egyenletssor összegeinek első tagjára az jellemző, hogy az a korrelációs egyenletnek egyetlen olyan tagja volt, amely tisztán egy állandóból volt képezve, vagyis az egyenlet változóinak változásai nem érintették. Mivel ezuttal a termelési költség egyenlete, a mi (1) egyenletssorunk szolgál alapul, egy ilyen állandónak a feltételezése önkéntelenül a *Pareto*-féle „frais generaux“-t juttatja az eszünkbe, mint amely a termelési költségegyenletnek ilyen állandója gyanánt szerepel. *Pareto* azonban az ő „frais generaux“-ját külön szintén felbontotta ugyanazokra a változókra, mint amelyek az ő termelési költségegyenletének változói, s így az ő állandója a szó igazi értelmében vett állandónak nem tekinthető. Ha ellenben feltételezzük, hogy a *Pareto*-féle állandónak van egy olyan eleme, amely tényleg állandó s amely ennél fogva nem bontható fel oly összegekre, amelyekben változók fordulnak elő, amely tehát a termelési költségegyenletben a termelési javak áraitól független, vagy legalább is a termelési javak áraival nem változhatik, akkor kapunk egy oly tagot, amely a korrelációs egyenlet első tagjának is megfelelhet. Emellett a feltételezés mellett tehát a (14) egyenletssor a (22) egyenletssor alakjában a többi elaszticitások összefüggésének megfelelően is kifejezhetővé válik és a (14) egyenletssor csak a (22) egyenletssor speciális eseteképpen foglalható fel, amikor a (22) egyenletssor összegeinek első tagját elhanyagolhatónak tekintjük.

Végezetül csak még egyetlenegy kérdéssel kívánunk foglalkozni s ez annak megvilágítása, hogy *Moore* az ő képleteinek azon tagjaira nézve, amelyek a megfigyelt adatokból és a trendszámításból adva nincsenek, milyen kiszámítási módszert alkalmaz. Ilyen tag kettő van, az egyik az integrációs konstans, a másik az elaszticitás, különböző formáiban. Ami

az integrációs konstansról illeti, erre nézve két eljárás fordul elő. Feltételezi a trendrációk átlagának 1-gyel való egyenlőségét, vagy feltételezi, hogy akad olyan speciális konkrét eset, amikor az összes trendrációk értéke 1-gyel egyenlő. Az így leegyszerűsíthető képletből a konstans kiszámítható, értéke egyenlő 1-gyel, vagy kifejezhető az elaszticitási koefficienssel. Egy másik eljárás az, hogy a trendrációkra beállított képletet abszolút értékre állítja be s azt, ami a két képlet közti különbséget alkotja, beolvasztja az integrációs konstansba. Az elaszticitási koefficiensnek kiszámítására a legkisebb négyzetek módszerét alkalmazza oly módon, hogy quantitativ meghatározásu függvényeit logaritmikusan fejezi ki s így lineáris egyenleteket kap, összegeket szorzatok helyett s a hatványok gyanánt szereplő elaszticitások szorzókká szelidülnek. A logaritmikus lineáris egyenletekből az elaszticitások ugyanazzal az eljárással számíthatók ki, mint a nem logaritmikus egyenletekben szorzókként szereplő ismeretlenek. A másik eljárás egy speciális esetre érvényes, amikor a trendrációk átlagánál, vagy egyes konkrét eseteiben feltételezi azoknak 1-gyel való egyenlőségét és így az elaszticitási koefficiensnek nem volnának egyebek, mint a korrelációs egyenletek regressziós koefficienssei.

Ha kiindulunk a következő két képletből:

$$y = C x^{\alpha} \qquad y = D x^{\delta}$$

amelyekben C és D az integrációs konstansokat jelenti, y a baloldali és a jobboldali képletben egyaránt az ár trendrációja $\left(\frac{p}{p}\right)$, x ellenben a baloldali képletben a keresletnek $\left(\frac{A}{A}\right)$ a jobboldali képletben azonban ugyanarra az árura nézve a kínálatnak $\left(\text{mondjuk } \frac{A'}{A}\right)$ a trendrációja, α az ár keresleti, δ az ár kínálati elaszticitása és feltételezzük *Moore*-ral, hogy y és x egyidejűleg akár mint átlag, akár mint speciális konkrétum 1-gyel egyenlő, akkor az állandó (C , illetve D) a fenti képlet szerint erre az esetre egyenlő 1-gyel s mivel állandó, egyben mindenestre is egyenlő 1-gyel. Így a konstansokat egyszerűen ki lehet hagyni és marad

$$y = x^{\alpha} \qquad y = x^{\delta}$$

amiből α , illetve δ logaritmikusan kiszámítható:

$$\log y = \alpha \log x \qquad \log y = \delta \log x$$

Így kapta *Moore* a burgonyára a következő képleteket:

$$y = x^{-1.2310} \qquad y = x^{+1.0828}$$

miután a megfigyelt adatokból a fenti két képlet szerint α -ra

és δ -ra vonatkozólag nyerhető különböző eredményeket a legkisebb négyzetek módszere segítségével egy-egy eredményre redukálta.

Vehetjük azonban az elaszticitást lineárisan is, mikor is előbbi két képletünk a következő lesz:

$$y = Cx^{\alpha}e^{\alpha'x} \qquad y = Dx^{\delta}e^{\delta'x}$$

Ha most is feltételezzük, hogy y és x speciálisan egyenlő lehet egyidejűleg 1-gyel, akkor

$$C = e^{-\alpha'} \qquad D = e^{-\delta'}$$

s ha ezt behelyettesítjük az előbbi képletekbe, a konstansok eltűnnek:

$$y = x^{\alpha}e^{\alpha'(x-1)} \qquad y = x^{\delta}e^{\delta'(x-1)}$$

Moore itt azt is bemutatta, hogy hogyan lehet a trendrációktól abszolút értékekhez áttérni és a megfelelő konstanst kiszámítani. Kiindulva a trendrációs képletből

$$\frac{p}{p} = \left(\frac{A}{A}\right)_{\alpha} e^{\alpha' \left(\frac{A}{A} - 1\right)}$$

$$p = \left(\frac{\bar{p}}{A^{\alpha}} e^{-\alpha'}\right)^{A^{\alpha} e^{\alpha' \left(\frac{A}{A}\right)}} = CA^{\alpha} e^{\alpha' A}$$

ahol az alsó képlet első zárójelében levő mennyiség volna a konstans. Ez azonban nem helytálló, amennyiben a trendrációk a képletből még teljesen kiküszöbölve nincsenek. Ez csak az alábbi átalakítás mellett érhető el:

$$p = \left[\frac{\bar{p}}{A^{\alpha}} e^{-\alpha' \left(1 + A - \frac{A}{A}\right)} \right] A^{\alpha} e^{\alpha' A} = CA^{\alpha} e^{\alpha' A}$$

az integrációs konstans értéke tehát csakis az utóbbi szögletes zárójelben levő mennyiséggel lehetne egyenlő. Igaz viszont, hogy itt meg az a baj, hogy a konstansban előfordul az abszolút változó.

Az elaszticitási koefficiensek kiszámítása az alapegyenlet logaritmikus kifejezése után a legkisebb négyzetek módszere segítségével történik. Kiindulva előbbi egyenleteinkből, amelyekből az integrációs konstanst már kiküszöböltük, a következőket kapjuk:

$$\begin{aligned} y &= x^{\alpha} e^{\alpha'(x-1)} & y &= x^{\delta} e^{\delta'(x-1)} \\ \log y &= \alpha \log x + \alpha'(x-1) \log e & \log y &= \delta \log x + \delta'(x-1) \log e \end{aligned}$$

A legutóbbi két egyenletből már a megfigyelt adatok és a legkisebb négyzetek módszere segítségével kiszámítható $\alpha, \alpha', \delta, \delta'$. Így kapta *Moore* a burgonyára nézve a baloldali képletből a következő eredményt:

$$y = x^{0.143} e^{-1.376(x-1)} \quad \text{—}$$

Ez az eljárás az elaszticitás parabolikus képletére is alkalmazható, vagyis arra az esetre, ha $x'' x^2$, illetve $\delta'' x^2$ is figyelembe jön. Mint már említettük, *Moore* a trendrációk korrelációs egyenletében a regressziós koefficienseket azonosította az elaszticitási koefficiensekkel, ha feltehető, hogy a trendrációk végig egyidejűleg 1-gyel egyenlők is lehetnek. Így a következő képletből

$$\frac{A_1}{\bar{A}_1} = a_1 + b_{11} \frac{p_1}{\bar{p}_1} + b_{12} \frac{p_2}{\bar{p}_2} + \dots$$

$$A_1 = a_1 \bar{A}_1 + b_{11} \bar{A}_1 \frac{p_1}{\bar{p}_1} + b_{12} \bar{A}_1 \frac{p_2}{\bar{p}_2} + \dots$$

folymik, hogy

$$\frac{\partial A_1}{\partial p_1} \frac{\bar{p}_1}{\bar{A}_1} = b_{11}, \quad \frac{\partial A_1}{\partial p_2} \frac{\bar{p}_2}{\bar{A}_1} = b_{12}, \dots$$

és ha $p_1 = \bar{p}_1$, $p_2 = \bar{p}_2$, ..., $A_1 = \bar{A}_1$, akkor egyuttal

$$\frac{\partial A_1}{\partial p_1} \frac{p_1}{A_1} = b_{11} = \beta_{11}, \quad \frac{\partial A_1}{\partial p_2} \frac{p_2}{A_1} = b_{12} = \beta_{12}$$

vagyis a korrelációs egyenlet regressziós koefficiensei egyenlők az elaszticitási koefficiensekkel. A β két értelemben vett használata miatt megint hangsúlyoznunk kell, hogy itt a β nem módosított regressziós koefficiens, hanem elaszticitást akar jelenteni.

Végül az integrációs konstans kiszámítható úgy is, hogy a trendrációkat nem vesszük 1-gyel egyenlőknek, hanem 1-től eltérő tényleges átlagukat használjuk fel, amint például *Schultz* is a legkülönbözőbb képleteket számította ki a cukorra nézve *Moore* módszere alapján. Ezekből a példákbl láthatjuk, hogy a statisztika módszereinek és adatainak a közgazdaságtan elméletébe való bekapcsolódása mily új perspektivákat és lehetőségeket nyit a közgazdasági elmélet fejlődése számára, melynek ma még csak kezdeteit, de sok tekintetben igen biztató kezdeteit éljük.

Neubauer Gyula.

Angol könyv a román földreformról.

A romániai földreformról *David Mitrany*-nak a Carnegie-alapítvány romániai sorozatában nagyszabású munkája jelent meg.¹ A mű értékét előre csökkenti az, hogy félhivatalos jellegű, tehát nem kerülhet benne sor sem azokra az adatokra kritikájára, amelyeket a reformról a román statisztika eddig közzétett, sem azoknak a politikai indítókoknak igazi feltárására, amelyek a reformot előkészítették és amelyek jegyében azt végrehajtották. De azért mégis megérdemli ez a magyar tudományos körök figyelmét, mert az angolszász világ közvéleménye előtt kétségtelenül ez lesz a romániai földreform standard-workja s bennünket nagyon érdekelhet, hogy a románok milyen képet rajzolnak a nagyvilág számára erről a bennünket oly végzetesen érintő belső hódításukról.

A könyv címe: „*Románia földje és parasztjai*“, tárgyalgosságot ígér. De abban a bevezetésben, amelyet a műhöz a sorozat szerkesztője írt, baljóslatu hangon szólal meg ez a mondat: „Ebben a kötetben a román paraszt beszél a maga ügyéről az egész világnak. És ez a beszéd, amely társadalmi, gazdasági és politikai igazságot követel, lényegében a béke érdekében működő erőt jelent. Ez csak növeli azoknak az okoknak számát, amelyek folytán ezt a kötetet beillesztettük a sorozatba, hogy e követelést az angol olvasó számára is érthetővé tegyük“. (XIII. oldal.)

Nem a romániai paraszt tehát, hanem a *román* paraszt. A román paraszt követel igazságot, — társadalmi, politikai és gazdasági értelemben vett igazságot s ezt kell az angol közvéleménynek meghallania.

Ez az angol közvélemény tette azt, hogy Románia nem nemzeti állam többé, mint a regát volt, hanem kisebbségi állam. Hogy ott van benne az az Erdély, amellyel együtt Románia megkapta a magyar állam örökségét, a nemzetiségi kérdést. Angliának azonban nincs érzéke e tulkicsiny számadatak és méretek iránt. Anglia milliós számokhoz van hozzászokva s azt, hogy Trianonban Romániát megajándékozták Er-

¹ *David Mitrany: The land and peasant in Rumania. The war and agrarian reform (1917—1921). A „Carnegie Endowment for International Peace“ kiadása. — 8°, 627 oldal 2 térképpel, 15 oldalnyi bibliográfiával. — 1930. London—Oxford—New Haven.*

déllyel, Bukovinával és Besszarábiával, ugyanugy fogja fel, mintahogy ő maga ugyanakkor rátette a kezét a német gyarmatokra.

Anglia nem értheti meg, hogy a Trianoni Romániának csak a neve azonos a régiével, de az a homogén nemzeti állam, a régi Románia, amely az új alakulásnak nevet ad, maga is csak négy olyan egymástól különböző egység közül egy, amelyek egymással józan elképzelés szerint csak államszövetségben élhetnek, mert hiányzanak belőlük a közös egység feltételei. Nem értheti meg, hogy az új Románia új szerkezetet, új politikai tartalmat, új problémákat jelent s hogy e trianoni felépítése magában hordja e problémák igen tekintélyes részével szemben a megoldás lehetetlenségét.

Németország gyarmatai 2,952.000 km²-nyi területet jelentettek és e hatalmas birtok java része Nagy-Britanniának jutott. De ugyan mit változott e növekedés folytán a világbirodalom? Semmit. Nehány közigazgatási tisztviselővel többre van szükség, néhány új intézményt kell fenntartani, amelyek semmiben sem különböznek a régiektől, néhány új nép ügyeit kell intézni, amelyek semmiféle vonatkozásban sem jelentenek új problémát a Birodalom számára.

Erdély pedig mindössze 102.000 kilométer és Bukovina csak 10.400; Besszarábia sem több 44.400-nál. Anglia nem értheti meg, hogy ilyen területek is okozhatnak nehézségeket az „anyaállam” számára. És még arra sem gondolhat, hogy hiszen ez az anyaállam maga is csak 138.000 km², mert bármilyen kicsiny is, még mindig egészen bizonyosan sokkalta kedvezőbb arányban áll az új birtokokhoz, mint az angol anyaállam az Angol Birodalom területéhez. Eszébe sem juthat, hogy ezen az újszülött birodalmocskán belül nyelvkérdések okozhatnak nehézségeket, mert ugyan milyen nyelvkérdés számít és szerepel az angol birodalom keretein belül?

Erre a magától értetődő angol ítéletre igen helyesen számít ez a könyv. A szerző, aki hosszú idő óta él Angliában, — már 1905-ben jelent ott meg angol nyelvű műve Romániáról, — ismeri ezt a szellemet, tudja, hogy milyen hangon kell tárgyalnia és feltálcázni mondanivalóit és ebből a szempontból nézve igazi művészettel oldja meg feladatát.

A szerkesztőnek ez a megjegyzése pedig, amelyben a „román” parasztot a mai Románia egyetlen jogos képviselőjévé avatja a nagy világ előtt, világosan rámutat arra, hogy Anglia hűséges barátja és harcosa a békének, — de abban az illúzióban él, hogy amit Trianonban papírra tett, az a béke. Vajjon hogy lehetne vele világosan megértetni, hogy az angol békemunka addig semmit sem ér és semmitsem érhet el, amíg rá nem szánja magát arra, hogy oknyomozásában és revíziójában legalábbis a háború befejezésének pillanatáig menjen

vissza s ne engedje, hogy ítéletét programját a páris-környéki békék béklyózzák le!

*

Mitrany, a szerző, becsületesen foglalkozott feladatával. A hatalmas kötet valóban nagy munkát foglal magában s a kötet végén olvasható bibliográfia mutatja, hogy ismeri a kérdés irodalmát; az előszóban felsorolt nevek, — azoknak a névsora ez, akiknek Mitrany köszönettel tartozik a segítő munkáért, — bizonyítják, hogy volt a helyszínén is; a kötet első része pedig történelmi tanulmány a romániai agrárreform előzményeiről, 95 lapon. — Mindez abban a szellemben, amely kielégíti az angol igazságérzést és véletlenül ugyanakkor pontosan megfelel a román érdekeknek is. A szerző ugyanis a helyszíne alatt Bukarestet érti, a források alatt a román propagandairatokat s a romániai agrárreform történelmi előzményei számára pontosan csak a regátra vonatkozóan érdekesek. Egy pillanatig sem gondol arra, hogy a 138.000 négyszögkilométernyi regát belső problémáit nem lehet országos problémakörként tárgyalni és feltüntetni abban a Romániában, amely ugy alakult ki, hogy ehhez a 138.000 négyszögkilométerhez még 155.000 négyszögkilométernyi területet csatoltak. Olyan területeket, amelyeknek történelmisége, társadalmi berendezkedése, nemzeti keveredése, mind tökéletesen más és más, mint a regaté és más, mint a többieké.

Mitrannak azonban nincs érzéke e tények iránt. Műve bevezetéseként hosszasan foglalkozik a földreformok filozófiájával, társadalmi jelentőségével, a reformmozgalmak történelmi alapjaival. Hagyján, hogy elvileg itt is olyan következtetésekre is jut, amelyeket mi nem tudunk osztani. Szerinte például a mai orosz forradalom (amely szerinte teljesen kiküszöbölte a nagybirtokot! XXVIII. lap), keleti párja a nagy francia forradalomnak (XXX. lap) s a kettő között társadalmi szempontból az a különbség, hogy a francia forradalom a középosztály fellendülését alapozta meg, az orosz bolsevizmus pedig a parasztságot tette urrá. Adataink lényegesen ellentmondanak ennek a feltevésnek. Mitrany azokat a földreformokat, amelyek a háboru után Európában végbementek, éppen ennek az orosz mintának az alapján két nagy csoportba osztja. Orosz földreform volt szerinte az, amelyben a földeket minden ellenérték nélkül, vagy jelentéktelen ellenérték fejében vették el a régi birtokosoktól s ilyen volt, ezt jól látja, a román is. — Más földreformok viszont, — s ezek közé sorolja a magyar és az osztrák reformot is, — terminológiája szerint európai reformok voltak, mert ezek a magánjog keretei között hajtottak végre.

De ez az osztályozás nála nemcsak a kifizetés megtörténtének, vagy elmaradásának, s esetleges mértékének fokához fűző-

dik, hanem az orosz formájú reformnak mélyebb alapja az, hogy azokban az államokban, amelyekben ezt alkalmazták, nem is volt középosztály, tehát nem volt mit megerősíteni és felszabadítani a parasztságon kívül.

Ebből is látszik, hogy milyen tájékozatlanságban él ez a szerző Erdély viszonyai, társadalmi tagolódása felől. Ami pedig annál meglepőbb, mert hiszen a reform részletes tárgyalása során idézi az erdélyi földbirtok megoszlásának adatait a reform előtről és ezekből magukból is látnia kellett volna, hogy nemcsak a földbirtok, hanem az egész társadalmi szerkezet más Erdélyben, mint a regátban. — S éppen ezért ezt nem is tart-
hatjuk őszinte beszédnek. Mitrany sokkalta többet tud Erdélyről, mint amennyit elárul és nyilván tervszerűen vezeti úgy az okoskodások, megfigyelések, következtetések láncolatát, hogy angol olvasója semmiesetre se tudhasson meg többet arról, mint amennyit ő jónak lát. Itt van ugyanis egy olyan mondata, amelyet teljes joggal vonatkoztathatunk Erdélyre.

„Kétségtelen, írja a XXVII. oldalon, hogy egyes agrár-országokban a változás indító okai között ott volt az a tény is, hogy a földbirtokosok zöme nem volt ugyanolyan nemzetiségű, mint a parasztság. De az eredmény nem különbözött nagyon azokban az államokban sem, amelyekben a földbirtokosság is autochton elem volt, mint Oroszországban, vagy a régi Romániában. A reform jellegét nem nemzeti körülmények adták meg, hanem szociális körülmények. Ámbár ezek a reformok egybehangzanak bizonyos gazdasági szükségszerűséggel, filozófiai véleményekkel, vagy talán véletlenül a nemzeti előítéletek idejére esnek is, elsősorban mindig társadalmi jelenségek. Mindig a nagybirtokosok bukását jelentik és a parasztság diadalmas kiemelkedését abból a társadalmi összeomlásból, amelyet főként a Nagy Háboru okozott.“

Mitrany ezzel már előre magától értetődővé teszi azt az ítéletet, hogy Erdélyben a reformgondolatnak érvényesülését fokozta az, hogy itt a „földbirtokosok“ nem voltak a parasztság nemzetéből valók, de hogy végeredményben azért mégsem ez a fontos, hanem az, hogy a parasztság jutott erőhöz a reform által. Természetes, hogy ezután az angol olvasó nem fogja megkérdezni, vajjon Erdélyben nem voltak-e autochton és mégsem román parasztok is? S hogy vajjon ezeknek a szempontjából nem kellene-e mégis feltenni a nemzetiségi kérdést, amelyet Mitrany teljesen elejtendőnek tart és amelyről az a véleménye, hogy csak véletlenül jelentkezik a földreformmal egy időpontban?

Talán tulsokat is foglalkoztunk itt egy olyan műnek bevezetésével, amely 600 oldalt jóval meghalad és amelyből a bevezetés mindössze 34 oldalra rug. Azonban nekünk Erdély szemével kell néznünk ezt a munkát, mert csak így nézhetjük azt az igazság szemével. Hiszen azt keressük, hogy vajjon elfogulat-

lan ítélet-e hát ez a romániai földreformról? És ebben a bevezetésben találjuk meg annak a rejtekhelynek záróköveit, amelyben a problémának erdélyi fele nyugszik.

A mű első része a történelmi rész. 92 oldalon át tárgyalja itt Mitrany a román nép történelmét, amelynek során vezető szempontja a parasztság helyzetének elemzése, ismertetése. Az angol olvasót aligha fogja meglepni ebben az írásban az a sajátságos ellentmondás, hogy ámbár Mitrany szerint a románok Dácia őslakói, és a történelem „fonalát” is Traján légióinál veszi fel, a tárgyalások során a Dácia-lakta románok sorsa többé egyáltalán szóba sem kerül. A bevezető akkordon túl már csak Moldova és Munténia hallatszik és annak a románságnak a történelme, amely ezeken a lapályokon él, s amely miután Dáciában létrejött, rejtelmes módon ezeket a területeket tette anyaországává.

De e történelmi rész fő témája mégis a földreform; s ez pedig, amennyire az adatok részletes ismerete nélkül megítélhetjük, érdekes és a magyar olvasóra nézve nagyon tanulságos is. Véleményünk szerint ezt le kellene fordítani magyar nyelvre, mert ezekről a körülményekről mi édeskeveset tudunk. De terjeszteni kellene ezt az erdélyi románság körében is, mert az sem tudja, hogy milyen volt hát a sorsa annak a hegyeken túl maradt románságnak és amely őt a „felszabadítás” jegyében másfél évszázadon át táplálta irredenta törekvésekkel és szenvedélyekkel.

A magyar olvasónak nagy meglepetés, ha ebben a műben azt látja, hogy a Hohenzollern Károly uralomra lépte óta, 1864 óta egészen 1917-ig eltelt időket a románok maguk „*az új rabszolgaság*” (the new serfdom) korszakának nevezik. És csak így érti meg, hogy miért volt hát a regátban a földreformgondolatnak olyan ellenállhatatlan ereje. Hogy miért kellett Ferdinándnak a megpróbáltatás legsúlyosabb korszakában, a bukaresti béke idején, amidőn a román szuverénitás a regátnak csak kis darabjára szorítkozott, oda ígérnie a földet a parasztnak. A magyar nép ezt nem is érthette meg, mert itt a fizikai értelemben vett szabadságról volt szó. Arról a reformról, ami nálunk 1848-ban ment végbe és aminek emlékét az erdélyi román parasztság, azóta már harmadik nemzedékbe lévén, tökéletesen elfelejtette.

Mitrany egészen nyíltan beszél a regátnak e problémáiról; semmisen tompítja szavaiban a társadalmi igazságtalanság felett érzett elkeseredésének hangját. S midőn ilyen kiméletlen igazmondás színében mutatkozik be az angol közönség előtt, akkor ott egészen bizonyosan senkisémm gyanusíthatja meg azzal, hogy ez maga is csak számítás. Mert arra szolgál, hogy úgy tüntesse fel a dolgot, mintha Erdélyben is ezek a motívumok vezettek volna a földreformra és mintha ezért aztán a földreform lefolyásának, végrehajtásának is tökéletesen

és joggal ugyanannak kellett volna ott lennie, mint a hegyeken túl.

Mindez csak arra való Mitranynak, hogy elhitesse az olvasóval: Románia a román nemzet országa. Problémái a román nemzet problémáival azonosak és e problémák megoldása tisztán csak azon mulik, hogy a román nép milyen mértékű ösztönöséget tud mutatni saját magával szemben. Arról, hogy ez a Románia csak névben egyezik meg a régivel s hogy Erdélyben, — de a többi új odakapcsolt területeken is, — olyan új problémátömeget kapott az új ország, amelynek határai messze tulnyulnak saját keretein és amelyek megoldása attól függ, mennyi és milyen foku egyetértést és harmóniát tud Románia teremteni a benne együtt élő népek között, minderről ez a történelmi vázlat egyetlenegy szót sem szól.

Ilyen előkészítés után kezdi Mitrany a földreform tárgyalását, két nagy részben, amelyek közül az első: *az új földreform* címmel 90 oldalt tölt meg a törvényes rendezés alapelveinek és lefolyásának ismertetésével s a második: *a reform alkalmazásai és eredményei*, a könyvnek tulnyomó nagy részét foglalja el. Egy olyan műnek, amely nagyjelentőségű gazdasági reformról szól, az lenne a természetes felépítése, hogy elsősorban a reform szükségességét vizsgálja s természetesen gazdasági szempontból. Mitrany nem követi ezt a módot. S nemcsak a mű bevezető részében maradt adós ezzel a gazdasági tárgyalással, hanem a következő részben sem veti fel ezt a kérdést. Itt tisztán jogi szempontból vizsgálja tárgyát és megelégszik azzal, hogy regisztrálja azokat a fejleményeket, amelyek során a jogi elhatározások, a törvények és a rendeletek létrejöttek, majd teljes ridegséggel rátér a reformtörvény alkalmazásának módjaira. Mindezt azzal a hüvösséggel cselekszi, amely az angol olvasó szemében bizonyára elfogulatlanságának lesz a bizonyítéka, amely azonban arra a premisszára épül fel, hogy hiszen Románia a románok állama, itt nincs, vagy csak jelentéktelen mellékszövegeként jelentkezik a többi nemzetek szempontja.

Elég óvatos azonban ahhoz, hogy ne ejtse el teljesen ezt a motivumot; ez gyanússá tehetné volna eljárását az angolok előtt, akik végre is hallanak egyet-mást azoknak a kisebbségeknek szenvedéseiről, amelyeket a trianoni sors Romániának juttatott. Mitrany nem állítja azt, hogy nincsenek kisebbségek Romániában, csak úgy kezeli ezt a kérdést, mint amelynek nincs jelentősége; még azt sem mondja, csak sejteti, hogy azért, mert a kisebbségek száma jelentéktelenül kicsiny.

A történelmi tárgyalási mód itt is minden más módnál kedvesebb előtte. S ebből megtudjuk, hogy közvetlenül a háboru előtt Bratianu Vintila még olyan földreformot kívánt, amelyben 1.2 millió hektárnyi területet kellett volna kisajátítani, hektáronként 1000 aranylejes áron. Azok a körülmények,

amelyek között Ferdinánd király a háboru alatt szorult helyzetében megígérte a földreformot és a politikai jogokat a parasztságnak, eléggé ismereteseek. Legfeljebb az lep itt meg bennünket, hogy ebben nemcsak az *ország* szorult helyzetének, hanem annak is része volt, hogy — amint azt Jorga elmondta s tőle Mitrany idézi, 100 oldalon, — *a király személyes biztonságára sem volt teljes Jassyban* és a földreform politikai jogokra vonatkozó kijelentését leghivebb emberei tanácsára volt kénytelen megtenni, olyan körülmények között, amelyekben 24 órai késedelem is elfogadhatatlannak tűnt fel. S hogy még így is azonnal a frontra kellett „kimenteni“ Ferdinándot a jassy-i ideiglenes fővárosból. Mindez 1917-ben történt, amikor Ferdinánd egyuttal azt is kijelentette, hogy 2 millió hektárnyi földet fognak szétosztani a regátban, ahol egyébként később úgy állapították meg a kisajátítás szabályait, hogy az első végrehajtásnál nem érték el ezt a kétmillió területet és ezért új kisajátítást kellett végrehajtani, leszállítván a kisajátítás alá eső birtoktestek határát.

Az, hogy végeredményben a mai Romániában nem két, hanem hatmillió hektárnyi területet sajátítottak ki, Mitrany szerint nem elegendő ok arra, hogy a reform szükségességét, előzményeit, elhatározásának körülményeit a kétmillió hektáron felül levő négymillió hektárra vonatkozóan is megvizsgálja, azok szerint a sajátos körülmények szerint, amelyek az újonnan Romániához csatolt hatalmas és kulturált területeken uralkodtak.

Erdéllyel s az egyes új területek nevével rendszeresen csak a „kisajátítás“ című fejezettől kezdve találkozunk (120. oldal), Mitrany ebben a részben ismerteti azokat a különbségeket, amelyek az egyes országrészekben a reformra vonatkozóan alkalmaztattak. Ebből azt a tanulságot vonja le, hogy *Erdélyben a reform végrehajtása sokkalta szelidebb, embersegesebb és ártatlanabb volt, mint a regátban*. Vajjon kétséges-e, hogy mit gondol az angol olvasó a földreformról a kisebbségek szempontjából, ha például ilyeneket lát a Mitrany könyvében:

„A reform célját a különböző törvények eltérő módon szabják meg. Az ókirályságra vonatkozó törvény kevesebb tekintettel van a termelés érdekeire, mint pl. az erdélyi törvény. Ez az utóbbi telve volt *a végtelenségig bizonytalan célkitűzésekkel, amelyek ugyan nagyon radikálisak voltak elvben, de amelyeknek alkalmazása nem volt kötelező, vagy pedig számos kivétel enyhítette azokat*.“ (123. lap.)

Utal itt arra is, hogy Erdélyben még az iparra és az ipari munkásság érdekeire is tekintettel voltak, ami „érthető egy olyan országrészben, amelyben az ipar sokkalta fejlettebb volt, mint Románia többi részeiben“. Erdélyben a termelés érdekeit azzal is támogatták, hogy a törvény 39. szakasza szerint vissza

lehetett venni attól a földet, akiről kiderült, hogy nem tudja azt megmunkálni (123. oldal).

Majd a 126. oldalon részletesen foglalkozik az erdélyi kisajátítási szabályokkal.

„Erdélyben a reform radikális jellegét eléggé hangsúlyozták, de ezt *a kivételeknek és a fakultatív alkalmazás lehetőségeinek egész sor enyhítette*. A törvény teljesen kisajátította az idegenek birtokait, vagyis azokat, akik egy későbbi törvény alapján (!) idegen állampolgárságért optáltak: olyan köz- és magánintézmények birtokait, amelyeknek székhelye a határon kívül volt s azokat a birtokokat, amelyeknek tudományos szempontból különleges rendelkezésük volt. *A szövegből nem tűnt ki, hogy mit vettek „tudományos szempontból különleges rendeltetésnek”*. Másfajta birtokok közül egészen ki lehetett sajátítani azokat a birtokokat, amelyeket tulajdonosuk a magyar kormánynak az ingatlanforgalom korlátozásáról szóló rendelete alapján szerzett meg 1917 november 1-e óta (később Mitrany „megmagyarázza”, hogy ez a rendelet ugyan forma szerint a hadigazdagok ellen irányult, lényegében azonban a nemzetiségek birtokszerzését akadályozta meg, mert csak azokban a vármegyékben alkalmazták, amelyekben románok, vagy tótok laktak), továbbá azokat a birtokokat, amelyek a határon belül székelő magán- vagy közintézmények birtokában vannak, kivéve, ha ezek a birtokok közvetlenül tudományos, művészi, nevelési, egészségügyi, emberbaráti vagy nemzeti gazdasági célokra szolgáltak. Ezt a sok mindent befogadó kivételt megerősíti az a következő szakasz, amely kimondja, hogy ilyen kivételeket „teremteni lehet”, de nem mondja meg, ki, hogyan és miért teremtheti azt meg. „Egy második kivétel kiveszi a holtkézi birtokok kisajátítása alól az erdőket, a hegyi legelőket és réteket, ha azok községekéi vagy ugynevezett hatáőrsegi birtokok közösségekéi, vagy amelyek a parasztság egy-egy csoportjának közös birtokai. A harmadik kivétel a talajjavításokra vonatkozott. A negyedik az erdőkre, ha azokat tüzelés céljaira használták. Az ötödik azokra a földekre, amelyek vallásos, vagy nevelésügyi társaságokéi voltak. *Nehéz megmondani, mi is nem volt hát itt kivéve.*”

S ha ezt nehéz megmondani, akkor igazán eszébe sem jut az angol olvasónak, hogy megütődjék Mitrany következő mondatán, amely bejelenti, hogy viszont Erdélyben bizonyos esetekben már 20 holdnál, — nem hektárnál, — elkezdődött a kisajátítás lehetősége, holott a regátban 100 hektár, — nem hold — volt a minimum. Más esetekben meg már 4 holdtól kezdve ki lehetett sajátítani Erdélyben a földeket! Bizonyára ez is olyan kivétel, amely azt mutatja, hogy Erdélyben sokkalta nagyobb tekintettel voltak a termelés érdekeire, mint a regátban.

„Szóval, mondja Mitrany a 128. oldalon, a kisajátítást teljesen csak a külföldiekre és csak olyan intézményekre alkalmazták, amelyeknek székhelye a határokon kívül volt.“ Ami természetesen nem igaz.

A 133. oldalon ismerteti az erdélyi kisajátítási bizottságok szerkezetét. Valóban, angolul el sem lehetne képzelni szebb, kívánatosabb bizottságokat ezeknél. „Egy bíró, egy hivatalos birtokszakértő, a birtok tulajdonosa és két paraszt“ foglalt ezekben helyet. De csak azok mondhatják meg, akik valóban elszenvedték ezt a romániai földreformot, mit jelentett itt a valóságban a bíró, mit a hivatalos szakértő, s mi volt a szerepe a tulajdonosnak a „bizottságban“. A két paraszt szerepe sem volt ellenben közömbös. Annál kevésbé, mert hiszen, amint maga Mitrany is megmondja, az egész erdélyi földreformot ezek a parasztok intézték el. A 136. oldalon ez van: „az új tartományokban a birtokbahelyezést egyszerre végezték el a kisajátítás részleteivel“. Mitrany nem mondja meg és talán maga sem tudja, hogy ez meg is felel a valóságnak. Csak éppen a sorrend volt fordított. Mert Erdélyben a parasztok beültek a birtokokba és kijelentették: ez a kisajátítás. S a kényszerbérlet, amiről Mitrany úgy beszél, mint valami böles jogi megoldásról, csak arra való volt, hogy nevet adjon a gyermeknek, hogy valamilyen módon jogi formát lehessen adni annak a lázadásnak és földrablásnak, amit Erdélyben utólag mégis földreformnak kellett minősíteni. De ha Mitrany maga sem tudja, honnan olvassa ki az angol szakember, vagy az angol érdeklődő, hogy egy ilyen megállapítás milyen mélységeket takar?

Az erdélyi bizottság szerkezetének és működésének ismertetésével kapcsolatban Mitrany szintén megjegyzi:

„Ez is azt mutatja, hogy a különböző megoldások mennyire visszatükröztették azokat a körülményeket, amelyekből keletkeztek“ (133. lap).

Hogyne, az egész kényszerbérlet intézménye is ezt bizonyítja.

De azért ezekből a fejezetekből sem hiányzik a nemzeti gondolat érvényesítésére való hivatkozás.

„Az erdélyi rendelet a gazdasági szempontot a nemzettel igyekszik összeegyeztetni. Ennélfogva előnyben részesíti a helybeli lakosokat s azokat, akik a háboruban szenvedtek s azokat a hadirokkantakat, akik a földmunkára alkalmasak“ (137. lap).

Az angol olvasó ebből a fogalmazásból csak egyetlenegy következtetést vonhat le. Azt, hogy tehát Erdélyben csak románok laknak, csak románok szenvedtek a háború alatt és csak románok voltak hadirokkantak. Mert ha ez nem így van, akkor ezeknek a tárgyi szempontoknak az érvényesítése még nem jelenti a nemzeti szempontok győzedelmét. — Mitranynak

éppen az volt a célja, hogy ezt a következtetést érje el. Mert csak ilyen módon lehet úgy tüntetni fel a dolgot, — ami nem egy helyen nyíltan is megtörténik, — hogy Erdélyben a földbirtokosok a kisebbségek, a nincsetlenek ellenben valamenynyien románok. S hogy Erdélyben, a „feudalizmusnak ebben a késői hajlékában“ nem volt más magyar, mint néhány földesur, aki mérhetetlen uradalmain román jobbágyokat tart s azok munkájából él.

Mitranynak a stilusművészete elég fejlett ahhoz is, hogy még a román telepítést is úgy tüntesse fel, mint aminek a román nemzeti politikához egyáltalában semmiféle köze sem volt.

„Mindanégy törvény (a regáti, erdélyi, bukovinai és besszarábiai földreformtörvényekről van szó) egyformán tervezte a gazdaságilag fejletlen területeken olyan parasztok elhelyezését, akiknek vagy egyáltalában nem volt földjük, vagy csak kevés volt s akik hajlandók voltak azt másutt teljes birtokért elcserélni“ (147. oldal).

Addig, amíg végre meg nem írjuk a romániai földreform hiteles történetét, nem lehet kimeríteni a képtelenségek egész sorozatát s nem lehet minden ponton szembeállítani Mitranyval az igazságot. Mégis, ehhez meg kell jegyezni annyit, hogy Erdélyben nemhogy kifizetésre nem került sor, ellenben még esztendőök multán is csak annyi történt ebben a tekintetben, hogy a régi földbirtokosoktól *közjegyzői, vagy birói nyilatkozatot követeltek, amelyek szerint azok a román állammal szemben mindennemű igényükről lemondjanak, ha a 2%-kal kamatozó földváltásádkötvényeket megkapják.* E nyilatkozatot pedig az erdélyi birtokosok többek között azért sem adhatták meg, mert kiállításra, a jegyzői, vagy közjegyzői díj, a bélyegek, a törvényhelyre, vagy közjegyzőhöz való beutazás költségei többre rugtak volna, mint amennyit az egész földváltásdíj tett. Ezt ugyanis olyan alacsonyan állapították meg, hogy a kisajátítási ár a földek akkori bérleti összegének is csak egy hányadát érte el. S e 2%-kal kamatozó papirosok sohasem jutottak olyan értékeléshez, hogy közforgalmi papirosoknak lehetett volna őket tekinteni, amelyeket bármilyen jelentéktelen összegűek is, legalább értékesíteni és pénzzé lehetne tenni.

Ezt nevezi Mitrany az erdélyi birtokosok előnyének, — természetesen csak azért, hogy megmutassa: Erdély mindig becézett gyermeke volt az új Romániának; hogy ott nemcsak a kisajátítás volt szelidebb, de még az elvesztett földek árát is előteremtette számára a regát, elhanyagolva a saját szűkebb polgárai érdekeit. — De miért mondta akkor művének mindjárt az elején azt, hogy a romániai földreform orosz mintájú reform volt, vagyis úgy vették el a földet, ahogy kapták: ellenérték nélkül? Az angol olvasó bizonyosan nem fog fennakadni ilyen lényegtelen ellentmondásokon és az Erdély különleges kezeléséről való megjegyzéseket nyilván el is hiszi.

Általában véve a látszatnak a fenntartása nem okoz nagy gondokat Mitranynak, azonban van két olyan fejezet, amelyekben ez már mégis nehézségekkel jár. Így akkor, amidőn részletesen ismerteti a négy törvény között fennálló különbségeket, amelyeknek kapcsán például ezt kénytelen mindjárt előljáróban megállapítani:

„Az ókirályság agrártörvényének 7. szakasza szerint csak a koronauradalmak szántóföldjei, továbbá a földbirtokhivatal és a közintézmények, valamint a magánintézmények szántóterületei voltak kisajátíthatók. Erdélyben ellenben a törvény különbséget tett a köz- és a magánintézmények között. A 6. szakasz teljesen kisajátította a közintézmények birtokait, mint amilyenek a testületek, alapítványok, egyházak és szerzetek, egyetemek és iskolák, kórházak, helyi hatóságok és egyebek, a 7. szakasz szerint ellenben a magánintézmények birtokainak csak a szántóterületeit lehetett kisajátítani. Ilyenek voltak a bankok, korlátolt felelősségű társaságok (Erdélyben nem is állottak fenn ilyenek), s effélék“ (169. oldal).

„A dolog azonban úgy állott, hogy Erdélyben az intézmények birtoka lényeges tényező volt és az egész terület 40%-ánál többet tett“ (169. oldal).

Ez megdöbbentő tévedés, amit maga Mitrany is megcáfol a 213. oldalon, de sem a szerzőt nem zavarja, sem az angol olvasót. Pedig ez az egy megjegyzés elég lenne a Mitrany eddigi fáradságos munkája eredményének megsemmisítésére, — mert hiszen ha e 40%-nyi földterület mind a kisebbségi intézményeké s ha mindez teljesen elvéttetett, akkor mégsem lehetett Erdélyben olyan nagyon ártatlan a reform nemzetiségi tendenciája. Sajnos, részleteket nem mond Mitrany, sőt ugyanitt megállapítja azt is, hogy még ma sem tudni, mennyit is tett hát a közintézményektől elvett terület, bár annak nagynak kellett lennie, mert hiszen csak a brassói tizennégy evangélikus egyházközségtől 4000 holdnál több földet vettek el. (169. oldal). Nehány sorral előbb még azt mondta, hogy az egész terület 40%-a az intézmények kezén volt. Ez kerekén 40.000 négyszögkilométert, mintegy 6—8 millió kat. holdat jelent, aminek ez a példaként felhozott 4000 hold százalékokban alig kifejezhető parányi része. — Vajjon milyen fogalmai vannak ennek a szerzőnek a valóság méreteiről?

Mindenesetre itt jut néhány szó arra is, hogy az iskoláktól, egyházaktól, kulturális céloktól elvettek bizonyos földterületeket Erdélyben. Természetesen azon a hideg hangon, amelyből semmiféle értékelés, méltánylás nem csendül ki a munkával szemben, amelyet ezek az intézmények a kultúra emelése körül évszázadokon át kifejtettek.

Ellenkezően, Erdélyben történhetett bármi, sajnálni csak a regátot szabad. „A regáti törvény szemmel láthatóan meszebb ment, mint az erdélyi törvény“, mondja a 170. oldal. —

Hogy a számok ennek ellentmondanak — s a számokat is idézi Mitrany, — az nem változtat azon a benyomáson, amelyet ez a mondat és a többi hasonló mondatok felidéznek. A számok egyébként is jóval később, külön fejezetben következnek.

Jellemző egyébként, hogy erre a mondatra is csak azért van itt szükség, mert azt kell vele bevezetni, hogy azért mégis, az erdélyi törvény csak a kiskorúak birtokát vette ki a kisajátítás alól, a regáti ellenben a nőkét, a közhivatalnokokét és az aktív katonatiszteket is. — A különbségek felsorolásánál megjegyzi Mitrany, hogy Erdélyben a törvény alapján előfordulhatott az az igazságtalanság is, hogy kisajátíthattak olyan birtokot is, amely 1914-ben bérben volt, bár később tulajdonosa maga művelte. (170. oldal.) Ellenben nem vettem észre, hogy Mitrany referálna arról a lényeges különbségről, — amivel a regáti törvény valóban messzebb ment, mint az erdélyi, — hogy amíg Erdélyben a *földbirtokosokat* sajátították ki, a regátban a *földbirtok* volt a kisajátítás tárgya. Ami annyit jelent, hogy Erdélyben a földbirtokosnak minden birtokát együtt számították és így állapították meg azt, mennyit sajátítanak ki azokból, a regátban ellenben a földbirtokosnak minden birtokából külön-külön sajátítottak ki s ha tiz községben volt 100—100 hektárja, akkor mind az ezer hektár mentes volt a kisajátítás alól. S mivel természetesen a nagy uradalmak több község határát borítják be, ez is egyik magyarázata annak, hogy miért maradt a regátban több nagybirtok, mint Erdélyben. Pedig a regáti adatok nem is tüntetik fel azt, hogy mint oszlik meg a nagybirtok tulajdonosok szerint. — Erdélyben ma a legnagyobb birtok, — kisebbségi kézen, — 400 kat. hold körül van és egy pár olyan esetben fordul elő, amidőn például a talajjavítás esete és a tulajdonosnak szakképzett gazda mivolta — a mi a törvényben külön jogcímet jelent, — más enyhítő körülményekkel egybevetve módot adott ilyen nagy területeknek egy kézben való meghagyására. — A regátban ellenben az igazi nagy birtokosok ma is ezrekre rugó hektárnyi területtel rendelkeznek. Ott például bőségesen alkalmazták a regáti törvénynek azt a szakaszát, amely szerint a földalatti kincsek, — szén, petroleum, vagy bármilyen más bányászati termék — nyomai már mentesíthetik a földbirtokot a kisajátítás alól.

A 175. oldalon egy kisebb fejezet kezdődik, amelyben Mitrany a reform nemzeti irányzatának kérdésével foglalkozik. — Az eddigi szemelvények bőségesen megmutatták, hogy a szerző milyen módon tünteti fel e kérdést egészen ártatlan részletnek. Ugyanez a módszer itt is megfelel számára. — Nemzeti célú intézkedésnek találja azt, hogy — kevés kivétellel — elvettek minden olyan birtokot, amely 1914 óta került új tulajdonosa kezére. Hogy elvették a magyar telepesek birtokait és csak annyit hagytak meg nekik, amennyi ugyanabban a községben az új földtulajdonosoknak a reform során jutott. Eh-

hez azonban, ami az egész romániai földreformnak egyik legfelháborítóbb és legvérmesebb igazságtalansága volt, mindjárt hivatkozik arra, hogy a Nemzetek Szövetsége előtt folytatott tárgyalások során ezeket a földeket a román kormány 700.000 aranylejjel fizette meg, az eredeti 300.000 aranylejnnyi kisajátítási összeg helyett. Tehát 29 aranylejt fizettek holdanként, amidőn annak idején maga Bratianu is mintegy 600 aranylejt tartotto volna igazságos árnak. — S egyben úgy tünteti fel a dolgot, mintha a többi földekért pedig a kisajátítás során fizettek volna valamit, — ha mindjárt nem is többet, mint a 300.000 aranylej arányában egy holdra eső 12.5 aranylejt.

Utal a távollevők birtokainak kisajátítására és itt elmondja, hogy az erdélyi birtokosokat abszентistáknak mondták, mert azok távol voltak olyan időpontban, amely alatt a románok nem is adtak nekik vizumot a visszautazásra. Megemlíti az optánsok birtokpörét, állásfoglalás nélkül. — A külföldi tulajdonosokkal kapcsolatban jellemző megjegyzése a következő:

„Kétségtelen, hogy egy sereg francia és angol állampolgár megkapta elkobzott birtokának teljes értékét, nem annyira azért, mintha a nemzetközi elvek nyíltan és eredménnyel alkalmaztattak volna, hanem azért, mert kormányuk elég ügyes volt ahhoz, hogy Románia diplomáciai helyzetét és támogatásra szorult voltát kihasználja.“ (179. oldal.)

S ha ezen a néhány oldalon, — ez a fejezet 10 oldalra terjed, — mégis kicsuszott volna egy-két olyan adat, vagy utalás, amely a kisebbségek helyzete felől és a reform tiszta gazdasági és társadalmi sajátsága felől az olvasóban kétségeket támasztott volna, ezeket is leszereli Mitrany, amidőn a 182. oldalon kifejti, hogy Erdélyben akkor is sor került volna az igen széles keretekben végrehajtott földreformra, ha erre a regátban soha nem is gondoltak volna. Ez is magyarázata annak, hogy miért voltak itt mások és „drasztikusabbak“ (végre őszintén kimondja ezt a szót is), mint odaát. Már ez így van, teszi hozzá. „Erdélyben a politikai vezetők radikálisabbak minden más vonatkozásban is, mint a regátban, mert ez itt foradalmi jelenség.“ — S fejtegetéseit végül is azzal a mérleggel zárja le, hogy lehetett olyan elenyésző kisebbség is, amely a regát vezetői között a nacionalista szempontok érvényesülését kívánta, azonban ez a társadalmi törvényalkotást csak *igen halvány nacionalista színezettel* vonta be. (182. oldal.)

A törvények alkalmazása és hatásainak ismertetése következik ezután. Itt kerül sor a tárgyalásnak igazán közgazdasági részére. Az eddigi tárgyalás elegendő volt arra, hogy megismeressen bennünket a Mitrany módszereivel és céljaival s a munka többi részében sem szakít ezekkel. — A számok engedelmesek, — különösen ha olyan változékony, sugalmazott számok, mint amilyeneket a román statisztika szokott produkálni.

Részletesen a 206—219. oldalak között foglalkozik az erdélyi viszonyokkal és röviden azt mutatja ki, hogy itt a reform előtt minden románra egy holdnál kevesebb birtokterület esett, a kisebbségekre ellenben fejenként 6 hold. Hogy ezt a számot elérhesse, az erdélyi románság számát 3.3 millióra, a kisebbségekét együtt nem egészen 1.9 millióra teszi. (A valóság tudvalevően 2.8 millió román és 2.4 millió kisebbség.) Közben azonban minden köztulajdont a kisebbségek birtokának számít és nem tesz különbséget erdők, legelők, rétek, szántók között sem, ami pedig éppen azokból a szempontokból nagy különbség, amelyekből neki kellene a fejleményeket vizsgálnia. Közöl egy táblázatot, amely szerint (213. oldal) a magántulajdon Erdélyben az egész terület 62%-ára terjedt ki, az államé 7.6, a községeké 15.5, alapítványoké, egyházaké, iskoláké 4.5%, községi lakosok közös tulajdona 9%, hitbizomány összesen 0.8%. Ha a számokat elfogultság nélkül, mégpedig olyan román elfogultság nélkül vizsgálja, amely elég erős ahhoz, hogy a saját maga kényszerképzei alól felszabaduljon, akkor már ebből látnia kellene, hogy a községi birtokokban, a közös birtokokban, az egyházak és iskolák földbirtokaiban a románság is osztozott, sőt a községek birtokaiban legalább lélekszáma szerint érvényesült. De ehelyett ehhez a táblázathoz a következő megjegyzést fűzi:

„Ennélfogva tehát az egész területnek jóval több mint harmadrésze helyi testületek, intézmények és különböző szervezetek birtokában volt; és ismerve azt a politikai és társadalmi alávétettséget, amelyben a román népet Magyarországon a háboru előtt tartották, nem kétséges, hogy ezeknek a birtokoknak zöme csak nem — romántestületekhez tartozhatott.“ (213. oldal.)

Nem az adatokból következtet tehát a viszonyokra, hanem a viszonyok demagóg megítélését alkalmazza az adatokra, azok értékének csökkentése céljából.

S az csak természetes, hogy végül is egyszerűen azt mutatja ki, hogy „azok között, akik földigénylésre jogosultak voltak, 1925-ig aránylag több kisebbségi kapott földet, mint amennyi román“. (219. oldal.)

Megjegyzi még, az igazi tárgyilagosságnak egy szikrájával, hogy a tényleg kiosztott földterület megoszlását is ismerünk kellene, ha végleges ítéletet akarnánk alkotni, majd így folytatja:

„Befejezésül meg kell gondolnunk, hogy az egész reform forradalmi hangulathból született meg; hogy olyan területen alkalmazták, amely valódi központja volt a világháborút felidéző nemzeti surlódásnak; és hogy olyan időben hajtották azt végre, amely alatt az európai nacionalizmus valóságos orgiáit ülte, még az érettebb és nyugodtabb Nyugaton is. Bármilyenek legyenek is a pontos számadatok, nem változtatnak

azon a tényen, hogy a reform végrehajtása megapasztotta a kisebbségi kézen levő birtokok nagyságát, de éppen ezért növelte a kisebbségek soraiban a parasztok számát, akiknek saját földjük van. Joan Jacob, aki 1921-ben az erdélyi törvénynek szakértője volt, könyvében azt panaszolja: „az agrárreform nemcsak hogy nem ártott a kisebbségi elemnek, de ellenkezően, megerősítette azt. Mert gyakorlati eredménye az volt, hogy csökkentette néhány száz magyar mágnásnak a földjét, ellenben földet adott ezer meg ezer magyar parasztnak“. Általános szempontból bizonyára ott van az igazság, hogy nagy mértékben enyhítette azt a mesterséges és kihívó nemzeti elválasztó falat, amely előbb a gazdagokat a szegényektől elkülönítette.“

Vajjon milyen módját kellene alkalmazni az ellentmondásnak, a felvilágosításnak, a vitának, hogy erre a hangra méltó választ adhassunk?

Ez az utolsó olyan fejezete a könyvnek, amelyben Erdély bennünket is érdeklő szempontból önállóan szerepel. Ezután a könyv tiszta közgazdasági régiókba emelkedik, ami azt jelenti, hogy íróját többé nem érdekli a nép, amelyért a gazdasági folyamatok létrejönnek — és amely e folyamatokat létrehozza, — hanem csak maga az absztrakt közgazdasági légkör. Aki magyar szívvvel olvassa e sorokat és e fejezeteket, szakadatlanul érezni fogja, hogy e közömbös és hüvös tárgyi-
lagosság alatt megnyilatkozik az a megnyugvás, hogy ime, a történelem ítélte és e földet visszaadta azoknak, akiké az isteni jog szerint mindig is volt. Nem személytelen írás ez, hanem a románság himnusza és mintegy annak a bizonyítása, hogy a földreform előtt még lehetett Erdélyben s lehetett Romániában kisebbségi kérdés, utána azonban már nincs, mert hiszen e föld a román nép földje és román népen kívül más nem is lakja azt.

Igazságos szellem-e ez? Nem. Ebben a munkában nem a tárgyi valóság képe tükröződik, hanem a román kapcsolatoknak, a román diplomáciának, a román előrelátásnak mesterműve ez, amely a hódítás munkáját Trianon óta éppenugy folytatja kint a nagyvilágon, tudományos életben, irodalomban, diplomáciában, mint odahaza politikai, közigazgatási, közgazdasági, kulturális és minden más elképzelhető eszközzel. Mivel előbb nem lehetett, most kell megerősíteni a szerencsét, amely Trianonban a románságnak osztályrészéül jutott.

Móricz Miklós.

Közlemények.

A Magyar Társadalombiztosítás tiz éve.

Az 1930. év tavaszán nagy hangoskodás kísérte ama sajnálatos tény, amely szerint az *Országos Társadalombiztosító Intézet*-nek betegség-biztosító ágazata kereken 13,500.000 P kezelési hiánnyal zárult és ez az ágazat az öregségi, rokkantsági, özvegy és árva biztosító ágazatnak 8 millió pengőn felüli összeggel maradt adósa. Tendenciózus lapközlemények siettek ezt a körülményt annak a rovására írni, hogy ez az országos intézmény 10 évig kizárólag állami — bürokratikus — kezelés alatt állott s nélkülözte az önkormányzat közreműködését és ellenőrzését. Az intézet most teszi közzé az állami kezelés tiz évének (1919—1929) történeti ismertetését,* amelyből a következő tények tűnnek ki:

A lefolyt tiz év alatt a betegsegélyző ágazat a pénzügyi követelmények szempontjából is kielégítő eredménnyel működött. A „bürokrácia“ a háború, a forradalom és kommün által teljesen a lezúllás útjára került intézetet s annak intézményeit a virágzás magas fokára emelte, gazdag tartalékalapokat gyűjtött, új intézményeket létesített, az orvosokkal, gyógyszerészekkel kielégítő megállapodásokat kötött, a bányanyugbérbiztosítást és a bányászok betegbiztosítását, a balesetbiztosítási szolgáltatásokat közmegelegedésre rendezte, a balesetelhárítás terén uttörő munkát végzett és megalapozta a nyugbérbiztosítást

Egyetlen deficitese éve a betegségi ágazatnak az 1929. év volt; de ennek oka nem az önkormányzat hiánya, hanem az, hogy az 1929. évben már jan. 1-től kezdve, tagjárulékok és egyéb jövedelmek lényegesen megcsökkentek, a segélyezési és ügyviteli költségek pedig óriási mértékben emelkedtek. A *jövedelemcsökkenést* az okozta, hogy az öregségi és rokkantsági biztosítás révén előálló többletterher némi csökkentése érdekében a népjóléti miniszter az ipari kategóriákban a betegsegélyezési járulékoknak addigi 6%-os kulcsát 5.14%-ra, a háztartási alkalmazottaknál pedig 3%-ról 2.57%-ra csökkentette. *Vagyis tehát a járulékkulcs egyheted résszel lett kevesebb, mint azelőtt.* Az a körülmény, hogy egyidejűleg a napibérosztályok számát 8-ról 10-re emelték s az emelkedés az egyes osztályok közt 80 fillér helyett 1 pengő volt, ezt a roppant veszteséget nem volt képes ellensúlyozni. A jövedelemcsökkenés másik oka volt a gazdasági válság természetes következményeképpen az átlagos taglétszámnak kereken 24.000 fővel való csökkenése, ugyasintén a gazdasági és kereseti viszonyok leromlása, mely a járulékhátralékokat is felduzzasztotta. Végül a járulékbekajátás szigorának korlátozása és az 1929. évben bekövetkezett u. n. kamatamnesztia az intézetnek úgy a rendes járulékokból eredő, mint késedelmi pótlék jövedelmeit apasztotta meg igen lényegesen.

* A Magyar Társadalombiztosítás tiz éve 1919—1929. Az Országos Társadalombiztosító Intézet kiadása. Budapest 1930 166 l. + táblázatok.

Ezzel szemben a magasabb összeggel emelkedő tiz napibérosztálynak és az abnormis munkanélküliségnek nyomán ugrásszerűen emelkedtek a táppénzkiadások és az év vége felé a táppénzes tagok száma is. Ugrásszerű emelkedést mutatnak a kórházi, gyógyellátási és a többi segélyezési költségek is, amelyeket, az igényjogosultság törvényileg lévén biztosítva, az intézetnek nem állott módjában a pénzügyi teljesítőképesség korlátai közé szorítani.

Feltűnő nagy az *ügyvitel összköltségeinek emelkedése 15,273.000* pengőre az 1928. évi 9,877.000 pengővel szemben. Ennek a kerekén 5,400.000 P-s emelkedésnek magyarázatát a jelentés szerint az 1929 január 1-én életbelépett új biztosítási ágazattal, az öregség, rokkantság, özvegy és árvaság esetére való biztosítással járó személyszaporításban, ugyancsak az ezzel összefüggő egyéb dologi kiadásokban kell keresni. Emellett abban is, hogy a többi ágazatok elégtelen létszámkereteit is kitágították. E védekezés erejét gyöngíti, hogy időközben a minisztérium a személyzeti létszámot leépítette, amiben annak beismerése rejlik, hogy túlméretezés történt.

A tárgyilagos szemlélőt azonban semmi esetre se fogják hiedegen hagyni azok az alkotások, amelyek a letűnt tiz év munkájának ma is látható s nem kicsinyelhető eredményei. Ezek a következők: Az Uzsoki-utcai nagyszabású új munkáskórház az orvosi szakma összes számbajövő ágazatait felölelő rendelő osztályokkal. A speciális tüdőbeteg kórházzá átalakított pestujhelyi volt munkáskórház. E nemben egyedüli az országban. Ugyanott Röntgen- és orvosi laboratórium létesítése. A Csengeri-utcai, Pacsirtamező-utcai és Gömb-utcai új rendelőintézetek. A központi rendelőintézetnek kibővítése bőrgyógyászati, orthopédiai, speciális sebészi, fénnyógyászati osztályokkal, új idegosztállyal, alkoholos betegek számára rendeléssel és délutáni rendelés bevezetése a belgyógyászat és urológia részére. A Lenke-uton anya- és csecsemőgondozó létesítése. A tagok gyerekeinek és iparos és kereskedő tanoncoknak ingyen fürösztése és nyaraltatása. A vármegyék és városok mentőegyesületének és a Stefánia anya- és csecsemővédő egyletnek hathatós támogatása. A betegszállító üzem megszervezése. Nagyszámu ingatlan megszerzése és építése.

Arra nézve, hogy a betegség és balesetbiztosítás terén az állami kezelés szemben az előző önkormányzati munkával mit mivelt, a jelentésből az alábbi adatok érdemelnek felemlítést. Az autonómia idejében 1910-ben a zárszámadás a betegségi ágazatnál 298.959 P kezelési hiánnyal (258.058 arany korona van átszámítva), 1928-ban az állami igazgatás idején 1,963.312 P felesleggel zárult. A járulékulcs volt 1910-ben 2—3%, 1928-ban 6%. *Táppénz* címén folyósították 1910-ben 1,018.013 átlagos taglétszám mellett a járulékjövedelem 36.2%-át, 1928-ban 794.508 átlagos taglétszám mellett annak 33.4%-át.

Amott egy tagra 9 P 09 fillér, itt 22 P 24 fillér táppénz esett. Vagyis jöllehet a taglétszám 22%-kal csökkent, a biztosítottak a járulékjövedelemnek csaknem ugyanazt a százalékát kapták táppénz gyanánt, — tehát a felesleg nem a szolgáltatások rovására állott elő. A táppénzösszeg lényeges emelkedésének (9,252,000-ról 17,666.000-re) az is a magyarázata, hogy az állami igazgatás ideje alatt a táppénzsegélyezés időtartama 20 hétről 52 hétre emelkedett, ami a régi önkormányzat legmerészebb álmait is meghaladta.

Az 1910. évben csak *gyermekágyi segély* volt és e címen 195,572 pengőt, a járulékbevétel 0.8%-át folyósították. Ezzel szemben 1928-ban már terhességi, gyermekágyi és szoptatási segély is volt s e címen 2,897.000 P folyósítottatott, vagyis a járulékbevételnek 5.4%-a.

A *kórházi költségek* 9.6%-ról 11.6%-ra, egy tag kórházi költsége 2.90 pengőről 7.74 pengőre emelkedtek, amit az is magyaráz, hogy 1928-ban már 28 napon túl is a teljes ápolási költséget és nemcsak a táppénzt kellett a kórháznak kifizetni. A *fürdő és szanatóriumi* költségekben is van 0.5% emelkedés; de egy tagra itt is közel 1 pengővel több esett 1928-ban. A csekélyebb emelkedés magyarázata azonban az is, hogy a betegek jelentős hányadát az intézet időközben tulajdonul szerzett saját gyógyintézményeiben jutányosabban ápolhatta.

Az *orvosi kiadások*, melyek 1921. évig a járulékelőírás 7.5—19%-a közt mozogtak, 11½, majd 12½-re szállottak alá és rögzítettek. A *temetkezési segély* arányszáma 1.9%-ról 1.2%-ra csökkent ugyan annak ellenére, hogy az állami rezsím azt 50%-kal, vagyis az átlagos napibérek harmincszorosára emelte. Ennek magyarázata a járulékjövedelem nagyarányu emelkedése s a halálozási arányszám lényegtelen változása.

A *gyógyszerköltség* 1910-ben a járulékjövedelemnek 16, 1928-ban 10.8%-a volt. A közel negyedfél millió pengő gyógyszerköltség csökkentése érdekében házi gyógytárakat állítottak fel a két munkáskórházban és a Csengery-utcai rendelőintézetben, és intézkedtek, hogy a gyógy- és kötszeranyag központilag gyáraktól szereztessék be, ami 20—25% megtakarítást eredményezett.

A balesetbiztosítási ágban a vezetőség az ügyvitelben vezetett be célszerű és hasznos újításokat. Összefüggésbe hozta a kártalanítási előadókat, a járadékszámvevősséggel és orvosszakértőkkel. Helyszíni vizsgálatot tartott műszaki erővel minden olyan balesetnél, ahol az ok a védőberendezések hiánya vagy tökéletlensége volt. Ellátta a balesetmegelőzés céljait szolgáló propaganda plakátokkal a vállalatokat s leszállította az üzembesorozásnál, a veszélyességi arányszámot ott, ahol az előirt védőberendezéseket foganatosították. A balesetek száma ugyan évről-évre emelkedett, de ennek magyarázata a balesetbejelentések pontosabb beküldésében és az utóbbi években az építőipar fellendülésében is volt kerecsendő.

Óriási munkát végzett az intézet az 1927: XXI. t.-cikk életbelépése után a régi (1928 január 1-jét megelőző) járadékok átszámításával s a bányamunkások balesetbiztosításának átvételével. Ezeket ugyyszólván zökkenés nélkül hajtotta végre, amit nem lehet elismerő szó nélkül hagyni. Hogy az átszámítás a balesetbiztosítási ág terheit mennyire növelte, arra elég felemlíteni azt, hogy az átszámítás nyomán az eddigi összjáradékok összege körülbelül 60%-kal emelkedett.

A munkaadók által sokszor kifogásolt, de elkerülhetetlen baleseti járulékelőlegek kirovásánál az intézet mindig a munkaadók érdekképviseleivel harmóniában és kiméletesen igyekezett eljárni.

Azok végösszegét az utolsó lezárt év járulékanak végösszegéhez vagy egy előző előleghez arányosította s azok befizetését 4, később 6 részletben tette lehetővé, holott az utólag kirott járulékot

15 nap alatt egy összegben kell fizetni. Az előlegszedés egyben elejét vette annak, hogy az időközben megszűnő, vagy fizetési-kép-telen vállalatok, a járulékfizetés alól kibujván, azok terhére is a többiek viseljék.

E tiz éven belül történt törvényes felhatalmazás alapján az intézet kebelében a bányanyugdírbiztosítás országos szervezése és sima lebonyolítása, továbbá az 1928:XL. t.-cikkben szabályozott öregségi, rokkantsági, özvegy- és árvasági biztosítás ügyvitelének megalapozása s ezzel kapcsolatban a kötelező képességvizsgálatnak az intézetnél való bevezetése is.

Mindent összefoglalva az u. n. „bürokrácia“, ha tiz évi munkájára visszatekint, nem találhat okot a szégyenkezésre. A jelentés szép emléket állít hallgatónak az intézet korán elhunyt vezérigazgatójának, dr. Róde Jánosnak és munkatársainak, akik a háborús romokból az intézményt addig nem sejtett virágzásra emelték. Adjá Isten, hogy az önkormányzat s a bürokrácia most meginduló harmónikus együttműködése ezeket az eredményeket az ország javára megtartsa és megsokszorozza.

Andor Endre.

A német földteherrendezés.

Majdnem egyidőben Magyarországon és Németországban törvényes intézkedés történt a mezőgazdasági üzemek szanálására. Magyarországon földteherrendezésnek, Németországban „Osthilfe“-nak nevezik. Bár a két törvényt majdnem egyidőben hozták, mégis, ha párhuzamosságot állapíthatunk meg a két szanálási terv között, úgy Németországot illeti meg az elsőbbség joga. Március 31-én emelkedtek törvényerőre a „Gesetz über Hilfsmassnahmen für die notleidenden Gebiete des Ostens“ (Osthilfgesetz) címen hozott szanálási intézkedések, melyeknél Paul Silverberg javaslatát fogadták el alapul. Silverberg javaslata már régen ismert volt, amikor itt még a tanácskozások a hozandó intézkedésekről javában folytak. A magyar törvényhozás mégis eredeti törvényt iktatott be, amiről meggyőződhetik mindenki, aki a német törvényt ismeri.

A keleti vidékek mezőgazdaságán való segítés 1928 óta hosszabb-rövidebb megszakításokkal állandóan foglalkoztatta a német közvéleményt. A most hozott törvényt számos részletintézkedést tartalmazó törvény és rendelet előzi meg, amelyeknek ez a koronája és befejezése. E törvénynek, valamint a vele egy napon hozott másik két törvénynek (a mezőgazdasági telepítés előmozdításáról és a Bank für die Industrieobligationen ujjaalakításáról) bevezetői a múlt év július 26-án a pénzügyi, a gazdasági és a szociális bajok megszüntetése érdekében kiadott, törvényerővel bíró szükségrendelet, továbbá az augusztus 14-iki, a szeptember 3-iki és a szeptember 26-iki törvényes felhatalmazás alapján e tárgyban kiadott rendeletek.

A német mezőgazdasági szanálás különböző tényezőkből tevődik össze. A szanálás középpontjába természetesen a földteherrendezés (Umschuldung. Entschuldung) áll, de ezenkívül üzembiztosítás (Betriebssicherung), kamattehercsökkentés, telepítés, közmunkák indítása és a közterhek csökkentése képezi a keleti vidékek szanálási módját. A múlt év nyarán hozott szükségrendelet csak részbeni segítséget jelentett. A szükségrendelet alapján mindössze százmillió márkát lehetett földteherrendezési célra felhasz-

nálni, amikor nyilvánvaló volt, hogy másfél—kétmilliárdra kell tenni azt az összeget, amellyel az új határok következtében kedvezőtlen helyzetbe került keleti vidékek mezőgazdaságát szanálni lehet. Meg kell említeni, hogy a szükségrendelet végrehajtási védelemben is részesítette az azt kérő mezőgazdákat, három hónapra. Ez a védelem, amely tényleges moratórium számba ment, december 31-én hatályát veszítette és a mostani törvény már nem folyamodik hasonló intézkedéshez.

A szükségrendelet nem határozta meg, hogy az Osthilfe milyen területekre terjedjen ki. Rábizta a birodalmi kormányra, hogy állapítsa meg a szanálás területi hatályát. Az augusztus 8-iki rendelet hat tartomány körzetére állapította meg a területi hatályt, még pedig Keletporoszország, Pomeránia, Grenzmark-Posen, Brandenburg, Alsó-Szilézia, Felső-Szilézia tartományaira. Németországban senki sem vonta kétségbe, hogy a keleti tartományok szanálásra szorulnak. A mezőgazdaság helyzete azonban a birodalom többi részében sem rózsás és így érthető, hogy nagy politikai küzdelem indult meg a területi hatály kiterjesztése érdekében. A területi hatály megállapítása politikailag annyira kényes kérdés volt, hogy az Osthilfgesetz is egyszerűen a kormányra bizza a törvény hatálya alá tartozó területek megállapítását. A törvény csak a földteherrendezésre vonatkozóan írja elő, hogy elsősorban a fentemlített területeken kell azt végrehajtani, de a birodalmi kormány a rendelkezésre álló anyagi erőhöz mérten, a területet kiterjesztheti. A földteherrendezésnél a területi hatály megszorítása indokolt, mert hatékony segítséget csak akkor lehet nyújtani, ha a rendelkezésre álló összeg arányban áll a szanálendő területtel.

Vizsgáljuk most már meg, hogy mekkora anyagi erőt fordítanak a németek a keleti vidékek szanálására. Emlékeztet, hogy a Dawes-féle terv Németország 60.500 vállalatát megterhelte az ipar által vállalandó 5 milliárdnyi jóvátételi tartozás fejében és az így megterhelt vállalatok évi hozzájárulást fizettek a jóvátételi terhekhez. A Young-terv felszabadította az ipart e megterhelés alól és ezáltal az ipari hozzájárulások megszüntethetők lettek volna. A német deficit-es költségvetés és a keleti vidékek érdekében hozandó anyagi áldozatok azonban nem engedték meg, hogy lemondjanak erről a biztos jövedelmi forrásról. Az Osthilfgesetz felhatalmazza a birodalmi kormányt, hogy az 1931 április 1-től kezdődően ezeket az ipari járulékokat részben, vagy egészben ne szedje be. Ezzel szemben a törvény kimondja, hogy a „*Bank für die Industrieobligationen*“ az ipari járulékoknak hozzá befolyó összegéből legkevesebb 500 millió márkát fordítson a földteherrendezésre. Az ipari járulékok nagyságát és azt, hogy mennyit kap abból a *Bank für die Industrieobligationen* és miképpen fordítja azt a földteherrendezésre a következő táblázat mutatja:

Évek	Az ipari járulékok	Ebből a bankba folyik	Földteherrendezésre
	millió márkában		
1931	230	50	50
1932	200	120	90
1933	180	180	135
1934	140	140	105
1935	100	100	75
1936	60	60	45
			<hr/> 500

A törvény felhatalmazza a birodalmi pénzügyminisztert, hogy a földteherrendezés célját szolgáló kölcsönért az illetékes kormányzatokkal egyenlő arányban kétszázötvenmillió márka erejéig kezességet vállaljon. Ezenkívül felhatalmazást ad további százmillió márkát kitevő, központi hitelintézetek kamatozó kötvényeinek beváltásáért való kezességvállalásra. Így összesen a földteherrendezés céljaira 850 millió márka állana rendelkezésre. A *Rentenbankkreditanstalt* és a *Preussenkasse* a rendelkezésre álló tőkéből valószínűleg együttesen hetvenöt millió márkát bocsátanak majd a földteherrendezés céljaira s ezenkívül a hitelezők egy részét kamatozó kötvényekkel szándékoznak kielégíteni, amikért az állam 100 millió márkáig kezességet vállal, úgy, hogy összesen 175 millió márka az az összeg, amelyet ténylegesen a pénzpiac megterhelésével kell előteremteni. Az így összetevődő 850 millió márkát kitevő és a földteherrendezésre fordított kölcsönök visszafizetéséért az állam huszonöt százalék erejéig vállal kezességet a *Bank für die Industrieobligationen*-nal szemben, amely a földteherrendezésre a kölcsönöket nyújtja.

Az *Osthilfe* a német közgazdaságnak azonban többbe kerül, mint 850 millió márka. Öt éven keresztül, 1932-től 1936-ig a költségvetésbe egyrészt husz millió márkát a gazdasági, ipari, egészségügyi, szociális és kulturális téren mutatkozó bajok enyhítésére, másrészt ötvenmillió márkát telepítési célokra kell felvenni a költségvetésbe. Nyolc éven keresztül harminchat millió márkát kell előirányozni, amely elsősorban annak a hiánynak fedezésére fordítandó, amelyet a földteherrendezés keresztülviteléhez szükséges kamat-, pénzszerzési és igazgatási költségekből az adósok évi szolgáltatásai nem fedeznek. A fennmaradó összeget a földteherrendezés alá került üzemek fenntartásának biztosítására (*Betriebssicherung*) fordítják. A banknak a hozzá befolyó összegekből a keleti vidékeken az ipari hitelszükséglet fedezésére ötven millió márkát kell nyújtania. A törvény vasutépítéseket is tervbe vesz, amelyekre 140 millió márkát irányoz elő s amelyet kölcsön útján szándékoznak előteremteni. Továbbá öt éven át, 1932—1936-ig a községi terhek, a szállítási költségek és a königsbergi csatornán a hajózási díj csökkentésére ugyanannyit kell fordítani, mint az 1931. évi költségvetésben, tehát harminc millió márkát. (Ezt a Keletporoszországnak nyújtott támogatást már az 1929 május 28.-i törvény megadta 1931-ig.)

Nem véve számításba az adóteher- és egyéb könnyítéseket, az *Osthilfe* a német közgazdaságnak tehát a következőkbe kerül:

A földteherrendezés	850 millió márka
Gazdasági, szociális, stb. bajok enyhítésére .	100 „ „
Telepítésekre	250 „ „
Költségfedezésre	288 „ „
Ipari kölcsönökre	50 „ „
Vasutépítésekre	140 „ „
Községi szállítási terhek csökkentésére ..	150 „ „
	<hr/>
	1.828 millió márka.

A földteherrendezési kölcsönt harminchárom év alatt kell törleszteni. A kölcsönért az adósok az első öt évben négy és fél százalékos, a következő években öt és fél százalékos fizetnek. A törvény kimondja, hogy a huszonöt százalékos állami garancián kívül az adósok tíz százalékos felelősek a nyújtott kölcsönökért, kamatokért és az adós által viselendő egyéb terhekért. Ennek alapján a bank évenként még 0.5 százalékos számít fel mindaddig, amíg a kezességben vállalt összeg egybe nem gyűlik. Így az első öt évben az adósoknak öt százalékos kell fizetniük, majd a következő években jó ideig hat százalékos. Amennyiben az ily módon a veszteségek fedezésére tartalékos összeget nem vesznek teljesen igénybe, a maradékot a bank az adósok évi szolgáltatásainak megfelelő mértékű csökkentésére fordítja.

A földteherrendezési kölcsönöket kizárólag a *Bank für die Industrieobligationen* nyújtja. A kölcsönigényléseket az ugynevezett „Landstelle“-nél kell benyújtani. Öt Landstelle van. Königsbergben, Köslinben, Schneidemühlben, Breslauban és Oppelnben. Az öt Landstelle működésének egységes irányítására, valamint a földteherrendezés nyugodt és sima lebonyolítására egy központi szervet: az *Oststellé*-t hozták létre. A Landstellék mellett mezőgazdasági érdekképviselő működik. A Landstelle a bank és a mezőgazdasági érdekképviselő közreműködése mellett dönt arról, hogy az egyes kölcsönöknél az állam vállalja-e a huszonöt százalékos kezességet. Ha a Landstelle az állami kezességet nem vállalja, a bank mégis nyújthat kölcsönt akkor, ha az adósok kezességi kötelezettséget hoznak létre, amely a huszonöt százalékos garanciát az állam helyett átveszi. Az így kapott kölcsön azonban egy százalékoskal többbe kerül, mert a kezességi kötelezettség 0.5 százalékos szedhet be a vállalt kezesség fejében és még egyszer 0.5 százalékos a költségek fedezésére. A törvény határozottan kimondja, hogy a földteherrendezési kölcsönt a bank akarata ellenére nem lehet adni.

Az ipar, amint látjuk, 500 millió márkát ad a keleti vidékek mezőgazdaságának szanálására. A bank a földteherrendezésre ebből nyújtott kölcsönök után fizetett kamatokból egy százalékosat kap. A mezőgazdaságnak nyújtott 500 millió márkát a kölcsönök törlesztésének végére, visszatérül az iparhoz.

A német közgazdaság az Osthilfe érdekében hatalmas áldozatot hoz. Mintegy két milliárd márkát segítséget nyújt. Hogy azonban ez a nagy segítség eredményes lesz-e és megéri-e ezt a nagy áldozatot, azt csak a jövő dönti el. Mindenesetre a keleti vidékeken erőteljes és céltudatos üzemáttszervezésre van szükség, ha ezt nem teszik meg, a helyzet nem javulhat. Ami pedig a magyar és a német földteherrendezés összehasonlítását illeti, annyit nyugodtan meg lehet állapítani, hogy a német földteherrendezés pénzáldozattal, a magyar pedig hiteláldozattal történik. Ez a különbség teljesen megfelel a német és a magyar közgazdaság anyagi ereje közötti különbségnek.

Tóth József.

Könyvismertetések.

De Man, Henri: La joie au travail. Paris. Alcan. 1930.
308. p.

De Man megérdemelten komoly elismerést aratott könyve, amelynek címe az 1927-ben megjelent német eredetiben „Küzdelem a munka öröméért“ volt, számos idegen nyelvre való lefordíttatása után most franciául is megjelent s megragadjuk ezt az alkalmat, hogy róla a Közgazdasági Szemle olvasóit is legalább röviden tájékoztassuk. A könyv alapja az a körkérdés, amelyet *De Man* 1924/25-ben és 1925/26-ban a majna-frankfurti „Munkaakadémia“ hallgatóihoz intézett s amelyre 78 részletes választ kapott. Egyfelől ezeket közli, mint a munkában való öröm problémájának megvilágítására szolgáló adatgyűjteményt, másfelől a nyert tapasztalatok alapján kifejti és elemzi azokat a lélekre ható összetevőket, amelyek a munka örömét vagy kinját okozzák.

A kérdőív mindenekelőtt a válaszadó professzionális multját tudakolta, tanulmányokat, utazásokat, a foglalkozási ág változtatásait, azután a legutolsó munkahely legrészletesebb leírását kívánta, minősítést, műhelyberendezést, munkaidőt, egészségügyi intézményeket, a vezetőkhez és a társakhoz való viszonyt, bérrendszert s minden egyéb körülményt, amely a munkásnak a műhelyhez való érzelmi viszonyát érinti. Azután következtek az olyan kérdések, hogy milyen érzelmekkel viseltetik a munkás a munka anyagi eszközei, gépek, szerszámok, a munkatermék, továbbá a főnökök, általában a munkája s a műhelyen kívül rendszeresen üzött foglalkozásai iránt; mindenkor kiemelendő volt, mit tart inkább örömet vagy kint okozó tényezőnek, mi veszi el a kedvét, hogy van megelégedve munkájával, mire gondol, mit érez tevékenysége alatt stb. A kérdőív aziránt is érdeklődött, hogy a válaszadó véleménye szerint milyen befolyása van a munkában való örömré a szakszervezetnek, üzemi tanácsoknak, általában a munkás társadalmi-lelki elhelyezkedésének s végül azt tudakolta, miképpen lehetne a munka örömét fokozni a termelés technikájában, az üzem- vagy általában a társadalom szervezetében lehetséges újítások, változtatások által?

A válaszoknak nem kellett mereven a feltett sémához ragaszkodniok; tényleg egyesek valóságos kis életrajzot és lelki önelemzést nyújtottak. Az adatok felhasználásánál természetesen tekintetbe veendő, hogy a Munkaakadémia, amelynek célja a munkásmozgalmak, szervezetek részére megfelelő szellemi erőket kiképezni, hallgatóit a munkásság elitjéből kapja, az innen és egyéb hibaforrásokból eredő sajátos vonások kellő kiküszöbölésével a nyert ismeretek rendkívül értékeseknek bizonyultak a munkával kapcsolatban felmerülő problémák s azok megoldási módjainak álta-

lános megvilágítására. A válaszokat adó munkások között egyébként vegyesen voltak férfiak és nők, szakmájukat illetőleg 22 vas- és gép-, 10 könyv-, 8 kereskedelmi, 8 vegyes vállalati, 6 szállító, 5 fa-, 5 közszolgálati, 4 szövő, 4 építő, 3 ruházati, 2 bánya- és 1 kőtörő munkás volt.

Miután a megfelelő rövidítésekkel és összevonásokkal lekötött 78 választ (11—128. p.) végigolvasva, élő kép alakult ki bennünk a munkáról, a szerző könyve második részében egy fejezetben „a munkában való öröm ösztönös szükségletét“, egy másikban pedig „a munkában való öröm akadályait“ fejtegeti. Mélyreható, finom lélektani elemzései között valóban élményként ható megvilágításokat találunk s a könyvnek egyik legnagyobb értéként bizonyára éppen élő lélekkel való gazdag telítettségét jelölhetnénk meg. Másik nagy értéke viszont abban rejlik, hogy a munka öröme lélektani problémájának egységes s gyakorlatilag is hasznosítható összefoglalását adja. Végző, optimisztikus következtetésének lényege, hogy az embernek a munkában való öröm ösztönös szükséglete, épugy törekszik arra, mint a boldogságra. A munka öröme a normális ember természetes állapota, vannak azonban tényezők, amelyek az örömmel utjában állanak és éppen ezek kiküszöbölése a probléma lényege. Közelebbről boncolgatva a problémát, sajátos lélektani összetevőkre akadunk, amelyeket *De Man* az alábbi sémában foglal össze, hogy azután a továbbiakban minden egyes pontot részletes elemzés alá fogjon:

Sémája a pozitív és negatív elemeknek, amelyek befolyásolják a munkás lelki állapotát munkája tekintetében.

A munkában való öröm
szükséglete (+):

I. Elemi ösztönös tényezők.

1. A cselekvés ösztöne.
2. A játék-ösztön.
3. Az alkotó (konstruktív) ösztön.
4. A kíváncsiság ösztöne.
5. Az érvényesülés ösztöne.
6. A tulajdon ösztöne.
7. Az ellenállások leküzdésének ösztöne.

II. Alkalmilag kedvezően ható tényezők.

1. A társas együttlét ösztöne.
2. A parancsolás és engedelmeskedés ösztöne.
3. Esztétikai kielégülés.
4. Magánérdekű megfontolások.
5. Közérdekű megfontolások.

III. A társadalmi kötelesség érzelme.

A munkában való öröm
akadályai (—):

I. Technikai természetű akadályok.

1. Részmunka.
2. Ismétlődő munka.
  - a) Ugyanazon mozdulat ismétlése.
  - b) A kezdeményezés megszorítása.
  - c) A figyelem csökkenése.
  - d) A ritmus okozta álmoság.
3. Fáradság.
4. A műhely rossz technikai szervezése.

II. Társadalmi természetű akadályok a vállalatban belül.

1. A munka feltételei által okozott elégedetlenség.
2. Igazságtalan bérrendszer.
3. A vállalat önkényes hierarchiája.

III. Társadalmi természetű akadályok a vállalatban kívül.

1. Véglegesen egy alsóbb osztályhoz tartozás érzése.
2. A létbizonytalanság.
3. A testi munka kisebb becsé a közvéleményben.

Nagyon messzire vezetne, ha már most az egyes tényezők boncolgatásának részleteit is ismertetni akarnók, bármennyire is éppen ezekben rejlik *De Man* könyvének lényege. Mily érdekes például a tulajdon ösztönének fejtegetésénél a munkásnak a szerszámokhoz, illetve gépekhez, nemkülönben a munkatermékekhez való érzelmi viszonya (145—156. p.), vagy a munkás lélektanának a parancsolás és engedelmeskedés ösztönének szempontjából való megvilágítása, amely a munkaadóval szemben tanúsított, sokszor ellenmondásként mutatkozó viselkedésének egyik rugóját is megmagyarázza (159—162. p.). Mindenekfölött azonban az a fejezet, amely a munkának, mint erkölcsi kötelességnek hitéről szól. A munka erkölcsi parancsának mélységes, tudatalatti gyökerekbe idegződött, és társadalmi normaként ható ereje okozza, hogy olyankor is, amikor a munka kötelességének racionális megalapozottsága igen gyenge, érzelmi megnyilvánulása azért erős marad. Ezen alapszik az a tény, hogy semmiféle antikapitalista ideológia sem képes lerombolni azt az érzelmet, amely a tömegekben a munka társadalmi kötelesség jellegéről él, még a mostani körülmények között is (170—172. p.).

Végső elemzésben a munkában való öröm problémájának megoldása is egy új munkaethika elterjedésétől függ, amelynek alapját a munka kötelességének, mint a közzel szemben való tartozásnak felfogása nyújtja. Mert a munka örömeinek problémája megoldhatatlan, ha nem a közjó szempontja áll minden egyéb munka-motivum előtt. Az a hedonisztikus felfogás, mintha a munka valaha is csupa örömteli játékká lehetne, elszakítva társadalmi céljától, lélektani ellenmondást rejt magában. Mint azt már a bűnbeesés mithosza jelképezi, amely a munkát büntetésként tünteti fel: a munka természetében rejlik, hogy azt kényszerként érezzük. Még a társadalmilag szabad munkás, a paraszt vagy kézműves is érzi ezt a kényszert. azon egyszerű ténynél fogva, hogy tevékenységét a munka folyamán annak eredménye, a létrehozni óhajtott termék határozza meg. „Minden munka megkívánja a munkás alárendelését egy távoli célnak, amelyet szükségesnek érez, ennek folytán megkívánja a jelen pillanat szabadságáról és élvezeteiről való lemondást egy későbbi előny érdekében. A szimbólikus gondolat úgy magyarázza ezt a lemondást, mint áldozatot, ha a munkás maga választja célját s mint büntetést, ha a célt más szabja meg. Minden munkás egyszerre teremtető és rabszolga — ha másként nem, miként az emberi lények legboldogabbika, saját teremtető alkotásának rabszolgája. Szabadság a teremtetésben és kényszerűség a kivitelben, uralkodás és alárendeltség, parancsolás és engedelmeskedés, alany és tárgy egyszerre: ezek a pólusai annak a feszültségnek, amely minden munkának magában a természetében rejlik“ (177. p.).

A munka ösztönös örömeinek kifejlését akadályozó tényezők elemzésénél is sok új, másféle eredményhez jutunk, mint amilyenekkel eddigi olvasmányainkban találkoztunk. Nem igaz például, amit a „Kommunista kiáltvány“ annyira hangoztatott, hogy a munkás a kapitalista termelésben a gépnek csupán járulékos, egymozdulatu, egyhangu kiszolgálója. Különösen a tanult munkások bizonyos büszkeséggel emlegetik a gép mellett való, értelmességet, szellemi működést kívánó tevékenységet. Egyáltalán teljesen téves módszeres el-

járás a középkori kézművesnek a modern munkással való szembeállítás. A gépek problémáját legérdekesebben az ismétlődő munkáról szóló fejezet tárja elénk. Az alábbi okokra vezethető vissza az az ellenszenv, amely a gépekkel szemben megnyilvánul: *a)* némely gép túlnehéz testi erőfeszítést kíván, *b)* veszélyes vagy káros az egészségre, *c)* néha túlnehéz szellemi feladat elé állítja a munkást, *d)* fenyegeti a munkás helyzetét, kenyerét, *e)* sokszor a gép iránti gyűlölet mintegy jelképi komplexuma a vállalattal szemben érzett ellenszenvnek, végül *f)* kisebbiti a munkakedvet azáltal, hogy a munkás csupán apró részmunkát végez és sokszor ismétli ugyanazt. Ámde az utóbbi pontot illetőleg a munkások vallomásaiból kitűnik, hogy a gép által okozott mechanizálásnak két stádiumát kell megkülönböztetünk: az első, kezdetleges stádiumban a gép visszaszorítja a mesterséget, ekkor a legnagyobb irányában az ellenszenv, erre a legklasszikusabb példa a szövőiparban a XIX. század elején fennállott helyzet; a második stádiumban azonban a gép tökéletesebbé válik, a vele való munkából az örömek egy új fajtája állhat elő s ezért a proletáriátus is elfogadja a gépet. E részt egyik forrása az örömek, hogy a munkás is érzi és elismeri azt az elvet, hogy a legkisebb erőfeszítéssel a legnagyobb eredményt érjük el. Ezért a racionalizálás lényeges rugóját a munkásban találjuk. A válaszokat készítő munkások mind jobb szerszámokat s jobb gépeket kívánnak, hogy több munka legyen megtakarítható. De mindettől eltekintve, nem is helyes a mechanizált munkát egynek venni a gépmunkával. A munkában való öröm legmagasabb formái kisebb számban a kézműveseknél, sokkal nagyobb számban azonban azoknál a gép mellett dolgozó munkásoknál találhatók, akik már eléggé urai a gépnek és így ki tudják kerülni azt az ismétlődés által okozott kint, amelyet az egyszerű kézi munka ismer. A technikai fejlődés bizonyos fokán a gép végzi el a munkás részére, egészben vagy részben azt az ismétlődő munkát, amely valaha az embert terhelte (215. p.).

A csupán példaként idézett fejtegetések helyett époly joggal említettünk volna más, nem kevésbé érdekes részleteket, például a figyelem csökkenéséről írt lapokat. Nyilvánvaló egyébként, hogy a mai termelési rendszer mellett épúgy nem lehetséges, hogy a munkás teljes lelki kielégülést találjon tevékenységében, mint ahogy anyagi szükségleteit sem tudja saját termékeivel kielégíteni. Ezért van szükség új szintézisre azon cél között, amelyért dolgozik és aközött, amelyért él az ember (241. p.). Itt a nagy összefüggés a munka öröme és a világnézet és a kultura problémái között.

Természetesen igen erősen befolyásolja a munkában való örömet a munkaidő, valamint a bérrendszer is. *De Man* egyebek között rendkívül érdekes és új szempontokban gazdag elemzés alá veszi az időbér és darabbér kérdését s az utóbbival szemben felhozott, ismert érveket, továbbá a műhely hierarchiájából adódó s végül a vállalaton kívüli okokból eredő örömgátló tényezőket.

E szép könyv valóban olyan embernek a műve, akit problémái lelke legmélyéig érdekelnek s aki azzal a hő vágygal vizsgálja azokat, hogy „a munkás emberiséget megszabadítsa abból a kárhózatból, amelyet számára a munka robot formájában és öröm nélkül jelent”. Végző következtetésként kicsendül belőle a hit, hogy az örömet gátló tényezők mind jobban kiküszöbölhetők lesznek, ha

munkások és munkaadók egyaránt igyekeznek teljesíteni azokat a feladatokat, amelyek ebből a szempontból rájuk várnak s amelyeket az érdekes szerző elemzése is oly kitűnően megvilágítanak.

Kisléghi Nagy Dénes.

Grossmann Henryk: Das Akkumulations- und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems. Leipzig, 1929. 628 oldal.

Két évtizeddel *Luxemburg* „Akkumulation“-ja után újabb kísérlet ez a könyv arra, hogy *Marx* egész rendszerét teljes egészében és apodiktikus fogalmazásban megvédje. *Luxemburg* imperializmus-elméletét az „austromarxisták“ (*Eckstein*, *Bauer*) azonnal és meggyőző módon megcáfolták. *Grossmann* sem *Luxemburg* nyomán indul el, hanem teljesen új alapon. Műve annyiban hasonlít *Luxemburg*éhoz, hogy megtagad minden közösséget nemcsak a közgazdaságtudomány, hanem (*Marx*on kívül) még a szocializmus összes képviselőivel is, és egyedül helyesnek a saját elméletét tartja. Ez a túlzott önbizalom és a tudomány eddigi eredményeinek teljes lebecsülése már előre kételkedést kelt az új elmélet iránt. E kételkedést teljes egészében igazolja a mű objektív vizsgálata. A szerző kétségtelenül alapos ismerője *Marx*nak és a közgazdaságtudomány irodalmának. Nagy súlyt helyez *Marx* tekintélyének megvédésére. De bizonyítékai tévesek vagy elégtelenek és sikertelennek kell tekinteni azt a kísérletét, hogy *Marx* munkájából egy egészen új, szükségszerű összeomlás elméletét olvassa ki.

A bizonyíték egy reprodukcióséma, amelyet a szerző *Otto Bauertől* vett át és azt tovább számította. E reprodukcióséma alap-tételei a következők. A konstans tőke százalékosan jobban nő (10%), mint a variabilis tőke (5%). Az értéktöbbletráta száz százalékos. A konstans tőke nagyobb, mint a variabilis tőke. Ezekből a feltevésekből matematikailag természetes az az eredmény, hogy egy bizonyos (*n*-ik) produkcióciklusban az értéktöbblet elégtelen lesz a kapitalisták fogyasztására és a munkabérre, mert mindent fölemészt a konstans tőke szükségszerűnek feltételezett fixszázalékos növekedése. Ebben a produkcióciklusban tehát a szerző szerint a kapitalizmus összeomlik értéktöbblethiány miatt.

Grossmann nem veszi figyelembe, hogy a közgazdaság látens erői a sémában nem szerepelnek, a konstans értéktöbbletrátát egyszerűen bizonyítottnak látja a munkaértékelmélet elfogadásával és a tőke növekvő szerves összetételét (*c:v*) is sarkételnek veszi. Reprodukciósémájának feltételeit tehát nem bizonyítja és így papíron eljut egy olyan összeomláshoz, amely a valóságban egyenesen elgondolhatatlan.

Növekvő termelékenység esetében az értéktöbblet még a munkaértékelmélet szerint is csupán értékelés szempontjából marad ekvivalens a variabilis tőkével, de ténylegesen egyre több árumennyiséget jelent. *Grossmann* szerint mégsem jut egy bizonyos ciklus után semmi a kapitalisták, majd a munkásság fogyasztására sem, dacára, hogy az árumennyiség szaporodik. A kapitalizmus tönkremegy értéktöbblethiányban, dacára, hogy több munkás több termelési eszközzel és termelékenyebben dolgozik. Ez az abszurd vég-eredménye *Grossmann* elméletének.

De lényeges a különbség már Marx-szal szemben is. Marx összeomlás-elmélete lényegében elégtelen fogyasztási elmélet, ahol *tultermelés* az oka az összeomlásnak, másrészt a válságokat a termelés anarchiája okozza. A kapitalizmus összeomlására tehát *Marx szempontjából* elvileg megoldást jelentene a szocializmus, mert megszűnik az elégtelen fogyasztás és a termelés szervezetlensége. Grossmann-nál ez a megoldás hiányzik. Semmiféle magyarázata nincs arra, hogy a szocializmus miképpen küszöbölné ki a sémából adódó állítólagos értéktöbblethiányt. Ez a könyv tehát nem a kapitalizmus, hanem egyáltalán a termelés összeomlását bizonyítja, anélkül, hogy erre az összeomlásra a szocializmus megoldást jelenthetne.

Az empirikus alátámasztás feladatát azzal igyekszik megkönnyíteni, hogy felsorol módosító tendenciákat, amelyek az összeomlást késleltetik, de el nem háritják. Ahol a bizonyításban nehézséget talál, ott mindig visszatér a hibás logikájú sémára, mint főbizonyítékra. Tendenciózusan csoportosítja az újabb válságjelenségeket és meddő vitát folytat Sombarttal és Hilferdinggel e válságok intenzitásának nagyságáról, sőt azok létezéséről.

Téves elméletének védelmezése közben ellentmondásokba jut. Hilferding „Generalkartell“-jét elgondolhatatlannak minősíti, mert Generalkartell esetében szerinte megszűnik a munkapiac és „ha a munkapiac megszűnt, akkor az embereket csak erőhatalommal lehet munkára kényszeríteni.“ Nem veszi észre, hogy ez a kijelentés végzetes csapás a szocializmusra, amelyben a munkapiac vitathatatlanul megszűnik.

Nem lehet azonban a szerzőtől elvitatni a kitünő dialektikát, széles tudományos alapot és az elméleti egységre való törekvést. De ezt az egységet áttöri az ellentmondások, amelyeket az elmélet teljesen hibás volta miatt nem is kerülhetett el.

Lipták László.

Dr. Márkus György: Az állam magángazdasági tevékenysége, különös tekintettel a legújabb szocializálási törekvésekre. Budapest, Pallas, 1930. 215. o.

Dr. Márkus György 1927-ben megjelent „A közügyi üzemek várospolitikai és közgazdasági szempontból“ c. munkáját szerencsésen egészíti ki jelen könyve, amelyben az *állami üzemeket* teszi vizsgálat tárgyává. Különös érdeme, hogy felismerve az államosító és szocializáló törekvések közötti szoros kapcsolatot, a szocializmus idevágó tanainak bírálása segítségével az államosítás kérdését élesebb világításba helyezi.

A *történelmi áttekintés* során kiemeli a merkantilizmus és az ezt követő individualisztikus liberalizmus egymással ellentétes magatartását az állami üzemek kérdésében. A liberalizmus fénykorának letűnése után csak a XIX. század második felében indult meg az állami üzemek nagyobb arányú fejlődése. E fejlődés leírása közben a szerző kitér a *kartellek államosításának* a kérdésére és ez ellen súlyos érveket hoz fel. Amíg ugyanis a kartellek mint a szabad verseny folyamán létrejött monopol alakulatok működnek, abban az esetben, ha az árakat indokolatlanul emelik, vagy nem folytatnak gazdaságos üzemvitelt, új vállalatok fognak alakulni, ame-

lyek a kartelleket a verseny erejével gazdaságosabb üzemvitelre, illetőleg árleszállításra kényszerítik. A kartell továbbá nem állandó jellegű, hanem csak bizonyos időre szóló alakulat s a kartellszerződés lejártá után a szabad verseny helyreáll. Állami monopólium esetében azonban mindezeknek az ellenkezője érvényes. Arra a kérdésre, hogy az állami üzemek számának szaporítása kizárólag *állampénzügyi szempontból* indokolt lehet-e, tagadólag válaszol és a pénzügyi szempontot csak mint a közérdekűség szempontjának kiegészítőjét ismeri el. Evvel kapcsolatban utal arra, hogy az állami üzem rentabilitása a tapasztalat szerint nem éri el a magánüzem jövedelmezőségét és hogy monopólium esetén az ilyen bevétel könnyen elveszti magángazdasági jellegét és adóvá lesz. Eltekintve attól, hogy az ilyen jövedelem könnyen sérelmes lehet a közterheknek igazságos és arányos megosztása szempontjából, az állami bevételek fokozását biztosabban és könnyebben lehet az adórendszer helyes kiépítésével elérni.

Az államosítás legujabb, a világháború után kezdődő korszakát számos államban nem annyira az jellemzi, hogy az állam a magángazdaság által kellőképpen ki nem elégített életszükségletek ellátásáról óhajt gondoskodni, hanem inkább a termelőeszközök és az egész termelés államosításának helyességéről való meggyőződés az államosítás rugója és evvel természetszerűleg együtt jár a kapitalizmus gazdasági rendszerével szemben való állásfoglalás. Ily értelemben véve az államosítás szükségességének a hirdetése és a *termelés szocializálásának* a követelése között már semmi különbség nincs.

A szerző behatóan ismerteti az egyes országokban a háború után észlelhető szocializálási törekvéseket és megállapítja, hogy ezek általában eredménytelenül végződtek és ma már megbukottaknak tekinthetők. A munkának igen értékes része az *egyes államok magángazdasági tevékenységének* részletes feldolgozása, amely — nagyrészt eredeti források alapján — gazdag adatgyűjteményt is magában foglal. A *magyar viszonyok* tárgyalásánál a szerző különösen azt kifogásolja, hogy az állami üzemek működésüket teljesen felesleges módon számos mellékiparágra is kiterjesztették. Így pl. az államvasutaknak van kavicsbányája, vasbetongyára, mérlegjavító üze me, téglagyára, oxigéngyára, gázgyára stb.

A két utolsó fejezetben a szerző a levonható következtetéseket foglalta össze. Az állami üzemek tulajdonságainak az elemzése során a *politikai befolyás* káros hatása mellett kiemeli a kötelező *költségvetési rendszer* hátrányait. A gazdasági életben a várható bevételt és kiadást hosszabb időre előre nem lehet pontosan megállapítani és a konjunktúra hullámozása gyakran minden számítást keresztülhuz. Találmányok, új szükségletek, a piaci viszonyok megváltozása előre nem látható beruházásokat tehetnek szükségessé, hirtelen jött gazdasági válság felboríthatja a bevételi előirányzatot. Az állami üzem vezetését az alkalmazottak *hivatalnok jellege* erősen megbénítja. A magánvállalat a munkaerők felvételében és elbocsátásában messzemenően alkalmazkodhat a gazdasági helyzet mindenkor alakulásához s az előléptetésnél elsősorban a képességeket nézheti. A közüzemnél mindez nincs meg s a tisztviselőket a nagyobb nyereségre való törekvés nem ösztönzi több buzgóságra.

Viszont az esetleges bukástól való félelem sem hat serkentőleg, mert az állami üzem *nem juthat csődbe*. Ha deficittel dolgozik, ennek fedezésére nem alaptőkéjét használja fel, hanem az egyensúly biztosítására az állam támogatását veszi igénybe.

Az állami üzemeknek a gazdasági életre gyakorolt hatását abban látja, hogy módot adnak oly egyetemes közszükségletek általános és tervszerű kielégítésére, amire a magánüzem a rentabilitás hiánya folytán egyáltalán nem, vagy csak tulságos drágán vállalkoznék. Az állam ily irányú magángazdasági tevékenysége a szerző szerint is jótékony kiegészítője és nem ellenfele a kapitalista termelési rendszernek és a gazdasági élet alapjait hivatott biztosítani. Ezen tulmenőleg azonban helytelen irányba terelheti a termelést, a csekélyebb gazdaságosság következtében csökkentheti a nemzeti jövedelmet, meglassíthatja a termelési költségek olcsóbbodását. Kétségtelen, hogy a közüzemeknek a *részvénytársaság* jogi formájával való felruházása lényegesen mérsékelheti a közüzemmel együtt járó hátrányokat. A részvénytársasági forma fokozza a közüzemek kereskedelmi szellemét, előmozdítja a gazdaságosabb üzemvitelt, az ügyek gyorsabb és egyszerűbb elintézését, miért is a szerző ennek minél kiterjedtebb alkalmazását tartja kívánatosnak. Ekkor is megmarad azonban a politikai befolyás, mivel a legtöbb esetben az igazgatóságban a pártok képviselői, nem pedig független szakemberek foglalnak helyet.

Arra nézve, hogy az állam magángazdasági tevékenysége a *közgazdasági élet mely területén* lehet szükséges és indokolt, a szerző ismerteti az összes e tekintetben számbajövő jelentősebb írók nézeteit. Majd saját álláspontját abban foglalja össze, hogy az államnak a bányászat, az ipar, az energiagazdálkodás és a kereskedelem terén kifejtett tevékenysége általában helytelen, mivel ezt a gazdasági élet mai fejlettsége mellett semmi sem indokolja. Az *elektromos energiatermelésnek* Magyarországon ma különösen időszerű kérdésével foglalkozva kiemeli, hogy az államosítás elsősorban olyan országokban lenne helytelen, ahol a szénbányák magánkézben vannak, mert az áramfejlesztő üzemeknek a szénbányáktól való elszakítása veszélyeztetné a gazdaságos üzemvitelt.

Vizsgálódásainak végső eredményeként megállapítja, hogy az államnak nem lehet más feladata, mint az *egyéni kezdeményezés* érvényesülését, a magángazdaság szabad tevékenységét minél jobban megerősíteni és megvédeni. Az állam nem lehet a magánvállalkozás ellenfele, vagy versenytársa, hanem csak kiegészítője és támogatója.

Márkus György dr. az állami üzemek kérdésével foglalkozó írók nézeteinek kritikai ismertetésével és saját álláspontjának kifejtésével ennek az elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt nagyjelentőségű kérdésnek az áttekintését nagyban elősegítette. A különböző országokbeli fejlődés alapos megfigyeléséből leszűrte elvek megkönnyítik a tájékozódást a gyakran eléggé szövevényes problémák között, a gazdag adatgyűjtemény pedig munkáját a gyakorlat embere számára is igen becsessé teszi. *Óvári Papp Zoltán.*

Fleissig Andreas: Planeuropa. (Die soziale und wirtschaftliche Zukunft Europas.) München und Leipzig, 1930. Verlag von Duncker & Humblot.

„Welch Zukunft liegt in unserer Gegenwart beschlossen“. Saint Simon e szavai ma aktuálisabbak, e kérdés több ajakról hangzik el, mint valaha. Ezt érezhette az író, mikor mottójául választotta. A gazdasági és szociális állapotok rákényszerítenek bennünket, hogy jövőnk alakulásával mind behatóbban foglalkozzunk.

Minden fejlődésben az átmeneti szakaszok a kritikusak. Kétségtelen, hogy a gazdasági berendezkedettségünk ma egy átmenet szimptomáit mutatja. Vajon előregedett volna-e a kapitalizmus? *Fleissig* szembeszáll ezzel a gondolattal és inkább megnevesedéséről beszél. Az emberi szervezet, ha tulgyorsan fejlődik, nő, hajlamosabb a tüdőbajra. Így állhatunk valahogy jelen gazdasági berendezkedettségünkkel. Ismeretlen lendítő tömegeket hoztunk mozgásba. Érdeünk, hogy a fejlődés holtpontján minél előbb tullegyünk. Mi ez a holtpont? Egy pont valahol a szabadságában korlátlan kapitalizmus és egy szocialisztikus tervgazdaság között. Az átmenetet a nemzetközi kartellek jelzik. Arra a gondolatra jutunk *Fleissig* könyvének olvasásakor, hogy a kartellgazdaságnak az a legnagyobb hibája, hogy még nem eléggé kartellgazdaság. Az író szerint hasonlitanak a kartellekkel szemben emelt vádak azokhoz a támadásokhoz, melyek annakidején a gépi termelést érték. Nem a kartelltörekvésekben van a hiba. (visszaélések mindenütt vannak és lenyesendők), hanem az átmenet nem válságmentes.

Nem tévesztendő össze az író szerint a kartellek mai alakjukban a háborús és háboru előtti monopolisztikus jellegű kartellalakulatokkal. A különbség a tendenciában van. Kétségtelenül tapasztalható bizonyos fejlődés ez irányban, de nem mernők követni az író optimizmusában.

A közfelfogás szerint a helyes kartellpolitika a közérdeket szolgálja és helytelennek nevezzük a kartellek politikáját, ha az egyéni érdekeket szolgálják. A fejlődés éppen azt jelenti, hogy az egyéni érdek szolgálatából a közérdek szolgálatába mennek át, felismerve, hogy a közérdek szolgálata legtöbbször az egyénié is, míg ennek fordítottját nem állithatjuk. A mai átmeneti állapotot szerintünk éppen az jellemzi, hogy az ilyen „helyes“ kartellpolitikának az előfeltételei nincsenek mind meg, bár a fejlődés ebbe az irányba mutat.

Fleissig szerint a kartellgazdaságból gazdasági uton, természetének megfelelően és nem mesterségesen politikai uton fog, illetőleg kell, hogy kifejlődjék a tervgazdaság. E tervgazdaság azután előkészíti a talajt egy nem csak gazdasági téren, hanem politikailag is egységesebb Európa, *Planeurópa* számára. Planeurópát tehát először Planeurópának, a gazdaságilag megtervezett Európának kell megelőznie. Planeuropa fokozatos átmenetet, kibontakozást ígér, míg a paneurópai program nem tud megóvni a megrázkódtatástól.

Részletesen tárgyalja az író az áralakulás sorsát, továbbá a fogyasztók helyzetét, foglalkozik a verseny kérdésével is és rámutat arra, hogy a tervgazdaság konkurrenciája indirekt jellegű. A konkurrencia nem ugyanazon termelési ágak között keletkezik, hanem a termékekben különböző, azon ágak között, melyek termékei a fo-

gyasztás oldalán helyettesíthetők egymással. Eltekintve attól, hogy ez csak nagy általánosságban képzelhető el, gyakorlati jelentőségét csak részletes vizsgálat, illetőleg kimerítő felsorolás után tudnók mérlegelni.

Mindannak a gyakorlati jelentőségében, aminek — az író szerint — a kartellgazdaságban, illetőleg a belőle kikristályosodott tervgazdaságban be kell következnie, csak akkor bizhatunk, ha ezt a világgazdaságban számottevő nemzetgazdaságok közös érdeke kívánja és főképpen, ha a vezető rétegek szellemi ereje meg tud birkózni azokkal az értelmi vagy talán inkább érzelmi akadályokkal, melyek ma a fejlődés útjában állanak. Kétségtelen, hogy ha nem akarunk kérlelhetetlen gazdasági autarkikiákat, kínai falakat, úgy a tervgazdasági irány az egyedüli választás. Ugy érezzük, *Fleissig* könyvének olvasása után, hogy az orosz törekvések és az amerikai fejlődés között hiányzik egy láncszem, amely a fejlődés irányában haladva, az amerikai fejlődés után és az orosz program előtt van és ez a kapitalista tervgazdaság. Bizonyára az orosz és amerikai ellentétekre, illetőleg ellentétes törekvésekre gondol az író akkor is, amikor egy kétségtelenül érdekes fejezetben arra a megállapításra jut, hogy míg a magas kulturfokon álló, gazdaságilag kifejlődött országokban a szocializmus materiális előfeltételei a kedvezők és a szociálisak és politikaiak a kedvezőtlenek, addig a fejlődésben hátramaradottabbaknál a politikai és szociális feltételek a jobbakk a materialisaknál. (Egy átmeneti állapot felhalmozott tartalékenergiákat kíván.)

Külön fejezetet szentel az író a mezőgazdasági helyzet tárgyalásának a tervgazdasággal kapcsolatban. Csak egy pár gondolatot ragadva ki, itt az organizálásnak nem a termelés, hanem az értékesítés oldalán kell megindulnia, először az értékesítés egységesítésével, majd a mennyiség, minőség és az intenzitás szabályozásával. Adatokat hoz fel — európai szemszögből nézve — a kontinens agrárgazdaságában uralkodó anarchiának a szemléltetésére. Az európai mezőgazdaság nem tudja fedezni a kontinentális szükségletet, de tervszerűtlensége, egységnélkülisége következtében nem tudja kihasználni azt az előnyt, hogy behozatalra szorul.

Nem kevésbé érdekes az Oroszországról szóló fejezet. Az, amit Oroszország ma átél, — az író szerint — nem más, mint egy későn érkezett és így a felismerhetetlenségig eltorzult, hosszú lefolyású, polgári-nemzeti forradalmi fejlődés a feudalizmustól a kapitalizmus felé.

Befejező szavait a Paneurópa-mozgalomhoz intézi az író. Kiemeli, hogy a politikai út, a választott eszközök nem alkalmasak, mert nem elég propaganda-tevékenységet kifejteni, hanem praktikus eredményekben jelentkező aktív közreműködésre van szükség és ez szolgáljon propagandául. Revideálja tehát programját a Paneurópa-mozgalom. Hagyja el a politika terét és forduljon a gazdasági élet felé. Töltse ki Paneurópa kereteit Planeurópa realitásával.

Hogy a könyv érdeklődésre tarthat számot, az kétségtelen. Tagadhatatlan, hogy számos kérdés nyitva marad, de úgy hiszem, hogy ha az író célja egy pro és kontra sor megindítása volt, úgy ezt elérte és a fogalmak tisztázódását és a fejlődés irányát szolgálja. A könyv szemszöge egységes és a munka gondolatkeltő.

Ifj. Bálint Ernő.

Bonn M. J.: Das Schicksal des deutschen Kapitalismus. Neue erweiterte Ausgabe. S. Fischer Verlag. Berlin, 1930. 132. l.

Ma, midőn egyfelől a kapitalizmus tulhajtásáról, másfelől pedig csődjéről van szó, fokozott érdeklődésre tarthat számot B. könyve. Szerző behatóan foglalkozik a kapitalizmus problémáival és a kapitalizmus szemszögéből nézve felveti a két nagy kérdést: a jelenlegi diszkontpolitika, a különböző kartellek és védővámok megfelelnek-e az igazi kapitalizmus lényegének és nem ássa-e tulajdon sirját a mostani német kapitalista gazdaságpolitika.

A kapitalista gazdálkodás a háború éveiben soha nem sejtett arányokat öltött. A nehézipar legfőbb, sőt egyedüli fogyasztója maga a háború volt. Ez a fellendülés nem csupán a hadakozó országokban következett be, hanem gazdaságilag fejletlen államokban is jelentős nehézipart hívott életre. Oroszországban a háború vége felé összeomlott a kapitalizmus és 1918—19 telén nem látszott valószínűtlennek, hogy a bolsevizmus végigszánt Európán és térdre-kényszeríti a kapitalizmust. További súlyos megpróbáltatást jelentett az infláció. A tulajdon ebben az időben csak addig volt érték, amíg tárgya érzékelhető volt, amint azonban jogcimmé változott át, rögtön értékét is veszítette. Inflációban magas kamatláb sem mozditja elő a tőkeképződést és nem képes a lakosságnak az áruhoz való menekülését megakadályozni. A kapitalizmus az inflációban magamagát emésztette fel. A hitelkrisissel egyidejűleg fogyasztási válság is kezdődött, amely az összes értékek alapos átértékelését vonta maga után.

A gyarmatosítás idejében a tőke utja az Óvilágból az Újvilágba vezetett. Ma a tőkeáramlás iránya éppen fordított. Az Újvilágból az Óvilágba özönlő tőkék nem új termelési lehetőségeket nyitnak meg, hanem csak megkönnyítik a régiak átszervezését. Új piacok feltárásának, a gyarmatosításnak ideje lejárt. Mutatja ezt Amerika, India és Kína példája is.

Szerző élesen boncolja a kapitalizmus lényegét. Nincsen létjogosultsága — ugymond — annak a kapitalizmusnak, amely csupán abban látja feladatát, hogy a tőketulajdonosoknak járadékot biztosítson. Ez lehet működésének eredménye, vagy célja, de mint létezésének magyarázata el nem fogadható.

Bonn párhuzamot von az amerikai és a német kapitalizmus között és megállapítja, hogy az amerikai kapitalizmus etikailag nem különb a németnél, de gazdaságilag sokkal előrelátóbb, mert bőven juttat azoknak, akikből él. Az amerikai termelés alapja a nagy munkabérek. Nagy munkabér nagy vásárlóerőt jelent, mely egyúttal a kapitalistarendszer biztosítási díja is. Aki a szociális terhek miatt panaszkodik, annak nagy munkabérek mellett kell sikraszállnia. Az a kapitalizmus, amely meg akarja takarítani a szociális terheket, anélkül, hogy azokat nagy munkabérekkel pótolná, a kommunizmusnak teremti melegágyát. Az amerikai kapitalizmus rájött arra, hogy a fogyasztás újabb piacok megszerzése nélkül is korlátlan, feltéve, hogy a termelés elég olcsón történik. A nagy munkabérek az amerikai kapitalizmusnak nagy elhelyezési lehetőségeket és ezáltal olcsó árakat tesznek lehetővé. Hogy egy ipartelep renta-

bilissá válják, oly olcsón kell termelnie, hogy a teljes kapacitása kihasználtságuk.

Érdekes szerzőnek az a megállapítása, hogy a német kapitalizmus a céh és az osztályállam gondolatát sohasem tudta teljesen elvetni. A kapitalista osztályállammal foglalkozva, a mű rámutat, hogy a kapitalista gazdálkodás mellőzni igyekszik azt a felesleges vállalkozót, aki a szükségleteket elég olcsón kielégíteni nem képes. Ez okból a kapitalizmus egyúttal a létező legerősebb tökeromboló hatalom is, mert az összesség érdekében kiméletlenül és kártalanítás nélkül rombol, ha jobb és olcsóbb termelési módok kínálóznak. De épígy az összesség rovására új tőkét is teremt, ha egy vállalkozó jobb és olcsóbb termelési módok által előnyösebben képes termelni, mint versenytársai és ezáltal magas nyereségre (Überge-
winn) tesz szert. A kapitalizmus lényegéhez tartozik, hogy tőkét teremt, de a fáradt tőkét fel is emészt.

Különösen jelentősek szerzőnek a kartellekre vonatkozó mélyenszántó fejtegetései. A német kapitalizmusnak szerinte a céhekre emlékeztető karaktere leginkább a kartellekben nyilvánul meg. A kapitalizmus a fogyasztási krízis legyőzésének csak egy orvos-szerét ismeri: az árak leszállítását, hogy azok a fogyasztók vásárló erejének megfelelően és hogy új áruk előállítási költségei az előny-telen körülmények között termelők elhullása után álaacsonyabbak legyenek. A kartell a válságot a termelés csökkentésével igyekszik ellensúlyozni. Ez azonban az összes üzemek termelési költségeinek az emelkedését okozza, holott az életképtelen üzemek kiválásával az árakat leszállíthatnák és a megfelelőbb piacot növelnék, hogy ezáltal újabb árleszállítás lehetővé váljék. A kartell úgy hat, mint az állandó védővám, amely tudatosan drágít. Előfordul, hogy dumping áraival külállamok kereskedelmi politikájában zavart kelt, de végső-sorban a külföld feldolgozó iparát látja el olcsó nyersanyagokkal és félgyártmányokkal. Mig belföldön áremelésben merül ki a kar-tell ténykedése, addig külföldre már sokkal olcsóbb, sőt gyakran előállítási költségeken aluli árakon szállít és az ilyen veszteségeit is a belföldi piaccal igyekszik megfizettetni.

A német kapitalizmus, Bonn szerint, egy új manchesterizmust hirdet. Új feudalitás megteremtését kívánja. Nem azt akarja, hogy az állam ölbetett kezekkel tölje a szabad verseny tobzódását, hanem hogy politikai hatalmával ne avatkozzék a monopolizmus felleg-várába. A német kapitalizmus az állami beavatkozásra épül fel; biztos alapjául a védővámok szolgálnak. Minden védővamos rend-szer lényege a tőkét oly iparágakba és vállalkozásokba vezetni, amelyeknek a rentabilitása nincs biztosítva. A monopolisztikus kar-tellpolitika a rosszul elhelyezett tőkének igyekszik jövedelmező-séget biztosítani. Mindkettő abból indul ki, hogy a jövedelmezőség szabja meg a tőkeözönlés irányát és hogy állami beavatkozásokkal az áralakulás terén, a tőkefolyam irányát befolyásolni lehet. Mindez azonban Németországban nem végiggondolt tervszerűség alapján, hanem igen gyakran rendszertelen kapkodással történik.

A kapitalizmus létjogosultságát egy momentum indokolja: a kockázat. A védővamos politika ideálja pedig a stabilizáció, amely egy állandósult gazdálkodáshoz vezet. Ez pedig a kapitalista vállal-kozónak rizikómentes járadékot biztosít. Egy kapitalizmus, amely-

nek ez az ideálja, elvesztette létjogosultságát. A kapitalizmusnak, hogy életképes maradjon, meg kell kísérelni a termelési költségeket az árakhoz és nem az árakat a költségekhez szabni. Nagy munkabérek és egy az országban levő tökemennyiségnek megfelelő kamatláb azok az eszközök, amelyek összhangba hozzák az árakat a költségekkel.

A kapitalizmus célját a következőkben jelöli meg: „A kapitalizmusnak aránylag merev munkaviszonyok mellett a termelést úgy kell megszerveznie, hogy bőségesebb és olcsóbb legyen, mint a kommunista rendszernél. A társadalom üzletvezetőjének kell lennie, aki a részvényeseknek nagy osztalékot, a munkásoknak nagy munkabéretet, a nagyközönségnek olcsó árakat biztosít és a munkanélküliséget aránylag szűk korlátok között tartja“. (130. o.) Ezeknek az irányelveknek megfelelően kell kormányozni a német gazdasági életet, ha fenn akarja tartani a kapitalista szisztémát, mert a német gazdaság oly utra tévedt, amely a szocializmushoz vezet.

Grossmann László.

Finanzen und Steuern im In- und Ausland. Ein statistisches Handbuch. Bearbeitet im Statistischen Reichsamt. — Berlin, 1930. Reimar Hobbing. 896 l.

A német birodalmi statisztikai hivatalnak ez az új publikációja első a maga nemében, — amint ezt előszava hangsúlyozza is — ilyen teljességű pénzügyi statisztika eddig még nem készült. Ugyancsak az előszó szavaival élve, ez a könyv nemcsak a pénzügytan tudománya által erősen érzett hiányt pótol, hanem a gyakorlati élet, a német pénzügyi és gazdaságpolitika számára is jelentős nyereség. Az állami feladatok megszorodása következtében a közületek gazdálkodásának ma sokkal nagyobb a jelentősége és hatása az egész gazdasági életre, mint volt a háború előtt. Különösen nagy mértékben áll ez többek között Németországra, ahol a gazdasági élet leromlásának és a közterhek növekedésének vonalai annyira erős divergenciát mutatnak. Ebben a helyzetben nemcsak a pénzügyi politika, hanem az egész gazdasági élet szempontjából is óriási fontosságú, hogy a közületek gazdálkodásáról egy olyan teljes és átfogó kép álljon rendelkezésre, amelyet ez a kézikönyv nyújt.

Az eredmények nagyrészt már publikálta a statisztikai hivatal egy sor részlettanulmányban, — a most megjelent kézikönyv ezeknek a részleteredményeknek az összefoglalása és kikerekítése rendszeresen felépített, áttekinthető és teljes egészé. A hangsúly a teljességen van. — a legnagyobb elismerésre méltó, hogy a birodalom közjogi feldaraboltsága és tarkasága dacára a statisztika a teljességnek ezt a fokát el tudta érni. A munkának kézikönyv jellegét az adja meg, hogy nemcsak a közületi háztartások pénzügyi eredményeinek számszerű feldolgozását és összefoglalását találjuk meg benne, hanem e pénzügyi gazdálkodás bázisát képező köz- és közigazgatási jogi rendelkezések szövevényének áttekintését is. Azt a benyomást kelti ez a könyv, mintha összeállításával a statisztikai hivatal az annyira sürgetett német pénzügyi és közigazgatási reform előkészítésének első lépését akarta volna megtenni.

A munka két főrésze közül az első a német pénzügyi és adóstatisztikát tárgyalja; a második, az összehasonlítás kedvéért, a kül-

föld pénzügyi gazdálkodásának főbb vonalait vázolja. Alaposságáról és értékéről talán úgy adhatunk némi képet, ha a Németországra vonatkozó statisztika főbb összefoglaló eredményeit és ezek kapcsán a könyv tartalmi felépítését bemutatjuk.

Bevezetésül a birodalom közigazgatási apparátusának, adó- és teherelosztásának ismertetése szolgál. Bemutatja a birodalom, az az államok és a 2000 lakoson felüli községek tisztviselőlétszámát államok, közigazgatási ágak és a tisztviselői jelleg szerinti megoszlásában. Végső eredmények: összlétszám 1927 március 31-én: 925.095, egy évvel később 936.268 fő, amihez mindkét évben még a katonaság 114.105 főnyi állománya járul. A polgári látszám 13.1%-a esik a birodalomra, 40.9%-a az államokra, 41.6%-a a községekre és községi kötelekekre és 4.4% a Hansa-városokra (1927). A polgári igazgatás ágai szerinti megoszlás a következő: általános közigazgatás 8.8%, állam- és jogbiztonság 26.5%, közoktatásügy 31.6%, jóléti és közegészségügyi berendezések 7.5%, közgazdaság és közlekedés 5.5%, pénzügyi, adó- és államadósságügyi közigazgatás 13.3% stb. 1927-ben az összlétszámnak 83.5%-a tisztviselő, 16.5%-a alkalmazott, 1928-ban a megfelelő számok: 81.4% és 18.6%. Ez utóbbi két számban pregnánsan jut kifejezésre az a tendencia, melyet részleteiben mindenütt láthatni Németországban: a magasabb képesítésű és javadalmazású kategóriák aránylagos háttérbeszorulása, a racionalizálás az emberi munka felhasználásában.

A statisztika még jóval tovább tagolja a tisztviselői létszámot, pl. bemutatja az egyes közigazgatási ágak rangfokozatok szerint felosztott létszámát külön-külön a birodalomban, az államokban és a községekben; ezeknek a részleteredményeknek az ismertetését azonban itt épügy, mint a továbbiakban is mellőznünk kell. A létszámstatisztika után ismerteti a könyv a tisztviselők fizetését rendező különféle törvényeket, majd tabellárisan összeállítva a közrendszet, a jóléti ügy, az iskolaügy és az utügy terheinek birodalom, államok és községek közötti megoszlását rendező jogot és e megoszlás statisztikáját. A következő fejezet a közbevételeknek birodalom, államok és községek közötti felosztását (Finanzausgleich) mutatja be, szintén úgy pénzügyi jogi alapjaiban, mint főbb számadataiban.

A következő rész a közigazgatás kiadásainak alakulását mutatja be az 1913—14, 1925/26—1927/28 években. Az összszükséglet ezekben az években 7.178.3, 14.465.5, 17.200.8 és 18.770.8 millió M volt. Ebből adó- és vámbevételekből fedezettett 4.045.8, 10,578.1, 11,675.4 és 13,540.5 millió M. Egy lakosra esett a közszükségletből 124.20, 231.78, 275.61 és 300.76 M, az adóteherből 70.00, 169.49, 187.07 és 216.96 M. Az összszükségletből 1913-ban a birodalomra esik 33.1%, az államokra 23.8%, a községekre 38.8%, — ugyanezek a számok 1927—28-ban a következők: 38.1, 21.2, 37.6%. Az adók utján fedezett összegből 1913-ban a birodalomra esik 40.3%, az államokra 19.3%, a községekre 37.2%; 1927—28-ban: 46.9, 20.3 és 30.2%. — A birodalom összes szükségletének 1913—14-ben 68.7%-a fedezettett adókból, 1927—28-ban 88.9%-a. A megfelelő számok az államoknál: 45.7% és 69.1%, a községeknél 54.0 és 57.9%. A legállandóbb az arány a községeknél, itt a közigazgatási és a saját vagyonból eredő bevételek nem változtak lényegesen (proporcionáli-

san) és a kölcsönigénybevétel terén (amely fedezeti módnak a jelentősége a községeknél a legnagyobb: az összszükségletnek 1913—14-ben 16.2%-a, 1927—28-ban 17.1%-a fedezett kölcsönökből és alapok igénybevételéből) sincs nagyobb eltolódás. A birodalomban — ahol az összes nem adószerű bevételek jelentősége a legkisebb — az eltolódás szintén nem lenne ilyen feltűnő mérvű, ha éppen az 1913/14. év nem zárult volna 15.3%-os többletkiadással. Az államokban a legnagyobb az eltolódás, mit főleg az okoz, hogy az államvasutak fölöslegeit többé nem az államok kapják.

A továbbiakban részletes vizsgálatnak vettetik alá a kiadások és a bevételek különböző nemei, bemutatásra kerül a speciális fedezeti módokon (közigazgatási resszortbevételek, kölcsönök, alapok) fedezett szükségleten túl fennmaradó szükséglet (a Zuschussbedarf) alakulása a különböző közigazgatási ágakban, az egyes közigazgatási ágak Zuschussbedarfjának megoszlása birodalom, államok és községek szerint és viszont a birodalom, az államok és a községek Zuschussbedarfjának megoszlása a közigazgatás ágai szerint. Ezután a kiadások és a speciális fedezet jelleg szerinti megoszlása tárgyalatik az egyes közigazgatási ágakban, külön a birodalomban, az államokban stb. Az 54 oldalas tabella végeredményei: az összes kiadásból személyi kiadás 1913—14-ben 30.8%, 1927—28-ban 26.9%, dologi kiadás, beleértve a munkásbéreket, 27.7%, illetve 19.5%, állami támogatások és segélyek, különösen gazdasági és szociális segélyek 7.1 és 12.2%, alapok alkotása, kölcsönnyújtás, birtokvásárlás és egyéb rendkívüli kiadások 21.4 és 18.7%, egyéb kiadások, beleértve az államadósságok kamatait és törlesztését, 13.0 és 22.7%. Az államadósságok szolgálata és a szociális segélyezés erősen megnövekedett arányaikkal tehát leszorítják az egyéb természetű kiadások aránylagos részesedését. A speciális fedezeti eszközökben nincs ilyen lényeges eltolódás: ezekből díjak, illetékek és hozzájárulásokra esett 1913—14-ben 42.1%, 1927—28-ban 38.9%, szociális segélyek visszafizetésére, alapítványokra 3.1, ill. 4.3%, kölcsönfelvételre, alapok igénybevételére, adott kölcsönök visszafizetésére és egyszeri rendkívüli eladásokra 43.6, ill. 46.5%, egyéb bevételekre (bérösszegek, kamatok stb.) 11.2, ill. 10.3%. — A kiadások abszolút számai a közigazgatás fő feladatai szerint 1913—14-ben és 1927—28-ban millió M-ban: általános igazgatás (legfőbb államszervek, népképviselők, külügy, belügy és a községek általános igazgatása) 411.5 és 914.8; állam- és jogbiztonság 2.378.7 és 2.233.5, ebből véderő 1819.1 és 768.0; közmívelődés 1.392.4 és 2.885.5; jóléti ügy 695.1 és 3.156.6; lakásügy 31.3 és 1.628.7; közgazdaság és közlekedés 1.020.5 és 2.152.6; adósságok és igazgatásuk 478.8 és 711.7; háborús terhek 62.5 és 3.685.9 stb. — Kiegészíti az eredményeket az egyes feladatkörök „Zuschussbedarf“-jának összeállítása az egyes államokban.

A következő rész az általános fedezeti eszközökkel (a közvagyon jövedelmei és az adószerű bevételek) foglalkozik. Bemutatja a két komponens arányát az egyes államokban, azután a vagyonból eredő bevételeket részletesen a birodalomban, az államokban és a községekben. Ennek a bevételi forrásnak a háboru után csak a községekben (és a Hansa-városokban) van nagyobb jelentősége, ezek összes szükségletének még 1927—28-ban is 7.6%-át fe-

dezi. A jövedelmet szolgáltató üzemmegóriák között a legjelentősebbek a villamosművek, gázművek és a mező- és erdőgazdasági üzemek. Jelentékenyen hátrább állanak a vízművek és a közlekedési vállalatok, — ezek között már jóval több a támogatásra szoruló üzem is.

Az adóbevételek összege az 1913/14. évi 4,046 millió M-ról 1927/28-ra 12.660 millióra emelkedett. A főbb adónemek jelentőségének százalékos eltolódását a két dátum között a következő számok mutatják: jövedelemadó 34.4, ill. 25.9%; vagyonadó 1.9, ill. 3.5%; föld- és házadó 10.5 és 8.7%; iparadó 4.4 és 6.3%; a valutanyereségek kiegyenlítésére bevezetett és kb. felerészében új építkezések előmozdítására fordítandó épületadó 13.2%; a szintén új forgalmiadó 6.9%; vagyonátruházási adók 9.8 és 5.2%; italadók 10.6 és 5.4%; dohányadó 1.2 és 6.3%; cukoradó 4.0, ill. 1.8%; vámok 15.8, ill. 9.9%. Az egész adórendszer tehát lényegesen átalakult, anélkül azonban, hogy az összes jövedelmi- és vagyonadók együttes jelentősége lényegesen csökkent, az összes fogyasztási és forgalmi adóké pedig lényegesen emelkedett volna.

A két következő fejezet a háborus terhek és a közületi adóságek részletes statisztikáját adja; az első a külső háborus terhek történetét, különösen a Dawes- és a Young-terv ismertetését; a második nagyon behatóan mutatja be az eladósodás fejlődését és még a kölcsönök hovaforrásáról is tájékoztat.

A VI. és VII. fejezet tartalmazza adónemek szerint a tulajdonképpen adóstatistikát, az adóalapok statisztikáját is adva és ismertetve a birodalom, államok és községek bonyolult adójogát.

A német részt néhány speciális kérdést tárgyaló statisztikai tanulmány egészíti ki: a mezőgazdaság helyzetéről és adóterheiről — az iparvállalatok adózásáról, — az adózási képesség regionális megoszlásáról és végül a nemzeti jövedelem és a pénzügyi terhek viszonyáról. A legáltalánosabb érdekű, talán az utolsó tanulmány, mely először a nemzeti jövedelem becslését adja és megoszlását ismerteti foglalkozások és a jövedelem nagyságának kategóriái szerint, — majd a nemzeti jövedelem és az adó- és szociális terhek viszonyát mutatja be. A tanulmány sokatmondó végeredményeit a következő tabella foglalja össze:

	Nemzeti jövedelem milliárd M-ban:	Összes adóteher		Szociális terhek		Adó- és szociális terhek összesen	
		milliárd M-ban	a nemzeti jövedelem %-ában	milliárd M-ban	a nemzeti jövedelem %-ban	milliárd M-ban	a nemzeti jövedelem %-ban
1913.	44.5	4.0	9.0	1.1	2.5	5.1	11.5
1925.	54.3	10.6	19.5	2.7	5.0	13.3	24.5
1926.	56.2	11.7	20.8	3.4	6.1	15.1	26.9
1927.	62.5	13.5	21.6	4.2	6.7	17.7	28.3
1928.	69.0	14.3	20.7	4.9	7.1	19.2	27.8
1929.	70.5	14.4	20.4	5.2	7.4	19.6	27.8

A szociális terhek rovata kizárólag a társadalombiztosítási járulékokat foglalja magában, — a többi szociális teher már az adóteher számaiban bennfoglaltatik. Az 1929. év közterheit bemutató számok csak becslésen alapulnak.

A második főrészt külföldi összehasonlító anyagot közöl. Legterjedelmesebb fejezete Anglia, Franciaország, Belgium, Olaszország és az Egyesült Államok közigazgatási apparátusának szerkezetét és ehhez kapcsolódva pénzügyeinek néhány fontos kérdését mutatja be. A második fejezet ez államok (és az Egyesült Államok helyett Ausztria) adórendszerét és adóstatistikáját, — a harmadik az első négy állam adósságait és a Young-terv nem német vonatkozásait ismerteti. Külön fejezet jut néhány államszövetség (Ausztria, Svájc és az Egyesült Államok) államközi pénzügyi kiegyenlítési rendszere (Finanzausgleich) ismertetésének. Mindezek a fejezetek, melyek elsősorban német szempontból, összehasonlítás céljaira készültek, igen értékes és gazdag kézikönyv-anyagot tartalmaznak. Kevésbé áll ez az utolsó fejezetre, mely 26 államnak főbb budgetadataiban sokkal könnyebben megközelíthető anyagot nyújt.

Domanovszky Akos.

Umsatz und Umsatzsteuer in Deutschland nach den Umsatzsteuerveranlagungen 1926 bis 1928. — Statistik des Deutschen Reichs. Band 361. Berlin, 1931. Verlag von Reimar Hobbing. 385 S.

Egy ország gazdasági és társadalmi szerkezetét olyan mértékben feltáró statisztikai felvételt sehol sem eszközöltek még, mint aminőnek az eredményeit most bocsátotta közre a német birodalmi statisztikai hivatal. E folytatólagos statisztikai felvételek, a forgalmi adó kivetésének alapjául szolgáló gazdasági forgalom összegének kimutatásából kiindulva, az 1926. és 1927. évekre már nem csak ezt az adóköteles, hanem az adóval nem sújtott összforgalmat is kimutatják. Természetes, hogy egy ilyen statisztikának jelentőségét és értékét közgazdaságtani és közgazdaságpolitikai következtetések szempontjából a legnagyobb mértékben befolyásolja a forgalmi adónak a tételes jog által körülhatárolt tárgyköre. A német forgalmi adótörvény e tekintetben annyiban járul hozzá a statisztikai felvétel széleskörűségéhez, hogy az adókötelezettség alá vonja nemcsak az összes, ellenszolgáltatás fejében s önálló ipari vagy hivatásos tevékenység körében történő szolgáltatásokat, hanem a forgalmi adókötelesek saját üzemükből fedezett fogyasztását és az árverések forgalmát is. A forgalom megadóztatásánál a német forgalmi adó rendelkezések csak egy általános kivételt ismernek. Nevezetesen azon forgalmak, melyeknél a mindenkor érvényben lévő adókules alkalmazásával az adóösszeg egy év alatt 5 R. M.-t el nem ér, adómentesek és így sem az adóhivatalok, sem pedig a statisztika által nem tartatnak nyilván. 1926 április 1-én a forg. adó kulcsa 1%-ról 0.75%-ra mérsékellett és így a statisztika által vizsgált időszak alatt ennek a tekintetbe nem vett forgalomnak felső határa 666 R. M. volt.

A felvétel az összes forgalmat, ennek keretében az adókötelest és nem kötelest, továbbá a felvett üzemek és személyek számát, a kivetett forgalmi adót s az adóval nem sújtott és adózó összeirtakat külön-külön is kimutatja.

Az összes forgalom az adóköteles és a nem adózó forgalomból tevődik össze. Nem adóköteles pedig az a (a törvény általános meg-

határozása alapján egyébként köteles) forgalom, amely személyi vagy tárgyi, taxative felsorolt okokból adómentes. A személyi adómentesség legfontosabb esetei: a birodalom, egyes államok, községek, posta-, távirda-, telefon-, villamossági és vízművi vállalatai, közhasznú és jótékony intézmények, kereskedelmi ügynökök és alkuszok forgalma. A tárgyi adómentesség pedig a bank, pénz, nemes érc, sorsjegy, biztosítás, kivitel, a nagykereskedelem közvetlen behozatalának, az u. n. tiszta kereskedelemnek (reiner Handel) forgalma, továbbá a földbérleti ügyletek, a munkásoknak és alkalmazottaknak adott természetbeni szolgáltatások s a 10.000 R. M. évi forgalmat el nem érő mezőgazdák saját (az üzemből fedezett) fogyasztása.

Bár a felvétel — amint már említettük — a nem adóköteles forgalmat is kimutatja, a pénz- és tőke-ügyletekből származó, valamint a Reichsbahn és Reichspost adómentes forgalmát nem veszi számításba az eredmények kimutatásánál.

Nézzük most már a felvétel főbb eredményeit. Az említett két esztendőben a Német Birodalomban a fentiek értelmében felfogott összes forgalom 134.862 millió, ill. 165.054 millió R. M.-t tett ki. E forgalomból a mezőgazdaságra 5.73%, ill. 4.82%, az iparra 47.07%, ill. 47.51%, a kereskedelemre és forgalomra pedig 45.44%, ill. 45.98% esik. Feltűnik itt az, hogy a kereskedelem, mely az ipari és mezőgazdasági tevékenység termékeit többször ismétlődő fázisokban helyezi el, aránylag csekély %-kal van képviselve. Ennek okát a kivitel és bevétel adómentességében, másrészt abban kell látnunk, hogy — amire már Werner Sombart is rámutatott — Németországban a termelők és fogyasztók mindinkább közvetlen kapcsolatba kerülnek egymással.

A számításba vett üzemek és természetes személyek száma 1926-ban 4767 ezer, 1927-ben 4212 ezer volt. Ezeknek az egyes főgazdasági csoportok szerinti megoszlása a következő: mezőgazdaság 39.28%, ill. 28.7%, ipar 26.74%, ill. 31.04%, kereskedelem és forgalom 29.39%, ill. 34.81%.

Érdekes az összforgalomnak megoszlása a nagyvárosok és a vidék között. Mig ugyanis 1927-ben az összforgalom 53.99%-a a nagyvárosokra esett, addig e városok lakossága az összlakosságnak csak 27.28%-át teszi ki. Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni azt, hogy a nagyvárosokban székelő üzemek vidéki fiókjainak, üzemeinek forgalma a városi székhelyen vételezett számításba.

A lakosság egy fejeére eső összes forgalom 2161, ill. 2645 R. M., az 1000 lakosra eső felvett üzemek száma pedig 76.38, ill. 67.49 volt 1926, ill. 1927-ben. Egy felvett üzemre (ill. gazdasági tevékenységet kifejtő személyre) 39.188 R. M. forgalom esett. Az iparnál s kereskedelem és közlekedésnél ez az átlag felülhaladta az előbbi átlagot 59.986, ill. 51.772 R. M.-val, a mezőgazdaságban azonban lényegesen alatta maradt 6577 R. M.-val.

Ugyanezt a viszonyt fejezi ki az egyes fő gazdasági ágakban, tevékenykedő lakosság egy fejeére eső forgalom nagysága is. A mezőgazdasági népesség egy fejeére ugyanis az összes mezőgazdasági forgalomból 1926-ban 124 R. M., 1927-ben pedig 127 R. M. esett. Ugyanez a per capita részesedés az iparban 1017, ill. 1256 R. M., a kereskedelemben és forgalomban 1216 R. M.

A Német Birodalom egyes részeinek gazdasági szerkezetét igen világosan kifejezik azok az egybevetések, amelyeket a statisztika egyrészt a mezőgazdaság forgalma, másrészt a mezőgazdasági lakosság, az összterület és a mezőgazdasági terület között eszközöl. Ezekből megállapítható, hogy míg a mezőgazdasági népességre per capita eső forgalom maximuma (259 R. M.) Pomerániában, minimuma (63 R. M.) Rheinland-Westfalenben van, az összterület 1 km. négyzetére Középnémetországban 26.188 R. M., Keletnémetországban 11.578 R. M., a mezőgazdaságilag hasznosított terület 1 hektárjára ugyanitt 435, illetve 191 R. M. (max. és min.) esik.

Végre megemlítsre méltó, hogy az összes forgalomnak forgalmi adó köteles része 1927-ben 73.92% volt, míg a fő gazdasági ágakat elkülönítve, az adóköteles forgalom aránya a mezőgazdaságban 84.49%, az iparban 86.53%, a kereskedelemben és forgalomban pedig csak 59.83%-ot tett ki.

Láng János.

Folyóiratok szemléje.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

Bd. 133. H. 4. Oktober 1930.

Fritzsche, L.: Der Profit als eine nichtwirtschaftliche Kategorie. A dolgozat célja, hebizonyítani, hogy a nyereség keletkezése nem a gazdasági élet törvényszerűségeiben, lényegében gyökerezik, hanem a gazdasági életen kívül álló befolyások eredménye. Kiindul abból, hogy az emberek nagy többségének nem jellemzője a profit után való korlátlan törekvés, de a kapitalista vállalkozónak jellemzője. A nagy többség csak szükségleteinek kielégítésére törekszik és ellenségeskedve és megvetéssel nézi a nyereszkes vállalkozót, aki olyan javakat vesz el a többségtől, amelyeket ez nem akar neki adni. Még a kapitalisztikus alapokon álló teoretikusoknak is van többnyire egy oldalvágása a vállalkozó számára, ami azt mutatja, hogy nincsenek megelégedve a profitról adott magyarázatukkal. Ha már most kiindulunk abból, hogy tisztán gazdasági alapon a profitot magyarázni nem tudjuk, hogy ellenben keletkezése mindig etikai normák ellenére megy végbe, akkor feltehetjük, hogy éppen az immorális magatartás az, ami a profitot létrehozza. Hogy e magatartás immorális és így a hypothesis helyes, azt tekintélyek kritikáival, a tipikus kapitalista vállalkozó jellemzésével és annak a fejtegetésével bizonyítja, hogy nyereség eléréséhez mindig valamely hazugságra, vagy legalább is elhallgatásra van szükség. — *Vöchting, Fr.: Die Wanderherden der Römischen Campagna. (Schluss.)* — *Franke, H.: Der Wesenswandel der Gewerkschaften.* A német és osztrák szakszervezetek újabb fejlődése lényegbeli változást mutat, — közeledést a rendi gazdasági szervezkedés felé. Az egyes kis csoportok partikuláris érdekeinek védelmétől mindinkább az összefogó általános munkásérdekek védelme felé haladnak. Ez a koncentrációs folyamat lényege, a folyamat egyes fázisai egyre erősebben juttatják kifejezésre ezt a célt, sokszor az egyes partikuláris érdekek háttérbeszorításával. — *Heyer, F.: Die britische Rübenzuckerindustrie.* A gazdasági autarkia utáni törekvések Angliát is magukkal ragadták, az 1925-i Sugar-Subsidy-Act egy erősen elhibázott lépés ezen az uton. Ugy a kormány, mint a cukoripar súlyos probléma előtt fognak állani 1934-ben, amikor a törvény a szubvenciók megszüntetését előírányozta. — *Feld, W.: Falsche Ziele der Fürsorge.* A szociális gondoskodásnak mindig a szükséghelyzet individuális volta után kell igazodnia. Csak ez uton lehet a szociális gondoskodás igazi célját elérni, ami nem lehet más, mint — kizárólagosan — az egyes szükséghelyzetben levőkön segíteni. Szerző részletesen ismerteti a kérdés modern irodalmát. — *Greil, L.: Die Verteilung der Fürsorgeaufgaben in den preussischen Landkreisen.* A szociális feladatoknak a kerületek és a községek közötti felosztását ismerteti.

133. Bd. 5. H. November 1930.

Gruntzel, J.: Wirtschaft und Politik. Szerző először a gazdaság és a politika fogalmait, majd a kettő egymáshoz való viszonyát tisztázza. Azután a közgazdaságtan változó felfogását ismerteti a gazdaságpolitika tudomány voltáról, feladatairól és lehetőségeiről és végül

saját felfogását abban összegezi, hogy a gazdaságpolitika tudomány, és a gazdaságelmélet „hat überhaupt nur unter wirtschaftspolitischen Gesichtspunkten einen Sinn“. Feladata, keresni azokat a célokat, melyek érdekében az állam a gazdasági életet befolyásolja, és azokat az eszközöket, melyek e célokhoz vezetnek. — *Hashagen, J.: Grenzen der Wirtschaft, als geschichtlicher Triebkraft.* Szerző a marxi, uj-marxi és egyéb materialisztikus, gazdasági történetiszemléletek tartathatatlanságát bizonyítja és megállapítja, hogy a gazdasági erők specifikus hatásterületét tudományosan megismerni csak akkor lehet, ha ennek határait is igyekszünk megismerni. Ennek előfeltétele, hogy a történeti fejlődésnek egyéb, a gazdaságiaknál nem kevésbé hatóságos hajtóerőire is figyelemmel legyünk. — *Neubauer, Julius (Pécs): Grenznutzen, Indifferenz, Elastizität, Durchschnittsnutzen.* Egy zárt készleten belül az egyes jószágegységeknek teljesen egyenlő értékük van, szabadon fluktuálóknak gondolandók el, melyek tetszés szerint foglalhatják el a készlet által kielégíthető szükségletskálának bármelyik — nem pedig csak az utolsó — fokát. Éppen ezért minden egyes jószágegység nemcsak az utolsó fokozat alapján értékelendő, hanem alternatív az összes számbajövő szükségleti fokozat alapján, — tehát értéküket az összes szükségleti fokozat átlagértéke határozza meg. Csak a készlethől kivált, vagy abba még be nem lépett jószágegység van egy meghatározott szükségleti fokozatra fixálva: a készlet által kielégíthető utolsó szükségletfokozat utáni fokra; csak ennek az értékét határozza meg a betöltött konkrét szükségleti fok, nem pedig a készleten belül levő jószágegységét. Ezzel szemben az átlagértékelés érvénye általános, hiszen minden jószágot készletekben (a készlet fogalma erősen általánosítható) tartanak, tömegekben termelnek, vesznek és adnak el. Az átlagérték, ill. alapja, az átlaghaszon, éppenugy csökkenő tendenciát mutat a csökkenő szükségleti fokozatokkal, mint a határhaszon, változásai azonban kevésbé érzékenyek. Azt lehet mondani, hogy a határhaszon tüllozza ezeket a változásokat, míg az átlagos haszon redukálja őket a helyes mértékre. A Menger-féle haszontabella mintájára az átlagértékelés alapján felállítható tabellában a jószágegységek értéke szintén fokozatosan csökken, a készlet egyes egységeinek az értéke szintén ugyanaz, de emellett a készlet összértéke a készlet növekedésével állandóan növekszik. Ugyanazon jószág egyes zárt készleteinek az átlagértékei között a készletek érintkezése a jövőbeli szükségletek bevonása és a csere révén egy kiegyenlítő folyamatot indít meg; viszont a különböző jószágok komplementaritása és egymás közti helyettesíthetősége a különböző jószágokat hozza egymással összefüggésbe és alkot belőlük ugyyszólván egy magasabbrendű készletet, amelyen belül az egyes jószágok értékei határozott relációba kerülnek egymáshoz. — *Burawoy, J.: Nochmals „Der Knappsche Nominalismus und seine Rechtfertigung“.* Válasz a szerző hasonló című könyvének Jens Jessentől származó bírálatára. — *Jessen, J.: Schlusswort zu vorstehender Erwiderung. — Die Entwicklung des internationalen Geld- und Kapitalmarktes und die Märkte einzelner Länder während des 1. Halbjahres 1930. — Fehlinger, H.: Die britische Arbeitslosenversicherung. im J. 1929.* Ismerteti a törvényhozást és a biztosítás statisztikájának fő eredményeit. A munkanélküliségi biztosítás deficitje 1929 végére 38 millió fontra növekedett.

133. Bd. 6. II. Dezember 1930.

Hoffmann, A.: Objekt und Methode der Betriebswirtschaftslehre. Az „üzemgazdaságtan“ név félrevezető, nem az üzem, hanem a vállalkozás a disciplina tárgya. A vállalkozás fogalmát azonban a szokottnál tágabbra kell vennünk, nemcsak a profitra való törekvés által vezérelt kapitalisztikus vállalatok esnek az üzemgazdaságtan kutatási köre szempontjából e fogalom alá, hanem az egyszerű kisipari, vagy paraszti hozadéki gazdaságok is. Vállalat minden magán-

gazdaság, amely a rentabilitás elvének uralma alatt áll és vállalati jövedelmet eredményez, ez alatt minden nem-munkajövedelmet értve. Minden vállalati jövedelem tőkét tételez fel és összegében nem fix, hanem időjárástól, piaci viszonyoktól stb. függ. A módszer szempontjából különösen azt hangsúlyozza, hogy az üzemgazdaságtan keretébe etikai, vagy más kulturális értékelési problémák nem tartoznak bele. — *Gerstenberg, H.: Philipp Wilhelm v. Hörnigk.* E híres és nagyhatású XVII. századi osztrák merkantilistának életét, működését és munkáit igen behatóan tárgyalja. — *Müller, J.: Die wirtschaftliche und soziale Gesetzgebung des Deutschen Reiches (1930 jul. 1—szept. 36.)* — *Vito, Fr.: Die industriellen Zusammenschlüsse in Italien.* Egy elméleti bevezetés után ismerteti az új Olaszország ipari tömörüléseit, a kedvező hatást, melyet a fascista gazdaságpolitika és gazdasági élet korporatív szervezete e mozgalomra gyakoroltak és végül a kényszerkardellek kérdését. — *Bode, R.: Der Einfluss des Geschlechtsverhältnisses der heiratsfähigen Bevölkerung auf die Heiratshäufigkeit. Bemerkungen zu dem gleichnamigen Artikel von Prof. Müller-Weimar.* — *Müller, J. Weimar: Erwiderung.*

D. Á.

Zeitschrift für Nationalökonomie, Wien.

Bd. II. H. 1. August 1930.

Knight, F. H., Chicago: Statik und Dynamik. Zur Frage der mechanischen Analogie der Wirtschaftswissenschaften. A közgazdasági irodalomban a mechanikai analógiák gyakori használata nem áll arányban azzal a hanyagsággal, amivel ezeknek az analógiáknak a jelentősége és jelentése kezeltetik. A gazdasági statikának az alapeszméje az egyensúly ideája, a tendenciáé az erők egyensúlybáhozatala irányában. A szerző az egyensúly problémáját az árak kialakulásán vizsgálja fokozatosan növekvő dinamikájú gazdasági processzusokban: először egy spekulatív piacon kereskedők által megállapított árak esetében; másodsor az áraknak termelők és fogyasztók általi megállapítása esetében egy piacon, melyen kereslet és kínálat egy meghatározott rövid periódusra adva van; harmadszor állandó, változatlan és általános érvényű sémájú termelés és fogyasztás mellett; végül a növekedés, haladás esetében. Konklúziója, hogy a gazdasági haladásra az egyensúly-tendencia gondolata teljesen alkalmazhatatlan s egyenesen megtévesztő. — *Schams, E., Wien: Komparative Statik.* A statika és dinamika fogalmi különbségének megállapításához különböztetni kell a gazdasági mennyiségek teóriája és a gazdasági haladás teóriája között. A közgazdaságtan elméletének csak az első a tárgya. — *Mahr, A., Wien: Abstinenztheorie und Lehre von der Minderschätzung der Zukunftsgüter.* Szerző vizsgálja a Carver- és a Senior—Marshall-féle önmegtartóztatási elméleteket és Böhm-Bawerk elméletét. Az első kettőt teljesen tarthatatlannak találja; az utóbbi viszont szerinte csak annyiban magyarázza a kamat jelenségét, amennyiben könnyelműek és pazarlók gazdálkodását vesszük alapul, szóval a modern kultúr államokban uralkodó tervszerű gazdálkodás mellett egy teljesen kivételes esetet. — *Lindenbaum, J., Wien: Ein Vierteljahrhundert der Bedarfstheorie der Versicherung.* — *Haberler, G., Wien: Transfer- und Preisbewegung. Eine Erwiderung an Bertil Ohlin.* — *Röpke, W., Marburg: Neuere Literatur zum Reparationsproblem.* — *Lederer, M., Wien: Neuere sozialpolitische Literatur.*

Bd. II. H. 2. Oktober 1930.

Ohlin, B., Stockholm: Die Beziehung zwischen internationalem Handel und internationalen Bewegungen von Kapital und Arbeit.

A nemzetközi kereskedelmet illetőleg még mindig a klasszikusok teóriája az uralkodó, sőt az egyetlen elmélet. Miután azonban a nemzetközi kereskedelem mindenesetre kiegészítő rséze egy teljes árelméletnek, lehetetlen a klasszikus árteóriát a nemzetközi kereskedelemre vonatkozólag fenntartani, amikor az általános árelmélet már egészen más alapokon áll. Szerző megkísérli a nemzetközi kereskedelemnek a modern árelmélet alapján álló elméletét vázolni. Kezdi a nemzetközi kereskedelem okainak és hatásainak elemzésével, majd vezérproblémájára tér át: a nemzetközi kereskedelem és a nemzetközi tőke- és munkavándorlások viszonyának, kölcsönhatásainak tárgyalására. A termelési tényezőknek a nemzetközi mozgalma épügy, mint a kész fogyasztási javaké, az árak kiegyenlítése irányában hat, még pedig úgy a termelési tényezők, mint a fogyasztási javak árainak kiegyenlítése irányában. A kétféle javak mozgalma helyettesítheti egymást, ha a fogyasztási javak szállítási költségei nagyok, akkor a termelési tényezők vándorolhatnak, stb. Szerző részletesen analizálja a különböző termelési feltételű országok közötti kereskedelem- és tőke-, illetőleg munkavándorlás kölcsönhatásait, először szabadforgalom esetében, majd a forgalom szabadságának különböző korlátozásai esetén, s a tőke- és munkavándorlások egymásra való hatását; mindenütt példákkal illusztrálva e kölcsönhatások lehetséges variációit. *Genechten, R. van, Utrecht: Über das Verhältnis zwischen der Produktivität des Kapitals, den Löhnen und Zinsen*, Szerző Böhm-Bawerk „Positive Theorie“-jének ellentmondásaival és áthidalatlan pontjaival foglalkozik. Szerinte Böhm-Bawerk fejtegetéseinek az a hibás pontja, hogy a tőkének való beszámítás útján közvetlenül a nettokamatot véli megállapíthatni, ami csak úgy lehet, hogy a termelési kerülőutat lehetővé tevő jelenlegi javakat határozott értékűeknek teszi fel. — *Sommarin, E., Lund: Das Lebenswerk von Knut Wicksell*. Részletesen ismerteti W. irodalmi munkásságát, kezdve az első neomalthusiánus essaytól utolsó pénz- és hitelméleti cikkeiig, különös figyelmet fordítva az „Über Wert, Kapital und Rente“, a „Geldzins und Güterpreise“ és a „Vorlesungen“ eredményeinek ismertetésére s igyekezve W. írói karakterének, gondolkozásmódjának jellemzését is adni. — *Gruntzel, J., Wien: Die Produktivität, ihre Messung und Steigerung*.

D. Á.

A magyar buza áralakulása.¹

I.

A magyar mezőgazdaság a buza és rozs áresésével súlyos válságba került. Ebből a válságból csak két kivezető út van.

1. Redukálni a kenyérgabonatermelést elsősorban is buzatermelésre kevésbé alkalmas területeken. Más termelési ágakat fejleszteni ki, kivezetni gazdaságunkat egyoldalúságából, a buzapiac alakulásától lehetőleg függetleníteni, több és az egyes évszakokban is jobban elosztott munkaalkalmat adni a több állattartás útján elért több trágyával és több műtrágya felhasználásával nagyobb átlagterméseket érni el és így a métermázsánkénti termelési költséget apasztani. Ez az üzemátalakítás elsősorban nagy tőkebefektetést kíván. Legfőbb akadály az, hogy éppen a buza áresése teszi egyelőre csaknem elérhetelenné az üzemátalakítást a gazdák tulnyomó része számára.

2. A buza és rozs árát feljavítani. Ez a megoldás nem jelenti azt, hogy tovább is örök időkre megmaradjunk egyoldalú buzaország, hogy prémiumot adjunk a buzatermelés további kiterjesztésére. Sőt, nagyon is elképzelhető, hogy program szerint fokozatosan fejlesszük ki a modern tejgazdaságot, a marhahizlalást, hussertenyésztést, baromfitenyésztést, gyümölcstermelést, dohány, olajos magvak, takarmány és veteménymagvak termelését és mezőgazdaságunk súlypontját a buzatermelésről fokozatosan ezen termelési ágakra helyezük át. Azonban, amíg ez bekövetkezik, addig is élnünk kell, fenn kell tartani az ország mezőgazdasági lakosságát és a föld értékét. Ha tovább is türjük a buza és rozs árainak zuhanását, ezzel sok ezer gazdának a tönkremenetelét, éveken át tartó hitelválságot is idézünk elő, ami sokkal jobban eltávolít bennünket a kitűzött céltól, a magyar mezőgazdaság modern és sokoldalú kifejlesztésétől.

Az 1. pontban körvonalazott feladat kívül esik ennek a tanulmánynak a tárgykörén. De itt is hangsúlyozzuk, hogy a buza árának emelésével nem akarjuk visszavetni mezőgazdaságunkat egyoldalúságába. Annak, hogy a buzatermelés képezi

¹ A tanulmány 1930 április havában készült és részlet a szerzőnek a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, Lányi Leó-pályázatán első díjjal jutalmazott pályaművéből, amely először itt kerül nyilvánosságra.

még ma is a magyar mezőgazdaság sulypontját, kivált a Nagy Alföldön, történelmi és éghajlati okai vannak. Ezeknek a tényezőknek a befolyását még egy gazdagabb ország sem tudná rövid idő alatt megváltoztatni. De még kevésbé volnánk rá képesek, mi, a válság közepén, ha azt is, ami ma még gazdaságunk legfőbb erőssége, védtelenül dobnánk oda a világkonjunkturának.

A második feladat: a buza katasztrofális áresésének a megállítása, a magyar buza árának a feljavítása és értékesítésének az előmozdítása ennek a tanulmánynak a tárgya.

Magyarország szántóföldi területének kereken egyharmada kerül évről-évre buzavetés alá.

A buzatermés értéke az 1928. évi legnagyobb (27 millió métermázsa) termésnél 661 millió pengőt tett ki. Bár a buza az egész szántóföldi termés értékének csak 27%-át teszi, a közvélemény mégis a buzatermés nagyságának és árának minden más gabonanemünél nagyobb jelentőséget tulajdonít. Ennek oka, hogy míg a többi gabonaféle, — még a rozsot is beleértve, — tulajdonképpen a gazdaságban kerül felhasználásra, addig a buzatermésnek körülbelül 60%-a kerül piacra. Ugyanezt igazolja a külkereskedelmi statisztika is, amely szerint buza- és buzalisztkivitelünk az egész ország kivitelének 20—22%-át teszi ki.

A buzatermelés közgazdasági megítélésénél legfontosabb körülmény, hogy az eladott buza ára fejében milyen értéket kapnak a gazdák. Ettől függ jórészt a mezőgazdasági lakosság vásárló ereje. Bár az eladott buza ára még egyáltalán nem tekinthető tiszta hozadéknak, mert ez egyszerre mind a tulajdonos és családjának munkadíja és befektetett tőkéjének kamatja is, mégis az eladott buzamennyiséget tekinthetjük az egész buzatermelés érdekében felhasznált terület közgazdasági hozadékanak, tehát annak a pénzbevételeknek, amit nemcsak a búzával bevetett föld, hanem az ugar, a gazdasági cseléd konvenció földje és az igás állatok eltartására szolgáló takarmánytermőföld is hozott.

Jó-e, helyes-e, hogy ennyire egy lapra van feltéve a magyar gazda sorsa? Milyen része van ebben a természeti viszonyoknak, az Alföld száraz klimájának, amely csak kevés fajta takarmánynövény termelésének kedvez és milyen szerepe van a történelmi multnak, azt ma már nehéz volna megállapítani. Tudjuk, hogy akkor, amidőn Ausztriával közös vámterületünk volt, lemondottunk iparunk önálló kifejlesztéséről, átengedtük a magyar belső piacot az osztrák és cseh iparnak, viszont cserében biztos, védett piacot kaptunk buzafeleslegünk számára a közös monarchia területén. A buzatermelés érdekei mögött megfeleldeztünk az intenzív állattenyésztés kifejlesztéséről.

Az egyoldalú buzatermelés veszedelme beigazolódott a monarchia felbomlásakor, amidőn az ország mezőgazdasága vál-

ságos helyzetbe került, mert kivették a kezéből a mankót, aminek a használatára addig mesterségesen rászoktatták. A monarchia korában 6.30 aranykorona volt egy métermázsza buza vámja. Ez a vám akkor csaknem teljes egészében érvényesült, amennyiben a monarchia egységes vámterülete már a század eleje óta állandóan buzabehozatalra szorult. Érvényesült pedig a vámvédelem akkor, amikor a világpiaci árak felmenőben voltak és azonkívül a termelés költségei is még lényegesen alacsonyabbak voltak mint ma.

Rege Károly adatai szerint a buza előállítási költsége 1913 óta Magyarországon k. holdanként 144.36 pengőről 247.15 pengőre emelkedett. Az emelkedés 71.20%, vagyis 102.79 pengő holdanként és 11.05 pengő métermászánként. Az egyes költségnek közül az általános költség emelkedésére Rege 93.3, az adó tételekére 119.40%-ot, ápolásra és betakarításra 40.67, vetésre 45.70, trágyázásra 147.15, talajelőkészítésre 85.94, földbérre 34.20% emelkedést számít. Az általános költséget a kamat és a biztosítási tétel emeli, az adók és a közterhek 1913 óta holdanként 7.26 pengő és minden métermázsza buza után 78 fillér költségtöbbletet okoznak. A trágyázás költségeinek 3.25 pengő emelkedése tulajdonképpen a kevésbé rentabilis állattenyésztésnek a következménye és azonnal csökkennének, mihelyt az állati termékek jobb értékesítésével a gazda az istállótrágyát olcsóbban tudná előállítani. Igen lényeges tényezője még a buza termelési költség emelkedésének az ipari cikkeknek a magasabb vámvédelme. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület számításai szerint, tisztán a mezőgazdaság üzemében felhasznált iparcikkeknek a vámvédelem folytán való megdrágulása a szántóföld területének egy kataszteri holdjára évente 8.12 pengő költségtöbblet esik. E számítási módhoz ugyan sok szó fér, amennyiben a felvétel nem az évenkénti utánpótlásnak a vámtérhét, hanem a volt leltár egy évre kiszámított felhasználási mennyiségét vette alapul.

A magyar buzaválság mindezek szerint sokkal súlyosabb, mint akár a tengerentuli buza-export országoké, ahol a világpiaci ár esése nem esett össze egy gazdasági struktúra-változással, egy addig fennálló vámvédelem megszüntetésével és egy addig biztos 50 millió lakosból álló monarchia fogyasztóterületének az elvesztésével, — akár a közép- és nyugat-európai, buzabehozatalra szoruló országoké, ahol a gazdák bajain a törvényhozás a vámok emelésével tud segíteni.

Mint már rámutattunk, mezőgazdasági üzemünk átalakítása csak fokról-fokra mehet végbe. Nem mintha nem volna ma is más, a buzatermelésnél jövedelmezőbb ága, nem is mintha teljes egészében elfogadnánk azt az álláspontot, hogy Magyarországot a természeti viszonyok minden körülmények között a buzatermelésre predesztinálják, — hanem azért, mert ilyen üzemváltoztatást egy tőkeszegény, eladósodott ország csak igen

óvatosan, ugyyszólván csak tapogatódzva vihet véghez. Egészen bizonyos, hogy tervszerű gazdaságfejlesztő politikával lehetne a dohánytermelést mai méreteinél jobban kiterjeszteni, az olajos magvak számára, különösen a lenmag-termelés kiterjesztésére, még igen nagy lehetőségek vannak, hiszen Európa (Oroszország nélkül) 10%-át sem termeli ki maga a lenmag szükségletének, kerti- és takarmány magvak termelése, a zöldség- és gyümölcstermelés fejlesztése is nyújt lehetőséget arra, hogy a gazdaság jövedelmének súlypontja, — a buzatermelésről más termelési ágakra helyeztessék. Mindezekon felül az állattenyésztésnek azok az ágai, amelyekből kivitelre alkalmas termékeket tudunk előállítani, képezhetik a jövőben, — a buza mellett, — mezőgazdaságunk és mezőgazdasági kivitelünk gerincét. Addig azonban, amíg mezőgazdaságunkat részben legalább nem tudjuk dán példára hussertés, vaj és tojás tömeges kivitelére alapozni, — semmiképpen sem engedhetjük sorára a magyar búzát.

A buza áresését a gazdaközönségnek az a része érzi, amely az adót fizeti, amelyik eddig befektetéseket teljesített és valamennyire vásárolni tudott, A törpebirtokos, aki csak saját szükségletére termel búzát és a napszámos, aki búzát vásárol, nem érzi úgy a buza áresését közvetlenül, azonban eddig sem volt valami jelentékeny mértékben vásárló. Így természetes, hogy a kereskedő és az iparos is fogyasztó közönségüknek jelentékeny részét vesztették el a kenyérgabona áresésével.

II.

A közgazdaságtan egyik alaptétele, hogy szabad piacon az árat a kereslet és a kínálat viszonya határozza meg. Ezzel az alaptétellel azonban még nem sokra megyünk. Más a kereslet a buza iránt, ha az adott időpontban Budapesten 18 vagy 22 pengő a buza ára. Ugyancsak más a kínálat is. Ha nem ismerem az árat, melyik keresletet és melyik kínálatot állítsam szembe? Azt-e, amelyik a 18 pengős, vagy azt, amelyik a 22 pengős árnak felel meg? Annak, hogy a budapesti tőzsdére ma X mennyiség buzavételi és Y mennyiség buzaeladási megbízás érkezett, előzménye van, — a tegnapi ár. Az áralakulás folytatólagos folyamat, amelynek sem a kezdetét, sem a végét nem ismerjük. Úgy az eladók, mint a vevők már egy bizonyos előttük ismert árra jelentek meg. Ha most már a tegnapi ár alapján a mai tőzsdére vevők nagyobb számmal jelentkeztek, mint eladók, vagyis nagyobb mennyiségű buzára van kereslet, mint kínálat, akkor a vevők között meglehetősen élénk versenyzés indul meg, hogy ki tudja megkapni az árut a régi áron. Viszont az eladók látva az élénk vételkedvet, nem sietnek eladni, hanem feljebb emelik igényeiket. Ekkor a vevők egy része kiesik. A többi vevő és az eladók most már magasabb árban megállapod-

nak. Táviró, telefon, ujság, rádió viszi a híret a magasabb jegyzésnek. Magasabb ár mindenfelől előhívja az eladókat. Még az exportőr is, aki eddig a külföld részére vásárolt, kiszámítja, hogy jobban jár, ha a mai magasabb ár mellett Budapestre hozza áruját. A vevők viszont a magasabb ártól kezdenek visszahuzódni. A következő tőzsdei napon az eladók már csak árendeménnyel tudják buzájukat eladni.

Az áralakulásnak ebbe a meg nem álló folyamatába, beleszól a külföld is. Ha a budapesti ár a bécsi, prágai, hamburgi árhoz képest olcsó, vagyis nyereséggel lehet az itt megvásárolt buzát Bécsbe, Prágába, Hamburgba kiszállítani, akkor nagy számmal vételi megbízások jönnek. A kínálat aránylag kicsi és az eladók árigényeiket emelik. Akkor először lemaradnak azok a vevők, akik csak egy fix ár mellett csinálhatják meg üzletüket. Ha a külföldi ár és a fuvardíj változatlan, az itthoni ár pedig emelkedik, a távolabbi vevők fokozatosan lemondanak. Ellenben azok, akik még magasabb budapesti ár mellett is nálunk tudnak aránylag legolcsóbban vásárolni, a kínálat által előírt magasabb árat is megfizetik. Így a vevők köre fokozatosan szűkül. Az exportálható mennyiség kevesebb, ellenben az ár magasabb lesz.

A piacon a kereslet és a kínálat két tábora közül mindig az, amelyik kisebb mennyiséget kíván megmozgatni, — tudja diktálni, az árat, illetve az üzletkötés feltételeit a másik tábornak. Minthogy ezáltal a másik oldalon egyesek lemaradnak, viszont az a tábor, amelyik az árat diktálta, mindig újabb pótlást kap: bizonyos idő múlva már az ellenkező irányzat kerekedik fölül. Maga az áralakulási folyamat pedig kifejezője annak, hogy nemcsak a tőzsdén, hanem a tőzsde körzetébe tartozó széles, nagy területen milyen nagy, milyen sürgős és milyen engedményekre hajlandó a kínálat és ugyan csak milyen nagy és milyen áldozatokra hajlandó a kereslet. Így ha van egy vagy több olyan külföldi piac, ahol a buzából még sokkal nagyobb mennyiséget is, mint amennyi a mi feleslegünk, zavartalanul el lehet helyezni, akkor ennek a külföldi piacnak az árából levonva a kiszállítás költségét, megkapjuk azt a minimális árat, amelynél a budapesti piacon a buza ára nem szállhat lejjebb. Ilyennek tekinthetjük a hamburgi vagy a rotterdami buza árát. Ez az ár mínusz Budapest—Hamburg vagy Budapest—Rotterdam fuvar költség fejezi ki körülbelül azt a minimális árat, amelynél lejjebb a magyar buza nem eshetik.

Ha ezzel ellentétben egy rendkívüli szűk termés folytán Magyarország buzabehozatalra szorulna, akkor elsősorban délkeleti szomszédjai, Jugoszlávia meg Románia szállítanak feleslegeikből ide, akkor a buza ára volna Budapesten, az Ujvidékről való szállítást véve alapul: hamburgi kikötői ár *minus* fuvar költség (Hamburg—Ujvidék) *plus* fuvar költség,

(Ujvidék—Budapest) *plus* magyarországi buzavám. Ez az ár volna az a maximális ár, amit jugoszláv import-paritásnak nevezünk, ameddig inséges esztendőben, mint maximumig, a magyar buza ára felemelkedhetik. Az esetek tulnyomóan nagy részében azonban a buza ára Budapesten valamivel fölötte van annak az árnak, ami mellett még rentábilis a buzának Budapesttől Hamburgig való kiszállítása, vagyis a minimumnak, ellenben a hozzánk közelebb fekvő import-országok: Ausztria és Csehország számára még elég alacsony ahhoz, hogy azok buzaszükségletük nagy részét nálunk tudják legelőnyösebben beszerezni. Minthogy pedig Ausztriának választania lehet a között, hogy a buzaszükségletét tengeri kikötőn keresztül, tehát a hamburgi áron *plus* Hamburg—Wien fuvardíjjal, avagy budapesti áron *plus* Budapest—Wien fuvardíjjal szerzi be: ezért mindaddig, ameddig buza-fölöslegünk van és ezt a hozzánk legközelebb eső Ausztria területén óhajtjuk értékesíteni, a budapesti ár nem emelkedhetik túl azon az áron, amely a buzának a hamburgi ára *plus* Hamburg—Wien fuvar költség, levonva belőle a Budapest—Wien fuvar költséget, tehát Hamburg *plus* Hamburg—Wien fuvar, *minus* Budapest—Wien fuvar. E között a most már szűkebben szabott két határvonal között: *hamburgi exportparitás és wieni exportparitás*, látjuk a buza budapesti árát ingadozni. Aszerint, hogy a buza budapesti ára a két határérték közül melyikhez közeledik, fog kialakulni, hogy milyen határterületig jut el a magyar buza Bécs és Hamburg vagy Bécs és Trieszt között. Ha alacsonyabb a budapesti ár, messzebbre, ha magasabb, csak közelebbre. Ha leszáll a budapesti ár a hamburgi exportparitásra, ami ugy értendő, hogy a tulajdonképpeni fuvar költségén kívül még bizonyos kereskedői munkadíj is levonásba kerül a hamburgi árból, akkor már gyakorlatilag korlátlan a magyar buza értékesítési lehetősége. Ekkor már ép annyira könnyen vagy nehezen adható el, mint a megfelelő minőségű aldunai vagy tengerentuli buza, osztozik sorsa a buza világpiaci sorsában.

Hogyan függ most már össze statisztikai megvilágításban a budapesti tőzsdén az ár a külföldi piacok áraival?

A magyar buza árvizsgálatánál a budapesti tőzsdei árjegyzékből kell kiindulnunk. Ezek a jegyzések tudvalevőleg készárura és határidőben szállítandó szokványbuzára vonatkoznak. A készárupiacon származási hely szerint külön öt provenienciájú és mindegyiknél meghatározott hektoliter súlyú buzát jegyeznek. A határidős jegyzések március, május és október hónapokban Budapesten szállítandó 76 kg. fajsúlyú, származási hely megjelölése nélküli buzára vonatkoznak. A származási hely és fajsúly valójában még nem fejezi ki a buza használati értékét, az átlagnál jobb minőségekért

minta szerint tényleg a jegyzésnél valamivel magasabb árat lehet elérni.

Ha már most a magyar buza áralakulását a világpiaci árképződéssel kívánjuk összehasonlítani, akkor a nyugat-európai nagy kikötők árával kell a budapesti árakat egybevetnünk. Midőn ugyanis világpiaci árakról beszélünk, akkor a világ legnagyobb buzaimport országainak (Anglia, Hollandia, Belgium, Németország, Dánia) kikötői elvámolatlan buzaárait vesszük alapul, amely árak, tekintve, hogy a szállítmány rendesen tengerentuli kikötőből érkezik, — ahonnan a fuvardíj az egyes kikötőkbe közel megegyezik, — nem térnek el lényegesen egymástól. Ezek a külföldi árjegyzések a budapesti készáruárakkal bizonyos korlátok között mutatnak fel összefüggést.

Feltűnő, bár egyáltalában nem meglepő a *budapesti* és a *wieni* áraknak parallel alakulása. A különbség a 78 kg-os tiszavidéki buza budapesti és a magyar buza aznapi wieni árjegyzése között az elvámolatlan buza árára számítva át, az 1928. év átlagában 3.99 pengő, 1929. év átlagában 4.42 pengő, a wieni jegyzés javára. Az év folyamán előforduló 24 jegyzésdifferencia között 1928-ban 20 jegyzési különbözet 3.60 és 4.44 pengő között mozog, 3 esetben leszáll 3.26, 3.16, illetve 1.83 pengőre, 1 esetben emelkedik fel 6.87 pengőre. Az 1929. évi 24 jegyzés különbözete között 14 esetben 4 és 5 pengő között mozog, 6 esetben leszáll 3.99, 3.88, 3.81, 3.76, 3.66, 3.51 pengőre. A kétféle piacnak ez a parallel alakulása érthető, mert Wiennek általában szüksége van buzabehozatalra és ezt mindenkor Magyarországról tudja előnyösen beszerezni, így az árdifferencia kell, hogy fedezze a felszállítás fuvarját és költségét. Ezek a kisebb kilengések a két piac pillanatnyi készletállapota, vagy a vevőknek kisebb vagy nagyobb vásárlókedve szerint keletkeznek.

A *budapesti* és a *hamburgi* piac összehasonlítása már egészen más összefüggést mutat. Mindenekelőtt Hamburgban a kanadai Manitoba III. és az argentinai Rosafé-buza áralakulása nem teljesen parallel. A Manitoba III. rendszerint magasabb, az eltérés 1928. év első felében átlag 1.59, második felében 1.05 P, 1929 első felében 2.58 P, 1929. év második felében átlag 5.39 P, 1930. év első három hónapjában 2.43 P a Manitoba III. javára. A nagyobb árfolyamkülönbözet a folyó 1929—30. kampányban az aránylag kisebb és a változatlanul igen jó minőségű kanadai termésre, továbbá a kanadai nagy értékesítő szövetkezetek árpolitikájára vezethető vissza. Miután a magyar tiszavidéki buza leginkább a Rosafé-buzaival tekinthető egyenlő értékűnek, azért a budapesti árak a Rosaféval való összehasonlítása látszik indokoltnak. Parallel áralakulásról, mint a Budapest—Wien-esetben, itt szó sem lehet. 1928 első felében a 12 jegyzés közül mindegyiknél

Budapest a hamburgi Rosafé-jegyzés felett áll, januárban csak 0.36 pengővel, de júniusban már 3.52, illetve 2.93 pengővel. Juliusban egyszerre megváltozik a helyzet. Budapest 2.40 pengővel áll Hamburg alatt és az év végéig 12 félhavi jegyzés között mindössze egyetlen egy esetben kerül 0.38 pengővel Hamburg fölé. Az átlagos ár 2.42 pengővel van Hamburg alatt. Lehetetlen észre nem venni, hogy ez az árszinvonaleltolódás összeesik az 1928. évi magyar termés betakarításának idejével. Az 1929. esztendő januári első jegyzése azt mutatja, hogy Budapest 3.13 pengővel áll Hamburg alatt. Az év első felében 12 jegyzés közül csak 1 esetben emelkedik Budapest 89 fillérrel Hamburg fölé. Június végére, — midőn az új termés már előreveti az árnyékát, — az árkülönbözet 4.65 pengőre emelkedik Hamburg javára. 1929. év második felében 4.60, 6.77, 5.08, 6.14, 6.29, 5.28 árfolyamdifferenceiak következnek sorban egymás után. Október második felében leszáll az árkülönbözet 2.78, majd 3.10, 4.09, 4.95 és 5.58 pengőre, vagyis ennyivel áll a hamburgi árjegyzés a budapesti fölött. Az általános árkülönbözet 1929 második felében 5.05 pengő. Az 1930. év még mindig Hamburg alatt álló budapesti árakkal kezdődik, januárban 5.45, majd 2.74 pengő az árkülönbözet, de februárban és márciusban 5 pengő alá süllyed. Ezek az árjegyzések tulajdonképpen három gazdasági kampányból valók: 1928 első felében, tehát még a 27—28-as termés értékesítése idején, a budapesti jegyzés Hamburg fölött van. Az 1928—29-es kampány, — amely egyszersmind egy magyar rekordtermés éve, — Hamburg alatti árakkal kezdődik: a kampány első felében 1—2 pengővel, második felében 0—1 pengővel áll Budapest—Hamburg alatt. Az 1929. év második fele, vagyis az új 1929—30-as gazdasági év kezdettől fogva hónapokon át 5—6 pengős árdifferenceiát mutat Hamburg javára, Budapest rovására. Ez az árkülönbözet azonban a kampány előrehaladtával csökken és márciusban már csak 0.50 pengőt tesz ki. Az összefüggés tehát a budapesti és a hamburgi ár között láthatólag csupán 1—1 gazdasági időszak idejére áll fenn. Akkor is az tűnik ki, hogy, amíg az időszak elején Budapest erősen a hamburgi ár alatt van, addig a kampány végére az árkülönbözet összezsugorodik. Ennek a változatosan mozgó Budapest—Hamburg árrelációnak Magyarország buza kiviteli statisztikája adja meg az érdekes magyarázatát. Az 1928 júniusától 1929 februárjáig terjedő 8 hónap alatt Magyarországnak buza és buzaértékre átszámított liszt kivitele együtt 4.75 millió, míg 1929 július 1-től 1930 február végéig 6.064 millió métermázsa volt. Az előző kampány kiviteléből 78.2 százalék, tehát 3.1 millió métermázsa Ausztriába és Csehszágba, 1 millió métermázsa egyéb külföldre ment. Az idei kampány kiviteléből csak 63 százalék,

tehát 3.9 millió métermázsa ment Ausztriába és Csehországba, míg 2.1 millió métermázsa egyéb külföldre.

A mi aránylag olcsó áraink tették lehetővé, hogy 1 millió métermázsa helyett 2.1 millió métermázsa buzával, illetve buzaliszttal mehettünk ki az 1929—30-as kampányban távolabbi külföldre. Minthogy pedig oly mennyiségek voltak a magyar piacon, hogy erre a távol külföldi kivitelre szükségünk volt, buzaárainknak a világpiaci (hamburgi) árakhoz viszonyítva annyira le kellett menniök, hogy ez a kivitel lehetővé válhassék.

A budapesti buzaár esése (mindig világpiaci relációban értve) ugy a távoli, mint a közel külföldi buza elhelyezést is megkönnyítette. Ezt mutatják az osztrák és cseh behozatali statisztika adatai. Az olcsóbb budapesti kínálat folytán világpiaci relációban a wieni és prágai jegyzések is esnek. Ennek folytán a magyar buza százalék szerint sokkal erősebben részesedik az osztrák és cseh piac ellátásában. Ha a wieni magyar tiszavidéki buzajegyzéseket állítjuk szembe a hamburgi jegyzéssel, azt látjuk, hogy 1928 első felében Wien átlag 5.86 pengővel drágább, mint Hamburg, 1928 második felében már csak 3.16 pengővel, 1929 első felében 2.60 pengővel van Hamburg felett, ellenben második felében a wieni jegyzés évnegyedében már ismét Wien van 2.69 pengővel Hamburg fölött. Míg 1928. évben, sőt még 1929. év első felében is a wieni ár megközelítette a Hamburg vagy Trieszt felől érkező buzának a kikötőbeli árát plusz fuvar költséget, — vagyis a hamburgi importparitást, addig 1929 második felében a wieni ár nemcsak a hamburgi importparitás, de még a tényleges hamburgi kikötőbeli ár alá is süllyedt. Ezen ár mellett a magyar buza és a magyar buzaliszt százalék szerint sokkal nagyobb arányban volt Ausztriában elhelyezhető. Az 1929/30-as kampány első hét hónapjában Magyarország részesedése Ausztria buzaellátásában az előző évi 50.7 százalékról 75.6 százalékra, a buzalisztellátásban 68.8 százalékról 82.1 százalékra emelkedett. Eszerint buzaértékben számítva 600.000 métermázssával több buzát és lisztet tudtunk hét hónap alatt Ausztriában elhelyezni, egyéb konkurrens buzaexportáló országok rovására azáltal, hogy áraink mélyen a kikötőbeli importparitás alá szállottak.

Csehországban ugyanezen idő alatt szintén 200.000 métermázssával nyomultunk elő buza- és liszt kivitelünkkel a versenyszomszágok rovására.

Oly évben tehát, amikor termésünk tulnyomó részét a közeli külföldön tudtuk értékesíteni, árainkkal nem kellett lemmeni a hamburgi exportparitásig. (Ezalatt értendő a hamburgi ár, levonva belőle a Hamburgig való fuvar díjat.) Ugyanazon kampányon belül is csak addig voltak az áraink 5—6 pengővel Hamburg alatt, amíg erre a távoli külföldi kivitelre szükségünk volt. Amíg ez az árdifferencia tart, tehát

az 1929/30-as kampány első felében, addig Németországig, Svájcig, Görögországig, Törökországig, Belgiumig, Hollandiáig, Angliáig és Finnorszáig exportálunk búzát és buza lisztet, — január és február hónapokban azonban ez a távol külföldi kivitel már csaknem teljesen megszűnik.

A budapest—hamburgi árreláció alakulása és a távol külföldi export között az összefüggés tehát kétségtelenül megállapítható. Nem szabad azonban abba a hibába esnünk, hogy okozati összefüggést keressünk ott, ahol csak ugyanazon oknak parallel megnyilvánulásával állunk szemben. Nyilván nem lehet azt mondani, hogy a távol külföldi kivitel miatt esett le nálunk a buza ára, ellenkezőleg, ez a kivitel akadályozta meg, hogy az áresés nem volt még nagyobb mérvű. De még azzal az állítással sem mennénk sokra, hogy azért, mert a buza ára nálunk Hamburghoz képest leesett, azért exportáltunk Németországba, Svájcba, Hollandiába.

Mind a két jelenségnek közös oka van. Azért, mert több áru került a piacra, mint amennyire közeli piacainkon vásárló akadt, azért kellett távolabbi külföldre exportálni és azért kellett az árakkal itt annyira lemenni, hogy ez az export lehetővé váljék. Mihelyt a készletek annyira megfogytak, hogy már nem kellett a búzát egy távolabbi piac árparitásában kínálni, hogy a kínálatban szereplő egész mennyiségre vevő akadjon, az ár is felemelkedett, legalább is a hamburgi árnívóhoz képest.

Az alábbi összeállítás 1928. és 1929. év megfelelő hónapjairól mutatja, hogy mennyivel állott a budapesti 78 kg-os tiszavidéki buza ára a hamburgi Rosafé-jegyzés alatt pengőben és ugyanakkor mennyi volt a buzakivitel:

	Árkülönbözet Budapest— Hamburg alatt P-vel			Buza- és liszt kivitel buzaérték- ben számítva 1000 q buza		
	1928	1929	1929 ala- acsonyabb	1928	1929	több- kivitel 1929-ben
Julius.....	2.30	5.08	2.79	163	676	513
Augusztus .	0.20	5.56	5.36	651	972	321
Szeptember	0.09	5.78	5.96	625	981	356
Október ..	1.93	4.38	2.45	607	981	374
November .	1.44	3.60	2.16	560	866	306
December .	1.56	5.26	3.70	633	770	137

Mig az 1928/29 kampány első felében átlagosan 1.25 pengővel Hamburg alatti ár mellett átlag havonta 540.000 métermázsa búzát exportáltunk, addig 1929/30-ban 4.94 pengővel alacsonyabb átlagárban az export havonta 875.000 mázsa volt. A 3.69 pengős áresés — egyéb körülményeket egyenlőknek véve — havi 335.000 métermázsa többkivittelt tett lehetővé. Ebből a nagyobb kivitelből havonta 130.000

mázsa többlet volt Ausztria és Csehország területén elhelyezhető hat hónapra keresztül (annak ellenére, hogy ennek a két országnak összevitele az idei kampány első felében kisebb volt, mint a múlt kampány megfelelő időszakában). Ezenfelül mintegy 200.000 métermázsa többkivitel havonta a távoli külföldre jutott.

Ha egyenlő mellékkörülményeket föltételezve, bizonyos matematikai kapcsolatot kívánunk felállítani a kivitel emelkedése és a Budapest—hamburgi árjegyzés közti különbség nagysága között, a két kampány tapasztalata alapján azt mondhatjuk, hogy a kampány első felében a kivitel minden havi 100.000 métermázsa emelkedése a budapesti árak további 1.20 pengővel a hamburgi ár alá való esésével járt együtt.

Ahhoz tehát, hogy a nagyobb kivitel jöhessen létre, alacsonyabb árakra volt szükség, viszont ezen nagyobb kivitel nélkül a belföldi piac kevésbé elasztikus felvevőképessége folytán az árak kétségkívül még jobban süllyedtek volna. Kérdés már most, hogyha az áru csekélyebb költséggel jut ki külföldre, vagy ami azzal egyértelműnek látszik, valamilyen prémiumban részesül az exportnál: akkor meg lehet-e és mekkora áldozattal lehet megállítani az áresést?

Vegyük fel kiindulásul azt az esetet, hogy *minden q buza*, bárhová megy is ki külföldre, bármilyen minőségű, és bárki legyen az exportőr, *ugyanazon fix összegű exporttámogatást kap*. Ha próbál is az exportőr esetleg valamely relációban olcsóbb ajánlással többet vinni ki belőle, mihelyt a többi exportőr versenye folytán a beszerzési ár is megközelítőleg annyival emelkedik, mint amennyit az exporttámogatás összege kitesz, akkor többé nem fog módjában állani a külföldre olcsóbb ajánlatot tenni. A külföldi versenyfeltételeken tehát — legalább is első hatásában — akár fuvardíjkezdvezmény, akár más elnevezés alatt nyújtott támogatás nem változtat, ugyanugy kellene ezután is állani a külföldi búzákkal a harcot. Ellenben idehaza annyival fizet többet az exportőr a búzáért a termelőnek, amennyit a fuvardíjkezdvezményen megtakarított. Ebből az is következik, hogy minden piacra ugyanaz a mennyiség és ugyanaz a minőségű buza menne ki továbbra is, mint exporttámogatás nélkül.

Ez a megállapítás azonban mégis bizonyos korrekcióra szorul. Mihelyt az exportőrök magasabb árakat kezdenek ajánlani a búzáért idehaza, mint eddig, akkor itthon megnövekedik a kínálat. A magasabb ár előhívja az árut, ennek folytán az itthoni ár ismét csökken. Az exporttámogatás ugyan teljes mértékben emelte az idehaza való árat, de az áremelkedés nyomában járó nagyobb kínálat később ismét valamit visszavetett ebből az áremelkedésből. Ez a nagyobb kínálat azután a külföldi piacokon keres elhelyezést és minde-

nütt nyomja az árakat. Ilyen módon az exporttámogatás egy részét az árleszállítás folytán a *külföldi vevő* kapja meg. Van azonban arra is mód, hogy az exporttámogatásnak az importországokban való árleenyomó hatása kiegyensúlyoztassék. E célból egy másik fajta exporttámogatásra van szükség, mint korrekcióra, mely az általános prémiumnál nagyobb és lehetővé teszi, hogy *a prémium által keletkezett nagyobb kínálat olyan távolabbi piacra vezettessék le, ahová eddig még egyáltalában nem exportáltunk* és amely a tekintetbejövő mennyiségekre nézve elegendő felvevőképességű. Eszerint ahhoz, hogy a minden irányban érvényes exporttámogatás rendes fogyasztópiacainkon az árakat ne nyomja le, az szükséges, hogy az a pluszmennyiség, amely a belföldi ár emelkedése révén piacra kerül, további áldozat árán ne a rendes piacainkra, hanem nagyobb felvevőképességű távoli piacokra tereltessek át.

Másik korrekció, helyesebben másik feltétele mindenféle exporttámogatás eredményességének, hogy azt kivétel nélkül, minden válogatás és minden legcsekélyebb bürokratikus nehézség nélkül, minden exportőr megkaphassa, mert különben az egész csak egy új regálejog volna a jogosultsággal bíró exportőrök számára, a buza árára azonban befolyása nem érvényesülne.

Áldozatban mit jelent ez a minden piacra egyformán érvényes exporttámogatás? Ezt egy egyszerű szorzat mondja meg az 1 q-ra eső exportprémium szorozva az összes exportált mennyiséggel. Például P 7,000.000 q kivitelnél 4 P prémium, 28,000.000 pengő támogatást jelent. Ehhez járul még az előbb említett korrekció, amelyet talán $\frac{1}{2}$ millió métermázsára és q-kint 7 pengőre lehetne előirányozni. A kétféle prémium 31.5 millió pengőáldozatot jelentene az országnak.

Az exporttámogatásnak az előbbtől eltérő módja az a támogatás, amely *csak bizonyos piacokra vagy bizonyos fuvarrelációkra* szól. Ennek hatása más az áralakulásra, mint az előbb említett támogatási módnak. Itt nem az egész kivitt mennyiséget, hanem annak csak egy részét kell kiviteli támogatásban részesíteni, amelynek segítségével az a rendes piacainkon kívül eső területen legyen eladható. Ha a kedvezmény összege eléri a Budapesttől—Hamburgig való fuvardíjat és költséget, és korlátlan mennyiségre vonatkozik, akkor első hatásképpen az ár idehaza a hamburgi árnivóig fog felemelkedni. A korlátlan mennyiségre érvényes kedvezmény, feltéve, hogy odakint korlátlan eladási lehetőség is van, tényleg megfelelő biztosítási szelep, hogy az áremelkedés folytán idehaza piacrahívott nagyobb árumennyiség is *árleszállítás nélkül* odakint elhelyezhető legyen. Ezen prémium hatásának mérlegelésénél azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy *az itthoni magasabb árak áremelőleg hatnak a prémium-*

mal nem támogatott közelkülföldi exportárainkra is. Éppen a fentebb tárgyalt számadatok mutatják, hogy a mi árainknak a világpiaci árhoz való viszonyától függ, hogy közvetlen szomszédainknak: Ausztriának és Csehországnak a buza- és lisztbehozatali szükségletéből milyen részt tudunk fedezni. A távoli relációban nyújtott kedvezménynek ugyanis az a következménye, amit vele éppen elérni is akarunk; hogy t. i. a belföldi árakat emeli. Viszont minél magasabb a belföldi ár, annál jobban meg van nehezítve az Ausztriába és Csehországba irányuló kivitelünk és így fokozatosan nagyobb mennyiséggel kell távol külföldi piacokat felkeresnünk.

Ha az idei és a múlt kampány adatainak összehasonlítása után azt vizsgáljuk, hogy milyen prémium lett volna szükséges ahhoz, hogy a buza árrelációja az idei kampány első felében ugyanaz maradt volna a hamburgihoz képest, mint a megelőző kampány hasonló időszakában, — dacára a 2 millió q-val nagyobb termésnek, — vagyis, hogy a valóságnál 3.30 pengővel magasabb árak érvényesülnek, akkor a következő két megoldási lehetőség nyílt volna:

1. Egyenlő exportprémium az összes kiszállított 5.2 millió q buza után per 3.30 pengő = 17.2 millió pengő, 400.000 q kisebb belföldi fogyasztás folytán szükséges távol külföldi kivitel előmozdítására 1.3 millió pengő, összes prémium = 18.5 millió pengő.

2. Távolsági prémium 2 millió q nagyobb kivitel, 800.000 q Ausztriából és Csehországból elmaradó kivitel és 400.000 q a belső fogyasztás csökkenésének pótlására szükségessé váló kivitel, összesen 3.2 millió métermázsa távolkülföldi export támogatására per 5 pengő = 16 millió pengő.

Amennyiben megáll azon feltevésünk, hogy 5 pengő prémium a Budapesttől Hamburgig, vagy a tekintetbejövő egyéb világpiacokig a kiszállítás költségét fedezi, ugy ez az utóbbi megoldás látszik kevesebb áldozattaljárónak. Figyelemre méltó, hogy a két merőben eltérő exporttámogatási mód közel egyenlő költséggel ugyanazt a belföldi árnivóemelkedést eredményezi.

Ha most már továbbhaladva az egy gazdasági éven belül kialakuló árakat vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a gazdasági éven belül az árkülönbözet Budapest és a világpiaci ár között fokozatosan csökken. A január—márciusi jegyzések átlaga 1930-ban 1.72 pengővel van Hamburg alatt, szemben 1920 második felével, amikor az átlagos differencia 5.05 pengő volt. 1929 első felének átlaga ugyancsak 1.72 pengővel, míg 1928 második felének átlaga 2.42 pengővel állott Hamburg alatt. Hogy két ilyen különböző gazdasági esztendő is ugyanazt a tendenciát mutatja, azt tulajdonképpen a buza raktározásával járó költség magyarázza meg. A gazdasági év első felében nemcsak a malmok és az exportkereskedelem vásárol-

nak, hanem a beraktározók is, akik a határidőpiacon eladásokkal fedezik vásárlásaikat. A készáru- és a határidőárnak a különbözete mutatja meg, hogy milyen árig mehet el a beraktározó vásárlásánál. Ha nem volna spekuláció, amely a gazdasági év második felére áremelkedésre számít, akkor alig akadna vállalkozó beraktározásra, tehát a készáruárak a kampány elején még jobban lemennének, még forszírozottabb exporttevékenység indulna meg, míg végül a buzakészletek teljes elfogyásával igen nagy áremelkedés következne be. A határidőüzlet közbelépése tehát csak egyenletesebbé teszi az árképződést, emellett a valóságban csökkenti az árkülönbözetet, ami a hosszabb ideig való árueltartás raktározási költségének, kamatveszteségének és kockázatának a következménye. Az árkülönbözet azonban így is megvan, és pedig évről-évre megállapítható, hogy *a kampány második felében nemcsak abszolút számban magasabbak a budapesti árak, mint a szezon elején, hanem és pedig elsősorban a hamburgi árhoz viszonyítva is.* Az árkülönbözet a készáru és a határidőjegyzések között (report) a termelő országban magasabb, mint a világpiaci importkikötőben. Míg a kampány elején kizárólag exportparitásos árak érvényesülnek, addig a kampány vége felé, fogyókészletek mellett, már az importparitáshoz közeledő árak mellett történik a buzakészletek értékesítése. A maximális kilengés szezon eleji és szezon végi ár között a dupla fuvarköltség volna, erre a különbözetre azonban ritkán kerül sor. A jól funkcionáló határidőüzlet mellett ez a differencia a beraktározás tényleges költségére, kamattérítésre és mérsékelt haszonra redukálódik.

A készáru és határidőjegyzések összehasonlítása azt mutatja, hogy a buzakampány elején, július és augusztus hónapban rendszerint a legnagyobb az árkülönbség Budapesten a készárujegyzés és a márciusi határidőjegyzés között: az utóbbi mintegy $3\frac{1}{2}$ —4 pengővel magasabb. Ez a különbség december végéig körülbelül 1 pengőre száll le és január—február hónapokban már a készárujegyzések emelkednek a márciusi határidőjegyzés fölé. A kétféle jegyzés között nyilván kölcsönhatás áll fenn: a határidőüzlet automatikusan kinyitja és elzárja a buzakivitel zsilipjeit. Midőn nagyarányú kivitel folyik, az árutulajdonosok árbiztosító határidő eladásait készárujuk eladása után visszavásárolják. Itt tehát a készáruból kiindulva emelkednek a határidőárak. Mihelyt azonban ezek még erősebben felmennek, amihez hozzájárulnak azoknak az à la hausse spekulánsoknak a vásárlásai is, akik a nagyarányú exportot látva, áremelkedést várnak, már az árutulajdonosok csak lényeges áldozat árán tudják az eladott kötéseket visszavenni. Ezért inkább a készárut tartják, aminek az ára tehát emelkedik és így az exporttevékenység bizonyos idő múlva megakad vagy csökken.

A határidőüzlet jelentőségének teljes megnemértését mutatja az az időnként megújuló mozgalom, amely ennek az üzletnek a megrendszabályozásától várja a buza árának az emelkedését. *A határidőpiac szerepe az exportpiacon sem lehet más, minthogy árbiztosítás útján lehetővé tegye a kereskedőnek vagy az exportmalomnak, hogy a felajánlott kész-árut megvásárolhassa, akkor is, amikor nem tudja azt azonnal közvetlen vevőnek továbbadni.* Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy a nagyobb mérvű buzakinálat és a buza- és lisztkereslet időben nem esnek teljesen össze.

Annak, hogy a panaszok tulnyomó része a határidőüzlet kinövései ellen a felmondások időpontjára esik, érthető, magyarázata az, hogy ilyenkor a mindenkori piaci irányzat sokkal élesebben jut kifejezésre, mint más időpontban. Itt egyedül a tőzsde vezetőségének áll módjában tapintatos fellépéssel és a helyzetnek megfelelő intézkedések megtétele útján az általános piaci helyzettel arányban nem álló kilengéseket, kényszervételeket és kényszereladásokat lehetőleg elkerülhetővé tenni. Ezért mindenesetre szükséges, hogy a tőzsde-tanácsban minden foglalkozási ág a maga súlyának megfelelően vegyen részt.

A kamat szerepéről már eddig is esett szó a buza árának évközi változásánál. Nem szorul bővebb indokolásra, hogy minél magasabb a tőkekamat, annyival több gazda igyekszik már a buza kampány elején eladni termését és így lenyomni az árakat. Más kérdés azonban, hogy egy a beraktározott buzára adott nagyon kedvező kamatozású kölcsönnek a lehetősége minden körülmények között előnyös-e a buza áralakulására? Az olcsó kölcsön mindenesetre beraktározásra csábít. Miután pedig ezáltal több áru marad idehaza, az az áru, amelyik ősszel nyomná a piacot és szorítaná az árakat lefelé, egy későbbi időpontban, valószínűleg a határidőátvételek idején fogja a buza árát idehaza leszorítani. A beraktározásnak olcsó kamatu kölcsönrel való előmozdítása, tehát annyiban kétélű fegyver, hogy esetleg egy kedvezőbb őszi értékesítést elmulasztanánk és tavasszal olyan készleteink maradnak, amelyek csak még nagyobb áldozattal adhatók el. Arra a kérdésre, hogy előnyös-e a búzát ősztől tavaszig raktározni, épolyan kevésbé lehet helytálló választ adni, mint ahogy nem lehet tudományos prognózist adni arról, hogy az árak fognak-e és mennyivel emelkedni. Az olcsó, vagyis a piaci viszonyokkal arányban nem álló kamatozású kölcsön tulajdonképpen *egy hosszspekulációnak a hatósági támogatása*, aminek a jogosultságát legnagyobb mértékben kétségbe vonjuk. Általános szabályt felállítani arra nézve, hogy minden körülmények között előnyös-e nagytömegű búzának ősztől-tavaszig való felraktározása, nem lehet, mert ebben a véleményben már az is bennfoglaltatnék, hogy az árak ősztől-tavaszig nagyobb mértékben

fognak emelkedni, mint amennyit a raktározási költség és a kamatveszteség kitesz. A magyar buza áralakulásáról szóló vizsgálataink során pedig csupán azt a megállapítást tettük, hogy az árdifferencia, amennyivel a buza ára Budapesz-
ten a buzakampány elején alatta van a Rosafé-buza hamburgi jegyzésének, a buzaszezon vége felé csökken. Csökken pedig éppen annak következtében, hogy nagymennyiségű buza már a szezon elején kimegy külföldre, amikor annak a kiszállítása azonnali készpénzt jelent az ország közgazdaságának. Idehaza csak az a mennyiség marad, amennyi a spekuláció véleménye szerint elegendő a kampány későbbi folyamán a belföldi és a közeli külföldi szükséglet fedezésére. Ez a spekuláció lehet, hogy nem találja meg a pontos mennyiséget, lehet, hogy téved a számításban, de akkor a maga felelősségére és a maga kárára téved. Ha azonban egy hatóság kívánna különösen olcsó hitel nyújtásával a normálisnál nagyobb mennyiséget idehaza tartani, akkor ezzel kettős kockázatot vállalna magára. Egyik az, hogy a visszatartott nagyobb mennyiség csak távolabbi külföldön, tehát csak olcsóbb áron értékesíthető világpiaci paritásban. Tehát azt a buzát, amelyiket a nagyobb termés folytán ősszel kellett volna Hamburgig kivinni, kamat és raktározási költség befektetése után kell tavasszal ugyancsak Hamburgig szállítani. A másik kockázat az volna, hogy a világpiaci áralakulás eshetőségét is vállalnia kellene az egész visszatartott mennyiség után az egész raktározási időre.

És abban, amit a kedvezményes raktárhitelről elmondtunk, tulajdonképpen már bennfoglaltatik annak az akciónak a kritikája is, amelyik a buza árának feljavítását *raktárházak* építésével vagy bérbevételeivel és a buzának belföldi raktározásával tartja megoldhatónak. Raktárházakra szükség lehet több okból. Szükség lehet *egyöntetű buzaminőségek* előállítására, szükség lehet azért, hogy azt a termést, amelynek végső rendeltetését az áru tulajdonosa ma még nem tudja, ne legyen kénytelen felesleges fuvar-költséggel kedvezőtlen irányban elszállítani. Szükség van közraktárakra azért is, hogy legyen hely, ahol a gazda vagy a kereskedő saját felelősségére, saját hasznára vagy kárára a terményt a kampány elejétől közepéig vagy végéig megőrizze, tisztítsa, szortírozza, stb. Az eddig létesült közraktárak tényleg ilyen közgazdasági célokat szolgáltak. Rendkívül fontos és szükséges volna még az ország nyugati határállomásain ilyen raktárházaknak az építése, amivel elérnénk azt, hogy az ősszel a Dunántul nyugati részéről nagy tömegben felajánlott terményt nem kellene először Budapestre szállítani és azután ismét ugyanazon irányban visszaszállítani Olaszország vagy Ausztria irányába, ami ma gyakran előfordul. Ezek a raktárak az ország nyugati része számára tényleg jelentékeny mértékben előmozdítanak

a buza értékesítését és növelnék a buzatermelés rentabilitását. Az az érvelés azonban, hogy egy új raktárhálózatot kell az országban kiépíteni azért, hogy a gazda és kereskedő ne legyen kénytelen ősszel eladni az áruját, hanem ott megtartsa és arra kedvezményes kölcsönt kapjon, az előbb elmondott okokból nem állhat meg. A buza belföldi árának a megjavítását közraktárak építésétől várni és a buza varolizálására esetleg rendelkezésre álló alapot erre a célra lekötöni: a legszerencsétlenebb gondolatnak tartjuk, amely semmiféle tudományos érveléssel alá nem támasztható.

Igen sok szó esett legutóbb a *minőségi kérdésről*. A Magyar Közgazdasági Társaság buza-ankétján a kanadai Manitoba-buzákkal egyenlő minőségű magyar buzafajták kitenyésztésétől és ezeknek, ha kell, kényszer útján való elterjesztésétől várta a legtöbb felszólaló a magyar buza jobb értékesítésének a megoldását. Az ankét során kétségtelen megállapítást nyert, hogy a magas sikértartalmu és a süthetőség szempontjából kiváló tulajdonságokkal bíró buzák a külföldön, különösen a távolabbi külföldön, az utolsó években sokkal jobban voltak értékesíthetők, mint az átlag minőségű buza, mely ezeknek a magasabb követelményeknek nem felel meg. *Hankóczy Jenő*, a Magyar Lisztkisérleti Állomás igazgatója azt is megállapította, hogy nekünk vannak olyan nemesített buzafajtáink, amelyek a legfőbb kivánalmakra nézve a Manitoba-buzán is tultesznek. Ezek a buzafajták egyszersmind bőven termők is. A lisztkisérleti állomás vezetőjének véleménye szerint a több éven át kipróbált és a követelményeknek legjobban megfelelő fajtákat kell körzetenkint kiválasztani és azokat ottan a legmegfelelőbb módon elterjeszteni és általánossá tenni. Az eredmény az volna, hogy exportra kerülő buzákat azután nem mint tömegbuzát adnánk el, amit a közép- és nyugateurópai buzát importáló országok maguk is elő tudnak állítani, hanem mint keverőbuzát, ami az ő buzájukhoz hozzáadagolva alkalmas annak megjavítására. Az értekezleten egyik nemesítő és egy növénytermelő tudósunk tett ellenvetést azon felfogással szemben, minthogyha a sikérdus, kiváló minőségű buza előállítása csupán fajtakérdés volna. Ez még számos egyéb körülménytől is függ, ami a nemesítő számítását keresztezheti. A minőség szempontja mellett szerintük a mennyiségi szempontot sem lehet elhanyagolni, amennyiben már egy métermázsa buza terméskülönbözet holdanként óriási módon befolyásolja a buza előállítási költségét. Az értekezlet során ugyan több ízben történt utalás egyes hazai nemesített buzafajtákra, amelyek úgy a mennyiségi, mint a minőségi szempontot egyesítik, mégis az értekezlet után a mezőgazdasági sajtóban hűvösen, sőt ellenszenvvel fogadták azt az akciót, amelyik a minőségi szempontot kívánja a buzatermelésnél kidomborítani.

Ennek az ellenszenvnek két tárgyi oka van. Egyik az, hogy nem látják bebizonyítottak, hogy az elsőrangú minőségű búzák tényleg a legbővebben termők volnának. A másik, hogy bizalmatlanok vevőikkel szemben, hogy fogják-e azért a minőség buzáért, amelyiknek az előállítása a drágább vetőmag, a gondosabb művelés és a feltehető kisebb termés folytán többbe kerül, csakugyan a jobb minőségnek megfelelő azt a magasabb árat fizetni, amelyik őket mindezekért kárpótolja.

Ennek a kérdésnek az áralakulás szempontjából is igen nagy jelentősége van. A minőségbuzakivitel nemcsak azt jelenti, hogy a kiszállított első minőségért jobb árat lehet kapni. Jelenti azt is, hogy ezt a rendkívüli tulajdonsággal ellátott árucikket valami olyan, az eddigi piacainkon kívül eső helyre vagy egy olyan új felhasználási célra lehet exportálni, ami odakint nem konkurenciája másfajta buzakivitelünknek. Ha egész exportfeleslegünkéből kétmillió métermázsa olyan búzánk van, amelyik kiváló minőségénél fogva a távoli külföldre kijut, akkor a többi buza is kedvezőbb áron értékesíthető, mert megszabadult a távolkülföldre kijutott minőség-buza versenyétől. Ebből tehát az következik, hogy a minőségbuzakivitelt, illetve már ennek a búzának termelését is nemcsak általános termelési, hanem árpolitikai okokból is érdemes előmozdítani. Ezért olyan kedvezmények, amelyek a minőségi termelést rentabilissá tennék még akkor is, ha a termésátlag a legbővebben termő fajtának valamivel alatta maradna, alkalmasak volnának a gazdák érdeklődésének a felkeltésére is. Ezek az áldozatok végeredményben ugyanazt a célt szolgálnák, mint a távol külföldre nyújtott kiviteli kedvezmények.

Lényeges körülmény még a buza áralakulásánál az egyéb, többé vagy kevésbé konkurrens gabonaneműek és takarmányok áralakulása. A buza tulajdonképpen minden gabonaneműt helyettesíthet. Pótolhatja elsősorban a rozsot, az abraktakarmányul szolgáló árpát, zabot és tengerit is, bár erre a felhasználásra csak igen ritkán kerül sor, alkalmas azonkívül szeszgyártásra, keményítő gyártására is. Ezek a különböző felhasználási lehetőségek csak azt jelentik, hogyha ezek közül a termények közül valamelyikben nagy hiány van, úgyhogy annak a terménynek az ára igen lényegesen emelkedik, akkor az közvetlenül vagy közvetve kihatással van a buza árara is. Nem szükséges, hogy ennek a takarmánygabonának az ára a buza ára fölé emelkedjen. Már elég, ha a rozs ára fölé emelkedik, úgyhogy indokolt a rozsnak nagyobb tömegben takarmányozási célra való felhasználása. Már ebben az esetben is kiterjed a takarmánygabonahiány folytán a buza felhasználási köre olyan területekre, ahol máskülönben rozsot fogyasztanak. És így közvetve a takarmánygabona megdrágulása akkor is emelheti a buza árát, ha abszolút számban

a buza még mindig drágább az illető takarmánygabonánál. Ugyanezen elgondolásból lehetne és kellene foglalkozni a buzaértékesítés szempontjából is a rozs *denaturális* kérdésével.

Rozsból normális esztendőben Magyarországnak kétmillió métermázsa a kivitele. A rozsnak kenyérgabonaképpen való felhasználása az izlés és a fogyasztási irány megváltozása folytán az egész világon mind szűkebb térre szorul. A rozstermelés viszont csak lassan tud az új helyzethez hozzáalkalmazkodni. Hozzájárul ehhez még az a körülmény, hogy Németország, a világ egyik legnagyobb rozstermelő országa, mesterségesen támogatja egyébként nem rentabilis rozstermelését és rozskivitelét. Ilymódon a magyar rozsfölösleg értékesítése csak a lehető legnyomottabb ár mellett történhetik. Bár ez a fölösleg nem is nagyon jelentékeny, mégis alkalmas arra, hogy időnként békebeli árának a felére nyomja le a belföldi rozsnak az árát. Németország és Lengyelország versenyeznek egymással, hogy exportprémiumokkal hódítsák el egymástól azt a kevés külföldi fogyasztót, amelyik a rozs értékesítésénél tekintetbe jöhet. Mig a buzának világpiaca van, ahol a mi buzafölöslegeink jó vagy rossz árban, de mindig értékesíthetők, addig a rozsnál világpiacról ilyen értelemben nem lehet szó. A rozsnak katasztrófális árzuhanása föltétlenül hatással volt nálunk a buza árára is, amennyiben a rozs kizárólag olcsóságával vevőket hódít el a buzafogyasztástól. Olyan megoldás, amelyik gátat vetne a rozs áresésének, föltétlenül kihatással volna a buza árára is. Ilyen megoldás volna Magyarországon a rozs denaturálási premiumnak a behozatala. A rozs takarmányozása eddig csak igen szűk kerek között mozgott nálunk. Tulajdonképpen még az idei, ugyszólván példa nélkül álló alacsony rozsárak mellett is kevés rozst használnak fel takarmányozásra. Mégis a rozs árának alsó határát képezi annak a takarmánygabonának az ára, amelyik megközelítőleg egyenértékű takarmányozás szempontjából a rozssal. Egy premium, amelyiket a rozs denaturálásáért (emberi táplálkozásra alkalmatlanná tételéért) kapna a gazda, az egyéb, nem denaturált rozsnak az árát is ugyanannyival emelné a takarmánygabona ára fölé, amennyit a denaturálási premium összege kitenne. Teljesen elegendő volna, ha egy- vagy kétmillió métermázsa rozs ilyen módon a kenyérgabonapiacról elvonatik, ezáltal már a rozs ára és közvetve a buza ára is, jelentékenyen emelkednek.

A takarmányárak még egy vonatkozásban befolyásolhatják a buza árát: a korpa árán keresztül. Rossz takarmánytermő évben a belföldi malom jobb árban tudja a korpát idehaza elhelyezni, ennél fogva magasabb árat fizetnek a buzáért, illetve nagyobb távolságba szállíthatja ki a lisztet. Ugyanezen okból a korpának a behozatali vámja is bizonyos

mértékben emelőleg hat a buza árára. Más kérdés az, hogy nem szólnak-e fontosabb mezőgazdasági szempontok a korpa behozatali vámjá ellen. Az idei esztendőben például ugy a takarmánygabona, mint különösen a tervbevett denaturált rozs értékesítése szempontjából mindenképpen kívánatos volna a külföldi korpa behozatalának megnehezítése.

Nem tértünk ki idáig a buza áralakulásának egyik legfontosabb tényezőjére: *a malomiparra*. Malomiparunk, ma számtalan leépítés után, egy új strukturális átalakulás közepén van. A monarchia összeomlása után, úgy látszott, hogy a mi mammuth-lisztgyáraink sehogy sem tudnak egy nyolcmillió lakósu országban, amelyet csupa védvamos ország vesz körül, kielégítő foglalkozáshoz jutni. A külföld egyre jobban növelte a különbözetet a buza és a liszt vámjá között. Minden vámtárgyalásnál a legtöbb áldozatunkba az került, hogy az osztrákoknak és a cseheknek először prohibíciós magasságba emelt lisztvámjaiból annyit le tudjunk faragni, hogy valamennyi lisztet mégis ki tudjunk vinni. Mindig szűkebb térre szorul a malomipar számára az a lehetőség, hogy a közeli védvamos országokba lisztet exportáljon. A budapesti malomipar ilyen körülmények között fokozatosan demobilizálni kezdett. Eközben érte, azt hisszük, váratlanul az 1929. évi buzakampány, amely egészen új helyzet elé állította. A buzaárak a kampány elején alatta voltak a hamburgi exportparitásnak. Ezáltal egy új üzleti lehetőség nyílt meg a budapesti malmok számára. Lehetett búzát vásárolni Budapesten és a belőle készült lisztet versenyképes árban eladni Angliában, sőt Finnországban is. Példátlan agilitással fogtak hozzá, hogy ezt az üzleti lehetőséget ki is használják. 25 évvel ezelőtt megszakadt üzleti kapcsolatok elevenedtek fel. A magyar liszt újra ismert márka lett Angliában. Magyar malomigazgatók mentek ki, hogy angol pékek műhelyeiben sütési próbákat végezzenek és az angol sütőiparosokat a magyar liszt jó tulajdonságairól meggyőzzék. Sikerült is odakint nagy tömeg lisztet elhelyezni mindaddig, amíg az árdifferencia a budapesti és a tengeri kikötői buzaár között fennállott.

Az 1929/30-as példából az tűnik ki, hogy *a magyar liszt elhelyezése külföldön* és így a magyar malomiparnak a közel szomszéd államok kisebb vagy nagyobb jóakartától való függetlenítése is ugyyszólván kizárólag a *buzaár relációján* mulik. Mihelyt a malom olyan fuvar vagy adó vagy más kedvezményt kap, amelyik egyenlő azzal, mint hogyha a búzát Budapesten Hamburg minus fuvar költségárban tudná beszerezni, akkor távol külföldi liszt kiviteli lehetősége ismét fennáll. A világnak a mai elzárkózás korában is van egynéhány olyan országa, amelyik a lisztet vámmmentesen engedi be, vagy nem tesz lényeges megkülönböztetést a buza és a liszt elvámolása

között. Ilyen országok Anglia, Hollandia, Dánia, Finnország, Egyiptom. Ezeknek az országoknak felvevőképessége lisztben igen nagy. A mi malmaink, dacára az óriási világversenynek, fel tudják venni a küzdelmet, hogyha a buza beszerzésénél nincsenek hátrányosabb helyzetben, mint a német, az angol, vagy hollandi malmok. A buzaértékesítés szempontjából viszont liszt kivitelnek ilyen kedvezményezése ugyanazt a célt szolgálja és ugyanazt az eredményt éri el, mint amit előzőleg a buza speciális távol külföldi fuvardíjkedvezményéről mondtunk. Természetes, hogy közgazdaságunk szempontjából sokkal előnyösebb, ha minél nagyobb mennyiségű buza liszt alakjában megy ki. Ennek dacára a buza kivitelének a kedvezménye is megadandó volna, amennyiben még sem lehetünk bizonyosak felőle, hogy a kedvezménynek pusztán a lisztre való megszorítása elegendő áremelő hatással volna-e a belöldi buza árára. A buzakiviteli prémium a liszt kiviteli prémium mellett, tulajdonképpen biztosítási szelep volna, amely megvédi a gazdákat, hogy ennek a kedvezménynek az előnyét tényleg ők élvezzék.

A gazdák többségét nem a budapesti, hanem a termelő-árak érdeklik. A termelőhelytől a vasuti állomásig terjedő költség is része az áralakulásnak (negatív értelemben, mert az eladási árat csökkenti). Ennek a kérdésnek a megoldása azonban utügyi és utiffnanszírozási kérdés, ami a mi tárgykörünkön kívül esik. Az állomási árak kérdése azonban további vizsgálatot igényel.

Arról a magyar vidékről, amelynek fölöslegei Budapest felé gravitálnak, eladási megbízások érkeznek be. Állandó biztos felvevőpiac az országban csak a budapesti. Mihelyt azonban vidéken a feleslegek megszűnnek, a budapesti ártól majdnem függetlenül helyi ár alakul ki, amelynek nagysága attól függ, hogy milyen távolságból kapja a vidék a pótlást és azon helyen, ahonnan a vidék buzát vásárol, mennyi a buza ára. Általában a gabonakampány elején, amíg az erőteljes kínálat tart, az ország nagy részében Budapest paritási (Budapest minus fuvar) árat fizetnek a buzáért, míg a kampány végére igen sok vidéki hely függetleníti magát a budapesti árártól. A magyar vidéki buza áralakulásban tehát, már látjuk, egyik igen lényeges tényező a vidéki állomás és Budapest közti *vasuti fuvar*. Nemcsak azáltal, hogy ezt a fuvardíjat annak, aki a buzát Budapestre szállítja, meg kell fizetnie, hanem azáltal is, hogy a Budapest gravitációs körébe eső egész területen annak a buzának az ára is, amit helyben használnak fel, olcsóbb a budapesti árnál és pedig a háboru óta lényegesen felemelt egész fuvardíj összegével.

Nagyon figyelemreméltó körülmény ez, ha emlékeztünkbe idézzük, hogy hányszor hangzottak el nyilatkozatok nagyon illetékes helyekről, hogy a magyar buzaárakat kizá-

rólág a világpiaci ár határozza meg és mi ez ellen semmit sem tehetünk. Ezzel szemben száz és száz tétel vidéki eladás történik budapesti paritásban tekintet nélkül arra, hogy az áru tényleg elszállíttatik-e Budapestre vagy másfelé. Mindezen esetben az eladó nagyobb árat kapna, ha a terményfuvardíjak magyar vidéki állomásokról Budapestre nem emelkedtek volna a háboru óta legalább is 60 százalékkal. Tudjuk, hogy a MÁV költségvetését terheli Nagymagyarország összes nyugdíjas vasutasainak nyugdíjterhe, de ezen összeg beszedésének szerencsétlen módja az, amely devalválja egyebek között a magyar gazda egyik legfőbb termékének az árát, *azét a búzáét is, amelyik nem kerül elszállításra*, tehát aminek az ár eséséből végeredményben a MÁV-nak még csak díjbevétele sincsen. A MÁV-nak a nyugdíjterhertől való mentesítése egymagában elegendő volna a fuvardíjaknak 20 százalékkal való átlagos csökkentésére. Egy agrárérdekeket szemelőtt tartó fuvardíjpolitika még további leszállítást is eszközölne, *íov* elsősorban exportárúknak Budapestre, vagy pedig akár közvetlenül, akár reexpedíciós kedvezmény útján Budapest Közraktáron, vagy exportmalmon keresztül külföldre való olcsóbb fuvarozásánál. Ilyen fuvardíjpolitika hatása az volna, hogy a magyar buza vidéki árai, amelyek ma $1\frac{1}{2}$ —3 pengővel vannak a budapesti árnívó alatt, ezen árnívóhoz képest $\frac{1}{2}$ —1 pengővel emelkednének.

Nem hagyhatjuk itt sem szó nélkül az exportfuvarkedvezményeknek azt a legujabban kialakult rendszerét, amely egyes taxative felsorolt állomásokról állapít meg kedvezményeket külföldi relációban. Eltekintve attól, hogy egyes cégek, vagy vállalatok, amelyeknek az illető állomásokon már régebben megvásárolt készletük van, ilyen módon méltánytalan előnyhöz jutnak, ezeknek a kizárólag egyes állomásokról engedélyezett kedvezményeknek a legnagyobb mértékben gazda- és agrárellenes tendenciája van. Minden exportlehetőség élénkítőleg hat az üzletre és emeli a termelési helyen maradó, tehát kiszállításra nem kerülő termény árát is, de csak az esetben, ha az exportkereskedőknek versenyezniök kell egymással a készletek megszerzéséért. Mihelyt az exportkedvezmény csak bizonyos állomásokra érvényes és másutt tárolókészletek már tekintetbe sem jöhetnek, akkor ezek a kedvezmények határozottan hátrányosak a fel nem sorolt állomások termelőire nézve, mert így egészen biztosan elesnek az export célra való eladás lehetőségétől, ami a fuvardíjkedvezmény nélkül talán még nyitva volt számukra.

III.

Ahogy drágaság idején a pékeket szokták okolni, hogy ők okozzák a kenyérdrágaságot, ugyanugy a közvélemény egy részében megvan a hajlandóság, hogy az alacsony buza-

árakért a kereskedőket okolja, akik nem hajlandók tisztességes árat adni a terményükért. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület üzemstatisztikája ezt a felfogást egyáltalában nem igazolja, amennyiben megállapította, hogy az eladási árak csak annyiban térnek el a budapesti áraktól, amennyit a Budapestig való fuvar költsége tesz ki. Épílyen alaptalannak bizonyult az 1929. év őszén a kereskedők ellen elhangzott támadás, hogy járatlanságuknál, tőkehiányuknál, összeköttetések hiányánál fogva nem tudják elérni az exportált buza után a világpiaci árat. Ezzel szemben *Hankóczy* megállapította, hogy a magyar buza átlagos minőségét nem lehet a Manitoba-buzákkal egy vonalba helyezni. Ezzel megdőltek azok a támadások, amelyek a budapesti tiszavidéki buzajegyzés és a rotterdami vagy hamburgi Manitoba-jegyzés közötti igen nagy differenciáért a magyar exportkereskedelem járatlanságát okolták.

A Magyar Közgazdasági Társaság idei buzaankétjén a legtöbb érdekeltség képviselője a *minőségi termelés előmozdításától* várta az értékesítés problémájának megoldását. De a minőségi probléma megoldása nyilvánvalóan csak távolabbi időpontban hozhat könnyebbülést a buzatermelés számára és adhat segítséget mai értékesítési bajainkra. A másik felmerült eszme egy nagy *országos közraktári hálózat kiépítése* volt, főként az egyöntetű minőségek létrehozása céljából. A közraktári kezelés alkalmas lehetne már most is Standard-minőségeknek a létrehozatalára, amelyek „mindenféle mintaküldözgetés, kifogásolás és vitatkozás nélkül ugyanugy, mint a Manitoba-buza nemzetközileg elismert márkát képviseljenek, amelyet a hazai sütőiparos, a hazai malom és a külföldi importőr egyaránt felhasználhat és respektálhat”.²

A határállomásokon való raktárházépítés, a folyami kikötőkhöz vezető vasuti csatlakozások kérdése, tarifakedvezmények a víziut mentén levő átrakodási helyekre, általában az átrakodásnak modern és olcsó eszközökkel való megszervezése, a hajózási díjtételeknek olcsóbbbátétele voltak azok a törekvések, amelyeket az ankét szakértő kereskedő előadói megvalósításra ajánlottak.

Az értékesítés kérdése azonban meggyőződésünk szerint nemcsak ezeken a részletkérdés-számba menő problémákon mulik, hanem annak az elvi kérdésnek a tisztázásán is, hogy *akarunk-e az átalakulásba beleavatkozni*. Szükségesnek tartjuk, hogy igen határozott és éles megkülönböztetés tétessék a tekintetben, hogy *a beavatkozás történhetik az áralakulásba anélkül is, hogy az beavatkozás volna magának az értékesítésnek a munkájába*. Igen sokszor merültek fel tervek, amelyek

² Éber Antal záróbeszédéből a Magyar Közgazdasági Társaság buza ankétján.

állami beavatkozást kívántak, de nem olyan formában, hogy az állam árpolitikát csináljon, amint árpolitika volt például a gabonavámtételeknek a magyar vámtarifába, vagy más országok vámtarifájába való beállítása, hanem olyan formában, hogy az állam közvetlenül, vagy egyes kiszemelt szervezetek útján vásároljon gabonát és végezze azt a munkát, amelyet ma a kereskedelem régi összeköttetések alapján, a maga tőkéjével és a maga anyagi felelősségére folytat. Nézzük most ezeket a felmerült terveket.

Gabonaközpont, ez volt az egyik javaslat. Azt értették alatta, hogy magyar exportőrök ne elaprózva, külön-külön, egymással versenyezve tegyék meg gabonaaajánlataikat a külföldre, hanem adják azt át egy központi szervnek, amelyik majd az ajánlatokat beosztja. Azt is felhozták érvül a kivitel centralizálása mellett, hogy tulajdonképpen külföldön is csak egy nagy vevő van a magyar búzára, egy nagy bécsi központi bevásárlótársaság, tehát mi ugyancsak hátrányos helyzetben vagyunk, hogyha ennek az egy vevőnek elforgácsolva tesszük meg ajánlatainkat. Mit jelenthetne árpolitika szempontjából egy ilyen központosított exportkereskedelem? A búzának a világárárt bizonyára a jövőben sem tudná befolyásolni, az osztrák és a cseh piacról a jövőben sem tudná kiszorítani más országok kereskedőinek a versenyét. Maga a kereskedelem központosítása még egyáltalában nem jelenti azt, hogy ezáltal kevesebb árumennyiség marad a belső piacon, mert hiszen a központosított kereskedők sem fogják külön jutalom nélkül ambicionálni, hogy a piac javítása érdekében veszteséggel járó exportüzletet bonyolítsanak le. Maradna tehát az egész elgondolásból a bürokratizmus, amely az egész exportkereskedelemre ráfeküdne.

A *szövetkezeti buzaértékesítés terve* az amerikai poolok példáját kívánja követni. Azonban a mi helyzetünk egészen más. Amerikában, ahol óriási tőkeerejű társaságok létesültek a buza árának stabilizálására, ahol a szövetkezeti értékesítésnek a legmodernebb technikával berendezett elevátor-hálózat áll a rendelkezésére, a szövetkezeti értékesítés tényleg nagy eredményt tud elérni, de ott sem annyira az árpolitika terén, mint inkább a nagytömegű, egyöntetű árunak racionális, a piac felvevőképességéhez alkalmazkodó eladása útján. Mindezek oly előfeltételek, amelyek minálunk hiányzanak. Ellenben nekünk van régi, kipróbált gabonakereskedelmünk, ami az amerikai és kanadai buzavidékeken nem volt és ezért kellett a poolokat kiépíteni. Magát az árképzésnek a befolyásolását a poolok époly kevésbé tudják állami segítség nélkül elvégezni, mint a magánkereskedelem. Az a gondolat, hogy készleteknek a felvásárlásával és a piacról való elvonásával lehet az árakat tartósan emelni, megbukik a gazdák ellenállásán minden olyan kényszerintézkedéssel szemben, amely a buza

területét akarja csökkenteni. A mi viszonyainkra átfordítva az állami, vagy szövetkezeti buzaértékesítés nem a nagyüzemet, nem a nagytömegben való egyöntetű értékesítést, nem a gazdától minőség alapon való átvételt jelenti, nem egy összefogó nagy koncepciót távoli piacoknak áldozatok árán való megszerzésére, hanem ugyanannak az üzleti tevékenységnek, amelyet ma a gabonakereskedelem folytat, más cégelnevezés alatt, szövetkezeti formában való továbbvitelét.

A *gabonabehozatali jegy* elnevezés a legnagyobb mértékben alkalmas arra, hogy félreértsék. A gabonabehozatali jegy intézmény Németországban született. Létrejött akkor, amikor Németország megkezdte vámokkal védeni saját gabona-termelését. Az Elbától keletre lakó nagybirtokosok szomorúan tapasztalták, hogy az ő érdekeiket a magas gabonavám sem védi meg eléggé. Ost-Elbia ugyanis, a keleti nagybirtokosok hazája északra, leginkább a skandináv országokba szállította ki a gabonáját. A német gabonavám ugyan felemelte a buza árát a nyugati iparosvidéken, de ennek a keleti rozstermelők kevés hasznát látták. Ők tovább is kénytelenek lettek volna rozsut a világversenyárok mellett szállítani ki külföldre. Ekkor támadt az a mentő gondolatuk, hogy a német buzavámok bevételeiből kapjanak a gabonakivitelre exportprémiumot. Ennek a technikája az, hogy amelyik német exportőr buzát vagy rozst a vámkülföldre kivisz, az jogosítványt kap, hogy a kiszállítást igazoló váambolettával fizesse le olyan értékben a birodalom bármely részébe beszállított buzának vagy rozsnak a vámját, mint amennyit az exportált gabonának a vámja kitett. Ez a kivittelt igazoló váamboletta adás-vétel tárgyát képezhette. Ezen nagyszerűen elgondolt rendszer hozzásegítette a keleti exportra termelő gazdákat is a vámvédelem hasznához. Az ok, amiért a gabonabehozatali-jegy még sem vált Németországban teljes mértékben exportprémiummá és nem okozott a kincstárnak aránytalan megterhelést, az volt, hogy Németország, mint egész, már régen gabonaimport-terület, hogyha erről a területről a két kenyérgabona közül az egyik, a rozs, behozatali jeggyel kimegy, akkor ezáltal még nagyobb hiány áll be a birodalomban kenyérgabonában, tehát még több kenyérgabonát kell behozni és több kenyérgabona behozatala után kell a vámot megfizetni. Tehát az egyik oldalon kiadott exporttámogatás a másik oldalon befolyó nagyobb vámbevételből megtérül. Igaz, hogy ez az érvelés is csak nagyban és egészben áll meg, amennyiben igen sok olyan rozs is ment ki prémiummal, amelyet nem kenyérgabona, hanem takarmányozási célokra használtak volna fel és ennek a kivitele legfeljebb az alacsonyabb vámtétel alá eső árpának és nem a buzának a behozatalát mozdította elő. Mégis meg volt Németországban a közvetlen összefüggés az egyik gabonának a kivitele és a másik gabonának a vámmentes behoza-

tala között. A gabonaimportőr tényleg lefizetett a vámösszeggel egyenlő összeget a behozatali jegyért, viszont a német gabonaexportőr megkapta a külföldi gabonaáron kívül a behozatali jegynek megközelítőleg az egész értékét. (Rendesen 5 százalékkal discontálva.)

Mit jelentene ezzel szemben minálunk a gabonabehozatali jegy? Egy olyan kincstári utalványt, amely minden egyéb dolog vámjának a lefizetésére szolgálna, csak éppen nem a gabona vámjának a lefizetésére. Vagy fogalmazhatjuk úgy is, hogy szolgálhat a gabona vámjának a lefizetésére is, azonban miután gabonát senki sem óhajt behozni, a gabonabehozatali-jegynek csakis az a lehetősége adná meg az értékét, hogy más, egyéb árucikknek a vámját is le lehet vele fizetni. Más szóval a gabonabehozatali jegy vámfizetésre alkalmas kincstári utalvány, készpénzt érő állami papiros volna, amit csak jóhangzás kedvéért nem neveznének kiviteli prémiumnak. (Ezt a finom körülírását a dolgoknak nem mi találtuk ki, Csehszágban például gabonabehozatali jeggyel szalounát és ugorkát is lehet vámmentesen bevinni.) Tehát maradjunk egyszerűen a prémiumnál. Ennek a hatását és a jelentőségét már az áralakulás kérdésénél letárgyaltuk. A behozatali-jegy hatásában teljesen ugyanaz, ami az egyenlő összegben folyósított jutalom, függetlenül attól, hogy a búzát közeli vagy távoli külföldre szállítottuk-e ki. Már az áralakulás vizsgálatánál rámutattunk volt, hogy tévedés azt hinni, mintha a bárhova egyenlőösszegekről szóló exporttámogatás nem befolyásolná az importországnak az árait. Láttuk, hogy az exporttámogatás a belföldi árakat emeli és ezáltal növeli a belföldi piacra kerülő és exportálható mennyiséget. Ez a nagyobb mennyiség elsősorban a közeli külföldön keres elhelyezést és az ottani árakat lejjebb szorítja. Ez pedig ránk nézve két okból káros. Egyfelől a prémium egy részét nem a belföldi termelő, hanem a külföldi fogyasztó kapja, másfelől miránk haragszik meg a külföldi gazda és a mi dömpinges exportunkra hivatkozással a gabonavámok fölemelését követeli. Ezért tiltakozott Hoover elnök is a múlt évben tervbevett „debenture” javaslat ellen, ami nem lett volna egyéb, mint a behozatali jegyrendszernek legszélesebb körben való alkalmazása Amerikában. Óriási agitáció előzte meg ennek a javaslatnak a tárgyalását, amelyet a szenátus, mint egy másik törvényhez hozott pótlást el is fogadott, azonban a képviselőház éppen a Hoover elnök tiz pontban kifejtett állásfoglalására elutasított.

Hoover legfontosabb érvei a behozatali jegyek ellen: hogy 200 millió dollárral csökkentené a kincstár bevételeit, hogy óriási ajándék volna a rendszer behozatalának pillanatában az összesség rovására, amit a kereskedők, a továbbfeldolgozó iparosok és a spekulánsok kapnának. A jelenlegi készleteknek az értékét 200—400 millió dollárral emelné anélkül,

hogy abból akár a farmereknek, akár a fogyasztóknak egy cent is jutna. Ha mégis a farmer kapja az árfelemelés későbbi hasznát, akkor ez a rendszer tulprodukcióna fog ösztönözni, azáltal, hogy növeli a kínálatot a világpiacon, ami ismét csökkenti a világpiaci árakat és így közvetve a termelői árat is. Az egyes áruk termelésének a doppingolása egyoldaluvá tenné az amerikai mezőgazdaságot, különösen a buza- és a pamutvidékeken. Minthogy a prémiumot nem a farmerek, hanem az exportkereskedők kapnák kézhez, azok értékének egyrésze Hoover szerint nem jutna el a gazdákhöz. A behozatali jegyeket egyes országokban dumpingnak tekintenék. Ezek az országok ellenrendszabályokat alkalmaznának, amelyek a mi prémiumainkat hatálytalanítanák. Az amerikai prémiumok által a kanadai sertéshizlalók olcsóbban tudnak amerikai tengerivel hizlalni, mint az Egyesült Államok-beli farmer. Így a sertéstermékeknek a kivitele Európába az Egyesült-Államok területéről Kanadába tolódnék el. A rendszer behozatala lényeges adóemelést tenne szükségessé.

A Hoover ellenvetései közül feltétlenül helytálló az, amit a kincstár megterheléséről mond. Hatályos prémiumrendszert nem is lehet másképpen elképzelni, mint a kincstárnak a megterhelésével. A nagy nyereség, amit a rendszer behozatala pillanatában az árutulajdonosok kapnának, az árak emelkedésével, könnyen elkerülhető volna a rendszer életbe léptetési idejének jó megválasztásával. Aratás előtt minimális készletek vannak az országban. Ezeknek az áremelkedése nem jönne lényegesen tekintetbe. Arról, hogy a prémiumot tényleg a gazdák megkapják, technikai intézkedésekkel is lehet gondoskodni. Hogy a behozatali jegy alkalmazása egyes cikkek-nél a produkciónak a kiterjesztését eredményezheti, erről mi is meg vagyunk győződve. Végeredményében azonban még mindig kevesebbet tenne ki ez a kedvezmény, mint az a teher, amelyet a mezőgazdaság Amerikában magas ipari vámok formájában, és nálunk is az ipari vámok és a nagy adók következtében kénytelen viselni. Végül az a pont, amit a külföldi országok ellenrendszabályainak lehetőségéről mond, szintén igen figyelemreméltó.

A Hoover érvei közül, amelyek a mi viszonyainkra is vonatkozhatnak, két igen lényeges ellenvetés, hogy a prémium egyrészt a külföldi fogyasztó kapja és hogy a külföld retorzióval élhet: elesik, mihelyt elfogadjuk azt az álláspontot, hogy a paritásos, bárhová érvényes exportprémium föltétlenül megkivánja, hogy kompenzációképpen a távolabbi külföldi kivitelre magasabb prémium myujtassék. Ez a kiegészítő távol külföldi prémium alkalmas a közel külföldre is érvényes prémium káros hatásait ellensúlyozni. A behozatali jegy értékén felül mintegy 2 vagy 3 pengő külön prémium a távolkülföldi kivitel előmozdítására — mentesitené az osztrák

és a csehországi piacot a mi prémiumos búzáink és lisztünk odatódulásától, viszont miránk nézve is elkerülhetővé tenné, hogy a belföldi fogyasztás megcsappanása folytán nagyobb tömegben kivitelre kerülő mennyiségeket olcsóbb áron legyünk kénytelenek a közeli piacokon elhelyezni, és így a kiviteli támogatás egyrészét az osztrák és cseh fogyasztóknak kelljen átengednünk.

Szerintünk ennek a kétféle kedvezménynek a megfelelő kombinált alkalmazásától függ, hogy szabad-e és lehet-e az exportprémiumot akár behozatali-jegy és távoli export fuvardíjkedvezmények, akár a szállítási költségnek részben vagy egészben az államkincstár terhére való vállalása útján alkalmazni. A szomszédországok retorziójától sem kell tartanunk, hogyha a távolkülföldi kivitel külön kedvezményével óvatosan elkerüljük azt, hogy búzafölöslegünkkel a szomszéd országok piacát túlárasszuk.

A gabonabehozatali jegyekről időnkint olyan nyilatkozatok hangzanak el, amelyek nyugtalanítják a gazdaérdekektől távolabb álló foglalkozásokat. Így *Marschall* Ferenc azt a véleményét fejtette ki, hogy a gabonabehozatali-jegyek olcsóbbá fogják tenni a gazdáknak iparcikkokkal való ellátását. Ez a kijelentés nyugtalanította a gyáripari köröket, amennyiben ilyen értelmezés szerint az ipari vámvédelem áttörését látják a gabonabehozatali jegyekben. Azonban ez az értelmezés nem helytálló. A gabonabehozatali jegynek ugyanis az a célja, hogy exportprémiumul szolgáljon és a gabona és liszt árát emelje. Ezt a célját csakis úgy érheti el, ha olyan kiterjedt és sokféle felhasználásu lehetősége van, hogy *mindenkor teljes pénzértékű*. Céltalan volna olyan megszorítás, hogy az csakis bizonyos vámok lefizetésére alkalmas, mert ez esetben egyáltalában nem szolgálná azt a célt, amiért a rendszer meghonosítását kívánják. Aki gabonabehozatali jeggyel fizeti ki akár a kávénak, akár a rudvasnak a vámját, ezt a behozatali jegyet éppen úgy készpénzzel vásárolja meg a tőzsdén a gabonaexportortól, mint ahogy készpénzzel fizeti ki a vámot a vámhivatalban.

A gazdák különben egyelőre még az ő érdekükben tervezett intézkedésért nem lelkesednek túlságosan, aminek oka ismert konzervativizmusukon kívül az is lehet, hogy a sertés-kivitel előmozdítására a múltban megkísérelt tengeri behozatali jegy kudarcára gondolnak. Ez a kudarc azonban csak éppen azt illusztrálja, hogy mi módon nem szabad a behozatali jegyet megcsinálni, ha valami eredményt akarunk elérni. A sertés és sertéstermékek kivitele ellenében adott vámboletta csupán tengeri behozatalára volt felhasználható. Ez a megszorítás tette azután a behozatali jegyet teljes értéktelenné. A minden megszorítás nélkül adott vámutalvány értékét garantálja az a körülmény, hogy évente mintegy 150 millió pengő

vámbevétel folyik be az állampénztárba és arra még a legvérmesebb agráriusok sem gondolnak, hogy annyi behozatali jegy kerüljön forgalomba, hogy a jegyeknek ne legyen a vámfizetésnél felhasználási lehetősége.

Mi módon történjék azonban a kincstár elmaradt vámbevételének a pótlása? Nélkülözheti-e a magyar állam azt a 25 vagy 30 millió P-öt, amibe ez a rendszer az államnak kerülne? Helyezkedhetnék arra az álláspontra, hogy ez a pénzügyminiszter dolga, aki épp úgy köteles a mezőgazdaság megmentéséhez szükséges exportprémiumok fedezetéről gondoskodni, mint ahogy egyéb célokra, amelyek talán kisebb jelentőségűek, — is tud a költségvetés keretében fedezetet találni. Mégis merültek fel tervek, amelyek külön fedezetet, külön céladót kívánnak az exportprémiumok fedezésére behozni. Így felmerült egy őrlési adónak a terve, amelyik métermázsánként 1.80 pengővel drágítaná meg még külön az exportprémiumon kívül a belföldi fogyasztást. Az őrlési adók beszedése a malmok útján történék, úgy ahogy jelenleg a forgalmiadót a malmoknál beszedik. Egészen mérsékelt tételű átalányadó állapíttatnék meg a kizárólagosan vámórló malmok számára, azzal a megszorítással, hogy vámórlést csakis gazdaságok és háztartások részére teljesíthetnek. Az őrlési adó összege természetesen a liszt kivitelénél visszatéríttetnék. Más hasonló, a gazdákat mentesítő megoldási terv: új vámtételek beállításával pótolni a kincstárnak elmaradó vámbevételét. Így felmerült egyes ma még vámmentes anyagok és félgyártmányok elvámolásának a terve. Ismét más tervek a földadó egyrészének változó értékű buzaalapon való kivetése útján kívánnak a buzavvalorizálás révén a földbirtokosokra nézve egyáltalában nem terhes, az állam számára jelentékeny jövedelmű megoldást találni. A gondolat az, hogy az állam mintegy részesedést kapna a buzavvalorizálás révén megnövekedett gazdajövedelemből. Ha pld. a mai termelőárát véve alapul a mintegy 35 millió pengőt kitevő földadó helyett 2 millió métermázsa buzának az ára iratnék elő, akkor a buza árának 5 pengős emelkedésével a gazdákra nézve egyáltalában nem érezhető módon 10 millió pengővel emelkednék a kincstár bevétele, ami a valorizálás költségeinek egy részét fedezné. Egyáltalában nem kétséges, hogy különféle új bevételek kombinált alkalmazása útján a szükséges összegek megszerezhetők volnának.

Tisztában vagyunk vele, hogy a prémium alkalmazása a fogyasztás megdrágítását jelenti. Mégis nyílik rá mód, hogy ezt a terhet a fogyasztó kevésbé érezze. Egyik ilyen lehetőség volna a belföldi eladási áraknál élesebb differenciálás a sötétebb és finomabb lisztek ára között. A fehér lisztek ára minálunk aránytalanul olcsóbb, mint a külföldön. Ennek oka éppen a liszt kivitel eddigi nehézségeiben volt. Ha sikerül a liszt kiviteli

támogatásnak minőség szerint való megfelelő beosztásával különösen a legfinomabb lisztek kivitelét előmozdítani, akkor nem lesznek kénytelenek a malmok a nagyobb megterhelést elbíró legfinomabb lisztet belföldre aránylag olcsón eladni. Ezzel szemben elérhető volna, hogy a kenyérliszteknél kevésbé legyen érezhető a kiviteli prémiumnak és esetleges őrlési adónak az áremelő határa.

Balkányi Béla.

A repülőgép jelentősége a gazdasági életben.

I. Harminc éve valóság a repülés. Az ember végleg belátta, hogy szűk mellkasából nem telhet annyi erő, amennyivel legyőzze az örök bilincset, a gravitációt. Amely órában azután kölcsönkérte a benzin erejét, ott lendült fel az első repülő „gép” a magasba.

Ez történt idáig. A haladás, a felfedezés, a győzelem zsongító boldogságáért zuzta magát halálra a technika rajongója. A megvalósulás másnapján pedig már jelentkezett a gondolkodó ember másik arculata: mi *legyen* a repülőgéppel?

A vita pedig ma is tart, csak másképpen fogalmazzák: mi *lesz* a repülőgéppel?

A repülőgép a karrierjének alig néhány kis lépését tette csak meg. Meddig vezet az ut, ma még nem tudni. A lefutó negyedszázad már jelzi, hogy nagy magasságokba. A kutató elme azonban már számot vet a tapasztalatokkal, regisztrál, statisztikát készít, kalkulál. A tudományos kutatás a laboratórium és műhely dolga maradt, ami viszont a repülés technikai problémái felett következik, azzal már foglalkozik az emberi társadalom nagy sokasága.

II. *Br. Aubigny* mondotta,¹ hogy az aviatika a háboru előtt sport volt, a háboru alatt fegyver, a háboru után pedig közlekedési eszköz. A repülés gazdasági jelentősége valóban csak akkor kezd kialakulni, amikor rendszeres közlekedési eszközzé válik. Mint minden új találmánynak, úgy a repülőgépnek értékét is a gyakorlati alkalmazhatóság határai szabják meg. A modern közlekedési eszközökkel szemben többféle követelményt támasztunk. Így az üzembiztosságot, gyorsaságot, gyákoriságot, pontosságot, kényelmet, a tömeges szállítás lehetőségét és az olcsóságot.

Az *üzembiztosság* teljesedési fokától nagymértékben függ a repülőgép versenyképessége a többi közlekedési eszközökkel szemben, minthogy az utas csak olyan közlekedési eszközzel bizza magát, amellyel utját emberi mérlegelés szerint minden akadály és testi épségének veszélyeztetése nélkül teheti meg.

Az üzembiztosságot veszélyeztető okok lehetnek külső

¹ Oscar Bonomo: L'Aviation Commerciale. Paris, L. Vivien. 1926. 12. old.

okok, mint a meteorológiai okok és magán a gépen fellépő okok: motorhibák, a gép törése és tűz.

a) A légköri viszonyoktól való függőség fokozottabb a repülőgépeknél, különösen, ha a repülő nem értesül róluk idejében.

A légköri zavarok káros befolyásának csökkentését mozgathatná elő a magasabb légrétegekben való repülés, ahol csökken a levegő nyomása, így az ellenállása is.

A magasabb légrétegekben való repülés azonban a mai napig még megoldatlan. Oka ennek egyrészt az, hogy 11.500 m. magasságban a levegő nyomása csak $\frac{1}{4}$ atmoszféra, amiben élet nem lehetséges. Mesterséges lélegzésről kellene tehát gondoskodni, vagy hermetikusan elzárni az utasfülkét és ebben legalább is a normálisnak felével egyenlő nyomást fenntartani, ami viszont azzal a hátránnyal járna, hogy a gép súlya növekednék.

b) A géptörés és gyulladás veszélyét csökkentik a fémkonstrukciók. De még így is a motorhibák okozták a legsúlyosabb veszélyeket. Ha ugyanis a motor repülés közben megáll, a gép kénytelen u. n. kényszerleszállást végezni, amihez átlag 6-szor akkora sugarú terület szükséges, mint a gép pillanatnyi magassága. Ha ilyen terep nem áll rendelkezésre, akkor a veszély elkerülhetetlen.

A biztosság növelésére az egyetlen módszer a motorok számának növelése.² Így keletkeztek a 2, 3, 4, 6, 12 motoros gépek. 2 motor segítségével azonban legfeljebb nagyobb vonóerő érhető el, de nagyobb biztosság nem, egy motorral ugyanis a gép nem maradhat meg a levegőben.

A modern 3 motoros gépek meg tudnak maradni a levegőben, ha történetesen a középső motor áll meg.

Így a 2 és nem modern 3 motoros gép nem nyújt nagyobb biztosságot, mint az 1 motoros, mégis növekszik az utas biztosságerzete pszichikus okokból.

A magyar légiforgalom³ statisztikája jónak mondható, amennyiben 1922—27. év között a menetrendszerű járatok utasait semmiféle baleset nem érte. Az egyetlen halálos baleset egy utas nélkül beérkezett gép pilótáját követelte áldozatul.

A Luft Hansa vonalakon⁴ 1926-ban 570.000 utaskm.-re esik egy sebesülés és 3,500.000 utaskm.-re egy haláleset, míg 1928-ban csak 1,150.000 utaskm.-re egy sebesülés és 6,600.000 utaskm.-re egy haláleset. Az eddigi tapasztalatok is arra mutatnak, hogy a balesetek nagyobb része nem annyira a menetrendszerű légi utazásoknál fordul elő, hanem inkább új típusú gépek kipróbálásánál, repülőprodukciók bemutatásánál stb.

² Carlo Rocca: La Navigazione aerea dal punto di vista economico. Milano, U. Hoepli, 1930. 74. old.

³ L. Statisztikai Szemle 1928. évf., 1. sz.

⁴ Aviatika, 1929. nov. szám.

A biztosságra objektív képet akkor kapunk, ha a baleseteket a teljesítménnyel hozzuk kapcsolatba és azonos összehasonlítási alapról indulunk ki. Így pl. Carlo Rocca a haláleseteket és sebesüléseket egy millió utaskm.-re számította ki.

Tőle ered a következő táblázat.⁵

			Az 1,000.000 utas km.-re eső balesetek száma		
			Halottak	Sebesültek	Kárt szenvedtek
Légi vonalak	Németország	Év			
		1925.	0.377	1.41	1.78
		1926.	0.28	1.77	2.05
		1927.	0.28	0.92	1.20
	1928.	0.15	0.87	1.02	
	Franciaország	1925.	1.304	0.93	2.24
		1926.	1.75	2.70	4.45
	Vasúti vonalak	Franciaország	1923.	0.0006	0.0056
1924.			0.00084	0.0080	0.00884
1925.			0.00154	0.0232	0.02474
1926.			0.00145	0.01382	0.01527

Az egy millió utaskm.-re eső balesetek száma lényegesen nagyobb a repülőgépnél, mint a vasutnál, tehát a forgalmi repülés biztossága még jóval mögötte marad a vasut biztosságának.

Az utast a közlekedési eszköz megválasztásában elsősorban a gazdaságosság szempontja vezeti. Ez a szempont különösen előtérbe nyomul a modern gazdasági viszonyok közepette, amikor is az egyre intenzívebb gazdasági kapcsolatok szükségessé teszik az egyének minél gyakoribb személyes találkozását.

Ezen a ponton nyilvánul meg a repülőgép fölénye a többi közlekedési eszközökkel szemben, mert a repülőgépek sebessége egyre fokozódik. Már az eddigi eredmények is rendkívüli módon túlszárnyalják a többi közlekedési eszközökkel elért maximális sebességet. Santos-Dumont⁶ 1906 november 12-én 41.292 km/óra rekordsebességet ért el Santos-Dumont gépén, 220 km-es távolságon. A fejlődés szédületes arányait tárja elénk Bonnet repülési sebessége 1924 december 11-én 448.171 km/óra sebességgel. 1926-ban már 486 km/óra rekordsebességet értek el. 1929-ben az elért maximális sebesség 572.045 km/óra.

⁵ Carlo Rocca: I. m. 154. oldal.

⁶ Louis Bleriot & Edouard Ramond: La Gloire des Ailes. Paris, Editions de France. 1927. 312. old.

A különböző közlekedési eszközök átlagos sebességét a következő összeállítás mutatja:⁷

A közlekedési eszköz	átlagos sebessége km./órában
köcsi	5—6
kereskedelmi gőzös	12
személyszállító gőzös	20
postahajó	30
automobil	40—60
személyvonat	30—40
gyorsvonat	50—70
expresszvonat	80—100
kormányozható léghajó	120
forgalmi repülőgép	150—180
rekord repülőgép	450

E táblázatból kitűnik, hogy a forgalmi repülőgép 7—8-szor olyan gyors, mint a személyszállító gőzös, 3—4-szer gyorsabb a személyautomobilnál és 1.5—2-szer gyorsabb, mint a gyorsvonat.

A repülőgéppel elérhető időmegtakarításról tájékoztat a következő összeállítás:⁸

Utszakasz	Repülés menetideje	Gyorsvonat menetideje	Időmegtakarítás %-ban
Berlin—München	5.25h	1 h	56.08%
Ruhrvidék—Berlin	3.5h	7h	50%
Ruhrvidék—Nürnberg	4h	12h	66.66%
Ruhrvidék—München	5.5h	14.5h	62.07%
Néhány utazási időtartam összehasonlítása: ⁸			
Zürichből	Repülőgépen	Gyorsvonaton	
Koppenhágába	10.15h	32h	
Stockholmba	17.45h	45h	
Londonba	8.40h	21h	
Bécsbe	5.54h	21h ¹⁰	
Budapestre	8.45h	30h ¹⁰	

⁷ Oscar Bonomo: I. m. 71. old.

⁸ Dr. Albert Wüst: 'Die Bedeutung des Luftverkehrs für das Wirtschaftsleben. Bergischgladbach, J. Heider, 1927. 73. old.

⁹ Oscar Bonomo: I. m. 73. old.

¹⁰ Ezek az utazási időtartamok 1926-ból származnak, amikor még a repülőgépek kisebb sebességgel közlekedtek.

A repülőgépnél elérhető nagy sebesség előnye természetesen nagyobb távolságoknál esik döntő súllyal latba. Ilyen nagyobb távolságnak tekinthetjük a 300 km-t túlhaladó távolságokat. Ennél kisebb távolság esetén a gyorsvonati sebességgel elért időnyereséget lerontja a veszteség, amelyet a földreszállás helyétől, vagyis a repülőállomástól a város középpontjáig kell megtennünk. A repülőállomás a város középpontjától rendszeren néhány km-re fekszik. A legjobb és viszonylagosan leggazdaságosabb légikikötőnek azt tekinthetjük, amely a városának középpontjához legközelebb fekszik. Ebből a szempontból Berlinnek relative kedvező a helyzete, minthogy légi kikötője csak 4 km távolságra van a város forgalmi központjától. London helyzete már kedvezőtlenebb, mert itt az említett távolság 16 km.

A következőt táblázat néhány európai város légikikötőinek az illető városok középpontjától való távolságait mutatja.¹¹

Berlin	4	km. a város középpontjától
Rotterdam	5	„ a „ „
Lipcse	5.5	„ a főpályaudvartól
Essen	7	„ a „
Hamburg	8	„ a „
Prága	9	„ a Masaryk pályaudvartól
Páris	12	„ a város középpontjától
London	16	„ a „ „

Bécs repülőtere Aspernbén van, tehát nagy távolságra; ugyancsak messzé van (a Keleti p. u.-tól 9.3 km-re) Budapest repülőtere: Mátyásföld.

Ha föltételezzük, hogy a repülőgép csak nappal közlekedhetik, 150 km/óra átlagsebesség esetén 10 órás napi repüléssel egy nap alatt 1500 km-t tesz meg a repülőgép. Az ennél hosszabb távolságu uton az éjjeli menettel bíró gyorsvonat már be tudja hozni a repülőgép által szerzett előnyt. Ebből az következik, hogy a repülőgép a sebességével elérhető előnyöket nagymértékben csak akkor tudja kifejteni, ha majd lehetséges lesz az *éjjeli repülőjáratokat* is rendszeresíteni. Ilymódon pl. a London—Moszkva—Wladiwosztok utvonal megtételére repülőgépen 4 nap lesz szükséges; vasuton ellenben 21 nap.

Mivel a repülőgépnek magas önköltségeivel szemben leglényegesebb előnye a gyorsasága, ebből következik, hogy a repülőgépre a forgalomnak csak az a része eshet, amely a lehető leggyorsabb szállításra van utalva és azt kész megfizetni. A német birodalmi vasutnál 1926-ban szállított utasoknak csak 1.5%-a volt az I. és II. osztályu. Az áruforgalomnak viszont 83%-a volt tömegáru és csak 1.1%-a expresszáru. A légiforga-

¹¹ Ernst Kredel: Die Deutsche Handelsluftfahrt. Hannover, Sponholz. 1929. 58. old.

lom anyagát „a szállítmányoknak ez a vékony rétege“ teszi.¹²

Mindebből az következik, hogy a légiforgalom hivatásául azt kell tekintenünk, hogy a vasuti és hajózási forgalomba a nagytávolságu és gyorsszolgálat céljaira beleilleszkedjék.

A tengeri hajózás tekintélyes multra tekinthet vissza, ennek ellenére sem érhető meg el olyan tökéletes rendszerességet, mint a vasut. Hasonló a helyzet a légi közlekedéssel is. Természeti okok, amelyeket már az üzembiztosság kérdésének tárgyalásánál érintettünk, még az egyébként biztosított üzemenél is megzavarhatják a közlekedés menetrendszerű lebonyolítását. Arra kényszeríthetik a forgalmi vállalkozást, hogy a menetrendbe egyébként beiktatott egyes járatokról önként lemondjon. Minél kisebb az önként kihagyott járatok százalékszám, annál *rendszeresebbnek* ítéljük a kérdéses közlekedési eszközt. Az indulás és érkezés, valamint a csatlakozás pontossága tekintetében a légiforgalom nem marad a többi közlekedési ág mögött.

A nappali, éjjeli, nyári és téli forgalom abszolút rendszerességének elérése azonban egyelőre csak ábránd.

A német légivonalak¹³ legnagyobb rendszerességet 1927 augusztusában és 1928 június és július hónapjaiban érték el (97.3%). A rendszeresség 1927 januárjában (56.7%) és 1928 decemberében a legkisebb (49.1%). A nyári hónapok előnye ezekből az eredményekből evidens. Ha évek szerint tekintjük a rendszeresség alakulását (lásd később), emelkedő irányzatot fogunk tapasztalni.

A magyar légijáratok rendszeressége 1926-ban 82.1%, 1927-ben 82.3%,¹⁴ tehát kisebbnek látszik, mint a németeké, de figyelembe kell vennünk, hogy a késedelmes menetekhez vanak számítva a 30 percnél kisebb késést feltüntető menetek is. Ezeket a pontos menetekhez csatolva, itt is megkapjuk a 90%-os arányszámot.

A következő táblázat képet nyújt a francia légivonalakon az 1924. évben elért rendszerességről.¹⁵

¹² Pirath: Die Eisenbahnen und ihre Stellung in der neuzeitlichen Entwicklung der Verkehrsmittel. Berlin, G. Hackebeil A. G. 1927.

¹³ Carlo Rocca: I. m. 152. old.

¹⁴ Statiszt. Szemle, 1928, jan. szám.

¹⁵ L. Jacques Vivent: Notre aviation marchande. Paris, Sansot. 1926. 59. oldal.

A Toulouse—Marocco vonal.

Maximális forgalom hava	Tervezett utak száma	Végrehajtott utak száma	Rendszeresség
Junius	420	420	100%
Julius	434	430	99%
Augusztus	434	433	99.7%
Szeptember	420	412	98.09%

E táblázatban közölt adatok szerint a francia légivonalak meneteinek rendszeressége kedvezőbb a németekénél, minthogy közelebb járnak az óhajtott 100%-hoz. Ha hónapok szerint vizsgáljuk a rendszerességet, legnagyobbnak találjuk junius havában (100%), azután augusztus hóban (99.7%), majd julius (99%), végül szeptember hó 98.09%.

A repülőjáratok rendszeressége a német nappali közlekedésben 1925 óta a következő:¹⁶

1925: 89.7%
 1926: 95.7%
 1927: 89.6%
 1928: 91.9%

Amerikában a légi postaforgalom rendszeressége 1918-tól 1924-ig sohasem maradt a 90% alatt; 1927-ben elérte a 97%-ot, 1928-ban pedig már a 98.6%-ot.

Az Imperial-Airways¹⁷ az 1928. év nyári hónapjai alatt a tervezett repülések 98.8%-át szabályszerűen végrehajtotta, de a rendszeresség a téli hónapokban 91%-ra esett vissza. Ausztráliában, ahol az éghajlat enyhe és egyenletes, évi közepes rendszerességnek 99%-ot kapunk. Viszont Olaszországban a kedvezőtlen légköri viszonyok miatt csak 80%-os közepes rendszerességet találunk.

A nappali légiforgalom rendszeressége tehát mindenütt kedvező arányszámot tüntet fel és emelkedő tendenciát mutat; ezzel szemben rendszeresség tekintetében sok kívánni valót hagy maga mögött a téli és éjjeli repülés. A Deutsche Luft Hansa¹⁸ már 1926-ban vonalainak 39%-án téli járatokat is bevezetett és az előző évek kísérleteihez képest ezen a téren haladás is észlelhető. *A sebességben rejlő nagy előny teljes mértékben nyilván csak akkor juthat érvényre, ha a repülőjáratok éjjel sem szünetelnek.* A légi közlekedés éppen ezért arra törekszik, hogy megfelelő technikai berendezésekkel az éjjeli repülés is lehetővé váljék. Megfelelő világítóberendezések segítségével

¹⁶ Ernst Kredel: I. m. 84. old.

¹⁷ Carlo Rocca: I. m. 151. old.

¹⁸ Sommerflugplan der Deutschen Luft Hansa 1926.

ma már sok légikikötőben lehetséges a repülőgépeknek éjjel is indulni és leszállni, mint azt pl. a tempelhofi kikötőben is megvalósították.

A vasut rendszeressége általában ugyanolyan számok körül mozog. De amíg a vasuti közlekedésben szabálytalannak számít minden vonat, amely egy percnél több késéssel érkezik, a légiközlekedésben általában csak akkor beszélünk szabályszerűtlenségről, ha a repülőgép a menetrendszerinti napon nem érte el a célját.

Késések, az előirt menetrendtől való eltérések, más közlekedési eszközöknél is előfordulnak, de a repülőgépnél már egy egy kivételes eset is kiváltja az utazóközönség szigorú kritikáját, talán leginkább azért, mert a repülőutazásnak aránylag magas árát elsősorban a remélt időnyereség ellenértékeképpen fizetik.

A kényelmesség kérdése szoros összefüggésben van azzal, mennyire lehet valamely közlekedési eszközt a természeti okok hatásától függetleníteni. Maga a tengeren való utazás pl. a legtöbb emberre nézve azzal a veszéllyel jár, hogy u. n. tengeri betegséget szerez. A repülőgépen való utazás is sok esetben bizonyos testi kényelmetlenséggel, rosszulléttel jár.

Kényelmetlen érzések talán csak az első repülés alkalmával lépnek fel, amelyek a megszokással lassanként meg is szűnnek. A vonat rázása is kényelmetlen lehetett az első utasok számára, de azután a technika fejlődésével a kényelem is fokozódott.¹⁹

A német repülőgépek, néhány angol típus és sok amerikai típus is, kényelem tekintetében kitűnnek a többiek közül. Az új Junkers 631-es 3 fülkével rendelkezik és 15 utas befogadására alkalmas, külön dohányzó, nem dohányzó és női szakasz van és legkisebb részleteiben is luxussal és kényelemmel van berendezve.

A kényelmesség tekintetében megemlíthetjük a Németországban és Amerikában létesített éjjeli járatu repülőgépeket, amelyek alvásra szolgáló berendezésekkel is el vannak látva. Ilyen pl. a német Luft Hansa L. 73 Albatros-gépe. Ez Berlin—London között tartja fenn a forgalmat és 10 repülőuta számára van fekvőhelye: a belsejében levő karosszékek néhány mozdulattal ágygyá alakíthatók át. Ilyen éjjeli repülőjáratok vannak²⁰ 1924 óta Berlin és Stockholm, 1925 óta Stockholm—Danzig között is. 1926-ban pedig a Berlin—Königsberg—Moszkva-vonalon is rendszeresítették éjjeli járatot, úgy, hogy pl. Berlinből Moszkvát egy nap alatt el lehet érni. A német légi vonalakon, továbbá London és Párizs között vannak speciális

¹⁹ Zelovich Kornél: A vasut helyzete a közlekedésben (Vasuti és Közlekedési Közlöny 1929 dec. 15. szám).

²⁰ Albrecht Wüst: I. m. 17. old.

repülőgépek étkezőkabinnal. Nem szabad azonban szem elől tévesztenünk azt, hogy a nagy kényelem a rentabilitás rovására van, mert növekszik a holtteher a hasznosteher rovására.

II. *A repülőgépet a személyszállításon kívül a postaszállítás szolgálatába is beállították.* Mint minden postai közlekedés, a légiposta is a belföldi és külföldi forgalom céljait szolgálhatja. A légiposta célja elsősorban a világforgalom fontos helyeinek a repülőgép segítségével való összekötése.

A posta a hivatását csak akkor tudja igazán betölteni, ha a rábizott küldeményeket biztosan és minimális idő alatt tudja rendeltetési helyükre juttatni. Minthogy az éjjeli repülőszolgáltatást eddig még nem építették ki rendszeresen, a légiposta igénybevétele belföldön gyorsaság szempontjából nem jelent előnyt.

A légiposta történetének első évtizede határozott fejlődést és — főleg Amerikában — rentabilitást tüntet fel. A légipostán szállított postai küldemények mennyisége az utolsó tíz év alatt óriási mértékben emelkedett. A Deutsche Lufthansa-Nachrichten nyomán közöljük a Deruluft (Deutsche—Russische Luftfahrt-Gesellschaft) eredményeit, melynél a szállított posta:

1922-ben	1047 kg	1925-ben	5440 kg	1928-ban	27.992 kg
1923-ban	1568 kg	1926-ban	10,733 kg	1929-ben	16.711 kg
1924-ben	3390 kg	1927-ben	24,619 kg		

1922-től 1928-ig a növekedés erősen emelkedő tendenciát mutat, csökkenés csak 1929-ben észlelhető.

A magyar légiforgalom adatai közvetlen képet szolgáltatnak a közepes távolságu repüléseknél elérhető gyakorlati lehetőségekről. A Budapesten feladott és a reggeli postarepülőkkal elindított küldemények:

Bécsbe	2 óra alatt	Amsterdamba	12 óra alatt
Prágába	4 óra alatt	Kopenhágába	12 óra alatt
Berlinbe	6 óra alatt	Londonba	13 óra alatt
Zürichbe	7 óra alatt ²¹	Stockholmba	13 óra alatt
Rómába	11 óra alatt	Moszkvába	36 óra alatt
Párizsba	12 óra alatt	Madridba	36 óra alatt
érkeznek meg.			

²¹ A 4. oldalon közölt időtartamtól való eltérés onnan ered, hogy 1928-ban már nagyobb forgalmi sebességgel közlekedtek az utasszállító gépek.

Nem lesz érdektelen e helyütt feljegyezni, hogy a fenti nagy időnyereségek aránylag milyen olcsó díjtöbblettel szerezhetők meg. Míg a vasuton szállított rendes posta levélportója darabonként 40 fillér, addig a 2—3-szorosan gyors repülőposta Európában tulnyomórészt csak 16—32 filléres felüldijazást kíván. A magyar légiposta díjszabása szerint a levelek rendes díjszabáson kívül 20 grammonként

Ausztriába, Bulgáriába, Csehszlovákiába, Németországba, Romániába, Svájcba és Jugoszláviába	0.16 P
Európa többi államába	0.32 P
Oroszországba	0.64 P
Amerikai Egyesült Államokba pedig	2.— P

felüldijakkal szállíthatók légipostával.

A magyar légipostaforgalom adatai egyébként a következők.²²

A p o s t a k ü l d e m é n y e k d a r a b s z á m a					
1922	1923	1924	1925	1926	1927
11.320	18.237	15.124	7.707	14.641	16.813

A légipostaforgalom ma még, ugyszólván csak a kísérlet stádiumában van és a nagyközönség egyáltalában nem veszi igénybe olyan mértékben, hogy ennek alapján az egész postaforgalommal szemben bármely államban lényegesen fontos szerepet játszana. Többféle mozzanatnak van ebben szerepe. Az első és talán legfontosabb ok az anyagi.

Másik ok az, hogy a repülések főleg csak a délelőtti órákban vannak, a légipostára szánt levelek tehát elsősorban csak ebben az időszakban volnának továbbíthatók, a tapasztalat szerint pedig éppen a délelőtti órákban folyik be a legkisebb mennyiségű levél a postahivatalokhoz. Másfelől azonban igen érdekes tapasztalás, hogy Délamerikába, vagy Indiába címzett és légipostára szánt leveleket pernyi pontossággal adnak fel, pedig ezeken a légiutakon az időnyereség 3 hetet is kitesz.

Fontos oka a légiposta kismértékű igénybevételének az is, hogy a forgalmi repülőgép szolgálata még nem érte el a vasuti üzem rendszerességének fokát.

A légipostaforgalom jelentősége²³ és szerepe a legtöbb államban csak a szárazföldi postának valamilyen okból történő kényszerű szüneteltetése esetén lép előtérbe, vagy pedig olyan

²² Statiszt. Szemle, 1928, jan. szám.

²³ Dr. W. Küngen: Entwicklung der Luftpost in Deutschland und im Ausland. (Jahrbuch für Luftfahrt, 1928. évf. 168. és 170. old.)

államokban, ahol a szárazföldi összeköttetések még hiányosan vannak kiépítve. Így pl. az egész világon legfejlettebb légi-postaforgalma Columbiának van, ahol 1921 óta egy magántársaság, a Sociaded—Colombo—Alemana de Transportes Aereos a forgalmi repülésen kívül saját keretében ellátja a légi postaszolgálat nagyrésztét is. Ugyancsak előnyös a légipostaszolgálat Bolóviában, a Cochabamba—Santa—Cruz-vonalon, ahol 400 km-es utvonalon 2 és fél óra alatt közvetíti a postát a repülőgép, míg öszvéreken az ut két hétig tart! Amerikában a légi postavonal hossza 12.700 km., míg Németországban 30.400 km.

Felmerül a kérdés, hogyan lehetne a légipostaforgalmat odafejlesztetni, hogy a nagyközönség széles rétegei vegyék igénybe. Ennek a problémának megoldása szoros összefüggésben áll a forgalmi repülés rendszerességének emelésével, másrészt pedig a légivonalak megállapításának kérdésével is.

A légiposta forgalmának emelését rendkívüli mértékben elősegítené a tarifajárulékoknak a lehető minimumra való redukálása. Teljes eltörlésről beszélni egyelőre nem lehet, amíg a forgalmi repülővállalatok gazdaságosságának fokát nem sikerül jelentékenyen emelni.

Az U. S. A.-ban a légiforgalom fejlődése más irányt vett fel, mint az európai államokban. Az amerikai menetrendszerű légiforgalomban a postaforgalom erős növekedése és a teherforgalom aránylag csekély részvétele tűnik föl. Az U. S. A.-ban továbbított leveleknek²⁴ már 1.4%-át repülőgéppel továbbítják. A személy- és postaforgalomban elért szállítási távolságok jóval túlhaladják a vasutakon elért átlagos szállítási távolságokat és ezzel biztosítják a légiközlekedés számára a gyorsaságának a gazdaságosság érdekében való messzemenő kihasználását. Az utasforgalom mindjárt kezdetben nem mutatkozott rentabilisnek, azért a legtöbb társaság elsősorban légiposta szállítással kezdett foglalkozni. Az amerikai postaigazgatás azonban nem elégedett meg azzal, hogy magántársaságokat működtessen, hanem New-York—San-Franciskó között mintegy 4300 km hosszú vonalon saját üzemében tartott fenn előbb csak nappali, később éjjeli járatokat is.

Éjjeli forgalomra²⁵ a New-York—Salt Lake City-utszakaszt rendezte be, ami kb. 542 dollárba került, de lehetővé tette, hogy a vasuti szállítás 2 és ½—3 és ½ napos időtartamát 32.5 órára csökkentse.

A repülőgép útján továbbított pénzküldeményeknél az ut rövidebb időtartama miatt kamatmegtakarítás érhető el. Így pl. a Firth National City Bank Wichitaban (U. S. A.) küldé-

²⁴ Pirath: Entwicklungsgrundlagen des Luftverkehrs in den Vereinigten Staaten von Nordamerika. (Verkehrstechnische Woche, 1931, febr.)

²⁵ W. Küsgen: I. m. 170. old.

ményeihez rendszeresen használja a National Air Transport aeroplánjait: kb. 6 hó alatt 1143 dollár kamatot takarít meg 2006 drb pénzeslevél továbbításánál, amelyeknek együttes értéke 25,435.000 dollár volt. Ez a szám élénken illusztrálja azt az el nem hanyagolható jelentőséget, amelyet egy jól szervezett légiforgalom egy nemzet gazdasági életére gyakorolhat. Jellemző pl. hogy New-York és Los Angeles között²⁶ ma tisztán légi szállítás van az előző kombinált vasuti és légi szállítás helyett. Így az eddigi 48 órás utazási idő 24 órára redukálódott.

1918 májustól 1927 júniusig²⁷ az amerikai légipostavonalakon 298,517.760 levelet szállítottak. 1928 júniusában 102.000 kg postát szállítottak, de azóta a szállított posta mennyisége megkétszereződött, minthogy a légiposta pótdíját utóbb csökkentették.

Az amerikai légiforgalom bámulatos eredményei a légi-posta eredményei révén váltak lehetővé. Ezeknek révén a légiforgalom Amerikában és Columbiában olyannyira gazdaságos, hogy magántársaságok versenyeznek a légiposta saját kezelésbe való vételéért.

III. *A tömeges szállítás lehetősége* több tényezőtől függ. A különböző közlekedési eszközöknél ugyanannak a transzportegységnek a továbbítására különböző vonóerő szükséges. Az autónál egy bizonyos súlyegység továbbításához négyszer akkora vonóerő szükséges, mint a vasutnál, a repülőgépnél pedig 40-szer akkora, mint a vasutnál.

Egy bruttó-tonna szállításához szükséges vonóerő:²⁸

Vonóerő kg	Viziut	Vasut	Autó	Forgalmi gép
	1—2·5	4	15	150
sebesség km /óra	5—9	60	40	150

A bruttó-tonnánkénti vonóerő nagysága miatt a repülőgép inkább kissúlyu, nagyértékű szállítmányokra alkalmazható, míg a vasut bármilyen súlyu szállítmányokra. Az autó a kettő között áll, tehát inkább a középsúlyu szállítmányokra alkalmas.

A határtalan teljesítőképességű levegő kihasználási lehetőségében a légi kikötő teljesítőképessége mégis korlátozott.²⁹ Egy légi kikötő óránként legfeljebb 30 repülőgép indulását és leszállását képes lebonyolítani. Egy repülőgépre 9 utast tételezve fel, a repülőgép óránkénti teljesítőképessége $2 \times 9 \times 30 = 540$ utas (270 induló és 270 érkező utas). Szembetűnő tehát a repülőgép csekély teljesítőképessége.

²⁶ Pirath: Entwicklungsgrundlagen des Luftverkehrs in den Vereinigten Staaten von Nordamerika. (Verkehrstechnische Woche 1931 februar.)

²⁷ Dr. W. Küsgen: I. m. 172. old.

²⁸ Pirath: Die Eisenbahnen und ihre Stellung in der neuzeitlichen Entwicklung der Verkehrsmittel. 6. old.

²⁹ Zelovich Kornél: A vasut helyzete a közlekedésben.

Még kedvezőtlenebb a helyzet az áruforgalomban. Ha feltételezzük, hogy repülőgépenként 1^t áru szállítása lehetséges, akkor az óránkénti teljesítőképesség 60^t, ami elenyészően csekély a teherautomobil óránkénti 7200^t és a tehervonat óránkénti 34.000^t teljesítőképességéhez. Sőt ha példának a legnagyobb haszonterhelésre épült, teherszállító repülőgépet vesszük, óránkénti 240^t teljesítőképességgel, még akkor is 143-szor kisebb, mint a tehervonat teljesítőképessége.

*A légi teherszállítás díjtételei (R. M. kg-kint):*³⁰

A légi teherszállítás díjtételei (RM. kg-kint) ³⁰			
Berlin—Köln	0.80	Berlin—Moszkva	3.40
Berlin—Boroszló	0.50	München—Königsberg	1.85
Berlin—London	1.80	Hamburg—Basel	1.25

Budapestről:

	Távolság	Díj P kg-kint
Bécs	225 km.	0.80 P + mellékköltség
Salzburg	487 km.	1.45 P + mellékköltség
Berlin	760 km.	2.40 P + mellékköltség
Zürich	835 km.	2.55 P + mellékköltség
Kopenhága	1210 km.	3.60 P + mellékköltség
London	1751 km.	5.20 P + mellékköltség

Repülőgépen való szállításnál figyelembe jöhetnek egyebek közt: gyógyszerek, gyógyárak, fontos okiratok, újságok, finom műszerek, stb. Látható tehát, hogy a légi teherszállítás számára kínálgató terület meglehetősen nagy.

A tramphajózás mintájára, amely a tengeri közlekedés kezdetleges formája volt, el lehetne képzelni tramplégiközlekedést is,³¹ amelynek tehát nem az lenne a célja, hogy előre meghatározott időpontban és kikötőkben teljesítsen rendszeres szolgálatot, hanem amely mindenkor ott keresné szállítmányait, ahol azokat a legkedvezőbb körülmények között találhatná meg. Vajjon alkalmas lenne-e nagyértékű áruk szállítására az ilyen berendezkedés? A kérdésre nemmel kell felelnünk. Az ilyenféle áru ugyanis, amint azt Ernst Kredel is megjegyzi, bizonyos forgalmi feltételeket követel meg. Így a szabályszerűséget, pontosságot, gyorsaságot és fix tarifát, amelyekkel pedig a tramphajózás nem rendelkezik. De a tömegárakat sem tudja magához vonzani, mert ezek meg éppen a kisebb költség-

³⁰ Deutsche Lufthansa Nachrichten, 1929, június 15. sz.

³¹ U. a. 1929, márc. 15. sz.

gekkel dolgozó tramphajózáshoz folynak be inkább s így a tramp-légiszállítás semmiképpen sem volna gazdaságos.

IV. Valamely közlekedési eszköz objektív értékelése egyrészt a közlekedési teljesítményre fordított költségeknek vizsgálata, másrészt pedig az elért hatás, a közlekedési eszköz nyújtotta hasznosság mérlegelése alapján végezhető el. A közlekedés szervezetének egyik fontos tényezője az út.

A forgalmi repülőgép útja a légkör, amelynek előkészítése semmibe sem kerül.³² Költséget a repülőgép útjával kapcsolatban egyrészt csak a közlekedés bázisául szolgáló légitikötő berendezése, másrészt pedig a forgalom biztonságának célját szolgáló terepszervezeti, meteorológiai stb. berendezések okoznak.

Az automobilnál már beszélhetünk költségekről az uttal kapcsolatban, mert az automobilközlekedés megfelelő utak nélkül nem képzelhető el. Magánál a vasutnál viszont sokszor igen nagy költségekkel jár a pálya előteremtése.

A közlekedési eszközök összehasonlító vizsgálata azt mutatja, hogy km-kint a közlekedési utvonal befektetési költsége a különböző közlekedési formák szerint a következőképpen alakul:

Pirath számításai szerint.³³

Befektetési költség km-kint	Repülővonal	9 — 11.000 M
	Országút	170 — 180.000 M
	Automobilországút	440 — 450.000 M
	Vasutvonal	500 — 510.000 M
	Mesterséges víziutvonal	800 — 810.000 M

Pirath adatai³³ alapján az 1 km. hosszú légivonal költségei (a terepszervezet költségeit is beleértve) csak egyötvedét teszi az 1 km hosszú vasuti vonal, kb. egynolcvanadát az 1 km hosszú víziút és körülbelül egynegyvenötödét az 1 km hosszú automobilut költségeinek. A repülőgépnél az út költségei e szerint a többi közlekedési eszközökhöz képest kedvezőek, ezzel szemben a járómű költségei hátrányosan alakulnak a többi közlekedési eszközökhöz képest.

A járómű befektetési költségei a férő- és teherbíró-képességre vonatkoztatva:

³² Ernst Kredel: Die Deutsche Handelsluftfahrt. 55. old

³³ Pirath: Die Luftfahrt und die Verkehrsprobleme der Gegenwart. Forsch. der Verk. Inst. München, 1929. 8. old.

³⁴ Pirath: Die Eisenbahnen und ihre Stellung in der neuzeitlichen Entwicklung der Verkehrsmittel. 6. old.

a) Személyforgalom esetén	ülőhelyenkint
Gyorsvonat	1·200 M
Személyautomobil	1.600 M
Gépkocsi-omnibusz	900 M
Repülőgép	12.800 M
b) Áruforgalom esetén	tonnánként
Uszálynál	200 M
Tehervonatnál	500 M
Teherautónál	3·400 M
Repülőgépnél	17·800 M

E táblázat szerint a légi közlekedő eszköznél az egy üülőhelyre eső befektetési költség majdnem 11-szer nagyobb, mint a gyorsvonatnál. Az áruszállításnál pedig 1^t befogadóképességre 35-ször nagyobb, mint a vasut esetén.

Vasutnál a befektetési tőkéből ³⁵ a pályára esik 70%	a járóműve 30%
Automobilnál a pályára esik 40%	a járóműve 60%
Repülőgépnél a pályára esik 20%	a járóműve 80%

A nagy önköltségi árak redukálása a légiforgalomnak életkérdése. Ez részben a technikai fejlődés útján érhető el, a repülőgyártás racionalizálása, szeriagyártás stb. útján, másrészt a társaságoknak igyekezniök kell, hogy minél nagyobb utasforgalmat tegyenek lehetővé, ami a rentabilitást kedvezően befolyásolná.

Az üzem rentabilisnak mondható, ha bevételei fedezik az önköltségeket. Azokból a kimutatásokból, amelyek az egyes államok részéről a repülőforgalomnak juttatott szubvenciók összegét foglalják magukban, azonnal megállapítható, hogy a légiforgalom fejlődésének jelenlegi stádiumában nagyon messze van attól, hogy rentabilisnak legyen mondható. Aki a közlekedési eszközök fejlődését nem kísérte végig figyelemmel, könnyen gondolkozhatik így: ha a forgalmi repülés nem képes önmagát fenntartani, hanem szüksége van arra, hogy az állam budgetjének terhére szubvenciókban részesüljön, akkor ez az intézmény luxus, amelyet a pénzügyileg amúgy is igénybevett állam semmiesetre sem képes fenntartani.

³⁵ Pirath: Forschungsergebnisse des Verkehrswissenschaftlichen Instituts für Luftfahrt. München u. Berlin. R. Oldenburg, 6. old.

V. Miben rejlik a repülőgépforgalom nem gazdaságos voltának alapja? Egy egymotoros gépen, egy személynek egy km távolságra való szállítása³⁶ kb. ötször annyiba kerül, mint a gyorsvornat I. osztályán. Hat üléses repülőgépen³⁷ egy utas-kilóméter önköltsége 3.40 P-től 4.50 P-be kerül. Ez azonban olyan horribilis ár, amelyet senki meg nem fizetne, miért is a légiforgalmi vállalat kénytelen a repülő menetjegyek árát a gyorsvonal I. osztályu jegy árával egyenlővé tenni.

Még rosszabbul áll a helyzet az áruszállítással. 1 kg. árunak 1 km.-re való szállítása repülőgéppel kb. 10-szer annyiba kerülne,³⁸ mint amennyit a legdrágább vasuti tarifa tüntet fel. Itt van a repülőforgalom nem gazdaságos voltának alapja.

A rendkívül magas önköltségi árakat többféle ok együtthatásának kell tulajdonítanunk. Elsősorban a repülőgépnek igen nagy az erőszükséglete. A repülőgépnek jelentékeny erőt kell kifejteni arra is, hogy függőleges irányban felemelkedjék és lebegve maradjon. A nagy erőszükséglet másik oka abban keresendő, hogy meglehetősen nagy mennyiségű üzemanyagot kell szállítani, ami a holt súlyt a hasznos súly rovására gyarapítja. A repülőgép súlya, a motorikus szervek, az üzemanyag, a tartozékok súlya és a hasznos súly közötti összefüggést a következő adatok mutatják.³⁹

<i>Személyvonat</i>			
Mozgató erő 27%	Kocsi súlya 58%	Tüzelőanyag 6%	Hasznos súly 9%
<i>Tehervonat</i>			
Mozgató erő 12%	Kocsi súlya 34%	Tüzelőanyag 3%	Hasznos súly 51%
<i>Gőzhajó</i>			
Mozgató erő 12%	Hajó súlya 48%	Tüzelőanyag 10%	Hasznos súly 30%
<i>Repülőgép</i>			
Motorikus szervek 24%	Rep. gép súlya 40%	10h repülésre 25%	Hasznos súly 11%
		4 ó. 10%	26%

A repülőgépnél a holt súly nagysága maga után vonja, hogy az erőszükséglet tonnák-mint számítva legalább negyvenszer olyan nagy, mint a vasutnál és tízszer olyan nagy, mint az autónál. A közölt táblázatból kitűnik, hogy a hasznos-

³⁶ Zelovich Kornél: A vasut helyzete a közlekedésben. 4. grafikon. (Vasuti és Közl. Közlöny. 1929 dec. 15.)

³⁷ Pirath: Die Eisenbahnen und ihre Stellung. Berlin, G. Hackebell A. G. 1927. 18. old.

³⁸ Zelovich Kornél: I. m. 5. grafikon.

³⁹ Oscar Bonomo: I. m. 28. és 29. old.

súly személyvonatnál csak 9%, míg a repülőgépnél 11—26% között változik, ami önmagában még mindig kedvezőtlennek mondható, relative azonban a személyvonathoz képest jobb.

Ha pl. 10 órai repülésre viszünk tüzelőanyagot, a teljes súly 25 %-át veszítjük el és a 11% marad a hasznossúlyra; ha azonban csak 4 órai tüzelőanyagot viszünk, 10% vész el a teljes súlyból és hasznos súlyra marad 26%.

További oka a magas önköltségi áraknak az, hogy a tulajdonképeni repülőgép és a motor is rendkívül drágák, mert előállításuk kiváló minőségű munkát követel. A repülőgépteknika gyors fejlődése mellett a szeriaépítés még nem fizetődik ki. Mennél kisebb valamely típusnál a gyártott gépek száma, annál több esik egy gépre a konstrukció költségeiből. Ezért adódik ki a repülőgép nagy befektetett tőkéje;⁴⁰ 1^t transportegységenként mintegy ötször nagyobb, mint a teherautónál és 35-ször nagyobb, mint a vasutnál.

A repülőgép élettartamát a szerkezeti anyag megfelelő megválasztásával lehet meghosszabbítani.⁴¹ A fűvázás gépek közepes élettartama cca 500—800 üzemi óra, a fémgépé ezzel szemben jóval nagyobb, cca 3000 üzemi óra. Carlo Rocca szerint a mai motor közepes élettartama 800—1000 óra — ha minden 150—300 órában átvizsgálják — míg a 10 évvel ezelőtti repülőgépmotorok élettartama közepesen 500 óra volt, minden 100 órában eszközölt átvizsgálással. A fejlődés alapján remélhető, hogy úgy a repülőgépnek, mint a motornak élettartama tovább fog növekedni, mert jelenleg még mindig alacsonyabbak, mint a többi közlekedési eszköze. Így a gőzhajók élettartama 15—20 év; a vonaté legalább 30 év.

VI. *A repülőgépek ára szintén rendkívül magas.* Egy fémrepülőgép kg-ként cca 48—72 pengőbe kerül.⁴² A repülőgép árának változásában tapasztalhatunk bizonyos csökkenést a multhoz képest. Ha a gyártás jobban meg lesz szervezve és lehetővé válik a szeria-gyártás, akkor feltétlenül esik a repülőgépek ára is.

A magas önköltségi árak okát az elmondottakon kívül még a terepszervezet hiányosságában, továbbá abban a körülményben kell keresni, hogy légiforgalmi vonalak kiválasztásában s a légiforgalmi menetrend megalkotásában igen nagy szerepe van a szubvencionáló közületnek, amely a vállalat gazdaságosságának szempontjai saját érdekeinek alárendeli, Pirath a következő adatokat közli: (Az adatok a többmotoros repülőgépekkel rendelkező légiforgalmi üzemre vonatkoznak és pedig egy hasznos tonna km-re 500—1000 km távolságra.)

⁴⁰ Pirath: Die Luftfahrt und die Verkehrsprobleme der Gegenwart. 8. old.

⁴¹ Carlo Rocca: La Navigazione aerea dal punto di vista economico. 96. old.

⁴² I. m. 96. old.

K ö l t s é g e k ⁴³	A költség részesedése az egész költségben
<i>I. Változó költségek</i>	
a) Közvetítő szolgálat	4·3%
b) A repülőgép fenntartása	19·5%
c) Üzemanyagok	14·2%
d) Vezetői, repülődíjak	8·0%
e) Egyéb	6·8%
	Ö-szeg 52·8%
<i>II. Állandó költségek</i>	
a) Kamatok	
1. Üzemi eszközökre	2·8%
2. A repülőállomásra	3·6%
b) Leírások, elavulási veszély	25·8%
c) Állandó üzemi költségek	
1. Központi igazgatás	7·2%
2. Repülésvezetés; légi-kikötők	7·8%
	Összeg 47·2%

Ha a közölt önköltségi táblázatot analizáljuk, a repülőgépek fenntartásának 19.5%-os részesedése + leírások, megújítások 25.8%-os aránya együttvéve több, mint 45%-ot ad. Ezt a jelentékeny számot redukálni csak olyan repülőgép és motor-konstrukciókkal lehet, amelyeknek hosszabb élettartama van. Nyilvánvaló, hogy a költségeknek ez az alakulása annál kedvezőtlenebb, mennél kisebb repülőtávolságokról van szó.

A gazdaságosság előmozdításának azonban nemcsak az önköltségek csökkenése lehet hathatós eszköze, hanem a közlekedési eszközökkel szemben támasztott követelmények fokozottabb kielégítése is. Sok kívánni valót hagy hátra a rendszeresség. A már közölt táblázat szerint a német nappali közlekedésben 1928-ban 91.9%-os rendszeresség volt megállapítható; ezzel szemben igen kedvezőtlen befolyása van a télnak, amikor is a rendszeresség *cca.* 80—63%-ra csökken. A téli és éjjeli repülés rendszerességének fokozása elengedhetetlenül szükséges, de ezeknek a problémáknak megoldása még csak kezdeti stádiumban van.

A Deutsche Lufthansa pl. 1926-ban bizonyos vonalokon télen is fenntartotta üzemét, de ezeknek hossza, amint említettük, a nyári forgalomnak csak 39.9%-át tette ki. Az éjjeli repülés kérdése viszont csak rendkívüli nehézségeken keresztül oldható meg, mert az éjjeli szolgálat megszervezésének költségei igen magasak.

⁴³ Blum-Pirath: Die Lebensfragen der deutschen Luftfahrt. Stuttgart, W. Kohlhammer. 1928. 47. old.

Az éjjeli szolgálat rendszeres kiépítése azonban különlegesen fontos. A légiforgalom csakis úgy alkalmazkodhatik a gazdaságosság követelményeihez, ha a nagy európai átmenő vonalak éjjeli repülésre is be vannak rendezve. A cél tehát az, hogy a nagy nemzetközi légiforgalom vonalai — már a légi-posta és légi teherszállítás érdekében is — egész éven át fenn-tartassanak.

VII. Megállapodásaink szerint a légi közlekedés még messze van az öngazdaságosságtól, minthogy a forgalmi bevételek a költségeket Németországban csak 15%, az U. S. A.-ban és Angliában pedig 37—46% erejéig fedezik. *A hiányzó összegek tehát szubvenciók útján kerülnek elő*, mindaddig, míg a légiforgalom saját erejéből képes lesz magát fenntartani.

Ami a szubvenciókat illeti, hivatkozhatunk arra, hogy majdnem minden közlekedési eszköz fejlődésének kezdeti fázisában csak szubvenciókból tudta magát fenntartani és csak ennek segítségével vált lehetővé a további fejlődés. Az államot minden közlekedési eszköz finanszírozásában ugyanazok a motívumok vezették: a közönség számára új gazdasági intézményt teremteni, amely megkönnyíti az érintkezés lehetőségét, egyrészt ugyanannak az államnak egyénei között, másrészt pedig a külfölddel. Szubvencióban kellett részesíteni kezdetben a vasutat és a tengeri hajózást is Franciaországban⁴⁴ pl. az állam 1914-ig évenként 53 millió fr.-t fizetett ki a vasut és hajózás szubvencionálására. Franciaországban, Angliában, az Egyesült Államokban most is szubvencionálnak hajózási vonalakat. A legtöbb vasuti hálózatban lehetnek pl. olyan vonalak, amelyeknek berendezése csak nemzetgazdasági szempontból indokolt. Sax⁴⁵ szerint a közlekedési eszközöknek közpénzekből való támogatása azért indokolt: „mert a közlekedési eszközöknek a gazdaság növekedő erősségének fejlődési folyamatában különleges szerep jut osztályrészül“. A légi közlekedésnek az állam részéről juttatott szubvenciók jogosultságát indokolja a légi közlekedésnek szükségessége és főleg fejlett közlekedéssel még nem bíró helyeken betöltött hégagpótló szerepe. A repülőgép igazi jelentőségét nagy sebességének előnye szabja meg. Ez pedig csak igen nagy távolságokon, pl. oceáni vonalaknál érvényesülhet.

A szubvenciók alakja különböző. Vannak direkt szubvenciók, amelyeknél az állam kifizetéseket teljesít, míg az indirekt szubvencióknál befizetésektől mentesít. A szubvencionálás legelső formája általában abban állott, hogy egy bizonyos összegű pénzt juttattak a légi közlekedési társaságoknak, amelyek azok fennállását biztosítják, anélkül, hogy ez a társaságokra nézve különös kötelezettséggel járt volna. A gazdaságosság biztosí-

⁴⁴ Oscar Bonomo: I. m. 92. old.

⁴⁵ Emil Sax: Allgemeine Verkehrslehre. Berlin, J. Springer. 1918.

tása céljából azonban később igyekeztek a szubvenciókat a forgalmi teljesítményekkel összhangba hozni.

*Franciaországban.*⁴⁶ A kormány szubvenciós politikája hosszú ideig abban kulminált, hogy a forgalmi repülés számára semmiféle támogatást nem engedélyezett, ha az nem felelt meg, egyúttal a katonai követelményeknek is, oly módon, hogy a gépek csekély átalakítással bombázó repülőgépekké legyenek átalakíthatók. Polgári repülőgép tehát csak akkor kaphatott szubvenciót, ha megfelelt a következő feltételeknek: szárazföldi repülőgépek minimális sebessége 145 km/óra; folyami repülőgépeké 130 km/óra és tengeri repülőgépek 110 km/óra kell, hogy legyen. Csak 1927-ben változtatták meg a szubvencionálásnak ezt a rendszerét.

*Angliában*⁴⁷ a szubvenció nagysága 1926—1927-ben együttvéve 164 millió márka, míg a német 25 millió márka. E mellett az angol polgári légiforgalomnak hatalmas hátvédje van a katonai aviatikában.

*Olaszországban*⁴⁸ a szubvenciókat a repült km-ek alapján adták meg, amelynek kiszabásánál figyelembe veszik az ut nehézségeit, a közönség valószínű keresletét és a használt típust. Így pl. a Transadriatica egymotoros géppel berepült 1 km után 12.20 L-t, három-motoros géppel repült 1 km után 16.20 L-t kap. A km-kénti szubvenció legkisebb a Turin—Triesztvonalon (11.44 L) és legnagyobb a Brindisi—Konstantinápolyvonalon (30 L).

*Az U. S. A.-ban*⁴⁹ tulajdonképpen szubvenciókról nem beszélhetünk. Karakterisztikuma az amerikai rendszernek, hogy egészen a postaszállításra van alapítva az utas- és személyszállítás csak egészen mellékesen játszik szerepet. Bizonyos titkos szubvenció itt is van, de nem a befutott km-ek után, hanem a szállítmányteljesítmények alapján szabják meg.

*Németországban*⁵⁰ a birodalom a nagy nemzetközi vonalakat támogatja, míg az országok és városok a belföldi vonalakat financirozzák. A birodalom és az országok 2 RM-t fizetnek ki km-ként.

Merkel⁵¹ adatai szerint a német aviatikára fordított szubvenciónak egy emberre eső része 30 pfennig, míg Franciaországban és Angliában 4—5 RM.

*Hollandiában*⁵² az 1930 évi aviatika budgetjének végösszege 3,623.960 hollandi forint.

⁴⁶ Albert Wüst: Die Bedeutung des Luftverkehrs für das Wirtschaftsleben. 88. old.

⁴⁷ Ernst Kredel: Die Deutsche Handelsluftfahrt. 29. old

⁴⁸ Carlo Rocca: I. m. 221. old.

⁴⁹ Ernst Kredel: I. m. 27. old.

⁵⁰ Ernst Kredel: I. m. 30. old.

⁵¹ Merkel: Flugzeug im Dienste der Verkehrswirtschaft.

⁵² Aviatika, 1930. évf., jan. sz., 21. old.

A subvencióból a holland kir. légiforgalmi társaság 400.000 forintot kap, 1,500.000 forinttal pedig a vállalat alaptőke fel-emelésében vett részt az állam, amit a gyarmati forgalom berendezése tett szükségessé.

A különböző államoknak szubvenciós rendszerei tehát nem a fix támogatást helyezik előtérbe, hanem igyekeznek a vállalatokat a fizetendő súly lehető legnagyobb mennyiségének szállítására ösztönözni. A szubvenciók azt a célt szolgálják, hogy a légiforgalmat a fejlődés periódusának nehézségein átsegítve lehetővé tegyék az öngazdaságosság elérését. Nem helyes azért ha hosszabb időn át 70—80%-os szubvenciót adnak egyes államok, mint Franciaország, vagy Németország, mert a szubvencionálásnak ez a módja nem ösztönöz gazdaságos üzemre.

VIII. Az utast, aki a repülőgépet igénybe akarja venni, annak gyorsaságán kívül egy másik rendkívül fontos tényező is érdekli és ez a *menetjegy ára*. A dolog természetéből következik, hogy nem lehet elszigetelten vizsgálni az utazás költségének kérdését, hanem csak a repülőgép nyújtotta rendkívül előnyös sebesség egybevetésével tehető fel a kérdés, hogy rentabilis lesz-e a repülőgép igénybevétele.

Általában a légiközlekedés értékelését nem lehet egyedül a közlekedési teljesítményekre fordított költségekből megállapítanunk, hanem ebben döntő befolyása van az elért hatásnak, a hasznosságnak, amelyet az utasoknak okoz. Jelentékenyen gyorsabb közlekedési eszköznek magasabb lehet a tarifája. Az egymótoros forgalmi repülőgép⁵³ kb. 360 HP. erő felhasználásával 5—6 utast szállít. Egy személynek a szállítására tehát $360/5 = 72$, ill. $360/6 = 60$, azaz 60—70 HP-t lehet számítani. Ennek költségei pedig túlhaladják a vasuti I. osztály költségeit, ami általánosságban drága. Éppen ezért a repülő menetjegy árát egyenlővé tették a gyorsvonati I. osztályu jegy árával.

Ez az aránylag magas ár azonban még mindig nem gazdaságos a légi társaságokra, mert a repülőforgalom költségei (üzemi, igazgatási költségek, leírások stb.) rendkívül nagyok. A publikum azt várja, hogy az árakat leszállítsák ebben az esetben ugyanis nagyobb utasforgalom volna várható, ami viszont a rentabilitást befolyásolná kedvezően.

A légiforgalmi társaságok álláspontja úgy volna megfogalmazható: a tarifának előbb alacsonynak kell lennie, hogy biztos vevőket (utasokat, postát és árukat) vonzon magához. Így azt várják, hogy a forgalomnak különösen az áruforgalommal való emelkedése gazdaságilag jelentékeny lesz; ekkor azután életbeléptetik a magasabb tarifát. Ezzel szemben azt lehet felhozni, hogy az alacsony tarifa mellett sem lesz a forgalom emelkedése elég élénk; a gondolat ujszerűsége sokakat vissza fog tartani a repülés használatától. Később azután a fel-

⁵³ Ernst Kredel: I. m. 22. old.

emelt tarifa újból utját állja a forgalom emelkedésének. A légitársaságok azonban úgy gondolják, hogy elegendő a lakosság ama kis rétegeire támaszkodniok, amelynek számára az utazás gyorsasága mindenek felett való szempont. (Kereskedők, iparosok, diplomaták). Ezzel az elgondolással szemben azonban szociális okot lehet felhozni, mert az összesség adózásából szubvencionált légiforgalmi társaságok nem nyújthatják az érdekeltek egy kis körének egy közlekedési eszköz tényleges használati lehetőségét.

Egyelőre csak bizonyos propagandisztikus célú ármérsékléssel lehet találkozni egyes repülő-társaságok részéről. Így a Deutsche Lufthansa⁵⁴ téli járataira 30%-os ármérséklést vezetett be. A következő táblázat a nyári és téli árak közti különbséget tünteti fel:⁵⁵

U t v o n a l	Nyári ár	Téli ár
Berlin—Amsterdam	RM 130	RM 80
Berlin—Königsberg	RM 90	RM 65
Berlin—Halle	RM 35	RM 25
Berlin—München	RM 105	RM 75

Annak számára, akinél az utazás időtartama valamilyen üzleti, vagy magánügyből kifolyólag nagyfontosságú, az időnyereség szempontjai döntően kerülnek tulsulyba a menetjegy árával szemben.

Ezzel szemben lehetnek olyan utasok is, akiknek számára az időnyereség szempontja nem döntő fontosságú és akiknél a költség kérdése viszont nem tekinthető mellékes körülménynak. Ezeknek a szempontját figyelembe véve, joggal felmerülhet az a kérdés, hogy a repülődíjak mai magas állása nem tartja-e vissza a repülés barátait a repülőgépnek igénybevételeitől.

Az alábbi táblázat összehasonlítást tartalmaz bizonyos utvonalak vasuti és légiforgalmi tarifája, másrészt pedig a vasuti és légiforgalmi utazás időtartama között.

⁵⁴ Flugplan der Deutschen Lufthansa, Winter 1926/27.

⁵⁵ Ernst Kredel: Die Deutsche Handelsluftfahrt. 98. old.

Budapest	Vasuti I. oszt. tarifa	Légi forg. tarifa	Tá- volság km.	Utazási időtart. vasuton óra	Utazási időtart. rep. gépen óra	Idő- nyereség óra
Bécs	45.70 P	55.— P	225	4 ³ / ₄	1 ³ / ₄	3
Salzburg	100.— P	105.— P	487	12	3 ³ / ₄	8 ¹ / ₄
Berlin	135.80 P	197.— P	760	19 ¹ / ₂	5 ¹ / ₄	14 ¹ / ₄
Zürich	170.70 P	226.— P	835	23	6 ³ / ₄	16 ¹ / ₄
Kopenhága	222.60 P	310.— P	1210	31	10 ³ / ₄	20 ¹ / ₄
Páris	241.— P	396.— P	1505	33 ¹ / ₂	12	22 ¹ / ₂
London	316.— P	460.— P	1751	35	12 ¹ / ₄	22 ³ / ₄

A fenti táblázat alapján végezve számításokat a Budapest—Berlin-vonalon pl. kb. 270%-os időnyereségnek csak 45%-os ártöbblet felel meg a gyorsvonat I. osztály menetjegyének árához képest. Egyes vonalon ez a viszonylagos olcsóság még ennél is szembeszökőbb.

IX. A légi forgalomnak az utolsó tíz évben tapasztalt példátlan méretű térfoglalása mellett is ugyszólván életproblémája a gazdaságosság kérdése. Eddigi fejtegetéseink során is szembetűnő, mennyire bonyolult, komplikált a rentabilitás problémája, — amelynek megoldási lehetőségei sok-sok vonatkozásban parallel utakon mozognak a technikai fejlődés lehetőségeivel. Általában a légiforgalmi vállalatok — amint láttuk — messze vannak attól, hogy az öngazdaságosság állapotát elértnek tekinthetnők. — Tárgyalásunkban részletesen megvizsgáltuk azokat az összetevő okokat, amelyeknek eredője végeredményben a magas önköltségi ár. Fejlődés azonban ezen a téren is mutatkozik. Így a K. L. M. (Koninhlige Luchvaart Maatschappij) adatai szerint a tkm-kinti árak 1922—1926. között így alakultak.⁵⁶

Év.	1 tkm-re eső ár P-ben
1922.	10.89 „
1923.	6.80 „
1924.	5.12 „
1925.	4.13 „
1926	3.01 „

Szembetűnő az 1922. és 1923. közötti áresés, amely közel 36%-os. — Pollog számításai szerint, ha a tkm-kinti ár 1.37 P-re lesz leszorítható, többé szubvencióra nem lesz szükség. — Nem lehet azonban szem elől téveszteni, hogy a viszonyok a holland légiforgalomban a legkedvezőbbek; — az önköltségi áraknak esését, — hála a technikai fejlődésnek — a többi országok légiforgalmi társaságainál is tapasztalhatjuk — de nem ilyen kedvező formában.

⁵⁶ L. Pollog: Der Weltluftverkehr. Leipzig, B. G. Teubner. 1929 73. old.

A légiforgalom menetjegyeit kénytelen az önköltségi áron alul megszabva, a legdrágább vasuti kocsiosztály, a gyorsvonati I. osztályu jegy árával egyenlővé megszabni, hogy publikumot szerezzen menetei számára. Innen van azután, hogy pl. a Deutsche Lufthansánál 1927-ben a bevétel a kiadásoknak csak egynegyedét, 1928-ban egyharmadát teszi ki.

Joggal merülhet fel a kérdés, vajjon milyen módon lehetne a légiforgalmat az irrentabilitás állapotából a gazdaságosság felé vezetni. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a légiforgalom jövőjét nem alapíthatja arra, hogy a deficitet az egyes államok részéről juttatott szubvenciók fedezik, — ha a szubvenciók jogosultsága a fejlődés stádiumában indokolt is, — hanem életképességét csakis az öngazdaságosság elérésével teszi nyilvánvalóvá.

Amint már láttuk, a repülőgép tömegszállításra nem alkalmas forgalmi eszköz, — szállítási anyagát inkább a kis súlyu, értékes terhek szolgáltatják. — Ezen az alapon fel kell vetnünk és meg kell vizsgálnunk azt a megoldási lehetőséget, *vajjon a légiposta nyújthat-e alkalmas eszközt a rentabilitás elérésére.* Az U. S. A.⁵⁷ légiforgalmi társaságainak irányadó tényezői azt a nézetet vallják, hogy a postaforgalom mintegy garat a gazdaságos légiforgalomra nézve, amelynek fölöslegéből a személyforgalmat kell támogatni. Hasonló a helyzet, mint a vasutaknál, ahol az áruforgalom a személyforgalom passzív mérlegét fedezi.

Vizsgáljuk meg a különböző államok légiforgalmának eredményeit.

*Németország légiforgalmi statisztikája 1929-ben.*⁵⁸

Utazások száma	Megtett km-ek száma	Szállított utasok száma	Szállított levelek súlya ⁵⁹	Egy utazásra eső km-ek	Egy utazásra eső utasok
24.440	10,418.700	96.835	413.584 kg	426	4
Egy utazásra eső levélsúly	Önköltség ⁶⁰ 4 utas + 17 kg levél	Bevétel utasszállításból	Bevétel levélszállításból	Összes bevétel	Deficit
17 kg	460·08 P + - 26·06 P = = 486·14 P	259·52 P	48·50 P	308·02 P	178·12 P

⁵⁷ Pirath: Entwicklungsgrundlagen des Luftverkehrs in den Vereinigten Staaten von Nordamerika. (Verkehrstechnische Woche, 1931, febr.)

⁵⁸ L. Statistisches Jahrbuch des Deutschen Reiches. 1929.

⁵⁹ L. Hirschauer-Ch. Dollfus: L'année Aeronautique. Paris, Dunod, 1930. 384—385. old.

⁶⁰ Az önköltség számításánál Willy Meyer: Flugdienst für heute c. könyvének adatát, 3.60 P/tkm-t vettem alapul. Berlin, Verkehrswissenschaftliche Lehrmittelgesellschaft. 1930.

A 178.12 P deficit eltüntetésére még 62.49 kg = 3124 drb levélre lenne szükség egy utazásnál, vagyis 24.440 utazásnál 76,350.560 drb. levélre. Ha tekintetbe vesszük, hogy a német postán szállított összes levelek darabszáma 7,687.400.000 volt, látjuk, hogy átlag minden 100-ik levelet légipostán szállítva az így előálló levélmennyiség elegendő volna a deficit fedezésére.

A következő táblázat Franciaország, Anglia, Magyarország és Ausztria légiposta forgalmára vonatkozólag ad felvilágosítást.⁶¹

Állam	Vonal	Vonal hossza km-ben	Repülő menetjegy ára	Önköltség utasonként ⁶²	Deficit 1 utas-szállításnál	Deficit fedezésére szükséges levélmennyiség utasonként
Franciaország	Páris Berlin	888	930 fr. = 211 P	240 P	29 P	4.8 kg ⁶³
	Páris London	375	425 fr. = 96 P	101.25 P	5.25 P	2.09 kg ⁶³
	Toulouse-Casablanca	1845	1480 fr. = 336 P	498 P	162 P	16.2 kg ⁶³
Anglia	London Brüssel Köln	517	5 font 10 schil. 142 P	140 P	2 P	0.57 kg ⁶³
Magyarország	Budapest Ba- el	933	263 P	349.87 P	86.87 P	13.9 kg ⁶³
	Budapest Konstan- tinápoly	1160	404 P	435 P	31 P	4.015 kg ⁶³
	Budapest Belgrád	328	100 P	123 P	23 P	10.45 kg ⁶³
	Budapest Moszkva	2584	597 P	969 P	372 P	21.487 kg ⁶³
Ausztria	Bécs Zürich	610	169 P	229 P	60 P	14.66 kg ⁶³

⁶¹ A francia, angol és osztrák légivonalak menetjegyjárait a Magyar Légiforgalmi Rt.-től nyert adatok alapján vettem, a magyar légivonalak menetjegyjárait pedig a magyar Aviatikai Évkönyv 1929-i kiadásából. (Budapest, Wodianer.)

⁶² A francia és angol légiforgalom önköltségi árait a német légiforgalom 1928-i önköltségi áraival (3.60 P) egyenértékűnek vettem, mivel Willy Meyer szerint majdnem megegyeznek, a magyar és osztrák légiforgalom önköltségi árait pedig a Magyar Aviatikai Évkönyv adataiból (tkm = 5 P). A többi adatokra vonatkozólag l. Hirschauer és Dollfus: L'année Aéronautique 1929/30.

⁶³ Feltételezve, hogy a ma érvényes rendszert vesszük alapul: 1 kg. után 1 km-re 0.67 fillért számítva a társaság számára.

A Toulouse—Casablanca vonalon 1928-ban szállított posta 77.514 kg.,⁶⁴ mivel ugyanebben az évben a szállított utasok száma 668, az egy utasra eső posta átlagos súlya: $77.514/668 \text{ kg.} = 116.039 \text{ kg.}$; ha ennek a mennyiségnek csak egy kis része, azaz 16 kg. levél, a deficit már akkor is fedezve volna.

Ami pedig a közönség szempontjából vett előnyöket illeti, erre vonatkozólag meg kell említenünk, hogy míg egy 10 szavas távirat Budapestről—Párizsba 3.70 P-be kerül, egy légipostán szállított levél portója 40 fill. + 32 fill. pótdíj = 72 fillér. Tehát a légipostán továbbított levél, amelynél a közlésre szánt szavak nincsenek korlátozásnak alávetve, csak egyötödébe kerül egy 10 szavas telegrammnak, a továbbítás sebessége pedig légiúton is csaknem ugyanakkora. Bár vannak a hírszolgáltatnak gyorsabb közvetítő eszközei is, pl. rádió, közönséges táviró, — ezekkel azonban eredeti iratokat nem lehet rendeltetési helyükre juttatni és így ebből a szempontból is előnyt jelent a légiposta használata.

Budapestről Bécsbe pl. légiúton 1 óra 40 perc alatt jut el a levél.

A légipostai szállítás gazdaságossága méginkább fennáll nagyobb távolságokra. Itt elsősorban a transzocéáni utakra gondolunk.

Budapestről az Atlanti óceánig légiúton történik a szállítás, New-Yorktól azután az illető ország felé eső legközelebbi légiállomásig újra repülő úton. Kiépített légiforgalom esetén a továbbítás kb. 2 napot venne igénybe és így a gyorsaságbeli fölény szembetűnő.

Biznunk kell benne, hogy a légiposta a postaforgalomból jelentékeny mennyiséget fog az idők folyamán elvonni. Budapesten pl. 1928-ban 111,914.000 darab levelet kézbesítettek ki. Egy lakosra átlag esik 120.466 kézbesített levél. Ha föltesszük, hogy ennek csak 10 százaléka van légipostán szálalítva, ez 1,119.140 darabot jelent, azaz súlyban 22.38 tonnát.

Eddigi fejtegetéseink eredményeképpen tényként állapíthatjuk meg a következőket:

A légiforgalomban az utasszállítás önköltsége és a repülőmenetjegy ára között feltűnő különbség van, ami abban nyilatkozik meg, hogy a légitársaságok az utasszállításra ráfizetnek

A veszteség fedezésére két mód áll rendelkezésükre:

1. *Igénybeveszik az állam részéről juttatott támogatásokat, szubvenciókat.*

2. *Önerejükből igyekeznek veszteségeiket fedezni.*

Az 1. esetnek hátránya, hogy

a) támogatásokat rendszerint csak egy-egy évre adják

⁶⁴ L. Statistique générale de la France 1928.

meg az államok, ami azzal jár, hogy hosszabb időre szóló tervszerű program felállítása lehetetlen.

b) az állam a szubvenciók fejében irányítólag akar beleszólni a légiforgalom vezetésébe, ami sokszor megakadályozza a gazdasági szempontok elsőbbségének teljes érvényesítését. Ezért tehát a légitársaságoknak igyekezniük kell önerejükkel fedezni a deficitet és pedig a légiposta fejlesztésével.

Leveleknek légiúton való szállítása önmagában haszonnal jár. A személyszállításból eredő deficit fedezésére azonban a légipostaforgalom révén csak akkor számíthatunk, ha

1. megfelelő mennyiségű levél esik 1—1 utasra,

2. ha a már érvényben levő részesedési arányt a légitársaságra kedvezőbben lehetne megváltoztatni, mivel az 1927-i hágai nemzetközi egyezmény szerint a légiforgalmi társaság a légipostai bevételekből csak 0.67 fillért kap kg-onként és km-ként.

Az eddig elért légipostaforgalom a legtöbb államban kevés; nagyobb, jelentékenyebb légipostaszállítás bonyolódik le Bâselben, ahonnan a hajókhoz minden járáttal 350 kg posta megy; a francia légiforgalom Toulouse—Casablanca-vonalán; a kontinensen kívül az Unió légiposta vonalai érték el óriási arányú bevételeket, továbbá a colombiai Scadta, amely 1921—1928-ig 149.700 kg postát szállított és bár semmiféle támogatást nem kapott az államtól, 14 százalékos osztalékot fizetett részvényei után.

A légiforgalom gazdaságossága érdekében tehát minél nagyobb légipostaforgalmat és a társaságoknak minél nagyobb részesedését tartjuk szükségesnek.

Ha ezt sikerül elérni, akkor nem kell attól tartani, hogy a repülő ember szárnyai leválnak az anyagi problémák napjának perzselő hevétől, hanem akkor a légiforgalom mérföldes, diadalmas léptekkel halad majd egy újabb és még sikeresebb decennium felé.

Blum Erzsébet.

Közlemények.

Nemzetközi buzakonferenciák és azok tanulságai.

A buza értékesítésénél a világpiacon jelentkező válságos helyzet arra vezetett, hogy az érdekelt államok, még pedig úgy az exportálók, mint az importálók, szükségesnek tartották a függő kérdéseknek nemzetközi konferenciákon való megbeszélését. Az első konferencia Rómában volt március 20. és április 3. közötti időben, a második pedig Londonban május havában.

A válságos helyzetet a buzánál mutatkozó túltermelés, másfelől pedig a fogyasztás csökkenése idézte elő. A kanadai pool vezetőjének, Mac Farlandnak nyilatkozata szerint 1913. évben a világ gabonavetésterülete Oroszországgal együtt 276 millió acret, Oroszország nélkül pedig 195.5 millió acret tett ki. 1930-ban a vetésterület Oroszország nélkül, — amelyről nincsenek megbízható adatok — 34 millió acre volt. A terület, valamint a terméseredmények növekedése idézték elő, hogy az exportfeleslegek meghaladják az importszükségletet.

A londoni Corn Trade Association elnökének nyilatkozata szerint 1930. évben az exportfeleslegek voltak millió q-ban:

Kanada	...	...	...	...	...	...	...	...	...	95.5
Ausztrália	...	...	...	...	...	...	...	...	...	43.4
India	...	...	...	...	...	...	...	...	...	10.8
Argentina	...	...	...	...	...	...	...	...	...	65.0
Észak-Amerika	...	...	...	...	...	...	...	...	...	71.6
Oroszország	...	...	...	...	...	...	...	...	...	30.4
Dunai államok	...	...	...	...	...	...	...	...	...	15.2
Összesen										331.9

Ezzel szemben az európai államok importszükséglete 169, az Európán kívüli államoké pedig 34.7, összesen: 203.7 millió q, úgy hogy 128.2 millió q felesleg marad. Br. Prónay államtitkár a római konferencián tartott előadásában az exportfeleslegeket 345 millió q-ra, a szükségletet pedig 230 q-ra becsüli és így 115 millió q felesleget vesz számításba. Ez a felesleg a négy utolsó év eladatlan készleteiből ered s ha a bevetett terület ugyanaz marad és egy rossz termés nem okoz korrekciót, — a feleslegnek további évi 20 millió q-val való növekedésére lehet számítani.

A fenti adatok kétségtelenül igazolják, hogy a tengerentúli államok termelése okozza a feleslegeket s ebből folyólag a buza árának esését. Elsősorban Kanada, azután Észak-Amerika, Argentina és Ausztrália növelték a búzával bevetett területeket és modern gépek alkalmazásával fokozták a termelési eredményeket.

Oroszország termelése véleményem szerint egymagában még

nem gyakorolna döntő befolyást az áralakulásra, ha nem nyomnák a gabonapiacot a tengerentuli államok által exportált aránytalanul nagy mennyiségek. Oroszország a fentebb közölt kimutatás szerint 30 millió q-val szerepel a 330 millió q-ból s még nem érte el a háboru előtti 40—50 q-t. Azt az idegességet, amit Oroszország megjelenése okozott, elsősorban annak tulajdonítom, hogy Oroszország sokáig ki volt kapcsolva és újbóli megjelenése meglepetésként hatott, másfelől az a körülmény, hogy Oroszország a gabonát áron alól kínálja és adja el (dumping). Azt nem lehetett remélni, hogy Oroszország végleg megszűnik buzaexportáló állam lenni és így számolni kell azzal, hogy a háboru előtti pozícióját lassanként visszafoglalja.

A nagy exportfelesleg a tengerentuli államoknál is gazdasági bajokat okoztak, mert a buzaárak katasztrófális esését eredményezték, sőt eladatlan készletek maradtak vissza, melyek még a jövőre is károsan befolyásolják az áralakulást. Ennek folytán a tengerentuli államok is belátták, hogy a vetésterületek további növelése végzetes gazdasági következményekkel járhat. Kényszerítő rendszabályokkal beleavatkozni a termelés rendjébe a tengerentuli államoknak nincs módjukban, de az értékesítési nehézségek beviszik majd a köztudatba, hogy a buzatermelés terén mértéket kell tartani. Ezek a nagy horderejű kérdések és az exportfelesleg értékesítésénél mutatkozó nehézségek arra indították az érdekelt államokat, hogy a római nemzetközi mezőgazdasági intézet által folyó évi március havára egybehívott értekezletre képviselőiket kiküldjék. Ennek az értekezletnek a megtartása nagy lépést jelentett előre főleg azért, mert azon 48 állam s ezek között Kanada, Ausztrália, Észak-Amerika, Argentina és Oroszország megbízottai is résztvettek. Miután a tultermelést főleg a tengerentuli államok okozzák, ezek nélkül a kérdést rendezni nem lehet. A konferencia alkalmával a tengerentuli államok képviselői előtt is feltárult a helyzet a magavalóságában s rá kellett jönniök, hogy csak az ő közreműködésükkel lehet a gabonapiacon rendet teremteni.

Ezt tükrözik vissza a konferencia határozatai is. A konferencia ajánlotta a *buzafogyasztás emelését célzó intézkedéseket* és propagandát s a meglevő készletek olcsó áron való eladását. Megállapította továbbá a konferencia, hogy a *vetésterületek apasztására* lenne szükség. Ennek elérésére azonban kényszerrendszabályokat alkalmazni nem lehet, hanem a gazdasági viszonyok nyomásától és a propagandától lehet eredményt várni. Az európai államok leszögezték azt az álláspontjukat, hogy a gabonatermelés jelentékeny apasztását az európai államok mezőgazdasági helyzete nem engedi meg. Végül a konferencia szükségesnek tartotta a *piac megszervezését* s örömmel üdvözölte a londoni konferencia összehívásának tervét. Kiemelte továbbá a *statisztikai adatok és információk gyűjtésének és nyilvántartásának fontosságát* a termelés és piac szempontjából.

A londoni konferencia elé az egész világ nagy várakozással tekintett, konkrét megállapodásokat létesíteni azonban itt sem sikerült.

A piac rendezésére az a mód kínálkozott, hogy az egyes exportállamok részére kontingensek állapíttassanak meg, a melyeket tulépni nem szabad. Miután tudniillik nagyobbak az exportfeleslegek, mint az importállamok szükséglete, a piac egyensúlyozása csak úgy történhetik, ha a szükségletet meg nem haladó mennyiségeket kitevő

kontingensek osztatnak szét az exportáló államok között. Az árakat is csak így lehet tartani, mert ha a kontingensek tullépésével a szállítások meghaladják a szükségletet, ez természetszerűleg az árak esését vonja maga után. A beérkezett tudósítások szerint Amerika nem fogadta el a kontingentálás rendszerét és így a konferencia közvetlen eredményt nem ért el, véleményem szerint azonban mégis közelebb hozta az érdekelteket és utját egyengette a jövőbeli megértésnek.

Ami már most a konferenciáknak Magyarország részére levonható *tanulságait* illeti, mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a *buzaterületek megszorítását* nálunk igen nehéz végrehajtani. Magyarország éghajlata és talajviszonyai különösen alkalmasak a buzatermelésre és ezért ettől a termelési iránytól eltérnie alig lehet. Magyarország buzaterülete a háboru előtt (a mostani területre átszámítva, 1911—15. évi átlagban) 2.672.000 kat. holdat tett ki, 1930-ban a buzaterület volt 2.862.781 kat. hold, a növekedés tehát 7 százalék. A buzaterületek növelésének eltiltása olyan erőszakos beavatkozás lenne, mely a gazdák legnagyobb ellenzésével találkozónék, de különben is az összes területeket fel kellene venni s a termelést mindenütt ellenőrizni, ami sokkal többbe kerülne, mint amennyit az eredmény megér. Kényszerrendszabályokat itt nem lehet alkalmazni, hanem kormányzati intézkedésekkel és propagandával lehet megakadályozni a buzavetésterületek további növelését. Különben kezdjék a redukciót azok az országok, amelyek nagy mértékben és mesterségesen növelték a buzaterületeket s csak ezek után jöhetne a sor Magyarországra, mely földrajzi fekvésénél fogva elsősorban buzatermelő ország. Ugyanis a háborut követő gazdasági helyzet egyik tipikus jelensége, hogy sok állam a mezőgazdaság terén az önellátást akarja megvalósítani (autarchia). E végből hathatósan támogatják a gabonatermelést még olyan területeken is, a melyek e célra egyáltalában nem alkalmasak (Olaszország, Ausztria), ami természetesen kedvezőtlen befolyást gyakorol az exportmennyiiségek elhelyezésére.

A gabonában mutatkozó tultermelés ellensúlyozására szolgál az a tanács, hogy más termelési ágakra kell áttérni. Ajánlják a sörárpa, a takarmánynövények, bab, borsó, különböző magvak, mák, stb. termelését. Ugy áll azonban a dolog, hogy nemcsak a buza, hanem az összes mezőgazdasági termények és termékek ára alacsony s így a buza helyett más költséges termelésekre áttérni kockázatos. Ezeket a termelési ágakat nem lehet továbbá olyan nagy területeken bevezetni, mint a gabonatermelést, úgy hogy jelentékeny változás ez uton sem lenne elérhető.

Marad tehát számunkra főtanulmányként az a következtetés, hogy ha a világpiacon számottevő tényezők akarunk maradni, feltétlenül a *minőség* javítására kell törekednünk. A régi időben is kiváltságos helyzetünket annak köszönhattük, hogy a kitünő minőség kiváltságos helyzetet biztosított a magyar buza és liszt értékesítésének! Emlékezzetek, hogy a magyar buza minőségének kérdése már ezelőtt 30 évvel is felmerült. Az 1900. évi párisi világkiállítás után ugyanis, melyen a buzatermelő országok, mint kiállítók részt vettek, olyan híresztelések keltek szárnyra, mintha a román buza a magyar buzánál jobb lenne. E hírek cáfolatára Darányi Ignác akkori földmívelésügyi miniszter megbízásából *Kossutány Tamás*, a Chémiai intézet igazgatójának felügyelete alatt és közreműködésével teljesített vizsgálatok eredményeként tanulmány jelent meg,

mely a magyar buza minőségének kérdésével részletesen foglalkozik.¹ A vizsgálat mintegy 600 buzamintára terjedt ki s szakszerűleg kimutatja a buzák kémiai és fizikai tulajdonságait. A vizsgálatokból Kossutány azt a következtetést vonta le, hogy az átlagos magyar buza az átlagos külföldi buzánál proteintartalomra nézve mintegy 10 százalékkal többet ér s hogy a magyar buza sikértartalma egyáltalában nem csökkent. Romániára vonatkozólag Kossutány azt a nézetét fejtí ki, hogy némely vidéken teremhet a magyar buzával egyenértékű buza, az Erdéllyel határos megyékben azonban nagyon silány minőségű buza terem. Kossutány hivatkozik a British Baker 1906. évi 13. számában megjelent tanulmányra, melyben részletesen ki van fejtve, hogy a nyirkos időjárás a buza kifejlődésére, különösen a siker minőségét illetőleg nagyon hátrányos. Egészséges és jó minőségű sikerrel rendelkező buza csak száraz levegőjű, napfényes, tehát meleg és nagy termékenységű földön terem. E nélkül a buza lisztjéből készült kenyér nem kél szépen, lapos és lyukacsos. Az angol szaklap különösen a magyar buzából készült lisztet minősíti ilyennek s a román lisztet meg sem említi.

Románia részéről a tanulmányra *Zaharia* egyetemi tanár felelt egy 581 oldalas francianyelvű munkával,² illetőleg ugyan-e tárgynak németnyelvű feldolgozásával.³ El kell ismerni, hogy a románok igen alapos munkát végeztek. 7977 mintát vizsgáltak meg s az eredményt szakszerűen feldolgozták. Különösen azt kifogásolja *Zaharia*, hogy az 1896. évi millenáris kiállítás alkalmával szereplő közepes minőségű román buzát vették összehasonlítási alapul. Ennek a mintának a hektolitersulya 72.9 kg, proteintartalma pedig 11.69 százalék volt, jóllehet *Zaharia* adatai szerint a román buzánál az átlagos hektolitersúly 76 kg, a proteintartalom pedig 13 százalék. A román buzából *Zaharia* szerint mindig nagy volt az export külföldre, mert a malmok nagyon kedvelték. Hivatkozik egy francia szerző, Paul Hirtz munkájára „La valeur nutritive des Blés“, mely szerint a román (moldvai) buza proteintartalma 18.94 százalék, a tiszai buzáé pedig 17.08 százalék. *Zaharia* cáfolja Kossutány azon állítását is, hogy a román buza bánáti vagy tiszai eredetű, mert lehet ugyan, hogy innen is hoztak be vetőmagot, de annak utántermései már teljesen a román talaj és klimatikus viszonyokhoz alkalmazkodtak. Kifogásolja továbbá, hogy Kossutány a mintákat nagy uradalmaktól és földmivesiskoláktól vette, ahol legjobbak a kulturfeltételek. *Zaharia* tüzetesen foglalkozik a meteorológiai viszonyokkal is és kimutatja, hogy Románia klímája a buzatermelésre igen kedvező s hasonló a magyarországi klímához, pedig ettől függ a sikerminőség. Végeredményként azt az álláspontját fejezi ki, hogy a román (moldvai) buza jobb, mint a magyar.

¹ A magyar buza és a magyar liszt. A gazda, molnár és sütő szempontjából. Irta: dr. *Kossutány Tamás*, a magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, az Országos Chémiai Intézet igazgatója. Budapest 1907.

² Le blé roumain. Récoltes des années 1900—1908 par le Dr. All. *Zaharia* professeur de chimie agricole a l'Université de Bucarest 1910. 581 p.

³ Der Rumänische Weizen, Herrn professor Dr. Kossutány zur Antwort. Von Dr. Al. *Zaharia* Professor der Agriculturchemie an der Universität zu Bucarest. 1911. 177 p.

Mindkét részről igen széleskörű és alapos tanulmányokat végeztek, de pozitív eredménye a vitának nem volt és nem is lehetett. Nagyon helyesen állapítja meg dr. *Dégen Árpád* az Országos Mezőgazdasági Kamara által a folyó évben rendezett ankéton tartott előadásában,⁴ hogy miután a buza minőségét elsősorban az éghajlati viszonyok befolyásolják, ezek pedig a két nagy Duna-medencében, melyek egyike Magyarországhoz, a másik pedig Romániához tartozik, hasonló, kétségtelen, hogy mindkét medencében igen jó minőségű buza terem. A vita tehát meddő volt, annál is inkább, mert egyik fél sem terjeszkedett ki annak közelebbi vizsgálatára, hogy milyen volt az exportált buza.

A buzaminőség kérdése a háboru után újra felmerült. A malmok a buzanemesítő vállalatok hibájául rótták fel, hogy a minőség megromlott, mert állításuk szerint a nemesítők csak a mennyiségre dolgoztak s a minőséget elhanyagolták. Ezt a nemesítők tagadásba vették s a malmok hibájául rótták fel a lisztminőség rosszabbodását. mert a háboruban megszokták a buza tulzott mérvű kiörlését. Azt nem lehet elvitatni, hogy közvetlenül a háboru után a mennyiség volt a legfontosabb és így a nemesítők is bőven termő fajtákat igyekeztek kitenyészteni, ezeket keresték náluk s ezekért kapták meg a nemesítői felárat. Amióta azonban a többtermelés helyett a minőségi termelés irányítja a gazdálkodást, a nemesítők is sikérdus buzafajták előállítására törekszenek. A bőtermőséget azért el nem hanyagolhatják, mert csak a magasabb hozam biztosíthatja a jövedelmezőséget, melyre a gazda most jobban rá van szorulva, mint valaha.

A Gabona- és Lisztkisérleti Állomás igazgatója. *Hankóczy Jenő* által még 1928. évben végzett vizsgálatok kiderítették, hogy vannak olyan buzafajtáink, amelyek a Manitóbával versenyeznek, de viszont azt is igazolták, hogy Magyarország területén nagyon sok különböző és ezek között sok silány minőségű fajta is van elterjedve, ami főoka annak, hogy a magyar buza és liszt a külföldi piacokon elfoglalt előnyös helyzetét elvesztette.⁵

Az Országos Mezőgazdasági Kamara által a folyó évben rendezett ankéton *Stux Sándor*, a Fővárosi Malom Egyesület elnöke és *Staub Elemér*, a Magyar Mezőgazdasági Kiviteli Intézet igazgatója, tapasztalataik alapján megállapították, hogy a magyar buza minősége megromlott s különösen az 1930. évi termés nem sikerült. Ennek felismerése kötelességévé teszik a kormánynak és gazdátársadalomnak, hogy a buzaminőség javítása érdekében minden lehetőt elkövessen. Ezt el lehet érni a megfelelő buzafajtákkal. Eltekintve ugyanis a kedvezőtlen időjárás által okozható károktól, jóminőségű buzát csakis a megfelelő fajta kiválasztásával lehet termeszteni. Befolyással bírnak a termésre a következő tényezők: éghajlat, a föld termő ereje és kulturállapota, az elővetemény, de legfontosabb a fajta kiválasztása.

A minőségbuza termesztése az export szempontjából döntő jelentőségű, a külföld a jóminőségű, sikérdus buzát és lisztet keresi.

⁴ A magyar buzatermelés irányelvei. Az Országos Mezőgazdasági Kamara kiadványa. 1931.

⁵ A magyar buza minősége, ára és értékesítése. A Magyar Közgazdasági Társaság ankétje. 1930. (Közgazdasági Könyvtár. IX. kötet.)

A siker minősége biztosítja a liszt vízfelvevő képességét s a süthetőséget. Vagyis ilyen lisztből lehet izletes kenyeret és finom süteményeket előállítani. Ilyen búzát vesz elsősorban a külföld, mert erre van szüksége, hogy hozzákeverje az ott termesztett másodrendű minőségű búzához.

A földművelésügyi minisztérium a jó búzafajták elterjesztését *vetőmagcsere* útján kívánja elérni. A minisztérium a nemesítő vállalatoktól szerzi be a nemesített buza (s egyéb) vetőmagvakat, fizeti a nemesítő felárat és a szállítási költségeket, ellenben a gazdák csak a tőzsdei árat fizetik. Ennek az akciónak az egész országra kiterjedő végrehajtásához, az államháztartás mai helyzete mellett nincs elég fedezet, úgy hogy ezen az uton még 10 év alatt sem lehet teljes eredményt elérni. Felmerült tehát az a terv, hogy a gazdák önkéntes közreműködésének igénybevételével hajtassék végre a megfelelő fajtáknak az egész országban való elterjesztése. E végből a földművelésügyi miniszter az országot az éghajlati és talajviszonyoknak megfelelően körzetekre osztja fel, minden körzetre megállapítja az ott termesztendő legjobb fajtákat s megfelelő módon ellenőrizteti, illetőleg ahol szükséges, anyagi támogatással elősegíti, hogy csak ezeket a fajtákat termesszék az illető körzetben.

Természetes, hogy a magyar buza problémája nem merül ki a minőség kérdésével, az *értékesítés megszervezése* éppugy ide tartozik. Azok a nehézségek azonban, melyeket a nagy verseny, másfelől pedig az európai államok elzárkózó politikája idéztek elő, a gabonaértékesítésre vonatkozólag különböző terveket keltettek életre. Így felmerült a *monopólium* terve. E terv ellen nagyon sok érvet lehet felhozni, de főleg azt, hogy visszahozná a kötött gazdálkodást s hogy az a nagy költség, amelybe egy ilyen szervezet kerül, nem áll arányban az elérendő céllal. Még nem vagyunk elég messze a háborútól, hogy ne emlékezzünk vissza azokra az igazságtalanságokra és vexaturákra, melyeket a kötött gazdálkodás okozott s a Haditermény monstruózus s költséges szervezetére, melynek likvidációja még most sincs befejezve. A monopóliummal magával az importállamokkal való megállapodás nélkül semmit sem lehet elérni. S előrelátható, hogy a monopólium bevezetésére az érdekelt államok azzal felelnének, hogy ők is áttérnének erre a rendszerre.

Természetesen, ha úgy képzeljük a monopóliumot, hogy az állam a gabonaféléket lehetőleg magas áron felvásárolja, a fogyasztás ellátásáról, valamint az exportálható mennyiségek elhelyezéséről pedig saját számlájára gondoskodik, ez lehet a gazdák s a fogyasztók részére előnyös megoldás, de ez olyan anyagi áldozattal jár, mely nemcsak Magyarország, hanem bármely győző állam erejét is meghaladná.

A gabonamonopólium tervét tehát véleményem szerint általános közgazdasági szempontból, valamint hazánk viszonyait tekintve, ki kell vonni a diskusszióból.

A londoni búzakonferencia meggyűlése kétségkívül lényeges fordulatot jelent a gabonaértékesítés terén. Ha a londoni konferencián az exportálható kontingensek megállapítására nézve meg egyezés jött volna létre, a kormányoknak bizonyára garanciát kellett volna vállalniuk a kontingensek betartásáért. Ebből folyik, hogy az export lebonyolítása állami vagy államilag ellenőrzött szervezet útján történt volna, mert a kormányzat csak ilyen módon tudja az

exportot irányítani és ellenőrizni. A kontingensek megállapítása maga után vonja az exportmonopóliumot.

Export kontingensek megállapításának hiányában azonban nincs semmi akadálya annak, hogy a buza értékesítésének lebonyolítása a szabadkereskedelem útján történjék.

A gabonavilágpiac szervezésére vonatkozó tárgyalások nem vezetvén eredményre, ma is az a helyzet, hogy miután a buzaárak esését a tengerentuli államok tultermelése és az ott felhalmozott készletek okozzák, a fogyasztás emelkedésétől és a termelés korlátozásától várható a helyzet javulása, hacsak egy rossz termés nem okoz változást.

Ami pedig Magyarország érdekeit illeti, miután a külföld elsősorban jó minőségű sikérdus buzát és ebből készült lisztet keres, hazánkban egyöntetű jó minőségű buza termesztésére kell törekedni. e végből a megfelelő buzafajták elterjesztéséről kell gondoskodni.

Tóth Jenő.

A csepeli kikötő első üzletéve.

A budapesti vámmentes kereskedelmi és ipari — ugynevezett csepeli — kikötőnek 1929/30. költségvetési évről szóló jelentése alapján a gazdasági közvélemény most jut először abba a helyzetbe, hogy e nagyszabású létesítmény közgazdasági jelentőségéről egy teljes üzletév forgalmi és pénzügyi eredményei alapján képet alkosson.

Az új kikötő tudvalevőleg a gazdasági köröknek több évtizedes sürgetése után jött létre és kiépítése ma is folyik. Noha a tervek már a háboru előtt elkészültek és behatóan tárgyalattak, számos késleltető, sőt utóbb már el sem hárítható körülmény folytán a használatra kész létesítmények (petroleumkikötő és a vámmentes kikötő a gabonátárházzal és rakodószínekkel) oly időben adtak át a forgalomnak, amikor már teljesen mások voltak a gazdasági viszonyok, mint a tervezés idejében. A békekötések okozta struktúra-változások, a Duna jogi helyzetének az új parti államokra darabolt-ság folytán előállott komplikáltsága és forgalmának a felénél kisebbre való meredek visszaesése mellett, az utódállamok által protekcionált kikötők versenye folytán mindenképpen kedvezőtlen kilátásoknak nézett elébe a csepeli vállalkozás.

1928 október 28-án nyílt meg a vámmentes kikötő és tényleges igénybevétele az egész első féléven át szó sem volt. A forgalom hiánya tehát kezdetben igazolni látszott azokat, akik eleve kételyüket nyilvánították az új létesítmények prosperitását és a befektetett, körülbelül 30 millió pengőnyi tőke gyümölcsözhetőségét illetően. A gazdasági érdekképviselők is behatóan foglalkoztak a kikötő gazdasági kihasználásának kérdésével és tüzetesen rámutattak azokra a tennivalókra, amelyek a forgalomnak a kikötőbe terelése érdekében szükségesek. Megjegyezzük, hogy bár az érdekképviselők javaslatai mindmáig csak részben valósítottak meg, azok, amelyek végrehajtottak, az eredményekből kitűnőleg helyeseknek mutatkoztak.

Ilyen körülmények között fokozott érdeklődéssel várta a gazdasági közvélemény a kikötő első beszámolóját, mely az állami bud-

get beosztását követve, az 1929 július 1-től 1930 június 30-ig terjedő költségvetési évet öleli fel. (Az addig terjedő csonka évnek csak utolsó hónapjaiban indult meg a forgalom, tehát ez az első teljes üzletév, mely áttekintés alapjául szolgálhat. A csonka évben egyébként sem a nyílt rakterületeken, sem a gabonatárházban jóformán egyáltalában semmi forgalom sem volt.) A jelentés foglalkozik a kikötő létesítésének előzményeivel is és itt felhossa azokkal szemben, akik az új vámmentes kikötő létjogosultságát és működésének várható eredményességét vitatták, hogy a kikötő nemcsak a Magyarországon át irányuló és hajóról vasutra vagy viszont való közvetlen átrakást — esetleg közbeni tárolást — igénylő *tranzitó forgalom* lebonyolítására hivatott, hanem, hogy az elavult budapesti kikötő- és átrakóberendezések tökéletesítése folytán a *hazai áruforgalom lebonyolításában* is fontos szerep vár rá; annál is inkább, mert kedvező vasuti és hajózási tarifális pozíciója, továbbá raktárvállalatának mérsékelt díjtételei folytán költségmegtakarításokat tesz lehetővé.

A kikötőnél, mint forgalomgazdasági intézménynél döntő súllyal esik latba a *vasuti és hajózási díjszabási helyzete*, hiszen jó részben ez determinálja azt, hogy az áruküldeményeknek a kikötőn át való irányítása vagy tárolás végett odaállítása és onnan való továbbfuvarozása gazdaságos-e. Területén külön vasuti és hajózási állomás (elszámolóhely, ill. ügynökség) állíttatott fel „Budapest-Kikötő“, ill. „Budapest-Vámmentes Kikötő“ elnevezéssel. *Ezek az állomások a budapesti tarifaparitást élvezik*, vagyis díjszabási szempontból egyenlősítettek a többi budapesti vasuti, ill. hajózási állomásokkal. A forgalom szempontjából lényeges cikkekre nézve a Kikötő állomás a különböző közvetlen vasuti köteléki árudíjszabásokba is felvételre került, ami direkt díjszámítást és a szóba jövő küldeményekre nézve a kötelékeknek igénybevétele lehetővé teszi; ugyanez a helyzet az exportkedvezmények tekintetében. A kikötőnek mint tárházintézménynak szempontjából elsőrendűen fontos reexpedíciós kedvezmények, melyek a fuvar megtörése folytán előálló fuvardíjtöbbletet a szállító felekhez visszajuttatják, kiterjesztették a kikötőre is, ami által az igénybevétel nem jár a fuvardíj emelkedésével, ami egyébként újból való feladásnál a díjszabások jelenlegi felépítésénél fogva szükségszerűleg felmerülne.

A jelentés egész röviden említi csak az 1930 június 1-én életbe lépett *dunaátrakodási köteléki árudíjszabást*, aminek oka nyilván az a technikai körülmény, hogy csak a jelentési időszak utolsó hónapjában érvényesült. Végeredményben azonban a kikötő általános megítélésének nézőpontjából kétségkívül könnyítést jelent a fuvaroztató felek és előnyt a kikötő számára, mert közvetlen fuvarlevéllel egységes szabályok szerint való szállítást tesz lehetővé a fuvarozásnak úgy vasuti, mint dunai szakaszán. A közvetlen átrakás a raktárforgalom mellett is jelentős, hiszen a kikötőből egy év alatt elszállított áruk valamivel több mint másfél millió métermázsányi tömegében, a közvetlen átrakási üzletág közel 700 ezer métermázsával szerepel. A vámmentes kikötő 1929/30. évi forgalmának adatait egyébként üzletágak és közlekedési eszközök szerint a következőkben foglalhatjuk össze:

Üzletág	É r k e z e t t				E l s z á l l i t t a t o t t			
	hajón	vasu- ton	fuvar- ral	össze- sen	hajón	vasu- ton	fuvar- ral	össze- sen
m é t e r m á z s a								
Darabáruraktár ..	76.927	76.931	3.087	156.945	78.325	57.240	34.428	169.993
Nyílt rakterület .	498.565	19.436	996	518.997	1.861	13.940	297.699	313.480
Gabonatárház	117.552	279.989	3.810	401.531	344.753	64.542	2.984	412.279
Közvetlen átrakás	472.707	213.608	3.382	689.697	203.251	435.280	51.166	689.697
Összesen ...	1,165,651	590,064	11.275	1,763 990	628.170	571.002	386.277	1,585,449

Az új kikötő vámhelyzete szempontjából nem tévesztendő szem elől, hogy az ugynevezett vámmentes kikötő tulajdonképpen *nem vámmentes szabad kikötő* a szónak tudományos és európaszerte használatos értelmében, mert nem az egész kikötő nyilvánított vámmentes szabad kikötővé, hanem *csupán a vámmentes raktározás* lehetősége biztosított vámraktárak, ill. ily jellegű nyílt rakterületek létesítése folytán. Ennek oka, hogy a kikötőben a tranzitó forgalom aránylag csekély és a hazai export és forgalom lebonyolítására is szolgál; másik oka — bár erről a jelentés nem tesz említést — bizonyára pénzügyi, amennyiben a vámközegeknek nagyobb létszáma volna szükséges egy vámkülföld jellegű kiterjedtebb terület szoros vámfelügyelet alatt tartására, ami pedig a mai forgalom szerényebb méretei és jellege mellett nem fizetődne ki.

Piaci szempontból jelentős volt, hogy az 1929. évi terméssel kezdődőleg a budapesti áru- és értéktőzsde tanácsa a kikötő tárházát teljesítő helyül elismerte. A közraktári jegyek hitelműveleti felhasználását illetőleg akadály volt, hogy a kikötő előlegeket nem folyósíthatott, mert a Magyar Nemzeti Bank alapszabályai értelmében állami üzemnek hitelt nem nyújthat. Ezt úgy hidalták át, hogy a warrantokat budapesti elsőrangú intézetek előlegezik meg és általuk girálva természetesen a Nemzeti Bank is honorálhatja.

Az *üzleti szervezet* fejlődése tekintetében kiemelendő a *hűvellesztítő és osztályozó berendezés*, mely az idegen tisztátalanságtól mentesítést, a legélesebb osztályozást s appetáló kezelést is lehetővé teszi. A *zsízsiktelenítő* berendezés cyánhidrogénes eljárással borsó- és lencseküldemények céljára szolgál. E két berendezés *kiemelkedő jelentőségű Középeurópában* úgy teljesítőképessége, mint tökéletessége folytán.

A kikötő forgalmi adataiból kiemeljük, hogy a tárházban az 1929/30. évben összesen 401.092 q gabona tároltatott be, amely mennyiségből 337.737 q esik az augusztusi és szeptemberi betárolásra. Ezzel a gabonatárház színültig megtelt és mivel az akkor kezdődő gabonakrizis folytán a kereskedők a betárolt árut egészen tavaszig ott tartották, nem került sor a többszörös kihasználásra, de ez nem is volt szükséges.

Egy új intézmény elsőéves *pénzügyi eredményei* nyomán alapos véleményt alkotni nem lehet. Az előirányzott 470 ezer pengő helyett 776 ezer pengő tényleges kiadás volt, amit a jelentés azzal

magyaráz. hogy az első költségvetésnél a várható bevételek és kiadások minden tapasztalati támpontot nélkülöztek. Örömmel regisztrálhatjuk azonban, hogy a bevételek a kiadásoknál mutatkozó óriási eltéréssel lépést tartottak, sőt a költségvetési év 13.452.76 P felesleggel zárult. A kiadások oldalán ki kell emelni, hogy jelentős beruházások is bennfoglaltatnak; viszont a bevételek megítélésénél figyelembe veendő, hogy két irányban is konjunkturális tényezőkre vezethetők vissza. *A gabonatárház jövedelmezőségét a gabona értékesítésében beállott és váratlanul ható fennakadására lehet visszavezetni*, minek folytán a nagy készletek a tárházban rekedtek. Amilyen hátrányos volt ez persze általános szempontból, annyira kedvezett a tárháznak és miközben mindenki más — termelő és kereskedő — vesztett vagy kockázatos spekulációkba bocsátkozni kényszerült, addig a tárház 100%-os kihasználás mellett biztos bevételhez jutott. Az egyéb tároló helyek kihasználása pedig a rendkívül enyhe télnak köszönhető. A tüzelőanyagkereskedők ugyanis, kik a kikötőben megtelepedtek, — minden számottevő cég e szakmában — a bányáktól a küldeményeket átvenni kényszerültek, viszont azt a melegebb időjárás folytán csak kis részben adhatták el és ez a kikötői tárolók nagy mértékű igénybevételére készítette őket.

Mindkét körülmény rendkívüli konjunkturális, még pedig raktárüzleti szempontból kedvező konjunkturális jelenségnek tekintendő és így a bevételi oldal stabilitása szempontjából állandósulására számítani nem lehet. A jelentés pénzügyi részének áttekintés szempontjából való hiányossága, a részletek mellőzése folytán nem állapítható meg, hogy mily tételekből tevődnek össze a kiadások és bevételek, a globális számadatokból pedig valószínűnek tetszik, hogy a fenti nyereséges elszámolásnál *a befektetett tőke kamatai nem vétettek számításba*, mert ezek figyelembevételével erősen veszteséges lett volna a mérleg.

Nem szabad megfeledkezni azonban arról, hogy ily közcélú intézménynél magángazdasági mértékkel mérni nem lehet és a kikötő hasznosságából mitsem von le, ha nem járadékhozó. Nem is célja, hogy az államnak külön jövedelmet biztosítson, hanem hogy a hazai közgazdaságnak rendelkezésére álljon. Hiszen mióta Fiumét elvesztettük, tulajdonképpen Csepel az egyetlen kikötőnk, melyet sajátunknak mondhatunk és amely — bár kerülő uton — biztosítja a közvetlen vízi utat a tengerentúlra is. A kikötő forgalmát bizonyára emelné a *komphajó* tervének megvalósítása, mely a Dunát a levantei államokkal való forgalomba bekapcsolná és egyes technikai megoldásával a folyamon fuvarozott áruknek a tengeren átrakás nélkül való továbbfuvarozását (és viszont) tenné lehetővé. A régóta kívánt *kikötőbizottság* megalakítása ugyancsak nem válna kárára a kikötő fejlesztésének, mert a mai szétágazó és különálló működési köröket egységes kikötőpolitikában koncentrálhatná. Ez alkalommal meg kell említenünk, — bár nem a raktárvállalatra, hanem a kormánybiztosságra tartozik — hogy kívánatos volna az *ipari kikötő* építésének mielőbbi befejezése. A munkálatok meglehetősen lassan haladnak előre, holott azok elkészültéig a csepeli kikötő-komplexum gazdasági jelentőségéről teljes képet alkotni nem lehet.

Mindent összevéve, tárgyilagosan meg kell állapítani, hogy a

kikötő első évéről szóló beszámolót örömmel fogadhatja mindenki, aki a magyar gazdasági élet alakulását érdekelni figyeli, mert kitűnik belőle, hogy az ország egy olyan új intézménnyel gazdagodott, mely életképességét a legnehezebb viszonyok között bizonyította be és amelynek — nézőszempontunkból ennél is fontosabb — fejlődőképességét biztosítja, hogy állami üzem léte is agilis, körültekintő és az élettől kapcsolatot tartó üzempolitikát folytat, melynek gyümölcseit a következő jelentési években nemcsak a kikötővállalat, de kétségkívül a hazai közgazdaság is élvezni fogja.

Schäfer László.

Könyvismertetések.

Braun, Martha Stephanie: Theorie der staatlichen Wirtschaftspolitik. — Leipzig und Wien, Franz Deuticke. 1929. X. 234. o.

A modern közgazdasági kutatás egyik fontos jellemvonása az a törekvés, amely az elmélet eredményei és a gyakorlati gazdasági élet tapasztalatai között helyenként fennálló ürt akarja áthidalni és egyuttal az elméleti megismeréseket gyakorlati alkalmazások révén gyümölcsözteti. E szempontból különösen az amerikai irodalom válik ki, ahol a rendelkezésre álló gazdag statisztikai anyag is nagyban hozzájárul az ilyen célok megvalósításához. Ezzel szemben a német közgazdaságtani irodalomban az elmélet és a gyakorlat között oly kívánatos szorosabb együttműködés még aránylag csak sokkal kisebb mértékben érvényesül. Már ezért is igen figyelemreméltó kísérletnek kell tekintenünk a jelen könyvet, amelynek főcélja a modern árelmélet eredményeinek a gazdaságpolitika körében való következetes alkalmazása. A szerző azonban munkájában nem terjeszkedik ki a gazdaságpolitika egész hatalmas területére, hanem csak az állami, illetve közületi, tehát törvényes szankcióval rendelkező testületek gazdaságpolitikájával foglalkozik.

Vizsgálatait a különböző gazdaságpolitikai célkitűzések taglalásával vezeti be. Ezek szerint részben tisztán gazdasági alapra helyezkednek, részben pedig valamilyen formában technikai, illetve szociális szempontokat is tartalmaznak. Az első csoportba tartozik *Sax E.* kísérlete, aki a közületi és egyéni szükségletek párhuzamos kielégítése alapján a gazdaságpolitikát épügy determinálnak tekinti, mint a forgalmi gazdaság lefolyását. A szerző itt helyesen mutat rá, hogy a közület ugyan bizonyos, már megállapított szükségleteket a gazdálkodó egyénekhez hasonlóan elégít ki, de hogy mi tekinthető közületi szükségletnek, az nem az egyesek gazdasági elhatározásától, hanem elsősorban egyes csoportok, esetleg valamilyen többség hatalmi befolyásától függ; ez a politikai befolyás egyébként az egyes közületi szükségletekkel kapcsolatos értékelésre is kiterjed.

Miután így a gazdaságpolitikai célkitűzés tisztán gazdasági alapon nem dönthető el, a szerző a technikai elemeket tartalmazó célkitűzésekkel foglalkozik. Ilyen pl. *Philippovich* álláspontja, aki szerint a gazdaságpolitika célja a produktivitás, illetve a rendelkezésre álló anyagi javak mennyiségének fokozása. Tekintettel azonban arra, hogy a fokozott termelés mellett széles néprétegek reáljövedelme még nagyon alacsony lehet, hozzáteszi, hogy emellett az általános életszínvonal emelése is szükséges. Ez utóbbi szempont tehát már szociális jellegű s általában megállapítható, hogy a technikai színezetű célkitűzések szociális elemekkel párosulnak.

List nyomán nagy szerepet játszik az a gondolat, hogy a gazdaságpolitikának az összes produktív tényezők kifejlesztésére kell törekednie. Így különösen olyan termelési lehetőségekkel kapcsolatban, amelyeket az egyes gazdálkodó egyének vagy nem látnak, vagy amelyek kifejlesztéséhez nem rendelkeznek a szükséges eszközökkel. E felfogás szerint a magángazdaságok inkább csak a pillanat érdekeit tartják szem előtt, míg a távolabbi jövőre kiterjedő intézkedések az állam feladatát képezik. Mivel azonban a magángazdaság is nagy mértékben a jelen és a jövő eshetőségeinek figyelembevételén alapszik és a kamatláb által a jövőre irányuló magángazdasági tevékenység is szabályozódik, nem mondható, hogy a magángazdaság tisztán csak a jelen szempontjait venné figyelembe. Ha tehát a közület bizonyos, a távolabbi jövőre irányuló intézkedést tart szükségesnek, akkor tisztán gazdasági alapon mérlegelve, ezt nem tarthatja sürgősebbnek, mint az egyesek s így csak kulturális és szociális szempontok lehetnek azok, amelyek az ilyen intézkedéseket a magángazdasági mértéken túlmenő terjedelemben jogosultakká tehetik. Hasonlókép *Keynes*, *Pigou* és *J. M. Clark* javaslataira nézve is a szerző megállapítja, hogy ezek sem tisztán gazdasági megfontolásokból táplálkoznak.

Mindezek alapján a szerző arra az eredményre jut, hogy a gazdaságpolitikai intézkedések céljának megállapítása, illetve a kitűzött célok helyességének eldöntése nem tartozik a gazdaságpolitika szoros értelemben vett kutatási területéhez. Ez tehát nem tekinthető a helyes gazdasági célkitűzések tudományának. A gazdaságpolitika tudományának főfeladata a szerző szerint azoknak a törvényszerűségeknek a megállapítása, amelyek alapján a törvényes szankcióval bíró közületek intézkedései a gazdasági életre kihatnak. A gazdaságpolitika területének ilyen körülhatárolása természetesen oda vezet, hogy sok olyan probléma, mint pl. az adók áthárítása, felszivódása stb., amelyek rendszerint a pénzügytan keretében nyernek elintéztést, a gazdaságpolitikába kerül.

A szerző röviden foglalkozik az árelmélet főbb eredményeivel, amelyekre további megfontolásait építi. Így hangsúlyozza az árak kölcsönös összefüggését, amint azt különösen *Cassel* egyenletrendszere kifejezésre juttatja. Ugyanakkor azonban nagy fontosságot tulajdonít az árhatároknak, amelyek fellépése bizonyos árak módosulását teszi lehetővé anélkül, hogy a javak mennyiségei és a többi árak lényegesen változnának. Különösen fontos az árhatárok figyelembevétele a térbeli és időbeli szempontból nem teljesen áttekinthető piacok és monopolisták között lefolyó cserék esetében.

Az árelmélet alapján a szerző igen szellemes és áttekinthető osztályozását adja a gazdaságpolitikai intézkedéseknek. Lehetséges ugyanis, hogy ezek közvetlenül a keresletre, illetve a kínálatra, tehát az áralakulás alaptényezőire gyakorolnak befolyást, amennyiben azok terjedelmét és irányzatát változtatják meg. Más esetekben pedig magukra az árakra irányul az intézkedések módosító hatása. Az így fellépő változásokat a szerző az u. n. variációs eljárás alapján határozza meg, azaz a statisztikai egyensúly keretében egy-egy tényező változásának a többire gyakorolt hatását vizsgálja.

A kereslet befolyásolása leginkább úgy valósul meg az egyes gazdaságok keretében, hogy vagy a jövedelem egy részét meghatározott célra, pl. valamely termelési eszköz felhasználására kell for-

ditani, vagy a jövedelem egy részét félre kell tenni, pl. a társadalmi biztosítás esetén. Ide tartoznak tehát pl. az agrárpolitikában a tagosításra, talajjavításra és állategészségügyre, továbbá az erdők kihasználására vonatkozó előírások. Hasonlóképp az építkezési szabályok. Különösen fontos itt a társadalombiztosítás kérdése. A szerző ezzel kapcsolatban igen helyesen kifejti, hogy a szociális biztosítás bevezetése a termelésben bizonyos átrendeződést okozhat, mivel a biztosítási díj elvonása folytán bizonyos rétegek fényűzési cikkekre irányuló kereslete csökken, ugyanakkor azonban a létfenntartási szükségleteket kielégítő áruk kereslete nő, amennyiben oly egyének, aki régebben szegénygondozásra szorultak, most életjáradékuk folytán legalább a létminimummal rendelkeznek. A kényszerbiztosítás így a szükséglet-kielégítésben bizonyos egyenletességet idéz elő anélkül, hogy a termelést károsan befolyásolná. A keresletet befolyásolja továbbá a jövedelmi adó is, amennyiben ennek kivetésével az egyéni kereslet terjedelme és ezáltal annak összetétele is módosul. Végül itt foglalkozik a szerző a munkanélküliek segélyezésének kérdésével. Kár, hogy e rendkívül aktuális kérdést csak igen vázlatosan tárgyalja. Talán ez okozza, hogy az u. n. produktív munkanélküliség jelentőségét véleményünk szerint kissé alábecsüli.

A kínálatot befolyásolják pl. a külföldről importált áruk mennyiségére vonatkozó előírások, behozatali és fogyasztási tilalmak. Elsőrangú fontosságuk a munkakínálatra vonatkozó korlátozások pl. éjjeli munka tilalma, a munkaidő megrövidítése. Különösen az utóbbi kérdés behatóbb vizsgálata igen érdekes és aktuális lett volna. A szerző itt arra az eredményre jut, hogy a munkaidő megrövidítése végeredményben a munkabér csökkenésére vezet.

Kezdetben ugyan szerinte a munkaidő megrövidítése következtében a munka határtermelékenysége nő és így a munkabér is emelkedett, azonban a munka megdrágulása folytán helyét sok esetben a beruházott tőke foglalja el és így a kevesebb összmunkamennyiségnek megfelelően a kifizetett bérösszeg kisebb. Hogy ennek sok esetben épp az ellenkezője következhet be, az belátható, ha a munkakínálat és kereslet, továbbá a gyártott termékek keresletének eliszticitásaira nézve fennforgó lehetőségeket vesszük tekintetbe. Lehetséges ugyanis, hogy egyes iparágakban a munkabér emelkedése nagyobb mértékű, mint a teljesített munka csökkenése és így itt a munkabérösszeg emelkedik, feltéve, hogy a munkaidő-rövidítés folytán a termelésben nem csökken. A kérdés hozzávetőleges vizsgálata is mindenesetre jóval részletesebb analízist igényel, mint azt a könyvben találjuk. A kínálatot befolyásoló intézmények és rendszabályok közé tartoznak a hitbizományok, a földbirtok öröklésére vonatkozó törvények, bizonyos iparok képesítéshez való kötelezése. Fontos szerepe van még a kínálat befolyásolásában az állami monopóliumoknak és üzemeknek.

A gazdaságpolitikai intézkedések másik nagy csoportjába sorozza a szerző azokat, amelyek közvetlenül az árak módosítására vezetnek, ilyenek az ármegegyeztetések, továbbá bizonyos adók és vámok. Az ármegegyeztetésekre nézve a szerző kimutatja, hogy a már kialakult ártól nagy mértékben eltérően megszabott árak esetén az eddig fennálló kereslet és kínálat nem tarthat egyensúlyt; s az ármegegyeztetés hatására így bekövetkező változások lényegesen

függnek a kereslet és kínálat elaszticitásától. Végső konklúzió gyanánt megállapítható hogy egy maximális ár megszabása a kereslet tartózkodására vezet. Ha azonban az árhatárok közé esik a megszabott ár, akkor irányító hatása lehet az áralakulásban.

Részletesen foglalkozik a könyv az adók, vámok és prémiumok által okozott árváltozásokkal. E célból, az angol és amerikai irodalomban elterjedt grafikus módszerrel, a keresleti és kínálati görbék segítségével vizsgálja, hogy a növekvő és csökkenő önköltségekkel dolgozó vállalatok esetén az adók és prémiumok milyen hatást gyakorolnak az áralakulásra. Itt *Marshall* és *Pigou* nyomán arra az ismeretes eredményre jut, hogy a csökkenő önköltséggel dolgozó üzemek termékeinek megadóztatása esetén az ár nagyobb mértékben növekszik, illetve termelési prémiumok adása esetén csökken, mint az adó, illetve prémium. A szerző itt szembeszáll *Marshall* és *Pigou* azon javaslatával, hogy ezek alapján az ilyen iparágak megfelelő prémiumokkal való támogatása a közületre előnyös, mivel az árak a prémiumoknál nagyobb mértékben csökkennek. Kétséggkívül sok igazság van a szerzőnek abban a megállapításában, hogy degresszív költségek mellett dolgozó vállalat nem használja ki egész teljesítőképességét, tehát tőkeberuházása a gazdasági helyzetnek nem megfelelő. A szerző szerint sok ilyen tulkapitalizált üzem az olcsó kamatláb idején keletkezik; ha már most az állam az ilyen üzemeket támogatja, akkor ezzel esetleg a termelés ilyen aránytalanságaiból származó válságok javulását gátolja, amennyiben így az aránytalan investícióknak a megváltozott helyzethez való alkalmazkodását akadályozza meg. Mint látjuk, szerzőnk dinamikai szempontból itéli meg a kérdést, míg *Marshall* és *Pigou* inkább stacioner viszonyokat tartanak szem előtt, különben az ábrák is, amelyekből következtetnek, csak statikai helyzetre érvényesek. Egyébként fontos itt még az a szerző által figyelembe nem vett körülmény, hogy egyes iparágak egészben véve csökkenő árak mellett terjeszthetik ki termelésüket, míg az egyes vállalatok növekvő önköltségek mellett dolgoznak. Ez a *Marshall* által bevezetett belső s külső megtakarítások (internal, external economies) megkülönböztetésében nyeri magyarázatát. Ennek behatóbb figyelembevételére esetén a szerző következtetései jelentékeny mértékben módosulnak.

Igen behatóan foglalkozik a könyv a különbozeti járadékok megadóztatásával. Ezek az árelméleti szempontból azért fontosak, mert elvonásuk a keresletet és így az árat nem befolyásolja, más szóval tehát ezek az adók csak nehezen, vagy egyáltalán nem háríthatók át.

Röviden tárgyalja a szerző a vámok hatását is. Itt helyesen emeli ki, hogy különösen kis államok esetében a vámok súlyos megterhelést jelentenek a fogyasztókra nézve, mivel a külföld itt nincs annyira érdekelve, hogy a vámtéher egy részét magára vállalja. Hangsúlyozza továbbá a vámok kartellfejlesztő hatását.

A könyv végén a szerző tiltakozik az ellen az olvasóban esetleg felmerülő vélemény ellen, mintha a gazdaságpolitikát, azaz a gazdasági életbe való beavatkozást tulságosan kétkedő szemmel nézné. Tény azonban, hogy a legtöbb esetben inkább a be nem avatkozás, mint a beavatkozás álláspontján van. Ezt részben arra lehet visszavezetni, hogy oly intézkedéseknél, amelyekre nézve maga is

megállapítja, hogy nem tisztán gazdasági alapon indokolhatók. csak azok gazdasági következményeit mérlegeli és ezek alapján mond róluk ítéletet, anélkül, hogy ezek szociális vagy kulturális következményeire tekintettel lenne. Mivel a szerző feladatkörét csak a gazdaságpolitikai intézkedések gazdasági hatásainak vizsgálatára korlátozza, ez ellen nem is lehet észrevételt tenni. Csakhogy éppen ezért a különböző intézkedések minden következményét figyelembevevő és a közület szempontjától végső értékének megállapítása nem lehet feladata. Hiszen ő maga is hangsúlyozza, hogy a gazdaságpolitika tudományát minden értékeléstől mentesen (ez alatt természetesen nem a gazdasági értékelést értve) kell felépíteni, hogy az éppen olyan objektív analízise legyen a feladatkörébe tartozó jelességeknek, mint a biológia vagy a kémia. Ezért fontos e tudomány ismerete a gyakorlati államférfiu számára; minél pontosabban ismeri a különböző intézkedések várható hatását, annál biztosabban fog tudni cselekedni bármilyen cél érdekében. Számára e tudomány ugyanazt jelenti, mint a stratégia a hadvezérnek. A szerző nagy érdeme annak igazolása, hogy a modern árelmélet igen sok utmutatást ad a gazdaságpolitika ilyen szellemben való tudományos művelésére s egyszersmind rendkívül logikus és áttekinthető rendszert szolgáltat a gyakorlati élet egyébként olyanynyira bonyolult jelenségeinek osztályozására. Az éles logikai s analitikai készséggel megírt és sok helyt eredeti beállítású mű a német elméleti közgazdasági irodalomnak értékes gazdagítását jelenti.

Theisz Ede.

A magyar buza termelés irányelvei. Az Országos Mezőgazdasági Kamara kiadánya. 1931. 408. l.

Ha az Országos Mezőgazdasági Kamara által ez év január-február hónapjában tartott értekezleten elhangzott előadásokat és hozzászólásokat magában foglaló vaskos kötetet, a „*Magyar buza-termelés irányelveit*“ elolvassuk, akkor az első benyomás az lesz, hogy a magyar buzatermelés eddig követett és ezután követendő irányelvei nemcsak, hogy eldöntve nincsenek, hanem még meghatározva sincsenek kellőképen. Az érdeklődés tárgya és a vita anyaga az Országos Mezőgazdasági Kamara buzanapjain is az volt, ami a Magyar Közgazdasági Társaság múlt évben tartott buzaankétjén és a szakelőadók is jórészt ugyanazok voltak. A magyar buzatermelés irányelvei úgy, ahogy azok az előadásokat és felszólalásokat magában foglaló kiadványból eléink tárulnak, éppen olyan kevésbé alakultak ki egységesen az Országos Mezőgazdasági Kamara ankétjén, mint ahogy a Közgazdasági Társaság ankétjén is megszólók voltak a vélemények.

És mégis: a magyar mezőgazdaság életébe vágó kérdésről, a buzakérdésről rendkívül sok érdekes megállapítás, számadat, kutatási eredmény, felfogás, javaslat hangzott el és ezek bizonyára hozzá fognak járulni a kérdés tisztázásához. Ezen az értekezleten is a tárgyalás, sőt a vita tengelyében a magyar buza minőségének kérdése állt és sajnos, hogy a tudomány és a gyakorlat emberei ezek után sem kerültek egy platformra. Így Dégen Árpád, mezőgazdasági kísérletügyi főigazgató előadásában nem foglalt olyan hatá-

rozottan állást abban a vitában, hogy a *nemesített buza bőtermése mellett annak minősége is emelhető-e*, sőt előadásának bevezető részében azt mondotta, hogy „ugy elméleti, mint gyakorlati szakembereink nagy részének nézete megegyezik abban, hogy nagy általánosságban a belterjesebb műveléssel romlik a buza minősége“. *Hankóczy Jenő*, a gabona- és lisztkisérleti állomás igazgatója, a külföldi szakemberekre hivatkozva, egészen határozottan azt a véleményét fejezte ki most is, hogy „a számadatok tömegei fölényesen igazolják, hogy a jóminőség és bőventermőség igen jól összeegyeztethető egyazon buzában, céltudatos, mindkét szempontot szemelőtt tartó nemesítő munkával“. Hankóczy szerint a kérdés leglényegesebb pontja fenti megállapításával kapcsolatban az, hogy „bár a termelési tényezők elvitathatatlanul befolyást gyakorolnak a termés nagyságára és minőségére, mégis vannak fajták, melyek a legváltozatosabb termelési viszonyok befolyása ellenére is többet és jobbat fognak teremni, mint más fajták, melyekben a bőventermőképesség és minőség, mint hajlam nincs kellőleg kitenyészítve és megállandó sitva“. Ez a megállapítás nem áll ellentétben Dégen felfogásával, hanem csak határozottabban és erőteljesebben fejezi ki azt, és a buzanemesítés munkáját erősen befolyásolhatja.

A másik nagyfontosságú vitakérdés az volt, hogy a gazda ma amikor a bőtermés és jóminőség együttese nem található meg az egyes nemesített buzafajtákban, a *bőventermő „tömegbuzához“, vagy pedig a „minőségbuzához“* nyuljon-e. Érdekes, hogy a malomipar és a kereskedelem köréből származó előadók és felszólalók számszerű adatokat hoztak fel annak igazolására, hogy „még a tömegbuza nagyobb hozama esetén is a gazda a mindenkor könnyen értékesíthető minőségbuza révén jobban jár, mint a gyenge minőségű buzával“. *Stux Sándor* előadásában a bécsi terménytőzsde árjelző lapjából vett példával igyekezett ezt bizonyítani és kimutatni, hogy a jóminőségű tiszavidéki buza és a gyenge minőségű osztrák buza között egy 4.6 P-ös árkülönbözet van a tiszavidéki javára és hogy a közönséges magyar buza és a legdrágább osztrák buza ára között 3.4 P-ös különbség van az osztrák buza javára. Ugyanebben a vonatkozásban egy másik felszólaló, *dr. Fleischl Pál* azt mutatja ki, hogy a legjobb magyar tiszai buzáért a legolcsóbb belföldi osztrák buza árával szemben 1928 szeptemberében 4.5 schillinget, 1929 szeptemberében 8.75 schillinget, 1930 szeptemberében 8.5 schillinget, 1931 februárjában 6 schillinget lehetett felárként elérni, míg a legjobb Manitoba buza a legolcsóbb osztrák buzával szemben 1930 márciusában és szeptemberében 16 schilling, 1931 februárjában 9.75 schilling felárat tudott elérni. Ezekkel szemben *dr. Elek István* a gyakorlati gazda szempontjából tárgyalván a kérdést, bizonyára sokadmagának felfogását tolmácsolta, mikor azt állapította meg, hogy „gyakorlati gazdai szempontból nézve, fontosabb a bőtermőség a minőségénél“ és ezt a megállapítást a buzaminőségek árkülönbözetének szemléletéből vonta le, természetesen más árkülönbözeteket véve fel, mint azok, akik ellenkezőjét bizonyították. Valóban sajnos, hogy a tudomány emberei ebben a tekintetben sem tudnak egyöntetű álláspontra jutni és így állásfoglalásuk hatása sem lehet egyöntetű a gyakorlati életben. *Hankóczy* megcáfoltnak tartja „azt a felfogást, hogy a termelő jobban megtalálja számítását, ha minőségbuza helyett tömegbuzát termel“. *Dégen Árpád* pedig azt mondja,

hogy: „Ki merem mondani, hogy míg a jobb minőségű buzáért a termelő nem fogja megkapni azt az árat, mely őt az ilyen buza termesztéséért kárpótolja, jobban fog járni, ha gyengébb, de bővebb hozamu buzát fog termeszteni“.

A felfogások és az érzések zürzavara azonban nem igen volt kisebb annál a kérdésnél, hogy a *buzaértékesítés* tekintetében milyen intézkedéseket kellene tenni. Az egész gabonakereskedelem monopolizálását kívánja az egyik vélemény, ezt elképzelni sem tudja a másik; exportmennységek felvásárlását és a külföldön világpiarításos áron való elhelyezését minimális belföldi árakkal javasolja az egyik, teljesen szabad kereskedelmet kíván a másik, exportkoncentrációt és exportmonopóliumot proponál az egyik előadás a közraktári hálózat kiépítésével, ezzel szemben mindjárt egy másik a keleteurópai államokkal való megegyezésben és a vasuti tarifák leszállításában látja az árkánomot. Buzatermelésünk irányelveinek megállapításánál az értékesítés kérdésének közvetett, de óriási jelentősége van, de a párizsi és római buza konferenciák után és a londoni konferencia előtt bizonyára más megvilágításban áll ez a közvélemény előtt.

Az Országos Mezőgazdasági Kamara buzaankétjén és így „A magyar buzatermelés irányelvei“ tartalmaz kiadványban is aránylag kevés tér jutott azoknak az intézkedéseknek megállapítására, melyek által a magyar buzatermelés az életben, a gyakorlatban is fejleszhető lesz akár a bőtermő buzafajták irányában, akár a minőségbuzák irányában. *Albrecht főhercegnek* az ankétén tartott felszólalása szinte frappánsan mutatott rá arra, hogy „első sorban az szükséges, hogy a termelők legszélesebb körében felkeltessek és ébrentartassék a készség és becsvágy arra, hogy kövessék a helyes termelési irányzatot... Nem ér célt az olyan mezőgazdasági termelési kulturtörekvés, melynek csak *leadó* állomásai vannak és nincsenek *felvevő* állomásai“. Valóban, az egész buza probléma agrochemiai, agrofiziológiai és agrotechnikai részletein túl a fejlődés útja mégis csak a falusi portákhoz vezető út járhatóságán mulik. Hosszu éveknek kell eltelni, amíg a magyar buza hirneve, megbecsülése még a Manitoba mellett is megerősödhetik, ha buzatermésünk országos reformjának keresztülviteléhez nem találunk olyan intézkedéseket, melyek gyorsabb tempót és mélyreható lendületet tudnak adni ennek a munkának. Ebben a meggyőződésben az ankétén az egyik felszólaló a buzatermelés reformálását egyfelől a közép- és nagybirtokon, másfelől a kisgazdák szövetkezetein keresztül vélte elérhetőnek és ha más szempontok nem érvényesülnek, mint a szakszempontok, talán igazán ezen az alapon lehetne a munkát felépíteni.

Az Országos Mezőgazdasági Kamara ankétje nem minden kérdést döntött el és „A magyar buzatermelés irányelvei“ című kiadvány nem állapított meg talán egy irányban sem olyan elveket, melyek nyílegyenesen mutatnának a célra. Maga az ankét és az ott elhangzott előadásokat és hozzászólásokat magában foglaló könyv mégis sok felette érdekes és tanulságos dolgot tartalmaz, ami bizonyosan hozzájárul majd a követendő irányelvek kialakulásához.

Eber Ernő.

György Ernő: Az árak alakulása a kereskedelmi forgalomban. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 4. sz. külön kiadványa. Budapest, 1931. 67. l.

Az árképződés szakirodalma nálunk ma még meglehetősen hiányos, hiszen a többi konjunkturális kérdésekkel együtt az áralakulás problémáját is a háború állította az érdeklődés homlokterébe. A jelen gazdasági viszonyok között pedig kétségtelen, hogy az árképződés egyike a legfontosabb magán- és közgazdasági problémáknak, mely ma már mindenütt a kormányzati tényezőket is kezdi erősen foglalkoztatni.

György Ernő uttörő kísérletét elismerés illeti meg, mert tanulmánya révén ez a legaktuálisabb kérdés gyakorlati oldalról is éles megvilágításba került. A vizsgálódás céljaira rendelkezésre álló adatok ugyan nem minden tekintetben megfelelőek, azonban még így is sikerült neki a szerepet játszó tényezők egymáshoz való viszonyainak számszerű megállapítása révén az árképződés bonyolultságát, melyet még az a körülmény is növel, hogy a nagy- és kiskereskedelmi árak hullámzása időbelileg sem azonos lefolyású, a gyakorlati ember számára is könnyen érthetővé tenni.

A gazdasági körforgással kapcsolatban szükségszerűen bekövetkező áreséseket rendszeresen a „kulcsiparokban“ jelentős szerepet játszó nyersanyagok vezetik be. Ezek között vannak olyanok, amelyek különös konjunktura-érzékenységnél fogva keltenek figyelmet. Főként a napjainkban megnyilvánuló nagyarányú áresésekkel kapcsolatban figyelhető meg, hogy a primér jelentőséggel bíró nyersanyagok, ezek között különösen a mezőgazdasági termékek áraiban nagyarányú a hanyatlás. Az árelemzésnek egyik fontos feladata kimutatni, hogy ez az árhanyatlás miképpen jelentkezik a fogyasztói árban. Általánosan ismert dolog, hogy a nyersanyagáraknak esése a fogyasztói árakban aránylag csekélyebb mértékben jut kifejezésre. A nyersanyagárak és a fogyasztói árak esésében így diszparitás jön létre, ami azután kedvezőtlenül befolyásolja az östermelő államok lakosságának vásárló erejét. Ez a jelenség nemzetközi viszonylatban is mutatkozik.

A tanulmány a kiskereskedelmi árak, illetve a létfenntartási költségek és a nyersanyagok nagykereskedelmi ára között mutató viszony megállapításával foglalkozik behatóbban. Korábban már megállapítást nyert, hogy nemcsak Németországban, hanem Magyarországon is a kiskereskedelmi árak kialakulásában az árcsökkenés olyan arányszámnak felel meg, mint amennyi a detail-árakból a nyersanyag árára esik. Németországban például a mezőgazdasági termékek nagykereskedelmi árindexe 1929 októbertől 1930 október haváig 17%-kal csökkent. A megfelelő fogyasztási javak ára ugyanezen idő alatt 9.3%-kal hanyatlott. Az élelmezési költségekben ugyanis a mezőgazdasági termékek ára 60%-kal szerepel.

Tapasztalati tény, hogy a nyersanyagok árának csökkenése annál kevésbé érezhető, minél közelebb jut a nyersanyag a feldolgozás folyamán a fogyasztáshoz. Ennek oka abban leli magyarázatát, hogy a nyersanyagárnak az összköltségben való részesedése a feldolgozás folyamán mindinkább csökken. Az áralakulás szempontjából ugyanis a gyártásban nem a nyersanyag játssza a döntő

szerepet, hanem az ismételten visszatérő tételek: kamat, fuvar, közterhek, forgalmi adó stb. A szerző megállapítja, hogy általában az üzleti költségeknek 5%-kal való redukciója a nyersanyagárak 10%-os esésének felel meg. Különösen a rezsiköltségeknek nagy itt a szerepe. A német gépiparban ez 30%-ra is rug. Hogy a nyersanyag árszásának a szerepe milyen alárendelt, azt a német szénárakban bekövetkezett esésekkel lehet megvilágítani, mely több mint 6%-os volt. Ez az árcsökkenés azonban a villamos-áramtermelés bruttó költségét mindössze 1.5%-kal apasztotta. Ki kell emelni a szerző azon megállapítását, hogy Magyarországon a nyersanyag-árcsökkenés erőteljes tendenciájával szemben a kiskereskedelem rezsiköltsége nem csökken megfelelő arányban. Ez két körülményre vezethető vissza: az egyik a mezőgazdasági tömegek vásárló erejének rohamos leromlása, a másik a kereskedelem által nem befolyásolható rezsiköltségek kedvezőtlen alakulása. Az árcsökkenések a jövedelemcsökkenések miatt Magyarországon nem élénkítették a forgalmat. Így nem segíthetik elő a gazdasági életnek a válságból való kibontakozását.

A forgalom csökkenésének számszerű megállapítása sok nehézségbe ütközik. Megfelelő statisztikai adatok hiányában csupán a forgalmi adó adataira lehet támaszkodni. Ezek alapján az 1930. év forgalmának csökkenése a megelőző évhez képest 25%-ra tehető. A fizetéseképtelenség révén szerzett forgalmi adatok pedig azt mutatják, hogy nem a vevők számában, hanem azok átlagvásárlásaiban következett be hanyatlás.

Az árelemzés kérdésének vizsgálatánál lényeges különbség mutatkozik a depresszió és a fellendülés időszaka között. Depresszióban a forgalom csökkenését az üzleti költségek apadása nem követi nyomon, így a kiskereskedelmi árak a konjunktura alakulásának szempontjából nem is tekinthetők reágibiliseknek. A rezsiköltségek vizsgálatánál a tanulmány írója megállapítja, hogy az üzletberek ma sokkal magasabb tételt képviselnek, mint a háború előtt. Az alkalmazottak járandóságai sem követik párhuzamosan az üzleti forgalom szezonszerű szűkülését. Így a holt szezonban magasabb költségek terhelik a forgalmat. De főként az adókérdés az, amely az árak alakulását erősen befolyásolja, illetőleg ami megakadályozza azt, hogy a nagykereskedelmi árak esését a kiskereskedelmi árak esése nyomon követhesse.

A tanulmánynak talán egyetlen fogyatéka, hogy a nagy részletességgel feldolgozott anyag kizárólag oly cégekre vonatkozik, amelyek fizetéseképtelenné váltak s így azok adatait az áralakulás vizsgálatánál csak bizonyos fenntartással szabad figyelembe venni. Tekintettel arra, hogy a legtöbb cikk ára az utolsó években hanyatló irányzatot mutatott, másrészt pedig, hogy az árcsökkenésekkel kapcsolatban a forgalom megélénkülése nemcsak hogy elmaradt, de a forgalom még szűkebb keretek közé szorult: a tanulmányban adott árelemzés és árvizsgálat csakis a depressziós gazdasági periódusra tekinthető érvényesnek. Mindenképpen értékes teszi azonban a tanulmányt a nagy gonddal összehordott statisztikai anyag, amely a kiskereskedelem széles rétegeire terjedt ki. Kíváncsi volna, hogy az ily vizsgálat nemcsak a fizetéseképtelenné vált cégek adatai alapján, hanem oly cégek adatai alapján

is megtörténjék, amelyek lukratívek és amelyek árkalkulációjában nem jutnak érvényre olyan erők, aminők már feltétlenül jelentkeznek az inszolvencia küszöbén álló, vagy teljesen fizetéseképtelenné vált cégeknél.

Sipos Sándor.

Fisher, Herbert J. H.: Ergebnisse britischer Genossenschaften in der Bekleidungsindustrie. Halberstadt, H. Mayer, 1929. XI. 103. p. Ára 5.70 RM.

Ma, mikor világszerte dúl a harc ama kérdés körül, vajjon létjogosultsággal bír-e még a kapitalizmus, érdeklődéssel fordulunk oly munka felé, mely más termelési rendszer tapasztalati eredményeit szüri le. Az előttünk fekvő munka két szempontból figyelemre méltó. Egyrészt mert Anglia szövetkezeti viszonyait tárja fel, másrészt, mert arra a kérdésre kíván feleletet adni: gazdaságilag lehetséges, rentabilis-e a ruházati ipar szövetkezeti alapon való üzése?

Szerző a szövetkezetek üzleti jelentéseiből kihámozott adatok, saját megfigyelései és másoktól nyert értesülések alapján gonddal gyűjtött anyagra támaszkodva adja meg a választ és válasza igenlő. Nem mintha a szövetkezetek ruházati üzemeinek menetét kiélegetőnek találná vagy jelenlegi helyzetüket rózsásnak látná. Véleménye szerint az angol szövetkezeti mozgalom 30 év óta ugyyszólván stagnál, bár az 1913. év adatait az 1920-assal összevetve, a saját termelésű áruk értékének megháromszorozódását észleljük. Ennek magyarázata azonban részben a megélhetési színvonal emelkedésében keresendő, részben a népesség szaporodásával és a munkásosztály igényeinek növekedésével magyarázható.

A termeléssel kapcsolatos szövetkezeteket a szerző három csoportban tárgyalja: helyi fogyasztási szövetkezetek, a szövetkezeti nagykereskedelmi társaság (Cooperative Wholesale Society, CWS) kötelékébe tartozó alakulatok és a termelő szövetkezetek. Valamennyinek hibául rója fel, hogy még nem ismerték fel a gazdasági életben a terepet, melyen jellegéhez képest egyik vagy másik legeredményesebbet nyújtani hivatva van. A két első csoportot ezenkívül azzal a váddal is illeti, hogy szem elöl tévesztik, „miszerint a szövetkezés célja nem nyereség kimutatása, hanem a kötelességek és jogok megosztása”. (W. Watkins.) Ehhez képest céljukat is a kapitalizmushoz hasonló eszközökkel munkálják, csakhogy ennél — különösen a CWS alakulatai — kevésbé eredményesen.

Szerző óv attól, hogy mindez azonban a szövetkezés lehetőségét illetőleg elhamarkodott ítéletre ne ragadjon bennünket. A szövetkezeti mozgalom abban a törekvésében, hogy a gazdasági életet új alapokra fektesse, két vele ellentétes világ: a szocializmus és kapitalizmus közé van ékelve és a már meglévővel szemben csak lassan hatolhat keresztül. A kapitalizmus fennálló rendszerében a jelenlegi szövetkezeteket csak átmeneti alakulatokul kell felfognunk, melyek már ilyen minőségben is nagy szolgálatokat tettek a köznek. Leedsben és Manchesterben a sweating system letöréséhez a szövetkezeti üzemek kedvezőbb munkafeltételei nagyban hozzájárultak; a trustök áremelő szándékaival szemben pedig többbizben — a szappantrust, majd a margarintrust esetében — győzelmesen állták a harcot.

Mindenekelőtt azonban azért nem beszélhetünk a szövetkezeti

eszmé kudarcáról fenti tapasztalataink kapcsán, mert a fogyasztási szövetkezetekben és a szövetkezeti nagykereskedelmi társaságok kötelékébe tartozó alakulatokban szakítottak az uttörő keresztényszocialisták által legfontosabbnak hirdetett elvvel: a munkásoknak a nyereségben való részesítésével. Ezeknek a szövetkezeteknek hibáit tehát nem írhatjuk a szövetkezés rovására, mert *Beatrice Webb* szerint csak „báránybőrbe bujt farkasok“.

Viszont a termelőszövetkezetek, melyekben a nyereségben részesedés megvan, feladatuk magaslatán állnak és pl. az *Ideal Clothing Society* fényesen virágzanak. A termelőszövetkezetekben a munkásnak ugyyszólván állandóan biztosított foglalkozása van, mert lehetőleg még depresszió idején sem bocsátják el, sztrájk pedig jóformán elő sem fordul. Hiszen a néha 10 százalékra is rugó nyereségrészesedéstől eltekintve is jól keres a munkás, mert a szakszervezetek által megállapított béreket minimális bérként kezelik s ennél a férfiak heti 3—4 M-val (szerző németre számította át!) többet kapnak. A 48 órásnak vett héten ténylegesen csak 44 órát dolgoznak. Még ennél is nagyobb jelentősége az erkölcsi tényezőnek, hogy a felügyelőbizottságban való elhelyezkedésükkel a munkások betekintést nyernek az irányító munkába s amily arányban csökken érzésük, hogy csak végrehajtó „kezek“, époly mértékben nő felősségük tudata.

Szerző a termelőszövetkezetek teljesítménye alapján reméli, hogy a szövetkezés eszméje eredeti alakjában és következetesen megvalósítva, komolyan hozzájárulhat a gazdasági élet átalakításához. Persze eme véleményét az angol termelőszövetkezeteken tett tapasztalatokból meríti, melyek a legtökéletesebb szövetkezetek közé tartoznak. Más országokban szélesebb körben a termelőszövetkezetek ily mértékben csak részben bizonyították be életképességüket.

H.

Kemény Georg und Vágó Josef: Die Volkswirtschaft Ungarns im Jahre 1930 Budapest 1931. Verlag des Pester Lloyd. 313. old.

A szerzők által közrebocsátott s megelőző kiadványaikból közgazdasági irodalmunkban már eléggé ismert gazdasági beszámoló, úgy koncepcióra, mint anyagának összeállítási módjára nézve lényegesen különbözik a többi hasonló természetű, Magyarország gazdasági viszonyaival foglalkozó kiadványtól. Rögtön kézbevételekor feltűnik a munka szerkesztési módjából származó az az előnye, hogy Magyarország gazdasági életének különböző természetű jelenségeit, eseményeit szervesen állítja be abba a nélkülözhetetlen világgazdasági miliőbe, a melynek alapvető ismerete nélkül, a szorosabb értelemben veendő magyar gazdasági események tárgyalásában, szemléltetésében egy lépést sem tehetünk.

A minket számos vonatkozásban érdeklő világgazdasági kérdésekkel többféle irányban foglalkozó fejezet, valamint a beszámoló befejezőjét képező, Magyarország fizetési és hitelforgalmát és az államháztartás kérdéseit ismerető, bíráló, a fentiekhez egyébként szervesen kapcsolódó rész *Kemény György* tollából származik.

A szerző természetesen a legaktuálisabb, s majdnem minden

fontosabb állam létére súlyosan kiható gazdasági válság távlatába állítja be a megfigyelhető jelenségeket, külön e célra megválogatott igen tanulságos gazdaságstatisztikai anyag felhasználásával. Komoly értékűek a szerzőnek, a jelen válság okait kutató és magyarázni próbáló elméleti elgondolásokkal foglalkozó fejtegetései és az eredmények bírálatában tárgyilagos megállapításai. A gazdasági válság körülményeit, a világméretű érvényre jutó termelés és fogyasztás különböző okokra visszavezethető aránytalanságában, a fizetési és hitelforgalom technikai problémáiban, a különböző termelési ágazatok termelési feltételeinek alakulásában, az áralakulás befolyásolási módjaiban teszi vizsgálat tárgyává.

Ezt a fejezetet követi a Magyarország gazdasági viszonyaival egész részletesen foglalkozó és igen nagy gondal összeállított beszámoló, mely gazdasági életünk legfontosabb ágazatainak állapotáról ad szemléltető képet, a közel múlt gazdasági és politikai eseményeinek mély és tanulságos bírálat kíséretében történő összefoglalásával. Ezt a részt *Vágó József* állította össze közismerten nagy szakértelemmel és éles bíráló képességgel.

Ismerteti a gazdasági válság tipikusan magyar vonatkozású körülményeit, felhívja figyelmünket a leglényegesebb alaptényekre, ugymint a folyamatos áresés, az ipari termelés s kereskedelmi forgalom árvédelmi politikájának elmaradhatatlan következményeire.

Vizsgálat tárgyává teszi a magyar közgazdaság legfontosabb mezőgazdasági és ipari termelési ágazatainak létfeltételeit egyenként, részletesen foglalkozik a mezőgazdasági termelés egyes tényezőinek fokozatos átorientálódási szükségességével, s annak várható kilátásaival, a bel- és külkereskedelmi forgalom égető politikai problémáival. Az érvényben levő és tervbe vett gazdaságpolitikai beavatkozásokat a már áttekinthető eredmények alapján, mélyszántású bírálat és tárgyilagos mérlegelés tárgyává teszi, a megfigyelhető gazdasági jelenségek szerves kapcsolatainak szemléltető kiemelésével.

Ez alkalommal is megtaláljuk azt a tanulságos fejezetet, mely a szükségessé vált teendők programjával foglalkozik s a kérdés jelentőségéhez mértén legbövebben a mezőgazdasági termelésnek, a megváltozott világtermelési viszonyokhoz való alkalmazkodási lehetőségei vizsgálatnak.

Az ipari termelés területén ránk váró szükséges teendők komplexumában tanulságosan mutat rá a munka az iparfejlesztés és a tervszerű kereskedelmi, hitel s közlekedési politika nagy előnyeire s annak elkerülhetetlen szükségességére.

A közrebocsátott könyv nyelvénél fogva természetesen a külföld számára is szól s éppen ezen külön jelentőségénél fogva, a már felsorolt értékeitől függetlenül is, nagy előnyét jelenti, hogy Magyarország gazdasági viszonyairól, nem minden sorrend nélkül, szemelvénytyszerűen, hanem jól megfontolt beállítás alapján tájékoztatja az olvasót.

Andreich Jenő.

Ischboldin, Boris: Die russische Handelspolitik der Gegenwart. Ein kritischer Beitrag zum bolschewistischen Wirtschaftssystem. Jena: Fischer, 1930. XII. 240 l. 5. t. Irod. 227—230. l.

Az orosz külkereskedelmi politika az ötéves gazdasági terv kapcsán az utóbbi években sokat hallat magáról. Ez a terv eredetileg az ipari termékek fokozott exportját irányozta elő a mezőgazdasági export rovására, de a számításokba, ugylátszik, hiba csuszott, mert a terv most lejáró utolsó évében agrártermékeinek dumping áron való piacra dobásával igyekezett az európai és amerikai piacot megingatni s a „szocialis offenziva“ rejtett céljait előbbre vinni. A világpiacokra dobott exportfeleslegeknek ezt a mennyiségét termelés eredménye nem indokolja, csupán igazolja azon bolsevista elv céltudatos keresztülvitelét, mely szerint „inkább éhezünk, de exportálunk“.

Ischboldin a szovjet kereskedelmi politikájának kialakulását dolgozta fel. A háboru utáni orosz kereskedelempolitika szabad kifejtését eleve korlátozta a brest-litowski békében olykép érvényesült legnagyobb kedvezmény elve, hogy a Németország által a Monarchiának vagy más vele vámközösségben levő államnak nyújtott kedvezményre az oroszoknak igényük nem lehet, egyben az orosz kiviteli vámokat módosította, a kiviteli tilalmakat korlátozta. A termelés állami monopolizálása, már csak azért is, hogy az orosz gazdaság a nyugati imperializmus által kizsákmányolható ne legyen, természetsszerűleg szükségessé tette a külkereskedelem szabályozását is s annak lebonyolítását a szovjet engedélyéhez kötötte. Az engedélyezési- és tilalmi rendszert csakhamar követte a külkereskedelem monopolizálása, a ki- és beviteli mennyiségek kontingentálása és a vételi- és eladási árak normálása, amely tiszta formájában a külkereskedelmi népbiztosság kezében összpontosítva 1920 végétől 1921 végéig uralkodott. A kommunista gazdasági rendszernek minden áron való megvalósítása megbuktatta a „háborus kommunizmus“-t, amelynek ideje alatt az orosz külkereskedelem is a háboru előtti forgalom 3.3%-ra csökkent; piacai ezen idő alatt előbb Eszt-, Svéd- és Olaszország, majd 1920-ban Németország, Anglia, de főleg Ukrajna és Finnország voltak.

1921-ben megállapítható volt a kommunista politikai és gazdasági elvek teljes csődje s Lenin is elismerte, hogy elszámították magukat: a szociális formára való közvetlen áttérés erejüket meghaladta. A pénzgazdálkodás újbóli bevezetése, az iparnak gazdasági alapokra való helyezése, a magánkisipar engedélyezése, állami trustok alakítása, az árutőzsde megnyitása, az évi vásárok újbóli bevezetése jelzik az új politika kezdetét. Az említett szovjettrustok alatt azonban nem lehet nyugati értelemben vett trustókat érteni, mert a szovjet-trustok, a vertikális tagoltság teljes kikapcsolásával, a különböző gazdasági ágak között létesült laza horizontális (konzern-szerű) egyesülés jellegével bírnak és főleg azt célozzák, hogy a kommunista rendszer végzetes hatású befolyása az iparra áthidalható legyen s átmenetet képezzen a bürokratizmusról egy primitív kapitalisztikus formára.

A több ízben is átszervezett külkereskedelmi népbiztosság és annak külföldi szervei mellett bizonyos feltételek betöltése esetén,

magánszemélyek is bekapcsolódhattak a kereskedelembe. A tervszerűen felépített külkereskedelem alapjává az engedélyezési rendszert tették, amely azonban a bürokratizmus, a szovjet tisztviselők korruptsága és hozzánemértése folytán a forgalom lebonyolítását megnehezíti s a veszteséggel járó ügyletek számát erősen szaporítja.

A vámok átmeneti megszüntetése után 1922-ben a behozatali vámokat újból bevezették s vámrendszerüknek ma már igen erős védelmi jellege van; a vám ma az értéknek átlag 31—33%-a. de egyes árukra, pl. cipőre és textilárukra 345%-ot tesz ki. A szovjet négyféle tarifával is dolgozik. Kereskedelmi szerződésai általában igen tág keretek között mozgó, engedélyekkel mindenkor szabályozható legnagyobb kedvezmény elvén kötöttek. A forgalom pénzügyi lebonyolításának középpontjába kezdetben az állami bankot, 1923 óta a külkereskedelmi bankot (később mint a külkereskedelmi népbiztosság bankja szerepel) állították, amelynek tevékenységét részvénytársasági formában alakult magánbankok is támogatják.

A szovjet kivitele, dacára a termés folyamatos fejlődésének, messze elmaradt a háboru előttitől; a behozatal nem igazodhatik a tényleges importszükségletekhez, már csak azért sem, mert az oly nagyarányu, hogy annak kiegyenlítése a szovjet fizetési képességét sokszorosan meghaladná. A behozatal, az ipart pártoló törekvések figyelembe vétele mellett, csak a kivitel arányában történhetik. A monopolizált külkereskedelem sokat szenved a lebonyolításba kapcsolódó nagyszámu közvetítő s a bürokratikus formák folytán s erősen fejlesztette a csempészetet, mely egy időben már a kereskedelmi mérleg egyensúlyát is veszélyeztette, ami erélyes rendszabályokra késztette a szovjetet a csempészek ellen.

Oroszország háboru előtti aktív kereskedelmi mérlege már a háboru folyamán passzivitásba ment át s a szovjet uralom alatt is passzív maradt 1923/24-ig, amikor is 135 millió rubel aktív egyenleggel zárult; azóta az eredmény váltakozik. Fizetési mérlege passzív; a főpasszív tételek a tengeri fuvardíjakból, árubiztosításból, külföldi utazásokból, a külképviseletek fenntartási és a kommunista propaganda költségeiből s nem utolsó sorban a csempészetből tevődnek össze.

A kereskedelmi népbiztosság, amelynek főfeladata a kereskedelmi és vámpolitika irányának megszabása, külföldi tőkének a külkereskedelmi forgalomba való bevonása, a tervgazdálkodásban és a nemzetközi gazdasági konferenciákon való aktív részvétel, az összes kereskedelmi kikötők kezelése, kereskedelmi vállalkozások igazolása s kereskedelmi ügyekben a törvénykezdeményezés, operatív tevékenységét belföldön az állami kereskedelmi szervezetek, külföldön a kereskedelmi képviselők útján fejti ki. Mellette működnek még azonban állami be- és kiviteli egyedárusító társaságok s 1926 óta a magántőke is részt vesz a legális kereskedelemben.

Az 1926-ban létrejött öt éves szovjet gazdasági terv a szovjet-unió összes gazdasági ágainak előrelátható fejlődésén alapszik s az 1930—31. gazdasági évre a behozatalt 6.2 milliárd, a kivitelt 7 milliárd rubelre irányozta elő. A terv szerinti behozatalnál előtérben állanak az ipari termelési eszközök s közlekedési alkalmatlóságok. Miután a behozatal a kivitel alakulásától van függővé téve s mint agrárállam igen változó terméseredményekkel dolgozik,

az ötéves terv csupán tájékoztató tervnek tekinthető annál is inkább, mert a külkereskedelem oly szoros kapcsolatban áll a világ-gazdasággal, hogy azt tervszerűleg szabályozni alig lehet. Tény az, hogy a szovjet kivitelét a belföldi fogyasztás súlyos károsítása mellett is erőteljesen fejleszti és behozatalát a kereskedelmi mérleg aktivitásának és az ország iparosításának előtérbe helyezésével eszközözi.

A külkereskedelem állami monopolizálása elméleti szempontokból lehetséges; csak hogy a bürokratikus apparátussal dolgozó „állam-kereskedő” tökeszegény s a behozatalt akkor szünteti meg, amikor eszközei elfogytak, tekintet nélkül a lakosság szükségleteire. Regenerálása ekkor a magántőkét igényli.

A szerző hálás munkát végzett, amikor az igen érdekes anyagot összegyűjtötte és — bár vita tárgyát képezhető rendszerrel — feldolgozta azt.

Brunner Vilmos.

Folyóiratok szemléje.

Revue d'Économie Politique.

Juillet—Août 1930.

F. Simiand: Les théories économique du salaire. — R. Picard: Les actions à vote privilégiée. — F. Delaisi: Après les conférences économiques de l'Europe Centrale. Az európai agrárválságot a legutóbbi varsói nemzetközi agrárkonferencia szemszögéből vizsgálja és megállapítja, hogy az agrárválság megoldásánál külön-külön kellene figyelembe részesíteni a „lóerős“ és az „igáslovas“ Európa mezőgazdasági helyzetét. Egy általa önkényesen húzott vonal jelzi a határt a két Európa között, amely kezdődik Danzignál és folytatódik Varsón, Budapesten át Barcelónáig. A fejlődés menete szerint nem a perferencia felé irányul, hanem oda, hogy a termelés épugy, mint az iparban kontingentálva legyen. Az importlehetőségek azután egy nemzetközi felosztó szerv által lennének ellenőrzendőek és nyilvántartandók. — *J. Delewsky: Les sources du marxisme.* A marxizmus egyrészt francia szocialisták tanainak misztikus teleologizmusából és providencializmusából, másrészt a hegeli filozófiából táplálkozott. — *L'oeuvre scientifique de quelques économistes étrangers: Roche Agussol: Friedrich von Wieser.* Előbb megismertet a kiváló osztrák tudós karrierjével, majd a határhaszon fogalmával, hogy azután reátérjen azokra a fejtegetésekre, amelyekben a határhaszon jelentőségét pszichofizikai uton igyekszik megvilágítani. Véleménye szerint a javak hasznosságának mérésére eddig még jobb mérték nincs és W. kétségkívül nagy érdeme, hogy Menger érték meghatározását kidolgozta és precizizozta. — *I. Faugeras: De la distinction entre l'agriculture et l'industrie.* Annak a folyamatnak a méltatásáról, amit röviden a mezőgazdaság iparosodásának mondanak, mindeddig kevés magyarázattal szolgált irodalmunk. Ez értekezés feladatának tekinti, hogy megállapítsa azokat az okokat, amelyek bizonyos mezőgazdasági iparágak industrializálódására vezetnek. Tanulmánya, a következő szempontból vizsgálja a tárgyat: a mezőgazdasági cikkek értékállandósága, a nyersanyagok származásának helye, a gyártási lánc hossza, folytonosságának hiánya, a gyártási folyamat helye, ideje és a termékek természete szerint. A legérdekesebb példája az iparosodási folyamatnak a mezőgazdaságban a tejtermékeknek a termelő által való kikészítése, csomagolása és szétküldése. — *Notes et Memoranda: Nécrologie: William Qualid: Eugenio Rignano. — Correspondances. J. Saint Germès: Chronique législative, Comptes rendus critiques, Revue des périodiques.*

Septembre—Octobre 1930.

R. Agussol: L'oeuvre scientifique de quelques économistes étrangers. Fr. W. Wieser. A Theorie der Gesellschaftlichen Wirtschaft elemzéséből kiindulva részletesen ismerteti azokat a nagyobb műveket, amelyek az osztrák iskola legkiválóbb képviselőjétől, Wieser-től származnak. Feltünteteti nézetét az érték és árproblémára vonatkozóan és hangsúlyozza azokat a befolyásokat, amelyek pénzülméletének kialakulására

befolyással bírtak. A klasszikusok kvantitativ elméletével szemben igazolja a pénz névleges értékének fontosságát és ebben a tekintetben igen helyesen mutat rá arra a tudományos fejlődési folyamatra, amely az akkor még idegenszerű nominalista elméleteket ma már igazolta — *R. Courtin, A. Fromont: Essai sur la crise agricole*. A földművelés válságának egész világra kiható szempontjai vannak és ennek a tanulmánynak legérdekesebbek azon részei, amelyek az összes államok mezőgazdasági helyzetét vizsgálják meg. Az ollóproblémával kapcsolatosan a világ mezőgazdasági helyzetét az ipari termelés szempontjából is megítélik és érdekes statisztikákat sorakoztatnak fel a tárgyra vonatkozólag. Az áralakulással kapcsolatban utalnak a 80—90-es évek agrárkrízisére és feltűntetik a szembeotló hasonlatosságokat a két világválság között, amelyek közül az első az új világ meggazdagodására vezetett, az utóbbi azonban, ha soká tart, annak elszegényedésére visz. — *R. Conte: Les ententes industrielles internationales*. — *R. Gonnard: Le bolchevisme*. Azok a várakozások, amelyek az orosz kommunizmustól a gazdasági élet fellendülését várták, meghiúsultak. Szerző nagy előkészületre valló munkájában bizonyítja be mi az oka a NEP sikertelenségének és az új orosz gazdasági rendszer népszerűtlenségének. A bolsevizmus történetével foglalkozva igen szépen rajzolja meg Eurasia népeinek lelkialkatát, különösen a kommunista eszmék iránti rendkívüli hajlamát, amely a nyugati kultúrától való távolmaradásban leli magyarázatát. — *R. Francq: Le perfectionnement de l'outillage national, Projet Tardieu, Plan du Conseil National Économique*. Épügy, mint az orosz pletyka, a Tardieu-féle terv is újjászervezi a nemzetgazdaság mindegyik ágát s gyors felemelkedési utakat javasol. A tanulmány ismerteti a különböző tárcák előirányzatának megdagasztott tételeit, amelyek egy széles alapra fektetett ipar, kereskedelem és földműveléspártoló programról számolnak be. E terv finanszírozása a Nemzeti Gazdasági Tanács égisze alatt működő „Conseil Consultatif du perfectionnement de l'outillage National” keretében történik. — *L. P. Keszul: La circulation monétaire aux États Unis* — *Chronique étrangère: La vie économique en Allemagne* — *Notes et Memoranda: Louis Baudin: Sur une introduction à l'économie politique* — *Cinquième réunion des économistes de langue française*.

Novembre—Décembre 1930.

Ch. Rist: La question de l'or. Azok a nehézségek, amelyek az arany értékcsökkenésének, illetve értéktolódásának kísérői, nehéz helyzetbe hozták a francia és angol pénzpiacot. A nemzetközi bank és valutáris kérdések e kiváló ismerője szembeszáll azokkal a vádakkal, amelyeket London Párizssal szemben állított fel a Banque de France eszkompt és reeszkomptpolitikájával kapcsolatban. Ismerteti ezeketán a Népszövetség kebelében alakult Aranybizottság (Comité de l'Or) munkaprogramját és azokat a javaslatokat, amelyekkel ez az aranyproblémát a legnagyobb aranykészleteket őrző államok bevonásával meg akarja oldani. — *P. Dieterlen: La dépression des prix après 1873 et en 1930*. E tanulmány két részre oszlik: az elsőben az 1870-iki és 1930-iki krízis tényezőit sorolja fel és a piacok, a technikai fejlődés a valutakérdés és áralakulás jelentőségeit ismerteti. A második részben pedig az árdepresszió következményeit ismerteti és szól a krízisnek a termelésre, a kereskedelemre, forgalomra és az állami pénzügyekre, a munkabérekre, a tőkepiacra és a fizetési mérlegre való hatásáról. — *Dr. A. Basch: La réforme monétaire en Tchécoslovaquie* — *Chronique étrangère: R. Meynial: La vie économique aux États Unis* — *Notes et Memoranda: A. Girault: La réforme des finances locales*. — *E. Teilhac: Rapports du droit et de l'économie politique*. A gazdasági kérdéseknek az ösztudomány terén való előnyomulása azt jelenti, hogy a jog időmul a közgazdasághoz. — Cs. P.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.

65. kötet, 1. füzet, 1931 február.

Friedrich Hertz: Zur Soziologie der Nation und des Nationalbewusstseins. A nemzet fogalmának ugynevezett külső, belső és végül metafizikai meghatározásait ismerjük. Az első módszer valamely nemzetet más nemzetektől objektív jegyek alapján határol el. Ilyen jegyek a nyelv, a faj stb. Ezek szociológiai korrelátuma az állami öntudat, ellentétben a nemzetivel. A nyelv, kultúra, hit, közös múlt végül akarat-közösséget teremt ily államokban, amelyek — a nemzetiségeket nem ismerve el — erős nemzetekké fejlődnek. A második elmélet, amely belső jegyekből építi ki a nemzet fogalmát, politikai hatalmat ért a náció alatt. A mai demokratikus világban megfélekedtünk erről a tipusról, holott e belső erőkből, rendekből felépített nemzetnek élő példája előttünk van, a fascista Olaszország képében. E két felfogás bizonyos irányban megszükiti a nemzet fogalmát, nem így a metafizikai magyarázat, mely erősen kibővíti azt. Ezen elmélet hívei, a romantika misztikus népszellemét keresik a nemzetben, világnézeti közösségnek fogják fel azt. A nemzeti öntudat metafizikai strukturáján három vonást különböztetünk meg: a tradícióhoz kötöttséget, az érdekközösséget s az ideális értéktörekvések egységét. Író etényezőket boncolva, primitív indítékokra vélik azokat visszavezethetni, holott óriási ideológia szövődött ködtenger gyanánt az egyes fogalmak köré. E misztikus kollektívlélek-fogalom alapján a fajelméleten nyugszik. Felsorolja, hogy nagy férfiak, mint Goethe, Kant, Schiller, Schopenhauer és mások elleneztek a nacionalizmus ily irányu kultuszát. — *Gaston Raphael: Die französische Währungspolitik seit der Stabilisierung und ihre Folgen.* Franciaország ma a világ második legnagyobb aranyállományával rendelkező országa. Hogyan lett azzá? 1926-ban a frank elvesztettnek látszott. Ekkor választották Poincarét elnökül, aki azután meg is találta a helyzet megmentésének kulcsát. A javulás igen gyors volt. A külföldre ment tőke kezdett visszaszállni az országba s a frank értéke rohamosan emelkedett. Létrejött az új valuta, visszaállítva a papírpénznek aranyra való becserélhetőségét. E lépésnek azonban árnyoldalai sem maradtak el, azokat különösen a kereskedelem érzi meg (Überstättungskrise). Ma az állam sokat költ demagógiai célokra s megint nehezen tudja a kiadásokat az előírt határon belül tartani. Ha munkanélküliségről nem is beszélhetünk Franciaországban, az általános pangás erős munkásredukciót idéz elő — *Henri Sée: Interprétation d'une controverse sur les relations de l'histoire et de la sociologie.* — *M. Jaffe: Demokratie und Partie.* — *Walter Simon: Die Rolle des Lohnes in der Arbeitsmarkttheorie.* Író gazdasági okát kutatja azon ténynek, hogy miért nagyobb állandóan a munkáspiacon a kínálat, mint a kereslet. A primitív elmélet szerint a kettő viszonyát kizárólag a munkabér szabályozza, annyi igaz is, hogy a bér valóban befolyásolja a kínálatot, de csak bizonyos előfeltételek mellett s nem úgy, mint azt a régi bérelmélet hitte, hogy ugyanis a magas bér nagy szaporulatot s ez ismét növekvő munkás-kínálatot idéz elő. Viszont a munkáskereslet változását a bérváltozás befolyása alatt úgy képzelték, hogy növekvő munkás-kínálattal esik a bér s ennek folytán a vállalat ismét új munkásokat vehet fel s így áll helyre az egyensúly. Írónk Schüller és Zwiedineck-Südenhorst nyomán bizonyítja e felfogás tévességét. Nem a bér nagysága, hanem az üzem s a benne elhelyezett tőke határozzák meg a munkás-szükségletet. Ez Schüller szerint a munkáskereslet igazi intenzitása, ez a „határbér“. Írónk szerint a munkáskereslet és kínálat viszonyát négy tényező befolyásolja. 1. Az idényváltások, mint gazdaságon kívüli okok. 2. A gazdasági struktúra változásai, így a népsűrűség alakulása, vagy a gépek feltalálása. 3. A konjunktúra, amely tényleg a

növekvő munkáskereslet ideje, azonban inkább elméletileg, mint a munkáspiacon kimutathatóan. Ugyanis a kínálat is megnő azáltal, hogy a konjunktúra hírére sok mezőgazdasági munkás a városba tódul és sok nyugdíjas reaktiváltatja magát. 4. Nem várt változások a gazdaságban, amilyenek az elemi csapások, új területek, utak, módszerek felfedezése, új törvények és kereskedelmi szerződések, stb. E tényezőket azonban oly nehéz statisztikailag elszigetelni egymástól, hogy hatásukat alig tudjuk megfogni. A vizsgálódás eredménye az, hogy a dinamikus gazdaság munkáspiacán a bér egyedül nem tudja a kereslet és kínálat viszonyát szabályozni, mert maga is a gazdasági alakulásnak dinamikus tényezője. — *Boris Brutzkus: Neuere Bücher über die Sowjetwirtschaft.* Jugow, Fr. Pollock, Maurice Dobb és Arthur Fischer munkáit ismerteti. K. V.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

Április 29-én *Eber Antal* elnöklése mellett *Friedrich Hayek* bécsi egyetemi magántanár, az Österreichisches Institut für Konjunkturforschung vezetője, tartott előadást „Sparen oder Geldausgeben in der Krise?“ címen.

Az előadó kifejtette, hogy a közgazda ma szerencsétlen helyzetben van. Mindenki másnak jogában áll, hogy legalább is a távolabbi jövőt illetőleg optimista legyen. Még ha a gazdasági helyzet pillanatnyilag oly sivár is, mint jelenleg, a technikai haladás gyorsasága jobb jövőendő kilátásával biztat. Azonban a közgazda részére tudományának helyzete nem ad alapot a reménykedésre. Nem mintha a tudomány fejlődése e téren lassabb lett volna, mint másutt. A hiba az elméletek gyakorlati alkalmazásában rejlik. Alig tulzás az az állítás, hogy mindazok, akik a közgazdaságtan eredményeit a gazdaságpolitikában alkalmazzák, egyáltalán nem használják fel azt a haladást, amelyen e tudomány az utolsó évszázadban keresztül ment. Szinte úgy fest a dolog, mintha a közgazdaságtan minden kapcsolatot elveszítene a gyakorlattal és mindinkább egy magába zárt elméletté alakulna át. Ezért a közgazdának a mai nehézségek okait a tudomány tanításának elhanyagolásában kell keresnie és a legnagyobb aggodalommal nézni a jövő elé.

Ilyen módon történt, hogy circulus vitiosusba kerültünk. Kísérleteink, hogy állami beavatkozásokkal segítsünk a bajokon, az egész világon csak rosszabbították a helyzetet. Nem kell éppen régi-veretű liberálisnak lennünk annak belátásához, hogy jobb sorsunk lenne, ha az utolsó tíz év alatt a kormányok kevesebb, persze jószándéku mentési akciót próbáltak volna. De ha már a múltban is voltak bajok, még nagyobb a veszedelem a jövőt illetőleg. Ugy fest a dolog, mintha az igazi tudomány helyébe mindinkább bizonyos „pseudoökonomia“ nyomulna be. Ma legkönnyebb úgy tenni szert hírnévre, hogy az ember valamilyen népszerű előítélet mellé áll és azt a közgazdaságtan kifejezéseibe öltöztetve, tudományos elmélet formájában tálalja fel.

Egyike ezeknek az új elméleteknek s egyuttal egyike a legveszélyesebb illúzióknak, amelyeknek az emberiség áldozatául eshetik, az az új evangélium, amelyet az Egyesült-Államokból terjesztenek minden irányban s amelynek lényege az a tanítás, hogy a mai gazdasági nehézségekből kivezető út a fogyasztók vásárlóerejének erősítése. Nem a tökehiány, hanem a vásárlóerő hiánya akadályoz meg bennünket a többtermelésben. Elég töke, elég ki nem használt gép van s a meglevő ipari felszereléssel a termelést könnyen a kétszeresére, sőt háromszorosára emelhetnénk. És ebből azt a következtetést

vonják le, hogy egyszerűen emelni kell a béreket, pénzünket pedig inkább ma kell kiadnunk. mint holnap; ha szükséges, a fogyasztó vásárlóerejét járulékos pénzzel is kell emelnünk, hogy teljesen kihasználhassuk a meglevő termelő erőket. Aligha tulozunk, midőn azt állítjuk, hogy egész civilizációnk sorsa függ attól, hogy az ebben a tanításban rejlő tévedéseket idejekorán felismerjük.

Azonban e részt a közgazdászra nem könnyű feladat vár. A kérdések annyira szövevényesek s a népszerű magyarázatok oly könnyen felfoghatók, hogy nem könnyű a nem szakemberek előtt a valódi összefüggéseket feltárni. A legnagyobb nehézség tán a „tőke” fogalmából ered, hiszen még a szakemberek is mást és mást értenek alatta. Éppen azért, amennyire csak lehetséges, ezt a fogalmat igyekezni fogunk kikerülni s magyarázatunkban a termelési módszerekben a rendelkezésre álló tőkemennyiség változásával beálló változások konkrétabb leírására fogunk törekedni.

A modern tőkéstermelés lényege abban rejlik, hogy valamely nagyobb termék létrehozásához hosszú ideig tartó termelési módokat alkalmazunk. Minél hosszabb ideig tartanak e termelési eljárások, annál nagyobb lehet az össztermék, de viszont az összes termelőerőknek annál nagyobb részét kell a távolabbi jövő ellátására félretenni és csak kis részét lehet minden egyes időpontban elfogyasztani. A helyzetet legjobban tán egy hasonlattal világíthatjuk meg: ha egy pontról egy másik pontra, mondjuk félóránként, egy futárt indítunk el, az utban levő futárok száma nyilván annál nagyobb lesz, minél hosszabb a két pont közötti ut. Ha pl. az négy órát vesz igénybe, akkor mindig kilenc hirnök lesz utban, hogy félóránként egy odaérhessen a célhoz. Ugyanez áll a hosszabb termelési módszerekről. Ha pl. átlag hat hónapig tartó termelési eljárásokat veszünk alapul, akkor minden egyes hónapban a terméknek a már fogyasztásra megért részein kívül, nagymennyiségű féltermelvénynek kell utban lenni, hogy a következő hónapban megint egy rész fogyasztásra kész állapotban álljon rendelkezésre.

Ennek folytán minden időben több félig kész vagy élő termelvény kerül piacra, mint amennyi a fogyasztásra kész jószág és minél nagyobb a rendelkezésre álló félgyártmányok és termelési segédeszközök száma, az aktuális fogyasztáshoz képest, annál hosszabb termelési folyamatokat lehet választani, annál „kapitalisztikusabb” és annál nagyobb hozadéku lesz a termelés. Hogy azonban minden egyes időpontban milyen arányban fognak fogyasztási jószágokat, illetve közbeneső és csak később fogyasztásra megérő jószágokat előállítani, az attól fog függeni, milyen nagy lesz a kereslet az egyik és a másik fajta jószág után, másszóval attól, hogy az emberek a rendelkezésükre álló eszközök mekkora részét akarják elfogyasztani és mekkorát fordítanak a jövőendő termelésre. Ha emelkedik az a rész, amelyet az emberek azonnal el akarnak fogyasztani, akkor a termelési eljárások megrövidíttetnek és szükségképpen kevésbé nagy hozadékot eredményeznek, vagyis a termelés kevésbé „kapitalisztikus” módon fog történni. És viszont megfordítva, ha azoknak az eszközöknek, amelyek a jövőendő termelés rendelkezésére bocsátatnak, mennyisége emelkedik, ez a termelési ut meghosszabbítását és a hozadék megnövekedését teszi lehetővé. És éppen ez az, amit a megtakarítás idéz elő. Ugyane hatása van egyébként idő-

legesen, ha a termelőnek járulékos hitel formájában bocsátanak a rendelkezésére új eszközöket a jövődő termelés számára.

De míg a kapitalisztikus termelési módszerekre való áttérés minden nehézség nélkül történhetik, a fogyasztásnak hirtelen emelkedése, amelyet nem előzött meg a termelés erősödése, kellemetlen következményekkel járhat. Ugyanis nem lehetséges minden további nélkül máról-holnapra a termelési folyamat időtartamát tetszés szerint megrövidíteni vagy meghosszabbítani. A kapitalisztikus termelési folyamat hosszabb tartama leginkább abban rejlik, hogy bizonyos gépeket és berendezéseket használnak, amelyeknek előállítását és élettartamát természetesen bele kell számítani a végső termék termelési idejébe, de amelyek csupán egy bizonyos, sajátos időtartamu termelési processzus számára megfelelők. Ha már most az a tény, hogy a jövődő termelés részére rendelkezésre álló eszközök mennyisége hirtelen megcsökken, az egész termelési folyamat megrövidítését teszi szükségessé, — miután az árak az eddigi módszerek mellett való többtermelést nem teszik kellőképpen jövedelmezővé. — akkor az új, rövidebb termelési eljárásokat csak akkor lehet teljes erővel életbeléptetni, ha a megfelelő gépek és egyebek erre készen állanak. A közbeeső időben azonban szükségképpen fennakadás áll be a termelésben, a meglévő termelési eszközöket nem lehet teljesen kihasználni, mint azt éppen a válságokban látni szoktuk.

Összefoglalva az egészet, az eredmény a következő: A termelés kapitalisztikus szervezete csupán addig működik zavartalanul, amíg megelégszünk azzal, hogy nem fogyasztunk többet, mint az előállított termelvények ama részét, amely a meglévő szervezet szerint a folyó fogyasztás számára rendeltetett. A fogyasztás minden olyan emelkedését, amellyel nem akarjuk ezt a szervezetet megzavarni, új megtakarításnak kell megelőznie, még akkor is, ha a meglévő állandó jellegű berendezések lehetővé is tennék a termelés megnagyobbitását. És pedig azért, mert a nagyobbarányu termelés a közbeneső termelvények szaporítását is megkívánja, amelyeknek minden pillanatban rendelkezésre kell állaniok s amelyek nem jelentenek kevesebb tőkét, mint az állandó berendezések. Az a látászat, mintha a meglévő ipari felszerelések mellett a termelvényeket tetszés szerint szaporíthatnánk, csak illúzió. Bármit beszélnek is a technikusok a meglévő ipari berendezések, állítólag, óriási kihasználatlan kapacitásáról, valóságban mégsem lehetséges a termelést új tőke gyűjtése nélkül kiterjeszteni. Mindazokat, akik azt hiszik, hogy tőke fölös mennyiségben van a gazdaságban, az a tény téveszti meg, hogy az állandó jellegű termelőeszközök egy része, minők az épületek és gépek, sokkal nagyobb termelésre is alkalmasak. De elfelejtik, hogy a tőke nemcsak ilyen állandó jellegű termékekből áll, hanem a meglévő gépek kihasználása feltételezi, hogy nagy mennyiségű közbeneső termelvényt fektessünk be hosszú tartamu termelési folyamatokba, amelyek csupán, aránylag távolabbi jövőben fognak a termelésnek javára szolgálni. Ennélfogva a ki nem használt termelési befektetések éppen nem bizonyítanak a mellett, hogy tőke fölös mennyiségben van, de a fogyasztás viszont elégtelen. Éppen ellenkezőleg, ez annak a jele, hogy a meglévő termelési berendezéseket nem tudjuk kihasználni, mert a fogyasztási jószágok iránti kereslet túl erős és sürgős és nem engedi meg, hogy a rendelkezésre álló liquid termelési erőket azokba a hosszú termelési

folyamatokba vezessük be, amelyekhez megvannak a megfelelő felszereléseink. Ennélfogva nem is lehet arról szó, hogy e ki nem használt termelőeszközöket a fogyasztás erősítése által foglalkoztatni tudnánk. Ellenkezőleg, ennek következménye csak a válság súlyosbodása lenne.

Dr. Hayek nagyértékű eladásáért *Eber Antal* elnök fejezte ki a Társaság és a nagyszámban összegyűlt hallgatóság köszönetét.

*

Május 26-án, *König Tivadar* elnöklése mellett, *Buday Kálmán*, az Országos Magyar Ipari Jelzalog-Intézet igazgatósági titkára tartott előadást „Magyarország és az utódállamok helyzete a nemzetközi pénzpiacra” címen. Előadását a Közgazdasági Szemle egyik legközelebbi számában fogjuk közölni.

Igazgató-választmányi ülések.

Május 21-én *Vágó József* elnöklése mellett igazgató-választmányunk tartott ülést. Jelen voltak: *Elischer Viktor*, *Frey Kálmán*, *Gorove László*, *König Tivadar*, *Pásztor Miksa*, *Varga István*, *K. Nagy Dénes*. Az igazgató-választmány elhatározta, hogy a Magyar Közgazdasági Társaság 1931. évi rendes közgyűlését június 20-án, szombaton d. u. 6 órakor fogja megtartani. *K. Nagy Dénes* főtitkár felolvasta a közgyűlés elé terjesztendő jelentéseket, nevezetesen a Társaság 1930. évi működéséről szóló főtitkári, valamint a bevételeket és kiadásokat s a Társaság vagyoni helyzetét feltüntető főpénztárnoki jelentéseket, végül az 1931. évre készült költségvetést. Az igazgató-választmány valamennyihez hozzájárult. Ugyancsak örömmel vette tudomásul, hogy a közgyűlés után *Surányi-Unger Tivadar* szegedi egyetemi tanár fog előadást tartani „Dumping-e az orosz kivitel?” címen.

K. Nagy Dénes főtitkár bejelentette még, hogy az igazgató-választmány régebbi határozatának megvalósításával legközelebb megjelenik a Közgazdasági Könyvtár XI. kötetként *Fisher Irving*: „A pénz illúziója” című műve *Dsida Ákos* fordításában. Előterjeszti továbbá azt a javaslatát, hogy az igazgató-választmány fogadja el a Közgazdasági Könyvtárban való kiadásra *Neubauer Gyula* egyetemi magántanárnak készülöben levő munkáját a közgazdaságtan exakt módszereiről. Az igazgató-választmány a főtitkár javaslatát határozatként elfogadja. Ezzel az ülés véget ért.

A főtitkár jelentése a Magyar Közgazdasági Társaság 1930 év működéséről.

1930-ban Társaságunk újra gazdag működésre tekinthet vissza. Még 1929 őszén kezdett tanácskozmányunk „a magyar buza minősége, ára és értékesítése” tárgyában átnyult 1930 januárjába, amikor is, január 7-én, *Hankóczy Jenő* válaszolt az ankét folyamán bevezető előadására tett bíráló megjegyzésekre és ellenvetésekre, január 14-én *Székács Elemér* és *Varga István*, 21-én *Frey Kálmán*, *Vajda Béla* és még egyszer *Hankóczy Jenő* vettek részt a tanácskozmányban, amely *Eber Antal* elnökünk összefoglaló szavaival ért véget. Bátran elmondhatjuk, hogy ennek az ankétünknek nemcsak tudományos eredményei szempontjából volt teljes sikere, hanem az az érdem is Társaságunkat illeti, hogy általa először

hívta fel a magyar közvélemény figyelmét erre a döntő fontosságú kérdésre és megindítójává lett egy azóta is sok szép eredményt produkáló élénk szakirodalmi és hírlapi tevékenységnek is.

Az év folyamán még egy második, kisebb terjedelmű tanácskozmányunk volt, amely *Jakobovits Dániel*nek május 21-én „a vilamos energia törvényjavaslatról” tartott előadásához fűződött. Junius 13-iki ülésünkön *Söpkéz Sándor* és *Feyér Gyula* reflektáltak az előadó észrevételeire s újabb szempontokból világították meg a kérdést.

1930 tavaszán nagyszámu előadást is tartottunk. Február 18-án *Judik József* „Az amerikai tőzsdespekuláció tanulságai”, március 4-én *Domány Gyula* „Az új aranyvaluta”. 19-én *Eber Ernő* „A birtokmegosztás jelentősége a mezőgazdasági termelésben”; 26-án, *Tonelli Sándor* „A kisipar mint társadalmi és lélektani probléma”, április 10-i közgyűlésünkön *Popovics Sándor* „Emlékbeszéd Kautz Gyuláról”, április 24-én *Ferenczi Imre* „A vándorlások kialakulása és a nemzetek közeledése”, május 6-án *Némethi József* „Mezőgazdasági törvényes érdekképviselőnk és működése”, május 27-én *Schoele Ottó*, a berlini német zsiróközpont igazgatója „Die Gemeinschafts-Arbeit deutscher Banken auf dem Gebiete der Betriebsrationalisierung”, június 4-én *Biró Albin* „A komphajóról” tartottak előadást.

Ugyancsak 1930 tavaszán folytatódtak az 1929 decemberben megnyitott „Közgazdasági Liceum”-nak előadásai is. *Heller Farkas* „Közgazdasági elméleti kérdések” címen tartott sorozatában január 9-én „A kapitalizmus lényegé”-ről, 11-én „A hitelemélet újabb mozzanatai”-ról, 13-án „A közgazdaságtan dinamikai problémái”-ról szólt. Január 12-én kezdte meg sorozatát *Serbán Iván* „Főbb mezőgazdasági terményeink világpiaci helyzetéről” és azt január 27-én és február 3-án folytatta. *Posch Gyula* január 23-án, 30-án és február 6-án, 13-án és 20-án „Az új jelzálogtörvényről”, február 27-én, március 6., 13., 20. és 27-én pedig *Kemény György* „A jegybankrendszerekről” szólt. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy ez a kísérletünk, amelynek célja a közgazdasági ismereteknek szélesebb körben való terjesztése, a mai állapotok megismertetése volt, a közönség részéről nem találkozott oly érdeklődéssel, mint reméltük.

Őszi előadásaink sorát november 18-án kezdtük meg, amikor a „Hitel” megjelenésének százéves fordulója alkalmából *Bártfai Szabó László* értekezett „Széchenyi gazdaságpolitikai tételei” címen. November 25-én *Hantos Elemér* „A mezőgazdasági válság megoldása”, december 2-án *Virány Egon* „A magyar mezőgazdaság vámvédelme”, 19-én *Walder György* „Az Anglia és Franciaország közötti aranymozgalom” címen tartottak előadást.

Kiadványunk, a „Közgazdasági Szemle”, *Heller Farkas* szerkesztésével 10 füzetben, összesen 59 ivnyi terjedelemben jelent meg. Ezeket az iveket tanulmányok, közlemények, könyvismertetések, folyóiratok, szemlék, valamint a Társaságunk tevékenységéről számotadó rovatok töltötték meg. Hozzájuk kell még számítanunk a 108 oldalnyi „Közgazdasági Krónika”-t, valamint a Szemle mellékleteként adott német tartalmu kivonat 114 oldalát, e kettő együtt újabb 14 ivet tesz ki, egészbenvéve tehát 73 ivet adtunk olvasóinknak s ennyinek a kiadási költségeit kellett fedeznünk, szemben az

1929. évi 54½ ivnyi terjedelemmel. Látnivaló a mondottakból a Szemlének csaknem 40%-os megnövekedése.

„Közgazdasági Könyvtár“ című kiadványsorozatunk is gyarapodott ebben az esztendőben, miután IX. kötetként kiadtuk a *magyar buzáról* tartott ankétunkat, X. kötetként pedig *K. Nagy Dénes*-nek „Az emberi munka bölcselete“ című könyvét. Kiadványainkból nagyobb szám: példányt ingyen bocsátottunk az egyetemek, kereskedelmi iskolák és egyéb szervek rendelkezésére. Itt említjük még meg, hogy igazgató-választmányunk március 19-i ülésén hozott határozatával 1000 pengőt adományozott *Mudrinszky Rózsa*: „Petróleum a világgazdaságban“ című munkájának kiadására.

A „Közgazdasági Szemlé“-nek, éppugy, mint a „Közgazdasági Könyvtár“-nak finanszírozására az előfizetések és tagdíjak természetesen az idén se lettek volna elegendők és csupán az e célra jutott adományoknak köszönhetjük, hogy a költségeket fedezni voltunk képesek. Az idén is megismételjük tehát leghálásabb köszönetünket a Magyar Tudományos Akadémiának, Budapest Székesfővárosnak, a Magyar Nemzeti Banknak, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének, Kereskedelmi és Iparkamaráinknak, valamint azon nagyszámu intézménynek, pénzintézetnek és ipari vállalatnak és mindazon adományozóknak, akik a mostani nehéz gazdasági esztendőben is hajlandók voltak áldozatokat hozni Társaságunk céljainak megvalósításáért. Az adományozók teljes névsorát pénztárosunk évi jelentése közli.

Taglétszámunkról is a főpénztáros jelentése ad számot. Rendes tagjaink száma: 982. Ismét sokan kiváltak sorainkból, köztük *Pap Dezső*, igazgató-választmányunknak egyik legrégibb tagja. Emlékét kegyelettel fogjuk megőrizni.

Pénzügyi helyzetünkről a főpénztáros jelentése ad számot. A számvizsgálóbizottság jelentése és a vagyonkimutatás az előirt módon megvizsgáltatván, kérjük az elnökség részére a felmentvény megadását, ugyancsak kérjük az 1930. évi költségvetés elfogadását.

Az igazgató-választmány.

A főpénztárnok jelentése az 1930. évről.

Csatoltan van szerencsém a Magyar Közgazdasági Társaság 1930. évre vonatkozó pénztári kimutatásait beterjeszteni.

Az I. számú kimutatás szerint a Társaság bevétele az előző évről áthozott egyenleggel együtt	62.416.55 P
kiadása pedig	47.904.55 P
volt, úgyhogy	14,512.— P

pénzmaradvánnyal zártuk le az 1931. évet.

A társaság összvagyon a III. számú kimutatás szerint 1930 december hó 31-én, a Matlekovits-alappal együtt 24,130 pengőt tett ki.

Jövedelmeink emelkedése elsősorban annak az áldozatkészségnek köszönhető, amelyet a közgazdasági élet számottevő tényezői Társaságunk törekvéseinek méltánylásával tanusítottak akkor, amikor a „Közgazdasági Szemlé“-nek nagyobb terjedelemben való és a „Közgazdasági Könyvtár“ újabb köteteinek megjelenését adományaikkal lehetővé tették.

Amidőn ezen nagylelkű adományokért e helyen is őszinte köszönetet mondunk, igazoljuk, hogy 1930 december 31-ig a következő adományok folytak be:

Magyar Tudományos Akadémia P 7200.—, Magyar-Olasz Bank P 1600.—, Magyar Nemzeti Bank P 1600.—, Budapest Székesfőváros Tanácsa P 1200.—, Első Magy. Általános Biztosító P 300.—, Nova Közlekedési és Ipari Rt. P 400.—, Salgótarjáni Köszénbánya Rt. P 240.—, Hermes Magyar Általános Váltóüzlet Rt. P 80.—, Magyar Általános Hitelbank P 400.—, Magyar Mezőgazdasági Vegyipar Rt. P 240.—, Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület P 500.—, Magyar Lészámítoló- és Pénzváltóbank P 320.—, Belvárosi Takarékpénztár Rt. P 80.—, Magyar Általános Takarékpénztár P 240.—, Magyar Országos Központi Takarékpénztár P 320.—, Hazai Bank Rt. P 240.—, Magyar Jelzálog Hitelbank P 160.—, Magyar Általános Köszénbánya Rt. P 400.—, Magyar Földhitelintézet P 100.—, Ganz és Társa Villamossági-, Gép-, Waggon- és Hajógyár Rt. P 1000.—, Foncière Általános Biztosító Intézet P 400.—, Hangya Termelő-, Értékesítő- és Fogyasztási Szövetkezet P 200.—, Beocsini Cementgyári Unió Rt. P 240.—, Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara P 800.—, Angol-Magyar Bank Rt. P 400.—, Köbányai Polgári Serfőző Rt. 240.—, Trieszti Általános Biztosító Társulat P 400.—, Kereskedelmi és Iparkamara Szeged P 100.—, Magyar Cukoripar Rt. P 400.—, Budapesti Áru- és Értéktőzsde P 240.—, Magyar Királyi Folyam- és Tengerhajózási Rt. P 240.—, Adriai Biztosító Társulat P 400.—, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank P 800.—, Magyar Kir. Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak P 500.—, Kereskedelmi és Iparkamara, Miskolc P 240.—, Magyar Cukorgyárosok Országos Egyesülete P 320.—, Kereskedelmi és Iparkamara Sopron, P 80.—, Kereskedelmi és Iparkamara Pécs P 400.—, Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete P 2000.—, Goldberger Sám. F. és Fiai Rt. P 160.—, Magyar Fővárosi Malomegyesület P 400.—, Rimamurány-Salgótarjáni Vasművek Rt. P 400.—, Kereskedelmi és Iparkamara, Debrecen P 200.—, Dr. Éber Antal P 600.—, Magyar Ruggyantaárugyár Rt. P 80.—, Budapest Székesfővárosi Községi Takarékpénztár P 300.—.

A költségelőirányzatot a folyó évre a II. számú kimutatás szerint kérjük 45.212.— pengő bevétellel és 44.000 pengő kiadással megállapítani.

A taglétszám az 1930. évben a következőképpen alakult:

1930 január 11-én 1011 tagunk volt, az év folyamán belépett 18, kilépett 32, töröltetett 15 tag, úgyhogy a taglétszám 1930 december 31-én 982 volt.

Budapest, 1931 május 21-én.

A Magyar Közgazdasági Társaság zárszámadásai 1930 december hó 31-én.
TARTOZIK **KÖVETEL**

	P		P
A „Közgazdasági Szemle” nyomdaköltségei ... 22.962.25		Áthozat az 1929. évről	26.770.—
Tiszteletdíjak ... 13.741.—	36.703.25	Tagdíjak	6.575.—
		Előfizetések	1.760.62
A „Közgazdasági Könyvtár” költségei	6.454.28	Adományok	26.360.—
Ösztöndíjak	1.000.—	Kamatjövedelem	950.93
Különféle költségek	3.747.02		
Egyenleg mint készpénz	14.512.—		
	62.416.55		62.416.55

Budapest, 1930 december 31-én.

Felülvizsgáltatott és rendben találtatott.

Gerlóczy Béla
pénztáros.

Zsengery Manó
számvizsgáló.

A Magyar Közgazdasági Társaság előirányzata az 1931. évre.
KIADÁS **BEVÉTEL**

	P		P
A Közgazdasági Szemle nyomdaköltségei ...	25.000.—	Áthozat az 1930. évről	14.512.—
Tiszteletdíjak	13.000.—	Tagdíjak	8.000.—
Pályázatok, ösztöndíjak	1.000.—	Előfizetések	2.000.—
Közgazdasági könyvtár	3.000.—	Adományok	20.000.—
Különféle költségek ...	2.000.—	Kamatjövedelem	700.—
Egyenleg mint készpénz	1.212.—		
	45.212.—		45.212.—

A Magyar Közgazdasági Társaság vagyoneleltára 1930. december hó 31-én.

Készpénz	P 14.512.—
10.000 K n. é. 4½%-os Magyar Takarékpénztárak	
Központi Jelzálogbankja záloglevél	„ 1.—
15.000 K n. é. 6%-os nostr. májusi hadikölcsön	„ 1.—
10.000 K n. é. 6%-os nostr. februári hadikölcsön	„ 1.— P 14.515.—

Matiekovits-alap :

Készpénz	P 3.615.—
100 drb Magyar-Olasz Bank részvény à P 60.—	„ 6.000.— „ 9.615.—
	P 24.130.—

Budapest, 1930 december 31.

Felülvizsgáltatott és rendben találtatott.

Gerlóczy Béla
pénztáros.

Zsengery Manó
számvizsgáló.

Közügyülés.**MEGHIVÓ.**

A Magyar Közgazdasági Társaság 1931 június 20-án, szombaton, d. u. 6 órákor tartja 1931. évi rendes közgyűlését a Budapest Kereskedelmi Akadémia (V., Alkotmány-utca 9) dísztermében.

Tárgysorozat:

1. Elnöki megnyitó.
2. Az igazgató-választmány jelentése a Magyar Közgazdasági Társaság 1930. évi működéséről.
3. A számvizsgálóbizottság jelentése az 1930. évi zárszámadásról.
4. Az 1931. évi költségvetés előterjesztése.
5. Esetleges indítványok (az alapszabályok értelmében a közgyűlés elé terjesztendő indítványok 8 nappal a közgyűlés előtt a főtitkárnak írásban benyújtandók).

Közügyülés után *Surányi-Unger Tivadar* egyetemi tanár tart előadást: „Dumping-e az orosz kivitel?” címen.

Budapest, 1931 május 30-án.

Eber Antal elnök.

A fogyasztói járadék közgazdasági jelentősége.

Mióta *Marshall* megismertetett bennünket a fogyasztói járadék fogalmával, a németül írt tankönyvekben az ő elméletének tulajdonképeni magvánál alig jutottunk előbbre. Annak a tételnek a helyességét, hogy egyenlő árak mellett a gazdagabb fogyasztó a szegényebbel szemben a vásárlásnál kedvezőbb helyzetben van és ilyen módon közelebbről tekintve „fogyasztói járadék”-hoz jut, komolyan ugyan senkisé sem vonja kétségbe. Mindamellett arra nézve, ami a tulajdonképeni lényeg, hogy tudniillik ennek az új járadéknak mi a *közgazdasági jelentősége*, mélyre vágó véleménykülönbségek állnak fenn. Vannak, akik benne a vásárló erő megragadásának és megítélésének fontos eszközét látják, mások ellenben az egészet elvetik.¹

Az a gondolat, hogy A, akinek nagyobb jövedelme van, mint B-nek, kenyéréért vagy lakásáért viszonylag magasabb árat tudna fizetni, valósággal azonban nem kell fizetnie, túlságosan az imponderabiliák területére visz át bennünket. Mit kezdjen a közgazda ezzel a szükséglet-kielégítésben fennmaradó fölösleggel, ezzel a belső, csupán érzelmileg létező értékkel, amely inkább a lélektanba, mint a közgazdaságtanba tartozik? Mit jelenthet, mondják, ez a szubjektív jövedelmi többlet a jövedelem elmélete számára?

A kérdés ilyen formában való felvetéséhez talán hozzájárult az is, hogy ennek az új elméletnek megalkotója némileg túlzottan *formális* szempontból adta azt elő. Azok a képletek, amelyeket ő és utána mások is a fogalom kifejtésére és megmagyarázására felállítanak, az első pillanatban „túlságosan matematikaiaknak” tűnnek fel. A német közgazdák többsége, különösen a fiatalok, nem szívesen látják, ha matematikai kifejezésekkel árasztják el őket. Azt tartják, hogy a közgazdasági élet változatos gazdagságát és az abban érvényesülő szubjektív tényezőket alig lehet matematikai formulákba beleszorítani. Általában megfigyelhetjük, hogy minden olyan közgazdasági elmélet, amely kelleténél nagyobb mértékben veszi igénybe a matematikát, Németországban nem számíthat nagyon barátságos fogadtatásra. Talán ezen oknak is tulajdo-

¹ Mindkét oldalon a legkiválóbb elméleti szakemberek neveit találjuk. Például *Cassel* egészen elveti a fogyasztói járadékot, ellentétben *Schumpeter*-rel, *J. B. Clark*-kal stb.

nitandó, hogy sokan a fogyasztói járadékban alig láttak egyebet, mint a járadék-fogalom általánosításának egy újabb esetét. Mi is az tulajdonképen? Nem több, mint további alkalmazása annak az elvnek, amelyet *Ricardo* földjáradékában, *Mangoldt* és *Schaeffle* és sok más kutató járadékelméletében találunk és — vélték sokan — ez az új járadékfajta a maga mesterkélt levezetésével nem is döntő jelentőségű a közgazdaságtan számára.

Más a helyzet, mióta kísérlet történt a fogyasztói járadéknak a gazdasági élet dinamikus jelenségeinek magyarázatára való felhasználására. E felfogás szerint, amelyet *Heller Farkas* képvisel, a kapitalisztikus gazdaság körforgását, a konjunkturaciklusokat, elsősorban a fogyasztói járadék képződése magyarázza meg. Így a konjunkturális változások döntő pontja egyenesen abban a szerepben domborodik ki, amelyet a fogyasztói járadékok a gazdasági életben játszanak.

Ez a magyarázat a fent mondottak után első percben tán meglepő. Hogyan jut Heller ehhez a felfogáshoz és mire alapítja azt? Miképen lehetséges, hogy egy olyan szubjektív értéknek, amilyent a fogyasztói járadék végeredményben jelent, ilyen messzemenő jelentősége van? Lássuk tehát, mit mond erre nézve. A konjunkturaelmélet, amelyet ő elénk tár, abból indul ki, hogy a gazdasági életnek a lanyhulás bizonyos szakasza után valamiképpen ismét mozgásba kell jönnie. Ez pedig tőkének a képződése által történik meg, amelyek a megakadt gazdasági szervezetbe új életet visznek bele. Hogy jönnek azonban létre ezek a tőkék? Heller e kérdésre azt feleli, hogy *fogyasztói járadékok* képződése és szaporodása útján. Mert a piaci árak azonossága mindég létrehoz ilyen járadékokat, és pedig a depresszió idején az áresések alkalmával sokkal nagyobb mértékben, mint a fellendülés korában, miután „az utóbbival járó áremelkedések a fogyasztói járadékokat inkább megszüntetik“. A pangás korában ezeket a fogyasztói járadékokat részben nagyobb mérvű szükségletkielégítésre fordítják, ami által a fogyasztási jószágok utáni kereslet lassan ismét erősödni kezd, részben azonban megtakarítják és ilyen módon a termelésnek juttatják. Ez által a depresszióban új tőkegyűjtés válik lehetségessé és „ösztökélve a fogyasztási jószágok utáni fokozódó kereslet által, ez a tőkeképződés új fellendülés kiinduló pontjává válik“.²

Eme megállapítás először mutat rá igazán nyomatékosan a fogyasztói járadék *közgazdasági jelentőségére*. Észszerint a fogyasztói járadék tőkeképző hatása által nemcsak új erő jut a közgazdaságba, hanem a felfelé hullámváz megindulásának rejtélye is megoldottnak látszik.

E gondolatok megérdemlik a közelebbi vizsgáldást.

² L. Theoretische Volkswirtschaftslehre, 1927. 266—269. old.

Hiszen az tűnik ki belőlük, hogy a fogyasztói járadéknak problematikája nem csupán formális természetű lehet, mint azt eddig oly gyakran hitték. Ellenkezőleg annak a fogyasztói járadéknak, amelyet azelőtt nem is vettek olyan nagyon komolyan, most egyszerre döntő közgazdasági jelentőséget tulajdonítunk.

Nézetem szerint a fenti felfogás lényeges haladást jelent, miután a jelzett módon közgazdasági összefüggésekre mutat rá. Most már csak arra van szükség, hogy a fogyasztói járadéknak eddig csupán formális felfogása helyébe még inkább annak közgazdasági jelentőségét állítsuk.

Az eddigi irodalomban a fogyasztói járadék lélektani jellege állott előtérben. Ez most háttérbe szorul, mert kiderül, hogy e járadék elősegíti a tőkeképzést és megindítja a konjunkturát. A két felfogás közötti átmenetet olyanféleképpen kell képeznünk, mint azt az alábbiakban kifejtteni próbáljuk.

Miután ezen az új, konkrét területen a lélektannal nem sokra mehetünk, a fogyasztói járadékot lehetőleg meg kell fosztanunk szubjektív jellegétől; és e részt a legtöbbször teljesen figyelmen kívül hagyták, hogy hiszen a fogyasztói járadéknak is kell bizonyos *reális alappal* bírnia! Ennek megértése végett vizsgáljuk meg kissé, miképpen jönnek létre fogyasztói járadékok? Ennek két lehetősége van, aszerint, hogy az árak állandóak-e, avagy esnek.³

Stabil árak esetén, egy másik vásárlóval szemben kedvezőbb helyzetem lehet és fogyasztói járadékhoz juthatok, ha *nagyobb jövedelemmel rendelkezem, mint amaz*. Csupán nagyobb jövedelem hoz abba a helyzetbe, hogy kenyérért vagy más egyébért többet adhassak ki. Minthogy azonban az ár egy adott piaci helyzetben mindenki számára ugyanaz, nem kell többet kiadnom és így jutok fogyasztói járadékhoz. Tehát csupán nagyobb jövedelem, vagyis egy reális bázis alapján jutok hozzá. Ilyen módon a fogyasztói járadék nem jelent valami pénzajándékot a fogyasztó részére, mint ahogy azt valamikor mondták, *mert hiszen már előbb nagyobb jövedelmet kellett elérnie*.

Hanyatló árak esetén — ez a fogyasztói járadék képződésének második esete — az áresés jövedelem vásárló erejének emelkedését jelenti. Most kevesebb pénzt kell ugyanazon szükséglet kielégítésére fordítanom, mint azelőtt és az így elért megtakarítást bevihetem a bankba, vagy akár mennyiségileg, akár minőségileg fogyasztásom emelésére fordíthatom. Ez a megtakarítás a fogyasztói járadék, amelyet a hanyatló áraknak köszönhetnek. E második esetben is tehát adva kell lennie

³ Egyelőre úgy vesszük a dolgot, mintha a jövedelmek nem változnának.

bizonyos tényleges jövedelemnek, mielőtt a fogyasztói járadék létrejöhetne.

A mondottakból következik:

*Adott árszínvonal mellett fogyasztói járadékok csupán nagyobb jövedelemmel bíró vásárlók számára keletkeznek. Hanyatló árak, amelyek fokozzák a vásárló erőt, emelik ezeket a fogyasztói járadékokat, ugyanakkor azonban új járadékokat is képeznek a még régi jövedelmükkel bíró vásárlóknál. Hanyatló árak tehát egyfelől a fogyasztói járadékok emelését és másfelől újak képződését jelentik.*⁴

Heller fenti munkájában a második tételt világosan kifejtette, az elsőt kevésbé. Ezért mindenekelőtt ennek az első tételnek tartalmát kell részletesebben megvizsgálnunk, ha a fent előadott új konjunktúra-theóriának hasznát akarjuk venni.

A két alternatíva közül az elsőnek azért is nagyobb jelentősége van, mert hiszen az egyes fogyasztónak alig lehet az áralakulásra számottevő befolyást tulajdonítani. Ha saját kezdeményezéséből valaki fogyasztói járadék élvezetéhez akar jutni, akkor már jövedelemtöbblettel kell birnia. Ha ez igaz, akkor egész kérdés-feltevésünk eltolódik, mert akkor azt problémát kell felvetnünk: miképen lehet ilyen „jövedelemtöbblet”-hez jutni? Ezen a ponton találkozunk a fogyasztói járadék problematikája egész sereg más kérdéssel és ezek meglepő módon rámutatnak az egész jövedelemelmélettel való szoros kapcsolatra. Milyen már most ez a jövedelemtöbblet, hogyan nem lehet azt megszerezni? Ez az a kérdés, amely mélyebbre vágó vizsgálatot kíván, ha a fogyasztói járadék reális alapjáról egyáltalán fogalmat akarunk szerezni.

Jövedelemtöbblet-hoz kétféle módon lehet jutni:

Először is jövedelemtöbblet-hoz lehet jutni *természetes forrásokból*. Ricardo földjáradékának alapelvét minden termelési tényezőre ki lehet terjeszteni. Nemcsak a föld, hanem a munka és a tőkéhez kötött vállalkozói tevékenység is különböző termelési feltételeket tüntet fel. Ha Ricardo és Thünen után általánosan elismert tény, hogy azok a földbirtokosok, akiknek termékenyebb, ásványokban gazdagabb, vagy jobban fekvő földjeik vannak, *jövedelmi többlet*hez jutnak azokkal szemben, akik kevésbé kedvező körülmények között kénytelenek termelni (akiknek a terményeire azonban a fogyasztás kielégíthetése szempontjából még szükség van): akkor nem kevésbé érthető, hogy ép úgy a munkások és vállalkozók is jövedelmi többlet-hoz juthatnak, mert a természeti különbségek mellett, amelyek által ilyen differenciális jövedelmek keletkezhetnek (nevezetesen a földből, amely anyagot és természeti erőket nyújt, valamint telephelyül szolgál), a képességek

⁴ Természetes, hogy az alapul szolgáló jövedelmekben is történhetik változás. Ezt az esetet majd később fogjuk látni.

különbözősége, valamint a nem egyforma módon felszerelt vállalkozások is differenciális jövedelmeknek lehetnek alapjai.⁵

Ennek a három alapnak a megjelölésére ajánlottam én egyik könyvemben a „kedvezményezett piaci helyzet“ kifejezést. Annak az elvnek az alapján, amelyet *Cassel* differenciális alapelveként az árképződés általános principiumává tett, az említett három alaphól a differenciális jövedelmek három nagy csoportja következik.⁶

Eme differenciális jövedelem-megállapításnak problematikája azonban, úgy ahogy azt most látjuk, még nincs kimerítve. Nem lehet csupán a jövedelemképződés oldalát magában tekinteni. Ehhez még a kiadások szempontja járul. Hiszen a differenciális jövedelem semmit sem használ nekem, hogy ha kiadása alkalmával, magasabb árak fizetése útján, ismét oda kell azt adnom. Más szóval a differenciális jövedelmet megfelelő fogyasztói járadékok által kell biztosítani, konzerválni. Errenézve alább egyéb mondanivalóim is lesznek. E helyen csupán annyit: ha a fogyasztói járadék határozottan pozitív közgazdasági funkciókat végez és problematikájában annyira össze van kapcsolódva a differenciális jövedelemmel, akkor a differenciális jövedelem és a járadékképződés sokszor nem eléggé alapos felfogását is egészben revideálni kell!

Azonban fogyasztói járadéknak nem csupán ezek a jövedelmek, amelyek természetes forrásokból fakadnak, szolgálhatnak reális alapul. A vásárló a maga többletjövedelmét *merségesen* is létrehozhatja.

Aszerint, hogy mennyire van meg arra a lehetősége és

⁵ Minthogy a vállalat sajátos jellegét a tőkétől nyeri, amely alapját alkotja: ezt a harmadik csoportot „vállalati specifikum“-ként jellemezhetjük. Miután ennek a vállalat és a vállalkozó összekapcsolódása folytán kétféle kiindulási pontja van: esetenként dologi vagy személyi momentumok lehetnek benne tulsúlyban. Nincsen ilyenféle összefüggés a tiszta differenciális képességnél, amely nagyjában és egészben (eltekintve a kiképzéshez szükséges tőkétől!) egyedül önmagára van utalva. Mindenesetre hiányzik belőle ez az ipari, tőkéhez való kötöttség.

⁶ Az egyes hozadéki alapok eme sajátosságai gyakorlatilag csupán az árképződés elvei által léphetnek előtérbe és csupán a jövedelem bizonyos materiális pluszában ölthetnek megfogható formát. Az áralakulásnak ilyen elve a differenciális elv. Ez azt hozza kifejezésre, hogy a szükséges termelési teljesítményeknek, amelyeknek különböző részeit nem egyforma költségekkel termelik, egységes ára azoknak a termelőknek többletjövedelmet (differenciális jövedelmet) juttat, akik a határköltségeknél kisebb költségekkel számolhatnak. Képződésénél különös tényezők a csökkenő hozadék és a kellő kereslet, amely gyakorlatilag azt is okozza, hogy a termelés egy része olyan feltételek mellett történik, amelyek azt életre hívják. A differenciális jövedelemről irt tanulmányomban (Berlin, Eberin, 1930.) a differenciális jövedelmet úgy határozom meg, hogy az „egy rendkívüli jövedelem, amely a kedvezményezett piaci helyzet alapján, egyfajta jövedelmeken belül léphet fel.“ (166. old.)

mily erős a helyzete a gazdasági életben, a monopóliumos taktika felhasználásával is megpróbálhatja, hogy magának több jövedelmet szerezzen. Ilyenkor a monopóliumos áralakulásnak törvényei használnának fel, amelyeket részleges vizsgálatokból pontosan ismerünk.⁷

Ez a próbálkozás, a „systematic practice of manipulating prices artificially“ — mint azt az amerikaiak találóan nevezik — a többletjövedelmek második fajához:⁸ a monopoljövedelemhez visz.

Természetesen ilyenekhez csak akkor lehet jutni, ha a monopolistának elég nagy hatalma van ahhoz, hogy ilyenféle „ármanipuláció“-t folytasson. A differenciális jövedelemmel szemben fő megkülönböztető jellemvonása abban rejlik, hogy ilyen esetben az objektív szükség — minden gazdasági érték jellemző jegye — mesterségesen fokoztatik. Magától értetődőleg ezt az elvet csak a legritkább esetben lehet úgy végrehajtani, hogy a manipulált ár az elérhető legmagasabb legyen. Ellenkezőleg, a még fennálló verseny következtében a monopóliumos ár érvényesülésének megvannak a maga határai; ezért lehet teljes (abszolút) és nem teljes (relatív vagy részleges) monopóliumokat megkülönböztetni; ezeknek megfelelően többé vagy kevésbé érvényesülő a jövedelemtöbblet is. Hogy ezekre részletesebben rátérjünk, arra e helyen nincsen szükség.⁹

Ha egy gazdasági alanynak monopolisztikus többletjövedelme van, akkor fogyasztási jószágoknak azonos árak mellett való bevásárlásánál természetesen szintén fogyasztói járadék élvezetéhez jut. Ilyenkor már most tekintetbe veendő, hogy eredeti jövedelme monopoljövedelem és hogy az abból folyó fogyasztói járadék a monopoljövedelem eredője. Ilyen módon itt a fogyasztói járadék egy monopolisztikus helyzet reflexeként tűnik elénk, amit az eddigi vizsgálódásokban — tudomásom szerint — alig emeltek ki. Már most a monopóliumos jövedelem lényegére nézve még mindig a legteljesebb homály áll fenn. Gyakran minden további nélkül abnormálisnak, jogellenesnek vagy ilyesminek, mindenestre azonban kifogásolhatónak tekintik. E részt különösen az amerikai írók értenek egyet.¹⁰

Azonban a fogyasztói járadékkal való kapcsolata követ-

⁷ V. ö. különösen a „Monopolpreis“ cikket a Handw. d. Staatswissenschaften, 4. é. 3. kiadásaiban. (Hans Mayer, Zuckerkandl.)

⁸ Magától értetődőleg mindig csak a jövedelmekről beszélünk, nem pedig bevételekről és véletlen okozta nyereségekről.

⁹ L. bővebben az ujabban sokat tárgyalt monopoloidok kérdésével együtt könyvemben: „Das Differentialeinkommen“. 36—48. old.

¹⁰ V. ö. R. T. Ely: Monopolies and Trusts, New-York 1923. p. 217, ff; J. B. Clark: Problem of Monopoly, New-York, 1904. p. 37; J. A. Hobson: The element of Monopoly in prices, Quarterly Journal of Economics. Vol. VI. 1. p. 5.

keztében, ép úgy, mint a differenciális jövedelem esetében láttuk, sok téves véleményt kell újra revízió alá venni, amelyet eddig sokszor kritika nélkül tettünk magunkévá.

Ha egy adott árszínvonalnál fogyasztói járadék élvezetéhez akarunk jutni, ezt csupán a fent jellemzett utak egyikén át tehetjük. *Vagy a „kedvezményezett piaci helyzet“ útján át, amely differenciális bevételhez vezet, vagy pedig, ha gazdaságilag nem vagyunk ilyen erősek, az ármanipuláció útján át, amelynek a monopóliumos jövedelem a célja.* Ezen tényleges jövedelemtöbblet által, amelyet pénzben kapunk meg, kerülünk már most abba a helyzetbe, hogy azonos árak mellett előnyösebben tudjunk vásárolni. A jövedelemtöbblet a kiadási oldalon is megmutatkozik: mint fogyasztói járadék. Ilyen módon ez egy tényleges többletjövedelmi bevételnek a másik oldalát képviseli és az adott magasabb bevétel tulajdonképeni *biztosítását* jelenti. Akinek nagyobb jövedelme van, azért még kenyérért, lakásért és más életszükségleti cikkekért nem kell többlet fizetnie. Ha többlet kellene fizetnie, akkor a differenciális jövedelem, vagy monopóliumos jövedelem semmi előnyt sem hozna neki. Az egységes áralakulás a fogyasztói járadékban a jövedelem felhasználásának oldalán biztosítja azt a többletet, amely többlet a jövedelemképződés oldalán mutatkozik. Ennélfogva a fogyasztói járadékot egyszerre a jövedelemképződés és jövedelemfelhasználás problémájának kell tekintenünk.

Azt vethetnék ellenünk, hogy a jövedelmek, különösen a nagyobb jövedelmek nem csupán a fogyasztási jószágok piacán használatnak fel. Éppen ellenkezőleg, minél nagyobb egy jövedelem, minden valószínűség szerint viszonylag annál kevesebbet adnak ki annak birtokosai fogyasztási jószágokra.

Ilyen körülmények között jelentheti-e a fogyasztási járadék a jövedelemnek azt a biztosítását, amelyről fentebb szóltunk? Jelentheti-e általában a jövedelemképződés és jövedelemfelhasználás között azt az egységes összefüggést, amelyet fentebb megállapítottunk?

Nem jelenthetné, ha csupán izolált jelenség lenne. Azonban az ellenvetést megcáfoltuk, ha kiderül, hogy az az elv, amely a fogyasztói járadékban érvényesül, a *termelési jószágok* piacán is igaznak bizonyul. A jövedelmeket vagy el lehet fogyasztani, vagy pedig termelésre lehet fordítani. Az utóbbi viszont vagy közvetlenül a vállalkozó által, vagy közvetve megtakarítás útján következik be. A jövedelem felhasználásának egyéb lehetőségei nincsenek! Ha már most a termelési jószágok piacán is létezik egy ilyen járadék, — mint azoknak a jövedelmeknek biztosítása, amelyeket ottan adnak ki, — akkor a fenti fejtegetéseinket minden aggály nélkül általános érvényűeknek tekinthetjük.

Tényleg létezik pedig egy olyanféle megtakarítási jára-

dék, amilyen a fogyasztói járadék, a termelési jóságok vásárlásánál is, mint arra legutóbb *Heller* rámutatott. Ő egy „negatív termelői járadék“ lehetőségéről szól és itt nem valami veszteségre kell gondolnunk, mint az egyébként a „negatív“ járadéknál szokásos (a kifejezés tehát megtévesztő), hanem egy olyan járadékra, amely a termelői jóságok keresleti oldalán keletkezik annyiban, amennyiben „a termelési jóságok árát a határtermelőkenység határozza meg és ennek következtében mindazok az üzemek járadékhoz jutnak, amelyek sajátos termelőkenységüknél fogva hajlandók lennének a termelési jóságokért magasabb árt fizetni“.¹¹

Itt is tehát tulajdonképpen ugyanarról a folyamatról van szó: a kedvezőbb körülmények között dolgozó üzemek előnyös helyzete csak úgy nyer valóságos értéket, hogy termelői jóságok vásárlásánál nem kénytelenek magasabb termelőkenységük alapján azokra többet kiadni. Nem kell több pénzt elkölteniök és ilyen módon a fogyasztói járadékhoz hasonló megtakarításhoz jutnak. A fogyasztói járadék tehát valóban nem izolált jelenség, amely csak a fogyasztói jóságok piacán mutatkozik.

Fent levezetett tételünk érvényben marad. Ennélfogva világosítsuk meg mégéegyszer, hogy ebben a vonatkozásban mit is jelent. A vállalkozónak nagyobb jövedelme van, mint *B*-nek. Ennek ellenére sem a termelési, sem a fogyasztási jóságok piacán nem kell többet fizetnie a cikkekért, jóllehet erre módja volna és jövedelmi plusszát fogyasztói járadék vagy „negatív termelői járadék“ (amelyet a továbbiakban csupán termelői járadéknak fogunk nevezni) alakjában látja biztosítva. Az így nyert összegekkel már most vagy fogyasztását terjesztheti ki vagy javíthatja meg, vagy megtakaríthatja¹² azokat vagy végül saját vállalatába fektetheti be.

¹¹ V. ö. *Heller*: *Theor. Volkswirtschaftslehre* 1927., 125. old. *Heller* a differenciális jövedelmet tekinti termelői járadéknak, ezért nevezi az új járadékot „negatív termelői járadék“-nak. Ha más terminust akarunk itt keresni, akkor erre tekintettel kellene lennünk.

¹² Egy fogyasztói járadék élvezői könnyebben takarékoskodhatnak, mert a szubjektív „költségek“, amelyekkel a megtakarítás jár, általa szükségképen kisebbek lesznek. Hiszen *J. B. Clark* is ilyen értelemben beszél a megtakarítást végző sajátos járadékáról, (capitalist's subjective rent) mert egy határpontról indul ki, amelynél a megtakarításból eredő „haszon“ és az abstinencia által okozott „költség“ (mindkettő természetesen tisztán lélektani értelemben) egymást kiegyenlítik. V. ö. *Quarterly Journal of Economics*, vol. V, p. 297, *Distribution as determined by a law of rent*.

Az első jövedelmi egységeket, amelyeket az ember megszerez — véli *Clark* — nem takaríthatja meg anélkül, hogy az éleletről és a legfontosabb szükségletek kielégítéséről le ne mondjon. Minél nagyobb a jövedelem, annál kisebbek az abstinencia-áldozatok, vagyis költségek, annál nagyobb tehát ez a szubjektív járadék és annál könnyebb megtakarítást végezni. Ugy látszik azonban, hogy egyáltalában nem szükséges

A nagyobb jövedelmeknek ez a felhasználása és ezáltal jelentőségük a tőkeképződés és konjunktura számára tehát csupán a fogyasztói járadék és — mint azt most hozzátehetjük — a termelői járadékok konzerváló hatása által válik lehetségessé.

Csak ezen vizsgálódásaink után, amelyek a fogyasztói és termelői járadék „jövedelem-konzerváló” hatását pontosan megmutatták, fordulhatunk a második alternatíva felé, hogy miképpen képződik a fogyasztói járadék lefelé menő áráknál?

A Heller-féle konjunktura-theoria a gazdaság pangási korszakában fokozottabb fogyasztói járadékképződést állapít meg. Az így keletkező járadékokat meg lehet takarítani, vagy további fogyasztásra fordítani, ez által a fogyasztási jószágok utáni kereslet ösztönzést nyer és új tőke is képződhetik, mindezek a folyamatok pedig azután a depresszióból a konjunktura fellendüléséhez vezethetnek.

Bármennyire vázlatos is egyelőre ezen összefüggések feltárása, mégis belátható, hogy mennyi mindent tartalmaznak és mennyi mindenre engednek következtetni. Azonban rá kell mutatnunk, hogy ez az elmélet egyrészt csupán bizonyos feltételek mellett érvényes, másrészt hogy bizonyos pótlásokra szorul. Heller mindenekelőtt abból indul ki, hogy a pangást áresések jellemzik. Tudjuk azonban, hogy ennek az ellenkezője is lehetséges. Hanyatló konjunktura is ismer emelkedő árakat; „a nem engedelmeskedő árgörbe” képére Amerikából emlékeztünk. Azonkívül azt is tekintetbe kell venni, hogy a fogyasztói járadékok „reális alapja” (ép úgy a termelői járadékoké is), amelyekre főntebb részletes figyelmet fordítottunk, megváltozhatnak. A jövedelmekben összehúzódások és megduzzadások történhetnek, amelyekről nem lehet tudomást nem venni. Mindehhez egyéb kiegészítő szempontok is járulnak, amelyekről azonban csak akkor nyerhetünk képet, ha előbb a fogyasztói járadék jelentőségével és hatásával elvileg teljesen tisztába jutottunk.

Az elmélet első kiegészítését az árak oldaláról vegyük elő. Nevezetesen vegyük tekintetbe azt az esetet, mikor depresszió alkalmával az árak emelkednek. Hiszen ez a körülmény a pangás korszakában fogyasztói járadék képződésének szükségképpen és egyenesen az útjában állana. Már pedig éppen a mi időnkben a gazdasági élet gyakran mutatja hanyatló konjunktúrának a képét, fokozódó munkanélküliséggel, emelkedő árszínvonal mellett. A konjunktura lefolyásának az a régi fel fogása, hogy az áresésekkel kezdődik és következményképpen

itt egy új járadékfogalmat szerkeszteni, mert hiszen Clark megtakarítási járadéka nem mond egyebet, mint amit a fogyasztói járadék is jelent, hogy t. i. bizonyos jövedelemrészek szabadokká válnak és megtakaríthatók.

a munkapiac rosszabbodását vonja maga után, a jelenben nem mindig bizonyul helyesnek. Az árgörbe a magasabb árakban az emelkedő költségeket vagy monopolisztikus szervezetek tevékenységét tükrözheti vissza. Bármiképen áll is azonban a dolog, a fogyasztói járadékok nagyobb arányú képződésének a lehetősége szükségképen megváltozik, mihelyt kérdésessé válik, vajjon „a depresszív erők elegendő erősek-e ahhoz, hogy az egész árszinvonalat lefelé menő irányba kényszerítsék”.¹³ Az ilyenféle, a költségek által okozott, avagy monopólium folytán létrejött magasabb árak rendkívüli módon megnehezítik a fogyasztói és termelői járadékok képződését. Mi több, felszívhatják eme járadékokat és megfojthatják a konjunkturát. A konjunktura-kutatásnak és a konjunktura-statisztikának a feladata, hogy eme dolgok felől pontosabb ismereteket szerezzen nekünk, mint ahogy eddig lehetséges volt. A pangást okozó erők és az árszinvonal viszonyának kikutatása e részt még sok felvilágosítással szolgálhat.

Ép így a *jövedelmek* összehuzódása vagy megduzzadása szintén megakadályozhatja, hogy a Heller által vázolt hatások beálljanak.

Lefelémenő árak a pangás korszakában sokkal nagyobb mértékben vezetnek fogyasztói és termelői járadékokhoz, ha az alapul szolgáló jövedelmek (a reális alap) változatlanok maradnak. Ha azonban ezek is esnek, akkor a lefelémenő árhullám nem „vethet ki” járadékokat. Hogy áll azonban ebben az esetben a dolog az egyes jövedelemfajtákkal?

A jövedelmeknek csupán egy csoportja van, amely nem változik és pedig a földbirtokosok, tőkések, nyugdíjasok hosszú időre megállapított járadékai. Azért nem helytelenül jelölték meg e csoport tagjait, mint a pangás korának tipikus haszonélvezőit.¹⁴ Az összes többi jövedelmek a depresszióban csökkenést szenvednek, amely annál előbb áll be, minél közelebb állnak azok a tulajdonképeni termeléshez. Ebből a szempontból különösen az ipari *munkabérijövedelmeket* fenyegeti a legnagyobb veszedelem, ezeknél tehát nem, vagy csak alig állhat be a vásárló erő emelkedése, amely azután fokozódó fogyasztásban, vagy a megtakarított összegek emelkedésében jut kifejezésre. A *vállalkozói nyereségek* is ezekben az időkben igen erősen esnek vissza. Nagyon érdekes, hogy pl. az 1926. évi pangási korszak alatt Németországban a jövedelmek

¹³ Az ilyenféle kételyek birták rá a berlini konjunkturakutató intézetet is, hogy indexszámításait külön eszközölje szabad piaci árak és szabályozott kartellárak számára. Kiderült, hogy a konjunktura hanyatlásának kiindulásakor a két görbe különböző fejlődési irányzatot tüntethet föl. Lásd ezt először kifejtve Vierteljahrsbericht Heft 3, 16—17. oldal.

¹⁴ V. ö. különösen Schumpeter: Theorie der wirtschaftl. Entwicklung, 1926, 360. s. köv. old.

csökkenését szakértői oldalról 5 milliárd márkára becsülték. Legjobban e csökkenés a megtakarításra fordított összegeknél mutatkozott meg, ahol az elmaradt megtakarítás 2 milliárd márkára becsülhető.¹⁵ Eme folyamatnak megfelelően a hatás a konjunktura fellendülésénél is el fog maradni: a fogyasztói és termelői járadékok nem fognak feltétlenül eltűnni. Igaz, hogy emelkedő áraknál csökkenni fognak, ha azonban a jövedelmek is emelkednek, akkor egészen más lesz az eredmény; és pedig annál inkább, minél rugalmasabbak és emelkedésre képesebbek az egyes jövedelmek. Annál kevésbbé, minél inkább fix jövedelmek jellegével bírnak.

Végül egy harmadik kiegészítő szempontot is elő kell vennünk, ami szintén csak akkor lehetséges, ha a fogyasztói és termelői járadék reális alapjával tisztába jutottunk.

Fogyasztói és termelői járadékok az egyes fogyasztók és termelők részére nem ugyanolyan mértékben keletkeznek, mint ahogyan az egyes cikkek árai a depresszióban esnek. Az összes árakat ugyanabból a jövedelemből, *egy* jövedelemből kell megfizetni: ez az *egy* jövedelem különböző bevásárlásokra oszlik szét. Ennélfogva nem lehet minden egyes cikk vagy termelési jószág bevásárlásánál egymástól függetlenül megállapítani a fogyasztói és termelői járadékot, azokat összeadni és azután, mint *összjáradékot* mutatni ki. Az a megtakarítás, amelyet bizonyos cikkek bevásárlásánál fogyasztói járadék formájában végzünk, megint elveszhet, ha abból később bevásárlásokat eszközölünk, más szóval a fogyasztói járadékot el lehet költeni.¹⁶ Minél kisebbek az egyes bevételek, annál nagyobb jelentősége van a most mondott érveknek, amelyet úgy látszik maga Marshall sem ismert, vagy nem vett tekintetbe.¹⁷ Ennek következtében korlátokat kell állítanunk ama optimisztikus felfogás elé, mintha áresések alkalmával erős járadék-képződések történnének.

Mindezek az említett szempontok nehézségeket tüntetnek fel, amelyek a fogyasztói és termelői járadékok (mindig mind a kettőről szó van) tőkeképző és konjunkturaelőmozdító funkciójának zavartalan kifejtését akadályozzák. Épen azért talán

¹⁵ Wagemann: Konjunktur und Kreislauf der Wirtschaft, Kieler Vorträge 1927, S. 14 ff. Wagemann természetesen hangsúlyozza, hogy mindez nem valóságos statisztika, hanem inkább csak becslésnek tekintendő.

¹⁶ Ricci ezt így fejezi ki: „Ce que je gagne au chapitre rente en qualité de consommateur de logis, je perds dans les chapitres rente de consommateur de pain“. V. ö. cikkét: „La loi de la demande individuelle et la rente de consommateur“ Revue d'Economie Politique 1926, No. 1, 40e Année 14. l.

¹⁷ Nagyon figyelemreméltók a A. A. Young fejtegetései: Quarterly Journal of Economics, Vol. 39. „Marshall on consumers' surplus ...“ p. 149. „The different surpluses attributed to the consumer in his purchase of different commodities blot out one another“.

helyesebb lesz, ha inkább tendenciákról, nem pedig végleges, sematikus végbemenő funkcióról beszélünk. Azonban ezeket a tendenciákat is csak akkor tudjuk kellőképpen méltányolni, ha a fogyasztói járadékban nem csupán formális, teoretikus megállapítást látunk, hanem felismerjük és tekintetbe vesszük a jövedelemelméletben elfoglalt helyét is.

Ha a fogyasztói járadék problematikájának az elmélet nem szentelt mindig kellő figyelmet, annál erősebben megtörtént ez a gyakorlati gazdasági életben. Legalábbis az iránt, ami a fogyasztói járadék materiális, reális alapját jelenti, a gyakorlat emberei mindig élénk érdeklődést tanusítottak. Nemcsak annyiban, hogy egy üzletnek a tulajdonosa jól ki tudja választani a gazdagabb vevőt és — miután a vásárlások egyenként történnek — különböző vevőktől egyidejűleg ugyanazon cikkért különböző árakat tud elérni, hanem a monopolista is nagyon jól tudja, hogy a vásárló erő szerint a keresletet tagolnia lehet. Ezt a körülményt az adópolitika is hasznára fordíthatja és erős progresszív adók által a nagyobb jövedelmek fogyasztói járadékát megtámadhatja.

Ha mindez nagyon jelentékeny mértékben megy végbe, akkor a fent jellemzett folyamatokba egyoldalulag avatkoznak bele. Az adópolitika, monopóliumos politika vagy egyéb támadások a fogyasztói és termelői járadékok ellen közgazdasági tendenciák teljes kifejlődésükben igen nagy mértékben megakadályozhatnak és ezáltal utjában állhatnak a közgazdasági tőkeképződésnek és a konjunkturák fellendülésének. E részt elmélet és gyakorlat erősen egymásba nyulnak és épen ma, amikor válsággal küzdő és pangó közgazdasági életünkben minden erőnkkel azon igyekszünk, hogy a tőkeképződést és a konjunktura megindulását előmozdítsuk, szükséges az ilyenféle elméleti vizsgálódások fontosságát szem előtt tartanunk.

Berlin.

Otte Gerhard.

Az európai munkapiac és a világnépesedés irányzata.

Tartalom: 1. Az interkontinentális vándorlások megszorítása. 2. Az európai vándorlások jellege és akadályai. 3. Az európai munkapiac szervezése. 4. A vándorlások szerepe, különösen a relativ túlnépesedés vagy elégtelen népesedés szempontjából.

I. Az interkontinentális vándorlások megszorítása.

A középkorban egy felvilágosodott királyunk kijelentette, hogy a boszorkányokról, amelyek nincsenek, szó ne essék. Bizonyos szakértők, sőt egész népek, amelyeknek pillanatnyilag az interkontinentális vándorlások nincsenek kedvére, épp így nem akarják, hogy azokról beszéljenek és úgy tesznek, mintha ez a jelenség már nem léteznék, vagy legalább is teljes megszűnésre volna ítélve. Ámde a vándorlások nem olyanok, mint az öreg boszorkányok. Ezek az emberiség társadalmi szervezetének egyik állandó funkcióját képviselik, amely időnként ellanyhulhat, de amelyet éppen e szervezet működése és egészsége érdekében újra életre kell hívni. A vándorlások ujjaéledése tehát, bárha jelentőségük a régiektől különböző is, a gyógyulás egyik jeleként tekintendő, amely a világ gazdasági ujjaépítéséhez nagyban hozzá fog járulni.

Mióta a földtekén lakatlan területek vannak, azóta az emberek között mindig megvolt a törekvés, hogy oda behatoljanak. Ez a tünetmenty hasonlít ahhoz, amelyet a fizika a régi időkben „horror vacui“-nak nevezett. Másrészt, mióta különböző termelékenységű területek és nem egyforma életszínvonalu országok léteznek, azóta az emberek éppen úgy igyekeznek ezeknek a különbségeknek a kiegyenlítésére, mint ahogy az egymással összekapcsolt csövekben a víz mindenütt egyenlő magasságig emelkedik. A kapitalizmus teljes kifejlődését nagyrészen a vándorlásoknak köszönheti. Épp így a kapitalista rendszernek egy magasabb gazdasági szervezetté való átalakulása is nagyrészen a népek közötti embercserék megszervezésétől fog függeni.

A vándorlások a régi kivándorlási országokban a népesség fölöslegének, az új területeken viszont a bevándorlók termelő tevékenységének a függvényei. Lényegüket tekintve, nemzetközi tünetmentyek, de ugyanakkor az államok szuverénitását és ennek következtében a háboru és béke kérdését érintő demografikus problémát is jelentenek. Az emberiség egész története nem egyéb, mint a népek békés és háborus mozgalmainak

sorozata. A mi korunk nagy problémái között is ott találjuk az emberi csoportok e régi ellentétét. A politikai küzdelem gyakran nem egyéb, mint annak az ellentétnek a reflexe, amely egy túlnépesedett és egy elégtelen lakosságú ország között áll fenn. Bizonyos államok között a politikai közeledés azáltal vált lehetségessé, hogy a két ország születési száma is közeledett egymáshoz. Viszont egy nemzet kevésbé lakott területeinek és egy másik nemzet sűrűn lakott területeinek szomszédsága e népek között gyakran igen erős surlódásokat okoz.

A mi időnkig a kormányoknak ezekbe a jelenségekbe való beavatkozása nem a vándorlások lényegileg nemzetközi és demografikus jellegéből indult ki. Az egész gyarmatosító korszak alatt (XVI—XVIII. század), a vándorlások (az angol-szász gyarmatok kivételével), kizárólag nemzeti jellegűek voltak és egyedül a fejedelem érdekének szüklátókörű szempontjából szabályozták azokat. Ellenben a modern vándorlások, amelyek a Britt-szigetektől indultak el az ipari forradalom óta (1765—75), nagy proletár tömegmozgalmak: munkások, parasztok stb., ennek a tüneménynek gazdasági, szociális és nemzetközi jelleget adtak. Az államoknak ebbe a modern mozgalomba való beavatkozásában négy korszakot különböztethetünk meg:

1. A rendészeti engedélyezések rendszere a kivándorló ország részéről, körülbelül 1850-ig, ettől kezdődőleg eredménytelenségénél fogva lassanként kiment a divatból.

2. Liberális törvényhozás a mozgalmak terjedelmét illetően, amely a világháborúig tartott és kapcsolatos volt a kivándorlóknak a kivándorlási, valamint a bevándorlási ország részéről való egyéni oltalmazásával, különösen a hajózási társaságok és ügynökeik visszaéléseivel szemben, bizonyos megszorításokkal nemzetvédelmi és egyéb okokból.

3. A háború után a munkapiac nemzeti és nemzetközi megszervezése, mindinkább a szabadságot megszorító szellemben.

4. A vándorlási mozgalmak racionális, kontinentális és interkontinentális megszervezése a jövőben avégből, hogy a különböző arányú népszaporodásból eredő különbségek (túlnépesedés vagy elégtelen népesedés) és életmódbeli nivókülönbségek kölcsönösen kiegyenlítettessenek.

A világ gazdaság óriási fejlődése nagyrészt munkás-vándorlásoknak tulajdonítható. Nevezetesen a modern szállítási eszközök elterjedése 1850-től kezdve az emberek és termények nemzetközi cseréjét úgy arányaiban, mint az árak, a gyorsaság és biztonság feltételeiben oly mértékben előmozdította, hogy ez addig szinte elképzelhetetlen volt. Az emberi előretörés és a mezőgazdasági gépek feltalálása óriási tengerentuli területek feltörését tették lehetővé (épp ugyan így Oroszországban is) élelmickek, nyersanyagok, energiák új

hatalmas forrásait tárva fel. Ilyen módon előbb Európában, aztán az új világban a nagyipar rendkívüli fejlődésnek indult és a megnövekedett népességnek sokkal magasabb életszínvonalat biztosított.

A háborúelőtti időszakban a vándorlások feladata az volt, hogy gazdasági szempontból a munkanélküliséggel és relatív túlnépesedéssel küzdő országok részére levezető csatornául szolgáljanak, politikai szempontból pedig a biztosítószerepét játszották, amely nélkül háborúk és forradalmak valószínűleg sokkal nagyobb számban törtek volna ki. 1800 és 1924 között számításaim szerint 60 millió ember hagyta itt Európát¹. Ugyanezen idő alatt ennek a földrésznek lakossága 187 millióról (Sundberg) 1929-ig 478 millióra emelkedett, a tengeren túl élő európaiak száma pedig elérte a 160 milliót. Az európai művelődés csaknem mindenhová behatolt és a többi emberfajtának is sokkal gyorsabb szaporodását tette lehetővé; úgy hogy az egész világ népessége, amely 1800-ban 869 millió volt, 1929-ben már körülbelül 1820 milliót tesz ki². A népességnek ez a szaporodása nem csupán ama gazdasági forradalomnak tulajdonítható, amelyre az imént célzást tettünk, hanem az orvosi és egészségügyi haladásnak, valamint a társadalmi reformoknak is, amelyek a halandósági számot erősen csökkentették.

Némely statisztikusok azt állítják, hogy a világ népességének ez a nagy szaporodása a kivándorlás nélkül is bekövetkezett volna és hogy p. o. az Egyesült Államok mai 122 millió lakosa leszármazhatott volna abból a 4 millióból, akik ebben az országban 1800-ban éltek. De Willcox professzor ezzel szemben kimutatta, hogy ennél a népességnél már 1820 körül a születési szám csökkenését tapasztaljuk és tény, hogy minden bevándorlási hullám második nemzedékénél ugyanez a jelenség mutatkozott.

A XIX. században a kivándorlási és bevándorlási országok részéről a mozgalomba való beavatkozás a minimumra szorítkozott, mert normális időkben e területek érdekei összhangban voltak. Némely korszakban az európai országok szubvenciókkal is támogatták a kivándorlást. A bevándorlási országok viszont, csekély kivétellel (Brazília), egyedül természeti gazdagságuk vonzóerejére számíthattak. A század második felében a vándorlások terjedelme már mind kevésbbé függött a kivándorlási országok gazdasági konjunktúrális hely-

¹ Imre Ferenczi: Une étude historique des statistiques de migrations, *Revue internationale du Travail* septembre 1929, p. 397.

² Walter F. Willcox: Increase in the population of the earth and of the continents. — (Reprinted from *International Migrations*, Volume II: Interpretations, National Bureau of Economic Research, New York, N. Y. 1930.) — (Presented to the XIXth Session of the International Institute of Statistics, Tokio, September 1930), p. 46.

zetétől és az Egyesült Államok nagyiparának ciklikus mozgása volt a döntő tényező az Amerikába vándorlás és visszatérés alakulásában³. Ez a terület, amely 1930-tól 1924-ig több mint 36 millió bevándorlót fogadott be⁴, az egész XIX. század folyamán teljesen liberális politikát követett. (Kivételével a kínaiakat kizáró törvényeknek.) Két ok volt az, amely később arra kényszerítette, hogy az európai bevándorlással szemben tartózkodóbb, sőt ellenséges magatartást foglaljon el: 1. A szabad területek csökkenése, végül megszűnése; 2. a bevándorlók ethnikai jellegének megváltozása. Mig a prairiek szabad települési lehetőséget nyújthattak a bevándorlóknak, addig nem állt fenn az ipari túlszűfolttság és a nagyvárosokban való összehordulás veszedelem, még a gazdasági pangás korszakaiban sem. Ez a helyzet azonban a XIX. század végén megváltozott, aminek következtében a bevándorlók vagy visszatértek régi hazájukba, vagy nem tudva elhelyezkedni a vidéken, Amerika nagy ipari területein zsúfolódtak össze⁵. Ez a változás annál inkább érintette az amerikai munkások életszínvonalát, mert a bevándorlóknak nemzetiségi hovatartozása is gyökeresen megváltozott, sőt egészen mássá lett. 1880-ban még az összbevándorlás 50 százaléka a Britt-szigetektől és 25 százaléka Németországból történik. 1896 és 1900 között ellenben Olaszország évi részesedése már 15—20 százalékot ér el és ez az ország kerül a kivándorlási területek élére, azután következik Anglia, Ausztria-Magyarország és Oroszország, (csupán 1906-ban van Ausztria-Magyarország az élen). Németország, amely 1880-ban még 200.000 kivándorlót adott, a XX. század elején ezt a számot 25.000-re csökkenti⁶, aminek oka nyilván nemzetgazdaságának csodálatos fellendülésében rejlik⁷.

³ *Harry Jerome: Migrations and Business Cycles*, New York, 1928. Ez a szerző nagy statisztikai anyagot dolgoz fel tételének kimutatására.

⁴ *Imre Ferenczi: International Migrations*, Vol. I. Statistics, New York, 1929, p. 177. Az 1800—1820-ig terjedő statisztikáink nincsenek. Az Egyesült-Államok 1820—1840-ig terjedő bevándorlási statisztikáit pedig annyira hiányosaknak tekintik, hogy az adatok és a valóság között az eltérést 50%-ra becsülték. (*Chickering: Immigration into the United States*, Boston 1848, p. 21).

Az 1820—1924 években bevándorló 36 millió egyén közül 8 és 1/2 millió (23.6%) a Britt szigetektől jött, 5,600.000 (15.7%) Németországból, Olaszország pedig 4,600.000 emberével (12.7%) a harmadik helyen állott.

⁵ *Sombart* szerint a XIX. század második részében a bevándorlók 83.5%-a, — gyarmatosonként 3 személyt véve alapul, — 1901-től 1910-ig 21.3%-a, végül 1912—1920-ig csupán 4.15%-a lett az Egyesült-Államokban független gyarmatossa.

⁶ *Imre Ferenczi: International Migrations*, p. 179.

⁷ A részletekre nézve l.: *Friedrich Burgdörfer, Die Wanderungen über die Deutschen Reichsgrenzen im letzten Jahrhundert* — *Allgemeines Statistisches Archiv*, 20. Band.

Eme lényegbe vágó változások következményeként az Egyesült Államok törvényhozása már 1882-ben a bevándorlók testi, erkölcsi és gazdasági tulajdonságaik alapján való egyéni kiválasztását állítja fel alapelvül. Később, miután a szervezett munkások nyomásának hosszú ideig ellenállott volt, az Egyesült Államok a háboru szellemi légkörében kénytelenek voltak életbeléptetni az első törvényt, amely a Délkelet-Európából való bevándorlás korlátozását célozta. (Az irni-olvasni nem tudókkal szemben felállított záradék az 1917. évi bevándorlási törvényben.) Azonban csupán a háboru után lépett igazán előtérbe az európai nyomor által okozott túl nagy bevándorlás veszélye miatt a minderősebb korlátokat felállító törvényhozás. (Némelyek 20 millió német bevándorlását jósolták.) Ehhez a veszélyhez járult bizonyos biológiai elméleteknek a befolyása és a túlnépesedéstől való félelem. Az ugynevezett kontingens törvények 1921-ből és 1924-ből, valamint a legutolsó törvénynek a nemzetiségi eredetre vonatkozó záradéka 1927 július 1-től kezdődőleg⁸ (jelenleg kb. 8 millió munkanélküli), a beengedhető európai bevándorlók teljes számát évenként 150—160.000 emberre korlátozták és az európai kivándorlási országoknak politikai megfontolások, valamint az asszimilációra való alkalmasság tekintetbevételé alapján, bizonyos meghatározott számot engedélyeztek. Végül ezek a szempontok is másodrangúakká váltak, midőn az utolsó rettenetes gazdasági válság a bevándorlásnak szinte teljes megakasztását követelte. Ennélfogva 1930-ban az 1917. évi általános bevándorlási törvény egyik klauzulájához folyamodtak, amely kizár minden olyan bevándorlót, akinél az a veszély forog fenn, hogy közsegélyre szorulhat. Másrészt alkalmazták az 1885-ös törvény ama rendelkezését, amely nem engedi meg olyan munkásoknak bejövetelét, akik előzetesen megkötött szerződés birtokában vannak⁹. Az Egyesült Államok példáját hamarosan követték az angol dominiumok, amelyek, Kanada kivételével¹⁰ most mind kizárják az európai kontinens lakóseit. Még Brazília is, amely annyira vágyott bevándorlók után, legutóbb a munkanélküliség miatt kénytelen volt sokféle megszorítást léptetni életbe és csupán olyan mezőgazdasági munkásokat enged be, akiknek szerződésük vagy vagyonuk van. Argentína és Délamerika többi országai, épügy Délafrika is mind

⁸ J. J. Spengler: The Merits and Demerits of the National Origins Provisions for Selecting Immigrants — The Southwestern Political and Social Science Quarterly, Vol. X, No. 2, sept. 1929, 388 és köv. p.

⁹ Huszonegy ország konzuli jelentései szerint a kvóta vizumoknak csupán 6%-át adták ki 1930. december havában. (United States Daily 23, I. 31.)

¹⁰ A nyugati államok felfüggesztették az ingyen földek kiosztását. (Manitoba, Saskatchewan, Alberta.)

hasznló nehézségeket állítanak a bevándorlás elé jogi és pénzügyi szempontból és nevezetesen a mezőgazdasági település szempontjából.

Ilyen módon Európa jelenleg krónikus és nagyarányú munkanélküliségben és bizonyos részeken viszonylagos erős népeseedésben szenved. Már a legutóbbi években is csupán évi 4—500.000 fő kivándorlási többletet tudott tengerentúlra kiküldeni, holott a háborúelőtti évek tiszta kivándorlási száma közel 1 és fél millióra rugott¹¹. Tartani kell azonban attól, hogy a mostani kivándorlás még jelentékenyen csökkenni fog¹². Lehetőséges, hogy csak a Britt-szigetek lesznek képesek kereset nélkül álló ipari munkásaik egy részét a nagy birodalom tengerentuli területeire kivinni. Sőt e tekintetben eme tengerentuli gyarmatok magatartása is mindinkább ellenségesé válik és csupán olyan angol-szász bevándorlók előtt hajlandók kitárni a kapukat, akik a saját pénzükön jönnek és a vidéken akarnak letelepedni¹³.

II. A kontinentális vándorlások jellege és korlátai.

A kontinentális és interkontinentális vándorlási mozgalmak nagy irányvonalai Amerika felfedezése óta egymást mindig kiegészítették. A színes fajok visszaszorítása után tényleg azt látjuk, hogy Ázsia és Afrika belsejében óriási pántkontinentális mozgalom fejlődött ki¹⁴.

Anglia, a háborúelőtti korszak legliberálisabb országa,

¹¹ A Britt szigetek kivándorlási többlete maximumát 1886—1890. években érte el. És pedig 100.000 lakosra 419 személy esett, míg 1925—1927-ben csak 219. Olaszország részére a maximum 1901—1905. amikor 630, a minimum pedig 1925—1927, amikor 121 kivándorló esik 100.000 emberre. A háborúelőtti adatokra nézve l. *International Migrations*, p. 204—205; a háborúutáni évekre nézve pedig l. *Les Mouvements migratoires de 1923 à 1927*, p. 19, Bureau international du Travail, Genève, 1920.

¹² Az Egyesült Államok képviselőháza 1931 márc. 2-án elhatározta, hogy két esztendeig a bevándorlók számát korlátozza és pedig a szám 10%-a lehet azok számának, akik az utolsó pénzügyi esztendő alatt a különböző országokból érkeztek: a minimum 100 személy.

¹³ A Birodalom gyarmatosításáról szóló törvény értelmében 1922-től 1930 novemberig Nagybritannia minden eszközt felhasznált, hogy a dominiumokban előmozdítsa britt kivándorlók gyarmatosítását és a költségeket is egész azok fele részéig maga viselte. Az ide tartozó különböző rendszabályok között a legfontosabbak egyike az, amely olcsóbbá teszi az utazást Kanadába, Ausztráliába és Új Zélandba a gyarmatosok bizonyos csoportja részére, akik mezőgazdasági munka vállalása céljából mennek a dominiumokba. Ilyen alapon 1922-től 1930 novemberig 345.000 kivándorlónak adtak segélyt. Jelenleg a dominiumok szinte teljesen felfüggesztették a bevándorlást és a korlátozott kvóta is csupán a már letelepedett gyarmatosok családtagjai részére jön tekintetbe. (Forrás: Monthly Labour Gazette. 1930 december.)

¹⁴ *Ferenczi Imre*: A világvándorlások és a népek közeledése. Közgazdasági Szemle 1930. évf. 413. l.

volt az, amelyik Európában a munkapiacnak a nemzeti munkások érdekében való megvédésére először hozott törvényeket. Példáját Hollandia kivételével Európa összes országai követték. Minden állam egyfelől a munkanélküliség, másfelől a tengerentúli kivándorlás mind kevesebb lehetőségeinek nyomása alatt arra igyekezett, hogy saját munkásfölségét más országok munkapiacain helyezze el, viszont védekezzék idegen munkások benyomulása ellen. Ez a helyzet Európában csak kiélestitte a gazdasági féltékenységet és a hagyományos ellentéteket. Ebben az időben Középeurópa bizonyos országai között olyanok a gazdasági összeköttetések, hogy szinte a középkori forgalom formáira emlékeztetnek. Valóságos kínai fallal vették magukat körül és statisztikáik olyan esztendőket is tüntetnek fel, amelyekben egyetlen ember sem ment másik országba tartós letelepedés céljából.

Jelenleg nagyon kevés olyan európai ország van, amely számottevő mennyiségben enged be idegen munkásokat. Az összes európai vándorlók száma 1929-ben még körülbelül félmillió emberre tehető; azonban a mozgalom teljesen különbözik a háborúelőtti vándorlások jellegétől. Az időszak vándorlás igen erősen csökken. Németország, az ilyenféle mozgalmaknak klasszikus földje, elhatározta, hogy 1931-ben azt a körülbelül 100.000 lengyel munkásból álló kontingenst, amelyet az előző évben még beengedett, a lehető legnagyobb mértékben megszorítja. Ezzel azt a célt követi, hogy az idegenek munkáját, bármily nehézségekkel jár is, polgárainak e munkakörbe való beillesztése által saját lakosságának, nevezetesen a nőknek tartsa fenn.

Franciaország, amely normális években a legfontosabb bevándorlási terület volt, (1929: 180 ezer bevándorló) a nem éppen pontos statisztikai adatok szerint, normális esztendőben a munkások felét, sőt háromnegyed részét végleg ott tartja; úgyhogy az idegenek száma, amely Franciaországban 1920-ban 1 millió körül volt, 1930-ban több mint 3 millióra emelkedett¹⁵.

¹⁵ 1931 február 24-én a francia miniszterelnök a képviselőházban kb. 3,300.000 emberre becsülte az 1930-ban Franciaországban lévő idegenek számát, míg 1911-ben csak 1,132.000 volt a számuk. (Az 1926. évi népszámlálás szerint pedig 2,508.000.) Ezt a számot ő párhuzamba állította Franciaország ipari termelésének 1913-tól 1930-ig való megnövekedésével, amelyet 40%-ban állapítottak meg. Az idegenek eme teljes számával (3,300.000) szemben úgy látszik, hogy viszont a Franciaországban tartózkodó idegen munkások elhelyezésének statisztikája távol áll a teljességtől. Ezért nem lehet biztosan állítani sem azt, hogy csaknem $\frac{1}{2}$ -a, vagyis 180.000 ember olyan idegen munkás, aki 1931 januárjáig Franciaországba szabályszerű szerződés alapján jutott be, sem pedig azt, hogy $\frac{1}{4}$ rész a mezőgazdaságban van alkalmazva. Ami pedig a Franciaországba árutakon bejutott dolgozó idegenek számát illeti, bizonyos becslések alapján az nem haladná túl a 100.000 embert. (Inf. Soc. 16/III.—1931. 411.)

A bevándorlóknak az a törekvése, hogy a bevándorlási országban állandóan letelepedjenek, Európában szaporította a viszályok forrásait. A vándorlások problémája a magas politika kérdésévé vált és nem jelenti többé a munkáskezek egyszerű cseréjét, mint azelőtt. Pedig a mai válságok következtében a kérdés régi formájában is nagy nehézségeket szült.

1919-től kezdve Franciaország az idegen munkásokat nem csupán gazdasági szempontok, hanem bizonyos politikai megfontolások alapján is választotta ki. Másrészt a kivándorlók és külföldi munkások védelmét célzó nemzetközi egyezményekben olyan eltérések és különbségek mutatkoznak, amelyek csupán a szerződő felek politikai és gazdasági viszonyai alapján magyarázhatók. Az 1927. évi új honpolgársági törvény feladta az egyéni önkéntes asszimiláció régi elvét és más principumokat vezetett be az idegen munkástömegek honosításának előmozdítása céljából. A francia állam még mindig fenntartja az egységes nemzeti iskola eszméjét, amely a napoleoni idők-ből származik, mikor Franciaország Európa legsűrűbben lakott és leggyorsabb szaporodású területe volt. Az engedélyezett póttanfolyamok száma ne melegendő és a lengyel gyermekeknek csupán egy harmada látogathat lengyel osztályokat¹⁶; ezzel az a veszély van összekötve, hogyha a külföldi munkások gazdasági válság korában kénytelenek visszatérni, a legnagyobb nehézségekkel kell megküzdeniök, hogy régi hazájukban folytathassák iskoláikat és megkereshessék kenyerüket, mikor még a nyelvét sem tanulták meg.

Némely, Franciaországhoz közelebb fekvő ország munkásainak bevándorlása ott akad meg, hogy a kivándorlási országokban jobb munkafeltételek és fejlettebb társadalmi törvényhozás van, mint aminőket e bevándorlási állam ismer. Így 1930-ban Ausztriával új nemzetközi egyezményt lehetett kötni, minekutána Franciaországban is új törvényekkel meghonosították a társadalombiztosítást; ez az egyezmény kielégítőbb eredményekre vezetett, mint eddig (1930: 10.000 munkás¹⁷). Míg az eredeti kedvezményezett elbánás következtében Franciaország (1919—1920) olasz, belga, spanyol és portugál bevándorlóknak tüntetett fel többletet, tehát olyanokban, akik latin eredetűek: a későbbi politika szláv elemeknek adott tulsulyt. 1929-ben száz bevándorló közül 31 volt lengyel, 19 olasz, 13 belga, 10 spanyol, 7 portugál, 7 csehszlovák, 4.5 jugoszláv, 4.5 német, 2.7 orosz, 0.9 osztrák, 0.6 svájci, 0.2 görög-örmény stb.

A gazdasági válság, amelyet ilyen módon a bevándorlási válság még kiélesített, mind nehezebbé teszi az életet Európá-

¹⁶ *Kaczmarek (Czeslaw)*: L'émigration polonaise en France après la guerre, Paris, 1928. p. 353. „40.000 gyermek részére, bár a statisztika nem is sorolja fel őket mindenhol, csupán 88 lengyel tanító van, holott legalább 400-ra volna szükség”.

¹⁷ *Neue Freie Presse* 11/III.—31.

ban, emeli a termelési költségeket és a nemzetek között ellentétekre vezet. Mindaddig, amíg a bevándorlók politikai hozzátartozandóságáért folytatott küzdelem nem enyhül, nem lehet siker kilátásával hozzáfogni az európai munkapiac racionális megszervezéséhez. E részt mindenekelőtt két zavaró momentumot kell kirekesztenünk, ha sürgősen ki akarunk kerülni a mostani hamis helyzetből. Először is azt az álláspontot kell elfoglalnunk, hogy a bevándorlónak a befogadása nem valami kegy, valami jószívűből fakadó ajándék, hanem hogy a vándorlások épügy fontos szükségletei a bevándorlási és a kivándorlási országoknak, mint maguknak a kivándorlóknak. Hiszen a bevándorlási országok voltak azok, — ellentétben azzal, ami a XIX. században az Egyesült-Államokban történt, ahol a bevándorlás individuális módon ment végbe, — amelyek a háboruutáni nagy kivándorlást előidéztek, hivatalosan megszervezve a kivándorlók kollektív toborzását és e célból nemzetközi egyezményeket kötve. És ugyanezek az országok azok, amelyek válságos korszakokban visszavetik az idegen munkásokat, ha szükséges, akár kényszerrendszabályokkal is. Viszont a másik oldalról tekintve, a kivándorlási országokra igen nagy előnyt jelent, hogy munkapiacuk, legalább időnként, tehermentesítették. Végül individuális szempontból nézve e mozgalmat, az egyéneknek alkalmuk van ezáltal arra, hogy kereső foglalkozáshoz jussanak, sőt gyakran életszínvonalukat emelhessék és új mesterségbeli és általános ismereteket szerezhessenek.

A második ok, amelyből zavar származott, az a körülmény, hogy a vándorlás különböző funkcióinak szabályozására hasonló egyezmény-formákat alkalmaztak, már pedig különbségeket kellene tenni — *clara pacta boni amici* — az időszakos vándorlások, az ideiglenes népmozgalmak és végleges áttelepülések között. Nem elegendő munka- és kivándorlási szerződéseket kötni, amikor az egyik félnek az a szándéka, hogy külföldi elemekkel népesítse be országát, a másik pedig polgárainak munkás kezét a szomszédos országoknak csupán kölcsönadni hajlandó. Ilyenkor tulajdonképpen a valóságban benépesítési szerződésről van szó, amilyenekkel a történelem különböző korszakaiban találkozunk avégből, hogy a háboru és más egyebek által elpusztított területeket újra lakottakká tegyék.

Ami a szezonvándorlásokat illeti, szerződések kötése nemzeti szempontból semmi nehézségbe se ütközik, miután itt a honpolgárság megváltoztatásáról, oktatásról és más eféléről nincsen szó: tulajdonképpen csupán rövid időre (egy szezonra) való kiutazással állunk szemben. Ámde midőn hosszabb időre szóló (egy éven túlterjedő) vagy végleges kivándorlás esete forog fenn, akkor szükség van a honosítás, az oktatás, a kiegészítő nyelvi tanfolyamok, a mezőgazdasági telepítés, a társadalmi biztosítás stb. kérdésének szabályozására. Ez a sza-

bályozás pedig az aláíró államok közötti hatalmi tényezőktől függ. De ezeket a problémákat valamilyen módon mindenestre rendezni kell.

Már az *időszaki* vándorlások nagy nehézsége bizonytalanságukban rejlik: ezek maradhatnak évszakiak, de véglegesekké is válhatnak. Ami e részt a honosítás szabályozását illeti, a méltányos megoldás, amely ugyanakkor a nemzetközi jog modern irányzatának is megfelel, abban rejlik, hogy az egyénnek adassék meg a honpolgárságot illetőleg a szabad választás joga és bizonyos idő engedélyeztessék neki, hogy kellő megfontolás után tudjon dönteni. Azonban ez a szabadság feltételezi az oktatásban való szabad választást vagy legalábbis a gyermekek anyanyelven való tanításának lehetőségét. Egyébként az erőszakolt honosítások nem állanak a bevándorlási ország érdekében sem. Ha nem engedik meg az ilyenféle tanfolyamokon az anyanyelven való oktatást, az tulajdonképpen annyit jelent, hogy közvetve nyomást gyakorolnak a bevándorlóra, hogy magát honosíttassa, tartva a munkanélküliség korszakától, amikor csupán a honosítottak maradhatnak alkalmazásban vagy részesülnek a munkanélküliség esetére alkotott intézmények hasznában. Épen ezért az ilyen nyomás nagy pénzügyi és politikai nehézségeket is okozhat. Mert igaz, könnyű dolog a válság hónapjaiban 100.000 nem honosított munkást kitenni, azonban, ha az ilyesmi gyakran megismétlődik, ez arra bírhatja az idegeneket, hogy nagyon gyorsan kérjék a honosításukat, ami azután épen a pangás periódusaiban az állam részére jelentékeny kiadásokat eredményezhet. Csak legutóbb láttuk, hogy mily nehezen adta meg a francia parlament a kormány által kért és a munkanélküliek segélyezésére fordítandó 20—100 milliónyi frank rendkívüli hitelt. Másrészt az erőszakolt honosítás egyáltalán nem zárja ki azt a veszélyt, hogy kisebbségi csoportok keletkezzenek. Amellett rá kell még mutatni, hogy a tulgyors asszimiláció csökkentheti azokat a demografikus előnyöket, amelyeket egy ország a bevándorlók bizonyos kategóriáinak erős szaporodási képességéből huzhat. Ilyenkor a bevándorlási országok az előtt a dilemma előtt állanak, hogy vagy kisebbségekkel bíró államokká lesznek, vagy pedig népességük csökkenő irányzata tovább tart, ami a közgazdasági fejlődésüket veszélyezteti.

Ami a *végleges* bevándorlókat illeti, a népesedési szerződésekben intézkedni lehetne az iránt, hogy a bevándorlási országban érvényben levő törvények szerint eredeti honpolgárságukról bizonyos idő múlva lemondhassanak. Ebben az esetben azonban ésszerű már kezdettől fogva olyan gazdasági feltételeket is teremteni, amelyek az országban való végleges ottmaradást lehetővé teszik, akár a megszervezett és állam által támogatott telepítés hagyományos formájában, akár pedig a munkafeltelekekre és munkanélküliség esetére vonatkozó

egyenlő elbánás formájában. Ebből a szempontból a munkanélküliség elleni biztosítás nemzetközi rendezésének nagy szerepet kellene játszania, mert a honosítás alatt álló munkásoknak visszatérő költségei méltán hívhat ki tiltakozást. De még az ilyenfajta munkások szempontjából is egy bizonyos kulturális autonomia elismerése szükségesnek mutatkozhatik: az anyanyelv oktatása, a régi nemzeti hagyományok ápolása stb. A régi, háborúelőtti kisebbségekhez és az új határok által erőszakosan teremtett kisebbségekhez a bevándorlási országokban most egy harmadik kategória járul, amely a bennszülött munkásoktól különböző munkásokból áll, akiket szármuk és kollektív öntudatuk alapján szintén kisebbségnek lehet nevezni.

A bevándorlási országok már most arra igyekeznek, hogy ilyen új kisebbségnek a kialakulását megakadályozzák. Előfordulhat az az eset, hogy bizonyos európai országok magatartásánál fogva (Hollandia, Svájc), bizonyos egyezményekben az asszimiláció és a bevándorlási ország nemzeti egységének elve jut teljesen uralomra. Nem lesznek erőszakkal, hanem faji szempontból rokonországról van szó, amilyenek Franciaország és Belgium, Ausztria és Németország. Már sokkal nehezebb létrehozni a megegyezést, ha politikailag ugyan szövetségben álló, de etnikailag különböző országok a szerződő felek, minők pl. Franciaország és Lengyelország. És egészen rendkívüli nehézségek fognak előállni olyan hatalmak között, amelyek a nemzeti expanzió politikáját folytatják. Ilyenkor a szuverenitás súlyos problémái kerülnek előtérbe. Egyfelől az egyik állam ki akarja terjesztetni, át akarja alakítani az alapját alkotó társadalom szervezetét, hogy népefeleslegét el bírja tartani, másfelől a másik ország, a nemzeti gazdaság fejlődéséhez szükséges népességet akarja magának megszerezni. Az ilyenféle szerződések szelleme tehát az aláíró államok gazdasági és demografikus viszonyainak lesz az eredménye. Kétségtelen, hogy az ilyen esetekben a népszaporodásban való különbség igen fontos tényező lesz a népességre vonatkozó szerződések megkötése alkalmával, mint azt később módunkban lesz kifejteni.

Gyakran elfelejtik, hogy már XII. században voltak Európában nemzetközi telepítések. A telepéseket meghívták (hospites) a háborúk által elpusztított és elnéptelenedett területek benépesítésére (példa erre a szászok letelepítése Északmagyarországon). Az ilyenféle akciókat az érdekelt fejedelmek közötti egyezmények alapján szervezték meg: alapulvul szolgáltatott, hogy a bevándorló idegenek megtartják a maguk nemzetiességét, jogaikat, szokásaikat, vallásukat. Tényleg éveken át mindezt meg is őrizték, jóllehet azért az őket adoptáló ország jó polgáraivá lettek. Egyenlő tapasztalatokat tettek e részt Poroszország, Magyarország és Oroszország államfői, kapcsolatban sok százezernyi németnek a XVIII. és XIX. század fo-

lyamán történt áttelepítésével. Kanada szintén érdekes példáját nyújtja a francia bevándorlók fejlődésének 1763 óta, amióta ez az ország Anglia hatalma alá került. A 60.000 franciából 2 millió lett, akik az állam politikai egységét a legkisebb mértékben sem gyengítik.

A mi nemzedékünk előtt kényes, sőt talán fájdalmas problémaként tűnhetik fel, hogy a népességi szerződések következményeképpen bizonyos országok a maguk kulturális egységét feladják; azonban ez a tendencia mindenestre megvan és valószínűleg még tovább fog fejlődni. A békeszerződések Európa ujjaszervezését a nemzetiségi elvre alapították. Régi kisebbségekből független államokat alakítottak és bizonyos új kisebbségeknek, amelyeket erőszakkal szakítottak el eredeti hazájuktól, különleges oltalmat biztosítottak. Ez a helyzet a nagy nemzetek kivándorló csoportjai részére biztatásul szolgál. Másfelől a nemzetiségi elvet a szélsőségig vitte a szovjetállam, önállóságot adva olyan új nemzetiségeknek is, amelyek mindezekig a független kulturális létnek soha semmiféle jelét sem adták. Egyébként Európa új helyzete egyes nemzetek részére sokkal fájdalmasabb változásokat jelent, mint amit az eddig egységes államokban (Franciaország stb.) ethnikai kisebbségeknek az egyetlen honpolgárság keretein belül való kifejtése jelent.

Meg kell azonban vizsgálnunk, hogy van-e mód az európai unio megteremtésére a munkapiac és a népességcsere szempontjából, egyelőre teljesen eltekintve a politikai nehézségektől és megpróbálva tisztán gazdasági alapon egy „racionális sémá“-t nyújtani, hogy *Sombart* kifejezését használjuk.

III. Az európai munkapiac szervezete.

A kontinentális vándorlások, valamint a népszaporodási statisztikák alapján az európai országokat két nagy csoportra oszthatjuk¹⁸: kivándorlási és bevándorlási országokra. Van egy harmadik csoport is, amelynek kisebb a jelentősége és ebbe azok az országok tartoznak, amelyek bizonyos demografikus autarkiában élnek, vagyis munkásaikat kölcsönösen kicserélik egymással.

A legfontosabb kontinentális kivándorlási országok a viszonylag normális 1929. év statisztikái szerint a következők:

¹⁸ A kontinentális vándorlások statisztikája egy országban sem teljes és pontos, mint ahogyan a kivándorlási (I.) és bevándorlási országok, nevezetesen Franciaország (II.) adatai közötti összehasonlításból kitűnik:

	I.	II.
Olasz — — — — —	51.000	34.000
Lengyel — — — — —	82.000	55.000
Cseh-Szlovák — — — — —	5.800	8.500

Ország	Kivándorlók
Lengyelország	140.000
Olaszország	84.000
Csehszlovákia	22.000
Jugoszlávia	15.000
Bulgária	16.000

Ezekhez hozzá kell még vennünk Magyarországot és Romániát, amelyek statisztikái nem teljesek. Spanyolország (19.000) és Portugália (13.000), Olaszországgal együtt olyan államok, amelyek európai kivándorlóik számát egyik évről a másikra politikai megfontolások alapján erősen módosítják és amelyek ellentétben Középeurópa és a Balkán országaival, előbb-utóbb megtalálhatják Délamerikában a népfölöslegüket felvevő területet, mint ahogy erre nézve a helyzet már a múlt században is ilyenféle irányban alakult ki. Németország és Ausztria hibrid jelleggel bírnak és munkásaik részére Franciaország felé mutatkozik erősebb kivándorlás lehetősége, ami a társadalmi, gazdasági és pénzügyi közeledés kérdéseit rejti magában. Másrészt Belgium (12.000 állandó munkás és az időszaki és évszaki munkások sokkal nagyobb száma által) szinte kizárólag Franciaországnak ad munkásokat. Végül az északi országok Svédország (1800), Észtország (1000), Finnország (300) stb. egymás között cserélik ki munkásaikat.

Nagy bevándorlási országoknak mindössze a következőket tekinthetjük (1929):

Franciaország	bevándorlás	180.000
„	kivándorlás	39.000
Belgium	bevándorlás	45.000
„	kivándorlás	15.000
Svájc	bevándorlás	62.000
„	kivándorlás	50.000

Másrészt Anglia is kap egy bizonyos számú kontinentális bevándorlót (10.000), épugy Ausztria is (5000-et az iparban és 15.000-et a mezőgazdaságban). Ami Németországot illeti, a külföldi munkások száma ott nagymértékben csökken¹⁹.

Az évi kontinentális vándorlások összegét Európában 1929-ben, számításba véve a harmadik csoporthoz tartozó országokat is, melyeket nem említettünk (Hollandia, Oroszország)²⁰, valamint a statisztika hiányosságait, kb. félmillió munkásra lehet becsülni.

¹⁹ Ferenczi Imre, id. cikk. Közgazdasági Szemle 1930 június—július 427 s. köv. l.

²⁰ Bizonyos európai országok (Svédország, Finnország, Észtország, Németország, Ausztria) statisztikái szerint a munkások visszatérése Oroszországból az utolsó esztendőben sokkal jelentékenyebbé vált, mint a kivándorlás, amely egyébként ezekben az esztendőben szintén nem volt számottevő.

A jövődőt illetőleg Európa legfontosabb bevándorlási területe Franciaország marad. Hivatva van erre a szerepre gazdasági szervezetének összhangja, a külföldi munkások helyzetének szociális szabályozása, valamint a külföldiek biológiai és faji eredetét illető előítéletektől való mentessége által.

Sőt ebből az utoljára említett szempontból nézve Franciaországban talán túl messzire is mennek. A tudatos európai szolidaritás nevében kívánatos lenne, hogy kb. 40.000 algiri bennszülöttnek, épugy mint más színes munkásoknak évszaki bevándorlását, különösen erős gazdasági válság korszakában, bizonyos korlátok közé szorítsák. Ilyen intézkedésre annál inkább szükség volna, mert Északafrikának mezőgazdasága munkáshiányban szenved és mert a bennszülöttek munkája sok tekintetben alsóbbrendű az európai munkásokénál.

A munkások racionális kicserélése céljából az összes bevándorlási és kivándorlási országokban ugyanazon elvek alapján kellene megszervezni a hatósági munkaközvetítést, hogy ilyen módon a munkakereslet és munkakinálat adatait a két csoport országainak szerveivel közölni lehessen. Ebben az esetben a kivándorlási ország központja képes volna a bevándorlási ország központjával együttműködni, egy európai bizottság felügyelete alatt, amelynek feladata a munkások cseréjének — már amennyire lehetséges — racionális szabályozása, valamint a munkafeltételek fokozatos egyenlővé tétele lenne. Ezt a szervezetet valószínűleg hamarosan egy európai nemzetközi munkaközvetítő hivatal tenné még hatékonyabbá.

Nyugateurópa és Keleteurópa mint a múltban, most is kiegészítik egymást a munkapiac szempontjából; keleten a nem tanult munkások nagy tömegének feleslege mutatkozik, nyugaton viszont a minősített munkásoknak egy bizonyos számában van felesleg, akiket a kevésbé előrehaladott országokban munkavezetőkként alkalmazhatnának.

Nevezetesen a nyugat felé irányuló, évszakonként ismétlődő vándorlás nem csupán a munkások általános és professzionális műveltsége szempontjából kívánatos, hanem a munka- és életfeltételek egyensúlybáhozatala szempontjából is.

Az európai országok agrárius és iparos blokkjai nyilván szolidabb alapon működnének össze, ha ezek az államok előbb szabályoznák egymás között az áruk termelését és forgalmát és azután törekednének termésfölöslegeik kicserélésére. Épugy kívánatos, hogy a kivándorlási országok mindenekelőtt területük határainak megfelelőleg megszervezzék a munkakeresletet és kínálatot, tekintetbe véve a földrajzi távolságokat, épugy, mint a munkásoknak mesterségbeli értékkülönbségeit. Ausztria például Csehszlovákiától évenként mintegy 15.000 évszaki munkást vesz át, viszont 2500 minősített mezőgazdasági munkást küld Németországba, ahol ezek jobb, sajátos feltételek mellett dolgoznak.

A munka európai szervezése megegyezés útján a következőkre terjedhetne ki:

1. A szezonmunkások felosztásának évenkénti szabályozása.
2. Az időszaki vándorlások irányainak megállapítása bizonyos évekre.

3. Ifjú munkások cseréjének megszervezése a professzionális képzés céljából.

4. Végül, ami az állandó kivándorlást, vagyis a népesség cseréjét illeti, a békés szolidaritás szellemében bizonyos módus vivendi keresése.

Fontos megállapítanunk azt, hogy az európai munkapiac mai vándorlási tendenciái a nagy kivándorlási és bevándorlási területeken összeesnek a népesség természetes szaporodásának valószínű irányzatával.

A statisztikai valószínűségek alapján konstatálhatjuk, hogy a fehér faj, általánosságban szólva, többé-kevésbé erős mértékben visszafejlődik; és pedig ez a csökkenés fordítottan aránylik az ipar fejlődési fokához. Franciaországot, amely egy század óta állandóan a születések folytonos csökkenésében szenved, ezen az úton a jelen század eleje óta Németország és Anglia is követi, sőt a háború utáni években e tekintetben el is hagyta. Jelenleg Olaszország, valamint Közép- és Keleteurópának más államai is ugyanilyen helyzetben vannak a születéseket illetőleg, mint amilyenek Németország és Anglia a század elején mentek keresztül.

Ha a szaporodás intenzitását számszerűleg próbáljuk megállapítani, Burgdörfer²¹ szerint már 1926—27-re Németországot véve alapul (= 100), a „két Európá“-t összehasonlítva, a következő számokat kapjuk:

I. csoport:

Németország	100
Nagybritannia	100
Svájc	101
Svédország	102
Belgium	108
Franciaország	112

II. csoport:

Csehszlovákia	122
Olaszország	153
Spanyolország	164
Lengyelország	176
Bulgária	207

²¹ Bulletin of the International Union for the Scientific Investigation of Population Problems, Vol. II, No. 1, septembre 1930, p. 12.

Magyarország éppen oly születési irányzatot tüntet fel, mint Olaszország; Jugoszlávia és Románia pedig Bulgáriához hasonló, természetes szaporodásával szintén a második csoport hoz tartozik.

Azonban nem elegendő az országok születési számait magukban véve összehasonlítani, hanem tekintetbe kell venni a lakosság korosztályok szerinti megoszlásának különbségeit is. Azok az országok, ahol a születések csökkenése már a háború előtt megkezdődött, jelenleg a fiatalkorúak csoportjában (20—30 évig) tüntetnek fel hiányt; már pedig a házasságkötés szempontjából ez a csoport a legfontosabb. Viszont az idősebb csoportok rendkívüli arányban vannak képviselve.

A háborúutáni még erősebb denatalitás nemhogy megjavította volna a korosztályok aránytalanságát, hanem inkább fokozta azt, úgyhogy ennek következtében a legközelebbi nemzedék még sokkal kevesebb házasságot fog kötni (a 20—40 éves személyek kisebb száma miatt) és a születések csökkenése még folytatódni fog. A halálozási szám, amely jelenleg mindenütt szintén csökken, ezideig egészben vagy legalább részben kiegyensúlyozta a születési szám csökkenését, azonban az öregek korosztályának viszonylag gyors növekedése folytán már előre lehet látni a halálozási szám eme csökkenésének határát. Egyes országokra nézve hozzávetőleg már most meg lehet állapítani azt az időpontot, amikor meg fog kezdődni a népesség valóságos csökkenése. Ez lesz a helyzet Franciaországra nézve 1937-től, Nagybritániára nézve 1942-től és Németországra nézve 1940-től kezdődőleg. Spanyolország, Olaszország és a szláv államok jelenleg a demografikus hanyatlást megelőző stádiumban vannak, de 20—30 esztendő múlva ugyanazon okok a valóságos népcsökkenés veszedelmével ezeket is fenyegetik. Mindamellett ez utóbbi országok az átmeneti korszakban még erőfeszítéseket tehetnek evégből, hogy ennek bekövetkeztét késleltessék²².

Azokat a lélektani okokat, amelyek a gyermekek számának ezt a csökkenését előidézték, az emberiség legközelebbi 20—30 évi fejlődésében továbbra is döntőeknek kell tekintenünk. Ennek következtében mindenképen fontos az, hogy Európa államai nem csupán a vámpolitika, a tőke és a nyersanyagok szolgáltatása, hanem a munkáskezek felhasználásának kérdésében is kölcsönösen megértsék egymást.

Az európai munkapiac megszervezése nem csupán az asszimiláció kérdésével, hanem Európa általános, gazdasági és politikai szervezetének problémájával is összefügg.

I. Vajjon fennmarad-e Európában a nemzeti autarchiára való törekvés, vagy újra a szabad csere rendszerét honosítják-e

²² Gini Corrado: The Italian Demographic Problem and the Fascist Policy on Population — The Journal of Political Economy, Chicago, dec. 1930, p. 682.

meg? A munkáskezek szabad forgalma nem egyeztethető össze a tiltó vámokkal és az autarchikus rendszer egyéb tényezőivel, amely rendszer mindenáron otthon akarja tartani polgárait, hogy olcsó munkához jusson. Ennek a szisztémának az a következménye, hogy a tömegek vásárlóképessége az országban nem elég nagy és hogy a többi államok megtorló rendszabályai következtében az áruknak külföldre való kivitele épugy, mint a kivándorlás is, mind nehezebbé válik. Még akkor is, ha az ilyen autarchiára törekvő országok idegen tőkéket vonzanak magukhoz és nyersanyagokkal rendelkeznek, ez a rendszer Európa általános helyzetét csak súlyosbithatja. Ha egy állam egész népfölöslegét vissza akarja tartani, ez a körülmény pangás korszakában valóban a „terjeszkedés vagy kirobbanás” kérdéséhez vezethet, más szóval békés területhódításra, vagy háborúra, avagy forradalomba kényszerítheti az országot.

A szabadelvű uralom ellenben teljesen összeegyeztethető a munkások szabad forgalmával. Eme rendszer mellett nem lehet visszatartani a munkásokat ott, ahol munkanélküliség van és megakadályozni, hogy odamenjenek, ahol kereset mutatkozik. Az ipari termelés települése és megoszlása a természetes források és a tőkekamat számbavételével történik; a vándorlások, amelyek szabadon és gyorsan folynak le, a munkafeltételek bizonyos nivellálását eredményezik; végül a verseny előmozdítja a racionalizáció folyamatát és megfelelő társadalmi törvényhozás annak jótéteményeit a népesség minden osztályára kiterjeszti. Az ország határain belül a szabadforgalom a mezőgazdasági munkások munkabérének emelkedésére vezet és valószínű, hogy eme munkabérek nyomása alatt a földreform is racionálisabban alakul, mint ma, kiküszöbölve azokat a nagybirtokokat, amelyek nem adnak megfelelő hozadékot. Ilyen körülmények között bizonyos államok improduktív tőkéje olyan országok felé fog áramlani, ahol hiány mutatkozik, sőt a többi kontinens tőkeelhelyezése is megélénkül, mint azt mindjárt látni fogjuk.

II. Azonban ezekben a kérdésekben a politika a gazdaság előtt jár. Egy liberális gazdasági rendszer megvalósítása attól függ, hogy milyen bizalom áll fenn Európa különböző államai között. Valóban alig képzelhető, hogy a szabad csere rendszere meghonosítható lenne mindaddig, amíg a termelési ágak természetes megoszlása azzal fenyegethet egyes országokat, hogy válságos időben hiányozni fognak bizonyos, a nemzeti védelemhez elkerülhetetlenül szükséges termények. Más országok viszont félnek attól, hogy területükön idegenek telepedjenek meg, akik az ilyen kritikus időkben ellenséges magatartást tanúsíthatnak, míg az ezeket szolgáltató országok nem szívesen kockáztatják, hogy katonaköteleseik esetleg egy ellenséges hadsereg csapatjaiba fognak soroztatni. Amíg ilyen aggályok állanak fenn, addig nem sok a remény arra.

hogy a vándorlások és az európai munkapiac racionális megszervezéséhez eljussunk. Ennek következtében, ha logikusan akarunk eljárni, rövid pillantást kell vetnünk azokra a nagy problémákra, amelyeket az európai béke megteremtése vet fel.

Az általános lefegyverzés nehézségei nem csupán a bizalom hiányából fakadnak, hanem azokból a társadalmi hatásokból is, amelyekkel járna. Ha a lefegyverzés komoly arányokban hajtatik végre, akkor minden évben sokkal nagyobb számú fiatal munkás kerül a munkapiacra, mint jelenleg. Ha az európai munkapiac egyensúlyát helyre akarjuk állítani, akkor előre kell arra gondolnunk, hogy például Franciaországnak és Belgiumnak nem lesz szüksége oly nagyszámú bevándorlóra, sőt, hogy a bevándorlás esetleg egészen megszűnik, aminek következtében a helyzet a kivándorlási országok szempontjából nehezebbé válik; nevezetesen a tengerentúli vándorlások szükségletét sokkal erősebben fogják érezni, mint ma. Azonban másrészt, ha csökkentik a katonai kiadásokat, akkor az adókat is le lehet szállítani, ezáltal viszont emelni a tömegek fogyasztókéességét és megindítani bizonyos egységes európai szociális politikát, a munkanélküliség, a közmunkák, a belső telepítés stb. nemzetközi szabályozását.

Ellenkező esetben, ha a lefegyverzés nem komoly arányokban történik, akkor viszont ebből szükségképpen az következhetik, hogy a fegyverkezés általánossá válik. Ez Európában a nyomor erősbödését vonná maga után, ami súlyos következményekkel járhatna, úgy békés, mint háborús időkben minden egyes ember élete, a politikai és gazdasági rendszer, a bolsevizmus továbbfejlődése, sőt esetleg egy általános anarchia (l. a kínai polgárháborút) stb. szempontjából.

Ami a békeszerződéseket illeti, valamint azokat a területi és kisebbségi klauzulákat, amelyeket teremtettek: a jövő elsősorban nem a népek érzelmi aspirációitól függ. A történelemben minden békeszerződés az érdekelt népek számára bizonyos létfeltételeket teremtett. Miként a múltban, úgy most is: ha a területek, a természeti erőforrások és a lakosság megosztása olyan lesz, hogy az életszínvonala nem süllyed végleges formában, hanem ellenkezőleg a javulás lehetőségeit mutatja, akkor nem fogunk felfordulásokat, vagy legalább erősebb zavarokat látni. Ellenben, ha az létfeltételek mindinkább tarthatatlannokká válnak, akkor a változások vagy nyíltan, vagy rejtett módon a termelés tényezőinek és a piacoknak új szétosztása által be fognak következni. A létfeltételeknek a lakosság kívánságai szerint való adaptációja vagy a munkások és a népesség vándorlása, vagy pedig a nyersanyagok és a tőkék megosztásában való változások által történhetik.

Legalább is az európai népek lét- és munkafeltételeit kell figyelmesen és állandóan tanulmányoznunk, hogy olyan kontinentális politikához jussunk, amely a közjólét érdekében

a termelés összes tényezőivel számol. (Európai munkabizottság, népesedési albizottság, gazdasági albizottságok, amelyek egymással mind szoros kapcsolatban működnek.) Mindezekben a kérdésekben az *európai unió* hasznos, sőt szükséges lesz, nem csupán ama közvetlen célok szempontjából, amelyeket kifejtettünk, de azért is, mert általa Európának Oroszországgal, Amerikával és általán a tengerentuli országokkal való viszonya szabályozhatóvá válik.

Ami Oroszország népességének szaporodását illeti, e részt eléggé bizonytalan tényezőkkel állunk szemben²³⁻²⁴. Már a legutolsó esztendőkből Ukrajna épügy csökkenő születési számot tüntetett fel, mint a többi európai országok. Azonban Szovjet-Oroszország a maga egészében, annak ellenére, hogy a kormány megengedte a születések korlátozását (beleértve a magzatelhajtást társadalmi okokból stb.), még mindig 3 és 1½ milliónyi évenkénti rendkívüli szaporodást tüntet fel²⁵. Az Európában és Szovjet-Oroszországban uralkodó viszonylagos életfeltételek szerint ennek az államnak a népfölöslege bizonyos időpontokban vagy Európa felé, vagy Szibéria és kelet felé fog irányulni²⁶. Mindenesetre szükséges, hogy Európa az ilyen lehetőséggel szemben szervezve legyen és védekezhessék, szigorúan gazdasági szempontokat tartva szem előtt.

Milyen lesz a népesség cseréje az európai munkaközpont és az Amerikai Egyesült-Államok, valamint a többi tengerentuli terület között?

IV. A vándorlásuk szerepe általában, nevezetesen a viszonylagos túlnépesedés, illetve elégtelen népesedés tárgyában.

Az Egyesült-Államokba (és sok más tengerentuli országba) való bevándorlás azért vált lassubbá, mert féltették a lakosság életszinvonalát és mert az asszimiláció nem volt megfelelő. Azonban, hogy ezeket a szempontokat elméleti alappal lássák el, a neomalthusianizmus pesszimista eszméit is segítségül hívták. A nagyarányú kronikus munkanélküliség kifejlesztette ezeket a teoriákat mindazokban az angol-szász államokban, ahol a közel jövőben a világ általános és abszolút túlnépesedésétől tartanak. Ezen országok közvéleményének nagyrésze azt kívánja, hogy a kivándorlási államok kövessék az ő példájukat és amennyire csak lehetsé-

²³⁻²⁴ Ernst Kahn: Der internationale Geburtenstreik, Frankfurt, 1930, p. 83.

²⁵ Annuaire statistique international, Société des Nations, Genève, 1930, p. 23.

²⁶ 1905-től 1914-ig 3 millió gyarmatos, tehát évenként kb. 300.000 ment Szibériába; számuk a háborúutáni esztendőkből nagyon megcsökkent és pl. 1924-ben 73.000-nyi volt. (International Migrations Vol. I. p. 227.)

ges, korlátozzák a születéseket avégből, hogy maguknál tartassák és elláthassák népességi szaporulatukat.

Az európai országok azonban máris erős denatalitásuk miatt éppen ellenkezőleg járnak el és hagyományos féltékenységből kiindulva, a születések szaporítására buzdítanak.

Politikai és tudományos szempontból tehát három kérdés lép elénk:

1. Mi a helyzet mindenekelőtt a föld tulnépesedésének veszélyét illetőleg?

2. Mi lenne annak a hatása, ha a születések korlátozását általánosítanák, sőt hatóságilag előírnák?

3. Milyen szerep jutna ebben a tekintetben a jövőben a vándorlásoknak az emberi fajnak a földön való szétosztása szempontjából?

1. Az általános tulnépesedés egyfelől a föld által nyújtott megélhetési lehetőségektől, másfelől a népesség szaporodási számától függ.

Ami a földgömb jószágforrásait illeti, erre nézve már nem egy elméleti becslést végeztek.²⁷ A legtöbben a népességet a felszántható föld szerint számítják ki, azonban ezek a becslések nagyon problémátikusak maradnak, minthogy nem egy kivétellel és tartalékkal, különösen pedig a jövő ismeretlen tényezőivel kell számolnunk. *East* professzor (Harvard) 5 milliárdra becsüli azt a maximális népességet, amelyet a földgömb el tud tartani. *Penck* professzor (Berlin) ellenben 8 milliárdra; *Kuczynski* 11 milliárdra. Ámde a világnak a forrásai különböző irányokban kiszámíthatatlanok és a mind gyorsabb technikai haladástól függnék, aminek példáját éppen most látjuk, mikor a gépeknek benyomulása a mezőgazdaságba a jelenlegi tultermelési válságot nagy részben eredményezte.

Ami a népesség szaporodását illeti, *Ross* amerikai tanár úgy véli, hogy a föld lakossága 50 év alatt a mainak kétszerese lesz. *Carr-Sanders* angol statisztikus szerint ez csupán 60 év múlva fog bekövetkezni, viszont *Knibbs* ausztráliai tudós 70 évet mond. Ha a Nemzetközi Statisztikai Hivatalnak 1920—6-ra felvett pozitív számadataihoz ragaszkodunk, akkor ez a jelenség csupán 110 év múlva fog beállani, miután nyugati és északi Európának évi népszaporodása a háboru előtti 1%-ról jelenleg kb. ½%-ra csökkent (*Kuczynski*)²⁸.

Annak alapján, amit az európai lakosság születési számáról és halálozási számáról az imént elmondottunk, láthat-

²⁷ *Imre Ferenczi*: Surpopulation et politique de natalité. Extrait de la Revue économique internationale, septembre 1928, pp. 27 et suiv.

²⁸ *Robert R. Kuczynski*: The World's Future Population, a „Population“ c. kötetben Lectures on the Harris Foundation, 1929, Chicago. 1930. pp. 283 et suiv.

juk, hogy általános csökkenési irányzattal állunk szemben, amely még nem érte el mélypontját. Éppen azért valószínű, hogy Ross becslései nagyon tulzottak, midőn azt állítja, hogy kb. 1000 év múlva az emberiség annyira meg fog sokasodni, hogy többé nem lesz elegendő hely számára a föld felületén. Ha nem is fogadjuk el *Oppenheimer Ferenc* tanár számításait, amelyek szerint az abszolút túlnépesedés csupán 4000 év múlva fog beállni, mindenesetre teljes lelki nyugalommal megtehetjük, hogy az egyedüli aktuális kérdéssel foglalkozzunk, t. i. a különböző országok és kontinensek *relatív* túlnépessége és elégtelen népessége közötti ellentétek kiegyenlítésével.

2. A születések általános és törvényes korlátozásának hívei azt akarnák elérni, hogy minden nemzet olyan születési számot engedélyezzen magának, amely saját létfenntartási forrásaival összhangban áll. A kivándorlásokkal szemben pedig azt hozzák fel, hogy lehetetlen kiküszöbölni a nemzetek egoizmusát, amely meg fogja akadályozni, hogy a kivándorlás segítségével a lakosság számát kölcsönösen kiegyenlítsék. A neomalthuziánusok newyorki kongresszusa (1926) azt kívánta, hogy a Népszövetség égisze alatt ebben a tárgyban nemzetközi egyezmény köttessék.

Hogyha azonban ilyenféle rendszabályt általánosan kötelezővé tennének, az állam annak végrehajtásáról csak akkor gondoskodhatnék, ha elfogadná az „éjjeli bakter“ szerepét, más értelemben, mint amilyenben azt *Lassalle Ferdinand* alkalmazta volt. Egyébként egy ilyenféle szabályozás eredményei a munkapiacon csupán mintegy 15 év múlva mutatkozhatnának. Egyes európai szakemberek azért is ellenzik a fehér faj születésének erőszakos korlátozását, mert a színes fajok szaporaságára mutatnak rá. E tekintetben azonban a következőket kell megjegyeznünk: Ázsiában és Afrikában a halálozás a színes fajok között valóban csökkenőben van és amennyiben egy gazdasági szociális világpolitika segítségével (nemzetközi munkaszerződések stb.) gazdasági és kulturális helyzetüket hasonlóvá lehetne tenni az európai és amerikai civilizációhoz, akkor ezeknél is bekövetkeznék talán az a racionális felfogás, amely a születések korlátozásának az alapja és amely minden vallási és nemzeti hagyomány ellenére érvényesülne is a lakosság körében. A legtöbb szakember azonban igen skeptikus e tekintetben (*Julius Wolf*, *Ross* stb.) Már most nem tudjuk, vajjon érdekünkben áll-e a fehér faj csökkenését állami beavatkozásokkal gyorsítani, minthogy — általánosságban szólva — sem azt nem tudjuk, hogy a csökkenési tendencia mennyire erősödne magától, sem pedig azt, hogy mily mértékben lesz még szükségünk erre a népességre, hogy a világ erőforrásait mindenki érdekében felhasználhassuk. Korunk jellemző vonása különben is az örök változás, és például nem lehet azt előre tudni, vajjon az orvosi tudomány ha-

ladása nem fogja-e lehetővé tenni, hogy a gyermektelen családok rendszere az időszakos sterilizáció segítségével általánosíthatassék.²⁹

Még az egyéni boldogság szempontjából sem lehet azt állítani, hogy minden embernek a lehető legkevesebb gyermek az ideálja. Jelenleg Németországban és Svédországban új irányzatot látunk, amelyet az a tény jellemez, hogy a jómódu polgárcsaládokban most sokkal több a gyermek, mint a munkásosztályoknál. A földgömb készleteinek általános alakulásától, valamint egy olyan nemzetközi gazdasági és szociális politikától, amely a javaknak a népek és osztályok közötti igazságos felosztására törekszik, fog függni, hogy azok az emberek, akik nagy családot akarnak, annyi gyermeket nevelhessenek fel, amennyi nekik tetszik.

E bizonytalansággal és a sok születésre törekvő és az azokat korlátozó országok ellentétével állva szemben, a legtöbb, amit nemzetközi szempontból elérhetünk, az lenne, hogy az állam ebben a kényes kérdésben mindenféle közbeszólástól tartózkodjék. Minthogy azonban ma e problémát illetően az ellenfelek szenvedélyesen vitatkoznak egymással, valószínű, hogy a két felfogás össze fog ütközni és a békés szellemű tudomány és politika feladata lesz, hogy hatásukat a születés és a halálozás arányszámára figyelemmel kísérje.

3. Tekintettel ezekre az ellentétekre, amelyek a földgömb részbeni túlnépesedése, illetve részbeni elégtelen népesedése miatt épen a születési politika hatásai folytán is talán még inkább erősödni fognak, a *vándorlások kikerülhetetlenek* lesznek és okvetlenül fel kell azokat használni a fejlett országok népességének fenntartására úgy a lakosság számát, mint életszínvonalát illetően. Ennek folytán igyekezni kell a vándorlásoknak visszaadni történeti szerepüket, amely abban áll, hogy a termelést és a piacokat a föld új területeire terjesszék ki és kiegyensúlyozva a munka- és életfeltételeket, megelőzzék a súlyosabb komplikációkat.

A vándorlásokat, amelyek az emberek önkéntes cselekményei, sokkal könnyebb szabályozni, mint a születéseket. Azonban mindaddig, amíg a nemzetek el nem fogadtak egy univerzális, nemzetfeletti elvet a politikai hatalom irányítására és amíg nem lesz egy államfölötti szerv, amely gazdasági és esetleg katonai szankciókkal van felruházva, mindaddig

²⁹ Az emberiség jövőben való fejlődésének többi indítékát illetően is nem mérhető, sőt ellenmondó tényezőkkel állunk szembe. Látunk kísérleteket, amelyek az életkort akarják erősen meghosszabbítani. (Woronoff, Steiner stb.) Viszont bizonyos országokban a házasság intézménye teljesen átalakulóban van és nem lehet tudni, vajjon a születések korlátozásának szabadságát és a magzatelhajtást szociális indicium alapján) nem fogják-e nagyobb mértékben és több ország törvényeiben elismerni, mint jelenleg.

lehetetlenség lesz a nemzetközi jog és döntőbíróági elv alapján szabályozni a vándorlások terjedelmét és irányait, valamint az abból a tényből eredő viszályokat, hogy egyik ország túlnépességgel, a másik pedig elégtelen lakossággal bír. De mint ahogy a nemzeti államok fejlődésében egy ország különböző részeinek, amelyek valaha szuverének voltak, kölcsönös gazdasági függése játszotta a döntő szerepet, épügy a modern világ gazdaság fejlődéséből eredő szolidaritásnak mind határozottabb szerepe lesz a területek, a lakosság, a termelési és létfeltételek összhangjának létrehozásában. Ennek a kölcsönös függésnek az erejét nemrégiben élénken tapasztalta a jelenlegi legnagyobb hatalom, az Egyesült-Államok, a legutóbbi válság alatt Európával való összeköttetéseirén. Az 1927-ben Genfben tartott első népesedési kongresszus alkalmával egy amerikai tanár Európát éhínséggel fenyegette meg, ha nem képes önmaga termelni a hiányzó gabonamennyiséget, amelyre 84 millió európai szorul és amely tengerentúlról való bevittelrel fedeztetik.³⁰ Három évvel később a technika haladása, valamint a fogyasztás csökkenése Európában teljesen az ellenkező helyzetet idézte elő. Nemcsak, hogy az európai agrárállamok preferenciális elbánást kívánnak az európai piacon terményeik elhelyezése céljából, de a nagy válságnak, amely 1929 októberében az Egyesült-Államokban kitört, kiindulási pontja éppen az volt, hogy az amerikai gazdasági termelés feleslegének Európában való értékesítése nehézségekbe ütközött. Az Egyesült-Államok agrárválsága azután a nemzeti ipar belső piacát is összeszorította. Viszont Európa részéről nem is lehet azt kívánni, hogy piacot adjon az amerikai mezőgazdasági és ipari terményeknek, ugyanakkor pedig tőle a hadiadósságok stb. teljes megfizetését követelni. Végül az agrár Európának (és egész Ázsiának) elégtelen fogyasztása nagy akadálya az amerikai ipari termékek elhelyezésének is. Az általános prosperitás, amely a termelés korlátlan kiterjesztési lehetőségében való bizalmon alapult, megszűnt és a vámtarifának erőszakolt emelése az olcsó külföldi áruk versenyével szemben csak drágította a termelést. A magas munkabérek mindinkább fiktitivékké válnak, vásárlóerejük gyengül. A fogyasztás megszüntetésével a válság circulus vitiosusban forog.

Mindehhez járul a tény, hogy az Egyesült-Államok népessége a stagnáció stádiumába jutott, ha a születési és halálozási arányszám korrekcióját tekintetbe vesszük (Dublin), amely 1963-tól kezdődőleg abszolút számokban fog érvényesülni. A népcsökkenés annál inkább feltűnő lesz a jövőben, mert nem fogja azt ellensúlyozni a még erős szaporaságu népekhez tartozó bevándorlók befolyása. Ennek folytán a racionalizációt tel-

³⁰ Congrès mondial de la population, Genève, 31 août, 1, 2, 3 septembre 1927, Genève, 1927, p. 90.

jes erővel fejleszteni fogják a munkáskéz pótlására, amely délkeleteurópai bevándorlók hiányában nagyon drágává lesz; az arisztokratizálódás folyamata rendesen már a második nemzedéktől kezdődőleg kiemeli a bevándorlót a nehéz munkák köréből³¹. Igaz másrészt, hogy a mind erősebb technikai fejlődés időnként jelentékeny arányokban fokozza a munkanélküliséget, mint például a traktorok és arató-cséplőgépek eseténél a mezőgazdaságban láttuk. A mezőgazdasági és ipari munkabérek közötti különbség még gyorsítani fogja a vidék elnéptelenedését és ez a tény azután még inkább hozzájárul a népesség szaporodási számának csökkentéséhez. Valószínű, hogy mind-e változások elsősorban a négereknek fognak hasznára válni, akik továbbra is követni fogják a szaporodásra való természetes hajlandóságukat és az ország minden részén el fognak terjedni. Ilyen körülmények között a tőkekamát esni fog, de az áraknak az esése, később pedig a munkabéreké is mind erősebb lesz. Végül is az Egyesült-Államok munkáslakossága abban a veszélyben fog forogni, hogy életszínvonala meg fogja közelíteni Európáét.

Az Egyesült-Államok eme fejlődésével szemben, Európában a népesség csökkenése a piac egységesítésére irányuló törekvéseket fogja előmozdítani és a munkafeltételeket a középarány irányában fejleszti. Ez a kiegyenlítés kétoldalu vándorlási és telepítő szerződések és a nemzetközi munkaegyezmények útján fog létrejönni. Európának egyes nemzetei még egyideig munkástartalékkal fognak birni a munkanélküliek és egy bizonyos mértékig az asszonyok, a nem dolgozó öregek és fölös tisztviselők soraiban. De egy idő múlva a munka szükségsege fel fogja emelni a béreket és ugyanakkor előfogja mozditani a racionalizációt, nevezetesen a mezőgazdaságban, a tengerentuli és orosz verseny nyomása alatt, avégből, hogy a termelési költségek csökkenjenek és a fogyasztás a népesség ama része számára is lehetővé váljék, amely kezdve a földművelőktől egészen a középosztályig mindaddig szűkösen élt. Az európai gazdaság racionalizációja nem csupán néhány tőkegazdag európai állam tőkéjének elhelyezését fogja lehetővé tenni (intenzív kerti gazdálkodás stb.), hanem a tőkekamát magassága különösen az amerikai tőke szempontjából is vonzóan fog hatni. Ez a tőke Európában is az amerikai feltételekhez hasonlóbb feltételeket fog találni, nevezetesen a bérek és a munka körülményei és ritmusa szempontjából.

Azonban a döntő feltétel, amelytől az amerikai tőke be-

³¹ „A mi általános ipari viszonyaink jellemző vonásai közé tartozik, hogy a minősített és nem minősített munkásaink bérei közötti különbség nagyobb, mint más országokban.” (Taussig: *Some Aspects of the Tariff Question*, p. 359).

áramlása függ, az a földrészünk pacifikációjához való bízalom lesz, amit a lefegyverzés terén való haladás szimbólizál.

Ilyen módon a fehérmunkások világában a munka- és életfeltételek bizonyos közeledése fog bekövetkezni, ami a népesség cseréjét meg fogja könnyíteni, mint ahogy azt Európán belül már láttuk. Az európai és amerikai munkaközpontok, (amelyek mellé egyéb kontinentális központokat kapcsolhatnánk), akkor érintkezésbe léphetnek majd egymással, hogy megvizsgálják, miként lehet a munkáskezeknek cseréjét gazdasági és szakmabeli kívánalmak szerint kölcsönösen megkönnyíteni. Amerika akkor valószínűleg félre fogja tenni társadalmi, biológiai és politikai helytelen előítéleteit és vissza fog térni a bevándorlás bizonyos fokú szabadságának elvéhez, különösen a nem minősített munkásokat illetően; ezt annál inkább meg fogja tenni, mert az európai munkások asszimilációja sem fog azokkal a nehézségekkel járni, mint azelőtt.

Mindezeknél fogva a vándorlások Európában a szaporodásnak új ösztönzést adhatnak. Azonban a kivándorlók legnagyobb részben, sokkal inkább, mint azelőtt, a termelő korban lévő osztályához fognak tartozni, amely osztály amugy is erősen csökkenőben van, úgy, hogy a kivándorlás újból való felélédeése ennek következtében inkább a házasságok és annak folytán a születések számának csökkenése irányában fog hatni. Azok a lélektani tényezők is, amelyek ma az európai munkások körében máris megnyilvánulnak, valószínűleg szintén erőteljesebben kifejezésre fognak jutni: az európai munkás, aki a társadalmi intézmények, életkörülmények, a városodás, a modern családi ház stb. által mindjobban helyhez kötötté válik, mind kevésbé lesz hajlamos kivándorolni és körülbelül olyanféle viselkedést fog tanusítani, mint a franciák évszázadokon keresztül.

Ennélfogva a tengerentuli kivándorlásra jelentékeny előnyök által kellene rábírni, amilyenek a magasabb munkabérek, vagy pedig valóságos, kisbirtokhoz vezető, előnyös (pl. 20—30 éves törlesztés) gyarmatosítás; ellenkező esetben az „ellenkolonizáció“ tendenciái erősebbek lennének, mint a régi, kolonizációra buzdító motivumok. Ez viszont annyit jelent, hogy az európai és a tengerentuli országok tőkéi, a nyersanyagok és a technikai módszerek nyomulnának be mindjobban az európai országokba és épugy, mint az életfeltételek, a munkamódszerek, az ideálok, a szokások: az amerikai izlés is általánosan uralkodóvá válnék.

A termékek, az emberek és a tőkék kicserélése végeredményben a legkisebb ellenállás irányában történék és e ténye-

zők költségeit mindenütt egyenlő színvonalra igyekeznének hozni.³²

Ennek az ellengyarmatosításnak a hatása Európában hosszabb időre előre annál kevésbé látható, mert a mozgalom az Egyesült Államok saját gyarmataiban, valamint azokon a területeken, amelyek az amerikai tőke erős befolyása alá esnek, jobban kifejezésre jut.³³ Csupán annyit mondhatunk, hogy Európának vonzó ereje az amerikai tőkével szemben olyan mértékben erősödik, mint amilyen mértékben az európai bevándorlók a délamerikai stb. területeken is hiányoznak, a távol keleten pedig abnormális feltételek uralkodnak.

A gyarmatosítás és, ellengyarmatosítás motivumainak kölcsönös játéka a jövőben kétségkívül nagyon élénk lesz és az eredmény a nyersanyagforrások bőségétől, a technikai haladástól, a szállítás feltételeitől, a vámpolitikától stb. fog függni. Mindezeknek a tényezőknek befolyásuk van a termelési jöszágotok árára és ennek következtében befolyást gyakorolnak a kamatláb és a munkabérek terén fennálló különbségekre is, amelyek viszont egyrészt a tőkék áramlását, másrészt a munkás-vándorlásokat határozzák meg. Lehetséges, hogy Európa és az Egyesült Államok között növekedni fog a kamatláb különbsége, viszont a munkabérek közötti különbség csökken, úgy hogy inkább a tőke fog Európa felé jönni, ahelyett, hogy a munka menne Amerikába. Végül az új területek felé való kivándorlás nemcsak elgyengülhet, hanem az ellenkező irányú vándorlási mozgalom még jobban megerősödhetik. (Visszavándorlás, amerikaiak kivándorlása.) Ilyen eset például, hogy amerikai gépeket visznek Oroszországba és ezt a bevitt több ezer technikai munkás odavándorlása kíséri. Elegendő azonban egyetlen tényezőben beálló változás, hogy az amerikai tőke Európába való áramlása megint korlátozódjék és újra az Európából való jelentékeny kivándorlást idézze elő.

Amint az európai ipari termelés az amerikai védett iparok számára nehézzé teszi a versenyt, miután a vámtarifákat nem

³² Bertil Ohlin. Die Beziehung zwischen internationalem Handel und internationalen Bewegungen von Kapital und Arbeit. Zeitschrift für Nationalökonomie. Band II, pp. 169 et sq.

„A nemzetközi kereskedelem elméletének a jövőben tekintetbe kell vennie azt a közös kutatási területet, amelyet a tőke és a munka nemzetközi mozgalmának elméletével együttesen bír“.

³³ Az Egyesült Államok kereskedelmi miniszterének legutóbbi becslése szerint az 1929. év végén idegenben elhelyezett tőkék összege 7 és $\frac{1}{2}$ milliárd dollár volt. Ennek az összegnek legnagyobb részét Kanada kapta 2 milliárd dollárban, aztán Délamerika következik 1 és $\frac{1}{2}$ milliárddal, Európa 1.350 millióval, végül Afrika 120 millió dollárral. Az Afrikában történő elhelyezések csupán ebben az esztendőben kezdtek növekedni. Európát illetőleg az amerikai tőke legnagyobb mértékben Angliában van érdekelve, aztán következik Németország, Francia- és Olaszország.

lehet a végtelenségig emelni, az Egyesült-Államok ama választás elé fognak kerülni, hogy bizonyos iparokat fel kell áldozniok, vagy a munkabéreket stb. le kell szállítaniok, a bevándorlást pedig engedélyezniök. Annál inkább meg kell ennek történnie, mert a racionalizációnak is meg vannak a maga határai. Amint újra megindul a bevándorlás, az amerikai tőke visszatérése is érezhetővé fog válni. Lehetséges azonban, hogy közben Európa is képes lesz jelentékeny tőkét gyűjteni, még a kisebb háztartások is, tekintettel a gyermekek kisebb számára, nagyobb takarékossgot fejthetnek ki. Látjuk, hogy a tőke és munka földrészek közötti áramlása és ellenáramlása szorosan össze van kapcsolódva egymással, csupán e mozgalmak alkalmazkodása történik lassan és nehézkesen.

Mi most már a fejlett kapitalizmus hanyatlásának korszakában élünk és e rendszer más gazdasági rendszerbe tartozó idegen elemeket is magában foglal (kartellek, szakszervezetek stb.), úgy hogy némelyek máris a „tervgazdaság“ jellemvonásait vélik benne felfedezhetni. Másrészt a szolidáris világgazdaság felé való fejlődést a nemzeti politika szolgálatában álló rendszabályok lassítják.

Egy valóban központosított világgazdasági politikának mindenben az volna a főcélja, hogy a munka és tőke tényezőinek szétosztása a földgömbön a legjobb felhasználási lehetőség elvei szerint történjék és hogy a világ különböző területi forrásai a lehető legracionálisabban aknáztassanak ki. Csakis ilyen feltételek között lehet a termelésnek és a piacoknak az összes nemzetek hasznára való kiterjesztéséhez jutni.

Tekintettel azonban arra, hogy bizonyos kontinentális országoknak túlnépesességük számára esetleg mihamar levezető utra van szükségük, reá lesznek kényszerítve, hogy új *termékeny és még be nem népesített területeket* keressenek fel.³⁴ Ámde ezek a területek ma már tengerentuli államok főhatalma alatt állanak, vagy pedig más hatalmaknak a gyarmatai. Ha arról van szó, hogy ezeken a területeken nagy tömeg olyan bevándorlót telepítsenek le, akik őket eredeti állampolgári kötelékükben és hagyományos kulturájukban megtartani kívánó nemzetekhez tartoznak, akkor az asszimiláció kérdése éppolyan élesen előtérbe nyomul, mint Európában.

A tengerentuli új államok, vagy a gyarmatok részére, amelyek területek kihasználására, távolról sem birnak elegendő lakossággal, a történelem tanúsága szerint három lehetőség kínálkozik: 1. hogy területüknek legalább is egy részét átengedjék egy másik hatalomnak, 2. hogy a külföldi lakosság csoport-

³⁴ L. legújabbán *de Michelisnek*, a nemzetközi munkaügyi hivatal igazgatótanácsa olasz tagjának nyilatkozatát. (Informations Sociales. Genève, 19 (mars 1931.) p. 365 s. köv. 1. Dr. Karstedt Oskar: Ein Vorschlag zur internationalen Linderung der Arbeitslosigkeit. Der Kolonialfreund 1930. No. 12.

jainak széles etnikai és kulturális autonómiát engedélyezzenek és végül 3. hogy a teljes asszimiláció politikáját kövessék.

Ami az első lehetőséget illeti, ilyen eseteket láttunk a gyarmatosítás történetében akkor, mikor Franciaország a XVIII. század folyamán nagy amerikai gyarmatokat engedett át Angliának, vagy mikor az amerikaiak békés benyomulással megszerezték maguknak Florida spanyol gyarmatait. A második lehetőséget illetően is különböző népek sok problémára találtak megoldást egymásközötti megegyezés útján (l. erre nézve Braziliának különböző elveket érvényesítő politikáját a vándorlási szerződéseket illetően Olaszországgal, Lengyelországgal és Japánnal szemben), vagy Chile teljesen liberális politikáját a német gyarmatosok tekintetében³⁵; vagy végül ilyen annak a nagy amerikai trösztnek a tervezete (Newyork), amely különböző szláv nemzetiségű bevándorlókat akar Mexikóba és más országokba bevezetni³⁶.

Ez az utolsó terv, úgy látszik, már hasznát veszi azoknak a kedvezőtlen tapasztalatoknak, amelyeket a nemzeti gyarmatosítás szempontjából a háború után Európa egyes országai tettek. Ezek alapján arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy tengerentuli területen csupán nemzetközi jellegű, nagyszabású vállalkozások vezethetnek sikerre. Az a cél, hogy annyi balsiker után az összes érdekeltek körében a bizalom új atmoszféráját sikerüljön megteremteni. Az Egyesült-Államokban hosszú évszázadokon át a bevándorlás megelőzte az európai tőke bevitelét, míg Kanadában a tőkebefektetések (vasutak) a nagy bevándorlás előtt jártak. Végül Argentínában az olasz

³⁵ „Midőn 1930 februárban az első német gyarmatosok szállít-mánya megérkezett Benaflorba, Santiago mellé, Ahumada tábornok, a kormány képviselője arra kérte a bevándorlókat, hogy maradjanak jó németek, „mert ez a legjobb mód arra, hogy új hazájuknak nagy szolgálatokat tehessenek; meg lesznek saját német iskoláik, német templomaik és német szövetkezeteik“

³⁶ Nagy gyarmatosítási tervet jelentett be a szláv-amerikai gyarmatosító tröszt, amely szerint orosz és szláv parasztokat akarnak letelepíteni az Egyesült-Államokban, Kanadában és Mexikóban. A trösztnek állítólag több mint 55 millió dollárja van és ezen a téren együtt működik a keleteurópai bevándorlóknak az Egyesült-Államokban és másutt lévő szövetkezeteivel.

Tekintettel arra, hogy az amerikai bevándorlási törvény csupán korlátozott bevándorlást enged meg az Egyesült-Államokba, először Mexikó felé irányítanak egy eléggé jelentékeny csoport bevándorlót; ebben az országban viszonylag nagy területek vannak ezek részére fenntartva. Mitöbb, azt mondják, hogy a tröszt több szláv-amerikai szövetkezet érdekében opciót szerzett Texasban is bizonyos területekre.

A tröszt elnöke Mansetow Fedor, a prágai szláv bank igazgatója, alelnök pedig Tchetchenko prágai professzor. (Berlin Börsen-Zeitung 5. I. 31.) Egy Mexikóból jövő hír szerint a belügyminiszter és földmívelésügyi miniszter már elfogadta a telepítési tervet és két kormánybiztos fog jönni Európába a bevándorlók kiválasztására (Neue Freie Presse II. 3. 1931.)

paraszt már amerikai gépekkel és angol tőkével (vasutak) dolgozik. Jelenleg olyan nagyszabású gyarmatosító vállalkozásra van szükség, amely egybefoglalná a megfelelő területeket, a leginkább keresett művelési ágakat, a jó mezőgazdasági munkásokat, a legmodernebb technikai eszközöket és módszereket, valamint a tőkét. El lehet képzelni, hogy a tőkét az Egyesült Államok adják, a szervezés művét Anglia, — felhasználva azokat a tapasztalatokat, amelyeket az 1921. évi Empire Settlement Act alkalmazása folyamán szerzett, — a munkásokat pedig Európa, sőt részben más földrészek. Lehetséges, hogy az ilyen gyarmatok talán bizonyos iparok számára nem jelentenének kedvező lehetőségeket, tekintettel a nagy távolságra, mely azokat a piacoktól elválasztja. Mindamellet, ha sikerülne ezeken a területeken bizonyos mértékben jelentékeny népességet és tőkét összegyűjteni, akkor a különböző termelési ágak kombinációját meg lehetne valósítani, ami a különböző funkciók kölcsönös kiegészítése által³⁷ a gazdasági élet termékenyebbé, a reális munkabérek pedig magasabbakká tenné.

Ami már most a termelésnek az európai és más hatalmak régi gyarmataiban való szervezését illeti, egyes területeken komplikált feltételek fognak előállani, amidőn tudniillik a fehérek befejezték civilizáló missziójukat és a bennszülöttek megkapták azt a gazdasági és politikai autonómiát, amely után vágyakoznak.

A jövődönnek ezen lehetőségeire való tekintettel is kíváncsatos lenne megfontolni *nemzetközi gyarmatoknak* a Népszövetség égisze alatt történendő létesítését; úgy véljük, hogy a Népszövetségnek politikai, erkölcsi és technikai tekintélye szükséges abban a nehéz helyzetben, amelybe jelenleg a vándorlások kerültek.

Ilyenféle vállalkozásokkal a Népszövetség közvetlenül az ő legelső feladatát szolgálná, t. i. a béke ügyének előmozdítását preventív és szervező módon azáltal, hogy Európa *demografikus hanyatlásának* ebben az *átmeneti korszakában* csökkentené a földgömb relatív túlnépesedéséből, illetve elégtelen lakosságából származó ellentétet, érvényre juttatva a természetes forrásokat, emelve a nagy városok ipari termelését a piacok kiterjesztése által és csökkentve azt a nagy távolságot, amely a különböző népek és fajok létfeltételei és életszínvonalá között mutatkozik.

³⁷ A technikai baladás valószínűleg lehetővé fogja tenni, hogy a fehére emberek táplálkozása és lakása a tropikus és féltropikus területeken és az egészségnek szolgáló legyen, de a munka valószínűleg mindig a vállalatok szervezésére és irányítására fog szorítkozni. Ennek következtében az ilyen vállalkozásoknál szükség lesz a színes fajok munkájára is. Hiszen megállapítható, hogy trópusi Afrikában is kínaiakat alkalmaznak, akik bizonyos munkákra (vasutépítés) jobban felhasználhatók, mint a néger.

A Népszövetség már többirányban nyert olyan tapasztalatokat, amelyeket ebben az új vállalkozásban fel tudna használni. Először is előmozdította a népesség cseréjét: törökök (450.000) és görögök³⁸ (1 és félmillió), törökök és bulgárok között; épügy rendezte az orosz (950.000 ember: 27 országban) és örmény (154.000) menekültek elhelyezését. Másrészt több földrészén meghonosította az u. n. mandátumok rendszerét. Végül egy nemzetközi bizottsága közvetlenül végzi a Saar-vidék közigazgatását³⁹.

A mandátumok rendszere alatt a régi német gyarmatok közigazgatását bizonyos győztes gyarmatosító hatalmak vették át a Népszövetség egy nemzetközi bizottságának hatékony ellenőrzése mellett. Ez a nemzetközi ellenőrzés megállta helyét sok tekintetben, különösen pedig a bennszülöttek irányában kifejtett társadalompolitikai rendszabályok szempontjából, aminek az eredményei már az egész koloniális politikában érezhetők.⁴⁰

Az általunk ajánlott nemzetközi gyarmatokban a Népszövetség — az új területek szuverénítésének kérdését teljesen nyitva hagyva — végrehajtó bizottságával (Saar-vidék!), a pénzügyi igazgatás, a közgazdaság és a társadalompolitika terén fontos tapasztalatokat szerezhethetne, amelynek alapján egy nemzetközi kormányzás elvei alakulhatnak ki. Az ilyenféle tapasztalatok nagyban hozzájárulhatnak a valódi egyetemes béke megszervezéséhez, intézményei felépítéséhez. Ezek a tengerentúli nemzetközi gyarmatok a közeljövőben mindenképpen arra szolgálhatnak, hogy viszályal fenyegető esetekben bizonyos területek relatív túlnépességét felvegyék, nevezetesen ha a nemzeti (belső gyarmatosítás stb.) és a kontinentális módszerek nem volnának kielégítőek.

* * *

Ugy hisszük, bebizonyítottuk, hogy a vándorlások éppenséggel nincsenek eltűnőben, sőt élesebb politikai és tudományos *problémát* jelentenek, mint valaha. Bármilyen gazdasági és politikai rendszer valósuljon is meg az emberiség körében, a vándorlásoknak mindig meglesz a maguk feladata annak organizmusában, csak nehézségek és zavarok után fogják azt újra visszakapni. A vándorlások *gazdasági* szerepe a jövőben is az lesz, hogy a túlnépesített és elégtelen népességű területek között a demografikus kiegyenlítést létre-

³⁸ Vgl. Prof. *Dr. Holzmann* (Berlin—Athen): Die Agrarreform, die Flüchtlingskolonisation und die Entwicklung der Landwirtschaft in Griechenland (Bericht über Landwirtschaft, W. F. Band XIII, S. 475.)

³⁹ *W. Rappard*: The Beginning of International Government (The American Political Science Review, 1930, p. 1002.)

⁴⁰ *W. Rappard*: Zur Sociologie des Mandatsystems. (Zeitschrift für Politik, Jahrgang 1928, S. 17.)

hozzák; hogy a civilizáció körébe vonjanak új területeket és ezáltal szaporítsák a földgömb anyagforrásait, termelését és piacait; hogy a kontinentális és nemzetközi munka piacán biztosítsák az évszakos vagy időszakos munka racionális cseréjét. *Társadalmi* szempontból a vándorlások feladata az lesz, hogy előidézzék a föld különböző részei között az élet- és munkafeltételek hasonlóvá válását, előmozdítsák a fiatalságnak professzionális nevelését egyezmények útján szabályozott cserék által. *Politikai* szempontból végre a vegyes népesség, a különböző nemzetiségek és fajok körében a békés együttműködést elősegítő módszerül szolgálhatnak. Végül lehetővé teszik a lakóhely változtatását olyan *egyének* részére, akik arra életfeltételeik, jellemük vagy családi körülményeik következtében hajlamosak.

Vannak bizonyos tényezők, amelyek a vándorlások terjedelmének *emelkedése* irányában hatnak és pedig ilyenek a közlekedési technika fejlődése (légiközlekedés), a nemzetközi munkásvédelem, általában a nemzetközi szellem (esetleg egy nemzetközi nyelv is).

Igaz, hogy viszont vannak olyan tényezők is, amelyek a vándorlások megszorítása irányában működnek, amilyenek az ellengyarmatosítás imént jellemzett mozgalma, amely inkább a tőke és a nyersanyagok cseréjét mozditja elő, mint az emberekét, ilyen módon lehetővé téve az európai országok rejtett forrásainak feltárását és az elégtelen fogyasztás megszüntetését. Épigy a modern ember lélektani hajlama az állandóságra, a társadalmi intézmények és a belső telepítés fejlődése következtében inkább a vándorlások terjedelmének megszorítása irányában hat.

Itt minden esetre egy nemzetközi, politikai, gazdasági és társadalmi kérdésről van szó, amelyet nem lehet csupán az érdekelt országok belsejében megtárgyalni, hanem amelynek folyamatos megoldása kétoldalu és nemzetközi egyezmények útján a Népszövetség és a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal különböző fórumai részéről vizsgálatot, tárgyalásokat és szervezést kíván. A földgömb benépesítése és az emberiség anyagi, kulturális és erkölcsi sorsa függ ettől a nagy közös munkától, amely nem csupán minden állampolgárt fog foglalkoztatni a jövőben, hanem minden előre néző embert is.

Ferenczi Imre.

Magyarország és az utódállamok helyzete a nemzetközi pénzpiacon.

A jelenlegi világgazdasági krízis okainak filozófikus vizsgálata és a kivezető utak keresése közben a konjunktúra-kutatók fokozottabb figyelmet szentelnek a válság pénzügyi jellegének.

Annak megemlítése mellett, hogy a kutatók legnagyobb része megegyezik abban, hogy a világgazdasági krízis eredete a világháboruban és főleg a békeszerződések minden gazdasági elvet lábbaltipró rendelkezéseiben rejlik, röviden foglalkoznunk kell a jelenlegi világválság pénzügyi jellegével, miután tanulmányunk célja az, hogy megjelöljük Magyarország és az utódállamok helyzetét a nemzetközi pénzpiacon.

A világkrízis pénzügyi jellegének vizsgálata közben a kutatókat behatóan foglalkoztatja a nemzetközi tőkemozgalmak és hitelműveletek lényege és hatása, általában a nemzetközi pénzügyek kérdése. A nemzetközi pénzügyek oly fogalomkörbe alkotnak, amelynek keretébe mindazon jelenségek tartoznak, amelyek az egyes nemzetgazdaságok határain túllépő tőkemozgalmakat és hitelműveleteket kísérik. Indokoltnak látszana ezen fogalomkörbe tartozó jelenségek közt fennálló okozati kapcsolatoknak egységes, behatóbb vizsgálata. Ezen vizsgálódásnak körébe a nemzetközi tőkemozgalmak, tehát az egyik oldalon a külföldi kölcsönök igénybevételének, a másik oldalon pedig a külföldi kölcsönök nyújtásának vizsgálata tartozna és ezen tőke- és hitelmozgalmaknak az egyes államok kereskedelmi és fizetési mérlegére, valamint valutáris pozíciójára való hatása, valamint a nemzetközi tőkemozgalmak irányának vizsgálata és ezen irány befolyásolásának, illetve irányításának a lehetősége, általában a pénz- és hitelrendszerek nemzetközi vonatkozású működése. Ezen általános vizsgálódás azonban csak a fentebb jelzett viszonylatban tartozik jelen tanulmányunk körébe.

Az akadémikusok közül Gusztáv Cassel, a gyakorlati közgazdászok közül Lord D'Abernon képviselik azt az álláspontot, hogy a válság eredete pénzügyi térre vezethető vissza és a fel lendülést leggyorsabban pénz- és hitelpolitikai intézkedésekkel lehet elérni. Cassel¹ szerint az elégtelen aranyprodukció indította meg a deflációs folyamatot és az áresést. A világkereskedelem fejlődésének megfelelően a stabil árnívó fenntartásához az aranykészlet évi 3%-os emelkedése szükséges. Az arany-

¹ Gustav Cassel: The monetary Character of the present Crisis. London, 1931.

készlet 1930 végén kb. 4.070 millió font volt, ennek 3%-a 122 millió font, míg 1915 óta csökken a világ aranytermelése és évente átlag alig 82 millióra rug. Tehát évente egy harmaddal kevesebb fizetőeszköz áll a világ rendelkezésére, mint amennyi szükséges lenne. Ezen mechanikus nehézségeket a Népszövetség u. n. aranybizottsága is felismerte és javaslatában a jegybankok aranyfedezetének csökkentését ajánlja. Cassel csatlakozik ezen javaslatához és 20%-ban jelöli meg azt a határt, amelyre az aranyfedezetet le kellene szállítani és ennek alapján „annyi fizetési eszközt bocsátani a gazdasági élet rendelkezésére, amennyi csak szükséges avégből, hogy további áresés megakadályoztassék”. Cassel azt is kifejti, hogy valamely deflációnak megakadályozása a klasszikus közgazdasági tudomány szempontjából sem deklarálnak természetellenesnek, mert ha nem volt természetellenes beavatkozás egy olyan stabilizáció keresztülvitele, mely az arany elégtelensége következtében deflációra vezetett, akkor a defláció megakadályozása sem az. Tehát ha elfogadjuk a deflációvá alakult stabilizáció indokoltságát, el kell fogadnunk a defláció megakadályozásának és az aranyon alapuló inflációnak, mint korrekturának az alkalmazását is. Lord D'Abernon, aki mint volt berlini angol nagykövet valószínűleg a német inflációs tervek befolyása alatt áll, jelenleg nagy angol őstermelő vállalatok elnöki székéből propagálja, Cassel akadémikus fejtegetéseihez csatlakozva, a nemzetközi alapra fektetett inflációt, azzal az indokolással, hogy ily módon szüntethető meg leggyorsabban és legmegfelelőbbben a gazdasági válság.

Cassel és D'Abernonnal szemben Sprague² egyetemi tanár, a Bank of England amerikai tanácsadója képviseli a klasszikus álláspontot, amely szerint a gazdasági krízis oka a gazdasági élet adott fejlődésében rejlik és nincsen specifikus pénzügyi jellege. Véleménye szerint kivezető utat nem az árak emelésében, hanem azok kiegyensúlyozásában kell keresni, nevezetesen az iparcikkek árainak a nyersanyagok terén bekövetkezett áresés arányában kell csökkenni, hogy ezáltal a nyersanyag-termelők és az iparcikkek termelőinek vásárlóereje közti nagy különbség kiegyensúlyozódjék. Hasonló véleményen van Hastings Lyon, a Columbia egyetem tanára.³

Megállapíthatjuk azt, hogy a vásárlóerők egyensúlyának helyreállítása képezi mindenestre a gazdasági krízis megszüntetésének legfontosabb eszközét, mert semmiféle áremelés, sem további árcsökkenés nem használ, ha az a mai árnivóhoz arányosan felfelé vagy lefelé halad. Ha a kutatók által határmesgyéül használt 1926. évi árnívót vízszintes vonalnak képzeljük, amelynek egyik végén az iparcikkek árainak indexe, a másik végén a nyersanyagindex helyezkedik el, a mai helyzetet egy

² C. Sprague: Major and minor trade fluctuations. London. 1931.

³ Hastings Lyon: Are wages too high. Newyork. 1931.

olyan vonal adja meg, amelynek ipari pólusa kb. 15 egységgel, míg a nyersanyagpólus kb. 50 egységgel fekszik a vízszintes alatt. Az ipari érdekeltségek ezt az aránytalanságot azzal magyarázzák, hogy az iparcikkek azért nem követhették arányosan a nyersanyagok olcsóbbodását, mert a többi termelési költségek: a kamatok, az adók, a szociális terhek és a munkabérek vagy egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben csökkentek. Mindkét álláspont képviselői megegyeznek abban, hogy ezen a téren mutatókozó aránytalanságokat is meg kell szüntetni.

A kiegyenlítődés megvalósításának módja képezi a probléma következő fázisát. A klasszikus álláspont méltán óvhat inflatörikus megoldástól, mert ezen a téren a discriminációnak tág tere nyílik és a gazdasági élet alól kicsuszhathat az arany valuta archimedesi pontja, amely politikai értéktételektől mentes és amely „biztosítja a gazdasági erők szabad érvényesülését”. Azonban a világgazdaság mai strukturája mellett már nehezen beszélhetünk a gazdasági erők szabad érvényesüléséről, mert a termelők, a kereskedelem, a fogyasztók szervezetei és az állam annyi ponton avatkozott és avatkozik be a gazdasági életbe, hogy indokolatlannak látszik éppen a válság idején a beavatkozástól való tartózkodás. Annál is inkább, mert a gazdasági élet számos területén egyenesen a válságba jutott magángazdaság megmentésére kell az államnak interveniálni és a közterhére súlyos áldozatokat hozni. A közgazdaságnak a világháború utáni fejlődésében inheresnek látszó jelenségek logikus folyománya inkább abba az irányba mutat, hogy a gazdasági válság megszűnését nagy mértékben siettetethetik megfelelő intézkedések.

A világgazdasági konjunkturakutatók megegyeznek ate-kintetben is, hogy a gazdasági válság a külföldi kölcsönökkel terhelt országokat fokozottabb mértékben sújtja, továbbá, hogy az arany egészségtelen és aránytalan elosztása a válságot súlyosbítja és végül ate-kintetben, hogy a leggyorsabb enyhülést megfelelő hitelműveletekkel lehet elérni.

A káros külföldi kölcsönpolitika katasztrófális következményeit a délamerikai államok és különösképpen Ausztrália helyzete mutatja legekleatánsabban. Ausztrália oly nagy összegekben vett fel külföldi kölcsönöket, — noha aránylag előnyös feltételek mellett — hogy az exportját képező mezőgazdasági cikkek áresése következtében már nem tudja ellátni külföldi kölcsöneinek szolgálatát és így New South Wales 1931 május 1-én megtagadta közel 700.000 fontnyi kamatok fizetését. Noha ez esetben politikai faktorok is közrejátszottak a szélsőbaloldali walesi kormány részéről és az ausztráliai szövetségi kormány ugyan kifizette ezen összeget, a nehézségek elementáris erővel mutatkoznak. Az adós államok általában annak következtében, hogy a pénz vásárlóértéke emelkedett és a külföldi kölcsönök befektetésével termelt áruk ára csökkent, mind mesz-

szebb kerülnek az egyensúlyhelyzettől és vásárlóerőben kifejezve a kölcsönök szolgálata mind nehezebbé válik.

Az angol kormány Ausztrália esetében mutatta meg azt az utat, amelyen az adós országok helyzetén a leggyorsabban segíteni lehet. Snowden költségvetési beszédéből értesülünk arról, hogy Anglia két évre moratóriumot adott Ausztráliának 1½ millió font kamatfizetés és tőketörlesztés tekintetében. Az angolok ugyabban az időben, a nemzetközi kereskedelmi kamara washingtoni konferenciáján felvetették a szövetségközi adósság kérdését. Anglia ebben a kérdésben egyenesen predesztinálva van a közvetítő szerepére, ugyanis a híres Balfour-elv értelmében Anglia nem követel többet szövetségeseitől, mint amennyit az Egyesült-Államoknak fizetniük kell, ami már 1922-ben igen tekintélyes összegek elengedését jelentette. Az angol közvetítésnek meg is volt az eredménye, a chequersi német-angol megbeszélést hamarosan követte a híres Hoover-féle moratóriumakció, amely méltán tekinthető a világgazdasági krízisből kivezető ut első stációjának. Hoover propozíciója szinte logikus következménye volt a nemzetközi pénzügyek fejlődési vonalának, amint ezt a Közgazdasági Szemle 1929. évi 8—9. számában kifejtettük. Európa kereken kb 16 milliárd dollárral tartozik az Egyesült-Államoknak a törlesztések és az európai tárcában lévő amerikai kötvények levonása után, amiből 11.3 milliárd esik a szövetségközi adósságokra, kb. 4½ milliárd pedig a háboruutáni kölcsönökre. Ezen adósság szolgálata évente kereken kb. 550 millió dollárt tesz ki: a háboruutáni kölcsönök kamatai és törlesztése mintegy 310 millió dollárt igényel, a szövetségközi adósságok után pedig jelenleg 239 millió dollárt kap Amerika, 97 millió tőketörlesztés és 142 milliót kamat fejében. Ez az összeg az egyezmények értelmében folyton emelkedik, ugyanis jelenleg mindössze 0.4—3.3% kamatot fizetnek a szövetségesek és pedig Olaszország 0.4%-ot, Franciaország 1.6%-ot és Anglia 3.3%-ot. Mellon amerikai pénzügyminiszter 1930 októberében költségvetési beszámolójában nem kevesebb, mint 22 milliárd dollárra tette azt az összeget, amelyet az Egyesült-Államok kamatok és tőke fejében a szövetségközi adósságok után fog bevételezni.⁴ Hasonló alapon számítva a háboruutáni 4.5 milliárd kb. 9 milliárdot jelentene, tehát nem kevesebb, mint 31 milliárd dollárra rug az az összeg, amit Európa Amerikának még a XX. században köteles megfizetni. Nem kétségtelen, hogy — amint az amerikai fizetési mérleg és az európai tőkeképződés alábbi vizsgálata is bizonyítja — a reparatiókkal és háborus adósságokkal terhelt Európa nem képes ilyen horribilis összegek megfizetésére, ha csak valami rendkívüli esemény nem vet véget minden számi-

⁴ A. W. Mellon: Annual Report of the Secretary of the Treasury on the state of Finances 1930.

tásnak, avagy, ha az európai politikai és gazdasági helyzet békés uton gyökeresen meg nem változik. Ezek a gazdasági imperativusok kényszerítették Hoovert arra, hogy szakítson elzárkózási politikájával. A világháború után az Egyesült-Államok teljesen elzárkóztak politikailag Európától és keresztülvitték a Monroe-elv modern interpretációját, viszont gazdasági és főleg pénzügyi téren a legszorosabb kapcsolatokat tartották fenn az európai országokkal. A moratórium minden elvi fenntartás mellett is lényegileg az amerikai külpolitika kardinális változását jelenti és annak felismerését, hogy csak a világgazdaság egységes harmonikus fejlődése biztosíthatja az egyes országok jólétét. A gazdasági imperativusok fogják kényszeríteni Amerikát arra is, hogy továbbra behatóbban foglalkozzon az európai kérdéssel és teljesítse Versaillesben elmulasztott történelmi feladatát azzal, hogy a békeszerződések revíziója útján az igazságos és az európai nemzetek fejlődését, boldogulását biztosító atmoszféra megteremtését lehetővé tegye.

A Hoover moratórium-terv elsősorban az Amerikának fizetendő 239 millió dollár átutalását függeszti fel, annak feltételezése mellett, hogy az összes egyéb háborús adósságok és a német reparációk fizetése szintén felfüggesztetik az 1931/32-es annuitás évre. A Young-terv szerint 1931/32-ben Németországnak 1,618.900.000 márkát (£ 80.3 millió) kellene fizetni, míg a szövetséges államok összes adósság szolgálata £ 65.3 millió fontra rug, tehát, míg az Egyesült-Államok 239 millió dollár azaz £ 49.2 milliótól esnek el, a szövetséges hatalmak £ 15 millió netto fölöslegről kell, hogy lemondjanak. A fizetéseket a következő táblázat mutatja, a The Times és a Financial News június 22. és 23-iki száma és a Young-terv szerint:

	Németország által fizetendő reparáció millió	A szövetségesektől adósság fejében bevezetendő fontban	Összes bevétel	Szövetségek közli adósság fejében fizetendő	Egyenleg, amint a Hoover moratórium értelmében elegendő
U. S. A.	3.3	45.9	49.2	—	49.2
Franciaország	39.3	0.7	40.0	21.5	18.5
Anglia	17.1	19.14	*36.25	33	*3.25
Olaszország	9.5	—	9.50	7	2.5
Belgium	5.0	—	5.0	} 3	5.9
Jugoszlávia	3.9	—	3.9		
Egyéb	2.2	—	2.2	0.85	1.35
	80.3	—	—	65.35	—

* Ebben bennfoglaltatik £ 1.4 millió, amelyet Anglia a szövetségesektől kap az általa, előző években teljesített túlfizetések fejében és a Dominiumokat illető reparációk évi összege.

Amint látjuk, Európában Franciaország és a kis antant államok vesztenek a legtöbbet és innen magyarázható a fran-

cia ellenállás. A francia ellenjavaslat a £ 29 millió fontra rugó feltétlen annuitás, — melyből 23 millió jár Franciaországnak, — fizetésének fenntartása mellett foglal állást és egyben ezen összegnek kölcsönalakjában Németországba való visszautalását prolongálja és Jugoszlávia, valamint Románia hiányait kölcsönrel kívánja fedezni. Ezeket a kölcsönöket Németország 15 év alatt fizetné vissza. — A megegyezés ezen az alapon elvben létre is jött, azonban a technikai részletkérdések kidolgozására újabb konferenciát fognak egybehívni, amelyen a kölcsönök technikai konstrukcióját, a természetbeni szállításokat és a Nemzetközi Fizetések Bankjának biztosítéki alapjával kapcsolatos kérdéseket fogják a Young-terv aláírói rendezni. Magyarországot a Hoover moratórium közvetlenül nem érinti, miután alig gondolható, hogy az általunk fizetendő évi átlagban 10 millió arany koronás reparáció, avagy az 1934 után fizetendő évi 13½ millió arany koronát kitevő fizetségeket felfüggesztenék, annál kevésbé, mert ezen összegeket a bevételző államok a hágai egyesység értelmében, egyéb összegekkel együtt az optans követelések kielégítésére alakult alapokba fizetik. Azonban remélhető, hogy a Hoover moratórium életbeléptetése után egy olyan általános megnyugvás és fellendülés veszi kezdetét, amely a magyar gazdasági életre is igen jótékony hatással lesz.

Az Egyesült Államok elnökének jegyzékéből élesen kiviláglik az, hogy a nemzetközi pénzügyek mai állapota minden ország gazdasági helyzetére kihat és egyben az is kitűnik, hogy az Egyesült Államok sem képesek önállóan saját gazdasági életük fellendítésére. Hoover az 1929 végén bekövetkezett krízis kezdetén közel másfél milliárd dollárra rugó közmunkák megindításával próbálta enyhíteni a válságot, majd a hadviseltek nyugdíjának (veteran's bonus) tőkésítésével, ami eddigelé közel egy milliárd dollárnak a kihitelezését jelentette. Ugyanis a hadviseltek a nyugdíjjáradékuk bizonyos részét tőkésítve felvehették és ezzel hatalmas összegek kerültek a gazdasági életbe. A Federal Reserve Bankok egyidejűleg a gazdasági történelemben eddig páratlanul álló alacsony kamatpolitikával, — jelenleg Newyorkban 1% az elfogadvány kamatláb — igyekeztek a gazdasági életet fellendíteni, amit annál könnyebben megtehetnek, mert az arany állandóan áramlik Amerika felé. Eddigelé mindez nem tudta a konjunktura fellendülését előidézni, ami azt bizonyítja, hogy a fizetőeszközök kínálása, bármily előnyös felételek mellett történik is, egymagában nem „megfelelő“ intézkedés. Tehát az amerikai példa nem látszik bizonyítani a konjunktura kutatók azon feltevését, hogy hitelekkel gyors eredményeket lehet elérni. Az amerikaiak a moratóriumtól a bizalom helyreállása nyomán és a külföldi kihitelezések megindulásával kapcsolatban az amerikai exportkereskedelem fellendülését is várják, ami ugy látszik elengedhetetlen az

amerikai gazdasági fellendüléshez. Meglepő, hogy az amerikai krízis enyhítésére eddigelé kiadott tőkékhez viszonyítva, aránylag kisebb összegektől mily nagy eredményeket várnak. Ezt az optimizmust talán azzal lehet indokolni, hogy ez a pár száz millió dollár kell még csak ahhoz, hogy a gazdasági fellendülés rezervoárjai megteljenek és termékeny esővel meghintsék a kiszikkadt területeket. A nemzetközi hitelműveletek ujrafelvételében természetesen Angliával és a kontinentális tőkepiacokkal együtt Franciaországnak is fontos szerep jutna, annál is inkább, mert Amerika mellett a legtöbb arany a Banque de France pincéiben gyűlt egybe és már a francia gazdasági élet is kezdi érezni a tulságosan nagy „arany áldás” hátrányait, ami Franciaország esetében nem amerikai jellegű, hanem inkább az export csökkenésén keresztül jelentkező dekonjunktorális jelleget mutat. — Ha közelebbről vizsgáljuk már most azokat a következményeket, amelyek a nemzetközi hitelnyújtások ujrafelvételét kísérik, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a fentebb kifejtetteket, azt ugyanis, hogy a hitelnyújtás önmagában még nem megfelelő intézkedés. Ha feltesszük, hogy a tőkeexportáló országok újabb hitelek nyújtásával az aranyfolyamatot megfordítják és a tőkeimportáló országok vásárlóerejét a kölcsönökkel emelik, saját külkereskedelmük fellendítése útján gazdasági életük megélénkülését elő tudják idézni, azonban bizonyos idő múlva és pedig a kölcsönök visszafizetése nyomán csak akkor kerülhető el a jelenlegi helyzet újra bekövetkezése, ha a tőkeexportáló országok a kölcsönök visszafizetése fejében árukat és szolgáltatásokat is elfogadnak. Mert a jelenlegi helyzetben Amerikának a vámtarifatörvény következtében már csak aranyban lehet megfizetni a fizetési mérlegben mutatkozó passzív egyenleget. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy az 1924 után bekövetkezett többtermelés igen nagy mértékben amerikai kölcsönök segítségével valósított meg az amerikai prosperitas világboldogító tételeinek hatása alatt. Viszont a hatalmas vámfalak megakadályozták az áruk és a szolgáltatások kicserélődését és így a hiányegyenlegek kiegyenlítése csak az aranyszállítmányok útján történhetik. Az amerikai fizetési mérleg alakulása is bizonyítja ezen tételt. Az Egyesült-Államok jelenleg a szövetségségi adósságokkal együtt kb. 23 milliárdra becsült külföldi követelése után kb. 840 millió dollárt kapnak évente a külföldről (Európa 550 millió) kölcsönszolgálat fejében. a külföld hosszulejáratu amerikai befektetései után fizetett kamatok levonása mellett. viszont a kereskedelmi mérlege 1929-ben 730 millió dollár aktív tételt mutat, amivel a fizetési mérleg aktivitása 1570 millió dollárra emelkedik, amelyet a kivándoroltak küldeményei 230 millióval csökkentenek. Ennek kiegyenlítésére az aranyon kívül csak szolgáltatások és újabb kölcsönök állanak rendelkezésre. A szolgáltatások között a turistaforgalom 660 millió dolláros tétele

(Európa 400) a legfontosabb, azonban közelebbi vizsgálatnál a turistaforgalom úgy tűnik fel, mint egy kiegyenlítő tétel, amelyben ugylátszik az aktív fizetési mérleg több felderítetlen tétele is benne foglaltatik. Ezenkívül a turistaforgalom erősen alá van vetve az amerikai gazdasági élet alakulásának: tavaly és az idén már lényegesen kevesebb amerikai utazott és ezenfelül az Európának jutó mintegy 400 millió dollár igen előnytelenül oszlik meg: a legnagyobb tétel Franciaországnak jut, amelynek egyelőre nem okoznak gondot a külföldi kölcsönök, míg Középeurópára alig 60 millió dollár esik. (Magyarországra mindössze 1.5 millió.) Az amerikai fizetési mérleg fenti u. n. folyó tételeinek egyenlege 1929-ben 480 millió aktívummal zárult. Csak 1929 végéig volt igaza dr. Hallnak, az amerikai kereskedelmi minisztérium osztályfőnökének az amerikai fizetési mérleghez írt kommentárjában, hogy „a kölcsönök szolgálata nem okozott különös nehézséget, mert a differenciákat az adós-államok újabb értékpapír eladásokkal könnyen kiegyenlítették.”⁵ A gazdasági depresszió ezt a tételt döntötte meg leg hamarabb és bebizonyosodott, hogy egy állam sem rendelkezhetik tartósan aktív kereskedelmi és aktív fizetési mérleggel, amint ezt Anglia esetében is látjuk, ahol az aktív fizetési mérleget a passzív kereskedelmi mérleg kiegészíti és egyensúlyba tartja. Ezek a vizsgálódások azt mutatják, hogy a nemzetközi kölcsönök egyedül csak ideiglenesen oldhatják meg a világkrízis problémáját, mert a „borrowing capacity” kimerülése után a krízis újra beáll és az arany néhány év múlva újra a Federal Reserve Bank és a Banque de France pincéiben fog összegyülni.

A fentiekben rajzolt folyamaton kívül a hitelműveleteknek még egy nagy fontosságú kihatására kell rámutatnunk, amely az amerikai részvénytársaságokban mutatkozott. Ennek a hatásnak a megfigyelése annál is fontosabb, mert kétségtelenül megállapítható, hogy a világgazdasági krízis a newyorki tőzsdekracchal vette kezdetét. Miután az amerikai tőzsdespekuláció története eléggé ismert, csak azt kell kiemelni, hogy a spekuláció nemzetközi hitelalapon épült fel és az 1928 végén fellépő európai pénzszükét nagymértékben az idézte elő, hogy az európai tőkék a Wall-Streetre özönlöttek. Ez a folyamat, mellyel egyidőben nagy mértékben lecsökkentek az amerikai külföldi kölcsönök, nem maradhatott hatás nélkül Európára és erős lökést adott a dekonjunkturának. Amerikában viszont a Federal Reserve System képtelen volt megakadályozni a spekulációt, amelynek összeomlása nemcsak Amerikára, de az egész világra kiterjedő katasztrófális hatást váltott ki. Ezért indokoltnak látszanak azok a törekvések, amelyeknek az a célja, hogy a Federal Reserve bankrendszer oly módon reformálják,

⁵ Buday Gyula: Az Egyesült-Államok fizetési mérlege. Közgazdasági Szemle 1930. 1. sz.

hogy kellő befolyást tudjon gyakorolni a hitelélet alakulására és meg tudja akadályozni a féktelen spekulációkat.

Hasonló reformtörekvésekkel Európában is találkozunk, ezeknek az a végcélja, hogy a nemzetközi pénzügyek olyan szervezetét teremtsék meg, amely alkalmas arra, hogy az emberiséget a jelenlegi súlyos gazdasági krízishez hasonló katasztrófáktól megóvjá. Ezen szervezetnek azonban már a hitelnyújtáson tulmenő funkciót kellene kifejteni, ha célját el akarja érni, mert, amint láttuk, a hitelnyújtás önmagában csak ideiglenes megoldást jelent. Ha a hitel kellő felhasználásának és a hitel visszafizetésének biztosítása a vásárló erők egyensúlyban tartása mellett ezen elképzelt szervezet működési szférájába lenne vonható, akkor közelebb juthatnánk a kitűzött célhoz.

Ezen törekvések mögött végeredményben a tervgazdálkodás alapgondolatát is megtalálhatjuk, amelyhez az a feltevés kapcsolódik, hogy a tervgazdálkodás pénzügyi oldalról közelíthető meg legjobban. Nem tudhatjuk, hogy ezen törekvések milyen eredményt fognak elérni, sem azt, hogy a gazdasági élet fejlődése milyen irányt vesz, lehet, hogy az elképzelt nemzetközi pénzügyi szervezet Montague Norman vezetése alatt a közel jövőben létre jön, vagy talán csak Wells: William Clissoldjának víziójában megrajzolt „World Board“ kereteiben valósul meg, de igazat kell adnunk Mc Kenna-nak, midőn prófétailelendülettel rámutat arra, hogy „miként az emberiség a XIX. században megoldotta a technika és az üzem organizáció nagy feladatait, úgy a XX. században meg kell oldania a pénz- és hitelrendszer döntő jelentőségű problémáját, mert ettől nagy mértékben függ a civilizáció sorsa“.

Ilyen auspiciumok és ilyen világ gazdasági nehézségek közepette fokozottabb gondossággal, fokozottabb körültekintéssel és fokozottabb elővigyázatossággal kell Magyarországnak eljárni éppen a külföldi kölcsönpolitika terén, amint ezt Judik József a Közgazdasági Szemlében⁶ kiválóan kifejtette. Ha meggondoljuk, hogy az általa felállított középső tétel szerint Magyarország az elkövetkező 10 esztendőben mintegy 1.650 millió újabb tőkeimportra van szorulva, akkor látjuk, hogy milyen konzekvens, kitartó takarékos, nagyvonalu gazdasági erő kifejtésre van ahhoz szükség, hogy Magyarország ezen jövőendő tőkeimportjából termelési rendszerét úgy reorganizálja és fejlessze, hogy a Judik-féle felállításban szereplő P 260,000.000-t kitevő kiviteli többletet el tudja érni. Ez avégből szükséges, hogy az egyensúly helyzetét elérjük, amelyben nem leszünk ráutalva külföldi tőkeimportra. Magyarország 1924 óta szorosabb értelemben vett termelési célokat szolgáló, — vagy talán helyesebben azt kellene mondanunk, hogy oly kölcsönöket, amelyeknek

⁶ Judik József: A külföldi kölcsönök tekintetében követendő politika problémái. Közgazdasági Szemle 1931. 2. szám.

szorosabb értelemben véve is produktív célokat kellett volna szolgálniuk, — közel 1 milliárd összegben vett fel. Nem tartozik tanulmányunk körébe és tartózkodni akarunk egy „a posteriori“ felállított kritikától, mert azt a tételt valljuk, hogy a helyes bírálat kifejtése fölötté nehéz feladat, azonban meg kell állapítanunk azt, hogy a külföldről behozott tőkék eredménye nem üti meg azt a mértéket, amely indokoltá tette ezen kölcsönöknek a felvételét és ha bármennyire tekintettel vagyunk is azokra az általános világ gazdasági nehézségekre, amelyek az ország jelenlegi nehéz helyzetét legnagyobb részben előidézik, nem zárkozhatunk el annak megállapításától, — amire éppen a kimutatásainkban szereplő külföldi kölcsönök felhasználása irányában folytatott kutatásaink vezettek, — hogy mindazok a gazdasági célkitűzések, amelyekről ma az ország gazdasági életének fellendülését várjuk, azok igen is nagymértékben megvalósíthatók lettek volna ilyen tekintélyes összegek felhasználásával.

Nem mulaszthatjuk el annak megemlítését, hogy a gyufamonopólium elzálogosítása ellenében felvett P 200 millió par excellence alkalmas lett volna mezőgazdasági termelésünknek oly sokat hangoztatott átszervezésére, hogy Magyarország tényleg oly mezőgazdasági terményeket produkáljon, amelyeket el lehet helyezni Európában és így nagy mértékben kiparirozhatunk volna a mai katasztrófális válságot. A magyar földbirtokreform védelme éppen azon tétel alapján látszott sikeresnek Nyugat-Európában, szembeállítva az utódállamok földbirtokreformjával, hogy a magyar földbirtokreform a szociális érdekek kielégítése mellett képes leendő a produktivitási követelményeknek eleget tenni. Ez annál is fontosabb volt, mert a nemzetközi pénzpiac a földbirtokreformokat igen kritikus szemmel vizsgálta. A földbirtokreform szociálpolitikai vonatkozásu hiányát nem érinthetjük, csak azt hangsúlyozzuk, hogy ez az a pont, amin a magyar nép létkérdésének egyik legfontosabb pillére nyugszik, mert a magyar nép politikai fejlődésére is a földbirtok elosztása gyakorol döntő befolyást; azonban megállapíthatjuk azt, hogy pénzügyileg a produktivitási szempont megoldása nem igen sikerült, mert a földhöz jutófóttaknak nem bocsátottuk rendelkezésre a szükséges tőkeerőt, tehát nem kö- vettük sem a Preussische Siedlungsaktion-nak elveit, sem pedig a helyes agrárszövetkezet szempontjait, hanem ehelyett legnagyobb részben az optánsörből kifolyólag rezumált és helytelenül értelmezett politikai szempontokból, a 200 milliót, — amit ma a földbirtokreform finanszírozásának tétele alatt, tehát mint egy par excellence produktív tételt állítunk be külföldi adósságunk közé, — felapróztuk és azon nagybirtokosoknak juttattuk, akiknek az adott körülmények között aránylag nem okozott különös nehézséget tőkeszükségletük fedezete, viszont megmaradt birtokaikra felvett jelzálogkölcsönök felhasználásával nem szolgálták kellő mértékben a kitűzött célt.

A magyar mezőgazdaság eladósodásáról aránylag megnyugtató statisztikákat kapunk, azonban a probléma a fentebb kifejtett szempontok szerinti vizsgálata és más államokkal való összehasonlítás, főleg a külföldi kölcsönök eredményeinek mérlegelése igen komoly megfontolásra int.

A káros külföldi kölcsönpolitika katasztrófális hatását a délamerikai és az ausztráliai államok eseteinél láttuk, a helyes külföldi kölcsönpolitika eredményeit pedig legjobban Dánia, Norvégia, Finnország és Írország példája mutatja. Ezek az államok is igen tekintélyes összegű külföldi kölcsönt vettek igénybe, így Dánia egyedül Amerikában 1923 óta 220 millió dollárt, tehát fejenként 357 pengőt, Norvégia pedig több mint 234 millió dollárt, tehát fejenként nem kevesebb mint 478 pengőt szemben Magyarország 1924 utáni alig 170 pengős tételével. Ezek az államok a nagy külföldi kölcsöneiket a mezőgazdasági és ipari termelés átszervezésére és elektrifikálásra használták fel és ha nem követték volna oly szigorúan a produktivitás elvét, akkor ezeknek az országoknak is nehézséget okozna külföldi kölcsöneik szolgálata.

Az 1924 után nyilvános kibocsátásra került hosszúlejáratu kölcsöneink megoszlása országok szerint.

Év	U. S. A.	Kib. árf. szerinti kb. átl. hozadék	Anglia	Id.	Hollandia	Id.	Egyéb országok	Összesen
			millió pengőben					
1924	48.52	8.85%	219.69 ⁵	8.75%	13.50	8.75%	91.03 ⁴	372.74 ⁹
1925	74.36	8.32	—	—	—	—	—	74.36
1926	93.52 ²	7.78	76.45	7.83	3.68	8.10	—	173.65 ²
1927	151.67	7.25	83.35 ⁶	7.01	29.89	7.34	11.01	275.92 ⁶
1928	*287.78 ⁴	7.52	*182.38	7.28	*13.57 ⁶	7.85	*38.80 ⁵	522.545 ✓
1929	—	—	22.40	7.50	1.72	8.10	11.70	35.82
1930	—	—	7.—	7.40	2.07	8.10	16.50	25.57
Összesen	655.85 ⁶	—	591.28 ¹	—	65.43 ⁶	—	168.94 ⁹	1,481.62 ²

* A gyufamonopóliummal kapcsolatos 36.000.000 dollárt Kreuger & Toll egy nagyobb nemzetközi kibocsátás keretében emittálta 1928 szept. 20-án, az összeg felosztása a kibocsátás országok szerinti megoszlása nyomán történt.

Hosszulejáratu kölcsönök egyes kategóriák szerint a következő képet adják (millió pengőben):

Állami kölcsön	372.74 ⁹
Közületi kölcsön	344.34 ⁷
Mezőgazdaság és építkezés (záloglevél)	407.97 ²
Földbirtokreform	205.20
Ipar	118.04
Egyházak	33.31 ⁴

*Összesen P 1,481.62²

* Tőkeálladékokat lásd az utódállamok eladósodásáról készült táblázaton.

Középlejáratu kölcsönök.

Kormány és államvasutak	115.1
Közület	65.7
Mezőgazdaság	117.8
Külkereskedelmi Intézet	28.5
<hr/>	
*Összesen P 327.1	

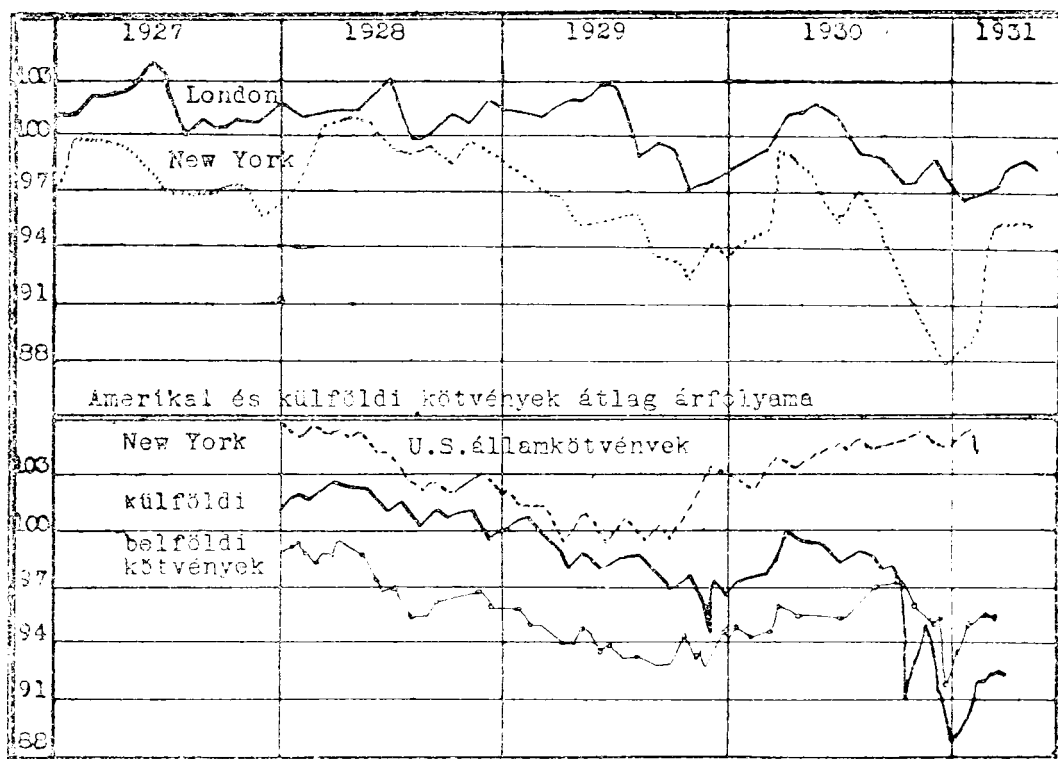
* Tőkeálladékokat lásd az utódállamok eladósodásáról készült táblázaton.

Magyarország a nemzetközi pénzpiacra, mint önálló kölcsönigénylő 1924 tavaszán lépett ki. A háboru utáni forradalmi és inflációs gazdálkodás után a Népszövetség pénzügyi bizottságával közösen megállapított szanálási terv által kijelölt uton kapcsolódott bele Magyarország a nemzetközi pénzügyi életbe. Mikor gróf Bethlen István miniszterelnök 1924 márciusában belső- és külpolitikai nehézségekkel szemben folytatott hosszú küzdelmek után aláírta Genfben az ujjaépítési jegyzőkönyveket, Magyarországot alig ismerték a nemzetközi pénzügyi piacon. Angliában még tudtak valamit Magyarországról, azonban Amerikában csak éppen annyit, hogy „valamikép összefüggött Ausztriával“. Nagy eredménynek volt tekinthető tehát, hogy Londonban N. M. Rothschild & Sons, J. H. Schroeder & Co., Baring Brothers Ltd., Hollandiában Hope & Co. és Pierson & Co., Amerikában pedig J. Speyer & Co. el tudták helyezni a 250 millió aranykoronás magyar ujjaépítési kölcsönt. Ez nagy mértékben köszönhető a Bank of England közreműködésének, amelynek legeklatánsabb bizonyítéka az a nagy előleg volt, amit a Magyar Nemzeti Bank rendelkezésére bocsátott, amelyet viszont a Nemzeti Bank a legrövidebb idő alatt fizetett vissza. Ezen eredmény mérlegelésénél azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a magyar ujjaépítési kölcsönt nem garantálta egy külföldi állam sem, mint ez Ausztria esetében történt, amelynek szanálási kölcsönéért 1922-ben Anglia, Franciaország, Olaszország, Csehszlovákia. stb.. vállalt kezességet.

1925 elején a Rimamurány-Salgótarjáni Vasművek 3 millió dolláros 7%-os kölcsöne került Amerikába kibocsátásra. Ha ennek a kölcsönnek az árfolyamalakulását vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a népszövetségi kölcsönön kívül az amerikai piacon ez a kötvény tartotta legjobban árfolyamát, ami főleg azt bizonyítja, hogy e kölcsön plasszirozása jól sikerült és oly befektetési papírként kezelték, amely nem változtatott gyakran gazdát. Ezzel szemben a többi Amerikában kibocsátott magyar kötvények árfolyamát vizsgálva látjuk azt, hogy az 1925 nyarán kibocsátott 7½%-os városi kötvények és ezeknek később emittált 7%-os tranche-a, sőt továbbmenőleg, még Budapest város kölcsöne sem tudott kellő ellenállást tanúsítani és a későbbi években bekövetkezett helyzetváltozások következtében ezek a kötvények igen erős hullámnzásnak voltak alávetve. Az Ang-

liában kibocsátott kötvényeink sokkal nagyobb ellenállást tanúsítottak, amint ezt grafikonunk is mutatja. (A londoni árfolyamokban bennfoglaltatik a szelvénykamat, ami a grafikonban is kifejezésre jut.) Ezen a ponton egy kissé közelebbről fogjuk szemügyre venni Magyarország pozícióját az amerikai pénzpiacra

A 7½%-os magyar kötvények átlag árfolyama.*

The Stock Exchange Daily Official List, London.

The New-York Stock Exchange Official Quotations.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet jelentései.

Buday Gyula : Külföldi emissiók New-Yorkban.

Federal Reserve Bank of New-York.

Baker, Kellog & Co., New-York.

*A Magyar Királyság 1924. évi 7½%-os kötvényeinek londoni és newyorki jegyzése.

Az Egyesített Magyar Városi Kölcsön 7½%-os kötvényeinek newyorki jegyzése.

A Magyar Vármegyék Kölcsöne 7½%-os kötvényeinek londoni jegyzése.

A Magyar Földhitelintézet 7½%-os kötvényeinek londoni és newyorki jegyzése.

Meg kell említenünk, hogy a grafikonokban szereplő külföldi kötvények nagy árzuhanása 1930. végén a délamerikai forradalmakra vezethető vissza. Az európai kötvények nagyobb ellenállást tanúsítottak átlagban, amint azt az alábbi táblázaton szereplő 1930-as hozadék mutatja, amelyet becsléssel korrigáltunk. Ugyanis az európai kötvények hozadékának átlag alacsony nivóját az Amerikában forgalomban lévő angol, északeurópai és francia kötvények magas árfolyama magyarázza; ezek ellensúlyozni tudták a német, olasz és középeurópai kötvények áresését. Az 1928-ig szerepeltetett hozadékok

az új kibocsátások adatai alapján készültek, míg az 1929. és 1930-as adatok az utódállamok forgalomban lévő kötvényeinek árfolyamátalaga segítségével, miután ez években csak Ausztria bocsátott ki újabb kölcsönt.

Az Egyesült Államokban kibocsátott kötvények átlaghozadéka kibocsátási feltételek, illetve árfolyamok szerint:

	60 elsőrangú amerikai kötvény	Európai	Magyar	Oszttrák	Cseh	Jugo- szláv	Román
		k ö t v é n y e k					
1924.	4.85	7.18	8.85	8.—	8.46	8.40	—
1925.	4.72	7.25	8.32	8.—	8.—	8.40	—
1926.	4.60	7.16	7.78	7.7	7.50	8.—	—
1927.	4.47	6.53	7.25	7.—	7.20	7.65	—
1928.	4.49	6.21	7.52	7.23	6.80	8.27	—
1929.	4.69	6.34	7.92	7.40	7.12	9.30	8.07
1930.	4.48	6.27	9.06	7.22	7.05	8.88	9.30

The New-York Stock Exchange Official Quotations. Handbook on American Underwriting of Foreign Securities U. S. Department of Commerce.

Ezen statisztikák vizsgálatánál arra a sajnálatos megállapításra jutunk, hogy Magyarország szemben az 1927. és 1928. éves alacsony hozadékaival és vezető pozíciójával, 1929-ben és 1930-ban igen magas hozadéku fokra érkezett és nem követte az 1930-ban a többi utódállamoknál — Románia kivételével — bekövetkezett javuló tendenciát, sőt Jugoszláviával szemben is elvesztette fölényét. Amint látjuk, 1924-ben körülbelül egy vonalról indultak az utódállamok a hozadék, a „yield“-versenyben és míg 1927. és 1928-ban körülbelül Ausztriával egyvonalban és Csehszázhoz közel jártunk, az utolsó két évben a kezdő standard alá hanyatlottunk. A „yield“-ben az egyes országok hitele, bonitása, sőt a befektető közönség véleménye az ország jövőjéről is kifejezésre jut és ha igaz is, hogy az amerikai kötvénypiac az utolsó évben teljes dezorganizáció képét mutatta, melyben a hozadékok kiegyenlítődése távolról sem következhet be, tény az, hogy újabb kölcsönök kibocsátásának lehetőségét nagy mértékben befolyásolja a forgalomban lévő papirok hozadéka. Megállapíthatjuk, hogy a magyar papirok legnagyobbbrészt gazdátlanul ki vannak téve a legvehemensbb árhullámzásoknak. Ezt annak is tulajdoníthatjuk, hogy a célfutatos, egységes „investor service“ magyar részről még nagy hiányokat mutat. Pontos gazdasági hírszolgálat van hivatva bizonyítani az amerikai investornak, hogy a magyar papirok bonitása legalább is van olyan jó, — ha nem jobb, — mint az osztrák értékeké és feltétlenül meghaladja a jugoszláv kötvényekét. Lehet, sőt valószínű, hogy a záloglevélkoncentrá-

ció elmaradása, vagy talán inkább a koncentrációra vonatkozó tárgyalások meddő elhúzódása is közrejátszott a magyar papírok árfolyamesésében; bizonyos, hogy nagyobb ellentállást tudott volna tanusítani a magyar záloglevél, ha már kezdetben, 1925. őszén megvalósult volna a központi záloglevélkibocsátás. A másik oldalon viszont valószínű, hogy Ausztriából és Csehsországból több kötvényt vásárolt vissza a tőkés közönség, mint Magyarországból. Ezen a téren Csehsország egyenesen privilégizált helyzetben van, miután az 1928-ban keresztülvitt 25 millió dolláros konverzió után, most olcsó francia hitellel újabb visszaváltásokat tud eszközölni Amerikában.

Különös figyelmet érdemel mezőgazdasági kötvényeinknek problémája. 1925 végén, midőn a pénzügyminiszter meghatározott feltételek mellett, — és pedig $7\frac{1}{2}\%$ kamatláb, $86\frac{1}{2}\%$ nettó leszámítolás, 35 évnél tovább nem terjedhető törlesztési időszak, — pénzügyintézeinknek általában szabad kezett záloglevélkibocsátásaik keresztülvitelének megkísérlésére, amerikai viszonylatban a tárgyalások azt mutatták, hogy szinte lehetetlen egyes pénzügyintézetek zálogleveleit Amerikában elhelyezni. Ekkor lépett fel először az azóta kétszer igen erős formában taglalt központosított záloglevélkibocsátási terv, amelynek abban az időben valóban igen nagy jelentősége és indokoltsága lett volna, mert hiszen akkor az amerikai piacnak a magyar záloglevelek részére való egységes megszerzéséről volt szó, viszont a National City Company-val 1920-ban és a Guaranty Company-val 1930-ban folytatott tárgyalások idejében Amerikában már 8 különböző magyar záloglevél volt forgalomban, tehát a központosított szerv által kibocsátott záloglevelek jelleghűknél fogva nagyobb biztonságot nyújtó értékpapiroknak tűnhetek volna fel és ennek következtében a már forgalomban lévő záloglevelek árfolyamaira igen hátrányos hatást válthattak volna ki, ha csak — és ez a terv már a legutóbbi tárgyalások alkalmával fel is merült — az összes zálogleveleket egy nagy közös kibocsátásba nem konvertálták volna. Ezen tárgyalások eredetére visszamenve, meg kell említenünk, hogy 1925 végén, amikor teljesen stagnáltak az egyes pénzügyintézetek singuláris záloglevélkibocsátásaival kapcsolatos tárgyalások, Lee, Higginson & Co. egy központosított záloglevélkibocsátásra vonatkozó tervünket elfogadva felajánlotta a kormánynak 10 millió dollár záloglevél átvételét, amint ezt a Köztelek 1926 április 29-i számában megírtuk. Ezen konstrukcióban az altruista intézmények is részt vettek volna és pedig a Népszövetségi Főbiztos 16. jelentésében ezen célra kihasítva említett 5 millió aranykorona felhasználásával alapításra tervbe vett központi záloglevélkibocsátó intézet keretében. Miután azonban a Földhitelintézet ezen ajánlat után a Hambros Bankkal létesített megállapodása értelmében önállóan ki tudott bocsátani Londonban 1 millió font sterling névértékű záloglevelet, a pénzügyi

kormány azzal az indokolással ejtette el a központi záloglevélkibocsátás tervét, hogy arra ilyen körülmények között, amidőn az egyes pénzüintézetek önállóan is tudnak eszközölni kibocsátást, szükség nincs, különben sem lehet az államnak feladata a hitelélet ennyire messzemenő befolyásolása, ha azt a körülmények nem kívánják. Amennyire a későbbi tapasztalatok szerint helyesebb és könnyebb lett volna mindjárt kezdetől fogva a központi kibocsátás kereteiben a magyar mezőgazdaság hiteligényeit kielégíteni, annyival több nehézségbe ütköztek a későbbi koncentrációs tervek. Németország példája is ezt mutatja: a németek mindjárt kezdetől fogva a Rentenbank-Kreditanstaltból alakult Landwirtschaftliche Zentralbank útján centralis kibocsátás kereteiben oldották meg a mezőgazdasági hitel problémáját éppen a National City Company közreműködésével és ezen megoldás kereteiben érték el leggyorsabb sikert és már 1927 elején 6%-os zálogleveleket tudtak elhelyezni. Ezzel szemben Magyarországból az amerikai pénzpiacra azután, hogy az európai záloglevelek forgalmával az amerikai közönség a német centrális kibocsátás útján megbarátkozott, 8 különböző záloglevél került kibocsátásra, amelyek későbbi árfolyamzuhanásukkal nem igen járultak hozzá az amerikai publikum amugy sem igen megalapozott bizalmának a megerősítéséhez. Emellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy éppen Lee, Higginson & Co., amely cég a fentemlitett tárgyalásaink folyamán először tett a kormánynak koncentrációs kibocsátásra ajánlatot, 6 pesti nagybank által alapított záloglevélkibocsátó szövetkezettel, az általa és J. Henry Schroeder Banking Corporation által Bostonban létrehozott European Mortgage and Investment Corporation keretében megvalósította egy bizonyos fokig a centrális kibocsátást és ezek a záloglevelek a Földhitelintézet zálogleveleivel együtt aránylag stabilabb piacot tudtak maguknak teremteni és jobban biztosították a további kibocsátások lehetőségét, mint a többi singurális emissziók. Az amerikai piacon 1928 végéig a városi kötvények, beleértve Budapest város 20 millió dolláros kölcsönét, az Ipari Jelzálogintézet 5 millió dolláros emissziója, a protestáns-kölcsön töredéke és a gyufamonopoliummal kapcsolatban Krueger & Toll által átvett földbirtokreform finanszírozása záloglevelek ellenében kibocsátott kötvények jelentek meg. 1928 végétől a mai napig újabb magyar kibocsátás az amerikai piacon nem történt. Ennek okát három körülményben találjuk. Az egyik az amerikai tőkepiacon bekövetkezett fundamentális jelenségű változás, a második, a koncentrációs törekvések meghiúsulása, a harmadik pedig bizonyos adott alkalmaknak sajátos elmulasztása.

Egyesült Államok.

	M i l l i ó d o l l á r b a n			
	Belföld	Külföld	Konverzió	Összesen
1927.	6.230	1.561	2.142	9.933
1928.	6.795	1.319	1.877	9.991
1929.	9.425	757	1.409	a) 11.592
1930.	6.029	1.009	637	b) 7.676
				a) ebből 6.921 részvény 60%
				b) „ 1.568 „ 20%

Financial and Commercial Chronicle.

A statisztikák azon érdekes tanulságára kell rámutatnunk, hogy az 1929. évi kibocsátások minden eddigi rekordot felülmúltak, de belső strukturájukban is oly változáson mentek keresztül, amely teljesen megváltoztatta az eddigi arányokat és pedig az egyik oldalon a részvénykibocsátások léptek előtérbe a kötvényekkel szemben és az összes kibocsátások 60%-át tették ki az előző évek 30—40%-val szemben, a másik oldalon pedig az eddigi átlagban 1.4 milliárdra rugó külföldi kibocsátások összezsugorodtak 750 millióra. Az 1930-as összkibocsátások csökkenésének vizsgálatánál nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy az 1929. hatalmas tételében igen tekintélyes összeggel szerepeltek a hitelműveletekkel alátámasztott kibocsátások, amelyeknek liquidálása is 1930 terhére esett, továbbá azon jellegzetességet is ki kell emelnünk, hogy a részvénykibocsátások az összkibocsátások 20%-ára csökkentek.

1930 elején, midőn, a magyar kötvények árfolyamáról készült grafikonunk tanulsága szerint a magyar kötvények aránylag magas árfolyamon mozogtak és a nemzetközi pénzpiac helyzete is bizakodó volt, elmulasztottunk néhány kedvező alkalmat, amely kölcsönfelvételre nyílt. Ezek közül csak egyre akarunk rámutatni és ez a Magyar Államvasutak kölcsöne. Már az 1924. évi V.-ik, ugynevezett szanalási törvény-cikk megadja a kormánynak a felhatalmazást egy önálló államvasuti kölcsön felvételére és a népszövetségi egyezség okmányok, valamint a jóvátételi bizottság határozata kiveszik a Magyar Államvasutak jövedelmeit a népszövetségi kölcsön-szolgálat alól. Azonban a Magyar Államvasutak jövedelmeit viszont nem mentesítik úgy, mint a népszövetségi kölcsön-szolgálatára lekötött jövedelmeket, a jóvátételi kötelezettségek biztosítására alapított zálogjogok alól. 1930. elején az amerikai piacon ki lehetett volna bocsátani egy 20 millió dolláros kölcsönt a MÁV részére annál is inkább, mert ebben az időben több oly német iparvállalati kötvény került az amerikai piacra, amelyet szintén terheltek bizonyos jóvátételi kötelezettségek. Az kétségtelen volt, hogy J. P. Morgan & Co. által kibocsátott a Young-kölcsön és az osztrák kölcsön előtt és a hágai, illetve párizsi egyezmények ratifikációját megelőzően nagy állami kölcsönkibocsátás Magyarország részére nem birt sok kilá-

tással, de oly fundált kötvényeket, mint a MÁV kölcsönkötvényei, nagyobb nehézség nélkül el lehetett volna helyezni abban az időben. Az egyes államok nemzetközi hitelművelési terén érvényesülő befolyásokra igen élesen világít rá az az epizód, amely az első hágai konferencia után 1929 végén játszódott le Németországban, amint ezt a Német Birodalmi Bank akkori főbiztosának, Bruins holland egyetemi tanárnak jelentéséből megállapíthatjuk:⁷ Németország 1929 decemberében 100 millió dolláros előlegkölcsönt kötött le Dillon, Read & Co. newyorki bankházzal, de ezen kölcsöntranzakció a jóvátételi főbiztos, Parker Gilbert ellenzése következtében nem jött létre. A véto magyarázata abban rejlett, hogy J. P. Morgan & Co. a nemzetközi pénzpiacot készenlétben akarta tartani az u. n. Young-kölcsön céljára. A Morgan ház keresztül is vitte akaratát és a kibocsátások abban a sorrendben következtek be, amint ezt Wall Street 23 alatt elhatározták.

Anglia.

	M i l l i ó f o n t b a n			
	Belföld	Más britt területek	Egyéb külföld	Összesen
1927.	176.0	87.6	50.9	314.7
1928.	219.1	86.0	57.2	362.5
1929.	159.4	54.3	39.9	253.7
1930.	127.3	69.9	38.7	236.1

Konverzió és angol kormányhitelek nélkül

Midland Bank, The Economist, The Economic Journal.

Statisztikánk szerint Angliában van Amerika után a legtöbb magyar kölcsön elhelyezve. Angliában kibocsátott kötvényeink árfolyamának vizsgálata azt mutatja, hogy ezek sokkal kevésbé voltak hullámvásznak alávetve, mint az Amerikában forgalomban lévő kötvények. Ennek magyarázatát egyrészt az angol tőkepiac tökéletesebb kiépítésében, másrészt pedig a magyar kötvényeknek Angliában történt jobb elhelyezésében találjuk. Annak ellenére, hogy Amerika nagyobb összegeket bocsát ma is a külföld rendelkezésére, Anglia nagyobb stabilitást mutat ezen a téren. Anglia összes külföldi befektetéseinek összege Sir Robert Kindersley és az Economist becslése szerint a háborus adósságok nélkül 4 milliárd fontra tehető, szemben Amerika összes külföldi követeléseinek 23 milliárd dolláros tételével, ami 4.6 milliárd fontnak felel meg. Amerika külföldi követeléseinek összegéből — mint fentebb említettük — 11.3 milliárd dollár, azaz 2.15 milliárd font háborus követelés, tehát Anglia a magán kölcsönök terén fölényben van. A fentiek becslése szerint, maximálisan csak 500 millió font van Európában (Oroszországot figyelmen kívül hagyva) befektetve a fenti összegből, ezen kívül 1.1 milliárd fonttal tartoznak a kontinentális országok háborus adományok fejében Angliának, tehát összesen 1.600 millió font, azaz kereken 8 milliárd dollár

⁷ Prof. Dr. Bruins: Reports of the Commissioner of the Reichsbank.

Anglia követelése a kontinenssel szemben, míg, amint fentebb láttuk, az Egyesült Államoknak 16 milliárd dollárral tartozik Európa, amiből viszont 5 milliárd dollár Anglia háborús tartozása. Ezen számadatok vizsgálatánál nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a külföldi befektetésekről felállított statisztikák jelentős része becslésen alapszik, kivéve a szövetségi adóssághoz hasonló tételeket, ugyanis rendkívül nehéz — amint ezt Sir Robert Kindersley is kiemeli — különösen Anglia esetében az angol vállalatok nemzetközi érdekeltségeinek és külföldi vállalatok angliai érdekeltségeinek megállapítása. Azonban ezek a becslésen alapuló számadatok is megközelítik a való helyzetet és érdekes fényt vetnek az angol és amerikai külföldi követelések arányaira. Az angol tőkepiac fejlődését vizsgálva, azt látjuk, hogy a Board of Trade által közzétett 1930. évi fizetési mérleg adatai meglepő jelenségekről számolnak be. Ugyanis szemben az 1929-ben, a fizetési mérleg aktívumaként a külföld rendelkezésére álló 131 millió font sterlinggel, 1930-ban már 44 millió font sterlingre csökkent ez a tétel. A kibocsátási statisztikákból pedig megállapíthatjuk, hogy Anglia 1930-ban mégis 108 millió font sterling kölcsönt adott a külföldnek, beleértve a dominiumokat. Ebben látják az angolok a tulhitelezés veszélyét és ezzel kapcsolatosak azok a hírek, amelyek az 1926. évi embargonak, a külföldi kölcsönkibocsátások megtiltásának visszatérésétől félnek. Ha azonban összehasonlítjuk az angol tőkepiac helyzetét az amerikai piacokkal és azokat a különbségeket nézzük, amelyek a tőzsde-krachok nyomán ezek között a piacok között mutatkoznak, akkor látjuk, hogy a londoni tőke- és pénzpiac stabilitás tekintetében milyen messze felette áll a newyorki piacnak, amit semmi sem bizonyít jobban, mint az a körülmény, hogy az amerikai tőkések igen nagy tételekben vásárolják az angol „gilt edged,” az arany-szélű papirokat. Mindezek ellenére, vagy talán éppen ezen körülmények hatása alatt — miután az angol exportkereskedelem fellendülése várható attól, hogy az eladósodott államok terhei enyhülnek — Anglia tanúsít a legnagyobb megértést az adós államok nehéz helyzete iránt és amint fentebb láttuk, példát mutat saját dominiumaival szemben követett eljárásával arra, hogy mik a leggyorsabb eszközök az adós államok nehéz helyzetén való segítésre. Anglia helyzetének a vizsgálatánál meg kell említenünk még azon körülményt, hogy míg Németország ugyyszólván teljesen és Franciaország mintegy 30%-ra leírta a valuta értékcsökkenése következtében a belföldi adósságát, addig Anglia 100%-ban, aranyban fizeti, nem kevesebb, mint 7 milliárd fontra rugó államadósságát, amely tényleg a világtörténelem legnagyobb adóssága és ezen kölcsönök szolgálata közel az egész angol költségvetés felét kerekén 380 millió fontot tesz ki. Amint láttuk, ebből mindössze 1 milliárd font az Amerikával szemben fennálló kötelezettség, tehát, ha ezen tétel szol-

gálata alól Anglia részben mentesül is a Hoover moratórium-terv értelmében, aránytalanul hátrányosabb helyzetben marad a többi államokkal szemben. Ezzel a körülménnyel is indokolják az angol ipari érdekeltséget, a tanulmányunk elején említett árnívó kiegyensúlyozás lefelé történő megvalósításának célszerűtlenségét, mert ezáltal az adósságterhek még súlyosabbá válnának.

Hollandia.

	M i l l i ó f o r i n t b a n			
	Belföld és gyarmatok	Külföld	Konverzió	Összesen
1927.	158	336	46	440
1928.	364	303	48	715
1929.	327	133	84	544
1930.	348	250	63	661

Instituut voor Economische Geschriften, Economisch Statistische Berichten.

A kontinentális pénzpiacok közül Magyarországnak Svájcban szerencsésebb a helyzete mint Hollandiában, noha Hollandia relative a legtöbb külföldi kölcsönt nyújtja. A Holland pénzpiac megnyitása Magyarország részére régi keletű probléma és ennek a megoldása azon késik, hogy az amsterdami tőzsde vezetősége mindmáig tántoríthatatlanul ragaszkodik ahhoz az elvhez, hogy csakis az amsterdami tőzsdén háboru előtt jegyzett kötvények valorizációja után engedi be az újabb magyar értékpapirokat. Éles fényt vet az amsterdami tőzsde álláspontjára az a körülmény, hogy a Krueger & Toll által a magyar gyufamonopóliummal kapcsolatban kibocsátott kötvények jegyzését sem engedte meg azon indokolással, hogy az amsterdami tőzsde hozzájárulásával valorizáció nélkül nem segítheti elő a holland tőkének Magyarországra való áramlását. Ezt a konok magatartást az amsterdami tőzsde csak a Népszövetség auspiciuma alatt kibocsátott ujjaépítési kölcsönünkkel szemben függesztette fel, de azt is csak egyelőre, mert népszövetségi kötvényeink ma is ideiglenesen vannak jegyezve az amsterdami tőzsdén. Budapest város kölcsönét az Ostendében vállalt 100%-os valorizáció ellenére sem engedték be a hivatalosan jegyzett papirok sorába, pedig a hollandi 3 milliós tranche-ot a legelőkelőbb bankárok, nevezetesen Pierson & Co., Ned. Handels My. és R. Mees & Zoonen eszközölték. Ennek indoklása abban állott, hogy Budapest ugyan valorizálta az idegen valutára szóló kötvényeit, azonban nem valorizálta a közuti kötvényeket, amelyeket viszont annak idején az amsterdami tőzsdére hivatalosan bevezettek. Annak ellenére, hogy egyes amsterdami nagybankárok a tőzsde elnökségét kisajátító tőzsdebizományosokkal szemben szintén próbálják a magyar álláspontot támogatni, valószínűtlen, hogy általános valorizáció nélkül meg tudjuk szerezni a holland piacot. A holland piac jelentőségét semmiképpen sem szabad lebecsülnünk, mert pl.

Németország az 1929-es amerikai tőzsdekrízis által előidézett pénzszükében Hollandiától több kölcsönt tudott kapni, mint amennyit Anglia nyújtott Németországnak és Hollandia ma is Németország hitelezői között harmadik helyen áll. Hollandia a háború előtt igen kitűnő felvevő piaca volt a magyar államkötvényeknek és a magyar zálogleveleknek, és igen nagy fontossággal bírta ezen gazdag tőkeforrásnak az ország részére való megnyitása. Az említett nagyobb kölcsönökön kívül csak az ugynevezett egyházi kölcsöneink találtak elhelyezésre a holland piacon, amelyeknek különös strukturájáról néhány szóval annál is inkább meg kell emlékeznünk, mert ezen kibocsátások között szerepel néhány olyan tranzakció, amely hosszú ideig foglalkoztatta a magyar közvéleményt. A legtöbb magyar egyházi kölcsönt, így a magyar katolikus vallásalap 2.3 millió forintos kölcsönét is, az Arnold Gilissen amsterdami bankház vette át és bocsátotta ki. Ezzel szemben két kis holland bank által kibocsátás céljaira bizományba vett kötvények sorsa szomorú eredményeket mutat. Csodálatoskép az annyira becsületes és szolid hollandi pénzvilág kitermel aránylag sok kalandor-típusu, bankárjelmezbe öltözött szédelgőt, aki éppen a holland becsületességnek és a holland szoliditásnak és az egyházi kölcsönök bonitásának felhasználásával igyekszik haszonhoz jutni. Azért magyar részről igen indokolt a kellő elővigyázatosság. Az egyházi emisszió a holland tőkepiacnak egy egészen érdekes jelensége. Ez az emissziós tevékenység szinte kizárólag a katolikus egyház alakulatainak hiteligénylésével kapcsolatos és egyik oldalon az erős vallási meggyőződésre, a másik oldalon pedig a katolikus egyházi testületeknek objektíve megállapítható kitűnő szoliditására vezethető vissza. Eltekintve éppen a magyar egyházi kölcsönöknél bekövetkezett (a Sósfürdővel kapcsolatos Oblatus kibocsátás, az Orsolya nővérek kölcsöne és hasonló kibocsátások) visszaélésekkel kapcsolatos fizetésektől, úgy a belföldi, mint a külföldi katolikus emissziók statisztikája bizonyítja legjobban az egyházi kölcsönök bonitását, amelyen alapulva több egyházi kölcsön bankgaranciával jelenik meg, így több bajor és osztrák katolikus testület, valamint a Magyar-Olasz Bank által „Ausfall“-garanciával ellátott Isteni Megváltó Leányai női szerzetesrend 900.000 forintos kölcsöne.

Svájc.

	M i l l i ó s v. f r a n k b a n			
	Belföld	Külföld	Konverzió	Összesen
1927.	222	284	310	844
1928.	131	84	326	549
1929.	360	106	230	702
1930.	345	331	982	1.698

Eidgenössisches Statistisches Amt, Schweizerischer Bankverein.

Svájcban 1930 végén és a folyó évben sikerült örvedetes eredményeket elérni a Kereskedelmi Banknak és a Pesti Hazai Takarékpénztárnak két 15 millió frankos záloglevélkibocsátás keresztülvitelével, mely kibocsátásoknak a feltételei igen előnyöknek mondhatók, mert hisz a hozadékok $7\frac{3}{4}\%$ -ot tesznek ki, míg Amerikában a magyar záloglevelek jelenleg is 9% -os, sőt magasabb jövedelmezőséget biztosítanak. A svájci tőzsdék álláspontja ugylátszik nem oly kollektiv jellegű, mint a holland tőzsdéké és ennek köszönhető, hogy a singuláris valorizációk elvének elfogadása mellett ezek a kibocsátások keresztülvihetők voltak. A svájci tőkepiac alakulásáról összeállított statisztikáink legérdekesebb jelensége az, hogy 1930-ban a kibocsátások valósággal konjunkturális jelleget mutatnak. A nagyszámu külföldi kibocsátások mellett, ugy Svájcbán, mint Hollandiában igen jelentékeny a konverziós aktivitás. Szinte szomorú szívvvel tudjuk regisztrálni azt a körülményt, hogy a hollandi és svájci városok 5% -os kötvényeiket $4\frac{1}{2}\%$ -os jövedelmezőségű papirokra képesek konvertálni akkor, amidőn a középeurópai és keleteurópai államok elől ezek a tőkepiacok szinte teljesen el vannak zárva. Érthető tehát az a mozgalom, amely a svájci és a holland tőkepiacoknak, valamint a francia tőkepiacnak a bekapcsolásával igyekszik közép- és keleteurópai mezőgazdasági hitelproblémák megoldását elősegíteni. Ezekről a tervekről és az ezen a téren már létrejött pénzintézetekről, valamint a Nemzetközi Földhitelintézet felállításának problémájáról néhány szóval meg kell emlékeznünk, miután ez a kérdés Magyarországot is közvetlenül érinti. Ha tekintetbe vesszük azt, hogy ezen Nemzetközi Földhitelintézet alaptőkéje egyelőre 25,000.000 svájci frankra tartalékkal együtt 50 millióra van tervezve, amelynek tizszeresét kitevő összegben bocsáthat ki majdán az Intézet zálogleveleket, a másik oldalon pedig azt látjuk, hogy ezen Földhitelintézetnek nem kevesebb, mint közel 100 millió lakosságot egybefoglaló közép- és keleteurópai mezőgazdasági államot kellene ellátni hitellel, akkor két probléma merül fel: először, ha feltételezzük, hogy a francia, holland és a svájci tőkepiac hajlandó ezen intézet rendelkezésére bocsátani 500 millió svájci frankot, vajjon elegendő lesz-e ezen hitelígények kielégítésére, másodszor pedig, vajjon ezen hitelígények kielégítése milyen mértékben fogja befolyásolni a közép- és keleteurópai államok mezőgazdasági termelését. Vissza kell emlékeznünk arra, hogy a Nemzetközi Földhitelintézet terve 1920-ban született meg és 1926-ig több tárgyalásnak képezte anyagát a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet és a Nemzetközi Kereskedelmi Kamarák, valamint az Interparlamentáris Uniók konferenciái alkalmával. 1926-ban a római nemzetközi kereskedelmi kongresszus határozata avval az indokolással sürgette a Nemzetközi Földhitelintézet felállítását, hogy annak működése kell, hogy elősegitse a közép-keleteurópai államok mező-

gazdasági termelésének fokozását és ma a mezőgazdasági termelés következtében bekövetkezett krízis idejében pedig éppen ezen indokolásban hangoztatott feladat túlméretezett megvalósítása képezi a Nemzetközi Földhitelintézet felállításának indokát. A Nemzetközi Földhitelintézettől jelenleg inkább a mai krízisnek az áthidalását várhatjuk oly formában, hogy az általa rendelkezésre bocsátandó kölcsönök a rövidlejáratú eladósodás veszedelmétől és a jelenlegi kölcsönök súlyos terheitől szabadítanak meg a mezőgazdaságot mindaddig, amíg sikerül a mezőgazdasági termények értékesítésének problémáját megoldani. Ehhez azonban az szükséges, hogy a Nemzetközi Földhitelintézet minél hamarább el tudja kezdeni működését. A tervezett Nemzetközi Földhitelintézettől függetlenül Hollandiában, Luxemburgban és Baselben alakult 3 ilyen nemzetközi jellegű pénzügyintézet, amelyek közül a luxemburgi erős francia érdekeltség mellett inkább investment trust jelleggel bír, míg a baseli túlnyomóan német célokat szolgál, az amsterdami pedig, amely tavasszal sikeresen hajtott végre 1 millió font sterling összegű kibocsátást, körülbelül egyensúlyban tartott érdekeltségek mellett jött létre. Ezen alakulatoknak és a Nemzetközi Földhitelintézetnek a működésétől azonban tényleg csak akkor várhatunk nagyobb eredményeket, ha a francia tőkepiac politikamentesen megnyílik a külföld részére. Azért kell ezt a jelzőt használnunk, mert Franciaország politikai kölcsönöket hajlandó igen előnyös feltételek mellett adni, amint azt Csehszág 5½%-os 50 millió összegű francia kölcsönénél láttuk. Evvel élénk ellentétben van ugyan a Romániának adott közel 10%-os terhet jelentő és a lengyeleknek szintén elég súlyos feltételek mellett engedélyezett francia kölcsönökkel, amiből azt látjuk, hogy franciák politikai konsiderációjuknak csak egy bizonyos mértékig rendelik alá gazdasági követeléseiket.

Franciaország.

	Papir frank	Arany frank	
1925.	— 6.590	—1.607	1929-ben kb. 3.5 milliárd arany frank n. é. különböző nemzetközi kibocsátásokhoz tartozó értékpapírt vezettek be a párisi tőzsdére, azonban az nem állapítható meg, hogy ezekből Franciaország mennyit vett fel.
1926.	9.182	1.513	
1927.	18.487	3.759	
1928.	25.070	5.098	
1929.	20.928	4.251	

1925-ben 1.6 milliárd arany frankkal több visszaváltás történt, mint kibocsátás. *Revue d'Economie Politique.*

Franciaország részére a külföldi kölcsönök nyújtása lassanként gazdasági szükségessé válik, amint ezt a francia tőkepiacra vonatkozó statisztikáinkból is láthatjuk. A belföldi kölcsönigénylések kihelyezése a gazdasági életre és a francia külke-

reskedelmi fellendülésére is előnyös hatással lehet, aminek szükségességét Moret, a Banque de France kormányzója is hirdeti.

A legsúlyosabb technikai akadály a franciaországi kibocsátások terén a magas adókban rejlik. Az adótételek mérséklése 1930-ban szerényebb mértékben megtörtént ugyan, azonban az eredményes rendezés a most tárgyalás alatt lévő törvényjavaslattól várható csak, amelyet a francia pénzügyminiszter az investment trustökhöz hasonló társaságokról benyújtott. Ez a törvényjavaslat mindenekelőtt megszünteti a kettős megadóztatást és igen szigorú rendelkezéseket tartalmaz az ilyen Franciaországban alakítandó investment-társaságok tőke megoszlására, annak befektetésére, a kibocsátandó kötvénytőke nagyságára vonatkozólag és érdekes, hogy a törvényjavaslat indokolásában a szigorúságot éppen az amerikai tőzsdekrízis alkalmával az investment trustök terén szerzett és a közönségnek jelentékeny károkat okozó tapasztalatokra építi és jogi alapon akarja biztosítani az angol investment trustök hosszú, évtizedes gyakorlata nyomán kialakult egészséges gesztiót. Ennek a törvényjavaslatnak megszavazása után Franciaországban tekintélyes tőkeerővel rendelkező investment trustök alakulása várható, melyek elsősorban lesznek hivatottak megnyitni a francia tőkepiacot a külföld számára, mihelyt a politikai atmoszférának egy oly tisztulási folyamata áll be, mely a hires folyton hirdetett francia biztonságérzetet kellőképp alátámasztja. Különféle forrásokból látott napvilágot az a hír, mintha a Quai d'Orsay vezetői frankokkal akarnák kirakni a francia vezetés alatt elgondolt Dunakonfederáció útját. Ezen terv irányába mutat Benesnek gazdasági és pénzügyi motivumokkal erősen átfestett expozéja is, amelyben a német-osztrák vámunió ellen felállított tervét bemutatta. Elég skeptikusan állhatunk ezen tervek megvalósulási lehetőségével szemben, azonban kétségtelen, hogy Európa gazdasági térképén a közel jövőben oly fontos változások jöhetnek létre, amelyeknek politikai kihatásai is lesznek és ebben a helyzetben talán fokozottabb fontossággal bír az utódállamok pénzügyi helyzete, különösképpen külföldi eladósodottságának kérdése.

Az utódállamok pénzügyi helyzetére nemzetközi vonatkozásban döntő fontossággal bírt a második hágai konferencia. Ezen a konferencián nemcsak Magyarország és Ausztria harcolt a jóvátételek ellen és a pénzügyi szuverenitás visszanyeréséért, hanem az összes utódállamok is elkeseredett küzdelmet vívtak pénzügyi függetlenségük érdekében a nagyhatalmak követeléseiivel szemben és ezt a küzdelmet heves és drámai jelekkel fűszerezett oly összecsapások kísérték, hogy joggal mondhatta Benes, a cseh képviselőház előtt tartott beszámolójában, hogy Hágában „belum omnium contra omnes“ folyt le. Benes expozéjából, továbbá a jugoszláviai és a romániai nemzeti bankok jelentéséből megállapíthatjuk, hogy az utódállamo-

kat nem kevesebb, mint közel 10 milliárd aranykorona kötelezettség terhelte az ugynevezett „biens cedés“ és az ugynevezett „tax de liberation“ címén, tehát érthető volt, hogy az utódállamok miniszterelnökei és külügyminiszterei körömszakadtáig és minden erejük megfeszítésével harcoltak azért, hogy ezen kötelezettségektől megszabadulhassanak. A békeszerződések megoldatlan pénzügyi kérdései nemcsak Ausztria és Magyarország gazdasági szabadságát befolyásolták, hanem az utódállamok pénzügyi függetlenségét is igen nagy mértékben korlátozták, amit az utódállamok sok külföldi kölcsöntárgyalás alkalmával tapasztalhattak is. A külföldi hitelezők az utódállamok pénzügyi kötelezettségének nagyságáról sohasem tudtak tiszta képet alkotni. Az osztrák-magyar monarchia államadósságának rendezése az insbrucki és a prágai egyezményekkel bár ideiglenes, de áttekinthető módon rendezést nyert, azonban az összes egyéb fentiekben említett óriási összegeket kitevő pénzügyi kötelezettségek teljes kaotikus állapotban maradtak. Külön tanulmány tárgyát képezhetné a Magyarországgal és Ausztriával kötött békeszerződés pénzügyi vonatkozásainak ismertetése, itt csak röviden mutathatunk rá a második hágai konferencián létrejött megegyezések által létesített rendezésre és ezeknek az utódállamok pénzügyi helyzetére való kihatására.

Az utódállamok kötelezettségeinek nagysága mutatja legjobban azt, hogy Magyarországnak milyen hatalmas ellenállással kellett megküzdenie Hágában, mert hiszen a kisántant-államok a nagyhatalmakat avval tartották sakkban, hogy sem nem járulnak hozzá a Young-egyezményhez, sem pedig nem mondanak le az Ausztria és Magyarországgal szemben konstruált reparációs igényekről, ha kötelezettségeiket megfelelő arányban le nem szállítják. Itt a békeszerződések megkötése óta lezajlott számtalan konferencián az osztrák és a magyar ujjaépítéssel kapcsolatos megbeszéléseken elhangzott számtalan ellentétes ígéret szembeállításáról, létérdekekről, pénzügyi függetlenségről, kölcsönök nyomasztó terheiről, gazdasági lehetetlenüléssről és oly életbevágó kérdésekről volt szó, amelyekért minden fél minden erejével küzdött. A tax de liberation s a biens cedés problémája mellé felsorakoztak még az u. n. adminisztratív kötelezettségek és végül a hosszú évek óta folyó optánsperekből származó igények is. E nagy küzdelemnek az eredménye volt az 1930 január 20.-ról 21.-re virradó éjszakán aláírt jegyzőkönyv, amelyet Párizsban dolgoztak ki részletesen. Az egyezményt Magyarországon 1930 áprilisában törvénybe iktatták, azonban a francia parlament csak 1931 elején ratifikálta és ennek következtében csak egy évi késedelemmel lépett életbe. Az egyezmény tartalma és az optánsigények kielégítésére létrejött A)- és B)-alap konstrukciója eléggé ismeretes, elegendő, ha ezen két alap által kibocsátandó kötvényekről szólunk néhány szót. Az alapok közül az A)-alap oly önálló jogi személy, amely ellen az agrárreform nyomán magánosoktól kisa-

járatott földbirtokokra vonatkozó igényekkel kapcsolatos pereket fogják ezután folytatni. Ezen igények, illetve perek ítéleti összegének végső tétele nem haladhatja meg a 219.5 millió aranykoronát. Ez azonban nem készpénz összeg, hanem az A)-alap javára fordítandó különböző reparációs és a tax de liberation, valamint adminisztratív tartozások fejében fizetendő járadékok tőkésített összege, tehát egy nominális tétel, amelynek megfelelő névértékű kötvény kerül majd kibocsátásra, mielőtt az összes perek befejeződtek. A perek igazságos kimenetelének garanciáját igen eredményesen találta meg az egyezmény abban, hogy elsősorban kiegészítette a hármas döntő bíróságokat két újabb semleges állam polgárai közül választandó taggal és fellebbezési forumként a hágai Állandó Nemzetközi Bíróságot jelölte meg. A B)-alap a Habsburg-ház tagjai, egyházak, vasut- és egyéb társaságok követeléseinek kielégítésére van rendelve. Ezen B)-alap táplálásához Anglia, Franciaország és Olaszország is hozzájárul. A hozzájárulások tőkésített összege 100 millió aranykoronát tesz ki, azonban ez nem olyan restringált összeg, mint az A)-alap 219.5 millió aranykoronás kötvénytőkéje. Ugyanis az ilyen természetű pereket nem a B)-alap, mint jogi személy, hanem továbbra is az államok ellen kell folytatni és abban az esetben, ha a perek ítéleti összege ezen tétel alatt marad, amint ezt a kisántánt-államai remélik, akkor a fennmaradó összegek visszatéríttetnek a szolgáltató államoknak, ha pedig 100 millió aranykoronát meghaladják az ítéletek végösszegei, akkor a differenciát az utódállamoknak kell fedezniük. Magyarországnak tehát az optánsperекből kifolyólag összesen 319.5 millió aranykorona, azaz 369.4 millió pengő követelése van a külfölddel szemben.

Amint említettük, az utódállamok Hágában visszanyerték teljes pénzügyi szuverénitását és arra, hogy ez a szuverénítás minden állam esetében közelről szemügyre véve mit jelent, a hágai konferencia után létrejött külföldi kölcsönök feltételei adnak legeklemtényesebb választ. Ausztria 7%-os 80 millió dolláros kölcsöne került először kibocsátásra a Young-kötvények után. A kölcsön terhe körülbelül $7\frac{3}{4}\%$ -ra tehető és hatásában ugyan egy ideig jótékony fellendülést váltott ki az osztrák közgazdasági életben, azonban nem tudta paralizálni az általános gazdasági krízis következményeit, amint ezt az osztrák munkanélküliségi statisztika és a legutóbbi események, amelyekkel alább foglalkozunk, mutatják. Magyarország a hosszulejáratu állami kölcsön helyett, mint ismeretes, az N. M. Rothchild, J. H. Schroeder & Co. és a National City Banktól egyéves lejáratu váltókölcsönt vett fel $6\frac{1}{2}\%$ -os teher mellett. A többi utódállamok kölcsöntárgyalásai később vezettek sikerre és pedig a legellentétesebb eredménnyel. Romániának közel 10%-os teher mellett, Jugoszláviának 8%-os, Csehszlovákiának pedig legutóbb közel 6%-os teher mellett sikerült kölcsönt szerezni Franciaországban.

Az utódállamok eladósodása 1930 végén

(millió pengőben).

	Magyar- ország	Ausztria	Cseh- ország	Románia	Jugo- szlavia
Belföldi államadós- ság	141	211	4.823	441	558
Külföldi államadós- ság	1.398	1.956	2.168	5.866	4.334
Egyéb, nem állami külföldi kölcsönök	1.411	585	233	453	128
Összes külföldi adósság	2 809	2.542	2.401	6.319	4.462
Fejenkénti külföldi államadósság	160	296	152	341	328
Fejenkénti összes külföldi adósság	322	385	169	374	338
Összes külföldi köl- csönök évi kamat- szolgáltatásnak ösz- szege	147	128	83.2	176	124.3
Fejenkénti külföldi kamat	16.8	19.6	5.8	10.2	9.3
Fejenkénti nemzeti jövedelem	583	806	856	534	466
1927—30. fizetési mérleg átlagegyen- lege	— 327	—	+ 250	— 141	— 162

Ha közelebbről vizsgáljuk az egyes utódállamok kölcsöneinek jellegét, hamarosan rá kell jönnünk arra, hogy Magyarország nem állami külföldi kölcsöneinek összege sokkal tekintélyesebb, mint bármely más utódállam hasonló tétete. Ha ezen kölcsönökből leszámítjuk a közjogi jellegű kölcsönöket, megállapíthatjuk, hogy a magyar magángazdaság hitele sokkal erősebb, mint akár Jugoszlávia, akár Románia magángazdasági szervezeteié. Ebből arra következtethetünk, hogy a magyar magángazdaság szervezete, bankjaink és iparvállalataink bonitása megfelelőbb alapot nyújt külföldi befektetések számára és a magyar magángazdaság rendelkezésére állnak oly tőkék, melyeket a román és jugoszláv közgazdaságnak nélkülöznie kell. Tehát ezen a téren Magyarországra az a hivatás vár, hogy pénzügyi téren mind szorosabban magához kapcsolja a román és a jugoszláv vállalatokat, mert ezek azok a területek, ahol legkönnyebben megtörhetjük az igazságtalan békeszerződések által körénk font fojtogató határokat, hogy ezzel hozzájáruljunk a magyar nemzet erősödéséhez és boldogulásához. Ezen a téren öröndetes eredményeket tapasztalhatunk, különösen nagy bankjaink és nagy iparvállalataink affiliált intézeteinél, amelyek nemcsak az elszakított területeken, hanem úgy Szerbiában, mint Oromániában fokozódó fontosságu szerepet töltenek be. Azonban seholsem találjuk a megszállott területek magyarságának azt a pénzügyi támogatását, amiben a háboru előtt pl. régi Románia bankjai az erdélyi oláhokat részesítette; meglepő és nagyjelentőségű volt az a segítség, amivel a román bankok az oláh parasztokat az irredentizmus gazdasági harcában olv hathatósan támogatták, tény azonban az is, hogy ezt csak az orosz és a francia segítség tette lehetővé. Igaz, hogy jelenleg még erős politikai nehézségek bizonyos fokig akadályozzák a nagyobbjelentőségű tranzakciók lebonyolítását, azonban az alapok meg vannak arra, hogy szorosabb együttműködés létesülhessen és erre éppen pénzügyi téren van a legtöbb alkalom. Nem egészen helytelen egyes román vezető gazdaságpolitikuskoknak az a megállapítása, hogy néhány év mulva már nem lesz szüksége sem Jugoszláviának, sem Romániának Magyarországnak pénzügyi közvetítésére, mert a jugoszláv és a román magángazdaság közvetlenül is meg fogja tudni szerezni néhány év mulva a fejlődéséhez szükséges külföldi kölcsönöket. Az utódállamok fizetési mérlegeinek összehasonlítása alkalmával Ausztria és Csehország fizetési mérlegében elég tekintélyes összeget találunk u. n. láthatatlan exporttételek alatt kamatok, osztalékok és jutalékok címén, melynek nem kis hányada kerül ki Jugoszláviából és Romániából, míg Magyarország fizetési mérlege sajnos. ilyen jövedelmekkel csak igen minimális összegekben rendelkezik.

Az utódállamok fizetési mérlegei általában egy igen érdekes és külön tanulmányt képeznek és megállapítható, hogy

Csehszlovákia és Magyarország fizetési mérlege állja csak ki a szigorú kritikát. A rendelkezésre álló osztrák fizetési mérleg 1929-ig terjed és távolról sem közelíti meg pontosság és áttekinthetőség szempontjából a cseh, vagy a magyar fizetési mérlegeket, olyannyira, hogy a táblázatunk részére nem tudtuk megállapítani az átlag passzívumot, melyet az u. n. folyó tételek egyenlege ad meg.⁸ Az osztrák fizetési mérleg rendelkezésre álló adatai ugyanis közel 700 millió schilling deficitre engednek következtetni, ami azonban valószínűtlenül nagy, annál is inkább, mert az u. n. láthatatlan tételek: tranzitó-kereskedelem, szállítás, idegenforgalom kerekén 400 millió schilling aktívumot képviseltek 1929-ben. Viszont az is tény, hogy a kereskedelmi mérleg átlag 1 milliárd schillinggel volt passzív, amely deficitet egyéb passzív tételek 1210 millióra növeltek, melyből csak mintegy 100 milliót fedez a kimutatott tőkeimport. Ausztria fizetési mérlegének deficitjét a nagy állami és egyéb kölcsönökön kívül, amelyeknek hatása több évre kiterjedt, Rieger László szerint valószínűleg folytonos értékpapir-eladásokkal fedezte, melyeknek során az osztrák tárcában lévő idegen értékek tétele is folyton csökkent.⁹ Tény az, hogy az osztrák fizetési mérleg összeállítása az osztrák közgazdaság sajátos strukturája, különösen a nagyszámu tranzitó-tétel miatt igen sok nehézségekbe ütközik és valószínű, hogy az áruforgami statisztikában is korrekciókat kellene alkalmazni. Az áruhitelekre csak következtetni lehet, mert erről sincs statisztika, de ha azt mintegy 250 millióra becsüljük, a felderítetlen deficit 450 millióra csökken. Hogyha ezt 100—150 millióval az értékpapir-eladás és további 50 millióval a fizetési mérlegben nem szereplő bankjuttalékok címen csökkentjük, a fennmaradó 250—300 millió schilling fedezete másképp nem magyarázható, mint hogy minden valószínűség szerint ki nem mutatott újabb külföldi hitelekkel nyert kiegyenlítést. Ausztria a régi bankösszeköttetései révén állandó külföldi hitelforrásokkal rendelkezett, amelyekből folytatólagosan vehetett igénybe kölcsönöket és valószínűleg erre vezethető vissza az a körülmény, hogy a fizetési mérleg passzivitása ellenére az Osztrák Nemzeti Bank devizakészlete állandóan emelkedett. Miután az említett hitelek nincsenek pontosan kimutatva, Ausztria nem állami kölcsöntétele aránylag alacsony, azonban a fentiek alapján valószínű, hogy a valóságban ezen tétel jóval nagyobb, amint ez most a Creditanstalt bukása nyomán is kitűnt. Egyedül a Creditanstaltnál elhelyezett külföldi hitelek fejében mintegy 400 millió schillinggel emelhetjük fel a nem állami kölcsönök tételét, viszont az állami garancia következtében ma ez a tétel már az első rubrikába tartozik, amihez a Nemzetközi Fizetések Bankja által az Osztrák Nemzeti Banknak adott 100 millió és a Bank of England

⁸ Zienert: Beiträge zur Zahlungsbilanz Österreichs 1926—29.

⁹ Rieger László: Ausztria fizetési mérlege. Közgazdasági Szemle, 1930. 5. szám.

által az osztrák kormánynak adott 150 millió shillinges kölcsönök, tehát összesen 650 millió shilling külföldi kötelezettség járul. A belföldi államadósság tétele a Creditanstalt belföldi kötelezettségeiért vállalt garancia folytán szintén, mintegy 400 millió shillinggel emelkedik. Ausztria összes kötelezettsége a Creditanstalt bukásával kapcsolatosan nem kevesebb mint kb. 1050 millió shillinggel emelkedett, aminek azonban jelenleg csak virtualis kötelezettség jellege van és tényleges adóssága csak a likvidálás eredménye után fog átalakulni.

A Creditanstalt és Ausztria immobilizálódása különösképp felhívja a figyelmet a rövidlejáratú hitelek problémájára is. Zinert miniszteri tanácsos az általa közzétett fizetési mérleg magyarázatában 650 millió shillingre tett Ausztria rövidlejáratú külföldi kötelezettségeinek összegét 1929-ben, amely szerinte egyensúlyban volt Ausztria külföldi követeléseivel, amiben Bécs, Kelet és Nyugat közt közvetítő bankár szerepe jut kifejezésre. Ez az összeg azonban valószínűleg a valóságban jóval magasabb és az említett egyensúlyt is felborította a Creditanstalt bukása. Sok időbe fog telleni, amíg Bécs vezető szerepét visszanyeri, inkább valószínű, hogy Budapest és Prága fogják Bécs funkcióinak tekintélyes részét átvenni. Ausztria súlyos pénzügyi helyzete és különösképp az a meglepetésszerűség, amivel az egész krízis bekövetkezett, fokozottabb mértékben int az elővigyázatosságra a külföldi hitelpolitika terén és mutat rá a fizetési mérleg egyensúlyának fontosságára. A Magyar Nemzeti Bank közgazdasági osztályának köszönhetjük, hogy már az 1930. évi fizetési mérlegünk is rendelkezésre áll, melynek adatai azt mutatják, hogy Magyarország fizetési mérlegének deficitje 90 millió pengőre csökkent. A magyar fizetési mérleg kérdésével Imredy Béla, Szigeti Gyula és Rieger László oly kimerítően foglalkoznak, hogy az ezzel kapcsolatos kérdéseket nem kell taglalnunk, itt csak Magyarország rövidlejáratú eladósodottságának azon jellegzetességére akarunk rámutatni, amiben eltér az osztrák és a cseh rövidlejáratú adóssági helyzettől. Amint láttuk, Ausztria és Csehország esetében is a rövidlejáratú kötelezettségeket hasonló külföldi követelések tartják egyensúlyban, míg Magyarország összesen mintegy 450—500 millióra tehető rövidlejáratú külföldi kötelezettségével, mely összegből 340—360 millió a bankok tartozása és 110—140 millió az iparvállalatok rövidlejáratú kötelezettsége, ezekkel szemben csak csekély összegű hasonló követelés áll fenn. Eppen ezért Magyarországnak fokozottabban kell óvakodnia a rövidlejáratú eladósodástól. A Creditanstalt esete nyomán és Németország katasztrófális pénzügyi helyzete folytán egész Középeurópából nagy tételekben vonták vissza a külföldi pénzeket. Ez a folyamat Magyarországon is észlelhető volt és július elején bizonyos zavaró momentumokat idézett elő, ezen nehézségek áthidalását célozza az

5 millió font kincstárjegy kibocsátása. Egyidejűleg a Magyar Nemzeti Bank a nagy jegybankoktól a Nemzetközi Fizetések Bankjánál egyetemben megfelelő összegű biztosítéki hitelt kapott, amit azonban valószínűleg nem fog teljes összegben igénybe venni, miután ércékszletei Németországhoz és Ausztriához viszonyítva aránylag kisebb csökkenést mutatnak, amennyiben 1931 március 31-től július 7-ig 164.5 millióról 138.7 millióra csökkent az ércékszlete. Jugoszláviára nézve mindössze 1927-ig közül a Népszövetség memoranduma magánösszeállításokon alapuló mérlegeket, míg a Román Nemzeti Bank 1924—28-ig terjedő időre bocsátott fizetési mérlegeket rendelkezésünkre azzal a megjegyzéssel, hogy az adatok magántanulmányokból származnak. Miután a Román Nemzeti Banknak nem áll rendelkezésére Románia nem állami külföldi kölcsöneire vonatkozó adat, a fizetési mérlegben szereplő „magánadósságok annuitása” átlagösszegét 12% mellett tőkésítettük és így kaptuk az ezen tétel alatt kimutatásunkban szereplő 453 millió pengőt. A cseh fizetési mérleg alakulásával kapcsolatban meg kell említenünk, hogy a 250 milliós átlagos aktívum 1929-ben 80 millió pengőre csökkent.

Az osztrák, a jugoszláv és a cseh külföldi államadóssági tételeknél a költségvetési adatokkal szemben bizonyos korrekciókat kellett alkalmaznunk; ugyanis az osztrák, a jugoszláv és a cseh költségvetés az u. n. *caisse commune* értékeket (az osztrák—magyar államadósság cimleteit) a nominális tőkének 27, illetve 32%-ban állítja be, szemben a magyar költségvetéssel, amely igen helyesen a teljes névértéket szerepelteti, miután az innsbrucki és a prágai egyezmények csak a kamatszolgáltatást redukálták egyelőre, tehát az összehasonlítási bázis megteremtése végett az osztrák, a jugoszláv és a cseh költségvetés vonatkozó tételeit a magyar költségvetéssel közös nevezőre hoztuk. A cseh költségvetés ezen kívül az amerikai kormánnyal szemben fennálló adósságát csak részben szerepelteti, ami valószínűleg szintén az annuitások önkényes tőkésítésére vezethető vissza. Megállapítható az amerikai pénzügyminiszter jelentéséből, hogy az amerikai kincstár birtokában 170 millió dollár értékű cseh államkötvény van, amivel szembe a cseh költségvetés amerikai adósság címén mindössze 115 millió dollárt mutat ki, tehát a helyesbítés indokoltnak bizonyult. Viszont azt is meg kell állapítanunk, hogy a cseh költségvetés és a cseh Nemzeti Bank Csehország külföldi adósságai között a hágai egyezmények értelmében Csehország által évente fizetendő 13.7 millió pengőt tőkésítve 289 millió pengővel szerepelteti. Ennek megfelelően a magyar állam külföldi adósságát fel kell emelnünk az 1943 után Magyarország által fizetendő 13½ millió arany koronának 4% mellett tőkésített és diskontált összegével P 134.4 millióval és egyéb fizetségek fejében 16 millióval, valamint az 1943-ig fizetendő reparációs fizet-

ségek tőkésített összegével P 135.6 millióval, összesen 286 millió pengővel, és így módon a költségvetésben kimutatott 1398 millió külföldi kölcsönálladék helyett összesen 1.684 millió pengőt kitevő külfölddel szemben fennálló állami kötelezettséget kapunk, ezzel szemben viszont Magyarország összes külföldi kötelezettségeinek végösszegéből le kell vonnunk az optánskövetelésekből Magyarországot megillető 369 millió pengőt. Az egyéb nem állami külföldi hosszú- és középlejáratu kölcsönök tőkeálladékaival, 1411 millióval együtt kapjuk a 3.095 millió pengő összeget, amiből levonva az optánskövetelések 369 millió pengő összegét, netto 2.726 millió adósságot kapunk. Ehhez járul még 500 millió pengő körül álló rövidlejáratu külföldi hitel és a legutóbbi 5 millió fontból külföldre kerülő 4 millió font, azaz 112 millió pengő, tehát végösszeggként 3.338 millió külföldi kötelezettséget állapíthatunk meg.

A magyar állam külföldi eladósodása aránylag kedvező képet mutat, így arra következtethetünk, hogy a jövő külföldi kölcsöntranszaksiói főleg állami jellegűek lesznek. Ebbe az irányba mutat már középlejáratu kölcsöneink struktúrája is, ugyanis Budapest rövidlejáratu kölcsönén kívül csaknem az összes középlejáratu hiteleink állami garancia mellett jöttek létre. Ezen körülmények fokozottabb mértékben kívánják a magángazdasági produktivitás elvének szigorú követelését, ami annál is indokoltabb, mert az ország eladósodása csak az első pillantásra nyújt aránylag megnyugtató képet, akár a többi utódállamokkal, a háboru előtti helyzettel ejtjük meg az összehasonlítást. Imrédy Béla megállapítása szerint a háboru előtti külföldi adósságokból a mai Magyarország terhére 5.5 milliárd pengő esett, míg mai eladósodásunk végösszege kereken 3 milliárd pengő, tehát ez a tétel sem szolgáltat alapot nyugtalanságra, azonban a közelebbi vizsgálódás a legnagyobb elővigyázatosságra és körültekintésre int és pedig két oknál fogva. Elsősorban a háboru utáni kölcsöneink kamatterhe közel kétszeresét teszi ki a háboru előtti adósságoknak, másodsorban Magyarország fizetési mérlege nélkülözi a kamatfizetések passzív tételének ellensúlyozására szolgáló ellentételeket. Ezeken kívül Fellner Frigyes professzor a magyar nemzet jövedelméről szóló tanulmányában mutat rá arra a körülményre, hogy a háboru előtti adósságok kétharmad része Ausztriában volt elhelyezve, mellyel Magyarország közös vámterületet alkotván, ezen adósságok nem bírtak szorosan vett külföldi adósság jellegével. Ha tehát összevetjük Fellner professzor, Éber Antal és Judik József Magyarország külföldi eladósodására vonatkozó megállapításait vizsgálódásainak eredményével és tekintetbe vesszük általában azt a folyton súlyosbodó helyzetet, amelybe az adós államok a jelenlegi gazdasági krízisben a tanulmányunk elején kifejtettek szerint kerülnek: akkor egész horderejében magunk előtt látjuk az ország

külföldi eladósodásának nagy jelentőségét. Azonban aggodalomra nincs ok, mert a magyar föld gazdagsága, Magyarország gazdasági energiái, a magyar nemzet ereje oly komponensek, amelyek közösen egy nagyvonalú gazdasági politika kereteiben továbbra is kellő befektetési alapot nyújtanak a külföldi tőkének és a gazdaságosság elveinek szemelőtt tartása mellett ezekkel a tőkékkel nemcsak a külföldi kölcsönök szolgálatára szükséges összegeket tudjuk előteremteni, hanem oly feleslegeket is produkálhatunk, amelyek elősegítik a nemzet vagyonosodását, ennek kapcsán mind erősebben fejlesztik a belföldi tőkeképződést, így mindinkább függetleníteni tudjuk magunkat a külföldi tőkepiacoktól és mind közelebb jutunk ahhoz az állapothoz, melyben a magyar nemzet fenntartásához és fejlődéséhez szükséges tőkéket saját erőnkéből tudjuk előteremteni.

A Dunaállamok történelmét vizsgálva, nem téveszthetjük szem elől azt a fejlődési folyamatot, amelyet Kossuth Lajos látnoki szemmel már 1848-ban felismert. E fejlődési folyamat a XX. században mindinkább erősödő gazdasági jelleget vesz fel és nem lehetetlen, hogy a jövőben a gazdasági Dunakonföderáció megalakulásában fog kulminálódni. Ezen fejlődés során és a kialakuló politikai konstellációban a magyar nemzet részére ezeréves kulturájának, geográfiai fekvésének történelmi hivatásának megfelelő vezető pozíciót elsősorban gazdasági ereje és pénzügyi hatalma fog biztosítani.

Buday Kálmán.

Forrásmunkák az utódállamok pénzügyi helyzetéhez :

Cseh Nemzeti Bank. Tanulmányi Osztály közvetlen adatai. — Charles Englis: Le Budget pour 1931. — Edward Benes: Les Problemes des Reparations — Petschek & Co. Economie Review of 1930. — Jugoszláv Nemzeti Bank: Quartely review. — Jugoszláv Miniszterelnökség: Königreich Jugoszlavia 1919—29. — Revue Economique de Belgrade 1930. Nr. 2. 12. — Román Nemzeti Bank, Tanulmányi Osztály közvetlen adatai. — Project de Budget 1931. — Revue des Balkans 1930. Nr. 2. — Osztrák Nemzeti Bank: Prof. Dr. R. Kerschagl közvetlen adatai. — Mitteilungen der Österreichischen Nationalbank. — Bundesamt für Statistik: Statistische Berichten 1930. Nr. 2. — Bundesvoranschlag 1931. Commission des Réparations: Répartition de la dette publ. Autrichienne et Hongroise. — Philipp Snowden: The Budget 1931. — A. W. Mellon: Annual Report of the Secretary of the Treasury on the State of the Finances 1930. — Société des Nations: Memorandum sur les Balances des paiements. The financial reconstruction of Hungary. — Dresdner Bank: Die wirtschaftlichen Kräfte der Welt. — Éber Antal: A magyar nemzeti tőke alakulása 1924—1928-ig. — Fellner Frigyes: Csonka Magyarország nemzeti jövedelme. — Rieger László: Külföldi eladósodásunk 1929-ben. — Pap Dezső: A törlesztéses államadósságok. Budapest, 1906. — Sebestyén Pál: A hágai megállapodások, Budapest, 1930.

Közlemények.

A római nemzetközi mezőgazdasági intézet jelentése.

A római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet vaskos kötetben* tette közzé a világ mezőgazdasági állapotáról 1929. év végéig terjedő időre nagy gonddal összegyűjtött s részletesen feldolgozott adatokat, amelyek kimerítő felvilágosítást nyújtanak az egész világ mezőgazdaságának helyzetéről, termelésről és értékesítésről egyaránt.

Az I. fejezet az adatgyűjtés kiinduló pontjaként a *terület* és a *népesség* kimutatásait foglalja magában.

Az adatok az 1913. évi és az 1929. évi vagy ezen évekhez legközelebb eső időben megejtett népszámlálás, illetőleg felvétel alapján állítottak be. Ahol nem volt hivatalos felvétel, megbízható becsléseket vettek segítségül.

A végeredményeket az alábbi táblázat tünteti fel:

V i l á g r é s z	Lakosság millióban		Emelkedés 1913-hoz képest
	1913	1929	
Európa (Oroszország nélkül)	353	374	6%
Oroszország (európai és ázsiai)	144	158·5	10·1%
Észak- és Közép-Amerika	133·5	165·9	24·3%
Dél-Amerika	56·5	82·1	45·3%
Ázsia (Oroszország nélkül)	957·1	1016·3	6·2%
Afrika	129·1	145·1	12·4%
Oceania*	7·7	9·7	26%
Összesen	1780·9	1951·6	9·6%

* Ausztrália és a Csendes tengeri szigetek.

V i l á g r é s z	Terület 1929-ben □-kilométer	Terület százaléka	Népesség százaléka
Európa	5,443.631	4·2	19·2
Oroszország	21,176.200	16·2	8·1
Észak- és Közép-Amerika	22,438.659	17·2	8·5
Dél-Amerika	18,608.660	14·2	4·2
Ázsia	24,976.691	19·1	52·1
Afrika	29,359.837	22·5	7·4
Oceania	8.566.415	6·6	0·5
Összesen	130,570.093	100·0	100·0

* *Annuaire International De Statistique Agricole* 1929—30. Institut International D'Agriculture Rome 1930. 747. p.

A Magyarországra vonatkozó adatok a következők:

	Terület □ km.	Lakosság
1913	325.411	21,409.716
1929	93.005	8,661.787

A népsűrűség négyzetkilométerenként: Európa 68.7, Ázsia 10.7, Oroszország 7.5, Észak- és Közép-Amerika 7.4, Afrika 4.9, Dél-Amerika 4.4, Oceania 1.1, Magyarország 93.1 (1913-ban 65.8).

A II. rész teljes képet ad a mezőgazdaság állapotáról, amennyiben országok szerint feltünteti a területek megoszlását *művelési ágak* és a szántóföldeknél termények szerint, továbbá az állatállományt. A területek osztályozása a következő: 1. szántóföldek; 2. rétek és legelők; 3. gyümölcsösök és szőlők; 4. ligetek és erdők; 5. terméketlen területek. A szántóföldek rovata azután részletezve van a *főbb termények* szerint és pedig: buza, rozs, kétszeres, árpa, tengeri, zab (a déli államoknál rizs), takarmánynövények, lucerna, lóhere, csalamádé, zöldségfélék, burgonya, bab, borsó, kender, len, komló, dohány, cukorrépa (a déli államoknál cukornád, gyapot, tea, kávé, kakaó) magtermelés.

A szántóföldeknél legelőll állanak Dánia (60.1%) és Magyarország (60%), azután jön India (58.8%), Franciaország (41.2%), Olaszország (44.2%), Anglia (22.6%). Viszont a réteknél és legelőknél legelőll áll Anglia (56.5%) és Írország (48.2%), Svájc (40.6%), Magyarország csak 18%. Erdőknél legelőll áll Svédország (53%), Magyarország csak 11.7%. Az *állatállomány* darabszám szerint van felvéve, mégpedig: ló, szamár, öszvér, szarvasmarha, bivaly, juh, kecske, sertés, házinyul (Afrikában tevé). Külön szerepel a baromfi (tyúk, kacs, liba, pulyka) továbbá a friss és elkészített hú, a tejtermékek, méhészet és selyemtenyésztés.

Míg az előző kimutatások országok szerint mutatják be az adatokat, a III. részben a legfontosabb terményekre vonatkozó adatok vannak csoportosítva a *terület*, a *termésmennyiségek* és a *termés-átlagok* feltüntetésével.

Összesítő kimutatás is van a végeredményekről, amely értékes tájékoztatást nyújt a világtermelésről, de nem tökéletes. Egyes országokra nézve ugyanis nem álltak rendelkezésre megbízható adatok s így ezeket az országokat ki kellett hagyni. Így a legtöbb terménynél hiányzanak a Kínára és Törökországra vonatkozó adatok.

A legfontosabb terményekre vonatkozó adatokat a következőkben közöljük:

Termény	Terület millió hektárban		Termés millió q-ban	
	1913	1929	1913	1929
Buza	109.4	125.6	1028.6	1119.0
Rozs	44.6	45.2	450.4	457.5
Árpa	34.4	37.4	380.2	430.2
Zab	57.8	61.2	655.4	714.3
Tengeri	71.8	77.0	1059.4	1127.8
Rizs	48.8	55.0	782.6	866.2
Burgonya	15.6	19.4	1490.0	2059.0

Tehát az egész vonalon a területek és a terméseredmények növekedése látható.

A termésátlagok hektáronként métermázsákban *buzánál*: Hollandia 32.7, Dánia 30.8, Irország 27.9, Németország 20.9, Franciaország 16.9, Magyarország 13.6. *Rozsnál*: Belgium 24.5, Hollandia 23.6, Magyarország 12.2. *Árpánál*: Hollandia 34.7, Dánia 30.3, Irország 27.3, Magyarország 14.3.

Ez a fejezet első ízben hozza a *tojás* termelésére vonatkozó adatokat, melyek azonban még nagyon hiányosak.

A IV. fejezet közli az állatállományra vonatkozó adatokat állatfajok szerint. Összesítő kimutatás nincs, miután az adatgyűjtés nem lehetett tökéletes. A *lovak* száma Magyarországon 1929-ben 892.131 drb. Lengyelország, Németország, Anglia, Románia, Jugoszlávia előtte vannak. A *szarvasmarhák* száma Magyarországon 1929-ben 1,812.376 darab, Németországban 18,008.429 drb, Franciaországban (1928) 15,005.080 drb, Brit-Indiában 120,505.534 drb.

Mint ujtás szerepel e fejezetben, hogy a *baromfiak* száma is fel van tüntetve.

Az V. fejezet tartalmazza a mezőgazdasági termények és *termékek forgalmára*, a kivitelre és bevitelre vonatkozó adatokat az egyes országok felsorolásával. Adatok vannak a háboru előtti időről (öt évi átlag), továbbá az 1926., 1927., 1928. és 1929. évekről. Külön fel van tüntetve a bruttó-kivitel és bevétel, amelyben a transito-tételek is bele vannak foglalva és külön a netto-összegek. Ezek a netto-adatok adják tiszta képét a külkereskedelmi forgalomnak. Összesítő kimutatás is van világrészek szerint a legfontosabb terményekre vonatkozólag ezekről a kiviteli és beviteli különbözetekről. Ezek a különbözetek számszerűleg teljesen nem egyeznek, mégis becses tájékoztatást nyújtanak. Az eltérés oka az, hogy egyes országok, ahonnan nem sikerült adatokat kapni, kimaradtak, a felvételi rendszerek is különbözők, ami hibaforrás lehet, de főok az, hogy az áruk szállítása a legtöbb esetben hosszabb időt vesz igénybe s így az exportált áruk az importban csak később jelentkeznek.

A *buzára* vonatkozó 1929. évi adatok métermázsában:

	Behozatal	Kivitel
Európa	144,941.000	
Oroszország	215.980	
Észak- és Közép-Amerika		77,105.000
Délamerika		58,435.000
Ázsia	17,224 900	
Afrika		1,306.00
Oceania		20,367.000
Összesen	162,380.980	157,213.000

Európában *Magyarország* exportja volt 4,845.921 q, Jugoszláviáé 5,539.341 q. A Romániára vonatkozó adat hiányzik, ami egyik oka lehet az eltérésnek.

Az alábbiakban néhány főbb terményre vonatkozólag közöljük az adatokat 1929. évről *millió métermázsában*:

Világrész	Buzaliszt		Rozs		Tengeri		Rizs		Cukor		Zab	
	Imp.	Exp.	Imp.	Exp.	Imp.	Exp.	Imp.	Exp.	Imp.	Exp.	Imp.	Exp.
Európa	8	—	23·8	—	62·3	—	6·9	—	19·2	—	6·8	—
Észak- és Közép-Amerika	—	17·2	—	10·1	—	3·3	1·1	—	2·3	—	—	1·2
Dél-Amerika	1·3	—	—	3	—	50·5	1·6	—	—	3·8	—	4·7
Ázsia	8	—	—	1·2	—	2·9	—	14·3	—	8·7	—	—
Afrika	3·9	—	—	5·0	—	5·9	2·0	—	—	0·7	—	0·5
Oceánia	—	4·6	—	0·2	—	—	—	—	—	10	—	—
Összesen	21·2	21·8	23·8	19·5	62·3	62·6	11·6	14·3	21·5	23·2	6·8	6·4

Az eltéréseknek az is egyik oka, hogy az Oroszországra vonatkozó adatok hiányzanak, vagy teljesen megbízhatatlanok.

Külön kimutatások vannak az élő állatok, továbbá a friss és elkészített hus, a sonka és szalonna, tej, vaj, sajt, tojás és tojáskészítmények, vászon, selyem forgalmáról. A szarvasmarhák és sertések forgalmáról nagy eltéréseket látunk a kivitel és bevitel adatai között.

A *tojásra* vonatkozólag is vannak adatok:

	Behozatal		Kivitel
Európa	1,334.990 q	Oroszország	443.757 q
Dél-Amerika	76.000 q	Észak és Közép Amerika .	80.000 q
	1,410.000 q	Ázsia	390.000 q
		Afrika	295.000 q
		Oceania	15.000 q
			1,223.757 q

A VI. fejezet a legfontosabb mezőgazdasági termények *árát* feltüntető táblázatokat hozza. Az árak 1913, 1926, 1927, 1928 és 1929. évekről vannak közölve és pedig a tizenkét hónap négy péntekjén (48) az illető tőzsdén vagy piacon jegyzett ár feltüntetésével. Például a Manitoba I jelzésű buza jegyzése a winniepei tőzsdén, a La Plata tengeri jegyzése Buenos Ayresben, a rizs jegyzése Rangoonban stb. Az árak az illető piac valutájában szerepelnek. Van azonban összesítő kimutatás is, ahol az árak aranyfrankra vannak átszámítva. A búzára vonatkozó kimutatást itt közöljük:

Piac	Termény q	1913	1926	1927	1928	1929	1930
Winnipeg	Manitoba I.	15·52	29·85	25·56	26·85	21·79	26·42
Chicago	Winter II.	17·14	35·42	27·06	24·75	21·57	24·14
Buenos-Ayres	Barletta	17·18	35·90	24·36	25·25	21·07	23·87
Liverpool és London	Manitoba I.	20·70	36·23	31·48	28·94	26·12	29·73
	Winter II.	20·22	—	31·19	28·80	—	27·37
	La Plata	20·08	35·22	29·61	28·74	23·81	26·69
	Ausztráliai	21·52	36·23	31·63	29·76	26·27	28·38
Berlin	belföldi	23·66	30·71	32·67	29·52	24·89	31·11
Páris	belföldi	27·73	27·67	36·12	31·94	30·98	28·94
Milano	belföldi	29·08	41·19	41·41	36·56	35·95	36·61

A bor árakra vonatkozólag közölt kimutatás szerint a francia és olasz borok ára a békeévekhez viszonyítva nagyot esett. A *szalonánál* (bacon) az angol, dán, kanadai, valamint az amerikai árunak a liverpooli tőzsdén való jegyzése van feltüntetve. A *vajnál* a dán, ujjélandi, ausztráliai, argentinai és schleswig-holsteini vaj jegyzése, tojásnál a *dán* és *holland* áru jegyzése szerepel.

A VII. fejezetben kimutatások vannak a buza, tengeri és rizs *tengeri szállítási költségeiről* 1913., továbbá 1926—1930. években.

A VIII. fejezet a *műtrágyák* termelésére, az importra és exportra, valamint az árakra vonatkozólag közöl részletes táblázatokat.

A IX. fejezet közli a *valutáknak* a newyorki tőzsdén jegyzett *árfolyamait* az 1913. évben, valamint az 1926—30. években minden hónap négy péntekjéről. Szerepelnek a font sterling, kanadai dollár, márka, holland forint, francia frank, belga frank, lira, peseta, zloty, lei, peso, rupia, yen és egyiptomi font. A pengő hiányzik.

A Nemzetközi Intézet mezőgazdasági bizottságának 1929. évben tartott ülésén kifejezett kívánsághoz képest első ízben vannak felvéve adatok a *mezőgazdasággal foglalkozóknak és azok által eltartottnak számáról, a birtokmegosztásról és az erdőkről*. Ezek az adatok még kiegészítésre szorulnak s ez csak az első lépés ezen a téren. 27 országra vonatkozólag tüntetik fel a táblázatok a mezőgazdasággal foglalkozókat, továbbá a dolgozók és eltartottak számát s ezeknek arányszámát az összlakossághoz. A mezőgazdaságból élők számlékszáma az összlakossághoz képest Bulgáriában 75.33%, Finnországban 44.43%, Indiában 69.23%, Magyarországon 55.75%. Az adatok legnagyobbbrészt 1920-ból valók. Ujabb adatokat kellene tehát beszerezni, hogy a táblázatok közelebb legyenek a valósághoz. Ugyancsak ilyen 10 év előtti adatokra támaszkodnak azok a kimutatások, amelyek egyes országokra nézve részletezik a mezőgazdasággal foglalkozókat aszerint, hogy önállóak, állandó alkalmazottak, vagy segéderők-e a családból.

23 országról vannak kimutatások a birtokmegosztásra nézve. Hogy t. i. mennyi a birtokosok száma az egyes birtokkategóriákban (2, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500, 1000 hektár) és milyen területet foglalnak el. Magyarországról nincs adat.

Végül táblázatokat találunk az erdőkről, amelyekben országok szerint az erdők területe van feltüntetve és fanemek szerint (épületfa, tűzifa, tülevelűek stb.) részletezve, a tulajdonosok (állam, község, holt kéz, magánosok) kimutatásával. Magyarország erdőterülete 1928. évi adatok alapján 1,167.796 hektárral van felvéve, ami az összterület 12.6%.

Tóth Jenő.

A Fascista Bankárszövetség.

Olaszországban a bankok szövetségbe tömörülését az 1926. évi IV. 3/563. számú törvénycikk és az 1926 IX. 26-án kelt 1919. számú királyi dekrétum szabályozza. Ezekben a rendeletekben pontosan le van fektetve a fascista bankárrend oszlópa, az Általános Fascista Bankárszövetség, amely 1926. évben alakult meg *Confederazione Generale Bancaria Fascista* néven. A szövetség főszékhelye — és egyben politikai központja — a fascista nagytanács szék-

helyén, Rómában van. Székhelye, ahonnan a kereskedelmi irányítás történik, Milanó. A szövetségnek képviseleti irodái vannak az olasz királyság nagyobb városaiban. A pénzüintézetek ezen irodákkal érintkeznek (szindikátusok) és ezen irodák a milánói székhellyel, ahonnan fontosabb ügyekben a római főszékhely döntését kéri ki. E sejtyszerűen felépített szövetség magába tömöríti tehát az olasz bankszervezetet és egységesen képviseli annak érdekeit a fascizista irányelvek keretein belül.

A szövetség nemzeti jellegű és az olasz királyság egész területén működik. Hatáskörébe tartoznak az összes tagintézetek (tulajdonképpen tehát az összes olasz pénzüintézetek). Mivel a bankok piaconkénti szövetségének — a szindikátusoknak — összessége alkotja a fascizista bankárszövetséget, a szövetségnek döntő szava van köz- és magánérdekű — a tagjait érintő — kérdésekben. Ellenőrzi például a szövetségek (szindikátusok) által készített kollektív munkaszerződéseket, a közös megállapodásokat, kartellügyeket, véleményezi a kormánynál a tagjait érdeklő törvénytervezeteket stb. stb. A szövetséget munkájánál nemzeti, egységes és szociális célok vezetik. A Confederazione-nak nincs nyereszkesedési célja, központi adminisztrációja — amely nem mondható csekélynek — a következőképpen tagozódik:

Két főosztály van:

- A) az ügyészi és szindikális főosztály és
- B) a gazdasági és pénzügyi főosztály.

A főosztályok keretén belül több alosztály működik.

Az ügyészi és szindikális főosztály munkakörébe tartoznak a fontosabb jogi kérdések, miniszteriális ügyek, az állami ügyek, közjótékonyági ügyek, valamint a pénzüintézetek és személyzetük közötti munkára vonatkozó problémák törvényes uton való megoldásának tanulmányozása a sikeres együttműködés elvének alapján. Ezen főosztály feladata a bankok és az állam érdekeinek közös platformra hozásának elősegítése, továbbá a pénzüintézetek és alkalmazottaik közötti viszony tanulmányozása, kezdeményezés és támogatás, nemzeti és szociális alapon a pénzüintézetek és alkalmazottaik között, a pénzüintézeti alkalmazottak szindikátusával való tárgyalás útján.

A gazdasági és pénzügyi főosztály működési köre a bankügyi mozgalmak fejlesztésére szorítkozik, természetesen a köz érdekeinek szem előtt tartásával, az ország egységes érdekeit irányadóul véve. Ezen osztály feladata az egyesült banktársaságok között az egyetértés fenntartása és az ügyfelek és pénzüintézetek kívánságainak — még ha azok nem közérdekűek is — barátságos uton való elintézése. Bankusanceok kidolgozása, statisztikai és pénzügyi tanulmányok folytatása által a banktechnika és bankkultura fejlesztése. A Confederazione ezen osztálya tehát — mint látjuk — a bankokra és az államra nézve is mindenképpen hasznos tevékenységet fejt ki.

A gazdasági és pénzügyi főosztály keretén belül működik az u. n. ellenőrzési alosztály, amelyhez a pénzüintézetek és a körzeti szövetségek (szindikátusok) tételes ellenőrzési ügyei, pl. az alapszabályok betartásának ellenőrzése, különféle vizsgálatok, kartellügyek ellenőrzése, fegyelmi ítéletek fellebbezései tartoznak.

Mint már említettük, a Confederazioneba minden Olaszország területén működő banktársaság — függetlenül a társasági formától

— tag lehet. A felvétel iránt azon szindikátus tanácsa határoz, amelyhez a társaság székhelye tartozik. Az 1926-i törvény életbelépése alkalmával az összes pénzüintézetek még az 1926. év folyamán beléptek a Confederazioneba, illetve megalkották szindikátusaikat piacok szerint. Ma rendszerint csak az újonnan alakuló pénzüintézetek kéri a felvételüket a Confederazioneba, aminek addig míg a Confederazione alapszabályainak megfelelnek és magukat azoknak alávetik, semmi akadálya nincs. Bármily a szindikátusokkal kapcsolatos határozatot fellebbezni lehet a Confederazionehoz és ennek határozatait a „Testületek minisztériumához“.

Ez a fascizmus alatt létesített minisztérium a legfőbb intézője Olaszország szakmai keretén belül alkotott testületeinek és így egysegesen kezében tartja a fascizmus által beszervezett tömörületeket.

A Confederazione alapszabályainak egyik fő és minden tagtól megkövetelt pontja, hogy *a tagok és tagtársaságok kötelesek olasz életet élni nemzeti szolidaritásban.*

Ha a Confederazione egyik tagja megsérti az alapszabályokat, úgy a szövetség Rómában székelő nagytanácsának fegyelmi bizottsága elé kerül az ügy, amely feddésre, dorgálásra, pénzbírságra, súlyosabb esetekben pedig a Confederazione Generale Bancaria Fascista tagjai közül való kizárásra ítélheti a tagintézetet. Ez utóbbi esetben a pénzüintézet tevékenysége oly szűk térre szorul, hogy működni ugyszólván lehetetlen. E legsúlyosabb ítéletet akkor van hivatva hozni a nagytanács, ha pl. a kollektív szerződéseket be nem tartják (szociális szempont), a tagdíj behajthatatlan, az alapszabályok főpontjait megsértették, vagy ha bebizonyosodik, hogy a tagintézet olaszellenes vagy nemzetietlen tevékenységet fejt ki.

A társasági szabályzat ezen pontja fejezi ki tulajdonképpen a fascizmus munkarendszerének lényegét. *Mindenkit szervezetbe, a szervezeteket nagyobb egységekbe tömöríteni és ezen az úton őrizni a nemzeti eszmét minden eszközzel, az összes erők összefogásával a mindenkori nemzeti cél érdekében, szociális alapon, a nemzet a köz és az egyén, a munkás és munkaadó józan érdekeinek összhangbahozatala útján.*

A Confederazione Generale Bancaria Fascista az a szervezet, amely révén a pénzüintézet, mint intézet állittatik a fascista államrend szolgálatába. A pénzüintézet alkalmazottai újabb szindikátusokat alkotnak körzetenként, amelyek ugyancsak Róma székhelyű köponti confederazioneban egyesülnek. Ezáltal az egyén, a pénzüintézet munkása kerül a fascizmus nagy szervezetébe. Csak olyan pénzüintézeti tisztviselő kaphat állást Olaszország területén, aki a pénzüintézeti tisztviselők egyik szindikátusának tagja, s tekintettel arra, hogy a tagoknak az alapszabályok feltételeinek meg kell felelni s ezek szerint csak olasz állampolgár kérheti felvételét a szindikátusokba, csakis olasz állampolgárok helyezkedhetnek el pénzüintézeteknél, ezekből is pedig csakis a kívánatos elemek. Külföldi állampolgárt csakis azon esetben alkalmazhatnak, ha az olyan speciális munkát végez, amelyet olasz állampolgár rendszerint nem tud elvégezni. Pl. speciális levelezőket, az exotikus országok ügyleteinek lebonyolítását stb. stb.

A pénzüintézetek szövetségének, vagy ahogy röviden a kezdetüiről nevezni szokták, a C. G. B. F.-nak tagjai, a banktársaságok belépésükkor három évre kötelezik magukat a tagságra. A tagság

automatikusan felmondás nélkül mindig újabb három évre tekintetik meghosszabbítotttnak. Ha egy tag felmondana, úgy e tény a római főszékhely tartozik a Testületek minisztériumának bejelenteni és ezen a ponton kapcsolódik be az állami intézkedés a fascisza szervezetből esetleg kilépni akaró pénzügyi ellen. E ponton megszűnik a magánszövetség jellege, mert itt már a cselekvést az állam a testületek minisztériuma útján veszi kezébe. Természetes mindennek csak elméleti jelentősége van, mert pénzügyi önszántából a Confederazionéból a saját érdekében ki nem lép.

A Confederazionét a tagpénzügyi szervezetek tartják fenn olyképpen, hogy annak költségvetéséhez a körzeti szindikátusok az előre megállapított kvóta arányában hozzájárulnak. A kvótát az egy körzetbe (szindikátus) tartozó pénzügyi szervezetek között osztják szét a saját és idegen tőkét alapul véve. Ha a kiszabott kvóta nem bizonyulna elégségesnek, úgy a szövetség nagytanácsának jogában áll a szindikátusok terhére póttárgyat kivetni.

A szövetségnek négy, az alapszabályokon körülírt hatáskörű irányítószerve van:

- az elnök,
- a főtanács,
- az osztálytanácsok és
- a vezérigazgató.

Az elnököt a főtanács választja. Ő irányítja a szövetség működését és megválasztása csak akkor jogérvényes, ha azt a Testületek minisztériuma jóváhagyja, tehát csakis a fascizmus szempontjából kívánatos egyén érheti el e pozíciót. Az elnök vezeti és képviseli a szövetséget úgy belső, mint külső ügyekben, vezeti a főtanács üléseit, elrendeli a vizsgálatokat, örökös a fegyelem felett, közbelép a pénzügyi tisztségviselők szindikátusainak vagy Confederaziójának a pénzügyi szervezetek Confederaziójának vagy szindikátusaival való nézeteltérései alkalmával.

A második szerv a főtanács. Ez kétévenként újjáalakul, székhelye Róma. Áll hatvan választott tagból, amelyek közül kétévenként választ egy elnököt, három revizort és két helyettes revizort. A főtanácsot legalább évente egyszer köteles az elnök összehívni, a tagok negyedének kérelmére bármikor. Minden tanács tag akadályoztatása esetén köteles helyettesítéséről gondoskodni. A helyettesítést oly egyén láthatja el, aki ugyanazon pénzügyi alkalmazottja, mint a helyettesítendő tag. A helyettes tartozhat a hiányzó tanácsos bankjának igazgatóságához, de személyzetéhez is.

A főtanács a központi igazgatás szerve. Ez határozza el a körzeti egyesülések (szindikátusok) alakítását, szükség esetén szétosztását és ez intézkedik minden olyan ügyben, amely a szövetség ügymenetét elősegíti. Jóváhagyja a szövetségek költségvetését és a minden év június 30-án lezárandó szövetségi mérleget. Ezenkívül tagjai sorából évente egy tiszteletbeli titkárt delegál. Ellenőrzi és kinevezi a vezérigazgatót, illetménybeli és kvótabeli kérdésekben határoz, fegyelmi ügyekben másodfokon (I. fok a szindikátusok) ítélkezik.

A harmadik szerv az osztálytanács. Az osztálytanácsok a szindikátusok székhelyein, tehát a pénzügyi szempontból jelentősebb vidéki városokban székelnek és a körzeti szövetségben tömörült bankok delegáltjaiból állanak. Azon társaság, amelynek

évi kvótája meghaladja a tízezer lirát, egy tanácstagot köteles delegálni. E tanácstagok egy szűkebbkörű végrehajtóbizottságot választanak saját kebelükből és ez a szerv az egész szervezet pillére. A tulajdonképpeni dolgozó, javasló, a bankok egyéni érdekeit képviselő szerv, amely az egész szindikátus-confederazione-rendszert mozgatja. Ez segíti elő a takarékosági propaganda munkáját, határoz a tagintézetek támogatása iránt. Az alapszabályok szerint t. i. a tagintézetek vagyonának összessége u. n. *fedezeti alapot* alkot, amely bármely bajba jutott tagintézet felsegítésére felhasználható. Természetesen ez csak akkor következhet be, ha a tagintézet hibáján kívül, jóhiszemű üzletpolitikát folytatva, jutott bajba. Szükségtelen hangsúlyozni ezen rendszer helyességét pl. a betétképződés szempontjából. Éppen azért, mert a bizalmat a *közös fedezeti alap* növeli, nagyobb bizalommal fordul a nagy tömeg a kisebb pénzügyintézetekhez is és a betétállomány ezáltal szélesebb körben és egészségesen — anélkül, hogy ezzel bárkinek kárt okozna — fejlődik. Ez az intézkedés tehát követendő példaképpen állitható fel.

A végrehajtóbizottság, amely maguknak a piaconként érdekelt bankoknak képviselőiből áll, van hivatva dönteni a közös fedezeti alaphoz való hozzányúlás felett, tehát e kérdésben tulajdonképpen maguk az érdekelt pénzügyintézetek parlamentje határoz. E végrehajtóbizottságé az elsőfoku ítélkezés és a bankok feletti közvetlen ellenőrzés joga, a helyi jellegű intézkedések, pl. pénztári órák, külön illetmények, helyi kartellügyek stb. megtétele.

Végül a negyedik szerv a vezérigazgató. Székhelye Róma. Feladata a tétéles föellenőrzés, a főtanács és tanácsok határozatainak végrehajtása és a szindikátusok közti egyöntetű működés fenntartása. A vezérigazgató az egész szervezet adminisztratív felelős vezetője.

Az ezen tanulmányban vázolt bankárszindikátus révén az olasz pénzügyintézeteket, amelyek nemcsak részvény- vagy betéti társaságok, hanem jelentős számban altruisztikus intézetek (*banche popolari*), hitelszövetkezetek és a tradíciózus és még a középkorból megmaradt monte di pietéák, az állam a kezében tartja és a nemzeti célok érdekében egységesen, de nem hátrányosan irányítja.

A Confederazione igazságosan képviseli a bankok és banktisztviselők érdekeit és igazságos, gyakran szociális ítélete, nagyban hozzájárul a pénzügyintézetek zökkenésmentes munkájához.

A fascizmus óta törvénybe iktatott újítások, minők pl. egyes külföldi ügyletek kormányengedélyhez való kötése, csakis produktív külföldi hitelek beengedése, az egy személy részére való kölcsönnyújtásnak a saját tőke 20%-ra való maximalizálása, új bankintézeteknek és fiókoknak pénzügyminiszteri engedélyezése, a betéteknek a saját tőkével való oly arányosítása, hogy a betét annak huszszorosát meg nem haladhatja, a törvényhozásilag elrendelt fúziók keresztülvitele stb. stb., csakis a Confederazione segítségével voltak végrehajthatók, éppen ezért a Confederazione Generale Bancaria Fascistát méltán nevezhetjük annak a szervnek, amely annak ellenére, hogy némely esetben terrorisztikus bázison nyugszik, a bankokat a fascizma államrendbe bekapcsolja, illetve amely az oly szükséges átmeneti hidat képezi a kapitalista bankok és a nemzeti szocialista fascizmus között.

Holzweber Imre.

Az ötéves terv.

Ismeretes, hogy az orosz szovjet tervgazdasági elgondolásában mily döntő jelentőségű az ugynevezett „Piatiletka“. A szovjet-ről szóló tudományos irodalom is nagy figyelmet szentel e tervnek, de a napi lapok hasábjai is nem egyszer foglalkoznak vele. Éppen azért nem tartottuk érdektelennek, hogy lényegével a Szemle olvasóit is megismertessük. Vezetőnkül *M. Farbmann*al, a londoni *Economist* munkatársának sokat idézett munkáját vesszük, amely szerzője helyszíni tapasztalatain alapul és sem pro, sem kontra nem követ el politikai tendenciát a valóság rovására.* Szerző maga állapítja ugyan meg, hogy tanulmánya tárgyáról a rendelkezésre álló tapasztalatokkal más ítélet, mint előítélet nem alkotható, mindazonáltal a tények pusztá felsorakoztatásával is hasznos szolgálatot tesz.

Farbman szerint az orosz forradalom — nevezetesen mint gazdaságforradalmi átalakulás — 10 évi előjáték után valójában most kezdődik csak meg. Sokáig úgy látszott, hogy a Lenin által inaugurált Nep-politika az evolúciós szocializmus vizeire viszi át a forradalom hajóját. Stalin letörte a baloldali ellenzék (Troickij) ellenállását, de csak azért, hogy alkalmas pillanatban politikáját a magáévá tegye. Fordulópontjához a forradalom 1928-ban érkezett el. Ez az év az ötéves terv születési éve, bár a terv csirái már korábban is meg voltak. Lenin állította fel a tételt, hogy „a munkásokat csak úgy tüzelhetjük fel forradalmi cselekvésre, ha nagy, egyszerű és kézzelfogható célokat mutatunk nekik“. Lenintől ered a forradalom első periódusában a villamosítási terv és már 1923-ban kidolgozta a tervgazdasági bizottság „a fémipar fejlődésének perspektivikus alapvonalait az 1923—27. esztendőkre“ egyelőre azzal a szerény célkitűzéssel, hogy a produkció ezen iparágban a békebeli 7%-ról 21%-ra növeltessék.

Erre az időre esik a Szovjet külföldi kölcsönszerzésre irányuló tárgyalásainak meghiusulása. Farbman szerint pedig éppen a kölcsönnyújtás lett volna az a mód, amellyel Európa Oroszországban befolyást nyerve megmászhatta volna a fejlődés vonalát. A fejlődés a blokád alá vett Szovjet elé kettős lehetőséget állított: elpusztulni, vagy talpraállni saját erőből. Ennek megvalósítása jegyében indult meg az újjáépítés munkája minden eszközzel és hallatlan energiával. A régi gyárak üzembehelyezése aránylag gyorsan befejeződött, az új investíciók már lassították a termelés növekedésének tempóját, mégis 1927-ben nagyjában elérték a békenívót és 1928-ban kijöttek a nagy ágyuval: az ötéves tervvel.

A terv — ezt mindenki elismeri — merész és grandiózus. A gazdasági és kulturális élet minden pontján behatol a meglévőbe, átalakít és irányt jelöl ki. Farbman mindenkifelett azt találja benne forradalminak, hogy általa „kísérlet történik egy hatalmas gazdasági terv megvalósítására a tömegpsichére való befolyás segítségével. Farbman nem mondja meg világosan, hogy az ötéves terv célja autarkiára, vagy expanzióra való törekvés-e. Látszólag azonban inkább az előbbit tartja valószínűnek, erre vall legalább az, hogy

* Farbman Michael: „Piatiletka“ Der Fünfjahresplan. Die neue Offensive des Bolschewismus. (S. Fischer Verlag, Berlin 1931.) Magyarul is megjelent.

a ma világszerte leginkább vita tárgyát képező szovjetmanőverről, a dumpingről, említést sem tesz, csupán egy helyen ír tulzott, de megszűnőben lévő exportról

A terv egészen újszerű erőket mozgat meg az orosz lélekben és Farbman ebben látja legnagyobb jelentőségét. Mert akár sikerül, akár nem, az szerinte már most biztos, hogy „az orosz munkás eddigi álmodása helyébe egy életteljes aktivitás lépett”. Aktivitás az intenzitás legmagasabb fokáig és „tempo” a célja és folyton hangoztatott jelszava a lázasan folyó propagandának. A nélkülözésektől fáradni kezdő orosz munkásba újabb lendületet önt az, ha az előtte kívánatosá tett cél elérésének időhatárát közelebb hozzák. A tervgazdaság egy nagy lélektani kérdésen áll, vagy bukik: sikerül-e vajjon nagyobb produktivitást más eszközökkel, mint a pénzszerzési vágy motorikus erejével a tömegekben kifejteni. Érdekes példákat hoz fel ennek a kísérletnek eszközeire és helyenként elért eredményeire a „szocialista verseny” című fejezet.

A könyv első részének befejezéseül a terv háttereként Oroszország népesedési problémáit állítja oda a szerző. A szovjetköztársaság lakossága szaporodásban felülmúlja Európát, maga az ötéves terv is 11.8%-os szaporulattal számol.

Könyvének második részében Farbmann az ipari, a harmadik részben pedig a mezőgazdasági forradalmat tárgyalja, ahogyan ez a kettő az ötéves terv számításai szerint egymással szoros összefüggésben végbemegy. A tervgazdasági program nem merev, csak célt kitűző. A tervbizottság által kidolgozott, és a kormányzat által jóváhagyott kontrollszámok jelzik a megvalósítandó minimumot, melyet túlhaladni forradalmi kötelesség és állandóan hangoztatott cél.

A minimális program indexszámai szerint 1928—1933-ig növekszik:

összlakosság	11.8%-al
bérmunkások	18,2%-al
készáruipari termelés	181 %-al
nehézipari termelés	225 %-al
„könnyű” ipari termelés (textil, bőr stb.)	144 %-al
mezőgazdasági termelés	151 %-al
nemzeti jövedelm	101.5% al

Mint látható, az industrializálódás kijelölt programja ivel a legmerészebben felfelé. Ebből az első év meg is valósította a kitűzött kvótát, de a továbbhaladás elé súlyos nehézségek tornyosulnak. Megállapítható, hogy a produkció minőségileg rossz, ami csak részben írható a gyenge nyersanyagminőség rovására, főképpen azonban a tanulatlan munkások alacsonyabb rendű teljesítménye gyanánt foghatók fel.

A szakképzett munkások és vezetők hiánya egyike a legégetőbb problémáknak. A Piatiletka 1,200.000 mérnököt kíván sorompóba állítani, Oroszország ma 300,000 technikussal rendelkezik. Innen a technikai kiképzésre való lázas törekvés, a 3—4 éves technikai közép- és főiskolák kétévi időtartamra való leszállítása és végső fegyver gyanánt fiatal gyári munkások kurzusokon való gyors kiképzése.

Az egyes ipari termelési ágak helyzetét, tervszerű munkájuk

eredményeit részletes statisztikai adatokkal ismerteti Farbman, majd külön fejezeteket szentel az ötéves terv finanszírozási programjának is. Leegyszerűsített módon kifejezve ez abban áll, hogy öt év nemzeti jövedelmének mintegy fele a fogyasztástól elvonva a produkciót szolgálja. Ez oly áldozat, amelyet még a háborút viselő népekre sem róttak. Parlamentáris uton keresztülvinni ezt a tervet elképzelhetetlen lett volna, sikerének próbaköve — írja Farbman — nem is a beleegyezés, hanem az ellenállás mérve, ez pedig meglepően gyenge volt és még így sem a kitűzött cél, hanem a megvalósítás némely eszközei ellen irányult. Az állami budget egyelőre még — tekintettel a gazdasági élet magántulajdonban maradt jelentékeny részére — formálisan a régi kereteket tartotta meg. Bevételei között egyre nagyobb szerephez jut a szocializált szektor hozadéka; az állami birtokok és üzemek szaporodásával ez a tétel évről-évre túlhaladja az adóforrásból eredő bevételeket. Ezzel szemben a földadó pl. csökkenő tendenciát mutat.

Az árpolitika kiszabott vágányokon halad. Szilárd elhatározása a kormánynak az, hogy a termelési költségeket 35%-al redukálja és ebből a megtakarításból 24%-ot az árak csökkentésére, 11%-ot pedig investícióra fordít. Az árak leszállításával egyrészt a világpiaci árszinthez kívánnak közeledni, másrészt a mezőgazdaság áraival az iparét egy nivóra hozni. Egyelőre a finanszírozási terv eredeti elgondolásban való keresztülvitelének erős gátja akadt az inflációban, melynek okai között Farbman szerint a nehézipar túldimenzionált fejlesztése és az erőszakolt kivitel szerepelnek. Hogy az infláció az orosz gazdasági életre nem bír a nyugati államokban észlelt katasztrófális befolyással, annak elsősorban az a magyarázata, hogy a piac csak egynegyed részében van a kereslet és kínálat törvényeinek alávetve, $\frac{3}{4}$ részben, az elsőrendű szükségletek tekintetében, az állam ellenőrzése alatt áll és így az infláció itt nem érezteti káros hatását.

Az industrializálódás tervszerű továbbvitele tekintetében a két év eredménye kevés optimizmusra jogosít. A kudarc okát — legalább kifelé — a bolsevista államférfiak a vezetők bürokráciájában keresik és már ki is adták a jelszót a „lentől való tervcsinálásra“, miáltal fiatal munkások friss ideáit akarják a cél szolgálataiba állítani.

Az *agrárforradalom* mai stádiumában 40 milliárd hektár (tehát a művelés alá vont orosz föld $\frac{1}{3}$ -a) állami birtok és kollektív parasztgazdaság. A mezőgazdaságnak ez a szocializált szektora adja a piacra kerülő gabona felét. A fentemlitett területből 12 millió hektárt traktorokkal művelnek meg.

Amíg az agrárkérdés megoldása idáig jutott, az orosz mezőgazdaság súlyos válságon esett keresztül. A „felesleg“ már a cárok alatt fikció volt. A forradalmak után a népesség szaporodása, a paraszti életszínvonal emelkedése, de főleg az a körülmény, hogy a földosztás következtében a piacratermelés teljesen megszűnt, éhínségbe sodorták „Európa gabonakamráját“.

A radikális cselekvés szükségessége teremtette meg amerikai farmok mintájára a Sowhos-okat, a buzagyárakat, melyeket a Gabonatröszt irányít, az állam ellenőrzése mellett, de a kereskedelem elvei szerint. Déloroszország szűz fekete talaján, ahol — mint Farbman által idézett neves agronomusok állítják — a cárizmus már

nem talált megművelendő talajt, utaltak át a gabonatrösztnek 12 millió hektárt, amelyből a Sowhosok eddig 1,200.000 hektárt műveltek meg. E télen és tavaszon további 4½ millió hektár megművelése lett terbevéve és 1932 végéig akarják megművelni az egész területet. A termelés a ritkán lakott területeken a klimatikus viszonyok tekintetbevételével, kanadai mintára, mechanizálva folyik, mint a tapasztalatok mutatják, minőségileg is kedvező eredménnyel.

Farbman két általa meglátogatott buzagyár életéről írja meg benyomásait, az egyik a 220.000 hektár kiterjedésű „Gigász“, a másik a „2. sz. szovjetbirtok“.

A kollektivisták mezőgazdasági termelés másik formája a „Kolchos“-ok oly módon jöttek létre, hogy környékbeli falvak kis- és középparasztjai egyesülten vették igénybe egy állami „traktorállomás“ gépeit, vetőmagját és szakemberi tanácsait, aminek ellenében magukat a termés cca 20—22%-ának beszolgáltatására kötelezték. A szovjet ebben az új alakulásban a szocializmus csiráját látta, ügynökei tulkapásai és a parasztok ennek következtében kiváltott ellenállása folytán azonban kénytelen volt a tempót lelassítani. A kommunisták taktikai ügyességének gyümölcseként azonban ma már az U. S. S. R. parasztjainak 25%-a ismét csatlakozott a Kolchos mozgalomhoz és Farbman helyszíni megfigyelése szerint ezeknél a parasztoknál már meglehetősen gyökeret is vert a közös, nagyüzemi gazdálkodás szükségességének gondolata. Ennek dacára a Kolchosokban az érdekek és szimpatikiák jelentékeny széthúzása mutatkozik és a haszonelosztás problémája többé-kevésbé megoldatlanul veszélyezteti az intézmény sikerét és fennmaradását.

Az állattenyésztés és tejellátás súlyos kérdéseit érinti ezután a szerző, majd a textilipar mezőgazdasági növényeinek termesztéséről ír, beszámolva azokról a fantasztikusnak tetsző tervekről, melyek színterévé ezzel a termelési ágakkal kapcsolatban a szovjetek Ázsiát tették.

Végül egy érdekes fejezet arról, hogyan akarja a földművelésügyek népbiztosa Oroszország agrárföldrajzát a földművelési zónák elosztásával a szó szoros értelmében átalakítani. A terv szerint a birodalom 5 zónára lenne beosztva, annak szoros meghatározásával, hogy hol mi termeltessék.

Farbman munkája eleven, általánosságban jó és érdekes áttekintést nyújtó könyv arról a vakmerő kísérletről, amelynek cselekvő és egyben szenvedő alanya az orosz nép és figyelő közönsége az egész világ.

Csanády György.

Könyvismertetések.

K. Bauer-Mengelberg: Agrarpolitik. 1931. Leipzig und Berlin, B. G. Teubner, 248 lap.

A legfrissebb német agrarpolitikai könyv három részre osztva tárgyalja az agrarpolitika anyagát. Ezek: 1. elmélet, 2. történet, 3. időszerű kérdések. Az elmélet a földművelő termelés közgazdaságával foglalkozik és a földet mint különleges termelő tényezőt, a csökkenő hozadék törvényét, a nyers- és tisztajövedelmet, a belterjességgel kapcsolatosan emelkedő költségeket, a földjáradékot és a föld árát tárgyalja. Mig ez az elméleti rész a mindenütt valóság és általános érvényesség követelményével lép fel, addig a másik két részben: a történetiben és az időszerű kérdésekben szerzőnk csak Németországgal foglalkozik. Ez a könyv tehát az agrarpolitikát lényegileg két főrésztre osztja, *egy elméletire és egy gyakorlatira*. A gyakorlati részt pedig kizárólag nemzeti alapon tárgyalja, mert csak a *német* földbirtokviszonyok, a *német* törzsöröklés és hitbizomány s a *német* telepítés foglalkoztatják a történeti részben; mig az időszerű kérdések közül ismét csak a *német* közgazdaság szempontjából tárgyalja a mezőgazdasági önellátás, a mezőgazdasági munkásosztály, a mezőgazdasági hitel, az eladósodás, az agrárvámok s a mezőgazdasági szubvenciók ügyeit.

Az elméleti agrarpolitika a könyv bevezetése szerint azért indokolt, mert a mezőgazdaság az *ipar-kereskedelmi élettől elvileg különbözik*. A gazdasági életet ma *szabályszerint* a ráció, a gazdaságosság egyoldalú érvényesítése, a gazdasági javak tulbecsülése és a gazdálkodó emberek lebecsülése jellemzi. Ebben a gépiesített világban, ahol mindent pénzértékre számítanak át, a mezőgazdaság *kivételt*, külön szívet alkot. Itt a tökéletes gazdálkodás előnyeit, a gépi berendezést, a szinte végnélküli munkamegosztást, kizárólag egy jószág gyártását s a gazdasági számítást csak fenntartással és bizonyos korlátok közt lehet alkalmazni. Ez áll még akkor is, ha a leginkább gépiesített mezőgazdaságot, az amerikaiat hasonlítjuk össze az ipar-kereskedelmi gazdálkodással. Még inkább eltávolodik azonban a mezőgazdaság az ipar-kereskedelemtől akkor, ha, amint az európa-szerte észlelhető, a gazdálkodást történeti múlt s ezzel összefüggő lélektani mozzanatok irányítják. A paraszt, az európai földműves abban különbözik az amerikai farmertől, hogy elsősorban magának és családjának termel, hogy előtte a fogyasztás a fő s csak másodsorban gondol az értékesítésre. Ezért az európai paraszt nem „homo oeconomicus” s akkor is fárad és dolgozik sokszor a költségelv félretételével, mikor földbe fektetett munkájáért nem kapja meg a munkapiac árát.

Az *elméleti* részben szerzőnk érdekesen fejtegeti a „gabonagyár” kérdését. A mezőgazdasági nagyüzem első magasztalói, pl. Young, Thaer szerint a mezőgazdaság éppen olyan foglalkozás, mint

az ipar, legfeljebb összetettebb, többoldalú, tehát „komplikáltabb” gyár. Ezt a liberális felfogást vette át a marxizmus, majd a bolsevizmus, szemben a szocialista revizionizmussal (pl. Dávid, Bernstein).

Szerzőnk élesen megkülönbözteti a nagybirtokot a nagyüzemtől, a kisbirtokot a kisüzemtől. A földbirtokelosztás kérdései — mint mondja — nemcsak gazdaságiak, hanem politikaiak és társadalmiak is. Azonban a tapasztalás mégis azt mutatja, hogy ahol sok a nagybirtok, ott kizárólag üzemi alapon a hajókat orvosolni nem lehet. Nagyban és egészben a birtokviszonyok mégis alapvetőbb és jellemzőbb sajátságok, mint az üzemviszonyok s egy ország agrárpolitikai szerkezetét elsősorban nem az üzemi, hanem a birtoknagyságok határozzák meg.

A legtükéletesebb (optimális) üzemnagyság kérdését vizsgálva, szerzőnk arra az eredményre jut, hogy általános érvénnyel ezt a kérdést megoldani nem lehet. A viszonylag legmegfelelőbb üzemnagyságot a helyi és időbeli körülmények, még pedig úgy a természetiek (föld minősége, időjárás), mint a gazdaságiak (fekvés, közlekedés), határozzák meg. A határokat azonban szerzőnk szerint fel lehet állítani. Az alsóhatár az a kisbirtok, amely egy családot eltart, s amely viszont egy család munkaerejét leköti. A felsőhatár a nagybirtok, amelynél az üzemvezetés áttekinthetőségét még nem veszélyezteti s a gépek, eszközök belső szállítási költségét még nem duzzasztja túlságosra a birtok kiterjedése.

A belterjesség kérdésében szembenáll egymással a nyers- és tisztahozam. Magángazdasági szempontból csak az a belterjesség indokolt, amely tiszta nyereséget ad. Állami szempontból szükséges lehet a belterjességet fenntartani vagy fokozni akkor is, ha ez olyan terméstebbletet jelent, amely az egyes gazdaságok tisztanyereségét nem is emeli. A magángazdasági jövedelmezőség elvét úgy a mai Németország, mint a mai Oroszország elejtették. Amaz agrárvámokkal és egyenes állami támogatásokkal, emez pedig egyszerűen állami üzemmel tartja fenn azt a mezőgazdaságot, amelyet magángazdasági alapon így folytatni nem lehetne.

A földjáradék és a földár is összefügg a belterjességgel. A földjáradék lehet általános és lehet különleges vagy különbözeti; de a kettő egymás mellett is megállhat. Bérbeadott birtoknál a földjáradék a bérösszeg egyrészében jelentkezik, bérbe nem adott birtoknál pedig a földjáradék abban az összegben foglaltatik, amely a gazdálkodó munkadíját, tőkekamatját és vállalkozói nyereségét jelenti. Bauer-Mengelberg. Aereboe nagy tekintélyével szemben is fenntartja a föld kétféle értékét, a forgalmit és a hozadékit.

Szerzőnek azt az álláspontját, hogy a mezőgazdaságot *élvi* különbségek választják el az ipar-kereskedelemtől s hogy ez indokolja az agrárpolitika elméletét, „A földmivelés közgazdaságtana” című, 1927-ben közzétett munkámban én is kifejtettem. Érdekes találkozása két olyan ember gondolatának, akik soha sem látták egymást, de ugyanazokkal a kérdésekkel foglalkozva, lényegileg egyező eredményre jutottak.

Mattyasovszky Miklós.

Fisher Irving: The Theory of Interest. The Macmillan Company, New York, 1930. 566 lap.

Ez a kötet *John Rae* és *Böhm-Bawerk* emlékének van szent-

telve. Ezzel már elmondtuk azt, hogy kamat magyarázatában *Fisher* az időelmélet mellett tart ki.

Ugyanolyan és ugyanannyi jelenlegi jószágot többre becsülünk, mint ugyanolyan és ugyanannyi jövőbeli jószágot. Ez az ember türelmetlenségének a következménye. A türelmetlenséget pedig *Fisher* négy jelenségtől teszi függővé: 1. a kilátásban levő jövőbeli reáljövedelemnek a pénzben mért nagyságától, 2. időbeli alakulásától, 3. összetételétől, azaz, hogy mely konkrét javak használatát fogja nyújtani (például lakás, táplálkozás stb.) és végül 4. bizonytalanságának a fokától. A türelmetlenségnek vannak továbbá szubjektív tényezői is, amelyeknél fogva a türelmetlenség az egyes gazdálkodó alanyoknál igen különböző méreteket ölthet. A szubjektív tényezők egy része — mint például előrelátás és önfegyelem hiánya, fényezéshez való hozzászokás vagy az élet rövidségének a gondolata — emeli a türelmetlenséget. Ezzel szemben kevés az olyan szubjektív tényező, amely ellensúlyozza a türelmetlenséget. Így pld. a halál után hátrahagyandókról való gondoskodás. Tehát minden egyes gazdálkodó alanynál kialakul egy szubjektív „türelmetlenségi ráta” (rate of impatience), amely mindenkinél különböző nagyságú. Minthogy azonban van olyan piac, amelyen jelenlegi javak cserélődnek ki jövőbeli javak ellenében, rendszerint pénz és más fizetőeszközök alakjában, ezen szubjektív türelmetlenségi rátáknak mintegy sok komponensként való hatása alatt, kialakul egy objektív eredő: a kamatláb.

Fisher tehát, amint láttuk, összefüggést konstruál a szubjektív türelmetlenség, a várható jövedelem és a befektetés között. Ezen tényezők pedig kölcsönhatásban állanak egymással. Ehhez képest közelebbről három jelenség csoport kölcsönhatása határozza meg a kamatlábat.

1. A kilátásban levő jövedelem attól függ, hogy a gazdálkodó alany a kínálkozó befektetések (investment opportunity) közül melyiket választja. T. i. minden gazdálkodó alany, aszerint, hogy miképpen fekteti be a munkáját és más javait, választhat magának a számára bizonyos korlátok között hozzáférhető jövedelmek közül. Minthogy azonban kockázat mindenben van, a várható jövedelem is többé-kevésbé bizonytalan lesz. Mindenki olyan jövedelmet igyekszik választani, amelynek a jelenlegi értéke a legnagyobb. Ebből mármost az következik, hogy a befektetéssel elérhető és a költségek levonása után fennmaradó legalacsonyabb, vagyis a „határnyereségi ráta” (marginal rate of return), amelyért még érdemes volt befektetni, egybeesik a piaci kamatlábbal. Minthogy azonban a kockázat itt sem hagyható figyelmen kívül, a határnyereség és a kamatláb között nem éppen egyenlőség mutatkozik, hanem a határnyereségi ráta azon kamatláb közelébe tendál, amely az illető befektetés kockázati fokának megfelel.

2. Tapasztalati tény, hogy minden gazdálkodó alany szubjektív türelmetlenségi rátája aszerint alakul, hogy milyen jövedelemre tett szert az előbbieket értelmében választott befektetéssel. Az így kialakult türelmetlenségi foka szerint pedig minden gazdálkodó alany vagy kölcsön igénybevételeivel, vagy ellenkezőleg kölcsönnyújtással módosítja a várható jövedelmét a neki legmegfelelőbb módon. T. i. ha kisebb az ő türelmetlenségi rátája mint másoké, illetve mint a piaci kamatláb, akkor kölcsönt ad, ha pedig nagyobb az ő türelmet-

lenségi rátája, mint a piaci kamatláb, akkor kölcsönt vesz. Ehhez képest, tekintetbe véve a sohasem mellőzhető kockázatot, a mi gazdálkodó alanyunk türelmetlenségi rátája hozzá igyekszik simulni a piacon kialakuló azon kamatlábhoz, amely az ő általa választott befektetéssel járó kockázatnak megfelel.

3. A kamatláb a piacon olyképpen alakul ki, hogy egy időelemben a kölcsönt igénybe vevők jövedelmében mutatkozó szaporulatok összege — az egész gazdálkodó társadalomban — egyenlő a kölcsönt nyújtók jövedelmében jelentkező levonások összegével. Másfelől: amikor az egyes gazdálkodó alany egy bizonyos időpontban kölcsönt vesz igénybe, többlet mutatkozik az ő jövedelmében; ez a jövedelemtöbblet pedig egyenlő azon levonás jelenlegi értékével, amely egy későbbi időpontban, t. i. a kölcsön visszafizetésekor keletkezik az ő jövedelmében. Kockázat nélkül azonban nincs befektetés. Az adós fizetése képtelenné lehet és nem fizeti vissza a kölcsönt. Ekkor felborul az az egyenlőség, amely az előbb az igénybe vett kölcsön és a visszafizetésének a jelenlegi értéke között még fennállott.

Igy alakul ki, mint végtelenül sok apró köből a mozaik, *Fisher* elgondolásában a kamat jelensége.

Vessünk azonban néhány pillantást arra is, hogy milyen szerepet szán *Fisher* a jövedelemnek és a tőkének a gazdasági életben. Hiszen a várható jövedelmet és a tőkét a kínálgató befektetési alkalommal kapcsolatban kiválóan fontos tényezőkként mutatta be nekünk az előbb vázolt kamat elméletében. A jövedelem *Fisher* fogalmazásában: „egy árama a hasznosságoknak, amely egy bizonyos időtartamon keresztül folyik“ (a flow of services through a period of time). A tőke pedig: „egy bizonyos időpontban fennálló vagyontömeg“ (a stock of wealth existing at an instant of time). A kamat szempontjából azonban mindkettőnek az értékét kell vizsgálnunk; szóval a jövedelem értékét és a tőke értékét. A tőke értéke pedig *Fisher* szerint sohasem önálló létező, hanem mindig csak a vele elérhető jövődöbéli és bizonytalan jövedelemből határozható meg kapitalizálás, eszkomptálás útján. Semmiféle befolyása nincsen — mondja *Fisher* — a múltban rááldozott költségnek a tőke értékére, hanem az mindig csak a bizonytalan jövődöbéli jövedelemtől függ.

A szerző tehát megfosztja jelentőségének egy nagy részétől a költség fogalmát. Tanítása azonban csak akkor volna teljességgel helytálló, ha sikerülne azt is bizonyítani, hogy a költség semmiképpen, még kölcsönhatás formájában sem befolyásolja a jövedelmet. De mitől függ a jövedelem nagysága? Kétségtelenül a piaci áralakulástól. Már pedig az áralakulást — és ennek folytán a jövedelmet — nemcsak a kereslet határozza meg, hanem in the long run éppen úgy érezteti a hatását a kínálat, vagyis a termelés költsége is. Azt természetesen mi sem tagadjuk, hogy a kilátásban levő jövedelem is visszahat — éppen a *Fisher* által kiemelt kapitalizációs számítás formájában — arra, hogy milyen termelési költségekre határozzuk el magunkat, vagy más szóval, milyen befektetésbe menjünk bele. De *Fisher*-nek azon állítása, hogy az egyszer már feláldozott termelési költséget egyszerűen a fonds perdu kell dobni, feltétlenül követendő irányelv ugyan egy óvatos magángazdasági politika számára, de közgazdasági szempontból mégis csak jelentékeny elferditése a valóságnak.

Amint láttuk, a szerző kamatelméletében fontos szerep jut a türelmetlenségnek. Ez pedig — *ceteris paribus* — a gazdálkodó ember jövedelmének az alakulásától függ. Jövedelem alatt *Fisher* azonban nem az egyes magángazdaság jogilag védett körébe, vagyis a magántulajdonába belépő jószág mennyiséget érti, hanem a jövedelem élvezése — pld. lakás-, ételszükséglet kielégítése, mozilátogatások stb. — *nyomán fellépő pszichikai kielégülést* (enjoyment income consisting of agreeable sensations and experiences). Csak a tényleg élvezett jövedelem érezteti itt a hatását és egészen mindegy az, hogy a gazdálkodó alany a neki jogilag járó jövedelmén felül költekezett-e vagy pedig ellenkezőleg meg is takarított belőle. Mint-hogy a türelmetlenség pszichikai mozzanat, érthető, hogy ennek magyarázatánál egy másik pszichikai és szubjektív mozanatra, t. i. a jövedelem élvezetére kellett támaszkodnia. De másfelől, minthogy a jövedelem élvezete nem mérhető össze más emberével, — a kommenzurabilitásra pedig, amint láttuk, szükség van — *Fisher* kénytelen volt ezen jövedelemélvezet helyett ennek *költségeit*, vagyis az azzal járó kiadások fogalmát behozni elméletébe. A jövedelem tehát csak akkor lesz „igazi jövedelemmé”, ha elköltjük. Ebben az értelemben szerepel mindig elgondolásában a jövedelem. Nem tartjuk szerencsésnek ezt a terminológiát, mert objektív irányban kevésbé éles, mint az „egy magángazdaság jogilag védett körébe belépő jószágmennyiség”-gel meghatározott jövedelem fogalma, tekintve, hogy saját tulajdon és más tulajdona között élesebb a határvonal, mint kiadás és befektetés között. A szubjektív mozzanat, t. i. a pszichikai kielégültség pedig a mi általunk előnybe helyezett jövedelemfogalomnál is époly jól érvényesülhet. Vagy talán nem kelt a megtakarított jövedelem tudata legalább is olyan pszichikai kielégülést, mint egy hitelbe vásárolt estélyiruha hordása?

Fisher kamatelméletét, amelyet ismertetésünk elején vázoltunk, *árelméletnek* kell tekintenünk és mint ilyet kell méltatnunk. Annak az árnak a törvényszerűségeit tárja elénk, amelyet a jelenlegi javak érnek el a jövőbeli javak felett. *Fisher* Böhm-Bawerk nyomdokai-ban haladt tovább és érdemét abban a mesteri egyszerűségben és világos kifejezőmódjában látjuk, amellyel ezt a rendkívül nehéz problémát teszi számunkra hozzáférhetővé. *Neményi Endre.*

Brauer Theodor: Der moderne deutsche Sozialismus.
Freiburg, 1929. 400 p.

A könyv első része a szocializmus lényegével foglalkozik. A szocializmus szerinte a jelen kritikájából adódó társadalmi perspektíva, amely az osztály nélküli társadalmat tekinti végcéljának. Ez a meghatározás magában foglalja mindazt, ami szocializmus és kizárja belőle, ami nem az. Ezután Marx ismertetése következik, majd a marxizmus revizionista bírálata és a háborús események, valamint a szocializálási kísérletek kudarcának hatása a szocializmus fejlődésére. „A ma tudományos szocialistái” cím alatt ismerteti Emil Lederer és Eduard Heimann működését és a „marxizmus továbbfejlesztése” cím alatt az ökonómiai imperializmus tanait. Itt főleg Luxemburg és Sternberg Fritz nézeteit tárgyalja.

A könyv második részét a szocializmus világnézeti vonatkozásainak szenteli. Itt a marxizmus filozófiai alapjaival és a vallásos szocializmussal foglalkozik.

A harmadik részben a szerző összefoglalja álláspontját, amely általában már az előbbi fejezetekből is kitűnik. Itt konkrét javaslatokat is találunk a szociális problémák megoldására.

Bár a könyv a szocializmust ökonómiai szempontból is tárgyalja, a súlyt mindenképpen a világnézeti kérdésre helyezi, még ott is, ahol az ökonómiáról van szó. Az a nézetünk, hogy az ökonómiai anyag gyengébb is a műben, mint a világnézeti. Így meglepetésként hat ránk Tugan-Baranowszky és Bernstein teljesítményének csekély értékelése és az, hogy Hilferdinget, aki pedig a német marxizmus egyik legkiválóbb gazdasági teoretikusa, alig említi. Ezzel szemben Luxemburgban a marxizmus továbbfejlesztőjét látja. Bármily természetesnek bizonyult bizonyos vonatkozásokban az ökonómiai imperializmus tana, Luxemburg elmélete teljesen hibás, amit a szerző nem érzékeltet megfelelően. Ennek okát azonban éppen abban kell keresnünk, hogy Brauer előtt a világnézet fontossága lebeg.

A szerző szépen ábrázolja, hogy a német szocializmus fejlődése folyamán miképpen távolodott el Marx abszolút szocializmusától és hogy mennyire nem kielégítő a szocializmus világnézete. A háború nem opportunisták okokból birta rá a szocialistákat a német nép küzdelméhez való csatlakozásra, hanem mert a háború közelebb vitte őket a való élethez, amelyből őket a marxizmus kiszakította. A szocialista világnézet válságából fakadt a vallásos szocializmus mozgalma. Ezt a mozgalmat a német hivatalos szocializmus legnagyobb ellenségének tekinti és az ellene való harc a pártsajtót erősen igénybe veszi. Brauer fontosnak tartja, hogy a vallásos szocializmus ne hozzon áldozatokat a szocializmusnak a keresztény eszme rovására.

Végeredményben nincs értelme annak, hogy az emberek igaz akarását „szocializmusnak” nevezzük, mert ami a szocializmusban maradandó érték, az azonos a keresztény közösség eszméjével. Azonban nem lehet a marxizmust letűntnek tekinteni, mint ezt Müller zürichi professzor teszi. A marxizmus még mindig a modern szocializmus alapja. A marxizmus egyes tételei tarthatatlanok (pl. a munkaértékelmélet) és mégis bizonyos összperspektívái ellenállhatatlanoknak bizonyulnak. A kapitalizmus valóban súlyos társadalmi ellentéteket teremtett és a tulajdon, a család és a hivatás válságát okozta. Ezek megmentésére Brauer konkrét javaslatokat tesz.

A földtulajdont mindenki számára hozzáférhetővé kívánja tenni. A kisiparban természetes, hogy a kisiparos tulajdonosa a termelési eszközöknek. A tulajdon igazi problémája azonban a nagyiparban kezdődik; itt biztosítani kellene, hogy a munkások előnyös feltételek mellett szerezhessenek részvényeket. A vállalkozás egyébként szabad maradna, amennyiben nem ellenkezik a közérdekkel. De Brauer látja, hogy éppen az utóbbinak az ellenőrzése okozza a legnagyobb nehézséget. Azt reméli azonban, hogy a közszellem nevelése ezt a nehézséget enyhíteni fogja.

A család megmentésére ki akarja kapcsolni az asszonyt a pénzkeresésből. Ez annál is inkább szükséges, mert másképpen az ipari tartalékseregek képződése még Marx elképzeléseinél is nagyobb arányú lesz. Mi ennek a javaslatnak a kivihetőségét nem látjuk egyszerűnek.

A hivatás megmentésének kilátásai már kedvezőbbek. A német

Dinta (Deutsches Institut für technische Arbeitsschulung) és az amerikai „related cycles of work“ javaslat, amelynek megvalósítására Ford külön irodát tart fenn, mutatják, hogy a kapitalizmus a részindividuum fölemelésére törekszik. Ezzel szemben éppen a szovjet kultuszt csinált a gépből.

Kellemesen hat a világnézeti súlyos kérdésekben a könyv objektív hangja és a teljes igazság megismerésére való törekvése.

Lipták László.

Tagán, Galimdsán: Oroszország valutája a háboru alatt és háboru után. Budapest, 1929. 112 p. (Közgazdasági Könyvtár, 8. köt.)

Elster, Karl: Vom Rubel zum Tschervonjez. Zur Geschichte der Sowjet-Währung. Jena: Fischer, 1930. VIII, 316 p.

Tagán munkája magyar nyelven ugyanazt a problémát teszi vizsgálat tárgyává, mint *Elster* egy évvel később megjelent háromszor olyan hosszú könyve. *Elster* már előszavában közli, hogy *Katzenellenbaum* és *Jurovskij* orosz írók tanulmányaira támaszkodik műve megírásánál; feltehető, hogy *Elster* e két szerző tanulmányait összevonva németre átdolgozta és kiegészítette, miután munkája a feldolgozás rendszerében, következtetéseiben és megállapításaiban egyezik *Tagán Galimdsán* munkájával. *Tagán* munkája is nyilván elsősorban ezek alapján íródott, bár *Tagán* a fenti két orosz szerző munkáinak alapvető jelentőségét, művének elkészítésénél, bár hivatkozik rájuk, nem emelte ki annyira, mint azt *Elster* tette. *Tagán* munkája tartalmilag jóval szerényebb keretek között mozog *Elster*énél, a gazdasági élet egyes ágazataiban mutatkozó jelenségekre, azok pénzügyi összefüggéseire és kihatásaira nem tér ki és összbenyomásában az író csekélyebb önállóságának érzetét kelti azon olvasóban, aki *Elster* könyvét is ismeri. Ha *Tagán* munkáját mégis közgazdasági irodalmunk nyereségének tekintjük, annak oka, hogy az orosz viszonyokat behatóbban tárgyaló és különösképp az orosz pénzügyek alakulását feltáró magyar munka nincsen s így műve hézagpótló szerepet tölt be.

Elster tanulmányában a fősúlyt az 1914. évvel kezdődő időszakra fekteti, a rubel addigi történetét munkájának bevezető részében csak vázlatosan ismerteti s mingyárt rátér a valuta sorsára a háboru alatt.

Oroszországban az infláció útját az 1914 július 27-i (augusztus 9-i) valutatörvény azon rendelkezése nyitotta meg, mely felhatalmazta az orosz állami bankot, hogy az állam adósságleveleit a háboru folytatásához szükséges összegek mértékében diskontálhassa. Az állami bank a mindenkori aranyfedezeten felül addig maximálisan 300 millió rubel értékű hiteljegyet adhatott ki; a törvény ennek keretét 1.5 milliárd rubelre emelte, de 1916 decemberében már 6.5 millió rubelnél tartott. De nem így a hiteljegyek tényleges összege, melyekből a februári forradalom kitörésekor 9.950 millió volt forgalomban, amivel szemben a bank aranykészlete 1.476 millió rubelt tett ki; a törvényes kibocsátási keretet tehát 2 milliárdal haladták volna meg, ha *Bark* orosz pénzügyminiszter fel nem

találta volna a „külföldön levő arany“ elnevezésű fedezetet, mely az 1917 január 1-i bankkimutatásban 2.150 millió rubellel szerepelt. Ez azonban nagy részében egyáltalán nem volt arany, hanem az angolok által soha nem folyósított, azon célból nyújtott fontkölcson, hogy az hiteljegyek fedezésére szolgáljon.

A cári uralmat felváltó forradalmi kormány szükségleteinek fedezésére még fokozottabban vette igénybe az állami bankot s az októberi forradalom kitörésekor már 18.917 millió értékű hiteljegy volt forgalomban, ami mellett a rubel vásárlóértéke 1913-al szemben 10 kopekre süllyedt.

Az 1918 március 3-i Brest-Litowski béke alapján Oroszország kivált a hadviselő felek sorából, hogy a bolsevista eszmék győzelmét a belső és külső ellenség ellen vívott hosszú és véres harcok árán megvalósítsa. A szovjetgazdálkodásra való áttérés első teendői között volt a hosszulejáratu államkölcsonök nullifikálása, mely alól csupán a „szabadság kölcson“-t, maximálisan 100 rubel névértékig és az állami bank birtokában volt rövidlejáratu államadósságokat mentesítették, egyben ezeket törvényes fizetési eszközöknek deklarálták. A szovjet a budget-deficitet 1918/20-ban hiteljegyek kibocsátásával fedezte, amelyek forgalomban volt összege 1918-ban 31.1, 1919-ben 166.4 és 1920-ban 1055.6 milliárdra rugott. A szocializált bankok helyébe lépett orosz szocialista föderatív szovjet köztársasági népbanknál összpontosultak az összes bankügyletek, amelyek karaktere a gazdálkodás átalakulása folytán teljesen megváltozott s egyetlen, folyton fejlődő üzletága a fedezetlen hiteljegyek kibocsátása volt.

1920-ban a szovjet-kormány új fizetési eszközt konstruált, mely már elnevezésében sem tartott igényt arra, hogy értékmérőnek tekintsek: az „elszámolási jegy“, az eszmének megfelelően a pénzforgalmat kikapcsolandó, az áruforgalomnak csupán technikai segédeszköze volt, amelyet a költségvetési és számvevőségi igazgatás állítottatott elő. Ezen fizetési eszköz mellett azonban még mintegy 2181 különböző „pénz“ volt a szovjet-unió területén forgalomban, melyek mindegyike rubelről szólt. A mi „kék pénzünk“-höz hasonlóan megvolt az oroszoknál is a „cári rubel“, „dumarubel“ és a „kerenki“ (a Kerenskij-kormány pénze), melyek nagy ázsióval birtak. A „háborus kommunizmus“ rendszerének elterjedésével mindinkább a természetbeni javak cseréje lépett a pénzforgalom helyébe, ami Marx „pénznélküli gazdálkodása“-nak kényszerű megnyilatkozása volt s ez az aktuális probléma akkor valóságos irodalmat teremtett Oroszországban.

A Szovjet-Unió gazdasági életét alapjaiban megrázkódtatta a háborus gazdálkodásról a békegazdálkodásra való áttérés. Miután a természetbeni cseregazdálkodás fiaskóval járt, szükséges volt az állami üzemeket s az államháztartást a pénzgazdálkodásra berendezni, amihez járult a piac fokozódó pénzkövetelése is. 1921-ben visszaállították a törvényes fizetési eszköz korlátlan birtoklásának jogát, a kis üzemeket visszaadták tulajdonosaiknak s megengedték, hogy azon üzemek, melyeket nem az állam lát el nyersanyaggal, a piacot szabadon felkeressék. Új gazdaságpolitika indult meg s ezzel a harc a budget egyensúlyba hozatalára. A szocialista szovjet köztársaságok uniója 1921-ben életrehívta az új állami bankot (Moszkvában), amelynek feladatköre a régi állami bankkal egye-

zett, kibővitve a pénzforgalom helyreállítására irányuló intézkedések keresztülvitelével. Rendelkezésre bocsátatott 2 trillió szovjetrubel, mely a kiutalás napján (1921 október 12) 50 millió, a felvétel napján (1921 november 16) 14 millió háboru előtti rubellel volt egyenértékű. Alaptőkéjét megvédendő, a bank 12—18%-os havi kamatra folyósított hitelt, azonban csak további különböző intézkedések bevezetése után volt képes számításait némiképp megtalálni; később áttért az aranyalap számításra. A bankjegykibocsátás jogát a bank csak 1922 októberében kapta meg s novemberben jelentek meg első jegyei a „cservonyec“ egységre kiállítva. Az új valutát az 1899. évi törvény definiálta s 10 aranyrubellel egyenértékű. A bankjegyek szövege a teljes fedezetet s — rendeletre — az aranyra való beváltását garantálta. 1924 január 1-én 23.716 millió cservonyec volt forgalomban; ugyanakkor a bank nemesfém- és valutakészlete 14.349 millió cservonyec volt.

Az új pénz mellett egyelőre forgalomban maradt állami pénzjegyek névösszege ugyanakkor 178.510 trillió rubelt tett ki (1922 július 1-én 320.497 milliárdot), mely a cservonyec-rubel akkori árfolyamában 85 millióra (8.5 millió cservonyec) rugott; a forgalomban tehát összesen 322 millió cservonyec-rubel volt, mely értékének 73.7%-ban már az új valutáról szólt. A pénzügyi reform sikeres keresztülvitelét megnehezítette, hogy a további inflációtól egyelőre még nem lehetett eltekinteni. A cservonyec és a szovjetrubel parallel futottak s egymáshoz való viszonyukat az állami bank akként szabályozta, hogy a számítás alapjául az angol fontot tette s devizakészletére támaszkodva igyekezett a cservonyec intervalutáris árfolyamát a font sterlinghez 1:0.9458 arányban tartani. Ez sikerült is. Hátránya volt az új pénzegységnek nagy értékegysége, ami elterjedését — főleg vidéken — nagyon hátráltatta. A parallellvaluta tarthatatlansága azonban hónapról-hónapra világosabban mutatkozott s 1924 elején az állami pénzjegyek agóniája mind szembetűnőbbé vált. A szovjetrubeltől mindenki sietve igyekezett megszabadulni.

De az addig elért eredmény jelentős volt: a „háborus kommunizmus“ megszűnt, visszatértek a pénzgazdálkodásra, a mezőgazdaság által addig beszolgáltatandó volt természetbeni adó pénzzadóvá változtatott, áttértek az aranyszámításra s bevezették a cservonyect, mely tartotta árfolyamát; a termelés emelkedett s az állam pénzügyei is némiképp megszilárdultak.

Az 1924. évi valutareform a dekrétumok sorozatán nyugszik, melyek aranyrubeles alapon „állami kincstári jegyek“ kibocsátását, az állami pénzjegyek nyomásának megszüntetését és a meglevő készletek megsemmisítését, ezüst- és rézpénz kiadását, az állami pénzjegyeknek meghatározott árfolyamon való beváltását s azoknak 1924 június 1-el történő teljes érvénytelenségét rendelik el.

Az új valuta részletes vizsgálata alapján megállapítható, hogy az, miután a külföldi valutákkal szemben teljesen elzárt s árfolyamát az állam — a termelés és külkereskedelmi forgalom mértékének, a belföldi piac és részben az ár szabályozása folytán is — önhatalmulag állapíthatja meg, fémhez nem kötött, tehát szabad valuta és feladatának megfelelően eszközölt felhasználása az árutermeléssel összhangban történik. Megszilárdulása lehetővé tette a mezőgazdaság technikai tökéletesítését és szép fejlődésnek indította az ipart, főleg azon ágakban, ahol a külföldi nyersanyag mellőzhető.

Háboru előtti rubeleekben kifejezve az ipari termelés az 1921/22. gazdasági év 850 milliójáról 1928/29-ben 7.630 millióra emelkedett s az államnak szép bevételeket nyújt. Külkereskedelmi mérlege azonban még passzív s az 1928/29-el záródott 5 utolsó évben összesen 348.4 millió rubelt tett ki.

Igen érdekesek a könyv fejtegetései mindazokról a problémákról, melyek az orosz államháztartásban — eltérőleg a többi államokétól — megnyilatkoznak.

Elster eseményeket regisztrál és összehasonlításképp tanulmányának egész folyamán párhuzamot von az orosz és a német valuta- és pénzügyek 1914 óta történő alakulásával. Az új orosz pénzrendszer bírálatától tartózkodik és az azzal kapcsolatos elméleti kérdések fejtegetésébe sem bocsájtkozik. Nagy és hálás munkát végzett a szerző, amikor a szovjet pénzügyi és gazdasági viszonyainak igen érdekes és tanulságos, s általában alig ismert részleteit megírta.

Brunner Vilmos.

Hantos Elemér: Das mitteleuropäische Agrarproblem und seine Lösung. Berlin, Organisation Verlagsgesellschaft 1931. 96 l.

Van-e valami olyan földrajzi, ethnográfiai, vagy gazdasági *egység*, amelyet *Középeurópának* lehet nevezni? Van-e olyan egyformaság nyelvben, vallásban, kultúrában, civilizációban azok között az országok között, melyek az Elbe torkolatától a Duna torkolatáig terülnek el Európában, hogy „Középeurópa“ gyűjtőnévben lehetne azokat összefoglalni? *Mitteleuropa* nem földrajzi megjelölésként, hanem gazdasági egységként tulajdonképpen Naumann kigondolása a világháború alatt, amellyel a háború utáni idők előrehaladtával kezdenek megint behatóbban foglalkozni, sőt kiterjeszteni annak képzeletbeli határait. Mert Németországon, Ausztrián és Magyarországon kívül Jugoszláviát, Romániát, sőt Lengyelországot is ebbe a gyűjtőnévbe szorítják bele, holott ezeknek az országoknak jó részét már igazán nem köti egymással még a közös mult, tradíciók, barátság sem össze. Ha nem fikció az egész „Középeurópa“, akkor mesterséges fogalomalkotás, melyben az egyes országok alig alkothatnak egy *commonwealth*-et, mert gazdasági érdekeik sok ponton keresztezik és kevesebb ponton fedik egymást. Valami európai szolidaritásról talán még inkább lehet beszélni annak az egy természetes közösségnek a fonalán, hogy a fehérember uralma itt félévezréddel öregebb, mint az Atlanti és Csöndes óceán partjain elterülő hemiszférán. De nagyobb különbséget és kisebb érzelmi, meg anyagi közösséget Európán belül már alig lehet elképzelni, mint amilyen a rajnavidéki nagyipar és a hercegovinai paraszt, vagy a tiroli almok és a havasföldi bojárgazdaságok között van.

Hantos Elemérnek „Das mitteleuropäische Agrarproblem und seine Lösung“ címen most megjelent tanulmánya azonban mégis nagy figyelmünkre méltó, mert alapos tudással és a matéria teljes birtokában foglalkozik azzal az agrárproblémával, amely a mi problémánk is. Hantos Elemér, mint a *Mitteleuropa Institut* magyarországi elnökségi tagja „középeurópai“ szemszögből tárgyalja ezt a kérdést és munkáján keresztül sok fontos statisztikai adattal, az

ő nagy tudásával és a nemzetközi tárgyalások anyagával ismerkedünk meg. „Középeurópa“ az új fogalmazás szerint Németország, Ausztria, Magyarország, Lengyelország, Románia és Jugoszlávia területeiből áll annak az „Ergänzungsverhältnis“-nek, egymást kiegészítő viszonynak alapján, melyet Hantos így exponál: „A legfontosabb élelmezési és takarmányozási cikkek szükségleteinek és fedezésének szembeállítását mutatja, hogy a termelés és fogyasztás Középeurópa államaiban feltűnő egyensúlyban van“. Ez a megállapítás a főpillérje Hantos fejtegetéseinek és az agrárproblémák középeurópai alapon tervezett megoldásának. De ez a megállapítás véleményünk szerint azért nem bírja el a reá rakott terheket, az agrárprobléma megoldását, mert az egyensúly Mitteleuropa agrártermelése között egyfelől és mezőgazdasági terményekben való fogyasztása között másfelől talán tényleg megvan bizonyos mértékig, de hiányzik az agrárállamok *nyersterménykinálata* és *iparcikkfogyasztása* között. Az agrárprobléma megoldására az olyan viszonylat sokkal hathatósabb lehetne, melyben az agrárországok nyersterményfeleslege és ipari behozatali szükséglete lenne egyensúlyban. De éppen Hantos mutat rá, hogy Németország kivitele Magyarországra, Romániára és Jugoszláviára összes kivitelének 3.7 százaléka; elenyészően csekély tehát más országokba irányuló 96.3 százalékaival szemben. Németországot a keleti és délkeleteurópai államok el tudják látni gabonával, de igen kis mértékben tudják ellátni ipari rendelésekkel és ezzel nem tudják megszabadítani gondjaitól még annyira sem, mint a tengerentuli országok, amelyek ugyancsak tudják szállítani a szükséges búzát, de emellett nagyobb mennyiségben képesek átvenni az ipari cikkeket is. És ez éppen a legnagyobb nehézsége a középeurópai alapon tervezett megoldásnak, amivel Hantos persze tisztában van, mert közelfekvőnek jelzi tanulmányában azt, hogy „Németország a tervezett preferenciális vámrendszerből kimarad és ezáltal az agrárállamok legjelentékenyebb fogyasztója és a kombináció legerősebb támpontja eszik.“ De ami Németországnak kiválása után még maradna, az már nem volna Középeurópa, hanem — mint Hantos mondja — „az utódállamok kibővült osztrák-magyar monarchiája“, reánk nézve — ezt mi mondjuk — rendkívül megrosszabbodott formájában, mert Romániával és Jugoszláviával együtt kellene küzdenünk az ugyancsak szűkre szorult osztrák és cseh piacokért, ahol a *valóságos* osztrák-magyar monarchia korában csaknem egyedüluralkodók voltunk.

Azokon a jegyzőkönyveken és határozatokon keresztül, melyeket Hantos munkájában közöl és az ő szakavatott kalauzolásával eljutunk azután azokhoz a konferenciákhoz, melyek a középeurópai agrárkrizissel foglalkoztak. A bukaresti első és második konferencián, a varsói agrárkonferencián, a belgrádi tanácskozáson és a második genfi konferencián a preferenciális vámok alkották a megbeszélések és határozatok tengelyét, „függővé téve ezt a megoldást azoknak az országoknak beleegyezésétől, melyek a legtöbb kedvezményt élvezik“ és ezzel a gyakorlati megvalósítás lehetőségétől eltérítve azt. Gyakorlati irányu határozatokat hozott a belgrádi konferencia, amely a magyar, jugoszláv és román gabonaexportintézmények létesítésére, ezeknek egy központi irodában való együttműködésére vonatkoznak, megállapítván, hogy az együttműködésnek 1931 július 1-én kell kezdetét vennie.

A német-osztrák vámunió terve és a római buzakonferencia határozata azonban egész új helyzetet teremtett a közép-európai országok agrárproblémáinak megoldására vonatkozó lehetőségek tekintetében is.

Hantos Elemér könyve mindenestre érdekes, ha nem éppen minden vitán felül álló szempontból tárgyalja is Európa azon részének agrárproblémáját, melyben mi is vagyunk. Azok a statisztikai adatok és különösen azok a diagrammok, melyek a tárgyalt országokra vonatkoznak, igen tanulságosak és hasznosak lehetnek az agrárproblémák megítéléséhez, még ha elvonatkoztatjuk is azokat egy „közép-európai“ megoldástól.

Eber Ernő.

Neuling, Willy: Deutschlands Wirtschaftserfolg 1924—29. Theorie und Praxis volkswirtschaftlicher Erfolgsrechnungen. Jena, Gustav Fischer, 1931. 142. l.

A közgazdasági mérleg gondolata már régebbi keletű s a legkülönbözőbb összefüggésekben hangoztatják, hogy a gazdasági helyzetnek megítélése szempontjából ma már sem a kereskedelmi, sem a fizetési mérlegnek, hanem csupán a közgazdasági mérlegnek van jelentősége. Ez az utóbbi döntő fontosságú a legkülönbözőbb gazdaságpolitikai kérdések megítélésénél is, amelyek közül elég a külföldi hitelek igénybevétele gazdaságosságának fontos s az utolsó időben sokat vitatott kérdésére utalni. Az, hogy a közgazdasági mérleg inkább követelmény maradt és nem vált valóssággá, egyrészt arra vezethető vissza, hogy a közgazdasági mérleg fogalmát nem sikerült megfelelő pontossággal körülhatárolni, másrészt pedig arra, hogy egyetlen országra nézve sem sikerült a mérleget számszerűleg összeállítani. Ezért meg kellett elégedni a nemzeti jövedelem és a nemzeti vagyon becsléseivel, mely becslések már azért sem teljesen kielégítőek, mert többnyire nem lehet őket rövidebb időközökben megismételni s így nem lehet azt megállapítani, hogy rövidebb időközökben a nemzeti jövedelem és a nemzeti vagyon összességüként miként változik.

A közgazdasági mérleg problémája N. dolgozatával lényegesen közeledett a megoldása felé. A dolgozat elméleti része viszonylag kevés újat nyújt, az alkalmazott részben azonban Németország közgazdasági mérlegét rendkívül érdekes statisztikai összeállítások segítségével világítja meg. N. a közgazdasági mérleget egészen magángazdaságilag fogja fel és állítja össze. Részletesen összeállítja azt, hogy az állam és a közületek, a tisztviselő- és munkásosztályok, a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem, a közlekedési vállalatok, a tőkésosztály, a szabadfoglalkozásuak osztálya, a bankok és a külföld mely összegeket és mely forrásokból vett be a szóbanforgó hat esztendő mindegyikében és mely összegeket mely célokra költött el. N. tudatában van annak, hogy adatai nem teljesen pontosak s a legtöbb esetben a hibahatárt is fel próbálja becsülni. Ezek a hibahatárok természetesen még eléggé távolesnek egymástól és ezért a számadatok idézése nem látszik célszerűnek. A munkára azonban, mint értékes gazdaságstatisztikai műre, nyomtatékosan fel kell a figyelmet hívni. A könyvben természetesen a

pénz értékváltozásával kapcsolatos nehézségek, melyek minden könyvelési munka eredményét is befolyásolják, nincsenek tekintetbe véve. Ez, miután a nemzeti vagyonosságról és jövedelemről van szó, ebben az esetben súlyosabb hiba, mint a magángazdasági számadásoknál. Érdekes, hogy a nemzeti vagyonosság megállapításánál az emberi munkaerőt is értékeli. Ezt igen cinikus formában teszi, amit már a vonatkozó fejezet címe „Menschenanlage“ is bizonyít. A népesség szaporodására vonatkozólag azután a következő megjegyzéseket teszi:

„Diese unter ganz anderen Voraussetzungen „angefangenen volkswirtschaftlichen „Ersatz“, bzw. „Erweiterungsbauten“, die vielleicht z. T. vermehrte unwirtschaftliche Vermögensbildung, z. T. neues „Menschenkapital“ bedeuten, verschlingen einen grossen Teil des von der Nation erzielten Roh-, bzw. Reinüberschusses (um ihn später in Arbeitsleistungen wieder von sich zu geben), ohne dass der Zwangscharakter dieser Investitionen beseitigt oder gemildert werden kann. Denn weder juristisch, noch moralisch ist es möglich, die begonnene Aufzucht wieder aufzugeben, den Nachwuchs ins Ausland zu verkaufen oder abzuschlachten, ganz abgesehen davon, dass bei der letzteren Methode auch die bisher in die so vorbereitete Geschäftserweiterung hineingesteckten Werte fast völlig verloren wären.“ (97. l.)

A munkaerők értékének ezen figyelembevétele teszi meglepővé, hogy N. a nemzeti vagyon kiszámításának kísérleteit helytelen kritikai megjegyzésekkel kíséri. A nemzeti vagyon és jövedelem egymás mellé állításából ugyanis azt a következtetést vonja le, hogy a nemzeti jövedelem akár magas százalék melletti tőkésítése esetén is a rendszerint kimutatott nemzeti vagyonértékeknél jóval magasabb számadatokhoz jutunk. Ez a következtetés azonban helytelen. A két szám ilyen formában nem helyezhető egymással kapcsolatba, miután a nemzeti jövedelem részben emberi munka eredménye s így a nemzeti jövedelem részben a tőkeértékektől független termelési tényezők közreműködésének köszönhető. *Varga István.*

Eliacheff, Boris: Le Dumping Soviétique, Paris. Marcel Giard 1931. 220 l.

Alkalmasabb időben könyv nem jelenhetett meg. Az egész világ élénken foglalkozik a szovjetdumpinggel, amelyet már a világ-gazdasági válság egyik okául is felszoktak sorolni. A szovjetdumping nemcsak abból a szempontból veszedelmes, hogy az európai piacokon zavarokat idéz elő, hanem azért is, mert káros propagandát jelent a szovjet gazdasági rendszere mellett. A laikusok abból a tényből, hogy a szovjet az árukat sok esetben az európai árnívó alatt dobja piacra, arra következtetnek, hogy gazdálkodási rendszere eredményesebb, mint a tőkés gazdasági rendé. Ez a könyv igen alkalmas arra, hogy a dumpingből az orosz gazdasági rendszerre vonható kedvező következtetéseket semmivé tegye, mert világosan bebizonyítja, hogy a szovjetdumping egészen speciális körülmények következménye és távolról sem jelenti, hogy az orosz termelés olcsóbb, mint az európai országokban a magánvállalkozóké.

Eliacheff, aki eredeti orosz adatokra támaszkodva írta meg könyvét, kimutatja, hogy a szovjet kényszerhelyzetből dobja piacra

oly olcsón az árukat. Külföldi kölcsönt nem kap, legfeljebb áruhitelt, amelyet viszonylag hosszú időre bocsátanak rendelkezésére és ezekből az áruhitelekben származó orosz váltóknak kifizetése csak úgy történhetik meg, ha a szovjet külföldi devizát szerez. Külföldi devizát pedig másképpen nem szerezhethet, mint áruexport útján. Ennek következtében, amikor a szovjetnek nagyobb összegű váltókat kell beváltania, nem tehet mást, mint hogy az arra szükséges devizákat a kivitel forszírozásával szerzi meg, mert jól tudja, hogy ha csak egyszer nem tesz eleget kötelezettségének, hitelképességét mindörökre tönkretette. Amikor a piac máról holnapra nagyobb mennyiségű orosz árut nem tud felvenni és a szovjetnek minden körülmények között külföldi fizetési eszközt kell szereznie, nem tehet mást, minthogy az árakat olyan alacsonyan állapítja meg, hogy a gyenge felvevő képességű piacon is el tudjon adni annyi árut, amennyi szükséges külföldi tartozásának kiegyenlítéséhez.

Az is természetes, hogy ha már a szovjet dumpingre kényszerül, egyuttal az európai piac megbontását is célul tűzi ki és ennek következtében akkor és úgy ad el, hogy minél nagyobb zavarokat idézzon elő. *Eliacheff* részletesen foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy vajjon Európában, vagy Oroszországban magasabbak-e a termelési költségek. Meggyőző adatokkal bizonyítja be, hogy Oroszországban az egyes iparcikkekénél és mezőgazdasági termékeknél a termelés sokkal többbe kerül, mint Európában. Ezzel eloszlatja azt a balhitet, hogy a szovjetdumpinget a kollektív gazdálkodás nagyszerűsége teszi lehetővé.

Tudományos szempontból a könyvnek az a része érdemel különös figyelmet, amely a dumping fogalmával foglalkozik. Nyilvánvaló, hogy azt a dumping fogalmat, amelyet a kapitalista országokra állítottak fel, nem lehet minden további nélkül egy egészen más gazdasági rendszer mellett dolgozó országra alkalmazni. Sajnálatos, hogy *Eliacheff* a szovjet dumpingfogalmánál is minden további nélkül elfogadja az eddigi dumping meghatározást és szerinte dumpinggel állunk szemben akkor, ha az eladási ár alacsonyabb, mint a rendeltetési országban levő piaci árnívó és kisebb, semhogy a kiviteli ország termelési költségét fedezné. Már most a termelési költség fogalma a kollektív gazdálkodás rendszerénél a dumping szempontjából egészen más, mint a kapitalista országokban. A szovjetdumping, tehát a termelési költségnél alacsonyabb áron való eladás, csak azzal a következménnyel járhat, hogy a belföldi szükséglet kielégítésére kevesebbet fordítanak. Ez Oroszországban tényleg bekövetkezett. De ha kollektív gazdálkodás mellett a dumping csak ezzel a következménnyel jár, akkor az exportra kerülő áru termelési költsége mindig abban az arányban kisebb, amilyen arányban a szovjet az alacsony ár miatt nagyobb mennyiségű terméket kényszerül exportálni. Ilyen körülmények között tulajdonképpen nem ad el termelési költség alatt s ha mégis azt mondjuk, hogy a szovjet által megállapított eladási ár külföldön dumping ár, az csak annyit jelenthet, hogy tökéletes gazdálkodás mellett ez a kivitel feltétlen ráfizetést jelentene. A szovjetdumping fogalmában valójában csak egy tényező szerepelhet és ez a külföldi piacok árnívója. Ha piaci áron alul ad el, akkor a szovjet dumpinget üz és ennek csak ez az egyedüli kritériuma.

Tóth József.

Mechanikus számvitel alapelvei és hazai gyakorlata. A Közgazdaságtudományi Kar „Kereskedelmi Iroda Munkareformja“ c. Magángazdaságtani Szeminárium Praktikuma 1927/28—29/30. tanévekben végzett hallgatóinak dolgozataiból és üzemfelvételeiből. Szerkesztette *Schrantz András*, egyetemi tanársegéd, a Praktikum vezetője. Budapest, 1931. Kilián Frigyes utóda, M. Kir. Egyetemi Könyvkereskedés.

A könyv *Dr. Karch Kristóf* egyetemi tanári működésének tizedik évfordulója alkalmából került nyilvánosságra. A közölt dolgozatok igen különböző értékűek. Részben a mechanikus számvitel alapelveinek kérdéseit tárgyalják, részben pedig különböző, már mechanizált számviteli organizációval bíró hazai vállalatoknak leírását adják. A kötetben egybefoglalt tanulmányok a következők: *Száhlender Éva*: A vállalatok számvitelének fejlődése és a racionalizáló mozgalom; *Barasics József*: A kézi átírókönyvelés és fajtái; *Sallay Edit*: A gépi könyvelés; *Vass Béla*: A mechanikus számvitel fontosabb szervezeti kérdései; *Rézbányay László*: Villamosipari vállalat mechanizált elszámolása háromlappos átírókönyvelési eljárással; *Kászli Dezső*: Középnagyságu takarékpénztár elszámolása kétlappos átírókönyvelő eljárással és számológépes írógéppel; *Rigler Mária*: Fémfeldolgozó nagyipari üzem mechanizált számvitele bekötött könyves kézi átíró és átmásoló eljárás segítségével; *Sándor Zsigmond*: Nagy pénzügyintézet számvitele különféle könyvelőgép alkalmazásával; *Kiss Márta és Lex Ferenc*: Kishiteleket nyújtó pénzügyintézet elszámolása regisztráló és egybeépített könyvelőgépek segítségével; *Reinhardt László*: Műtrágyagyár kereskedelmi osztályának elszámolása; *Hollós László*: A vízmű elszámolása a fogyasztókkal, duplex-, multiplex- és címezőgépek segítségével; *Mészárovs Tibor*: Gázmű mechanizált elszámolása egybeépített számoló- és írószerkezetes-, valamint számológépes írókönyvelőgéppel; *Hofferik István*: Textilipari vállalat gyártásdiszpozíciós osztályának nyilvántartása lyukasztottkártyás (statisztikai) eljárással; *Karch Pál*: Négyféle tervezet egy budapesti nagy pénzügyintézet mechanizálására négy különböző könyvelőgép, ill. átíró-eljárás segítségével.

A kötet élén álló Száhlender-féle dolgozat kimagaslóan a legjobb. A legtöbb egyéb dolgozat leírása nem elég áttekinthető és plasztikus ahhoz, hogy azok által, akik a taglalt kérdéseknek nem szakértői, haszonnal volna tanulmányozható. A könyvet mindamellett mint az efféle kérdéseket magyar nyelven első ízben nagyobb terjedelemben feldolgozó kötetet, örömmel kell üdvözölni. Igen hasznos a kötet végén közölt bibliográfia is.

V. I.

Folyóiratok szemléje.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

Bd. 134. H. 1. Januar 1931.

Müller, Adam: Welches sind die Erfordernisse eines zureichenden staatswirtschaftlichen Systems? Ein ungedrucktes Manuskript, mit Erläuterungen heralsgegeben von Jakob Baxa. Az eredeti kézirat a Preussische Staatsbibliothek birtokában van; a keletkezési idejét Baxa az 1810—1811. évekre teszi. — *Woytinszky, Wl.: Arbeitslosigkeit und Kurzarbeit.* Szerző a szabad szakszervezeteknek a munkanélküliségre és a rövid munkaidejű alkalmazásra vonatkozó statisztikáját foglalja össze és dolgozza fel. (A birodalmi statisztikai hivatal adatpublikációi is elsősorban ezeknek — közelebről az Allgemeiner Deutscher Gewerkschaftsbundnak — az adatgyűjtésein alapulnak, de a keresztény és a Hirsch—Duncker-féle szakszervezetek adatainak hozzáadásával. Ez utóbbiaknak a jelentősége azonban nem nagy, az ADGB 1930 márciusi jelentése 4,235.000 főt ölelt fel, a két utóbbi szervezeté pedig csak 441.000 főt.) Szerző ismerteti az ADGB adatgyűjtését és feldolgozását, majd iparágak, a munkanélküliség és a rövid munkaidő időbeli lefolyása, végül pedig körzetek szerinti megoszlás szempontjából veszi vizsgálat alá e statisztikai anyagot. — *Lorenz, Paul: Gegen einen gewissen Missbrauch mathematischer Formulierungen in der theoretischen Nationalökonomie.* A matematikai közgazdaságtannak azon — nem ritka — eljárása ellen tiltakozik, amelynek főtürekvése a problémákat néhány tucat egyenletre ugyanannyi ismeretlennel redukálni, hogy aztán ezzel megoldottnak nyilvánítsa őket. Ezek a matematikai játékok nemcsak, hogy semmi bepillantást sem engednek a gazdasági jelenségek lényegébe, de matematikai szempontból is súlyosan elítélendők felületességük és szakszerütlenségük miatt. — *Weddingen, Walter: Eduard Heimanns „Theorie der Sozialpolitik“.* — *Vöchting, Friedrich: Das staatliche Urbarmachungswerk in der römischen Campagna.* A törekvések és eredmények történetének vázlatja 1870-től napjainkig. — *Hennig, R.: Die Kraftwagen als Wettbewerber für die Eisenbahn.* Ismerteti a kérdés főbb statisztikai adatait Németországban, az Egyesült-Államokban és Angliában (a Reichsbahn úgy becsüli, hogy 1929-ben az autóforgalom következtében kb. 340—350 millió M jövedelemcsökkenést szenvedett), kitér az autótermelés statisztikájára; foglalkozik a Reichsbahn-nak e konkurrense ellen irányuló politikájával és a különféle javaslatokkal, melyek a vasút megmentését célozzák, végül pedig a különféle közlekedési eszközök baleseti statisztikájával is. — *Zurkühlen, H.: Ein Epilog zur Reichstagswahl. Nichtwähler, Splitterparteien, ungültige Stimmen.* — *Wagenführ, Rolf: Die Vergleichbarkeit von Produktions- und Beschäftigungsstatistiken.* Az esetek tulnyomó részében helytelennek találja a foglalkoztatottságot kifejező soroknak a termelési indexbe való felvételét. Relatív még a legjobb lenne a munkaórák és gépórák kombinációjának ilyen alkalmazása, de ez gyakorlatilag többnyire keresztülvihetetlen, mert a teljesített gépórákról nincsenek adatok. — *Winkler, Wilhelm: Die XIX. Tagung des Internationalen Statistischen Institutes in Tokio.*

Bd. 134. H. 2. Februar 1931.

Groag, Paul: Untersuchungen zur neueren Literatur des Zurechnungsproblems. A beszámítási elmélet főbb verzióiként ismerteti Böhm-Bawerk, Wieser és J. B. Clark elméleteit. Böhm-Bawerk-ről megállapítja, hogy elméletének két alaphipotézise: a termelési jószág elvesztésének gondolata és a hozadéknak, ill. részeinek a termelési javaktól függősége a tényleges becslési folyamatnak megfelelnek és így az elméletben feltétlenül helyük van, csak a belőlük vont konzekvenciák hibásak, így elsősorban az alternatív beszámítás gondolata tarthatatlan. Wieser elméletének főérdeme szerinte, hogy határozottan formulázza a beszámítás szimultáneitálásának követelményét az összes tényezőkre vonatkozólag. Hibája, hogy bár egyenletrendszere konkrét nagyságokat eredményez, a szubjektív értékelés folyamatáról, az értékek létrejöttének módjáról semmit sem tud mondani. Clark az első, aki a határtermelőkenység fogalmára épít, s aki a termelők szubjektív becsléseinek objektív alapját világosan kimutatja; ha a növekvő hozadékok esetét nem is veszi figyelembe és ha a szubjektív becslés magyarázatánál egyéb súlyos elvi hibákat is követ el, mégis ő az, aki a hozadékok Böhm-Bawerk-féle függőségének és a beszámítás Wieser-féle szimultáneitálásának gondolatát összekapcsolva, megmutatta a teória továbbfejlesztésének útját. Ezek után Hans Mayer elméletét ismerteti a szerző, melynek súlypontja, nem mint Clarké, a függő hozadékrészek képződése törvényeinek, hanem azoknak a szubjektív becslési folyamatoknak a felderítésében rejlik, melyek a hozadékfüggőség objektív tényein alapszanak. Mayer élesen elkülöníti a probléma objektív és szubjektív oldalát, az elsőt Clark fejtegetéseivel megoldottnak találja, a másodikra vonatkozólag megállapítja, hogy a termelő a függő hozadékrészeket relatív jelentőségük, egymáshoz való viszonyuk szerint kell hogy becsülje, vagyis a beszámításnak úgy kell történnie, hogy a teljes hozadék a kooperáló termelési eszközök határegységeitől függő hozadékrészek arányában osztatik fel az egyes termelési eszközök között. Szerző szerint a Mayer-féle teória a probléma végleges megoldásának tekinthető. — *Wolff, Hellmuth: Verstehende Statistik.* A statisztikai szemlélet kulturtudományi jellegének szükségességét s a természettudományi gondolkodás és módszer alkalmazhatatlanságát fejtegeti. Tartalma: 1. Einleitung. 2. Vom statistischen Denken. 3. Der Gegenstand der Statistik. 4. Das Wort „Statistik“. 5. Die statistische Methode. 6. Die Materialgewinnung. 7. Das „Summieren“. 8. Vom mathematischen Rechnen. 9. Die Wahrscheinlichkeitsrechnung. 10. Die Stadien der statistischen Darstellung. 11. Die stat. Tabelle. 12. Die stat. Verhältniszahlen. 13. Die stat. Reihen. 14. Die stat. Graphik. 15. Die Kurve in der Konjunkturforschung. 16. Schluss. — *Fehlinger, H.: Wirtschaftsgestaltung in Grossbritannien.* Az 1930. év rövid közgazdasági krónikája. — *Varga, Stefan: Das ungarische Getreidescheinsystem und Schwierigkeiten bei der Konstruktion der Preisindexzahlen.* A magyar buza áralakulásának és a bolettarendszernek az ismertetése után azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a boletta és az őrlési adó a különböző ár- és árindexszámításoknál — e számítások változó céljaira, a megoldandó problémákra való tekintettel — figyelembe veendő-e vagy sem. — *Emminghaus, Bernhard: Die Studierenden aus den abgetrennten Gebieten auf deutschen wissenschaftlichen Hochschulen.* D. Á.

Journal des Économistes.

90° année, 1391. I. 15.

Édouard Payen: Les Taux d'escompte au début de 1931. Foglalkozik a newyorki és párizsi hivatalos bankkamatlábleszállítások hátterével. Az amerikai rátacsökkentést a közvélemény megnyugtatóására irányuló gesztusnak tekinti, amelynek kedvező közgazdasági hatásai

azonban más téren is mutatkoztak (a magánbetéti kamatláb csökkenése javára vált a nehézségekkel küzdő pénzintézeteknek; a kincstár kamatmegtakarítást ért el bonjainál stb.) Internationalis viszonylatban elsősorban Londont érdekli a ráta leszállítás. Angliában szívesebben láttak volna egy francia kamatreductiót, mert hiszen az Angol Bank aranykészletét innen inkább fenyegeti veszedelem. A francia aranykészlet rohamos gyarapodása azonban már a párizsi pénzügyi köröknek sem tiszta öröm (bankjegy szaporulat). Miután félő, hogy a newyorki piacon jövedelmezőségében megtámadott tőke most már újabb erős aranyáramlást idéz elő Párizs felé, utóbbi gyorsan követi a newyorki példát és 2%-ra szállítja le az eddig 2½%-os hivatalos jegybank kamatlábat. — *Michel Carsow: L'Industrie de la laine.* A continentális gyapjuipart kettős veszély fenyegeti. Az egyik egy pán-amerikai termelő szövetség (laine de La Plata), a másik pedig egy ily irányu megegyezés Anglia és a dominiumok között. Ez a két szövetség együttesen az európai nyersanyagszükséglet 85%-át tartaná kezében. — *P. Worms de Romilly: Quelques réflexions sur le chômage.* Malthusianus izü bölcselkedéssel szól a „normális” és „egyensúlyozott” népességről és — az amerikai válságot analizálva — a termelés mód-szereinek tudatos visszafejlesztését, a racionalizálás eredményeinek megsemmítését ajánlja. Határozottan agrárius irányt képvisel. — *R. J. Pierre: L'industrie houillère dans le monde.* Szemlét tart az egyes országok termelési és elhelyezési viszonyai felett. Kifejti, hogy a világgazdasági válság, mely bénítólag hatott a vasuti és hajóforgalomra is, mennyire éreztette káros hatását ezen, a közlekedés hajtóanyagát szállító termelési ágban. — *Michel Carsow: L'Oeuvre française en Indochine.* Egy könyvet ismertetve idézi XIV. Lajost, aki a feketéket gyermekeinek nevezte, annak igazolásául, hogy a franciák faji előítéletek nélkül collaborálnak gyarmataikon a bennszülöttekkel. — *R. ...: La législation des actions à vote plural.* — *C. de Rownacki: Le Commerce transmaritime de la Pologne.* — *B. D. L. L. E.: La Ligue du libre-change.* — *E. K.: À la Société des Nations.*

90° année, 1934. II. 15.

Édouard Payen: Le problème de l'or à la Banque de France et en Grande Bretagne. A Francia Bank aranykészlete egy év alatt 41.622 millió frankról 53 milliárd frankra emelkedett. Ebben része van azoknak a francia banktőkének is, amelyek a londoni és newyorki piacokon uralkodó elhelyezési krízis következtében repatriáltak, ahelyett, hogy tárcaanyagukat a jegybanknál reescomptáltatták volna. De kifejezésre jut az arany beözönlésében a külföldnek a francia valuta stabilitásába vetett bizalma is. A bőséges tőkeimport méltán jogosítja fel a Banque de France új kormányzóját Moret-t arra a jelentős és optimista nyilatkozatra, mely szerint a francia tőkének vissza kell térni háboru előtti feladatához, amely a külföldnek hosszulejáratu hitelekkel való ellátásában áll. A minimális 35% ércfedezettel szemben fennálló több mint 50%-os fedezet természetesen a bankjegymennyiség szaporodását is előidézte (egy év alatt 8386 millió fr. a szaporulat), ami viszont szintén egyik oka volt a bekövetkezett kamatlábmérséklésnek. Ezzel szemben London tartja a 3%-os bankrátát és ennek nyomán január havában mutatkozik is az angol tőkepiacon javulás, az angol deviza hosszas szünet után ismét az aranypontra fölé emelkedik. — *R. J. Pierre: L'Industrie pétrolière dans le monde.* Történelmi és földrajzi áttekintés. — *Georges de Nouvion: L'impôt sur les transports.* — *Michel Carsow: Évolution historique de la Bourse d'Anvers.* Érdekes monografia Európa legrégibb tőzsdéjéről, az 1915-ben alapított és felépült Bourse d'Anvers-ről kapcsolatban a belga gazdasági fejlődés sok érdekes mozzanatával. — *Oliver Pichot: Revue de l'Académie des Sciences morales et politiques.* — *C. de Rownacki: La Réforme agraire en Lettonie.*

— —.—: *La situation financière de la Pologne en 1930. — X ...: Le problème du chômage a Geneve.*

90° année, III. 15.

Edouard Payen: La Question de l'or et la question de l'argent. A Népszövetség arany-bizottságának jelentését bírálva megállapítja, hogy nem az arany-eloszlás idézi elő a krízist, hanem fordítva a közgazdasági viszonyok, így elsősorban a bizalom, mint tényező befolyásolja az arany eloszlását. Vizsgálja az ezüst-baisse okait és kísérő jelenségeit is. — *Ernest Lémonon: La Situation économique de la Roumanie. (1918—1928).* A tanulmány Bratianu érdemeit méltatja. Ennek az államférfiúnak főműve a román földreform, mely Bratianu haláláig 7 millió hektár elosztását eredményezte. Leírja a liberális- és parasztpárt harcát, mely végigvonul Uj-Románia történelmében. Bar elismeri, hogy Maniu, a parasztpárt vezére konsolidálta az országot, hangsúlyozza, hogy azt a háborús romok közül mégis Bratianuék állították talpra. — *Georges de Nouvion: Zones franches et ports francs.* Az ancien rezsime alatt Marseille, Dunkerque és Bayonne virágzó szabad-kikötők voltak. Az áruk szabadon cirkulálhattak ezekben a városokban, adómentesen voltak eladhatók és elfogyaszthatók. A francia kamarában két képviselő vetette fel most egyidőben az eszmét, mely a világ többi államaiban már többé-kevésbé megvalósult. Különösen Németország példáját idézik Candace és Tasso képviselők, akik azt kívánnák elérni, hogy egyes tenger- és folyóparti zónákban transito forgalom számára széleskörű adómentesség és kedvezmények nyújtásának. — *R. J. Pierre: La République Argentine. — Michel Carsow: Quelques interprétations des statistiques commerciales courantes.* Kijelöli a statisztika munkaanyagát a kereskedelem és pénzügy világában. — *B. Dyjas: Les Obstacles qui s'opposent aux échanges commerciaux entre la France et la Pologne. — B. D. L. E. E.: La Ligue du libre-échange.* Cs. Gy.

Bank-Archiv.

Nummer 4. *Dr. Giuseppe Bianchini: Die Bankpolitik der faschistischen Regierung.* A munkaalkotmány IX. pontja szerint „a gazdasági termelés során az állami beavatkozásnak csak akkor van helye, ha a magánkezdeményezés hiányzik, ha az ki nem elégítő, vagy ha az állam érdekei forognak kockán”. Ezen az alapon a bankok tevékenysége teljesen szabad. Csak annyiban vetették azt ellenőrzésnek alá, amennyiben a takaréktőkét különböző törvények védik. 1926 szeptember 7-én és november 6-án kelt törvények szerint a bankalapításhoz engedély szükséges, amelyet kiadnak, ha a tőke elég nagy és ha azt be is fizették. A bankok működése felett a pénzügyminisztérium a jegybank útján gyakorol ellenőrzést. Államosítás terve eddig még nem merült fel. Cikkíró, aki a milánói bankszövetség elnöke, röviden ismerteti a jegybankra vonatkozó szabályokat is, valamint azokat, amelyek a bankszervezetre, a tőzsdére és a részvénytőke szabadságának biztosítására hozottak. — *F. Hausmann: Gesellschaftsinteresse und Interessenpolitik in der Aktiengesellschaft.* Ujabban a közgyűléseknek gyakran kell dönteniük olyan problémákban, amelyek a társaság szorosán vett érdekeitől különálló érdekekre vonatkoznak. Elvileg ennek a lehetőségét vitatják, de ha ezt az álláspontot következetesen érvényesítenék, akkor a modern koncentrációs mozgalom elvesztené alapjait, még abban az esetben is, ha racionalizálási alakulatokhoz való csatlakozásról van szó. — *Heymann: Finanzielle Zwickmühlen kommunaler Betriebe. — R. Lerchenthal: Ein Beitrag zur Frage der Vorzugsaktien.* Az új részvényjogi törvénnyel kapcsolatos. — *Rospatt: Haftet die A. G. für ausservertragliches Verschulden ihrer Prokuristen oder der Vorstände ihrer Zweigniederlassungen?*

Nummer 5. *R. Bürgers: Sanierungsprogramm der Reichsregierung.* A Young-terv tárgyalása idején általános volt az a vélemény, hogy az ebben biztosított megtakarítás folytán le lehet szállítani az adót. Ehelyett rövidesen azok emelésére kellett gondolni. 1930-ban a birodalmi költségvetésben 2350 millió márkányi új terhet és körülbelül egymilliárdnyi kiadáscsökkentést hajtottak végre, de ez még nem oldotta meg a Birodalom pénzügyi problémáit. — *K. A. Herrmann: Amerika und die Kriegsschulden.* A Young-terv revíziója Amerika magatartásától függ, mert amit Amerika a szövetséges államoknak elenged, abból az első 37 év alatt kétharmadrész, ezentúl az egész Németország javára számítandó be. Szerző részletes kutatásokat végez abban az irányban, hogy vajjon az U. S. A. viszonyai megengedik-e a revíziót. — *F. Hauszmann: Gesellschaftsinteresse und Interessenpolitik in der A. G.* Folytatás és befejezés. Szerző hangsúlyozza, hogy a vállalat csak az általános gazdasági szervezetnek egy tagja, nem képzelhető el izoláltan és nem is tiltható meg, hogy saját ügyeivel kapcsolatban az azokkal érintkező általános problémákat ne tárgyalhassa. — *E. Hantos: Die Strukturwandlungen im ungarischen Bankwesen nach dem Kriege.* A Közgazdasági Szemlében megjelent tanulmány német fordításban. — *F. Bondi: Verhältniswahl bei Aufsichtsratswahlen.* — *H. Strebel: Die Zinserhöhung der Tilgungshypotheken nach der Aufwertungsnovelle vom 18. 7. 1930.*

Nummer 6. *Generalversammlung und Geschäftsbericht des Zentralverbands des Deutschen Bank- und Bankiergewerbes.* — *R. Reisch: Paul M. Warborgs Werk: Entstehung und Entwicklung des Federal Reserve System.* — *W. Koepfel: Die Notverordnung vom 1. Dezember 1930.* A német birodalom gazdasági ügyeinek és pénzügyeinek ez az alapvető rendezése elvi szempontból is általános jelentőségű. Szerző a rendeletnek a vagyoni adók csökkentésére és általában az állami kiadások felső határának rögzítésére várható hatását vizsgálja. — *Kärcher: Die Zinserhöhung der Tilgungshypotheken.* Válasz Strebel múlt számbeli cikkére.

Nummer 7. *Neumann: Die Neuordnung des öffentlichen Kredites.* A birodalmi „Beratungsstelle für die öffentlichen Auslandskredite“ működését és fejlődését vizsgálja. — *Koepfel: Die Notverordnung v. 1. Dezember 1930.* Folytatás. — *Mirre: Der steuerliche Buchwert.* — *C. Zimmermann: Zur Sicherungsübereignung.* A Birodalmi Törvényszék gyakorlatához fűződő megjegyzések. — *Knof: Nochmals: Die steuerliche Behandlung des Kostgeschäfts.*

Nummer 8. *E. W. Schmidt: Der Enquête-Bericht über den Bankkredit.* Az 1926 áprilisában a német gazdasági élet termelési és forgalmi viszonyainak tanulmányozására kiküldött bizottság most adta ki a bankokra és takarékpénztárakra vonatkozó jelentését, amely nagyon részletesen foglalkozik a külföldi tőkék problémájával, — a külkereskedelem finanszírozásával kapcsolatban is — s ezenkívül sorban elemzi a bankokban dolgozó tőke, valamint a bankszervezet működésével kapcsolatos kérdéseket. — *Kastl: Haushaltsrecht und Reichsetat.* Kühnemann hasonló című munkájának bírálata. — *Heymann: Die Kleinstwohnung, eine finanzpolitische Resignation.* A háború után az első időszakban mindenki nagyobb lakást épített, mint békében, mert az építés olcsó volt, majd visszahatás következett és az építésszek is a legkisebb lakástípusok felé fordulnak. A viszonyok annyiban jobbak a békénél, hogy a mai kislakások egészségesebbek, mint a régiéek voltak, de ez azért nem megfelelő megoldása a lakásproblémának. — *R. Rosendorff: Die legislatorische Behandlung der Stimmenrechtsaktien (actions à vote plurale) in Frankreich und die deutsche Reform.* — *E. Doetsch: Die Girosammelverwahrung der Inhaberschuldverschreibungen und ihre praktische Durchführung.*

Nummer 9. *Boethke: Die Kapitalflucht in der Notverordnung vom 1. Dezember 1930.* — *G. Benario: Neubesitz-Anleihe.* A békebeli aranyszélű német értékpapírok a régi tulajdonosra nézve hetvenötöször annyit érnek, mint arra, aki azokat 1920 július 1 óta szerezte meg. Ez igazságtalan állapot. — *Flechthelm: Ein neuer Aufwertungsfall im Aktienrecht.* A birodalmi törvényszéknek egy feltűnő döntésével foglalkozik. — *Rospatt: Zum Abschluss von Börsengeschäften über vinkulierte Namensaktien ohne Zustimmung der Gesellschaft.* — *K. Ball: Buchprüfung und Neuveranlagung.*

Nummer 10. *Frahm: Die Gestaltung des kommunalen Revisionswesens.* Németországban a községi háztartások revíziójáról városi és körzeti revízióshivatalok gondoskodnak; szükség van ennek a szervezetnek további kiegészítésére olyan módon, hogy a felülvizsgálatot a községeken felül álló szervezet lássa el. — *Arzet: Investmenttrust-Wandlungen.* Az amerikai investment trust-ök eddig elég jól kiállották a nagy pénzügyi válságot. Az investment trust-ök közös szervezete kérdőíveket küldött szét 272 vezető vállalathoz, amelynek 4.5 milliárdnyi részvény van a birtokában és ezek alapján arra mutatott rá, hogy a vállalatok teljes megszilárdulásának beálltához még így is hosszú időre van szükség. Szerző adatokkal világítja meg egyes investment trust-ök helyzetét. — *A. Nathansohn: Mittlere Bankkredite in ihrer Bedeutung für den Fortschritt der Technik.* A tanulmányi bizottság bankjelentéséhez kapcsolódva a középiparnak és a kisiparnak adott hiteltörkékekkel foglalkozik. — *K. Tornier. Öffentliche Lasten und Realkredit.* Az adóztató hatóságoknak jelzálogi biztosítéki joga a vagyoni hitelek folyamatát nagy mértékben hátráltatja, mert nem ritka már az olyan eset sem, hogy az elsőhelyi kölcsönt 30%-ig menő bekebelezett köztartozási biztosíték előzi meg. A bankárszövetség mozgalmat indított ennek az állapotnak megváltoztatása érdekében. — *v. Falkenhausen: Zur Reform des Insolvenzrechts.* M. M.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft.

90. kötet, 2. füzet, 1931 március.

Walter Burckhardt: Die Verwaltungsgerichtsbarkeit in der Schweizerischen Eidgenossenschaft. — *Emanuel Hugo Vogel: Die objektivistischen Preistheorien auf empirisch-realistischer Grundlage in der neueren Literatur Deutschlands.* Most, midőn a klasszikusok árelmélete tarthatatlanná vált s a határhaszonelmélet is napról-napra erősebb reakciót szül, az objektivistikus árelméletek lettek időszerűek. Író sorba veszi az árelmélet szempontjából a mai közgazdasági iskolákat. Az univerzalizmus természeténél fogva az árat csak másodlagos jelenségnek nézi, mégis szubjektív-ellenes beállítottságával hallgatólagosan is az objektív árelméletnek kedvez. *Karl Diehl* állásfoglalása még erősen szubjektív. Elvileg ugyan a „társadalmi közösség” eszméjét veszi alapul, elveti az „elvont gazdaság” fogalmát és helyette a történetileg adott valóságos gazdasági és jogrendre támaszkodik, módszere tapasztalati és csak kis helyet ad a dedukciónak, értékelmélete mégis szubjektivistikussá válik, mert az értéket csupán alanyi becslésnek ismeri el. Az érték fogalma, *Diehl* álláspontja szerint, mintegy háttérben áll az árjelenségeknek, amelyek okait nem az érték fogalmához kell mérnünk, hanem magukban az egyes árakban kell keresnünk. Így igen szűkre szabja az értékelmélet hatáskörét az árelméletre nézve és egyben elvonja az ár fogalmától az objektivitás támaszát. *Liefmann* álláspontja hasonlóan alanyi és tárgyi tényezőket egyesít az ár fogalmában. Elmélete egyrészt *Ricardon*, másrészt a határhaszonelméleten nyugszik. Velük ellentétben azonban, a modern írók nagyrésze objektivistikus árelméletet vall, az alanyi értékelmélet kizárásával. *Otto Conrad* már objektív ítéletet lát minden árszámításban. *Gottl-Ottlilienfeld* is

tárgyilagos tényezőre támaszkodik, habár ezt érték helyett „gazdasági dimenzió”-nak nevezi. Irónk éles bírálat tárgyává teszi Gottl tanát, aki különben is nevezetes arról, hogy folytonosan új szavakba öltöztetett, átalakított fogalmakkal nehezíti a közgazdasági elméletet. *Franz Eulenburg* elmélete dualisztikus, szubjektív és objektív jegyekből keletkezteti az árat, mindenesetre az értékfogalom kizárásával. *Sombart* már erősen támad minden alanyi értékelméletet, de a kérdés megoldásához inkább a történeti fejlődés szempontjának kidomborításával járult hozzá. *Otto von Zwiedineck* már teljesen a szerző álláspontját fejezi ki. Elismeri az árfogalomnál a szubjektív tényezőket is, de kiemeli az objektívek döntő szerepét. Fontos kritikája, amellyel az objektivisztikus és a szubjektivisztikus elmélet szélsőségeire cáfol rá. A szubjektivisztikus elmélet téves, mert a vevő magatartása az árfolyamathoz csak alkalmazkodást jelent, de nem lehet azt befolyásoló vagy meghatározó tényező. A szélső objektivisztikus álláspont tévedése viszont a költség fogalmának tulbecsülésében rejlik: ez lehet ugyan egyik meghatározó tényezője az árnak, de sohasem egyetlen, kizárólagos. Eredmény: az ár nem individuális tény, hanem szociálisan meghatározott jelenség, amely jelenségnek abszolút magyarázó elvét, sajnos, nem ismerjük. — *Felix Besler: Eine neue Staatswirtschaftslehre.* Ezen értekezés tárgya *Andreae* államháztartástanának érdemleges bírálata. *Andreae* Spannak hive és mint ilyen, az univerzalizmus tulmagasan szárnyaló gondolatait akarja a realisztikus pénzügy- és államháztartástan területén gyümölcsettetni. Megrójjá az angolokat, akik magángazdaságtant adtak államgazdaságtan címén és kifejti, hogy nem szabad a nemzetgazdaságot az egyes magán- és államgazdaságok összege gyanánt elképzelni, ezután Spann elméletének minden tényezőjét rendre alkalmazza e kiválasztott területen. Cikkirő e tétéleket sorjában bontja izekre. Hogy az univerzalizmus inkább politikai hitvallás, mint gyümölcsöző tudományos elmélet, azt *Andreae* munkája mutatja, amely eredetisége mellett részleteiben nem tartalmaz helytálló és tovább fejleszthető gondolatokat. — *Miscellen.* *Erik Wolf: Recht und Welt. Bemerkungen zu der gleichnamigen Schrift von Gerhart Husserl.* — *Ingolf Ruud: Die Gesetze der Wertschwankungen des Geldes.* — *Werner Hecht: Zementausfuhr. Eine Betrachtung im Rahmen des Transferproblems.* — *Natalie Moszkovska: Erwiderung.* — *Arthur Prinz: Duplik.* — *Literatur.*

K. V.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Közügyülés.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1931. június hó 20-án tartotta évi rendes közgyűlését *Eber Antal* elnöklésével. Nagyszámban megjelent tagjaink soraiban egyebek között ott voltak: Navratil Akos, Laky Dezső, Székács Antal, Hantos Elemér, Konkoly-Thege Gyula, König Tivadar, Tóth Jenő, Papp Antal, Urbanovits G. Zoltán, Koródy Sándor, Zsengeri Manó, Karg Norbert, Hébelt Ede, Domány Gyula, ifj. Boér Elek, Andreich Jenő, Gergely Rezső, Kiss Dezső, Iványi-Grünwald Valéria, Óvári Papp Zoltán és sokan mások.

Eber Antal elnök üdvözli a megjelenteket. Rámutat a világgazdaság és a magyar nemzetgazdaság mai válságos helyzetére. Ilyen állapotok között még fokozottabb jelentősége van a közgazdasági tudomány művelésének és a komoly, tárgyilagos kutató munkának, amelyet a Magyar Közgazdasági Társaság kifejtetni és támogatni igyekszik. A bajok egyik oka éppen abban rejlik, hogy a gyakorlat nem mindig veszi figyelembe az elmélet eredményeit és utmutatásait. Ezért fontos hivatást teljesít társaságunk, amidőn a közgazdasági tudományok művelését és terjesztését töle. telhetőleg előmozdítja. Ezután *K. Nagy Dénes* főtitkár előterjeszti az igazgató-választmánynak a Társaság 1930. évi működéséről szóló, valamint a főpénztárnok és a számvizsgáló bizottság jelentéseit, amelyeket a közgyűlés egyhangulag elfogad, épügy elfogadja az 1931. évi költségvetési tervezetet. Ezután a főtitkár felolvassa azoknak az intézeteknek és magánosoknak névsorát, akik adományaikkal hozzájárultak a társaság kiadványainak költségeihez. Az *elnök* az adományozóknak a Magyar Közgazdasági Társaság hálás köszönetét tolmácsolja és más tárgy nem lévén a közgyűlést bezárja.

Közügyülés után *Surányi-Unger Tivadar* szegedi egyetemi tanár tartott előadást: „Dumping-e az orosz kivitel“ címen. Kifejtette, hogy a dumping fogalma körül mind a gazdaságelméletben mind pedig a szó köznapi használatában sajnálatos homályosság tapasztalható. Valójában a dumpingnek két egymástól erősen eltérő fogalmat különböztethetjük meg, Az egyik, melyet termelési dumpingnek nevezhetnénk, az anyagi termelésben és a vele kapcsolatos forgalmi életben felmerülő különböző előnyökre irányítja a figyelmet; hivi dumpingnek neveznek minden feltűnően olcsó kivitt, amely ily előnyök alapján válik lehetővé. Ezzel szemben áll az árdumping fogalma, melynél az olcsó kivitel a belföldi és külföldi árszabás közötti spekulációs jellegű mesterkedésekből sarjadjik. Oroszország mai kivitele csak az előbbi értelemben minősülhet dumpingnek, az utóbbiakban azonban már kevésbé. Az olcsó orosz kivitelnek igazi forrása az a tekintélyes különbség, amely a rubel hivatalos és magánárfolyama között ma fennáll. Tehát nem közönséges valuta-dumpingről van szó. Nagy szerep jut az orosz kivitel erőszakos fokozása körül az ötéves gazdasági tervnek is, valamint általában azon nagyjelentőségű eltolódásoknak, amelyeknek folyamán a közületi szükségletek duzzasztása egyre jobban háttérbe szorítja az egyéni szükségleteket és így az egyéni gazdálkodást.

A rendkívül tanulságos és élvezetes előadásért *Eber Antal* elnök tolmácsolta a Társaság köszönetét.

A német és a magyar jövedelemadó rendszere.

I. Bevezetés.

A német és a magyar jövedelemadó összehasonlítása ugy elméleti, mint gyakorlati szempontból érdekes feladat, mert a németektől, a rendszeres tudományos gondolkodás nagymestereitől, gyakorlati téren is eleget tanulhatunk s a német jövedelemadó rendszerének beható tanulmányozása során valóban arra a meggyőződésre jutottam, hogy jövedelemadónknak nem egy intézkedése a német jövedelemadó megfelelő intézkedésével célszerűen lenne helyettesíthető, illetőleg módosítható.

Jelen tanulmányomban, — amelyben elsősorban a gyakorlati szempontokra helyeztem a súlyt, — fejtegetéseim alapját az 1925. évi augusztus hó 10-én kelt német birodalmi törvény és ennek későbbi módosításai, valamint az 1926. évi május hó 8-án kelt Végrehajtási Utasítás, — a magyar jövedelemadót illetőleg pedig az 1927. évi 500. számú Hivatalos Összeállítás képezi, — a Hivatalos Összeállítás mellett azonban az annak végrehajtása tárgyában kibocsátott 1927. évi 50.000. sz. pénzügyminiszteri rendelet intézkedéseit is megfelelően figyelembe vettem.

II. Általános áttekintés.

A német és a magyar jövedelemadó törvények beosztása csak általában véve és nagyjában egyezik meg egymással.

Nagyon feltűnő például, hogy a német törvény a fogyasztás alapján való megadóztatásnak egészen külön fejezetet szentel, — a fogyasztás alapján való megadóztatást tehát a bevételek alapján való megadóztatással élesen szembeállítja és attól megkülönbözteti, — a mi Hivatalos Összeállításunk pedig 51. §-ának 4. pontjában éppen csak hogy utal „a jövedelem eléréséhez szükséges költségek nagyságának alapján való“ megadóztatásra s csak a Végrehajtási Utasítás megfelelő szakasza foglalkozik részletesebben ezzel a kérdéssel, de távolról sem állapít meg a tekintetben olyan határozott rendelkezéseket, mint a német törvény.

Igen figyelemreméltó eltérés az is, hogy a német törvény a jövedelemadó beszedésének (lerovásának) háromféle módját ismeri, míg a magyar Hivatalos Összeállítás erről a kér-

désről egészen hallgat s a jövedelemadó beszédésének (lerovásának) módozatait a többi egyenes adókkal egészen egyezőleg a kezelési törvény szabályozza.

Ellenben a német törvény, a magyar törvényhez hasonlóan, az illetékesség kérdését nem szabályozza, hanem ezt a Végrehajtási Utasításra hagyja, — az évközi változásokról pedig sem a német törvény, sem Végrehajtási Utasítása kimerítő intézkedéseket nem foglal magában, hanem csak egyes szórványos intézkedéseket.

Végül a jogorvoslatokról és a büntető határozmányokról a német törvény és Végrehajtási Utasítása említést sem tesz, sőt még csak nem is utalnak a birodalmi adók kezelésére vonatkozó, 1919. évi december 13-án kelt rendeletnek (Reichs-abgabenordnung) ezekben a kérdésekben a jövedelemadónál is irányadó rendelkezéseire, míg a magyar törvény ezeket a kérdéseket igen kimerítően és részletesen szabályozza.

Első pillantásra feltűnő az is, mennyivel részletesebb és terjedelmesebb a mi Végrehajtási Utasításunk, mint a németeké. A német törvény Végrehajtási Utasítása ugyanis majdnem kizárólag csak a kivető hatóságok részére ír elő kötelező rendelkezéseket, azoknak kioktatására figyelmet alig fordít s csak itt-ott vet fel és dönt el gyakorlati eseteket, míg a magyar Végrehajtási Utasításon elejétől végig keresztül vonul a kivető hatóságok minél részletesebb és alaposabb kitanításának célzata, — ami mindenestre csak helyeselhető, mert így a kivetés egyöntetűsége jobban biztosítható, — bár nem hallgathatom el azt sem, hogy Végrehajtási Utasításunk e tekintetben néhol túllő a célon, itt-ott szinte terjengőssé válik s éppen ezért apróbb ellentmondásokba is esik és joggal lehet félni attól, hogy a túlrészletes és terjedelmes utasítások a kivető közegeknek nem válhatnak annyira vérévé, mint a rövid, határozott és velős rendelkezések.

Ami azonban magát a törvényt illeti, jogosan büszkék lehetünk rá, ha a német törvénnyel a szövegezés, határozottság és a beosztás szigorúan logikus volta tekintetében összehasonlítjuk, mert a német törvény ezekből a szempontokból határozottan a magyar törvény alatt áll, annak színvonalát el nem éri, szövegezésében itt-ott kissé pongyola, néhol ismétlésekbe esik, míg a mi jövedelemadó törvényünk a klasszikus határozottságnak és a velős, kétértelműségre okot nem szolgáltató fogalmazásnak valósággal remekműve.

III. A d ó k ö t e l e z e t t s é g.

A) *Korlátlan és korlátolt adókötelezettség a német törvény szerint.*

A német törvény korlátlan és korlátolt adókötelezettséget különböztet meg.

Korlátlanul adókötelesek:

1. mindazok a természetes személyek, akiknek a német birodalom területén lakásuk, vagy rendes tartózkodási helyük van; a rendes tartózkodási helyet pedig a hat hónapon túl egyhelyben való tartózkodás alapítja meg.

Korlátlanul adókötelesek továbbá:

2. A birodalomnak és az országoknak azok a tisztviselői és a véderő kötelékéhez tartozó mindazok a személyek, akik szolgálati érdekből külföldön laknak.

Korlátoltan adókötelesek mindazok a természetes személyek, akik a fentiek szerint korlátlan adókötelezettség alá nem esnek.

A korlátoltan adóköteles személyek csak a belföldről húzott és a törvényben taxative felsorolt jövedelmeik után esnek jövedelemadó alá.

A német törvény szerint tehát a jövedelemadó a szó legszorosabb értelmében vett *személyi adó* és pedig a *természetes személyek adója*, amennyiben jogi személyek vagy személyi összességek nem, hanem kizárólag csak természetes személyek lehetnek alanyai.

Ezzel a felfogással nem ellentétes a birodalmi törvény 65. §-ának az az intézkedése, — amelyet alább részletesen tárgyalok, — hogy a közösen folytatott erdő-, mezőgazdasági- és ipari üzem stb. jövedelme egységesen állapíttatik meg, sőt hogy az egységes megállapításról jogorvoslatokkal megtámadható írásbeli határozat is bocsájtatik ki, — mert az ilymódon megállapított jövedelem után részeik arányában mégis csak a részes-társak vagy közösen jogosultak adóznak.

Ellenben a magyar törvény gyakorlati szempontoktól indítva határozottan áttöri a személyes adókötelezettség elvét, mert a Hivatalos Összeállítás 1. §. 5. pontja szerint bizonyos feltételek mellett a közbirtokosságok és a volt urbéri közösségek is, a 6. pont szerint pedig a külön kezelt egyéb vagyontömegek (pl. a fel nem osztott hagyatékok, csődtömegek, zárgondnoki kezelés alatt álló vagyontömegek) a jövedelemadónak szintén alanyai.

Éppen erre való tekintettel, minthogy a jövedelemadó alanyai nálunk nemcsak természetes személyek, hanem a fentemlített jogi személyek és vagyontömegek is lehetnek, — esetleg felmerülhetők kételyeknek elosztatása végett nem tekintendő pleonasmusnak, a Hivatalos Összeállítás 2. §. (1.) bekezdésének az a rendelkezése, hogy az állam, törvényhatóságok, közkereseti, betéti részvénytársaságok stb. a jövedelemadónak nem alanyai. A német törvény ellenben hasonló kijelentés megtételét bátran mellőzhette, mert a jövedelemadó alanyai a német törvény szerint kizárólag csak természetes személyek lehetnek.

B) *Korlátlan és korlátozott adókötelezettség a magyar törvény szerint.*

A magyar jövedelemadótvény kifejezetten nem használja a korlátlan és korlátozott adókötelezettség kifejezést, lényegében azonban, — a törvény rendelkezéseinek szelleméből következtetve, — szintén korlátlan és korlátozott adókötelezettséget különböztet meg.

Összes jövedelmeik után adókötelesek ugyanis a magyar törvény szerint, vagyis más szóval korlátlanul adókötelesek:

1. *azok a magyar állampolgárok*, akik a magyar állam területén laknak, vagy itt rendes lakásuk van;

2. *azok a külföldi állampolgárok*, akik a magyar állam területén laknak, vagy legalább egy évig egyfolytában itt tartózkodnak.

3. *Csak a magyar állam területéről folyó jövedelmeik után, tehát korlátozottan adókötelesek*, — *a külföldön lakó magyar állampolgárok.*

4. Csak a magyar állam területéről folyó jövedelmeik után (*kivéve a tőkevagyonból eredő jövedelmet*), — tehát szintén *korlátozottan adókötelesek* — azok a külföldi állampolgárok, akik *nem laknak* a magyar állam területén és *nem tartózkodnak* legalább egy év óta egyfolytában (hanem rövidebb idő óta) a magyar állam területén.

A német törvény szerint tehát — és ez igen figyelemre méltó eltérés a magyar törvénnyel szemben, — úgy a német, mint a külföldi állampolgárok csak korlátozottan adókötelesek abban az esetben, ha *nem laknak* állandóan a német birodalom területén, vagy pedig *nem tartózkodnak* a német birodalom területén *egy helyben* több mint fél év óta, — a magyar törvény szerint pedig a külföldi állampolgárok abban az esetben is korlátlanul adókötelesek, ha rendes lakás, vagy állandó tartózkodó hely nélkül ugyan, akár váltakozva más és más helyeken, de legalább egy évig egyfolytában tényleg a magyar birodalom területén tartózkodnak.

De hátha *az állandóan külföldön lakó magyar állampolgár tartózkodik* legalább egy év óta nem egy, hanem különböző helyeken Magyarországon? A törvény és a Végrehajtási Utasítás hallgat erről a kérdésről, az ilyen külföldön lakó magyar állampolgárokat tehát csak a magyar állam területéről származó jövedelmeik után lehetne jövedelemadóval megadóztatni.

Alig vonható kétségbe, hogy a magyar törvénynek ebben az álláspontjában, hogy tudniillik ugyanazon feltételek mellett a külföldi állampolgár a külföldről folyó jövedelme után is adózik, míg a magyar állampolgár, — aki, még ha állandó lakóhelye külföldön is van, erkölcsi és jogi szempontokból a magyar államhoz mégis csak sokkal közelebb áll, — csak a magyar állam területéről származó jövedelme után esik jövedelemadó

alá, a külföldi állampolgárokkal szemben bizonyos fokú méltánytalanság nyilvánul meg.

A magyar állampolgárokat pedig ugyanez a rendelkezés a külföldi állampolgárokkal szemben pozitív kedvezményben részesíti, — mert a kérdéses külföldi állampolgároknak külföldről folyó jövedelme a Hivatalos Összeállítás 6. §-ának 2. bekezdése szerint a magyar jövedelemadó alól csak abban az esetben mentes, ha az ilyen adóköteles bebizonyítja, hogy ezen jövedelme után jövedelemadót külföldön már fizet és ha e tekintetben az illető külföldi állammal szemben viszonyosság áll fenn, — míg a magyar állampolgároknak külföldről folyó jövedelme a jövedelemadó alól feltétlenül mentes, illetőleg jövedelemadó alá akkor sem esik, ha a külföldön lakó magyar állampolgár külföldről származó jövedelme után külföldön jövedelemadót nem fizetett, vagy ha fizetett is, de az illető állammal szemben a viszonyosság e tekintetben nem áll fenn.

Az én szerény véleményem különben az, hogy a német törvény álláspontjának megfelelően a jövedelemadó kötelezettség terjedelmének meghatározása tekintetében helyesebb az állampolgárságnak szerepet kifejezetten nem juttatni, hanem döntő kritériumnak egyedül az állandó lakó — vagy rendes tartózkodó helyet tekinteni, mert elméleti szempontból is csak az a felfogás állhatja meg a helyét, hogy az államnak szélesebb körű, illetőleg korlátlan adóztatásra méltányosan csak azzal a természetes személlyel szemben lehet igénye, aki állandóan területén lakik, vagy ott tartózkodik, — legyen az illető akár belföldi, akár külföldi állampolgár, — az ilyen külföldi állampolgárral szemben az állam feltétlenül szorosabb kapcsolatban áll, mint azzal a belföldi állampolgárral, aki területén állandóan nem lakik, ott nem tartózkodik, aki hazájától tán már egészen elszakadt.

Egyetlen kivételt tán mégis lehetne tenni és nagyon érdekes az, hogy a német törvény ezt a kivételt, ha nem is kifejezetten, de a sorok közt, a dolog természetéből kifolyólag, tényleg megteszi akkor, mikor a birodalom, országok tisztviselőit stb., ha szolgálati érdekből külföldön laknak is, korlátlanul adóköteles személyeknek nyilvánítja. Föltehető, sőt majdnem bizonyos ugyanis az, hogy ezek az egyének mind német állampolgárok. Ámde ennek a kivételnek hatályosságát nagyban gyengíti a törvény 9. §-a, amely szerint az ilyen egyéneknek az a jövedelme figyelmen kívül marad, amely jövedelem szolgálati lakhelyük államában jövedelemadó alá esik.

A felsorolt személyek tehát a német törvény szerint csak akkor esnek külföldön élvezett jövedelmeik után is a német birodalomban jövedelemadó alá, ha és amennyiben ezek a jövedelmek a szolgálati lakóhely államában jövedelemadóval megadóztatva nincsenek. Minthogy pedig nem valószínű, hogy, ha valamely államban jövedelemadó egyáltalán van, — ez az

állam a külföldieket belföldről származó jövedelmeik után jövedelemadóval meg nem róná, — végeredményben a fentemlitett birodalmi stb. tisztviselők mégis inkább korlátozottan, mint korlátlanul adóköteles személyeknek tekintendők.

Igen ám, de e tekintetben figyelembe veendő az is, hogy nálunk, — mint fentebb említettem, — a magyar állam területén nem lakó s itt legalább egy évig (bár különböző helyeken) nem tartózkodó külföldi állampolgárok belföldi tőkevagyonukból eredő jövedelmük után Magyarországon jövedelemadó alá nem esnek, — amit a Végrehajtási Utasítás expressis verbis is kimond.

Ennek a rendelkezésnek csak az állam tehetetlensége lehet az oka, mert az ilyen egyénekre a magyar állam hiába vetné ki belföldön lévő tőkevagyonuk jövedelme után a jövedelemadót, — behajtani nem tudná, — mert a kérdéses külföldieknek belföldön lakása nincs.

Csak hogy én erre azt kérdezhetném, hogy, ha valamely külföldi egy évnél rövidebb ideig tartózkodik is Magyarországon (egyévi itt tartózkodás esetén ugyanis már korlátlanul adókötelessé válik), minő akadálya lehet annak, hogy a jövedelemadót reá soronkívül kivessék és belföldi tartózkodásának ideje alatt tőle eredményesen be is hajtsák? Hiszen a Hivatalos Összeállítás 55. §-a szerint, ha a jövedelem- és vagyonadó kivetése valamely adóalanynál a királyi adóhivatal megítélése szerint veszélyben forog, a kir. adóhivatal a kivetés, illetőleg a biztosítás iránt soronkívül azonnal intézkedni köteles. Már pedig a legimminensebb veszély forog-e fenn annál a külföldinél, aki a magyar állam területén lakóhelyét folytonosan változtatja és a magyar állam területét bármely pillanatban úgy elhagyhatja, hogy oda soha többé vissza nem tér?

Egészen bizonyosnak tartom tehát, hogy kivető hatóságaink a Hivatalos Összeállítás tiltó rendelkezésének hiányában az ilyen külföldiekkel szemben a megfelelő jövedelemadó azonnali kivetése és biztosítása iránt tényleg intézkednek is.

Másképp áll a dolog azoknál a külföldieknél, akik a magyar állam területén egyáltalán még rövid ideig sem tartózkodnak, az ilyenektől a magyar állam az esetleg kivetett jövedelemadót behajtani tényleg nem tudná. Az ilyen külföldieknél csak az segítene, ha, — amire még rátérek, — a jövedelemadót levonás útján a belföldi tőkejövedelmet élvező külföldi személy belföldi hitelezője lenne köteles német mintára beszedni és az államkincstárba beszolgáltatni.

Minthogy azonban a bár rövidebb ideig Magyarországon tartózkodó külföldieknek belföldről származó tőkejövedelme lényegbevágó változás nélkül is jövedelemadó alá lenne vonható és minthogy itt esetleg nagy összegekről lehet szó, *felvetem a kérdést az illetékesek előtt: nem lehetne és nem kellene-e a Hivatalos Összeállítás 1. §-ának 4. pontját olykép*

módosítani, hogy a magyar állam területéről származó tőke-jövedelem a nálunk állandóan nem lakó és egyfolytában legalább egy év óta itt nem tartózkodó külföldieknél is jövedelemadó alá vonassék? (Ebben az esetben természetesen a vagyonszármazékokra adó megfelelő 23. §-ának 4. pontja is módosítandó lenne.)

A német törvény a magyar törvénnyel szemben a belföldről származó tőkejövedelmet a korlátozottan adóköteles egyéneknek is kifejezetten jövedelemadó alá vonja, — a kivetett jövedelemadó behajtását pedig a tőke hozadékából a hitelező által való levonás kötelezettsége által biztosítja.

S hogy ezzel a kérdéssel végezzek, még csak annyit jegyzek meg, hogy tekintettel a német törvény ismertetett intézkedéseire és a magyar Hivatalos Összeállítás 4. §-ának 2. pontjára, — a német birodalom tisztviselői közül a diplomáciai képviselők, konzulok stb. Magyarországon a belföldről huzott tőkejövedelmük után jövedelemadó alól mentesek, ellenben Németországban összes jövedelmeik, tehát specialiter a Magyarországról származó tőkejövedelmük után is jövedelemadó alá esnek, éppen ezért, mert ezen jövedelmük után Magyarországon jövedelemadóval megróva nincsenek! Hát nem tarthatatlan rendelkezés ez, nem kellene-e ezen azonnal változtatni, megengedhető-e, hogy a magyar állam területéről származó tőkejövedelem után külföldi állam élvezze és szedje be a jövedelemadót?

C) „Személyes adókötelezettség“ a német és „adókötelezettség“ a magyar törvény szerint.

A német törvény I. fejezete a személyes adókötelezettségről, a magyar törvény I. fejezete pedig az adókötelezettségről rendelkezik.

Ez az eltérés bizonyos szempontból igen érdekes és figyelemre méltó.

Elméletileg kétségtelen, hogy a jövedelemadó *személyi*, azaz olyan adó, amelynél a szolgáltatás mértéke az adóköteles személy gazdasági helyzetére való tekintettel van meghatározva, holott a tárgyi adó az adóköteles személy gazdasági helyzetére való tekintet nélkül, az adóforrás eredménye alapján állapítatik meg.

Személyes adókötelezettség nem a személyi adókból folyó kötelezettséget, hanem tulajdonképpen azt jelenti, hogy az adót az adókötelesre a *saját személyében* vetik ki, illetőleg az adóköteles ezt az adót személyesen (saját személyében) köteles megfizetni.

Ilyen értelemben vett kizárólagos személyes adókötelezettség azonban a jövedelemadónál sem a magyar, sem pedig a német törvény szerint nincs, mert a háztartás fejének jövedelméhez bizonyos esetekben a közös háztartáshoz tartozó személyek jövedelmét is hozzá kell számítani. Ilyenkor tehát a ház-

tartás feje saját jövedelme után *személyesen*, a háztartáshoz tartozók azonban jövedelmük *után nem személyesen*, hanem a háztartás feje után, tehát majdnem azt mondhatnók: *közvetve adóznak*.

Talán ennek a körülménynek tulajdonítható részben az, hogy a német törvény I. fejezetében, — amely a *személyes adókötelezettségről* rendelkezik, — a közös háztartás szerint való adózásról nem tesz említést, hanem ezzel a kérdéssel a II. fejezetben foglalkozik, amely fejezet az adóköteles jövedelem meghatározásának alapelveit állítja fel. Ez az eljárás annál logikusabbnak látszik, mert a jövedelemadót a közös háztartás szerint való adózás esetén is a háztartás fejére vetik ki, — a közös háztartáshoz tartozók pedig a kivetett jövedelemadóért a német törvény szerint csak szavatolnak, lényegileg tehát közös háztartás szerint való adózás esetén is csak az adóköteles jövedelem meghatározásáról van szó.

A magyar törvény viszont azért tárgyalhatja logikai ellenmondás nélkül és félreértésre okot nem adva a közös háztartás szerint való adózás kérdését is az I. fejezetben, mert a magyar törvény I. fejezete nem a személyes, — hanem egyszerűen csak az adókötelezettségről rendelkezik, rendelkezései tehát a nem saját személyükben adózó családtagokra is alkalmazhatók.

D) *A közös háztartás szerint való adózás intézménye.*

A német törvény szerint egyébként közös háztartás szerint adózásnak csak akkor lehet helye, ha a családfő korlátlanul adóköteles személy, míg sem a magyar törvény, sem Végrehajtási Utasítása ezt a megkülönböztetést meg nem teszi, közös háztartás szerint való adózásnak tehát nálunk korlátozott adókötelezettség esetében is helye van.

Ha meggondoljuk, hogy a jövedelemadó kulcsa ugy Németországban, mint nálunk, fölfelé erősen progresszív, a közös háztartás szerint való adózás intézményét az adókötelesek szempontjából kétségtelenül az adóteher súlyosbitásának kell tekintenünk, mert a kivetendő jövedelemadó a jövedelmek összeszámitása esetén magasabb, mint az egyes jövedelmek után egymástól függetlenül kivethető jövedelemadók összege lenne.

Amikor tehát a magyar törvény a korlátozottan adóköteles személyeket is a közös háztartás szerint való adózás alá vonja, elkerüli azt a logikai ellenmondást, amelybe a német törvény esik, hogy a korlátozottan adóköteles személyeket a korlátlanul adóköteles személyekkel szemben, — akik az államhoz legtöbbször mégis csak közelebb állanak, — az adózás mértéke tekintetében kedvezményben részesíti, — bár másfelől kétségtelennek tartom, hogy a korlátozottan adóköteles személyeknek a közös háztartás szerint való megadóztatása gyakorlatilag nehézségekbe ütközhetik.

A feleségnek a közös háztartáshoz való tartozása kérdését a két törvény nagyjában egyformán szabályozza, lényeges eltérés azonban az, hogy a német törvény szerint az önálló kereseti tevékenységből és a nem önálló munkából (szolgálati viszonyból) származó jövedelmek a férj jövedelméhez hozzá nem számítatnak, míg a magyar törvény szerint az önálló kereseti tevékenységből származó jövedelem tekintetében ilyen mentességnek csak 600 pengőig bezárólag van helye, a szolgálati illetmények tekintetében pedig csak addig a határig, amíg azok adó alá nem esnek. (Jelenleg tehát évi 3.600 pengő erejéig.)

Kiskoru gyermekek jövedelme a két törvény szerint ugyanilyen feltételek mellett *nem számítandó* a családfő jövedelméhez.

A kiskoru gyermekek a német törvény szerint adózás szempontjából csak akkor tartoznak a közös háztartáshoz, ha tényleg a családfő háztartásában élnek, míg a magyar törvény szerint a közös háztartás szerint való adózáshoz ez meg nem kívántatik, amit a Végrehajtási Utasítás kifejezetten külön is hangsúlyoz. Ennek az első tekintetre kissé különösnek látszó rendelkezésnek indokolása gyanánt is hivatkozik a magyar törvény Végrehajtási Utasítása az 1877. évi XX. tc.-ben szabályozott gyámtörvényre, amely ezt a rendelkezést érthetővé teszi.

A feleségen és a kiskoru lemenőkön kívül a német törvény szerint más személyek a közös háztartás keretében nem adózhatnak, míg a magyar törvény szerint a közös háztartáshoz tartozó egyéb személyek (pl. nagykoru lemenők, felmenők, oldalrokonok stb.) jövedelmét is *rendszerint* a közös háztartás fejének jövedelméhez kell számítani, kivéve, ha a háztartás feje bebizonyítja, hogy az ilyen családtagok jövedelme az ő rendelkezése alá nem kerül, — amiből másfelől az is következik, hogy a feleség és a kiskoru lemenők jövedelme tekintetében a családfő hasztalanul bizonyítaná, hogy ezeknek jövedelme az ő rendelkezése alá nem esik, az adót mégis az ő terhére vetnék ki.

Kétségtelen azonban, hogy a magyar törvény kiterjesztő rendelkezésének gyakorlati jelentősége vajmi kevés, mert a nagykoru családtagok jövedelmüket nem igen szokták a családfő rendelkezése alá bocsátani, hanem a háztartási kiadásoknak legfeljebb részbeni fedezéséhez járulnak hozzá s ennek tulajdonítható az, hogy a gyakorlat tudomásom szerint nálunk sem igen forszirozza a nagykoru családtagoknak a családfővel való együttes adózását — és pedig igen helyesen nem, — mert ezzel csak felesleges komplikációkat idézne fel, hiszen az esetek tulnyomó többségében a családfő bizonyára igazolni tudná azt, hogy a nagykoru családtagok jövedelme az ő rendelkezése alá nem kerül.

E) *Adómentességek.*

A magyar törvény az adókötelezettségről szóló fejezetében szabályozza az adómentességek eseteit is és személyes, valamint tárgyi adómentességeket különböztet meg.

A német törvény az adómentességeknek ilyen rendszeres csoportosítását nem adja, az adómentesség eseteit a I., II. és V. fejezetben tárgyalja és ami sokkal fontosabb eltérés: *az adómentességek eseteit a magyar törvénynél lényegesen szűkebb térre szorítja.*

Igy mindenekelőtt a német törvény a jövedelemadó alól nem mentesíti az államfő jövedelmét sem, míg a magyar törvény szerint a király és a királyné jövedelmei a jövedelemadó alól mentesítvék. (A kormányzó jövedelmei általában véve tehát nálunk sem mentesek a jövedelemadó alól, hanem csak államfői minőségében huzott illetményei.)

A német törvény kifejezetten a külföldi állampolgársággal bíró diplomáciai képviselőket és konzulokat sem mentesíti *a viszonyosságra való tekintet nélkül* a jövedelemadó alól, — mint ezt a magyar törvény teszi.

A jövedelemadó alól mentes minimumot az 1925. évi augusztus 10-én kelt birodalmi törvény 1100 márkában állapítja meg, az 1925. évi december 19-én kelt törvény azonban ezt az összeget 1300 birodalmi márkára emelte föl.

Ez az összeg azonban ugyanezen törvény szerint az adóköteles háztartásához tartozó

feleség létezése esetén	100	birod. márkával,
egy gyermek létezése esetén	100	„ „
a második gyermek után	180	„ „
a harmadik gyermek után	360	„ „
a negyedik gyermek után	540	„ „
az ötödik és minden további gyermek után	720	„ „

emelkedik.

A német birodalomban tehát pl. a feleséges és 10 gyermekes családatya nem esik jövedelemadó alá abban az esetben, ha évi összes jövedelme az 6900 birodalmi márkát nem haladja meg.

Nálunk a Hivatalos Összeállítás a családi állapotra való tekintet nélkül évi 1000 pengőben szabta meg az adómentes létminimum határát, a legújabb törvényes rendelkezések szerint azonban az adómentes létminimum az adózó által eltartott gyermekek és unokák számához képest 1000 pengőtől 2700 pengőig emelkedik, tehát a német létminimumnak még mindig erősen alatta marad. (Lásd erről részletesebben a „Közgazdasági Szemle“ 1929. évi 6—7. számában „adózásunk újabb fejlődési irányai“ cím alatt megjelent tanulmányom 435. oldalán foglaltakat.)

A magyar törvény szerint jövedelemadó alá azok a személyek sem esnek, akiknek adómentes és adóköteles jövedelmük van, adóköteles jövedelmük azonban a 600 pengőt meg nem haladja.

A német törvény ilyen *személyes adómentességet* nem ismer, amint általában nem ismeri az adómentes és adóköteles jövedelem megkülönböztetését sem, adómentes jövedelem helyett csak a jövedelem kimunkálásánál számításba nem veendő jövedelmeket sorolja fel (lásd alább), szóval személyes mentességek helyett tárgyi adómentességeket konstruál.

Ebből egy igen érdekes különbség folyik a két törvény gyakorlati alkalmazása tekintetében, mert ha pl. nálunk valamely nőtlen vagy csak feleséges, vagy gyermektelen rokkant évi 400 pengő rokkantsági ellátási díjat élvez, adóköteles (pl. iparüzésből eredő) jövedelme azonban mondjuk 650 pengőt tesz ki, ebben az esetben ezután a hatszázötven pengő után jövedelemadót köteles fizetni, mert adómentes és adóköteles jövedelmeinek összege a nőtlen, vagy nős, de gyermektelen személyeknél irányadó általános minimumot, az 1000 pengőt meghaladja.

Németországban ellenben az 1925. évi augusztus hó 10-én kelt birodalmi törvény 8. §-ának 2. bekezdése, illetőleg 50. §-ának 1. bekezdése, valamint az 1925. évi december 19-én kelt törvény II. cikkelyének (1) pontja alapján az ilyen személy kétségtelenül teljesen adómentes lenne, mert a rokkantsági járulék a létminimum megállapításánál is teljesen figyelmen kívül marad, az jövedelemnek egyáltalán nem számít.

A magyar törvény tehát az adómentes és adóköteles jövedelem mellett az *összes jövedelem* fogalmát is ismeri és összes jövedelem alatt az adózónak úgy belföldről, mint külföldről származó és akár jövedelemadó alá eső, akár pedig a jövedelemadó alól mentes jövedelmét érti.

A magyar törvénynek ez a rendelkezése, amely a magyar királyi közigazgatási bíróság kiforrott joggyakorlatát szentesíti, csak az adómentes létminimum megállapításánál bir gyakorlati jelentőséggel.

Minthogy a létminimum rendeltetése kétségtelenül az, hogy az olyan alacsony jövedelem, amelyből éppen csak a megélhetési költségek fedezhetők, a jövedelemadó terhe alól mentesséssé, ebből a szempontból pedig mellékes, hogy az adóköteles jövedelme minő forrásból származik, olyan forrásból-e, amely jövedelemadó alá esik, vagy pedig olyanból, amely a törvény különös rendelkezése folytán jövedelemadó alá nem esik, elméletileg kétségtelenül a magyar törvény álláspontja látszik helyesebbnek, annál is inkább, mert a jövedelemadó alá nem eső jövedelmeknek a létminimum alkalmazása szempontjából is számba nem vétele kétszeres meg nem érdemelt mentességet jelentene s ilyen módon azok is teljesen mentesülnének a jövede-

lejadó terhe alól, akiknek igen jelentékeny adómentes jövedelmük van, pl. az olyan adózó, akinek mondjuk 5000 pengő adómentes és 500 pengő adóköteles jövedelme van.

A jövedelemadó alól való tárgyi mentességeket a magyar törvény 10 pontban sorolja fel. Ezeknek a mentességeknek tulajdonzó részét a német törvény nem ismeri, így nem ismeri az államfő illetményeinek, az országgyűlés tagjai járandóságainak, a lemenők részére kikötés nélkül önként adott támogatásoknak, a honvédség és csendőrség tisztjei, altisztjei és legénysége illetményeinek, végül a közszolgálati alkalmazottak szolgálati illetményeinek feltétlen és a magánalkalmazottak illetményeinek 3600 pengőtől 5300 pengőig terjedő adómentességét sem. (Meg kell azonban jegyezni, hogy a hadsereg *mozgósított tagjainak* szolgálati illetményei, — amennyiben a mozgósítás tartama legalább egy hónapot tesz ki, — továbbá a mozgósításra való tekintet nélkül a hadsereg és az állami védőőrség bizonyos természetbeni illetményei a német törvény szerint sem esnek jövedelemadó alá.)

Ami különösen a szolgálati illetményeket illeti, ezek a német birodalomban bizonyára azért nem mentesek a jövedelemadó alól, mert *a szolgálati illetmények után kizárólag csak jövedelemadó fizetendő*, nem pedig, — mint nálunk, — az alkalmazottak kereseti adója is. A magánalkalmazottak illetményei tehát nálunk 3600—5300 pengőtől felfelé kétszeres adóteherrel vannak sújtva és pedig igen jelentékeny adóteherrel, mert az alkalmazottak kereseti adójának kulcsa 3000 pengőn felül 7½%, a jövedelemadó kulcsa pedig a 3600—3700 pengő jövedelemosztályban körülbelül 2.2—2.4% s felfelé fokozatosan emelkedik, bár, ha tárgyilagosak akarunk lenni, arról sem szabad elfelejtkeznünk, hogy viszont a német jövedelemadó kulcsa (mint látni fogjuk) 10%-nál kezdődik és igen gyors tempóban (hasonlíthatatlanul gyorsabban, mint nálunk) emelkedik 40 százalékra!

Közszolgálati alkalmazottak azonban a német közalkalmazottaknál kétségtelenül jóval előnyösebb helyzetben vannak, mert szolgálati illetményeik nagyságukra való tekintet nélkül feltétlenül mentesek a jövedelemadó alól, az alkalmazottak kereseti adójának *legalkalmasabb kulcsa pedig* a német jövedelemadó legalacsonyabb 10%-os kulcsának jóval alatta marad.

Ezen a helyzeten *alapjában véve* az alkalmazottak kereseti adójának legutóbb történt lényeges emelése sem változtatott.

F) Az adókötelezettség megszűnése.

Ha az adókötelezettség megszűnik, ebben az esetben a német törvény szerint az a jövedelem, amely az adókötelest az adókötelezettség megszűntének időpontjáig megillette, a legközelebbi rendes adókimutatás alkalmával vonandó jövedelemadó

alá. Ha pedig ilyen esetben azonnali kivetés szüksége forog fenn, ez, mihelyt lehetséges, eszközzendő [25. §. (4—5.) bekezdése].

103. §. 1. bekezdése szerint viszont az adóköteles a személyes adókötelezettség megszűnése esetében legkésőbb a megszűnés időpontjáig a záró fizetés (Abschlusszahlung, erről később) teljesítését biztosítani köteles. Ebben az esetben az adóhivatal az adót átalányösszegben is megállapíthatja. Ez a rendelkezés azonban nem nyer alkalmazást, ha a személyes adókötelezettség elhalálozás folytán szűnik meg.

A német törvénynek ezek az intézkedései még a laikus előtt is első pillantásra hiányosaknak tűnhetnek fel.

Mindenekelőtt a német törvény taxative nem sorolja fel az adókötelezettség megszűnésének eseteit és azt csak a 103. §. (1) bekezdéséből lehet következtetni, hogy az adózó elhalálozása megszűnési oknak tekintendő.

Ez pedig annál nagyobb hiány, mert e tekintetben a birodalmi adók kezelésére vonatkozó 1919. évi december 13-án kelt rendelet sem foglal magában semminemű rendelkezést.

Mennyivel gondosabbak e tekintetben a mi Hivatalos Összeállításaink! A közadók kezelésére vonatkozó 1927. évi 600. számú Hivatalos Összeállítás 19. §-ának (1) bekezdése ugyanis külön hangsúlyozza és kiemeli, hogy az adókötelezettség megszűnése esetén eszközzendő adótörleszt a vonatkozó törvények szabályozzák, noha, — mint azonnal rátérek — a jövedelem- és vagyonadóra vonatkozó Hivatalos Összeállítás az adókötelezettség megszűnésének eseteit a jövedelemadónál a legkimerítőbben és legalaposabban szabályozza.

Nagyon határozatlan, sőt valósággal semmitmondó a német törvény szövegezése abban a fontos kérdésben is, hogy az adókötelezettség megszűnése esetén mikor van helye azonnali adókivetésnek és feltűnő, hogy e tekintetben a Végrehajtási Utasítás sem foglal magában egyetlen közelebbi rendelkezést sem, amint egy szóval sem utal az adókötelezettség megszűnésének eseteire sem.

A német birodalomban tehát az adókötelezettség megszűnése eseteinek megállapítása és az ilyen esetekben követendő eljárás szabályozása, — amennyiben a távolból meg tudom ítélni, — úgy látszik, majdnem kizárólag a kivető hatóságok tetszésére s az esetleg kialakuló gyakorlatra van bízva, — ami tételes törvény létezése esetén aligha helyeselhető, — mert könnyen önkényre, vagy ellentétes gyakorlatok kifejlődésére vezethet.

A magyar törvény 57. §-a a német törvénnyel szemben az adókötelezettség megszűnésének eseteit részletesen szabályozza (halál, külföldre költözködés, adóköteles jogi személyeknél a feloszlás) és ezenfelül kimondja, hogy az adókötelezettség megszűnésekor a kivetett jövedelem- és vagyonadó azonnal ese-

dékessé válik (tehát elhalálozás esetében is, holott a német törvény szerint ilyen esetben a végleges fizetés azonnali esedékesége, illetőleg biztosításának kötelezettsége nem áll be). Azonkívül a jövedelemadót ilyen esetben a rendes adókivetési eljárás bevétele nélkül, minden esetben azonnal ki kell vetni.

Ugy az azonnali fizetés, mint a soronkívüli kivetés kötelezettsége teljesen indokolt, mert elhalálozás esetében az adótartozás megfizetése a legnagyobb mértékben veszélyeztetve van.

Részletesen intézkedik a magyar törvény a hagyatéki tömeg esetleges megadóztatásáról is.

Rendkívül figyelemre méltó a Hivatalos Összeállításnak az az intézkedése is, hogyha a jövedelem- (és vagyoadó) beszedése valamely adóalanynál veszélyben forog, a királyi adóhivatal a rendes adókivetés bevétele nélkül a jövedelem- és vagyoadó kivetése és biztosítása iránt soronkívül azonnal intézkedni köteles. A törvény az e tekintetben követendő eljárást részletesen szabályozza, sőt veszély esetén a kiigazítás jogának fenntartása mellett az adóévben várható jövedelem alapján a következő évre járó jövedelemadó kivetésére is (a vagyoadó kivetésére tehát *nem*) felhatalmazza az elsőfoku hatóságot.

Alig kell mondanom, hogy ezek a törvényes rendelkezések milyen széleskörű jogot biztosítanak adóhatóságaink részére, mert az adóévben várható jövedelem helyes megállapítása valóban olyan feladat, amelynek megoldására maga az adóköteles sem lehet képes, — még akkor sem, ha a kincstárral szorosan teljesen lojálisan jár el s jövedelmeit az utolsó fillérig pontosan be is akarná vallani, — másfelől azonban tagadhatatlan, hogy a kincstári követelések biztosítására ezek a törvényes rendelkezések nagyon hathatós eszközt képeznek és ha az adóhatóságok, — amint joggal feltételezhetem, — ezzel a kivételes felhatalmazással csak a legrendkívülibb esetekben élnek, az adózó sem panaszkodhatik, mert a Végrehajtási Utasítás a kiigazítás jogát az adózó részére is kifejezetten biztosítja.

A magyar törvények fenti intézkedéseivel szemben, — ami ismét nagyon feltűnő, — sem a német törvény, sem pedig végrehajtási utasítása veszély fennforgása esetén soronkívüli adókivetésre semminemű jogot nem ad, — ebben a tekintetben tehát a német törvény és végrehajtási utasítása, — amint ezt még több esetben látni fogjuk, — az adózókkal szemben esetleg a kincstár pozitív hátrányára is, — a magyar törvénynél jóval enyhébb.

IV. Az adóköteles jövedelem.

1.

Általános határozmányok; adókivetési időszak.

A német törvény az *adóköteles jövedelmeknek* 8 csoportját különbözteti meg, ezek a következők:

1. A mező-, illetőleg erdőgazdaságból, —
2. az iparból, —
3. az egyéb önálló kereseti tevékenységből, —
4. a nem önálló munkából, —
5. a tőkevagyonból, —
6. az *ingatlan vagyon* bérbe- és haszonbérbeadásából, —
7. az egyéb ismétlődő szolgáltatásokból, —
8. az egyéb bevételi forrásokból származó jövedelem.

A magyar törvény csak 6 főjövedelemforrást különböztet meg, amennyiben az iparból (kereskedelemből) és az egyéb önálló kereseti tevékenységből eredő jövedelmeket egy csoportba foglalja, szintugy a fentebbi 7. és 8. alatti bevételi forrásokból származó jövedelmeket is.

A német törvény szerint jövedelemadó alá nem esnek az egyszeri, illetőleg nem ismétlődő vagyoni ügyletekből, mint pl. az ajándékozásból, örökségből, hozomány kézhezvételéből, sorsjátéknyereményekből, életbiztosítási tőkékből eredő jövedelmek.

Ugyanezek a jövedelmek a magyar törvény szerint sem esnek jövedelemadó alá s bár a magyar törvény a hozományt a jövedelemadó alól kifejezetten nem mentesíti, nem lehet kétséges, hogy a hozomány kézhezvételéből eredő jövedelem a jövedelemadó alól nálunk is mentes, — már csak azért is, mert magánjogunk törvényen alapuló hozományadási kötelezettséget nem ismervén, — a hozomány a hozományt nyerő fél szempontjából minden esetben ajándékozásnak minősül, az ajándékozásból eredő bevételeket pedig a magyar törvény is *expressis verbis* kiveszi a jövedelemadó alól.

A német törvény szerint a jövedelemadó alapja az a jövedelem, amelyet az adóköteles az adókivetési időszakon (*Steuerabschnitt*) belül élvezett.

Az adókivetési időszak pedig háromféle, u. m.:

a) azoknál az adóköteleseknél, akik mező- vagy erdőgazdaságból származó jövedelmet élveznek, a július hó 1-től június 30-ig bezárólag terjedő *gazdasági év*;

b) azoknál az iparűzőknél (a kereskedők is ideszámítandók), akik a kereskedelmi törvény szerint rendes kereskedelmi könyveket kötelesek vezetni, — vagy pedig ilyen könyveket kötelezettség hiányában is tényleg vezetnek, — az a *gazdasági év*, amelyre szabályszerű zárlatot készítenek;

c) egyéb adóköteleseknél a *naptári év*.

A magyar törvény a némettel szemben csak egyetlen rendes adókivetési időszakot ismer, ugymint a naptári évet, — a főszabály ugyanis az, hogy a jövedelemadó alapja az alóévet megelőző naptári évben elért adóköteles jövedelem. A magyar törvény ezen generális szabály alól csak egyetlen kivételt ismer: azoknál az adózóknál, akik szabályszerű könyveket vezetnek, — akár iparosokról, akár kereskedőkről, akár pedig mező- vagy erdőgazdaságot folytató egyénekről legyen is szó, — amennyiben az üzlet vagy gazdaság jövedelmét hiteles mérleg és nyereség-veszteségszámla bemutatásával igazolják, a jövedelemadót, ha a jövedelemforrás üzleti (gazdasági) éve a naptári évvel nem azonos, az adóévet megelőző naptári évben lezárt üzleti (gazdasági) év eredménye alapján kell kivetni. Sőt még ezek az adózók is az adóévet megelőző naptári év eredménye alapján adóznak abban az esetben, ha gazdasági (üzleti) évüket szeptember 30. előtt zárják le, amikor is az adózás céljaira a naptári év végével kötelesek mérleget készíteni.

A magyar törvény álláspontja szerintem feltétlenül helyesebb, mint a német törvényé, mert — bár a mezőgazdaságnál általában június 30-án zárulván a gazdasági év, — elméleti szempontból megokoltabb a június 30-iki dátum alapulvétele, gyakorlatilag azonban ennek az eljárásnak megvalósítása sokszor nagy nehézségekbe ütközik, a kivetési eljárást pedig feltétlenül erősen komplikálja és késlelteti.

Mínthogy tehát a német törvény szerint az adókötelesek igen jelentékeny részének adókivetési időszaka rendszerint a naptári év első felében végződik, ennek következménye az, hogy egy naptári év folyamán nem egy, hanem *két adókivetés eszközöltetik*.

A törvény 25. §-a alapján a Végrehajtási Utasítás 33—34. §-a ugyanis kimondja, hogy minden évben egy tavaszi és egy őszi jövedelemadókivetés eszközöltetik.

A tavaszi kivetés alkalmával azokat az adóköteleseket adóztatják meg, akinek adókivetési időszaka az előző naptári év második felében, különösen pedig az előző naptári év végével zárul.

Az őszi kivetés alkalmával pedig azok kerülnek adóztatás alá, akiknek kivetési időszaka a naptári év első felében végződik.

Ezek a rendelkezések nyilván az adó kivetésének gyorsítását célozzák, amennyiben a naptári első év felében záró adózók még ugyanazon naptári év folyamán kerülnek kivetés alá, gyakorlatilag azonban ezt a célt nem minden esetben érhetik el. Ha ugyanis ezeknek az adózóknak száma jelentékeny, vagy pedig ezeknek sorában nagyobb számmal fordulnak elő nagyadózók, mint a naptári év második felében, vagy a naptári év végével záró adózók sorában, alig lesz lehetséges elkerülni,

hogy előbbiek adójának megállapítása a következő naptári évre át ne nyúlják, — amikor azután a tavaszi kivetés megindulása szenved késedelmet. Ha pedig a naptári év első felében záró adózók adójának kivetése nagyon is hamar befejezést nyer, a kivető hatóságok az év nagy részében esetleg *éremleges* munka nélkül maradnak.

A kivetés időbeli kettéosztása ellen szól az a fontos körülmény is, hogy a jövedelemadónál nagy fontossággal bíró összeírás időpontjának a kivetési eljárás lefolytatásának időpontjához lehetőleg minél közelebb kell esnie, mert az összeírási munkálatok az adótárgyakról és az adókötelezettek viszonyairól csak ebben az esetben nyújthatnak megbízható tájékoztatást. Minthogy pedig a német jövedelemadó törvény Végrehajtási Utasításának 36. §-a szerint a jövedelemadó céljaira szolgáló összeírás (Personenstands und Betriebsaufnahme) a német birodalomban is évenként csak egyszer és pedig szabályként az október 10-iki állapot szerint eszközöltetik, ez az időpont nyilván nagyon is távol esik azon adózók adója kivetésének időpontjától, akik az év első felében zárnak s akiknek jövedelmi adója az őszi kivetés alkalmával állapittatik meg.

2.

Bevételi többlet és nyereség fogalma.

Az adóköteles jövedelem megállapításánál a német és a magyar törvény sok tekintetben eltérő utakon jár.

Abban mindkét törvény megegyezik, hogy többféle jövedelemforrás létezése esetén az adóköteles jövedelmeket jövedelemforrásonként kell megállapítani.

Míg azonban a magyar törvény szerint az egyes jövedelemforrásokból eredő jövedelem alatt az egyes jövedelemforrások nyers bevételéből a termelési és kezelési költségek levonása után mutatkozó jövedelmet kell érteni, addig a német törvény különbséget tesz:

1. a mező- és erdőgazdaságból, —
2. az ipari üzemből, —
3. az egyéb önálló kereseti tevékenységből és
4. az ezeken kívül más jövedelmi forrásokból

eredő jövedelmek megállapítása közt és pedig olyanformán, hogy mező-, erdőgazdaságból, iparüzemből, — valamint az egyéb önálló kereseti tevékenységből eredő jövedelem alatt a nyereséget, — az ezeken kívüli más jövedelemforrásokból eredő jövedelem alatt pedig *a bevételeknek a kiadásokkal szemben mutatkozó többletét érti.*

A nyereség szintén a bevételeknek a kiadásokkal szemben mutatkozó többletét jelenti, *de ehhez a többletchez hozzászámítandó, illetőleg abból levonandó a gyártmányoknak,*

árúknak és az üzemi készleteknek, valamint a befektetett ingatlan és ingó üzemi tőkének az adókiivetési időszak végén az előző adókiivetési időszak végén mutatkozó állapottal szemben való növekedése, illetőleg csökkenése.

Az olyan adózóknál, akik rendes kereskedelmi könyvet vezetnek, nyereség gyanánt az üzem vagyonának az adókiivetési időszak végén az előző adókiivetési időszak végéhez képest mutatkozó többlete tekintendő.

3.

A könyv szerint való adózás kérdése.

A gazdasági és ipari üzemeknél és az egyéb önálló kereseti foglalkozásoknál tehát a német törvény intenciója általában véve az, hogy ezeknek jövedelme a rendes könyvvizetés alapelveinek szemelőtt tartásával állapíttassék meg. S alig hiszem, hogy tévednék, mikor azt állítom, hogy ezek a rendelkezések a rendes könyvvizetés értékét és tekintélyét a kivető hatóságok személyében erősen növelik, még a törvény 46. §-ának azon alább ismertetendő erősen korlátozó intézkedése dacára is, hogy az összes adóköteleseknél, tehát azoknál is, akik szabályszerű könyveket vezetnek, az adóztatás céljaira ugynevezett átlagos tételek állapíthatók meg illetőleg alkalmazhatók, ha csak az adóköteles vallomásának hitelt érdemlő voltát be nem bizonyítja.

Hasonló határozott rendelkezést a magyar jövedelemadó törvény — sajnos — nélkülöz, mert a Hivatalos Összeállítás fentebb ismertetett 8. §-ának 2. bekezdése csak annyit mond, hogy, ha az adózó szabályszerű kereskedelmi, vagy üzleti könyveket vezet és üzlete vagy gazdasága jövedelmét hiteles mérleg és nyereség-veszteségszámla bemutatásával igazolja, — amennyiben a jövedelemforrás gazdasági (üzleti) éve a naptári évvel nem azonos, — az adót az adóévet megelőző naptári évben lezárt gazdasági (üzleti) év eredménye alapján kell kivetni. Ez a rendelkezés tehát nem annyira a könyvek alapján való kötelező adóztatást, mint inkább az *adókiivetési időszakot állapítja meg, annál is inkább, mert azokra az adózókra, akiknél a gazdasági (üzleti) év a naptári évvel azonos, ez a rendelkezés nem alkalmazható.*

Nem sokkal erősebb támpontot nyújt a könyvek alapján való adózásra a Hivatalos Összeállítás 44. §-ának 6. pontja sem, amely úgy rendelkezik, hogy, ha az adózó nyereség-veszteségszámla alapján kíván adózni, a nyereség-veszteségszámlát és a vagyonmérleget, valamint a leltárt bevallásához köteles csatolni. Ez a szakasz tehát kötelezőleg szintén nem rendeli el a könyvbeli eredményeknek az adóztatásnál való alapul vételét, sőt a Végrehajtási Utasításnak a törvény ezen §-ához fűződő pontja az ilyen kérelemnek teljesíthetőségét

még annak a kimondásával is megszorítja, hogy a könyvek alapján való adóztatásnak csak akkor lehet helye, ha az adózó már az előző évben is ily módon adózott, vagy ha az előző évről készített mérleget, nyereség-vesztéesszámlát és leltárt hiteles alakban bevallásához csatolja. (Mellesleg megjegyzem, hogy a Végrehajtási Utasítás nyilván nem gondolt arra az esetre, ha nem régi, hanem új adózóról van szó, az ilyen adózó ugyanis előző évi veszteség-nyereségszámlát stb. bevallásához nem csatolhat, hanem csak az üzleti (gazdasági) év elején felvett mérleget és leltárt.)

A jövedelemadó-törvénynek ezen a hiányosságán általános kereseti adó törvényünk Hivatalos Összeállítása 12. §-ának 4. pontja annak a kimondásával ugyan némileg segít, hogy, ha az adózó szabályszerű üzleti, vagy gazdasági könyveket vezet és üzlete, iparvállalata vagy gazdasága jövedelmét hiteles mérleg és nyereség-vesztéesszámla bemutatásával igazolja és ez az adóztatás céljaira elfogadható, adóalapul szolgáló tiszta jövedelmét a mérleg- és nyereség-vesztéesszámla alapján kell megállapítani, — a jövedelemadóra vonatkozó Hivatalos Összeállítás 19. §-ának 1. bekezdése szerint ugyanis az általános kereseti adó alá eső haszonhajtó foglalkozás jövedelme gyanánt általában azt az összeget kell a jövedelemadó alapjául venni, amely összeget az illető haszonhajtó foglalkozás jövedelme gyanánt az adóévre szóló általános kereseti adó kivetésénél megállapítottak.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt, hogy az általános kereseti adó törvénynek az a megszorítása, miszerint a mérleg és a nyereség-vesztéesszámla alapján való adózásának csak akkor van helye, ha ezek az adóztatás céljaira el is fogadhatók, olyan ingatag alapon áll és a kivető hatóságok részére olyan széleskörű, szinte korlátlan felhatalmazást nyújt, amely a gyakorlatban odavezetett, hogy a könyvek alapján való adózás szinte egészen kivételessé vált. S arra is kell gondolnunk, hogy a mező- és erdőgazdasági üzemek általános kereseti adó alá nem esnek, az ipari és kereskedelmi üzemeken kívül egvéb haszonhajtó foglalkozások jövedelméről pedig nálunk szabályszerű és az adóztatás céljaira is elfogadható könyveket rendszerint nem vezetnek, — így hát a jövedelemadó kivetésénél a könyvek alapján való adózás gyakorlatilag és defaktó nálunk alig érvényesül.

Ezzel szemben a német jövedelemadó törvény 28. §-a a mező- és erdőgazdasági üzemek jövedelmének megállapításánál külön is kimondja, hogy, ha a mező- és erdőgazdaságról szabályszerű, a tiszta nyereséget is feltüntető könyveket vezetnek, a kérdéses üzem jövedelme, illetőleg nyeresége a könyv szerinti nyereség alapul vételevel állapítandó meg és részletesen szabályozza azt a kérdést is, hogy a könyvek mikor tekintendők szabályszerűen vezetetteknek.

4.

A nyers bevételekből levonható kiadások:

1. A termelési (kezelési) költségek;
2. az u. n. különleges szolgáltatások;
3. az adóssági kamatok és a magán- és közjogi cimen, vagy törvényes rendszabályokon alapuló járadékok.

A termelési (kezelési) költségeket minden esetben, a 2. és 3. alatti kiadásokat pedig, amennyiben valamely jövedelemforrással gazdasági összefüggésben állanak, — az illető jövedelemforrás jövedelméből, egyébként pedig az egyes jövedelemforrások jövedelmének együttes összegéből kell levonásba hozni.

A magyar törvény szerint a termelési és kezelési költségeket szintén az egyes jövedelemforrások jövedelméből, az ezeken kívüli egyéb *terheket* azonban az egyes jövedelemforrásokból származó jövedelmek együttes összegéből kell levonni. Ebben a tekintetben helyesebbnek látszik a német törvény álláspontja, mert a valamely jövedelemforrással gazdasági összefüggésben álló, a termelési és kezelési költségeken kívüli egyéb *terheket* célszerűbb az illető jövedelemforrás jövedelméből levonni és különben is, ha az adókötelesnek csak egyetlen jövedelemforrásból származó jövedelme van, ebben az esetben a *terheket* a jövedelemforrások együttes összegéből levonni nem is lehet, mert ilyen együttes összeg nincs.

A termelési és kezelési költségek fogalmát és körét a két törvény nagyjában egyezően állapítja meg, igen fontos eltérés azonban, hogy a német törvény ezekhez a költségekhez számítja az ingatlanok és az ipari üzemek után fizetett adókat és az egyéb közterheket is, amelyek a magyar törvény szerint nem termelési költségek, hanem a jövedelemforrások együttes összegéből levonható *terhek*.

Még fontosabb eltérés azonban az, hogy a német törvény 18. § 1—3. bekezdésének tiltó rendelkezése folytán az adóköteles által fizetett jövedelmi és egyéb személyes adók az illető jövedelemforrás jövedelmének megállapítása során kiadás gyanánt le nem vonhatók, míg a magyar törvény az előző évben fizetett általános kereseti, valamint a jövedelem- és vagyonadónak az adóalapból való levonását megengedi.

A német törvénynek ezt az álláspontját, amely elméleti alapokon nyugszik, — gyakorlati szempontból nem helyeselhetem, mert az adóköteles végtére a jövedelem- és egyéb személyes adókat is jövedelméből fizeti, az általa fizetett jövedelmi stb. adó tehát jövedelmét apasztja és különös tekintettel az elképesztően magas német adókulcsokra, az előző évben fizetett jövedelem stb. adónak a jövedelemadó alapjából való le nem vonása az adókötelesre esetleg katasztrófális következményekkel járhat.

Míg azonban a német törvény az ingatlan utáni és az ipari adóknak a jövedelemforrás bevételeiből való levonása kedvezményét feltétlenül megadja s e tekintetben a Végrehajtási Utasítás sem állít föl megszorítást, addig a magyar törvény, — sajnos, — a levonás kedvezményét olyan további feltételhez köti, amely a fizetett adóknak, tehát ezeknek sorában a bennünket e helyütt elsősorban érdeklő általános kereseti, jövedelem- és vagyonadónak a jövedelemadó alapjából való levonását is jóformán kivételes esetté teszi. Ez a feltétel pedig az, hogy az adóköteles számszerű bevallást adjon és azok a jövedelmek, amelyeket a levonandó közszolgáltatások terhelnek, az adóztatás alapjául a bevallott összegekben el is fogadtassanak. Minthogy pedig, — mint fentebb említettem, — az általános kereseti adó kivetésének során a bevallások elfogadása a gyakorlatban nálunk meglehetősen ritkán fordul elő, — a fizetett általános kereseti, illetőleg jövedelem- és vagyonadónak a jövedelemadó alapjából való levonása is tényleg csak elég ritkán történik meg.

Sőt külön kimondja Hivatalos Összeállításunk még azt is, hogy, ha valamely jövedelem becslés útján állapított meg, — az illető jövedelmet terhelő közszolgáltatásokat a becslés útján megállapított jövedelem összegéből levonni nem szabad, hanem azt a becslés alkalmával kell figyelembe venni.

Ez a rendelkezés egyfelől a Hivatalos Összeállítás 10. §-ának 4. pontjában foglalt annak a rendelkezésnek mond ellent, amely szerint a termelési és a kezelési költségeken kívül levonható *terheket* az egyes jövedelemforrásokból származó jövedelmek együttes összegéből kell levonni, — már pedig a fizetett adók a 12. § 1. pontja értelmében kétségtelenül ilyen terhek, nem pedig termelési és kezelési költségek, — másfelől, ami sokkal fontosabb szempont, ez a rendelkezés igazságtalan és méltánytalan is.

Igazságtalan és méltánytalan pedig azért, mert a fizetett adók összegét minden esetben egészen pontosan meg lehet állapítani, — akár a bevallásból, akár hivatalos uton, — a megbecsült jövedelemforrás bevételei pedig csak hozzávetőleg határozhatók meg. Nem logikai ellenmondás-e tehát az, hogy számszerűleg meghatározott fix összegeket számszerűleg egészen bizonytalan, sőt esetleg számszerűleg meg sem állapítható, vagy legalább is meg nem állapított összegekből vonjunk le?

Mert az esetek tulnyomó többségben a megbecsült jövedelemforrás nyers bevételeit nem állapítják meg, a becslés alkalmával a fizetett adókra *de facto* figyelemmel egyáltalán nincsenek, ez a rendelkezés tehát csak törvényes palástja annak az eljárásnak, hogy az adózó bevallásának a teher tételek ezen pontjára vonatkozó része se legyen elfogadható, holott az ilyen adózó különben is hátrányos helyzetbe kerül azon szerencsések-

kel szemben, akiknek bevallását elfogadták, és pedig azért, mert jövedelmét sokszor indokolatlanul tulmagasan becsültették meg.

Emellett figyelembe veendő az is, hogy specialiter a fizetett általános kereseti és a fizetett jövedelem- és vagyonadó az általános kereseti adó alapjából a jelenlegi törvényes rendelkezéseink értelmében le nem vonhatók, az üzemet terhelő közvetett és forgalmi adók ellenben levonhatók, ha tehát az általános kereseti adó alá eső jövedelemforrás jövedelmének megbecslését esetleg teljes alapossággal végzik, utóbbiakat a megbecsült nyers jövedelemből levonják, ellenben a fizetett általános kereseti, jövedelem- és vagyonadót nem, miért is, ha az adózó könyvei alapján adózik s a fizetett általános kereseti, jövedelem- és vagyonadót kiadás gyanánt számolta el, ezek az adók a mérleg szerinti nyereséghez *hozzáadandók*.

Azt tehát igazán nem lehet vitatni, hogy az általános kereseti adó alá eső foglalkozásoknál a fizetett általános kereseti adó, jövedelem- és vagyonadó azért nem lenne a jövedelemadó alapjából levonható, mert már az általános kereseti adó alá eső jövedelemforrás jövedelmének megbecslése alkalmával levonták, — hiszen a levonást a törvény nem engedi meg.

Nyugodt lélekkel állithatom tehát, hogy a magyar törvénynek az előző évben fizetett adók levonására vonatkozó rendelkezései a novelláris módosításra teljesen *megérték s a fizetett adók közül az általános kereseti és a jövedelem- és vagyonadónak a jövedelemadó alapjából való feltétlenül kötelező levonása, illetőleg ennek elrendelése az adózó közönség hangulatára is jótékony befolyást gyakorolna, mert az adózók, különösen pedig az intelligensebbek, sehogysem tudják megérteni, miért nem fogadják el vallomásuknak azt a részét sem, amelyet hitelesen igazolni tudnak, — másfelől pedig sok adózó részére, különösen pedig azok részére, akik jelentékeny összegű adókat fizetnek, a fizetett adók levonásának megszorító feltételekhez nem kötött engedélyezése jelentős adókedvezmény számába menne.*

A német törvény szerint a levonható kiadások második fajtáját, — mint említettem, — az ugynevezett különleges szolgáltatások képezik.

A magyar törvény ezt az elnevezést nem ismeri, némileg párhuzamba állitható azonban az „*egyéb magánjogi címen alapuló terheknek*“ a 13. § 1. bekezdése szerint megengedett levonása. Ez a kifejezés azonban nagyon is tágkörű és bizonytalan, — e tekintetben a Végrehajtási Utasítás sem nyújt még csak némikép részletes felsorolást sem, — miértis pld., — bár kétségtelenül magánjogi címen alapuló terhek, — a magyar törvény szerint az adó alapjából aligha lennének levonhatók azok a járulékok, amelyeket az adóköteles a saját és hozzátartozói részére betegség, — baleset esetére, temetkezési járan-

dóság megszerzése és halál esetére való biztosítási díjak címén fizet, — amely kiadások pedig a német törvény szerint levonható különleges szolgáltatások. Ezen kiadások levonásának ugyanis nálunk a Hivatalos Összeállítás 15. § 6. pontjának az a tilalma állhat útjában, hogy azok a kiadások, amelyeket az adóköteles személyes szükségleteinek kielégítésére fordít, a jövedelemadó alapjából le nem vonhatók. Sőt a vagyonadóra vonatkozó Hivatalos Összeállításunk 40. §-a (1) pontjához fűződő utasítás szerint az ugynevezett háztartási adósságok tőketartozás gyanánt sem vonhatók le, már pedig a felsorolt fizetségek tőkeértéke körülbelül ilyen háztartási vagy legalább is személyes adósságnak minősül, a vagyonadó utasításnak ebből a rendelkezéséből tehát logikusan szintén az lenne következtethető, hogy a fentemlített fizetségek a jövedelemadó alapjából egyéb magánjogi teher címén le nem vonhatók.

S ezzel szemben mit szólunk ahhoz, hogy a német törvény ugyancsak különleges szolgáltatások címén az olyan takarékbetéteknek levonását is megengedi, amelyeknek kifizetése csak halál esetére követelhető, hogy továbbá a hivatásban való továbbképzésre fordított kiadások is levonhatók!

Ezek a felsorolt különleges szolgáltatások az 1927. évi december 22-én kelt novelláris törvény szerint az adókötelesnél évi 600 (azelőtt 480) birodalmi márka erejéig vonhatók le, feleség és kiskorú gyermekek létezése esetén azonban ez az összeg fejenként 250 (azelőtt 100) márkával emelkedik.

A német törvényhozásnak a *levonható különleges szolgáltatásokra vonatkozó ezeket a valóban demokratikus intézkedéseit követendő példa gyanánt illetékeseinknek a legmelegebben figyelmébe ajánlom.*

V. A z e g y e s j ö v e d e l e m f o r r á s o k.

1. A mező- és erdőgazdaságból eredő jövedelem.

A mező- és erdőgazdaságból eredő jövedelem megállapítása tekintetében a német és a magyar törvény között az a nem annyira alapvető, mint inkább technikai eltérés tapasztalható, hogy a német törvény mező- és erdőgazdaságból eredő jövedelem alatt kizárólag az önkezelésben levő gazdaság jövedelmét és bérbeadás esetén a *haszonbérlo* jövedelmét érti, míg a bérbeadott mező- és erdőgazdaság jövedelme ingatlan vagyon bérbeadásából eredő jövedelem gyanánt minősül és külön főjövedelemforrást képez, amely főjövedelemforrás a házak bérbeadásából származó jövedelmet is felöleli.

A magyar törvény mező- és erdőgazdaságból eredő jövedelem alatt ugy a saját kezelésben levő üzemnek, — mint bérbeadás esetén az üzem tulajdonosát megillető — valamint a haszonbérlo jövedelmét is érti, a házak (épületének) bérbeadásából) eredő jövedelmet pedig külön főjövedelemforrás gyanánt veszi számba.

A német törvény rendszere logikailag helyesebbnek látszik, mint a magyar törvényé, figyelembe veendő azonban az is, hogy a német birodalomban az ingatlan utáni vagyis a föld- és házadó nem birodalmi, hanem országos és részben községi adó, a föld- és a házadó egymástól élesen elválasztva nincs, míg nálunk úgy a föld- mint a házadó állami adó és a föld- valamint a házadó egymástól teljesen el van választva, miértis nálunk erre való tekintettel indokoltnak mutatkozhatott a mező- és az erdőgazdaságból eredő jövedelemnek a házak bérbeadásából eredő jövedelemtől való teljes elválasztása.

2. Iparból eredő jövedelem.

A német törvény az iparból eredő jövedelemhez számítja a bányaművelésből eredő jövedelmet és a nyílt kereskedelmi társaságok, továbbá a betéti társaságok tagjainak az üzleti nyereségből való részesedését is.

Megjegyzendő azonban, hogy nemcsak a kereskedelmi társas cégek tagjainak, hanem az egyéni cégek tulajdonosainak, vagy az üzletüket egyedül folytató be nem jegyzett kereskedőknek jövedelme is jövedelemadó alá esik, — iparból eredő jövedelem alatt ugyanis egész általánosságban a kereskedelem-ből eredő jövedelem is értendő, — egy pillanatig se gondoljuk tehát, hogy az üzletüket egyedül folytató kereskedők, — akikről, mint ilyenekről, a német törvény említést egyáltalán nem is tesz, — jövedelemadó alá nem esnének.

A magyar törvény iparból (kereskedelemből) származó jövedelem helyett az általános kereseti adó alá eső haszonhajtó foglalkozások főjövedelemforrásának csoportját állítja fel, ide tartoznak tehát az u. n. szabadfoglalkozásnak: ügyvédek, mérnökök, orvosok stb. is, akiknek foglalkozása a német törvény szerint az egyéb önálló hivatásos tevékenység főjövedelemforrásának csoportjába tartozik.

A német törvény ezen álláspontja, — tekintettel arra, hogy a német birodalomban sem birodalmi, sem pedig országos általános kereseti adó nincs, — logikailag teljesen indokolt, nálunk viszont az iparból, kereskedelemből és a szabad élethivatásokból eredő jövedelemnek ugyanazon főjövedelemforrásba való foglalása mutatkozott célszerűnek, hiszen általános kereseti adónk mindezeket a foglalkozásokat egyaránt érinti.

Ebből folyik az a további lényeges eltérés is, hogy a felsorolt foglalkozásokból eredő jövedelem megállapítása a német birodalomban a jövedelemadó kivetésének során történik, — míg nálunk ezen foglalkozások jövedelme a jövedelem adóhoz a legnagyobb mértékben hasonlatos általános kereseti adó kivetése során már megállapíttatván, — a jövedelemadó kivetésénél ezeknek jövedelme gyanánt csak az általános kereseti adó kivetése során megállapított összeg volt helyesen felvehető —

amit a Hivatalos Összeállítás igen helyesen *espresis verbis* el is rendelt.

Igen figyelemreméltó rendelkezése a német törvénynek, hogy ipari üzemből eredő jövedelemnek számít az ipari (kereskedelmi) üzem teljes vagy részleges elidegenítéséből eredő jövedelem is.

A nyereség kiszámítása olymódon történik, hogy az eladási ár azzal az értékkel hasonlítandó össze, amely érték az előző adókiivetési időszak végén az adókiivetés alapjául szolgált, ha pedig ilyen érték az előző kiivetés során meg nem állapított, — a beszerzési árral.

Elidegenítésnek számít az is, ha az üzlet vagy annak egyrészét megszüntetik.

Jövedelemadó kiivetésének azonban csak akkor van helye, ha az üzemnek akár teljes, akár részleges elidegenítése esetén az elért nyereség 10.000 birodalmi márkát meghalad.

Hasonló rendelkezést a magyar törvény nem ismer, — az üzem elidegenítéséből eredő jövedelem tehát esetleg csak mint a főjövedelemforrások 6-ik csoportjában tartozó „egyéb“ jövedelem lenne megadóztatható.

3. *Egyéb önálló kereseti tevékenységből eredő jövedelem.* Erről fentebb már szoltam.

4. *Nem önálló munkából származó jövedelem.*

A nem önálló munkából származó jövedelmek főjövedelemcsoportjának nálunk a szolgálati illetményekből eredő jövedelmek csoportja felel meg. Lényeges eltérés, — eltekintve attól, hogy nálunk, mint említettem, a közalkalmazottak illetményei feltétlen, a magánalkalmazottak illetményei pedig 3600 — 5300 pengőig terjedő adómentességben részesülnek, — az, hogy a német birodalomban a nem önálló munkából származó jövedelem is, — alkalmazotti keresetiadó hiányában, — a jövedelemadó kiivetésének során önálló megállapítás tárgya, — nálunk pedig az adóévet megelőző évben az alkalmazottak kereseti adójának kiivetése során megállapított jövedelemösszegek szolgálnak a jövedelemadó kiivetésének során is irányadóul.

5. *Tőkevagyonból származó jövedelem.*

6. *Ingatlan vagyon bérbeadásából származó jövedelem.*

7. *Egyéb visszatérő szolgáltatásokból eredő jövedelem.*

A főjövedelemforrások ezen csoportjait a német törvény nagyjában a magyar törvényhez hasonlóan szabályozza.

8. *Egyéb bevételi forrásokból származó jövedelem.*

Ezeknek sorába tartoznak a német törvény szerint:

a) az elidegenítési ügyletekből;

b) az alkalmi közvetítésekből;

c) az *ingó vagyontárgyak* bérbeadásából eredő jövedelmek, a b) és c) alattiak azonban csak akkor, ha az adókiivetési időszak folyamán elért nyers bevétel 500 birodalmi márkát meghalad.

Az elidegenítési ügyletekből eredő jövedelem csak akkor adóztatható meg, ha az elidegenítési ügyletet nyereszkesedési célzattal kötik meg. Nyereszkesedési célzattal bírónak pedig akkor tekintendő az elidegenítési ügylet, ha a megszerzés és az elidegenítés időpontja közt ingatlanoknál 2 évnél, más tárgyaknál, különösen pedig értékpapiroknál, 3 hónapnál kevesebb idő telt el.

De még ezeknek a feltételeknek fenforgása esetén sincs helye adókimetésnek, ha:

1. az elidegenített tárgy az elidegenítő adóköteles vagyonához nem tartozik, vagy ha

2. az adókimetési időszak folyamán az elidegenítési ügyletekből származó összes nyereség 1000 birodalmi márkát el nem ér, végül ha

3. az adóköteles igazolja, hogy az elidegenített tárgyat nem azért szerezte, hogy nyereséggel ismét tulajdonjon rajta.

A magyar jövedelemadó törvény szerint ingatlanok eladásából származó nyereség szintén mint a nálunk a főjövedelemforrások 6-ik csoportjába tartozó „egyéb“ jövedelem esik jövedelemadó alá, de csak akkor, ha a szerzés visszterhes szerződés alapján, az eladás pedig a szerzéstől számított 2 éven belül történt. Az egyéb vagyontárgyak elidegenítésétől eredő jövedelem pedig abban az esetben adóköteles, ha az *ilyen foglalkozásból származó kereset* általános kereseti adó alá esik, vagy ha a vagyontárgyak adásvétele nyereszkesedés céljából történik. Általános kereseti adó alá pedig a jövedelemadó Hivatalos Összeállítása Végrehajtási Utasításának értelmezése szerint az ilyen foglalkozásból származó kereset akkor tartozik, ha az adóköteles különböző tárgyak adásvételével nemcsak egyes kivételes esetekben, hanem *rendszeresen* foglalkozik.

A német törvénnyel szemben tehát a magyar törvény ingatlanok elidegenítésénél a nyereszkesedési célzat fenforgását az adókötelezettség megalapításához nem kívánja meg, az ingatlan elidegenítője tehát nálunk elvben a jövedelemadó alól akkor sem mentesül, ha nyereszkesedési célzat sem az ingatlan megszerzésénél, sem pedig eladásánál nem vezérelte ugyan, azonban az eladási ár a levonható költségek leszámításával a vételárat bárminő csekély összeggel tényleg meghaladta, — a megadóztatást tehát esetleg csak a Hivatalos Összeállítás 4. §-ának 4. vagy 5. pontja alapján kerülheti el. (Létminimumot meg nem haladó összjövedelem, — adómentes és 600 pengőt meg nem haladó adóköteles jövedelem együttes fenforgása.) A német törvény álláspontja tehát e tekintetben az adózók irányában jóval méltányosabb, — magyar törvényt pedig ugy látszik kizárólag csak az a szempont vezérelti, hogy egy megfogható és amellet pontosan megállapítható jövedelem az adózás alól semmiesetre ki ne maradjon, — bár másfelől rá kell mutatnom arra is, hogy a nyereséges eladás tényével szem-

ben a nyereszkesedési szándék hiányának az adóköteles részéről való kellő beigazolása gyakorlatilag nem egyszer igen nagy nehézségekbe ütközhetik.

9. Közös határozmányok.

A jövedelem kiszámításának segédeszköze gyanánt a német törvény szerint az adóztatás céljaira átlagos tételek (Durchschnittssätze) állapíthatók meg. Ezek az átlagos tételek a jövedelem kiszámításánál alapul veendők, — kivéve, ha az adóköteles bevallásában eltérő adatokat terjeszt elő s ezeket oly módon igazolja, hogy az átlagos tételektől való eltérés indokoltnak mutatkozik.

Feltűnőnek tartom, hogy ez az igen fontos rendelkezés nem a kivetési eljárásról rendelkező részbe, hanem az anyagi jogot tárgyaló fejezetek körébe került. Ez a rendelkezés tehát, — mint a fejezet felirata is kétségtelenné teszi, — az összes eddig tárgyalt anyagi jogi intézkedéseknek mintegy kiegészítő részét képezi. A német törvény ezzel az elhelyezéssel nyilván azt a célt tartotta szem előtt, hogy ez a rendelkezés ne csak a kivetési, hanem a fellebbviteli eljárás körében is alkalmaztassék, ami igen lényeges eltérést jelent a mi általános kereseti és jövedelemadó törvényünknek a német törvénnyel párhuzamba állítható rendelkezéseivel szemben. mert ezek a kivetési eljárásról rendelkező fejezetekben foglaltatnak, miértis bizonyosnak látszik, hogy csak az I. foku kivető hatóságokat kötik. Kivetés alatt ugyanis az adónak csupán I. foku megállapítása érthető, II. illetőleg III. fokon az adónak már nem kivetése, hanem fellebbezés, illetőleg panasz folytán való újlagos megállapítása történik.

Hogy általános kereseti adó és jövedelemadó törvényünknek a német törvénnyel analóg rendelkezései tényleg csak I. foku kivető hatóságainkat kötelezik, fellebbviteli hatóságainkra nézve ellenben nem irányadók, ez kétségtelenül kitűnik abból is, hogy általános kereseti és jövedelemadó törvényünk végrehajtási utasításainak megfelelő §-ai is kifejezetten a m. kir. adóhivatalok által a kivetés alaklmával szemelőtt tartandó szabályokat határozzák meg.

A magyar jövedelemadó törvény különben specialiter az adóztatásnál irányadó átlagokról közvetlenül nem tesz említést, csak a Hivatalos Összeállítás 51. §-ának (3) bekezdéséhez fűződő utasítás (2) pontja mondja ki, hogy a királyi adóhivatalok az ellenőrzési alapul használt átlagokon alul az egyes adózó jövedelmét csak akkor vehetik fel, ha az illető adózó olyan különleges körülményeket igazol, amelyek a jövedelemnek az átlagosnál alacsonyabban való megállapítását valóban indokolják.

Sokkal részletesebben tárgyalja az átlagok kérdését az általános kereseti adó Hivatalos Összeállítás 29. §-ának 1. és

2. pontjához fűződő Végrehajtási Utasítás, amely az általános kereseti adó alá tartozó haszonhajtó és szellemi foglalkozásoknál, — kifejezett törvényes felhatalmazás nélkül — valósággal *minimális adóalapokat* állapít meg. A törvény 29. §-ának 1. és 2. pontja ugyanis ilyen minimális adóalapok megállapítására távolról sem nyújt felhatalmazást, a pénzügyminiszter tehát ezeket a minimális adóalapokat csak mint az I. foku kivető hatóságok legfőbb felügyeleti hatósága állapíthatta meg, — ami ismét amellet szól, — bár a felszólamlási bizottságok gyakorlatában nem egészen tisztázott kérdés, — hogy ezek a minimális adóalapok a kivetés tekintetében illetékes fellebbviteli hatóságokat egyáltalán nem kötelezhetik.

A gyárosokra, nagyobb iparvállalatokra, valamint azokra a kereskedőkre, akik rendes könyveket vezetnek, ezek a minimális adóalapok azonban a Végrehajtási Utasítás szerint sem alkalmazhatók.

Az általános kereseti adónál megállapítható minimális adóalapok közvetve a jövedelemadó szempontjából is kiváló jelentőséggel bírnak, mert a haszonhajtó foglalkozások jövedelme a jövedelemadónál az általános kereseti adó kivetésének során megállapított összeggel vétetik számításba.

VI. A fogyasztás alapján való megadóztatás.

A *fogyasztás alapján való megadóztatást* a német törvény szintén mint anyagi jogi rendelkezést egészen külön fejezetben, a kivetési eljárást jóval megelőzőleg tárgyalja.

Fogyasztás alapján való megadóztatásnak akkor van helye, ha a korlátlanul adóköteles személy megállapított jövedelme összes életviszonyainak figyelembe vétele mellett fogyasztási kiadásai összegénél lényegesen alacsonyabb. Ebben az esetben a jövedelemadó alapjául a fogyasztási kiadások megállapított összege vehető, ha csak az adóköteles nem igazolja azt, hogy fogyasztási kiadásait adómentes bevételekből fedezte, vagy hogy az általa fogyasztás céljaira kiadott összegeket más adóköteleseknél jövedelemadóval már megadóztatták.

A jövedelem a fogyasztásnál lényegesen alacsonyabbnak akkor tekintendő, ha a fogyasztási kiadások összege a megállapítható jövedelemnél legalább 50%-kal magasabb.

Fogyasztás alapján való megadóztatásnak azonban az egyébkénti feltételek fennforgása esetén is csak akkor lehet helye, ha a fogyasztási kiadások megállapított összege legalább évi 15.000 birodalmi márkát tesz ki.

A magyar jövedelemadó törvény a fogyasztás alapján való megadóztatást mint anyagi jogi intézkedést szintén nem ismeri, csupán a Hivatalos Összeállítás 51. §-ának (4) pontjához fűződő Végrehajtási Utasítás foglal magában e tekintetben általános kijelentéseket, de az ily módon felállított norma-

tivumok is az elhelyezésből következtethetőleg csupán az I. foku kivető hatóságokat kötik, a fellebbviteli hatóságokat ellenben nem.

VII. Adótételek.

Az 1925. évi december 19-én kelt birodalmi törvény szerint a jövedelemből a jövedelemadó kivetésének céljából évenként levonandó

1. 720 (azelőtt 600) birodalmi márka, mint adómentes jövedelemrész, — amennyiben az adóköteles jövedelme az évi 10.000 birodalmi márkát meg nem haladja;

2. az adóköteles háztartásához tartozó feleség és háztartásához tartozó minden kiskoru gyermek után a 720 (azelőtt 600) birodalmi márkán felüli jövedelemnek 8—8%-a, a feleség és minden kiskoru gyermek után azonban fejenként legfeljebb 600—600 birodalmi márka és 8000 birodalmi márkánál együttesen nem nagyobb összeg.

A jövedelemadó kulcsa.

A jövedelem első megkezdett vagy teljes 8000 birodalmi márkát kitevő része után	10%.
„ „ további „ „ „ 4000 „ „ „ „ „	12%.
„ „ „ „ „ 4000 „ „ „ „ „	15%.

és így tovább, a jövedelemnek 8000 márkán felüli része után a jövedelemadó már 40%-os.

Ezek a német jövedelemadó *rendes kulcsai*, a korlátozottan adóköteles személyeknél azonban bizonyos, a törvényben taxative felsorolt jövedelmek adókulcsa minden esetben 10%, — akkor is, ha a jövedelem 8000 birodalmi márkát meghalad.

A jövedelemadó kivetése alkalmával olyan különös gazdasági viszonyok, amelyek az adóköteles teljsítő képességét lényegesen csökkentik, a jövedelemadó mérséklése, esetleg *elengetése* útján tekintetbe vehetők, — de csak abban az esetben, ha a jövedelem 30.000 birodalmi márkát meg nem halad. Ilyen körülményeknek tekintendők elsősorban az adóköteles gyermekeinek nevelése, tartása és hivatásbeli kiképzése által okozott rendkívüli megterhelések, vagyontalan hozzátartozóknak törvényen vagy erkölcsi kötelezettségen alapuló tartása akkor is, ha nem tartoznak az adóköteles háztartásához, — betegség, testi sérülés, eladósodás, vagy balesetek által okozott rendkívüli kiadások.

A német jövedelemadó *rendes kulcsai* tehát a magyar jövedelemadó törvény kulcsaival összehasonlítva valósággal drasztikusoknak mondhatók, mert a jövedelemadó legalacsonyabb adókulcsa nálunk a 600—700 pengő jövedelemosztályban 7 (*rendes adótétel*) illetőleg 7.70 pengő (*felemelt adótétel*). A jövedelemadó legalacsonyabb kulcsa tehát nálunk körülbelül 1%-os, a 40%-ot pedig a magyar jövedelemadó *rendes adótétele* csak 1,200.000 pengő jövedelmen felül éri el. Igaz ugyan,

hogy a jövedelemadó *felemelt tétele* a 900.000—925.000 pengő jövedelem osztályban nálunk a 40%-ot is meghaladja, sőt 1.200.000 pengőn túl 44%-ot tesz ki, igaz ugyan az is, hogy a jövedelemadó kulcsa nálunk egységes lévén, az említett esetekben az egész jövedelem 40, illetőleg 40%-nál is magasabb adókulcs alá esik, míg a német birodalomban 40%-os jövedelemadó csak a jövedelemnek 8000 márkát meghaladó része után jár, — a magasabb jövedelmeknél azonban ez a körülmény nem sokat nyom a latban, mert pl. 500.000 márka jövedelemnél a jövedelem tulnyomó része mégis csak a legmagasabb 40%-os adókulcs alá esik.

Ezek az adókulcsok még akkor is lehetetlenül magasak, ha tudjuk, hogy a német birodalomban a mi általános kereseti adónkhoz hasonló birodalmi adó nincs, — amely általános kereseti adó kulcsa azonban nálunk szabály szerint különben is csak 5%, — viszont azonban Németországban a jövedelemadón kívül ott vannak az országos ipari adók, — amelyek *bizonyos szempontból* ami általános kereseti adónknak felelnek meg, — bár adókulcsuk lényegesen alacsonyabb, mint a mi általános kereseti adónké, itt-ott azonban (így pld. Mecklenburg-Strelitzben, Hamburgban és Lübeckben) az 5%-ot esetenként meg is haladja.

Bizonyára a német törvényhozás is érezte, hogy ezek az adókulcsok bizonyos esetekben egyenesen tarthatatlanok s merev alkalmazásuk egyes adóköteleseket anyagi romlásba dönthetne, — nyilván ennek a megfontolásnak köszönhetik létüket a rendes adókulcsok alól való sokféle, néha igen komplikált kivételezések, — amelyeket részletesen fel nem soroltam. Alig hihetném azonban, hogy a kérdés ilymódon akár azokra az adókötelesekre nézve is kielégítő megoldást nyerhetne, akikre ezek a *rendkívüli adókulcsok* gyakorlatilag tényleg alkalmazást nyernek.

Másfelől az a szabály, hogy 30.000 birodalmi márka jövedelemig bezárólag a jövedelemadó különös gazdasági viszonyok közt mérsékelhető, sőt *egészen el is engedhető*, — nagyon is tágkörű diszkrécionárius hatalmat biztosít a kivető hatóságok részére. Ilyen minden korlátozás nélküli felhatalmazás mellett igen könnyen igazságtalan kedvezések fordulhatnak elő, az arányos adóztatás pedig alig valósítható meg.

Az, hogy a kivető hatóságok a súlyos gazdasági helyzetre való tekintettel a jövedelemadót egészen elengedhessék, vagy akár csak mérsékelhessék is, szerintem egyáltalán meg nem engedhető és pedig azért nem, mert ebben a kérdésben helyesen csak valamely magasabbrangu hatóság határozhat, amely szélesebb látóköre folytán a helyes és igazságos döntésnek határozottabb biztosítékait nyújthatja.

Igen helyes tehát a mi Hivatalos Összeállításunk 58. §-ának álláspontja, amely a jövedelemadót a gazdasági hely-

zetre való tekintettel a kivetés alkalmával mérsékelni ugyan nem engedi, de módot nyújt arra, hogy utólagosan beadható kérvény folytán a pénzügyigazgatóság mérsékelhesse. Ebben a tekintetben az 1929. évi XXIII. t.-c. 4. §-ának (1) bekezdése a helyes alapelv fenntartása mellett az adózó egyéni körülményeit a Hivatalos Összeállításnál is sokkal messzebbmenően veszi figyelembe.

Súlyos hátránya végül a komplikált német adókulcsoknak az is, hogy az adózó közöttük nehezen ismeri ki magát és a fizetendő jövedelemadóval előre biztonsággal alig számolhat, az egyszerűbb ember pedig szinte meg sem értheti, hogy a megállapított jövedelem után az adó összegét minő alapon vetették ki reá?

Itt emlitem végül meg, hogy a pénzügyi, gazdasági és szociális nehézségek megszüntetése végett a birodalmi elnök által kiadott, 1930. évi július hó 26-án kelt rendelet alapján mindazok a jövedelemadó alá eső személyek, akiket az 1930. évre 8000 birodalmi márkánál nagyobb jövedelem után adóztattak meg jövedelemadóval, rendkívüli pótlék gyanánt az 1929. évi adókivetési időszakra kivetett jövedelemadónak 5%-át kötelesek fizetni, a korlátlanul adóköteles *nőtlen személyek* azonban jövedelmük nagyságára való tekintet nélkül általában körülbelül 6%-os pótlékot fizetnek. A részvénytársaságok, részvényekre alakult betéti társaságok stb. felügyelőbizottsági tagjainak pótléka (birodalmi segélye: Reichshilfe) az 1929. évben végződött adókivetési időszakban élvezett tantiémek összegének 1½%-a.

A birodalom, országok, községek, a birodalmi bank, a német birodalmi vasuti társaság aktív és nyugdíjas tisztviselői és alkalmazottai, valamint az aktív és nyugdíjas katonai személyek pedig birodalmi segély fejében az 1930. évi augusztus 31-ike *utáni és 1931 április 1. előtti időre* kiutalt illetményeik 2½%-át fizetik.

VIII. K i v e t é s i e l j á r á s.

1. Általános határozmányok.

Jövedelemadó-vallomás beadására kötelezve vannak:

a) azok az adókötelesek, akiknek jövedelme az irányadó adókivetési időszakban a 8000 birodalmi márkát meghaladta;

b) a jövedelem nagyságára való tekintet nélkül azok az adókötelesek, akiknek nyereségét könyveik zárlata alapján állapítják meg (vagyis azok az adózók, akik a kereskedelmi törvény rendelkezései szerint kereskedelmi könyveket kötelesek vezetni, vagy pedig ilyen könyveket törvényes kötelezettség hiányában is tényleg vezetnek);

c) a jövedelem nagyságára való tekintet nélkül azok az adókötelesek, akiket az adóhivatal erre külön felszólít.

Nálunk a rögzítés újabb keletű intézménye folytán bizo-

nyos kivételektől eltekintve azok az adózók, akiknek előző évi jövedelemadó alapja a 10.000 pengőt meg nem haladta, jövedelemadó-bevallást csak akkor kötelesek adni, ha a magyar királyi adóhivatal (adófelügyelőség) új megállapítást rendel el s az adózót ennek folytán bevallásának beadására felhívja, — azok az adózók pedig, akik rögzítés alá nem esnek, — hivatalos felszólítás nélkül a létminimumot meghaladó jövedelem létezése esetén kötelesek bevallást adni.

A fenti b) alatti intézkedést, — amely igen figyelemreméltó és a rögzítés rendszere mellett is alkalmazható lenne, — tételes pénzügyi jogunk sajnos, egészen nélkülözi.

A jövedelemadó kivetési munkálatai a német birodalomban is az általános összeírással (Personenstands und Betriebsaufnahme) kezdődnek, amelyet rendszerint az október 10-i állapot alajú vételével eszközölnék. (Nálunk az általános adóösszeírás november hó folyamán történik.)

Az általános összeírás eszközlése Németországban is rendszerint a községi előljáróságok feladatát képezi.

Aki valamely községben, anélkül, hogy állandóan ott laknék, vagy tartózkodnék, — 10 hétnél tovább időzik, — ennek az időtartamnak letelte előtt személyi adatait, valamint azt az adóhivatalt, amely jövedelemadóval legutóbb megadóztatta, adókönyvének számát, vagy pedig azt a községet, amely részére legutóbb adójegyet (lásd alább) állított ki, az illetékes községi előljáróságnak bejelenteni köteles. (Adóbejelentés: Steuermeldung.) Ez az adóbejelentés esetleg a rendőri bejelentéssel is egybeköthető.

A német Végrehajtási Utasításban megszabott, ehelyütt részletesebben fel nem sorolható, be- és kijelentési kötelezettségeket pénzügyi jogunk nem ismeri, amennyiben ilyen kötelezettségeket sem a Hivatalos Összeállítás, sem pedig a Végrehajtási Utasítás meg nem állapít.

Az országos adóhivatal az országos kormányval egyetértőleg elrendelheti, hogy a községi hatóságok az összes jövedelemadóköteles személyekről, vagy pedig ezeknek bizonyos csoportjairól jövedelmi bizonylatokat (Einkommennachweisungen) állítsanak ki. A községi hatóságok e célból az adóköteleseket beidézhetik és a lényeges kérdések tekintetében ki is hallgathatják.

Nálunk az összeírást teljesítő községi előljáróságok, esetleg a külön szervezett összeíróbizottságok, bizonyos lényegtelen kivételektől eltekintve, általában véve minden adókötelesről külön összeírási jegyzéket készítenek s az adókötelesek jövedelmét jövedelemforrásonként felbecsülik. A gyakorlatban azonban, — legalább Budapesten, — az összeíró közegek az adókivetés előkészítése terén érdemleges tevékenységet nem fejtenek ki, az adózók jövedelmét ugyanis a szakmabeli érdekképviselő-

tek véleménye alapján legtöbbször maguk a kivetőhatóságok becsülik meg.

A német jövedelemadó-törvény Végrehajtási Utasítása szerint, ha a jövedelemadóval megadóztatandó személynek valamást *kell* beadnia, ebben az esetben *a megadóztatásnál kiinduló pont gyanánt a vallomás veendő.*

Ha pedig az adóköteles bevallást nem adott, ilyenkor az adóhivatal megállapításai, különösen pedig a szakértők véleményei szolgálnak a kivetés alapjául.

A német Végrehajtási Utasításnak ehhez a rendelkezéséhez hasonló rendelkezést a magyar pénzügyi jog nem ismer, mert a Hivatalos Összeállítás 50. §-a szerint a magyar királyi adóhivatal a jövedelemadót az adókötelesek bevallásai, az összeíró közegek összeírási adatai és a rendelkezésre álló egyéb adatok felhasználásával és azok alapján veti ugyan ki, a bevallásnak azonban ezen törvényes rendelkezés szerint a kivetés alapjául szolgáló egyéb adatok sorában kimagasló szerepe éppen nincs, holott a német törvény Végrehajtási Utasítása nagyon helyesen éppen a bevallásnak ezt a kimagasló, sőt esetleg döntő szerepét hangsúlyozza.

Nem kell külön rámutatnom arra, hogy a német Végrehajtási Utasításnak ez a rendelkezése, — ha a gyakorlatban szigorúan a szem előtt tartják, — mennyire emeli az adómorált. Biztosra vehető azonban az is, hogy ugyancsak ez a rendelkezés a kivetőhatóságokat hathatósan szorítja arra is, hogy a bevallások tartalmát a legnagyobb gonddal és lelkiismeretességgel vizsgálják felül és szakértők véleményén alapuló vagy becslésszerű adóztatást kellő tárgyi alap nélkül ne eszközöljenek. A bevallásoknak a kivetési adatok sorában intézményesen biztosított kimagasló szerepe ugyanis korántsem jelenti azt, hogy a kivetőhatóságok azokat minden esetben vakon elfogadni legyenek kötelesek s ezért a német törvény Végrehajtási Utasításának következő §-a határozottan hangsúlyozza is, hogy az adóhivatal a jövedelemadó kivetése alkalmával a bevallások tartalmán felül az összes egyéb rendelkezésre álló adatokat is gondosan mérlegelni és megfelelően figyelembe venni köteles.

A német törvény Végrehajtási Utasításához hasonló rendelkezés kibocsátása tehát nálunk is indokolt és égetően szükséges lenne, mert a határozott, rövid, de velős és félre nem érthető rendelkezés hiányának tulajdonítható nagyrészen az, hogy kivetőhatóságaink a bevallások tartalmát csak ritkán veszik figyelembe és a bevallások alapos megvizsgálása helyett a tagadhatatlanul sokkal kényelmesebb becslésszerű adóztatás segédeszközéhez folyamodnak, ami az adózóközönség körében általános elégtelenséget okoz s az adómorált éppen nem emeli

(Ezzel a kérdéssel különben behatóbban a Közgazdasági Szemle 1929. évi évfolyamának 6—7. számában „Adózásunk

ujabb fejlődésének irányai“ címen megjelent tanulmányomban a 445—452. oldalakon foglalkoztam.)

Igen jelentős eltérés a német kivetési eljárásban a mi kivetési eljárásunkhoz képest az is, hogy Németországban a jövedelemadó I. fokú kivetése nem az adóhivatalok, hanem az adóhivatalok kebelében alakult adókivetőbizottságok (Steuer-ausschuss) feladatát képezi, az adóhivatalok pedig csak az adókiszámítási javaslatokat készítik és terjesztik a bizottság elé.

Ha az adókivetőbizottság tárgyalásainak eredménye alapján az adókötelesre adót vet ki, az erről szóló írásbeli határozatot az adóhivatal bocsájtja ki.

2. *Közös jövedelemforrások jövedelmének egységes megállapítása.*

Egységesen állapítandó meg:

a) a mező- és erdőgazdasági üzemek nyeresége, ha az üzemet közös számlára többen folytatják;

b) valamely társaság, vagy olyan közösség üzemének nyeresége, amelynél több személy szerepel vállalkozó gyanánt;

c) az egyéb önálló kereseti tevékenység folytatása útján elért nyereség, ha a kereseti tevékenységet több személy együttesen gyakorolja;

d) ingatlanok bérbe- vagy haszonbérbeadása esetén a bevételeknek a kiadásokkal szemben mutatkozó többlete, ha ez a többlet tulajdon vagy dologi használati jog alapján együttesen többeket illet meg.

A megállapításról írásbeli határozat adandó ki. (Feststellungsbescheid.) Ez a határozat az érdekeltek jövedelemadójának kivetésénél akkor is irányadó, ha jogerőre még nem emelkedett, ha pedig a jogorvoslati eljárás során módosítatik és a módosító határozat jogerőre emelkedett, az érdekeltek jövedelemadója hivatalból még akkor is helyesbitendő, ha jövedelemadójuk kivetése időközben jogerőssé vált.

A magyar jövedelemadó-törvény hasonló rendelkezést nem ismer, a többek által folytatott, önkezelésben levő vagy bérbeadott mező- vagy erdőgazdasági üzemeknek tehát csak a jövedelme becsültetik meg egységesen és a becslés eredménye az érdekeltek között megosztatik, az általános kereseti adó alá eső, többek által együttesen folytatott foglalkozásoknál pedig, — ideértve a közösen folytatott mező- és erdőgazdasági haszonbérleteket is, — a jövedelem az általános kereseti adó kivetésének során állapítatik meg és a jövedelemadó kivetése alkalmával az ily módon megállapított jövedelem az érdekeltek között a részesedés arányában osztatik meg.

A német törvény rendelkezései a jövedelemadónak azzal az alapelvvel, hogy a jövedelemadó személyes adó, tagadhatatlanul összeütközésbe jutnak, másfelől azonban elejét veszik

annak az anomáliának, hogy ugyanazon jövedelemforrás jövedelmének az egyes társakat illető hányadrészei ezek jövedelemadójának kivetése során eltérő összegekkel vétethessenek fel s ezek az egymásnak ellentmondó megállapítások jogerőre is emelkedhessenek. Ez az anomália az általános kereseti adó alá eső közösen folytatott haszonhajtó foglalkozásoknál ugyan jelenleg már nálunk sem fordulhat elő, mert az ilyen haszonhajtó foglalkozások jövedelme az általános kereseti adó kivetésének során egységesen állapittatik meg s ez a megállapítás a jövedelemadó kivetésének során is irányadó, a közösen folytatott önkezelésben levő, vagy bérbeadott mező- és erdőgazdasági üzemeknél vagy a bérbeadott épületeknél (pl. a tatarozási költségeknek a tulajdonostársaknál eltérő összegekben való megállapítása folytán) azonban jelenleg is előfordulhat, *miértis felvetem itt a kérdést, hogy az ilyen közös jövedelemforrások jövedelmének német mintára egységesen való megállapítása, — bár az eljárást kétségtelenül komplikálja, — nem volna-e nálunk is célszerűen rendszerezhető?*

IX. A z a d ó b e s z e d é s é n e k (l e r o v á s á n a k) m ó d j a i.

A német törvény a jövedelemadó *beszedésének* (lerovásának) háromféle módozatát ismeri, u. m.:

1. munkabérekéből való levonás;
2. a tőke hozadékából való levonás;
3. az előzetes fizetések és a zárófizetés szerint való lerovási módozatot.

1. *A munkabérekéből való levonás.*

A jövedelemadónak a munkabérekéből levonás útján való beszédi módozata abban áll, hogy nem önálló munkából származó bevételek esetén a munkás helyett a munkabér megfelelő részének visszatartása és az adóhivatal pénztárába való beszolgáltatása útján a munkaadó rója le a jövedelemadót.

Az ily módon beszedendő jövedelemadó az adóköteles illetmények 10%-át teszi ki.

A munkabérekéből az 1925. évi december 19-én kelt birodalmi törvény szerint összesen 1200 birodalmi márka, — részben mint adómentes munkabér, részben pedig mint az adóköteles regieköltségei és u. n. különleges szolgáltatásai fejében engedélyezett levonás, — adózatlan marad. Az ily módon szedhető jövedelemadót az 1927. évi december 22-én kelt birodalmi törvény az egész vonalon 15%-al (legfeljebb azonban havi 2 birodalmi márkával), az 1928. évi július 30-án kelt birodalmi törvény pedig 25%-al (legfeljebb azonban havi 3 birodalmi márkával) mérsékelte.

A közigazgatási hatóság a munkavállaló részére minden naptári évben vagy valamely szolgálati viszony kezdete előtt

adójegyet állít ki, amelyet a munkavállaló a munkaadónak köteles átadni, aki azt a szolgálati viszony tartama alatt magánál tartja.

A munkaadó a beszedett összegeket az adópénztárba tartozik beszolgáltatni.

A magyar jövedelemadó-törvény a jövedelemadónak a munkaadó által eszközölni való levonás útján való beszedési módját nem ismeri, ellenben a kifizetett illetmények után járó u. n. alkalmazotti kereseti adót a munkaadó köteles levonni és a saját üzletének helye szerint illetékes község (város) pénztárába beszolgáltatni.

2. A tőke hozadékából való levonás.

A jövedelemadó ily módon való beszedésének a kamatoknál, osztalékoknál, továbbá a kereskedelmi társaságokban részes csendes társ illetményeinek kiszolgáltatása, — végül a nyilvános adóssági könyvekbe bejegyzett kölcsönök kamatainak kifizetése esetén van helye,

Mindezekben az esetekben az adós a tőke hozadékának (kamatának, osztalékának stb.) esedékessége alkalmával a hozadék (kamat, osztalék stb.) 10%-át a hitelező számlájára visszatartja és saját illetékes adóhivatalának pénztárába beszolgáltatja.

A jövedelemadónak a tőke hozadékából való levonása útján eszközölni való beszedési módja nálunk szintén ismeretlen, holott pl. a takarékpénztári betétek kamatainak megadóztatásánál célszerűen lenne alkalmazható, mert a jövedelemadó jelenlegi kivetési rendszere mellett nagy valószínűséggel lehet arra következtetni, hogy a takarékpénztári betétek kamatainak messze túlnyomó része az adóztatást nálunk elkerüli.

Hogy a levonás útján beszedendő jövedelemadó a tőkeképződést ne akadályozza, hogy tőkájének takarékbetétek alakjában való gyümölcösztetésétől senkit el ne riasszon, erre nézve könnyen lehetne megfelelő biztosítékokat felállítani, sőt a bankok és takarékpénztárak esetleg összesítve is leróhatnák a betétek után járó jövedelemadót és törvényben határozottan és világosan tilalmazható lenne, hogy az adóhatóságok a betétek személyéről a pénzügyintézetektől felvilágosítást kérhessenek s a pénzügyintézetek ilyeneket adhassanak. E tekintetben azonban a legkomolyabb garanciák létesítésére lenne szükség, mert ellenkező esetben a betétek stb. után járó jövedelemadó a betétek esetleg jelentékeny részének visszavonására s a betétek gyarapodásának csökkenésére adna okot.

A jelenlegi nyugtalan időkben még sem merném ajánlani a takarékpénztári betétek stb. kamatainak ilyen módon való megadóztatását, nyugodtabb időkben és megfelelőbb lelki atmoszféra mellett azonban feltétlenül megvalósítandó

lenne, mert miért esnék el az államkincstár ad infinitum, ettől a biztos s amellet meg lehetőszen kiadós jövedelemforrástól?

3. Az előleges fizetések és az utólagos (záró) fizetés.

Az 1926. évi március 31-én kelt birodalmi törvény szerint az adókiivetésről rendelkező írásbeli határozat kézhezvételéig az adóköteles az adókiivetési időszakbeli adótartozásra április 10-én, július 10-én, október 10-én és január 10-én (azelőtt február 15-én, május 15-én, augusztus 15-én és november 15-én) előleges befizetéseket köteles teljesíteni és pedig mindenkoron legutóbb megállapított adótartozása $\frac{1}{4}$ részének erejéig. Azok az adókötelesek ellenben, akik főként mező- (erdő-) gazdaságból származó jövedelemmel rendelkeznek, előrefizetés gyanánt legutóbb megállapított adótartozásuknak $\frac{1}{2}$ részét november 15-én, $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{4}$ részét pedig február 15-én és május 15-én kötelesek befizetni.

Ha az adókötelezettség ujonnan keletkezett, ebben az esetben az első adókiivetési határozat kézhezvételéig teljesítendő előrefizetések annak a jövedelemnek alapulvételével állapítandók meg, amely jövedelmet az adóköteles az adókötelezettség megalapítását követő esztendőben *valószínűleg megszerez.*

Ha valamely adóköteles jövedelme az adókiivetési időszak folyamán legutóbb megállapított jövedelmével szemben több mint $\frac{1}{5}$ résszel, de legalább 2000 birodalmi márkával előreláthatólag emelkedni fog, az előleges befizetések összege hivatalból ujonnan állapítható meg.

Ha pedig valamely adóköteles valószínűsíti azt, hogy az adókiivetési időszak folyamán szerzendő jövedelme legutóbb megállapított jövedelmével szemben előreláthatólag ennek $\frac{1}{5}$ részével, de legalább 1000 márkával csökkenni fog, — kérelmére az előfizetéseknek a valószínű jövedelemcsökkenésre eső része erejéig *részére halasztás adandó.*

Az előrefizetéseknek új adófizetőknél való megállapítását és régi adófizetőknél a fentebbi esetekben ujonnan való megállapítását írásbeli határozat kibocsájtásával az adóhivatal eszközli, amelynek határozata ellen csupán egyfoku jogorvoslatnak, (panasznak) van helye a birodalmi pénzügyi bírósághoz.

Amennyiben a megállapított adótartozás a teljesített előrefizetések összegét meghaladja, a többlet az írásbeli határozat kézbesítésétől számított egy hónapon belül fizetendő. (Abschlusszahlung.)

A német jövedelemadónak az előrefizetésekre és a zárófizetésre vonatkozó fentebb ismertett intézkedései lesznek bizonyára azok, amelyeket a magyar szakember kissé szokatlannak tarthat.

A mi felfogásunk szerint szokatlan ugyanis elsősorban az, hogy a jövedelemadó törvény a jövedelemadó befizetésének kérdésével egyáltalán foglalkozzék, hiszen az adók befizetésének krédése kezelési törvény körébe tartozik.

A mi felfogásunk szerint feleslegesnek látszik az is, hogy az egyenes adókról rendelkező törvények az illető adók esedékessége és befizetése tekintetében különös rendelkezéseket foglaljanak magukban, sőt hogy erről a kérdésről egyáltalán csak említést is tegyenek, hiszen az egyenes adók és ezeknek sorában a jövedelemadó befizetése is célszerűen csak egységesen szabályozható.

Ennélfogva kezelési törvényünk 27. §-a szerintünk igen helyesen úgy rendelkezik, hogy az együttesen kezelt közadók négy egyenlő évnegyedi részletben fizetendők.

Ezzel szemben a német birodalmi adók kezelésére vonatkozó törvényerejű rendeletben (Reichsabgabenordnung) a birodalmi adók esedékessége és az adótartozások keletkezése tekintetében találunk ugyan általános érvényű, — inkább csak elméleti értékkel bíró megállapításokat, — de hiába keresnénk egyetlen konkrét rendelkezést is a birodalmi adók esedékessége és fizetése időpontjának meghatározása tekintetében. Ezeket a kérdéseket minden egyes esetben maguk az egyes adótörvények szabályozzák, pl. a társulati adóról rendelkező törvény olyan módon, hogy az előrefizetések és a zárófizetés tekintetében a jövedelemadónál megállapított rendelkezések megfelelően irányadók.

A német törvény, — mint láttuk, — külön intézkedik arról az esetről, ha új adókötelesről van szó, akinek előző évi adótartozása még nincs. A mi kezelési törvényünk erre az esetre külön rendelkezést nem foglal magában, az új adózó tehát a fizetési meghagyás kézbesítése alkalmával már lejárt évnegyedi részleteket az általános szabály szerint a fizetési meghagyás kézbesítésétől számított 30 napon belül tartozik kiegyenliteni. Ez illetőleg az új adózókra vonatkozó speciális intézkedés hiánya nemcsak a kincstár, de az adófizetők szempontjából is hátrányos.

Gyakori eset pl. a következő:

Valaki, mondjuk 1929 március havában új üzletet nyit, 1929. november havában az adókötelest összeírják, 1930 február havában beadja bevallását és 1930 május havában általános kereseti adóval az 1929. évi április hó 1-től 1930. évi december hó 31-ig terjedő időre, — jövedelemadóval pedig az 1929. évre kivetett általános kereseti adónál megállapított jövedelem alapul vételével az egész 1930. évre megadóztatják.

Az üzlet azonban, — tegyük fel, — 1930 április havában megszűnt s az adózó ismeretlen helyre költözködött. A fizetési meghagyások tehát 1930. évi június havában részére esetleg egyáltalán ki sem kézbesíthetők, vagy ha kikézbesítettek is,

az adózó tönkremenetele folytán a kincstár követelését be nem hajthatja.

Az adózó szempontjából pedig hátrányos körülmény az, hogy az 1929. évre kivetett általános kereseti adót és az 1930. évre kivetett általános kereseti, továbbá az 1930. évre kivetett jövedelem- és vagyonadónak már lejárt, illetőleg esedékes 2 részletét egyszerre kell befizetnie, ami nagy megterhelésével jár, sőt az adózó erre esetleg egyáltalán nem képes, tehát fizetési halasztást, illetőleg részletfizetést kell kérelmeznie.

Másfelől azonban nem tagadható, hogy az előlegesen fizetendő részletek az új adófizetőknel a várható jövedelem alapján való hatósági megállapítása szerfelett merész lépésnek látszik, hiszen a várható jövedelmet biztonsággal, sőt csak nagy valószínűséggel is nemcsak hogy a kivető hatóság, de maga az adóköteles sem tudja megállapítani, az adókető hatóságoknak ilyen tágkörű diszkreciónárius hatalommal való felruházása tehát esetleg önkényes eljárásra vezethetne.

Tekintetbe veendő továbbá az új adófizetők nagy száma is, az új adófizetőknel a várható jövedelem megállapítása tehát munkával amugy is tulterhelt kivető hatóságainkra új munkatömeget zúdítani, az új adófizetők ügyével pedig két ízben kellene foglalkozniok (t. i. az előrefizetések megállapítása alkalmával és a rendes adóketési eljárás során), s ha az előrefizetések megállapítása ellen külön jogorvoslat engedélyeztetnék, — már pedig ilyet feltétlenül engedélyezni kellene, — a fellebviteli hatóságok munkaterhe is erősen megnövekednék.

Az új adózók előrefizetése tekintetében tehát az ellentétes szempontok összeegyeztetése útján kellene és lehetne valamelyes megoldásról gondoskodnunk, a törvényes szabályozás megtörténteig pedig az általános kereseti, jövedelem- és vagyonadó Hivatalos Összeállításainak a soronkivüli adóketésekre vonatkozó szakaszai nyújthatnak némi segítséget, ha adóhatóságaink az ezekben a szakaszokban foglalt rendelkezéseket kellő belátással és méltányosan ugyan, de amellet szigoruan kezelik.

Ha a fentiek szerint a német jövedelemadó törvénynek az új adófizetők előrefizetésének megállapítására vonatkozó rendelkezései bizonyos szempontból célirányosoknak is látszanak, ugyanez nem mondható el azokról a rendelkezéseiről, amelyek a várható jövedelememelkedés vagy jövedelemcsökkenés alapján az előrefizetéseknek új hatósági megállapítását teszik lehetővé. A jövedelem emelkedését vagy csökkenését ugyanis az adófizető sem látja biztonsággal előre, minek tehát komplikálni az adóketést és az adókető hatóságok munkáját feleslegesen szaporítani?

Ha az adózó folyó évi adótarozására többet fizetett, mint amekkora összeg a folyó évre szoló fizetési meghagyás szerint

évnegyedi részletek fejében járt volna, ebben az esetben előre-fizetést teljesített, — amely előrefizetés után méltányosságból nálunk is kamattérítés lenne engedélyezhető, de ha kamattérítés nem engedélyeztetik is —, az adózó befizetésének többlete hátralékos tartozásának összegét apasztja, — amennyiben pedig az adózó egész folyó évi tartozását már befizette s a fizetett adó a folyó évre szóló fizetési meghagyás szerint járó összeget meghaladja, — előző évekről származó hátralék pedig nincs, — túlfizetés mutatkozik s a túlfizetést kérelmére visszautalják. *Utóbbi esetben az adózó részére, de lege ferenda, mindenesetre kamattérítés lenne engedélyezendő, hiszen az adózó törvényes rendszabály folytán fizetett többet, mint amekkora összeg tényleg járt s az ilyen előrefizetések hasznát az államkincstár magának jogosan meg nem tarthatja.*

Laky Géza.

A racionalizálás határai.

A sokféle és számos nehézség, melyekkel a gazdálkodás minden ága: a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem megbirkózni kénytelen, az érdekelt körökben mindinkább fokozódó mérvben keltik fel a kívánságot, oly segítő eszközökre találhatni, melyek alkalmasak lennének a gazdálkodás akadályait eredményesen leküzdeni. Az irányzatok, melyek felé e törekvések haladnak, sokfélék. Sokan, különösen Európa gazdasági köreiben, a törvényhozástól és államhatalomtól várják a segítséget, akik azonban messzebb látnak, mindinkább azon tudatra jutnak, hogy egyedül az erélyes önsegítség tetteje vezethet célhoz. Az önsegítség eszközei sorában a racionalizálás eszméje áll legelől. Minden ország gazdálkodó körei korlátlan lehetőségeket látnak benne; az elmélet, irodalom és a gyakorlat emberei állandóan foglalkoznak vele és számtalanszor minden fenntartás nélkül, mint csálhatatlan orvosszert ajánlják. Nem szenved kétséget, hogy a racionalizálás az üzemvezetés egyik legjelentősebb kérdése, meg kell azonban vizsgálnunk, hogy mily előfeltételek mellett és körülmények között lehet fogantatását ajánlani.

A nagyipar termelési költségei.

Ugy a mezőgazdaságban, valamint iparban és kereskedelemben elsősorban a kisebb üzemeknek nagyüzemben való egyesítését propagálják. Mint törvényszerű igazságot hirdetik, hogy a nagyüzem minden esetben olcsóbban termel, minnek következtében egyrészt a vállalkozói nyereség emelkedik, másrészt pedig a népesség szükségletei olcsóbban elégíthetők ki, a termékek további körök részére hozzáférhetővé tehetők, azon osztályok pedig, amelyek a terméket már ezideig is vásárolták, azon helyzetbe juttathatók, melyben többet és gyakrabban vásárolhatnak.

Behatóbb kutatások azon eredményhez vezettek, hogy ezen gazdasági igazság éppen olyan, mint a többi igazság, ugyanis, hogy szintén relatív, s bizonyos előfeltételek fennállása esetén és bizonyos határokon belül törvényszerű.

Dr. *Leitner Frigyes* berlini műegyetemi tanár ¹ a *Leon-*

¹ Wirtschaftslehre der Unternehmung. (Berlin, 1926.)

hard-Tietze r.-t. kölni nagyáruház költségeinek és hozadéka-
nak alakulását emelkedő összforgalom és emelkedő bevételek
mellett a következőkép állította össze:

	1905	1906	1907	1908	1909	1910
Forgalom (millió Mk.)	24.—	25.70	27.85	28.61	35.67	39.93
Bevétel (millió Mk.)	6.93	7.66	7.73	7.67	9.68	10.93
Költségek (millió Mk.)	5.27	5.46	5.71	5.77	7.48	8.42
Bruttonyereség (millió Mk.)	1.66	2.20	2.02	1.90	2.20	2.51

Forgalom, költség és bruttonyereség.

	Forgalom	Költség	Tisztanyereség a forgalom százalékában
1905	100.00	100.00	6.9
1906	107.08	103.60	8.6
1907	116.05	108.46	7.3
1908	119.20	109.50	6.7
1909	148.60	141.90	6.2
1910	166.40	159.80	6.3

Látható tehát, hogy bizonyos telített fok után a költsé-
gek aránylagosan emelkednek, a nyereség pedig csökken. Azon
törvényszerűség, mely szerint valamely vállalat kiterjedésével
az aránylagos költségek eső irányzatot mutatnak, nem abszolút.
Henry Ford, a racionalizálás és üzemvezetés kérdéseiben álta-
lánosan elismert tekintély és rendkívüli módon tapasztalt, így
nyilatkozik:² „A kisüzemek termelési költségei alacsonyabbak.
A módszer minden változtatása, — ámbár felületes szemlélet
esetén a közérdekben fekvőnek tetszik is — hibás“. Ugy látszik,
hogy ő ezen felismerés gyakorlati következményeit levonni
kész, amennyiben üzemét decentralizálni és a városból a vidékre
helyezni szándékozik. Anglia iparvállalataiban az 1926—1929.
években nyolc nagyobb fúzió jött létre. Ez egyesülések a
cement, kábel, melász, antracit, villamossági, vegyi, margarin
és aszbesztiparban történtek. Az „*Economist*“ gazdasági folyó-
irat összeállítása szerint az egyesített iparvállalatok részvény-
árfolyamának összege 1929. év elejétől, 1930 augusztus haváig
331 millió fontról 131 millió fontra hanyatlott, ami 60.3% esést
jelent. A hozadék nem volt kielégítő. A cementiparban a kama-
tozás csupán 2.6%-ot, a villamosságiban 5.5%-ot, a kábelipar-
ban 2.7%-ot, a vegyiiparban 7.6%-ot tett ki. A fuzionált válla-
latok átlagos kamatozása 7.7% volt. Ez igen alacsonynak tekin-
tendő, mert 1771 egyéb társaság átlagos kamathozadéka 1929
juliustól 1930 június végéig 10.6%-ot tett ki. Az északamerikai
Egyesült Államok új acélművei 85%-os foglalkoztatásnál érik
csak el a költségek holtpontját. *Dr. Klein István*, a Magyar
Mezőgazdasági r. t. administrateur delegéje írja:³ „A közép-

² Das grosse Heute, das grössere Morgen. (Leipzig.)

³ *Pesti Tőzsde*, 1930 április 17.

földbirtok, melynek regije aránylag alacsony, sokkal jobban használhatja ki azon lehetőségeket, melyek egyes kisebb termelési ágaknál adódnak“. A földbirtokosok eladósodásának vizsgálata több országban azt mutatta fel, hogy a saját és idegen tőke aránya a parasztgazdáknál lényegesen kedvezőbb, mint a nagybirtokosoknál. A nagybirtok, természeténél fogva, merevebb, nehezkesebb, kevésbé alkalmazkodó, kevésbé ruganyos, újabb szükségletekre való átállítása sokkal nehezebb, mint a közép-, avagy kisbirtoknál. Az átállítás költségei általában annál magasabbak, minél előrehaladottabb a racionalizálás. A divat és az izlés gyors változásánál újabb, másféle szükségletekkel bíró piacok meghódításának szükségességénél, az egymást mindgyorsabban követő technikai találmányoknál kalkulálni kell azon körülménnyel, hogy az üzemet rövidebb időközönként kell átállítani. „Azon időpont, melynél valamely gép hasznavehetetlennek tekintendő, nem csupán technikai, hanem gazdasági mérlegeléstől is függ. Valamely gép még oly tökéletesen működhetik és gazdaságilag mégis hasznavehetetlenné válik, ha egy újabbat találtak fel, mely a régebbit háttérbe szorítja.“ (*Kautschky Károly.*)⁴ Ford kénytelen volt 1925-ben a piac izlésváltozásának következtében egy változást keresztülvinni, hogy egy tetszetősebb kocsit hozhasson a nyilvánosság elé. *Wershofen Vilmos*,⁵ aki a Ford-üzemet személyesen meglátogatta, kiszámította, hogy az átállítás az alkatrészeknek csupán 1.25%-ra szorítkozott. Ezen átállítás 32.5 millió dollár elmaradt nyereséget jelentett. A Ford-társaság alaptőkéje 1924 december 31-én 17.26 millió dollár volt, a tartalékok 28.307 millió dollárral voltak kimutatva. Az átállítás költségei tehát felülmúlták a tartalékösszeget. A „Gesfürel-Löwe“ társaságnak egyesülnie kellett volna a „Fény és erő társaság“-gal (*Licht und Kraftgesellschaft*). A „Gesfürel“ elnöke, dr. *Oliven*, oda nyilatkozott, hogy az egyesülés nem jöhetett létre. Véleménye szerint a két társaság között amugy is évek óta közeli érintkezések állanak fenn, s nagyobb megtakarítások az egyesülés révén sem érhetők el.

Az értéktőzsdék a vállalatok értékelése tekintetében rendszerint igen egészséges ösztönt tanusítottak. Egy *Prion W.*⁶ által összeállított táblázat a berlini nagybancok árfolyamának változásait következőképpen tünteti fel:

⁴ Soz. Dem. Bemerkungen zur Übergangswirtschaft. 1918.

⁵ Grenzen der Rationalisierung. (Verlag der Hochschulbuchhandlung, Nürnberg, 1927.)

⁶ Kapital und Betrieb. (G. A. Glockner, 1929.)

	Részvénytőke összetétele		Osztalék		A részvények árfolyama	
	1913	1926	1913	1926	1913	1926
Deutsche Bank	200	150	12.5	10	248	160
Discontogesellschaft	200	135	10.0	10	186	158
Dresdner Bank	200	100	8.5	10	155	153
Darmstädter Bank	160	60	8.5	12 ⁷	150	223 ⁷
Nationalbank	90	—	6.5	—	116	—
Handelsgesellschaft	110	22	6.5	12	116	242
Commerzbank	85	42	6.0	11	115	172
Mitteldeutsche Creditbank	60	22	6.0	9	107	230

„Mig 1913-ban a tőke nagyságának sorrendje az osztalék és az árfolyam magasságának sorrendjével összhangzásban volt, az 1926. évre vonatkozólag feltűnő, hogy a Darmstädter Bank (a Nationalbankkal) és a Handelsgesellschaft, valamint a Commerzbank magasabb osztalékot fizetnek ki, mint a három D-bank, melyek a tőkét illetőleg még mindig a sorozat élén állanak. Az átcsoportosulás az árfolyamoknál is kifejezésre jut: a részvények árfolyamát tekintve, a három nagy bank most utolsó helyen áll.“

Nyilvánvaló, hogy a vállalatok terjeszkedési lehetőségének megvannak a határai. Azon tantétel, mely szerint a koncentráció folyamata feltartóztatlan lenne, szürke elmélet. A gazdaság nem elméleti „törvények“ szerint fejlődik, hanem a való élet talaján.

A kis- és középüzemek életképessége.

Németországban a nagy és óriási üzemek keletkezésének előfeltételei kedvezőbbek, mint Magyarországon. A németországi üzemnagyságok tekintetében *Woytinsky Wl.*-nál a következő adatokat találjuk:⁸

	A mezőgazdasági üzemek száma (jelenlegi birodalmi terület)	
	1907	1925
2 ha. alul	2,576.978	3,027.430
2—5 ha.	886.591	894.453
5—10 ha.	573.037	596.184
10—20 ha.	357.948	359.971
20—50 ha.	197.707	174.155
50—100 ha.	30.770	25.670
100—200 ha.	8.688	8.902
200 és több ha.	10.245	9.769
	4,641.964	5,096.534

A mezőgazdaságban a kimondottan nagyüzemek, 200 és több hektár kiterjedéssel leggyorsabban tűnnek el. A nagyüzem nem szivja fel a parasztgazdaságokat.

⁷ A Nationalbankkal együtt. Egyesültek.

⁸ Zehn Jahre Neues Deutschland. (Rudolf Mosse, Berlin, 1929.)

Az ipari üzemek száma (mai birodalmi terület):

	1907	1925
kisüzemek (5 alkalmazottig)	1,618.781	1,614.080
középüzemek (6—50 alkalmazottig)	160.091	205.911
nagyüzemek (50-nél több alkalmazott)	24.994	32.761

Az iparüzemekben a közép- és nagyüzemek száma egyenlő mértékben emelkedik. A 32.761 nagyüzem közül 892-ben volt 1000 és több alkalmazott. 1927 végével 6007 ipari részvénytársaság volt Németországban, ezek közül 3006-nak 100.000 és 1 millió марка között mozgott az alaptőkéje, óriási üzem 20 és 50 millió közötti alaptőkével 38 volt, 20 társaságnak volt az alaptőkéje 50 millió és több. Az összes részvénytársaságok száma 11.906-ot tett ki, 5248-nál az alaptőke 100.000 és 1 millió, 2918-nál 1 és 20 millió és óriási vállalatoknál, 98-nál 20 és 50 millió között mozgott, 60-nál pedig 50 milliónál magasabb volt. „Az átlagos tőke (mérlegszerű saját tőke, mint alaptőke, élvezeti jegyek és kimutatott tartalékok) Ausztriában 3.06 és Németországban 10.16 millió schillinget tesz ki.”⁹

A vállalatok fejlődése nagy és óriási üzemekké nem szabónyszerűen avagy szeszélyesen történik, hanem szakmák szerint különbözően. A nehéziparban, mint bányászatban és kohóiparban, világítási, erőátviteli és légszesziparban a természetes előfeltételek a legkedvezőbbek. Bankok különösen alkalmasak óriási vállalatok alakulására: nincs szükség nagy építkezésekre, gépberendezésekre, iparvágányösszeköttetésekre, amelyek különösen latba esnek, a piaci áttekinthetőség a bankiparban kiválóan fontos. Mindazonáltal ezen üzletágban is a szükségesség alaposan megvizsgálandó és nem szabad a természetes határokat túllépni. „Csak a jövő fejlődése fogja megmutatni“, mondja *Hantos Elemér*,¹⁰ „mely intézetek teljesítenek egy agrárországban magasabb missziót, a mammutbankok, avagy a vidéki takarékpénztárak, melyek a kezdetleges gazdasági műveltségű közönséggel állandóan érintkeznek és a hiteligénylőket egyénileg kezelik. Az én meggyőződésem az, hogy nálunk a kisbankoknak is igen nagy a jelentőségük és a verseny a hiteléletben is kívánatos“.

Dániában a kis parasztbirtokok száma 1873-tól máig 163.264-ről 212.520-ra emelkedett. Ezen országban a helyzet ezirányban mindenesetre kedvező, ez azonban ugyancsak azt bizonyítja, hogy a fejlődésnek az adott viszonyoknak megfelelően kell történnie.

Eltételezve attól, hogy a kisüzem nem termel szükségképpen drágábban, mint a nagyüzem, a kisüzemek gazdasági

⁹ Artur Kallós: Die österr. und deutschen Industriegesellschaften. (Österr. Volkswirt, No. 2. vom 12. Oktober 1929.)

¹⁰ A TÉBE-ben tartott 1930 március 23-i beszéd.

számadása kedvezőbb. A tulajdonos munkateljesítése, a saját tőke kamatozása, a helyiségbér a saját házban nem kerül a tulajdonos esetében elszámolásra. A tulajdonos teljesen azonosítja magát az üzemmél, ő még aktivul vezetheti üzemet, amikor a nagyüzemet a költségek már tulterhelik. A segítő családtagok száma emelkedett, amelyek a drága idegen munkaerő helyét foglalják el. Oly családtagok vétetnek igénybe, melyek a napnak csak bizonyos szakában, avagy csupán bizonyos időnyben segédkeznek. A középvállalatok rossz üzletmenetnél ellentállóbbak.

A kis- és középbirtokos és iparos réteg a társadalom harmónikus felépítésénél igen lényeges. Azon társadalom, melyből ezen réteg hiányzik, egyoldalú. Azon legegészségesebb és legértékesebb erők, melyek a társadalomban jelen vannak, csak az esetre jutnak érvényre, ha ezen osztályok életképesek.

A racionalizálás idegen tőkével.

A racionalizálás általában kölcsönpénzzel történik, avagy az új berendezés szereztetik be hitelre. Nagy üzemek, melyeknek nagyok a kötelezettségeik, igen érzékenyek üzleti zavarok irányában. Jelentősebb adósságok a mérlegképet kielégítő üzletmenetnél is kedvezőtlenül befolyásolhatják. A vállalkozó maga átmenetileg lemondhat a haszonról, a törlesztési és kamatszolgáltatást azonban teljesítenie kell. Akár részvény, vagy kötelezvény, vagy elsőbbségi kötvény alakjában szereztetett meg a tőke, a pénzádók nem igen hajlandók a jövedelmezőségtől eltekinteni. A hitelnek a bizalom az alapja, ha ez megínog, válságtünetek mutatkoznak. Gyakran, ha a racionalizálás irányában jelentősebb a kívánság, a pénzpiac nehézkes és tartózkodó. Ha több igénylő egyidőben jelentkezik, feszült lesz a kamatláb, a piaci egyensúly megzavartatik. Az új részvények csak alacsonyabb árfolyamon helyezhetők el, mint például a háború előtti időkből. Az ázsiónyereség, amelyet nem kell sem visszafizetni, sem kamatoztatni, tehát igen előnyös, alacsony. Hogy az adóssággal összefüggő törlesztés és kamatozás teljesíthető legyen, az eladás, illetve a munkálatok vállalása olcsó árak és könnyelmű hitelezés révén erőltetve lesz, holott az árszínvonal fenntartása szükséges lenne, az üzletvezetőség merész tranzakciókra hajlandó. Rövidlejáratú hitelek hosszú időre köttetnek meg. Kétes jellegű manipulációk történnek, mint például a híres „skatulyázások”, amelyeknél részvények (elsőbbségi kötvények) nem tárgyi vagyontokra, avagy üzletekre, hanem más vállalatok korábban kibocsájtott papírjaira kerülnek forgalomba. Ezen más vállalatokat ugyanazon személyek, avagy üzletbarátaik vezetése alatt állanak. Ez nagy veszélyeket rejt magában, mint a mérlegek

manipulálását (Schiebung), az egyes könyvelési tételek ide-oda tolását, a számadások áttekinthetetlenségét, az üzleti jelentések őszinteségének hiányát, aránylag tőkeszegény elemek nagy befolyását és több effélét.

Az agrárkrízis részben szintén a kevéssé megfontolt hitelpolitikára vezethető vissza. *Dr. Prion*¹¹ utal arra a körülményre, mely szerint a mezőgazdák költséges építkezéseket, racionalizálásokat és a többtermeléshez szükséges intézkedéseket kölcsönpénzzel vitték keresztül. Ahelyett, hogy őket a nem okvetlen szükséges és hasznothozó eladósodás veszélyeire figyelmeztették volna, abban a hitben ringatták, hogy a hitelgazdálkodás előbbrevisz. A hitel biztossága tekintetében nem az volt mérvadó, vajjon a törlesztés terhei a magasabb jövedelmezőség útján meg fognak-e térülni, hanem egyedül a birtok becslési értéke. Egy tulhajtott racionalizálási láрма idéztetett elő, az országok önellátása volt a kitűzött nemes cél, a kereskedelmi mérleget nem úgy kívánták megjavítani, hogy a kivitel emelkedjék, hanem hogy a behozatal kisebbedjék. Az eredmény nem maradt el: a mezőgazdák adóssága megnövekedett, jövedelmük alábbszállott. A földbirtok értéke kisebb lett, a helyzet ma az, hogy aki földbirtokát értékének 20—30%-ának erejéig terhelte meg, néhány év elteltével oda jutott, hogy birtoka 50—75%-kal volt megterhelve anélkül, hogy újabb kölcsönt vett volna fel.

Nagyobb hitelek megkötése a pénzüdóra, de az egész közgazdaságra nézve végzetes lehet. Az osztrák Nemzeti Bank vezértanácsának 1929. évi jelentése az „Oesterreichische Bodenkreditanstalt” összeomlására vonatkozólag így nyilatkozik: „Mindenekelőtt azonban ipari szakférfiainak tanácsára azon reményhez ragaszkodott, hogy ipari vállalatait, melyek Ausztria legnagyobbjaihoz tartoztak, eddigi terjedelmükben fenn fogja tarthatni”.

Hitelek a gazdaságra nézve kiváló és vitathatatlan jelentőséggel bírnak. Szükségességük azonban minden egyes esetben alaposan átgondolandók és pedig nem csupán technikai és termelési, hanem gazdasági szempontból, pontosan kell a számadást megejteni, vajjon van-e elegendő tér ahhoz, hogy hasznothozóan kihasználhatók legyenek.

A technikai és gazdasági probléma.

A Ford-művek általában mint az ezideig legtökéletesebben racionalált ipari üzemek ismeretesek. Ez így is van, ámbar más vállalatok szintén elérkeztek a technikai fejlettség ezidőszereint lehetséges legmagasabb fokához. Fordnak egyedülálló jelentősége azonban máshol keresendő. Az ő példátlan zsenialitása abban nyilvánult, hogy oly keresletet és fogyasztó-

¹¹ Kapital und Betrieb. (G. A. Glockner, 1929.)

képességet tudott gyártmányainál felkelteni, amely határtalannak látszik. Az ő nagy tette az volt, hogy gyártmányaiból tömegárut csinált. Ahhoz, hogy a gépkocsik az Egyesült Államokban tömegáruk legyenek, az előfeltételek természetesen megvoltak. A mezőgazdaság virágzott, az ország terjedelme óriási, a farmerek elszórtan, a munkások munkahelyeiktől messze laknak, a géperő a földet alaposabban és gyorsan dolgozza meg és a mezőgazdaság munkáshiányban szenved. Ford gyors termelése révén a tőkét gyakran forgatja meg, ami árleszállításra ösztönzi, aminek hatása annyival erősebb, mint-hogy 4—5 éven belül ugyanazon vevő újból megjelenik s alacsonyabb áraknál könnyebben határozza el magát újabb vételre. Ilyképpen lett a piac példátlan uralása a tőkéletesedés igazi ösztönzője. Az Egyesült Államokban a szükséglet megszeménőleg typizálva van. Ha azonban készítményeit és termékeit kivinni szándékozik, nehézségekkel találkozik, nemcsak azért, mert drágán termel, hanem mert az életfeltételek a külföldön mások.

A piac kiterjesztése és élénkítése volt a főprobléma, melynek szerencsés megoldásán mulott minden további racionalizálás. A részletre való eladás előfeltételei kedvezően állottak. Kedvezően a fogyasztás és kedvezően a financirozás szempontjából. Mint fogyasztó egy rendkívüli nagy vevőkör jön tekintetbe, melynek jövedelme viszonylagosan magas, mely társadalmilag és földrajzilag differenciálódott, tehát a kockázatok előnyösen vannak ellensúlyozva. A veszteség 1929-ben 2°/_{oo}-et tett ki. A részletüzletet folytató vállalatok tőkeerősek, avagy tőkeerős csoportra támaszkodhatnak. Nálunk a részletvásárlók sokkal szigorubban kell, hogy bíraltassanak el. Oly munkások például, kiknek jövedelme nincs biztosítva, a németországi *Herman-Titze* koncernnél eleve ki vannak zárva. A cégek általában tartózkodók, az üzlet bizonyos szűk határokon túl nem terjeszthetők s a cégek sincsenek olyképpen megalapozva, hogy jelentősebb veszteségeket, avagy csupán a részletek késedelmes beérkezését kibírnák. Csupán egyes szakmák alkalmasak a részletüzlet nagyobb kiterjesztésére, mint például a villamossági- és világítási szakma, ahol rendszeres fogyasztókkal találkozunk s ahol elsőrendű, időközönként visszatérő elsőrendű szükségletek nyernek kielégítést.

Az „*United Steel Corporation*“ (Egyesült Államok) s a „*Vereinigte Stahlwerken*“ (Németország) kimutatásaiban 1928. évre vonatkozólag következő adatok találhatók: (1000 márkában)

	Amerika	Németország
forgalom	3,832.819	1,437.687
forgalom egy-egy munkásra	72.609	31.687
tiszta nyereség, a forgalom százalékában	12.951	3.330
tiszta nyereség egy munkás után márkában	2.163	246

az átlagos raktárállomány ellenben az „United Steel“-nél 27.37%, a „Vereinigte Stahl“-nál 12.07% volt az összforgalom után számítva. A német vállalat tehát jobban volt racionalizálva, de kevésbé rentabilis, mint az amerikai. A „Vereinigte Stahl“ megalakulásánál a raktártartás nagy szerepet játszott, az igazgatóság közlése szerint ez uton 40 millió volt megtakarítható. A két vállalat eltérő viszonyok közepette dolgozott, ami racionalizálás dacára kifejezésre jutott.

A „Standard Statistics Co.“ az amerikai gazdaság jövedelmezőségét alaposan megvizsgálta s azon eredményhez jutott, hogy az 1930. év első felében alacsonyabb jövedelmezőséggel kell számítani, mint az előző év első felében. A legnagyobb visszaesés az automobil-, a vas- és acéliparban várható. Éppen ezen iparágak vannak a legmesszebbmenőleg racionalizálva.

Valamely telep értékének megállapításánál az annakidején eszközölt kiadások nagyságának, avagy a berendezésnek alig van jelentősége, mindenekelőtt a jövedelmezőség mérvadó. A „Bündner Kraftwerke“ (Svájc) vizsgálóbizottságának jelentése következőket mondja: „A szakértők becslésével szemben a ténylegesen fizetett ár a tényleges építési költségekkel szemben előnyösnek mondható. Az üzlet megítélésénél azonban egyedül a jövedelmezőség mérvadó... Az építési költségek semmilyen alapot sem képeznek a vételár megállapításánál, ellenben tájékoztatást nyújtanak az iránt, hogy mely összegekkel kell a telep fenntartásánál és üzemeltetésénél számítani. És minthogy a költségeknek annál magasabbaknak kell lenniök, minél nagyobb terjedelmű a telep, azon következtetéshez kell jutni, hogy egy és ugyanazon bruttójövedelemmel az indokolt vételár annál alacsonyabb kell hogy legyen, mennél magasabbak voltak az építési költségek“.

A racionalizálást általánosságban egy, lényegében műszaki problémának szokásos tekinteni. A technika a várakozásoknak magas mértékben meg is felelt. Ez azonban nem elegendő. Az üzemvezető eredményei szintén a mérlegen keresztül ítéltetnek meg. A racionalizálás akkor válik műszaki kérdéssé, amidőn már a megvalósításhoz fognak. Ez azonban már a befejezés. A kérdés magva gazdasági téren fekszik. A lehetőséget a technika fejlettsége adja meg, ahhoz azonban, hogy érvényesülni tudjon, az értékesítés és kihasználás piaci előfeltételeire van szükség. Végeredményben a bírálat a gazdasági haszonnak megfelelően fog kiesni. Ha a hasznosság nem emelkedik, a racionalizálás egész eszméje elhalványul. A racionalizálás határát nem a technika fejlődéslehetőségei, hanem a piac lehetőségei állapítják meg. Az sem elegendő, ha megállapítást nyer, hogy a termékek szükségesek és fogyasztásra alkalmasak, hanem hogy a vásárlóképesség adva van-e, mert

éppen abban mutatkozik a válság jelensége, hogy a javak szükségesek lennének, azonban a fogyasztók nem tudják vásárolni. A különböző vállalatok közötti költségek összehasonlítása nem mond sokat, a főkérdés a hasznalhajtó árak melletti elhelyezés marad. A termelés folyamata akkor van befejezve, ha a termékek el vannak helyezve. A piaci áttekintés és számítások ez irányban rendkívül nehezek. Tapasztalatok azt mutatják, hogy a piac nem vásárol ésszerűen, hanem izlés, hagyomány és szeszély szerint. Valójában csak értékeket kell termelni, érték azonban az, ami értékesíthető.

Ha a telep részei nem használhatók ki teljesen, úgy az amugy is már redukált üzem érzékeny megterhelést szenved. A termelés esetleg drágább, mint a régebbi, műszakilag tökéletlenebb üzemben. A termelés a fogyasztással összehangatosan szervezendő meg, ez azonban nem műszaki, hanem kereskedői feladat. Amennyiben az összefüggés nincs helyreállítva, avagy meglazult, a termelés nehézségei elkerülhetetlenekké válnak. „A szembeállító felismerés a termelés struktúrájának védelmét illetőleg, mint agrárpolitikánk kiindulópontja és a piacok elhajlása reámutatnak a siker elmaradásának okaira. Emez erősebben hat, mint amannak gazdaságpolitikai segítése... Döntő azonban az a tény, hogy a nagyüzem tulajdonképpen oly termékeket hoz eladásra, melyeknek árfejlődése gyenge.¹²” Az iparvállalatok számadásai azt mutatják, hogy ők maguk a racionalizálásnak — legalább mérlegszerűen — legkevesebb hasznát látták. Többet termeltek, de nem kerestek többet. Többet termelni, magas munkabéreket fizetni és többet keresni, csak fokozott forgalomnál lehet. A piacon is jelentkezik a telítési pont, melynél a cikk iránti érdeklődés ellanyhul s később teljesen abba marad.

A fennebb kifejtettekkel semmiesetre sem kívánunk általánosságban a racionalizálás ellen állást foglalni. Ez dőreség lenne. A racionalizálás nem a szeszély, avagy a véletlen jelensége, hanem a gazdasági fejlődés foka és eredménye, tehát egy szükségesség, melyet lehetőség szerint fejleszteni kell. A tulhajtott hit azonban, mint a csodaszerben, mely minden körülmények között segít, veszélyes. Csupán ott képes segíteni, ahol az előfeltételek és körülmények kedvezőek. Nincsen bebizonyítva, hogy a nagyüzem feltétlenül olcsóbban termel s ezáltal az átállítás költségei, melyek az üzem nagyságának arányában növekednek, valamint a nagyüzem nehézkessége és kockázatai kiegyenlítődnek, kis- és középüzemek a megfelelő helyen életrevalók és szivósak s nem mutatják a kihalásra való tendenciát. Különös veszedelmet rejt a racionalizálás

¹² Otto Kleper: Rationelle Agrarpolitik. Magazin der Wirtschaft. Berlin, Nr. 5. vom 3. Jänner 1930.

magába, úgy a vállalkozás, mint a közgazdaságra nézve, ha hitelre történik, a technikai tökéletesség emelésére fordított kiadások nem emelik szükségszerűleg a vállalat értékét, mérvadó a jövedelmezőség. Ily módon a racionalizálás elsősorban gazdasági probléma. A technikát is ezen körülmény uralja. Azon kérdések megoldását kell keresnie, melyek gazdaságilag aktuálisak. A technikai kérdések megoldása iránti törekvések mindinkább az iparvállalatok laboratóriumaiba és kísérleti műhelyeibe terelődnek, őket az iparvállalatok irányítják és ellenőrzik.

A racionalizálásnál egyedül a technika száguldó tökéletesedése által kergettetni magunkat, avagy egyébként az iramot tulhajtani nem szabad, mert ez válságos helyzetbe sodor. Az egészséges racionalizálás oly mértékben valósulhat meg, amily mértékben a piac fejlődik.

Kallós Artur.

Nagybritannia 1931—32. évi költségvetése.

Philip Snowden pénzügyminiszter 1931. évi április 27-én tartotta meg budget-beszédét és tette az angol alsóház asztalára az 1931. évi április 1-én kezdetét vevő költségvetési évre vonatkozó pénzügyi jelentést.¹ E tény az angol parlamenti évnak akármennyire kiemelkedő mozzanata, nem bír egészen azzal a jelentőséggel, mint pl. a magyar költségvetés benyújtása. Az angol budget jórésze már e fontos enunciáció előtt összeállítható s így a fentemlitett esemény inkább csak az esetleges deficit fedezése szempontjából szokott szenzáció erejével hatni. Egyrészt t. i. Angliában nem az összes kiadásokat határozzák meg évenként, hanem azokból néhány, állandó jellegű a budgettől függetlenül rendes törvények alapján kerül az államháztartás mérlegének passzív tételei közé, másrészt pedig ez a más államokban annyira döntő parlamenti cselekmény itt az egész évnak sok ülése és a költségvetési jog más intézményei között, mint alább látni fogjuk, arányosan oszlik meg. Ezért szerencsésebb volna egymástól a tágabb és szűkebb értelemben vett költségvetést megkülönböztetni, előbbi alatt értve az angol parlament pénzügyi cselekményeinek hosszú sorát, utóbbival pedig azonosítva a tulajdonképpeni költségvetési sommázatot, vagyis a Financial Statementet.

Az államháztartás ellenőrzése az angol alkotmánytörténelemben igen korán jelentkező parlamenti jog. Gyökerei a Magna Chartaig és a Bill of Rightsig visszavezetnek,² ha abban a modern formában, melyet ma élvez, alig egy-két évtizeddel is öregebb, mint az egy már fennálló jogszokást csupán kodifikáló 1866. évi számviteli törvény (Exchequer and Audit Department Act.). A részletes számviteli kontrollt megelőző parlamenti jog az állami kiadásoknak időnként, rendszeren a király trónralépésekor a Civil listtel egyszerre történő meghatározásában és az adók megszavazásában állott. Csak hosszú idő multával nyert állandó gyakorlatot a haderő költségeinek évenkénti tárgyalása és még később különített el az állami kiadásoknak évenként újbóli megajánlásra ítélt nagyobbik hányada.³ Mindamellett a kifejezetten állandó jel-

¹ Financial Statement, 1931—32. London, 1931.

² E. Hylton Young and N. E. Young: The System of National Finance. London, 1924. 42. old.

³ R. G. Hawtrey: The Exchequer. London, 1921. 11—12. old.

legü költségek máig sem bocsáttatnak évenként a parlament tárgyalása alá, hanem fennálló törvények értelmében állíttatnak be a gazdálkodás mérlegébe. Ezeknek gyűjtőneve a Consolidated Fund Services,⁴ szemben a Supply Services-el,⁵ vagyis azon kiadásokkal, melyeknek nagyságát minden évben újból határozza meg az alsóház (House of Commons).⁶

Ugyancsak a hosszú történelmi fejlődés és a racionalizmus helyett uralkodó tradicionalizmus magyarázza meg az államháztartásnak azt a fentemlitett másik sajátosságát is, mely a költségvetés meghatározásának több komplementer cselekmény között való megoszlásában tárul szemeink elé. Ezen az egész parlamenti programmon vörös fonálként végigvonuló folyamatnak első állomását már a megnyitó trónbeszéd vezeti be, amiben a király, mint a végrehajtó hatalom feje, kéri az állami szükségletek fedezésére hivatott összegek előteremtését s ezt követőleg röviden a ház elé kerülnek az egyes tárcákra vonatkozó költségelőirányzatok (Estimates). Mielőtt azonban ezek tárgyalás alá bocsáttatnának, a házszabályok értelmében az alsóház ülése elnapolandó⁷ és egy fesztelenebb tárgyalási módot engedélyező és a Speaker helyett egy elnök által vezetett bizottsággá alakítandó át, mely Committee of Supply név alatt címenként (vote)⁸ tárgyalja le és szavazza meg az előirányzat egyes részeit. A bizottság határozatát a háznak jelentik, melyet az esetleg újabb tárgyalás után elfogad. E stádium (Report Stage) lepergésével az előirányzott kiadások meghatározása befejezést nyert. Ez azonban csak egy elvi eredmény, mely gyakorlati fogantat azáltal nyer, ha az így megszavazott költségek előteremtéséhez szükséges források igénybevételeire is jogot nyer a végrehajtó hatalom. A házszabályoknak általunk már ismert rendelkezései mellett azonban kétségtelen, hogy az ehhez szükséges parlamenti kezdeményezés is csak bizottságban indítható meg, s ez a Committee of Supplyhoz hasonló összetételű Committee of Ways and Means. Itt terjeszti be az évi költségvetési beszéd

⁴ Idetartoznak többek között a civilista, az államadósság kamatai és kezelési költségei és bizonyos személyi járandóságok (pl. független bíróság, legfőbb állami számvevő, — Comptroller and Auditor General).

⁵ Az egyes tárcák címekre bontva.

⁶ Az 1911. évi Parliament Act-ben a House of Lordsnak a pénzügyi törvényhozásban addig is csak de jure élvezett, de így is vitás hatásköre expressis verbis korlátozást szenvedett. Azóta minden az alsóház elnöke (Speaker) által pénzügyinek nevezett törvényjavaslat (Money Bill) a felsőház jóváhagyása nélkül is törvényerőre emelkedhetik. E reform Lloyd George 1909. évi Finance Bill-jének a felsőház által való elvetése után vált szükségessé. B. Mallet: British Budgets. London, 1913. 308. oldal.

⁷ Ez a követelmény minden pénzügyi megterheléssel járó indítvány fokozottan megfontolt kezelését biztosítja.

⁸ A vote az angol állami számadásban szerepelő és a hitelátruházás (virement) szempontjából fontossággal bíró számlaegység.

keretében a pénzügyminiszter a szűkebb értelemben vett budgetnek nevezhető és a bevételi előirányzatot már magába záró Financial Statementet, itt válaszolnak arra az egyes pártok rendesen pénzügyi tárcát viselt képviselői, itt játszódik le a költségvetési vita legizgalmasabb része és szülemlik meg a budget resolution, vagyis az a határozat, mely az esetleges új adókat és egyéb módosításokat bevezeti és melynek egy 1913. évi törvény (Provisional Collection of Taxes Act) már a folyó évi Finance Act-ben történő törvényerőre emelése előtt is jogszabály jelleget kölcsönöz. Természetesen az ily határozatok létrejöttéről a háznak épugy jelentés teendő, mint azt fent láttuk. Az ezuton foganatosított pénzügyi reformok végleges formát azonban csak akkor nyernek, amikor a budget-határozatok törvényjavaslatba foglaltatnak. Ez a Finance Bill,⁹ mely az addig alaktalan indítványokból egységbe foglalja a költségvetési év pénzügyi programját és a jogszerű formáságok¹⁰ után törvényté válik. Ez az évi Finance Act tulajdonképen az érvényben lévő tételes pénzügyi jog novelláris kiegészítése. Ezután az év költségvetési cselekményeinek a sora még mindig csonka. Az eddig ismertetett aktusok csupán az állami kiadások s bevételek számszerű nagyságát határozták meg, de magukban egymás mellé rendelt élettelen számok volnának, ha beléjük életet nem léhelne az egész pénzügyi adminisztrációt mintegy működésbe hozó Appropriation Bill, illetve Act, mely az ülőszak vége felé, rendesen augusztusban készül el és lehetővé teszi, hogy a kormány a megszavazott kiadások erejéig a Consolidated Fundra, vagyis a Bank of England-nál vezetett kincstári számlára (Exchequer Account) utalványozhasson s szükség esetében a fennálló költségvetési keretek között hitelt vehessen igénybe.

Önként felvetődik az a kérdés, hogy ilyen hosszadalmas processzus mellett miként történik az időbeli akadályok áthidalása, főleg annak biztosítása, hogy a parlamenti ülőszaknak az előző naptári év végén való megnyitása dacára a végrehajtó hatalom április 1-én exlex-be ne kerüljön. Addig teljesen lehetetlen a kb. 150 vote-ból álló előirányzatnak és a két alaptörvénynek letárgyalása, utóbbinak a lordok házában való keresztülhajtása és szentesítése; mindez az angol parlamenti gépezet lassu működése mellett hónapokat igényel. Ezért intézményesen gondoskodni kell arról, hogy az új budget év első napján mindazon attributumok birtokában legyen a kormány, melyek számára alkotmányos működést tesznek lehetővé. Nálunk e célt szolgálja az ideiglenes felhatalmazás (indemni-

⁹ Bill törvényjavaslatot, Act törvényt jelent.

¹⁰ Kétszeri olvasás, bizottsági tárgyalás (Committee Stage), jelentés (Report Stage) harmadszori olvasás, Lordok háza és szentesítés.

tás), Angliában a Votes on Account¹¹ és a Consolidated Fund Act. Az előbbi egy szabályszerű formák között létrejött csonka és ideiglenes költségelőirányzat, az utóbbi pedig egy korlátozott összegrre szóló appropriáció.

Abban a kivételes esetben, amikor akár az előirányzott költségek elégtelensége, akár új kiadások fellelése folytán pótköltségvetésre (Supplementary Estimates) van szükség, azt is a parlamenti év elején, a fentemlitett ideiglenes előirányzattal együtt nyújtja be a kormány avégből, hogy az így kitágított keretek erejéig is az évi Consolidated Fund Act útján juthasson utalványozási vagy hitel igénybevételi joghoz.

Az angol parlament költségvetési cselekményeinek kiemelkedő pontjai tehát a Supply Services-re vonatkozó költségelőirányzat meghatározása, a pénzügyi jelentés benyújtása, az évi Finance és Appropriation Act, amelyeket az egyes évek közötti átmenet keresztül hidalására hivatott Votes Account és Consolidated Fund Act egészítenek ki. E sorok megírásának időpontjában a Finance Bill a lordok háza előtt fekszik. Nincs tehát annak akadály, hogy az 1931—32. évi költségvetésről máris teljes képet alkossunk. Mielőtt azonban ezt tennők, rá kell mutatnunk néhány technikai sajátosságra, melyeknek kidomborítása problémánk elsőizben megkísérelt tanulmányozásánál kívánatosnak látszik.

A brit világbirodalom komplikált összetétele mellett úgy hisszük, utalnunk kell arra, hogy az angol budget csak Nagybritannia (Anglia, Wales és Skócia) költségvetése, nem öleli tehát fel a tengerentuli birtokok államháztartását, ha bizonyos ezekre vonatkozó költségeket a birodalmi kormányzat természeténél fogva magába is zár (pl. a gyarmatügyi minisztérium, Colonial Office kiadásai). Az angol állami számadás nem tesz különbséget rendes és rendkívüli vagy egyszeri és visszatérő kiadások, illetve bevételek között. Nem brutto, hanem netto összegeket tüntet fel, ami annyit jelent, hogy az állami bevételek egy része a bevételi oldalon nem mutatkozik, de, mint az egyes közigazgatási ágazatok különleges bevételeit képező appropriations in aid egyenesen a kiadásokból kerül levonásba. Megemlítendő még, hogy a költségvetés mindkét oldalán két-két pénzügyileg autonóm tétel tart egyensúlyt: az egyik az állami posta. Post Office, a másik az utalap, Road Fund. Nevük Self Balancing Expenditure, illetve Revenue. Végül a kiadások között feltűnik még egy tétel, mely Sinking Fund cím alatt az államadósság törlesztésére fordítandó tőkét jelzi.

¹¹ A flotta és légierő költségvetése nem lévén alávetve az egyes vote-ok közötti hitelátruházás tilalmának, rendszeren néhány nagyobb tételre rugó vote megszavazásával szokta megoldani az átmenet nehézségeit. Hylton Young etc. i. m. 70—71. oldal.

I.

Ezek után meg kell ismerkednünk Nagybritannia 1931—32. költségvetési évének számszerű képével, az állami számadás természeténél fogva elsősorban a kiadásokat téve vizsgálat tárgyává. Párhuzamban csatoljuk az előző év költségelőirányzatát is.

Az 1931—32. költségvetési évre előírányzott kiadások 1000 fontban:

<i>Consolidated Fund Services</i>	1930—31	1931—32
Államadóssági kamat és kezelés	304.600	302.950
Egyéb	9.300	9.350
Összesen ...	313.900	312.300
<i>Supply Services</i>		
Haderő	40.500	39.930
Flotta	51.739	51.605
Légierő	17.850	18.100
Kormányzat és közigazgatás	295.686	317.812
Adó és vámigazgatás	12.134	11.569
Összesen ...	417.909	439.016
<i>Autonom tételek</i>		
Postahivatal	60.275	58.232
Utalap	23.560	23.350
Összesen ...	83.835	81.582
Összes kiadások együtt	731.809	751.316
Autonom tételek	83.835	81.582
Sinking Fund	55.400	52.050
Összesen ...	871.044	884.948
Összes kiadások az 1931/32 évben	884.948	
Autonom tételek ugyanakkor	81.582	
Különbözet ...	803.366	

Az az összeg tehát, melyet az 1931—32. költségvetési évben az állam összes kiadásainak fedezésére elő kell teremteni, az elmúlt budgetév 787,209.000 font kiadásával szemben 803,366.000 font sterlingre rug. Ha ehhez hozzászámítjuk azt az összeget, mely a municipiumok számára, mint helyhatósági adó, local rate az 1930—31. évben befolyt, kerekén 1 milliárdra becsülhetjük azt az összeget, melyet egy év leforgása alatt Anglia közszolgáltatások címén konzumál. Tekintettel arra, hogy Prof. A. L. Bowley és Sir J. Stamp 1924-re vonatkozó becslése alapján¹² a nemzeti jövedelem globálisan 4 milliárdra tehető, ez a tétel annak cca egynegyed részével egyértelmű.

Az állami kiadások részleteibe hatolva, arra az érdekes megállapításra jutunk, hogy azoknak több mint 50 százalékát

¹² The national Income, 1924. Oxford, 1927. 46—47. old., továbbá A. L. Bowley: The Definition of national Income. The Economic Journal, 1922, March.

két kiemelkedő tétel képviseli, az egyik az államadósság kamataira, kezelésének költségeire és törlesztésére fordított 355 millió font (lásd alább a Fixed Debt Chargera vonatkozókat), a másik pedig a 317,812.000 fontra menő kormányzati és közigazgatási kiadások összege, mint az állami intervencionizmus, főleg a szociális gondoskodás egyre növekvő méreteinek utjelzője.

Az államadóssági szolgálat terhéről fogalmat igazán csak akkor alkothatunk, ha az utolsó békeév költségvetését összehasonlítjuk azokkal a budget tételekkel, amelvek e címen a háboru utáni években irányoztattak elő.¹³

Költségvetési év	Teljes állam- adóssági szolgálat	Államadóssági kamat és kez.	Tiszta törlesztés
	1000 f o n t b a n		
1913/14	24.500*)	16.444	7.556
1919/20	345.000	—	—
1920/21	345.000	—	—
1921/22	345.000	—	—
1922/23	335.000	—	—
1923/24	350.000	310.000	40.000**)
1924/25	350.000	305.000	45.000**)
1925/26	355.000	305.000	50.000**)
1926/27	364.000	304.000	50.000**)
			÷ 10.000
			60.000
1927/28	370.000	305.000	50.000**)
			÷ 15.000
			65.000
1928/29	369.000*)	304.000	65.000
1929/30	355.000*)	304.600	50.400
1930/31	360.000*)	304.000	55.400
1931/32	355.000*)	302.950	52.050

*) Fixed Debt Charge. **) New Sinking Fund (1923.)

A fenti számok szemléltetően illusztrálják a háborus államadósságnak óriási terhét, mely 1914 március 31-én még csak 649,777.000 fontot tett ki és 1920 március 31-én 7.831.744.000 fontra szökött fel,¹⁴ hogy ez időponttól 1931 március 31-ig lassu tempóban csökkenjen 7.529,642.000 font sterlingre. E tőkének nemcsak kb. 300 millió fontot felemésztő kamatozása jelent egy igen nehéz költségvetési problémát, hanem gyors letörlesztésének szüksége is. A kényszerű amortizáció érveinek hatása mutatkozik abban az évtizedes gyakor-

¹³ A font vásárlóerejének változását a következő nagykereskedelmi indexszámok jelzik: 1913: 100, 1920: 295, 1925: 160, 1930: 112, 1931 jan.: 100.8, 1931 febr.: 100.6. The Statist, 1931 március 14-i száma, 418. oldal. Megközelítő hullámvázlat mutatnak a Board of Trade és az Economist indexszámai is.

¹⁴ Report of the Committee on National Debt and Taxation. London, 1927. 25. oldal.

latban, amely a kettős feladat megoldásáról egy állandó államadóssági annuitás (Fixed Debt Charge) költségvetési biztosításával igyekszik gondoskodni. A múlt század nagyobbik felében egy 1829-ben törvénybeiktatott rendelkezés alapján a fennálló teher kifizetésének szolgálatában rendszeren kizárólag csak a mindenkori zárszámadási felesleg állott, melyet Old Sinking Fund néven szoktak a következő költségvetési évben az adósság törlesztésére fordítani. Nem minden évben van azonban tényleges felesleg. Ép ezért az 1875. évi Sinking Fund Act óta évenként egy bizonyos meghatározott összeget azonfelül költségvetésileg is előirányoznak, hogy abból az adósság kamatai, kezelési költségei fedeztessenek és a fennmaradó különbözet New Sinking Fund címen tőketörlesztésre legyen felhasználható. Ez az azóta többször módosított fix annuitás 1875-ben 27,400.000 font volt s közvetlenül a háboru előtt 24,500.000 fontot tett ki. A háboru alatt a szigorú amortizációnak e módját fel kellett függeszteni s tulajdonképpen csak 1928-ban, illetve az 1928—29. költségvetési évben éledt az újból fel. Átmenetileg az 1923. évi Finance Act az 1875. évi Sinking Fund Act-nek a Fixed Debt Charge-ra vonatkozó rendelkezéseit hatályon kívül helyezte és a gyorsabb törlesztés érdekében elrendelte, hogy az 1923/24. évben 40, az 1924/25. évben 45 s a következő években 50 millió font vétesék változatlanul előirányzatba New Sinking Fund (1923) alatt. Mint azt a fenti számsorok mutatják, e rendelkezést a vonatkozó évek költségvetési előirányzatai keresztül is vitték. Az 1928. évi Finance Act a régi Fixed Debt Charge intézményét újból bevezette s azt az 1928/29. költségvetési évben 369 millió, a következő években pedig állandóan 355 millió fontra korlátozta. Az 1930. évi Finance Act az 1929/30. költségvetési év 14,500.000 font zárszámadási deficitjének erejéig a 355 millióra csökkent fix államadóssági annuitást az első két következő költségvetési évben 360, a harmadikban 359.5 millió fontra emelte, egyszersmind előírva, hogy a jövőben egy a mindenkori zárszámadási hiánnyal egyenlő nagyságú összeg a következő évi költségvetési előirányzatban a New Sinking Fund, illetve a Fixed Debt Charge emelésére fordítandó. E rendelkezés igen nagy fejtörést okozott volna a mostani budgetben, mert az egyébként is 360 millióra növelt annuitás terhét az elmúlt 1930—31. számadási év tényleges hiánya, vagyis egy további 23,276.000 font erejéig emelte volna. A sors ironiája, hogy a mindenkori pénzügyminiszter büntetésének szánt ezt a szigorú szabályt már értelmi szerzőjének, Snowdennek meg kellett szegnie, amikor az 1931. évi Finance Bill 33. pontjában az 1930. évi Finance Act orthodox előírását hatályon kívül helyeztette. Ezért foglalt a jelen költségvetés végleges kiadási tételei között helyet a régi 355 millió, mint

Fixed Debt Charge, illetve csak 52,050.000 font, mint New Sinking Fund (1928).

Még e számok is elviselhetetlen súlyt jelentenének, ha azt nem enyhítené az államadósságnak aránylag kedvező összetétele. A jelen budgetév elején 7.529,642.000 font sterlingre rugó tehernek csupán egy kisebb hányada, pontosan 1.066,663.000 font képviseli a külfölddel szemben fennálló kötelezettséget, a többi belföldi kölcsönökből származik. Ezáltal tulajdonképpen a nyomasztónak tetsző államadóssági szolgálat úgy fogható fel, mint a nemzeti jövedelem megoszlásában évente végbemenő változás, annak a tőketörlesztésre szánt részlete pedig, mint egy hosszú évtizedeken át intézményesen biztosított tőkeképző takarékoság. Ha az adózóknak tehát évente ki is kell izzadni ezt a horribilis pénzösszeget, annak oroszlánrésze ugyanazokba a forrásokba folyik vissza, amelyekből származott. E ténynek közgazdasági jelentőségét fokozza egy statisztikai becslés, mely szerint a belföldi állami címletek leginkább olyanok birtokában vannak, akik az így kapott évi járadékot, különösen a Sinking Fundból visszaváltott kölcsönkötvények ellenértékét ismét a pénzpiac rendelkezésére bocsátják.¹⁵ Ha ez a becslés helytálló, az állam hitelműveletei úgy érvényesülnek, mint egy produktív célokra minden évben keresztülvitt kényszerkölcsön.

De az 1 milliárdot csekély összeggel meghaladó külföldi tartozás sem képviseli a fizetési mérlegnek kiegyenlítettlen tételét, mert a hágai megegyezés értelmében Anglia jóvátétel címén és régi szövetségeseitől azok tartozása fejében valamivel többet is kap (33,500.000 font), mint amennyit az Egyesült Államokkal 1923-ban kötött megegyezés alapján fizet. Eszerint Angliának szóbanforgó és 1923 december 15-től 1984 december 15-ig esedékes annuitásokban kifizetendő obligációja az első 10 évben átlag 33, azután átlag 38 milliót teend ki. A mostani költségvetési évben ez az összeg 32,864.000 fonttal szerepel, melynek ellenében Anglia reparáció és szövetségközi tartozások számláján 33,500.000 fontot bevételez.¹⁶ E szituációnak a hágai megegyezés óta az a formai előnye is megvan, hogy az addig valutavásárlással egybekötött átutalást ma a Bank of International Settlement közvetlenül lebonyolítja.

Az államadósságnak eredet szerint kedvező megoszlásához hasonlóan kedvező az a kép is, amelyet annak technikai

¹⁵ Report of the Committee on National Debt and Taxation. London, 1927. 98—99. oldal.

¹⁶ Ezt kiegészítik még a dominiumoknak, Indiának és a gyarmatoknak nyújtott háborús kölcsönök után járó és kb. 10 millió fontot kitevő kamatok és törlesztési részletek. Nagybritannia összes követelésének az e kb. 43.5 millióban gyümölcsöző tőkeértéke, mint az államadósság kiegyenlítő aktív vagyontétele, 2.282,834.000 font. Ebből Oroszország tartozása több mint 1 milliárd.

összetétele nyujt. Bár a hivatalos terminologia¹⁷ szerinti fundált adósság alig több 1 milliárdnál, a lebegő adósság 600 millió font körül változik és a teher fennmaradó része fix és viszonylag alacsony kamatozású és hosszú lejáratú kölcsönkötvényekben testesül meg, melyek között leginkább nyomasztó a közeli konverzióra váró, 1929-től 1947-ig beváltásra kerülő 5 százalékos War Loan 2.086,977.000 font sterling névértékű kontingense.

Lássuk a budget másik vezető csoportját a kormányzat és általános közigazgatásnak 317,812.000 fontra előirányzott tételét. E cím alatt, mely az adó és vámadminisztráció 11,569.000 font kiadásán kívül közel az egész polgári közigazgatás¹⁸ költségeit magában foglalja, az 1913/14. évi költségvetésben 54.988.000 font szerepelt,¹⁹ úgy, hogy annak jelenlegi méreteiből a pénz vásárlóerejének csökkenésén kívül más tényezők kontribúciójára is kell következtetnünk. Ezek a nagy léptekkel előrehaladó etatizmus, de különösen az a szociális gondoskodás, melynek kifejlesztésében a háború óta konzervatív szociálista és koalíciós kormányok egymással buzgón versengenek.

A szociális feladatoknak a közigazgatási teendők körébe való gyors felszivódására igen jellemző lesz e kiadási főcsoport 10 osztályának 3 legnagyobb és 3 kisebb tételét szembeállítani.²⁰

a) Egészség, munka és biztosításügy	119,397.538
b) Közoktatásügy	58,380.598
c) Nyugdíjak	52,680.151
<hr/>	
aa) Központi és pénzügyi kormányzat	2,096.696
bb) Külügy és birodalmi (gyarmat) ügy . . .	5,765.328
cc) Közg. igazgatás (mezőg., ipar, ke.esk.) . .	8,764.534

¹⁷ Eszerint fundált adósság az államnak kizárólag kamatfizetésre kötelező tartozása; lebegőadósság tágabb értelemben véve, minden olyan obligáció, melynek tőkéje visszafizetendő, szűkebb értelemben pedig a folyó szükségletek fedezésére szolgáló és rendszeren egy éven belül visszafizetendő teher, pl. a háromhónapos lejáratú és a Bank of England vagy valamely kormányhatóság által előlegezett Ways und Means advances, vagy a kincstári váltók, Treasury Bills. Az államadósság e két kategóriája között foglalnak helyet a hosszulejáratú és fixkamatozású kölcsönök. Dalton: Principles of Public Finance, London, 1927. 237—239. oldal. A német és magyar irodalom ez utóbbi átmeneti kategóriát is fundált adósságnak tartja. L. Elheberg, Földes és Röpke Finanzwissenschaft c. műveit.

¹⁸ Központi és pénzügyi kormányzat, külügy és birodalmi igazgatás, bel- és igazságügy, közoktatás, egészség, munka- és biztosításügy, közgazdasági igazgatás, nyugdíjügy és 1928 óta a municipiumoknak fizetett évi járulékok: Payments to Local tax accounts etc.

¹⁹ 1928 előtt a municipiumoknak adott állami hozzájárulás a Consolidated Fund Services között szerepelt és 1913—14-ben 9,665.000 fontot tett ki.

²⁰ Civil Estimates etc. for the year ending 31. March, 1932. London, 1931.

E példából nyilvánvaló, hogy Nagybritannia szociálpolitikájának egy-egy ágazata költségesebb, mint központi és pénzügyi kormányzata, külképviselte és birodalmi adminisztrációja, agrár-, ipar- és kereskedelmi politikája együttvéve. Még érdekesebb eredményekhez vezet a szociális igazgatás kiadásainak részletesebb vizsgálata.

A fenti 119,397.538 fontból egymagában a munkanélküliség esetére szóló biztosítás, Unemployment Insurance igényel 45,429.700 fontot. E cikk kereteit meghaladná e biztosítási ágazat válságának részletes elemzése. A jelenlegi gazdasági krízisben nem várt arányokat öltő munkanélküliség (kb. 2,600.000 munkanélküli) mellett azonban annak pénzügyi, sőt költségvetési vonatkozása elvitathatatlan. A biztosítási sémát t. i. ez a szociálpolitikai apparátus már rég elhagyta és részben rendkívüli állami hozzájárulásokból, részben pedig az államkincstár által a budgeten kívül nyújtott hitelekkel folyósítja az autonóm bevételeit (ezek az érdekelteknek és az államnak rendes hozzájárulásából származnak) sokszorosan meghaladó munkanélküli segélyt. Az 1931/32. évi költségvetésben az állam rendes hozzájárulása címén 15,108.000 font irányoztatott elő, melyet az 1931 október 18-ig meghosszabbított transitional benefit 30 millióra rugó terhe rendkívüli hozzájárulás alakjában egészít ki. Igen jellemző, hogy még e költségvetés tárgyalása alatt beállt annak szüksége, hogy ez a 30 millió a transitional benefitnek újabb 6 hónapra való meghosszabbítása folytán 5 millió erejéig külön törvényjavaslat útján emeltessék fel és hogy egyidejűleg a munkanélküli segélyezés költségvetésen kívüli terhének fedezése iránt is új rendszabályok foganatosittassanak. Az állami hitelnek törvényhozásilag 90 millió fontra korlátozott kerete t. i. a hetenkint közel 1 millióval növekedő eladósodás következtében ez év júliusában kimerült. Az említett törvényjavaslatnak tehát e hitelkeretet is fel kellett emelnie, egyelőre egy újabb 25 millióval, összesen 115 millió fontra. Kétségtelenül a dolgok ilyen állása mellett a budgetben munkanélküli biztosítás (segély és adminisztráció) címén szereplő 45,429.700 nem ad teljes képet annak az államkincstárra háruló költségeiről, hanem utóbbiakhoz irandó még az a költségvetésen kívüli cca 52 millió font is, mellyel évenként a biztosítási alapnak a kincstárral szemben fennálló tartozása nő.²¹ Nem egészen indokolatlan

²¹ A segélyezés teljes társadalmi terhe ezenkívül még az érdekelteknek (munkás és munkaadó) kb. 30 milliós hozzájárulását is magában foglalja. A probléma élénken foglalkoztatja a közvéleményt és a hivatalos tényezőket s e pillanatban egy külön annak tanulmányozására kiküldött bizottság működésének képezi tárgyát. Utóbbinak első reportja már meg is jelent és a segélyek csökkentésén, a hozzájárulások emelésén kívül a transitional benefit megszorítását és több visszaélésnek orvoslását javasolta. First Report of the Commission on Unemployment Insurance. London, 1931.

tehát azoknak véleménye, akik az államnak rohamosan emelkedő e kétes követelésében a Sinking Fund hatásának az állam hitelét nagyban károsító meghiusítását látják.²²

De a szigorú biztosítási kalkuláció alapjáról így lesiklott munkanélküli segélyezés nem egyedülálló terhe Nagybritannia szociális gondoskodásának. A dole-on kívül, ahogy a munkanélküli segélyt hívják, egész sora van még az olyan háborus nyugdíjaknak, aggság, özvegység és árvaság esetében élvezett támogatásoknak, melyek egyfelől a költségvetés útján teremtetnek elő, másfelől rendeltetésszerű felhasználásuk alkalmával nem annyira egy konkrét közigazgatási célt látszanak szolgálni, hanem azon tulmenőleg valósággal a nemzeti jövedelem megoszlásába való beavatkozás természetét öltik magukra. Ha ebből a szempontból csoportosítjuk a költségvetésnek néhány tételét, kereken 150 millió fontra tehetjük azt az összeget, melyet az idei költségelőirányzatból így kell elbirálnunk.

Teljesség kedvéért meg kell említenünk, hogy a kiadási előirányzatnak Consolidated Fund Services csoportjában az állami adósság kamatain és kezelési költségein felüli és 9,350.000 fontot kitevő „Egyéb“ tétele (l. 596. l.) a Northern Ireland kincstárának fizetett járulékból, a civilistából, az uralkodóház néhány tagjának juttatott apanázsokból és bizonyos személyi járandóságokból (pl. független bíróság) áll. Ez a különböző költségvetési években eddig kisebb hullámzást mutatott.

A fent elmondottak kidomborítása céljából nem lesz érdektelen a költségvetésnek még három további adatát bemutatni. Az alább feltüntetett gazdasági években a haderő, flotta és légierő kiadásaira a következő összegek vétettek előirányzatba:

	1913/14	1930/31	1931/32
	e z e r f o n t b a n		
Haderő	28.235	40.500	39.930
Flotta	46.309	51.739	51.605
Légi erő	—	17.850	18.100

Ha e számok nem is vallanak rohamos leszerelésre, azt bizonyítják, hogy fegyverkezés céljaira nem fordított több, mint amilyen tempót a pénz vásárlóerejének változása indokolt.

²² Lásd a Treasurynek az említett bizottság elé Sir Richard V. N. Hopkins által terjesztett memorandumát. Minutes of Evidence taken before the Royal Commission on Unemployment Insurance. Tenth day. London, 1931. 381—391. oldal.

A modern Anglia sorsa azonban nem egyedül fegyveres hatalmának nagyságán fordul meg; annak reálpolitikai értékelésében ma előkelőbb rangsorozást nyernek bizonyos gazdasági és szociális érdekek. Szemmelláthatólag azért áldoz utóbbiakra többet, sokszor erejét meghaladó mértékben. E szempontból különösen figyelemreméltó az a készsége, mellyel a védekezés legvégső határáig elment azért, hogy a világ pénzpiacán élvezett jó hírnevét az elfajult háborús adósmorál kísértő légkörében is megőrizze. Mint köztudomású, Amerikán kívül az összes hadviselt államok veszítettek valutáiknak értékállandóságából a világháború alatt. E kedvezőtlen állapotot egészen Anglia sem kerülhette el. Bár nagy kereskedelmi indexszámainak s a font vásárlóerejének hullámozásában korántsem produkált olyan kilengéseket, mint a legtöbb európai állam, pénzének a dollárhoz viszonyított állandó relációja csak 1924 szeptemberétől fogva állt helyre.²³ Az ezt az időpontot kihasználó stabilizáció a font békebeli aranyparitásán történt²⁴ és így lényegesen növelte annak a függőben lévő és angol valutára szóló államadósságnak belső értékét, amit a hitelezők 1925 májusáig rossz fontban folyósítottak. Ennek dacára Anglia nem helyezkedett arra az álláspontra, melyet az összes hadviselt európai államok elfoglaltak sokszor nemcsak belföldi, hanem külföldi kölcsöneik kezelésében is, hanem fontra szóló teljes obligációját a helyreállított aranyparitáson vállalta, tudva azt, hogy Londonnak, mint a világ bankárjának jóhírét ezzel nagymértékben öregbíteni fogja. Így győztek az uralkodó kapitalista gazdasági rendszer kipróbált elvei az államkincstár fiskális érdekei árán és győzött az a méltányosság, mely az angol politikát kritikus elhatározásaiban rendesen vezetni szokta.

A társadalmi béke biztosítására irányuló célkitűzés mellett azonban ez a méltányosság jut döntő szóhoz azoknak a költségeknek bőkezű folyósításában is, amelyek az állam lehet egyes részeiben sokszor túlméretezett szociálpolitikájának anyagi előfeltételeit teremtik meg. Ugy hisszük, teljesen téves az a beállítás, mintha ennek néha a pazarlás határait elérő aktivitása kizárólag a mai munkáskormány bűne volna. A hosszú éveken át kormányviselt konzervatív-párt legalább

²³ Ez időponttól kezdve szilárdult meg a fontsterling és maradt annak értékingadozása a békebeli dollárparitás 1.5%-án belül. Report of the Committee on the Currency and Bank of England note issues. London, 1925. 5. oldal.

²⁴ W. Churchil 1925 ápr. 28-i budgetbeszédében jelentette ki, hogy a kormány az 1920. évi Gold and Silver Act-nek 1925 dec. 31-én lejáró aranykiviteli tilalmát nem óhajtja meghosszabbítani. Egyidejűleg az 1925. évi Gold Standard Act kötelezte a Bank of England-et aranynak a régi törvényes relációban bankjegyekért való eladására. E folyamat az 1928. évi Currency and Bank notes Act-el nyert befejezést, mely a bankjegykibocsátás és fedezet kérdését véglegesen rendezte.

akkora bőkezűséget fejtett ki e téren, mint mostani utóda. A pártoktól függetlenül ma uralkodó szellem megalkuvásával állunk tehát itt szemben, mely egy pillanatra sem habozik nyomunkövetni a kor követelményeit akkor, ha azok a társadalom szolidaritásának érdekében szólalnak meg. Részletekben lehet eltérés, vita tárgyát képezheti, hogy itt vagy ott kisebb-nagyobb megszorítás volna helyénvaló, de abban, hogy egy aktív szociálpolitika a modern Angliának életszükséglete Disraeli óta véleményeltérés pártok vagy társadalmi osztályok között nincs.

Ép ezért úgy gondoljuk, kissé tuloz a kritikusoknak az a csoportja, melynek államfilozófiai és közgazdasági szempontból André Siegfried párizsi professzor adott hangot, amikor úgy az angol állam adósi gesztusában, mint társadalmi politikájának méreteiben egy arisztokrata nép fényűzését bírálta.²⁵ Az állami kiadások nagyobbik része ma a függőben lévő államadósság szolgálata, egy fix összeg tehát, melyet legfeljebb egy nagyon kedvező konverzio tudna csökkenteni, melynek törlesztése azonban legalább még egy hosszú emberöltőn át szedi tovább a maga évi tributumát. Ezen változtatni nem lehet, mert ezt kívánják a fennálló gazdasági rendszer sérthetetlen törvényei. De nagy kérdés, nem-e ásná éppen ennek létérdekeit alá az is, ha a kapitalizmus szabályaival ma egyensúlyt tartani látszó szociális etika engedne egy számokban kifejezhető takarékosági előírásnak azért, hogy évente néhány millió fonttal kevesebb jusson azoknak segélyezésére, akiknek a mai rossz gazdasági viszonyok mellett fokozott elégedetlensége a társadalmi rend megbontására vagy legalább is megzavarására alkalmas. Kétségtelenül ma nemcsak az állam hitelébe vetett bizalom megrendíthetetlen, hanem a társadalmi béke zavartalansága is egy olyan tény, melyhez sem bel, sem külföldi vonatkozásban szó nem férhet. S mit jeient ez a munkanélküliség, gazdasági krízis és a háboru utáni pszihózis korában?

A probléma tengelye, úgy gondoljuk, nem egyedül itt van. Az alapvető kérdés elsősorban az, hogy milyen bőségesek azok a források, amelyekből e túlméretezett kiadások fedezendőek. De ha ezek működésében vagy összetételében bizonyos aggasztó momentumok mutatkoznának is, alig hisszük, hogy éppen a modern Anglia szociálpolitikája lesz az az egyedüli hadszíntér, melyen egyfelől az állam kincstári érdekei, másfelől a választópolgároknak a mindenkori kormányok által elkénveztetett tömegei megvívhatják döntő küzdelmüket.

²⁵ Siegfried szellemes pamfletjében azt állítja, hogy Anglia világ-gazdasági állásának legerősebb akadálya ma az aranyparitáson vállalt államadósság és a munkanélküliség pénzügyi terhe. *La crise britannique au XX. siècle.* Páris, 1931.

II.

Az 1931/32. költségvetési év 803,366.000 font sterlingben előirányzott kiadásainak fedezésére a következő bevételi források állanak rendelkezésre.

Az 1931/32. költségvetési évre előirányzott bevételek 1000 fontban.

	1930/31.	1931/32.
Jövedelmi adó	256.047	248.000
Surtax**	67.830	72.000
Örökösödési adók	82.610	90.000
Bélyegilletékek	20.650	24.000
Egyéb ²⁶	3.830	3.000
Egyenes adók és illetékek*	430.967	437.000
Vámok	121.401	118.150
Fogyasztási adók	124.000	119.850
Közvetett adók*	245.401	238.000
Autóadó részesedés ²⁷	4.926	5.000
Összes adó övedelem	681.294	680.000
Posta (netto) jövedelem	10.100	12.200
Koronajavak	1.280	1.300
Kölcsönök ²⁸	32.890	33.500
Egyéb bevételek ²⁹	34.331	35.000
1930. Finance Act alapján ³⁰	16.000	4.000
Összesen	775.895	766.000
Posta levétel	59.000	58.232
Utalap levétel	22.866	23.350
Autonom tételek	81.866	81.582
Összes bevétel	857.761	847.582

* A bevételek első csoportját a Board of Inland Revenue igazgatja, a másodikat pedig a Board of Customs and Exsises, az előbbi állami adó-, az utóbbit állami vámhivatalnak nevezhetnénk.

** Ez egy a nagyobb jövedelmeket érő differenciális jövedelmiadó, mely az előbbi hatását fokozza.

²⁶ E kategóriába esnek a később megemlített bányaadó és azok a bevételek, amelyek az 1914-ben hatályon kívül helyezett Corporation Profit tax és az 1926-ban megszüntetett Excess Profit duty hátralékából folynak be.

²⁷ Az autóadó hozamának nagyobbik hányada az utalapot (Road Fund) dotálja és közlekedési politikai célokra vétetik igénybe.

²⁸ E tétel foglalja magában a jóvátételi és háborús adósságokból származó s a Hoover Plan által érintett bevételeket.

²⁹ Ideesnek a dominiumok, India és a gyarmatok háborús költségeinek hozama, melyre az anvaország a Hoover-terv előnyeit önkéntesen kiterjesztette s egyéb aktívák között bizonyos osztalékbevételek (a Szezi csatorna és az Angol-Perzsa Olajtársaság tárcában levő részvényeiből), végül a munkanélküliség elleni biztosítás alapjának folyósított kölcsönök kamatai stb.

³⁰ Az 1928 és 1929 március 31-én végetért költségvetési évek Old Sinking Fundjából egy alap létesült, a Rating Relief Suspens Account, melyből 1931 március 31-ig 16 millió font, 1932 március 31-ig pedig a maradék (4 millió) volt az államkincstárba utalandó.

Tekintettel arra, hogy a posta és utalap bevételei azok kiadásaival együttesen itélendők meg s a postaüzemből származó tiszta hozam különben is szerepel már a bevételeknek fenti részletezésében, tulajdonképen 766 millió font képezi a költségelőirányzat 803,366.000 fontban megállapított összegének fedezésére rendelkezésre álló összbevételt. A két utóbbi szám egybevetése 37,366.000 font sterling hiányt mutat; ez az 1931/32. budgetév költségvetési deficitje.

Mivel az államadósság törlesztésére előirányzott Singing Fund 52,050.000 fontot kitevő összege e hiányt meghaladja, a deficit csupán látszólagos, mindamellett az állandó annuitásra vonatkozó törvényes rendelkezések folytán az így előállott fiktív deficit is szükségessé tette új bevételi források biztosítását. Mielőtt ezekkel megismerkednénk, az állami bevételek összetételével kell részletesebben foglalkoznunk. Törekvésünk e tanulmány keretében csak arra irányulhat, hogy a költségelőirányzathoz adott vázlatos képpel szemben előbbiekről is csak egy nagyvonalú leírást adjunk. Ugy hiszszük tanulságosabb lesz a bevételi források egymáshoz való arányára rávilágítani, mint az egyes adónemek jogi szerkezetének jellemzésébe elmerülni.

Az államháztartás mérlegének aktív tételei közül a legnagyobb hozamot szemmel láthatólag a super-, vagy surtax-el együtt 320 milliót képviselő jövedelmi adó, másfelől a 238 millióra rugó vám- és fogyasztási adók biztosítják. Ezek természetesen minden modern állam bevételeiben vezetnek, egymással szembeni arányuk azonban különleges jellemvonása a mai Anglia adórendszerének. Míg ugyanis a legtöbb kontinentális államban az indirekt adók együttevve erősebbek a jövedelmi adónál, vagy akár az összes egyenes adóknál, Nagybritannia államháztartásának főtámasztékává egyre inkább az indirekt adózást háttérbe szorító jövedelmi adó vált. Ez arálynak hatását lényegesen fokozza az is, hogy a jövedelmi adóhoz igen súlyos örökösödési adók társulnak, melyeknek a vagyonadót helyettesíteni látszó 90 milliós hozamával együtt össze-vissza 410 millióra, vagyis az összbevételek nagyobbik részére becsülhető az az összeg, mely a tehetősebb társadalmi osztályok anyagi erejének intenzív igénybevételét jelenti a szegényebb néposztályokra aránylag erősebben nehezető közvetett adókkal szemben.

Összehasonlításokat tenni rendkívül nehéz, különösen hazánkkal, ahol számszerint több adó van érvényben, ahol, mint látni fogjuk, a jövedelmi adó más szerkezetű³¹ s ahol az

³¹ Különösen utalnunk kell arra, hogy az angol jövedelmi adó, mint lent bemutatjuk, a különböző irányú adózásnak több módját egyesíti magában; az általa felállított jövedelmi csoportokban, a mi föld, kereseti, ház- és társulati adóink törekvése együttesen jelenik meg és az így érvényesülő összetett célhoz a surtax alakjában járul a mi progresszív jövedelmi adónak hatása.

egyes adóbevételek csoportosításában is más adminisztratív szempontok döntenek. Nagyban és egészben mégis azt mondhatjuk, hogy az illetékbevételekkel megnövelt egyenesadóbevételek Magyarországon kb. az adóztatásnak azt az irányát képezi, amit az angol adóbevételeknek a Board of Inland Revenue által igazgatott első kategóriája képvisel. Ezen az alapon a következő egybevetés kísérelhető meg:

Angliában (az 1931/32. költségvetés szerint).

Egyenes adók és illetékek hozama	437,000.000 font	64.74%
Közzvetett adók hozama	238.000.000 „	35.26%
Összes adójövedelem	675,000.000 font ³²	100.00%

Magyarországon (az 1931/32. költségvetés szerint).

Egyenes adók hozama	192,600.000 pengő	—
Illetékek hozama	104,400.000 „	—
Összesen	297,000.000 pengő	43.99%
Forgalmiadók hozama	101,000.000 „	—
Fogyasztási adók	88,800.000 „	—
Vámjövedék hozama	84,000.000 „	—
Sacha in és lotto	2,000.000 „	—
Sójövedék	17,000.000 „	—
Dohányjövedék	85,323.000 „	—
Összesen	378,136.000 pengő	56.01%
Összes adóbevétel	675,136.000 „	100.00%

Az állami bevételek nyersen összeállított főcsoportjainak a két államban kb. fordított aránya világlik ki ebből. S e ténynek magyarázata rendkívül egyszerű. Különösen megkönnyíti azt az angol adórendszer történetének ismerete. Angliában sem mindig képezte az állami bevételeknek kisebb hányadát az indirekt adózás hozama. Itt is volt időszak, amelyben a mérleg utóbbi javára billent és tulajdonképpen az ellenkező irányba vivő fejlődés csak azóta kifejezett, amióta az angol államháztartás főpillérévé a progresszív jövedelmi adó vált.³³ Az alábbi arányszámok a fejlődés arányát szemléltetően illusztrálják:

³² E számok nem foglalják még magukban a költségvetési évre tervbe vett módosításokat, amiért az arányszámok sem egészen egybevágók a *végleges* előirányzatnak megfelelő tételek alapján készült alábbi táblázat ezévi adataival.

³³ E fontossága abból a jellemző tényből is kitűnik, hogy a jövedelmi adót évenként mindig újból ajánlja meg a parlament; ez az u. n. annual reenactment. A teavámnak 1919-ben történt megszüntetéséig ez az egy indirekt adó hasonló elbírálás alá esett, azóta már az évi Finance Act csak az income és surtax folytatólagos kivetéséről és annak a pénzügyi évben alkalmazandó adóteleiről szokott egy külön részében megemlékezni.

Költségvetési évben	Nagybritannia összes adójövedelméből esett %	
	Indirekt adókra	Egyenesadók és illetékekre
1889/90.	60·44	39·56
1890/91.	59·41	40·59
1899/1900.	56·38	43·62
1900/1901.	53·44	46·56
1909/1910.	48·71	51·29
1910/11.	40·08	59·92
1919/20.	25·27	74·73
1920/21.	33·83	66·17
1929/30.	37·79	62·21
1930/31.	36·28	63·72
1931/32. ³⁴	35·45	64·55

De segített e folyamatban a jövedelmi adó mellett az örökösödési adók (death duties) fokozatos kifejlesztése is. Előbbinek és utóbbiaknak előretörésében két főtenyező működésére kell figyelniünk: az egyik az ország szabadkereskedelmi politikája, a másik pedig az angol pénzügytan elmélete. A múlt század elején még korlátlanul érvényesülő védvámok tervszerű lebontása³⁵ odahatott, hogy az indirekt adózás egyik igen tekintélyes része elveszítse közgazdasági indokolását. Az adóáthárítási teoria pedig annak a következtetésnek vált javára, mely az indirekt adózásban az árak emelkedését, a megélhetés drágulását és így közvetve a termelési költségek megnövekedését, a vagyon- és jövedelem terhét képező egyenes adózásban pedig az áralakulást befolyásolni képtelen s az adóalanyok teherbirásához igazodni képes bevételi forrásokat látta.³⁶ Egyik a szegényebb, másik a gazdagabb néposztályok jövedelmét éri el, amott a konjunkturáknak az áralakulásban kifejezésre jutó ingadozásával, emitt a járadékszerű jövedelmek stabilitásával. E két tényező összeműködéséből szűrődött le az angol gyakorlati pénzügyi politika egy progresszív jövedelmi adónak, egy igazságos örökösödési adónak és néhány nem sok, főleg luxuscikket képező objektum (dohány, szesz, cukor, stb.) megadóztatásának ideáljával. A mai angol adórendszer, mint látni fogjuk, a céltól már nem túlságosan

³⁴ E táblázat a véglegesen előírányzott bevételek alapján készült; a jelen budgetévre vonatkozó adatai tehát már azokat a változtatásokat is feltüntetik, melyek a deficit fedezése céljából vezettettek be.

³⁵ Lásd Deseő Antal: Az 1930. évi angol birodalmi konferencia. Magyar Szemle, 1931 január. 19. lap.

³⁶ E teóriát igen kimerítően tárgyalja a fenti konkluzióhoz jutó, már többször idézett Colwyn Report és annak függelékében az általa szakvélemény adására felszólított W. H. Coates The Incidence of Income tax című memorandum. Lásd: Appendices to the Report of the Committee on National Debt and Taxation, London, 1927. 65. old., továbbá ugyanott Edwin R. A. Seligman: Income taxes and the price level. 114. oldal.

messze van; egyesek szerint az adózásnak általa képviselt irányát fejleszti logikusan tovább még a Georgeizmus elveiben gyökerező és a liberális és szociálista pártok által sürgetett földértékadó.

Ebben az összefüggésben érdekes megemlíteni, hogy a szabad kereskedelmi politikára való áttérésnek nemcsak történelmi előzménye, de egyesek szerint fiskális előfeltétele is volt az addig csak háborus célokra igénybevett jövedelmi adónak az angol adórendszerbe 1842-ben történt reintegrálása, hogy a behozatali vámoknak W. Pitt és R. Peel által kezdeményezett leépítését a liberális Gladstone koronázta be, hogy a jövedelmi adó fejlődésének nagyobb lendülete ismét a liberális Asquith és Lloyd George nevéhez fűződik és hogy végül a mostani Finance Billben megvalósított földértékadó, Land value Tax nemcsak a munkáskormányának alkotása, de a mostani pénzügyminiszternek, Snowdennek egyik legrégibb programpontja is volt.³⁷

Az angol adórendszer fejlődését mégsem dominálja zavartalanul ez az irányzat; mellette, vagy helyesebben vele szemben a múlt század végétől a konzervatív párt kifejezetten védvamos törekvéseinek sikerült itt is, ott is visszahódítani egy-egy darabot abból a térből, melyet az indirekt adózás közel egy évszázad alatt elvesztett. Különösen a világháború alatt és az azt követő átmeneti időszak törvényhozásában látnunk egy tekintélyes térnyerést, habár ennek inkább historikus jelentőséget ad az a körülmény, hogy a nagyobbára záros határidőhöz kötött védvamosok jobbik fele 1930 végével lejárt.

Mint később látni fogjuk, a mostani költségvetési deficit az uralkodó pénzügyi politika és ez utóbbi álláspont közötti szunnyadó ellentétet ismét kirobbantotta, sőt Revenue Tariff jelszó alatt egy egészen friss színezetű frakcióval erősítette meg az indirekt adózás nagyobb jövőjében hívók táborát. E jelek ma még nem eléggé kifejezettek ahhoz, hogy belőlük egy közeli változást lehessen kiolvasni. Egyelőre, mint az a fentadott számszerű képből is kitűnik, az államháztartás három főtényezője, a jövedelmi adó, az örökösödési adók és a közvetett adók között együttesen az első kettő játsza a vezetőszerepet. Rövidesen meg kell tehát vizsgálnunk e fő bevételi forrásokat, ha az állami pénzügyek fejlődési lehetőségéről óhajtunk fogalmat alkotni magunknak.

A jövedelmi adót (Income tax) a supertax vagy 1929 óta surtaxnak nevezett jövedelmi adó pótlékkal együtt kell elbírálnunk: a kettő együttesen alkot szerves egészet.

Jövedelmi adó alá esik bizonyos taxative felsorolt mentességektől eltekintve minden olyan belföldről származó vagy

³⁷ A. Andréadás: Philip Snowden. London, 1930. 41. old.

oda befolyt egyéni és társulati jövedelem, mely a jövedelmi adótörvények³⁸ öt csoportjának (schedules) valamelyikébe sorozható. Ezek (A) az ingatlan tulajdonból származó, (B) bérletből eredő, (C) államkölsönből élvezett jövedelmek, (D) más kölcsönökből, tőkekamatból, szabad foglalkozás és vállalkozásból, végül (E) fizetés, munkabér és nyugdíjból eredő bevételek. Az adónak kis- és nagy jövedelmeknél egyaránt fontonkint 4 és fél shillingre rugó tétele (22.5%) nem progresszív. Annak magasságát a nyers jövedelemből engedett személyes és tárgyi levonásokon kívül csak az enyhíti az alsóbb jövedelmi kategóriákban, hogy az adóalap első 250 fontja után a rendes adótételnek csak négy kilenced része vetethető ki. Az Incometax egyik legérdekesebb sajátossága az, hogy hozamának cca kétharmad részét a jövedelem forrásánál kell beszedni. Ez a gyakorlat érvényesül a fenti A, C, E és bizonyos esetekben (pl. osztalékfizetéskor) a D. kategóriáknál. Hogy azt egy-két példán bemutassuk, a bérlő jogosult a földbirtokosnak járó jövedelemadó visszatartására, illetve kötelezett annak befizetésére; ugyanígy a részvénytársaság, ha részvényeire osztalékot fizet, vagy kölcsönkötvényeire kamatot.

Bár a jövedelemadó e formájában is elég súlyos, a maga legfeljebb 20%-os mérvével nem elégithette ki azt az ideológiát, mely a legnagyobb vagyonok intenzív megadóztatásában látja egyedül az arányosság és igazságosság biztosítását. Lényeges fordulatot jelentett az angol egyenes-adózás történetében az a momentum, amikor a liberális kormány által küldött Select Committee javaslatára Lloyd George 1910. évi Finance Act-je megvalósította a fokozatosság (graduation) elvét. Az e törvényben megvalósított supertax egyelőre csak az 5000 fontot meghaladó jövedelmek 3000 fonton felüli részére kivetendő és fontonkint 6 pence-ben megállapított adópótlék volt. Igen magas alsó határát azonban hamarosan 2000 fontra szállították le és vannak, akik megjósolják, hogy rövidesen 1000 fontot is el fogja érni. Az állami szükségletek mérvének változását követve, a supertax tétele is gyakran módosult; legmagasabb 1928 és 1929-ben volt. Jelenleg az alábbi tételek vannak érvényben.³⁹

³⁸ 1918. évi Income tax Act és az azt módosító Finance Act-ek.

³⁹ Newport and Staples: Income Tax Law and Practice. London, 1930.

2000 fontig	fontonkint	—	1 shilling	
2.000—2.500-ig		1	„	3 pence
2.500—3.000-ig	„	2	„	
3.000—4.000-ig	„	3	„	
4.000—5.000-ig	„	3	„	6 „
5.000—6.000-ig	„	4	„	
6.000—8.000-ig	„	5	„	
8.000—10.000-ig	„	5	„	6 „
10.000—15.000-ig	„	6	„	
15.000—20.000-ig	„	6	„	6 „
20.000—30.000-ig	„	7	„	
30.000—50.000-ig	„	7	„	6 „
50.000-en felül	„			

Az adó, melyet 1929. óta hívnak surtax-nek a jövedelemadóalanyoknak az előző kivetési évben jövedelmi adókövetelés összjövedelme után számíttatik, kötelező vallomás alapján.

A jövedelmi adónak 22.5 százalékra korlátozott és a surtax-nak 5 és 37.5 százalék között mozgó kulcsában a mamutvagyonok egyenes adóterhe már kb. elérte azt a maximális mérvet, amelyen túl a nagytőkék rohamos kivándorlásától és az adómorál gyors süllyedésétől lehetne tartani. Ugy a kisebb, mint a közepes jövedelmi kategóriákban azonban a különböző címen engedett mérséklések folytán az Incometax adótétele alig haladja meg a tényleges jövedelemnek 8—20%-át⁴⁰.

Nagybritanniában az örökösödési adók három fájával kell megismerkednünk. Közös jellemvonásuk az, hogy az ingó és ingatlanvagyon tulajdonában halál esetén beálló változás alkalmát aknázzák ki. Történeti sorrendben a rokonsági fokozat távolsága szerint emelkedő kulcsu legacy duty és succession duty állnak legelöl. Kulcsaik férj, feleség, gyermek vagy ennek leszármazottja, szülők és nagyszülők hagyatéka esetén 1%, testvértől és annak leszármazottjától eredő örökség után 5%, egyébként 10%. De a progresszív vagyonadó jellegével tulajdonképpen nem ezek, hanem az 1894. évi Finance Act által életbeléptetett Estate duty bír. Ez minden örökbehagyás vagy az örökbehagyás jellegére emlékeztető ajándékozás útján tulajdont cserélő és Nagybritannia területén lévő 100 fonton felüli ingó és ingatlan vagyon értékét terheli. Kulcsa fokozatosan, de nem lépcsőzetesen 1%-ról 2 millió fontot meghaladó értékű vagyon után 50%-ra emelkedik.

A három örökösödési adó hatásában szintén egy egészet alkot. Az utolsót általában úgy itélik meg, mint vagyonátruházási adót (transfer duty), melyet az örökbehagyónak kell fizetnie, az első kettőt pedig az örökösök terhének tekintik (acquisition duty). E megkülönböztetésnek az is alapul szolgál, hogy a két elsőnek a harmadik tételével kisebbitett vagyonérték képezi csupán alapját.

A Board of Inland Revenue által igazgatott többi adó-

⁴⁰ F. Heyer: Das britische Finanzsystem. Jena, 1930. 94. old.

nemek viszonylag kevesebb jövedelmet biztosítanak az állam számára. Közülük megemlítendőek a bélyegilletékek (Stamp duties), különösen az ingatlan és értékpapír átruházási illeték, a tőke (részvény) illeték, csek, váltó és nyugtailleték; végül a bányatulajdonos járadékának 5 százalékát lefoglaló bányaadó, Mineral Rights Duty, mint az 1919. évi Landtax maradványa.

Az adóbevételeknek másik csoportját a vámok és fogyasztási adók alkotják.

A vámok (customs) főleg pénzügyi természetűek. Bár a háboru óta rövidebb-hosszabb ideig több védővám volt érvényben, azoknak nagyobb része⁴¹ megszűnt s a máig fenn tartott többi⁴² alig képvisel 10 milliónál többet a bevételi előirányzatból. A vámvédelemre szoruló iparcikkek és félgyártmányok helyett főleg a rendszeren belföldön nem termelhető és nagy keresletnek örvendő olyan adótárgyak felé fordul az angol pénzügyi törvényhozás figyelme, amelyek mint a dohány, szesz, bor, cukor, benzin, kávé, kakaó, ásványviz stb. amellet, hogy tömegfogyasztási cikkek, nem képezik a nép táplálkozásának mindennapi javait és így megadóztatásuk egy bizonyos fokú gazdasági erőt ér utól. A pénzügyi vámtételt belföldi termelés esetében egy a vámmal egyenlő mérvű fogyasztási adó (excise) szokta kiegyenlíteni. Ezenkívül azonban vannak önálló fogyasztási adók is, amelyek pl. a szórakozás, a játékkártyát és orvosságok fogyasztását stb. adóztatják meg s végül ugyane csoportba soroztatnak azok az engedélyilletékek (licences), amelyeket bizonyos tevékenységek gyakorlásával kapcsolatban kell leróni, így pl. italmérés, dohánygyártás, dohányárusítás esetében.

Az indirekt adózás kategóriáját az jellemzi, hogy hozamának legtekintélyesebb hányadát mindössze néhány adó vagy vám biztosítja. Így a végleges előirányzatban 245.5 millióra becsült jövedelemből egyedül a dohány jelent 61.6 milliót, a sör 75, a szesz 37.5, a cukor 14.6, a benzin 24.1 milliót minek következtében az egész fennmaradó vám és fogyasztási adóbevétele alig marad néhány millió font. Ez kétségtelenül annak a jele, hogy bizonyos pénzügyi vámok és fogyasztási adók jól beválnak, másrészt azonban arra is enged következtetni, hogy a többi európai államokban kiépített indirekt adóknak még igen hosszú sora volna bevezethető akkor, ha az államháztartás érdekei ezt megkívánnák. Így pl. a belföldi áruforgalomnak francia-német mintára eszközölt általános és különleges megadóztatásában (általános és fényüzési adók bevezetésében), továbbá a külkereskedelmi forgalomnak, vilá-

⁴¹ Így a csipke és kézimunkára, késárura, keztyűre, gázharisnyára, pakolópapírra kivetett vámok.

⁴² Különösen a Mac Kenna és Key Industry duties. Lásd: Deseő id. m.

gosabban a behozatalnak fiskális kiaknázásában a lehetőségeknek eléggé tág tere nyílnék. A jelenleg fennálló indirekt adók nagyrésze már kb. úgyis elérte azt a határt, melynek átlépése a fogyasztás csökkenése útján könnyen a hozam rovására válnék. A sör, mint a szeszadónak a háboru előttivel szemben tulmagas mérve pl. szemmelláthatólag a sör és a whisky fogyasztás összehuzódására vezetett⁴³. Így egy további adóemelés esetén alig volna kikerülhető a jövedelemmek rohamos visszaesése.

Nem valószínű tehát, hogy az indirekt adózásnak több, de a mainál mérsékeltebb adó alapjára való helyezése fiskális szempontból kedvezőtlen helyzetet teremtené. E feltevésbe kapcsolódnak bele azok a javaslatok, melyek a jelenlegi költségvetési év előrevárt és legtöbb esetben 50—60 millió fontra becsült deficitjének fedezése végett a közvetett adózás továbbfejlesztését sürgették és amelyekből két véleményárnyalat körvonalai rajzolódnak ki. Az egyik hüen a szabadkereskedelmi politika tanaihoz csupán arra utal, hogy az elmúlt évtizedben a választótömegek rokonszenvéért harcoló kormányok kb. 55 millió font erejéig csökkentették a fogyasztási adók és vámok hozamát. Mi sem állja tehát annak útját, hogy ez az összeg a statusquo visszaállításával újból előteremtessék. E célra legalkalmasabb volna az 1929-ben megszüntetett teavám bevezetése és néhány nagyjövedelmet ígérő fogyasztási adótárgy (dohány, szesz, sör, cukor, benzin, kávé és kakaó) erősebb megadóztatása⁴⁴. A másik véleményárnyalat szerint Angliának rövidesen ismét védvámokhoz kell folyamodnia, ha a protekció üdvös közgazdasági hatásán kívül könnyüszerral nagy jövedelemhez akar jutni. Ez a konzervatív párt programja, melyet látszólag a még nagyrészből mindig cobdenista pénzvilág és kereskedelemmel szembenálló nagyipar is magáénak vall s melynek egyik főindoka az egyenes adózás terheinek átháríthatatlanságát kétségbevonó az az argumentum, hogy a nagymérveket öltő jövedelem- és örökösödési adók Angliában máris tényezőivé váltak az áralakulásnak s korlátaivá a különösen miattuk rendkívül drága angol ipari termelésnek. Egy vámtarifa mellett, hogy a belöldi termelés előfeltételeit megsokszorozná, szerinte az egyenes adózás tulfeszített hurjain enyhítené, feltartóztatva az évek óta mindinkább erősödő tőkekivándorlást s megszilárdítva az angol font árfolyamát. A szabadkereskedelmi és védvamos politika e két szélsőséges tábora között foglal helyet

⁴³ A söradó tétele minden 36 gallon (136 l) ürtartalmu standard-hordó után 7 shilling 9 pence-ről 5 font 3 shilling és 3 pence-re emelkedett. A whisky adója gallononként 14 shilling és 9 pence volt és ma 72 shilling 6 pence, ami palackonkénti árának kétharmadát emésztí fel. Heyer id. m. 98. old.

⁴⁴ The coming Budget. The Economist. 1931 március 21.

végül az a hovatovább mind tekintélyesebb csoport, mely a disszidens szabadelvűek (Sir John Simon) és az angol tudomány néhány eklektikus képviselője (J. M. Keynes, Sir. J. Stamp) köré csoportosul s mely a mostani budgetvitában egy általános pénzügyi vámtarifának (Revenue Tariff) tervét hozta nyilvánosságra. E gondolatban érintetlenül marad a szabadkereskedelmi tanok jórésze anélkül, hogy kétséget hagyna fent egy általános, habár pénzügyi célú és ezért egyes cikkek szerint nem differenciált vámtarifának a vállalkezési kedvet serkentő pszichológiai hatása iránt, avagy tagadná annak előnyös befolyását úgy az export lehetőségek alakulására és a munkanélküliségre, mint a produktív gépezet teljes kihasználása révén automatikusan csökkenő termelési költségekre. Ez év márciusában hangzott el J. M. Keynes neves közgazdának az a feltűnéstkelő állítása, hogy a költségvetési év várható hiányának fedezésére legalkalmasabb bevételi forrás a behozott iparcikkek értékének 15 százalékát s a nyersanyag és élelmiszerek értékének 5 százalékát kitevő általános vámtétel volna, amelynek néhány kedvezőtlen közgazdasági hatását könnyen kiküszöbölhetné a legfőbb nyersanyagok (gyapju, gyapot) mentesítése és egy az export iparoknak a vámtétel nagyságának megfelelően juttatott vámviisszatérítés⁴⁵. A felvetett idea igen élénk vitát hozott létre, amelyben Prof. Robbins, Sir. W. Beveridge és Sir. J. Stamp szólaltak meg. Előbbieknek kritikájára J. M. Keynes három folytatólagos cikkében kimerítően és szellemesen elemezte az esetleges pénzügyi vámtarifa összes esélyeit, elismerve ellenfelei érvei közül azt az egyet, hogy az általa feltételezett 50—70 millió helyett annak hozama alig ígérne többet 30—40 milliónál.

Ebben az atmoszférában érthető volt az a feszült várakozás, mellyel mindenki élébenézett a pénzügyminiszter költségvetési expozéjának. Az első csalódást a deficitnek aránylag kis méretei okozták. A legtöbb jóslat 50—60 milliót helyezett kilátásba. Kétségtelenül az ezen jóval alul maradó 37,366.000 font egy optimisztikus becslés eredménye, mely alig számolt az adójövedelemnek rossz konjunkturában előrelátható csökkenésével. Még az 1930. évi adóemeléseknek a jelen pénzügyi év egészében érezhető hatása mellett is hihetőleg nagyobb lemorzsolódásra kellett volna számítani, mint aminőt Snowden előirányzata diskontált⁴⁶. De az igazi meglepetést tulajdonképpen a deficit fedezésének egészen váratlan módja okozta. A fentiek alapján t. i. kétféle kombináció forgott közkezen. A szabadkereskedelmi tábor biztosra vette néhány pénzügyi vám

⁴⁵ Proposals for a Revenue Tariff. The New Statesman and Nation, 1931 március 7. és Economic Notes on free trade. The New Statesman etc. 1931 március 28., április 4. és 11. számai.

⁴⁶ Az 1930. évi Finance Act-ben eszközölt adóemelések t. i. az elmult költségvetési évről csak egy részében gyümölcsöztek.

felemelését, így lehetett hallani a dohánygyárak nyugtalan-ságáról a benzinadó felemelésének kilátásairól, sőt itt-ott még a teavám visszaállításáról is. A baloldali pártok legszélsőbb árnyalataiban már azt is rebesgetni kezdték, hogy a jövedelmi adó tételének felemelésére és a surtax alsó határának 2000-ről 1500 fontra való leszállítására is el kell készülni. A másik oldalon konzervatív körökben a legutolsó pillanatig remél-ték, hogy a deficit fenyegető rémével szemben a kormány majd mégis kénytelen lesz bizonyos koncessziókat tenni a védvamos álláspontnak. Egyik feltevés sem vált be. Nagy-sikerű költségvetési beszédében Snowden pénzügyminiszter kijelentette, hogy a gazdasági krízis mélypontján nem kíván az angol termelés vállaira újabb terheket rakni s épen azért a deficitnek csak egy kis részét akarja adóemelést útján elő-teremteni. Eszerint felemeli a benzinadót (melyet elődje a konzervatív W. Churchil 1928-ban vezetett be) gallonkint 4-ről 6 pence-re, ami a folyó évben 7.5 millió font többletet ígér, anélkül, hogy a közben épen gallonként 2 pence-el ol-csóbbá lett benzint megdrágítaná. De a hiány hátralévő ré-szét más eszközökkel óhatja fedezni. Először is megváltoz-tatja a jövedelmi adó bizonyos csoportjainak fizetési módo-zatait, megszüntetve a B., D. és E. csoportoknak 1915-ben adott azt a kedvezményt, hogy jövedelmi adójukat két egyenlő évi részletben fizethessék, az egész évi adónak háromnegyed-részét téve jan. 1-én esedékessé, miáltal további 10 millióhoz jutott a márc. 31-én végződő költségvetési évben. Igaz, hogy ezáltal a következő évben áll elő ugyanolyan hiány, azonban azt is ki fogja egyenliteni az arra eső negyedévi többlet. Végül a deficit fennmaradó részletét az állam egyik aktívájának rész-leges feláldozásával fogja megszüntetni. Mióta ugyanis Ang-liának az Egyesült Államokkal szemben fennálló adóssága a Nemzetközi Fizetések Bankja útján törleszthető, nincs szük-ség arra, hogy a pénzügyi kormány évenként cca 33 millió font értékű dollárt vásároljon. Azelőtt e feladatot a Treasurv észrevétlenül a váltóárfolyam hullámlásának kedvező pilla-natait kihasználva oldotta meg s a cél szolgálatában állott a 33 millió font értékű valuta tartalékalap, Exchange Account. Ebből ma minden komplikáció nélkül lehet nélkülözni 20 millió fontot, aminek felhasználása a bevételek és kiadások mérlegében teljesen visszaállítja a számszerű egyensúlyt. A végleges költségvetés eszerint a következőképen fest.

Bevételek		Kiadások	
Egyenes adók	447,000.000	Consolidated Fund ...	312,000.000
Indirekt adók	245,500.000	Services	
Egyéb	111,000.000	Supply Services	439,016.000
		Sinking Fund	52,050.000
		Többlet	134.00.
Összes bevételek	803,500.000	Összes kiadások	803,500.000

A pillanatnyilag így biztosított egyensúly dacára sem tagadhatta azonban a pénzügyminiszter a helyzet komolyságát. Az állami kiadások folytonos emelkedése s a gazdasági krízisben még további összezsugorodást ígérő adóbevételek mellett előreláthatólag a költségvetési problémának ez a büvészes megoldása legfeljebb annyit jelent, hogy úgy a pénzügyi kormányzat, mint a gazdasági élet egyévi haladékokat nyert. Valószínű, hogy a jövő évben előbbinek új adónemekről kell gondoskodni, utóbbinak új terhek elviselésére kell elkészülni. Természetesen a konzervatív párt a fejleményeknek azzal a meggyőződéssel néz elébe, hogy ezek fogják véglegesen megérlelni a vámtarifával való kikerülhetetlen megalkuvást. Másfelől érthető, hogy a szociálista liberális fegyverbarátság által támogatott kormány olyan expedienst igyekszik a jövő számára keresni, mely amellet, hogy jövedelemreményével táplálja őt, nem jelenti kereskedelmi és adópolitikai elveinek feladását. Ez a Snowden által a költségvetés zárókövének mondott földértékadó, Land value tax, mely ugyan csak évek múlva lép érvénybe, mégis azt a célt látszik szolgálni, hogy idővel a rohamos léptekkel közeledő pénzügyi válság megoldásának eszköze váljék belőle.

Ugy hisszük, nem kell ismertetnünk Henry George tanait, elegendő, ha utalunk arra, hogy a föld értékének a társadalom egészét megillető növekedése Angliában régóta célpontja a baloldali pártok pénzügyi törekvésének. A liberális Lloyd George 1909. évi Finance Billja éppen ennek az értéknövekedésnek (unearned increment) fiskális kihasználásán szenvedett hajótörést, vezetett a lordok házában a pénzügyi törvényhozásból való kirekesztésére s az 1910. évi Finance Act-ben a földértékadónak ideiglenes bevezetésére.

Az 1910. évi Land tax négy részből állott. 1. az increment duty minden telek átruházásakor az előző becsléshez viszonyított értékemelkedés 20 százalékát foglalta le a társadalmat megillető értéknövekedés címén. 2. A reversion duty a bérleti jogviszony (lease) lejártakor mutatkozó értékszáporulat 10 százalékát konfiskálta. 3. Az undeveloped land duty a beépítésre kész, de még be nem épített telkek teljes értékét adóztatta meg egy fontonként $\frac{1}{2}$ pennyre rugó tétellel. Végül 4. a Mineral Rights duty megvalósította a bányatuladónos járadékának minden fontja után 1 shillingre menő bányaadót. A Land tax a gyakorlatban nem vált be. A szűkségképen periodikusan megismételt becslések költsége nem állt arányban a várható adóbevétellel s ezért a bányaadó kivételével Sir Austen Chamberlain 1920. évi Finance Act-ja hatályon kívül helyezte ezt az új adónemet és záros határidőn belül még a már befizetett adó visszatérítése iránti kérelmeknek is helyt adott.

E bevezetés után érthető az az idegenkedés, mellyel az

uj Land taxet fogadták. Magában az is szokatlan volt, hogy egy csupán 1933/34-ben hatályba lépő adót már az ezévi Finance Act szabályozzon. Az új bevételi forrásnak jogi szerkezete meg épen nem volt alkalmas a liberális kísérlet rossz emlékeinek hatása alatt aggodalmaskodók megnyugtatóására. az új Land tax a réginek harmadik válfajára, az undeveloped land duty-ra emlékeztet. Hatálya alá esnek 1. az olyan mezőgazdasági területek, melyek telekértékkel bírnak, ez utóbbi értékreszlet erejéig, 2. a beépítetlen és végül 3. a beépített háztelkek. Mentések alóla a mezőgazdasági célra használt földbirtokok, az állam és helyhatóság tulajdonát képező területek, templomkertek, temetők, közkertek, parkok, nyílt terek, játszóterek stb. Az adó alapja az ötévenként megismétlődő becslések alkalmával megállapított, nyílt piacon elérhető ár. Az adó kulcsa fontonként 1 penny, ami 5 százalékos hozam esetében a jövedelemadó tételének 1 shilling és 8 pencet kitevő emelkedésével volna egyértelmű⁴⁷. Habár ez az adó sokkal egyszerűbb, mint az 1910. évi elődje volt, tetemesen igazságtalanabb is annál. Leegyszerűsítve tulajdonképpen nem egyéb, mint egy speciális vagyonadó leple alatt részlegesen keresztülvitt szociálizálása a városi telektulajdonnak. Hozama bizonytalan, adminisztrációja költséges, terhe pedig annál nyomasztóbb valamely termelési ágra, minél nagyobb hányadot foglal el a telekérték annak üzemi tőkéjéből. Mindennek dacára az alsóház megszavazta s a felsőház már nem változtathat többé rajta.

Az új adó jövője bizonytalan. Egyelőre csak az nem szenved kétséget, hogy 2—3 évig nem lehet általa biztosított bevételekre számítani. Kibirja-e addig új adók nélkül az angol államháztartás? Nem valószínű. Még a Finance Bill tárgyalása folyt nagyban, amikor máris 5 millió fonttal kellett emelni a munkanélküliség elleni biztosítás céljaira juttatott rendkívüli állami hozzájárulás összegét. S alig pár nap múlva került nyilvánosságra a Hoover Plan. Utóbbi ugyan kis mértékben éreztette volna befolyását a költségvetésre, mert hiszen, mint láttuk, Anglia nemzetközi követelései és tartozásai egy millió híjján kb. egyensúlyban vannak, a brit birodalom többi részeinek az anyarosszággal szemben fennálló háborús kötelezettségeire való kiterjesztése azonban cca 10 millió hiányt fog okozni a költségvetési év bevételeiben. Ehhez a tényleges csökkenéshez egy fiktív hiány járul, mely azáltal áll elő, hogy az évi változatlan annuitásra (Fixed Debt Charge) vonatkozó jogszabályok nem engedik az államadósság törlesztésére költségvetésileg fordított összegnek ötlepszerű redukciónak, amiért az a tőke, amelyet a Sinking Fundból Amerikának szántak, ezévből a Hoover-terv folytán feleslegessé

⁴⁷ Sir Ch. H. Sargant: The new Landtax, 1931. London, 1931.

válva, a belföldi államkölcson egy részének visszafizetésére lesz fordítandó. Mivel 1931. július 1-ig nemzetközi háborus fizetések címén Nagybritannia már kapott és fizetett egy bizonyos összeget, kb. 19 millió fog még erre a célra rendelkezésre állni, természetesen azonban megfelelő fedezet nélkül (hiszen az Egyesült Államoknak teljesített törlesztések egészét a reparációk és háborus adósságokból eredő bevételek fedezik), amiért e további 19 millió erejéig is új jövedelmi forrásokról kell gondoskodni a pénzügyi kormányynak, ha nem akarja módosítani az évi kényszerű amortizáció érdekében törvénybe iktatott fenti rendelkezéseket. Össze-vissza *a költségvetés végleges kereteinek meghatározása óta tehát máris egy további 35 millióval* (összesen 72,366.000 fontra) *duzzadt fel az az összeg, mely mint az 1931—32. költségvetési év számszerű deficitje szintén új bevételekből való kiegyenlítésre vár.* Erre pedig bajosan lesz elég az a felesleg, melyet az év során foganatosított takarékosági rendszabályok útján szeretne a pénzügyminiszter elővarázsolni. Rövidesen számolnunk kell ennek következtében azzal, hogy új adók bevezetése lesz aktuális. Melyek lehetnek ezek az új adók? Az Angliában ma egymással szembenálló két adópolitikai elgondolás közül az fogja-e keresztülvinni a maga programját, mely már régóta törekedett az indirekt adók, esetleg védvámok irányában reformálni az országnak egyoldalú adórendszerét, avagy győzni fog-e megint az egyenes adózás hurjait továbbfeszítő koncepció. A felelet nehéz. Az egyik vagy másik irányzat győzelmének sorsa a politikai erőviszonyok alakulásától függ. Snowdennek a mostani költségvetési problémával szemben tanusított habozó magatartása azonban azt a feltevést látszik bizonyítani, miszerint, mint W. Churchill pompásan felépített költségvetési kritikájában mondta, már maga a kormány is belátja, hogy az egyenesadók és a közvetett adózás főhozamát biztosító néhány fogyasztási adó és vám óriási mérvre kb. elérte azt a maximális fokot, amelyen túl minden emelés nemcsak a közgazdasági élet egyensúlyát és összhangját bonthatná meg, hanem az adójövedelmet is tekintélyesen veszélyeztethetné. Alig lehet tehát tagadni, hogy csupán új utak és módok volnának alkalmasak a kérdés gyökeres megoldására. S különösen kézenfekvő egy olyan vámtarifának felállítása, mely az egyre növekvő költségvetési terhet a fogyasztók legtágabb körére hárítja át. Bár ennek ma még szinte leküzdhetetlennek látszó tárgyi és lélektani akadályai vannak, nem lehetetlen, hogy a gyakorlati pénzügyi politika már nem sokáig lesz képes feltartóztatni az ebben az irányban jelentkező követelmények érvényesülését. E pillanatban, félve a tradíciókkal való szakítás merész lépésétől, még másfelé keres megoldást. Hónapok óta a takarékoság, economy ma mindenütt divatos jelszavától visszhangzik a gazdasági élet, politika és sajtó. Maga a kormány sem zárkózik el mereven az

elől, hogy a jövő költségvetésben gyökeres megszorításokat foganatosítson. Ezért járult hozzá a parlamentben 1931 február 11-én ahhoz, hogy egy takarékosági bizottság Economy Committee állíttassék fel, mely 1931 július 24-én az e téren kínálgató lehetőségek tanulmányozása után közzétette jelentését.⁴⁸

A jelentés, meg kell vallanunk, meglehetősen sötét színekben festi le az állami financiákat. Az a megállapítása, miszerint jelenlegi gazdálkodása mellett Angliának az 1932—33. költségvetési évben egy 119—120 millió fontos deficitre kell elkészülnie, futótüzként terjedt el a világsajtóban. Hogy hozta ki ezt a hatalmas számot, amikor még a Hoover Plan-nel beállott és a jövő költségvetési évet is érintő változásokat nem is vonta be kalkulációjába? Kiindulási pontja az általunk is vizsgált 1931—32. évi előirányzat. Ezentul számol az állami kiadásoknak a jelenlegi politika keretein belül is kikerülhetetlen kb. 12 milliós gyarapodásával. Ehhez hozzáadja az ezévi deficitet, vagyis azt a 37,366.000 fontot, melynek fedezésére jövőre nem fognak rendelkezésre állni sem az Exchange Account 20 milliós vagyontétele, sem a jövedelemadó fizetésének meggyorsításával biztosított 10 millió. Végül számol az adójövedelemnek egy további, kb. 20 millióra tehető apadásával.⁴⁹ Ez együttvéve 69 millió! Hol van a többi 50—51 millió, mely a deficitet 120 millióra kerekíti ki? Ez a kincstár által évente költségvetésen kívül nyújtott hitelek összege, amit a takarékosági bizottság, mint a jövő számlájára kielégített folyó szükségletek terhére, szintén az évi deficithez számított és ami részben a munkanélküliség elleni biztosítás alapjának nyújtott hitelkeretből s azokból a kölcsönökből áll, melyeket nagyobb közmunkák foganatosítása érdekében az 1931. évi Finance Bill 32. pontja alapján a kormány a Consolidated Fund-ból (az államkincstárból) kamatfizetés ellenében a Road Fund-nak utalványozhat ki. Hogy ezek a tételek a költségvetési deficithez számíthatók-e, az vitás; de annyi bizonyos, ha nem is számíthatók őket a folyó kiadásokhoz, tagadhatatlanul megszüntetik a mindenkori Sinking Fund hatását, mert amennyivel ez utóbbi csökkenti az állam adósságát, annyival növelik előbbieket az állam kétes követeléseinek összegét.

A takarékosági bizottság ezt a 120 millióra preliminált hiányt legnagyobb részben a költségvetés lefaragása után óhajítja fedezni. Erre irányuló javaslatai 96,578.000 font keretein belül mozognak; csak a szociálpolitika körében egy 81 milliós és egy-magában a munkanélküliség elleni biztosítás terén 66.5 milliós megtakarítást ígérnek. Aki azonban az angol parlamenti bizott-

⁴⁸ Committee on National Expenditure Report. London, 1931.

⁴⁹ A jövedelemadó alapját az adóalany előző évi jövedelme képezi; ez természetesen a jövő költségvetési évben már teljesen vissza fogja tükrözni a gazdasági krízis hatását.

ságok javaslatainak történetét ismeri, nem veheti egészen biztosra, hogy a jövőben várható pénzügyi reformok ugyanebben a síkban fognak feküdni. Ahogy a múltban igen gyakran a kisebbségi jelenségek képezték a kormány magatartásának iránytűjét, ez esetben is azt hisszük, hogy a radikális takarékosnál sokkalta kényelmesebb lesz elfogadni a Minority Reportnak álláspontját.⁵⁰ Utóbbi szembeszáll azzal a megoldással, mely a pénzügyi probléma egész terhét a társadalom egy bizonyos kiválasztott és éppen gyámolításra legjobban rászoruló rétegének vállaira hárítaná. Igazságos volna szerinte, ha egy bizonyos korlátok között tartott takarékoság mellett a fix kamatozású kölcsönkötvények megnőtt belső értékű járadékának élvezői osztoznának ebben a teherben és e célból egy speciális jövedelmi adóval sujtanak az állami címleteknek a stabilizáció és a nagykereskedelmi árak csökkenése óta effektíve meggazdagodott belföldi tulajdonosait. Ez a költségvetés legnagyobb tételét az államadósság nyomasztó kamatszolgálatát enyhítené.

A kormányra itt váró alternatíva ismét eggyel szaporítja azoknak a kérdőjeleknek a számát, amelyek a jövőt szemünk előtt egyelőre elhomályosítják.

Igaz, Európa leggazdagabb államával van dolgunk, amelynek államháztartása, még hozzá adórendszerének inkább a járadékszerű jövedelmekre és a vagyoni való felépítettsége folytán kevésbé van kitéve a konjunkturák ingadozásainak. Nincs azonban az a gazdagság, az az erő és helyzeti előny, melyet a mai krízis ki ne tudott volna kezdeni, alapjaiban meg nem tudott volna ingatni, ha nem párosult volna hozzá bölcsesség, józanság, mérséklet és előrelátás. Mindezeknek szerencsére, úgy látszik, még ma is sokkal nagyobb szerepük van az angol birodalom hajójának kormányzásában, mint azt a megtévesztő részletekre építő kritika elhítenni hajlandó.

Ifj. Deseő Antal.

⁵⁰ A parlament által kiküldött bizottságok fő jelentése mellett rendszeren a kisebbségben lévők egy önálló jelentést szoktak előbbihez csatolni.

Közlemények.

A gazdálkodás metafizikájához.

Akármilyen véleménnyel legyen is valaki a közgazdaságtan univerzalisztikus módszeréről, alig hisszük, hogy a *Spann* műveiben komolyan elmerülő, elfogulatlan olvasó ne ismerné el e nagy romantikus gondolkozó elemzéseinek mélységeit és ne élvezné bölcsekedésének sokszor valóban költői szépségét. Hiszen egyes bírálói ezt a költőiséget vetik szemére. Azonban éppen ez a romantika egyik jellemző jegye: az exakt tudományok elvont, sematikus, racionális képleteivel szemben az élet teljességét, formulákba nem foglalható gazdagságát érezteti s a művészeti megélésekhez hasonló intuíciókkal visz a jelenségek lényegéhez. Egyik nemrégiben megjelent dolgozatában¹ *Spann* a gazdálkodás „magasabb rendeltetésével“, szinte azt mondhatnók, transzcendentális etikájával foglalkozik s az emberi élet és emberi munka néhány, bensőnkben mindig érzett, de ily tisztán kifejezésre alig hozott mozzanatát világítja meg. Ugy véljük, üdvös szolgálatot teszünk vele, ha gondolatfűzésének magvát, — tartózkodva a könnyen felmerülő bírálatos ellenvetésektől — a *Spann* tanait még nem eléggé ismerő magyar olvasóközönség részére itt röviden összefoglaljuk.

Ismeretes, hogy *Spann* gazdaságtana felépítésében mindennek-előtt a gazdálkodás individualisztikus felfogásának bírálatából indul ki. Ennek a felfogásnak a gyökerében az a tétel rejtőzik, hogy az emberi gazdálkodás mechanikus kényszerűség, gépiesen lejátszódó törvények uralma alatt áll, ezek megállapítása tehát a természettudományokéhoz hasonló módszer segítségével történik. Például a klasszikus iskola tanítása szerint adva vannak az egyének, akár az atomok, önérdekük határozza meg cselekvéseiket s ezek összeszövődéséből a piacon úgy alakulnak ki a csere tűneményei, mint amily szükségszerű szabályosság szerint folyik le, teszem, a billiárdgolyók összeütközése. A csere, az áralakulás a gazdálkodás alapjelensége, s hogy ennek a „törvényei“ megállapíthatók legyenek, mennyiségi adatokra van szükségünk. Ilyen mennyiség például a jószágok előállításához szükséges munkaidő, vagy *Marx*-nál a „társadalmilag szükséges“ munkaidő, amelynek segítségével a különböző árak a piacon egyenletekbe sorozhatók. Ez a matematikai-

¹ *Spann Othmar*: Fluch und Segen der Wirtschaft. Jena, G. Fischer 1931.

mechanikus tétel a klasszikus iskola tartalmának leglényegesebb része, ebből önként adódik az egyének érvényesülésének, a „laissez faire“-nek követelménye, viszont mindenféle szociálpolitikai beavatkozás lehetőségének tagadása. *Malthus* ki is mondta: „a szegények számára nem terítettek a természet asztalán“. Hiábavaló próbálkozás beleavatkozni a kereslet és kínálat gépies játékába, vagy a bérfizetésekbe. Épugy a gazdálkodás törvényei tiltakoznak a szabadkereskedelem korlátokba szorítása ellen is.

Nem lényeges ebből a szempontból az eltérés a határhaszoniskola hiveinél sem: a gazdálkodást ők is az érték- és árképződés sémája szerint magyarázzák, a kvalitást ők is kvantitásba akarják feloldani, de míg *Ricardo* munkamennyiséggel, ők haszonmennyiséggel próbálkoznak, objektív érték helyett szubjektívvel, a határhaszon gondolata azonban itt is mérhető mértéket jelent, itt is matematikai mechanikus törvényeket, természettudományi szükségszerűséget keresnek. Még inkább ez a felfogás jut kifejezésre a kvantitativ összefüggések egyenleteit megállapítani törekvő matematikai iskolánál.

Marx Ricardo munkaérték-elmélete alapján áll, de ezenfelül ő a gazdálkodás fejlődésében is sajátos törvények érvényesülését tanította: a koncentráció, a tökehalmozódás törvényeit. A kapitalizmus gazdasági rend *Marx* szerint magától, a benne rejlő szükségszerűségek folytán fog átalakulni kommunisztikussá. És a gazdálkodásnak, mint alapépítménynek, átalakulásával fog járni a „felépítmény“, az egész társadalom átformálódása. Mindez mechanikus meghatározottsággal játszódik le, a gazdaság a döntő tényező. Az ember a gazdaságé, nem a gazdaság az emberé.

Mindezek a pár szóval vázolt tanok a gazdálkodást a természettudományok módjára, törvényeken alapuló kényszerűségként fogják fel, ahol az emberi szabadságnak nincs keresni valója. A gazdálkodás teher, rabszolgaság, törvényei ellen épugy nem lehet fellázadni, mint ahogy nem lehet ellenszegülni a fizika törvényeinek. Bár a felvilágosodás tulzó hivei bizonyos gyönyörrel hirdették a minden téren érvényesülő gépies determinizmus tanát, e felfogás szerint a gazdálkodás változtathatatlan törvényeivel, mint valami átok súlya nehezedik az emberre.

Egészen más kép tárul fel előttünk, ha az élettelen matematikai-mechanikus szemlélet helyett a gazdálkodás szellemi, univerzaliztikus felfogása alapján nézzük a jelenségeket. Ez a felfogás a gazdálkodást az emberi társadalom szellemi egészébe illeszti bele, ennek az *egésznek* azt a részét, organikus, élő tagját látja benne, amely a társadalomban felmerülő *célok* eszközeit tartalmazza. Nemcsak a társadalmat alkotó egyének fizikai létfenntartása, hanem az állami, vallási, művészi, erkölcsi célok megvalósítása is *eszközöket* kíván. Mindeme célok egészének szolgálatában álló, azok érdekében megfelelő teljesítményeket végző eszközök egésze, szerves épülete éppen a gazdaság. Ha a gazdaságot közelebbről nézzük, mindenütt az eszközök bizonyos teljesítményeit, *funkcióit* látjuk: egy nemzetgazdaságban funkciót végeznek a föld, az épületek, a munkáskezek, a gépek, a szervezők, a tőkék stb. A gazdaság egészében azonban tagjainak, amelyek magukban ismét egészek-, „részegeszek“-ként szerepelnek, bizonyos rendje (például hitel, kereskedelem, termelés) és a tagok között bizonyos alsóbb és felsőbb ranguság viszonya áll

fenn. Például a feltaláló rangban szükségképpen a találmányát alkalmazó előtt áll. A gazdaságtan a teljesítmények, funkciók tana, nem pedig árelmélet, mint az individualisztikus iskoláknál. Az ár nem elsődleges jelenség, hanem csupán a teljesítmények egyetemes, organikus felépítettségének kifejezője, indexe. A teljesítmény az ár előtt van, a funkcióelmélet megelőzi az árelméletet. De természetesen ilyen módon az utóbbi sem az oksági kapcsolat alapján áll, felfogásának alapelve teleológikus: vajjon az ár helyes kifejezője-e a teljesítmények egészében az egyes tagok szerepének? E gondolatmenet követésében jutunk az „igazságos ár” fogalmához.

A jószágok gazdasági tulajdonsága a mondottakból következőleg nem anyagukban, hanem *a célokhoz való vonatkozásukban* rejlik, a gazdálkodás az ideális, szellemi, értékvilág jelensége. Azonban univerzalisztikus felfogás szerint sem valami bizonytalan, szétfolyó, meghatározatlan egysége a jelenségeknek, de a benne rejlő szükségszerűség nem matematikai-mechanikus, hanem sajátos szellemi determináltság. Mint ahogy a szillogizmusban a praemisszákból a fogalmak értelmes összefüggése alapján helyesen vagy helytelenül lehet levonni a következtetést: ilyenféle értelmes, szellemi meghatározottság, rend áll fenn a gazdaság egyetemében az egész és a részek között.

Amde ebből a felfogásból következőleg a gazdálkodás, mint a célokat szolgáló eszközök egésze, lényegileg más rendeltetéssel bír, mint az individualisztikus iskolák elméleteiből folyik. Az eszközök birodalma részesedik a célok birodalmában, visszatükrözi azt: a célok összességét, az egész kulturvilágot, amelynek szolgálatában áll. Az eszközök, mint a célok előfeltételei, szintén szellemi értékek: az utóbbiak világa beleáramlik az eszközök világába. Valóban, még a vitális célok, a testi szükségletek kielégítése is szellemiséggel van tele, amint azt egy askéta vagy epikureus életideálja bizonyítja. A gazdálkodás csak annyiban tűnhet fel nem szelleminek, amennyiben technikai-anyagi alapjai, feltételei folytán a természet világához van kötve. Ilyen módon az eszköz mintegy Jánusarchoz hasonló: fogalmában két összeegyeztethetetlennek látszó világ rejtélyes harmóniában találkozik össze. Egyik arc a célok felé, a szellemi egyetemesség felé mutat, a másik a természet felé, ahol az okozatosság elve alapján való megvalósításokról van szó.² E teleológikus és kauzális együttességben azonban a gazdálkodás az első jegyében áll. Mert éppen nem igaz, amit a történelmi materializmus tanított, hogy a gazdaság primátussal bír, ellenkezőleg az a társadalom egészének, szellemi egyetemének van alárendelve, annak szolgálatában áll. És ebből következőleg részese az élet és a kultura méltóságának és értékeinek.

A gazdálkodás ilyen szellemi felfogása nem jelenti annak tulzó eszményesítését, a valóságtól való elszakadást, sőt e szemlélet szerint osztozik az élet nehézségeiben s nem mentes annak tragikumától. Különösen olyankor érezzük súlyosnak a gazdálkodás terhét, amikor az élet anyagi felfogása kerekedik felül, mint a mi individualisztikus korunkban. Ha a célok veszítenek szentségükből,

² Fundament der Volkswirtschaftslehre. 4. kiad. 1929. — 251. l.

veszitenek az eszközök is. Azonban a gazdálkodás terhe sohasem a természet törvényeinek mechanikus kényszerűségével nehezedik ránk, az eszközök organikus egészen szociálpolitikai, gazdaságpolitikai tettekkel változtatni vagyunk képesek.

Felülemelkedve azonban a gazdálkodásnak ama felfogásán, hogy az a célok egészének szolgálatában áll és innen közvetve nyeri értékét s magasabb, metafizikai szempontból tekintve azt, olyan rendeltetését is látjuk, amely közvetlenül, magában véve is az emberi élet részére áldásossá teszi azt. Így mindenekelőtt az embert *ereje megfeszítésére* készíti. Mert az ember egyfelől szellemiségét csupán egy másik szellemmel való ütközésből, a közösség tagjaként nyeri, de másfelől a szellemi világgal való kapcsolata mellett az érzéki, anyagi világ kozmosával is szükségképpen kapcsolatban van. Hiszen a gazdálkodás alapját távolról sem csupán a testi szükségletek alkotják, még a legtisztább szellemi célok is, minőket a vallás vagy művészet jelentenek, szintén anyagi eszközöket, a természet világa felé való fordulást, annak legyőzését követelik, az ember testi, szellemi és erkölcsi erőinek megfeszítését kívánják. Ebben az erőfeszítésben, képességeink érvényesítésében fejlődik ki éppen életünk legbensőbb tartalma. Ahol az embernek könnyű a dolga, ott ereje, képességei elszunnyadnak. Itt a gazdálkodás nagy szerepe az ember szellemiségének megteremtésében és itt a *szorgalom* mély gyökere: saját önünk kifejtését, az élet termékenységet jelenti. A gazdálkodás révén a birkózó ember Antaeus-ként mindig újra érintkezésbe jut a földdel és új erőt nyer onnan.

De a második áldásos hatása a gazdálkodásnak, hogy az embert a természettel való foglalkozás *tárgyszerűségre*, az anyagi világ okozatiságával való számolásra kényszeríti. Az eszközökben van valami a természetből és éppen ezen természeti tartalmuk adja meg a kulcsot a technika helyes szemléletéhez. Mert elsősorban a technika nyújt módot ahhoz, hogy a természet okozatos tüneteihez férközhessünk. A szerszámokban, gépekben a természetben uralkodó kauzalitás jut érvényre. És a gép éppen a benne rejlő kényszerűség, törvényei változhatatlansága, a munka számára parancsokat jelentő működése által fegyelemre, tárgyszerűségre, a valóság iránti érzékre és így önuralomra neveli az embert. Viszont amennyiben a munkát mechanizálja, áldásból átokká válhatik. Tehát nem magában a gépet, csupán lélekölő, a gazdálkodás magasabb rendeltetésével ellentétbe kerülő formáit kell elítélni. Egyébként is mai gazdálkodásunk ürességéért, a természettől való elidegenülésünkért nem a technikát kell vádolnunk. A technika mindig csak szolgáló szereppel bír. A mi korunk főbaja a célok süllyedésében, a vallásos és metafizikai érzék hiányában, a minden vonalon érvényesülő, túlzó individualizmusban rejlik.

És itt jutunk a gazdálkodás harmadik nagy hivatásához: csupán a természettel, az érzéki világgal való megismerő összekapcsolódás útján tudunk *annak fölébe emelkedni*, igazi szellemiséghez jutni. Saját testiségünkön, a természet külsőségén keresztül haladunk annak belső megértése felé, csak így tudjuk az eszközök világán, a gazdálkodáson felülemelkedve, az igénytelenség és aszkézis magaslatát elérni. Mert az aszkézis éppen a természet fölé való emelkedést jelenti annak belsejébe, metafizikai alapjába való be-

hatolás révén. Aki buja, csapongó, anyagi életnek hódol, az még az érzéki világban maradt elmerülve, annál a gazdálkodás nevelő hatása, amely az erőfeszítésen és tárgyszerűsége át a szellemi világ magasabb fokára vezet, még nem teljes. Igaz, hogy e felfogással szemben azt hozhatnák fel, hogy éppen ellenkezőleg a gazdálkodás és az anyagi világgal való küzdelem akadályozza az emelkedésnek. Azonban az ember nem ugorhatja át a természetet, hogy fölébe kerüljön, meg kell vele birkóznia. Ebben az erőfeszítésben az ember, félreértve a gazdálkodás etikai értelmét, gyengesége folytán sokszor nem a természettel való benső összekapcsolódás és az élet elmélyítése, hanem az anyagi rész felé sodródik. De ha a gazdálkodás helye jól van elrendezve az életben s az egyén jól beillesztve a maga megfelelő rendjébe, akkor megérzi annak mély jelentőségét s a gazdálkodás terhes súlyt jelentő átka áldássá válik.

Kisléghi Nagy Dénes.

Értékpapirpiac és gazdasági helyzet.

Az értékpapírok árfolyamalakulása ma teljesen zilált állapotban van. E helyzet már a háború alatt kezdődött, amidőn a háborús és inflációs időkben a közvéleménybe bedobták a szubstanciális „belső érték” jelszavát és ezzel egyenesen hihetetlen módon befolyásolták az értékpapírok emelkedését. Nem csupán a tőzsdék szervezete volt ebben a hibás, amely szükségképpen széles teret enged a spekulációnak, a fő ok az általános aggodalom és idegesesség volt, ezek okozták, hogy egy ilyen jelszót az emberek jelentőségében annyira tulbecsültek. Csak természetes volt, hogy az óriási pénzinflációnak részvényinfláció lett a következménye és csak azon lehet csodálkozni, hogy az utóbbi annyi idővel később kezdődött.

Mi azonban voltaképpen ennek a „belső érték” fogalmának az értelme? Hiszen pl. Európának a még ki nem használt vízierőkben kétségkívül óriási „belső értékei” vannak, ezek azonban lappangó. Hozadékokat nem hozó értékek és senki sem volna hajlandó vagyonaát ezekbe a jószágokba befektetni, ha nem volna neki legalább némi kilátása későbbi hozadéokra. Végeredményben a hozadékokat nem hozó értékek tulajdonképpen értéktelenek és ezeket legtalálósabban olyan hosszulejárathoz befektetési papírokhoz lehetne hasonlítani, amelyekről letépik a szelvényivet és amelyek ilyen módon végeredményben nem hoznak kamatot. Ezt figyelembe véve nyilvánvaló, hogy nem a „belérték”, mint olyan az azon alapuló részvénynek az áralakulását eldönti, hanem sokkal inkább jövőendő nyereségkilátásainak lehetősége.

A mondottakat természetesen nem szabad úgy érteni, mintha nagyértékű és jól megalapozott, gazdag anyagi felszereléssel bíró vállalatoknak alacsonyabb értékelését csupán az a körülmény igazolná, hogy hozadékaik nem felelnek meg a beléjük fektetett tőkéknek. Persze, hogy az lesz mindig minden vállalatnak az eszménye, hogy osztalékai a beruházott értéknek megfelelőek maradjanak. Ilyen módon gyakorlatilag az a szabály fog kialakulni, hogy az árfolyamokban foglalt értékelések mindig kompromisszumot jelentenek a hozadéki és beruházási érték között. Ennek folytán sohasem fog megtörténni, hogy komolyan megalapozott vállalatok papirjai a piacon bizonyos értékhatár alá süllyedjenek, még ha

az illető vállalat hosszabb ideig nem is tüntet fel hozadékot, mert ilyenkor éppen a szubstanciális „belső érték”-et, illetve annak liquiditását veszik számba. Viszont másrészt csak átmeneti jelenségként fordulhat elő, hogy kevésbé jól megalapozott vállalatok pusztán hozadékképességük folytán egy bizonyos értékhatárt felfelé meghaladjanak.

A részvényinfláció idejében már most a beruházási és hozadéki érték közötti összefüggés kétségkívül teljesen áttekinthetlenné vált, miután a pénz állandó értékromlása folytán a mérlegek teljességgel képtelenek voltak a vállalat körülményeibe a tényeknek megfelelő bepillantást nyújtani. Ezért érthető, hogy a papiroknak erőteljes felfelé irányuló mozgalma csupán a valuta stabilizálás után következett be, miután akkor a pénz az értékpapirokkal szemben változatlan értékmérőként szerepelhetett, ami a pénzromlás ideje alatt forgalomképes, stabil értékjelző hiányában nem volt lehetséges. Hogy azután ez a felfelémenő irányzat olyan óriási mértéket öltött és olyan papirokat is magával ragadott, amelyek teljességgel komolytalan inflációs alapítások voltak: azon, mint az egész rendszernek és az általános spekulációs örületnek következményén nem lehet csodálkoznunk, főleg, ha még azt is tekintetbe vesszük, hogy egy mai villamosjegy áráért akkoriban, különösen Németországban egy egész sereg részvényt lehetett venni és így a pénztelen emberek is résztvehettek a játékban.

Ami már most az értékpapírpiacon jelenleg uralkodó állapotokat illeti, teljes határozottsággal állithatjuk, hogy minden gazdasági válság és munkanélküliség mellett is, a papírok legnagyobb része ma túl alacsonyra van értékelve. Még akkor is ezt kell mondanunk, ha tekintetbe vesszük a „belsőérték” és hozadéki érték közötti kompromisszumot és ha azt nem is mindig a hozadéki érték javára döntjük el. A magánspekuláció, amely a piacot olyan erősen képes volt megrendíteni, ma ugyyszólván teljesen ki van rekesztve és egész a legutóbbi időkig a magán bankkamatláb is olyan magas volt, hogy annak a papírok értékelésére természetesen hátrányosan kellett hatnia. De ez nem teszi érthetőbbé azt a nem egyszer előforduló esetet, hogy egyes részvények árfolyamértéküknek 10%-át öntötték ki hozadék gyanánt, olyan osztalékot tehát, amelyet még a kamatlábhoz mérten is igen magasnak kell tekintenünk. Bármely oldalról vizsgáljuk is a dolgot, még a mostani válságos állapotok által okozott nagyobb kockázatok tekintetbevételével is, a papírok árfolyamát túl alacsonynak és a *papírokat túlcsekélyen értékeltéknek* kell tekintenünk. Alig lehet abban kételkednünk, hogy a részvények a viszonyok némi megnyugvásával árfolyamukban legalábbis a privát bankkamatlábhoz fognak alkalmazkodni, ami annyit jelent, hogy százalékos hozadékok árfolyamuk értékét a magán-bankkamatláb magasságának megfelelően fogja alakítani. Ez pedig nem egy papírnál magasabb árfolyamra és ennek folytán az egész piacnak felfelé menő irányzatára nyújt kilátást. Ma természetesen az általános pénzszűke is még tartózkodást parancsol és azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az árfolyam a forgalom nagyságától is függhet, úgy, hogy a piac lanyhasága esetén az árfolyamértéket nem szabad a papír belső értékének szimptomájaként tekinteni. Végeredményben még mindig a háború utóhatásai azok, amelyek kedvezőtlen befo-

lyást gyakorolnak az értékpapirpiacra azzal, hogy az óriási fogyasztási válságot okozzák. Az utóbbit viszont automatikusan kellett követnie a termelési válságnak. Mindenekfelett azonban Amerika merevsége a háborus adósságok teljes törlését illetőleg a válságos helyzet főoka. E tekintetben az Egyesült Államok az első békés lépést már meg is tették, midőn a fizetésekre legalábbis átmenetileg szünetet engedélyeztek. Ha Amerika Európa gazdasági békéje érdekében teljesen lemondana háborus követeléseiről, a helyzet kétségtelenül jelentékenyen enyhülne és akkor ismét remélni lehetne a részvények reálisabb értékelését, melytől a mai pillanatnyi helyzet távolabb van, mint valaha.

Mannheimer Ernő.

Könyvismertetések.

- *Somary, Felix: Bankpolitik. 2. Aufl. Tübingen: Mohr, 1930. VII. + 353. p.*

Kevés könyvre mondhatjuk ma, hogy annyira időszerű, mint *Somary*-nak a bankügyről szóló munkája új kiadásában. E könyvnek e tekintetben nagy szerencséje van. Első kiadása is oly időben jelent meg, amidőn a bankügy kérdései erősen előtérbe léptek. Az első kiadás megjelenésekor azonban, — a háború alatt 1915-ben volt ez — különösen a jegybankokra vonatkozó része volt időszerű, míg ma, midőn a világgazdaság és a legtöbb nemzetgazdaság tökeviszonyai annyira válságosak, a munka minden sorának aktualitása van. Erősen emeli a munka értékét, hogy a második kiadás messzemenőleg értékesíti a letűnt másfél évtized bank- és hitelügyi tanulságait.

A munka célját és tartalmát a szerző maga azzal jellemzi, hogy összefoglalni kívánja a bankügyre vonatkozólag mindazokat a tudnivalókat, tapasztalatokat és téteteket, amelyekre korunkban a bankvezetőnek szüksége van. A könyv tehát nem bankpolitika, a politika szó értelmét az államra való vonatkozásában véve, vagyis nem azokkal a feladatokkal foglalkozik, amelyek a bankügy terén az államhatalomra hárulnak. Amennyiben ilyen intézkedésekre alkalomszerűleg kitér, ez csak azért történik, hogy a bankokra való visszahatásukat ismertesse. Talán autonóm bankpolitikának lehetne nevezni azt, amit a könyv tárgyal. Oly tudást kíván nyújtani, amely a banktevékenység helyes megítéléséhez és céltudatos irányításához szükséges. Ily tudásra azonban ma nemcsak a bankvezetőnek és annak van szüksége, aki ily állásra törekszik, hanem mindenkinek, aki a bankok működését meg akarja érteni és e téren ítéletet akar magának szerezni.

Célkitűzéséből kifolyólag *Somary* a bankok rendelkezésére álló eszközök, vagyis ama pénzeszközök tárgyalásával vezeti be munkáját, melyekre a bankok működésükben támaszkodnak! Eddig máshol alig található világossággal tárgyalja a bankok saját tőkéjének és idegen tőkéinek egymáshoz való viszonyát, nagy súlyt helyezve közben az idegen tőkének különböző forrásainak taglalására. A munka tulajdonképpen anyagát ezután két részre osztja, amennyiben először a pénzpiaccal, ennek ügyleteivel és folyamataival, valamint szerkezetével foglalkozik, azután pedig rátér a tőkepiacra, elemelve az itt nyújtott hitelek természetét, egymáshoz való viszonyát és a bankok szerepét a tőkepiacon.

Ugy a pénzpiac, mint a tőkepiac elemzésénél a hitelek különböző fajait és azok célját veszi kiindulási pontul és ez elemekből építi fel a pénz-, illetőleg a tőkepiacra vonatkozólag mondandóit. Mindkét piacot illetőleg igyekszik a rajtuk lejátszódó folyamatokat

élesen jellemezni és e folyamatoknak a bankokhoz való viszonyát tisztázni. A pénzpiaccal kapcsolatban azután behatóan foglalkozik a kamatláb alakulásának kérdésével, míg a tőkepiac tárgyalásába kapcsolja be a hosszulejáratu hitelkereslet és kínálat beható elemzését, valamint az értékpapírok árfolyamalakulásának kérdését.

A pénzpiacra vonatkozó fejtegetéseiben részletesen foglalkozik a hitelbankok és a jegybankok szerepével és a pénzpiacra való hatásukkal. Ily módon kapcsolódik be azután e részbe a jegybankpolitikának széleskörű tárgyalása. E tekintetben már itt megjegyezni kívánom, hogy a könyvben a jegybankpolitika legújabb eredményeinek kitűnő és világos összefoglalását találjuk meg. Aránylag röviden, de élesen megvilágítja a diskontpolitika és a devizapolitika kifejlődését, valamint a jegybankpolitika egyéb ma már általánosan elismert alapelveinek kialakulását. Különös érdeme a könyvnek e tekintetben nemcsak az, hogy már a legújabb banktörvényhozások állására támaszkodhatik, hanem az is, hogy éles ítélettel jelöli meg a jegybankpolitika különböző eszközeinek a háfárait is. Eddig e határokat sokszor elhanyagolták, ami annyiban könnyen a jegybankpolitika ferde megítéléséhez vezet, hogy különösen a diskont- és a devizapolitika feltétlen eredményes voltának hite terjedt el a közönségben. Pedig, miként tudjuk — és éppen ennek meggyőző és alaposan megindokolt kifejtése *Somary* munkájának egyik főérdeme — ezek az eszközök is csak akkor hatályosak igazán, ha azok a feltételek fennforognak, amelyekre van felépítve az ezen eszközökkel való beavatkozás a pénzpiacra. Így p. o. a diskontpolitika igazi erejét csak akkor fejtheti ki, ha a belföldi hitelélet csakugyan nagy mértékben a belföldi hitelintézetekre van utalva, ezek pedig nagyobb mértékben függenek a hitelszükségletek kielégítése szempontjából a jegybanktól. Mihelyt a belföldi bankok, mint p. o. régebben Oroszországban történt, nagyobb arányokban merítenek külföldi hitelforrásokból, a diskontpolitika hatása csekélyebb. Ugyanez mutatkozott az Egyesült Államok tartalékbankjainál is, midőn a spekuláció nagy mértékben külföldi hitelekkel dolgozott és ezért nem érezte meg eléggé a diskontemelést. Éppen így a devizapolitika is csak bizonyos korlátok között tudja hivatását teljesíteni, mert végeredményben csupán kiegyenlítő hatása van a devizakeresletre és devizakínálatra. Az a higgadt és mélyen átgondolt ítélet, amely *Somary* munkájában a jegybankpolitika elveinek tárgyalásánál megnyilvánul, jellemző a könyv többi részeire is.

A bankpolitikai kérdések illuziótól mentes átgondolása megóvja *Somaryt* a bankügy terén újabban felmerült egyes gondolatok vérmes megítélésétől. Így a jegybankok nemzetközi összeműködésétől várható eredményeket meglehetősen kétkedéssel nézi. Nem sokat vár a jegybankok open-market policy-jától sem és a jegybankok árstabilizációs politikáját is nagyon higgadtan ítéli meg.

A tőkepiacra vonatkozó fejezetben különösen vonzó a piac felépítésének beható vizsgálata és az éles megkülönböztetés a szervezett és nem szervezett tőkepiac között. Helyesen emeli ki ugyanis *Somary* azt, hogy a szervezett tőkepiac nem öleli fel a forgalmat a maga egészében. Igazán csupán az értékpapírpiacon alkotja a tőkepiac szervezett részét, míg a földbirtoknak, a kereskedelmi és ipari vállalkozásnak, sőt még a városi házaknak sincsen általában szervezett piacuk, vagy csak egész kivételes és szűkebb mértékben

jöhet létre egyes ily befektetési alkalmakra. Kivétel csak a részvénytársasági formában alakult vállalat. Erről a nem szervezett tőkepiacról, melyhez jogosan számítja *Somary* a tőzsdén nem jegyzett értékpapírok piacát is, rendesen kevés szó esik, pedig már csak a szervezett tőkepiaccal kapcsolatban is vizsgálatra érdemes, mert azért erre bizonyos visszahatások a szervezetlen piachól is kiindulhatnak.

Igen figyelemreméltóan tárgyalja a könyv a tőke- és pénzpiac kölcsönös kapcsolatait, valamint a különböző tőkepiacok kölcsönhatásait. Amit a finanszírozásra, az emisszióra és a konzorciális ügyletre vonatkozólag mond, nagyjában nem igen terjed ugyan túl eddigi ismeretkörünkön, de igen élesen megvilágítja e tevékenységeknek a bankok üzletmenetébe való beágyazottságát. Különös figyelmet érdemel mindaz, amit a bankok értékpapírelhelyezési tevékenységéről mond. Ezt a közgazdasági irodalomban némileg elhanyagolt tevékenységi kört igen tanulságosan és részletesen világítja meg és szépen kapcsolja be a tőzsdének, mint tőkepiacnak a felépítésébe. Igen szép magának a tőzsde szerepkörének a leírása és ama viszony elemzése is, amelyben a bankok a tőzsdéhez állnak. Nagyvonásúság jellemzi a munkának azt a részét is, mely abban a kérdésben, vajjon a bankszervezet széleskörű kiépülésével túlélték-e magukat a tőzsdék, arra az eredményre jut, hogy a tőzsdék alulhecsülése, vagy elhanyagolása komoly veszélyeket rejtene magában az értékpapírok árfolyamának kialakulását illetőleg, mert a tőzsdei ítélet általánosságát és nyilvánosságát a bankokon belül végbemenő ügyletek nem pótolhatják.

Külön felemlítést érdemelnek azok a leírások, amelyeket *Somary* a fontosabb tőke és pénzpiacok szerkezetéről ad. Behatóan jellemzi a londoni, berlini, párizsi és newyorki piacokat, élesen rávilágítva azok eltérő felépítésére és világosan feltárva azokat a történeti és közgazdasági okokat, amelyekből e nagy eltérések származtak. Különösen részletes a newyorki tőkepiac jellemzése, melyben szellemesen mutatja ki, hogy a newyorki tőkepiac egy hitelező piac az adós ország hagyományaival, amivel azt akarja mondani, hogy a közelmúltnak, amidőn az Egyesült Államok még adós ország voltak, még erősen meglátszanak a nyomai a newyorki tőzsdepiacon.

A könyv tartalmas és elejétől végéig tanulságos fejezetein végigmenve, helyel-közzel egy-egy olyan kérdésre is bukkanunk, melyről sajnáljuk, hogy behatóbb fejtegetéseket nem találunk. Ilyen a bankügynek nem egy a háboruutáni időkben beállott fejleménye. Hogy csak egyet említsünk, nagyon tanulságos lett volna a bankoknak a háboruutáni válságos időkben való helyzetét kissé közelebbről megvizsgálni, a bankügy egyes kinövésére és a bankbukások közelebbi okaira kitérni. A bankügy összefüggéseibe a beteges állapotok nem egy hasznos bepillantást nyujtanának és nagyon érdekes volna a szerző éleslátásával és mélyremenő ítéletével megvilágítva látni e jelenségeket.

Somary munkája egy széles látókörű és alapos tanultságú gyakorlati bankvezetőnek a műve. Az elméleti kérdések nem érdeklik őt ugyan magukban, vagy legalább is munkájába ezeket a dolog természeténél fogva gyakorlati vonatkozásaikkal kapcsolja be, de fejtegetéseit mindig alapos elméleti elmélyedéssel vezeti végig és több oly kérdést sző bele a munkájába, melynek nagy elméleti jelen-

tösége van. Így p. o., ha a gyakorlati szempontok erős kiemelésével is, mégis az elmélet számára is gyümölcsözően tárgyalja a kamat kialakulásának kérdését és különösen a kamatláb és az értékpapírok rentabilitása közötti viszonyt. Fejtegetései közben szépen kitér arra is, hogy mennyire nem igazolja az élet a nyereségkiegyenlítő törvényét. Kevésbé határozott állásfoglalása az u. r. tőketeremtés kérdésében, vagyis abban a kérdésben, hogy a bankok kihitelezéseikben mennyire támaszkodhatnak csupán a felszívott tőkeerőre és mily mértékben terjeszkedhetnek azon túl. Mint a legtöbb gyakorlati férfi, *Somary* is inkább amaz álláspont felé hajlik, hogy a tőketeremtésnek szűk határai vannak. Gyakorlati szempontból ezt az álláspontját annyiban meg is lehet érteni, hogy a bankvezérnek nem lehet eléggé hangsúlyozni a hiteltulfeszítéssel járó veszedelmeket. Elméleti szempontból azonban nem a tőketeremtés célszerű, vagy célszerűtlen volta a kérdés, hanem csak az, hogy fennálló gazdasági szervezetünk ad-e erre módot, avagy nem. E tekintetben pedig ma már alig lehet kétség.

Nagymértékben elméleti értékűek azok a fejtegetések *Somary* munkájában, amelyek a banktevékenység és a konjunktura közötti viszonyt elemzik. E tekintetben a szerző különösen a reporthitelek és a konjunktura keletkezése közötti összefüggésre mutat rá igen szépen. Kétségtelen, hogy a tőzsdei konjunktura a konjunkturális folyamatnak lényeges része és époly biztos az, hogy a konjunktura felidézésében a reporthitelek döntő jelentőségűek, mert az értékpapirkereslet növelésének és az értékpapírárfolyam emelkedésének elengedhetetlen feltételei. Igen tanulságos a konjunkturával összefüggésben az is, amit *Somary* a hitelbankok szerepéről mond. Rámutat ugyanis arra, hogy a konjunktura kezdetén a hitelbankok elsősorban az értékpapírpiacon felé fordulnak és minden eszközzel igyekeznek hiteleiket kiterjeszteni, míg a konjunktura tetőpontján már nem urai a helyzetnek és nagy mértékben a jegybankra vannak szorulva.

A fentiekben *Somary* munkájának csak egynehány főbb pontjára mutattam rá. Nem fejezhetem be azonban ezt az ismertetést anélkül, hogy ne emelném ki e könyv egyik legnagyobb érdemét, amely abban áll, hogy *Somary* nemcsak mélyen megalapozott és higgadt ítéllettel tekinti a bankfolyamatokat, hanem egész munkáján keresztül az a mély erkölcsi meggyőződés lép előtérbe, amelynél fogva a bankszervezet csak úgy működhetik jól, ha az üzleti erkölcs magas színvonalán áll és mindig szem előtt tartja azt, hogy maga számára is csak akkor cselekszik helyesen, ha jogosulatlan kérelmeknek nem enged teret és a kockázatos nyereségnek nem dobja áldozatul a gondjaira bízott tőkéket. Az egész könyvből tehát az a meggyőződés sugárzik ki, hogy a bankok saját érdeküket is akkor szolgálják legjobban, ha az üzleti biztonság elvét mindenek fölé helyezik és működésüket ilyképpen a közérdekkel is összhangba hozzák. Az a bankvezető, ki *Somary* könyvéből meríti bankügyi tudását, mindenesetre a legszolidabb üzleti elvek tiszteletét szívja magába. Meg kell hogy értse e könyvből azt, hogy a bankvállalkozás üzlet, de a nagy bank vezetője, ha hivatásának igazán megfelelni akar, nem szabad, hogy csak üzletember legyen, hanem éreznie kell azt is, hogy a közgazdaságnak is egyik vezető tényezője, kire sok ember sorsa van bízva.

Heller Farkas.

Nicholas Roosevelt: America and England. Jonathan Cape, London 1930. pp. 255.

Az Egyesült Államok budapesti követe ebben a könyvében beható vizsgálat tárgyává teszi az Angol Birodalom és az Egyesült Államok gazdasági, pénzügyi és politikai helyzetét. Vizsgálódásainak eredményeiből igen áttekinthető képet nyerünk a két legnagyobb világhatalom anyagi és szellemi erőforrásairól.

A következő táblázat tünteti fel a négy legfontosabb ásványnak a két ország területén lévő mennyiségét.

A világhézagzat alábbi százaléka van

	az Egyesült Államok-ban	Angliában	az Angol Birodalom- ban
Szén	40	4·3	17
Vas	14·5	3·7	15
Réz	34	—	14·2
Nikkel	—	—	90

A világ össztermeléséből a két ország a következő százalékos arányban veszi ki részét:

	Á s v á n y o k :		
	Egyesült-Államok %	Anglia %	Angol Birodalom %
Szén	40	20	30
Petroleum	70	—	3
Vasérc	45	8	10
Acél	50	9	10
Réz	55	1—2	6
Ólom	40	—	20
Nikkel	—	—	9
Aluminium	40	5	13

Mezőgazdasági termékek:

	Egyesült-Államok %	Anglia %	Angol Birodalom %
Gyapot	55	—	8
Gumi	—	—	55
Cukor	12	1	15
Buza	18	1·5	25
Gyapju	10	4	45

Ezeket a statisztikákat grafikonok kísérik, melyekből láthatjuk, hogy az Egyesült Államok a nyersvas-, a szén- és acéltermelés terén 1900 körül veszi át a vezető szerepet Angliával és Németországgal szemben, mignem szinte rohamlépésben eléri 1929-ben a táblázaton feltüntetett arányokat és míg Anglia termelése az utolsó negyven évben csak alig emelkedett, Amerika megtöbbszörözte a szén és vas tételeit.

A nyersanyagok mennyiségi eloszlásán kívül a geográfiai elhelyeződés is hátrányos Angliára, mert az Angol Birodalom készletei a világ minden részében elszórva fekszenek és így „New Foundland gazdag vasbányái sokkal többet érnének, ha Cornwallban bányászhatnák belőlük a vasércet”.

Anglia magán-, sőt állami érdekelttség vállalás útján igyekszik a nyersanyagkészletét kielégíteni, Braziliában vasbányákat, Kínában szénbányákat, Spanyolországban rézbányákat, stb. biztosított magának, de ezeket mind messze felülmulja a petróleumért folytatott harc, amely a világpolitikában is oly fontos szerepet játszik; a mezopotámiai petróleummezők monopóliumának Anglia részére

való megszerzésénél már nyíltan összeütközést provokált az Egyesült Államokkal. Érdekes, hogy az angol kormány tulajdonképpen csak 1917 után törekedett konzekvensen petróleummezők megszerzésére, a kitartó küzdelem eredményét a Financial News 1920-ban abban jelöli meg, hogy Anglia, szemben a háboru előtti 2%-kal, a virtuális olajkészletek 75%-át kontrollálja. Ezt *Roosevelt* ugyan kétségbe vonja, annál is inkább, mert nagyrészt a fel nem tárt területek becslésén alapuló adatokra támaszkodik és az amerikai petróleumforrások kimerülésével számol, azonban elismeri, hogy Angliának nagymértékben sikerült a petróleumhiányokat kipótolnia. Anglia mindazonáltal igen hátrányos helyzetben van, mert az anyaországban: az Egyesült Királyságban egyáltalában nincs petróleum, tehát blokád esetén szinte képtelen lenne háborút viselni. Mi lesz, ha netán Anglia mégis háboruba keveredik az Egyesült Államokkal? Ezen kérdésre 1928-ban az azóta elhalálozott Lord Melchett azt válaszolta e sorok írójának, hogy „akkor majd szénből csináljuk a benzint, ez csak számvetési kérdés, mert ma még drágább a szénből előállított benzin, de háboru esetén ez nem számít, azonban a Gondviselés óvja az emberiséget az angol-amerikai háborútól” fejezte be mondatát az angol kémiai ipar megteremtője.

A petróleum és a többi nyersanyagok szállításának biztosítására — amely egyet jelent Anglia létérdekével — elengedhetetlenül szüksége van Angliának megfelelő flottára. A birodalom egyes részeit összekötő víziutak és flottabázisok sajátos fekvésével kapcsolatosak Anglia követelményei, amelyeket Amerika nem igen akar honorálni a tengeri leszerelési konferenciákon. A flottaelszerelés problémájával foglalkozva *Roosevelt* élesen megvilágítja az angol létérdekek küzdelmét, — Anglia nagysága, hatalma, léte mindig a tengerek uralmától, kereskedelmi- és hadiflottájától függött, — és ebben látja az angol-amerikai viszonylatok sarkpontját és egyben a világbéke egyik legfontosabb kérdését.

Az Erzsébet-korabeli híres „merchant adventurers” angol hajósok, gyarmatosok által megalapozott angol világkereskedelemnek veszedelmes riválisa, Németország bukása után, az Egyesült Államok lett a legnagyobb versenytársa. Amerika külkereskedelme 1900-ban 2.244 millió dollárt tett ki és 1928-ban 9.220 millió dollárt, szemben Anglia 4.271 millióról 9.972 millióra való emelkedésével, tehát az amerikai külkereskedelem kétszer olyan gyorsan fejlődött, mint az angol. Még nagyobb az aránytalanság a külföldi kölcsönnyújtások terén, mint azt az alábbi táblázat mutatja:

Külföldi netto új kölcsönkibocsátások (Anglia esetében beleértve a dominiumokat és gyarmatokat):

Év	Egyesült Államok millió dollárban	Anglia
1922	682·3	632·6
1923	413·7	668·1
1924	928·5	606·1
1926	1.085·4	375·2
1928	1.250·9	512·6

A Közgazdasági Szemle 1931 6—7. számában megjelent tanulmányunkban közzétett adatokkal a fentieket 1929 és 1930-ra a következőkkel egészíthetjük ki:

1929	757	456·8
1930	1·009	526·7

mig 1931 első felében mindkét piacon az 1930-as tételek egy negyedére csökkentek a külföldi kibocsátások.

Az összes külföldi kölcsönök végösszegében azonban Anglia vezet 20 millió dollárral szemben Amerika 13·5 milliárd dolláros tételével. A külföldi kölcsönöket taglaló fejezetben azonban nélkülözzük a szövetségek közötti háborús adósságokkal kapcsolatos problémák ismertetését, amelyeknek bonyolult háttéréből Roosevelt éles megvilágító készségével bizonyára értékes megállapításokat adhatott volna. A szövetségek közötti adósságokkal, melyek 11·3 milliárd dollárra rugnak, Amerika még a külföldi kihelyezések terén is vezet kerekén 25 milliárdos tétellel, melyből 5 milliárddal Anglia tartozik háborús adósságok fejében, viszont Anglia ugyanannyit követel szövetségeseitől. A Hoover moratórium bizonyítja legjobban a szövetségek közötti adósságok problémájának fontosságát. Amerika külföldi befektetései, nagy külkereskedelme folytán mind szorosabban kapcsolódik a nemzetközi politikába, állapítja meg igen helyesen Roosevelt, de ő sem adja fel a Monroe elv modern interpretációját és csak „rendkívüli esetekben“ látja Amerika beavatkozásának szükségességét. Elismeri, hogy csak politikai argumentumokkal lehet igazolni az Egyesült Államok visszavonulását a békekonferenciáktól és elismeri azt is, hogy talán egvenesen „erkölcstelennek“ lehet minősíteni Amerika kitérését a történelmi kötelezettség alól, minthogy nem vállalta az igazságos béke megteremtésének felelősségteljes feladatát, de mindezt nem tartja Amerika érdekében állónak és politikailag igazoltnak látja a visszavonulást.

Gondolatmenetében, ugylátszik, a Hoover-moratórium a Monroe-elvnek „rendkívüli esetben“ történő felfüggesztését jelenti. Nem tudjuk, vajjon ezek nyomán ujult erővel fellépő „gazdasági imperatívusok“ nem fogják-e Amerikát arra kényszeríteni, hogy továbbra is behatóan foglalkozzék az európai problémával. Az európai kormányok Amerika nélkül nem tudják elintézni a szövetségek közötti adósságok, sem a reparációk kérdését, a leszerelések és a békeszerződések keresztülviteléhez is elengedhetetlenül szükségesnek látszik Amerika közreműködése. Viszont az igazságos és a gazdasági prosperitást biztosító európai állapot megteremtése Amerikának is eminens érdeke, mert máskülönben Európába kihelyezett milliárdjait nem kapja vissza.

A statisztikai adatok gazdasági és pénzügyi téren tehát anyagokban Amerika fölényét látszanak bizonyítani, azonban szellemekben úgy az angol nemzetet, mint az angolok egyéni kvalitásait, úgy az angol birodalom belső szervezetét, mint külföldi képviselőit tekintve, Rooseveltt is elismeri Anglia abszolút tulsúlyát. Ezek az „invisible assets“-ek képezik az angol világbirodalom legnagyobb erősségét. Igaz, hogy az angol birodalom sok olyan problémával küzd, melyekkel Amerikának nem kell törődnie: a dominiumok, a gyarmatok mozgolódásai, az angol kereskedelem hanyatlása, a súlyos belső adósságok, magas adók, az állandó és növekvő munkanélküliség (ami ugyan most az Egyesült Államoknak is súlyos gondokat okoz), az angol pénzügyi és kereskedelmi hegemoniát veszélyeztető jelenségek, de mindezekkel szemben áll az angol nemzetben rejlő mérhetetlen szellemi erő, mely évszázadokon keresztül

sok hasonló nehéz helyzetből vitte diadalra Albion lobogóját. Az angolban valahogy megvan az a rossz tulajdonság, hogy a végső-kig hagyja feszülni a hurok, de aztán beállítja a nyílveesszót a hurra és annál messzebb röpi a felgyülemlett energiával, annál radikálisabb rendszabályokkal oldja meg a problémákat, amint ezt a mostani krízisben látjuk.

Roosevelt könyvéből tisztán láthatjuk, hogy az Egyesült Államok a XIX. század — nemzetközi értelemben vett — homályából egy üstökös gyorsaságával szállott fel arra a világhatalmi magaslatra, melyen ma Anglia egyenrangú félként kénytelen kezelni. Roosevelt minden „hamis amerikai szentimentalizmust” erős kritika után félretesz és behatóan foglalkozik egy legközelebbi háború kérdésével. Vizsgálódásai nyomán azonban odajut, hogy — ha nem is tekinthető egy angol-amerikai szövetség praktikus keresztülvihetőnek — a két ország egymásra utaltsága oly nagy és a két nemzet közti kapcsolatok oly mélyek, hogy — amint a gazdasági és pénzügyi téren már erősen fejlődő együttműködés ezt egyengeti is — Anglia és az Egyesült Államok a „Pax Anglo-Americana” megdönthetetlen védbástyái maradnak.

Buday Kálmán.

Dr. Julius Hirsch és Dr. Karl Brandt: Die Handelsspanne. A Forschungsstelle für den Handel, Berlin, kiadványsorozatának 1. száma. Berlin, 1931., 205. o.

Az a körülmény, hogy az általános árszínvonal csökkenése idején és így a jelenlegi válságban is a kiskereskedelmi árak és a létfenntartási költségek megközelítőleg sem tartanak lépést a nagykereskedelmi árak hanyatlásával, különösen időszerűvé tesz minden olyan törekvést, amely e jelenség okainak felderítését tűzi ki feladatul. Ezért elismerés illeti meg a berlini *Forschungsstelle für den Handel* vezetését, amely a *detailkereskedelem bruttóhasznának* a problémáját 1931 április 22-én dr. Fritz Demuth elnöklete alatt tartott ülésén beható elemzés tárgyává tette és vizsgálódásainak eredményét fenti cím alatt a nyilvánosság elé bocsátotta.

Julius Hirsch, a Forschungsstelle für den Handel igazgatója és Karl Brandt, az Institut für landwirtschaftliche Marktforschung igazgatója, referátumaikban részletesen foglalkoztak mindazokkal a tényezőkkel, amelyek a kereskedelem bruttóhasznának kialakulására befolyással bírnak, illetőleg azt vizsgálták, hogy mennyiben volna ez csökkenthető, különösen ami a mezőgazdasági termékeket illeti. Annak jellemzésére, hogy az *áruszétosztás költségeinek* az egész közgazdaságra nézve milyen messzemenő jelentőségük van, Hirsch professzor adatokat terjesztett elő, amelyekből kitűnik, hogy a németországi nagykereskedelem és detailkereskedelem üzleti költségei 1929-ben mintegy 12.5—13 milliárd márkát képviseltek. Ha ehhez még az iparnak szintén tekintélyes áruszétosztási költségeit hozzászámítjuk, 15 milliárdot erősen megközelítő számhoz jutunk, amely pedig a német mezőgazdaság egész 1929. évi termelési eredményeinek felel meg. Az árugyűjtés és szétosztás költségei és az ipari termelési költségek között alapvető különbség áll fenn, mert míg az iparban — hosszabb időszakot nézve — az egységre eső hányad csökkenő irányzatot mutat, addig az áruszétosztásnál ez a jelenség nem tapasztalható. Az, hogy a válságban a forgalom ha-

nyatlása mellett a kereskedelem költségei változatlanok maradnak, vagy csak lényegtelenül csökkennek, világosan kitűnik a Forschungsstelle für den Handel felvételén alapuló, jelen kötetben közzétett táblázatokból. Különböző országok viszonyainak összehasonlításából megállapítható, hogy az élelmiszer- és gyarmatáru-kereskedelemben a bruttóhaszon az egyes országokban nem mutat nagy eltéréseket és mindenütt 13 és 20% közé esik. Németország itt 18%-os arányszámmal szerepel, míg *Magyarországra* nézve Hirsch — a *Magyar Gazdaságkutató Intézetnek* dr. György Ernő tollából származó külön kiadványa alapján — 16.4%-os arányszámot ad meg. A kereskedelem bruttóhasznát befolyásoló tényezők részletes áttekintése után Hirsch rámutat arra, hogy a *detailkereskedelem foglalkoztatottságának szélsőséges ingadozásai* a költségek fokozásához lényegesen hozzájárulnak, miért is a fizetéseknek és munkabéreknek különböző időpontokra való szétosztását ajánlja, mert így el lehetne kerülni azt, hogy valamely üzlet méretei bizonyos napokon ki nem elégítőnek bizonyulnak, míg máskor a közönség az üzletet alig veszi igénybe. A tulságos nagy *áruraktárak csökkentése* is számottevő költségmegtakarítással járna. Hirsch a legnagyobb súlyt a legapróbb részletekre is kiterjedő *számszerű nyilvántartásra* helyezi, mert csak az üzemi gazdálkodásban részes összes tényezők pontos megismerésétől és az ilyen alapon való üzemvezetéstől remélhető, hogy a még kétségtelenül fennálló veszteségforrásokat sikerül felderíteni, ami által jelentékeny nemzet- és világ gazdasági megtakarítások volnának elérhetők.

Brandt professzor referátumában tulnyomórészt a kereskedelem bruttóhasznának mezőgazdasági termékeknél való alakulásával foglalkozott. Még ha a kereskedelem jelenlegi szervezetében semmi változtatás sem történnék, a kereskedelem fokozódó *mechanizálódása* útján az üzleti költségek legjelentősebb tételében, ugymint a fizetéseken és munkabérekben bizonyos megtakarításokat lehetne elérni. Brandt több figyelemre méltó javaslatot terjesztett elő, amelyek a szállításnál a hely jobb kihasználására, továbbá a romlás folytán beálló veszteségek kiküszöbölésére irányulnak, mely utóbbiak különösen a mezőgazdasági cikkeknel játszanak jelentős szerepet. A továbbiakban vizsgálta az *üzleti költségek csökkentésének lehetőségeit* abban az esetben, ha szervezeti ujitások kerülnének bevezetésre. Megemlékezett itt az árunak a termelőtől a fogyasztóhoz postacsomagban való közvetlen eljuttatásáról, továbbá arról a többfelé elterjedt szokásról, hogy a gazda termékeit maga viszi a piacra, vagy pedig saját üzletben árulja. Foglalkozott azokkal a módszerekkel, amelyek a kereskedelem tevékenységét ugyan nem kapcsolnák ki, a közvetítő cég vagy a szövetkezet azonban csak mint a gazda bizományosa szerepelne, aki termékeit fix költségtétel felszámítása mellett eladja. E rendszer elterjedésének előfeltétele természetesen a mezőgazdasági cikkek fokozódó *standardizálódása*. Mindamellet Brandt kiemelte, hogy a kereskedelem bruttóhasznának kétségtelenül fennálló csökkentési lehetőségeit nem szabad tulbecsülni, annál kevésbé, mert másfelől bizonyos tényezők ennek *emelése* irányában hatnak. Elegendő itt a vevőknek a csomagolás tekintetében támasztott fokozott igényeire, továbbá arra utalni, hogy az áru raktározásában a kereskedelem mind nagyobb részt vesz. Azt a kívánságot, amely mindinkább az árunak házhoz való szállí-

tására irányul és ezenkívül a mezőgazdaságban is egyre fokozódó reklámköltségeket szintén nem szabad figyelmen kívül hagyni. Brandt végül hangsúlyozza, hogy a gazdasági életbe való erőszakos beavatkozásokról semmiféle kedvező hatást nem lehet várni, hanem csak az *erők szabad játéka* és a termelés és kereskedelem tudományos alapon való intenzív együttműködése az, amittől a felesleges költségtételek kiküszöbölését lehet remélni.

A csaknem osztatlan helyeslés, amellyel a számos kiváló, a vitában résztvevő szónok a két előadó kijelentéseit és javaslatait fogadta, legjobb bizonyossága annak, hogy ezek mily találóan jellemezték a tényállást és mennyire célszerűek az általuk ajánlott megoldási módok. Nem lehet csodálkozni azon, hogy több oldalról aggály merült fel Hirsch professzor azon javaslatára ellen, amely a fizetési időpontok szétosztására irányult, valamint el kell ismernünk azt is, hogy — a tulságos nagy raktárak csökkentésének szükségessége mellett — a kereskedelem sohasem fogja magát a raktározás feladata alól teljesen kivonni tudni. A lényegét illetőleg azonban teljes egyetértés uralkodott arra nézve, hogy — amint Demuth elnök zárószavában találóan megjegyezte — a detailárak alakulását illetőleg a kereskedelem meg nem érdemelten áll a vádlott szerepében, egy technikai és gazdasági értelemben vett *üzemgazdasági reform* szükségessége azonban kétségtelenül fennáll.

A függelékben közzétett bőséges tartalmu táblázatok, amelyek az üzleti költségek nagyságáról — részben a Forschungsstelle für den Handel felvételein alapuló — különböző összeállításokat foglalnak magukban, lényegesen fokozzák ennek az amugy is értékes műnek elméleti és gyakorlati jelentőségét. *Óvári Papp Zoltán.*

La Crise Agricole. Série de Publications de la Société des Nations, II. Questions économiques et financières. 1931. II. B. 12. 334 oldal.

A Népszövetség gazdasági bizottsága a római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet kiküldött bizottságával karöltve dolgozta fel és tette közzé 24 állam (köztük Magyarország) mezőgazdasági szakértőinek országuk mezőgazdasági helyzetéről szóló jelentését. E jelentések külön-külön csak a részletek szempontjából számíthatnak érdeklődésre. Sokkal fontosabb a munkának az a része, amelyben a Népszövetség gazdasági bizottsága, részint e jelentések, részint a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet statisztikái alapján, a jelenlegi agrárválságnak összefoglaló képét adni és okait megállapítani igyekszik. A műnek ez a része külön fejezetekben foglalkozik a krízis általános jellegével, okaival, a fontosabb mezőgazdasági termények piaci helyzetével s végül azokkal az intézkedésekkel, amelyek a bizottság szerint alkalmasak a krízis megszüntetésére vagy legalább is enyhítésére.

A válság legáltalánosabb megnyilvánulási módja: a mezőgazdasági termények alacsony ára. Az „alacsony ár” azonban igen viszonylagos fogalom és így helyesen jár el a bizottság, midőn továbbmenve a válság jellegét abban jelöli meg, hogy a mezőgazdasági termények ára alacsony az iparcikkek árához viszonyítva, vagyis, hogy a mezőgazdaság által fizetendő szolgálatok és dolgok ára és az eladott termények ára között a normális viszonyok között fennállott egyensúly a mezőgazdaság hátrányára megbomlott. Ez az

aránytalanság már a 20-as évek közepén is érezte hatását, de amíg 1929-ig a mezőgazdasági termények ára még a háború előtti évek árai felett állott, addig a múlt esztendőben katasztrófális zuhanással a béke árnívóra, vagy jóval az alá esett. Ha az indexet 1913-ra vonatkoztatjuk, úgy a

		Mezőgazdasági termények árindexe	Az iparcikkek árindexe
Magyarországon	1929-ben	116	121
	1930 dec.-ben	78	90
Olaszországon	1929-ben	137.6	130.5
	1930 dec.-ben	91.8	100.4
Az Egyesült Államokban ..	1929-ben	138	138.3
	1930 dec.-ben	97	112.3

Amilyen egyszerű a mezőgazdaság válságának *leírása*, olyan komplikált és a legszorgosabb kutatások ellenére ma sem megoldott feladat a krízist előidéző okok felderítése. E tekintetben a Népszövetség gazdasági bizottságának munkálata egy lépéssel sem vitte tovább a tudományt. A bizottság a fogyasztás (kereslet) oldalán bekövetkezett eltolódások mellett, főleg a tultermelés felületes babonájával kísérli meg az árváltozások magyarázatát adni, anélkül azonban, hogy a „tultermelés“ felettébb obskurus fogalmát közelebbi vizsgálat tárgyává tenné. A szó szoros értelmében a legtöbb mezőgazdasági termény tultermelésének kérdése fiziológiai probléma. Csakis a fiziológia állapíthatná meg (természetesen ennek statisztikai feltételei ma még majdnem teljesen hiányoznak) egy ember észszerű táplálkozásának alapul vételével, kalorikus számítások segítségével, hogy egy kisebb közület, vagy akár a világ egész lakossága szükségletének kielégítésére mekkora terménymennyiség elegendő. Ha valamely terményből (amely csak emberi szükségletek kielégítésére szolgál) e megállapított mennyiségnél többet termelne a világ mezőgazdasága, úgy bátran állíthatnánk, hogy tultermeléssel állunk szemben. Mindaddig azonban, amíg a szükséges mennyiségeknek ez a megállapítása lehetetlen (és igen kétséges, hogy egyáltalában lehető-e?), tultermelésről csak abban a viszonylagos értelemben s csak akkor beszélhetünk, ha valamely mezőgazdasági termény összes termelt mennyiségének (a világ lakosságának alapul vételével) egy főre eső része megnövekedik. Ez pedig a legfontosabb, az emberi élelmezés céljára szolgáló terményeknél alig bizonyítható be.

A Népszövetség gazdasági bizottsága a tultermelést a búzánál például azzal az adattal igazolja, hogy 1929-ben 1913-hoz viszonyítva 10%-kal, az 1925—30. évek átlagában pedig 18%-kal volt nagyobb a világ búzatermelése. Egy ilyen elszigetelt számadat még nem elegendő ahhoz, hogy a tultermelést bizonyítsa. A búzatermelés mennyisége mellett tekintetbe kell venni a vetőmagszükségletet, amely a bevetett területek gyarapodásával szintén nő. Figyelembe kell venni továbbá a népesség szaporodását is. E szempontok szem előtt tartásával egészen más eredményekre jutunk. A római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet adatai szerint Európa (Oroszországgal együtt) búzatermelése az 1909—13. évek átlagában 576.5 millió q, az 1923—27. esztendők átlagában pedig 521.8 millió q volt. A termelés csökkenése tehát 9.5%-ot tesz ki. Ezzel szemben azonban a behozatali többlet (a liszt 1:1.75 arányban búzára átszámítva) ugyanezen időszakban 88.3%-os emelkedést mutat (80.6 millió q-ról 151.8 millió

q-ra). Így aztán, ha a termeléshez hozzáadjuk a behozatali többletet, de levonjuk belőle a vetőmagszükségletet (1 ha-ra 1.73 q-t számítva), úgy Európa népességének a fogyasztás céljaira rendelkezésre álló buza mennyisége az 1909—13. évektől az 1923—27. évekig csupán 1.7%-kal emelkedett (554.6 millió q-ról 564.4 millió q-ra). A lakosság pedig ugyanezen idő alatt 5.6%-kal szaporodott, dott, ami annyit jelent, hogy ma 22 millió q búzával (3.9%) kevesebb áll a fogyasztás rendelkezésére, mint a háború előtt.

Az egész világ termelését és fogyasztását figyelembe véve, ha nem is állapítható meg a rendelkezésre álló buzamennyiség viszonylagos (egy főre eső) csökkenése, mégis a növekedés oly kicsiny, hogy tultermelésről itt sem lehet beszélni. Az 1909—13. évek átlagához viszonyítva a fogyasztás céljára szolgáló buzamennyiség az 1925—28. évek átlagában 15%-kal volt több. Ugyanekkor azonban a népesség 14.4%-kal szaporodott.

Az a tény, hogy Európában, mint importra szoruló kontinensen, a fejenkénti fogyasztás megcsökkent (és a buza esetében ezt a csökkenést csak erőszakoltan lehet a táplálkozás „racionalizálására” visszavezetni), míg másrészt a termelés normális (a lakosság szaporodásának megfelelő) ütemben gyarapodott, élesen rávilágít a „tultermelés” fogalma alkalmazásának helytelenségére s ehelyett ajánlatossá teszi, hogy a kereslet és kínálat egyensúlyát megbontó tényezőt tudományos szabatossággal a *fizetőképes kereslet* csökkenésében jelöljük meg.

Ami a válság megszüntetése érdekében teendő gyakorlati intézkedéseket illeti, a Népszövetség gazdasági bizottsága már a sinajai, varsói és belgrádi agrárkonferenciákon is felmerült tervet ajánlja. Eszerint az agrárexport-államoknak regionálisan szövetkezve a piacokat kell megszervezniök és egymás között megfelelően megosztaniok. E tervnek, mely lényegében preferenciális vámkérdés, nagy gyengéje, hogy megvalósulása nem annyira az export-, mint inkább az importországoktól függ. Ha az agrárállamok megtudnák is oldani a „piacfelosztás” kényes és nehéz feladatát, még mindig kérdés marad, hogy meg akarják-e, vagy egyáltalában meg tudják-e hozni azt az áldozatot, amelyet az importországok a nyújtott vámpreferenciák ellenértékéül követelnek.

Láng János.

Dr. Száhlender Éva: A magyar jóvátétel. Budapest, 1931. 30. lap.

Ez a dolgozat kivonata egy a budapesti m. kir. tudományegyetem közgazdaságtudományi karához benyújtott közgazdaságtudományi doktori értekezésnek. A kivonat a probléma nagyságához képest oly rövid, hogy alig lehet megítélni, hogy az eredeti dolgozat a kérdést milyen alapos-sággal dolgozta fel. Ez annál inkább sajnálatos, mert a dolgozat által tárgyalt probléma eddig nincs összefüggően és alaposan feldolgozva. A közreadott dolgozatot inkább csak vázlatként lehet elbírálni. Világos diszpozíciója előbb a magyar állampénzügyi helyzetet és a trianoni békeszerződés egyik-másik intézkedését tárgyalja, utóbb azután vázolja az 1924. évi az államháztartás szanálásával kapcsolatos nemzetközi egyezményt és végül az 1930. évi párisi egyezményt. A dolgozat csupán a történeti fejlődést tárja elénk, a rövidség következtében azonban hézagosan. Az 1930. évi párisi egyezmény sarkalatos pontját képező optánsprobléma előzményeit például nem érinti, stb. A messzemenőbb össze-

függésekről sem kapunk képet, pedig azoknak leírása ugyancsak igen hasznos volna. Egy közgazdaságtudományi disszertációnak nemely elméleti kérdést is érinteni kellene. Így elsősorban a transzfer probléma taglalására nyílt volna kedvező alkalom akkor, amikor szerző egy odavetett mondattal azt állapítja meg, hogy a világgazdasági krízis lényeges okát a német jóvátétel óriási terheiben látja. Mindenesetre bátor szó szerző részéről annak hangsúlyozása, hogy a magyar jóvátétel rendezése előnyösen sikerült, hogy a magyar jóvátétel összege az államháztartás és a nemzeti jövedelem szempontjából egyaránt csekély s hogy a magyar közgazdaság súlyos helyzetének oka nem a jóvátételi kötelezettség, hanem a világgazdasági válság.

Aktuális közgazdasági problémákról irtakat akár csak néhány heti távlatból olvasni és megítélni a bírálót könnyű helyzetbe hozza. mert az időközbeni események alakulását felhasználhatja már. Ezért nem hibáztatható különösebben, hogy szerző a szanálás pénzügyi eredményeit igen kedvezően ítéli meg s a pengőről is még úgy ír, mint Európa egyik legjobb valutájáról.

Varga István.

Raith Tivadar és Winternitz Károly: „A mechanizált irodatechnika“. I. kötet: „Az írás mechanizálása“. Budapest. Stádium r. t., 1931, 220 old.

A megjelent munka első kiadványa annak a könyvsorozatnak, amelyben a szerzők az irodai munka természetével és jelentőségével, főként a modern irodai munkateljesítmények gazdasági előfeltételeivel kívánják az olvasót megismertetni. A szerzőktől megkezdett ezen könyvsorozatnak helyes sorrend szerint meg kellett volna előznie *Raith Tivadar* régebben megjelent „Az irodaüzem racionalizálása“ című munkáját, mert hiszen az irodai munka és pedig az írás, számolás, könyvelés mechanizálásának s a hozzá szükséges technikai berendezéseknek részletesebb ismerete nélkül, sem az adminisztratív munka helyes megszervezésének, sem pedig racionalizálásának jelentőségéről tökéletes áttekintést nem nyerhetünk. A szerzők azonban nem mulasztják el az egyes részletkérdések tárgyalásánál az ezzel kapcsolatos fontosabb kérdésekre rámutatni. A jelen munka első részében az írásmechanizálás technikai berendezésének leírását találjuk meg, nagy alapossággal, a történelmi fejlődés figyelembevételével, ami a bemutatott anyaghoz áttekinthető vázat ad. Második részében a szerzők az irodaüzem emberanyaga által nyújtott teljesítmények leggazdaságosabb alakulásának feltételeit teszik vizsgálat tárgyává. A személyzet megválasztási módjával kapcsolatos tudnivalók igen tanulságosak. Nemcsak a képességi vizsgálatok megfelelő beállítására, de főként a személyzet helyes elvek szerinti kinevelésére vonatkozó utmutatások hasznosak és azok mellőzése az üzemi teljesítmények gazdaságosságát veszélyezteti.

Ma, amidőn a forgalmi gazdaság bármely üzemágának nélkülözhetetlen részét teszik az adminisztrációs irodaüzemek s amidőn a racionalizálás föltétlen szükségességének gazdasági időszakát éljük, a szerzők által közrebocsátott munka nemcsak az üzemvezetőknek, hanem minden intelligens alkalmazottnak hasznos és tanulságos olvasmányul szolgálhat.

Andreich Jenő.

Folyóiratok szemléje.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

Bd. 134. H. 3. März 1931.

Josephy, Berthold: Der Sinn des Preisabbaus. Szegény országnak nem szabad munkáját nagyon drágán adnia, mert különben nem tud annyi jószágot eladni a világpiacon, amennyit el kell adnia, hogy fizetési kötelezettségeinek eleget tudjon tenni. Az ilyen országok árnívója tehát függ gazdag országokétól s mindig azoké alatt kell maradnia. De nemcsak kivitele érdekében kell olcsóbbnak lennie, hanem azért is, hogy megkapja az egész gazdasági erejének üzembentartásához szükséges tőkét. Ez a kényszerűség nyilvánvalóan adózási kényszer a gazdag népek javára, ez utóbbiak árnyereséget élveznek, amikor a szegényebbek munkáját igénybeveszik. Ezen az alapon tehát az árcsökkenítő politikának akkor van értelme, ha azon a belátáson alapszik, hogy a fennálló árnívó nem felel meg az ország gazdaságának s azt jelenti, hogy az ország kész magára venni azt a terhet, amit szegénysége reá ró. — *Schröder dr., Freiburg i. Br.: Konjunkturtheorie, Arbeitslosigkeit und wirtschaftliche Entwicklung.* — *Flaskämper, Paul: Die Statistik im Hochschulunterricht.* Szerző a statisztika célszerű tanításának követelményeit igyekszik megállapítani, anélkül, hogy emellett a konkrét állapotokra, a jelen helyzetre figyelemmel lenne. Kiindulópontja, hogy a főiskolai oktatás első célja a praktikus pályákra való előkészítés, nem pedig a tudósképzés. — *Müller, Johannes: Die wirtschaftliche und sociale Gesetzgebung des deutschen Reiches.* (1930 okt. 1-től dec. 31-ig.) — *Morgenroth, W.: Stadt und Land. Untersuchungen des Reichsenquêteausschusses über das Wirtschaftsleben der deutschen Grossstädte in seinen Beziehungen zur allgemeinen Volkswirtschaft und über das Wirtschaftsleben der deutschen Landkreise, Mittel- und Kleinstädte, sowie der Landgemeinden.* — *Michalke, Ottó: Entwicklung der deutschen Arbeitsmarktorganisation.* A történeti fejlődés vázolása után a mai német szervezetet ismerteti, elsősorban a Reichsanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung szervezetét és a provinciális és lokális intézményekhez való viszonyát.

Bd. 134. Heft 4. April, 1931.

**Festgabe für Ludwig Elster zur Vollendung seines 75. Lebensjahres
(26. März 1931).**

Albrecht, Gerhard, Jena: Die Bedeutung der Wirtschaftsganzheit für den Wirtschaftsprozess. A gazdasági élet nemcsak az egyéni teltekben, illetve az ezek mögött álló lelki folyamatokban valóság, a közgazdaságnak megvannak a maga sajátos megnyilvánulásai; egy térbelileg és politikailag körülhatárolt gazdaságtársadalom gazdálkodásának egésze nem csupán mint részjelenségeinek összessége létezik, hanem maga is önálló egység, élő valóság. Ez a megállapítás nem akar metafizikai világszemlélet eredménye lenni, hanem egyszerűen az empirikus valóság szemléletéé. A szerző tapasztalati tényekre alapítja a gazdálkodás egészének és a gazdasági társadalom egységének általános fogalmait, amelyekből szintén empirikus úton vezeti le a gazdasági területnek, a gazdasági egész általános strukturájának és részterületeinek, a gazdasági társadalom szociális szervezeteinek, a jogrendnek a fogalmait. A gazdálkodás értelme ezek szerint: Egy összesség számára, valamennyi — az egész térbeli és szociális szervezeteiből fakadó külön feladatu és funkcióju — tagjának a gazdasági te-

rületen levő természeti erők és anyagok kihasználására irányuló összeműködésével a szükségletek kielégítését biztosítani. — *Diehl, Karl: Unternehmergewinn und Konjunkturgewinn.* Vannak nyereségek, melyek a vállalkozóknak minden személyes munka, iniciativa és rizikó nélkül az ölébe esnek rajtuk teljesen kívül álló véletlenek következtében. Kérdés, hogy szükségessé teszik-e ezek a nyereségek, hogy a vállalkozói nyereség kategóriája mellett még a „konjunkturális nyereség” külön kategóriáját is felállítsuk? *Böhm-Bawerk, Cassel és Marshall* felfogásának bírálata után a szerző saját véleményét abban összegezi, hogy erre nincs szükség, s az ilyen konjunkturális nyereség egyszerűen szerencsés véletlen alapuló nyereségnek tekinthető. A rendes konjunkturális nyereség semmi egyéb, mint vállalkozói nyereség, mert a kapitalisztikus gazdaságban a vállalkozói nyereség olyan nagy mértékben függ a konjunkturától, hogy a konjunkturamomentumot lényeges fogalmi ismertetőjének kell tekinteni. A reguláris vállalkozói nyereség és a konjunkturális nyereség tehát nem választhatók szét. Ettől a vállalkozói nyereséggel azonos konjunkturális nyereségtől azonban meg kell különböztetni a szűkebb értelemben vett, szerencsén vagy véletlen alapuló nyereséget. Ezeknek a nyereségeknek a vállalkozói nyereséghez semmi közük, nemcsak vállalkozók, hanem pl. fogyasztók vagy munkások is élvezhetnek ilyen nyereségeket, melyek tisztán véletlen jellegűek, nem gazdasági okok eredményei és ezért tulajdonképpen nem is képeznek gazdasági kategóriát. Végezetül a konjunkturális nyereségek megadóztatásának kérdését tárgyalja a szerző. — *Dietze, Constantin v.: Agrarkrisen, Konjunkturzyklen und Strukturwandlungen.* Annak dacára, hogy a gazdaságtörténet bizonyossága szerint az agrárkrízisek és a konjunkturahullámok egyáltalában nem esnek mindig össze, kettejük között összefüggések és kölcsönhatások nincsenek kizárva. Szerző a mezőgazdaság és az ipar termelésének s a kétféle lakosság fogyasztásának összefüggéseit illetőleg rendelkezésre álló statisztikai anyag alapján amellől érvel, hogy az ipar és kereskedelem s másfelől a mezőgazdaság összefonódottsága, egymástól való függősége nem olyan foku, hogy az agrárkrízisnek föltétlenül konjunkturális hanyatlást kellene előidéznie és viszont. Emellett a mezőgazdasági konjunkturajelenségek sem elég erősek ahhoz, hogy agrárkrízisre vezessenek. Ezzel szemben megállapítható, hogy a konjunktura u. n. hosszú hullámai az agrárkrízisekkel nemcsak összeesnek, hanem egyenesen azoknak visszatükröződései az általános árnívóban, azoknak következményei. — *Elster, Alexander: Recht und Technik des wissenschaftlichen Sammelwerks.* — *Gutmann, Franz: Gut und Geld.* A pénz jószágkarakterének problémájával foglalkozik. Szerinte a pénz generális jószág, szemben az áruval, a speciális jószággal. — *Hesse Albert: Der „polnische Korridor“ im Urteil des Auslandes.* A német és a lengyel álláspont ismertetése után egyenként foglalkozik azokkal a nyugateurópai írókkal, akik e problémáról írtak. Konklúzióként megállapítja, hogy míg eleinte a korridor-kérdés tisztán politikai kérdés volt, az újabb időben a külföldi szerzők egy része már európai és gazdasági szemszögből vizsgálja a kérdést, bár politikai szempontok befolyásától nem mentesen. Ennek az irányzatnak az erősödésétől várja a szerző a józan ész felülkerekedését a kérdés megítélésénél s ezzel együtt a német álláspont diadalra jutását. — *Lütge, Friedrich: Die Grundprinzipien der Bismarckschen Sozialpolitik.* — *Morgenroth, Wilhelm: Die wirtschaftlichen Grundlagen der Grosstadt.* A városi életnek — gazdasági alapjainak megfelelően — két főfeltétele van: egyrészt, hogy meglegyen a lehetősége a városi munkaerők fenntartásának szaporodás és bevándorlás útján s hogy szükség esetén a falusi népesség rezervoirként szolgáljon a városi lakosság állandó kiegészítésére, — másrészt, hogy mindig biztosítva legyenek a szükséges munkaalkalmak a városi ipari termékeknek a városon kívüli elhelyezése és egyéb kereseti forrásoknak a

városi lakosság részére való megnyitása révén. Ez által a két feltétel által felvetett problémákkal foglalkozik a szerző: a városi lakosság népesedési kérdéseivel s jövő kilátásaival, a csökkenő szaporodású városok munkaerővel kívülről való ellátásának problémájával, a német nagyvárosok mai munkanélküliségével, a városi lakosság foglalkozások szerinti tagozódásával, a lakosok városi és kívülről eredő jövedelmeinek kérdésével, a városok áruforgalmával, exportjával és importjával, stb. — *Müller, Johannes: Allgemeine psychische Grundlagen des Geburtenrückganges und Möglichkeiten seiner Bekämpfung.* Szerző szerint a születési arány csökkenését Németországban nem lehet gazdasági okokra visszavezetni, a tényleges okok kizárólag lelkiek, melyek annyira elidegenítik a népet a gyermektől, hogy különösebb okokra nincs is szükség a születéskorlátozás előidézéséhez, elég a kívánság valamivel magasabb életnivó után. Ennek a fejlődésnek az okait szerző a kultúra, a szociális viszonyok stb. fejlődési irányában látja. Az élet mechanizálódása, az eltávolodás a természettől s a két nem egymásközi viszonyának mind szabadabbá válása csökkentik az emberekben a természetes hajlamok erejét. Még nagyobb sullyal esik itt latba a gazdasági és a szociálpolitikának erős kollektivizálódása, ami az emberek felelősségérzetének csökkentésére, a felelősségvállalástól való idegenkedésre vezet. A baj orvoslását elsősorban a felelősségérzet fokozásával lehetne elérni, — éppen ezért elvetendő a szülői biztosítás gondolata, mert az ellenkező irányban hat s amellet a természetes érzések elfojtására is alkalmas, mert a gyermeket mint egyszerű gazdasági kérdést állítja be. A szociálpolitika sok értékes vivmánya igen kedvezőtlen hatása a születések szempontjából, s ha a nemzet kellő szaporodását nagyobb súlyú célnak ismerjük el, akkor igen meggondolandó, nem kell-e a kollektív intézkedések leépítéséhez fogni. — *Pape, Ernst: Kostenreste und Wertgrößen der Betriebsanlagen während ihrer Nutzungszeit.* A fogalmak tisztázására törekszik. — *Spann, Otmar: Fluch und Segen der Wirtschaft im Urteile der verschiedenen Lehrbegriffe.* — *Stammler, Rudolf: Die Entstehung der Lebensversicherungsbank f. D. zu Gotha.* — *Surányi-Unger, Theo: Wirtschaftspolitische Verschiebungen in Lateinamerika.* Szerző az iheroamerikai kulturális törekvésekből indul ki, melyekről megállapítja, hogy hosszas ingadozás és az angolszász hatás érvényesülése után most végre a nemzeti öntudat ébredésének hatása alatt teljesen ihero-román irányban haladnak. Ezzel a nemzeti ébredéssel egyidejűleg a gazdasági fejlődés az Egyesült Államok befolyásának növekedése jegyében folyik, — még Dél-Amerikának azon államaiban is, melyek legtávolabb fekszenek az Uniótól. Az Egyesült Államok gazdasági befolyásával karöltve járt az ihero-amerikai államokban a kapitalizmus rohamos fejlődése, az Egyesült Államok kiemelték e földrészt gyarmati állapotából, melyben az európai államok a háboru előtt tartották, s gazdasági önállóságához segítették őket, viszont a háboru után a régi piacaiért versenyre kelő Európa még nagyobb lendületet adott ennek a fejlődésnek s így a délamerikai államok néhány év alatt tették meg a másutt évtizedekig, sőt századokig tartó utat: a kapitalizmus tetőfokáig. A kapitalizálódással egyidejűleg — s nem mint másutt csak ez után — erős szociálreformatórius törekvések léptek fel, melyeknek főmozgatói az európai sokkal előrehaladottabban demokratizált államokból származó bevándorlók voltak. Ezekből a nagy eltolódásokból s a velük járó erős megrázkódtatásokból több teoretikus tanulságot is von le a szerző. — *Weber, Adolf: Gewerkschaften und Kartelle als Marktverbände.* Szakszervezetek és kartellek egyformán piaci szövetezések, melyek a piaci feltételek befolyásolását célozzák. A szövetség mindkét esetben jobban képes a verseny funkcióját (melyet se a szakszervezetek, se a kartellek nem kapcsolhatnak ki) ellátni, mint az atomizált konkurrencia. Mindkét szervezet azonban kizárólag piacszerű eszközökkel dolgozhatnak csak; ha tartós sikert akarnak elérni, akkor

csak két ut áll rendelkezésükre: vagy a költségeket csökkentik, vagy a piacra dobott „árujuknak“ a mennyiségét szabályozzák. Ha nincsenek tekintettel a piaci viszonyokra és áraikat diktálni akarják, ezt csak az elhelyezhető mennyiség csökkentése mellett érhetik el. Ezt többnyire nem szokás felismerni s ezért a kartellek gazdasági jelentőségét általában tulbecsülik, a szakszervezetekét viszont alábecsülik. Mindkét szervezetnek az a főveszedelme, hogy az áralakulás elaszticitását könnyen olyan irányban befolyásolhatják, hogy ezáltal a közgazdasági haladás szenved. Ennek dacára azonban ma már sem a szakszervezetek, sem a kartellek nem nélkülözhetők, — a mai helyzetben a verseny bizonyos szervezettsége nélkülözhetetlen. — *Zahn, Friedrich: Der Binnenmarkt.* Szerző a belföldi piac fontosságát hangsúlyozza, s aztán — főleg Németország példáján — számszerűleg bemutatja, hogy belső és külföldi piac hogyan viszonylanak egymáshoz, hogy a belföldi piac tárgyi és helyi viszonylatai hogyan alakulnak és végül hogy a belföldi piac támogatása milyen irányban lenne szükséges.

D. A.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Igazgató-választmányi ülések.

Igazgató-választmányunk szeptember 17-én tartott ülést *Eber Antal* elnöklése mellett. Jelen voltak: Andor Endre, Balogh Elemér, Dános Árpád, Fekete Ignác, Kresz Károly, Neubauer Gyula, Székács Antal, K. Nagy Dénes. Az elnök megemlékezik a nehéz gazdasági helyzetről és e végből, hogy a Társaság kiadványainak az eddigi terjedelemben való megjelenése biztosítható legyen, a tagok létszámának szaporítását tartja szükségesnek. Az igazgató-választmány felhatalmazását kéri egy nagyobb arányú taggyűjtési akció megindításához. Az igazgató-választmány az elnök ilyen értelmű javaslatát elfogadja. Ezután *K. Nagy Dénes* főtitkár jelenti, hogy a Társaság kiadásában, a Közgazdasági Könyvtár XI. kötete-ként megjelent Fisher Irvingnek „A pénz illúziója“ című műve, azután az 1931/32. munkaévben tervezett előadásokról tájékoztatja az igazgató-választmányt.

Felolvasó ülések.

Szeptember 17-én *ifj. Boér Elek* tudományegyetemi magántanár, jogakadémiai tanár tartott előadást „Keynes konjunktura elmélete“ címen. A nagy érdeklődéssel kísért tanulmányt a Közgazdasági Szemle egyik legközelebbi számában közöljük.

Keynes konjunkturaelmélete.

Keynesnek a pénzről szóló nagy művében¹ a konjunkturaelmélet és -politika csak rész az egészben, de ez a rész viszont az egész alkotás betetőzése. A mű végső következtetései a credit cycles problémájában csucsosodnak ki, amely az illusztris szerző felfogása szerint a szociális jólét szempontjából döntő jelentőségű. Bizvást állíthatjuk tehát, hogy Keynes munkája nemcsak a pénzirodalom terén megy esemény-számba, hanem egyuttal *Pigou* „Industrial Fluctuations“-e mellett az angol közgazdaságtani irodalom legnevezetesebb konjunkturaelméleti és -politikai alkotása.

Ha a két hirneves közgazdász alapvető felfogását szembe-állítjuk, mindenekelőtt feltűnő, hogy Keynes a kiindulási pontokat illetőleg sokkalta teoretikusabb, mint *Pigou*. *Keynes* ugyanis előbb részletesen kiépíti az egyensúly elméletét és csak azután fog a dinamikai elmélet felállításához, holott *Pigounál* a statika beható tárgyalása hiányzik. És mégis, ha a két szerző elméletét azok végleges, teljesen kiépített formájában vetjük egybe, sok hasonlóságot tapasztalunk módszertani felfogásukban is. *Pigou* még a ciklikus kifejezést is gondosan kerüli és a kilengések bizonytalanabb fogalmát használja, ezzel is kifejezésre akarván juttatni, hogy milyen szabálytalanak és lazának tartja a gazdasági élet felfelé törő és hanyatló mozgalmainak váltakozását. Ezzel szemben *Keynes* hitelciklusokról beszél ugyan, viszont határozottan leszögezi, hogy nem szabad tulbecsülni e jelenségek ciklikus természetét². Tehát ő is csatlakozik ahhoz az immár communis opinionak tekinthető felfogáshoz, hogy a körforgás nagymértékben szabálytalan. Ez elméletileg kétségtelenül némi lemondást jelent és ezt a rezignációt még megtetézi Keynes, amidőn nyomban hozzáfűzi, hogy a hitelciklusnak számtalan típusa van.

A konjunktura típusainak nagyfoku variabilitása termé-

¹ A Treatise on Money, London, 1930, Volume I. The pure Theory of Money, Volume II. The applied Theory of Money. A következőkben, kötet és lapszám szerint idézzük.

² I. 278.

szetszerűleg szoros kapcsolatban áll a többes és egyes okozatiság kérdésével. Miként az elméleti kutatás legtöbb ágában, akként a konjunkturaelmélet terén is még számos teoretikusban él a vágy a monisztikus megoldás után. Kétségtelen, hogy ez a megoldás, mint az elvonatkoztatás legmagasabb foka, leginkább kielégítheti a kutató elmét. De az is bizonyos, hogy a konjunkturaelmélet terén a fejlődés részben öntudatosan, részben öntudatlanul az okozati pluralitás irányában halad. *Pigou* munkája az öntudatos többes okozatiság hírébe áll. Látni fogjuk azonban, hogy ez nem felel meg egészen a tényeknek. Egyébként műve azon részei, ahol az egyes tényezők viszonylagos jelentőségét kutatja, bizonyítják a legjobban, hogy mennyire nehéz tisztázni ezt az aránylagos jelentőséget. Végeredményben ő is csak egy többé-kevésbé jól értesült guess-worknak³ tekinti e kísérletet. A beszámítás problémája sajnos, az elméleti közgazdaságtannak ezen a terén sem oldható meg számszerűleg. Ez pedig elméletileg is a legnagyobb fontossággal bír, mert azt jelenti, hogy többirányú okozatiság (funkcionális összefüggés) esetén, ahol az elsődleges okozatiság elve nem nyerhet alkalmazást, a főök megállapítása mindig nagymértékben bizonytalan.

Már most *Pigounak* és *Keynesnek* is meg van a maga főoka. Előbbinél a pszichológiai, utóbbinál a hiteleméleti tényező tölti be ezt a szerepet. *Pigounak* az az elnevezése: „Industrial Fluctuations“, amelyet a konjunktura helyébe állított, okozatilag szintelen. Ő az iparral nem az okot, hanem csak annak hatóterületét jelöli ki és közbevetőleg megjegyezve, ez a terület olyan széleskörű, hogy felöleli az egész gazdasági életet. Hiszen ő ipari kilengések alatt a társadalom produktív, vagy jövedelemszerző hatalmát érti, ami viszont a földtől, a népességtől, a tőkefelszereléstől és szervezettől függ⁴.

Keynes viszont már magában a hitelciklus elnevezésben is kiemeli azt az elemet, amelyet okozatilag a legfontosabbnak tart. Önként értetődik, hogy a főoknak az elnevezésben való feltüntetése, vagy fel nem tüntetése önmagában véve csak külsőség, de a szóbanforgó esetben mégis csak jellegzetes. *Pigou* — bár talán öntudatlanul — nem hiába huzódozott attól, hogy nevén nevezze meg a gyermeket. Gondoljuk csak meg, hogy milyen hatást váltana ki bennünk a „psychological fluctuations“ elnevezés. Hamarjában azt sem tudnók, hogy a társadalmi élet mely terén előforduló ingadozásokról van szó. Sőt még a „gazdasági pszichológiai kilengések“ kifejezés is teljes bizonytalanságban hagyna afelől, hogy voltaképpen a

³ A. C. *Pigou*, *Industrial Fluctuations*, 2. ed. London, 1929. p. 207. köv.

⁴ A. C. *Pigou*, id. műve 7 s köv. old.

gazdasági ingadozásoknak számos faja közül melyikről is van szó. Igaz ugyan, hogy a lélektani tényezőt a dinamikából kikapcsolni nem lehet. Azt csak a szoros értelemben vett kvantitativ-statikai felfogás esetén rekeszthetjük ki, amelynek non plus ultrája *Schumpeter* statikája. Hanem azért a lélektani tényezővel is úgy vagyunk, mint az idővel. Mindenütt jelen van, de tulságosan szintelen ahhoz, semhogy önmagában véve kielégítő magyarázatot adhatna. De *Pigou* a többes okozatiság elvével és ezzel saját magával is ellentmondásba keveredve, nyomatékosan hangsúlyozza műve egyik helyén, hogy: „az üzletemberek várakozása, nem pedig más tényezők, az ipari kilengések közvetlen és egyenes okai vagy előzményei”.⁵ A pszichológiai tényező primár okozatiságának ezen büszke leszögezésével azonban sehogy sem tudjuk összeegyeztetni *Pigou* azon másik megállapítását, hogyha mindennemű tévedést kikapcsolnánk, — mert hiszen a lélektani faktor végső fokon tévedést jelent a dinamikában, — akkor az ipari kilengések mintegy a felénnyire csökkennének.⁶ Kézenfekvő ugyanis az az ellenvetés, hogy a kilengések további 50%-ára mi nyújt magyarázatot? Az elsődleges okozatiság problémájában rejlik minden monisztikus megoldásnak legfőbb nehézsége és a magunk részéről is csatlakozunk ahhoz a felfogáshoz, hogy a konjunktura oly bonyolult funkcionális összefüggések láncolata, hogy az ezen az alapon meg nem oldható. Jellemző különben, hogy *Pigounál* a gyakorlati részben, amelyben az ipari kilengések remédiumait kutatja, egyetlen egy fejezet sem foglalkozik a közvetlen lélektani orvosszerekkel. Tehát szerinte is csak a tárgyi orvosszerek hathatnak pszichologice.

Az elsődleges okozatiság kérdésében *Keynes* helyesebben jár el, mert a konjunktura okaira nézve kifejezetten a viszonylagos jelentőség, vagy — a főokot tartva szem előtt — immár bevett konjunkturaelméleti kifejezéssel élve, a *conditio sine qua non* szerényebb, de egyedül lehetséges álláspontjára helyezkedik. A trendet azonban a konjunkturától még az elsődleges okozatiság alapján próbálja különválasztani, de nézetünk szerint sikertelenül.

Ami már most *Keynes* főokát, a bankrendszer bűnösségét illeti, ezenkívül konjunkturaelméletének számos alkat-eleme közül különösen nagy szerepet játszanak *Schumpeter* zseniális vállalkozója és a fogyasztáshiányelméleti vonatkozások. De legalább az alkalmazott részben a főok, mondhatni, kizárólagosan érvényesül, mert a pénz- és hitelpolitika objektív voltánál fogva gyakorlatilag óriási és közvetlen jelentő-

⁵ A. C. *Pigou*, id. műve 34. old.

⁶ A. C. *Pigou*, id. műve 220. old.

ségü, holott a pszichologia szubjektív tényezője practice csak közvetve befolyásolható.

Ezzel befejeztük *Keynes* és *Pigou* alapvető konjunkturaelméleti szempontjainak egybevetését. Ez a rövid párhuzam is meggyőzhetett bennünket arról, hogy a két mű minden eltérés dacára is számos tekintetben megegyezik a fő methodologiai kérdésekben. Hiszen de facto mind a kettő a viszonylagos jelentőség álláspontjára helyezkedik. Mind a kettő hangsúlyozza, hogy a körforgás laza ritmusokban megy végbe és ezáltal elméletük bizonyos realisztikus színezetét nyer, amely jellegzetes az egész konjunkturaelmélet jelenlegi állására.

Ezekután vizsgáljuk közelebbről *Keynes* elméletét. Ő a konjunkturamozgalmakat végső fokon a beruházások egyensúlya megbontásának (investment disturbances) tekinti⁷. Ezek a befektetési zavarok pedig szerinte még az esetben is „megközelítően változatlan“ árszint körüli ingadozást jelentenek, ha ezek az eltolódások a beruházások terén quasi állandó természetűek. A beruházási egyensúlyt megzavaró okok ugyanis egyenlő és ellenkező irányú reakciót (equal and opposite reactions) szülnek. Ez a mechanisztikus felfogás eszményien megfelel a tiszta konjunkturaelmélet követelményeinek és *Keynes* azt mindvégig igyekszik fenntartani. E felfogás szerint a konjunktura árapályának lezajlása után a gazdasági élet a korábbi egyensúlyi állapothoz térne vissza. Ebből az következnék, hogy a fellendülés és a pangás hatásai teljesen kompenzálják egymást. És valóban *Keynes* a konjunkturamozgalmak jelentőségét a gazdasági haladás és a vagyonosodás szempontjából nem ismeri el, hanem befolyásukat kizárólag a szociális jólét (welfare) területére korlátozza. A gazdasági haladás hordozója szerinte egyedül a hosszantartó (trend) fellendülés⁸.

Keynes a mozgó egyensúly fogalmával operál és azt a felfogást vallja, hogy a meglévő árszintnek egy új egyensúlyi árszintre való eltolódását csak az állandó jellegű monetáris változások okozhatják. Minthogy pedig ezen változásokra vezeti vissza a szekuláris irányzat alakulását, végeredményben arra az álláspontra helyezkedik, hogy a mozgó egyensúly kizárólag trendjelenség. „A megközelítően változatlan árszint körüli“ kitétel, mely a konjunktura meghatározásánál szerepel, eszerint azt jelenti, hogy az évszázados egyensúlyi helyzet csak fokozatosan változik és ezen egyensúlyi helyzet körül folynak le a konjunkturamozgalmak; ezek a mozgalmak azonban az egyensúlyi szintre semminemű állandó befolyást nem gyakorolnak.

E helyen vizsgáljuk egy kissé azt a szembeszökő hason-

⁷ I. 276. köv.

⁸ I. 294 és II. 299.

latosságot, amely *Keynes* és *Cassel* felfogása között mutatkozik. Jól ismeretes, hogy *Cassel* az irányvonalat az aranytermeléssel, a konjunkturamozgalmakat pedig a bankfizetési eszközök mennyiségi eltolódásaival hozza összefüggésbe. *Keynes* is mindkét jelenséget monetárisnak tartja, de azért mégis sokkalta kevésbé áll az egyoldalú monetáris elmélet alapján. Igaz ugyan, hogy a konjunkturamozgalmakban a bankpolitikának döntő szerepet juttat, de az egyensúly megbontását nem monetáris okoknak tulajdonítja és hasonlóképpen kétélyek merülhetnek fel a *Keynes*-féle irányvonal valódi monetáris jellege iránt. Ő csak egy helyen⁹ és ott is csak némi fenn-tartással utal az aranytermelés okozati jelentőségére, amidőn megállapítja, hogy hosszú időszakot tartva szemelött, az aranytermelés „valószínűleg” sokkal nagyobb befolyást gyakorol az évszázados irányzatra, mint a konjunkturára. Lássuk azonban az irányvonallról szóló meghatározást, amelyet fontossága miatt e helyen idézünk:

„Számolnunk kell továbbá az egyensúlyi árszínvonalnak, vagyis a hatályossági keresetnek (level of efficiency earnings) hosszantartó mozgalmával, amelyeket a monetáris tényezők mennyiségében — a termeléshez viszonyítva — beálló állandó változások idéznek fel.”¹⁰

Tehát itt is a monetáris tényezőkön van a hangsúly, de már a termelés viszonylagos jelentőségéről sem feledkezik meg. Más helyen pedig a kétirányú okozatiság tipikus álláspontjára helyezkedve, leszögezi, hogy az eredetileg monetáris tényezők által életrekelte zavarok rövidesen a beruházásokra is kihatnak és fordítva, valószínű az is, hogy a beruházások egyensúlyának megbontása a monetáris tényezőket is némileg befolyásolja¹¹. De az okok viszonylagos jelentőségének mérlegelése alapján nyomban hozzáteszi, hogy nagyjában és egészében az irányvonalra nézve mégiscsak a kínálat, a hitelciklusra nézve pedig a kereslet a döntő. Minthogy pedig a kínálat mögött a termelés áll, nem lenne könnyű feladat eldönteni, hogy *Keynes* évszázados irányzata monetáris-e avagy nem.

Amint fenti idézetből kitűnik, *Keynes* az egyensúly fogalmát vagylagosan az árszínvonal egyensúlyának és a hatályossági kereset (efficiency earnings) egyensúlyának értelmében használja. Tisztáznunk kell tehát, hogy *Keynes* mit is ért egyensúly alatt? Az egyensúly problémája pedig *Keynes*-nek a pénzértékre nézve felállított, u. n. alapvető egyenleteihez vezet el. Szerinte a pénzérték mérésére szolgáló korábbi mennyiségi egyenletek Currency Standard-ok¹² (Fox-

⁹ II. 299.

¹⁰ II. 302.

¹¹ I. 277.

¹² I. 78.

well) voltak. Ezek a valutaindexek két alfajra oszlanak és pedig a *Fisher*-féle készfizetési indexre és Cambridgei iskola bankkövetelési indexére. *Keynes* ezeket az indexeket elveti, sőt feladja a saját real balances indexét is, amelyet a pénz-reformról írott művében állított fel és amely a Cambridge-i indexhez áll legközelebb. Ennek helyébe fogyasztási indexet állít, azzal az indokolással, hogy elvégre is az emberi erő-kifejtés és fogyasztás minden gazdasági tranzakció végső forrása. *Keynes* tehát a fogyasztási indexxel (P) méri a pénz vásárló erejét. (Természetszerűleg $1/P$ a pénz vásárlóereje.) Ezen index megszerkesztésénél abból indul ki, hogy a társadalom keresetének (earnings) vagy pénzjövedelmének (income) körforgását két fázisra bontja. Az elsőhöz a fogyasztási javak és befektetési javak termelőinek jövedelmeit, a másodikhoz pedig a fogyasztási célokra kiadott, valamint a megtakarított összegeket sorolja. Ha a körforgás két fázisa számszerűleg egyenlő, akkor a fogyasztási javak árai egyensúlyban vannak e javak termelési költségeivel. Másszóval, ha a total output¹³, termelési költségekben mérve, ugyanolyan arányban oszlik meg a fogyasztási és a befektetési javak között, mint a kiadások a folyó fogyasztás és a megtakarítások között, akkor a fogyasztási javak ára azok termelési költségeivel egyensúlyban van¹⁴.

Már most E jelenti a társadalom egész pénzjövedelmét egy időegység alatt. O (total output) fogalma már ismeretes, de még elemzésre szorul. *Keynes* ugyananis olyként választja meg a javak egységeit, hogy minden mennyiségi egységnek ugyanaz a termelési költsége. Továbbá felállítja azt a tételt, hogy $O = R + C$. E tétel tisztázása végett tudnunk kell, hogy *Keynes* a társadalmi termelést két részre osztja, egyfelől az élvezeti javak termelésére (liquid or available output), másfelől pedig a nemélvezeti javak termelésére (non available output)¹⁵. A folyó fogyasztás nagysága azonban nemcsak az élvezeti javak termelésétől, hanem az élvezeti javak készleteitől (hoards) is függ. A fogyasztás meghaladja az élvezeti javak produkciójának mennyiségét, ha ezen készletekből is merít, ellenben azon alul marad, ha az élvezeti javak folyó termelésének egy részét ezen készletek gyarapítására fordítja. A folyó befektetés (investment) viszont egyenlő a nem élvezeti javak termelésével, hozzáadva az élvezeti javak készletének növekedését, vagy levonva belőle ezen készletek csökkenését. Az investíciós javak termelésének mennyisége tehát attól függ, hogy egyfelől a nem élvezeti javakból mennyit termel a társadalom és másfelől mennyivel szaporodik az élvez-

¹³ A total output jelenti a társadalom egy termelési időszak alatt előállított javait és ez alatt teljesített szolgálatait. L. I. 127.

¹⁴ I. 134.

¹⁵ I. 127.

zeti javak készlete. R és C most már nem esik egybe az élvezeti termelés fogalmával. R ugyanis a valamely időszak alatt a piacon megvásárolt liquid fogyasztási javakat és szolgáltatókat öleli fel, tehát az élvezeti javak új készletei nem R -hez tartoznak, hanem az új befektetéseket (C) növelik. Utóbbi értelemben mondja *Keynes*, hogy a befektetési ráta a társadalomnak nettó tőkezesaporulatát, a befektetés értéke pedig e szaporulat értékét jelenti.

Világos már most, hogy egyensúlyi helyzetben a fogyasztási javak árainak összege egyenlő a társadalom pénzjövedelmének (E) és a megtakarítások (S) különbözetével, azaz

$$P \times R = E - S.$$

Ezenkívül statikai helyzetben a társadalom pénzjövedelme egyenlő a termelési költségekkel, vagyis $E = O = R + C$. Továbbá a társadalom pénzjövedelmének és az új befektetések termelési költségeinek (I) különbözete, $E - I'$, megfelel az élvezeti javak költségeinek.

Keynes ezekután leszögezi, hogy a statikai helyzetben a fogyasztási javakra fordított kiadások egyenlők a jövedelem és a megtakarítások közötti különbözettel, ezért

$$\begin{aligned} P \times R &= E - S = \frac{E}{O} \times (R + C) - S = \\ &= \frac{E}{O} \times R + I' - S; \end{aligned}$$

ennek alapján pedig eljut első alapvető egyenletéhez:

$$P = \frac{E}{O} + \frac{I' - S}{R} \quad 15/a$$

^{15/a} *Keynes* fenti levezetéséhez közvetlenül nem fűz magyarázatot, mert az egyszerű matematikai átalakításokból áll, amelyek statikai feltevései alapján önként értetődnek. Mégis, azok kedvéért, akik ellenszenvvel viseltetnek a puszta matematikai formulák iránt, a következő magyarázatot adjuk.

Ha fentiek alapján $O = R + C$ akkor $\frac{R+C}{O} = 1$; a $P \times R = E - S$ egyenlet jobboldala tehát átírható olyként, hogy

$$E - S = \frac{E}{O} \times (R + C) - S \text{ el.}$$

Továbbá az említett statikai feltevések alapján $E = R + C$, tehát az investíciók termelési költségeit megkapjuk, ha a társadalom pénzjövedelméből kihasítjuk azt a részt, amely az új investícióknak az egész termeléshez viszonyított jelentőségének megfelel, vagyis $E \times \frac{C}{O} = I'$; ebből pedig az következik, hogy $C = \frac{I' \times O}{E}$.

Ha C -nek ezt az értékét a kiindulási pontul választott egyenletbe behelyettesítjük, akkor a következő képletet nyerjük:

$$P \times R = \frac{E}{O} \times \frac{R \times I' \times O}{E} - S,$$

Az egyenlet jobboldala tehát két részből áll: az első, E/O jelenti a termelési hozadék egy egységére eső jövedelemrészt. *Keynes* ezt nevezi a hatályossági kereset koeficiensének (rate of efficiency earnings). Megjegyzendő, hogy *Keynes* earnings alatt nemcsak a munkán alapuló jövedelmet érti, hanem azt az income-al szinonim értelemben használja. Nála t. i. az income jelenti: 1. a társadalom pénzjövedelmét, 2. a termelési tényezők keresetét (earnings) és 3. a termelési költségeket. Az earnings fogalma tehát a fundált jövedelmet, pl. a tőkekamatot is felöleli.¹⁶

Keynes azután a hatályossági kereset koeficiensét $\frac{E}{O}$ helyett W^1 -el jelzi és így nyeri II. számú alapvető egyenletét:

$$P = W^1 + \frac{I^1 - S}{R}$$

W^1 , az egyenlet első tagja, nemcsak a termelési hozadék egy egységére eső jövedelemrészt, hanem a termelési költségeket is képviseli, mert egyensúlyi helyzetben a jövedelmek és termelési költségek egyenlők.

Az egyenlet második tagja pedig: $\frac{I^1 - S}{R}$

A pénz vásárlóereje stabilitásának tehát két feltétele van és pedig 1.) hogy a hatályossági keresetek, illetve a termelési költségek változatlanok maradjanak és 2.) hogy az investíciók költségei egyenlők legyenek a megtakarítások összegével.

Ha végignézzük *Keynes* tíz alapvető egyenletét, amelyek közül csak a legfontosabbakat emeljük ki, feltűnő, hogy a monetáris tényezők, u. m. a pénz mennyisége és forgási sebessége — bár tudjuk, hogy utóbbi monetáris jellege is mennyire vitatott — azokban egyáltalában nem szerepelnek. Ezek a tényezők csak ott lebegnek láthatatlanul az egyenletek többi tagjai, a hatályossági kereset koeficiense, a beruházások stb. mögött.¹⁷

(A 15/a jegyzet folytatása.)

$$\frac{E}{O} \times \frac{R \times I^1 \times O}{E} - S \text{ pedig átalakítható a következőképen:}$$

$\frac{E}{O} \times R + \frac{E}{O} \times \frac{I^1 \times O}{E} - S$, amiből azután egyszerűsítés útján adódik az egyenlet jobboldalának fenti formája:

$$\frac{E}{O} \times R + I^1 - S.$$

$P \times R = \frac{E}{O} \times R + I^1 - S$ képletből pedig immár levezethető *Keynes* I. számú egyenlete:

$$P = \frac{E}{O} + \frac{I^1 - S}{R}.$$

¹⁶ I. 123.

¹⁷ *Keynes* a monetáris tényezőket egyenletébe csak később vezeti be és ezen az alapon a *Fisher*ével rokon képlethez jut el, amely szerint $P \times O = M^1 \times V^1$, vagyis a fogyasztási javak árszínvonalának (P) és a termelés mennyiségének (O) szorzata egyenlő a jövedelmi betétek (M^1) és ezek forgási sebességének (V^1) szorzatával. L. I. 150.

És ennek meg van a maga magyarázata. A monetáris tényezők ugyanis azért húzódnak meg a háttérben, mert *Keynes* az alapvető egyenleteket a konjunktúrára és ezzel a beruházási tényezők testére szabta.

Az alapvető egyenletek választ adtak arra a kérdésre, hogy *Keynes* egyensúly alatt mit ért. Ennek alapján immár rátehetünk arra, hogy az egyensúly fogalmával mennyiben áll összhangban azon tétele, amely szerint az egyik egyensúlyi helyzetről a másikra való átmenet az irányvonaltól függ, ellenben a konjunkturamozgalmakkal kapcsolatban nem áll.

Keynes a korábbi mennyiségi egyenletek szerzőinek azt a szemrehányást teszi, hogy csak számszerű identitásokat fejeznek ki különböző monetáris tényezők egybekapcsolása által. Ezzel szemben saját mennyiségi egyenletét dinamikaivá akarja kiépíteni. Erre a célra egyenletét közvetve feltétlenül alkalmasabbá is teszi, amidőn azt számos szempontból és részletesen tagozza. De elvileg különbséget jelent-e ez Fisher azon eljárásával szemben, hogy a matematikai formulákon kívül elemzi részletesen azt a számos tényezőt, amely az egyenlet egyes tagjai mögött áll? A magunk részéről csatlakozunk ahhoz a felfogáshoz,¹⁸ hogy a matematikai egyenletek önmagukban véve okozatilag színtelenek, csak kölcsönös összefüggést fejezhetnek ki. Ezen a tényen az egyenlet messzemenő tagozása sem változtathat. Okozati összefüggést az egyenletbe csak az elméleti kutatás vihet bele. *Keynes* egyébként a továbbiakban lényegileg ugyancsak erre az álláspontra helyezkedik, amidőn megállapítja, hogy „egyedüli céljuk anyagunk oly elemzése és rendezése, hogy ennek alapján az okokat és hatásokat tisztázhassuk az esetben, ha a külvilágban létező tényezők bevonásával életet viszünk bele a holt képletbe.”¹⁹

Keynes az egyenleteket végeredményben csupán az elméleti és statisztikai megalapozás segédeszközeinek tartja. A korábbi egyenletek felett gyakorolt kritikája tehát elsősorban azok elméleti és statisztikai alapjai ellen irányul.

Már most nézzük, hogy *Keynes* egyenletei és elméleti felfogása között milyen kapcsolat áll fenn. Szóbanforgó elméleti tétele, amelynek helyességét vizsgáljuk, lényegileg azt a megállapítást tartalmazza, hogy a trend és a konjunktúra okai teljesen különbözők. Ami pedig az egyenletet illeti, annak baloldalán szerepel a fogyasztási javak árszintje, jobboldalán pedig az ismert két tag. *Keynes* azután elméleti felfogása alapján feltételezi, hogy mind a fogyasztási javak árszinvonala, mind a hatályossági kereset koefficiense ugyanazon okok és pedig az állandó monetáris változások hatása alatt áll. Ezért

¹⁸ L. pl. *Melchior Palyi*, *Ungelöste Fragen der Geldtheorie in „Die Wirtschaftswissenschaft nach dem Kriege. Festgabe für Lujo Brentano“*, 1925. Bd. 2. 478. o. s köv.

¹⁹ I. 138.

használja a trendről szóló meghatározásában vagylagosan a fogyasztási javak árszintjének, illetve a hatályossági kereset koeficiensének változatlanságát az egyensúly fogalma gyanánt.

Pedig az egyenletből egyáltalában nem következik, hogy a hatályossági kereset koeficiense elsősorban monetáris tényezők hatása alatt áll. A W^1 koeficiens t. i. $\frac{E}{O}$ -ból adódik, vagyis a pénzjövedelmeknek és a termelésnek hányadosa, ennek alapján pedig a monetáris (E) és a nem monetáris tényező (O) jelentősége nem mérlegelhető.

Másfelől pedig — és ez a legnagyobb ellentmondás — az a felfogás, hogy az évszázados irányzat és a hiteciklus okai különállóak, szöges ellentétben áll *Keynes* azon másik alapvető következtetésével, amelyet az egyenletből vont le, t. i. hogy a fogyasztási javak árszínvonalának egyensúlya mind a két tag egyensúlyától függ.

Keynes egyébként nem tartja fenn az egész vonalon ezt a mechanisztikus-kauzális felfogást, amelyet a konjunktura és az irányvonal meghatározásánál eredetileg elfoglalt. E tekintetben már a hiteciklus definíciójával kapcsolatban olyan nagymérvű engedményeket tesz, hogy az már sokszor az eredeti álláspont feladásához jár közel. Előbb azonban vizsgáljuk azt a közelebbi meghatározást, amelyet *Keynes* a konjunkturáról ad. Láttuk, hogy a hiteciklust végső fokon beruházási zavarnak tekinti, de azt szabatosabban is körülírja. E körülírás szerint különbözet és pedig váltakozva hiány vagy többlet mutatkozik a beruházások költsége és a megtakarítások között. A hiteciklus e hiányok és többletek váltakozásából és a pénz vásárlóerejének árapályszerű mozgalmából áll, amelyek e változások kísérő jelenségei gyanánt lépnek fel.²⁰ A pénz vásárlóerejének eme változásait áru- (commodity) inflációnak, illetve deflációnak hívja. Az alapvető egyenlet két tagjának megfelelően az áringadozásoknak két fő típusa van: az első az alapvető egyenlet első tagjához, tehát a trendhez fűződik. Ez a jövedelmi infláció, vagy defláció. Ellenben az egyenlet második tagjával áll kapcsolatban a profit-infláció, vagy defláció, amely a beruházások értéke és a megtakarítások közötti egyensúly megzavarásából ered, tehát jellegzetesen konjunkturális jelenség.

Mit ért azonban *Keynes* profit alatt? Szerinte a profit épügy nem tartozik a társadalom jövedelméhez, mint pl. a társadalmi tőke állagának változása. A profit aszerint, hogy pozitív-e vagy negatív, a vállalkozók felhalmozott vagyonát gyarapítja vagy csökkenti. *Keynes* ezzel a profitot kizárja a statikából. Statikai vállalkozója ebben a vonatkozásban közel áll

²⁰ I. 277.

Walras l'entrepreneur faisant ni profit ni perte-jéhez. Walras és Keynes statikája között azonban másfelől igen nagy az eltérés, mert Keynes a statikai jövedelemnek fogalmát rendkívül tágan értelmezi. Nevezetesen beleérti a béreken és fizetéseken, valamint a vállalkozók normális remunerációján kívül nemcsak a tőkekamatot, hanem a rendes monopolisztikus nyereséget, a járadékokat és hasonlókat is.²¹ Keynes profitjának fogalma tehát szűkebbkörű és ő maga is elismeri, hogy az rokonvonásokat mutat a windfalls fogalmával.

Minthogy profit a statikában nem létezhetik, annak keletkezése fogalmilag az egyensúly megbontásával egyértelmű. Más szóval a profit dinamikai jelenség, amely csak akkor jöhet létre, ha az új beruházások értéke és a megtakarítások egyenlősége megszűnik. A profit (Q) két részből áll:

$$Q = Q^1 + Q^2.$$

A fogyasztási javaknál felmerülő profit (Q^1) egyenlő az új beruházások termelési költségei és a megtakarítások közötti különbséggel, vagyis

$$Q^1 = I' - S.^{22}$$

A beruházási javak profitja pedig egyenlő az új beruházások értéke (I) és termelési költsége (I') közötti különbséggel, azaz

$$Q_2 = I - I'$$

A profit két alfajának megfelelően Keynes a profit-inflációt, illetve deflációt is két tényezőre bontja. Az első, amely Q^1 -el áll kapcsolatban, az áruinfláció, vagy defláció. Ez a liquid fogyasztási javak ármozgalmát tükrözi vissza. A másik pedig a Q^2 -vel kapcsolatos tőkeinfláció vagy defláció, amely a tőkejavak²³ ármozgalmát méri. Ezt a tételt Keynes olyként is formulázza, hogy a fogyasztási javak árszinvonala

²¹ I. 123.

²² Keynes a következő levezetés útján jut el ehhez az egyenlethez:

$$Q^1 = P \times R - \frac{E}{O} \times R.$$

Ezzel egyszerűen matematikai formulába önti azt a statikai feltevéséből folyó tételt, hogy egyfelől a liquid fogyasztási javak eladási árai ($P \times R$), másfelől e javak termelőinek jövedelme ($\frac{E}{O} \times R$), vagyis a termelési költségek között mutatkozó különbség egyenlő a fogyasztási javakkal kapcsolatos profittal.

Továbbá a statikai feltevésekből, amelyek abban csúcsosodnak ki, hogy a társadalom jövedelme egyenlő a termelési költségekkel, folyik, hogy a fogyasztási javak ára egyenlő a társadalom jövedelme és a megtakarítások közötti különbséggel, vagyis $P \times R = E - S$. A fogyasztási javak termelési költségei pedig megfelelnek a társadalom jövedelme és az új beruházások termelési költségei különbségének,

azaz $\frac{E}{O} \times R = E - I'$; az egyenlet tehát átírható a következőképpen:

$$Q^1 = E - S - (E - I') = I' - S \quad (\text{VII. egyenlet.}) \quad (\text{L. I. 137. köv.})$$

teljesen (sic) független a beruházási javak árától.²⁴ (A tőkejavak ugyanis a beruházási javakhoz tartoznak.) Ha ez valóban így lenne, akkor szigorúan véve, árrendszerről nem is lehetne beszélni, hanem csupán az árak egymásmelletti csoportjairól. *Keynesnek* ez a tétele tehát még magyarázatra szorul.

Ha valaki elhatározza, hogy takarékoskodik,²⁵ vagyis jövedelme egy részét nem fordítja fogyasztási célokra, akkor még mindig választania kell két eshetőség között, nevezetesen a teaurálás (hoarding)²⁶ és a beruházás, más szóval a bankbetétek és az értékpapírok közt. Ha a közönség addigi magatartásához képest a bankbetéteket részesíti előnyben, ez a besszhangulat annak a jele, hogy a közönség az értékpapírok árfolyamát túl magasnak tartja. A megtakarításoknak a bankbetétek felé való özőnlése önmagában véve az értékpapírok árfolyamának hanyatlása irányában gyakorol befolyást, de a bankok ennek a tendenciának az érvényesülését megakadályozhatják olyként, hogy egyfelől a közönség számára új takarékbetéteket teremtenek, másfelől pedig megfelelő értékpapírvásárlásokat foganatosítanak a piacon.

Az értékpapírok árfolyamhanyatlása tehát annak a jele, hogy a közönség besszhangulatát a bankok nem ellensúlyozták kellő mennyiségű új takarékbetétek termelésével, vagy pedig, hogy a hosszhangulatot a takarékbetétek csökkentésével tulkompenzálták. A beruházások egyensúlyi árszínvonala tehát az, amelynél a közönség ugyanannyi takarékbetétet kíván tartani, mint amennyit a bankrendszer teremteni tud és akar.

Ami pedig a fogyasztási javaknak a termelési költségekhez viszonyított árát illeti, az az alapvető egyenlet értelmében attól függ, hogy a közönség jövedelméből mennyit takarít meg és a vállalkozók az egész termeléshez viszonyítva milyen arányban állítanak elő beruházási javakat. Ennekfolytán az egész termelés árszínvonala és az egész profitmennyiség négy tényezőn mulik: 1. a megtakarítások koeficiensén, 2. az új beruházások költségén, 3. a közönség besszhangulatán, 4. a takarékbetétek mennyiségén. Ez a négy tényező pedig kettővé sűrithető össze, és pedig: 1. a megtakarításoknak a termelési

²³ A tőkejavak alatt *Keynes* az álló tőkét (fixed capital) és a working capital azon részét érti, amely álló tőke termelésére fordítatik. A working capital pedig a termelési folyamatban levő javakat jelenti, tehát azokat, is, amelyek az élvezeti javak előállítására szolgálnak. Továbbá a working capitalhoz sorolja azokat a minimális nyersanyag- és készárukészleteket is, amelyek a termelési processus folytatlagosságot vannak hivatva biztosítani. L. I. 128. köv. és II. 116.

²⁴ I. 136.

²⁵ I. 140. köv.

²⁶ Nem tévesztendő össze a hoards-sal, amelyek a liquid fogyasztási javak készleteit jelentik. Az investing alatt pedig *Keynes* egyfelől másfelől pedig — mint fent — a közönség értékpapírvásárlásait érti. a vállalkozónak a társadalmi tőke növelésére irányuló elhatározását, L. I. 141., 1. sz. jegyzet.

költségeket meghaladó többletévé és 2. a közönség besszhangulatának tulsulyává, amely arra vezethető vissza, hogy a bankok nem teremtetek megfelelő mennyiségű új betéteket.

Ez a két tényező, amelyeket röviden excess saving factornak (1) és excess bearish factornak (2) is nevez, lényegesen módosítja a diszkontpolitika elméleti alapjait. *Keynes* ezek segítségével utasítja vissza *Hawtrey* azon felfogását,²⁷ hogy a bankráta emelése elsősorban a kereskedők raktárainak megritkulásában nyilvánul meg és *Hume* egy régi megfigyelésére támaszkodva, a kamatlábemelésnek a spekulációra gyakorolt hatását helyezi előtérbe. Ezen hatás természetesen nemcsak bessz-, hanem hosszmozgalmat is válthat ki. *Keynes* az aktuális helyzetnek megfelelően előbbi eshetőséget tartja elsősorban szemelőtt, amidőn a spekulációs tényezőt excess-bearish factornak nevezi el.

Keynes azután a szóbanforgó két tényezőt kapcsolatba hozza azzal a tétellel, hogy a fogyasztási javak ára az invenciók árak árszínvonalától független. Nézete szerint ugyanis a fogyasztási javak árszínvonalára a takarékosági, a beruházási javak árszintjére pedig a spekulációs faktor gyakorol döntő befolyást. De erősen hangsúlyozza a két tényező kölcsönhatását és ezzel már némileg enyhíti előbbi tételének merevségét. Ebben a tekintetben azonban még nagyobb engedményt tesz az infláció és defláció problémájával kapcsolatban. Folytassuk tehát ennek a kérdésnek a tárgyalását.

Keynes szerint a hitelciklus sajátos jelensége az áruinfláció, illetve defláció. (A következőkben egyes helyeken az egyszerűség kedvéért csak az inflációról szólnunk, anélkül, hogy negatív esetét, a deflációt külön említenénk.) A tőkeinfláció ugyanis *Keynes* szerint nem érintvén a beruházási költségeket (I'),²⁸ az nem befolyásolja közvetlenül a pénz vásárlóerejét. Közvetve azonban mégiscsak érezteti hatását, mert a tőkeinfláció a spekulációs tényező útján előbb-utóbb kihat a tőkejavak termelésére és ily módon áruinflációt okoz. *Keynes* tehát eredeti merev álláspontját feladva, elismeri, hogy az áru- és tőkeinfláció hatásai egybefolynak, ami egyúttal annyit jelent, hogy a fogyasztási javak és a tőkejavak árszínvonala mégiscsak összefüggésben áll.

Az infláció általában nagyfontosságú szerepet játszik *Keynes* elméletében, mert igaz ugyan, hogy a nem monetáris tényezőknek egész tömkelegét veszi figyelembe, mindazonáltal monetáris felfogásának megfelelően az inflációt tartja a konjunkturamozgalmak gerincének. Ennek a tényezőnek a jelentősége kidomborodik a konjunktura és az irányvonal különválasztásánál is. Ebben a vonatkozásban azonban meg-

²⁷ I. 193. köv.

²⁸ I. 156.

ismétlődik az az ellentmondás, amelyet már az alapvető egyenlet elemzésénél tapasztaltunk. *Keynes* ugyanis először megkülönbözteti az egyenlet első tagjának (W^1) megfelelő jövedelmi inflációt, ami lényegileg a termelési költségek emelkedésével egyértelmű.²⁹ Másodszor pedig felállítja a profitinfláció fogalmát, amely a megtakarítások és befektetések egyensúlyának megzavarását jelenti. Ezzel tehát adva volna az egyenlet két jobboldali tagjának megfelelően az irányvonal és a konjunktura inflációjának típusa. A kettő azonban csakhamar egybefolyik, mert végeredményben mind a kettő a fogyasztási javak árszínvonalának eltolódását vonja maga után. A profitinfláció tudvalevőleg a liquid fogyasztási javak inflációjára (áruinfláció) és a tőkeinflációra oszlik. A kettő közül pedig csak utóbbi az, amelyik közvetlenül nem hat ki a fogyasztási javak árszínvonalára, úgyhogy a pénz vásárlóerejének változásai a jövedelmi és az áruinflációtól együttesen függnek. Viszont már ismeretes előttünk, hogy a tőkeinfláció is közvetve áruinflációra vezet.

Ezért *Keynes* végeredményben kiemeli, hogy a valóságban egy bonyolult jelenségcsoporttal állunk szemben, amely a termelési költségek változásaiból (trend) és a hitelciklus fázisaiból tevődik össze. Leszögezi továbbá, hogy a közfelfogás tulajdonképpen ezt az együttes folyamatot nevezi hitelciklusnak és hozzáfűzi, hogy gyakran célszerű lesz ezen lazább szóhasználatot követni. Ezt azonban csak akkor tartja jogosultnak, ha az eredeti impulzus a beruházási zavaroktól ered, és a termelési költségek változásai csak ezek visszahatásaként jelentkeznek. Ellenben jogosulatlanak tartja az esetben, ha a termelési költségeknek a monetáris helyzet független, vagy állandó változásaira visszavezethető eltolódásaival állunk szemben,³⁰ mert ezek a változások már az irányvonallal esnek egybe.

Keynes tehát ezen a helyen előrántja az elsődleges okozatiság elvét és valóban csakis ezen az alapon tarthatná fenn a trend és a konjunktura különválasztását, amelyet más vonatkozásban csak egy broad distinction-nak nevez.³¹ De ha ennek a nagyvonalu megkülönböztetésnek a „viszonylagos jelentőség” elvi álláspontja alapján — a pontos statisztikai mérlegelésnek csaknem leküzdhetetlen akadályai folytán — meg is van a maga jogosultsága, az elsődleges okozatiság szempontjából ez természetesen egyáltalában nem jöhet figyelembe. Mert utóbbi módszernél az időbeli elsőbbség a döntő, ebben a vonatkozásban pedig a „nagyjában és egészében” fogalmával boldogulni nem lehet. *Keynes* tehát csak akkor választhatná el a

²⁹ I. 155. és 277.

³⁰ I. 278.

³¹ I. 276

primär kauzalitás alapján az irányvonalat a konjunkturától, ha idevágó elvi álláspontját rendületlenül fenntartaná. Sajnos azonban a hitelciklus okainak boncolásánál az elsődleges okozatiság elvét áttöri „a kölcsönös összefüggés” javára és ezzel a primär kauzalitás és a funkcionális összefüggés elvei között ingadozva a különválasztás kísérlete végleg meghiúsul. Vegyük tehát szemügyre a hitelciklus okait, amelyek elemzése alapján bocsátottuk előre ezt a megállapítást.

A megzavart egyensúly állapotának, vagyis a dinamikának jelenségei közül csupán az egyik csoportot sorolja a hitelciklus köréhez. Mindazon okokat pedig, amelyek az egyensúlyt egyáltalában megbonthatják, 3 csoportba sorolja és pedig: I. a monetáris, II. a beruházási és III. az ipari tényezők csoportjába. Ezek közül pedig csak a második, u. n. beruházási csoportban keresi a konjunktúra okait.³² A beruházási tényezőkre visszavezethető változások végső fokon viszont a piaci kamatnak a naturálkamattól való eltérésében nyilvánulnak meg. *Keynes* konjunkturaelmélete tehát első sorban *Wicksell* hatása alatt áll és ő maga is elismeri, hogy a neo-*Wicksell* irány³³ s különösen ezen iskolának a bankrátára vonatkozó elmélete, valamint konjunkturaelméleti vonatkozásai saját felfogásához igen közel állanak. Ezen irány képviselői közül elsősorban *Misest*, *Neisser* és *Hayek*et említi, külön is kiemelve, hogy *Neisser* felfogásával mennyire rokonszenvezik.

A naturálkamat fogalma azonban nem egyöntetű. Már *Wicksell*nél is kettős jelentése volt, amint arra már többen rámutattak. Ő t. i. a naturálkamat alatt hol a szószeros értelmében a természetben kikölcsönzött javakért ugyanugy fizetett kamatot, hol pedig az egyensúlyi kamatot értette és újabb követőinek állásfoglalása is részben ingadozó, illetve ellentétes. A naturálkamatnak mint természetbeni kamatnak értelmezését az új irány hívei közül különösen *Hayek* helyezte előtérbe. Ez az értelmezés azonban elhibázott. Hiszen célját tévesztett dolog a naturálgazdaság primitív állapotát a mai fejlett pénzgazdasággal szembeállítani, amikor a kettőt évezredes fejlődés választja el egymástól. *Keynes*nek eszébe sem jut, hogy a naturálkamatot így értelmezze. Nála az kizárólag egyensúlyi kamatot jelent.

Hogy kifejezetten nem foglal állást a téves interpretáció ellen, az talán német nyelvtudása fogyatékoságának tulajdonítható. *Keynes* ugyanis kiemeli, hogy már csak ezen fogyatékoság miatt sem vehetett át új gondolatokat a neo-*Wicksell* iránytól. Amint szellemesen mondja, német nyelvtudása

³² I. 258. köv.

³³ I. 199.

oly szegényes, hogy ezen a nyelven csak azt tudja megérteni, amit már amugy is tud.³⁴

De ha *Keynes*nél a naturálkamat egyensúlyi kamatot is jelent, az nála különleges, részletesen kiépített egyensúlyi fogalmának megfelelően sajátos színezetet nyer. A *Keynes*-féle naturálkamat³⁵ az alapvető egyenlet második tagját $\frac{(I' - S)}{O}$ nullával egyenlővé teszi. Másszóval a naturálkamat az a kamat, amely mellett a megtakarítások és a beruházások értéke teljesen egyenlő, úgy hogy az egész termelés-árszinvonala π megfelel a termelési tényezők hatályossági kereset-koefficiensének, vagyis $\pi = W^1$.

A piacikamatnak a naturálkamattól való eltérése nyomában megindul az ármozgalom (áremelkedés, vagy áresés). És érdekes, hogy *Keynes* az elméleti részben is, a mai világgazdasági válság hatása alatt, elsősorban az áresést emeli ki, megállapítván, hogy ily módon az ő mennyiségi egyenlete a korábbiakkal szemben egyszerűen és közvetlenül megmagyarázza azt, hogy a bankráta emelése, amennyiben a tényleges piaci kamatot módosítja, hogyan nyomja le az árakat.

A piacikamatnak a naturálkamattól való eltérése azonban többféle okra vezethető vissza. *Keynes* három ilyen esetet különböztet meg,³⁶ és pedig:

a) A piacikamatnak oly eltolódását, amely a kölcsönpiac helyzetében monetáris változások folytán beállott eltolódásra vezethető vissza, feltéve, hogy a naturálkamat mozgalmak nem ellensúlyozza ezt a folyamatot;

b) A naturálkamatnak oly eltolódását, amelyet a beruházások, vagy a megtakarítások nyújtotta kilátások megítélésében beálló változások idéznek fel, feltéve, hogy a piaci kamat mozgalmak nem ellensúlyozza ezt a folyamatot;

c) A piacikamat oly eltolódását, amelyet a külföldnek nyújtott hitelek (Foreign Lending) kamatlábának és a Foreign Balancenak³⁷ egyensúlyban tartása követel meg, feltéve,

³⁴ I. 199.

³⁵ I. 155

³⁶ I. 260.

³⁷ *Keynes* részben a saving és az investment különválasztásának megfelelően megkülönbözteti (I. 131. köv.) a Foreign Balance-t és a Foreign Lendinget. A Foreign Balance nem esik egybe a fizetési mérleg közkeletű fogalmával. *Keynes* ugyanis a fizetési mérlegből kihasítja a nemzetközi hitelforgalmat és az aranymozgalmakat. A Foreign Balance nála a javaknak (az aranyat kivéve) és a szolgáltatásoknak nemzetközi forgalmából adódik. Ezt a mérleget vagylagosan jövedelmi (income) számlán mutatózó kereskedelmi mérlegnek is nevezi. Foreign Lending alatt pedig a tőketranzakcióknál mutatózó kedvezőtlen mérleget érti, amely olyként áll elő, hogy a belföld többet investál külföldön, mint amennyit a külföld belföldi beruházásokra fordít. *Keynes* az angol-amerikai viszonyoknak megfelelően a tőkeexportot helyezi előtérbe, míg a Foreign Borrowing-ot, amely az adós államok szem-

hogy a naturálkamat mozgalmá nem ellensúlyozza ezt a folyamatot.

Keynes a hitelciklust investíciós zavarnak nevezi, de a beruházási zavarok körét a hitelciklusénál tágabban vonja meg. Az *a)* esetet ugyanis kizárja a konjunkturák fogalmából, leszögezvén, hogy csak a *b)* és *c)* alattiakat szokás hitelciklusnak nevezni. *Keynes* ezt azzal is indokolja, hogy csak utóbbi két esetben állunk egy változatlan — itt még „a hozzávetőlegesen” kitétel is hiányzik — egyensúlyi helyzet körüli kilengéssel szemben. Ez lenne tudvalevőleg a konjunktura kritériuma, míg a trend az egyik egyensúlyi helyzetről a másikra való átmenetet jelentené. De miután még megjegyzi, hogy a konjunktura hullámozása nem szükségszerűen ciklikus, nyomban hozzáfűzi „és a konjunkturamozgalmak egybeolvadnak mindenféle monetáris eredetű rezgésekkel, amelyek nem nagyon különböző jelenségek, beleértve ezen rezgésekbe az egyik egyensúlyi helyzetről a másikra való átmenetet is”.³⁸

Ha pedig a konjunktura nem igen különbözik semmiféle monetáris változástól sem, az irányvonalat is beleértve, akkor az irányvonalat és a hitelciklust egymástól lefolyásukban megkülönböztetni lehetetlenség. Elhatárolásuk tehát csak keletkezésük, vagyis az elsődleges okozatiság alapján volna lehetséges. Ezt azonban megnehezíti egyfelől az a körülmény, hogy *Keynes* nem azonosítja az összes beruházási zavarokat a hitelciklussal, másfelől pedig az, hogy a „beruházási zavar” olyan összetett fogalom, hogy az közvetlen, elsődleges ok gyanánt nem jöhet szóba. E bonyolult jelenséget előbb a maga elemeire kell bontani, hogy az elsődleges okokat tisztázhassuk. Az egyensúlyt megbontó tényezők három csoportjának elemzése erről könnyen meggyőzhet bennünket.

Mindjárt az *a)* esetben maga *Keynes* ismeri el, hogy ezen investíciós zavar elsődleges okai a monetáris tényezők. Ezt az esetet azonban legalább kizárja a hitelciklusok sorából.

Milyen bizonytalan azután a *b)* esetben az a kitétel: „occasioned by a change in the attractiveness of Investment or in that of Saving.” Nem sok olyan, valamennyire is jelentős gazdasági változást lehetne találni, amely a beruházásokat és a megtakarításokat ne tenné vonzóbbá, vagy kevésbé vonzóvá. Későbbi fejezetekben maga *Keynes* is egész csomó olyan tényezőt sorol fel, amely kecsegtetőbbé teheti a kilátásokat a beruházások terén, így többek között az új találmá-

pontjából elsődleges jelentőségű, csak a Foreign Lending negativumának tekinti. A külső egyensúly (I. 163.) feltétele pedig már most az, hogy a Foreign Balance egyenlő legyen a Foreign Lendinggel. A kettő közötti diszparitást viszont az aranymozgalmaknak kell kiegyenlíteniök. A külföldi egyensúly problémájának további részleteivel, amelyek az egyensúly kérdését elvileg nem módosítják, ezen a helyen nem foglalkozhatunk.

³⁸ I. 261.

nyokat, új országok feltárását, a népesség növekedését, a háborút.³⁹

A Foreign Lending és Foreign Balance egyensúlyát pedig ugyancsak az okoknak hosszú sorozata zavarhatja meg (infláció, külföldi hiteleknek politikai okokból történő váratlan felmondása, stb.).

Mindezek alapján fölöttébb kétségesnek látszik, hogy a beruházási zavarok összetett fogalma elsődleges ok gyanánt jöhesse-e figyelembe.

Rá kell mutatnunk továbbá arra, hogy a dinamikai változások okainak a monetáris, investíciós és ipari tényezőkre való szétbontása nem tekinthető minden vonatkozásban sikerültnek, mert az egyes csoportok részben keresztezik egymást. Így mindjárt a II. a) alatti esetben a monetáris változások az elsődlegesek, úgy hogy ez az eset voltaképpen nem az investíciós tényezők közé (II.), hanem a monetáris (I.) csoportba való. Az ipari tényezők (III. csoport) pedig *Keynes* szerint a vállalkozók pénzkeresletének azon eltolódásaiból állanak, amelyek a termelés terjedelmének, vagy a termelési költségeknek megváltozására vezethetők vissza. A szoros értelemben vett elsődleges ipari változások tehát a termelés terjedelmének, vagy a termelési költségeknek eltolódásában állnak. Nézzünk egy konkrét példát. A termelési költségek csökkenését vonhatja maga után többek között a technikai haladás is. *Keynes* azonban az új találmányokat és ezzel a technikai haladást is az investíciós tényezők közé sorolja. És valóban a technikai haladás egyike a legfontosabb okoknak, amelyek a befektetések vonzó erejére is kihatnak, de ez a tényező éppen annyi joggal foglalhatna helyet az ipari tényezők között, mint az investíciós csoportban.

Az ipari változások már most, miként részben a monetárisak is, az alapvető egyenlet első tagjához, a hatályossági kereset koefficienséhez fűződnek. Egyensúlyi helyzetben ugyanis, amint az már ismeretes előttünk, a pénzjövedelmek és a termelési költségek egybeesvén, W^1 mind a kettőt képviseli.

Az ipari átalakulásokat közelebbről a kereseti ráta eredeti (spontaneous) vagy származékos (induced) változásai hozzák létre.⁴⁰

Ha az átlagos kereset megváltozik, ez *Keynes* szerint önmagában véve nem vezet nyereség, vagy veszteség keletkezésére, mert a vállalkozók arányosan módosítják az árakat. Ez a merész feltevés azt jelentené, hogy a vállalkozók a termelési költségek emelkedésének vagy csökkentésének megfelelően változtatnák az árakat. De ha a vállalkozók ezen szándéke, folytatja *Keynes*, megtörik a jegybank ellenállásán, amennyiben a legfőbb valutáris hatóság a szükséges új pénz-

³⁹ I. 282. és I. 302.

⁴⁰ I. 166. köv. és I. 260.

menyiséget nem bocsátja rendelkezésükre, akkor bekövetkezik a beruházások és a megtakarítások egyensúlyának származékos megbontása. A vállalkozók ugyanis akként módosítják a termelési tényezők jutalmazására vonatkozó ajánlataikat (pl. bérleszállítás), hogy a kereseti ráta eredeti eltolódásait ellensúlyozzák. *Keynes* tehát itt is csak az egyik esetet emeli ki, azt, amidőn a bankrendszer nyilván a kamatláb túlságos megrágítása által nem engedi meg a vállalkozóknak, hogy termelési költségeik emelkedésének megfelelően drágítsák az árakat. De ezzel karöltve nem hangsúlyozza nyomban annak az esetnek a jelentőségét, amidőn a termelés költségeinek hanyatlása folytán az egyensúlyi helyzet csak akkor volna fenntartható, ha a vállalkozók a hitelek arányos részét visszafizetnék a bankrendszernek. Pedig az a körülmény, hogy a termelési költségeknek különösen a technikai haladás nyomán beálló esése rendszerint nem jár a pénzforgalom megfelelő megszorításával, a fellendülés egyik fontos hajtókeréke. A bankrendszer bűnösségét tehát *Keynes* művének ezen a helyén csak a konjunktura egyik fázisa, a pangás szempontjából hangsúlyozza.

Keynes azután megállapítja, hogy a kereseti rátában és az árakban végbemenő eredeti változások a bérrendszer, vagy kereseti rendszer sajátosságának tekinthetők, beleértve a trade unionok hatalmi befolyását is. E szerint a termelés terjedelmének és a termelési költségeknek eltolódásait — és ezek az igazi ipari változások — végső fokon a bérrendszer természetére vezeti vissza. De a továbbiakban azokat a származékos változásokat tartja elsősorban szemelőtt, amelyeket a bankrendszer okoz azáltal, hogy megengedi, vagy előmozdítja a beruházások és a megtakarítások közötti diszparitás keletkezését. A bérrendszerben gyökeredző átalakulások csak másodsorban érdeklik, „mert ez az értekezés“, mondja *Keynes*, „nem a bérrendszerről, hanem a pénzről szól“. Ez ellen még nem lehetne kifogást emelni. Kérdéses azonban, hogy ha a bérrendszer változásai ily messzemenően kihatnak a konjunkturára, akkor mennyiben jogosult a konjunkturát „hitelciklusnak“ nevezni? Felvethetőnek ezenkívül per analogiam azt a kérdést is, hogy mennyiben tárgyalhatók a beruházási zavarok egy pénzről szóló műben? Hiszen az u. n. beruházási zavarok monetáris, illetve hitelelméleti jellegéhez sok szó fér. Sőt az alkalmazott részben, ahol *Keynes* még pótlólag elméleti szempontból is foglalkozik a beruházási rátával és annak kilengéseivel,⁴¹ ő is kifejezést ad azon aggályának, hogy az idevágó fejezetek exkurzus (digression) jellegével bírhatnak, mert kétes, hogy helyet foglalhatnak-e egy pénzről szóló munkában.

Az egyensúlyt megbontó okok vizsgálata meggyőzhetett

⁴¹ II. 95. köv.

bennünket arról, hogy *Keynes*nek az irányvonalat a konjunktúráról az elsődleges okozatiság alapján különválasztania nem sikerült. Ha pedig az irányvonal és a konjunktúra lefolyása is egybeolvad, amint azt *Keynes* helyesen kiemeli, akkor a kettő elhatárolásának problémáját teljesen megoldatlannak kell tekintenünk. A hiteciklus különböző okainak vázolt egybefolyása következtében nagyon is indokolt, hogy *Keynes* a végén erősen hangsúlyozza a dinamikai jelenségeket létrehozó monetáris, beruházási és ipari tényezők kölcsönhatását. És itt a következő kitételrel találkozunk: „It is the argument of this treatise“ és *Keynes* munkájának ezt a végső következtetését (vagy talán főérvét, főtartalmát,) lényegileg így formulázza.

Az egyensúlyt megzavaró, vagyis a dinamikai tényezők közül az I. csoportba tartozó monetáris változások rendszerint a II. invesztiós csoportbavágó eltolódásokat idéznek fel. A II. típusú változások pedig a III. ipari csoportba eső átalakulásokat vonnak maguk után. Emellett azonban az invesztiós változások egy része (II. b.) az első tipushoz tartozó eltolódásokat is okozhat. Végül az ipari átalakulások teremtik meg az új egyensúlyi helyzetet (trendjelenség), miután előzőleg további beruházási zavarokra reagáltak, illetve ilyenekkel kölcsönhatásban állottak.⁴²

Ezzel a funkcionális összefüggések bonyolult láncolatával állunk szemben. Amellett figyelemre méltó, hogy *Keynes* itt az irányvonalat az ipari átalakulásokra vezeti vissza, holott más helyen azt az álláspontot is képviseli, hogy a trendet az állandó jellegű monetáris változások hozzák létre.

Azok az elméleti ellentmondások és némileg egyoldalú beállítások, amelyekkel egyes helyeken eddigél találkozunk, nézetünk szerint részben abban gyökereznek, hogy *Keynes* elmélete megalapozásánál szemelőtt tartja ugyan az összes eshetőségeket, de mihelyst a teória részletesebb kiépítéséhez fog, nyomban a jelenlegi világválság hatása alá kerül. Az elméleti részbe sokszor eleve átnyulnak a gyakorlati rész végső következtetései, ami elméletileg néha egyoldalú beállításokhoz vezet. A dinamikai tényezők csoportosításánál észlelt ellentmondásoknak is részben az az oka, hogy *Keynes* elsősorban azokat a monetáris és hitelpolitikai eszközöket tartotta szemelőtt, amelyekben a jelenlegi válságos gazdasági helyzet orvosszereit látja. Elméletileg nem helyeselhető az az eljárás, hogy a bérrendszer hatásait a hiteciklus szempontjából háttérbe szorítja a bankrendszerre visszavezethető származékos változásokkal szemben. De ezt gyakorlatilag alátámasztja azzal a lesújtó kritikával, amelyet a jelenlegi rendszer felett gyakorol, megállapítván, hogy valamennyi rendszer közül a legrosszabbnak tartja, a féktelen inflációtól eltekintve, azt, amelyik mellett a bankrendszer nem korrigálja hol az egyik, hol a másik irány-

⁴² I. 260. köv.

ban a beruházások és megtakarítások időnként visszatérő diszparitását és amelynél a kereseti változások irányzata felfelé-törő (pl. viszonylagosan magas bérek), ellenben a monetaris változások irányzata az aranszüke folytán hanyatló.

Keynes ezt a kijelentést a stabilizáció kérdésével kapcsolatban teszi, amelynek eshetőségeit, az alkalmazott résznek sok tekintetben elébe vágva⁴³, a kereseti változások elemzésével kapcsolatban kezdi boncolni. Itt azután a jelenlegi helyzeten kívül szemügyre veszi a stabilizáció összes lehetőségeit is. Joggal hangsúlyozza, hogy szigorúan véve az árstabilizálásnak kettős előfeltétele van: mind a bér- (kereseti) rendszer, mind a valutarendszer tökéletes ellenőrzése.

Ha csak a kereseti rendszer ellenőrizhető, akkor az egyensúlyi árszínvonal megszabása hatalmunkon kívül esik. Ez esetben a legcélszerűbb a kereseti rátát akként megállapítani, hogy az a valutáris helyzettel a befektetések és a megtakarítások egyensúlyának megzavarása nélkül összeegyeztethető legyen.

De a legnagyobb gyakorlati jelentőséggel bír az az eset, amelyik a kapitalista individuális rendszert jellemzi⁴⁴, t. i. amikor csak a valutarendszer ellenőrizhető és az is csak részben, ellenben a kereseti rendszerre az ellenőrzés lehetősége nem terjed ki. Ilyen körülmények között legcélszerűbb a standardot olyként megválasztani, hogy az a kereseti rendszer természetes fejlődési irányzatához lehetőleg alkalmazkodjék. Ez a politika nézetünk szerint az egyensúly fenntartására, vagy kedvező fejlődési lehetőségek serkentésére alkalmasnak bizonyulhat, de válságos helyzetben csődöt mondana. Hogy maga *Keynes* is ezen a nézeten van, az közvetve kitűnik abból, hogy a mai világgazdasági helyzetben nem ezt az eljárást ajánlja.

Ebben a nehéz kérdésben egyébként *Keynes* sem tudott végleges állásfoglaláshoz eljutni, hanem arra a kompromisszumos felfogásra hajlik, hogy lehetőleg el kell kerülni a származékos változásokat, amelyek azonban a jelenlegi világgazdasági depresszió idején nem nélkülözhetők. E változások elkerülése érdekében inkább le kell majd mondani az árnívó merev stabilizálásáról (ami egyébként amugy sem látszik lehetségesnek), feltéve, hogy amellet az árnívóváltozások szűk korlátok között mozognak. Másszóval a bankrendszer lehetőleg alkalmazkodjék árstabilizációs politikájában a kereseti rendszer természetes fejlődési irányzatához, de csak addig a határig, amíg ez az alkalmazkodás tulságosan erős áringadozásokkal nem jár. Ez azonban már nem a ma, hanem a jövő eszményi stabilizációs politikájának a képe.

ifj. Boér Elek.

(Folytatása a következő számban.)

⁴³ I. 170.

⁴⁴ I. 273.

Magyarország 1930. évi nemzetközi fizetési mérlege.

A gazdasági életfolyamatok statisztikai megrögzítését tartalmazó munkálatok között elvétve találunk olyat, amely a világháboru vége óta eltelt időszak folyamán nagyobb fejlődést tudna az intenzív kiművelés, valamint az érdeklődésnek egyre szélesebb körökben való felkeltése tekintetében felmutatni, mint azok a munkálatok, amelyek az államok fizetési mérlegeinek alakulásáról nyújtanak tájékoztatást. A világháboru előtt csak évek sorára terjedő időközökben produkált a világ közgazdasági irodalma egy-egy, rendszerint tisztán egyéni tevékenység alapján létrejött munkát valamely állam nemzetközi fizetési mérlegének eredményéről, s akkoriban az ilyen munkák iránt ugyyszólván csak a közgazdaság bonyolultabb problémái körül buvárkodóknak elég szűk köre mutatott különösebb érdeklődést. Az újabb időkben a legtöbb állam nemzetközi fizetési mérlege évenként elkészül és pedig rendszerint a hivatalos statisztikai szervezet impériumának és más olyan felkészültségeinek a segítségével, amelyek a magántevékenységnek nem állanak rendelkezésére, az eredmények megbízhatósága szempontjából pedig igen nagy előnyt jelentenek. Emellett az újabb időkben készült ilyen munkálatok — különösen a Nemzetek Szövetsége főtitkárságának irányító tevékenysége következtében — módszerbelileg egyre inkább egyöntetűekké s így a különféle államoknak egyes fizetési mérlegei egymással mindig jobban összehasonlíthatókká válnak. A mérlegek adatai iránti érdeklődés pedig most már ugy a szakörök, mint a nagyközönség igen széles rétegeinél tapasztalható.

A fizetési mérlegre vonatkozó összeállítások tudvalevőleg az ország és a külföld között különféle javakban, szolgáltatásokban és más értékekben bizonyos időszak, rendszerint egy év leforgása alatt lebonyolódott forgalomnak egységes nevezőre hozott méreteit mutatják ki a be- és kifelé való iránynak megfelelő mérlegszerű felállítás és bizonyos tételek szerint. Miután ez a forgalom a legfőbb mozgatója a belső valuta és a külföldi valuták közötti mozgalomnak, nyilvánvaló, hogy a fizetési mérleg eredményei a valutapolitikának hasznos támpontokat szolgáltatnak és különösen jelentősek erre nézve olyan körülmények között, amilyenek most Magyarországon

és több más államban észlelhetők, amidőn t. i. a valuta érték-állandóságának fenntartása nagy nehézségekkel jár és emiatt a gazdasági életfunkciókat fájdalmasan érintő rendszabályokat kell érvényben tartani. Azonban nemcsak valutapolitikai, hanem más vonatkozásokban is, különösen az általános gazdasági helyzet megvilágítása szempontjából igen jó szolgálatot tesznek a fizetési mérleg eredményei. Amde kiemelve a fizetési mérlegekben foglalt adatoknak ezt az utóbbi t. i. az általános gazdasági helyzet áttekintése szempontjából való jelentőségét, meg kell emlékeznünk arról a tapasztalatról, hogy többen, olyanok is, akik hivatásuknál fogva nem tekinthetők a fontosabb közgazdasági kérdésekben laikusoknak, a fizetési mérleg eredményeire való utalással az általános gazdasági viszonyokról elég gyakran olyan megállapításokat tesznek és tárnak a nyilvánosság elé, amelyekkel szemben az alapos szakértelem kénytelen ellenvetéseket tenni. Sokszor az efféle megállapításokból az a felfogás tükröződik vissza, hogy a fizetési mérleg egyenlegének az aktivitás felé való elhajlása okvetlenül a gazdasági standard javulását, ennek az egyenlegnek a passzivitás irányában való eltolódása mindenestre a gazdasági standard romlását jelenti. Elég tekintélyes helyről volt alkalmunk hallani olyankor, amikor a gazdasági viszonyok általánosságban sok minden jelből következtethetően kedvezőtlenebb irányban tolódtak el, hogy a fizetési mérleg passzivumának ugyanebben az időben bekövetkezett csökkenése a gazdasági helyzet javulásának megdönthetetlen bizonyítéka. A közgazdaság állapotának ez a diagnosztizálása ugyanolyan értékű, mint az az orvosi diagnózis, amely a láz csökkenéséből minden más kórtünetre való tekintet nélkül a beteg gyógyulását állapítja meg. Az ilyen eljárást ismételten tapasztalva, ez alkalommal hangsúlyozandónak látszik, hogy a fizetési mérleg a nemzetgazdaság fogalmát megtestesítő szervezet működéséről nem teljes, hanem részleges keresztmetszetet szolgáltat. E részleges kép az egésznek ugyan igen jelentős alkatrésze, de ahhoz, hogy a gazdasági életben bekövetkezett eltolódások általános eredője elég megbízhatósággal lemérhető legyen, a mérlegtételek gondos elemzése, nemkülönben a mérlegben foglalt adatoknak gazdaságstatisztikai és egyéb természetű más megfigyelések eredményeivel való egybevetése szükséges, elengedhetetlen követelmény továbbá a fizetéseket involváló nemzetközi értékgazdálkodás mérlegrendszerének megfelelő magyarázatára támaszkodó méltatása a fizetési mérleg tételeinek és aktív, vagy passzív egyenlegének. Arra az elgondolásra, amely kellő magyarázatát adja valamely állam és a többi államok között egy meghatározott idő folyamán lebonyolódott értékmozgalom mérlegszerű felállításának s az ennek során eszközölhető egyenlegezésnek, nemcsak annak van szüksége, aki a fizetési mérleg eredményeinek közgazdasági jelentőségét megállapi-

tani szándékozik, hanem annak is, aki ezt a megállapítást kritikai szellemmel kívánja meghallgatni, vagy olvasni. Ezért, mielőtt előadásom érdemi tárgyra. Magyarország 1930. évi fizetési mérlegének ismertetésére rátérnék, bátor leszek a szóbanlevő elgondolást röviden vázolni.

Az államok közötti forgalomban egy meghatározott időszakon át szereplő értékek összegeinek mérlegszerű összeállítása tudvalevőleg annak a körülménynek a felismerésén alapul, hogy rendszerint a javak egyik kézről a másikba azzal a célzattal engedtetnek át, vagy a szolgáltatások valaki részéről más részére azzal a célzattal teljesítetnek, hogy ennek ellenében körülbelül ugyanolyan értékű más javak és szolgáltatások megszerzése biztosítható. Ezért, ha a javaknak és szolgáltatásoknak a hitelnyújtásokkal, valamint a hitelvisszafizetésekkel kapcsolatos, időbelileg a rendestől lényegesen eltérően alakuló mozgalmát nem vétetik tekintetbe, fel lehet tételezni, hogy egy államból bizonyos időszak, például egy év alatt a külföldre került javak és a külföldnek teljesített szolgáltatások összértéke ugyanannyi, mint ugyanazon időszak folyamán a külföldről kapott javaké és szolgáltatásoké. A nemzetközi hitelezésekkel összefüggő értékmozgalmat tekintetében ez a tétel módosul, a hitelezés természetétől folyólag igen gyakran előáll ugyanis az az eset, hogy a fizetési mérleg által felölelt időszakon belül a belföldi hitelező a külföldi adósnak, vagy megfordítva, a külföldi hitelező a belföldi adósnak saját országbeli valutát, amellyel ott bármikor árut, vagy szolgáltatást lehet vásárolni, azzal a feltétellel enged át, vagy pedig árut azzal a feltétellel ad, illetve szolgáltatást azzal a feltétellel teljesít, hogy az adós ezt, vagy annak valamilyen ellenértékét a fizetési mérleg által felölelt időszak utáni valamely időpontban tartozik visszaadni. Ilyenformán a fizetési mérlegben, amely a viszontszolgáltatási esedékességek egy jelentékeny részének időpontja előtt zárult, a hitelnyújtás, vagy visszafizetés alapján a belföld és a külföld között forgalomba került áruk, vagy szolgáltatások értékét képviselő összegekkel szemben nem fognak más áruk, vagy szolgáltatások értékösszegei ellentételként szerepelni, hanem azok helyett a folyósított kölcsönök, vagy teljesített törlesztések összegei szolgálnak ellentételként. A mondottakból következőleg — ha a forgalomban részes értékek felvétele pontosan történt — a fizetési mérleg két oldalán jelentkező végösszegeknek egyenlőknek kell lenni abban az esetben, ha a nemzetközi hitelezések, valamint az ezekutáni törlesztések összegei a megfelelő oldalon beállítottak a mérlegbe.

A fizetési mérlegek rendszerint külön részben mutatják ki a tőkék, nevezetesen az ingatlanjavak és a hitelnyújtások, valamint a hitelvisszafizetések mozgalmát. E tételek egyenlegének megállapításával adva van, hogy a mérleg által felölelt

időszak folyamán miképpen változott a belföldi közgazdaság követelési és tartozási helyzete a külföldi közgazdaságokkal szemben. A szóbanlevő egyenlegösszeget nevezik a fizetési mérleg aktivumának, vagy passzivumának, aktivumának akkor, ha azt fejezi ki, hogy az ország követelései szaporodtak, vagy tartozásai csökkentek, passzivumának abban az esetben, ha azt mutatja, hogy az ország követelései apadtak, vagy tartozásai emelkedtek bizonyos összeggel a külfölddel szemben.

Ha valakiről tudjuk, hogy egy nagyobb időszak alatt követelési és tartozási egyenlege miképpen változott másokkal szemben, az illető gazdasági helyzetére nézve kétségtelenül igen fontos és érdekes adattal rendelkezünk, de csupán ennek az adatnak az alapján még sem bírálhatjuk el helyesen az illető gazdasági viszonyait, sőt még azt sem, hogy a kérdéses időszak folyamán ez a helyzet javult, vagy romlott-e. Ugyanígy áll a dolog az államokra vonatkozó hasonló adat tekintetében. Lehetséges, hogy a követelési és tartozási mérleg romlása dacára a gazdasági helyzet javulása következett be, mert a tartozási egyenleg növekedését meghaladó mértékben szaporodott a vagyonállag és emelkedett a jövedelem; éppen így a fordított eset is lehetséges, csökkenhetett a tartozási egyenleg, vagy növekedhetett a követelési egyenleg, de mégis romlott az általános helyzet, mert a vagyonállag és a jövedelem nagyobb mértékben csökkent. Ismert közgazdászok mind ezekre már rámutattak és utaltak arra, hogy tulajdonképpen csak az ugynevezett gazdasági mérleg adatai alapján van mód egy nemzet gazdasági standardjában bekövetkezett változások általános eredményének a biztos megállapítására. Ezidőszereint nem állnak azonban rendelkezésre olyan eszközök, amelyeknek segítségével gazdasági mérleget lehet készíteni; az ilyen mérleg hiányában a fizetési mérleg egyenlegösszegét a belső gazdasági erők változására vonatkozó fontosabb megfigyelések eredményeivel kell egybevetni, hogy azután a gazdasági viszonyok általános eltolódásáról kielégítő fogalmat alkothassunk.

A fizetési mérlegnek egy bizonyos időszakra nézve megállapítható aktivitása, vagy passzivitása mellett szó lehet annak egy meghatározott időpont szerinti aktiv, vagy passzív állásáról is. Egy állam nemzetközi értékmozgalmában a forgalomnak az a két eleme, amelyeknek egyike az országból a külföld felé, a másika a külföldről az ország felé tendáló forgalom, a gyakorlatban nem szokott úgy alakulni, hogy rövid időközönként értékben egymással egyenlő legyen. Magyarország pl. mint agrárállam, amint tudjuk, az őszi hónapokban nagy tömegekben adja el mezőgazdasági terményeit a külföldnek, ilyenkor az ország értékkivitele a külföldre jóval nagyobb, mint az év többi szakában és rendszerint meghaladja

az országnak a szóbanlévő időszak alatti különféle értékbehozatalát. Az értékmozgalom két irányának időszakonkénti különbözeteiből folyólag egy adott időpontban a belföld és a külföld között esedékesekké tehető követelések és tartozások mutatkoznak, ugyancsak ilyen esedékesekké tehető követelések és tartozások jelentkeznek a hitelek lejáratái következtében is. Az ilyen követeléseknek és tartozásoknak bizonyos időpontokban fennálló és időpontonként természetesen változó egyenlege lehet valamely államra nézve aktív, vagy passzív aszerint, hogy a követelések, vagy tartozások vannak túlsúlyban. A fizetési mérlegnek az utóbbi értelemben vett aktivitása, vagy passzivitása igen nagy fontossággal bír a jegybank valuta- és devizapolitikája szempontjából, mert hiszen a kiegyenlítésről rendszerint devizakövetelések rendelkezésre bocsátásával, vagy valuták kiszolgáltatásával kell gondoskodni. Ebben a tekintetben igen nagy nehézségeket okozhat a rövid-lejáratu tartozások tultengése, mert az ezekből folyó valuta- vagy devizafizetési esedékességek fedezése végett esetleg az aranyra vagy a különféle javakra oly mennyiségét kell hirtelen átengedni a külföldnek, hogy az már a belső termelés zavartalan menetét, vagy a már alig korlátozható belső fogyasztás kielégítését veszélyezteti.

A mondottak szem előtt tartásával foglalkozzunk most azokkal az adatokkal, melyek Magyarország 1930. évi nemzetközi fizetési mérlegének alakulása tekintetében megállapítottak és kíséreljük meg ezek fontosabb közgazdasági vonatkozásainak taglalását.

E mérleg, úgy mint az összes háboru utáni évek mérlegei, passzív egyenleggel zárult; a passzívumként mutatkozó összeg 138.2 millió pengőt tesz ki.

Annak a körülménynek az elbírálása céljából, hogy mit jelent a passzívumnak ez az összege, célszerű lesz néhány megelőző év passzívumait szemügyre venni. A rendelkezésre álló adatok szerint a passzivitás

1926-ban	192.2
1927-ben	479.7
1928-ban	501.7
1929-ben	213.5

millió pengő volt. Eszerint az utolsó öt év folyamán eltelt évi időszakok között az 1930. évi szolgáltatja a legkisebb összegű passzív zárlatot. Az 1930. évi passzívum valamivel kevesebb, mint a fele az 1926—1930. évek átlagára nézve megállapítható passzívumoknak, az 1927., valamint az 1928. évi passzívumoknak pedig egyharmadát sem teszi ki.

Magyarország 1930. évi nemzetközi fizetési mérlege.

T é t e l e k	Külföldről Magyarországba	Magyarországból külföldre	Egyenleg	
	lebonyolódott értékgorgalom			
	p e n g ő b e n			
A) Folyótételek.				
I. Áruforgalom	944,796.761	883,310.874	+	61,485.887
II. Aranyrudak (nyers- arany és aranyérepénz)	103.500	8,102.615	—	7,999.115
III. Kamatok és osztalékok	13,050.313	194,772.867	—	181,722.554
IV. Másfolyó tételek :				
1. A külföldi kikötők használatáért bel- földi hajók által és a belföldi kikötők használatáért kül- földi hajók által fizetett díjak. . .	49.798	—	+	49.798
2. Vasuti és hajózási tranzitó és egyéb szállítás kapcsán mutatkozó és a va- suti kocsibérekéből származó nemzet- közi értékmozga- lom	25,401.018	8,903.629	+	16,497.389
3. Biztosítási és ügy- nöki díjak.	49,760.115	51,076.022	—	1,315.907
4. A posta, távirda és távbeszélő kül- földi díjkövetelései és tartozásai. . .	5,592.602	5,415.166	+	177.436
5. A kivándorlók ál- tal az országból ki- vitt és a vissza- vándorlók által be- hozott pénzesz- szegek.	2,083.235	1,690.551	+	392.684
6. A kivándoroltak pénzküldeményei, valamint az ország- ból a külföldre, vagy a külföldről az országba érke- zett pénzádomá- nyok	33,321.064	3,919.564	+	29,401.500
7. Idegenforgalom. .	26,696.813	56,989.900	—	30,293.087
8. Követségek és kon- sulátusok személyi és dologi kiadásai	4,040.000	6,532.811	—	2,492.811
9. Külföldieknek tel- jesített szolgálatok- ért magyarországi lakosoknak és ma- gyarországi lako- soknak tett szolgál- latokért külföldiek- nek fizetett ösz- szegek.	100.000	382.981	—	282.981
10. A magyar állam- igazgatás külföldi bevételei és kiadá- sai	2,837.545	3,995.153	—	1,157.608

Magyarország 1930. évi nemzetközi fizetési mérlege. (folyt.)

T é t e l e k	Külföldről Magyarországba	Magyarországból külföldre	Egyenleg	
	lebonyolódott értékforgalom			
	p e n g ő b e n			
11. Jóvátételi fizetések	—	4,715.542	—	4,715.542
12. Az árukivitelnél ki- mutatott jóvátételi áruszállítási érték- összeg ellentétele .	—	6,630.615	—	6,630.615
13. A külföldről az or- szágba, illetve az országból a kül- földre irányuló ér- tékmozgalomnak az eddigi tételek alatt ki nem muta- tottegyéb alakjai .	3,044.063	12,672.630	—	9,628.567
A) Folyó tételek összesen:	1.110,876.827	1.249,110.920	—	138,234.093
B) Tőkeforgalmi tételek:				
I. Tőkeforgalmi művele- tek hosszú és közép- lejáráttal.				
Tőketörlesztés:				
a) hosszulejáratu köl- csönök törlesztése	—	55,024.464	—	55,024.464
b) középlejáratu köl- csönök törlesztése .	—	56,662.155	—	56,662.155
Az 1930. év előtti kibo- csájtású címletek forgalma:				
a) belföldi címletek .	19,287.477	23,312.468	—	4,024.991
b) külföldi címletek .	21,114.728	42,493.366	—	21,380.638
Állami és önkormány- zati új kölcsönök felvételéből szár- mazó forgalom . .	157,735.277	—	+	157,735.277
Hosszu és középlejáratu egyéb új kölcsönök felvételéből származó forgalom	162,652.028	—	+	162,652.028
Új kibocsájtású részvé- nyek elhelyezéséből származó forgalom .	15,553.505	640.021	—	14,913.484
Ingatlanok adásvételé- ből származó forga- lom	840.100	960.000	—	119.900
II. A rövidlejáratu követel- ések és tartozások egyenlegének válto- zása.				
A Magyar Nemzeti Bank arany-, deviza- és valutaállományá- nak változása . . .	5,551.070	—	+	5,551.070
Egyéb rövidlejáratu követelések és tarto- zások egyenlegének változása	6,000.000	—	+	6,000.000
B) Tőkeforgalmi tételek összesen	388,734.185	179,094.474	+	209,639.711
Főösszeg:	1.499,611.012	1.428,205.394	+	71,405.618

A gazdaságstatisztikai jelzőszámok egész sora oda mutat, hogy gazdasági helyzetünk az 1930. évben lényegesen kedvezőtlenebb volt, mint az előző négy év bármelyikében, nyilvánvaló tehát, hogy az ország és a külföld közötti hitelezések terén reánk nézve rendszeresen passzív eredménnyel jelentkező szaldónak az 1930. évi nagy visszaesése sajnos, nem jelentheti azt, hogy sikerült a magyar gazdasági élet menetét a prosperitás oly vágányára terelni, amelyen a külfölddel szemben való eladósodás tempója mérsékelhető volt. De a passzívumnak 1930. évi alakulása a gazdasági élet szerves fejlődését illetőleg bizonyos aggályoknak ad támpontot akkor is, ha nem gondolunk ugyan a gazdaságstatisztikai és egyéb természetű megfigyelések eredményeire, de kissé alaposabban elmélyedve nézzük azokat az eltolódásokat, amelyek az 1926—1930 közötti egyes évek előbb felsorolt passzívumai között mutatkoznak. Így megállapíthatjuk, hogy ezek az eltolódások többször is nagy szélsőségekkel és ellentétes irányban jelentkeznek. Alig lehetséges, hogy az ilyen tünetek ne járnának együtt a belső gazdasági és társadalmi életfolyamatokat erősen zavaró kilengésekkel. A külföldi tartozások erősebb növelése idején rendszeren jelentékenyen megduzzadnak a belső gazdasági erek csatornái és megelégnkül a beruházási és különféle üzleti tevékenység, tömegesen nyílnak meg munkaalkalmak és kereseti lehetőségek. Amennyiben a külföldi újabb hitelek igénybevételének keretei hirtelenül és nagymértékben összehsugorodnak, ez a belföldi kereseti lehetőségek gyors és nagymérvű visszaesését, a belföldi fogyasztás ugrásszerű hanyatlását vonja maga után, többnyire még akkor is, ha a terhek szaporításával rendelkezésre álló tőketöbbletek a gazdaságossabb követelményeknek szigorú betartásával használtatnak fel. Az a gyár, amely telepének kibővítésével, melynek során például épületeket emel és azokat felszereli, egy év alatt 1 millió pengő keresetet juttat azoknak, akik a bővítési munkákban résztvesznek, a szóbanlévő munkák befejezését követő év folyamán rendszerint 1 millió pengőnél jóval kevesebb keresetet tud csak nyújtani az üzembővítéssel bekövetkező gazdasági tevékenység részeseinek. Ez a példa oly szempontot világít meg a fizetési mérleg passzivitásánál észlelhető gyors és nagy csökkenés elbirálása tekintetében, melynek alapján joggal támaszthatók az ilyen jelenséggel szemben bizonyos aggályok.

Az 1930. évi fizetési mérleg viszonylag alacsonyabb összegű passzívumának legfőbb tényezőit vizsgálva, elsősorban az ország és a külföld közötti hitelforgalom eredményeit kell figyelembe venni. A külföldről felvett kölcsönök összege a tulajdonképpeni rövidlejáratu kölcsönök figyelmen kívül hagyásával 320.4 millió pengőt tett ki, a rövidlejáratu kölcsönök álladéka pedig az év folyamán 6 millió pengővel szaporodott.

Az új kölcsönök összege semmivel sem marad alatta az előző négy év folyamán évenként igénybevett új külföldi hitelek átlagának. Ha emellett mégis az a sajátosnak mondható tünet észlelhető, hogy az 1930. évi passzivitás lényegesen alacsonyabb a megfelelő előző évi passzivitások átlagánál, az annak tudható be, hogy a tőketörlesztések, illetve a hitelvisszafizetések a korábbi években mutatkozókkal egybevetve igen jelentékenyek voltak s ezekre a fizetési mérlegnek a kölcsönökön kívüli aktív természetű tételei jóval kevesebb fedezetet nyújtottak, mint a megelőző években. A tőketörlesztések 111.7 millió, a külföldre való kamatfizetések 171.5 millió pengőt tettek ki. A tőketörlesztési passzivumok már az 1929. évben ugrásszerűen emelkedtek s a változásnak ilyen menetét az 1930. év még tetézte. Ez azzal a körülménnyel van összefüggésben, hogy már 1928 végétől fokról-fokra a hosszulejáratu hitel mindig erősebben visszafejlődik és ennek helyébe egyre tekintélyesebb méretekben az 1, legfeljebb 3 éves lejáratu hiteltípus lép, sajnos, többször oly célok szolgálatában is, amely céloknak csak a hosszulejáratu hitel felel meg. A szorosan rövidlejáratuaknak tekintendő hiteleken kívül igénybevett 320.4 millió pengő 1930. évi új külföldi kölcsönből 272.9 millió pengő legfeljebb 1—1½ éves lejáratu volt.

Az 1930. évi új kölcsönök azonban nemcsak a lejárat szempontjából mutatnak lényeges eltérést a korábbiaktól, hanem abban a tekintetben is, hogy azoknak tulnyomó része vagy az állam, esetleg más közületek által, vagy — amennyiben más által — az állam szavatossága mellett vétetett fel. A már említett 320.4 millió pengő új kölcsönből 95.7 millió pengő volt állami, 159.0 millió pengő pedig olyan kölcsön, amelyért a külföldi hitelezővel szemben az állam szavatosságot vállalt. Azoknak a kölcsönöknek az összege tehát, amelyeknél az állam akár mint közvetlen adós, akár mint szavatos, érdekelve volt, 254.7 millió pengő volt, tehát az összes új kölcsönöknek 79.5%-át tette ki. Ma már alkalom volt gyakorlatban is meggyőződést szerezni arról, hogy a külföldi hitelműveletekben az államkincstár részéről elvállalt ilyen mérvű érdekelttség nagy veszélyt jelent az államháztartás egyensúlya szempontjából. Megfontolandónak kell mondani azonban az állami szavatosságnak efféle nagyobbfoku elvállalását más fontos közgazdasági érdekekből is. Ez rendszerint és érthetően maga után vonja bizonyos kiváltságoknak a kíváncsnál nagyobb gazdasági terepmokkra való kiterjesztését, ezáltal a bürokratikus szellem megerősödését oly viszonylatokban, ahol a gazdaságosság elve a versenynek és az üzleti szellemnek minél nagyobb érvényesülését tenné szükségessé.

Az előbb tárgyalt ugynevezett középlejáratu, vagyis rendszerint egyéves, legfeljebb hároméves lejáratu hitelek nagy összege nemcsak az államháztartás egyensúlya, a gazda-

sági élet célirányos menete, hanem a valuta értékállandóságához fűződő érdekek szempontjából is aggodalomra ad okot. E kölcsönök mellett azonban elsősorban valutáris szempontokból különös figyelmet érdemelnek még a szorosabb értelemben vett rövidlejáratu hitelek, amelyek az 1930. év végén körülbelül ugyanazt a passzív egyenleget mutatják, mint egy évvel előbb. Ez a passzív egyenleg kétségtelenül nagyobb, mint amekkorát a különféle eshetőségek tekintetbevételével veszélytelennek lehet tartani. Becslésszerű megállapítás szerint ez az 1930. év végén 600 millió pengőt tett ki, ebből a nagyobb pénzintézetek részéről fennálló külföldi tartozási egyenleg 240 millió pengő, körülbelül 140 millió pengőre becsülhető az árutartozás, a többi nem pénzintézet jellegével bíró vállalatoknak, valamint másoknak a passzív tartozási szaldója. Véleményünk szerint a valutáris biztonság követelményeinek szem előtt tartása mellett a külfölddel szemben fennálló, szorosabb értelemben vett rövidlejáratu követelések és tartozások tartozási egyenlegének mintegy 350, legfeljebb 400 millió pengőig való emelkedése látszik megfelelőnek olyan nemzetgazdaságban, amilyen Magyarország nemzetgazdasága az utóbbi évek folyamán. Az 1926. év végén körülbelül ezen a határon mozgott az egyenleg, innen a mai sokkal kedvezőtlenebb színvonalhoz az 1927. év folyamán billent el.

Magyarország fizetési mérlegének legfontosabb eleme mindenkor a külkereskedelmi mérleg, amely az 1930. évre 61.5 millió pengő aktív egyenleggel zárult. Ez az egyenleg figyelemreméltó változást jelent a háboru utáni összes más évek külkereskedelmi mérlegében jelentkező egyenlegekkel szemben, amelyek mind passzív természetűek. Ezek sorában a legmagasabb passzívumot az 1928. évi 370.1 millió pengő, a legalacsonyabb passzívumot az 1929. évi külkereskedelem 40.9 millió pengő összeggel tünteti ki. Ezek az adatok oda mutatnak, hogy a külkereskedelmi mérlegnél aránylag rövid időközönként ugyanugy megvannak a szélsőséges ingadozások, mint a fizetési mérlegnél. A külkereskedelmi mérleg 1929. évi passzív szaldójával szemben az 1930. évi aktív szaldó 102.4 millió pengő eltolódást jelent, amely olyképpen állott elő, hogy úgy a kivitel, mint a behozatal csökkent, és pedig a kivitel kisebb, nevezetesen 121.3 millió pengő, a behozatal pedig jelentékeny, 223.7 millió pengő összeggel.

A külkereskedelmi forgalom két nagy tényezője, a behozatal és a kivitel között a kivitel az, amelynek alakulása kevésbé függ az ország és a külföld közötti értékmozgalom egyéb elemeinek alakulásától. Az 1930. évi 944.8 millió pengő összegű árukivitel 121.3 millió pengővel kisebb ugyan az előző évi és a háboru utáni időszakban kulminálást jelentő 1066.1 millió pengő összegű kivitelnél, de meghaladja a háboru utáni

évek bármelyikében elért kivitel összegét. Ha figyelembe vesszük azt a kiviteli cikkeinket érintő nagy árdepressziót, amely már 1930-ban kivitelünk kedvező alakulása tekintetében elég nyomasztóan hatott, az 1930. évi eredményből az exportra elsősorban termelő mezőgazdaságnak igen nagy erő-kifejtését kell megállapítani. Hozzávetőleges számítás szerint az 1930. évi kivitel értékösszege, ha ebben az évben az export-cikkek az 1928. évi egységárak mellett lettek volna értékesíthetők, 77.6 millió pengővel lenne magasabb annál az összegnél, amelyet tényleg ki lehet mutatni. Ez azt jelenti, hogy az előbb említett eshetőség fennforgása mellett, vagy árubehozatalunkat ugyancsak 77.6 millió pengővel emelhettük volna anélkül, hogy ez változtatott volna a fizetési mérleg ténylegesen bekövetkezett passzivitásán, ami mindenestre legalább átmenetileg a belső életstandardnak lényeges javulását vonta volna maga után, vagy pedig a ténylegesen lebonyolódott áruimport változatlansága esetén a fizetési mérleg passzív egyenlege nem lett volna nagyobb 60 millió pengőnél, tehát az országra nehezedő külföldi adósságteher, és pedig kétségtelenül a rövidlejáratu adósságok terhe lényegesen kisebb összeggel szaporodott volna.

A közelmúlt évek fizetési mérlegeinek elemzésénél többen rámutattak az árubehozatal és a tőkebehozatal közötti összefüggésre. Magyarországnak a háboru utáni évekre vonatkozó fizetési mérlegeiben gyakran kimutatható a tőkebehozatalnak az árubehozatalra gyakorolt hatása, nem állítható azonban, hogy az új külföldi tőkék felvételének növekedésével, vagy csökkenésével mindig arányosan emelkedik az áruimport. Ha visszatekintünk az utolsó öt év idevonatkozó adataira, azt látjuk, hogy az 1927. és az 1928. években a tőkebehozatal emelkedésével emelkedett az áruimport. Az 1930. év az új kölcsönfelvételek és az áruimport változásának egymáshoz való viszonyában lényegesen más helyzetet mutat. Ebben az évben a külföldön felvett új kölcsönök összege ugyan nagyobb, mint a legtöbb megelőző évben az árubehozatal, azonban a megelőző évi alakuláshoz viszonyítva erősen korlátozódott. Tehát miként általánosságban, úgy Magyarország viszonyaira vonatkoztatva sem lehet azt mondani, hogy az áruimport a tőkeimport függvénye. Az árubehozatal, az oki és okozati összefüggést tekintve, a fizetési mérlegben másodlagos, vagyis okozati jelenségszámba megy; nem az áruimport változása hat emelőleg, vagy csökkentőleg az áruexportra, esetleg az aktív, vagy passzív irányu hitelforgalomra, hanem ellenkezőleg, az export emelkedése folytán, esetleg a tőkebehozatal emelkedéséből, vagy az értékforgalom más alakjainak változásából folyólag módosulhat az áruimport. A magyar fizetési mérlegben a hosszú és rövidlejáratu kölcsönök felvétele, illetve az ezekre történő törlesztés, valamint az árukivitel és

még némileg a kamatfizetések tételénél lehet számításba venni olyan változási esélyeket, amelyek az áruimport alakulását lényegesen módosíthatják.

A folyó évben lényegesen megváltoztak azok a viszonyok, amelyek a külfölddel való hitelforgalmunkat befolyásolják. Az e tekintetben bekövetkezett és mindeddig fennálló helyzetből arra lehet következtetni, hogy az év végéig a hitelforgalom eredménye korántsem fogja tudni ellensúlyozni az árukivitel csökkenésének az árubehozatalt csökkentő hatását. Fontos kérdés már most, hogy az újabb nagy árhanatlás dacára mennyivel tudjuk ezévi áruexportunk értékét a múlt évi színvonalhoz közel tartani anélkül, hogy a belföldi fogyasztásra nélkülözhetetlen cikkeket kivinnők az országból, mert amennyivel az 1931. évi export az 1930. évinek alatta marad, majdnem ugyanannyival kell az 1931. évi áruimportnak az előző évihez képest csökkennie. Idevonatkozólag megejtett számításaink szerint 1931. évi árukivitelünk összértéke, miután, sajnos, a gabonakészletek korábbi, vagy későbbi értékesítése az alacsony árak miatt tulságos szerepet nem játszik, alig lehet több, mint 520—550 millió pengő, ebből következőleg az árubehozatal összértéke is inkább valamivel alatta, mint felette lesz az 550 millió pengőnek. Az 1930. év első nyolc hónapjában az áruimport az előzetes eredmények szerint 389.3 millió pengőt tett ki, eszerint a hátralevő négy hónapon legfeljebb 140—160 millió pengő értékű áru behozatala látszik lehetségesnek, ami havonta átlag 35—40 millió pengő összegű átlagos behozatalt jelent. Ez az összeg, amely pedig inkább maximum, mint minimum, alig haladja meg a termelés nélkülözhetetlen külföldi szükségletét. Az áruimportlehetőségeknek ilyen alacsony színvonal körüli állása természetszerűleg rendkívül fontos termelési és szociális érdekeket veszélyeztet.

A fizetési mérlegnek az eddig tárgyaltaikon kívüli tételei kevésbé jelentősek és kevésbé rugalmasak. Az aktív természetű tételek közül a vasuti és hajózási tranzitóforgalom és a kivándorlásból származó pénzküldemények, a passzív természetű tételek közül az idegenforgalom és a cimletforgalom emelkednek még ki számottevőbb összeggel. A vasuti és hajózási tranzitóforgalomból származó, 1930-ra 16.5 millió pengőben megállapított bevétel alakulása korántsem felel meg az ország földrajzi fekvésénél fogva várható eredménynek, ezen azonban nem segíthetünk mindaddig, míg a szomszédállamok megértőbb gazdasági politikát nem folytatnak. Az Amerikába kivándoroltak pénzküldeményei évek óta meglehetősen stabil összeget mutatnak. Alig lehet arra számítani, hogy ez a stabilitás, különösen reánk nézve kedvező irányban megváltozik, miután egyrésről az Amerikai Egyesült Államok a kivándorlást erősen korlátozó intézkedéseket előreláthatólag

még hosszabb ideig fenn fogják tartani, másrésről ott és különösen a tengerentuli agrárállamokban a kereseti viszonyok nem javuló, hanem romló irányzatot mutatnak. Az idegenforgalom passzív egyenlege 30.3 millió pengő, e tétel aktív oldalán már elég jelentős összeget eredményez Budapestnek a külföldön egyre növekvő vonzóereje. Nincs kizárva e téren a további javulás, sajnos, azonban ez nem lehet oly mértékű, hogy a fizetési mérleg végeredménye lényegesen módosuljon. Az idegenforgalom, mint passzívum 57.0 millió pengővel jelentkezik az 1930. évi fizetési mérlegben. Ez az összeg évekre visszatekintőleg egy fokozatosan emelkedő skálának legmagasabb foka. A szóbanlevő összeg évenkénti emelkedését azonban nemcsak annak kell tulajdonítani, hogy a külföldre való utazási hajlam és az ezirányban való anyagi áldozatkészség növekszik, hanem elég tekintélyes részben annak is, hogy az ilyen kiadások régebben elég nyers becsléssel állapították meg, újabban pedig mindinkább a becslésre megbízhatóbb támpontokat nyújtó adatok alapján vétetnek fel a mérlegbe s az újabban rendelkezésre álló adatok azt bizonyítják, hogy a becslés tulalacsony volt. A cimletforgalom tételének 1930. évi 65.8 millió pengő passzívumát, amellyel szemben a tételnél 40.4 millió pengő aktívum áll, elég tekintélyesen növelték a külföldi cimlettulajdonosokkal történt valorizációs megállapodások. Valószínű, hogy a tétel passzív egyenlege a jövőben jóval kisebb lesz.

A fizetési mérleg megállapítására vonatkozó munkálatok során összeállítások készülnek az ország külföldi tartozásainak álladékaról. A szóbanlevő összeállítások szerint Magyarország összes külföldi adósságainak álladéka, ha az innsbrucki és prágai egyezmény értelmében az eredetnél alacsonyabb kamatozású államadóssági cimleteket az eredeti névértékkel vesszük számba, 3446.2 millió pengő, ebből az államkincstár hosszú és rövidlejáratu tartozása 1408.8 millió pengő, az önkormányzatoké 604.0, záloglevelekben fennálló tartozás 335.2, ipari és egyéb kötvényekben fennálló tartozás 498.2, végül a rövidlejáratu tartozási egyenleg 600 millió pengő. Az államok külföldi eladósodottsága tekintetében gyakran szoktak összehasonlításokat tenni. Azok az adatok, amelyek idevonatkozólag rendelkezésre állanak, nem elég alkalmasak az egybevetésre, részben egyes államok adataira nézve megállapítható hiányosságok miatt, részben azért mert rendkívül különbözők a kamattételek s így a megterhelésnek csupán a tőkeálladék névértékösszege nem lehet kielégítő jelzője. Helyesebb tehát az olyan irányu nemzetközi összeállításra támaszkodni, melyben az évenkénti külföldi kamatesedékességek vannak ki-mutatva. Ilyen alapon talán legmegfelelőbb Magyarország adatainak Ausztria adataival való egybevetése. Az osztrák fizetési mérlegből azt látjuk, hogy Ausztria évi külföldi kamat

terhe körülbelül 20—30 millió pengővel kisebb Magyarországnál, el kell tehát rontanunk azt az illuziót, hogy Ausztria példája után indulva, a jelenleginél jobban is eladósodhatnánk a külföldön.

Fektesük most már le egészen rövid vázlatban azt az általános helyzetképet és azt a néhány főbb konkluziót, amelyet az 1930. évi fizetési mérlegről előbb mondtak alapján közgazdaságunkra nézve megállapíthatunk. Amennyiben termelésünk eredményeiből a külföldnek átadott tételek az 1928., legrosszabb esetben az 1929. évi egységáruk mellett volnának értékesíthetők, szigorúan takarékos és céltudatos gazdálkodással képesek volnánk fedezni azokat a költségeket, amelyek az okvetlenül szükséges és belföldön elő nem állítható javak külföldről való beszerzésével és a külfölddel szemben fennálló kötelezettségek teljesítésével járnak. Azonban még abban az esetben is, ha a hitelmegvonások túlnagy méreteket nem öltenek, az exportáruk értékesítésének jelenlegi feltételei mellett fizetési mérlegünknek a hitelforgalmon kívüli aktív eredményü tételei nem nyújtanak lehetőséget olyan összegü külföldi kiadások teljesítésére, amilyeneket a külföldi kötelezettségek szolgálatának ellátása és azoknak a külföldi áruknak a beszerzése kíván, amelyeknek hiánya a termelő munka erősség megzavarását jelentené. Kétségtelennek még azt sem mondhatjuk, hogy a jelenlegi viszonyok között a fizetési mérlegnek a hitelforgalmon kívüli aktív természetü tételei csupán a minimális áruimportsükséglet beszerzésével járó költségeket teljesen fedezik. Éppen ezért a gazdasági élet és a szociális helyzet megrázkódtatásainak elkerülése céljából átmenetileg okvetlenül szükségünk van új külföldi tőkékre, melyek csak akkor nyújtanak elegendő segítséget, ha a külfölddel szemben lejáráó és meghosszabbítás alá nem kerülő fizetési kötelezettségeket legalább oly összeggel meghaladják, amennyivel az exportbevételek a minimális áruimportsükséglet költségeinek alatta maradnak. Termelésünknek nagyobb külföldi tőkékkel való fejlesztésére a nemzetközi pénzpiac mai helyzetében nincs meg a lehetőség, de amennyiben ez a lehetőség megnyílnék, nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy fizetési mérlegünknek legnagyobb terhetétele azoknak a nagyobb külföldi kölcsönöknek a szolgálata, amelyeket a közelmúltban oly viszonyok között vettünk fel, amikor egész termelésünk rentabilitásának kérdése teljesen problematikus volt. A nagyobb beruházási kölcsönök felvételére tehát csak akkor szánhatjuk rá magunkat, ha ez a probléma megoldottnak látszik.

A most ismerttetett fizetési mérlegben már kilenc hónappal ezelőtt zárult időszak gazdasági mozzanatait tárgyaltuk. A mérleg záróidőpontja óta nagy horderejű jelenségek bukkantak föl az ilyen irányu megfigyelés horizontján. Sajnos, ezekről az újabb jelenségekről még hasonló konkrét ada-

tok nem állnak rendelkezésre, de talán azzal, hogy egy nem nagyon távoli múlt fontos gazdasági eseményeit a számok kemény soraival a történelmi objektivitás távlatára állítottuk, sikerült, ha sok tekintetben nem is új, de némely vonatkozásban biztosabb támpontokat szolgáltatni súlyos gazdasági problémáink vizsgálatához. Ha a hivatalos statisztikai szolgálat ezt a célt csak kis lépéssel előbbre vitte, bizonyára nem végzett hiábavaló munkát.

Szigeti Gyula.

A szövetkezeti állatértékesítés.

A vágóállatpiac jellemzése.

A mezőgazdasági értékesítő szövetkezetek ügye ma több szempontból különösen időszerű. A világnak minden vezető agrárállamában már jelentékeny szerepük van és az értékesítési válság hatása alatt mindenütt iparkodnak szervezetüket még jobban kiépíteni. E törekvések egyik indító oka az is, hogy a mezőgazdasági államoknak a kivitelben való együttműködése, ami legutóbb a gazdaságpolitikának számos nemzetközi értekezleten tárgyalt igen fontos kérdésévé vált, minden körülmények közt feltételez valamely szervezetet, mely a tekintetbe jövő cikkeknek forgalmát legalább annyira, amennyire a kivitel irányítása és szabályozása végett szükséges, kezében tartja. Ez a szervezet lehet ugyan állami szerv is (kivitelei intézet), lehet a kereskedelemnek alakulata is (szindikátus), azonban a hivatalos agrárfelfogás szerint, nemzetközi konferenciák idevágó határozatait is beleértve, legalkalmasabb formája annak mégis a szövetkezet.

Magyarország szempontjából az értékesítési viszonyoknak nemzetközi megállapodások útján történő javítása rendkívül fontos, amit bizonyít az az érdeklődés is, melyet e kérdés újabb fejleményeivel szemben úgy a hivatalos, mint nem hivatalos agrártényezők mutatnak. Egyelőre a közvéleményt főképpen a buza elhelyezésének ügye foglalkoztatja. Ez ugyan nem egészen indokolt e cikknek számszerűleg vett kiviteli jelentősége szempontjából, mert az utóbbi években az állatkivitel értéke állandóan emelkedett és 1930-ban meghaladta a gabona kivitelét. A vágó- és igásállat, zsir, szalonna és húsexport értéke ekkor 216 millió pengőt tett ki, a buza, rozs és a kettő lisztjéé pedig 171 milliót. Mégis a buza áll az előtérben, mert kétségkívül annak piacán a legnagyobb a depresszió. Az állathizlalásnak, úgy elhelyezési lehetőség, mint jövedelmezőség tekintetében, ezidőszent határozottan valamivel kedvezőbb a konjunktúrája. Azonban a helyzet változhat, sőt valószínű is, hogy változni fog, ha sikerül a gabonafélék árát emelni, mert ezzel drágulni fog a takarmány is és megváltozik az állathizlalás és tenyésztés költsége. Akkor jelentkezni fognak az állatértékesítésnek a mai buzaproblémához hasonlóan súlyos gondjai és a meg-

oldási módok különböző lehetőségei közt bizonyára szerep fog jutni a szövetkezeteknek is.

A szövetkezeti állattértékesítés jelentőségének és lehetőségeinek ismertetéséhez előbb vázolni kell a vágóállatpiac jellegét és azon a termelő helyzetét. Szövetkezeti értékesítésnél ugyanis elsősorban vágóállatok jönnek tekintetbe. Az egyéb — a tenyész-, a munka, a haszon- és a luxusáru — jellege egészen más. Bár a vágóállat sem annyira tömegcikk, mint a gabona, bor, zöldség, tej, stb., mégis a minőségi osztályokon belül értéke elsősorban a mennyiségtől függ. Ellenben a más célokra szolgáló állatok értékére nézve a súlytól többé-kevésbé független egyedi tulajdonságok döntők. A tenyészállatnál a tenyészképeség, a haszonállatnál a haszonhozam — tejelőképesség, gyapjuhozam, stb., — a munkaállatoknál az erőbeli állapot és annak tartama, a luxusállatnál — értve elsősorban a versenylovakat — teljesítőképeségük bizonyos különlegees célok tekintetében. Hogy ezek a tulajdonságok mennyiben vannak meg bennük, különböző körülménytől függ: leszármazás, kor, kondíció, küllem stb. Az állat értékének megállapításánál több ilyen körülmény jön figyelembe és ezek együttesen alakítják ki úgy az eladóban, mint a vevőkben az értékitéletet. Ehhez járul hogy objektív mértékkel nem mérhetők, hanem szubjektív egyéni vélemény vagy érzék adja a mértéket arra vonatkozólag, adott esetben melyik tulajdonság milyen arányban forog fenn. Az egész értékitélet tehát merőben szubjektív és ezért adás-vétel csak a közvetlenül érdekelt felek személyes érintkezése: megtekintés, megvitatás, alkudozás formájában jöhet létre mindkettőre nézve megnyugtatóan. Különösen a termelő, tehát az állatot kitenyésztő gazda szempontjából ez azt jelenti, hogy nem szívesen bizza az elhelyezést a szövetkezetre, mely nem ismeri annyira az állatot, mert attól tart, hogy nem fogja tudni annyira kiemelni és igazolni az állat kiváló tulajdonságait, mint ő saját maga. A szövetkezet pedig, ha ilyen állatokkal is foglalkozik, állandó panaszoknak és elégedetlenségnek lesz kitéve.

Eppen ezért az ilyen egyedileg forgalomba kerülő állatok elhelyezésére a szövetkezet legfeljebb akkor alkalmas, ha minősége aránylag leginkább állapítható meg objektíve. Ez áll a tenyészállatokra, melyeknél az értékre nézve a leszármazás döntő, illetőleg utóbbinak igazolására a törzskönyvi lap. Ezért tenyészállat szövetkezeti elhelyezése csakugyan elő is fordul, de nem önálló értékesítő, hanem állattenyésztő szövetkezetek kezében. A szövetkezet, mely a tagok részére tenyészanyag beszerzését közvetíti, gondoskodik a tagok felesleges tenyészanyagának elhelyezéséről. A működés legfontosabb része a törzskönyvezés, a tagok ellenőrzése és oktatása, hogy a szövetkezet felügyelete alatt álló tenyészanyag jó hírűve az eladásra kerülő állatok kedvező elhelyezési lehetőségeit biztosítsa. Ezenkívül a szövetkezetek inkább az eladást megkönnyítő alkalmakról és intézmé-

nyekről gondoskodnak (kiállítások, vásárok, katalógusok, stb.); magának a tagnak személyes részvétele az eladásban itt sem igen nélkülözhető.

A vágóállatpiac legszembetűnőbb vonása az, hogy az áru aránylag sok kézen megy keresztül, míg eljut a fogyasztóhoz. A termelőtől megveszi az ügynök (szedő, kupec), attól a nagykereskedőhöz kerül, innen a bizományoshoz, aki a nagyvágónak adja el; ettől szerzi be az árut a hentes vagy mészáros. Ez az állatforgalom rendes sémája, melyből a vágóállatnál csak ritkán esik ki egy láncszem, ellenben a forgalomba esetleg még mások is: a bizományost tőkével ellátó pénzügyintézet, vagy a hentesárut eladó csemegekereskedő is bekapcsolódnak. Ez a hosszú forgalmi út annál szembetűnőbb, mert közben az áru nem megy át nagyobbfoku és bonyolult átalakításon, még a hentesáruvá való feldolgozás sem olyan technikai probléma, mely hasonlítható volna akármelyik ipari gyártmány előállításának folyamatához.

De éppen, mert az áru alakja a forgalmi út végén sem különbözik valami nagy mértékben attól, melyben a termelő azt piacra hozta, feltűnő utóbbi szellemében az általa elért és a fogyasztó által fizetett ár közti különbség. A Brinkmann által idézett adatfelvétel szerint az U. S. A.-ban az összes termékek árának 57.9%-át kapta az állathizláló gazda loco farm (1925). Magyarországon időnkint a termelő részesedése a fogyasztói árból lecsökken 50%-ra is. E nagy ártávolság egyik oka kétségtelenül a kezeknek az az aránylag nagy száma, melyen az áru átmegegy.

A forgalmi ügyleteknek relative nagy száma azt is jelenti, hogy a termelő viszonylagosan távol esik attól a piactól, ahol az árak, melyek az általa elérhető helyi árra is irányadók, kialakulnak. A valóságos kínálati és keresleti viszonyokra vonatkozó hírek hozzá sok közbeeső állomás közvetítésével jutnak csak el, közben többé-kevésbé elhomályosulva, néha talán szándékosan el is torzítva valamely közbeeső állomás érdekeinek megfelelően. A termelő, különösen ahol a hozzá is elnyúló piaci hírszolgálat nincs kiépítve, az eladásra vonatkozó elhatározások kialakulásában a helyi kereskedőre van utalva, aki maga is néhány közvetítő útján áll csak kapcsolatban a piaccal, emellett azonban természetesen a helyzet beállításában mindenkor a saját érdekeit tartja szem előtt. Régebben egyik mezőgazdasági termékkel sem folyt akkora uzsora, mint éppen az állattal. Már Raiffeisen is szövetkezeti programja fontos részének tekintette annak letörését. Az állatforgalom sok állomáson keresztül bonyolódik le és így a termelő fokozott mértékben ki van szolgáltatva a kereskedelemnek.

Utóbbinak viszonylagos pozíciója annál erősebb, mert általában nagyon összpontosítva van. Ennek kirívó bizonyítékaént ismeretes az, hogy az egész U. S. A. huszfogyasztásának 30

és huskereskedelmének 60—80%-a öt nagy csikágói cég, az úgynevezett „Big Five” kezében van. A centralizációra az állat- és huskereskedelem elsősorban azért alkalmas, mert az egyes kereskedő jelentékeny előnyöket biztosíthat, ha forgalmát nagyra tudja növelni. Ezek különösen a következők: *a)* az egy-egy állatot terhelő szállítási költség és szállítási kockázat jelentékenyen csökken és *b)* ugyancsak csökken a biztosítási költsége is, ha az önbiztosítás formájában megoldható. Mindkét tétel éppen az állatkereskedelemben igen jelentékeny és így jelentékeny az azokban elérhető megtakarítás is. De figyelembe jó *c)* az is, hogy az állat élő áru, vagyis nem olyan tipikusan en gros cikk, mint például a gabona. A standardizálást a termelési fázisban még kevésbé lehet keresztül vinni, mint a növényi termékeknél. Van ugyan különbség e tekintetben, mert a sertés már a tenyésztés és hizlalás alatt bizonyos mértékben alkalmas minőségi szabványosításra, ellenben a marha kevésbé. De általában az állatforgalomban az egységes és szabványos minőségű tételeket a termelés után történő osztályozás hozza össze. A keresletnek erre irányuló igényeit a kereskedő annál jobban tudja kielégíteni, minél nagyobb mennyiségből, minél nagyobb területről van módjában a tételeket összeválogatni. Minél inkább sikerül vidékenként egységesebb tenyésztési és hizlalási feltételeket és eljárásokat megvalósítani, annál könnyebb ugyan a feladat megoldása a kisebb kereskedőnek is, de a nagykereskedőnek mindig maradni fog bizonyos előnye ebben a tekintetben.

Általában tehát az állatforgalomban a koncentráció nagyfokú racionalizálási, vagyis költségmegtakarítási lehetőségeket nyújt. Ez növeli a nagykereskedelem előnyét és előidézi azt, hogy az állat- és huskereskedelem relative kevés kézben összpontosul. Ugyanezen okból azonban a szövetkezeti koncentráció útján megtakarítható, illetőleg a termelőnek megmaradó költségek is jelentékeny tételt tehetnek ki és ösztönzőleg hatnak az állattértékesítés szövetkezeti uton való megoldására.

Az állatkereskedelem összpontosulását előmozdító okok közt figyelembe jó egyébként még a következő is:

A hizlalt állatnak aránylag nagyobb része kerül piaci forgalomba, mint a másik főélelmiszernek és főterméknek, a kenyérgabonának. Amennyire utóbbiból — és egy sereg más cikkből is — a termelőnek saját háztartásában szüksége van, azt nem adja el, visszatartja kamrájában, stb. és mindig annyit használhat fel belőle, amennyi éppen kell. Amit ezekből a cikkekből a termelők fogyasztanak, az elkerüli a piaci forgalmat, ahhoz a termelő önköltségi áron jut és azok tekintetében az árnak a fogyasztóig megtett uton való felduzzadásáról csak abban a formában szerez tudomást, hogy *mások* mennyit fizetnek a gabonáért, stb.-ért, melyért ő kevesebbet kapott.

Más a helyzet a termelő husfogyasztásával. Az állat csak levágás után fogyasztható. Már maga a levágás is körülménye-

sebb művelet, különösen a szarvasmarháé, melyet házilag elintézni nem lehet. Emellett egyszerre annyi húst és egyéb állati terméket szolgáltat, amelyet egy háztartás csak hosszú idő alatt tudna elfogyasztani. Csakhogy a hús gyorsan romlik. A sertéshúst, zsírt, stb. még lehet és szokás is házilag konzerválni; de nem lehet ugyanezt tenni a marhával. A termelő tehát, ha hizlal is marhát, közvetlenül a saját gazdaságából, a piac elkerülésével nem fedezheti házi marhahus-szükségletét. Az állatot élve el kell adnia és a húst ugyancsak a kiskereskedőtől kell vennie, ugyanolyan áron, mint bármely fogyasztónak. Vagyis közvetlenül érzi a termelői és fogyasztói ár közti különbséget.

Ez a körülmény a magyarázata annak is, hogy míg lisztkereskedő, pék stb. csak kifejezetten fogyasztóközségeiben található, addig huskiskereskedő, vagyis mészáros már kisebb helyeken is, ha más nem, egy termelő, aki vágási és kimérési engedélyt szerez. Azonban ez a helyi fogyasztás nemcsak ezen az egész kis helyeken, hanem a kisebb városokban is gyenge abból a szempontból, hogy csak az átlagos vagy kevésbé jó minőségű húst veszi fel, mert nincs elegendő olyan fogyasztó, aki eléggé vásárlóképes lenne ahhoz, hogy a jó minőségű húst vásárolja. A legjobb minőségű hizlalt állat csak nagy fogyasztópiacokon talál megfelelő keresletre, tehát nagyvárosokban, vagyis távol a termelőtől. Ez a magyarázata annak, hogy a városban mindig jobb marhahúst lehet kapni, mint a falun. (Fordított a helyzet tej, tojás stb. tekintetében.)

A minőségi áru fogyasztása tehát összpontosul a nagyvárosokba. Általános tétel azonban az is, hogy minél összpontosítottabb valamely cikk fogyasztása, annál koncentráltabb annak kereskedelme is. Az Ü. S. A. állat- és huskereskedelmének összpontosítottasága is abból ered, hogy van egyfelől nagy feleslegeket produkáló állattenyésztő vidék, másfelől a főfogyasztó keleti ipari vidék. Ha nem is ilyen élesen elválasztva, ez a helyzet mindenütt: az állati termékek java-része néhány nagy piacra kerül. Németországban is csak mintegy harminc számbajövő állatpiac van. Magyarországon, Ausztriában, Csehszlovákiában tulajdonképpen csak egy-egy minden egyes főbb vágóállatfaj számára.

Míg tehát az állatkereskedelemben több oly tényező működik, melyek kifejezetten annak koncentrációját segítik elő, addig a termelő szempontjából éppen az állatkinálat decentralizáltabb, mint például a gabonáé. Tudvalevő, hogy az állattenyésztés és hizlalás inkább a kisbirtok területe. Emellett a birtoknagyság szempontjából az a határ, melynél piacra való állathizlalás történik, sokkal lejjebb van, mint amelynél a piacra való gabonatermelés kezdődik. Vagyis a mindenkori kínálat több üzemből tevődik össze, mint a gabonáé, tehát még szervezetlenebb. Természetes azonban, hogy minél na-

gyobb az aránytalanság egyfelől a kínálat, másfelől a — jelen esetben a kereskedelem részéről jelentkező — kereslet közt, annál inkább jut a kettő egymásközi összeköttetésében a fölény a szervezettebbnek — a jelen esetben a kereskedelemnek.

Az állathizlalás annyiban is eltér a többi mezőgazdasági üzemágtól, hogy az üzem szerves kereteit meghaladó mértékben is lehet folytatni. Gyakori eset, hogy a termelő saját átlatait hozzávásárolt takarmánnyal hizlalja fel, vagy pedig a saját üzemében termelt takarmány feletetéséhez állatot vásárol, melyeket a hizlalás befejezése után elad. Ezek az esetek tulajdonképpen már az ipari hizlalás határán mozognak. A szükséges tőkét a gazda rendszerint kölcsönrel teremti elő. De nemcsak ezen okból, hanem általában gyakori az eset, hogy pénzre van szüksége, mielőtt az állat kihizott. Ilyenkor a hizóanyag lekötésével kap kölcsönt, még pedig rendesen azzal a kikötéssel, hogy a hitelezőnek opciója van annak eladására (hizlalási kölcsön). A nagy állathizományos cégek többnyire berendezkednek a hizlalási hitelre, csak hogy kiterjeszthessék bizományi üzletkörüket. Ilyenkor a termelő értehetőleg még inkább függ a kereskedőtől és az értékesítésnél még kevésbé tudja érdekeit védelmezni. Ha a szövetkezetek révén ilyen kettős függésből tud kikerülni, az természetesen csak fokozza előbbieket jelentőségét. Ez azonban ma még, mint látni fogjuk, csak félig oldható meg, mert a szövetkezetek általában nem rendelkeznek elegendő tőkével ahhoz, hogy ugyanolyan mértékben nyújthassanak hizlalási hitelt, mint a kereskedelem.

Jellemzi végül a hizlalt vágóállatot, hogy az romlandó áruszámba megy. Erről más összefüggésben lesz szó.

Állatértékesítő-szövetkezetek alatt tehát általában azokat kell érteni, melyek vágóállattal foglalkoznak. Ezek működési köre kétféle lehet: leggyakrabban élő alakban való eladás, ezek a szorosabban vett állattelhelyező szövetkezetek (Viehabsatzgenossenschaften, live stock marketing associations); de kiterjedhet az állatok levágására és a hus, illetőleg húsarú elhelyezésére is; ezek a vágóhid-szövetkezetek (Schlächtereigenossenschaften, cooperative slaughterhouses vagy bacon factories).

b) A vágóállattelhelyező-szövetkezetek.

A mezőgazdasági termékek elhelyezésével foglalkozó szövetkezeteknek általában kettős feladatkörük van: a termékek piacképességének fokozása és azok áralakulásában a termelői érdekek képviselése.

Az első feladat jelenti mindazokat a műveleteket, melyeknek célja az árut *menyiségi és minőségi szempontból a kereslet igényeinek minél megfelelőbbé tenni*, még pedig a lehető

legracionálisabban, azaz úgy közgazdaságilag, mint a termelőre nézve minél kevesebb költséggel. Ez utóbbi azért fontos, mert mezőgazdasági cikkeknel az áru piacrahozatalának költségeit a forgalom rendszerint a termelőre hárítja vissza.

Tehát minél jobb árut minél kevesebb költséggel hozni a piacra, ez az első feladat. Az áru minősége elsősorban a termelés helyességétől függ. Állatoknál tehát attól, hogy a hizlaló jó anyagot állítson be, racionális eljárással hizlaljon és a kész-árut megfelelő állapotban adja át a szövetkezeteknek. Ezt a szövetkezet azáltal éri el, hogy tagjait állandóan oktatja, irányítja, továbbá, hogy az ár elszámolásában, mint alább látni fogjuk, a minőségi termelést jutalmazza.

Azonban a mezőgazdasági termelésnek az iparival szemben sajátága, hogy a természet nagy szerepe miatt sohasem képes oly mértékben egységes termelvényt előállítani, mint azt a kereslet megkívánja. Itt tehát a termelést követő fázisban való egységesítésnek különös fontossága van. Az állatelhelyező szövetkezetnek is nagy gondot kell fordítania a standard helyes megállapítására, annak úgy a termelő, mint a fogyasztó részéről való elfogadtatására és az árunak megfelelően osztályozott tételekben való piacrahozatalára.

A piacrahozatal racionalizálásának lehetőségei már ott kezdődnek, mikor a termelő az állatot átadja. Az állat súlya az eladáskor nagy mértékben függ attól, hogyan tette meg az utat a termelőtől a piacig. Tehát megfelelően legyen etetve, mikor a vasuti kocsira rakják; megfelelően legyen a kocsiban elhelyezve, nehogy épsége a szállítás alatt szenvedjen; az egész uton felügyelni kell rá, esetleg etetni, itatni; hosszabb uton tehát kísérő szükséges vagy pedig, hogy egyes közbeeső állomásokon törődjenek vele. Mindezeketől függ, mekkora a szállítás alatti súlyvesztés. Ennek kockázatát, mint általában az egész szállítási kockázatot a termelő viseli; még akkor is, ha a kereskedő az állatot feladóállomáson veszi át, mert a szállítási kockázattal ilyenkor csökkenteni törekszik az átvételi árat. A termelőnek tehát nagy érdeke, hogy a súlyvesztés és az egyéb kockázat lehetőleg kicsi legyen, annál is inkább, mert általában az a vélemény, hogy a termelőnek jutó ár megfelelő volta épügy függ a szállítás gondosságától és a szállítási fuvar kihasználásától, mint a kedvező áralakulástól.¹ Minél nagyobb tételek kerülnek egyszerre szállításra, annál olcsóbb az utóbbi. Részben a felügyelet, de különösen a fuvar kiaknázása miatt. A vagon-tételben való szállítás lehetősége, melyre a szövetkezetnek törekednie kell, lényeges a termelőre nézve, mert a loco termelő ár kiszámításánál a fuvar is levonásba kerül.

¹ A. W. Trumpf: Gen. Schlachtviehabsatz der Zentralgen. f. Viehverwertung e. G. m. b. H. Hannover. (Berichte über Landwirtschaft, Band X. 438.)

De ugyancsak a termelő viseli a szállítási biztosítás terheit is. Mivel az állat a szállítás szempontjából kényes áru, a biztosítási kulcs jelentékeny szokott lenni. Ha a szövetkezet elegendő forgalommal rendelkezik, elkerülheti az idegen vállalatnál történő biztosítást és önbiztosítást alkalmazhat, mely jelentékenyen olcsóbb, annál is inkább, mert a szállítás gondos elvégzésével a rizikót leszoríthatja a minimumra. A vállalati biztosító rizikójának és így díjának is ép azért kell nagyobb-nak lennie, mert nem maga szállít, tehát csak a mindenkori átlagos gondossággal számolhat a szállítás alatt.

Éppen mivel az élőállat piacráhozatala ennyi megtakarítási lehetőséget nyújt a termelőnek, a szövetkezetből már akkor is lényeges előnye lehet, ha az árbefolyásolást egyáltalában nem teszi annak feladatává. Ezért találunk, mint látni fogjuk nagy számmal olyan szövetkezeteket, melyek megelégszenek az áru gyűjtésével, osztályozásával és a piacig való szállításával; itt azt egyszerűen eladják a kereskedőnek, illetőleg bizonyos utján, minden tervszerű piacellátásra való törekvés nélkül.

A magasabbrendű feladat azonban a szövetkezeti állat-elhelyezésben is az áralakulásra befolyást gyakorolni. Ennek módja a kínálatoknak hely és idő szempontjából való tervszerű irányítása, vagyis úgy hozni az árut a piacra, hogy a kereslet és kínálat közt a lehető legkedvezőbb arány álljon be (orderly marketing, tervszerű piacellátás). Ehhez szükséges elsősorban az, hogy a szövetkezet elegendő áruval rendelkezzen és bizonyos mértékben tagjait is irányítani tudja atekintetben, mikor célszerű az állatokat eladni. Azonban szükséges az is, hogy a szövetkezet eléggé kiterjedt piacon működhessék.

A vágóállat ugyanis hasonlít az el nem tartható cikkekhez. Amint kihizott, lehetőleg el kell adni, mert a további hizlalás a hizlalóra nézve már a haszon csökkenésével jár, az állat a takarmányt már nem értékesíti úgy a súlygyarapodásban, mint előbb és azonos mennyiségű takarmány mellett is csekélyebb és állandóan csökkenő súlygyarapodást vesz fel. Mivel pedig a hizlalás egyéb költségekkel is jár, melyek akkor is változatlanul megmaradnak — kamat, felügyelet stb. — és a hizlalás rentabilitása az összes költségeknek a súlygyarapodáshoz való arányán alapszik, hamarosan bekövetkezik az a helyzet, hogy a termelő az adott ár mellett is ráfizet a további hizlalásra. Ezért a hizlalás legjobban akkor fizetődik ki, ha az állatot el lehet adni, mikor a hizlalás szempontjából „érett“, minden késedelem a haszon csökkenésével jár. De abban a tekintetben is hasonlít a vágóállat a romlandó cikkekhez, hogy ha egyszer a vásáron van, el kell adni. Ott, a vásáron tartani és etetni, drága mulatság. Átdiszponálni más vásárra sem igen érdemes, mert az annyiba kerül, hogy felemészti a remélt jobb árat; nemcsak a fuvar, hanem a súly- és kondícióbeli veszteség

miatt is, melyet az állat szállítás közben szenved. Még kevésbé érdemes visszaszállítani a termelőhöz, hogy aztán egy más alkalommal egy újabb szállítás legyen szükséges. Arra kell törekedni, hogy, ha egyszer az állat a termelőtől elkerült, minél előbb, vagyis minél közelebbi piacon és minél rövidebb időn belül megtalálja vevőjét.

A szövetkezet tehát, ha a kínálatnak a kereslettel arányban nem álló fokozását el akarja kerülni, az állatnál épugy, mint általában a romlandó termékeknél a kínálat időbeli elosztását nem alkalmazhatja, hanem arra kell törekednie, hogy az adott időpontban megtalálja azt a helyet a piacon, melyen a kínálat aránylag a legkisebb. Más szóval, ha a tag az eladást kívánja, nem lehet azt mondani neki, várjon, mert jöhetnek jobb árak, sem átvenni nem lehet tőle az állatot és tartani, mint például a buzánál lehetséges (ezt nevezi az amerikai terminológia az időbeli legnagyobb hasznosságnak: *time utility*), hanem azt akkor el kell adni és a szövetkezet az ár-stabilizálás érdekében csak azt teheti, hogy megkeresi azt a piacot, ahol az adott időben legelőnyösebb az áralakulás (*place utility*).

Állatnál természetesen nem annyira napokra szól a „romlandóság”, mint gyümölcsnél vagy zöldségnél, de a fenti értelemben mindenesetre fennforog. Az értékesítőszövetkezetek törekszenek ugyan arra, hogy az ő részükről történő felhajtás is lehetőleg egyenletes legyen az idő szempontjából, de ez csak szűk korlátok közt lehetséges. Annál is inkább, mert a hizlalásban bizonyos körforgás észlelhető: szabályszerűen ismétlődő időszakokban nagyobb mennyiségű állat kerül a piacra². Ennek magyarázata, hogy a hizóállat beállítása összefügg az elléssel, a takarmány betakarításával, az időjárással (mindenki télre iparkodik kész lenni a sertéssel, mert akkor vannak az ölések, akkor dolgoznak a szalámigyáarak stb.). A kínálatban szabályszerű hullámváltozás van és ezt a szövetkezet sem tudja kapcsolni. Ellenben megfelelő előfeltételek mellett képes a nagyobb kínálatot is a legcélszerűbben elosztani a piacok közt.

Mielck³ ezt kétségbevonja. Szerinte a szövetkezetek az árajavítás terén nem tehetnek semmit, sőt ellenkezőleg, a kereskedelemnél rosszabb helyzetben vannak a kínálat szempontjából és ezt sokszor rontják, ahelyett, hogy kiegyenlitenék. A szövetkezet ugyanis minden a tag által felkínált árut kénytelen átvenni. Mivel a piac már kis tulkinálatra is érzékeny, a szövetkezetek az ilyen kénytelen-kelletlen eladásokkal rontják az árat. Ellenben a kereskedő már akkor, mikor az állatot a termelő-

² Hanau—Jasny: Die Märkte d. wichtigsten Ldw. Produkte. (Hdb. der Landwirtschaft I. kötete. F. Aereboc: Wirtschaftslehre des Landbaus.) 851. old.

³ Dr. A. Mielck: Pool, Kartell etc. (Ber. üb. Landwirtschaft, XI. 221. old.)

től összevásárolja, számbaveszi a piac várható felvevőképességét, csak ennek megfelelő mennyiséget vásárol és így a piacon is jobban a kereslethez igazodik.

Milck azonban szem előtt téveszti először is azt, hogy az elhelyező szövetkezeti hálózat összpontosításának ép az a célja, hogy elossa a kínálatot a piacokra és így a tulkinálat eshetőségeit a minimumra csökkentse. Annak, mint Trumpf mondja, a kínálatot transzformálnia kell. De ha ez nem sikerül mindig, a szövetkezet működése akkor sem ártalmas. A termelőnek ugyanis néha fontosabb az, hogy egyáltalában el tudjon adni, mint az, hogy milyen árat kap. Különösen, ha hosszabb ideig kell várnia, az estleges árjavulás hasznát ellensúlyozhatja az „érettségen” tul való tartással járó költség.

A kereskedelem is iparkodik kihasználni a „place utility” ben mutatkozó különbségeket, ha erre megfelelő koncentrálttság révén módja van. Ott vesz, ahol nagy a kínálat és a termelői árak nyomottak, sőt ahol még inkább lenyomhatók és elad ott, ahol a kínálat kisebb. Lényegében véve a szövetkezetek ugyanezt teszik, azzal a különbséggel, hogy az árkülönbséget megtartják a termelők részére.

Ugy a piacrahozás racionalizálásában, mint az áralakulás befolyásolásában a szövetkezet működésének sikerességéhez bizonyos előfeltételek fennforgása szükséges: szállítási kötelezettség, megfelelő nagyságu működési terület, kellően kiépített hirszolgálat és szakértő vezetés.

A *szállítási kötelezettség* kétféle lehet: a tag vagy arra kötelezi magát, hogy minden piacrahozott vágóállatát a szövetkezetre bizza, vagy arra, hogy évente bizonyos mennyiségű állatot a szövetkezet útján ad el. Az utóbbi esetben a szövetkezet biztosítja magának a költséggel arányban álló forgalmat és az egyenletes és gazdaságos szállítás lehetőségét, de nem azt, hogy a kínálat megfelelő részét kezében tartja és így a piacon kellő súlyu tényező lehet a kereslettel, illetve a kereskedelem által képviselt kínálattal szemben. Ahol tehát a szövetkezetnek árstabilizációs céljai vannak, a szigorubb szállítási kötelezettség elengedhetetlen. Ebben az esetben pontosan körül kell irni, mire terjed ki a tagok kötelezettsége: részben, hogy milyen állatok nem esnek a szállítási kötelezettség alá (beteg állatok vagy háztartási szükségletre szánt, vagy fennálló szerződés alapján másnak szállítandó stb. állatok), részben, hogy milyen súlyu állatnál áll be a kötelezettség a tag részéről a szállításra, a szövetkezet részéről az átvételre.

A működési körnek két irányban kell megfelelően kiterjedtnnek lennie. Egyrészt olyan területről gyűjthessen a szövetkezet árut, mely lehetővé teszi, hogy elegendő — legalább heti egy vagon — árut meghatározott, egyenletes időközökben szállítson. De egyuttal a körzetnek tenyészet szempontjából is megfelelőnek kell lennie, vagyis olyannak, melyben a termelők

többé-kevésbé egységes típust, egységes módszerrel hizlalnak, mert különben az osztályozás nehéz, költséges, standardárut nem lehet elérni. Másfelől azonban az eladási piacnak is elég területet kell felölelnie, vagyis a szövetkezetnek minél több vásáron kell magát képviseltetnie, mert enélkül a kínálat elosztásához sem elegendő áttekintéssel, sem elegendő mozgási lehetőséggel nem bír.

Könnyen érthető, milyen nélkülözhetetlen a kiterjedt, gyors és pontos piaci hírszolgálat és piackutatás olyan szervezetnek, melynél a siker nagy részben attól függ, hogy az árut helyesen diszponálta-e szét az egyes piacokra.

Különleges hangsúllyal szokták kiemelni ezeknél a szövetkezeteknél a sikeres működés egyik előfeltételeként a megfelelő vezetést. Az állathoz érteni kereskedői szempontból talán nehezebb, mint bármely más cikkhez. Mivel az értékre nézve lényeges tulajdonságok egy részét nem lehet másképp, mint szubjektív ítélettel megállapítani, az áruismeret csak sok gyakorlat alapján fejlődhet ki. De éppen azért, aki úgy szakmabeli, mint a kereskedelmi részt érti, annak nagyon szép kereseti lehetőségek kínálkoznak; vagyis a jó szakember a szövetkezetnek is sokba kerül. Emellett az ilyen vezető szabad kezét is kíván a működésben, erre többé-kevésbé szükség is van. A széleskörű felhatalmazás csak akkor nem fog bizalmatlanságot kelteni az igazgatóságban, ha annak tagjai maguk is értenek kissé az állatkereskedelemhez.

A kisebb gyűjtőszövetkezetek, ha nincs központjuk, csakis nagykereskedőnek vagy nagybizományosnak adhatják tovább a reájuk bízott állatot. Ellenben az összpontosított nagyszövetkezetek vagy a központok a nagy állatvásárokon közvetlenül dolgoznak. Fel szokták vetni a kérdést, nem előnyösebb-e általában, ha a szövetkezetek állandó szállítási szerződést kötnek nagybani vevővel, aki lehet nagykereskedő, nagyvágó vagy éppen fogyasztási szövetkezet. Ennek előnye némelyek szerint, hogy a szövetkezet elkerüli a piac eshetőségeiből eredő kockázatot és azokat a költségeket is, melyek a kockázattal összefüggnek. Ezzel szemben azonban a szövetkezet az ilyen megállapodással lemond arról, hogy az árkialakító piacon közvetlenül felléphessen és képviselhesse a termelői érdekeket; tulajdonképpen nagybani gyűjtőszövetkezetté válik. Bármennyire is sikerül összefoglalnia a termelői kínálat jelentékeny részét, a piacellátás, vagyis az árunak a piacra való kerülése tekintetében semmi szerepe nincs, az általa összegyűjtött áru, mint vevőjének kínálata jelentkezik a piacon; a vevő pedig vagy kereskedő, vagy fogyasztási szövetkezet és ezek egyikének érdeke sem fedi a termelőét. Helyesen mutat rá Trumpf⁴, hogy az ilyen szerződéses viszony ép azoknak a pozícióját erősíti, akik

⁴ I. m. 441.

leginkább áttekinthetetlenné teszik a piacot, legalább is a termelő szempontjából. Ezek a fix állandó nagybani vevők, akiknek a kezében a kereslet jelentékeny része egyesül és akiknek vásárlása vagy attól való tartózkodása nagy hatással van a piacra. Annál nagyobb lesz a befolyásuk, ha a szállítási szerződés által a szövetkezet által szervezett kínálatot a piacról kiküszöbölik, annak ártényezői szereplését megelőzik és azzal esetleg éppen a saját érdekeiknek megfelelő árpolitikát tudnak folytatni.

Az állattelhelyező szövetkezeteknek tehát arra kell törekedniük, hogy mint önálló eladók szerepelhessenek, még pedig lehetőleg a nagy, országos állatvásárokon, ahol az árak kialakulnak. Mivel erre a helyi szövetkezetek nem alkalmasak, a központokba való tömörülés előbb-utóbb elkerülhetetlenné váló fejlődési fázis.

Az *elszámolás* szempontjából kétféle lehet a viszony a tag és a szövetkezet közt: a szövetkezet vagy fix vevő vagy bizományos. Kezdetlegesebb szövetkezeti viszonyok közt rendszerint az elsőt kedvelik a termelők. Így helyzetük a szövetkezettel szemben ugyanolyan, mint a kereskedővel szemben: ha az állatot átadták, tudják mit kaptak érte, nincs további gondjuk és kockázatuk az áralakulásért. A fix vétel szokásos két hátránya itt is fennforog: nagy tőke szükséges és a szövetkezet viseli az áralakulás kockázatát az átvétel és a továbbadás közt, ami a szövetkezet tőkéjére néha végzetes következményekkel járhat. Viszont, ha a szövetkezet jól dolgozik, az elért feleslegeket visszatérítésként ki kell osztani a tagok közt és alig fog oly erős vezetőség akadni, mely azoknak móhoságát fékezni és e nagy visszatérítés helyett erős tartalékolást keresztülvinni képes lenne. Vagyis a szövetkezetnek csak veszteségei, kockázata van, de saját szempontjából nincs eshetősége nagy haszon elérésére. Könnyű elképzelni, hogy ilyen körülmények közt mennyire gyenge lábon állhat léte. Mindamellet néha beválik, például a dán állattelhelyező szövetkezetek ezen az alapon állnak összekötetésben tagjaikkal. Magyarázata ennek nyilván a tagok magas szövetkezeti iskolázottsága és fegyelmezettsége.

A bizományi átvétel és eladás mellett a szövetkezet ment a fenti veszélyektől. Ebben az esetben inkább arra kell ügyelni, hogy az elszámolás körül ne legyen vita a taggal. Nagyon fontos az állatok megjelölése; úgy kell történnie, hogy azok egészen a vevőnek való átadásig egymástól feltétlenül megkülönböztethetők legyenek és így még annak a lehetősége is ki legyen zárva, hogy a tag az általa beszolgáltatott állatnak máséval való összetévesztése miatt kifogást emel.⁵

Benton említést tesz állatpoolokról Kanadában. Ez csak

⁵ Marketing of farm Products. (London, 1926.) 101. old.

tévedés lehet, mert úgy az általa közölt, mint egyéb^a leírásból kútnik, hogy ott is az átvétel fix, az eladás eredményéről való elszámolás pedig visszatérítés formájában történik. A pool-rendszerű eladásra inkább csak azok a termékek alkalmasak, melyek már a tagtól lehetőleg standardizálva kerülnek a szövetkezethez, mert enélkül az nem lesz hajlandó beleegyezni, hogy az övét a többiekével összevegyítve adják el és egységesen számolják el. Az állat pedig, mint láttuk, többé-kevésbé egyedi áru. Még sertésnél aránylag leginkább lehetséges már a tenyésztésben és hizlalásban az egységes minőséget elérni. Ennek ellenére Dániában is, mint látni fogjuk, a szövetkezeti vágóhidak minden egyes állatnál külön figyelembe veszik a minőséget, mikor az ár megállapítására kerül a sor. Éppen ezért az állatpoololás ritkán fordul elő.

Alig kinálkozik alkalmasabb eszköz a vágóállatértékesítő szövetkezet számára a tagok bizalmának megnyeréséhez, mint a gyors és pontos *fizetés*. Hogy mikor fizetnek, az különbözik az eladási módok szerint. Fix vételnél rendszerint a megállapodás szerint, bizományi eladásnál pedig a legközelebbi vásári nap után. A szövetkezet vevői rendszerint nem fizetnek ily gyorsan és az időkülönbség áthidalására a szövetkezetnek forgótőkére van szüksége. Ha nincs elég saját tőkéje, kölcsönre kell dolgoznia. Ennek kamatait a bizományi díjban kell elszámolnia. Ezenkívül tartalékolnia is kell, hogy legalább idővel ne szoruljon kölcsönre. Ezen okok miatt a szövetkezetek sem számíthatnak lényegesen olcsóbb bizományi díjra, mint a kereskedelem, legalább is addig, míg nincsenek abban a helyzetben, hogy teljesen saját tőkéjükkel bonyolítják le a forgalmunkat.

A vágóállatelhelyező szövetkezeteket különböző szempontból különböztethetjük meg.

Szervezetileg a szövetkezet lehet specializált vagy pedig különböző cikkekkel foglalkozó értékesítő és emellett beszerző szövetkezet. Utóbbi inkább Németországban és az annak hatása alatt kifejlődött szövetkezeti rendszer területén fordul elő. A vegyes típussal szemben kettőt szoktak felhozni. Az egyik, hogy a szövetkezet vezetőjének több cikkel kell foglalkoznia, tehát nem érthet eléggé az állathoz. Mivel pedig kereskedelmi szempontból az állat a nehezebb cikk, az fogja megszenvedni a vezető sokoldalúságát. A másik kifogás, hogy az általános beszerző és értékesítő, vagy általános értékesítő szövetkezetnél nem lehet bevezetni a szállítási kötelezettséget, mely nélkül pedig az állatértékesítésben nem lehet boldogulni. Már az is nagy elhatározás a termelő részéről, ha egyik vagy másik cikk tekintetében leköti magát és az illető cikk termelésének jövedelmezőségét jelentékeny mértékben a szövetkezet megfelelő mű-

^a J. F. Booth: Cooperative Marketing of Grain in Western Canada. (U. S. A. Dept. Agric. January 1928.) 25. old.

ködésétől teszi függővé. Még kevésbé lehet tőle várni, legalább is a mai viszonyok közt, hogy több cikk tekintetében szolgálta ki magát ilyenmódon egyetlenegy szövetkezetnek; ezzel mintegy egész egzisztenciája attól függ, nem történik-e valami hiba a szövetkezet vezetésében. Azt már inkább megteszi, hogy több szövetkezettel álljon ilyen kapcsolatban, mert az mégse valószínű, hogy valamennyi egyszerre károsítsa őt. Mivel tehát a specializált típusban könnyebb elfogadtatni a termelőkkel a szállítási kötelezettséget, állatértékesítésben is az van helyén.

Mindamellettt éppen Németországban elég gyakori eset, hogy a vágóállatelhelyezés más üzletágakkal kombinálva fordul elő. Még pedig nemcsak a már említett beszerző- és elhelyezőszövetkezetek (Bezugs- und Absatzgenossenschaften) keretében, hanem hitelszövetkezetekkel kapcsolatban is. Dél-németországban, Szászországban és Schleswig-Holsteinben gyakoriak az ugynevezett Lieferverbände (magyarul állatértékesítő csoport, a földbérllőcsoport mintájára) a hitelszövetkezetek keretében. A tagok egy része megállapodik abban, hogy az állatokat közösen fogja feladni és a kereskedőkkel vagy a központi állatértékesítőszövetkezettel közösen fognak tárgyalni, elszámolni stb. Az ügyek vitelét ugynevezett bizalmira (Vertrauensmann) bizzák. Semmiféle szállítási kötelezettség nincs, az egésznek alapja az ügyvivő személye és képességei iránti bizalom. Az elszámolás a hitelszövetkezeten keresztül történik. E primitív forma elterjedésének okát egyrészt a délnémet gazda csekélyebb szövetkezeti hajlandóságában, másrészt abban adják, hogy a fogyasztópiacok nem esnek annyira távol a termelőtől, mint másutt, tehát egyszerűbb szövetkezeti mechanizmussal is ki lehet elégíteni a termelőket.

Állatfajok szerint nem igen lehet különbségeket tenni a szövetkezetek közt, mert többnyire valamennyivel foglalkoznak. Legnagyobb tétel forgalmukban a sertés, azután szarvasmarha, borjú. A sertés aránylag leginkább tömegáru, ezért abban legkönnyebb a szövetkezetnek dolgoznia. A marha már inkább egyedi, gyakran nem is súly, hanem becslés szerint kerül forgalomba. Ebből könnyen keletkezhetnek viták, elégedetlenség. Egyes szövetkezetek malacelhelyezéssel is kísérletet tettek. Ez nehéz feladat, mert az áru egyenetlen, kényes, nagyok a szállítási súlyveszteségek, a kereslet hullámzó.

Leglényegesebb az egyes típusok közti különbség abból a szempontból, hogy az állatelhelyezéssel kapcsolatos műveletek mekkora részét vonja a szövetkezet működése körébe. Eltekintve attól az esettől, mikor a feldolgozás is szövetkezetiileg történik — ez sui generis szövetkezetté fejlődött —, a következő alakulatok ismeretesek:

1. az egyszerű helyi szövetkezet, melyet legcélszerűbb állatgyűjtő-szövetkezetnek nevezni (az amerikai terminológiában shipping association). Célja tulajdonképpen csupán az

állat összeszedése, a lehetőségig való osztályozása, lehetőleg egyenletes szállítás rendszeresítése és a szállítással kapcsolatos műveletek racionális elvégzése. Az állat a szövetkezeti működés területére lép a helyben történő átvételkor és azt elhagyja, mikor a vásárra ért. Az átvevő rendszeren bizományos; tehát a szövetkezet magán az árkiadó piacon nem működik és az áralakulásra ott nem lehet befolyása, mert az ott jelentkező kínálatnak csak egy részét képviseli. Gyenge pontjai Benton⁷ szerint: 1. könnyű megalakítani, de éppen ezért a tagok nem is érzik, hogy kötelezve vannak irányában és a szövetkezeti hűség nem valami erős; 2. kis forgalmuk miatt nem igen tudnak megfelelő szakembert fizetni; 3. mivel a működési körzet kicsiny, sem egyenletes szállítást, sem egyenletes minőséget nem lehet eléggé elérni és így az elérhető megtakarítás is csekély.

Tőkére alig van szükségük, mert tulajdonképpen az állatot csak továbbítják a kereskedőnek és az attól kapott összeget szétosztják. A tagnak mérsékelt jutalékot számítanak fel, melyből a költségek fedezésén felül tartalékolásra is marad valami. Az utóbbi fedezi a szállítás alatti esetleges veszteségeket. Mivel a vevő nincs helyben, az állatok végleges minőségi átvétele akkor történik, mikor azok a vásárra megérkeztek;

2. *gyűjtőszövetkezetek szövetkezete* (county wide organization plan). A helyi szövetkezetek laza formában egyesülnek, főként azért, hogy a gyűjtés nagyobb területről egységesen történjék. Az eladás ugyanugy kereskedő útján történik, mint fentebb. Az elérhető megtakarítás is nagyobb a piaci hírszolgálat, nyomtatványok közössége, a jobb osztályozás és az egyenletesebb szállítás lehetősége miatt. Együttes fellépésük nagyobb tekintélyt biztosít a kereskedővel szemben, esetleg kedvezőbb feltételeket vivhatnak ki a nagyobb forgalom alapján. Ha közös ügyvezetőt tartanak, ezt jobban megtudják fizetni;

3. *bizományi eladószövetkezet* (terminal comission agency). Éppen fordítottja a gyűjtőszövetkezetnek. Működését a vásárra összpontosítja, a gyűjtéssel és szállítással nem törődik. Vagyis a szövetkezeti működés területére az állat a vásárra való megérkezésekor lép és azt elhagyja, miután ott eladták, vagyis mikor a vásárt elhagyja. A szövetkezet körzete kiterjedt, mert csak elegendő forgalom mellett gazdaságos a vásáron eladószervet tartani. A termelők azonban közvetlenül — nem helyi szövetkezetek útján — kapcsolódnak bele. A szállítási kockázatot az egyes termelő viseli.

Főfeladatuk tehát az áralakulás ellenőrzése és megtakarítás a bizományi költségekben. Az Egyesült-Államokban, ahol főként előfordulnak, rendszerint a szokásos bizományi díjat számítják, de az üzletév végén visszatérítést adnak. Arra törekcsenek, hogy olyan tőkére tegyenek szert, amelyből hizlalási

⁷ I. m. 97.

hiteleket nyújthatnak tagjaiknak; ebből a célból esetleg külön társaságot alakítanak érdekeltségükben⁸.

4. *Központosított rendszer esetén* a helyi gyűjtőszövetkezetek az eladással és tőkeellátással foglalkozó központban tömörülnek. Általános vélemény szerint ez a legfőkéletesebb típus⁹. Legmegfelelőbbben vihető keresztül az árunak racionális piacrahozatala, legjobban összefoglalható akkora kínálat, mely-lyel az áralakulásba beleszólhat a szövetkezet, legteljesebben lehet kiépitni a hirszolgálatot ezen a módon. Előfeltétel természetesen, hogy a központnak elegendő befolyása legyen a helyi szövetkezetekre és ezek utasításait úgy az egyenletes szállítás, mint a minőség, osztályozás stb. tekintetében végrehajtsák. Szállítási kötelezettség utóbbiak részéről előbbivel szemben elengedhetetlen.

A központi szervezet üzleteit a vásáron kétféle módon bonyolíthatja le: vagy saját maga működik mint bizományos, vagy szerződött bizományossal áll összeköttetésben. Az előbbi a kedvezőbb megoldás, de tőkét feltételez, részben amiatt, mert a beküldő szövetkezeteknek az eladási árat azonnal át kell utalnia részben, mert delkredere vállalását nem mellőzheti. Ebbe a helyzetbe a szövetkezetek rendszerint csak hosszabb eredményes működés után jutnak.

A szerződött bizományossal kötött megállapodásban lehetőleg ki kell kötni, hogy a bizományos más megbízóval nem dolgozhat, mert enélkül mindig a nem szerződéses és az új megbízókat iparkodnék jobban kiszolgálni, a szövetkezetet pedig, mint a megállapodás alapján biztos ügyfelet, csak másodszorban. Mint nagy és állandó megbízó, a szövetkezet a bizományi díjat és költségeket is le tudja szorítani.

Az összpontosítás nagy előnyei vezették a tervszerű agrárpolitikát folytató államokat arra, hogy az állatértékesítő szervezet egységesítését minden lehető módon előmozdítsák. Mintául szolgálhatnak etekintetben Németország, Dánia és az USA.

Németországban a Notprogram egyik részeként jött létre a Genossenschaftliche Viehverwertung, G. m. b. H., melynek az összes állattelhelyező-szövetkezeti *központok* (Hauptgenossenschaften) tagjai. Ez a szervezet igen jelentékeny tényező a német állatkereskedelemben. 1929-ben 461 szövetkezet működött (az előző évi 369-el szemben; e nagy emelkedés éppen a Notprogram által rendelkezésre bocsátott támogatás eredménye). Forgalmuk volt 1,290.000 sertés, 238.000 borjú, 110.000

⁸ Randell: Cooperative Marketing of Live-Stock in the U. S. A. by terminal associations, U. S. Dept. of Agriculture. Technical Bulletin No. 57. 28. old.

⁹ Így nyilatkozik Trumpf I. m. 433., továbbá az amerikai bizottság, I. Deutsche Vieh- und Milchwirtschaft. (Berlin, Parey, 1929.) 112. old. stb.

szarvasmarha, 96.000 juh; ezeknek összes eladási ára meghaladta a 295 millió márkát¹⁰. A szövetkezetek tulnyomó része az egységes Reichsverband Deutscher Landwirtschaftlicher Genossenschaften kötelékébe tartozik és 14 értékesítőközpont körül tömörült. A Genossenschaftliche Reichsviehverwertung maga nem foglalkozik eladással, feladata csupán a piaci hirszolgalat, a központok együttműködésének biztosítása, különösen abban a tekintetben, hogy az állatkinálat valamennyi részéről tervszerűen oszolják meg a piacokon. A szövetkezeti szervezetnek képviselte van a 29 legnagyobb német állatvásáron. Ezek közül a 9 legnagyobb vásáron az egész sertésfelhajtás 25%-a rajtuk keresztül történt; az összes vásárok átlagában a sertés- és borjufelhajtás 17, a szarvasmarhafelhajtás 7%-a esett rájuk. Vannak azonban vásárok, ahol részesedésük igen jelentékeny: Köln 50, Mannheim 40, Augsburg, Nürnberg 35%, stb.¹¹

Az 1929. évi Notprogram 8 millió márka kölcsönt szánt az állattelhelyező szövetkezeteknek, ezenfelül 22 millió márka összegig állami hitelgaranciát biztosított számukra.

Az Egyesült-Államokban a Federal Farm Board tömörítette a szövetkezeti állatértékesítést. A National Livestock Marketing Agencybe 1930 végéig 18 bizományosi nagyszövetkezet lépett be; ezek közül 15-nek forgalma 170 millió dollárt tett ki. Az összes szövetkezeti állatforgalom értékét 320 millióra teszi¹². Brinkmann szerint már 1923-ban 12—18%-ra becsülték az egész élőállatforgalomnak a szövetkezetek által lebonyolított részét; a vágóállatokra vonatkoztatva az arányszám természetesen nagyobb.

A National Agencynek fontos kiegészítő része a National Feeder and Finance Corporation, mely a hízalási hiteleket nyújtja. Körzeti intézetei vannak, melyek a National Agency-hez csatlakozott bizományi nagyszövetkezetekkel állnak összeköttetésben; a termelő a szövetkezet útján kéri a kölcsönt, azt a National Corporation engedélyezi és utóbbinak körzeti intézete folyósítja. A kölcsönt csak takarmányvásárlásra vagy a hízalási bér fizetésére lehet felhasználni.

Dániában a szövetkezeti vágóállattelhelyezés, amennyiben élőállatról van szó, a 18 állatkiviteli szövetkezeten keresztül bonyolódik le. Tagjaik az állatállományuknak mintegy 10%-át képviselik (1923). Az élőállatkivitelnek mintegy $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ része történik a szövetkezetek útján. Az állatot fix veszik át és azzal tetszésük szerint rendelkeznek: vagy közvetlenül külföldi vevőnek vagy exportőrnek eladják, vagy községi vágóhidon leöletik és a húst adják el exportőröknek vagy belföldi mészárosoknak. Az árból rendszerint 1% jutalékot tartanak vissza,

¹⁰ Landw. Genossenschaftsblatt 1930. II. kötet 19. old.

¹¹ Landw. Genossenschaftsblatt 1928. 97. oldal.

¹² R. H. Elsworth Cooperative Marketing in the U. S. A. 1925—1930., 36. oldal.

melyből az üzletév végén még visszatérítést adnak. A tagok kötelesek minden piacrakerülő állatot a szövetkezetnek átadni. A finanszírozás kölcsönrel történik, melyért a tagok a sajátos dán rendszer szerint egyetemlegesen felelősek.

Központi szervezet a De Samvirkende Danske Andelskreaturexport Foreninger, mely azonban csak érdekképviselési és piaci tájékoztató szerv.

Számottevő a szövetkezeti élőállatforgalom még Angliában, ahol Digby szerint 1924-ben a forgalom 2.7%-át bonyolították le. Kanadában még messze van attól a jelentőségtől, melyet a gabonaszövetkezetek értek el.

c) A szövetkezeti vágóhidak.

A dánoknak a tejszövetkezetek mellett másik büszkesége: a vágóhidi szövetkezetek ebben az országban ugyanolyan zökkenő nélküli fejlődést mutatnak 1887, az elsőnek megalakulása óta mai napig, mint az előbbieik. Sikereik más országokat is csakhamar utánzásra buzdítottak. Nagyon csábító dolog amiről ezeknél szó van: az állattenyésztő gazda és a husfogyasztó közti egész közvetítő láncolatnak egy csapásra való kiküszöböléséről; gyakorlatilag pedig arról, hogy a termelőnek eddig fizetett árának megegyezését lehetne szétosztani a termelő és fogyasztó közt.

Különösen a németek tettek sok kísérletet, amelyek azonban több kudarcot, mint sikert hoztak. Erre 1908-ban bizottságot küldtek Dániába, mely megállapította, hogy a vágóhidszövetkezetek ott egészen különleges viszonyok közt dolgoznak. A dán hizlalás konzervált hus exportjára van beállítva, ellenben a német friss hus helyben vagy belföldön történő eladására; Németországban erős és szervezett huskereskedelemmel kell küzdenie a szövetkezeteknek, míg Dániában, különösen a múlt század végén, mikor a vágóhidszövetkezetek fellendültek, a kereskedelem alig volt ellenállóképes. Végül hiányzik Németország számára az, ami a dánoknak a múlt század végén kínálkozott: a biztos, felvevőképessé és fejlődő piac Angliában.

Az Egyesült-Államokra nézve is megállapítják úgy Benton¹³, mint Hibbard¹⁴, hogy a „cooperatív packing plantok” nem sikerültek. Azok a körülmények, melyekkel ők magyarázzák a sok bukást, különleges természetűek — rossz vezetés, sikasztás stb. —, melyek nem teszik megérthetővé, hogy miért nem sikerült ott sem eredményt felmutatni ezen a téren. Magyarázatra pedig annál inkább szükség van, mert ott a hus nagyrésze kétszer teszi meg az utat: először élőállapotban a corn belten kívül eső területről a chicagói és egyéb vágóhidakra, azután onnan vissza, mint huskonzerv megint a corn beltbe és még tovább nyugatra. Ez volt éppen a legfőbb érv a vágóhid-

¹³ I. m. 337.

¹⁴ B. H. Hibbard: Marketing Agricultural Products, 130. old.

szövetkezetek melletti propagandában. Ezzel szemben azonban a huskereskedelem óriási mértékben összpontosítva van („big five!“), ennek következtében üzemei rendkívüli racionálisan működnek. A szövetkezetek csak akkor tudnák felvenni a versenyt, ha hasonló forgalmat közelítve meg, ugyanily mértékű racionalitással dolgozhatnának. Ettől azonban természetesen eddig minden megalakult szövetkezet távol volt és sikertelenségének mélyebb oka többnyire ez lehetett.

A dán szövetkezetek egyedülálló sikereinek magyarázatát az ember a dán huskereskedelem viszonyaiban hajlandó önkénytelenül is keresni. Nagy a kiviteli többlet, ennek ugyszólván kizárólagos cikke a bacon és egyetlen piaca Anglia. Különösen fontos az, hogy a cikkek: bacon és mellette sonka, némi szalonna feltétlen standardizáltságot követelnek, de viszont nincs bennük a minőségnek az a változatossága, mint a friss husban; a fogyasztó kényes arra a bizonyos minőségre, melyet a konzervált husáruból megszokott, de nem kíván akkora választékot. A nyers husból ugyszólván az állat minden testrészének külön neve, ára és más elkészítési módja van. Friss husnál a fogyasztó részéről nagy szerepet játszik az eladóhoz való bizalom; ellenben konzervált árunál minden a márkán fordul meg.

Tehát a konzervhus inkább tömegáru és általános tapasztalat, hogy ezek alkalmasabbak a szövetkezeti forgalomra. Ehhez járul még, hogy a termelés nagy része kivitelre kerül és hozzá egy irányban, tehát egy uton. Oly körülmény mindez, mely a kanadai buza különleges helyzetét is jellemzi és mint erre, úgy a dán hussértéstermékekre nézve megkönnyíti a szövetkezeti elhelyezést. Ezek a körülmények az Egyesült-Államokban is fennforognak és azért ott csakis az említett sajátlagos okok szerepelhetnek akadályként. Egészen mások a viszonyok Németországban és általában a kontinensen; nem is találunk sehol sem számottevő mozgalmat. Ellenben megvan a valószínűsége annak, hogy talán Argentína egyszer követni fogja a dán példát.

Mindenesetre a vágóhídszövetkezeteket is az a körülmény hívta életre, mely általában nagy szerepet játszik az ország csodálatos mezőgazdasági fellendülésében a múlt század végén. A dánok megéreztek a konjunkturát, mely az angol piacon kifejlődőben volt és a tejszövetkezeteknél bevált módszert rövidesen alkalmazni kezdték a sertéshusra is. Mert egyik sajátosságuk a szövetkezeti vágóhidaknak, hogy szinte kizárólag sertéshus feldolgozására szorítkoznak, aminek magyarázata az, hogy ennek elhelyezése számukra a legkönnyebb az angol piacon.

Van a szövetkezeti vágóhidak megalakításának olyan előfeltétele, mely az élőállatértékesítő szövetkezeteknél hiányzik: jelentékeny a tőkeszükséglet, tekintettel arra, hogy az üzem berendezése nagy befektetéssel jár. A dánokat ötletességük, szövetkezeti hajlamaik és fegyelmezettségük ezen a nehézségeken

is átsegítették. A vágóhidak finanszírozása a következőképpen történik: Megalakuláskor a szövetség az állótőkeszükségletnek megfelelő kölcsönt vesz fel. Ezért a tagok az alábbi megszorítással egyetemlegesen és a hitelezőkhöz való viszonyban korlátlanul szavatolnak. Mivel azonban a vágóhid működési körzete sokkal nagyobb egy-egy tejszövetségnél és így az a közvetlen szomszédsági viszony, mely minden egyetemleges és korlátlan szavatosság vállalásának előfeltétele, hiányzik, a tagokat területi alapon körzetekbe („sogn“) osztják; minden ilyen csoport a kölcsönnek azon részéért szavatol, mely megfelel az általa lekötött sertéslétszám és az összes sertésforgalom arányának. A kölcsön ezen részéért minden egyes az illető körzetbe beosztott tag korlátlanul felelős a hitelezőnek; ellenben a szövetségen belül mindenik csak az általa szállított sertésmennyisége arányában szavatol. Ezeket a kötelezettségeket a tagok bizonyos időre, 5, 7, vagy 10 évre vállalják; ezalatt a szövetség törleszti a kölcsönt és iparkodik leírni a befektetést. Az időszak leteltével azután új szerződéssel a tagok új a tőkéért szavatoló csoporttá alakulnak.

A szövetségek sikerének egyik titka az is, hogy sikerült az egész üzem nagy mértékben racionalizálni. A beérkező sertések még aznap vágásra kerülnek. Minden állat meg van jelölve fülén oly módon, hogy levágás, tisztítás és hasítás után is megállapítható, melyik tagtól származik. Ekkor történik annak osztályozása, vagyis a minőség és a súly megállapítása. Ez hatósági szakértő részvételével történik. Az így megállapított minőség és súly alapján történik az ár kifizetése.

Az a körülmény, hogy a hizlalás kapcsolatos a tejgazdasággal és hogy a dán tehenészetek hozama az év szakai szerint aránylag kis ingadozást mutat, tehát eléggé egyenletes mennyiségű tejfeldolgozási melléktermék áll a hizlalásnak rendelkezésére, lehetővé teszi, hogy a sertésbeküldés is mennyiségi szempontból az egész éven át nagyjából azonos. Ilyenformán a szövetségi kínálat is egyenletes. Sikerült azt is elérniök, hogy az áru minőségileg is teljesen egyenletes. Már a tenyésztőanyag kiválasztásában és a hizlalásban is szem előtt tartják a tagok a standardizálás követelményeit. Tapasztalati úton megállapították, hogy a legkiválóbb áru a 132—165 fontos holt súlyu állataból készíthető. Ezért fizetik a legmagasabb árat; legfeljebb 20%-os súlybeli eltérés esetén 1%-kal, nagyobb eltérés esetén pedig 2%-kal csökkentik az egységárat. Ezzel a termelőt arra ösztönzik, hogy ezen súly elérésére törekedjék a hizlalásban és hogyha az állat ezt elérte, azt ne tartsa tovább, tehát ne spekuláljon.

A tagnak fizetett egységárat hétről-hétre bizottság állapítja meg, a világpiaci, különösen az angol piaci jegyzések figyelembevételével. A bizottság a három legnagyobb szövetség

kezet egy-egy kiküldöttéből áll. Az üzletév végén mutatkozó feleslegekből a tagok visszatérítést kapnak.

Egyes szövetkezetek melléktermékek feldolgozására is berendezkedtek (takarmány a vérből és csontból stb.). Némelyik kolbászárut is készít; ezek a huskeveréshez szükséges marhát, juhot, lovat is saját üzemben vágják. Végül egyes szövetkezetek kicsinybeni árusítóhelyeket is tartanak fenn.

A legfontosabb termék a bacon, melynek 85—95%-a az angol piacon talál elhelyezésre. A piac árujuk iránt a legteljesebb bizalommal viseltetik. Ezt a feltétlenül megbízható standard minőségnek köszönhetik. Márkájuk, a „lur brand“ ebből a szempontból szinte fogalom.

A dán szövetkezeti vágóhidak száma 51, 180.000 taggal, melyek a mezőgazdasági üzemeknek 69.4%-át képviselik (1923). Közös érdekképviselői szervük a De Samvirkende Danske Andels Svineslagterier. Két képviselőjük van az angol piacon. Az egyiket 33 szövetkezet tartja fenn, egyszerű kereskedelmi export-import ügynökség formájában. Ez a Home and Foreign Produce Exchange-on találkozók az angol import-örökkel és a csütörtöki kötések alapján pénteken közli a bacon tőzsdei árát, mely aztán az egész héten irányadó a dán vágóhid szövetkezeteknek a tagoknak fizetendő ár megállapításában. A másik 18 szövetkezetnek képviselője a Danish Bacon Trading Company. Ez a fentemlített tőzsdének nem tagja; közvetlenül ad el az angol kiskereskedőknek; éppen ezért kénytelen nem szövetkezeti árut is tartani, hogy vevőit mindezzel, amit nála keresnek, el tudja látni. Viszont szükség esetén igénybe veszi az angol nagykereskedelmet is.

Dánián kívül számottevőleg csak a másik két skandináv országban találunk szövetkezeti vágóhidat. Norvégiában azok teljesen a dán mintára működnek, azzal a különbséggel, hogy egyik-másik elsősorban marhahús feldolgozására alakult. Svédországban 18 szövetkezet van, 50.000 taggal, 60 millió svéd korona forgalommal. Elsősorban baconra rendezkedtek be. Szórványosan találhatók Angliában is, azonban eddig igen kevés sikert mutathatnak fel, főképp azért, mert a tagok nem kötelesek minden eladásra kerülő állatot a szövetkezetnek szállítani. Van néhány szövetkezet Írországból is, míg New Zealandban huszfogyasztó-szövetkezeti üzemeket létesítettek a farmerek.

Bizonyára a huszfogyasztás és huskereskedelem, különleges jellege magyarázza meg, hogy ezek a szövetkezetek éppen a két skandináv országokban működnek — Dánián kívül — sikerrel. Aránylag nagy a konzervált hus fogyasztása, tekintettel arra, hogy sokan élnek tengerészetből és halászatból. Ez ismét annak bizonyítéka, hogy ezek a szövetkezetek csak a dániaiakhoz hasonló viszonyok közt boldogulnak.

Ihrig Károly.

Közlemények.

Az universalizmus államelmélete.

Immár 3-ik kiadásában fekszik előttünk *Spann Othmárnak* „az igazi állam”-ról szóló könyve*, amely a kitűnő társadalombölcselethez egyik legéletteljesebb, az olvasót a valóság tüneményeibe és problémáiba szuggesztív erővel magával ragadó műve. Alapját azok az előadások alkotják, amelyeket a tudós szerző 1920 nyári félévében a bécsi egyetemen tartott volt: e forrongó, politikai és gazdasági átalakulásokkal terhes idők élő erővel jelezték a nagy társadalmi problémák eldöntésének különböző lehetőségeit s hajlamossá tették lelkünket a bennünk merevekké vált dogmák bírálata iránt. A tiz esztendő, amely azóta eltelt, nem egy pontban igazolta *Spann* meglátásait s az azokból folyó törekvések helyességét. Valóban, bármennyire tág teret adnak is egyébként szociológiai elvei a kritikai kételynek, aligha lehet kétségbe vonnunk azt az alaptételét, hogy korunkban nem csupán politikai és gazdasági válságról, hanem az egész gondolkodásnak, a korszellemnek kríziséről van szó. Míg a francia forradalomban az individualizmus jutott diadalra, addig mi éppen az élet új céljait, új eszmét, az individualizmustól való elfordulást keressük; ily szempontból tekintve *ellenrebeszélésről* beszélhetünk. Hogy ez tényleg így van, annak igazolására mindenké előtt a kor uralkodó eszméinek kritikájára, a helyes és helytelen szétválasztására van szükség. Ezt viszont eredményesen csupán szociológiai elmélyüléssel végezhetjük el. Mert tévesek az emberiség fejlődését egyvonalunak képzelő, mechanikus evolucionista elméletek, tévesek a társadalmat a természettudományok módszerének mintájára indukcióval, vagy logikai elemzésekkel feltárni akaró tanítások. Az egyénnek a közhöz való belső, a lélek legmélyén élő kötöttségéből kell kiindulnunk és magunkban mintegy e belső szemlélet alapján utána teremelve megértenünk a társas valóságot.

A mondottakat alapul véve *Spann* könyve magától adódóan három részre tagozódik és pedig: 1. a bevezető, a társadalomtudomány vázlatát nyújtó részre, 2. a korszellem kritikájára és 3. a jövőre vonatkozó következtetéseket, tennivalókat tartalmazó részre.

A társadalom mibenlétének felfogását illetően *Spann* szerint két kategorikusan ellentétes álláspont lehetséges: vagy az egyes emberből indulunk ki s az egyének halmazát, összesítését tekintjük társadalomnak, vagy pedig az utóbbit valami sajátos egészként, egyénfeletti organizmusként fogjuk fel, amelybe az egyének csupán alárendelt részekként, szerves tagokként illeszkednek bele. Az első az individualizmus, a második az univerzalizmus álláspontja. Az *individualizmus* főelve, hogy az egyén: abszolútum, szellemi autarkiaival és erkölcsi autonómiával bír, önmagával beérő, egyedüli

* *Spann Othmar*: Der wahre Staat. Vorlesungen über Abbruch und Neubau der Gesellschaft. 3. Aufl. Jena, G. Fischer 1931 XII + 236 l.

valóság, míg a társadalom csupán egyének sokasága, egyszerű többes szám, a szükség és hasznosság szempontjai által létrehozott segítő-eszköz. Annál jobb, minél kevésbé zavarja az egyént. Tényleg, az individualizmus legszélsőségesebb formája, az anarchizmus, a teljes korlátmentességet, az egyének tökéletes szabadságát követeli, míg a macchiavellizmus az erősebb hatalmát hirdeti a gyengébb felett, a természetjog pedig a szerződés elméletével az örökös harc uralom nélküli ősállapota helyébe az egyénnek saját érdekében való és a kölcsönös biztonságot megteremtő önkorlátozását tünteti fel a társadalom alapelveként. Az individualista elméletek minden fajának politikai követelménye szükségképpen az egyének szabadsága, az állami tevékenységnek minél kisebb területe s általában a jognak, mint a szabadság megszorításának, külső korlátjának lehetőleg minimális mértéke.

Az individualizmus, legmélyebb gyökerét tekintve, következetesen végiggondolt, titáni s a fenséget nem nélkülöző kísérlet: az egyén Prometheusként önmagában látja a lét lényegét s azt a maga teremtő hatalmába akarja keríteni. Eppen ebben rejlik e tanok tragikus nagysága, hogy az egyén sorsát mintegy annak saját kezébe helyezik. Igaz-e azonban az abszolút egyénnek, az önmagával való beérésnek ez a fogalma? Hogyan csatlakozik ez a szellemileg önmagára alapozott, másoktól elszigetelten lebegő lény a társadalom és a világ egészéhez? Valóban, e kérdés elmélyítése önmagától az egyénnek a közhöz és a kozmoszhoz való kapcsoltságát veti fel s az *univerzalizmushoz* vezet. Ennek alaptanítása, hogy az első elv, az eredeti tény, amelyből minden levezetődik, nem az egyén, hanem az egész, a társadalom. Az ilyen univerzalisztikus elméleteknek négy főtípusát különböztethetjük meg: a környezet-elméletet, amely szerint az ember a miliőnek pusztá funkciója. Ezt vallotta *Taine* és *Marx* is. E felfogást mechanikus univerzalizmusnak nevezhetnénk. A másik típus hívei az egyén szociális ösztöneiből indulnak ki s azokból építik fel a közösséget. Tanításuk azonban csak látszat-univerzalizmus s tulajdonképpen rejtett individualizmus, mert bár csak csírában, de készen beléhelyezi az egyénbe a társadalmat. A harmadik típus *Platon* ideái alapján képzei el a közt. Az egyénben nem lehet meg az ember eszméjének teljessége, csak a közületi létben lehet annak megvalósulnia.* De ez a bölcsélet nem magyarázza meg, miképpen lesz az egészből az egyéni, a különös s mik magának az egésznek az életmozgatói. Mindezt adni próbálja a „*kinetikus univerzalizmus*“, amely a társadalmat, mint egészet, szemben *Platon* mozdulatlan eszméjével, folytonos alakulásban, tevésben teremtődőnek fogja fel. Az ember szellemisége mindig csakis egy másik szellemivel való kapcsolatban, közösségben, kettességben (*Gezweiung*) gyökerezik. A művész nincs közönség nélkül, az anyaságot a gyermek teremti meg. Hogy valami szellemi keletkezzék és fennmaradjon, ahhoz egy másik szellemnek, lénynek részvétele szükséges.

De ha első principium a kettőség, a közösség, akkor az egyén nem önmaga által teremtődő valóság, hanem csupán potenciális valami. Valóban, mint azt szellemtörténetileg a nagy emberek példája is bizonyítja, a lelkünkben szunnyadó lehetőségeket a közösség váltja ki, aktualizálja. De másrészt az egyén részére a lehetőségeknek

* Ehhez a felfogáshoz áll közel a mi irodalmunkban *Concha* univerzalisztikus jellegű politikája.

csak egy bizonyos köre van adva: nem lehet mindenkiből [Liszt Ferenc vagy Petőfi. Éppen ez a különös, sajátos, soha nem ismétlődő egyéniség, ez a különbözőség teszi az egyéneket az egész tagjaivá. mert az organizmus sohasem egynemű, hanem csupán különmemű részekből állhat. E felfogás szerint tehát a társadalom az egyén létalapja, közösség nélkül nincs egyén, nincs szellemiség, az egyes ember, mint szellemi lény, a közzel és a közben van. Nem is az egyénre háramló hasznosság az állam gyökere, hanem az utóbbi az erkölcsös, a jó igazi hordozója.

Mindebből következőleg az univerzalizmus egészen más politikai elveket vall, mint az individualizmus. Így felfogása szerint az igazságosság elve abban áll, hogy minden rész az egészben az őt megillető helyet foglalja el, ami viszont az alkotó részek organikus egyenlőtlenségét jelenti. A szabadság elvében sem az egyéni tevékenység korlátjainak hiányát látja, ellenkezőleg minthogy a szellemiség alapja a más szellemmel való kettősség, közösség, a szellemiség legmagasabb fokát, az igazi szabadságot éppen a kötöttség, a társadalom erkölcsi valóságában való elmerülés erős mértéke valószínűsíti meg. A szabadság ellentéte nem is a kényszer, hanem a szellemi magárahagyottság, izoláltság, a közösséggel való termékeny kapcsolat hiánya. Téves az individualizmus atomisztikus egyenlőség-eszméje is, mert a mi szerves, az sosem homogén. Másrészt a politikai egyenlőség következetes megvalósítása azt is jelenti, hogy a magasabbrendű szellemiség leszoríttatik, míg az alsóbbrendű felé emeltetik, végeredményben tehát a csekélyebb értékű elemek előnyben részesítésére és uralmára vezet. Az individualizmus centralisztikus államával szemben az univerzalizmus decentralizált uralmat, a különböző életfunkcióknak megfelelő sajátos szervek rendszerét kívánja.

Bármily vázlatos is *Spann* e pár mondatban odavetett szociológiai tételeinek ismertetése, szükségünk volt rá, hogy *korunk szelleméről* adott bírálatában követhessük elemzéseit. Mert mai politikai gondolkodásunk tartalmát mindenekelőtt az individualisztikus, univerzalisztikus és szocialisztikus eszmekörök szétválasztása tárhatja fel előttünk. Ezek közül vezetőként mi a multból az *individualizmust* örököltük, a liberalizmussal, a manchesterizmussal és demokráciával. Az individualizmus kulturtartalma, a kötetlenség, a gazdasági korlátok hiánya okozza, hogy a szellem kifelé fordul, az egyén magára hagyva belsőleg elszegényedik s ennek ellensúlyozására a külső élet és gazdálkodás teremtő fejlesztésének szenteli erejét. A világtörténelem individualisztikus korszakai mind kapitalisztikus jellegűek. Itt a mai rohanó, féktelen kapitalizmusnak is a legmélyebb, szellemi gyökere. Ezzel jár a gondolkozás ametafizikus és utilitarisztikus, végül kozmopolita jellege és a tulzó racionalizmus, a tudás tulbecsülése, a „felvilágosodás“ kultusza. Az individualizmus civilizációt teremt, de letöri az igazi, belső kulturértékeket.

Ezzel az eszmekörrel szemben, amely a francia forradalom ihletője volt, az *univerzalizmus* eszméit először a német romantika juttatta diadalra. Eredménye a német kultúra nagy fellendülése. Ezt a gondolkozást mindenekelőtt az jellemzi, hogy a tudomány terén nem éri be a pozitivizmussal és a mechanikus okság elvével, sajátos szellemi tudományokat, gazdaságtant, nyelvészetet speciális módszerekkel ápol, intuiciót kíván indukció helyett, metafizikát a pusztá, relativ tapasztalattal szemben. Hirdeti a nemzetnek.

mint sajátos szellemi organizmusnak létét és követeli a szociálpolitikával a kapitalizmus szabad formáinak megkötését. Az univerzalizmus eszmekörében a külső, materiális szempontok hátrább szorulnak a belső élet javára, ezért ezt a külső életet szabályozzák, formákba szorítják. Az embert gazdasági tevékenységében is szervként illesztik bele a társas organizmusba: a kapitalizmus helyébe a *rendi gazdaság* lép. Mindebből viszonylagos állandóság és a mainál kevésbé rohanó technikai fejlődés is következik.

A harmadik eszmekör: a *szocializmus* úgy elméletileg, mint politikailag az individualizmus és univerzalizmus összevegyítéséből eredő keverék, hatása kétségkívül univerzalisztikus elemeiben gyökerezik.

A korszellem mélyén gyökerező eszmeáramlatok elemzése után *Spann* korunk válságairól, első helyen a békekötések okozta állami krízisről beszél, azután részletesen fejtegeti a liberalizmus és demokrácia, majd a kapitalizmus, végül a szocializmus és marxizmus válságát. Terünk nem engedi meg, hogy ezekre a boncolgatásaira bővebben kitérjünk, bármennyire is éppen ezekben nyilvánul meg leginkább szempontjainak termékenységége és szociológiai alapfelfogásának kritikai ereje. A liberalizmus az individualizmus politikai elmélete: az egyének atomisztikus összetételéből, a mechanikus többség elvéből építi fel a népszuverénitás tanát, holott a helyes elv nem az, hogy a több, hanem hogy a jobb uralkodjék. Valóban, a nagy gondolkozók és költők Platontól Hegelig és Euripidestől Goetheig elvetették, mint kultura-ellenest, a demokráciát. A kapitalizmus viszont gazdasági individualizmus, azonban eszmeileg nem a mindenki harcát a szerződéssel megszüntető természetjog alapján áll, mint a politikai liberalizmus, hanem a szabad versenyben az erősebb győz a gyengébb felett. A kapitalizmus nem gazdasági liberalizmus, hanem gazdasági macchiavellismus. A szocializmus, mint annak a kapitalizmusból született ellenfele, nem is egyéb, mint az a törekvés, hogy a természetjog elvei a gazdaságban is megvalósíttassanak. A kapitalizmus igazi gyengéje, mint minden individualizmusé, szellemi téren van, hiszen gazdaságilag tagadhatatlanul a termelő erők óriási kifejesztését eredményezte. Azonban az egyént gyökértelenné, magában álló, létbizonytalansággal küzdő, testületi szellembe be nem illesztett atommá teszi. Ez a minden szellemi és erkölcsi közösségtől való elszakadás a kapitalizmus válságának igazi gyökere. És valóban maga a gazdasági élet szükségképpen hoz létre új kötöttségeket, a társadalom új, rendi tagozódását. Elég a kartellekre, szakszervezetekre, szociálpolitikai intézményekre gondolnunk.

A *marxismus* már most, a szocialista törekvések legnagyobb sikerü formája, meg akarná szüntetni a szabad gazdálkodás hátrányait, de megtartani előnyeit. De vajjon lehetséges-e ez és nincs-e a marxizmus mögött valami önámítás? *Spann* könyvének kétségkívül egyik legfényesebb része ez a marxizmus kritikáját nyújtó fejezet. Az egész rendszert igen kemény bírálatban részesíti s attól az igazi tudományosság jellegét is megtagadja. A marxizmus gazdasági tanáiban az az egész individualizmust és felvilágosodást jellemző törekvés jut diadalra, hogy az eszményt, a lelket materializálja. Az egész élet a gazdaság körül mozog, igazi tartalmát az adja. Szorosabban az államelméletet tekintve, Marx nem is tudós, hanem politikus, elvei gyökerében egyfelől anarchizmust, másfelől pszicho-

lógiai utópiát találunk és ha szociológiai szemmel választjuk szét elméletét: individualisztikus és univerzalisztikus tanok kaotikus keverékeként tűnik fel előttünk. Így individualisztikus jellegű egyebek között az egész gazdasági élet felfogása, amelyet „árúk“ mechanikus összességének tekint, az objektív érték és többletérték fogalma, az osztályharcból eredő macchiavellisztikus államfelfogás; egyenesen anarchisztikus az egyének szabad egyesülését és az uralomnélküliséget megvalósító jövőendő kommunista állam eszménye s a szabad. kényszermentes munka, valamint az autark egyén ideálja. Ellenben univerzalisztikus jelleg fedezhető fel „a társadalmilag szükséges átlagmunka“, a tőke-koncentráció, az egyénnek, mint a környezet reflexének tanában, továbbá abban, hogy az egyén fogalma helyébe az osztály lép s hogy a termelés szocializálása a gazdaságnak (bár mechanikus) szervezését jelenti. Egészben véve a marxismus: *a természetjog az államról a gazdaságra vive át*. Tulnyomóan az individualizmus jegyében áll, de a termelési eszközök társadalmi tulajdonba vételének hirdetésével universalisztikus színezetet vesz föl, végcélja pedig: anarchizmus. Marx az universalizmus álarcában küzdött és győzött, de individualisztikus céloknak szolgált. Mégis, maga ez a tény mutatja, hogy az individualizmussal szemben korunk az universalizmust kívánja.

Könyvének harmadik részében *Spann* az állam szervezetének universalisztikus képét nyújtja. Már említettük, hogy az embernek, mint szellemi lénynek léte feltételezi egy másik, vele egyforma, de mégis különböző lény szellemiségét. Közösséget az egyformaságon alapuló különbözőség alkot. Amde viszonylag kevés olyan ember van, aki egymáshoz eléggé hasonló ahhoz, hogy különbözőségükből termékeny, élő közösség képződhessen. Ebből a *kis közösségek* szociológiai törvénye következik. Viszont a társadalomban ezek rétegződése, egymás mellett és felett való elhelyezkedése csakis értékük rangsorának megfelelőleg történhetik. Minden társadalom piramishoz hasonlítható, legfelül van a legmágasabb, vezető értékek kis csoportja, lefelé azután a csekélyebb értékek mind szélesebb rétegei. Igaz, hogy a szempont, az érték-rendszer, amely szerint ez a rétegződés történik, különböző lehet, más például keresztény, mint marxista felfogásban, de maga a tény elkerülhetetlen: a különálló, apró. szellemi közösségeket minden történelmi társadalomban uralmi alapon értékük szerint rétegezni kell. Ezt szervezetileg az állam valósítja meg. Minden élő társadalom egyfelől a vele ellentétes érték-rendszerek, másfelől és különösen az erkölcsileg alsóbb, bűnös világ visszaszorításán, guzsbakötésén alapszik.

Felmerül azonban a kérdés, miképpen alkothatnak a különböző közösségek körei egy egészet? Olyanképpen, hogy ezek nem egymástól elszigetelten léteznek, hanem egy szellemi kozmosz tagjai: tagok olyan értelemben, hogy valóságuk csak a többi tag által teremthető meg. Mint ahogy a drámában nem lehet csupán egy játékos s az egymással szemben álló hős és intrikus egy magasabb erkölcsi egészbe illeszkedő szereplők: úgy illeszkednek össze a társadalom szellemi kozmoszában az egymással ellentétes részek: a *szellemi rendek*. A szellemi rend fogalmának három főjegyét különböztetjük meg: 1. az egész jut benne kifejezésre, 2. az egésznek valami sajátosban, különösben való megjelenése, 3. éppen mert nem minden. csak töredék, lényege a kölcsönösségben, a más rendekhez való viszonyában fejeződik ki. Mindebből szükségképpen a rendek többes

száma, sokasága következik. Az u. n. osztálynélküli társadalom tehát tulajdonképpen a közösség belső, szellemi alaptulajdonságával ellentétes követelményt jelent. Viszont a rendi tagozódás veszélye a részek tulságos önállósulása, a federatív egymásmellettiség az egész szellemi organikus egysége helyén.

A szellemi rend azonban tulajdonképpen csak latens rend, amely aktuális valósággá csupán a cselekvésben válik. A cselekvő rendek között pedig megkülönböztethetünk politikai és gazdasági rendeket, a szerint, hogy szervező vagy eszközmegszerző tevékenységet fejtenek ki. Legjobb államforma nyilván az olyan, amelyik a legjobbakat juttatja uralomra. Uralom pedig mindenekelőtt a szellemi felsőbbség érvényesülése, mint ilyen csak fokokonként közvetítve mehet felülről lefelé s minél lejjebb jut, szükségképpen annál inkább autoritativ jelleget ölt. Az alsóbbak csakis tisztelet és odaadás által részesedhetnek a felsőbbek szellemiségében. Az universalisztikus állam megköveteli a hierarchiát.

Ha már most a rendi tagozódás szellemi alapjait keressük, *Spann* nagyjában *Platont* követve, öt rendet különböztet meg:

1. az alsóbb munkásokét, akiknek tevékenysége, érdeklődési köre az érzéki, vitális létben gyökerezik;

2. a magasabb munkásokét, akik iparművészekre és utánpótlás szellemi munkásokra oszthatók, passzive már résztvesznek a magasabb szellemi életben is;

3. a gazdasági vezetők rendjét, akik gazdaság-szervező tekintetben önállóan teremthetnek, de a magasabb szellemi életben csak érdeklődőként vesznek részt;

4. az államférfiakét, akik erkölcsi szervező tekintetben teremthetnek, de a magasabb szellemi életben szintén csak résztvevők; különös csoportjaik a magasabb, önállóan cselekvő papok és harcosok;

5. végül a bölcsek vagy a teremthetők, magasabb oktatók rendjét, amely tulajdonképpen nem is rend, amely csak a tanításban cselekszik, s alkotásait egy közvetítő szellemi rend adja tovább.

Ebből a három elsőt gazdasági vagy tápláló rendnek, a negyediket általános politikai rendnek, míg az utolsót teremthető és oktató rendnek nevezhetjük. Mindazok tehát, akik hasonló teljesítményeket végeznek; nem pusztán egymás mellett álló, izolált egyének, hanem az egészben elfoglalt hasonló tag-helyzetük folytán rendet képeznek. A rend fogalma bizonyos gazdasági közösséget rejt magában; befelé önrendelkezést és demokráciát, kifelé fel- és alárendeltséget jelent. A tagok egymáshoz és a vezetőséghez való viszonya személyes, élő, belső kapcsolatokon nyugszik. Az államban nem az egyesek, hanem a rendek állanak egymással szemben, viszont az egyének részére rendjük a szabad verseny helyett oltalmat, beilleszkedést jelent. Ebből nyugalom, egyensúlyozottság és a mainál sokkal erősebb belső szellemi élet következik. A renden belül az egyenlőség és szabadság nagy mértéke lehetséges. Viszont az állami centralizáció helyébe decentralizáció lép: az állam, maga is rend, a központi feladatok nagy részét más rendeknek engedi át. Innen a bürokrácia nagy leépítésének lehetősége folyik.

Amde nyomatékosan hangsúlyozni kell, hogy a rendek nem élnek külön életet, egymás létébe behatolnak, egymást helyettesítik, mint ahogy a középkorban a céhek gazdasági rendje politikát is üzött és harcosként is szerepelt. Az alsóbbak részt vesznek a felsőbbek szellemi javaiban és éppen ez a belső kapcsolat a kultúra leg-

magasabb értékeihez adja meg egy politikai szisztéma, egy társadalmi alkotmány végső kritériumát. Ahol ez erősen megvan, ott kultúra van, mint a középkorban, ahol nincs, ott szakadék, barbarizmus.

A történelem csakis rendileg tagozott államokat ismer, a demokratikus és kapitalisztikus hullámok, amelyek megmerevült rendi szerkezeteket elsöpörtek, mindig csak új, lazább kötöttségeket hozhattak a régiak helyére, de sose tudtak a rendi és területi formáktól egészen elszakadni. Ma is látni ezt a kartellek, szakszervezetek és egyéb alakulásokban.

Korunk főproblémája éppen a gazdasági rendek ujjaépítése. Ebben egyfelől a meglévő állapotokat kell alapul vennünk, másfelől arra ügyelnünk, hogy a rendi tagozódás ne legyen merevvé s az alsóbb és felsőbb rendek között az átmenet lehetősége az egyén részére megmaradjon. A tulajdon ugyan formailag magántulajdon, lényegileg azonban csak köztulajdon van és ez a köz érdekében való korlátozásokban jut kifejezésre, ami a tulajdonnak hűbéri jelleget ad. A modern „hűbéri“ jog kialakulásának kezdeteit már lehet is látni, például a járadék-birtokban, vagy a kollektív munkaszerződésekben a vállalatot terhelő kötelezettségekben. Általán *Spann* a *tarifa-szerződésekben*, amelyek egyfelől a munkaadó-szervezeteket, másfelől a szakszervezeteket egyaránt kötelezik, egybefoglalják. ipari téren a jövő rendi fejlődés alapjait látja. Ezek a szerződések, amelyek részletesen szabályozzák a munkaviszonyt, bizonyos céhszerű kötöttséget jelentenek. Sőt ott, ahol a bértarifa mellett a termékek ártarifája is ott van, ez már bizonyos céhbeli árszabályozásnak tekinthető. Ilyen szempontból tekintve a munkaadók és munkások szervezetei is már nem csupán érdekcsoportok, hanem egy modern egységes foglalkozási ág vagy rend tagozataiként fogharók fel. És bennük más rendi kötöttségek kezdeteit, sajátos hitelszervezést, a termények minőségére, gyártási módjára vonatkozó megállapodásokat, a közvetítés, a tanoncügy szervezését, szociálpolitikai intézmények, szövetkezetek stb. létesítését látjuk. A területi köteleknek természetesen hatósági és bírói tevékenységet is kell kifejezniök és saját adókkal bírniök. A további fejlődésben nagy szerep vár a különböző hivatásúzők kamaráira, a munkástanácsokra és hasonló szervekre, amelyek együttvéve vezetőik útján a központi gazdasági testületet, a rendek házát alkotják. Miután az állam funkcióinak jelentékeny részét a rendi szervek veszik át, a központi állam rendje a nagy politikai feladatok megoldásának szentelheti figyelmét s a rendek felett csupán a legfőbb felügyelet gyakorolja. Ez az állam nem is a tömegekből, alulról felfelé épül fel, mint azt a mai individualisztikus államnál látjuk; élén a rendek vezetőivel az államfő áll hivatalnokaival és saját bevételi forrásokkal. Ilyen szervezet mellett a párturalom helyébe a szakszerűség uralma lép.

Annak elkerüléséről pedig, hogy a rendek, különösen a vezetők, meg ne merevüljenek és annak biztosításáról, hogy a magas képességű egyének felemelkedése megtörténhessék, a neveléssel, a képzés mennél általánosabbá tételével kell gondoskodni. Nem szabad elfelejtenünk, hogy lángelmék és nagy tehetségek ritkák, ezek érvényesülése tehát mindenképpen fontos az olyan államban, amely a teremő szellemi értékek vezető szerepén nyugszik. Ezért döntő jelentőségű, akár *Platonnál*, a nevelés, amely alatt nem ismeretek halmozását, hanem belső képzést kell értenünk és a szellemi élet általános magas színvonala.

Kislégghi Nagy Dénes.

A Népszövetségi Pénzügyi Bizottság jelentése.

A Népszövetség vezetői mindig büszkén hivatkozhattak az osztrák és a magyar pénzügyi ujjáépítésekre, mint a Népszövetség működésének sikeres eredményeire. Annál nagyobb jelentősége van annak a körülménynek, hogy a világgazdasági krízis szele elsőnek ezeket a „sikeresen ujjáépített” országokat döntötte nehéz helyzetbe. A Népszövetség Pénzügyi Bizottsága érezte is ennek a jelentőségét, midőn 1931 szeptember 19-i átiratában felhívja a Tanács figyelmét arra, hogy a Népszövetségnek bizonyos erkölcsi és jogi kötelezettségei vannak azokkal az országokkal szemben, amelyek a Népszövetség közreműködésével és segítségével vitték keresztül a pénzügyi rekonstrukció nehéz munkáját. A Bizottság ebben az átiratában élesen megvilágítja az ujjáépítési munkák kezdetén, 1923. és 1924-ben fennállott és a mostani gazdasági krízis során kialakult helyzet közti különbségeket. Akkor ezen országok inflációs gazdálkodásának felszámolása és a stabilizáció kersztülvitele volt a feladat, míg a világ egyéb részein a gazdasági élet többé-kevésbé virágzott. Az ujjáépítendő országokban, így Magyarországon is, a költségvetési hiányokat inflációval igyekeztek pótolni, ami szükségszerűen áremelkedést idézett elő és ennek következtében a költségvetésben újabb hiányok keletkeztek. Egyidejűleg a munkabérek és fizetések vásárló ereje és a belső kölcsönök terhe csökkent, sőt ezen kötelezettségek ugyszólván teljesen megszűntek a pénzegység elértéktelenedése következtében. A vállalatok látszólagos nyereségekre tettek szert, azonban az infláció circulus viciosus a folyvást lejjebb vitte a lejtőn az országot. Általában külföldi kölcsönökkel akkoriban aránylag csekély összegben voltak terhelve ezek az államok. Az ujjáépítés munkája azzal vehette kezdetét, hogy hosszulejáratu külföldi kölcsönökkel, melynek elhelyezése az angol-amerikai pénzpiacra akkoriban semmi nehézségbe sem ütközött, a költségvetés hiányát kiegyenlítették és a pénzrendszert aranybázison újjászervezték és stabilizálták.

A mai helyzet teljesen más. Ma nem helyi inflációk okozta nehézségekkel és emelkedő árakkal állunk szemben, hanem az egész világra kiterjedő páratlan áreséssel, amelynek következtében az időközben megnövekedett adósságok tényleges terhei folyvást emelkednek, a hitelező és az adós államok, a mezőgazdasági és ipari osztályok vásárlóereje közti aránytalanság növekedik és a gazdasági élet depressziója következtében az állam bevételei folyvást csökkennek. Ezek a nehézségek nemcsak Európában jelentkeznek, hanem Délamerikában, Ausztráliában és Indiában, sőt az Északamerikai Egyesült Államokban is. A délamerikai államokban és Ausztráliában már súlyos bonyodalmak követték ezeket a nehézségeket, különösen a külföldi hitelek terén.

A Bizottság mindezekre való utalással hangsúlyozza a Tanács előtt, „hogy bármennyire szükségesek is legyenek azok a részleges intézkedések, amelyeket Ausztria vagy Magyarország tekintetében a Bizottság javasolt, ezek mind ideiglenes jelleggel bírnak és még ezeknek a végső sikere is az általános világgazdasági krízis problémájának megoldásától függ, amihez viszont a politikai és a gazdasági viszonyok lényeges javulása elengedhetetlenül szükséges”.

Ha ilyen megvilágításban vizsgáljuk a Népszövetségi Pénzügyi

Bizottság Magyarország helyzetére vonatkozó jelentését, megállapíthatjuk, hogy a Bizottságnak lényegileg a diagnózis megállapításán kívül olyan átmeneti jellegű javaslatok megtételére volt szándéka, amelyekkel Magyarország mindaddig meg tudja őrizni költségvetési egyensúlyát és pénzügyi stabilitását, amíg a világgazdasági krízist megszüntetik, vagy az „talán magától elmulik“. A diagnózis megállapítása körül elévülhetetlen érdemei vannak a Bizottságnak, ha az alábbiakban vitába is szállhatunk egyes megállapításaival és következtetéseivel. Tény az, hogy jelentésükből végre megtudtuk, hogy hol állunk. Ennek igen nagy fontossága volt különösen Magyarországon, mert nálunk volt talán a legnagyobb a bizonytalanság. A Bizottságnak az átmeneti intézkedések megjelölésére irányuló szándékának eredményeit vizsgálva azonban azt látjuk, hogy szinte kizárólag az államháztartás egyensúlyának, pénzrendszerünk stabilitásának és ezzel kapcsolatban a külföldi kölcsöneink szolgáltatásának biztosítására irányulnak a javaslatok. A tekintetben, hogy mindezen felépítményeket tartó alapok, a gazdasági élet működése, a termelés folytatása miként biztosítandó, hacsak átmenetileg is, választ nem kapunk. Bizonyos fokig érthető is a Bizottság ebbeli eljárása, hiszen feladatuk körébe szorosan véve csak ezen pénzügytechnikai ügyek tartoztak. Jelentésük mindazonáltal tartalmaz bizonyos megállapításokat, mint például azon kitétel, hogy „ezen szempontok betartásától fog függeni Magyarország jövő problémáinak megoldása“ stb., amiből a fenti megvilágításban tisztán megállapíthatjuk, hogy a Bizottság jelentésében azon alap- és irányelveket rakta le, melyeknek szem előtt tartásával saját maguknak kell a gazdasági termelési rendszerünk működésbentartásáról gondoskodni. Ezen következtetésből most már véglegesen megállapíthatjuk azt, hogy teljesen magunkra vagyunk utalva. A magyar közvélemény valamikép még azután is várt valami pozitív segítséget, utbagazítást, támogatást a Népszövetségi Pénzügyi Bizottságtól, miután nyilvánvalóvá vált az a már elég régen tisztán látható körülmény, hogy újabb kölcsönt a nemzetközi pénzpiac mai helyzetében nem kaphatunk. A Bizottság jelentése ezeket a várakozásokat is erősítette és most végeredményben ott állunk, ahol már évekkel ezelőtt kellett volna állanunk: szemébe kell nézni a tényleges, valóságos helyzetnek és saját erőnkől kell keresztülvinni mindazokat az intézkedéseket, amelyek az átmenetet biztosítják.

Vizsgáljuk meg, hogy milyen alapgondolat foglalja össze a Bizottság javaslatát. Kétségtelenül megállapítható, hogy a javaslat a klasszikus pénzügyi principiumokon épül fel. Ezalatt nem is annyira a klasszikus közgazdaságtudományi és pénzügytani tételeket értjük, hanem azokat a principiumokat, amelyek az aranystandardon nyugvó pénzrendszer működése során gyakorlati alapon kialakultak. A javaslat gondolatmenete a deflációból indul ki. El kell ismernünk, hogy az egész jelentés a defláció logikusan kiépített képét adja, amiről a Népszövetségi delegáció tagjaival folyt vitáink alkalmával is meggyőződhattünk. Ha tényleg szabályszerűen működne az aranystandard és szabadkereskedelem létezne, akkor a javaslat által megjelölt út lenne az egyetlen helyes és célravezető út, mert a hitelmegvonások az árak esését eredményezik, a kivitel emelkedik, a behozatal csökken — „miután az országban előnytelen eladni, de előnyös venni“ — amint a McMillan jelentés mondja, az egyensúly újra helyreáll és a valuta stabilitása biztosítva van.

De nem csak az árnívó csökkenése erősíti a kivitelt, hanem a többé-kevésbé spekulatív célzattal felhalmozott készletek eladására is kényszerít a hitelmegvonás. E tekintetben a Bizottság úgy látszik a Futura vásárlásaiból általános következtetéseket vont le, sőt a Nemzeti Bank hitelpolitikáját éppen ezen szempontból nem tartotta elég szigorúnak, pedig Magyarország ezen egyes készleteken kívül sem nagyobb mezőgazdasági, sem nagyobb ipari raktárkészletekkel, amelyeket hitelpozíciókból tartanak, nem igen rendelkezik, viszont a Futura nem a Nemzeti Banktól kapta hitelét, hanem külföldről. A Bizottság a devizakorlátozásokkal még egy lépéssel tovább megy és ezen az egy ponton átlépi a klasszikus elveket. Tényleg ez azt a benyomást kelti, mintha nem akarna megmaradni az általánosításban, hanem erősen effektív átmeneti intézkedésként javasolja a devizakorlátozásokat. Egyben nem feledkezik meg arról, hogy a devizakorlátozásokon keresztül csökkentett ipari behozatal nyomán áremelkedés következhet be az importcikkek terén, aminek megakadályozására ismét a deflációt tartja helyesnek. A javaslat ezen a ponton vagy azon feltevésből indul ki, hogy defláció útján lehet egyes árukategóriákra külön az általános árnívótól függetlenül is hatni, avagy abból, hogy az általános árnívó amugyis annyira csökken, hogy még egyes ilyen külső kategóriákban sem következhet be áremelkedés. Véleményünk szerint egyik sem állhat fenn, mert ha ténylegesen csökken az import restrikció útján a kérdéses árukategória készlete, akkor az áremelkedés mindenkép bekövetkezik. A hitelmegvonás ezen a vonalon legfeljebb a kérdéses árut vagy nyersanyagot importáló iparvállalat ellen használható áremelést megakadályozó rendszabályként. A jelentés elgondolásában, ha figyelmen kívül lehetne hagyni kivitelünk egyéb akadályait, tényleg számíthatnánk az export emelkedésére és az import csökkenésére, ami viszont a devizakészletünk emelkedését vonná maga után és ezáltal külföldi kölcsönszolgálatunkat el tudnánk látni. Egyben a pengő stabilitása is biztosítva volna, sőt végelemzésben arra is következtethetünk a jelentésből, hogy a defláció konzekvens keresztülvitelével megszüntethetjük a belföldi és a külföldi pengő közti disagiot is. Bizonyos idő múlva a pengő-mennyiség folytonos csökkentésével valóban ezt el is lehetne érni.

Minden részletesebb vizsgálódás nélkül megállapíthatjuk, hogy ez az elgondolás így a mostani világ gazdasági helyzetben megvalósíthatatlan. Ezzel kapcsolatban kell rámutatnunk arra az ellentétre, ami a Bizottság által a Népszövetségi Tanácshoz intézett igen nelyes általános fejtegetés és a magyar javaslat között fennáll. Az általános fejtegetések éppen az árszínvonal esésében és az ennek következtében a kölcsönök tényleges terheinek emelkedésében jelölik meg a krízis leghátrányosabb jelenségeit, illetve következményeit, a Magyarországhoz intézett javaslatuk viszont a deflációt, tehát az árszínvonal csökkentését ajánlja, ami a már amugy is súlyos külföldi és belföldi adósságaink terheit még nehezebbé, még súlyosabbá tenné. Így nem az értékromboló infláció, hanem a fojtogató defláció lejtőjére kerülhet az ország. Amint fentebb kifejtettük, a javaslat szinte azt tételezi fel, hogy az aranystandard még működésben van, pedig a tények azt mutatják, hogy — a McMillan jelentés kifejezéseit használva — a „játékszabályokat” nem tartják be és az aranystandard tényleges funkcióját csak már alig néhány országban teljesíti. A génuai és a bruxellesi nemzetközi pénzügyi konferenciák

elvei szerint meg lehetett csinálni az 1923. és 1924. éves pénzügyi ujjaépítéseket, de ezekkel az elvekkel nem lehet megmenteni egy országot 1931-ben. Az arany vásárlóerejében bekövetkezett emelkedés minden külön hitelmegvonás nélkül is oly nagy mértékben hatott deflációs irányban, hogy ennek tulajdonítható a krízisjelenségek nagy része. A klasszikus principiumok öre a „The Times“ mondotta ki legnyíltabban az ítéletet az aranystandard felett október 12-i számának vezércikkében: „Ha azok az országok, amelyek most a legsúlyosabb nehézségekkel küzdenek, 1923. és 1924-ben tudták volna, hogy az aranystandard működése idevezet, bizonyára nem tértek volna vissza az aranystandardra, illetve nem ezen az alapon vitték volna keresztül a stabilizációt“. Egyetértünk a The Times vezércikkírójával, midőn azt mondja, hogy „helytelen lenne azt állítani, hogy kizárólag nemzetközi faktorok idézték elő az adós nemzetek nehézségeit, mert sok mulasztás és hiba súlyosbbitja ezen országok helyzetét, de éppen annyira helytelen és minden politikai bölcsességgel ellenkeznie az kívánni az adós országoktól, hogy minden szenvedésnek vessék magukat alá, csak azért, hogy az aranystandard követelményeinek eleget tegyenek és az arany vásárlóerejében bekövetkezett emelkedés folytán egyre súlyosbodó külföldi adósságuk szolgálatát aranyban ellássák“. Angliát, a világ legnagyobb hitelezője, az aranystandard felfüggesztésével 4 milliárd fontnyi külföldi követelésén a font aranyparitásának 20%-os csökkenésével nem kevesebb, mint 800 millió fontot veszített, (Magyarországnál ez kb. 200 millió pengőt tesz ki), de ezt a horribilis veszteséget azzal a páratlan gesztussal kísérte, hogy „legalább adóssainkon segíthetünk, könnyebben fognak kötelezettségeiknek eleget tenni, kevesebb lesz a fizetésektelenség“.

Az általános fejtegetések ilyen hangneme és a Pénzügyi Bizottság nagyvonalu gondolatmenete ellenére Magyarországra vonatkozó jelentése olyan utat jelölt meg, amely tényleges terheinket tovább súlyosbbitja és a gazdasági életet olyan erőpróbának teszi ki, amelynek kimenetele legalább is problémátikus.

Amint a Bizottság jelentéséből is kiviláglik, a delegáció előtt többen hangoztatták ezen szempontokat és akörül is sok vita folyt, vajjon Magyarországnak az aranyparitás leszállítása érdekében állana-e? E tekintetben a delegátusok argumentációja nagyon helyesen mutatott arra rá, hogy Magyarországot nem lehet Angliával összehasonlítani, mert Angliában az egész termelési rendszer olyan „szilárd“ — „rigid“ tételekkel van megterhelve, amelyekken éven át nem lehetett változtatni, de az érmeparitás leszállításával csökkentek és viszont éppen a gazdasági rendszer rigiditása következtében nem fognak emelkedni; ilyenek a 6 milliárd font belső adósság terhe, amely az adók felét teszi ki, a munkabérek, a munkauélküli segély, belföldi szállítási költségek, stb. — ezáltal a termelési költségek aranyban csökkentek és az ország exportképessége ennek megfelelően emelkedett. Egyébként is az érmeparitás leszállítása egy ipari államban az exportra sokkal inkább hat serkentőleg, mint egy mezőgazdasági államban, mert az elsőben a gyártási folyamat rövidebb, míg az utóbbinál a készlet eladása után csak a következő évben termelhető újabb exportfelesleg és ez is függ a terméseredménytől. Továbbiakban mi a külföldi adósságaink tekintetében semmit sem várhatnánk az érmeparitás leszállításától, miután nem pengőben, ha-

nem idegen valutában tartozunk. Mindezen argumentációhoz még az a körülmény is hozzájárul, hogy Magyarország már egyszer végigszenvedte az infláció minden értékromboló fázisát, tehát a lakosság esetleg nem tudna különbséget tenni az érmeparitás leszállítása és az infláció között és pszichéjében az érmeparitás leszállítása talán éppen az ellentétes hatást váltaná ki, mint Angliában és a pengő további zuhanását idézné elő, ami az árszínvonal emelkedését vonná maga után és így újra belekerülnénk az inflációba. Kétségtelen, hogy Magyarországon minden „nem — deflációs“ intézkedés könnyen inflációnak tűnhetnék fel, még akkor is, ha nem az.

Mindazonáltal a fentiekben kifejtettek alapján az átmeneti problémák megoldására alkalmasabbnak tekinthető az a hitelpolitika, amely kiparirozza a defláció bénító hatását, a hitelszervezet szigorú ellenőrzése után a magas kamatnivó csökkentését keresztül viszi, a mezőgazdasági és ipari lakosság vásárló ereje közötti különbség csökkentését elősegíti és hitelek felhasználásának ellenőrzése után annak produktív és exportfejlesztő befektetését biztosítja. A Népszövetségi Bizottság jelentése elvileg igen nagy mértékben elfogadja a gazdasági élet regulációjának indokoltságát. Az más kérdés, hogy ki által történjék a szabályozás. Ennek az elfogadása viszont megeremti az elvi alapot egy olyan produktív hitelpolitikára is, amelyre itt röviden céloztunk. Magyarországon az árszínvonalnak az erőszakos csökkentését, az agrárrolló további szétnyílásán kívül, éppen a Bizottság által megrajzolt következmények: csökkenő jövedelmek, csökkenő állami bevételek, növekvő deficit, növekvő munkanélküliség, tehát a defláció circulus viciosus-sza fokozottabb mértékben fogja követni. Ha egy ilyen forszírozott defláció veszélyes szociális hatásait ki akarjuk parirozni, a munkanélküli segélyt előbb-utóbb kénytelenek lennénk bevezetni, ami a költségvetés egyensúlyát igen könnyen felboríthatná, ezt viszont minden körülmények között el kell kerülnünk.

A hitelpolitikának, ha azt, mint a termelésnek a Nemzeti Bank által történő centrális irányítását fogjuk fel, — amire a Jelentés utal — sokkal inkább újabb termelési tevékenységekre kell serkentenie a gazdasági életet és az aránytalanságok megszüntetésére és a vásárló erők kiegyensúlyozására kell törekednie. Sokat vitatkozhatunk és teoretizálhatunk ezen elvek helytállóságáról, azonban a tényleges helyzet ma nagyon sok esetben az, hogy hiába akarnák megvonni a hiteleket, az adós nem tud fizetni belföldi viszonylatban sem (a külföldi adósságokról később fogunk szólni). Bármennyire helytálló a múlt hibáinak az ostromozása és bármennyire tisztán előttünk áll az a kritikus állapot, amelybe az ország legnagyobbbrészt a külföldi hitelinfláció útján jutott, a kivezető út keresése közben nem robbant-hatjuk fel a hitel megfagyott jégtorlaszát, mert az nem enged azonnal a defláció olvasztó lángjának, hanem utat kell vágnunk ezen a torlaszon, hogy tovább juthassunk, amíg a világkrízis problémájának megoldása nyomán a gazdasági fellendülés éltető napja fel nem olvasztja a jégpáncélt.

A Bizottság jelentésének gondolatmenetén tovább haladva még meg kell állnunk a devizakényszergazdálkodás fontos kérdésénél. A Bizottság egészen addig elmént, hogy azt a radikális intézkedést javasolta, miszerint a Nemzeti Bank előre jelölje meg azon árukategóriákat, amelyekre hajlandó devizákat adni, de nem mondta ki

nyíltan a kötött külkereskedelmi forgalom szükségességét, pedig ezen javaslat végeredményben ugyanazt jelenti. A kötött külkereskedelmi forgalom egyik legegyszerűbb formáját különben már be is vezette a cseh-magyar árucseré-egyezmény, amely végeredményben visszatérés a primitív árucserére. A kötött devizagazdálkodáson felépülő kötött külkereskedelem a valutavédelem szempontjából talán leghatékonyabb irányban fejlődik ezáltal; ugyanis az árucseré megvalósulásával a már amugyis felfüggesztett aranyvaluta teljesen kikapcsolódik a nemzetközi értékelésből és a pénzgység vásárlóereje a belföldi relációkon keresztül biztosítható és ezzel megteremtődhetik az értékálló produktív pénzgazdálkodás alapja. Azonban egy tökéletes árucseré nagyon nehezen valósítható meg és így továbbra is valószínűleg a kötött devizagazdálkodást leszünk kénytelenek folytatni, ami minden esetre igen hathatós fegyver a Nemzeti Bank kezében a valuta védelmére.

Mindezek mellett a Bizottság jelentésének kardinális sarkpontja a külföldi kölcsönök szolgálatának kérdése. A Bizottság véleménye szerint Magyarország tud fizetni. A jelentés egyik pontja sem képezte annyi vita tárgyát, mint ez a megállapítás, amit mindnyájan örömmel vettünk volna tudomásul, ha a Bizottság ezen tételét meggyőző bizonyítékokkal támasztotta volna alá. Mi a helyzet a külföldi kölcsönök tekintetében? A Bizottság becslése szerint a 4094 millió pengőnyi külföldi adósság után 287 millió pengőt kell kamatok és tőketörlesztések fejében fizetnünk. Kétségtelen, hogy igaza van a Bizottságnak, Magyarország tud és akar fizetni, de csak akkor tud, ha a külföld megveszi a magyar föld, a magyar gyárak, a magyar munkáskezek termékeit. A Bizottság is tisztán látta ezt és az exportfejlesztési javaslatánál az utódállamokkal megfelelő kereskedelmi szerződések megkötését ajánlotta. Ezen a ponton a Népszövetség valóban értékes támogatást tudna nyújtani, ha az utódállamokkal való előnyös megegyezést lehetővé tenné. A kivitel fokozása tekintetében elég optimista hangot ütött meg a Bizottság, hivatkozott bizonyos eredményekre, melyeket e téren egyes országok elértek; bár nem nevezte meg ezeket az országokat, bizonyára Argentínára gondolhatott. Argentina ugyanis jó terméssel és produktív hitelpolitikával nem kevesebb, mint 72%-kal emelte az ideai exportját a tavalyival szemben. Azonban ezt az eredményt csak sulyban tudta elérni, mert aranyértékben kifejezve, csak 3%-kal emelkedett a kivitel. Ez a két tétel világít legélénkebben arra a majdnem leküzdhetetlen nehézségre, amellyel a mezőgazdasági országoknak meg kell birkóznia. Magyarország esetében az árprobléma mellé a nehézségekhez hozzá-sorakoznak a piac-államok elzárkózási politikája és Ausztria esetében pedig paradoxálisan éppen a Népszövetségi Bizottság javaslata alapján keresztülvitelezett bevitelcsökkentő intézkedések. Ilyen körülmények között 300 millió pengős exportfeleslegre számítani egyelőre azt hisszük csak teoretikusan lehet. Ha pedig nem tudjuk elérni ezt a kiviteli felesleget — miután a külföldi kölcsön felvételének esetét kikapcsolhatjuk — akkor előbb vagy utóbb részben vagy egészben bekövetkezik a gazdasági lehetetlenülés: nem fogunk tudni fizetni. Ausztria is csak valamivel tud nálunk tovább gazdálkodni moratórium nélkül a mai helyzetben. Németországnak, noha minden erejét megfeszítve igyekszik exportjának fejlesztésével kötelezettségeinek eleget tenni, ez csak részlegesen sikerült és további forszírozott kivitelt már a Layton jelentés nemcsak Németországra, de az

egész világkereskedelemre is oly veszélyesnek tart, hogy ezzel szemben foglal állást. A probléma ma úgy látszik odacsucsosodik, hogy Európában melyik ország és hogyan fogja kimondani elsőnek a moratóriumot. Más kontinenseken sok mezőgazdasági exportállamban ez már bekövetkezett, Chile, Bolivia, Brazília, Argentina minden erőfeszítés ellenére sem volt képes annyi exportot elérni, hogy aranyban eleget tudjon tenni kötelezettségeinek és ma már közel 1500 millió dollárra rugó külföldi kölcsön készpénzszolgálata van felfüggesztve. Igen érdekes, hogy Brazília részére Sir Otto Niemeyer, aki a magyar jelentés megszerkesztése körül is fontos szerepet töltött be, dolgozott ki egy rekonstrukciós tervezetet, amely hivatva lett volna a külföldi kölcsönök szolgálatát is biztosítani, azonban Brazília ezt a tervezetet nem tudta keresztülvinni. Brazília egyébként mintegy 1000 millió dollárra rugó külföldi adósságainak szolgálatát — a kávékölcsönök kivételével, amelynek kamatait továbbra is aranyban fizeti — csak készpénzben függesztette fel, ugyanis a kölcsönök kamatait és törlesztési részleteit 3 évig, — tehát mindjárt kellő időtartamra — 5%-kal kamatozó és 20 év alatt törlesztendő kötvényekben fizeti és ezen kötvények szolgálatát pontosan ellátja aranyban. A nemzetközi pénzpiac relative elég kedvezően fogadta ezt a „kamatkonszolidációt“, a 20—40%-on álló brazil-kötvények 5—10 ponttal emelkedtek és az új kötvények 60—65%-on találtak piacra. Brazília már 1896-ban és 1913-ban is hajtott végre ilyen „sikeres kamatkonszolidációt“, aminek ellenére 1926-tól 1930-ig közel 700 millió dollár újabb kölcsönt tudott felvenni, tehát a pénzügyi történelemben nem ismeretlen jelenségekkel állunk szemben.

A Népszövetségi Bizottság fent aposztrofált nagyfontosságú kijelentését talán oly irányban kellene korrigálnunk, hogy Magyarország egyelőre tud fizetni. A kérdés az, hogy meddig tudunk fizetni és vajjon ipari nyersanyagszükségletünk ellátását nem tesszük-e ki kockázatos veszélynek, ha minden devizánkat a külföldi kölcsönök szolgálatára vesszük igénybe?

Nagy meglepetést keltett a Népszövetségi Bizottság azon becslése, amely szerint Szigeti Gyula által a Közgazdasági Szemle jelen számában, időközben az állam és a Nemzeti Bank által felvett kerekben 200 millió pengő hozzáadásával 3646 millióra és általunk a Közgazdasági Szemle 6—7. számában a fenti hozzáadásával 3523 millióra tett külföldi összádósságunkat 4094 millióban és ennek szolgálatát 238 helyett 287 millióban állapította meg. A hosszú- és egyes középlejáratu kölcsönök tétele nem okozott meglepetést. Ezt 2790 millió pengőben jelölte meg a Bizottság, ami mindössze 19 millióval tér el az általunk megállapított 2809 millió pengőtől, azonban a magángazdaság rövid- és egyéb középlejáratu kölcsönének 1380 milliós tétele okozott nagy feltűnést és ez a tétel közelebbi vizsgálódásra is késztet. Ezen összeg a Bizottság szerint a következő tételekből adódik:

A bankok és magánosok rövid- és középlejáratu külföldi kötelezettségei:

A) *Bankok:* (millió pengőben):

1. Betétek: takarékkönyvre	26.5
folyószámlán	119.4
összes külföldi betétek	145.9
2. Folyószámla hitelek	102.5
3. Tulajdonképpeni elfogadványok	1.3
4. Visszleszámitolási kötelezettségek	45.6
5. Elfogadvány-hitelek	344.7
6. Ramburz hitelek	13.8
7. Viszont-finanszírozási hitelek	127.8
8. Szindikatusi kötelezettségek	7.3
9. Report-kötelezettségek	17.3
10. Más-kötelezettségek	17.2
Összesen:	823

B) *Magánosok:*

1. Áruhitelek körülbelül	310
2. Ramburz hitelek körülbelül	10
3. Elfogadvány	37
4. Egyéb hitelek hozzávetőlegesen	200
Összesen	557

C) *Egész összeg* 1.380

Ebben A) alatt kb. 60 millió pengő olyan hitel szerepel, amelyet különböző állami üzemek vettek igénybe a bankokon keresztül.

A fenti külföldi kötelezettségekkel szemben hozzávetőlegesen a következő külföldi követelések állanak:

Bankok körülbelül	120 millió pengő
Egyéb követelések körülbelül	187 „ „
Összesen	307 millió pengő

Ha ezeket levonjuk, a bankok tiszta tartozása 703 millióra, az egyéb tartozások 370 millió pengőre rúgnak, összesen 1073.

A bankok tartozásának netto végösszege, amelyet a mellékletekben közöl a Jelentés, 84 millióval tér el a Jelentés szövegében közölt és alább következő táblázatban szereplő 787 millió pengő netto banktartozástól, amiben azonban a Nemzeti Banknak a Nemzetközi Fizetések Bankja által nyújtott hitel is szerepel. A Nemzeti Bank hitelének pontos összegéről külön nincs információ a Jelentésben, tehát arra lehetne következtetni, hogy ez a 84 milliós differencia képviseli a Bank hitelét, viszont eddigelé ezt általában 5 millió fontra, azaz a mostani kurzuson kerekén 110 millióra tették. Ezen eltérések arra mutatnak, hogy a két táblázat összeállítása nem azonos alapon történt.

A külföldi adósság összetételéről még két kimutatást közöl a Jelentés, az egyik a fentebb említett 2790.1 millió pengő végösszegű hosszú- és egyes középlejáratu kölcsönöket feltüntető táblázat, a másik az összes kölcsönöket a következőkép mutatja ki:

A) Állam:

1. Hosszulejárat	1.315
2. Közép- és rövidlejárat . .	314
Összesen:	1.629

B) Egyéb adósok:

1. Hosszulejáratu kölcsönök:		
Közületek	498	(ebből 10 mill.-t gar. az állam)
Magángazdaság	791	„ 6 „ „ „ „
Összesen	1.289	„ 16 „ „ „ „
2. Közép- és rövidlejáratu hitelek:		
a) Közületek	19	(ebből 8 mill.-t gar. az állam)
b) Nemzeti Bank és egyéb bankok netto	787	„ 129 „ „ „ „
c) Egyéb magán adósságok netto	370	
Összesen	1.176	

B) csoport összesen 2.465 (összes áll. garancia 153 millió.)

C) Összes hosszulejáratu kölcsönök	2.604
Összes közép- és rövidlejáratu hitelek	1.490
Végösszeg	4.094

Az első kimutatásban szereplő rövidlejáratu hitelek 1070 millió netto végösszege az időközben a Nemzeti Bank által felvett 110 millió hozzáadása után 360 millióval haladja meg Szigeti Gyula által kereken 600 millióra tett becslést és az általunk Schober Béla nyomán szerepeltetett 500 millió pengőnél az említett 110 millió hozzáadása mellett is 460 millióval nagyobb összeget képvisel. Kétségtelen, hogy becsléseinket, amelyeket egyébként is fenntartással tettünk közzé, a Nemzeti Bank adatgyűjtésének eredménye alapján jelentősen korrigálnunk kell. Mindazonáltal az 1380 millió pengő úgy önmagában, mint viszonylagosan határozottan túl nagynak tűnik fel előttünk, vagy ha fennáll, akkor az alábbiakban kifejtendő fontos körülményekre enged következtetni. A bankok 823 millió pengős tételét többé-kevésbé megbízhatónak tarthatjuk, mert ebben szerepel az állami üzemek 60 millió pengős tétele, továbbá bizonyos, u. n. középlejáratu hitelek, amelyeket statisztikáinkban eddigelé külön szerepeltettünk. Ilyen valószínűleg a 127.8 millió pengős viszontfinanszírozás, amit kb. fedez a Jelentésben említett 129 milliós, legnagyobb részt mezőgazdasági hitelekre adott állami garancia is, valamint az elfogadvány-tételben bizonyára bennfoglaltatik többek között a Kiviteli Intézet 28 millió pengője, ami összesen 215.8 milliót tesz ki, tehát szigorúan vett rövidlejáratu bankhitel 607.2 millió marad, aminek 120 milliós ellentétele van a külföldi bankkövetelésekben. Azonban az áruhitelek 310 millió pengős tételével és az „egyebek alatt hozzávetőlegesen“ 200 millióval felvett tétellel szemben közelebbi vizsgálatot tartanánk szükségesnek a tételek tényleges fennállása tekintetében is, valamint az irányban, hogy milyen viszonyban vannak ezek a bankhitelekkel. A Nemzeti Bank bizonyára már mindezen szempontok figyelembevételével megrostálta az adatokat, azonban nem állhatott eddig módjában a bejelentések természetét és helytállóságát közelebbről ellenőrizni, de a rövidlejáratu hitelek meghosszabbítására irányuló tárgyalások alatt tételenként fel fogják dolgozni ezeket a bejelentéseket és akkor fog kiderülni, hogy ebből a nagy összegről mennyit kell törölni a bejelentők helytelen prae-

sumptiojából eredőleg a ténylegeset esetleg meghaladó összegű bejelentések miatt. Rövidlejárati hiteleink pontos ismerete még egyéb szempontból is kardinális jelentőséggel bír. A Közgazdasági Szemle jelen számában közzétett fizetési mérlegben, melyet a Népszövetségi Bizottság jelentése is közöl, Szigeti Gyula 75.7 millió tőkebehozatali többletet mutat ki az 1930. évben, aminek ellentétele nincs, hanem egyenként szerepel. Tekintettel arra, hogy a mérleg a kötvény- és részvény-repatriálás tételeit 37.5 millió pengővel már felvette, a 75 millió tőkebehozatali többlet ellentételét csakis a tőkekivitelben találhatjuk meg. Ezen tételbe kapcsolódik a rövidlejárati hiteleink kérdése. Nevezetesen, ha feltesszük, hogy tényleg fennáll az 1380 millió pengős tétel és abból levonjuk a 307 millió rövidlejárati követelésünket, annak feltételezésével, hogy ez nem belföldi eredetű, hanem külföldi hitel továbbadása, marad netto 1073 millió pengő. Ennek nagy része minden valószínűség szerint az 1929. és 1930. évek miatt, valamint ez év elején jöhetett be csak az országba, miután a rövidlejárati adósságunk tétele 1928 végéig minden bizonnyal 500 milliót meg nem haladó összeget kitevő, egymást folyton felváltó tételekből állott, amihez hozzászámíthatunk 150—200 millió egyéb kötelezettséget, de ennek és a fenti 75 milliónak levonása után is 350—400 millió pengős olyan valutatétellel állunk szemben, mely sem a fizetési mérlegünkön, sem a Nemzeti Bank devizakészletében nem szerepelt. Erre más magyarázatot nem lehet találni, minthogy ez az összeg a Nemzeti Bank megkerülésével jött be az országba és az idegen valuta tőkeexport alakjában a bankok devizaforgalmán keresztül újra külföldre került. Ebből a körülményből a tőkemenekülés váratlanul nagy mértékére lehetne következtetni. Feltételezhető és nagyon könnyen lehetséges, hogy ezen jelenség is feltűnt a Népszövetségi Bizottság tagjainak és talán ezt is szem előtt tartották, midőn kijelentették, hogy Magyarország tud valutában fizetni. Rövidlejárati hiteleink összege azonban más országokkal összehasonlítva is túl magasnak tűnik fel, ugyanis pl. Ausztria összes rövidlejárati hiteleit nem teszi többre, mint kb. 100—120 millió dollárra, amiből 66 millió a Creditanstaltnál 2 évre meghosszabbított idegen tőke és 30 millió dollár az osztrák Stillhalte-egyezményben foglalt egyéb bankhitel. Állítólag a legtöbb iparvállalati és áruhitel ezekben, elfogadvány-, vagy rambursz-hitel alakban bennfoglaltatik, amire abból is lehet következtetni, hogy eddigelé csak néhány millió dollár tekintetében kellett külön prolongációs egyezségeket kötni, pedig Ausztria fizetési mérlegében a legutóbbi években igen tekintélyes olyan hiányok szerepeltek, amelyekkel kapcsolatban joggal lenne feltételezhető egy erősebb tempóju és nagyobb összegű rövidlejárati eladósodás, mint nálunk. Lehetséges ugyan, hogy egy széleskörű bejelentési kényszer éppen olyan meglepetésekkel szolgálna Ausztriában is, mint nálunk. Ott ugyanis még nem volt ilyen adatgyűjtés. Ausztriával való összehasonlításnál még arra is rá kell mutatnunk, hogy Ausztria körülbelül hasonló összegű külföldi követeléssel rendelkezik, mint amennyit rövidlejárati tartozása kitesz. Németországnál a Layton-jelentés szerint 10 milliárdról 7 milliárdra csökkent rövidlejárati tartozással szemben a Reichsbank adatgyűjtése kereken 11 milliárd rövidlejárati kötelezettséget eredményezett, aminek viszont 5 milliárdos ellentétele van külföldi követelésekben, míg Magyarország külföldi követelése tartozásának alig $\frac{1}{4}$ -ére rug. A rövidlejárati hitelek problémája napról-napra nagyobb fontosságra tesz szert. Helyesen jegyzi meg

a Financial News 1931 október 31-i vezércikkében, hogy a háborus adósságok mellett a rövidlejáratu kölcsönök ügye olyan fontos nemzetközi kérdéssé vált, hogy ennek végleges megoldásával sürgősen foglalkozni kell és pedig oly formában, hogy ne 6 hónapra, hanem annyi időre hosszabbítsanak meg ezek a hitelek, amennyi idő alatt tényleg vissza is fizethetők. Magyarországra nézve fokozottabb fontossággal bír a rövidlejáratu hitelek meghosszabbítása, amelyre vonatkozó tárgyalások elég biztató mederben folynak és már az angol és svájci bankárokkal és az amerikaiak egy részével létre is jött az elvi megegyezés. Sajnos, ezek a megegyezések nem hogy könnyítenének az ország terhein, csak újabb terheket jelentenek, amennyiben az egyezmények duplájára emelték az eddigi kamatokat.

Ez a kamatemelés közel 40 millió pengővel nagyobbítja a külföldi adósságunk terhét, míg az 1931-ben felvett rövidlejáratu kölcsönök kamata is kitesz kb. 9 milliót, ily módon állott elő az eddigelé 238 millióra becsült kamat és tőke törlesztési tétel emelkedése a Jelelésben megjelölt 287 millióra, amiből 187 millió a hosszulejáratu kölcsönök kamata és tőketörlesztése (állam 82) és 100 millió a rövidlejáratu kölcsönök kamata (állam 18 millió).

A külföldi kölcsöneink taglalásánál nélkülözzük a Bizottság jelentésében azon viszonylagosan fontos körülmény megemlítését — noha erről a Bizottság informálva volt — hogy a 874 milliót kitevő háboru előtti államadósságok 100%-on, névértéken vannak felvéve, bár ezek kamatszolgálatá 32%, illetve 27%-os alapon történik és tekintettel a folyvást nehezedő gazdasági helyzetre, nagyon valószínűtlen, hogy az erre vonatkozó párizsi egyezmény, mely egyes kölcsönökre 100%, illetve 70%-ig terjedő emelkedést foglal magában, valaha is életbe fog lépni. Ha ezen kölcsönöket úgy tüntetjük fel, amint ezt az osztrák, a cseh és a jugoszláv költségvetések teszik, nevezetesen a tőke 27%, illetve 32%-ában, akkor kereken 600 millió pengővel kisebb a külföldi államadósság tétele, tehát a végösszeg nem 4 milliárd, hanem 3400 milliót tesz ki, — ha el is fogadjuk a rövidlejáratu kölcsönök teljes tételét. Továbbá annak megemlítése is hiányzik, hogy az 1924—26-ig különböző címeken keletkezett mintegy 130 millió külföldi államadósság részben szintén háboru előtti eredetű és felértékeléssel teszi ki a mai összeget; azt sem látjuk feltüntetve, hogy a közületek kölcsöntételeiben Budapest 230 millió pengős háboru előtti tartozása is szerepel. Sajnos, a Bizottság jelentése a világsajtót már bejárta és a 4 milliárdos végösszeg a közvéleményben megrögződött. Bármennyire hangsúlyozta is a jelentés, hogy viszonylagosan nem túl magas Magyarország eladósodása, talán ez a nagy szám oka jórészt annak, hogy még a „The Times“ egyébként jóindulatu kommentáló vezércikke is ezt a súlyos kitételt tartalmazza: „Magyarország gazdasági és pénzügyi helyzete teljes egészében tényleg abnormális“.

Ha a Népszövetségi Bizottság Magyarországra vonatkozó jelentését összehasonlítjuk a Bizottság osztrák jelentésével, avagy a Hoover moratóriummal kapcsolatos londoni konferencia megbízásából Sír Walter Layton közreműködésével Németország helyzetéről készült jelentéssel, azt látjuk, hogy a magyar jelentés a legrészletesebb, a legtöbb adatot ez tartalmazza és a legélesebb kritikát ez gyakorolja. A rövid osztrák jelentés csak az államháztartás helyzetével és ezzel kapcsolatban a Creditanstalt ügyével foglalkozik. Ugy látszik a most már Bécsben székelő népszövetségi megbízott készít egy rész-

letesebb jelentést. Nagy részletessége ellenére a magyar jelentésből a fentiekén kívül egyebek között nélkülözzük azt a fontos kimutatást, amit a Layton-jelentés a háboru utáni német kölcsönök szerepéről közöl:

1924 óta 1930-ig Németország által felvett 18.2 milliárd marka netto külföldi tőke eredete és felhasználása:

E r e d e t	F e l h a s z n á l á s
milliárd	m á r k á b a n
Hosszulejáratu kölcsönök, a visszafizetések levonása után 8.3	A kereskedelmi mérlege deficitje (beleértve 4 milliárd jóvátételi áruszolgáltatást) 6.3
A rövidlejáratu bankhitelek netto emelkedése 1926-tól .. 2.5	Kamatok 2.5
A részvényforgalom eladási feleslege 1926 óta 1.0	Jóvátételi fizetések 10.3
Egyéb megállapítható rövidlejáratu kölcsönök netto emelkedése 1.0	Arany és deviza ..... 2.1 •
Különböző tételek 5.4	Levonva szolgáltatások fejében bevételezett 3.0
18.2	18.2

Kétségtelen, hogy ez a felállítás becsléseken alapszik és nem ad teljesen pontos megbízható és tiszta képet, ami egyébként is szinte lehetetlen feladat lenne, de mégis megvilágítja azt a fontos kérdést, hogy a külföldi tőkeimport mire fordított. Magyarországra nézve igyekeztünk ezirányban kutatásokat eszközölni, ami a következő hozzávetőleges eredménnyel járt: Magyarország 4094 millió külföldi adósságából 1921 elején 1230 millió állott fenn, ehhez hozzá kellene azonban még adnunk az akkor idegen valutában fennállott külföldi kötelezettségek fejében mintegy 200 millió pengőt, tehát a tőkevisszafizetések levonása mellett 1931 közepéig Magyarország kereken 2650 millió pengő külföldi tőkét hozott be. Ezzel szemben a kereskedelmi mérleg deficitje 1924—1930 időszakban 1.089 milliót tett ki, míg a kamatfizetések, osztalékok, reparatio és egyéb passzív tételek összesen 767 millió pengőre rugtak, amelyet úgy nyertünk, hogy az 1926—1930 fizetési mérleg u. n. visszatérő tételeinek egyenlegéhez 1926 és 1925-re (ezen évekre nem készült fizetési mérleg) hozzáadtunk 200 milliót az áruforgalom passzivumán kívül. Összesen a tőkekivitel tehát ezen tételek alatt 1856 millió pengőre rug, amihez hozzá kell adnunk a Nemzeti Bank arany- és devizakészlete fejében kereken 200 milliót; egyéb tételek fejében, melyeket netán számításon kívül hagytunk, többet mint 200 millió pengőt aligha lehet számításba venni. Ily módon kereken 2250 millió végösszeghez jutunk, szemben a tőkebehozatal 2650 millió tételével. A 400 millió különbség hozzávetőlegesen egyezik a rövidlejáratu hitelek mozgalmának analizise nyomán tőkeexportként kihozott 350—400 millió pengővel, amiből ugyancsak következtethetünk a tőkekivitelünk és annak keretében a tőkemenekülés nagyságára. A részvényeladási és visszavásárlási, valamint a kötvény-repatriálási mozgalmat azért véltük figyelmen kívül hagyhatónak, mert a hozzávetőlegest 250—300 millióra becsült részvényeladással szemben körülbelül ugyanilyen összegre teszik a részvény és kötvény-visszavásárlások együttes tételét. Mindenestre célravezetőnek látszana ezen problémák tüzetesebb vizsgálata.

Hasonlitsuk össze végezetül a jelenlegi külföldi adósságunkat a háboru előtti helyzettel: Imrédy Béla becslése szerint a mai Magyarországot 5.5 milliárd pengő külföldi kölcsön terhelte, ami a je-

lenlegi és a fentiek szerint 3.4 milliárd végösszegű adósságunkat több mint 2 milliárddal haladja meg, tehát a tőkék összehasonlítása nem vezet előnytelen eredményre. Azonban a két tétel terhe már sokkal hátrányosabb képet mutat. Ha a háboru előtti 4—4.5 és 5%-os kölcsöneink annuitását átlagban 6%-ra tesszük, akkor az 5.5 milliárd pengő szolgálata 330 millióra tehető, míg a mostani 3.4 milliárd csak 40 millióval kevesebbet igényel. Az összehasonlítás háttérét a háboru előtti és Csonka-Magyarország gazdasági helyzete közti különbség festi még sötétebbre.

Külföldi eladósodottságunk mindazonáltal nem is volna olyan veszélyes, ha a háboru utáni kölcsönök terhe nem volna ennyire súlyos, ha az összes felvett idegen tőkéket produktív befektetésekre fordítottuk volna és végül, ha nem lenne ily nagy összegű rövidlejáratu adósságunk.

A rövidlejáratu kölcsönök konszolidációja mellett a ternek mérséklése volna a legfontosabb probléma. Ez csak két módon lehetséges, vagy a tőkeösszeg, vagy a kamat leszállítása útján. Paradoxálisan hangzó következtetéssel arra konkludálhatunk, hogy a nemzetközi pénzpiac már leszámolt ezzel a körülménnyel az által, hogy kötvényeinket 30—40%-ra értékeli, tehát a reális tőkeértéket is ennyire becsüli. Kétségtelen, hogy az ilyen alacsony árfolyam mellett mutatkozó 15—20%-os rizikó prémium tartja ezt a nívót, tehát akár a kamatlábat, akár a névértéket szálítjuk le, anélkül, hogy a nemzetközi pénzpiac bizalma helyreállna és megerősödne, a rizikó prémium az árfolyamokat addig fogja nyomni, amíg a mai magas hozadék újra nem mutatkozik. Mindazonáltal némi megnyugtatóra szolgál az, hogy a hitelező országok vezető körei foglalkoznak az aranyban kontrahált adósságok terheinek csökkentésével, — amire Anglia adta meg az első nagyvonalu példát — és elvárható, hogy a világkrízis megoldásának során ez a nehéz kérdés is megfelelő rendezést nyer.

A Népszövetségi Bizottság jelentésének minden vonatkozásában való vizsgálata után, — amire sajnos ezen közlemény keretében nincs mód — megállapíthatjuk, hogy a trianoni békeszerződés, a világgazdasági válság és saját mulasztásaink vitték az országot a mai nehéz helyzetbe és félreismerhetetlenül előttünk áll az a tény, hogy Magyarország teljesen saját magára van utalva és külföldi segítségre egyelőre nem számíthat. Ha nem is tudjuk megszüntetni a krízist, még van elég erőnk ahhoz, hogy átfogó gazdasági politikával biztosítani tudjuk megélhetésünket és megvédjük az országot az átmeneti idők alatt súlyosabb szociális és gazdasági megrázkódtatástól. Ezen átmeneti programnak az alapját is természetesen az államháztartás egyensúlya kell hogy képezze, amely a Népszövetségi Bizottság jelentésében javasolt módon a 800 milliós keretben a legszigorubb takarékoság és az állam egész gazdálkodásának racionalizálása és kellő ellenőrzése által biztosítható a legjobban.

Magyarország minden nehézsége ellenére viszonylagosan előnyösebb helyzetben van, mint sok más ország, mert egyrészt nem terheli olyan súlyos reparációs kötelezettségek, mint Németországot és másrészt munkanélküli segély nem veszélyezteti a költségvetés egyensúlyát és belföldi államadóssága összesen 230 millió pengő, szemben Csehország 4823 millió pengő hasonló tételével. Bármennyire is szem előtt tartjuk a két ország tőke és jövedelmi, valamint egyéb pénzügyi és gazdasági viszonyai között fennálló nagy különb-

séget, saját erőnket nem becsülhetjük oly alacsonyra, hogy ezzel a huszszoros különbséggel ne lássuk megerősítve fenti tételünket, hogy még vannak belső energiaforrásaink, még van elég erőnk, amivel gazdasági életünk fennmaradását biztosítani tudjuk.

Gazdasági életünk integritásának megőrzése annál is fontosabb, mert az elkövetkezendő jövőben Középeurópa gazdasági térképén olyan változások, olyan átcsoportosulások következhetnek be, melyeknek nagyfontosságú politikai kihatásai is lehetnek. Magyarországnak most minden erejét arra kell összpontosítania, hogy a nemzet megélhetését, jólétét, kulturális fejlődését kellő eredménnyel tudja biztosítani.

Buday Kálmán.

A nemzetközi valutapolitika és az árszínvonal.

A Macmillan-bizottság jelentése.

Két évvel ezelőtt, mikor az angol munkáskormány megalakult, a munkáspárti programban, amelynek alapján a párt megnyerte a választásokat, néhány olyan programpontra is szerepelt, amelyeknek megvalósítása radikálisan megváltoztatta volna Anglia pénzügyi és monetáris berendezését. A kormány tagjai, különösen Snowden pénzügyminiszter előtt rögtön világos volt, hogy ezek a reformok nem ültethetők át a gyakorlatba a probléma részletesebb megvitatása és a szakértői vélemény meghallgatása nélkül; ezért, régi angol tradíciókhoz híven, tanulmányi bizottságot küldött ki „a bank-, pénz- és hitelrendszer megvizsgálására, tekintettel mindazokra a belföldi és nemzetközi tényezőkre, melyek szabályozzák azok működését és olyan javaslatok megtételére, melyek alkalmassá teszik ezeket a tényezőket, hogy a kereskedelem fejlődését és a munkaalkalmak megnövekedését elősegítsék“. A bizottság, amelyben Lord Macmillan elnöklete alatt az angol pénzügyi világ és a nemzetgazdaságtan olyan különböző nézetű reprezentánsai foglaltak helyet, mint J. M. Keynes, Prof. Gregory, Lord Bradbury és Reginald McKenna, két esztendei munka után nemrég tette közzé jelentését.¹ A szerzőknek az a szomorú elégtétel jutott, hogy jelentésük kiadása időben egybeesett Anglia legnagyobb méretű pénzügyi és valutáris válságával és jelentésüknek több jóslata csaknem gyorsabban megvalósult, mint az a nyomdából kikerült.

A jelentés, többek között, elsőrangú leírását tartalmazza Anglia mai monetáris rendszerének és messzemenő, részletes javaslatokat tesz, miképpen lehetne a meglévő pénzügyi intézményeket, különösen a Bank of England-et a megváltozott körülményeknek megfelelően úgy átalakítani, hogy az kevesebb megrázkódtatással működjék. Egy cikk keretét azonban messze meghaladná a jelentés eme részeinek még felületesebb ismertetése is, míg a külföldi olvasó számára azok a részek bírnak nagyobb érdekességgel, melyek a nemzetközi monetáris helyzet kialakulásáról szólnak és e téren tesznek reformjavaslatokat; annál is inkább, mivel maguk a bizottság tagjai az Angliára vonatkozó reformok megvalósítását nagyrészt szintén a nemzetközi reformok megvalósításától tették függővé.

A probléma, amely a bizottság tagjainak megvitatása alatt

¹ Report of the Committee on Finance and Industry. London 1931: His Majesty's Stationery Office. Cmd. 3897. 314. old.

állott, nagyjában az, hogy mennyiben részes a meglévő nemzetközi pénzrendszer a világgazdasági válság előidézésében; illetőleg mennyiben lett volna lehetséges — ha a gazdasági kérdés nem monetáris okokra vezetendő vissza — nemzetközi monetáris intézkedésekkel a válságnak elejét venni vagy annak hatását enyhíteni.

Ami a kérdés első részét illeti, a bizottság nem tulajdonít nagy jelentőséget az aranytermelés elégtelenségének, mivel azt az álláspontot foglalja el, hogy nem annyira a monetáris célra szolgáló arany mennyiségétől, mint inkább annak a jegybankok által való felhasználásától függ a pénz nemzetközi értéke. Ami pedig az utóbbit (a jegybankok valutapolitikáját) illeti, a bizottság jelentésének mőgyárt az elején rámutat a háboru előtti és a háboru utáni aranystandard közötti néhány fontos különbségre. A háboru előtt a nemzetközi aranystandard többé-kevésbé automatikusan működött, a nemzetközi fizetési mérleg és a nemzetközi árszínvonal egyensúlyban lévén tartva az egyes országok közötti aranymozgások által. Az aranynek egy országba való be-, illetve kiözönlése emelte, illetőleg csökkentette a helyi árszínvonalat a világárszínvonalhoz képest, csökkentette, illetve növelte a helyi kamatlábat a többi pénzpiac kamatlábihoz képest és a megingott nemzetközi fizetési mérleget a helyi árszínvonal és a helyi kamatláb megváltoztatásával hozta ismét egyensúlyba. A háboru után azonban a fontosabb aranystandard országok (mint pl. az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország), a helyi árak stabilizálását tűzték ki főcéljukul, amit azáltal próbáltak elérni vagy megközelíteni, hogy az arany befolyását vagy kiömlését hitelmegszorításokkal vagy hitelkiterjesztéssel *ellensúlyozták*. „A lokális árak stabilizálásának politikája állittatott, expliciter vagy impliciter, egy olyan politika helyébe, mely az árakat a nemzetközi egyensulynak megfelelő nívón tartja fenn.“ (43. §.) Világos, hogy ez a két politika egymással összeférhetetlen. Ha a helyi árak stabilitása érdekében egyes jegybankok aranyállagaiknak megnövekedését vagy csökkenését hitelkönnyítésekkel vagy megszorításokkal (illetőleg a fedezeti arány megváltoztatásával) egyensúlyozzák ki, az aranymozgások inkább arra alkalmasak, hogy a fizetési mérleg megbomlott egyensúlyát még megnagyobbítsák. A bizottság nagyon helyesen mutat rá arra a körülményre, hogy az aranystandard hivatása *egyidejűleg* stabilizálni a deviza-árfolyamokat és egyensúlyban tartani a fizetési mérleget; ha az aranystandard, illetőleg az annak működését szabályozó jegybank nem képes a második célt: a fizetési mérleg egyensúlyát biztosítani, úgy az első cél: a deviza-árfolyam stabilitása elvesziti értelmét. Ilyen körülmények között a független papirvaluta, amely nem stabilizálja ugyan a deviza-árfolyamokat, de egyensúlyban tartja a fizetési mérleget, nagyobb előnyöket jelenthet egy országra nézve, mint az aranystandard fenntartása. Az automatikus aranystandardról a manipulált aranystandardra (amelyben a pénz értéke nem tisztán az arany értékétől függ, hanem maga az arany értéke egyes jegybankok hitelpolitikájának függvénye) való átmenet a háboru után, tehát a gyakorlatban nemhogy előnyöket hozott volna, hanem magának a nemzetközi aranystandardnak a létjogosultságát is kétségessé tette.

Ennyiben a jegybankok politikája is részes volt abban, ha a nemzetközi standard nem működött zavartalanul. Van azonban egy

másik tényező, amelyre a jegybankoknak nincs befolyása: és ez az áraknak, illetőleg a jövedelmi strukturának a megrögzöttsége. „Nyomás gyakorolható a hitel igénybevevőire, ha megszorítják annak mennyiségét, vagy súlyosbítják a feltételeit, de ezen nyomás nem továbbítható közvetlenül a termelési költségekre“ (44. §.). Ha az árak és a termelési költségek restriktív hitelpolitika dacára sem szállanak le, a bankrendszer többé-kevésbé képtelen az egyensúly helyreállítására. A háború óta a gazdasági élet annyi ágában kiépült monopóliumok, főként a nyersanyagkartellek, a szakszervezetek befolyása a bérek alakulására, a jegybankoknak az áralakulásra való befolyását nagyon lecsökkentették. Ha egy-egy jegybankintézkedés következménye csupán az, hogy a nem-kötött árak változnak meg, vagy a kötött árak csupán drasztikus eszközökkel változtathatók, ez a gazdaságban aránytalanságokra vezet, amely végeredményben az áraknak és a jövedelmeknek sokkal nagyobb eltolódását eredményezi, mint azt az eredeti ok: a kiegyensúlyozatlan fizetési mérleg szükségessé tette volna.

Ha egyes jegybankok aranyállaguk növekedését csupán arra használják fel, hogy a fedezeti arányt felemeljék, anélkül, hogy a forgalomban lévő pénz mennyiségét is megfelelően megnövesztenék, ezzel az aranyban szűkölködő jegybankokat arra kényszerítik, hogy sokkal drasztikusabb eszközöket vegyenek igénybe. Az Egyesült Államok 1927 őszén, Franciaország 1929 nyarától kezdve az aranyat tezaurálta anélkül, hogy az aranybeözönlésnek megfelelően emelte volna a pénz- és hitelmennyiséget. Kétségtelen, hogy ez a fentebb említett stabilizációs politika szolgálatában történt. A nemzetközi aranystandard funkcionálása azonban bizonyos elemi „játékszabályok“ (*rules of the game*) betartásától függ, melyeknek egyes partnerek részéről való elhanyagolása a többi partnert rendkívül súlyos helyzet elé állítja.² A bizottság elismeri, hogy a játékszabályok betartása igen súlyos feladatokat állított egyes jegybankok elé, akiknek többizben választaniuk kellett a nemzeti vagy a nemzetközi érdekek követése között. A nemzetközi fizetési mérleg a háború után, a reparációs fizetések, az amerikai konjunkturális hullámmás, az aranystandardra való különböző, a belső árnívónak meg nem felelő árfolyamokon való visszatérés, a tőke általános bizalmatlansága (mely a liquid kihelyezéseknek nagy preferenciát nyújtott) következtében olyan egyenetlenségeket mutatott fel, hogy azoknak hitelpolitikai eszközökkel való kiegyensúlyozása súlyos rázkódtatásokat hozott volna magával az aranyfelvevő ország gazdaságában. 1927 őszén például, mikor az amerikai arany mennyiség elérte a 4700 millió dollárt (a világ monetáris aranyának 40 százalékát), a *Federal Reserve Board* elérkezettnek látta az időt, hogy olcsó-pénz-politikával a további aranybeözönlésnek elejét vegye. E politika eredménye ép ellenkezője volt annak, amit el akart érni: utjára indította a legnagyobb hausse-mozgalmat az amerikai tőzsdéken, teljesen megakasztotta a hosszulejáratu

² Az aranystandard elemi „játékszabályait“ a Macmillan-bizottság a következőkben állapította meg: (i) Közös nemzetközi megegyezés az aranystandard céljait illetően; (ii) oly nemzetközi politika, mely a nemzetközi árak stabilitását biztosítja és egyidejűleg garantálja a váltóárfolyamok stabilitását is; (iii) oly intézkedések elkerülése egyes országok részéről, amelyek visszahatásukban veszélyeztetik az árnívó stabilitását másutt (46. §).

kölcsönök lanszirozását Newyorkban és 1929-ben a magas pénzpiaci kamatlábak folytán további aranyfolyamot indított meg az Egyesült Államokban. A *Banque de France*-t, hogy egy másik példát vegyünk, az 1928 júniusi banktörvény eltiltotta attól, hogy a külföldi jegybankoknál lévő letétjeit aranyfedezetként kezelje és eltiltotta attól is, hogy *open-market* operációkkal szabályozza a pénz- és hitelmennyiséget. Ennek az volt a következménye, hogy a francia jegybank, egyedül a discontláb meglazítására utalva, nem volt képes az 1929 és az 1930-as év nagy aranybefolyását ellensúlyozni. De világos az is, hogyha a francia jegybanknak sikerült volna a Federal Reserve Board módjára a belső áralakulást kellőképpen befolyásolni, ezzel esetleg olyan bajokat idézett volna elő Franciaországban, mint amilyeneket a *Wall-Street-Boom* jelentett az óceánon túl.

Ilyen körülmények között a nemzetközi fizetési mérleg egyensúlya csupán a nemzetközi investíció folyamatának céltudatos vezetése mellett tartható fenn, de éppen ez a tényező nagy hullámmozgásokat mutatott fel a háború után; a tőkeinvestíció iránya és nagysága gyakran inkább zavarólag, mint enyhítőleg hatott a nemzetközi fizetési mérleg egyensúlyára. A tengerentuli nyersanyag-termelő államok és Németország 1924-től kezdve igen nagymennyiségű hosszulejáratu hitelekkel árasztattak el, hogy ez a folyamat 1928-ban és 1929-ben teljesen elapadjon. És ami a helyzetet még súlyosabbá teszi, az az a körülmény, hogy a kölcsönök elapadása olyan időre esik, amikor alacsonyak a tőkefelvevő-ország exportcikkeinek árai, míg egy nagy tőke-import az exportcikk magas árával esik össze (ez a hitelezők természetes preferenciájának következménye, akik inkább hajlandók egy országnak a jó konjunktúra, mint a depresszió idejében kölcsönözni). Ez természetesen rendkívül megnehezíti az adósállamok számára kötelezettségeik teljesítését, mivel régi kölcsöneik kamatszolgálatát éppen abban az időben kell exportfelesleggel fedezniök, amikor maga az export az alacsony árak következtében különös nehézségekkel jár. Ilyen körülmények között a világ adósállamai egymás után arra kényszerülnek, hogy feladják az aranystandardot és beszüntessék külföldi fizetéskötelezettségeik teljesítését. 1931 elején például a világ összes adósállamainak aranykészlete éppen csak annyi volt, mint amennyit egy évi fizetési kötelezettségeik összege kitesz (az utóbbi években évi 70 millió fonttal csökkent a világ adósállamainak aranykészlete). A bizottság a nemzetközi investíció hullámmozgásának okait kutatva, nagy jelentőséget tulajdonít „a vezetés, az iniciatíva és a felelősség szétszóródásának a nemzetközi pénzvilágban a háború után”, ami úgy értendő, hogy a bizottság nem tekinti a newyorki pénzpiacot megbízható tényezőnek a nemzetközi investíció funkciójának teljesítésére.

A bizottság mindezen tényezők hatásának kikapcsolására ajánlja a jegybankok szorosabb együttműködését, az aranystandard „játékszabályainak” precizizozását a fontosabb államok részéről, hangsúlyozza az *open-market* operáció általánossá tételének szükségességét és azt, hogy a jegybankok ne csak a rövid lejáratu piac kamattételeinek ellenőrzését, hanem a rövid és a hosszulejáratu kamatlábak viszonyának egyensúlyban tartását is feladatukul tekintsék. Végül pedig a nemzetközi investíció folyamatának

megszervezését javasolja, esetleg egy nagy nemzetközi Investment Corporation segítségével, melynek garancia-alapjába úgy a hitelező, mint az adósállamok hozzájárulnának egy bizonyos százálékkal.

Ennyiben a Macmillan-bizottság javaslatai általános nemzetközi megértéssel és — remélhetjük — támogatással fognak találkozni. Sokkal több kontroverziára ad azonban majd alkalmat a jelentés ama része, amely nem az egyes országok valuta-politikájának egymáshoz való viszonyával, nem a különböző országok relatív árainak és kamatlábpolitikájának egyensúlyba való hozásával foglalkozik, hanem magának a nemzetközi pénz- és hitelpolitikának célját és irányát akarja megszabni.

A nemzetközi pénzpolitika célja a bizottság szerint „a nemzetközi árnívó stabilitása és a konjunkturális hullámszás elkerülése“ (280. §.); az árnívó alatt értendő „azon fő élelmiszerek és nyersanyagok összetett nagykereskedelmi ára, melyek a nemzetközi kereskedelem tárgyát képezik“ (266. §.) és mivel ez az árnívó az utóbbi két évben sokkal rohamosabban esett, mint a produktivitás emelkedett, a bizottság „hangsúlyozottan azon a véleményen van, hogy az áraknak a jelenlegi nívón való stabilizálása végzetes volna“ (267. §.) és „a jegybankok ama kísérletének meghiúsulása, hogy az árak esését ellensúlyozzák, veszélyeztetné azokat az alapelveket, amelyek a modern társadalom felépül: a vállalkozói nyereséget és a szerződések szentségét“ (271. §.). A nemzetközi pénzpolitika jelenlegi célja tehát „mindenekelőtt az árakat magasan a jelen nívó fölé emelni és azután az így elért szinten olyan állandósággal megtartani, amint csak lehetséges“ (275. §.). A bizottság tagjai elismerik ugyan, hogy „az árak utólagos stabilitásának biztosítása nehezebbnek bizonyulhat, mint azok felemelése“, de viszont „csupán a tapasztalat tud egy megnyugtató választ adni erre a problémára“ (278. §.). Ez utóbbi megállapítás annál meglepőbb, mivel más helyütt a bizottsági jelentés is elismeri, hogy a tapasztalat éppen ennek az ellenkezőjét bizonyítja; hisz az amerikai Federal Reserve System kifejezett célja éppen az volt, hogy az árakat stabilon tartsa és mégis „képtelen volt a fellendülés és az összeomlás egyik legnagyobb váltakozását a történelemben megátolni“ (294. §.).

A fenti nézetek tekintetében a Macmillan-bizottság kétségkívül nem áll egyedül; hasonló nézeteket vall a közgazdászok egy jelentékeny része, közöttük olyan nemzetközi tekintélyek, mint Gustav Cassel és Irving Fisher. Dacára azonban ama akut kontroverziának, amely ebben a kérdésben fejnforog, azt találjuk, hogy a Macmillan-jelentés éppen eme kérdéseket illetően, — amelyek a pénzülméletnek legaktuálisabb és egyben legfontosabb részét képezik — rendkívül felületes és szűkszavú. A bizottság nem tulajdonít nagy jelentőséget annak a kérdésnek, hogy az utóbbi két év áresése monetáris, vagy nem monetáris eredetű (207. §.) és abban a kérdésben, hogy a nemzetközi pénzrendszer egyáltalán megakadályozhatta-e volna az áresést, a bizottság „habozik attól, hogy dogmatikus véleményt fejezzon ki“ (209. §.). Arra nézve pedig, hogy mi a hatása a gazdasági életre, a termelés elosztására, az áralakulásnak monetáris oldalról történő befolyásolása, minden analízis hiányzik. Pedig az még a felületes szemlélő előtt is kétségtelen, hogy a legutóbbi áresést nem a forgalomban lévő nemzetközi pénz- és hitelmennyiség

elégtelensége okozta; hisz ezek megközelítő stabilitása mellett és a világtermelés mennyiségének 20%-os esése mellett is 1929 óta több mint 20%-kal esett az ugynevezett nemzetközi árnívó. (Ez az árnívó pedig, amely a bizottság megállapítása szerint is csupán a nemzetközileg kereskedett nyerstermények árából van összetéve, egyáltalában nem kifejezője a pénz tényleges értékének.) Sokkal nagyobb valószínűséggel bír az a nézet, mely szerint a különböző okok folytán előállott viszonylagos túlprodukció következtében zuhantak a nyerstermények árai; s mivel ennek következtében (mivel az élelmiszerek és a nyerstermények iránti kereset elaszticitása egynél kisebb) a nyersterményt előállító államok vásárló ereje is megcsappant, az iparcikkek iránti kereslet és így a készárak ára is csökkent, bár korántsem hasonló mértékben. Az áresések oka a termelési tényezők ki nem elégitő elosztásában keresendő; és ha arról lehet is vitatkozni, hogy ez a diszproporcionális termelés egészben vagy részben monetáris okokra, nevezetesen a hitelkreációra vezethető-e vissza; az viszont kétségtelen, hogy az egyensulynak ezt a hiányát az árképződésnek monetáris oldalról történő befolyásolása nem tüntetheti el, hanem legfeljebb súlyosbithatja. A forgalomban lévő pénz- és hitelmennyiség fokozása nemcsak az árnívót változtatja meg, hanem az egyes cikkek árainak egymáshoz való viszonyát is, ami feltétlenül diszproporcionális termeléshez vezet. Az kétségtelen, hogy a nyerstermények a mai árakon nem maradhatnak meg, mivel ezek az árak nagyrészt a primár termelési költségeket sem fedezik; ezeknek az áraknak az emelkedése azonban a termelés elosztottságának fokozatos átalakulásában automatikusan bekövetkezik; míg az árak mesterséges emelése a pénz oldaláról legfeljebb arra szolgálhat, hogy újabb termelési aránytalanságoknak legyen az előidézője. *A világgazdasági helyzet javulásának feltétele nem az árnívó megváltoztatása, hanem az árrelációk megváltozása: és az utóbbiakat nem lehet, — amint ezt egyes teoretikusok gondolják — monetáris intézkedésekkel az egyensúlyi helyzetbe visszavezetni.* A nemzetközi pénzpolitikának nem az lehet a célja, hogy „céltudatos ellenőrzést gyakoroljon a nemzetközi árnívó felett“, amint ezt a Macmillan-bizottság feltünteti (209. §.), hanem hogy *monetáris befolyástól mentesítse a természetes áralakulást*; ezt pedig egy olyan pénzpolitika közelíti meg, amely nem az ugynevezett árnívó stabilitását, hanem a nemzetközi pénz- és hitelmennyiség megközelítő stabilitását tűzi ki céljául. Sajnálatos, hogy a bizottság tagjai nem ismerték fel, hogy egy fejlődésben lévő gazdaságban „*a nemzetközi árnívó stabilizálása és a konjunkturális hullámzások elkerülése*“ ép annyira elmentéses és egymást kizáró célkitűzések, mint — ép a bizottság megállapítása szerint — a lokális árnívó stabilizálása és a fizetési mérleg egyensúlyban tartása. A nemzetgazdasági gondolkodás mai állására nem a legkedvezőbb fényt veti, hogy a Macmillan-bizottság tagjai közül egyedül a „régí típusu“ Lord Brackbury volt képes *Memorandum of Dissent*-jében erre és ezzel kapcsolatban oly gazdasági alaptörvényekre rámutatni, amelyekkel a száz év előtt, hasonló körülményekből keletkezett *Bullion Report* szerzői sokkal mélyenjáróbb tudást árultak el.

(London.)

Káldor Miklós.

Könyvismertetések.

Pálosi Ervin: A társadalmi törvények helye a természetben. Budapest, 1930. 87 l.

Pálosi könyve kísérlet induktív módszerrel és természettudományi okfejtéssel a természeti és szellemi tudományok közötti ür áthidalására. Annak bebizonyítására törekszik, hogy a szabadság nem idegen test a természet világában sem, hanem a természeti világrend szerves tartozéka, amely a fejlődés jelenségének alapja úgy a biológiai, mint a társadalmi törvények síkjában. Ezen az alapon igyekszik ezután úgy a statisztikai, mint a gazdasági törvényeket meghatározni.

Dolgozatának első fejezete: „Törvény vagy törvények rendszere“ a fizikai, pszichológiai, szociológiai stb. törvények lényegének kifejtését próbálja adni. Ezekben a fejtegetéseiben felhasznált forrásokra, illetőleg íróira hivatkozik (*Boutroux*, *Lexis*, *Neumann*, *Pauler Ákos*, *Spencer*), majd a saját véleményét szüri le. Lényegében ezt az eljárást látjuk érvényesülni munkájának többi fejezeteiben is. Szerző szerint a modern fizika megdöntötte a durva materializmus alapjait. A természeti törvények rendszerének vizsgálata valószínűtlené teszi a materialisztikus fejlődés elméletét. Az alacsonyabb rendű létsikok ugyan előfeltételei a természeti világban a magasabb rendű létsikok fellépésének, de létük nem szolgálhat állandó okul keletkezésükhöz. Az alulról kiinduló fejlődés mechanikus uton nem lehetséges, felülről lefelé pedig már nem fejlődésnek, hanem alkotásnak, teremtésnek hívjuk. A mai természettudományi értelemben vett fejlődésnek csak az egyes törvénysikok kategóriáiban van tere. Az egyedek még hordozzák a mechanikai, fizikai és vegyi törvények láncait, de az egyedi életcélok megvalósításánál, az eszközök felhasználásánál már válogathatnak, már élhetnek a szabadsággal.

Ezután a szabadság fogalmának vizsgálatára tér át és ez tekinthető szerző gondolatmenete tengelyének. *Boutroux* itt is, vagy különösen itt nagy hatással van a szerzőre, akinek világnézeti adottságán keresztül a szabadság nem felmentés a természeti törvények uralma alól, nem immunitás a természeti világrend alól, hanem a magasabb létformáknak a szilárd és változatlan természeti világrendben alapozódó aktív képessége az alacsonyabbakkal szemben, hogy a törvények keretén belül a természeti erők működését, illetőleg játékát életmegnyilvánulásaik szempontjából kedvezően befolyásolják.

Foglalkozik ezután fizikai, biológiai és társadalmi értelemben vett szabadsággal. Az állatvilág szabadsága csak annyiban különbözik a növényvilágétól, hogy az életet fenyegető káros hatások ellen már aktíve tud védekezni. Az ember szabadsága két irányban

tágabb az állaténál. Az ember t. i. létfenntartásáért folytatott harcában értelemre is támaszkodhatik. Az emberi értelem munkájának eredményei pedig tisztán elméleti oktatással is átvihetők egyik egyénről a másikra, — állapítja meg a szerző forrásai, főleg *Boutroux* nyomán. Kiemeli ezenkívül a második lényeges különbséget, az erkölcsi elemet, mely nem a természet világából való. Minden filozófiai erőfeszítés, hogy az erkölcsi elem az élők világában fellépő hasznos és célszerű cselekedetektől legyen levezethető, csődöt mondott.

Az anyagtalan, önálló léttel és céllal bíró szellemet, a lelket, sokáig idegen és a természet világába bele nem illeszthető idegen testnek tekintették. A természeti világrend alapos vizsgálata azonban szerzőnk szerint az ellenkezőjéről győz meg. Mindegyik létsíknak megvannak a maga sajátos törvényei. A szűkebb értelemben vett szabadság csak a magasabb létsík alanyait illeti meg, az alsóbbrendű létsíkok törvényeivel szemben. A szabadság nem abszolút, hanem csak viszonylagos és a viszony minden létsík között más és más. Ha a lelket funkcióinak tértelensége, szabad volta miatt külön elemnek ismerjük el, ezzel elismertük az ember szabadságát a pszichológiai létsíkban is.

Felmerülhet az a kérdés, hogy a természetitörvények rendszerének csucsat képező pszichológiai létsík, melynek magvát az emberi lélek képezi, a világegyetem csucs- és középpontjának tekinthető-e? Ha figyelembe vesszük a világegyetemmel lekötött energiák irtózatoss nagyságát, erre a kérdésre kénytelenek vagyunk nemmel felelni. A természeti törvények régióiba a lélek mint központ felé haladó sugarak nem végződhetnek az emberi léleknél, hanem azon túl kell terjedniök, mert a világegyetem borzalmas energiáinak egyensúlyban tartása és működtetése sokkal hatalmasabb faktorokat tételez föl, mint amilyen a véges értelmi képességű, rövid életű gyalró ember. Az ember régióján túl, minden valószínűség szerint, a tiszta lelkek birodalma következik, amelybe azonban természettudományi módszerrel már nem tudunk behatolni.

Az eddig vázlatosan közölt gondolatmenet szerző dolgozatának mintegy felét teszi ki. Ezután a társadalmi törvények rövid vizsgálatára térve át, megállapítja, hogy azok több ágra oszlanak, t. i. a tiszta szociológia törvényeire s ezen kívül statisztikai és gazdasági törvényekre. A leglényegesebb különbség a természeti tümeny-sorozat és a társadalmi jelenségek komplexuma között az, hogy az utóbbiaknál új szabad okok beavatkozása révén új és új ok-sorozatok jelentkeznek, amit a mechanikai világszemlélet ugyan nem ismer el, de a tények és a közfelfogás igazol és az egész világ a cselekvésnél ehhez igazodik. A statisztikai törvényeket vizsgálva és végigmenve az erre vonatkozó néhány felfogás érintésén, arra az álláspontra helyezkedik, hogy a statisztika törvényszerűségeivel, illetőleg a statisztika által megállapíthatóknak vélt törvényekkel szemben meglehetősen tartózkodóknak kell lennünk. De kiemeli azt a nézetét, hogy a társadalmi jelenségeket előidéző kombinált biológiai és pszichológiai erők a legkevesébb hozzáférhetők a mennyiségi észlelés számára és így a legtávolabb esnek az exakt természeti törvényektől. A statisztikai módszer a társadalmi jelenségek és azok minőségi szimptomáinak szemlélésével kénytelen megelégedni, a szemlélés alá vonható társadalmi jelenségek azonban nem mindig használhatók fel közvetlenül társadalmi törvények kutatására.

Az imént említett nézeteket a szerző szembe állítja azokkal a felfogásokkal, amelyek a statisztikát az emberiségre, mint kollektivumra alkalmazott biológiának és pszichológiának tekintik és ezáltal szigorubb törvények, vagy törvényszerűségek megállapítására alkalmasnak tartják. Végül azt a nézetét fejezi ki, hogy a statisztikai törvények valódi alaptermészetét csak elhomályosítják azok a viták, amelyek ezekben a törvényekben egyrészt valódi törvényeket, másrészt csak törvényszerűségeket látnak. A természeti törvények felosztása a szervetlen anyag, az állat és a lélek törvényeire utal, ezzel szemben kiemelhetővé teszi a törvények közötti összes lényeges különbségeket és a törvények osztályozása egyedül elfogadható alapja.

A gazdasági törvények problémájával a szerző röviden foglalkozik és nézetét kb. abban összegezi, hogy a gazdasági törvények komplikáltsága és a gazdasági jelenségekre befolyást gyakorló tényezők sokfélesége miatt a gazdasági törvények meghatározására kedvező kilátásokkal nem igen lehet vállalkozni. *Fr. J. Neumann* nézetét fogadja el, amely szerint a gazdasági törvényeket *causalis* értelemben úgy lehetne formulázni, hogy azok „különösen fontos gazdasági jelenségeknek bizonyos okokból, mint olyanokból adódó rendszeres megismétlődései”.

Szerző, akinek eszmemenetében elgondolásbeli alapként szerepel az a felfogás, hogy a szabadság nem idegen a természet világában, hanem a biológiai és társadalmi élet lényeges alkotó eleme, — munkáját behatóbb tudományos kimélyítéssel igyekezett elénk tárni. Tanulmányát szerény vázlatnak kívánja tekinteni és a dolgozat vázaltszerű jellege meg is állapítható, de el kell ismernünk, hogy azt kiváló szorgalommal és sok érzékkel alkotta meg. A szociológiai, statisztikai és gazdasági törvényekről mondottak viszonya ahhoz a megállapításhoz, amelyet szerzőnk szabadság-elméletének nevezhetünk, talán több szempontból volna bírálható. Kár, hogy a gazdasági törvények kérdésével olyan röviden végez, bár eklektikus álláspontjának megválasztását e részben eléggé szerencsésnek mondhatjuk. Célkitűzése azonban a társadalmi törvények helyének megjelölése volt a természetben. E témája mögött, illetőleg annak kifejtésénél természetesen szerző világnézetének is vissza kellett tükröződnie és ebből a szempontból fejtegetései alkalmasak arra, hogy lekössék az olvasó figyelmét.

Balás Károly.

Mahr Alexander: Hauptprobleme der Arbeitslosigkeit. Wiener Staats- und Rechtswissenschaftliche Studien. XX. köt. Leipzig u. Wien, 1931. 93. old.

A munkanélküliség kérdése a világháború utáni időkig oly kérdésnek látszott, mellyel az elmélet művelőjének alig van dolga. E kérdés közvetlen szociálpolitikai vonatkozásai, a munkanélküliség csökkentésére alkalmas gyakorlati eszközök, mint a közmunkák, melyek akkor nagyobb gondot nem okoztak, továbbá a szűkségmunkák és a munkaközvetítés, valamint a munkanélküliségi biztosítás kimeríteni látszottak a probléma körét.

Ma e kérdés már erősen belenőtt az elméleti fejtegetések körébe. E fordulat is amaz eredmények közé tartozik, melyeket a gazdasági dinamika és elsősorban a konjunktúra tüneményei vizsgál-

latának köszönhetünk. Ez vezetett ugyanis annak felismerésére, hogy a munkanélküliség nem megmagyarázhatatlan konstellációk eredménye és így nem elháríthatatlan adottsága a közgazdaságnak, hanem a gazdasági fázisváltozások kísérője. Ha pedig a fázisváltozások befolyásolhatók céltudatos intézkedések útján, akkor a munkanélküliség, mely e változásokkal összefügg, szintén befolyásolható.

A monetárius konjunkturaelmélet hívei és kiváltképpen a konjunktura stabilizálásának apostolai ily módon fordították figyelmüket a munkanélküliség kérdése felé, mert a fázisváltozások folytán a depresszióban előálló munkanélküliség elhárítása volna a gazdasági élet tulságos hullámváza kiküszöbölésének egyik legnagyobb előnye. Így kerültek kivált *Hawtrey*, *Beveridge*, *Clay* és mások szembe a munkanélküliség kérdésével, mint a gazdasági élet hullámvázának egyik tünetével.

Ugyanebbe az irányba terelte az irodalmat a strukturváltozások tanulmányozása, melyre a háboru utáni nagy átalakulások fordították a tudomány figyelmét. A strukturaváltozás a gazdasági szervezet átalakulása, mely természetesen sok más mindennel együtt a munkaalkalmakban is változást jelent.

Ezzel a munkanélküliség kérdése erős elméleti vonatkozást nyert. Nem szorítkozik többé a munkanélküliség tüneti kezelésére, hanem a munkanélküliség okainak felderítése felé orientálódik és ezzel kapcsolatban elhárításának kérdései is erős elméleti vonatkozást öltenek, mert az árszinvonal, a közgazdaság tőkével való ellátásának és a jövedelemeloszlás alakulásának kérdéseivel kerülnek összefüggésbe.

Ily elméleti szempontok alapján vizsgálja *Mahr* is a munkanélküliség problémáit. Bár a kérdés egészére kiterjeszti figyelmét, mégis elsősorban a bérek alakulása és a munkanélküliség közötti összefüggés áll vizsgálatai középpontjában. A munkabéreknek a szakszervezeti politika helytelen iránya folytán való túlcsigázása szerte a mai munkanélküliség főforrása, legalább Németországban és Ausztriában. A bérek túlfeszítése ugyanis akkor, mikor a gazdasági lehetőségek a háboru utáni helyzet folytán amugy is korlátolva vannak, egyik főoka annak, hogy a kevésbé versenyképes vállalatok nem bírják az iramot, mert a tulságos, vagyis helyesebben a jelen helyzetben túlmagasnak mutatózó bérköltségek annyira terhelik e vállalatokat, hogy termelésük többé nem gazdaságos és így üzemüket be kell szüntetni és munkásaikat el kell bocsátaniok, amivel természetesen az áruk utáni kereslet további összezsugorodása jár. *Mahr* visszautasítja azok nézetét, akik — az egyéb költségek (az anyagköltségek, a kamat stb.) döntő szerepére hivatkozva — úgy akarják a dolgot feltüntetni, mintha a bérek emelkedése vagy csökkenése csak kevésbé befolyásolhatná a vállalkozás sorsát. A Reichsverband der deutschen Industrie 1065 részvénytársaságra kiterjedő felvételére hivatkozik, melyből kitűnik, hogy Németországban 1927-ben átlagban a termelési költségek 70.8%-a esett munkaköltségekre (a tisztviselői fizetéseket is beleszámítva).

Abban mindenesetre igaza van *Mahrnak*, hogy a termelési költségek magas volta a munkanélküliségnek egyik főoka. Alighanem abban is igazsága van, hogy Németországban és Ausztriában a bérek emelkedése nem számolt eléggé a fennálló gazdasági viszonyokkal és így a helyzet rosszabbodásához jelentékenyen

hozzájárult. A szakszervezeti bérpolitika mindig bizonyos monopolisztikus jelleget visel és a munkások egy részének helyzetét a többi rovására javítja, mert ha szabad folyást engedne a munkapiacnak, a bér a kínálat nyomása alatt süllyedne és így a termelés olcsóbbodnék.

Kétségtelen azonban az is, hogy a termelési költségek leszállításának legkevésbé rokonszenves eszköze a bérleszállítás. A monopóliumok által tulsigázott nyersanyagárak leszállítása mindenestre rokonszenvesebb rendszabály volna. *Mahr* erre is kitér. Az is érthető, hogy a szakszervezetek nehezen szánják rá magukat az egyszer elért bérszínvonal feláldozására, mert nem könnyű azután erre ismét visszajutni. De a világ mai elszegényedett volta mellett minden eszközt meg kell ragadni, hogy a munkanélküliség további elharapódzását megállítsuk és ehhez a mai viszonyokhoz képest túl magas bérek leszállítása mindenestre számbavehető eszköz.

Igaza van *Mahr*nak abban is, ha a bérek emelkedése és a tőke intenzív irányban való racionizálása közötti összefüggésre mutat rá. A racionalizálás persze nemcsak ennek következménye, hanem a háború utáni helyzetben egyébként is érthető törekvés, mely egyébként tulságba is vihető, midőn azután saját lényegével kerül ellentétbe. De az a tétel, hogy a munkaköltségek tulságos növekedése mechanizálásra vezet, feltétlenül áll és mindig egyik főrugója a termelés mechanizálásának. Az sem vonható kétségbe, hogy a termelés nagyobb fokú mechanizálása közvetlenül növeli a munkanélküliséget. *Mahr* a munkaalkalmak maradandó csökkentéséről szól. Amennyiben a gazdasági élet expanziójára való lehetőség, mint ma, hiányzik, helyes is következtetése, melyet egyébként az amerikai „Report of the Committee on Recent Economic Changes” számos adatával támaszt alá, melyek azt mutatják, hogy az Egyesült Államokban az automobilipar termelése 1919–1925-ben 138%-kal, az alkalmazott munkások száma csak 8%-kal nőtt, míg p. o. a gumiiparban ugyanez idő alatt a termelés megduplázódott, míg a munkások száma egy ötöddel csökkent.

Sorra veszi ezután *Mahr* az egyéb összefüggéseket, a munkaidőrovidítést, a közmunkák helyes elosztását és a szükségmunkákat. Utóbbiakat illetőleg *Cassel*el szemben azt vitatja, hogy nem lényegtelen enyhítést hozhatnak, ha helyesen alkalmazzuk, még pedig akkor is, ha jelentékenyebb tőkét igényelnek. Igen helyesen utal arra is, hogy a munkanélküliség okozta erkölcsi károkat, a munkától való elszoktatást és a demoralizálást is számba kell itni venni.

Ezek után Németországnak munkanélkülisége enyhítésére elsősorban a közmunkákat ajánlja, mégpedig úgy, hogy azok lehetőleg kölcsön útján finanszíroztassanak, mert különben növekvő adóteherrel nehezítik a termelést. Második helyre teszi a tulsigázott bérek leszállítását, rámutatva arra, hogy 1924-től 1930 közepéig Németországban a kollektív bérek indexe 119-ről 147.6-re emelkedett. A tulfeszített monopolárak leszállítása és az adóteher csökkentése egészíti ki e javaslatokat.

Mahr munkája mindenestre figyelemreméltó adalék a munkanélküliség fontos kérdéséhez, melyet a könyv alapos elméleti tudással és e mellett több irányban szép tapasztalati anyag felhasználásával tárgyal.

Die Verschuldungs- und Kreditlage der deutschen Landwirtschaft in ihrer Entwicklung von der Währungsbe festigung bis Ende 1928. Verhandlungen und Berichte des Unterausschusses für Landwirtschaft. (II. Unterausschuss) Bd. 12. Ausschuss zur Untersuchung der Erzeugungs- und Absatzbedingungen der deutschen Wirtschaft (Enquête-Ausschuss). Berlin: Mittler, 1930. V + 113. p.

Németország sajátos ország. Még nyomoruságából és bajaiból is irodalom fakad. Mig máshol sokszor igazi anyagismeret és a tényállás alapos felvétele nélkül folynak le az állapotok javítása körüli viták, addig Németország nagy apparátussal igyekszik a tényállás alapos megismerésére. Ennek szolgál az Enquête-Ausschuss, mely a német közgazdaság állapotait vizsgálja és jó német szokás szerint alapos munkálatokban vizsgálatainak eredményeit közzé is teszi.

Kiadványainak sorozatában különös érdeklődésre számíthat a mezőgazdaság eladósodásáról szóló füzet, mely a főkérdésen kívül a német agrárhitel-szervezetről, de egyéb kérdésekről is, így p. o. a valuta fejlődéséről is sok érdekes adatot és fejtegetést tartalmaz.

Hogy mindjárt a főkérdéssel, a német mezőgazdaság eladósodásával kezdjük, megtaláljuk itt egymással szembeállítva a porosz statisztikai hivatal 1902. felvételét, mely szerint $7\frac{1}{2}$ milliárd márkára tették a német mezőgazdaság adósságterhét, melyet a mai területre vonatkoztatva 1913-ra 13 milliárdra becsült az enquête-bizottság előzetes jelentésében. Ezzel szemben az 1928. év végén csupán 11 milliárd márkára becsüli a német föld tulajdonképpeni eladósodását, tehát kevesebbre, mint közvetlenül a világháboru előtt. Ugyanez az adósságteher azonban sokkal erősebben nehezedik a német mezőgazdaságra, mint a háboru előtt. Ennek első oka a kamatláb emelkedése, minek következtében a háboru előtt a nagyobb adósságteher után is jóval kisebb kamatterhet kellett viselnie a mezőgazdaságnak, mint most. A háboru előtt ugyanis 750 millió márkára becsülték a kamatterhet, mely 1928-ban 1 milliard birod. márkán felül volt (21. old.).

Igen érdekesek az indokok, melyekben a jelentés az eladósodás okait keresi. Német alapossággal utal arra, hogy az a folyamat, mely odavezetett, hogy a német mezőgazdaság ily súlyosan érzi adósságterhét, már a háboru alatt kezdődött, bár utána nem jelentéktelen törlesztések történtek. A háboru ugyanis gazdasági nehézségeivel végeredményben a mezőgazdaság termelékenységét ásta több irányban alá és a háborus kötött gazdálkodás ez irányzatot erősítette, mert ármaximálásaival befolyásolta — nem az okszerű gazdálkodás előnyére — a vetésforgót. Hozzájárul ehhez a gazdasági felszerelés leromlása és az inflációval megsemmisült forgótőke pótlásának nehéz volta, majd pedig az agrárrolló. Nehezítette a mezőgazdaság helyzetét, hogy az adóztatás a mezőgazdaság békebeli hozamaiból indult ki, holott a termelékenység a birodalom egyes vidékein erősen lezökkent. A helyzeten a mezőgazdaság belterjeségének szükségét sürgető propaganda sok tekintetben még rontott, mert az észszerűség követelményeit gyakran figyelmen kívül hagyó módon törekedtek sokan a hirdetett elveket megvalósítani. Éppen így nem voltak minden tekintetben a mezőgazdaság

előnyére a sok jóakarattal kezdeményezett hivatalos hitelakciók sem, melyek egyeseket nem mindig teljesen indokoltan csábítottak hitelek igénybevételére és különböző, nem eléggé jövedelmező befektetésekre.

A jelentés felfogása szerint tehát a mezőgazdaságra ma nehezedő adósságteher több vonatkozásban a kötött gazdálkodásra és arra vezethető vissza, hogy a hitel igénybevétele is nem egészen a gazdasági élet önműködő rendjének szerves alapján, hanem olyan körülmények közt ment végbe, melyekben a birtokosok erős önfelegyelmére, önmegtartóztatására és különösen éles gazdasági ítéletére lett volna szükség, mire nem minden birtokos volt képes. Ebben és a hatósági akcióknál sohasem egészen mellőzhető sablonizáló eljárás kedvezőtlen hatásainak kiemelésében bizonyára igaza van a jelentésnek. Azt azonban a jelentés nem emeli ki, hogy a mezőgazdaság maga sürgette a külön hitelakciókat, melyeket a kormány részben tényleges gazdasági szükségszerűség és politikai nyomás hatása alatt volt kénytelen megvalósítani. Ez persze nem befolyásolhatja azt, hogy nemcsak előnyös hatások származtak belőle.

Az eladósodás mértéke egyébként természetesen a Németbirodalom egyes vidékein, miként nálunk is, igen különböző. Aggasztó, hogy az eladósodás kivált a birodalom egyes részein, nevezetesen keleti részén erősen növekszik. A hitelszervezet működésének rendesebb mederbe terelődésével bizonyos megnyugtató tünet is mutatkozik, amennyiben a mezőgazdasági hitelszervezet lassanként visszanyeri működési képességét a földhitelintézetek és a hitelszövetkezetek regenerálódásával.

A jelentés igen tanulságosan ismerteti a mezőgazdasági hitelszervezet alkatát a háború előtt és az infláció alatt. Rámutat arra is, hogy a német szövetkezeti hálózat a Preussenkasse segítségével mily mértékben volt képes magát a háború előtt a pénzpiactól, saját tőkeerejére támaszkodva, függetleníteni, míg a szövetkezetek betétállományának megsemmisülésével e függetlenség megszűnt és a mezőgazdasági hitel a pénzpiac ingadozásainak ezzel erősen ki van szolgáltatva. Mindamellet mi magyarok bizonyos irigységgel olvashatjuk, hogy a Reichsverband deutscher landwirtschaftlicher Genossenschaften és a Raiffeisen szövetkezetek központja 1928 végén már 1 milliárd birodalmi márka betétek felett rendelkeztek ismét, úgyhogy betétállományuk a békebelinek 61%-át érte már el. (59. old.) Nálunk, sajnos, e regenerálódási folyamat sokkal lassabban megy végbe.

H. F.

Zelovich Kornél: Nagyvárosok közlekedése. Különlenyomat a Városi Szemle XVII. évfolyamából. Budapest, 1931. 194 old.

Kiindulásában szerző rámutat arra a szoros kapcsolatra, mely a közlekedés és a nagyvárosok kialakulása között tapasztalható. Különösen éles ez a korreláció a XIX. század második felében, amikor is a vasutvonalakat sugarasan szétbocsátó nagyvárosok közlekedési gócpontok képét öltik. Ezek a kisugárzó vasuti vonalak szinte jelképei a nagyváros kulturális kisugárzásának. A közlekedésnek elsőrendűen fontos szerep jut a nagyvárosok belső dinamikájában is, abban a sajátos belső mozgásban, mely a lakosságnak a periferiák felé huzódásában, illetve lakó- és munkahelyeknek különválásában

nyilvánul. Az ezeknél a tömegmozgásoknál tekintetbejövő közlekedési tényezők: viteldíj, menetidő és gyakoriság.

A nagyváros közlekedésének minőségi vizsgálatánál szembeötlő jelenség, hogy általában a személyforgalomban a vasut, az áruforgalomban a vasut és viziut dominál. És pedig rendszerint a leadási forgalom tetemesen nagyobb, mint a feladási. A nagyváros forgalmában megkülönböztetünk távolsági, környéki és helyi forgalmat. Fejlődéstani szempontból legfontosabb a távolsági forgalom, hiszen a másik kettő ennek vonalaihoz és pályaudvaraihoz igazodik.

A *távolsági forgalom* tárgyalásánál — mint általában egész művének tendenciájaképpen — szerző nemcsak a nagyváros közlekedésügyi jellegzetességeit kutatja, nemcsak tudományos vizsgálat a célja, hanem egyszersmind egész sorát tisztázza azoknak a kérdéseknek, melyek egyformán foglalkoztatják a szakértőket, a nagyközönséget és a sajtót. (Köztudomásu, hogy a legtöbb fantasztikum éppen a közlekedésügy fejlődéséhez fűződik és a „Transsaharien“-től a Duna-Tisza-csatornáig a sajtókampányok egész sora adott sokszor lendületet, de sokszor csak üres jelszavakat a szőnyegre került közlekedési kérdéseknek.) Ilyen kérdés: építsünk-e több személypályaudvart, vagy összpontosítsuk egyetlen pályaudvarra az egész személyforgalmat? Ez a kérdés nálunk is gyakran merült fel — a Keleti pályaudvarral kapcsolatban. Szerző, mint a külföldi szaktekintélyek egész sora is, oda konkludál, hogy „a világvárosokban a távolsági személyforgalmat meg kell osztani“. Hasonlóan fontos probléma pályaudvaraink bővítése. Szerző közös térképen mutatja be az egyes világvárosok távolsági személypályaudvarainak elhelyezését a város centrumához viszonyítva. Megkülönböztet „külső“ pályaudvarokat, melyek a város középpontjától legalább három kilométerre esnek és centrumkörnyéki belső pályaudvarokat, melyek telephelye az 1.5 kilométeres körön belül van. Ezeknek az összehasonlító távolsági adatoknak alapján szögezi le a tényt, hogy Budapest három belső gyorsvonati pályaudvara (a Nyugati, a Keleti és a Duna-Száva-Adria vasut pályaudvara) kedvezően fekszik a főváros centrumához, tehát — elsősorban tekintettel a környéki forgalomra — szükségszerű bővítések esetén célszerűtlen volna ezeket centrifugálisan eltolni. — Az „egy, vagy több teherpályaudvar“ kérdése is alapos megfontolást igényel. Kétségtelen, hogy a vasuttársaságokra nagy előnyt jelentene az áruforgalomnak összpontosított lebonyolítása. Ez azonban a közönség szempontjából nem volna célszerű. A nagyvárosok ellátására szolgáló áruk utja ugyanis a vasúti szállítással nem nyer befejezést, hanem a pályaudvarról rendszerint utcán való fuvarozással jut rendeltetési helyére. Maguknak a teherpályaudvaroknak elhelyezésénél több szempont fontos, így az illető metropolis ipartelepeinek elhelyezése is. A periferiákra való telepítés előnyös a helyi közlekedés szempontjából, de erősen megterheli az odavezető utakat és a közönségnek kényelmetlen. Célszerű tehát az angol megoldás, mely a teherpályaudvarokat a nagyvárosok belséjébe viszi (Londonban földalatti vonalakon a City alá).

A *környéki forgalomban* sikerrel hódít teret a gépkocsi, azonban nagy tömegek gyors szállítására — ide tartozik a környéki személyforgalom is — még mindig elsősorban alkalmasak a nagyvárosokba sugarasan torkoló távolsági vasutak és az önálló környéki vasutak, míg a körvasutak sokkal kevésbé képesek e feladat teljesítésére. A környéki forgalom sajátos megoldása a városba tor-

koló távolsági vonalak négyvágányúvá építése, amikor is az egyik vágánypáron a távolsági, a másikon a környéki forgalom bonyolódik le. Az önálló környéki vasutak céljuknak megfelelő sajátosságokat mutatnak, tehát kis állomás- (táv-) és vonat- (idő-) közökkel, kisebb utazási sebességgel, viszont nagyobb megállási idővel dolgoznak. Budapest környéki forgalmát még külön — a távolsági vasuttól teljesen független — „elővárosi vasutak” is szolgálják, melyekhez hasonló rendeltetésűek a külföldi gyorsvasutak. Általában a környéki forgalomnak nagyjában homogén volta egyszerűbb feladatot ró a vasutra, mint a távolsági forgalom, lévén ott személy-áru- és poggyászforgalomról szó, itt pedig csupán személyforgalomról. Felvetődött több ízben a környéki forgalmat lebonyolító vasutvonalak egyesítésének terve. Kétségtelen, hogy a környéki forgalom kényszer nélkül illeszkedik a távolsági forgalomba és például nálunk az államvasutaknak — dacára, hogy a környéki forgalom nem gazdaságos — tetemes veszteséget okozna annak elvonása. Ez a vasuti üzem állandó költségelemeiben leli magyarázatát.

A nagyváros közlekedésének harmadik része: a *helyi forgalom*. Ennek összetevői: 1. az utcákat igénybevevő, 2. az utcai forgalomtól független és, 3. a helyi hajóközlekedés. Az első csoport eszközei a közuti vasut, az autóbusz, a trolleybusz és a személyautomobil, a másodiké a városi gyorsvasut (földalatti, lebegő, vagy magasvasut). A nagyváros helyi közlekedése az utasok számát tekintve jóval nagyobb méretű, mint akár a távolsági, akár a környéki forgalom. Fajlagos megoszlására újabban jellemző a motoros járművek erős térfoglalása. A nagyvárosok forgalmi intenzitása általában nem egyenlő, hanem az napok, hetek és hónapok folyamán, továbbá időjárás és más számos tényező hatására hullámzik.

A nagyvárosi közlekedőeszközök fejlődésének ismertetése után szerző azok összehasonlítására tér át a közlekedés biztossága, gyorsasága, gyakorisága, pontossága, kényelme, továbbá az utcák igénybevétele és tülterhelése, végül a közlekedési eszközök teljesítőképessége és gazdaságossága szempontjából. Biztonság tekintetében hátrányban van az automobil a vasuttal szemben, ami utóbbinak kényszermozgásából származik. Ezt bizonyítja a baleseti statisztika, melynek alapján számítható a közlekedőeszközök veszélyességi foka. A gyorsasággal kapcsolatban fontos kérdések az utazási távolság, az utazási sebesség, ezekkel kapcsolatban pedig a befolyási területek kérdése. Szerző e helyütt rámutat a városi gyorsvasutak nagy fölényére minden más közlekedő eszköz fölé. Az utazási sebesség fokozásának egyik megoldása az u. n. „*non stop*” vonalakat eredményezte.

Elősorban az automobilizmus elterjedése volt az oka a nagyváros utcai forgalmában beállott torlódásoknak és ezzel a közlekedésrendészeti kérdések akuttá válásának. Német adatok szerint a legforgalmasabb időben a személygépkocsi utasa tizenhatszor nagyobb területet foglal el az utca felületéből, mint a közuti vasut motorkocsijának egy utasa és tizenkétszer nagyobb, mint az autóbusz utasa. A közlekedőeszközök kényelmességével kapcsolatban felmerülő problémák: a holtteher növelése, mely főleg vasutaknál vált szükségessé és a férőhelyek kihasználása. Teljesítőképesség szempontjából a vasut előnyben van a gépkocsival szemben, melynél az egységnyi teher továbbítására szükséges vonóerő kisebb sebesség mellett is négyakkora.

A közlekedőeszközök gazdaságosságát összehasonlítandó, szerző egybeveti a közuti vasut, gyorsvasut, autóbusz és trolleybusz önköltségeit. Az *önköltség* általában két részre osztható: tökeszolgáltatásra és üzemi költségre. A tökeszolgáltatásra befolyással van elsősorban a pálya, az állomásberendezés, a járómű és vonóerő, az üzemi költségre a vonóerőszükséglet. Az első két elem főleg a közuti és gyorsvasutnál fontos. Angol adatok szerint a kocsikilométerenkénti tökeszolgáltat

közuti vasutaknál	25.3 pengőfillér
trolleybusznál	25.2 „
autóbusznál	17.6 „

A trolleybusüzem nagy tökeszolgáltatása annak új alapításával függ össze.

Az üzemi költségekre befolyással vannak a helyi viszonyok. továbbá a forgalom sűrűsége. A kocsikilométerenkénti átlagos üzemi költség az európai kontinensen *Nestrypke* szerint

közuti vasutnál	67.6 pengőfillér
autóbusznál	95.2 „

Az összes önköltség vizsgálatánál azt látjuk, hogy az egy utasra eső önköltség legnagyobb (37-57 p. f.) az autóbusznál, kisebb a gyorsvasutnál (26-37 p. f.), legkisebb pedig a közuti vasutnál (19-30 p. f.). Az autóbuszok vesztesége egyenesen arányos a forgalom sűrűségével. Már ez az egy körülmény is utal az egyes közlekedőeszközök egymást kiegészítő és kiegészítő hivatására a nagyváros közlekedésének rugalmassága érdekében. Szerző idevágó vizsgálódásainak eredményeképpen hangsúlyozza is, hogy „a gyorsvasut, a közuti vasut, az autóbusz és a trolleybusz a nagyváros helyzetét hathatósan akkor mozditja elő, ha egymást kölcsönösen kiegészítik és nem folytatnak egymással káros versenyt“. Ennek az elvnek megfelelően veszi sorra az egyes közlekedőeszközök történetét, sajátos feladatait és a többihez való viszonyát. A minden tekintetben átfogó, élvezetes megírt és sok vonatkozásában alapvető munka befejezésében tarifaproblémákkal foglalkozik és Budapest izochron térképeire fűz reflexiókat.

Viener András.

Paul Einzig: The World Economic Crisis 1929—1931.
London, Macmillan and Co. Ltd., 1931., XII+165. o.

A jelenlegi világválság okairól elterjedt különböző és egymástól igen eltérő felfogásokra való tekintettel *Einzig* könyvének nevezetessége az, hogy ezen elméletek egyikének sem tulajdonít kizárólagos érvényt, hanem bizonyos elemeket mindegyikből felhasználva, a különböző felfogásokat harmonikus egésszé foglalja össze és ezen az alapon a válság leküzdésére alkalmasnak tartott módszereket ajánl. Ámbár a szerző régebbi műveiből és gyakorlati tevékenységeiből azt lehetne következtetni, hogy a válság monetáris megmagyarázása felé hajlik, jelen munkájában ennek nyomát sem látjuk, amennyiben tartózkodik minden egyoldalú túlzástól és végig szigoruan tárgyilagos marad.

A válság eddigi lefolyásának tömör és világos leírása után *Einzig* az egyes elméleteket közelebbi vizsgálat tárgyává teszi. Azzal a felfogással szemben, amely a jelenlegi válságban csupán a *periódikus konjunktúra-ciklusok* visszatérésének megnyilvánulását látja, utal arra a tényre, hogy a válságot voltaképpen csak az Egye-

sült Államokban előzte meg kifejezett kedvező konjunktura, amelyre azután a konjunktura-elmélet értelmében depressziónak kellett következnie. Nem vitatja azonban, hogy az Egyesült Államok-beli gazdasági helyzet alakulása a többi országok közgazdaságára oly nagy befolyást gyakorol, hogy hatása alól ezek sem tudták magukat kivonni. Ezzel az elmélettel némileg rokon az az állítás, amely szerint normális viszonyok visszatérése mindaddig nem remélhető, amíg az árak a *háboru előtti színvonalra* vissza nem süllyedtek, mert e felfogás képviselői is bizonyos végzetszerűséget látnak a válságban. Einzig azonban kétségbe vonja, hogy a háboru előtti ár-színvonal örök időkre szóló irányelv gyanánt szolgálhatna, amelytől ne lehetne büntetlenül eltérni és csupán a nagy- és kiskereskedelmi áraknak egymáshoz való fokozottabb közeledését tartja szükségesnek.

A legnagyobb érdeklődésre bizonyára azok a fejezetek tartanak számot, amelyekben Einzig azokkal az elméletekkel foglalkozik, amelyek a válság előidézőjét a *tultermelésben*, illetőleg az *aranyhiányban* látják, mivel a közönség körében ezek váltak a legnépszerűbbeké. Einzig elismeri, hogy a háboru óta minden téren a termelés hatalmas fokozódása következett be és ezt elsősorban arra vezeti vissza, hogy a békeszerződések által teremtett új államalakulatok, de a többi országok is általában minél tökéletesebb gazdasági autarchiát óhajtottak maguknak biztosítani, amivel szemben másfelől a régi termelési helyek is igyekeztek piacaikat megőrizni. Az áraknak számos termelési ágban való mesterségesen magas tartása és a gyors technikai haladás is nagyban hozzájárult a termelés fokozásához. A másik oldalon azonban a *fogasztásnak* csaknem általános — részben a termelés kiterjesztésével együttjáró — *emelkedése* volt megállapítható. Azt, hogy mindamellett *viszonylagos tultermelésről* lehet beszélni, avval magyarázhatjuk, hogy különböző — tulnyomórészt nem gazdasági jellegű — körülmények hatalmas gazdasági területek vásárlóerejét jelentősen csorbitották. Így Németország nemzeti jövedelmének tekintélyes részét jóvátételi fizetésekre volt kénytelen fordítani; az ezüst elértéktelenedése mintegy a világ népessége felének a vásárlóerejét aláásta, amihez még az a körülmény járult, hogy az Egyesült Államok a középeurópai és dél-amerikai országokat 1928 óta nem tudták többé tökével oly bőkezűen ellátni, mint azelőtt. A mindezek folytán bekövetkezett aránytalanságokat még fokozták a mezőgazdasági és ipari termelés *egyensúlyi viszonyában* a — főképp az egyes államoknak autarchiára való törekvése miatt — jelentkező zavarok. A társadalmi rendben számos országban beállott változások és Európának az Egyesült Államokkal szemben való viszonylagos elszegényedése szintén hozzájárult a világgazdaság egyensúlyi helyzetének a megzavarásához.

Ami az *arany* szerepét a jelenlegi válságban illeti, Einzig szerint nem lehet szó abszolút aranyhiányról, a világ aranykészleteinek aránytalan megoszlásában azonban a válság egyik főokát látja. Elitéli Franciaország aranypolitikáját, mert ennek tulajdonítja, hogy Franciaország — nem törődve az ezáltal más országokban okozott nehézségekkel — az elmúlt három évben hatalmas arany mennyiségeket szívott fel, anélkül, hogy az aranyat produktív módon elhelyezte volna. Mivel az aranyelvonások Angliát is súlyosan érintették és másfelől a newyorki tőzsdei spekuláció megfosztotta

Londont likvid eszközeinek jelentős részétől, London nem volt abban a helyzetben, hogy a francia aranytezaurálás folytán más országokban előállott hiányok pótlásáról gondoskodni tudott volna. Mindezek mellett azoknak a felfogásoknak is van bizonyos jogosultságuk, amelyek a válság kiéleződésében szerepet tulajdonítanak annak, hogy a közönség bizalma már az 1929. és 1930. években történt francia, angol és amerikai bankbukások és pénzügyi botrányok következtében megingott, továbbá a tulzott newyorki tőzsdei spekuláció, illetőleg az azt követő összeomlás kedvezőtlen hatására utalnak.

A válság leküzdésére Einzig egyebek mellett a *termelési költségek általános csökkentését* ajánlja, amelynek szükség esetén a munkabérek leszállítására is ki kellene terjednie. A szakszervezetek bizonyára nem zárkoznának el ennek a kényszerítő szükségessége előtt, ha meggyőződnének arról, hogy az üzemek továbbviteléről vagy beszüntetéséről van szó. *Nagy árukészletek* tartóinak — és pedig akár gyárosok akár kereskedők ezek — Einzig azt tanácsolja, hogy raktáraikon mielőbb adjanak tul, még ha a beszerzési ár alapul vétele mellett nem is tudnának megfelelő árat elérni. Ezen az uton a kiskereskedelmi árakat és a létfenntartási költségeket a nagykereskedelmi árak színvonalához közelebb lehetne hozni, ami a gazdasági egyensúly visszatérését nagy mértékben előmozdítaná. Emellett a fogyasztásra serkentőleg hatna és így az eladók az átmenetileg vállalt áldozatokért későbbi üzleteikben bőséges kárpótlást találnának. A *kamatlábak általános csökkenésétől* magában véve nem lehet remélni a gazdasági élet megélénkítését. Ezen a téren a tennivaló az, hogy olyan országokban is, ahol magas kamatlábak vannak érvényben, ezek csökkentését kell lehetővé tenni. A *Nemzetközi Fizetések Bankjának* tevékenységéről, amely e tekintetben már bizonyos sikerekre hivatkozhat, Einzig teljes elismeréssel nyilatkozik és a *nemzetközi kooperáció* további kiépítését kívánja, és pedig nemcsak pénzügyi téren, hanem a mezőgazdasági és ipari termelés tekintetében is. Egyébként is a kapitalisztikus gazdaság összes szervei között való szoros együttműködés az, amelynek szükségességére Einzig a közvélemény figyelmét a legnyomatékosabban felhívja, mert a jelenlegi válságot csak ezen az uton lehet teljesen leküzdeni. Egy ilyen kooperációnak a *kapitalisztikus gazdaság alapelveként* való bevezetését Einzig feltétlenül szükségesnek tartja. Csak így lehet szerinte jövőbeli válságoknak elejét venni és a kapitalisztikus rendszer fölényét szemmeláthatólag bebizonyítani *Szovjetország*nak, amely bizonyos sikerekre már kétségtelenül visszatekinthet és a jelenlegi válság lefolyásába is zavarólag beleszólt.

Einzig könyve nemcsak az előszóban megjelölt ismeretterjesztő célt tölti be kiválóan, hanem benne a szakember is sok újat és számos figyelemre méltó javaslatot talál. Mindössze arra kell rámutatnunk, hogy nem emeli ki kellőképpen a *mezőgazdasági és nyersanyagtermelés külön válságát*, amely pedig a jelenlegi válságnak egyik jellegzetes vonása és így mint agrárországra, Magyarországra is alapvető jelentőségű. A *függelékek*, amelyek a válságnak az egyes országokban való lefolyását írják le, sok értékes anyagot tartalmaznak.

Óvári Papp Zoltán.

Enyedi Simon: La crise agraire des états exportateurs de produits agricoles du bassin du Danube. Budapest, 1931. 27 l.

A mű célja: megállapítani a válság okait és megkeresni a kivezető utakat. Az Északamerikai Egyesült Államok, Kanada, Argentina és Ausztrália termelési viszonyainak bemutatása után E. rámutat arra, hogy a gabona értékesítése nemcsak nálunk, hanem az Egyesült Államokban is szinte legyőzhetetlen nehézségekbe ütközik. A farmerek súlyos helyzetbe kerültek és ezért 1929 augusztusában életrehívták a „farmboard“-ot azzal a rendeltetéssel, hogy a gabona árának további esését megakadályozza. A „farmboard“ azonban hibás politikát követett. 137 centes buzaár mellett kezdte meg működését és a rendelkezésére bocsátott pénzüsszegekkel hausse irányzatot akart Csikágóban kikényszeríteni. Nagy tételekben kezdte a búzát vásárolni, anélkül, hogy újabb fogyasztópiac beszerzéséről gondoskodott volna. Állandóan csak vett, anélkül, hogy eladott volna. A tárházakban felhalmozott és eladhatatlan óriási mennyiségű buza pedig a piacokon nagy áreséseket okozott. A buza mai ára 82 cent, de ezt is mesterségesen kell tartani. Szerző szerint a „farmboard“ egyedüli helyes politikája az lett volna, hogy a termelést csökkentse és a rendelkezésére bocsátott összegből a gazdákat kártalanítsa. Egyrészt a „farmboard“ helytelen politikája, másrészt pedig az a körülmény, hogy az 1930-ban gabonával bevetett terület a háborút közvetlenül megelőző évek gabonaföldjeihez képest 28%-os emelkedést mutat, okozza, hogy az eladatlan gabona mennyisége 1925—1930-ig több, mint a kétszeresére nőtt.

Vizsgálva a tultermelés okait, megállapítja a mű, hogy Kanadában a gabonaföldek területe 1911—1929-ig 140%-kal — 11.101 ezer hektárról 25.255 ezer hektárra — emelkedett. Az elmúlt években olcsó termelési költségei és kitűnő minősége folytán a kanadai gabonát uralta a világpiac. De legújabbban új versenytársa akadt: a még olcsóbban termelő Oroszország. Oroszország a kapitalista államok segítségével mechanizálta a mezőgazdaságát, hogy ezáltal újabb fegyvert állíthasson a kapitalizmus elleni harcába. A kapitalizmus rövidlátása, amely a kommunizmust fontos munkaeszközhöz juttatta, az orosz dumping által máris a zavar és a válság növekedését okozta.

A párizsi konferenciának (1931 febr.) — amelyen szerző magyar részről mint szakértő vett részt — feladata lett volna a gabonát exportáló és importáló európai államok közt oly megegyezéseket létrehozni, amely a dunai agrárállamok válságát enyhíti. Csakis preferenciális vámok segítségével lehet a dunai agrárállamok válságát megszüntetni vagy csökkenteni. A legtöbb kedvezmény záradékának elve az idők folyamán sok közvetett és közvetlen törést szenvedett és így nem lehet a preferenciális megállapodások akadály. Európa ipari államai ott akarják a gabonát venni, ahol a legolcsóbb, de elfelejtik, hogy ezek az államok alig vásárolnak valamit az ő iparcikkeiből. Elfelejtik, hogy merev elzárkózásuk következtében az európai agrárállamok tönkremennek és így saját piacukat rombolják szét. Preferenciális megegyezésekkel az agrárállamok krízisét csökkenthetnék, fogyasztókéességüket növelnék és ily módon busasan megtérülne az a kár, amely a tengerentúli agrárállamokba való ipari kivitelük esetleges elmaradása következtében érne őket.

A munkát sok értékes statisztikai táblázat egészíti ki.

Grossmann László.

Folyóiratok szemléje.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.

65. kötet, 2. füzet, 1931 április.

Hans Neisser: Der Gegensatz von „anschaulich“ und „rational“ in der Geschichte der Volkswirtschaftslehre. Edgar Salin új dogmatörténetét ismerteti. E munka szellemes tanulmány, de hasznos kézikönyvnek — pedig az akar lenni — nem mondható. A nemzetgazdaságtan tartalma nem érdekli, csak a szellem, mely benne megnyilvánul: racionális vagy antiracionális elme volt-e bizonyos munkák szerzője. E szempont szerint három fejezetét ismeri tudományunknak: merkantil, azaz politikai tudomány, szisztematikus tudomány: fiziokraták és klasszikusok s végül evolucionisztikus tudomány: szocializmus és a történeti iskola. Az egész német nemzetgazdaságtant aracionálisnak bélyegzi, mert minden irány, mely a klasszikus iskolával ellentétes, pusztán szemlélettel operál. A nemzetgazdaságtan múltját és jövőjét nézi csupán, jelenét nem méltatja. Max Weberben csak a költői szemléletességet veszi észre, a rendszeres elméletet figyelmen kívül hagyja. — *Otto Frhr. v. Mering: Ist die Theorie der internationalen Werte widerlegt?* — *Erich Schneider: Zur Interpretation von Kostenkurven.* — *Thomas Schäfer: Kapitalbildung und Zinshöhe.* Tőkeképzésnél csak abban az esetben beszélhetünk a takarékoság motivumáról, ha a kamat alatt pusztán a jövedelem akkumulációját értjük. Ha a takarékoskodásnak nem kamatjövedelem a célja, úgy a kamatot természetesen nem lehet a takarékoskodó egyén magatartásából levezetni, így minden waiting, abstinence stb. elmélet helytelen. Amíg tehát a takarékoskodást a kamatjövedelem tényezőjének mellőzésével, lélektanilag más motivumokkal tudjuk indokolni, addig a kamatnak pszichológiai magyarázata nem helytálló. — *Jóseph Kulischer: Die kapitalistischen Unternehmer in Russland (insbesondere die Bauern als Unternehmer) in den Anfangsstadien des Kapitalismus.* A 19. század első felében az orosz parasztság egy részénél bámulatos üzleti szellem mutatkozott. Egyes parasztok eleinte saját háziipari készítményekkel házaltak, majd mások cikkeit is eladásra vitték. Ez a jobbágyosztály meggazdagodott, holott uralaik „szivacs” módjára bántak el velük. E hasonlat úgy értendő, hogy a földbirtokosok először a legnagyobb szabadságot nyújtották nekik, hogy kereseshessenek, azután pedig mindent elvettek tőlük. Hogy ily körülmények között is megállták helyüket ezek a „kapitalista jobbágyok”, azt kitűnő kereskedői erényeiknek köszönhetik. — *Otto Jellinek: Der Schutz der Kohle ein Gebot nationaler und internationaler Wirtschaftspolitik.* A világ szénkészlete nem végtelen, ezért takarékoskodni kell a természet ezen nagy adományával. Az európai szénpiacot exportszindikátus alakításával kellene megorganizálni, mely szervezetnek elsősorban az ár emelést kellene szorgalmazni. Ezen ártöbbletet korántsem szabad monopolisztikus jövedelemnek felfogni, hanem „visszahozhatatlan természeti kincsek kiadása fejében járó különdíjazás”-nak. Az így nyert összeggel a reprodukálható energia rentabilitását kell növelni: vízierők új kihasználása, nagyszabású elektrifikálások, stb., mely az egész világ gazdaságát felélénkítené. Az áremelést törvénynek kellene biztosítani, mert a

szénpiacnak és világ gazdaságnak ezt a fontos összefüggését — mindenkinek be kell látnia az eddigi téves nézetekkel szemben. — *Jakob Rappaport: Die sozialen Theorien Turgots. — Literatur-Anzeiger.*

65. kötet, 3. füzet, 1931 június.

Alfred von Martin: Der Humanismus als soziologisches Phänomen. Ein Beitrag zum Problem des Verhältnisses zwischen Besitzschicht und Bildungsschicht. A racionális gondolkodás testvére a racionális gazdálkodásnak, de mindkettő mindig kevesek kiváltsága. Így a humanizmus idején a művelt elit- és a kapitalistaosztály egyaránt keskeny rétege volt a társadalomnak. Mindkét réteg polgári származású, mint-hogy az egész akkori kultúra városi jellegű. Eleinte érdekközösség áll fenn köztük, mely azonban később megszűnik. A szellemi elit inkább az arisztokratákhoz kezd vonzódni. Esztétikai értékeket keres náluk, melyeket a takarékos, kicsinyes gazdag polgárságnál nem találhat meg. Az arisztokraták és a humanisták egyaránt lenézik a takarékoságot, a pénz, szerintük, csak elköltésre való. A humanisták így rövidesen arisztokratizálódnak s az egész kor elveszti polgári jellegét. — *Edgar Zilsel: Geschichte und Biologie, Überlieferung und Vererbung.* Biológia és történelem különbsége az általuk alkalmazott időfogalmak különbözőségében rejlik. A természettudomány oly óriási időegységekkel dolgozik, melyhez hasonló nincs a történettudományban. Az egyes fogalmaknál az dönti el, hogy a két tudomány melyikében van a helyük, hogy milyen idő: történelmi vagy biológiai játszott-e létrejöttükben szerepet. A fajfogalom a biológiáé például, mert a történelmi időben nem tudunk fajváltozásokról. A nemzet már nem biológiai, hanem történelmi fogalom. A nemzetet alkotó embereknél ugyan a biológiai átöröklés is szerepet visz, de korántsem döntő. Az embernél a hagyomány a fontos, ennek megszűnésével a nemzet is megszűnne. A hagyomány az ember egészen speciális tulajdonsága, az elsődleges és bonyolult kulturájakat egyaránt ezen uton kapjuk elődeinktől. A nemzeti jelleg nem más ilyenképpen, mint a történelmi emlékezet. Forradalom kell ahhoz, hogy hagyomány útján bevett szokásokkal szakítsanak az emberek, pl. csak a francia forradalom tudta eltörölni végre a középkor nehézkes mértékegységeit. De maga a forradalom sem csupán a jelen szülötte, közvetve ez is mnemikus jellegű. Így szerző a hagyomány törvényét biológiai analógiával véli kereshetőnek, bár belátja, hogy e hasonlat még nem elég a törvény természetének felderítéséhez. — *Paul Braess: Kritisches zur Monopol und Duopoltheorie.* — *Walther Lederer: Die Klassenschichtung, ihr soziologischer Ort und ihre Wandlungen.* Az osztály fogalmát behaviorisztikusan magyarázza, azonban megjegyzi, hogy e magyarázat még nem oldja fel a fogalmat, csupán egy oldalról való megvilágítást adja annak. — *Albert Lauterbach: Zur Problemstellung des Imperialismus.* Az első kísérlet, mely az imperializmust a kapitalista osztály érdekpolitika'á gyanánt magyarázta, Hobsoné volt. Szisztematikusan e gondolatot azután Hilferding fejtette ki, majd Otto Bauer és Kautsky. Az austromarxizmus mellett az orosz szocialisták és kommunisták is ezen az állásponton voltak. Lenin szerint az imperializmus „a kapitalizmus legujabb etapja“, Bucharin szerint a krízisek intenzívvé válása robbantja ki azt. Luxemburg szerint akkor kezd működni az imperializmus, mikor a tőke kivétel a gyarmatokba szükségessé válik. Hasonlóan a félmarxisták. Oppenheimer akkumulációs nyomásban és túlnépesedésben keresi az imperializmus okát. Egyedül Helene Bauer magyarázza kapitalizmus-előtti tényezőkből. Szerinte a háború, a katonai kaszt, az arisztokrácia s a dinasztia érdeke, a kapitalistaosztály csak a fegyverkezési ipar révén van érdekelve. Schippel képviseli az u. n. szociálimperializmus elméletét, mely szerint a háboruban minden társadalmi osztály egyaránt érdekelt van. A nemmarxista gazdaságelmélet is sokat foglalkozik e kérdéssel. Vannak,

akik csupán politikai ideológiának, s nem gazdasági jelenségnek tekintik az imperializmust. Schumpeter többféle imperializmust ismer, Max Weber szintén az imperializmus egyik válfajának mondja csupán a kapitalisztikus imperializmust. Sombart a kapitalizmust az imperializmus egyik tényezőjének tekinti csak. Látjuk, hogy magánál a problémaállításnál már zavar uralkodik. Szét kell választani a fegyverkezés momentumát s magát a háborút. A fegyverkezésnél valóban a kapitalistaosztály az érdekelt, magánál a háborúnál azonban már nem egy osztály, sőt nem csak egy ideológia játszik szerepet. Az imperializmus már csak azért sem vezethető le egyszerűen a kapitalizmus érdekéből, mert a háború nem egyformán érinti a kapitalista rétegeket. Az imperializmus ezen egyoldalú szocialista teoretikusaira legjobban a mai Oroszország cáfol rá, a maga nagyszabású expanzív törekvésével. Egyoldalú magyarázat vagy teoretikus rezignáció helyett minden egyes esetben külön meg kell vizsgálni az összes szociológiai tényezőket, ez fog csak eredményhez segíteni. — *Walter Sulzbach: Neuere Literatur zur Reparationsfrage.* — *Melchior Pályi: „Bankers, Balances“.* — *W. G. Waffenschmidt: Drei Ausländer über deutsche Rationalisierung.* — *W. Kalveram: Die organische Tageswertbilanz. Eine Entgegnung.* — *Literatur-Anzeiger.*

K. V.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

November 2-án *Eber Antal* elnöklésével *Szigeti Gyula* min. tanácsos tartott előadást „Magyarország 1930. évi fizetési mérlege“ címen. Tanulmányát a „Közgazdasági Szemle“ jelen száma közli.

*

November 9-én *Eber Antal* elnöklete alatt *Erekly Károly* adta elő tanulmányát „A kibontakozás útja“ címen.

Kifejtette, hogy a kapitalizmus, az egyéni szabadság és a szabadverseny óriási fejlődésnek vetette meg az alapját. A XIX. században megszüntette a rabszolgaságot, mert a gőzgép egy kiló kőszénért adta azt a kilowattóra-munkát, amit a rabszolga két kiló kenyérért adott. Épített másfélmillió kilométer vasutat. Letelepített új, modern nagy városok köpalotáiba 180 millió embert. És a géptechnikát úgy kifejlesztette, hogy ma minden kultúrember mellett 200 géprabszolga dolgozik azért, hogy az életet széppé tegye.

Azonban a kapitalizmus nem gondolt arra, hogy az egyoldalú fejlődés bajt okozhat. A XIX. században minden ország kapitalizmusa Angliát utánozta, sőt még ma a világhatalom idején is minden kultúrország exportiparral akar foglalkozni. Ebből kifolyólag ma aztán ott tartunk, hogy minden új ipartelep építése fokozza a világ túlprodukciónál és ma a föld kétezermillió lakosát egyedül tudná ellátni pl. Kanada búzával, Amerika autóval, Anglia gőzhajóval, Németország cipővel és így tovább. A háború is amiatt tört ki, hogy a német és angol kapitalizmus az exportpiacokon összeveszett.

Ha a világ termelésében az egyensúlyt helyre akarjuk állítani, akkor a kapitalizmus nem bízhatja többé a fejlődést az egyéni szabadság szeszélyére, hanem át kell térnie a *közgazdasági élet tervszerű ki-*

építésére. A krízis eredete megadja a kibontakozás útját. A kapitalizmusnak a kényelmes export helyett *át kell térnie a tervgazdaságra és vele kapcsolatban a nemzeti belső piacok megszervezésére*, ami elsősorban abban áll, hogy a nagyvárosi élelmiszerkereskedelmet össze kell szervezni a mezőgazdasági termeléssel. A föld kereskedelmén a gőzgép feltalálása előtt sehol sem volt szabad ipar. A XVIII. század végéig évezredekken át az ipari lakosság száma két-három százaléka volt az összlakosságnak és a céhrendszer soha sem engedte az ipart nagyobbra nőni, mint amennyire feltétlen szükség volt. Ezzel szemben jelenleg hatvan-hetven év óta szabad ipar van a kulturországokban és ez alatt a rövid idő alatt úgy elszaporodott az iparosság, hogy 150 millió specialista hivatalnok, mérnök és munkás felfegyverezve évi 1600 milliárd gépies kilowattórával önti az iparcikket, míg a fogyasztók nagyrésze, 1700 millió ember olyan, akiknek a fele vadember módjára él és gép nélkül dolgozik!

Ezt a nagy aránytalanságot a munkamegosztás társadalma nem bírja ki és az amerikai Unió fejlődése már mutatja a kapitalista tervgazdálkodás egészséges irányát. Amerikában a mezőgazdaság 25%-a kapitalisztikus kezekben van és vele kapcsolatban, a városokban az élelmiszerárusítóüzletek 30%-át ugyancsak nagyvállalatok vezetik. Armour, a huskirály, kilencezer utcai hentesüzletben árulja portékáit, a legnagyobb amerikai fűszerkereskedő részvénytársaságnak pedig negyven ezer utcai üzlete van. Az amerikai Unióban ezek az u. n. kapitalista *Chain Stores*-ok évenként *háromezermillió* dollárt forgalmaznak.

Az amerikai nagyvárosok kapitalisztikus élelmiszerüzletei összekapcsolva a mezőgazdasági termeléssel, monopolisztikus jelleget kezdenek felvenni és pl. a tejellátás a tízmillió lakost számláló Newyorkban olyan magánmonopólium már, mint amilyen volt a megváltás előtt Budapesten a gázgyár és a villamosvasut. A kapitalizmusnak a nagyvárosok élelmezésén keresztül kell a mezőgazdaság reorganizálásába belefogni. Nem kell félni az élelmezés nemzetközi kartelljeitől és monopóliumaitól.

A városok történelme igazolja, hogy pl. mindenütt monopóliumok voltak a gázgyárak és technikailag mégis nagyszerűen fejlődtek. Ezzel szemben látjuk, hogy pl. a tejtermelésben és a tejellátásban szabadverseny van, mégis a nagyvárosok tejellátása és a gazdák tejtermelése évtizedeken keresztül semmit sem tökéletesedik. A megoldás útja tehát az, hogy a tejtermelést és a tejelosztást koncessziós üzemmé kell tenni és akkor a kapitalizmus ki fogja fejleszteni azt úgy, hogy a nagyvárosok tejellátása olcsóbb és jobb lesz, a gazda pedig megtalálja számítását. Hasonló elképzelés alapján a kenyér-, a gyümölcs- és a húselállítás óriási problémái, ma a legkitűnőbb alkalmat nyújtják a kapitalizmusnak a világ reorganizálására és rövid idő alatt a kapitalizmus megmentheti a nagyipar pozícióit azáltal, hogy a városok élelmezésén keresztül az egész világ mezőgazdasági lakosságát fogyasztóképesé teszi. Nem szabad elfelejteni, hogy az egész mezőgazdaság pénzforgalmát ez a városi lakosság tartja fenn.

*

Október 29-én *Eber Antal* elnöklése mellett *Neubauer Ferenc* ny. államtitkár adta elő tanulmányát „A mezőgazdasági hitel újjászervezése” címen. Előadásának lényegét a „Közgazdasági Szemle” egyik legközelebbi számában közöljük.

Az aranypengő.

Az utolsó hónapok eseményei a pénzelmélet szempontjából is rendkívül érdekesek. Magyarországon anélkül, hogy tudatosan történt volna, egy új valutarendszer fejlődött ki, amelyhez hasonlatosat a pénztörténet ismer ugyan, de amely sok tekintetben mégis teljesen újszerű.

Az 1925. évi XXXV. t. c. (kihirdettetett az Országos Törvénytárnak 1925. évi november hó 21-én kiadott 15. számában) a pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről szól. A törvény szerint, ismeretesen, az addigi koronaérték helyére új érték lépett. A törvény szövege szerint is: „Az új érték aranyérték. Számolási egysége: a pengő“. És a törvény 3. §-a kimondja azt is, hogy 1 kg finom aranyra 3800 pengő esik. Ebből következik, hogy egy tizpengős aranyérme finom sulya 2.6315789 gramm. Ugyanannyi, amennyi — miként látni fogjuk — az aranypengőrendelet szerint egy új aranypengőnek is az értéke.

1927. évi január hó 1. óta, amely naptól kezdődően a pengőszámítás kötelezően életbelépett, legális szempontból aranyvalutával rendelkezünk. A valóságban ugyan csak aranydevizavalutánk volt, mert a Magyar Nemzeti Bankról szóló 1924. évi V. törvénycikk a bankot a készfizetések alól, vagyis a bankjegyeknek aranyra való beváltásának kötelezettsége alól, egyelőre mentesítette. Mindamellett valutánk egysége aranyértékű volt, mert a Magyar Nemzeti Bank féltő gonddal őrködött azon, hogy külföldi aranyértékű valutákat az aranyparitásnak megfelelő árfolyamon minden megkötöttség nélkül pengőért bármikor vásárolni lehessen.

Az 1925: XXXV. t.-c. expressis verbis eddig nem lett hatályon kívül helyezve. Ezzel szemben a folyó évi augusztus hó 15-én kiadott 4560/1931. M. E. számú kormányrendelet a pengőértékre szóló pénzköveteléseknek aranypengőben való meghatározása tárgyában, a multa vonatkozóan egyrészt kimondja, hogy minden kereskedelmi ügyleten vagy más magánjogi címen alapuló, a jelen rendelet életbelépése előtt pengőértékben meghatározott pénzkövetelést — egy pengőt egy aranypengővel számítva — aranypengőben meghatározottnak kell tekinteni, míg a jövőben minden esetben külön lesz meghatározandó, hogy a jogi ügyleten alapuló kötelezettség pengőre vagy aranypengőre szól-e. Igaz ugyan, hogy utóbb a 4600/1931.

M. E. számú rendelet (a pengőértékre szóló pénzköveteléseknek aranypengőben való meghatározásáról szóló előbbi rendelet módosítása tárgyában) egyelőre újabb intézkedésig azt a feltevést léptette hatályba, hogy pengő alatt ellenkező külön kikötés hijján mindig aranypengőt kell érteni. Nyilvánvaló azonban, hogy ez csak aktualitását vette, de nem szüntette meg azt a problémát, hogy a Magyarországon törvényes rendelkezés alapján létező kétféle valuta — t. i. a pengő és az aranypengő — között mi az összefüggés.

Az aranypengőről szóló első rendelet az aranypengőt definiálja. Eszerint: „Aranypengőn 0.26315789 gramm finom aranyat kell érteni, melynek egyenértékét a pengőérték törvényes fizetési eszközeiben kell megfizetni...” A rendelet szerint a Magyar Nemzeti Banknak naponta kellene megállapítania és a „Budapesti Közlöny”-ben közzétennie az aranypengő egyenértékét a közzététel napjára szóló érvénnyel. Az egyenérték megállapításának a közzététel napját megelőző héten a londoni aranypiacon jegyzett legmagasabb és legalacsonyabb aranyár átlaga alapján kellene megtörténnie, amely átlagárát a londoni kifizetésnek a Magyar Nemzeti Bank által a közzététel napját megelőzően utóljára közzétett záróárfolyamai átlagán kellene pengőre átszámítani azzal, hogy amíg a fizetendő egyenérték minden gramm szinaranyért 3760 pengőt meghalad, de 3840 pengőt nem ér el, egy aranypengő fejében 1 pengő fizetendő törvényes fizetési eszközökben.

Tudjuk jól, hogy e rendelkezés végrehajtását a 4600. M. E. számú 1931 augusztus hó 28-án kiadott rendelet egyelőre felfüggesztette. De érdemes és indokolt végig gondolnunk, hogy e rendelkezés érvénybelépése milyen következményekkel járna.

Figyelmeztetni kell arra, hogy a pengőtörvény bevezetésben ismertetett szövegezése szerint a pengő legális definíciója teljesen azonos az aranypengő legális definíciójával. A pengő egyenértéke ugyanannyi gramm szinarany, mint ahány gramm szinaranyat az aranypengő rendelet szerint 1 aranypengő képvisel. A lényeges különbség a pengő és az aranypengő között abban rejlik, hogy a pengő — az eredeti elgondolás szerint — a pénz minden funkcióját ellátó gazdasági eszközként lett megkonstruálva, míg az aranypengő a pénzfunkciók egyikét, azt, hogy mint materiális pénzjegy egységes névértékű cimletek formájában forgalomba kerülhessen, nem töltheti be. Ez azonban nem nagyon lényeges különbség. Az aranypengőt nem lehet tisztára számolási egységnek tekinteni, mert könyvpénz formájában, de pénzhelyettesítőkkel (váltó, csekk) cimletesítve a fizetési eszköz funkcióját is betöltheti.

A pengőtörvény és a Magyar Nemzeti Bankról szóló törvény összevetése szerint a pengő aranyértékének szank-

ciója a Magyar Nemzeti Bank azon kötelezettsége volna, hogy a forgalomban levő bankjegyeket aranyra beváltani köteles. Mivel azonban a beváltási kényszer egyelőre fel lett függesztve, a pengő aranyértékének szankcióját a törvényhozó eredeti intenciói szerint (melyre azonban, sajátságos módon, maga a pengőtörvény nem utal), a Magyar Nemzeti Bank azon kötelezettsége képezte, hogy örökös a pengő értékének a külföldi aranyértékü valutákhoz való viszonya felett. A pengővaluta tehát egy u. n. managelt aranydeviza valuta volt.

Az aranypengőről szóló rendelet a pengővalutának e jellegét hallgatólagosan megszüntette, amikor szupponálta annak a lehetőségét, hogy az új rendelettel definiált aranypengő értéke meghaladja a régi törvény szerinti pengőnek értékét. Az aranypengőrendelet a régi pengővalutát tehát nem szüntette meg, hanem azt, úgy jogilag, mint gazdaságilag, egy tiszta papirvalutává deklasszifikálta. E papirvaluta értékének alakulását természetesen ugyancsak lehet managelni. Értékalakulása azonban alapvetően függ a Magyarországon és a Magyarországgal kereskedelmi forgalomban álló országokban érvényben levő árszínvonal egymáshoz való viszonyától, miként azt *Goschen* alapvető munkájában kimutatta és miként azt *Gustav Cassel* a vásárlóerő paritásokról szóló ismert tételével ismét felevenítette.

Érdemes és szükséges végiggondolni, hogy mi a papirpengővé deklasszifikált régi pengő és az új aranypengő egymáshoz való viszonya? A kettő együttesen a párhuzamos valutának egy sajátos példáját konstituálja. Párhuzamos valutáról kell beszélni, mert mindkét pénzegység valutáris pénz jellegével bír, habár az egyik, t. i. az aranypengő önálló, államilag felülbélyegzett jegyek formájában — miként már említettem — nem is cirkulálhat és habár a másiknak, t. i. a papirpengőnek jelentősége mint számolási egység az aranypengőről szóló rendelet szerint igen szűk korlátok közé lett szorítva, azáltal, hogy egyrészt minden régebbi pengőben kontrahált tartozásra nézve kimondatott az, hogy azok aranypengőre vonatkoznak, másrészt azáltal is, hogy az állam által követelt adók és egyéb közületi járadékok és ugyanakkor az államnak tisztviselőivel, valamint egyéb alkalmazottaival szemben fennálló kötelezettségei aranypengőre átváltoztatottnak tekintendők és végül a kereskedelmi fogalom tekintében is, mert a jegybanknak csak aranypengőre szóló ügyleteket szabad kötnie, ami azt jelenti, hogy mindazon ügyletek, amelyek alapján váltók kerülnek azzal az elgondolással forgalomba, hogy azok esetleg a Nemzeti Bankhoz visszleszámlálásra be fognak nyújtatni, ugyancsak kizárólag aranypengőben köthetők.

Párhuzamos valutáról kell beszélni, mert az aranypengő és a papirpengő egymás mellett érvényben levő és egymástól

független valutaként van elgondolva olyként, hogy a kettő között állandó arány nincs megállapítva. Az, hogy párhuzamos valuta alatt eredetileg arany- és ezüstvalutának egymás mellett olyként való érvénybenállását értették, amikor — a bimetallizmussal ellentétben — a két valuta közötti értékarány nincs leszögezve, e tekintetben nem lényeges. A lényeg az, hogy a pengő és az aranypengő valuta törvényes rendelkezés alapján egymás mellett való, de egymástól független érvényesüléssel van elgondolva, amikor is — miként már említettem — annak nincs jelentősége, hogy az aranypengő nem jelentkezik pénzjegyekben, hanem csupán pénzhelyettesítők formájában. Az is közömbös ebből a szempontból, hogy a papirpengő számolási egységként való használata bizonyos számadási területekről az aranypengőről szóló rendelet értelmében, miként az imént láttuk, ki van zárva.

A párhuzamos valutarendszernek lényeges kelléke, hogy az egymástól független két valuta egymáshoz való értékarányát ne a törvényhozó állapítsa meg hatalmi szóval, hanem az a piacon a kereslet és kínálat alakulásához mérten alakuljon ki. Ez különbözteti meg az elmélet szerint a párhuzamos valutarendszert a bimetallizmustól, amelynél a két valuta értékarányát a törvényhozó állapítja meg.

Közbevetőleg meg kell említeni, hogy a pengő és az aranypengő egymás mellett bimetallista alapon való létezése el sem képzelhető. Nem csupán azért nem volna ez elképzelhető, mert az aranypengő rendelet szerint az aranypengő definíciószerinti lényege, hogy az aranypengő és papirpengő közötti viszonylat megállapítása függőben marad és azt változóknak — természetesen azonban nem szükségszerűen változóknak is — tételezi fel, hanem elsősorban a következő logikai okra való tekintettel: Az aranypengő elsősorban egy számolási érték, amelynek értéke a külföld értékelésétől függ. A bimetallizmusnál, ha az az arany- és ezüstvalutára épül fel és a kettő értékarányát a törvényhozó fixirozta le, *Gresham* híres törvénye érvényesül, a rossz pénz kiszorítja a jót és az országban végül is csupán egy egységes valuta cirkulál. Ha ezzel szemben a bimetallizmus az aranypengő-papirpengő formáját ölti és a kettő értékrelációja egyszer és mindenkorra való érvényességgel meg van állapítva, a *Gresham*-törvény eredeti formájában nem érvényesülhet, mert sem az aranypengő, sem a papirpengő nem bír olyan materiális tartalommal, amely — miként annak lehetősége a nemesfémvalutáknál fennáll — alkalmassá tenné akár egyiket, akár másikat arra, hogy a külföldre kiáramolják. A kétféle pénz: az aranypengő és a papirpengő tehát, ha a kettő értékarányát a törvényhozó egyszer és mindenkorra érvénnyel leszögezné, értékalkulásának szempontjából össze volna kapcsolva és — a *Gresham*-törvény egy új változataként — az állitható, hogy

a definíció szerinti jobb pénz, t. i. az aranypengő értékalakulásának a rosszabbik pénz értékalakulásához kellene igazodnia. Az aranypengő értékét természetesen ebben az esetben is fenn lehetne tartani, de csak addig, amíg a papirpengő értéke is fenntarthatónak bizonyulna, legalább is abban az arányban, mely az aranypengő és papirpengő értékviszonylata között egyszer és mindenkor érvénnyel meg volna állapítva.

Mindez nem tiszta kigondolásszerű elmélet, hanem gyakorlati jelentőséggel is bír. Valamely valutának értékromlása után végrehajtott stabilizálása esetén az új alacsonyabb értékű valuta mellett számolási egységként gyakran fennmarad az eredeti aranyvaluta is. Ez nálunk is így van, ahol — bár csak igen szűk viszonylatban — az aranykorona mint számolási egység még mindig létezik. Miután pedig a jelenlegi jogi helyzet szerint az aranykorona nem definiálható másképpen, mint úgy, hogy az egyenlő 1.16 aranypengővel, — a közelmúltban még csak ugyanannyi pengővel — a pengő értékváltozásoknak az u. n. aranykorona értékváltozására is ki kell hatnia, mert ez az aranykorona ma már csak egy számolási egység, másszóval — és ép ebben különbözik az aranypengőtől — bankkönyvekben már alig szereplő, tehát átutalásokra alig alkalmas érték. Ennek megfelelően, amíg a külföld egy aranypengőt valóban annyira értékel, ami a definíció szerinti aranytartalmának megfelel, a vele meghatározott számszerű viszonylatba hozott papirpengő értéke sem változhatna. Ugyanez áll a jelenlegi belga valutarendszerre is, amelyben külföldi viszonylatban a belga, belföldi viszonylatban pedig a frank a pénzegység, a kettő aránya azonban állandó, 1:5.

S mindez azért sem merő kigondolás, mert az aranypengő eredeti definíciója szerint ugyan az aranypengő és papirpengő értéke változékonny, de az aranypengőrendeletet módosító és jelenleg is érvényben levő rendelet szerint az aranypengő-papirpengő viszonylat, ha nem is véglegesen, de mindenesetre egyelőre meg van rögzítve. Addig tehát, amíg ez a megrögzítés tart, az aranypengő és a papirpengő értékelése teljesen össze van kapcsolva és értékalakulása a rosszabbik valuta szerint igazodik.

Maga az aranypengő a vonatkozó rendelet szerint aranydevizavalutaként van elgondolva. A közönséges aranydevizavalutának sajátossága azonban az, hogy a valutaegységnek értékálló devizaellenértéke meg van állapítva és az aranydeviza értékállósága felett örökös intézmény, a jegybank, gondoskodik arról, hogy a szóbanforgó valuta a meghatározott reláció szerint bármikor átváltható legyen a különböző külföldi valutákra, illetőleg e külföldi valuták is átválthatók legyenek az illető aranydevizavalutára. Az aranypengővaluta elgondolása szerint ez azonban nem így van. Míg az aranydevizavalutáknál rendszerint a belföld határozza meg a kül-

földi valuták értékét, addig az aranypengővaluta elgondolása szerint éppen megfordítva, a külföld az, amely az aranypengőnek papirpengőhöz való értékarányát tulajdonképpen meghatározza. A vonatkozó rendelet idevágó intézkedése szerint a Magyar Nemzeti Banknak etekintetben nincs más feladata, minthogy ezt a külföld értékelése által kialakuló értékarányt konstataálja, a rendelet eredeti intenciója szerint mindenesetre a valóságnak teljesen megfelelő módon. Az elgondolás továbbá mindenesetre az, hogy a külföld az aranypengőt a definíció szerinti aranytartalomnak megfelelően fogja értékelni, amit azonban, természetesen, csak akkor szabad remélni, ha az aranypengő vásárlóerő paritása megfelelő szinten marad.

Az aranypengőrendelet — jól tudjuk — rendkívül fontos feladatot valósított meg akkor, amikor meghozták. Megnyugtatta a közvéleményt, a nagyközönséget, hogy ne rohanja meg a bankokat, ne vegye ki betéteit és ne siessen azt áruba fektetni. E pszichológiai háttérü és közgazdasági szempontból igen kedvező hatást az aranypengő bevezetése kétségtelenül elérte. Tudományos vonatkozásban azonban jogosult a különböző lehetőségek logikai láncolatát is nyomunkövetni. Az aranypengőrendelet nyitva hagyta azt a lehetőséget, hogy az állam fenyegető államháztartási deficitjének fedezésére az infláció eszközéhez nyuljon és akár a jegybanktól vegyen pengőben folyósítandó hiteleket igénybe, akár pedig pengőre szóló államjegyeknek valamilyen formáját hozza forgalomba. Ez a veszély — miként azt ma már határozottsággal meg lehet állapítani — időközben valószínűleg megszűnt. Nyilvánvaló azonban, hogy abban az esetben, ha inflációra került volna a sor, ez a pengő értékére befolyással lett volna. De a pengő értékét ettől függetlenül fizetési mérlegünk is tudja kedvezőtlenül befolyásolni. Anglia példája, de már *Ricardo* klasszikus valutaelmélete is beigazolta, hogy az ország kedvezőtlen fizetési mérlege is leronthatja valutájának értékét. Ha a fizetési mérleg passzív és ha a passzivitás tőkeforgalmi tételekkel, tehát új kölcsönökkel nem rendezhető és ha e célra megfelelő arany- vagy devizakészlet sem áll rendelkezésre, a valuta értékének hanyatlania kell, amikoris az exportért kapott valuta magasabb belföldi nominális ellenértéke az exportra stimulálólag hat akkor, ha a belföldi termelési költségek nem emelkednek párhuzamosan. (Ez Anglia jelenlegi pénzpólitikájának egyik alapvető elgondolása.) Az aranypengő rendszernél persze ez a fordulat nehezen volna elképzelhető, mert az aranypengő fennállása megakadályozná a termelési költségek általános csökkenését abban az esetben, ha a papirpengő érték hanyatlását a Nemzeti Bank konstataálni is kívánná.

De éppen azért, mert semmi valószínűsége sincs, maradjunk amellet a feltevés mellett, hogy a pengő értéke állami célra igénybevett infláció következtében hanyatlana.

A jegybank ebben az esetben az aranypengőknek papirpengőben kifejezett értékét, vagy megfordítva és helyesebben, a papirpengő mindenkori értékvesztését naponta konstatálná. El kell ismerni természetesen, hogy annak következtében, hogy az állami bevételek aranypengőben folynának be, az infláció jelentősebb mértékére még ebben az esetben sem kerülhetne sor, miután annak szüksége fel sem merülhetne. Ez azonban logikai szempontból mellékes körülmény.

Mi volna mármost egy pengőinflációnak és a pengő fokozatos értékcsökkenésének szükségszerű következménye? A papirpengőknek pénzintézeteknél való elhelyezése útján minden összeget aranypengővé lehet átváltoztatni. Ha tehát infláció indulna meg és ez a forgalomban levő pénzjegyek értékét veszélyeztetné, a most forgalomban levő pénzjegyeknek minden nélkülözhető része, valamint az infláció során az állam által forgalomba hozott új pengőjegyek a pénzintézetek útján mind átváltatnának csak könyvpénz formájában létező aranypengők ké. A következmény nyilvánvaló. A rendelkezésre álló aranypengők mennyisége szükségszerűen folyton fokozódna, ha persze az aranypengőbetétek gyarapodásának aránya jóval lassabb is volna, mint a papirpengőinfláció előrehaladása annak következtében, hogy előbb másfél, azután kettő, utóbb három, vagy öt, stb. papirpengőt kellene pénzintézetnél elhelyezni, hogy egy aranypengő jóváírásához juthassunk. Az aranypengőbetétek szaporodása viszont aranypengőinflációt idézne elő, ami, mint az könnyen igazolható, lehetetlenné tenné az aranypengő vásárlóerejének fenntartását.

A bankbetéteknek, elsősorban a folyó- és girószámlabetéteknek, de a jóval kisebb forgási sebességgel bíró takarékbetéteknek is az áralakulás szempontjából ugyanoly jelentősége van, mint a pénzjegyeknek, csupán a forgási sebesség terén áll fenn különbség. A jelenlegi árszínvonal fenntartásához adott jövedelemeloszlás és pénzjegyforgalom mellett a jelenlegi pénzintézeti betétállományra is szükség van. És ez utóbbinak jelentősebb változása visszahatna az áralakulásra, nem is szólva arról, hogy az infláció által kreált járulékos vásárlóerők az árszínvonalat már a maguk részéről is befolyásolnák.

A pénzintézeti betétek formájában fennálló aranypengőösszegek növekedése tehát szükségszerűen maga után vonná az aranypengőben kifejezett áraknak emelkedését is. Ennek viszont szükségszerűen vissza kellene hatnia exportunk alakulására. Más szóval: ebben az esetben az export csak akkor volna lehetséges, ha az export során kapott külföldi fizetőeszközöket oly magas aranypengő árfolyamon lehetne értékesíteni, hogy az a belföldi árak viszonylagos magasságáért kárpótolni tudna. Ez természetesen az aranypengő tulajdonképeni feladását jelentené és ebben az esetben az aranypengőnek már az arany értékéhez nem volna semmi köze. Ha tehát az

államszükséglet fedezésére inflációra volna szükség, az arany-pengő valorizációs kikötései csak bonyodalmakat okoznának, amelyeknek végiggondolása sürgős.

Emellett azonban — ismét csak infláció esetében — az aranypengőt további veszély is fenyegetné. Az infláció ár-emelkedéseket vált ki, amelyek a tapasztalat szerint nem minden árucikknél érvényesülnek egyenlő mértékben. A bankok a náluk aranypengőben elhelyezett betéteket természetesen aranypengőben hiteleznek ki. Miután azonban lehetetlen azt előrelátni, hogy az ár-emelkedési folyamat mely árucikkek árát emeli az átlagnál jobban és mely árucikkek viszonylagos árát szorítja le, a pénzintézetek egy új nagy kockázattal állanak szemben. Ez az új kockázat a 10 évvel ezelőtti infláció során nem állott fenn, mert akkor annak következtében, hogy a tartozások nem valorizáltak, valamennyi adós képes volt kötelezettségének megfelelni, habár ez természetesen csak a kötelezettségek formális kiegyenlítését jelentette, aminek ára hatalmas pénztökek súlyos következményekkel járó megsemmisülése volt. Ha tehát most papirpengőinflációra került volna a sor, ez ártó lenne egy — bár lassabb ütemű — aranypengőinflációra, amikor is a pénzintézetek adósainak egy része aranypengőtartozásait könnyűszerrel tudta volna visszafizetni, míg adósaiknak másik része erre képtelennek bizonyult volna. A pénzintézetek tehát ebben az esetben oly veszteségeket szenvedtek volna el, amelyeknek következményei beláthatatlanok, mert előreláthatólag a legtöbb pénzintézet bukását idézték volna elő.

De még ha egészen eltekintünk is attól a mindenesetre igen fenyegető lehetőségtől, hogy papirpengőinfláció aranypengőinflációhoz vezethet és hogy ez utóbbi a jelzett következményekkel járhat, sőt hogy ha az amugysem fenyegető és csak a logikai következtetések és levezetések kedvéért feltételezett papirpengőinfláció lehetőségét is teljesen kikapcsoljuk, mégis a papirpengő-aranypengő arány bármely okból végbenő fluktuálási eshetőségének egy igen súlyos következményére kell rámutatni. Képzeljük csak el, hogy az aranypengő-papirpengő reláció naponként változik. Nyilvánvaló, hogy a spekuláció ebben az esetben e változásokat előrelátni igyekeznék. Olyankor tehát, amikor a spekuláció arra számítana, hogy az aranypengőnek papirpengőben kifejezett értéke emelkedni fog, a közönség sietne a kezében levő érc- és papirpengőjegyeknek lehető nagy részét aranypengőre átváltani, tehát érette pénzintézeteknél aranypengő jóváírást szerezni. Mihelyt azonban a közönség azt tételézné fel, hogy a papirpengő értéke emelkedni fog, megrohanná a pénzintézeteket és igyekeznék azoktól a lehetőséghez képest nagy összegű aranypengőket papirpengőkre átváltva elvonni, mert azzal a lehetőséggel számítana, hogy a papirpengő értékének megjavulása után a

kivett papirpengőt nagyobb összegű aranypengő jóváírása ellenében helyezhetné majd ismét el a pénzügyintézeteknél. Ez a most vázolt veszély oly nagy, hogy egész pénzügyrendszerünk felborulását idézhetné elő. Ez a veszély és a spekuláció lehetősége egy szerencsétlen véletlen következtében, amellyel az aranypengőrendelet meghozatalakor számítani nem lehetett, még súlyosabbá vált. Az aranypengőrendelet szerint az aranypengő egyenértékét a Magyar Nemzeti Bank tartozna — miként azt már idéztem — naponta olyként megállapítani, hogy az egyenérték megállapításánál a közzététel napját megelőző héten a londoni aranypiacon jegyzett legmagasabb aranyár átlaga a londoni kifizetésnek a Magyar Nemzeti Bank által legutoljára jegyzett átlagárfolyamán volna pengőre átszámítandó. Mikor ezt a rendelkezést megfogalmazták, az angol font értéke még stabil volt. Időközben azonban a fontsterling értéke megingott és ezzel kapcsolatban az arany londoni ára is fluktuál. Miután pedig az aranypengő értékének kiszámítása szempontjából a londoni aranyár 6 napra mindig megrögzítettnek tekintendő, az aranypengő értékváltozása könnyen volna előre látható az arany londoni árfolyamának időközben bekövetkezett változása alapján is. Miután pedig az aranypengő árfolyamának fluktuálását a spekuláció a jelzett módon ki tudná használni, az aranypengő valóságos és a vonatkozó rendelet eredeti fogalmazása szerint való meghonosítása az imént előadott körülmény következtében lehetetlenség, bár az természetesen csak egy részletpont megváltoztatását tenné szükségessé.

Az alapvető megállapítás azonban e koncesszió ellenére is helytálló. Az aranypengő-papirpengő relációnak a jelenleg érvényben levő 1:1 viszonytal szemben való egyszeri megváltoztatása még elképzelhető, bár, miként látni fogjuk, ez sem kívánatos, azonban e viszonylat állandó fluktuáltatása közgazdasági lehetetlenség.

Az aranypengő bevezetése más érdekes gazdaságjogi problémát is vetett fel, amellyel kitűnő jogászok, elsősorban Jacobi Andor és Bátor Viktor, foglalkoztak. Ez az u. n. kényszerárfolyam kérdése. Jacobi¹ a papirpengő kényszerárfolyamának megszüntét vitatta, míg vele szemben Bátor mellett a nézet mellett szállt síkra, hogy az aranypengőrendelet lényege nem a papirpengő kényszerárfolyamának megszüntése és nem is az adósság teljesítése fejében fizetendő összegeknek megállapítása, hanem az, hogy minden régebbi kötelezettséget egy csupán számolási egység jellegével bíró valutára szólóvá változtatta át, amelynél az egység egy adott mennyiségű finom-arany mindenkor piaci ellenértéke.

Ha nem kívánjuk ezt a mindenesetre igen érdekes vitát

¹ Das Ende des Zwangskurses. Pester Lloyd, 1931. augusztus 20. és Zwangskurs und Goldpengő. Pester Lloyd, 1931. augusztus 28.

² Das Ende des Zwangskurses. Pester Lloyd, 1931. augusztus 25.

jogi szempontból eldönteni, hanem csupán a szóbanforgó probléma közgazdasági megítélését vizsgáljuk, nem maradhat kétség fenn aziránt, hogy a pénztartozásoknak Bátor által vitatott átváltoztatása valóban bekövetkezett. Ez azonban független kérdés attól, hogy a papirpengővé deklasszifikált bankjegy kényszerárfolyamának kérdése hogy áll. E tekintetben tulajdonképpen egy olyan jogi helyzet állt elő, melynek lehetőségével a multban sohasem számoltak. A forgalomban levő pénzjegyek (bankjegyek és érmék) kényszerárfolyama szószeres értelemben, tehát a nominalitást, vagyis azt illetőleg, hogy valamely 1 pengő összegű tartozást 1 pengőről szóló pénzdarab átadásával teljesíteni lehessen, megszűnt. Ugyanakkor azonban fennmaradt a pénzjegyek kényszerárfolyamának tulajdonképpen közgazdasági jellege, mely azt jelenti, hogy pénztartozást egyéb kikötés és a hitelezővel való külön megállapodás nélkül kényszerárfolyammal felruházott pénzjegyek átadásával feltétlenül és minden megszorítás nélkül lehet teljesíteni, habár az a pénzjegyösszeg, mely egy — most már aranypengőben megállapított — egységnyi tartozásért szolgáltatandó, változó is. Jogilag azonban mégis továbbra is az a helyzet, hogy a hitelező bankátutalást, bankjóváírást, melynek formájában az aranypengő is cirkulálhat, nem, míg a bár csak papirpengőről szóló bankjegyet igenis tartozik elfogadni. A papirpénz kényszerárfolyama tehát csak az adósság-törlesztés névértéke tekintetében szűnt meg, az elfogadási kötelezettség szempontjából azonban nem. A jogilag és elméletileg fennálló, gyakorlatilag azonban még nem létesített párhuzamos valutánk másik pénzére, az aranypengőre viszont az áll, hogy az — a jövőre nézve azonban csak fakultative — kényszerárfolyammal bír a névérték, de nem az elfogadási kényszer tekintetében. Az aranypengő ugyanis csak bankjóváírás formájában létezik és azt senki sem tartozik teljesítésül elfogadni. Törvényes fizetési eszköz tehát kizárólag a bankjegy és a váltópénz maradt, míg törvényes számolási egység úgy az aranypengő, mint a papirpengő lehet.

Ez a kérdés jogászai szempontból rendkívül érdekes, közgazdasági jelentősége azonban csekély. Felemlítését közgazdasági fejtegetéseim során csupán azért tartottam szükségesnek, mert a közgazdaságtan a valutarendszerek taglalásánál a valutapénz egyik sajáttságaként a kényszerárfolyamot is fel szokta említeni.

Említettem a törvényes számolási egység fogalmát. Ez oly fogalom, amellyel a pénzelméletnek ép az aranypengő bevezetése nyomán, meg kell barátkoznia. Erre a fogalomra tulajdonképpen az eddigi pénztörténet alapján is talán szükség lett volna. A Hamburgban fogalomban volt „mark-banco” pénzrendszernél — amelyre gyakran történik hivatkozás — a teljesítés végső soron a hamburgi bank könyveiben való át-

könyveléssel történhetett, a mark-banco tehát, bár jellegét gyakran félreismerik, nem csupán számolási egység, hanem fizetési egység is volt. Ez annál nyilvánvalóbb, mert a hamburgi bank mark-bancoja tulajdonképpen letéti igazolvány volt nála effektíve elhelyezett arany- vagy ezüst-depozitumokról. Ezzel szemben az 1899-ben Argentínában, 1906-ban pedig Braziliában felállított konverziós pénztár intézménye nyomán a törvényes számolási egység fogalma már kifejlődhetett volna. Ha ez még sem következett be, úgy ennek okát abban kell látni, hogy a konverziós pénztárak intézménye a papirvaluta disagióját stabilizálta. Az aranyszámolási egység és a papírfizetési eszköz viszonyának lerögzítése a számolási egység önálló létét is megszünteti. Ha azonban ez a viszony nincs lerögzítve — és az aranypengő elgondolása szerint ez a helyzet — a törvényes számolási egység fogalma a törvényes fizetési eszköz fogalmától önálló létre kel. Csak az a baj, amire előbb már rámutattam, hogy a törvényes számolási egységnek önálló léte az egész pénzrendszer összeomlását is előidézheti.³

Az aranypengőhöz hasonló törvényes számolási egység és az egész aranypengő-papírpengő pénzrendszerhez hasonlatos pénzrendszer Magyarországon már volt érvényben. Ez a takarékkorona rendszere volt, amelyet egy 1924 február 20-án kiadott rendelettel keltettek életre. A takarékkorona hivatása az aranypengőéhez hasonló volt, t. i. az uralkodó pánikhangulat lecsillapítását célozta. A takarékkoronás pénzrendszer fogyatékosága hasonló volt az aranypengős pénzrendszeréhez. E fogyatékoságok azonban nem lettek nyilvánvalóvá, mert egyrészt a takarékkorona elterjedése korlátolt maradt, míg az aranypengő használata egészen általánossá lett, másrészt azért, mert a takarékkorona egy rendkívüli mértéket öltő inflációs periódus végén lett bevezetve. E vonatkozásban a takarékkorona is elérte azt, amit az aranypengő is biztosított, t. i. hogy a közönség szempontjából a pénzérték csökkenésére spekuláló adósságcsinálás elvesztette kecsegtető értékét.

A takarékkorona egyébként egy indexpénz volt, amelynek megállapítása révén a magyar papírkorona nemzetközi értékelésének változásait fejezték ki olyként, hogy a takarékkoronában kontrahált adósságokért mindig a nemzetközi értékelés változásainak megfelelően megváltoztatott összegű pa-

³ Jogászi szempontból érdekes kérdés a forgalomban lévő váltópénz klasszifikálásának kérdése is, mert az aranypengőrendelet arról szóval sem emlékezik meg. Közgazdasági szempontból azonban ennél a pontnál nem áll fenn probléma. Az érmepénz a törvényhozó intenciója szerint a papirvaluta jellegét nyerte. A papirvaluta rendkívüli elértéktelenedése esetén tehát az érmepénz Gresham törvényének és a háborús esztendőik tapasztalatainak megfelelően eltűnne a forgalomból — noha az aranypengő-számolási egységgel szemben értékéből a papirvalutával azonos veszteséget szenvedett.

pirkoronát kellett teljesítésként fizetni. Ez a rendszer is megvalósította tehát a valorizációs gondolatot és csak abban különbözik az aranypengő rendszertől, hogy míg az aranypengőnél a pénzegységnek az aranyhoz való viszonya meg van állapítva, addig ez a takarékkoronánál formailag nem volt leszögezve, hanem a takarékkorona intervalutáris értéke a papirkorona 1924 február 20-i értékével volt azonosítva. Azok a veszélyek, amelyek az aranypengő rendszer fenntartását infláció esetén fenyegetik, a takarékkoronánál csak azért nem érvényesültek, mert a takarékkorona nem terjedt el általánosan.⁴

Az aranypengő és papirpengő vázolt, párhuzamosan fennálló valutarendszere jelenleg, ismeretesen, tulajdonképpen csak papiron áll fenn. Az aranypengő, az alaprendelet intenciója szerint, egy indexvaluta volna, mely a tartozások valorizációját teszi lehetővé. Az eredeti rendelet elgondolása azonban csak akkor érvényesülne és a leírt valuta-rendszer csak akkor állana fenn a valóságban, ha a jegybank az általa jegyzett devizaárfolyamokon külföldi devizákat korlátozás nélkül szolgáltatna ki. Ebben az esetben az aranypengő-valuta, bár csak számolási egységként és u. n. pénzhelyettesítő formájában léteznék, mégis megfelelné egy aranydevizavaluta kritériumainak és állandó exodrom értékkel is bírna. Miután azonban az aranypengő rendelet legfontosabb intézkedése, a valóságos piaci értékelés konstatálásának kötelezettsége, fel van függesztve, az aranypengőnek nincs az arannyal állandó viszonylatu kapcsolata és így elnevezése tulajdonképpen félrevezető.

Más lapra tartozik annak taglalása, vajjon az aranypengő rendelet végrehajtásának felfüggesztése úgy gazdaság-, mint pénzpolitikailag indokolt-e vagy sem. Szerény véleményem szerint feltétlenül az, mert meggyőződésem szerint a papirpengő aranyegyenértékének végleges csökkentése végzetesen könnyelmű és felesleges cselekedet volna. E kérdés taglalása, bár nem tartozik az elméleti fejtegetések rendjébe, mégis érintendő.

Ugy érzem, hogy e kérdéssel a jelenlegi helyzetnek leglényegesebb pontját érintem. A hagyományos elmélet és az annak alapján a gyakorlati politika irányítása céljából levont következtetések alkalmazása ennél a pontnál végzetes volna. A váltóárfolyamok elmélete *Ricardo* óta azt tanítja, hogy olyankor, amikor egy ország fizetési mérlege passzív, az ország váltóárfolyama hanyatlik és ez az exportot stimulálja és az importot visszaszorítja. A váltóárfolyam kisebb ingadozása esetén ez kétségtelenül be is következik. A jelenlegi magyarországi helyzet mellett azonban, ha korlátozásokat

⁴ L.: Stefan Varga: „Die Sparkrone.“ Ungarische Jahrbücher 1924, IV. kötet, 215. és köv. l.

nem léptetünk életbe és ha vállalt kötelezettségeinknek pontosan kívánunk eleget tenni, 12 hónapon belül hosszulejáratu tartozásaink kamat- és törlesztési szolgálata fejében 220—230 millió pengőt, az országból a külföld által visszavonni kívánt rövidlejáratu hitelek tőkeösszege fejében pedig több mint 1000 millió pengőt, összesen tehát kb. $\frac{5}{4}$ milliárd pengőt kellene külföldre átutalnunk, ami, ha a fizetési mérlegünk egyéb passzív tételeire is tekintettel vagyunk, azt jelenti, hogy kereskedelmi mérlegünknek legalább 1300 millió pengővel kellene egy év alatt aktívna lennie. Ha a valóságnak megfelelően tekintetbe is vesszük azt, hogy ha új hiteleket nem is igen kaphatunk, a fennálló rövidlejáratu hitelek egy részének prolongálása nem ütközik különösebb nehézségekbe, mégis nyilvánvaló, hogy az említett összeg felerésze erejéig sem igen tudnók kereskedelmi mérlegünket aktívva tenni. Nem is szólva arról az újabb nehézségről, hogy Magyarország exportjának kétharmada oly országokba irányul, amelyekben a valutaforgalmat szintén korlátozták, míg fizetési kötelezettségeink elsősorban jó valutájú országokkal szemben állanak fenn.

Külföldi hitelezőink kényszerüségéből már tudomásul vették, hogy fizetési kötelezettségeinknek nem tudunk teljes mértékben eleget tenni. A külföld részéről felvett rövidlejáratu hitelek az ország szempontjából hosszulejáratu módon lettek felhasználva és azok gyors visszafizetése nem lehetséges. Sőt a mai viszonyok között már-már kétségessé válik, vajjon a külfölddel szemben fennálló kamatfizetési kötelezettségeinknek is tartósabban meg fogunk-e felelni tudni.

Jól tudjuk azt, hogy az aranypengő-papirpengő egymás mellett való fennállásán alapuló párhuzamos valutarendszer Magyarországon csak papiron áll fenn, a valóságban azonban nem, mert a két valuta közötti viszony egyelőre rögzítve van. Az aranypengő értéke tehát ma — mint azt már fentebb igazoltam, szükségszerűen is — azonos a papirpengőével. A papirpengő külföldi értékelése pedig az aranyparitás alatt mozog. Sokfelől felvetődött az a gondolat, hogy külföldi példák nyomán helyes volna a papirpengő diszázsioját hivatalosan tudomásul venni és az aranypengővel való kapcsolatát megszüntetni. Ezt a felfogást nem tudom osztani. A külfölddel szemben fennálló eladósodottságunk, különösen ha rövidlejáratu tartozásaink visszafizetési kötelezettségére is gondolunk, oly méretű, hogy a pengő árfolyamának elejtése távolról sem bizonyulna az exportot kellő mértékben stimulálónak ahhoz, hogy a fizetési mérleg deficitjét ki tudja egyenliteni. Megindulna tehát a pengőnek egy folyton gyorsuló értékromlása, amellyel szemben a jegybank deflációs pénzpolitikája rövidesen hatálytalannak bizonyulna. Ezzel szemben ma a devizaforgalmi korlátozások és a külföldi adósság tekintetében

elrendelt kényszermoratórium, melynek igénybevétele az adósok számára nemcsak jog, hanem kötelesség is, a fizetési mérlegünk tényleges kiegyenlítésre kerülő tételeit egyensúlyba hozza. Ez indokolttá teszi, hogy a jegybank által jegyzett váltóárfolyamokat annak ellenére, hogy azok az üldözött, azonban mégis fennálló szabad forgalomban jegyzett árfolyamoknál alacsonyabbak, egy körülhatárolt forgalom fizetési mérlegének megfelelőeknek ítéljük. Már régi megállapítás, hogy a fizetési mérlegnek aktiv vagy passzív egyenlege sohasem állhat fenn és amikor a nagyközönség a fizetési mérleg aktiv vagy passzív egyenlegéről beszél, tulajdonképpen a fizetési mérlegnek tökeforgalmi tételekkel kiegyenlített hányadára gondol. Önként következik ebből, hogy a fizetési mérlegnél és ezen keresztül a váltóárfolyamok alakulásánál mindig csak a tényleges kiegyenlítésre került tételeknek van jelentősége. Ha tehát a tényleges kiegyenlítésre kerülő fizetési mérleg tételeket úgy, miként jelenleg, kényszer útján befolyásoljuk, az így befolyásolt fizetési mérleg és az annak alapján kialakuló váltóárfolyamok realitása nem vonható kétségbe. Ez, valamint az aranypengő valorizációs kikötése veszélyének felismerése az indoka annak, hogy — szerény nézetem szerint — a pengő árfolyamának fenntartása feltétlenül helyes törekvés. A szabadforgalmi árfolyamok magasabb volta természetes következménye a fennálló korlátozásoknak. A pengő váltóárfolyamának leszállítása mellett sem volna a devizaforgalom teljesen felszabadítható és ezért a hivatalosan jegyzett devizaárfolyamok ekkor is alacsonyabbak volnának a szabadforgalmi árfolyamoknál. Mindenképpen fennállana tehát annak a veszélye, hogy a hivatalos árfolyamok állandóan nyomon követnék a szabadforgalmi devizaárfolyamok emelkedését. A jelenlegi helyzet merőben különbözik a 10 évvel ezelőtti helyzettől. Akkor megközelítőleg sem állottak fenn oly összegű pénztartozásaink, mint jelenleg és ezért akkor fizetési mérlegünkben elsősorban csak a kereskedelmi mérleg alapján kialakuló tételek bírtak jelentőséggel. Akkor még lehetett volna szó arról, hogy a devizakorlátozásoknak megszüntetése és a magyar valuta árfolyamának leejtése az exportot kellő mértékben stimulálja, illetőleg az importot megfelelő mértékben visszaszorítsa. Ma — miként említettem — a devizaforgalom teljes felszabadítása külföldi adósságaink megfelelő konszolidálása előtt lehetetlen és éppen ezért a pengő árfolyamának csökkentése veszélyes kísérlet volna. Önként következik ebből, hogy rendkívüli jelentőséggel bír a belföldi árszínvonal lehető leszorítását a lehetőséghez képest előmozdítani és az olcsóbbodási folyamat minden akadályát elhárítani. A pengő váltóárfolyamának leengedése a belföldi és külföldi viszonylagos árszínvonalat eltolná, a magyarországit viszonylag olcsóbbá tenné. Ez az importot minden tilalmi intézkedés nélkül is korlátozná, az exportot

pedig serkentené. Ugyanezt el lehet azonban érni akkor is, ha megfelelő intézkedésekkel a belföldi árszinvonalat pengő értékben is olcsóbbá tesszük.

Levezetéseimnek végéhez érkeztem el. Feltételezéseim legalább is az aranypengővel kapcsolatosan teljesen elméletiek. Mindenesetre figyelmeztetni kell, hogy az aranypengő nem hylogenikus, anyagértékű fizetőeszköz. Ahhoz, hogy az aranypengő konstrukciót, annak ujszerűségét és következményeit megérthessük, szükséges volt az infláció lehetőségét felvetni. Félreértések elkerülése céljából befejezésül mégegyszer hangsúlyozni kívánom, hogy az infláció bekövetkezését oly veszélyesnek tartom, hogy remélem, nem kerül rá sor. Előadásom második felében igyekeztem azt is igazolni, hogy a pénzértécsökkenés romboló hatásaitól eltekintve, miért tartom az inflációt teljesen céltalannak is. Az aranypengő bevezetésének közgazdasági jelentősége tekintetében sem tudtam aggodalmaimat elhallgatni és igyekeztem azt kimutatni, hogy az aranypengő naponkint változó papirpengő árfolyama szükségszerűen pénzügyi kaoszhoz vezetne. Viszont nem akartam tagadni, hogy az aranypengőrendelet közzététele pillanatában üdvös pszichológiai hatást váltott ki és szerencsésen hozzájárult a bankzárlat megszüntetésének lehetővételéhez.

Varga István.

A német birodalom háztartási rendjét szabályozó 1930. április 14-iki törvény.

I. A költségvetési előirányzat elkészítése: 1. Rendes és rendkívüli kezelés. 2. Az üzemek előirányzatai. 3. A mellékfoglalkozások kimutatása az indokolásokban. 4. A költségvetés előterjesztése. 5. Ideiglenes felhatalmazás. 6. A pénzügyminiszter és bir. kormány felelőssége a költségvetés elkészítéséért.

II. A költségvetés végrehajtása: 1. A hitelek felhasználásának irányelve és az előzetes ellenőrzés kérdése. 2. Hitelátruházások. 3. Hiteltúllépések és előirányzat nélküli kiadások. 4. Az alkalmazottak felelőssége a fedezetlen kiadásokért. 5. A birodalom részvétele vállalatok alakításában és szövetkezetekben és ezek ellenőrzése.

Egyes államok pénzügyeinek mai válságos helyzetében mindinkább előtérbe lép az államháztartások alaki rendjét szabályozó törvényeknek (számviteli törvényeknek) nagy jelentősége. A legtökéletesebben kiépített adórendszer sem éri el teljesen a célját és válságos időkben nem képes az államháztartás egyensúlyát biztosítani, ha az államháztartás vitelének rendjét szabályozó törvények az állami gazdálkodást szigorú korlátok közé nem szorítják és ha az állami költségvetés szerkesztésének, végrehajtásának, valamint ellenőrzésének kérdése, a közszámvitel és különösen az elszámolás rendje nincsenek olyan törvényekkel szabályozva, amelyek szigorúan meg szabják az állami gazdálkodás irányelveit és gondoskodnak arról, hogy az állami gazdálkodásnak minden pénzügyi kihatásu ténykedései az állami zárszámadásokban a maguk teljességében és a valóságnak megfelelően jussanak kifejezésre.

Az ellenőrzés követelményeit minden tekintetben kielégítő államháztartási törvény megalkotása igazi erőpróbája a parlamentáris kormányrendszernek, mert ebben a kérdésben az országgyűlésnek s a kormányzatnak egymással ellentétes törekvéseit és érdekeit kell kiegyenlíteni. Az országgyűlés érdeke az, hogy a fennálló törvények az államháztartás alaki rendjét minél teljesebb mértékben biztosítsák és ezáltal az országgyűlés költségvetési jogának minél behatóbb gyakorlását tegyék lehetővé. Ezek a szempontok tehát azt kívánják, hogy a kormánynak a költségvetés végrehajtásában nyilvánuló gazdálkodása olyan törvényes alakiságokhoz és eljárásokhoz köttessék, amelyek a visszaéléseket és túlkapásokat lehetőleg megakadályozzák vagy legalább is megnehezítsék. Ezt a

célt szolgálja az ellenőrzési rendszer megfelelő kiépítése is. Ezzel szemben a kormányok érdeke az, hogy szabad mozgásuk a költségvetési hitelek felhasználásánál alaki szabályok és az ellenőrzés szempontjai által minél kevésbé korlátoztassék.

Ezt a két ellentétes felfogást csak az igazi parlamentárizmuson felépült kormányrendszer képes az ellenőrzés követelményeinek megfelelően kiegyenlíteni.

A német birodalomban a parlamentáris kormányrendszer az 1919. évi weimari alkotmány valósította meg, úgy, hogy ezután már semmi akadály sem volt egy minden tekintetben megfelelő államháztartási rend törvényes szabályozásának, amit a háború előtt az említett okokból sem a Német Birodalomban, sem Ausztriában nem tudtak megvalósítani. A német kormány belátta az ezzel összefüggő kérdéseknek nagy horderejét és már az 1922 december 31-iki törvénnyel létrejött a birodalmi háztartás rendjét szabályozó törvény. Ezt a törvényt az időközben szerzett tapasztalatok alapján tovább fejlesztette és még jobban kiépítette az 1930 április 14-iki törvény, amely az ilykép módosított háztartási törvényt teljes egészében felöleli.

Ennek a két törvénynek a megalkotása a német takarékosági szellemnek, az államháztartás egyensúlyára, a rendezett viszonyokra való törekvésnek a legékesebb bizonyítéka.

Nálunk a világháború óta eltelt 13 év után, habár számviteli téren igen üdvös és gyökeres ujitásokat léptettünk életbe, még nem jutottunk el addig, hogy törvényhozásunk a már sok tekintetben elavult számviteli törvényünk, az 1897. évi XX. t. c. helyett újat alkotott volna. Pedig abban, hogy annyi a panasz állami háztartásunk ellen, hogy államháztartásunk olyan súlyos helyzetben van és hogy közigazgatásunk gazdasági ügyeinek intézésében annyi visszasságot tapasztalunk, nagy része van annak, hogy a mai változott viszonyoknak megfelelő, a takarékoság és a hatályos gazdálkodási ellenőrzés követelményeivel számoló államháztartási törvényünk még most sincsen.

Az új, 1930 április 14-iki német háztartási törvény annak a közóhajnak köszöni létrejöttét, amely a bir. gyűlés költségvetési és zárszámadási bizottságainak tárgyalásain kifejezésre jutott és elősegítették azt az 1928-ban Salzburgban tartott német jogászgyűlés tárgyalásai is, amelyen a háztartási jogra nézve olyan irányelveket fogadtak el, amelyeket a bir. háztartási törvény revíziója alkalmával célszerűen lehetett felhasználni. Ennek a körülménynek azért van különös jelentősége, mert „az államháztartás rendje, amely eddig valami titokzatos dolog volt és amelyet eddig igen kevesen, főleg csak a vele szakszerűen foglalkozók ismertek, utat tört magának a nagy

nyilvánosságba, annak nagy jelentőségét kezdik felismerni és alapelvei kezdenek közkinccsé válni.¹

Sajnos, ezeket a kérdéseket nálunk eddig nem részesítették abban a figyelemben és nem tulajdonítottak nekik olyan jelentőséget, amelyet megérdemelnének. A közigazgatásban tulnyomóan a fogalmazási szakban működő tisztviselők feladata a költségvetések végrehajtásában közreműködni és ebből folyólag intézni mindazokat az ügyeket, amelyek a gazdasági közigazgatást irányítják. Mégis, minősítési törvényünk nem kívánja meg a fogalmazási tisztviselőktől azt, hogy a közületi háztartások költségvetéseinek végrehajtására, az ezzel szorosan összefüggő vagyonkezelési kérdésekre, továbbá a számvitelre és a vagyonkezelés ellenőrzésére vonatkozó ismereteket elsajátítsák. Pedig kétségtelen, hogy a pénzügytan elméleti ismeretei a közigazgatásban csak akkor hasznosíthatók és csak akkor lehetnek értékesek, ha azokat alátámasztja a közületi háztartások alaki rendjének az ismerete, amely lehetővé teszi, hogy a közigazgatás tisztviselői a közületi gazdálkodás és számtartás egész folyamatáról és összefüggéséről maguknak tiszta képet alkossanak.²

A német közigazgatás már régen belátta ezeknek az ismereteknek a nélkülözhetetlenségét és nemcsak elméleti képesítéssel, hanem kötelező szakvizsgákkal is igyekezett lehetővé tenni azt, hogy a közigazgatás különböző ágaiban alkalmazott tisztviselők a szolgálatuk ellátásához nélkülözhetetlen gazdasági és számviteli ismereteket megszerezhessék. Ennek köszönhető, hogy a német közigazgatást teljesen áthatja a gazdasági szellem. Az a szellem, amely számolva a világháború után a birodalmi háztartásban bekövetkezett rendkívüli helyzettel, a birodalmi háztartási jogot is számos új jogtétellel telítette és célul tűzte maga elé a birodalmi háztartás rendjének a változott viszonyoknak megfelelő teljes kiépítését.

A bir. háztartási törvény hat részből és 131 §-ból áll. Az egyes részek tartalma a következő: I. A költségvetési előirányzat elkészítése. II. A költségvetési előirányzat végrehajtása. III. Pénzkezelés, számvitel és számadástétel. IV. Számadásvizsgálat. V. Számvevőszék. VI. Záróhatározatok. Ezek közül ezuttal csak a költségvetési előirányzat elkészítésére és végrehajtására vonatkozó azokat a fontosabb rendelkezéseket ismertetem, amelyek eltérnek a mi számviteli törvényünk rendelkezéseitől.

¹ L. a törvényjavaslat indokolását.

² A jog- és államtudományi kar mai tanulmányi rendje sem kedvez ezeknek a szempontoknak, mert a karon az államháztartás egész alaki rendjét felőlelő államszámvitelnek még csak nem is kötelező tárgy. Egyébként ezeknek az ismereteknek a hiányát és államháztartásunkra hátrányos kihatását feltűnően kidomborították azok a bírósági tárgyalások is, amelyek során az egyik minisztérium építkezési ügyeivel kapcsolatos szabálytalanságok kerültek felszínre.

I. A költségvetési előirányzat elkészítése.

1. Rendes és rendkívüli kezelés. A rendes és rendkívüli kezelés elkülönítésénél szembetűnő a fedezeti szempontok előtérbe helyezése. A rendes és rendkívüli kiadásokat ugyanis az azok fedezetét képező bevételek természete szerint különíti el a törvény.

A rendes kezelésbe tartoznak a birodalom rendszeres bevételei és az azokból fedezendő kiadások; a rendkívüli kezelésbe a kölcsönből származó bevételek és az azokból fedezendő kiadások. De rendkívüli bevételként kell még előirányozni az adósságtörlesztéshez való hozzájárulásokat, a kölcsönökből megszerzett vagyontárgyak eladásából származó, valamint egyéb összegükre és eredetükre nézve rendkívülieknek minősíthető bevételeket is. (3 §. 2. p.)

A kölcsönbevételeknek és az azokból fedezendő kiadásoknak szigorú különválasztását a birodalom egyéb kezelésétől az alkotmány 87. §-ának az a rendelkezése tette szükségessé, amely szerint hitelművelet útján csak a rendszerint beruházási célokat szolgáló rendkívüli szükségletek fedezhetők.

A rendes és rendkívüli kezelésnek a fentjelzett rendelkezésekben nyilvánuló merev elkülönítését azonban lényegesen enyhíti a 75. §. alábbi rendelkezése, amely módot nyújt arra, hogy a rendes bevételek a rendkívüli bevételek fedezésére is felhasználtsanak.

Ha valamely számadási év rendes kezelésében a bevételek összege a kiadások összegét nem éri el, a hiányt legkésőbb a következő második év költségvetésébe mint rendes kiadást kell előirányozni. A rendes kezelés bevételi feleslegét a kölcsönszükséglet csökkentésére vagy adósságtörlesztésre kell fordítani. (75. §.)

A rendkívüli kezelés körének erős megszorítása maga után vonja a rendes kezelés körének lényeges kiterjesztését is, úgyhogy a 10.000 RM-t meg nem haladó ingatlan eladásokból származó bevételeket — amelyek kétségkívül a rendkívüli bevételek közé tartoznak — a rendes bevételek között kell elszámolni; viszont az épületek fenntartására előirányzott rendes hitelek egyes esetekben, 30.000 RM-ig új építkezésekre és ingatlanok szerzésére is fel lehet használni, amely kiadások egyébként a rendkívüli kiadások közé tartoznak. Nálunk ezeket a rendkívüli kezelés „Beruházások” alosztályában irányozzák elő.

A bir. háztartási törvénynek ez a rendelkezése lehet, hogy célszerű, amennyiben a kisebb beruházásokat közelebb hozza az azok természetes fedezetéül inkább alkalmas rendes bevételekhez, de viszont hátránya, hogy megbontja az előirányzat egységességét, mert a beruházásoknak, valamint az ingatlanok eladásából származó bevételek egyrésze a rendes, másik része pedig a rendkívüli kezelés körében irányoztatik elő.

A fentjelzett rendelkezésekkel szoros kapcsolatban van az új háztartási törvénynek az előbbit kiegészítő alábbi rendelkezése is:

A költségvetési törvény évenként megállapítja, hogy a rendkívüli kiadásokat milyen összeg erejéig lehet *hitel útján fedezni*. Ha a költségvetés rendkívüli kiadásai az előirányzatot nem érik el, vagy a rendkívüli bevételek az előirányzatot meghaladják, a hitel útján fedezendő összeg a megtakarítások, illetőleg a bevételi többletek összegével csökken; ellenkező esetben a hitel útján fedezendő összeg emelkedik. A költségvetési törvény külön állapítja meg azt az összeget is, amely a bir. főpénztár üzemének fenntartása céljából hitel útján fedezhető. (8a. §.)

2. Az üzemek előirányzatai. A birodalmi üzemeknél megengedi a törvény, hogy amennyiben az üzem a kereskedelmi elvek szerint vezettetik és annak természete a költségvetés bevételi és kiadási tételeihez kötött gazdálkodást nem türi, csak a gazdálkodás várható végeredménye, tehát az esetleges nyereség vagy veszteség irányoztassék elő a költségvetésben (15. §.)

Ez az eljárás kétségkívül inkább megfelel az üzemi gazdálkodás természetének, mint a bevételek teljes előirányzása és a kiadásokra nézve bizonyos hitelkeretek megszabása, mert a kereskedelmi elvek szerint vezetett üzemeknél legfeljebb csak az igazgatás költségeit lehet előre, hitelek által megszabni, de a tulajdonképeni üzemi gazdálkodás, anyagbeszerzés stb. költségeit nem. Kétségkívül hátránya ennek a rendszernek a költségvetés teljessége szempontjából, hogy az ily módon szerkesztett nettó előirányzat az összes bevételeket és kiadásokat nem juttatja kifejezésre. Azonban az előirányzatnak ez a rendszere is megkívánja, hogy a várható bevételek és kiadások legalább az indokolásban részletessenek, amint ezt a bir. háztartási törvény is előírja. Ez tehát némileg enyhíti a nettó előirányzat hátrányait, mert betekintést enged a részletekbe is és mert a részletes előirányzatnak a lehetőség szerint való betartására kötelezi az üzemeket. Meg kell jegyeznünk, hogy a bir. vasutak, valamint a bir. posta és távírda a bir. költségvetésben nem szerepelnek, mert az előbbi az 1924 aug. 30-iki törvény szerint teljesen önálló jogi társaság, az utóbbi pedig az 1924 március 18. törvény szerint a birodalom egyéb vagyonától elkülönített vállalat a bir. posta- és távírda miniszter vezetése alatt.

A mi állami költségvetésünk csak annyiban tartalmaz egyes üzemekre nézve a fentiekhez hasonló könnyítéseket, amennyiben az „Államvasutak“, valamint „Az állami vas-, acél- és gépgyárak“ rendes és rendkívüli bevételei és kiadásai a költségvetési törvényben külön-külön egy összegben vannak megszavazva, azonban a költségvetés indokolása nálunk is alrovatokig menő részletezéseket tartalmaz.

3. Mellékfoglalkozások kimutatása az indokolásokban. Az illetményekre és a tisztviselők által teljesítendő kisegítő szolgálatok díjazására szánt hiteleknél azokat a bevételeket, amelyeket a tisztviselők mellékes tisztsé-

geikből, vagy valamely más, de közpénztárból járó folytonos javadalmazással egybekötött mellékes elfoglaltságukból élveznek, valamint egyéb, nem a birodalmi hiteleket terhelő olyan jövedelmeket, amelyek a szolgálati munkakörükbe eső vagy azzal összefüggő tevékenységeikből származnak, az indokolásokban fel kell említeni. Hasonló eljárás követendő azokra a pótlékokra nézve, amelyek a részletes költségvetés személyi járandóságainál felsorolva nincsenek. (12. §.)

Ez a rendelkezés lehetővé akarja tenni, hogy az indokolás az egyes tisztviselőknek közpénzekből származó összes jövedelméről felvilágosítást nyújtson és hogy ellenőrizni lehessen azt, nehogy egyes tisztviselők a mellékfoglalkozások halmozása által annyira igénybevételessenek, hogy ez a körülmény a főfoglalkozás ellátását hátráltassa.

A nem közpénzekből származó mellékjövedelmeket csak akkor kell a fentiek értelmében az indokolásokban bejelenteni, ha a tisztviselő valamely olyan vállalatnál, amelynél a birodalom anyagilag érdekelve van, valamely díjazással egybekötött tevékenységet fejt ki, hivatali megbízás alapján.

A szóbanlevő rendelkezéseket nálunk is időszerűvé teszik azok a kívánságok, amelyek az álláshalmozások megszüntetésére irányulnak.

4. A költségvetés előterjesztése. Etekintetben a háztartási törvény úgy rendelkezik, hogy a költségvetést a bir. tanácsnak (felsőház) legkésőbb a számadási év kezdetét (április 1.) megelőző november hó 1-ig, a bir. ülésnek (képviselőház) pedig legkésőbb január 5-ig kell előterjeszteni.

A költségvetésnek előbb a bir. tanács elé terjesztése megfelel a régi bir. alkotmány gyakorlatának. Ezek szerint a bir. tanács első sorban van hivatva a költségvetés felett határozni, úgyhogy a bir. ülésen már a bir. tanács által elfogadott vagy módosított tervezet kerül tárgyalás alá. E rendszer következtében azonban a bir. pénzügyminiszternek csak akkor van módjában törvényben megállapított határidőre a költségvetést a bir. ülés elé terjeszteni, ha azt a bir. tanács már letárgyalta.

Az alkotmány 85. cikke szerint a bir. ülésnek nincs joga a költségvetési előirányzat kiadásait a bir. tanács hozzájárulása nélkül felemelni vagy új tételeket beállítani.

Államháztartásunkban a költségvetés előterjesztésének időpontja pontosan megállapítva nincs. Számviteli törvényünk szerint a pénzügyminiszter azt oly időben köteles az országgyűlés képviselőháza elé terjeszteni, hogy annak országgyűlési tárgyalása az év végéig befejezhető legyen. Az 1926:XXII. t. c. 30. §-a szerint pedig az állami költségvetést a képviselőház állapítja meg; a felsőház azon nem módosíthat.

5. Ideiglenes felhatalmazás. A bir. háztartási törvény nem rendelkezik arra az esetre, ha a költségvetési törvény a költségvetési év elejére nem jönne létre. Az eddigi gya-

korlat szerint a kormány ilyen esetben egy szükségtörvényt eszközölt ki a törvényhozástól, amely felhatalmazta őt arra, hogy bizonyos korlátozott, a törvényben meghatározott keretek között a kiadásokat teljesíthesse. Amennyiben a bir. ülés a kiadások felett második olvasásban már határozott, vagy a költségvetési bizottság az előirányzat tárgyalása során határozatait meghozta, a kormány egyes esetekben felhatalmazást nyert arra, hogy az ilykép engedélyezett összegek felett rendelkezessen. Ha pedig a kormány ilyen határozatokra még nem támaszkodhatik, a felhatalmazás rendszerint a törvényeken, jogi kötelezettségeken alapuló vagy a megkezdett építkezések folytatásához szükséges kiadások teljesítésére szorítkozik. Ha azonban az új költségvetés megszavazása előreláthatólag még hosszabb időt vesz igénybe, a kormány ideiglenes felhatalmazása olykor egyenesen a tárgyalás alatt álló költségvetési előirányzatra van alapítva.

A bir. háztartásban tehát az az eljárás, amelyet a költségvetésnek a kellő időre meg nem szavazása esetében kell a kormánynak és a törvényhozásnak követnie, nagyon ingatag alapokon nyugszik. A törvényes rendelkezés hiánya annál inkább érezhető, mert az 1919 július 31-ki weimari alkotmány — eltérőleg a porosz alkotmánytól — a közszolgáltatások folytatólagos beszédésére való jogot nem ismeri. Az eredeti alkotmánytervezet ugyan erre az esetre a porosz alkotmányéhoz hasonló javaslatot tartalmazott, ezt azonban már a bizottsági tárgyalások alkalmával törölték. Annál inkább indokolt lett volna tehát az ideiglenes felhatalmazások kérésénél szem előtt tartandó irányelveket a bir. háztartás rendjét szabályozó törvénybe felvenni.

Törvényeink a közszolgáltatások folytatólagos beszédésére vonatkozó jogot nálunk sem ismerik el. Ha tehát a költségvetési törvény július hó 1-ig létre nem jöhet, a kormány külön törvényjavaslatban felhatalmazást tartozik kérni arra, hogy a legutóbbi költségvetési törvény keretében az államjöveldelmeit beszédhesse és kiadásait fedezhesse. (1897:XX. t. c. 19. §-a.) Azonban a világháborút követő években nálunk is gyakrabban előfordult, hogy a kormány, ettől a törvényes rendelkezéstől eltérőleg, nem a legutóbbi költségvetési törvény alapján, hanem a már beterjesztett és tárgyalás alatt álló törvényjavaslat alapján kérte az ideiglenes felhatalmazást.

6. A pénzügyminiszter és a bir. kormány felelőssége a költségvetés szerkesztéseért. Az államháztartási törvény 20. és 21. §-a részletesen körvonalazza a bir. pénzügyminiszternek és a kormánynak a költségvetési előirányzat szerkesztéséből folyó felelősségét. A 20. §. az egyes főhatóságok által előterjesztett költségvetési tervezetek megvizsgálásáért és megállapításáért a bir. pénzügyminisztert teszi felelőssé. Ebből következik, hogy

az egyes igényléseket előzetes tárgyalások után megváltoztathatja vagy elejtheti. A minisztereknek azonban jogukban áll már a költségvetési előirányzat megállapítása előtt is a kormány döntését kikérni.

A költségvetés tervezetét a kormány állapítja meg. Olyan kiadások és megjegyzések felett, amelyeknek a költségvetésbe való felvételét a pénzügyminiszter elutasította, az illetékes bir. miniszter javaslatára a bir. kormány határoz, ha alapvető és egyébként nagyobb jelentőségű ügyekről van szó. A bir. ülés és a számvevőszék elnökeinek javaslataitól való eltéréseket a bir. pénzügyminiszter köteles minden esetben kifejezetten közölni a bir. kormánnyal.

Ha a bir. kormány valamely kiadásnak vagy megjegyzésnek a költségvetés tervezetébe való felvétele tekintetében a bir. pénzügyminiszter ellen határoz, ez ellen ő óvással élhet. Ebben az esetben a kiadás vagy a megjegyzés csak akkor vehető fel a költségvetésbe, ha azt újabb szavazás alkalmával a bir. miniszterek többsége elhatározza és a bir. pénzügyminiszter is a többséggel szavazott.

Ha a bir. ülés költségvetését a bir. ülés elnökének javaslatától eltérőleg állapította meg a pénzügyminiszter és az elnök a módosításhoz nem járult hozzá, a költségvetéshez csatolni kell a bir. ülés elnökének költségvetési javaslatát is. (21. §.)

A bir. háztartási törvény 21. §-ának fontos közjogi rendelkezéseit a német irodalomban nem mindenütt fogadták kedvezően. Glum képviselte azt a felfogást, hogy a 21. §. a vele összefüggő 128. §-al a weimari alkotmány egész rendszerét megbontotta. Ezt az álláspontját a többek között arra alapította, hogy a 21. §. alapján a bir. kancellár a pénzügyminiszterrel együtt a kormány többségét majorizálhatja. Ez azonban tulzás, mert legfeljebb arról lehet szó, hogy a pénzügyminiszter a törvény alapján a kormánynak valamely neki nem megfelelő pénzügyi természetű határozata elé akadályokat gördítsen, ami a takarékos gazdálkodás érdekében csak kívánatos.³ A bir. ülés költségvetésének előterjesztése és elintéztése 1920-ig nyitott kérdés volt. A kormány álláspontja az volt, hogy a bir. ülés költségvetését a többiekkel együtt neki kell előterjeszteni. Ezzel szemben a bir. ülés fenntartotta magának a jogot, hogy költségvetését maga terjessze a ház elé. A törvényjavaslat tárgyalásánál a kormánynak mégis sikerült álláspontját a bir. üléssel elfogadtatnia, de a 21. §. utolsó pontjában foglalt fentemlített rendelkezéssel kiegészítve, amely módot nyújt a bir. ülésnek arra, hogy a költségvetés tárgyalása során a saját elnöke által képviselt javaslatot mérlegelhesse.

Államháztartásunkban ezek a fontos közjogi vonatkozású kérdések semmiféle törvénnyel szabályozva nincsenek.

II. A költségvetés végrehajtása.

1. A hitelek felhasználásának irányelvei és az előzetes ellenőrzés kérdése. A költségvetési

³ L. Schulze-Wagner: Reichshaushaltsordnung. Berlin, 1926.

hiteleket *gazdaságosan és takarékosan kell felhasználni*; az egyes célkijelöléseknél csak annyiban szabad azokat igénybevenni, amennyiben azt a bir. háztartás gazdaságos és takarékos vitele szükségessé teszi. (26. §. 1. p.)

Joggal mondotta erre a §-ra a képviselőház bizottsági előadója, Schreiber képviselő, hogy a 26 § megérdemelné, hogy minden hivatali helyiségben aranybetűkkel legyen kifüggesztve. Annak utólagos ellenőrzése, hogy a kormány a birodalmi háztartás vitele körül a 26. § elvei szerint járt-e el, a bir. számvevőszék legfőbb feladatai közé tartozik, amire a törvény 96. §-a kötelezi is! A jelzett rendelkezés különös jelentősége abban van, hogy az nem csupán közigazgatási intézkedés jellegű, hanem törvényes rendelkezés, amelynek figyelmen kívül hagyása, mint törvénybe ütköző cselekedet üldözendő.

A mi számviteli törvényünk és gyakorlatunk sajnos ezt az elvet nem ismeri és a legfőbb állami számvevőszékiünknek nincs olyan hatásköre, amelynél fogva az államháztartás gazdaságos és takarékos vitelét ellenőrizhetné.

A fentjelzett rendelkezés egyébként a német birodalom háztartásában nem egészen újkeletű, mert az már az 1920. évi bir. háztartási törvényben is kifejezésre jutott s azóta a gyakorlatban számos üdvös, az előzetes ellenőrzést is biztosító intézkedéssel igyekeztek azt alátámasztani és a gazdaságosság és takarékoság elvét a közigazgatásban az egész vonalon megvalósítani. Ide tartozik első sorban az, hogy az egyes miniszterek kötelesek minden új, pénzügyi természetű rendelkezést előzetesen a birodalmi pénzügyminiszterrel megtárgyalni. Ilyenek különösen a törvényjavaslatok szerkesztése, új szervezetek vagy a meglevő közigazgatási szervezet fejlesztése. Továbbá a bir. pénzügyminiszternek messzemenő beavatkozási joga a bir. közigazgatás szervezetébe, amelynél fogva egyes hivatali szervek működését megszüntetheti vagy korlátozhatja, ha ez felfogása szerint a birodalom pénzügyi egyensúlyának a fenntartása érdekében szükséges. Ezt a célt szolgálja az is, hogy jogában áll időnként az egyes minisztériumokba megbízottakat küldeni, akiknek kívánságára a minisztériumok költségvetési előadói minden szükséges felvilágosítást megadni kötelesek. A bir. pénzügyminiszter kívánhatja, hogy olyan intézkedések, amelyeknek pénzügyi hatásuk van, csak kikiöltöttjének előzetes hozzájárulása után legyenek megtehetők. Végül követelheti, hogy a minisztériumok egyes tisztviselői köteleztessenek, hogy neki az illető minisztérium pénzügyi természetű intézkedéseiről jelentéseket tegyenek és hogy a bevételek és kiadások kezelése tekintetében az ő utasításait kérjék ki, azonban az illetékes miniszter szabad elhatározási jogának fenntartása mellett.

A takarékos gazdálkodást van még hivatva biztosítani a magasabb hatóságoknál *háztartási előadók* (Haushaltsreferen-

ten) és az alárendelt hatóságoknál *háztartási ügyekben döntő tisztviselők* (Haushaltsdezernenten) kirendelése, akiknek feladata az egyes tárcák különleges kívánságaival szemben a bir. pénzügyi szempontokat érvényesíteni és különösen arra vigyázni, hogy a hitelek túl ne lépjék és hogy az előbb említett rendelkezések megtartassanak. Ebből a célból jogukban van az utalványozásokat ellenőrizni és azok ellen óvást emelni, amellyel szemben a döntés joga az illetékes minisztert illeti.

Hasonló célt szolgál a bir. pénzügyminiszternek a költségvetési törvényekben biztosított az a hatásköre, hogy a legfőbb bir. hatóságoknak a kiadásaira szükséges *eszközöket ő bocsátja rendelkezésükre* és azok közelebbi felhasználása tekintetében is joga van korlátokat szabni. Nálunk az 1920:XXVIII. t. c. 6. §-a tartalmaz hasonló rendelkezéseket.

Végül mint a gazdaságos és takarékos közigazgatást biztosító intézkedést meg kell említeni, 1923 óta egy *takarékossági biztos* kirendelését, akinek feladata a bir. pénzügyminiszterrel egyetértőleg az összes bir. hatóságokat az egyszerűsítés és takarékoság szempontjából megvizsgálni és a személyzet csökkentése és a nélkülözhető hivatalok megszüntetése iránt javaslatokat tenni. Ezenkívül a közigazgatás leépítésének hatályos keresztülvitele céljából egy *közigazgatásleépítő bizottságot* létesítettek, amelyek feladata a leépítés tekintetében az összes birodalmi hatóságokra kötelező határozatokat hozni.⁴

Mindezek az adatok eléggé igazolják, hogy a bir. gyűlés és a kormány mingyárt a háborút követő években milyen komoly erőfeszítéseket tett a takarékoság és a birodalom pénzügyi egyensúlyának biztosítása érdekében.

Hasonló intézkedéseket léptettek életbe a német birodalmi háztartás mintájára a takarékoság érdekében 1925 végétől Ausztriában is.

A fentemlített intézkedések közül az *utalványozások előzetes ellenőrzésének kérdése* érdemel különös figyelmet.

A német államok és Ausztria az előzetes ellenőrzésnek azt a rendszerét, amely az utalványozásoknak előzetes ellenjegyzésében nyilvánul, a világháborút megelőző években nem ismerték. Ezt a rendszert a legtökéletesebben, t. i. a legfőbb áll. számvevőszék előzetes ellenjegyzésének rendszeresítésével Olaszország és Belgium valósította meg. A nálunk az 1883. évi országos határozatokkal és később az 1897:XX. t. c.-kel megvalósított hasonló rendszer, amely az utalványrendeletek előzetes ellenőrzését és ellenjegyzését az illető utalványozó hatóságok számvevőségeire bízta, az olasz-belga rendszernek csak tökéletlen utánzata volt, amely sohasem felelhetett meg céljának, mert az előzetes ellenőrzést olyan szervre ruházta, amely szervezetileg a minisztériumoknak és az utalványozó hatósá-

⁴ L. Schulze-Wagner: Reichshaushaltsordnung. Berlin, 1926.

goknak része, tehát tőlük nem független, bármennyire igyekezett is a törvény a számvevőségek függetlenségét az ellenőrzés tekintetében biztosítani. Mert nem lehet független egy szerv a miniszterekkel és az utalványozó hatóságok vezetőivel szemben az előzetes ellenőrzés gyakorlásában, ha tisztviselőinek előléptetése, kinevezése, jutalmazása, segélyezése, szabadságolása és bármiféle kedvezményben való részesítése az illető hatóságok vezetőinek és intéző szerveinek a jóindulatától függ. Ezért a mi államháztartásunk előzetes ellenőrzési rendszere — bármennyire is igyekeztek számvevőségeink ennek a nehéz és hálátlan feladatuknak megfelelni — sohasem volt kielégítő és sohasem felelhetett meg rendeltetésének.

Leginkább kitűnik ez államháztartásunk mai nehéz helyzetében, amelynek előidézésében kétségkívül nagy szerepe van a költségvetési felhatalmazás nélküli gazdálkodásnak, a túlzásba vitt hitelátruházásoknak és a hitelek rendeltetésüktől eltérő felhasználásának és kitűnik azokból a visszaélésekből is, amelyek elég gyakran a bíróságokat is foglalkoztatják s amelyeket egy jól kiépített és független ellenőrzési rendszerrel, mint amilyen az olasz számvevőszéké is, a legtöbb esetben meg lehetett volna akadályozni.

Kétségtelen tehát, hogy a mi előzetes ellenőrzési rendszerünket, amelyhez hasonló sehol sem létezik, államháztartásunk tekintélyének, azzal szemben a külföld bizalmának veszélyeztetése nélkül, általában államháztartásunk igen fontos érdekeinek sérelme nélkül tovább fenntartani nem lehet.

Az előzetes ellenőrzés feladatainak megoldását tehát más uton kell keresnünk, de valamely elfogadható formában feltétlenül meg kell valósítanunk, mert nélkül a takarékosági szellemet egész közigazgatásunkba bevinni és abba beoltani nem lehet. A mi közületi gazdálkodásunk minden része annyira hijjával van ennek a szellemnek, hogy azt intézményesen rá kell kényszeríteni. Erre pedig csak egy, a belga-olasz szellemben keresztülvitt független előzetes ellenőrzés alkalmas, amely nem az utalványrendeletek előzetes ellenőrzésében merül ki, hanem az utalványozó hatóságoknak összes fontosabb gazdálkodási ténykedését figyelemmel kíséri s azokat még véghezvitelük előtt elbírálja. Ott, ahol szabálytalanságot, a költségvetésbe ütköző eltérést, vagy célszerűtlen, a takarékosággal ellenkező eljárást tapasztal, arra az intézkedő hatóságokat előre figyelmezteti. Az intézkedés végrehajtását természetesen nem állhat hatalmában megakadályozni, mert ezzel megakasztaná a közigazgatást, de mégis szavának nagy erkölcsi súlya és hatása van, mert ha a hatóság az ellenőrző hatóság figyelmeztetése dacára is megteszi a kifogásolt intézkedést, felelőssége sokkal súlyosabb és intézkedése sokkal szigorubb elbírálást kíván.

Hogy az ilyen ellenőrzési rendszer a hatóságoknak milyen tényekre irányulhat, ennek jellemzésére legyen szabad az

olasz 1862. évi számvevőszéki törvénynek ma is érvényben levő következő rendelkezéseire utalnom.

„A számvevőszék ellenjegyzése alá kell bocsátani és be kell iktatni nála mindazokat a rendelkezéseket, amelyekkel a szerződésekhez vagy kiadásokhoz a hozzájárulás megadatik bármily alakban és bármily módon jöjjenek is azok létre. Továbbá minden kinevezési, előléptetési és áthelyezési rendelvényt és azokat, amelyekkel az államkincstár terhére illetmények, nyugellátások vagy másféle járandóságok engedélyeztetnek.

Ha a számvevőszék azt tapasztalja, hogy valamely eléje terjesztett rendelkezés a törvénnyel vagy rendeletekkel ellentézik, indokolt határozattal megtagadja annak láttamozását. Közli ezt az illetékes miniszterrel és ha ez az intézkedést fenntartja, a minisztertanács köteles azt megvizsgálni. Ha a minisztertanács a miniszter álláspontját magáévá teszi, a számvevőszék pedig a magáét továbbra is fenntartja, a számvevőszék az ilyen rendeleteket fenntartással iktatja be és jegyzi ellen.”

Az előzetes ellenőrzés rendszerének megvalósításában tehát a fentjelzett két módszer szembetűnően eltér egymástól. A belga-olasz rendszer, vagyis az előzetes ellenőrzésnek a független számvevőszékre való ruházása kétségkívül nagyobb biztosítékot rejt magában, mint a világháború után keletkezett német-osztrák rendszer, vagyis a pénzügyminiszter legmesszebbmenő ellenőrzési jogának biztosítása minisztertársaival szemben, amelynélfogva jogában áll gazdálkodásuk minden részébe betekinteni, intézkedéseiket megakasztani és őket megfélelítő utasításokkal ellátni.

Ez az utóbbi megoldás azonban a mi viszonyainknak egyáltalában nem felelne meg. Mert a miniszterek gyakori érintkezése egymással a minisztertanácsban és az ennek folytán kifejlődő baráti szellem a magyar ember lelki alkatát tekintve egyáltalában nem nyújt biztosítékot arra, hogy ilymódon egy szigorú, tárgyilagos és elfogulatlan ellenőrzési rendszer alakulhasson ki. Ezenkívül ez a megoldás azért sem lehet kielégítő, mert emellett nyitott kérdés marad a pénzügyminisztérium gazdálkodásának, tehát az államháztartás legfontosabb területének ellenőrzése, hacsak ebben a tekintetben a legfőbb áll. számvevőszéknek messzemenő hatáskör nem biztosittatik.

Mint harmadik megoldás kínálkoznék még a számvevőségeknek közvetlenül a legfőbb állami számvevőszék alá helyezése, amiről mostanában a napi sajtóban is sokszor esik szó. Ez a megoldás azonban megbénítaná a minisztériumok és a többi utalványozó hatóságok működését, ezért a miniszteri felelősség elvével nehezen volna összeegyeztethető. Nehéz elgondolni, hogy a miniszterek és a többi utalványozó hatóságok egyik nélkülözhetetlen segédszervök, a számvevőségek felett

semmi tekintetben se rendelkezhessenek. A számvevőségeknek pedig ebből a szempontból kettéválasztása jelenlegi egységes vezetésük megbontása nem volna célszerű megoldás. De mindezekre nincs is szükség, mert a számvevőségek működési körének aránylag csekély része, csak a költségvetés végrehajtásának, vagyis az utalványozó hatóságok gazdálkodó működésének az előzetes ellenőrzése az, amely a számvevőségeknek a legfőbb áll. számvevőszék alá helyezését kívánatosná tenné és indokolhatná. Ezt a célt pedig sokkal egyszerűbben és a fennálló közigazgatási szervezet nagyobb megrázkódtatásának elkerülésével is meg lehetne valósítani, ha a minisztériumokban és a vármegyék székhelyein a legfőbb áll. számvevőszéknek állandóan kirendelt szakegyénei bizatnának meg az ott székelő utalványozó hatóságok egyes intézkedéseinek előzetes ellenőrzésével.

Természetesen ez az ellenőrzési rendszer költségesebb volna, mint az eddigi; de azért ez nem ok arra, hogy meg ne valósíttassék, mert megvalósítása a már megindított takarékosági irányzatnak a szoros folyománya és továbbfejlesztése volna. Ellentétét, kézzelfogható előnyeit az államháztartás mérlegében kimutatni nem lehet, amint semmiféle ellenőrzését sem lehet. Azonban feltétlenül jelentkeznék ez a költségvetési hitelek takarékosabb, célszerűbb és gazdaságosabb felhasználásában és később a gazdálkodás szellemének teljes átalakításában. Feltéve, hogy ez a rendszer kiméletlenül és gyökeresen valósíttatik meg.

2. H i t e l á t r u h á z á s o k. E tekintetben a törvény a következő rendelkezéseket tartalmazza:

Ha a költségvetési előirányzatban egyes kiadási hitelek, mint kölcsönösen fedezhetők (gegenseitig deckungsfähig) vannak megjelölve, az egyik hitelnél megtakarított összeg, ameddig az rendelkezésre áll, egy másik hitelnél felmerülő többszükséglet fedezésére használható fel. A következő évre átvihető hitelek és más hitelek között a hitelátruházás tilos; különös esetekben a költségvetési törvény kivételeket tehet. (31. §.)

A magyar számviteli törvény 15. §-a a hitelátruházások tekintetében a fentieknél még szigorubb rendelkezést tartalmaz, amennyiben a hitelátruházási jog gyakorlását a költségvetési törvényben kifejezett engedélytől teszi függővé. Ennek a folyománya volt, hogy 1921-ig a költségvetési törvény mindig felsorolta azokat az eseteket, amelyekben a törvényhozás a hitelátruházást megengedte. Az 1924/25. költségvetési évtől kezdve azonban a törvényhozás a költségvetési törvényekben valósággal lemondott ennek a fontos jognak a gyakorlásáról a kormány javára, mert a költségvetési törvény évről-évre azt a rendelkezést tartalmazza, hogy a hitelátruházási tilalom alól „kivételnek csak azokban az esetekben van helye, amelyekben a minisztertanács a pénzügyminiszter előzetes hozzájárulásá-

val megállapítja, hogy a költségvetés kereteinek betartása érdekében a hitelátruházás elkerülhetetlenül szükséges“.

Hogy a kormány milyen bőségesen élt ezzel a felhatalmazással, a zárszámadások adatai igazolják. Kétségtelen, hogy ez a rendszer az elmúlt évek gazdálkodására nem volt előnyös, mert egymással semmiféle vonatkozásban nem álló hiteleket kapcsoltak össze és mert bizonyos, hogy a kormány kénytelen lett volna egyes hitelek felhasználásánál nagyobb takarékos-sággal és körültekintéssel eljárni, ha nem számíthatott volna arra, hogy a keletkező hiteltúllépéseket a költségvetés valamelyik hitelénél elérhető megtakarítással amugy is fedezni fogja.

3. Hiteltúllépések és előíránytátnélküli kiadások tekintetében a törvény rendelkezései a következők:

Hiteltúllépésekhez és előíránytátnélküli kiadásokhoz, ideértve az áthozott hiteleknél jelentkező túlkiadásokat, valamint azokat az intézkedéseket is, amelyekből folyólag a birodalomra nézve fedezetlen kötelezettségek származhatnak, a pénzügyminiszter előzetes hozzájárulása szükséges. A hozzájárulás csak *kivételesen és parancsoló szükség esetében* adható meg. Amennyiben ennek folytán 10.000 RM-t meghaladó hiteltúllépések vagy előíránytátnélküli kiadások teljesítették, azokat negyedévenként a bir. ülésnek be kell jelenteni.

Valamely hatóságnak a felhasználási cél közelebbi megjelölése nélkül rendelkezésére bocsátott hiteleket (ide különösen a rendelkezési alapok tartoznak), továbbá a rendkívüli kártalanításokra és segélyezésekre, valamint a rendkívüli kiadásokra előírányzott hiteleket *nem szabad túllépni.* (33. §. 1. és 2. p.)

Az idézett rendelkezések látszólag enyhébbek, a mi számveteli törvényünknek hasonló esetekre vonatkozó rendelkezéseinél. Nálunk a jelentkező rendkívüli szükségletek esetén mindenekelőtt a törvényhozástól pót- vagy rendkívüli hitelek kieszközlését kívánja a törvény; ha azonban a kiadás elodáztatlan vagy az országgyűlés nem ülésezik, a jelentkező fedezetlen kiadást a pénzügyminiszter előzetes hozzájárulásának kieszközlése után a minisztertanács engedélyezi. A helyzet azonban az, hogy pót- vagy rendkívüli hitelt csak a legkivételesebb esetekben eszközöl ki nálunk a kormány a törvényhozástól, ezért rendszerint a minisztertanács hozzájárulását kell kieszközölnie, amelynek engedélyezésénél a döntő szó ismét csak a pénzügyminisztert illeti meg. A nálunk követett eljárás azonban alkalmas arra, hogy csökkentse a pénzügyminiszter felelősségét, amely sokkal jobban kidomborodik akkor, ha az említett fedezetlen kiadások engedélyezését egyedül az ő hozzájárulásához köti a törvény s ennél fogva azokért elsősorban ő felelős.

A német bir. háztartási törvény rendelkezése tehát logikusabb s egyszersmind szigorubb is, mert kimondja: *a)* hogy a pénzügyminiszter hozzájárulását csakis *kivételesen és parancsoló szükség esetében* adhatja meg, *b)* mert a pénzügyminisz-

ter hozzájárulását már az olyan intézkedések megtételéhez is megkívánja, amelyek fedezetlen kiadásokat vonhatnak maguk után és c) mert a hozzájárulást egyes esetekben egyenesen kizárja. Egyébként a német bir. háztartási törvény sem zárja ki azt, hogy a kormány indokolt esetekben, pl. nagyobb, külön fedezetet kívánó túlkiadások és rendkívüli kiadások megelőzése céljából pótköltségvetést ne terjesszen elő.

4. Az alkalmazottak felelőssége a fedezetlen kiadásokért. E tekintetben a törvény a következőképp rendelkezik:

A költségvetésben rendelkezésre bocsátott hiteleket úgy kell kezelni, hogy azok a kiadások fedezésére elegendők legyenek. Ha egy tisztviselő vagy alkalmazott e szabály ellenére olyan fizetést rendel el, vagy *olyan intézkedést tesz, amelynek következtében fedezetlen fizetés válik szükségessé*, épügy felelős az általa okozott kiadásért, mintha az egyenesen hiteltüллés volna. Kivétel, ha a kiadás vagy az intézkedés a körülmények szerint feltétlenül szükséges volt. (32. §.)

Azok a tisztviselők és alkalmazottak, akik a 33. §-nak fentidézett 1. és 2. pontjában foglalt rendelkezések ellenére olyan intézkedéseket rendelnek el, vagy olyan kiadásokat utalványoznak, amelyekre a birodalom jogilag kötelezve nincsen, a bir. pénztárral szemben kártérítéssel tartoznak. A kártérítési kötelezettség nem áll fenn, ha a tisztviselőnek vagy alkalmazottnak valamely a birodalmat fenyegető sürgős és előre nem látható veszély elhárítása végett azonnal cselekednie kellett és ennél a szükséghelyzet parancsolta határt nem lépte túl. Elesik ez továbbá akkor is, ha a bir. pénzügyminiszter az intézkedésről vagy utalványozásról azonnal értesített és az a költségvetési eltéréshez hozzájárult. (33. §. 3. p.)

Habár a tisztviselők minden olyan eljárásért vagy intézkedésért felelősségre vonhatók, amelyek a fennálló törvények és utasítások rendelkezéseivel ellenkeznek, mégis az anyagi felelősség kimondása egyes esetekben nagyobb súlyt ad az illető jogszabálynak és azt határozott szankcióval ruházza fel. A költségvetési hitelkereteket meghaladó kiadások teljesítése olyan súlyos és kihatásában az államkincstárra káros intézkedést jelenthet, hogy egyrészt feltétlenül szükséges az ilyen kiadások teljesítését bizonyos előfeltételektől tenni függővé (pl. a pénzügyminiszter vagy még a minisztertanács hozzájárulása is), másrészt indokolt ezeknek a rendelkezéseknek nagyobb súlyt kölcsönözni azzal, hogy a törvény az előirt törvényes kélekek nélkül teljesítet túlkiadásokért és hitelátruházásokért az eljáró tisztviselőket anyagilag is felelőssé teszi.

A mi törvényeinknek a gyakorlatban is érezhető hiánya a német bir. háztartási törvény rendelkezéseivel szemben, hogy a fentemlitett, az államháztartásra káros és hátrányos intézkedésekkel szemben hasonló szigorú rendelkezéseket nem tartalmaz (l. az 1897:XX. t. c. 16. és az 1920:XXVIII. t. c. 6. és 7. §-át) és hogy a pénzügyminiszter és a minisztertanács előzetes hozzájárulása nélkül keletkezett túlkiadásokért és előirányzatnélküli kiadásokért csak az ellenjegyzés körül mulasz-

tást elkövető számvevőségi tisztviselőket teszi felelőssé, holott elsősorban az intézkedő és utalványozó tisztviselők felelősségét kellene hangsúlyoznia.

5. A birodalom részvétele vállalatok alakításában és szövetkezetekben. Olyan külön jogi személyiségű vállalatok alakításában, amelyeknek hivatása valamely jelentékenyebb ipari vagy egyéb gazdasági üzem létesítése, a birodalom csak abban az esetben vehet részt, ha a vállalat neme részvénytársaság, részvényeken alapuló betéti társaság, vagy korlátolt felelősségű társaság, amelynél alapszabályszerűen felügyelőbizottság működik. A részvételhez a pénzügyminiszter hozzájárulása szükséges. A részvételről a birodalmi tanácsot és a birodalmi ülést kimutatás útján tájékoztatni kell.

Az alapításnál a birodalomnak megfelelő megállapodásokkal kell a szükséges befolyást biztosítani. Amennyiben azt a birodalom által kitűzött cél megkívánja, a birodalomnak a vállalatban való részesedését különösen attól kell függővé tenni, hogy 1. a birodalomnak egy vagy több felügyelőbizottsági tag kiküldésére vonatkozó joga biztosítottassék, 2. hogy a vállalatnak a felügyelőbizottság által javasolt és az illetékes miniszternek megfelelő bizalmi társaság által való megvizsgálása a bir. háztartási törvényben megállapított irányelvek szerint fogantatottassék, 3. az illetékes miniszter vagy az általa meghatalmazott szerv az alapszabályok szerint jogosítva legyen a bizalmi társaságnak még akkor is közvetlen megbízást adni, ha a vállalat ennek a kívánságnak eleget tenni a megfelelő megbízások közlése után sem hajlandó.

Ipari és gazdasági szövetkezetekben a birodalom mint tag csak akkor részesedhetik, ha a tag felelőssége a szövetkezet kötelezettségeivel szemben alapszabály szerint előre megállapított összegre van korlátozva. A részesedéshez a bir. pénzügyminiszter hozzájárulása szükséges. (48. §.)

Már az 1920. évi bir. háztartási törvény is a fentemlítettekhez hasonló rendelkezéseket tartalmazott. Folyománya volt ez annak, hogy a sajtóban és a bir. üléseken alapos kifogások merültek fel a birodalomnak az említett társaságokban való korlátlan részesedése ellen.

A legújabb háztartási törvény már igen részletesen és pontosan körvonalozza azokat a feltételeket, amelyek mellett a birodalomnak a részvénytársaságokban, betéti társaságokban és szövetkezetekben való részvétele lehetséges. Sajnos, nálunk etekintetben sem a számviteli törvény, sem pedig a kereskedelmi társaságok jogviszonyait szabályozó törvények nem tartalmaznak rendelkezéseket. Ezeknek a folyamánai azok a veszteségek, amelyek az államkincstárt a különböző társaságok és szövetkezetek alakításában való részvétel folytán érték.

A jövő jogalkotás szempontjából, különösen a részvényt-jognak most szőnyegen levő reformjával kapcsolatban különösen megszívlelendők volnának a német bir. háztartási törvénynek a fentebb ismertetett rendelkezései. Ki kellett emelniünk azt, hogy a bir. háztartási törvény a birodalom pénzügyi érdekeinek megvédése céljából kiküldött tisztviselőknek az illető *intézet igazgatóságában való alkalmazásáról nem tesz említést.*

A fentemlitett rendelkezésekkel kapcsolatban a bir. háztartási törvény 110—117. §-a szabályozza azt a kérdést is, hogy az említett vállalatokkal szemben mennyiben lehet helye a birodalom szervei részéről a vállalatok ügyvitelére kiterjedő ellenőrzésnek és vizsgálatnak. Külön törvényes rendelkezés hiányában ugyanis a birodalom szervei csak akkor lennének jogosítva a részvényt vagy a társtulajdonost a kereskedelmi törvények értelmében megillető jogokon túlmenő ellenőrzés gyakorlására, ha ez a joga a birodalomnak a társasággal kötött szerződésben vagy a társaság alapszabályaiban kifejezetten biztosítva van. Ezt a célt szolgálják a 48. § rendelkezései, amelyek a külön jogi személyiségű vállalatok alakításában való részvétel feltételeit szabják meg.

A szóbanforgó esetekben azonban nemcsak az érdekelt vállalatok ellenőrzése a fontos, hanem a vállalatok felügyeletével megbízott állami szervek működését is ellenőrizni kell abból a szempontból, hogy a vállalat igazgatóságába vagy felügyelőbizottságába kiküldött tisztviselők nincsenek-e a vállalatnál anyagilag oly módon érdekelve, hogy ez az érdekelttség a vállalat ügyvitelének a kormány szempontjából való elfogulatlan ellenőrzését veszélyeztetné és hogy a kincstár érdekeinek képviselőit hivatott kormánysszervek és kiküldöttek általában éltek-e azokkal az eszközökkel és jogokkal, amelyek a társaság ügyvitelének ellenőrzése körül rendelkezésükre állanak. Kétségtelen, hogy ezt az ellenőrzést csak a kormánytól teljesen független legfőbb ellenőrző hatóság, a számvevőszék végezheti, amelynek feladata a kormánynak a vállalatok ellenőrzése körül kifejtett működését felülvizsgálni és vizsgálatának eredményéről szükség esetén a törvényhozásnak is beszámolni.

A bir. háztartási törvény is ebből az elgondolásból indult ki, amidőn a vállalatok ellenőrzését a törvényben biztosított keretek között elsősorban az illetékes bir. miniszter s azután a bir. számvevőszék feladatává tette.

Az ellenőrzés menete röviden a következő: Az illetékes bir. miniszter a vállalat működését a neki részvényesi vagy üzlettársi minőségben rendelkezésre álló adatok alapján ellenőrzi. Ezeket az adatokat a felügyelőbizottságba kiküldött kormányképviselő terjeszti elő a bizalmi társaság esetleges jelentésével együtt. Az illetékes miniszter köteles a felmerült észre-

vételek megszüntetése iránt — a társasággal szemben őt megillető jogokat tartva szem előtt — mielőbb intézkedni. Azután az egész vizsgálati anyagot a számvevőszéknek küldik át. Ez a rendelkezésre álló adatok alapján elsősorban a kormánynak a társasággal szemben és a társaságon belül való működését veszi vizsgálat alá. Közvetlen vizsgálatot csak kivételesen, csak akkor teljesíthet, ha ez a jog részére a társaság alapszabályai szerint kifejezetten biztosítva van. Egyébként ezt a teendőt egy magántársaság az u. n. bizalmi társaság látja el, amelynek kiküldéséhez azonban a számvevőszék hozzájárulása szükséges. A vizsgálat irányelveit a számvevőszék az illetékes miniszterrel egyetértőleg állapítja meg.

Teghze-Gerber Ferenc.

Keynes konjunkturaelmélete.

(Folytatása a Közgazdasági Szemle f. é. 10—11. számában közölt tanulmánynak.)

Miután *Keynes* az egyensúlyt megbontó okok között általánosságban letárgyalta a konjunktura okait, még egyszer beható boncolásnak veti alá a konjunktura genézisét és egyben részletesen elemzi annak lefolyását.⁴⁵

Ha a konjunkturaelmélet a tiszta gazdasági elmélettel, a statikával nem akarja megszakítani a kapcsolatot, akkor a tökéletes egyensúlyi helyzetből kell kiindulnia (Löwe). De miként a konjunkturateoretikusok legnagyobb része, akként *Keynes* sem tud teljes mértékben eleget tenni ennek a követelménynek. Az általa kiválasztott három hitelciklus-típus közül csak az elsőben indul ki teljes egyensúlyi helyzetből, a másik kettőben ellenben már feltételezi, hogy a termelési tényezők egy része nincsen foglalkoztatva. Mivel pedig a parlagon heverő termelési tényezők, amelyek a fellendülést előmozdíthatják, az előző pangás maradványai, *Keynes* már ezzel is kiteszi magát a körbenfutó okoskodás kifogásának. De ezt a veszélyt csak akkor idézi fel igazán, amidőn kifejezetten elismeri, hogy elvileg a konjunktura egyaránt kezdődhetik akár a pangással, akár a fellendüléssel. „Talán a leggyakoribb eset,” mondja *Keynes*, „hogy a fellendülés az előző pangás, a pangás pedig az előző fellendülés visszahatásaképpen keletkezik, úgy hogy a rossz konjunkturára jó, a jóra pedig rossz következik; ámbár a reakció pontos időpontját rendszerint valamely a környezetben végbemenő független, nem monetáris októl eredő változás szabja meg”.⁴⁶ Ime a német irodalomban meghonosodott független változó! *Keynes* azonban nem meri ezt a független változót kifejezetten az egyensúlyt megbontó eredeti oknak minősíteni. Az az óvatos szövegezés, amellyel annak szerepét körülírja, talán azzal a nézetével is összefüggésben áll, amely szerint a hitelciklusnak oly sok változata van, hogy mindegyiket leírni nem is volna lehetséges. Igaz ugyan, hogy K. ezt a végtelen variabilitást⁴⁷ közvetlenül a hitelciklus lefolyására (paths) vonatkoztatja, viszont jól ismeretes, hogy az elsődleges okokat megtestesítő u. n. investíciós zavarai is milyen sokfélék. *Keynes* tehát a három tipikus esetet, amelyeket vizsgál-

⁴⁵ I. 279. köv.

⁴⁶ I. 287.

⁴⁷ I. 282., és I. 302.

dás tárgyává tesz, tulajdonképpen csak sémáknak tekinti, amelyek segítségével a történelmileg adott ciklusok bonyolult változatain eligazodhatunk. Ezen sémákból azután még leszűri azon hitelciklus fő sajátosságait, amelyet „talán szokásosnak, vagy normálisnak“ lehetne nevezni.

A konjunktura két fő fázisa a pangás és a fellendülés. *Keynes* számára az egyik abban áll, hogy a megtakarítások túlnőnek a befektetéseken, a másik pedig abban, hogy a befektetések meghaladják a megtakarításokat. Vázolt felfogása szerint a ciklus bármelyik fázissal kezdődhetik ugyan, de mind a három sémájánál azt az esetet boncolja, amidőn a körforgást a fellendülés nyitja meg. A fellendülést pedig előbbi meghatározása alapján elvileg egyaránt kiválthatná a beruházások emelkedése, avagy a megtakarítások csökkentése. *Keynes* azonban rámutat arra a fontos körülményre, hogy a takarékoság lényegében egy stabil folyamat. Ennélfogva a megtakarítások szerepe rendszerint passzív. Az aktív tényező a tőkebefektetés, amely többnyire ugrásszerűen megy végbe.⁴⁸ Tehát újból a beruházási zavarok elsődleges okozatiságát hangoztatja. Ezen zavarok közelebbi okaira részben már utaltunk. *Keynes* két helyen is részletezi őket. A fellendülést megindíthatja bármely körülmény, amely a vállalkozók számára a befektetések kilátásait kecsegtetőbbé teszi. Az egyik helyen⁴⁹ ilyen okok gyanánt felsorolja a népesség növekedése következtében beálló lakásinséget, valamely állam viszonyainak konszolidálódását, ami a korábbi átlagos rizikót csökkenti, pszichológiai okokban gyökerező inflációt és az olesó pénzt, amely az előző pangásból megteremti a kivezető utat. Sőt a háborus kiadásokat is legcélszerűbb az „investíciók hirtelen megnövekedésének“ tekinteni.⁵⁰

A másik helyen⁵¹ azután részben az előbbi okokat, részben azonban újakat is sorol fel és pedig valamely új állam fejlődését, az üzleti bizalom visszatérését és végül a tőzsdei hossz azon faját is, amely monetáris okok előtérbe nyomulása idején szokott fellépni és nyers anyagokban, valamint természetes erőforrásokban, tényleges monopóliumokban való spekulációval kezdődik, de esetleg kihathat az új tőkejavak áralakulására is.

Általában *Keynes* a leggyakoribb, „talán szokásosnak, vagy normálisnak“ nevezhető esetnek azt tartja, amidőn valamely nem monetáris ok vonzóbbá teszi a befektetéseket. És hozzátehetjük, hogy ezek az okok egyuttal közvetlen hitellelméleti okok gyanánt sem jöhetnek számba. *Keynes* a neo-Wicksell irány

⁴⁸ I. 280.

⁴⁹ I. 282.

⁵⁰ I. 283. 1. jegyzet.

⁵¹ I. 302.

képviselői közül leginkább Neisser felfogásával rokonszenvezik, ez a fontos tétele azonban legközelebb áll Hayek felfogásához, amely szerint az első lökésnek, amelyik a konjunktura hullámozását megindítja, kétségtelenül nem kell feltétlenül monetaris eredetűnek lennie, sőt még rendszerint sem kell annak lennie. A lényeges csak az, hogy a monetaris tényezők döntsenek a konjunkturamozgalmak terjedelme és tartalma felett.⁵² Nem csoda, hogy Hayek ezt követőleg megjegyzi, hogy az már azután természetesen közömbös, vajon a konjunkturahullámozásoknak ezt a magyarázatát monetaris elméletnek nevezzük-e, avagy nem. Hayek ezzel mindenestre feladja az elsődleges okozatiság elvét és a viszonylagos jelentőség álláspontjára helyezkedik. Alapjában véve *Keynes* is ezt teszi. Ő nevezetesen az elsődleges okozatiság elvét csak az irányvonal és a hitelciklus különválasztásánál akarja alkalmazni. Mivel azonban a beruházási tényezőktől, amelyek elsődlegességét minduntalan hangsúlyozza, nem tudta az egész vonalon elhatárolni a monetáris és ipari tényezőket, ez a kísérlet nem vezetett sikerre. A hitelciklus magyarázatánál azonban már *Keynes* is céltudatosan a *conditio sine qua non* álláspontjára helyezkedik a hitel szerepét illetően. Ezt az álláspontot a legjellegzetesebben a következőképpen fejezi ki:

„Bár nem a bankrendszer adja meg a hitelinflációnak az első lökést, az monetáris jellegét mégis megőrzi abban az értelemben, hogy csakis akkor jöhet létre, ha a pénz gépezetének kezelői megengedik, hogy ez a gépezet erre az elsődleges behatásra reagáljon.”⁵³

Hayek végső következtetésképpen azt vonja le, hogy a konjunktura döntő okát abban kell keresni, hogy a pénzmenyiség változandóságánál fogva az a kamat, amelyet a bankok követelnek, nem esik egybe az egyensúlyi kamattal⁵⁴ és *Keynes* felfogása is teljesen egybevág ezzel a *Wicksell*-féle tétellel. A nem monetáris okok *Keynes*nél is a naturálkamat eltolódásában nyilvánulnak meg. A fellendülés tehát szerinte úgy keletkezik, hogy a befektetések kilátásai kecsesgétőbbé válván, a naturálkamat emelkedik. De ez még nem elegendő a fellendítés kibontakozásához. Ennek az a további feltétele, hogy a bankok a befektetések gyarapodását ne akadályozzák meg a piaci kamat felemelésével, hanem ennél alacsonyabb kamat mellett finanszírozzák a jó konjunkturát.⁵⁵

Keynes konjunkturaelméletébe azután különböző más hagyományos konjunkturaelméleti elemek is bele vannak építve. Ez még távolról sem egyértelmű az eklekticizmussal. Hiszen ha

⁵² *Friedrich A. Hayek*, *Geldtheorie und Konjunkturtheorie*, Wien und Leipzig, 1929. 106. old.

⁵³ II. 96.

⁵⁴ *Friedrich A. Hayek*, id. munka 103. old.

⁵⁵ I. 302.

ezt annak nyilvánítanók, akkor ugyyszólván minden konjunkturaelméletet eklektikusnak kellene tekinteni. Azon funkcionális összefüggés folytán, amely a konjunktura bonyolult jelenségének alkatelemei között fennáll, legfeljebb ezen alkatelemeknek egy uralgó elemtől való függővételében lehet keresni az egységes megoldás útját és *Keynes* is így jár el. Ez esetben pedig az elmélet helyessége természetyszerűleg azon mulik, hogy a „legfontosabb ok” bizonyítása mennyiben sikerült.

Keynes jól ismert főoka mellett fenntartás nélkül elismeri *Schumpeter* zseniális vállalkozójának, mint független változónak jelentőségét. Ha amellett meggondoljuk, hogy konjunkturaelméleti vonatkozásban *Schumpeter* emelte ki először az inflációs hitel szerepét, akkor be fogjuk látni, hogy sok igazság van abban az állításban, hogy a konjunkturaelméletek között az ellentétek számos vonatkozásban csak névlegesek.

*Keynes*nél emellett megtaláljuk a tultermelési elméletek egyes elemeit is. E tant *Keynes* „az álló tőke befektetésének kilengéseire alapított elmélet”-nek nevezi.⁵⁶ Egyébként a tőkejavak tultermelési elméletének hivei közül megemlíti *Tugan-Baranowsky*-t, *Hull*-t, *Spiethoff*-ot, sőt *Schumpeter*t is, továbbá *Rorty*-t és *Johannsent* és megállapítja, hogy ezen irány és saját felfogása között sok rokonvonás van. *Keynes* ezt a rokonságot *Mitchell*-nek egy *Tugan-Baranowsky*-ra és *Spiethoff*-ra tett megállapításával kapcsolatban világítja meg. De mielőtt erre rátérnénk, még néhány megjegyzést kell tennünk a tultermelési és fogyasztáshiány-elmélet összefüggésére nézve. Közismert dolog, hogy mind a két irány szerves kapcsolatban áll valamilyen megtakarítási elmélettel és pedig a tultermelés tana rendszerint az undersaving, a fogyasztáshiány elmélete pedig az oversaving elmélettel. Érthető tehát, hogy már *Mitchell* egy olyan címszó alatt foglalta össze a tultermelési és a fogyasztáshiányelméletek egyes hiveit, (egyfelől *Tugan-Baranowsky*t és *Johannsent*, másfelől *Hobson*t), sőt a monetáris felfogás egyik hívét, *Stuckent* is, amely *Keynes* egész konjunkturaelmélete jelszavának tekinthető. Ez a címszó pedig úgy szól: „The processes of Saving and Investing”.⁵⁷

Az európai írók közül különösen a fogyasztáshiányelmélet egyik kiváló képviselője, *Lederer* foglalkozik a termelési és jövedelmi ágak aránytalanságának kapcsolatával. *Lederer* viszont joggal állapítja meg azt is, hogy ha a konjunkturamozgalmakat ép oly mértékben tekintjük jövedelmi- és árdiszparitásoknak, mint a termelés szétoztása aránytalanságának, akkor az egész folyamatot még csak a termelési és szétoztási,

⁵⁶ II. 99.

⁵⁷ *Wesley C. Mitchell*, *Business Cycles. The Problem and Its Setting*, New York, 1927. 23. old.

vagyis a szociális szempontból világítottuk meg.⁵⁸ Tehát a kapcsolat közelebbi tartalma a konjunkturaelmélet kiépítésén mulik.

Már most az undersaving és az oversaving elmélete egyetért abban, hogy a termelés lényeges kiterjesztése a megtakarítások növekedése nélkül nem mehet végbe. Enélkül a jó konjunktura nem mélyülhet ki. Félreértések elkerülése végett megjegyezni kívánjuk, hogy előbbi megállapításunk nem vonatkozik a fellendülés első kezdetleges fázisára, amelynek jelentkezését a monetáris és hitelelméleti felfogás ugyszólván kivétel nélkül más tényezőkre kénytelen visszavezetni. A megtakarításoknak az a fogalma, amelyet az említett két elmélet használ, kiterjed a nyereségnek a vállalkozók által megtakarított és befektetett részére is és abban a tekintetben is egyetértés mutatkozik, hogy a megtakarítások szaporulatának a fellendülés alatt a profit növekedése a főforrása. *Keynes*-nek az a megkülönböztetése, hogy a megtakarítások fogalmából kizárja a profitból eredő részt, abból a szempontból igen szerencsés, hogy eleve is kizárja azt a tévedést, mintha a konjunkturális fellendülés ezen szorosabb értelemben vett megtakarítások gyarapodására lenne visszavezethető. De ha az undersaving és az oversaving tana a fellendülés második felére vonatkozólag sokkal inkább megegyezik, mintsem azt első pillantásra gondolnók, viszont a konjunktura többi fázisainak magyarázata tekintetében messzemenőleg eltér egymástól. Erre nézve elegendő emlékeztetbe idézni azt, hogy a mig pl. *Cassel* nyomatékosan képviseli azt az álláspontot, hogy a fellendülés összeomlását a megtakarítások hiánya okozza, addig *Lederer* ennek okát a fogyasztási javakban beálló tultermelésben keresi. *Keynes* erre nézve *Mitchell*-nek⁵⁹ azon már jelzett megállapítása kapcsán foglal állást, amely szerint *Tugan-Baranowsky* abban látja a válságok kutforrását, hogy az emberek nem takarékoskodnak eléggé ahhoz, hogy a prosperitás óriási tőkeszükségletét fedezni tudják, *Spiethoff* pedig abban, hogy a megtakarításokból tulsokat fektetnek ipari berendezésekbe és tulkeveset fogyasztási javakba.

Közbevetőleg meg kell jegyeznünk, hogy *Mitchell* nézetünk szerint tévedésen adja *Spiethoff* szájába a fogyasztáshiány elméletének vezérelvét, annál is inkább, mert más helyen maga is a tőkejavak tultermelési elméletének (construction work) csoportjába sorolja nevezett író.⁶⁰ *Spiethoff* valóban nem a fogyasztási javak és a tőkejavak közötti viszonylatban, hanem a magasabbrendű gazdasági javak előállítására szolgáló

⁵⁸ *Emil Lederer*, Zur Morphologie der Krisen, in „Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart“, IV. Bd., Wien, 1928. 12. old.

⁵⁹ *J. M. Keynes* II. 100. és *Wesley C. Mitchell* id. munka 151.

⁶⁰ *Wesley C. Mitchell*, id. munka 26.

javak (Erzeugungskapital) közötti aránytalanságban keresi a válság fészket. Ez a termelő tőke pedig a hozadéki javak (termelési és fogyasztási telepek, gépek) és a közvetett fogyasztás csoportjára (fa, szén, cement stb.) oszlik. És Spiethoff azon a nézeten van, hogy a tultermelés a közvetett (reproduktív) fogyasztási javak hiányában, különösen szénben és megfelelő szakmunkásokban mutatkozó hiányban nyilvánul meg.⁶¹

Mitchell idézett megállapítása alapján *Keynes* azután de facto *Tugan-Baranowsky*val, mint az undersaving és *Spiethoff*val, mint az overinvestment (oversaving) elmélet képviselőjével szemben foglal állást. Ez az állásfoglalás pedig úgy szól, hogy ha *Tugan-Baranowsky* nézetét akként értelmezzük, hogy a megtakarítások a befektetések mögött visszamaradnak, *Spiethoff*ét pedig olyként, hogy a befektetések túlnőnek a megtakarításokon, akkor a két szerző felfogása lényegileg meg egyezik egymással és az ő álláspontjával is. Ez a szellemes megállapítás kihámozza ugyan azt a közös magvat, amely a tultermelés, a fogyasztáshiány és *Keynes* konjunkturaelméletében is megtalálható, de természetszerűleg nem egyenlítheti ki a közöttük sok tekintetben fennálló ellentéteket és eltéréseket.

Végeredményben a tultermelési és fogyasztáshiányelmélet abban egyezik meg, hogy a fellendülés gépezete csak akkor tud teljes gőzzel dolgozni, ha a megtakarítások, a profitot beleértve, a termelés kiterjesztését alátámasztják. Hogy azután *Keynes* a megtakarításokból a profitra eső részt kihasítja, az célszerűség kérdése. A profitnak ez az előtérbe való helyezése kapcsolatba hozza *Keynes* elméletét, nemcsak *Veblen*, *Lescure* és *Mitchell* és általában mindazok felfogásával, akik erre a tényezőre fektetik a súlyt, hanem a fogyasztáshiányelmélettel is, amely a profitnak a többi jövedelmi ággal való szembeállításában keresi a megoldást. A hitelelméleti felfogás pedig nagyon szépen megfér mindezekkel a tanokkal, hiszen a „kényszertakarékosság” elmélete nem egyéb, mint a profit emelkedésének hitelelméleti alapon való magyarázata. Gondoljunk csak *Lederer* tanára, amely a fogyasztáshiányelméletet és a hitelelméleti felfogást szervesen egybeilleszti.

Ezek a közös szálak azonban, amelyek a létező konjunkturaelméletek többségét egybefűzik, ismételten hangsúlyozzuk, csak a fellendülés második szakán húzódnak végig, de rendszerint megszakadnak, mielőtt a fellendülés összeomlására, vagy annak magyarázatára kerül sor, hogy mi teremti meg a pangásból a kivezető utat. Ez a tétel *Keynes* azon megállapítása nyomán világítható meg legjobban, amely szerint a profit inkább hatás, mintsem okozat, de ha már egyszer testet öltött, akkor a mai gazdasági rendszer mozgalmainak főru-

⁶¹ *Artur Spielhoff*, Artikel Krisen im „Handwörterbuch der Staatswissenschaften“, 4. Aufl. Bd. VI. Jena, 75. o. köv.

gójává válik.⁶² És valóban a megegyezés a szóbanforgó különböző elméletek között arra szorítkozik, hogy a profit, ha már egyszer testet öltött, „is the mainspring of change in the existing economic system“, mihelyst azonban a profit keletkezésének vagy megszűnésének okairól van szó, többnyire külön válnak ezen teorikusok utjai.

Ami már most *Keynes* és a tőkejavak tultermelési tanának hivei közötti eltéréseket illeti, *Keynes* mindenekelőtt tévesnek nyilvánítja azon *Tugan-Baranowskytől* eredő tételt, hogy a megtakarítások a pangás alatt felhalmozódnak és a fellendülés folyamán fokozatosan használódnak fel.⁶³ Igaz, hogy *Keynes* közelebbről nem indokolja ezen állásfoglalását, de ez nem is szükséges, mert *Tugan* elavult felfogását önmagában véve is megdönti egy tényező, amelynek fontosságát *Keynes* máshelyen több ízben kiemeli, nevezetesen a modern bankrendszer rugalmassága. Hiszen manapság már valóban elképzelhetetlen, hogy tekintélyes mennyiségű bankbetétek parlagon — befektetés nélkül — heverjenek és ugrásra készen várják, illetve kiváltsák a fellendülést, mihelyst kedvezőbb beruházásokra nyílik kilátás. Ha ugyanis a bankok a betéteket nem tudják megfelelően kihelyezni, akkor nyilván a jegybankkal szemben fennálló adósságaikat csökkentik. Manapság tehát a beruházások hanyatlása nem a parlagon heverő bankbetétek felhalmozódására, hanem a pénz- és hitelforgalom összezsugorodására, avagy a pénz forgási sebességének csökkenésére vezet.

Térjünk azonban vissza *Keynes* állásfoglalására. Ő *Tugan*nak nemcsak azzal a felfogásával száll szembe, hogy a megtakarítások egy része a depresszió alatt felhalmozódik és befektetésükre csak a fellendülés folyamán kerül sor, hanem elveti *Tugan* azon végső következtetését is, hogy a megtakarítások befektetése az egyenlőtlen jövedelemeloszlás miatt nem mehet egyenletesen végbe.⁶⁴ Mindezek indokolására odaállítja saját felfogását, amely szerint az investíciók kilengésének okát *Schumpeter* „új kombinációiban“ és ezzel kapcsolatban a bankrendszer azon hibájában kell keresni, hogy ez a rendszer nem reagál olymódon, hogy a kívánt stabilitást biztosítsa. De, folytatja *Keynes*, ezen írók közül, t. i. a tőkejavak tultermelésének hivei közül, egyik sem értette meg világosan a megtakarítások és befektetések közötti egyensúly megbontásának az árrendszerre gyakorolt hatását és a bankrendszer szerepét. Ebben a tekintetben *Robertsonnak* tulajdonítja az üttörő munkát.⁶⁵ Továbbá kifogásolja, hogy az említett írók

⁶² I. 140.

⁶³ II. 100.

⁶⁴ II. 101.

⁶⁵ *D. H. Robertson*, *Banking Policy and the Price Level*, 1926. London.

nem jöttek rá arra, hogy azok a ciklusok, amelyeket a working capital kibővítése hoz létre, legalábbis olyan jellegzetesek, mint azok, amelyek az állótőke szaporulatára vezethetők vissza. És pedig nézete szerint azért nem tudtak a probléma gyökeréig hatolni, mert eddigelé hiányzott a pénz mennyiségi elméletének egy olyan válfaja, amely a hitelciklus kérdésére ráillett volna.

Keynes tehát azt a felfogást vallja, hogy az állótőke befektetési rátájának ingadozása csak mint „kezdeményező ok“ bír nagyobb jelentőséggel, de a hitelciklus második időszakának legjellegzetesebb vonása a working capitalba való befektetés emelkedése.⁶⁶ *Keynes* három sémája közül, amelyekről megállapítja, hogy a valóságban rendszerint egybefolynak, kettőt ezen tételnek megfelelően állít fel. A három séma lényege a következő:

1. A tőkejavak termelése (beruházások) emelkedik a fogyasztási javak produkciójának rovására.

2. A tőkejavak termelésének kiterjesztése folytán az egész termelés növekszik.

3. A fogyasztási javak termelésének kiterjesztése folytán az egész termelés növekszik.

Az első eset gyakorlatilag a legkevésbé valószínű, hiszen ez a változás még jóformán beleszorítható a Schumpeter-féle statikai „alkalmazkodás“ körébe. *Keynes* már most kétségtelenül joggal mutat rá arra, hogy a 2. és 3. esetben a tőkejavak, illetve a fogyasztási javak termelésének fokozását meg kell előznie a working capital termelése kiterjesztésének.

Keynes azután a konjunktura folyamatát három fázisra bontja: elsődlegesre, másodlagosra és az összeomlás fázisára. A fellendülést *Keynes* szerint egyes befektetések kecsegtető kilátásai indítják meg. A két első időszak elmaradhatatlan velejárója azután az infláció. *Keynes* idevágó felfogásával már megismerkedtünk az alapvető egyenleteknél, amelyekkel kapcsolatban *Keynes* nem csak konjunkturaelméletének sémáját állítja fel, hanem teóriájának nem egy fontos vonatkozását már eleve is részletesen kidolgozza.

Tudjuk, hogy nézete szerint az áruinfláció — a likvid fogyasztási javak áremelkedése, — a fellendülés legsajátosabb inflációja és *Keynes* már a konjunktura első időszakára nézve hangsúlyozza, hogy annak minden esetben a fogyasztási árszinvonálnak a költségekhez viszonyított aránytalan emelkedésében kell végződnie.⁶⁷ Ez a tétele azonban nem áll egészen összhangban a working capitalra vonatkozó elméletével, mert igaz ugyan, hogy *Keynes* szerint a tőke termelése kiterjesztésének csak a második időszakban kell okvetlenül bekö-

⁶⁶ I. 280. köv.

⁶⁷ I. 284.

vetkeznie,⁶⁸ de megengedi, hogy olyként is alakulhat a helyzet, hogy a nagykereskedelmi árak (a working capital jelzői) már a fellendülés első fázisában gyorsabban és nagyobb mértékben emelkednek, mint a fogyasztási javak árai.⁶⁹ *Keynes* tehát elismeri, hogy a tőkeinfláció hamarabb beállhat és jobban ki-mélyülhet, mint az áruinfláció. És valóban a háboru előtti konjunkturális fellendülések tipikus tünete a tőkeinfláció volt. Olyan fellendülés, amelyet a fogyasztási javak áremelkedése jellemez, kivételesnek tekinthető és főleg a világháboru után lépett fel. Előfordult pl. Németországban, ahol a háboru alatt és után hosszú ideig ki nem elégített és felhalmozódott fogyasztási szükséglet, különösen a ruházkodás terén, a tömegek vásárlóerejének a valutaszanálás után beállott megerősödése folytán hirtelen kirobbant.

Egyébként *Keynes* becslésszerű adatai is amellet szólnak, hogy a working capital szorosabb kapcsolatban áll a konjunkturával, mint a fogyasztási javak.⁷⁰ Nevezetesen *Keynes* szerint a fogyasztás (tehát a keresettel méri a fogyasztási javak termelését) a pangás alatt a fellendüléssel szemben 10%-kal csökken átlagban, míg a working capital hasonló kilengései, Anglia és Amerika viszonyait tartva szemelött 15% körül mozognak. Minthogy pedig a working capital a nemzeti jövedelem 40—50%-ára, az évi megtakarítások pedig ennek 12—15%-ára tehetők, a working capital konjunkturális kilengései az évi megtakarítások egyharmada és fele közt váltakoznak.

Mindezek alapján érthetetlennek látszik, hogy *Keynes* miért akarja mindenáron fenntartani azt a tételét, hogy nem a tőkeinfláció, hanem az áruinfláció a fellendülés sajátos jelensége. Ennek magyarázatát *Keynes* eredeti kiindulási pontjában kell keresni. *Keynes* mennyiségi egyenletében fogyasztási indexet vett alapul azzal az indokolással, hogy az emberi erőlkifejtés és fogyasztás minden gazdasági tranzakció végső forrása. És a bankrendszer hibás magatartásán s *Schumpeter* új kombinációin kívül nincs még egy olyan elv, amely annyira rányomná bélyegét egész konjunkturaelméletére, mint ez. Ezért hangoztatja minduntalan, hogy a fogyasztási javak árai a konjunktura igazi jelzői. Ezért szögezi le már eleve három sémája felállításakor, hogy ezek közül legjellegzetesebb a harmadik, amelyik a fogyasztási javak termelésének emelkedésében csucsosodik ki, mert a valóságban rendszerint minden hitelciklus ilyen inflációval végződik.⁷¹ Ezért helyezkedik, mint látni fogjuk, arra az álláspontra, hogy a fellendülés összeomlását a fogyasztási javak tultermelésének elkerülhetetlenül ki kell váltania.

⁶⁸ II. 102.

⁶⁹ I. 286.

⁷⁰ II. 103. köv.

⁷¹ I. 282.

Nézzük azonban egyelőre, hogy *Keynes* szerint hogyan alakul a konjunktura második időszaka. Míg a fellendülés megindítását különböző nem monetáris tényezőkre, főleg az új kombinációkra vezeti vissza, addig a második időszakra nézve ⁷² azt a felfogást vallja, hogy azok a nyereségek, amelyek az első fázis alatti áremelkedésből fakadtak, további másodlagos indíték gyanánt hatnak a termelés általános kiterjesztése irányában. A fellendülés ezen szakában még nagyobb a valószínűség arra, hogy a nyereség emelkedése mellett a termelési költségek is megdrágulnak, vagyis az ár-*in*-fláció mellett fellép és azt részben ellensúlyozza a jövedelmi-infláció. A jövedelmi-infláció az ipari cirkuláció pénzszükségletét fokozza és ennek folytán csakhamar kimerülnek a fölös banktartalékok, amelyek a vállalkozókat tevékenységük kiterjesztésére ösztönözték. Végül mindaddig, amíg további áremelkedés reménye áll fenn, a likvid javak felhalmozódásával kell számolni és ez a tendencia még kiélezi a tulinvesztálás folyamatát.

Itt még foglalkoznunk kell azzal a jelentőséggel, amelyet *Keynes* a raktárkészleteknek tulajdonít. Ő a tőkét három részre osztja: álló tőkére, *working capital*-ra és likvid tőkére, aszerint, amint a tőke használatban van, a termelés folyamatában áll, vagy készletek formáját ölti. De csak a fölös készletek tartoznak a likvid tőkéhez, mert a késztermékek és nyersanyagok azon minimális készleteit, amelyek a termelés folytonosságának biztosítására szolgálnak, a *working capital*-hoz sorolja. Eszerint a likvid tőke a fölös késztermékkészletekből (*hoards*) és a fölös nyersanyag, valamint félgyártmánykészletekből (*stocks*) áll.⁷³ Ha a *working capital*-nak a pangás alatti megfogyatkozását a likvid tőke megfelelő gyarapodása ellensúlyozná, akkor a fellendülés a szükséges nyersanyagokat és félgyártmányokat ezen készletekből merithetné.⁷⁴ Tudvalevőleg ez *Hawtrey* álláspontja. Valaha *Keynes* is itt kereste a hiteciklus kulcsát, de az az anyaggyűjtés, amelyet ebben az irányban végzett,⁷⁵ arra az eredményre vezetett, hogy a likvid tőke fölös készletei tulságosan alacsonyak ahhoz, semhogy döntő befolyást gyakorolhatnának a konjunkturára.⁷⁶

Keynes tehát a parlagon heverő termelőerők alatt elsősorban a munkanélkülieket érti. *Hawtrey*-vel szemben pedig a statisztikai adatokon kívül legsúlyosabb érve az, hogy a készletek tartásának összes költségei (a minőség romlása, tárolás és biz-

⁷² I. 287. köv.

⁷³ I. 128. köv.

⁷⁴ II. 130. köv.

⁷⁵ *J. M. Keynes*, *Special Memoranda of the London and Cambridge Economic Service on Stocks of Staple Commodities*, 1923., 1927. és 1929.

⁷⁶ II. 133.

tosítási költségek, pénzérték- és kamatingadozások veszélye) oly nagyok, — átlagban évi 10% — hogy a bankráta egy-két százalékos emelése, vagy leszállítása korántsem olyan fontos tényező, hogy a fellendülésnek a készletek csökkenését, a pangásnak pedig azok növekedését kellene felidéznie. Nagyobb a jelentősége annak, hogy az áremelkedéssel, vagy áreséssel számol-e a gazdasági élet. Az ármozgalom azonban rossz utmutató, mert a készleteknek a fellendülés alatti gyűjtését és a pangás alatti megritkulását okozhatja.⁷⁷ Ezért *Keynes* azon a nézeten van, hogy a working-capital elmélete megmagyarázza azt, hogy a fellendülés csak fokozatosan bontakozik ki, de a pangás gyors ütemére és kimélyülésére csak a liquid capital elmélete nyújthat magyarázatot. Meggyőzően válaszolja azután *Keynes*, hogy a készletek tartásának magas költségei folytán ezek milyen aránytalanul súlyos nyomást gyakorolnak az árakra. Ezért bizonyos esetekben kikerülhetetlennek és menthetőnek tartja a valorizációs kísérleteket, így a világháború utáni braziliai kávévalorizációt, a maláji államok önvalorizációját, az amerikai rézvalorizációt. Tisztában van azonban azokkal a veszélyekkel is, amelyekkel ezek a kísérletek járnak. Ebben a vonatkozásban a legbeszédesebb példa, a kanadai gabonapool kísérlete még nem szerepelhet *Keynes* művében.

A készletek kérdése már átnyulik a hitelciklus harmadik időszakába, az összeomlás fázisába. Az összeomlás kezdetét illetőleg azután *Keynes* egy olyan tételt állít fel, amely őt az undersaving elmélettől eltávolítja, ellenben a fogyasztáshiány elméletéhez közel hozza. Ez a tétel úgy szól, hogy: „előbb vagy utóbb új fogyasztási javak kerülnek a piacra, amelyeket nem lehet az eddigi árakon eladni és ezzel a ciklus hanyatló szaka beáll”.⁷⁸

Keynes tehát ezen a helyen kifejezetten azt az álláspontot foglalja el, hogy a fogyasztási javakban való tultermelés indítja meg a fellendülés összeomlását. Ez az álláspont azonban nehezen egyeztethető össze általában a fogyasztási javak és a working capital termelésének a fellendülés alatti kibővítésére vonatkozó felfogásával, különösen pedig azzal a megállapításával, hogy a pangás alatt a termelés sokkalta erősebben hanyatlik, mint a fogyasztás.⁷⁹ Ellenkezik továbbá a konjunktúra-kutatás azon tapasztalatával, amelyet főleg a világháború előtti árkonjunkturák tanulmányozásából meritett, t. i. hogy a nagykereskedelmi árak nemcsak a fellendülés alatti áremelkedésben vezetnek, hanem azok süllyedése nyitja meg a pangás alatti áresés folyamatát is.

Keynes a továbbiakban azt a felfogást vallja, hogy a

⁷⁷ II. 145. köv.

⁷⁸ I. 289.

⁷⁹ II. 133.

fogyasztási tultermelés egymagában nem okozhat veszteségeket, hanem legfeljebb a nyereségeket csökkentheti, illetve szüntetheti meg. A hanyatló ármozgalom ugyanis először csak csorbitja a profitot, mert mindaddig, míg a tulzó beruházási folyamat előfeltételei részben még fennállanak, a nyereség egyrésze megmarad, az új invesztálás teljes megszűnése pedig legfeljebb a hosszúnak vethet véget. A valóságban azonban más tényezők⁸⁰ lépnek közbe, amelyek az áresést annyira kiélezik, hogy a vállalkozókat veszteségek sújtják. Ezek a tényezők részben a beruházási, részben a monetáris okokhoz tartoznak. A beruházások terén ilyen ok gyanánt jön számításba, ha pl. kidőlnek azok a vállalkozók, akik a normális költségeknél drágábban termelvén, csupán az áruinfláció folytán váltak életképesekké. Továbbá az áresés folyamata már önmagában véve is besszhangulatot válthat ki, úgy hogy a finansialis cirkuláció⁸¹ az ipartól a pénzkinálat egy részét elvonja és ezáltal a bankokat a befektetések megszorítására kényszeríti. Ezenkívül előfordulhat az is, hogy a tőkeinfláció, amely inkább a hangulattól (excess bearish factor), mint a pénz mennyiségétől függ, megszűnik és átadja helyét a tőkedeflációnak. A pénz oldaláról pedig veszteségeket okozhat pl. a pénz forgási sebességének csökkenése, az aranyimport megszűnése, sőt az is bekövetkezik, hogy a jegybank aranykészletének egy részét elveszti, ami éppenséggel erős visszahatást szülhet. Ha azonban ezen eshetőségek valamelyike bekövetkezett, az már annak a jele, hogy az expanziós lehetőségeket depressziós tényezők váltották fel. *Keynes* azonban valószínűbbnek tartja azt az esetet, hogy még ezt megelőzőleg kimerülnek a fellendülés hajtóerői, mert a fellendülés kimélyülésével fokozódó jövedelmi infláció az ipar pénzkeresletét hatalmasan megnöveli. Ennek folytán pedig a bankok kénytelenek a kamatlábat annyira emelni, hogy ez a beruházásokra riasztó hatást gyakorol.⁸² Emellett azonban *Keynes* hangsúlyozza, hogy a bankrendszer tulajdonképpen meglepően nagy jövedelmi inflációt finansírozhat anélkül, hogy fedezeti előírásait és tradícióit megszegné. A bankrendszer ezen nagyfoku rugalmassága főleg a finansialis cirkulációnak, a forgási sebességnek és (persze csak fölös tartal-

⁸⁰ I. 290. köv.

⁸¹ Finance alatt *Keynes* a tőzsdei és pénzpiaci műveleteket, a spekulációt és azt a folyamatot érti, amelyik a folyó megtakarításokat és nyereségeket a vállalkozókhoz vezeti. Industry pedig nála a termelés normális folyamatának fenntartását, hozadékának szétosztását és cseréjét, valamint a termelési tényezők jövedelmének kifizetését is felöleli. (I. 243.)

A finansialis cirkuláció pénz- és hitelszükségletének kérdését, valamint az excess bearish factor idevágó jelentőségét fényesen világítja meg az 1929 őszi összeomlott hatalmas newyorki tőzsdespekuláció példájával. ((II. 195. köv.)

⁸² I. 291.

lékok esetén) a fedezeti aránynak variabilitásán nyukszik.⁸³ *Keynes* ezért azt is lehetségesnek tartja, hogy a depressziós fordulatot nem a bankrendszer rugalmasságának kimerülése, hanem más okok idézik fel. Így finansziális besszhangulat, amely a finansziális cirkuláció pénzszükségletének emelése által a bankrendszer elaszticitását megtöri. Lehetséges továbbá az is, hogy az új investíciók kecsegtető kilátásai idővel maguktól elenyésznek, avagy a tőkejavak megnövekedett kínálata az utóbbiakra nézve fennállott kedvező várakozásoknak véget vet. Ha pedig ezen okok egyike sem váltja ki a fordulatot, akkor a végén ki fogja azt váltani a fogyasztási javak „elkerülhetetlen” áresése.

Keynes tehát végeredményben arra az álláspontra helyezkedik, hogy az összeomlást előidézhetik vagyilagosan monetáris és nem monetáris okok egyaránt, de ultima ratioképen fenn tartja a fogyasztási javak ársüllyedését, aminek egyéb okok híján szükségszerűen véget kell vetnie a fellendülésnek.

Keynes sémáiban abból indul ki, hogy a hitelciklus fellendüléssel kezdődik. Világos azonban, hogy ha nézete szerint a hitelciklust akár pangás, akár a fellendülés megnyithatja, akkor, hacsak nem akar ellentmondásba keveredni, a pangást a körforgás mindkét esetében ugyanazokra az okokra kell visszavezetnie. És valóban ott,⁸⁴ ahol a második eshetőséget futólag megemlíti, lényegében ugyanazoknak a tényezőknek tulajdonítja a körforgást megindító pangás keletkezését, mint a fellendülés összeomlását és pedig a vállalkozók bizalmának egyes termelési ágakban való megrendülésére, vagy tőkedeflációra, amely a közönség takarékosságára serkentőleg hat, ellenben a beruházások iránti hajlandóságot megbénítja. Az igaz, hogy ezen az egy helyen a bankrendszert külön nem említi. Ez azonban teljesen felesleges is, mert alapvető felfogásából önként adódik, hogy ebben az esetben is hibát követett el a bankrendszer, amidőn nem ellensúlyozta a kamatláb leszállításával a befektetések kilátásainak rosszabbodását.

A konjunktúra okainak elemzése után *Keynes* még külön is vizsgálat tárgyává teszi az áruinfláció jogosságának kérdését, amelyet a cambridgei iskola hívei közül *Robertson* már előtte éles elméjűen boncolt.⁸⁵ *Keynes* megengedi, hogy *Robertson*nak igaza lehet abban, hogy a XIX. század folyamán a világ vagyosnának hatalmas növekedése tulnyomórészt a áruinflációnak köszönhető. Nézete azonban mégis eltér a *Robertson*étól, mert ő inkább a Commodity Inflationnak, mint a trend felfelétörő ágának tulajdonítja ezt az üdvös hatást, mintsem az évszázados irányzat fölé épített hitelciklus erős kilengéseinek. Ez a kedvező trend pedig a növekvő pénzben és a termelési tényezők

⁸³ I. 303

⁸⁴ I. 287.

⁸⁵ I. 293. köv.

hatályosságának egyidejű fokozódásában állott, aminek következtében az árak tartósan egy mérsékelt magasabb szinten mozogtak, mint a termelési költségek, úgyhogy profit keletkezett és a vagyonosodás folyamata gyors ütemben haladt előre.

Keynes ezeket a kedvező hatásokat azért nem tulajdonítja a hitelciklusnak, mert a fellendülés előnyeivel szemben állanak azok az óriási veszteségek, amelyek a ciklikus pangások nyomában járnak. Kézenfekvő azonban az az ellenvetés, hogy a konjunktura hosszú hullámainak (*Keynes*nél a trendnek) felfelei törő fázisaival szemben is hanyatló korszakok állanak. *Keynes* ezeket a hosszantartó depressziókat az alkalmazott részben nagyon is figyelembe veszi. Ennélfogva tartsuk függőben állásfoglalásunkat, míg a történelmi részben *Keynes* idevágó felfogásával megismerkedünk.

Ami már most a ciklikus áruinflációt illeti, *Keynes* megengedi ugyan, hogy az különösen egy előzetes árudefláció korrektívumaként célszerűen alkalmazható, de kifogásolja, hogy az a szociális igazságosság követelményeibe ütközik. Szerinte az áruinflációkból és deflációkból végeredményben mégiscsak a vállalkozók huznak hasznot (statisztikailag ez mindenestre nehezen volna bizonyítható) és ez az erőszakos és önkényes vagyonátruházás — kényszertakarékosság⁸⁶ — önmagában véve is egy súlyos szociális bajnak tekintendő. *Robertson* érve mellett *Keynes* szerint csak az szól, hogy az individualista piaci gazdaságban, amelyben a termelés irányának megváltoztatása parancsszóval nem létesíthető, az infláció néha meggyorsíthatja az átmenetet az egyik termelési módról a másikra. Ezzel szemben a megtakarítások részbeni megsemmisülése és a termelőerők parlagon heverése a defláció alatt olyan súlyos veszteséget jelent, hogy valószínűtlennek látszik, hogy a ciklikus fellendülések és pangások mérlege általában kedvező egyenleggel záruljon.

Nézzük ezekután az alkalmazott részből azt a ragyogó ötletekben gazdag fejezetet, amelyben *Keynes* álláspontját történelmi példákkal illusztrálja.⁸⁷ Ez a fejezet az, amely a laikus előtt azt a látszatot keltheti, hogy *Keynes* a takarékoság ellensége. Ennek tulajdonítható, hogy elméletét a köztudat néha tévesen azonosítja az amerikai *Pollak* csoportnak (*Catchings*, *Foster* és *Hastings*) a fogyasztási hitel testére szabott elméletével, holott *Keynes* a fogyasztási hitel propagálásától távol áll.

⁸⁶ Ami a kényszertakarékosságot illeti, *Keynes* (I. 300.) elveti *Robertson* induced lackingjának fogalmát, amely tudvalevőleg azt jelenti, hogy a pénzérték süllyedése miatt, ennek ellensúlyozására, a pénztulajdonosok fokozottabb mértékben takarékoskodnak. E helyen csak örömmel regisztrálhatjuk, hogy *Keynes* az induced lacking bizonytalan fogalmát kikapcsolja, de e kérdés bővebb tárgyalásába nem bocsátkozhatunk.

⁸⁷ L. Chapter 30. Historical Illustrations, II. 148. köv.

Ez a fejezet voltaképpen a szekuláris kényszerszertakarékosság apoteozisa. *Keynes* felfogásában az az eredeti, hogy szerinte csak a trendnek van igazi jelentősége a gazdasági haladás és vagyonosodás szempontjából, míg a konjunkturamozgalmak elsősorban a welfare-re, a szociális jólétre gyakorolnak befolyást.⁸⁸

Keynes először is szembeszáll azzal a nézete szerint uralkodó felfogással, hogy az egyéneknek a fogyasztásról való önkéntes lemondásán alapuló takarékosság lett volna a vagyonosodás forrása, mert a „a pusztta önmegtartóztatással még nem lehet városokat építeni, vagy mocsarakat lecsapolni“. Ehhez még vállalkozó is szükséges. A takarékosság azonban nem mindig „dajkája a vállalkozásnak“, sőt „talán rendszerint nem is az“, mert a kettőt a profit kapcsolja egybe és a profit, amely a vállalkozás lendítőkereke, gyakran hiányzik. A vállalkozóknak a profitra vonatkozó várakozásai pedig részben nem monetáris tényezőktől függnék ugyan, de az a kérdés, hogy „terveiket keresztül tudják-e vinni kedvező feltételek mellett, csaknem teljesen a bank- és pénzrendszer magatartásától függ.“⁸⁹ *Keynes* további gondolatmenete azután a következő. A modern társadalom takarékossága a nemzeti jövedelem 5–15%-ára, „átlagban 10%-ára tehető. Ha tehát az áruinfláció 5%-kal csorbitja a folyó jövedelmeket, akkor a tőkevagyon folyó gyarapodása háromszorta nagyobb, minthogyha az árudefláció a jövedelmeket 5%-kal csökkenti. Végül gondoljuk meg, hogy ha a profit hatása alatt a foglalkoztatás mérve 10%-kal emelkedik, akkor a vagyonosodás szaporulata nem a fogyasztás megszorítására, hanem csakis a gazdasági tevékenység fokozódására vezethető vissza.

Ezekután *Keynes* kétségbevonja, hogy a világ hét csodáját a takarékosság vitte véghez. Az ujkor történelmének vizsgálata ugyanis azt a felfogást érlelte meg benne, hogy a hosszantartó profitinflációk korszakai a nemzeti emelkedés, e deflációk időszakai pedig a nemzeti hanyatlás korszakaival messzemenően egybeestek.⁹⁰ Még Franciaország ujjaépítésének és külföldi befektetései háboru utáni nagyszabású megnövekedésének okát sem kivételes erő kifejtésben, vagy takarékosságban, hanem abban az erős profitinflációban látja, amely csaknem egy teljes évtizedig tartott.

Azonban tekintettel arra, hogy a profitinfláció viszonylagosan alacsonyabb reálbérekkel jár, nem azt a következtetést vonja le, hogy a profitinfláció kívánatos, hanem sokkal egészségesebbnek tartja azt a következtetést, hogy a profitdefláció

⁸⁸ L. különösen I. 294. és II. 299.

⁸⁹ II. 149.

⁹⁰ II. 161. köv.

kikerülendő, mert a bérleszállítás a mai gazdasági rend mellett súlyos megrázkódtatásokkal jár.

A profitinfláció viszont a vagyonmegoszlás egyenlőtlenségét fokozza. *Keynes* ezzel a hátránnyal nemcsak a vállalkozói kedv ébrentartását és a munkanélküliség csökkenését állítja szembe, hanem főleg a tőkevagyon gyors gyarapodását és azokat az előnyöket, amelyek ebből az utána közvetlenül következő időszakokra származnak. Szerinte ugyanis mindaddig, amíg a vagyont és gyümölcseit a névleges tulajdonos nem fogyasztja el, hanem akkumulálja, az igazságtalan elosztás hátrányai nem annyira nagyok, mint amilyeneknek látszanak.⁹¹

Mindezek mérlegelése alapján *Keynes megállapítja*, hogy a profitinfláció, amely a modern világot megteremtette, hosszú időszakot tartva szemelőtt, megérte az árát. Sőt egy mérsékelt profitinflációs irányzat a haladás ütemét még ma is meggyorsítaná, egy mérsékelt profitdeflációhoz képest.

Ami a trend hanyatló időszakát (prolonged Commodity Deflation) illeti, arra a világháború előtti korszak legérdekesebb esete a múlt század 80-as és 90-es éveinek hosszantartó depressziója.⁹² Ez a példa érdekes először is azért, mert világosan mutatja, hogy *Keynes* gyakorlatilag nagyon is tisztában van a konjunktúra hosszú hullámai lemenő fázisainak káros hatásával, de érdekes másodszer azért is, mert az 1890. évi Baring válságot tartja a meddő takarékoság (abortive saving) egyik legjellegzetesebb esetének.

Az első pillantásra azt hihetnők, hogy meddő takarékoság alatt *Tugan — Baranowsky* parlagon heverő bankbetéteit érti, láttuk azonban, hogy *Keynes* az elméleti részben Tugannak ezt a felfogását visszautasítja, anélkül azonban, hogy ott közelebbi indokolással szolgálna. Ezt az indokolást, amellyel adós maradt, azután közvetve megtaláljuk a Baring válság elemzésénél, bár itt *Tugan—Baranowsky*ről nem tesz említést. Már most a kérdéses krízis idején az Angol Bank aranytartalékai megduzzadtak, úgyhogy a fedezeti arány az 1893—94-es években 70%-ot is elérte. A bank a kamatlábat messzemenően leszállította és mégis súlyos áresés nehezedett a gazdasági életre. *Keynes* a magyarázatot abban keresi, hogy Anglia befektetései ugyanakkor mind a külföldön, mind a belföldön hatalmasan megcsappantak, elleneben a megtakarítások 1891. és 1896 között évente mintegy 50 millió fonttal meghaladták a befektetések értékét. Ez lett volna tehát a meddő takarékoság! *Keynes* azonban nem a fakarékoskodókat hibáztatja. A megtakarításoknak ez az aránylagos emelkedése ugyanis az ő számára csupán egy szimptoma, jele annak, hogy a vállalkozók az új

⁹¹ II. 163.

⁹² II. 164. köv.

állótőke termelését⁹³ annyira csökkentették, hogy az nem tart lépést a folyó megtakarításokkal. A hiba azonban elsősorban a bankrendszerben van, mert az áresést csak a bankpénz sokkal nagyobb mérvű kiterjesztésével lehetett volna megakadályozni. *Keynes* azonban elimeri, hogy akkoriban még a nyílt-piaci műveletek fogalma ismeretlen volt. Sőt még azt is kétesnek tartja, hogy consolok vásárlása, minthogy ezek árfolyama már amugy is igen magasán állott, lendíthetett-e volna valamit a beruházási tevékenység pangásán. *Keynes* tehát leszögezi, hogy vannak válságok és depreessziók, amelyekből még a bankpolitika sem tudná megteremteni a kivezető utat. Ez a szemrehányás pedig a jelenlegi gazdasági rend vállalkozóira is áthárul. És *Keynes* nem is titkolja azon nézetét, hogy a múlt század kilencvenes éveinek hosszantartó depressziója alkalmából csak erélyes kormányintézkedések (köz munkák, állami exporthitelek stb.) hozhattak volna gyors segítséget. A beavatkozásnak a gondolata azonban az akkori ortodox⁹⁴ — szélsőségesen liberális — felfogással nem volt összeegyeztethető. *Keynes*, a *laissez faire* végének hirdetője, meg is csillogtatja azután a végső következtetést, amidőn a stabilizáció eshetőségeit mérlegelve, nem adja ugyan még fel a stabilizáció gondolatát, mint eszményi célt, de nyomban hozzáteszi: „Perhaps the ultimate solution lies in the rate of capital development becoming largely an affair of state, determined by collective wisdom and long views“.⁹⁵ És nem is csodálkozhatunk azon, hogy hitel-elméleti felfogása ehhez a tételhez vezet. Hiszen már a központi jegybankok felállítása is a liberálizmus egyik alapelvebe, a bankszabadságba ütközik. Nem hiába emeli ki a német irodalom egy része újabban a modern jegybankpolitika tervgazdasági (organwirtschaftlich) természetét.

Mindezek alapján tisztán látjuk, hogy *Keynes* állásfoglalása nem általában a takarékoság ellen irányul, hanem csupán azon közkeletű felfogás ellen, hogy egy magángazdasági takarékosági campagne depresszió idején megteremtheti a kivezető utat. A kistőkés persze nem fogja valami hizelgőnek találni magára nézve azt a megállapítást, hogy a gazdasági haladásnak nem az ő megtakarított fillérjei, hanem a vállalkozók profitjai a forrásai. Pedig a kistőkésnek emiatt még nem kellene szégyenkeznie, bár egyébként zokon vehetné *Keynes*-től, hogy tulságosan mostohán bánt vele, mert hozzá nem intézett egy jó szót sem. A szakavatott olvasónál ez félreértésre nem adhat okot, de a hétköznapi felfogást megtévesztheti. Pedig *Keynes* adatai alapján is rendkívül fontos szerep jut a szoros értelemben vett takarékoságnak. Hiszen Nagybritta-

⁹³ II. 169.

⁹⁴ II. 170.

⁹⁵ II. 163.

niában és Amerikában az 1925—28. évekre a nyereségből eredő vállalati megtakarítást (corporate saving, Selbstfinanzierung) az összes megtakarítások $\frac{2}{3}$ -ére becsüli,⁹⁶ pedig tekintetbe véve, hogy az Egyesült-Államokban ezen időszak alatt hatalmas fellendülés ment végbe, ez egy maximális arányt jelent. Ha figyelembe vesszük, hogy *Keynes* is nagyjában és egészében véve csatlakozik Mitchell azon álláspontjához, hogy a konjunkturamozgalmak a termelés 13—25%-os ingadozásával járnak⁹⁷, akkor világos, hogy a gazdasági haladás, még ha a leggyorsabb ütemű is, mennyiségileg sokkalta kisebb feladat a termelés adott szintjének fenntartásánál. A szorosabb értelemben vett megtakarítások hatalmasabb és állandóbb tömege tehát az a szilárd bázis, amelyen a gazdasági haladás felépülhet.

Ezekután próbáljunk választ adni arra a nyitvahagyott kérdésre, hogy mennyiben jogosult *Keynes* azon tétele, amely szerint csak a trend üdvös hatása a gazdasági haladás szempontjából. *Keynes* számos helyen beszél az irányvonal „mérésékelt” le és felmenő ágáról, úgyhogy az a benyomásunk, hogy a trend ármozgalmat mindig egy fokozatos lassu folyamatnak tartja. Pedig abból, hogy az irányvonal egy szekularis jelenség, még korántsem következik, hogy kilengései mérsékeltek. Ez a feltevés csak az irányvonal és a ciklus okainak elfogadható különválasztása esetén nyerhetne igazolást. *Keynes* idevágó kísérlete azonban nem vezetett sikerre. A gazdaságtörténelem viszont azt tanítja, hogy a hosszantartó fellendülések korszakaiban a konjunktura fázisai közül a fellendülések vannak túlsúlyban, viszont a hosszantartó depressziók idején a ciklikus pangások lépnek előtérbe. És ez már önmagában véve valószínűvé teszi, hogy a konjunktura erős kilengései, amelyek a trenddel egyidejűleg mennek végbe, mégsem maradhatnak hatás nélkül a gazdasági haladásra.

Keynes szerint a konjunktura csupán a trend szilárd bázisára emelt felülépitmény. Ez a felülépitmény azonban korántsem valami tartós alkotás, hanem csak amolyan Potemkin-falu, amelynek felépítése és — összeomlása után — romjainak eltakarítása súlyos szociális áldozatokat követel, de a gazdasági haladás útján nyomtalanul elenyésszik.

Ezzel szemben felmerül az a kérdés, hogy voltaképpen mi is az a híres trend? Ennek megvilágítására pedig egy mérész hasonlat kínálkozik. Tudjuk, hogy a közgazdák egy csoportja — különösen Irving Fisher — a jövedelem és a tőke fogalmát olyként igyekeznek elhatárolni, hogy míg a jövedelmet egy folyamatnak (flow) tekintik, addig a tőkét egy időpontra vonatkoztatják. Már most nézetünk szerint hasonló a helyzet a konjunktura és az irányvonal viszonylatában is,

⁹⁶ II. 194.

⁹⁷ II. 110.

mert a konjunkturamozgalom a valóságban észlelhető folyamat, míg a trend többnyire csak a fejlődésnek elért fokát jezi. A konjunktura az a pálya, melyen a gazdasági haladás vonata fel és alá száguld, míg a trend csak azokat az állomásokat jelzi, amelyeken a vonat közben áthalad.

Ami pedig *Keynes* irányvonalát illeti, a magunk részéről az a benyomásunk, hogy nála a trend csak egy eszményi követelménynek a kisugárzása és pedig a rugalmas stabilizációnak azt az eszményét testesíti meg, hogy az ármozgalmak lehetőleg szűk korlátok közé szoríttassanak és amellet ezen korlátok között mérsékelten felfelé irányuljanak.

Ezekután vessünk még egy összefoglaló visszapillantást *Keynes* konjunkturaelméletére. A konjunktura monetáris és hiteleméleti felfogása körüli harc Németországban ujabban arra az eredményre vezetett, hogy olyan monetáris és hiteleméleti felfogás, amely az elsődleges okozatiság alapjára tudott volna következetesen helyezkedni, voltaképpen soha sem létezett.⁹⁸ Az elsődleges okozatiság szempontjából tehát elmondhatjuk a monetáris⁹⁹ konjunkturaelméletről is, hogy de strigis quae non sunt, nulla quaestio fiat. *Keynes* konjunkturaelmélete ezen már messze túl van. Ő a ciklusra nézve a hitelt illetőleg a conditio sine qua non álláspontjára helyezkedik, de az irányvonal és a konjunktura különválasztása kérdésénél még az elsődleges okozatiság módszerével kísérletezik. Ez tekinthető azonban elmélete legkevésbé sikerült részének. Az a nagy gond, amelyet a két jelenségcsoport elhatárolására fordít, nézetünk szerint csaknem teljesen kárbaveszett. Ez azonban korántsem *Keynes* elméletének egy sajátos tünete, hanem az egész konjunkturaelméletnek és kutatásnak egyik leggyengébb oldala. *Keynes* kísérlete a legjobb bizonyíték arra, hogy a long run és short run, a trend és a konjunktura közötti különbség alapján véve jórészt csak a szemlélet módjában rejlik. Többnyire csak annyit jelent, mintha egy látcsővel ugyanazt a tárgyat nézve, a látcsövet előbb a tenger, majd a színház távlatára állítjuk be. Az irányvonal és a konjunktura okainak különválasztására még senki sem tudott elfogadható megoldást találni. A konjunkturakutatás terén azután a magasabb matematikai formulák különösen alkalmasak arra, hogy jótékony homályba burkolják a matematikai képzettséggel nem rendelkező olvasó előtt az okozati elhatárolás fogyatékosságát.

⁹⁸ L. különösen *Fritz Burchardt*, Entwicklungsgeschichte der monetären Konjunkturtheorie, Weltwirtschaftliches Archiv. 1928. 28. Bd. H. I. 107. és köv. old. és *Alfred Michaelis*, die Quantitätstheorie als Grundlage der Konjunkturforschung, Jena, 1929. Michaelisnél csupán az a sajnálatos, hogy egyoldalú banking teoretikus álláspontja munkája értékét számos vonatkozásban csorbitja.

⁹⁹ A monetáris kitétel itt és a következőkben egyben a hiteleméleti felfogást is képviseli.

Az irányvonal kérdésétől eltekintve *Keynes* konjunkturaelméletének egyik legsajátosabb jellemvonása, hogy a külső és belső (endogen és exogen) okokat nem különíti el. Hiszen láttuk, hogy a háború is szerepel az investíciós zavarok okai között. Ez a felfogás elméletileg éppen úgy bizonyos lemondást jelent, mint az elsődleges okozatiság elvének feladása és szoros kapcsolatban áll *Keynes* azon nézetével is, hogy nem lehet a konjunktura szabályszerű periodicitásáról, hanem csupán lazán ritmikus visszatéréséről beszélni. A külső okok bevonásának messzemenő a jelentősége. Először is ezen az alapon foglalhatnak helyet *Keynes* konjunkturaelméletében a háborús adósságok és a reparációk is a mai világválság okai között. De van ennek még egy messzemenő általános elvi jelentősége is. A konjunkturaelmélet fejlődése első szakaszában minduntalan büszkén hangoztatta, hogy mint tiszta elmélet csak a belső gazdasági okokat veheti figyelembe, ami annyit jelent, hogy a konjunktura a kapitalisztikus gazdasági rend sajátos jelensége. Azóta a tiszta konjunkturaelmélet lehetősége iránti optimizmus nagy mértékben csökkent, de az a tétel, hogy a konjunktura a kapitalizmus sajátos tünete, változatlanul tartja magát. Az tény, hogy egyenlőtlen jövedelemelosztás nélkül azok a jövedelmi eltolódások, amelyek manapság a konjunkturamozgalmak elválaszthatatlan velejárói, nem léphetnek fel. Ha azonban elfogadjuk azt a tételt, hogy a külső okok is kiválthatnak konjunkturamozgalmakat, akkor hallgatólag elismerjük, hogy ugyanezek az okok egy szocialisztikus, vagy kommunisztikus társadalomban is befolyásolnák a társadalmi termelés és fogyasztás alakulását, csupán hatásuk eloszlása volna különböző. *Keynes* realizisztikus elméletéből ezt a nagyfontosságú következtetést vonhatjuk le.

Keynes elmélete azon újabb irányhoz tartozik, amely hidat akar verni a statika és dinamika között¹⁰⁰. Ezt a feladatot azonban sem neki, sem másnak nem sikerült eddigelé kielégítően megoldani.

Már most jól ismeretes, hogy a monetáris elméletet súlyos dilemmába hozta a világháború utáni északamerikai prosperitás, amelyik a háborúelőtti árkonjunkturák sémáját halomra döntve, éveken át hatalmas gazdasági expanziót valószínűsített meg áremelkedés nélkül. Ebből a szorult helyzetből a monetáris elméletet a legkövetkezetesebben Hayek¹⁰¹ próbálta kivezetni. Ő ugyanis az amerikai események hatása alatt kiterjesztette a monetáris elmélet körét olyként, hogy az ármozgalmak teóriája — vagyis a szoros értelemben vett árkonjunkturák elmélete — helyébe az egyensúly elméletét tette.

¹⁰⁰ II. 407.

¹⁰¹ L. *Alfred Hayek*, id. munka.

Ezen felfogás alapján azután árváltozás híján is még mindig fontos szerepet játszhat a monetáris tényező, feltéve, hogy aktiv közreműködése, a pénz és hitelforgalom eltolódása kimutatható. Ezért az az állítás, hogy a hírhedt amerikai prosperitásban a monetáris tényező nem játszott szerepet, amit különösen az 1925. és 1926. évekre nézve szokás hangsúlyozni, nem helytálló. 1925-ben ugyanis a hitelforgalom több mint 3.6 milliárd dollárral növekedett és még az 1926. év végén is mintegy 1.3 milliárd dollár emelkedés volt észlelhető az előző év végével szemben. A gazdasági expanzióban tehát a hitelkiterjesztés — különösen 1925-ben, — ha nem is döntő, de számottevő szerepet játszott.¹⁰²

Keynes kevésbé következetesen jár el, mint Hayek, amiképpen a hitelciklus meghatározásánál még az árkonjunktúra elvi álláspontjára helyezkedve, az ármozgalmakat elengedhetetlenül szükséges ismérvnek tartja, ellenben az amerikai fejlemények tárgyalásánál¹⁰³ etekintetben engedményeket kénytelen tenni. Megállapítja ugyanis, hogy 1925—27-ben a hatalmas tőkeakkumuláció nem volt említésreméltó profitinflációval egybekötve. Az 1927—29. évi időszakra nézve pedig elismeri, hogy még a „stabil árnívó is reprezentálhatott némi áruinflációt”. Minthogy *Keynes* elmélete is egyensúlyi elmélet, felfogásával nagyon szépen összeegyeztethető az, hogy változatlan árszint, sőt változatlan pénz- és hitelforgalom mellett is viszonylagosan infláció, vagy defláció keletkezhetik. Az azonban kétségtelen, hogy utóbbi esetben a monetáris tényezők jelentősége csökken, a szoros értelemben vett árkonjunkturák elmélete pedig egyenesen csődöt mond.

Keynes Angliában egymilliárd, az Egyesült-Államokban pedig négymilliárd font sterlingre becsüli azokat a befektetésre váró tőkéket, amelyekre nincsen szükség készpénz gyanánt és mégis rövidlejáratú követelések alakjában állanak fenn a bankoknál.¹⁰⁴ A gyakorlati orvosszereket végső fokon abban látja, hogy a világ két vezető jegybankja szállítsa le akár fél-százalékra is a bankrátát és vigyen keresztül nyíltpiaci vásárlásokat à outrance.¹⁰⁵

A pénzpolitikáról¹⁰⁶ szóló fejezetek, amelyekben *Keynes* a belföldi és külföldi valuta- és hitelpolitikának, a magánbankoknak a jegybank által való ellenőrzésének, a nemzetközi pénznek, az árstabilizációnak, a nemzetközi fizetési banknak

¹⁰² L. Federal Reserve Board 1925. és 1926. évi jelentéseit, továbbá Charles E. Persons, Credit Expansion, 1920 to 1929 and its lessons. Quart. Journal of Ec. November 1930. p. 95.

¹⁰³ II. 190. köv.

¹⁰⁴ II. 384.

¹⁰⁵ II. 386.

¹⁰⁶ Book VII. The Management of Money, Chapters 31—38. 211. o. köv.

stb. problémáival foglalkozik, a közgazdasági politikának ezt a részét kétségtelenül a fejlődésnek eddig el nem ért magaslatára emelték.

Panaceának azonban maga *Keynes* sem tartja a monetaris orvosszereket. Ma már az illusztris szerző is inkább osztja azokat a kételyeket és aggályokat, amelyek az Egyesült-Államok stabilizációs kongresszusának 1927. évi tárgyalásain a stabilizáció tervével szemben felmerültek.¹⁰⁷

¹⁰⁷ II. 340.

ifj. Boér Elek.

Közlemények.

Magyarország vízügyi programja.

I.

Vízügyi helyzetünk szinte elviselhetetlenül súlyossá lett amiatt, hogy a trianoni békeparancs szerteszaggatta vízügyi műszaki és közigazgatási szolgálatunk egységességét, elszakította tőlünk folyóink hegyes forrásvidékeit és felső szakaszait s a középdunai medence fenekét, ahol hazánk jelenlegi területe fekszik, kiszolgáltatta az ellenséges szomszédok kényének-kedvének, illetve — balkáni államokra való vonatkozásban — ez államok hiányos vízütechnikai szolgálatának. Hasztalan tiltakozott ez intézkedés ellen a magyar béke delegációnak Neuillyben 1920 február 19-én kelt XXXII. sz. jegyzéke s utalt arra, hogy az erdélyi nagy erdőirtások folytán „ma-holnap az Alföldre második román pusztítás szakad. melynek ezuttal a víz lesz a romboló ereje“. Tuvalevő, hogy a csehek sem maradtak hátról az erdőpusztításban s a hó és csapadék vizek sokkal rohamosabban zudulnak sík területünkre, mint előbb, amikor vízi és erdészeti szolgálatunk együttes erővel alkotta meg és tartotta fenn a gyors, nagy hordalékkal járó vízlefolást. Árvédelmi töltéseinket erősíteni kellett s gondoskodni folyószabályozási munkánk új rendjéről. A földművelésügyi tárca a beruházási hitel keretében 84 millió pengőt használt föl 1925—29 között a legsürgősebb munkákra s az ármentesítési és lecsapoló társulatoknak kereken 60 millió pengő kölcsönt adott. Elég drágán, vagyis a népszövetségi kölcsön 7.5%-án és 17 évi törlesztésre. A vízügyi terhek jelentékenyen megnövekedtek, különösen az egészben ármentesített területet alkotó Alföldön. Ezek ma jelentékeny szerepet játszanak a mezőgazdasági termelési költségek drágulásában.

Vízügyi helyzetünkön gyökeresen csak a trianoni területi rendezés alapos revíziója segíthet. De addig is élnünk kell. Ez vizeink tervszerű rendbentartását, de lehető *hasznosítását* is megkívánja. Az állami kezelés alatt álló, tehát nagyobb vízfolyásokat illetőleg, az 1929 : III. t.-c. biztosított 15 éven át, 3.8 millió évi részletekben, összesen 57 milliót. Az összes szükséges munkálatok 188.9 milliót kívánnának. Az idézett törvénycikk tehát csak a legsürgősebb, leg-szükségesebb munkálatokat tarthatta szem előtt, amelyek az árvíz és jég veszélytelen elvonulását biztosítják és megszüntetik a partok alámosását. Ugyancsak a legszükségesebb munkálatoknak tud 20 éven át évi 1.8 millió adományt, összesen 36 milliót biztosítani a kisebb folyók és vízfolyások szabályozásáról, meg a lecsapolások-ról szóló, parlamentileg már elintézt, de még érvénybe nem lépett törvényjavaslat, összesen 450.000 holdat érdeklőleg.

Mostanság éppen a cselekvési keretbe van szorítva egész vízügyi fölkészültségünk. De ebbe a keretbe nem fér bele sem a vizek kártételei ellen még szükséges két hátralévő munkát keresztülvitele, — az alsóborsodi nyílt ártér (100.000 hold) ármentesítése és a szegedvidéki belvizek (szintén 100.000 hold) lecsapolása — sem pedig a *víz hasznosítására* irányuló többféle s hosszabb idejű, tervszerű munkálkodás. Pedig az utóbbiak, a vizeket hasznosító alkotások, mai területünkön annál sürgősebbek és szükségesebbek, mert a vizek kártételei ellen való védekező művek fönntartása erősen megdrágult. A világháború előtt 6.3 millió kat. hold ármentesített területnek 66.6%-a esik hazánk jelenlegi határai közé, a védműveknek pedig például az összesen 7000 km. töltésnek 75%-át képviselő töltéshossz; mert a legnagyobb töltések éppen a medence fenekén, vagyis a Tisza és Duna árterületén vannak. Ez nemcsak nehezíti helyzetünket, hogy a *vizi munkálatok* emelkedett terheit elviselhesük, *gondoskodnunk kell a vizek hasznosításáról is*, aminek jövődelme megadja majd a tehertöbblet fedezését.

Ez a közgazdasági eszmei kiindulópontja a *Sajó Elemér* nagy tanulmányának¹ s ez az, ami e munkát a mai napok közgazdasági sivársága mellett is aktuálissá teszi.

Az *Emlékiratban* a vizek négy irányu hasznosításáról van szó: 1. a viziutak és hajózás fejlesztéséről, 2. a vizierők kihasználásáról, 3. a halászatról, 4. az öntözésekről.

Ami a viziutakat illeti, mai helyzetünk annyiban nagyon kedvezőtlen, hogy például Szolnokról hajón Budapestre csak idegen és nem is barátságos államok területén át, 800 km. kerülővel lehet jutni. A Tisza és mellékfolyóinak hajózható hossza 900 km., de ez a viziuthálózat ma a dunai 2000 km. hajózó hálózattól el van vágva. *Tehát nagyon sürgőssé és szükségessé vált a Duna—Tisza-csatorna megépítése.* Viszont nagyon kedvező körülmény, hogy sik területünkön a nagyhajózásra alkalmas viziutak, csatornák építése alig kerül többbe, mint egy helyiérdekű vasuté, vagy jó közuté. A vizi szállítás a vasutéhoz képest tonnakilométerenként 25 pengőfillér megtakarítással jár. Ha a mezőgazdasági tömegáruk, például Debrecen környékéről a gabona, a Nyírségből a burgonya, hajón közvetlenül Bécsig, Regensburgig mehet, ez annyit jelentene, mintha az államvasut a maga tarifáit *egy negyedére szállítaná le.* A duna—tiszai csatorna létesítése, a Sió, a Tiszának és mellékfolyóinak biztos nagyhajózásra alkalmassá tétele minimálisan előirányzott forgalom mellett is törleszteni fogja a befektetést, sőt fölös jövedelemmel is fog járni. Ezt a kilátást még realisabb alapokra helyezi az a körülmény, hogy a német birodalmi kormány erősen dolgozik a dunai hajózó vonalaknak összekapcsolásán a rajnaiakkal, vagyis a közép-dunai medence hajóforgalma közvetlen átrakodás nélküli összeköttetésbe jut az északnyugati világforgalmi gócpontokat alkotó tengeri kikötőkkel. A világforgalmat sok tekintetben átalakító e fejleményeknél Budapest nagy szerepre van hivatva. E szerep betöltésének egyik fontos részletmunkáját, a *csepeli kereskedelmi és ipari kikötő* megépítését, valamint az 56 km. hosszú soroksári Duna-ágnak duzzasztás útján való hajózhatóvá tételét, a legkedvezőtlenebb pénzügyi

¹ Emlékirat vizeink fokozottabb kihasználása és újabb vízügyi politikánk megállapítása tárgyában. Budapest, 1931. Szerző kiadása.

és építési viszonyok között is befejeztük. A másik két részlet-munkacsoport elvégzése, t. i. a Duna—Tisza-csatorna s a hajózó utvonalaknak nagyhajózásra alkalmassá tétele szintén sürgősnek, közgazdasági viszonyaink általános megjavítása céljából szükségesnek mutatkozik.

A Duna—Tisza-csatorna megépítését főleg két körülmény halasztotta a mostani, ilyen alkotásra igazán kedvezőtlen időkig. Egyrészt az, hogy az államvasuti politika féltette a vasutak forgalmát a víziutaktól. Másrészt az, hogy a kereskedelmi kormány a budapest—csongrádi, a földművelésügyi pedig a budapest—szolnoki vonal mellett foglal állást. Az 1—1.5 millió pengőnyi költségek főleg a budapest—csongrádi vonal tanulmányozására fordítottak s a csatorna ügye öntözési és vízerőnyerési kombinációkkal bonyolítottatott össze. Azóta az illetékes szakemberek tisztázták, hogy az öntözést és vízierőt nem indokolt, nem rentábilis a hajózó csatornával összekeverni; csakis magas vezetésű (zsilipes) csatorna jöhet szóba; a csatorna a vasuti forgalomra — mint tapasztalatí példák tanusítják — csak hasznos lehet; a Felső-Tiszáról, a Körösökről és a Szeged felől jövő forgalom szempontjából a budapest—szolnoki vonal a legelőnyösebb; e vonalra vonatkozó tanulmányok kiegészítésére még két esztendő s 70—80.000 pengő költség szükséges. A csatorna építése — 100 km. 100 millió pengő — 6—8 év alatt befejezhető. A csatorna *Sajó* számítása szerint 15 millió évi fuvardíj-megtakarítással járna. Csak évi 2 millió tonna forgalom mellett a csatorna már rentábilis lenne. A fönntartás egyhatoda a vasuti hasonló költségnek. A mellékes haszon, például a csatornamenti területek értékelkedése is igen jelentékeny. A csepeli építkezésnél például körülbelül 45 millió; vagyis annyi, mint az egész beruházás.

A tiszavölgyi hajózó utépitések természetes kapcsolatban vannak a Duna—Tisza-csatorna létesítésével. Itt is szükségesek pár esztendei, 50.000 pengő költséggel járó tanulmányok. A Körös a torkolattól Gyuláig 140 km., a Sajó a torkolattól Bánrévéig 115 km. hajózó utat kapcsolna a Tiszához s a csatorna útján a Dunához. A Duna-völgyében a Sió hajózhatóvá tétele a fontos és sürgős. Ennek hossza a Balatonnal együtt 200 km. Maga a folyó 114 km. hosszban kilométerenként 55.000 pengő költséggel tehető alkalmassá arra, hogy nagyhajózásra használtassék s hogy 1000 tonnás uszályok jár hassanak rajta. A balatoni fürdőélet fejlesztése, a Balaton szintjének rögzítése is fontos eredménye lesz e munkának.

A *Dunán* végzendő munkálatok: a Gönyü feletti 40 km. legrosszabb Duna-szakasznak rendbehozatala a szomszédállammal együttesen; a Baja feletti gázlók, illetve rossz folyamszakaszok szabályozása. (Ezt az 1929 : III. t.-c. már tervezi, de 15 év alatt.) Ki kell kotorni a *bajai* kikötőt.

A *Tiszán* a Szolnok—Szeged szakaszon már szintén tervbe vett hajózási akadályok elhárítási ideje 15 évről megrövidítendő.

A *Dráván* — ahol a barcsi kikötőbe fektetett beruházás gyümölcsözetlenül hever — a szomszédállammal együtt kellene a teljesen megromlott viszonyokat rendbe hozni.

De van még több hely a nagyobb hajózási vizeken, amiken szükséges érdemleges javítómunkák nem végezhetők a mostani 3.8 millió adomány keretében. Ilyenek például a balatoni kikötők gyorsabb kiépítését célzó is.

Rendkívül nagyfontosságú dolog az, hogy vasuti és közuti hálózatunk összeköttessék vizeinkkel. Fejlesztünk kell a budapesti új s már eddig is a legjobban bevált átrakodó kikötőt, meg kell építeni az újpestit, aminek tervei elkészítésére a kormánybiztosság már is megbízást kapott; meg kell építeni a lágymányosi kikötőt. Hogy a tiszai 900 km. hajózási vonal forgalmát addig is, míg a csatorna megépül, bekapcsoljuk a dunai víziúthoz, Szolnokon egy kisebb arányú, fejleszthető, modernül felszerelt, tárházakkal ellátott kikötőt kell építeni, ahonnan az áruk vasuton Csepelre irányíthatók.

A dunai kikötők további szaporítása azért is szükséges, mert az érdekelt államok: Románia, Bulgária, Németország, mint *Sajó* kimutatja, igen nagy tevékenységet fejtenek ki e téren s már nemcsak Németországban, de Romániában is a vasut a dunai hajózással szerves kapcsolatban működik.

A *vízierők* kihasználása tekintetében a kormány föladata csak a vonatkozó adatok összegyűjtése és a magánvállalkozás rendelkezésére bocsátása.

A trianoni békediktátum a háboru előtt *Viczián* Ede által már összeírt s 2,780.000 lóerőre becsült vízierőinkből csak 5.5%-ot hagyott meg, kerekén 150.000 lóerőt. A már kész 28.000 lóerőnyi alkotásokból a csonka területen csak 1000 lóerő maradt. Az utóbbi időkben az alacsonnyomású telepek technikájának haladása, tökéletesebb turbinák szerkesztése, a sík és dombvidéken is lehetővé tette a hasznos alkotásokat. *Sajó* rámutat, hogy a Dunának három pontján, a mosoni Dunaágon, a szentendrei sziget feletti szakaszon és a soroksári Dunaágon lehet energiát termelni. Lehetőségek vannak továbbá: a Rába, Zala, Sió, Dráva, Hernád, Sajó s egyes kisebb vízfolyások mentén. Van tere a vállalkozásnak.

Az államnak csak ösztönző, műszakilag könnyítő támogatása szükséges a *haltermelés*, a tógazdaságok fejlesztése terén is. Ez különben jól összeköthető az öntözésekkel és hozzájárulhat a befektetések amortizációjához.

Az *öntözések* nálunk elsősorban az alföldi gazdálkodás szempontjából fontosak. Ezek teszik majd biztosabbá, többoldaluvá, változatosabbá a mezőgazdasági termelést, szaporítják meg az állatállományt és sokszorozzák meg a mezőgazdasági munka- és kereseti alkalmakat. *Sajó* rámutat azonban arra is, hogy nálunk az *öntözőgazdálkodás* ugyyszólván ismeretlen. Hiszen csak rétöntözések voltak és vannak nálunk. Ezen a téren tehát csak a tekintetben közöl terveket és javaslatokat, hogy az állam által létesített *mintatelepeken* az öntözés gyakorlatilag kipróbáltassék s a gazdaközönség ezek útján megszerezhesse a kellő tájékozást.

Hegyvidéki tárolásra alapított s a háboru előtt kidolgozott tervek ma nem vihetők keresztül. Mindamellett vannak a mostani helyzetünkben is haszonnal öntözhető területeink. Így például a soroksári Dunaág földuzzasztott vize Dömsödtől Bajáig uralkodik a terület jelentékeny részén. Tehát itt vízkiemelés nélkül, a víz saját gravitációju lefolyásával lehetne öntözni legalább 20—30.000 holdat; szivattyutelepekkel és csatornákkal az Alföld több más területén is. *Sajó* egy ilyen 1000 holdas gravitációs öntözőtelep költségvetését közli, 1.2—1.8 millió pengő befektetéssel. A költség holdanként 1200—1800 pengő, ami azonban csökkenhet, ha nagyobb az öntözött terület. A kezdet nehézségeinek leküzdése után 120—150 pengő hol-

dankénti jövedelemre lehet számítani. Az öntözésre berendezett területek ára Németországban 6—10.000 pengő. Valószínű, hogy az állam az üzemeltetés alatt a mintatelepekből megkapja a szükséges amortizáló jövedelmet, vagy pedig a telepeket haszonnal eladhatja.

Az *Emlékirat* átfogó vízügyi programjának költségelőirányzata, 30 évre elosztva, a következő:

1. az állami kezelés alatt álló folyók szabályozása	140,000.000 P
2. a kisebb folyók és vízfolyások szabályozásához való állami hozzájárulások	54,000.000 P
3. hozzájárulások a vízmosások megkötésére szükséges munkálatokhoz	3,000.000 P
4. A Duna—Tisza-csatorna	100,000.000 P
5. a Tisza Szolnok feletti szakaszára	40,000.000 P
6. A Sió hajózhatóvá tétele (124 km)	20,000.000 P
7. a Körösök hajózhatóvá tétele (140 km)	20,000.000 P
8. a Sajó hajózhatóvá tétele (115 km)	30,000.000 P
9. egyes összekötő csatornák	10,000.000 P
10. a budapesti kikötő fejlesztése és egyéb átrakodókikötők építése	40,000.000 P
11. mintegy 30.000 hold állami öntöző-mintagazdaságokra	45,000.000 P
12. a mezőgazdaság érdekeit szolgáló különféle vízmunkálatok előmozdítására és tógazdaságok létesítésének támogatására, hullámverés, jégzajlás stb. okozta károk elhárítása céljából adandó segélyekre	30,000.000 P
13. vegyes kisebb munkálatokra, előre nem látottakra	8,000.000 P
Összesen	540,000.000 P

Ez évenként 18 millió pengő dotációt igényel. Az évi részlet és a végösszeg igen nagy lenne, ha 30 évi lekötésről lenne szó. De a terv számos részletmunkából áll, amelyek között csak a csatornaépítés tartana öt esztendőn túl. Ugy ez, mint a rugalmas tervnek minden többi részletmunkája, rögtön *befejezése után hasznot kezd hozni*. Még pedig kétféle. Készpénzben kifejezhető jövedelmet, illetve haszontöbbletet és a közgazdasági meg kulturális élet sokféle csatornájába eloszlót. *Sajó* tömören és biztos kézzel vázolja meg az ország képét a vízügyi program megvalósítása után: intenzíve kezelt, lehetőleg minél több helyen öntözött Alföld és dombvidék, átszöve — a vasuton és közuton kívül — kitűnő víziutakkal és ellátva átrakodó kikötőkkel, amely alkotások a nyersanyagokat és terményeket olcsón osztják szét az országban, a fölöslegeket pedig a Dunán, ezen a nagy s a szomszédoktól egyetlen nem függő forgalmi erőnkön, a nemzetközi víziuton olcsón szállítja Kelet és Nyugat felé. A gyáripari telepek áttelepszenek a hajózó csatornák mellé, ahol olcsón szerezhetik be a nyersanyagokat s ahonnan olcsón szállíthatják el a gyártmányokat. A nagyvárosi munkák nyomortanyák helyett egészséges, levegős, falusi munkás lakóhelyek épülnek, amelyeken kertí és mezei munkával foglalkoznak a családtagok, sőt szabad óráikban a gyári munkások is. A mezőgazdaságban uralkodó, rejtett téli munkanélküliség mindenestre redukálódik a vízmenti állatgazdaságokban, baromfi udvarokban.

Megcsappan a tüdővést okozó por, a sok tulzsufolt, nedves falusi lakás. A vizimunkálatok keresztülvitelének fő jelentőségét azonban abban látjuk, hogy biztosabb alapokra helyezik közlekedési, azután pedig termelési rendszerünket s a már meglevő vízügyi terhek elbírálására megadják a módot. Erre azonban nemcsak a trianoni, de helyreállandó történelmi országterületnek is szüksége van.

II.

A *Sajó*-féle emlékiratban kidolgozott vízügyi program egyik pontját részletesebben világítja meg a földművelésügyi minisztérium vízügyi műszaki főosztályának kiadványa: „*Az öntözésről*”^{*} A könyv célja: az öntözések fejlesztésének elgondolását megismertetni hazánk közgazdasági, de főleg mezőgazdasági érdekeltségével. Az öntözés ügyeit fontos, egész nemzeti életünkre sorsdöntőleg ható körülmények teszik aktuálissá. Először az Alföldnek, államterületünk felének, gazdasági és kulturális létérdekei; másodsor a mezőgazdasági életünkben uralkodó téli nagy munkanélküliség, amit a gépek terjedése már a nyári félévben is gyarapít. Sürgősen szükségünk van a többoldalu, biztosabb alapu mezőgazdasági termelésre, az üzemek jövedelmének és hasznának emelésére. Mielőtt azonban a nagyobb arányu fejlesztésbe beléfnánk, kísérletek alapján ki kell dolgoznunk, meg kell állapítanunk a jövedelmező öntözésnek úgy műszakilag, mint gazdaságilag és kereskedelmileg is helyesen megalapozott típusait. Ezt a célt szolgálják a terjedelmes kötetben közölt részlet-tanulmányok, amelyeknek beható tanulmányozására és megvitatására kéri föl *Sajó* az érdekeltségeket és szakköröket.

A könyv első nagy tanulmányát az első részben (*Az öntözések Magyarországon*), *Trummer Árpád* írta: *Öntözéseink múltja és jelene* cím alatt. A kulturmérnöki hivatalok 1879—1918 között 45.412 hold rétöntözést rendeztek be, amiből 16.819 hold esett a trianoni területre. Ez adatokat helyszíni nyomozások a következő *jelenlegi* képpé egészítették ki. Az öntözések száma 218, összesen 14.610 holdon, ebből *rétöntözés* 7034 hold, permetező 2977 hold, kert- és boltár 1555 hold, egyéb (rizs, szántó-, altalaj nedvesítő) 3043 hold és 73.5%-uk a Dunántulra, — az *Alföldre pedig csak 26.5%-uk esik*. Ez is fontos adat Alföldünk gazdasági szintjéhez.

Jelenlegi viszonyaink között az Alföld öntözését — ami a legsürgősebb — hegyvidéki nagy víztárolókra alapítani nem lehet. A tanulmány elfogadja azt az álláspontot, hogy legelőbb is a *szikesek* öntözéséhez kell fogunk s azt a kérdést megoldanunk, hogy hol vegyük a szükséges vizet? Könnyíti a feladatot, hogy ezek *négy szikes területcsoportban*, eléggé összefüggően terülnek el. Az első a Tisza balpartján, Tiszapolgártól Püspökladányig húzódó 240.000 hold. Ebben van a Hortobágy is. Csaknem összefügg ezzel a Békés és Csongrád megyei, Tisza balparti terület. Ezek öntözését egy közös főcsatornával lehet megoldani. A másik területcsoport a Tisza jobb partján, Borsod és Heves vármegyék alsó részét, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye egy részét és Pest vármegye felső részét foglalja magában. A harmadik területcsoport a Duna-Tisza közén Bugyitól

* Az öntözésről. *Mayer János* m. kir. földművelésügyi miniszter megbízásából szerkesztette a minisztérium vízügyi műszaki főosztálya. Budapest. 1931.

és Kunszentmiklóstól lefelé csaknem Kiskörösig terjed. A negyedik a Tisza jobb partján Szegedig húzódó mocsaras és szikes terület, amelyet előbb le kell csapolni. A szikes területek nagyon különbözök. A termő *szelid szik* és a nagy sótartalmu *vadszik* között a szikességnak változatos, nagy skálája van. A szikesek egy részét mint ismeretes, a Sigmond-Treitz-féle meszezéssel lehet megjavítani, vagyis kötöttségüket és vízhatlanságukat megszüntetni. Másik részüket csak helyes *vizgazdálkodás* javíthatja meg. Ebben benne van a szántóföldek permetezése, a konyhakertészeti öntözés meg a halastó gazdaságok létesítése is. A meszezés mellett sem fölösleges az öntözés, mert csak ez pótolhatja a hiányzó nyári csapadékot. A főkérdés: a *víz olcsó megszerzése*.

Vizet a mostani körülmények között vagy a csapadékvizek tárolása útján, vagy kutakból, vagy végül folyókból és patakokból kaphatunk. Síkföldön csak az utolsó mód jöhet nagyobb területek öntözésénél figyelembe, még pedig nagyobb öntöző csatornák útján. *Trummer* három ilyen alföldi öntöző csatorna vázlatos tervét mutatja be, egyelőre részletes költségszámítások nélkül, de mint a legolcsóbban megvalósíthatókat.

A *Tiszántúli öntöző csatorna* Tiszaeszlárnál ágaznék ki a Tiszából és Szabolcs, Hajdu meg Jász-Nagykun-Szolnok vármegyét átszelve a Hármaskörösig vezetne. A víz a Tisza földuzzasztásával, természetes eséssel jutna a Hortobágyra s 240.000 holdat öntözhetne. Egyelőre 160 km. hosszúságban Büdöskert, Balmazújváros, Nádudvar, Püspökladány, Turkeve és Mezötur határára vonulna. Vízierő is termelhető lenne a duzzasztó gátnál. A *Tisza-jobbparti csatorna* a Bükk és Mátra patakjaiból lenne táplálható, még pedig az Egervíz, Tardipatak, Gyöngyös, Laskó és Tarna patakok felső völgyében víztárolással. E csatorna 100 km. hosszú lenne és Emőd mellől, 200 m. magasságból húzódnék a Hatvan feletti 159 m-es dombhátra. A Hatvan melletti 50—60 m. esést szintén kombinációba lehet venni vízerő termelésre. A *pestvármegyei csatorna* a soroksári földuzzasztott Dunaágból indulna ki s a Pestvármegyei Dunavölgy lecsapoló társulat már kiépített lecsapoló főcsatornájával párhuzamosan haladna. E nagy csatornák megépítése előtt gazdáinkat *meg kell tanítani az öntözés mesterfogásaira* és meg kell velük kedveltetni ezt a foglalkozást. Csak alacsony, 1—2 %-os kamatot hajtó vízdijakat szabad előirányozni; az igazi nagy hasznot a munkaalkalmak szaporítása, az állattenyésztés és termelés többoldalu fejlődése fogja megadni.

Károlyi Sándor tanulmánya: *Öntözéseink fokozatos fejlesztésével* foglalkozik. Kimutatja mindenekelőtt, hogy a szikesek területe az Alföld ármentesítése és lecsapolása óta nem szaporodott, de fogyott. A látszólagos szaporodást az tette, hogy az előbbi vizalatti szikesek napvilágra kerültek. A szikesek alakulásához az kell, hogy a víz borítsa a talajt s azután elpárologjon a víz. Az ármentesítés és lecsapolás tehát véget vetett a szikesek további terjedésének. Azután azt mutatja ki, hogy kereken 500.000 hold alföldi terület öntözésére van most lehetőség. Öntözni kell a lecsapolt lápokot is. De a gazdaközönségnek tisztába kell jönnie az öntözés által megkivánt, börtágyát használó, gazdálkodási módokkal. Az öntözések fejlesztésére, a megadható állami támogatások előkészítésére és foganatosítására Országos Öntöző Hivatal fölállítását javasolja.

Konkrét tanulságokkal szolgál *Meskó Kálmán* cikke, amely Debrecen város öntözéssel és vizraktározással kapcsolatos szennyviztisztító telepét ismerteti. *Schranz János* az Alföld légsűrítéssel kutjáról, az u. n. *Keglevich*-kutakról értekezik. E kutak motorikus erővel sűrített levegő által, átlag 70 mélységből csövön hozzák fel a vizet. Az állam által Debrecen, Karcag, Kecskemét, Kiskunmajsa, Baja, Jászberény és Nagykálló határában furt 9 kut igazolta, hogy az Alföld alatt mindenütt van egy 70 m. mélyen fekvő bővizű réteg. Az eddig vett üzemi tapasztalatok szerint egy hold megöntözése az ilyen kutakból kb. 157 pengő 94 fillérbe kerül. A költségek csökkenhetnek csapadékosabb esztendőekben, amikor nem kell hatszor öntözni, vagy bolgár rendszerű öntözésnél, amikor 20—22 lóerős motor helyett elég 6—8 lóerős is. E kutak jó szolgálatot tehetnek ott, ahol másként a háziszükségletre sem lehet vizet szerezni. Különben a segítségükkel végezhető permetező öntözés csak egyes növényfeleslegeknél lehet jövedelmező.

Ballenegger Róbert tanulmánya a szikes talajokkal és öntözés útján való megjavításukkal foglalkozik. Világos magyarázatát adja a szikesek keletkezésének a klimatikus behatások alatt. A *szikesek maradványa a jégkorszakot követő száraz és meleg időszaknak*. Tudományos megalapozását adja annak a munkálkodásnak, amely a szikes talajokat termékeny mezősi talajjává (csernoszjom) alakítja át. Kiegészíti a tanulmány értékes megállapításait a *Kreybig Lajos* tanulmánya „Az öntözéses gazdálkodás sikerének termelés-technikai feltételeiről.” Ez a kiváló talajtani tudósunk a talajbiológiai szempontokat is bekapcsolja az öntöző gazdálkodás tudnivalóiba. Hazánk öntözhető talajainak nagy része — írja — nem elsőrendű termő talaj. Szem előtt kell tartanunk azt is, hogy nagy részük ma még oly hiányos kulturállapotban van, hogy még a legjobb agrogeológiai tulajdonságok mellett is hosszabb idő, igen intenzív és talajbiológiailag megkövetelt szakszerű mívelés, trágyázás és használat szükséges ahhoz, hogy bennök az a fizikai és biológiai állapot alakuljon ki, amely az öntözés áldásos hatását tényleg érvényre juttatja. Kísérletileg kell kipróbálni a gazdáknak talajaikat. Mert még a geológiailag egyszerű talajokban és egy gazdaságon belül is, olyan sokféle a folyton változó *speciális biológiai helyi adottság*, hogy csak akkor érhetünk el valóban nagy eredményeket, ha sikerül ezt az adottságot, illetve változásainak irányait és határait a modern talajbiológiai tudomány módszereivel földeríteni és hasznosítani. Helyes öntözési és gazdálkodási eljárással a talaj javul, egyébként romlik s vele együtt a termelés eredménye is.

A munka második része a külföld nagy öntözési munkáit ismerteti. Az olaszországiakról *Németh Endre*, a németországiakról és a franciaországiakról *Szilágyi Gyula*, a spanyolországiakról *Ruffy Varga Kálmán*, a tengerentuliakról *Gubányi Károly* közöl helyszíni tanulmányokon alapuló fontos tudnivalókat.

E vázlatos ismertetésből is kitűnik, hogy a földmívelésügyi kormány szóban levő kiadványa alkalmas az öntözés problémáinak sokoldalú megismertetésére s ez ismereteknek az érdekeltek körében való terjesztésére.

Németh József.

Nagybritannia 1931/32. évi költségvetése.

Ha a folyó pénzügyi évben akár már megszavazott kiadások növekedése, akár még előre nem látott új kiadások fellépése folytán az évi költségvetés keretei szűknek bizonyulnak, a magyar országgyűlés pót-, illetve rendkívüli hitel megszavazásával gondoskodik azoknak kitágításáról. Angliában ez rendszeren a pénzügyi év (április 1-től március 31-ig) végén benyújtandó Supplementary Estimates útján, tehát voltaképpen az állami kiadási előirányzat utólagos kiegészítésével szokott történni. Nem ilyen esemény, hanem tulajdonképpen egy új költségvetés volt az a *Supplementary Budget*, amelyet az angol kormány az ottani gyakorlatnak megfelelően egy második pénzügyi jelentés *Revised Financial Statement* alakjában bocsátott az azóta már fel is oszlott, sőt újra választott alsóház elé. Hogy miért kellett ezt megtennie, azt a Közgazdasági Szemle augusztus—szeptemberi számában megjelent tanulmányunk olvasói előtt alig kell bővebben fejtegetni. Mint az abban ismertetett alapköltségvetésből láttuk, utóbbinak tárgyalását még be sem fejezték, amikor kb. 35 millió font váratlan kiadási többlet állott elő és egyfelől a bevételek optimisztikus becslése, másfelől bizonyos, a budgetben elő sem irányzott kiadások felduzzadása következtében további hiányok lehetősége merült fel. Ezenfelül a mindnagyobb arányokat öltő pénzügyi világválság annyira fokozta a nemzetközi bizalmatlanság nyugtalanító állapotát, hogy minden országban, amely külföldi hitelekre szorult, elsősorban az államháztartás egyensúlyát kellett szilárd alapokra helyezni. Erre, úgy látszik, *Snowden* első budgetje még sem volt alkalmas, nemcsak azért, mert az egyre szaporodó hiány nyitott kérdését nem oldotta meg, vagy mert a gazdasági válságnak az adóbevételekre gyakorolt hatását kevésbé vette figyelembe, hanem főleg azért, mert sem a bel-, sem a külföldi pénzügyi körök nem akartak a költségvetésen kívüli hiteligazdálkodásnak azzal a fajával megbarátkozni, mely az utóbbi évek alatt elharapódzott. A szolid angol kincstári gyakorlatnak, mondhatnók üzleti jóhírével sehogy sem fért össze az, hogy az államkincstár bizonyos alapoknak, főleg a munkanélküliség elleni biztosítás alapjának és a közmunkák által erősen igénybevett utalpnak évente több mint 50—60 millió fontra rugó költségvetésen kívüli, bár teljesen nyilvános és szigorúan ellenőrzött hiteleket nyújtson, ugyanakkor, amikor az államadósság törlesztésére évenként alig ugyanannyit tudott csak a legnagyobb erőfeszítések árán fordítani. Különösen a *Bank of England* aranyfizetésének fenntartása végett az Egyesült Államoktól és Franciaországtól igénybevett előbb 50 millió fontos visszleszámitolási, majd 80 milliós kincstári váltókölcson folyósítása alkalmából hangzott el állítólag az Újvilág bankári körei részéről az a baráti tanács, hogy az ezévi költségvetés a régi puritán pénzügyi szabályok szempontjából vétessék revízió alá. Amikor tehát ennek parlamenti nehézségei következtében *Ramsay MacDonald* szociálista kormánya megbukott, az ő vezetésével megalakult első nemzeti kormánynak is először az e téren mutatkozó várakozásokkal kellett leszámolnia.

A nyári szabadságról soronkívül összehívott parlamentnek folyó évi szeptember 8-i ülésén a miniszterelnök indítványt nyújtott be aziránt, hogy a Ház szeptember 10-én bizottsággá alakuljon át

a pénzügyminiszter második budget-beszédének meghallgatására és a pénzügyi program tárgyalására.¹ Előzőleg szeptember 9-én pedig a National Economy Billt, vagyis egy takarékosági törvényjavaslatot terjesztett az alsóház elé, amely felhatalmazza a kormányt arra, hogy rendeletileg bizonyos takarékosági rendszabályokat léptessen életbe, különösen a közoktatási, közegészségügyi rendszeti kiadások, végül a munkanélküliség elleni biztosításnak és az utalapnak kincstári terhei sorában.

1931 szeptember 10-én hangzott el *Snowden* második ezévi költségvetési beszéde, egyidejűleg megjelent az új „Pénzügyi Jelentés” és egy a takarékosági tj. indokolásának szánt memorandum. Majd rövid idő múltán törvényerőre emelkedett az új költségvetés. Csábító volna az egész folyamat részleteibe hatolni, különösen a budget-beszéddel bővebben foglalkozni. Ezuttal be kell azonban értenünk azzal, hogy a megváltozott költségvetési helyzet vázolásával kapcsolatban csak két részletkérdést érintsünk. Az egyik az, hogy míg a régi költségvetés nem tüntette fel a munkanélküliség elleni biztosítás alapjának és az utalapnak nyújtott kölcsönök évi szaporulatát, az új költségvetésben már ezek is előirányzatba vétettek és a pénzügyminiszter kijelentette, hogy ezentul mindkét alap összes kiadásai közvetlenül a költségvetés kereteiben fognak kezeltetni és egyéb tételekhez hasonlóan az egyes tárcák terhére fognak kiutalványoztatni. A másik részletintézkedés szintén a bizalom megszilárdításának célját szolgálja. Tekintettel a mai súlyos helyzetre, a pénzügyi kormányzat igyekezett rámutatni arra, hogy már a jövő költségvetési évre is gondol. Az ezévi deficit megszüntetésével kapcsolatban tehát annyira, amennyire ezt az államháztartás hosszú idővel előre nem látható eshetőségei megengedték, a jövő évi esetleges deficit fedezésének lehetséges módjait is szabályozta.²

Az új költségvetés kiindulási pontja az első pénzügyi jelentés végleges előirányzata volt. Eszerint a költségvetési év 803,500.000 font bevételre számíthatott, amiből 751,016.000 font a rendes kiadásokra, 52,050.000 font az államadósság törlesztésére (*Sinking Fund*) volt fordítandó, végül 134.000 font mint felesleg szerepelt. Most az adó és vámbevételek várható csökkenése 29 millió fonttal és a Hoover-terv érvénybelépése folytán beállott veszteség 30.3 millió fonttal vétetett számításba. A folyó évben esedékes többletkiadások erejéig a tavasszal esedékes pótköltségvetés céljaira 813.000 font tartatott fenn. Végül a munkanélküliség elleni biztosítás alapjának és az utalapnak szánt ezévi 25, illetve 9, összesen 34 millió font kölcsön az új javaslatban a rendes kiadások tételét emelte. Ezzel szemben a Hoover-terv folytán 13,550.000 fonttal kevesbedett az államadósság ezévi kamatszolgálata s feleslegessé vált egy 5,750.000

¹ Az angol alsóház szabályai szerint minden pénzügyi megterheléssel járó indítvány csak bizottság előtt nyújtható be. E bizottság a Ház plénumból áll ugyan, de elnöke nem a Speaker, hanem egy választott képviselő. Ilyen bizottság a *Committee of Supply* és a *Committee of Ways and Means*.

² Erre annál nagyobb szükség volt, mert a takarékosági bizottság által megjósolt és az egész világ sajtója révén közismertté vált 120 milliós deficit is az 1932—33. költségvetési évre vonatkozott.

fontos törlesztési részlet. A bevételek és kiadások egybevetése tehát a következő képet adja:

	1000 fontban	
Összes bevételek eredetileg		803.500
Összes bevételek most	— 59.300	744.200
Rendes kiadások eredetileg		751.016
Rendes kiadások most	+ 34.000	
	+ 813	
	— 13.550	772.279
Sinking Fund eredetileg		52.050
Sinking Fund most	— 5.750	46.300
Felesleg eredetileg		134
Deficit most		74.379

Az 1931/32. évi költségvetés tehát a 134.000 fontos eredeti felesleg helyett a beállott változások figyelembevételével kb. 75 millió font hiányt eredményez.

Az 1932/33. költségvetési év várható deficitje azonban ennél még magasabb és elérné a 170 millió fontot, vagyis jóval többet, mint amennyit a Hoover-terv esélyeit számba nem vevő takarékosági bizottsági jelentés közismert 120 milliós deficitje tett ki. Egyfelől t. i. az ezévi budget egyensúly biztosítására igénybevett aktívák akkor nem fognak újra rendelkezésre állni, másfelől az adó- és vámbevételek hozamának még nagyobb, 46 millióra becsült csökkenésével kell számotvetni, szemben a kiadásoknak 17 milliós természeteszerű növekedésével és azzal a 70 millióval, amely az államkincstárt a munkanélküliség elleni biztosítás alapjának és az utalpnak költségvetésszerű kezelése következtében folytatólagosan megterhelné.

Ugy a folyó, mint a jövő pénzügyi év deficitjének fedezésére két mód kínálkozott: a kiadások megszorítása vagy az adóemelés. A kormány a kettő kombinációját választotta, mégpedig olyan arányban, hogy a folyó évben a megtakarításokból 22 milliót teremt elő, a következő évben pedig 70 milliót. Ugyancsak csökkenti az államadósság törlesztésére szánt összeget mindkét évben 32,500.000 fontra; ez t. i. elegendő arra, hogy a kincstár a beváltásra kerülő államadóssági címletek bemutatásakor hitelezői kötelezettségének megfeleljen.³ E címen is ezévben 13.7 millió font s a következőben 20 millió szabadult fel. Az ezekután maradó hiány most 40, illetve jövőre 81.5 millióra rug, aminek megszüntetése céljából nem volt kikerülhető egy bizonyosfoku adóemelés sem.

³ Ez abban a formában történt, hogy az új Finance Act a folyó és a következő költségvetési év államadóssági annuitását (Fixed Debt Charge) 355 millió fontról 322 millióra szállította le.

A megtakarítások tervezete a következő:

	1000 fontban
Miniszteri, bírói, egyéb köztisztviselői fizetések és a haderő személyi járandóságai	4.534
A honvédelem dologi kiadásai	5.000
Közüoktatás (egyetemek)	10.450
Közüegészségügy	1.250
Rendészet	500
Mező- és erdőgazdaság	1.133
Bírodalmi termelvények fogyasztásának propagandája és gyarmatügy	500
Munkanélküliek szükségmunkája	500
Munkanélküliség elleni biztosítás:	
a) kiadások megszorítása	25.800
b) hozzájárulások emelése	10.000
Utalap kiadásai	7.865
Egyéb	2.500
Összesen ...	70.032 ⁴

A *köztisztviselők* személyi járandóságainak csökkentése Angliában nagyjában csak az évi 2000 fontnál magasabb fizetések élvezőit érintette 5000 fontig 15, azontul 20% erejéig. Kivételt képeznek az alsóház tagjai, akiknek javadalmazásából 10%-ot vontak le takarékoság címén, továbbá a haderő és a rendőrség tagjai, akiknek személyi járandósága nem volt az áralakulás változásaihoz viszonyítva oly rugalmas, mint a köztisztviselők nagyobb hányadáé. Az angol közhivatalnokok fizetése ugyanis részben egy törzsfizetésből (basic remuneration), részben pedig egy a megélhetési index változásaihoz alkalmazkodó pótlékból (cost of living bonus) áll. Tekintettel arra, hogy ez az utóbbi években a megélhetési index módosulásával párhuzamos tekintélyes változásokon ment keresztül, sőt már az 1931. évi alapköltségvetésben is szeptember 1-ig egy 10 pontos, azontul pedig egy 5 pontos levonást szenvedett, a kormány a takarékosági bizottság javaslatát elfogadta és az állami kiadásoknak ezt a területét ezuttal megkimélte.

Különösképen eredményesnek bizonyult azonban a költségvetés lefaragása a munkanélküliek támogatására folyamatba tett *szükségmunkáknak, az utalapnak és a munkanélküliségi biztosítás* terheinek tételénél. Utóbbival kapcsolatban megtakarítás azáltal állt elő, hogy a munkanélküli segély összegét 10 százalékkal csökkentették, ezzel szemben az érdekelteknek és az államnak hozzájárulását emelték, végül a rendes segély (Ordinary benefit) élvezetének időtartamát egy évben 26 hétre korlátozták, aminek lepergése után a kvalifikáció felülvizsgálására és a szegénység bizonyítására (needs test) van szükség ahhoz, hogy a munkanélküli a rendkívüli segélyt (Transitional benefit) tovább élvezhesse. Együttvéve mindez 35,800.000 font megtakarítást biztosít, ami igen nagy eredmény még akkor is, ha a takarékosági bizottság 66.5 millió fontos megtakarítási javaslatával hasonlítjuk össze.

A költségvetési hiány nagyobbik része mégis csak *új adóbevételekkel* volt fedezhető. A nemzeti kormánytól természetesen nem lehetett várni, hogy ezt egy gyökeres pénzügyi reform alakjában kísérelje meg. Egyfelől a konzervatív pártnak az indirekt adó-

⁴ Ez az egy teljes pénzügyi évre szóló megtakarítások összege, amiből a folyó költségvetési évre csak 22 millió font esett.

zás, különösen a behozatali vámok kiterjesztése felé hajló, másfelől a munkáspártnak egy a fundált jövedelmek fokozott igénybevételére alkalmas járadékadó terve között kellett keresni a megoldás útját. Ez kínálkozott *Snowden* budget-javaslatában, amelyek anélkül, hogy az egyenes és közvetett adók sajátyszerű arányán csorbát ejtettek volna, a költségvetési terhet egyenletesen háritották át a társadalom különböző adófizető rétegeire. A feladat oly nagy volt, hogy nem tette lehetővé a jövedelmiadó régi kulcsának érintetlenül hagyását. Az új Finance Act II. részének 6. pontja ezért a jövedelmiadó eddigi 22.5%-ra rugó kulcsát 25%-ra, vagyis az adótételt fontonként 4 shilling 6 pence-ről 5 shillingre emelte. Bizonyos további módosítások a különböző címen megadott levonások és mérséklések (létminimum stb.) mérvének csökkentésével igyekeztek a jövedelemadó hozamát szaporítani.⁵ Végül a jövedelemadó bevétel-fokozásának érdekében történt a surtax tételének egyszerűen 10%-kal való emelése is. Együttvéve mindezek a módosítások a folyó évben 29, s a jövő pénzügyi évben 57.5 milliót biztosítanak a kincstárnak.

A *közvetett adókra* is fontos feladat várt. *Snowden* a sör, dohány, benzin és szórakozási adókat választotta ki e célra. A söradó tételét standard hordónként (36 gallon) 5 font 3 shilling és 6 pence-ről 6 font, 14 shilling és 6 pence-re emelte. A nyersdohány fontjának 8 shilling és 10 pence-re rugó adótételét 9 shilling és 6 pence-re s a többi dohányfajták adóterhét hasonló arányban fokozta. Az első költségvetésben gallononként 6 pence-re rugó benzin-adót 8 pence-re emelte fel s a szórakozási adót a belépő-jegyek nettó árának 20%-ában egységesen szabályozta, kiterjesztve azt az azelőtt mentességet élvezett $\frac{1}{2}$ shillingnél olcsóbb helyekre is. Ezek az adók egyenként ez évben 4.5, 2.1, 4, végül 1, illetve a következő teljes pénzügyi évben 10, 4, 7.5 és 2.5 milliót fognak hozni.

Az új adótételek különböző időpontban léptek életbe: a jövedelmiadóra vonatkozó módosítások 1931 október 15-én, a söradó és dohányadó 1931 szeptember 11-én, a benzinadó szeptember 10-én este 6 órakor és a szórakozási adó november 9-én.

Az ezévi és jövő évi költségvetési hiány fedezésének módja tehát a következőképe összegezhető:

⁵ Így az adómentes létminimum leszállt egyeseknél 135-ről 100, nőkknél 225-ről 150 fontra, a gyermekekre eső engedmény az elsőnél 60-ról 50, a többiekénél 50-ről 40 fontra. — Az adóalapnak eddig csupán a rendes adótétel $\frac{4}{9}$ -ed részével sujtott első 250 fontja 175 fontra csökkentetett, az adótételnek a rendes $\frac{1}{2}$ -re való emelésével. Előző budget szerint minden keresetből, tehát nem vagyonból származó jövedelem $\frac{1}{6}$ -a, maximum 250 fontig adómentes volt; ezt a hiányadót az össz jövedelem $\frac{1}{5}$ -re növelte, illetve 300 fontban maximálta az új budget. Hasonló kedvezményt helyezett kilátásba a miniszteri expozé az ipari termelés számára is azáltal, hogy a jövő költségvetési év kivetési munkálataival kapcsolatban az üzemtőke amortizációjának célját szolgáló kopási engedmény (wear and tear allowance) 10%-kal való emelését ígérte meg.

	1000 fontban	
	1931 32.	1932 33.
Deficit	74.379	170.000
Megtakarítások	22.000	70.000
Jövedelmi adók	29.000	57.500
Közvetett adók	11.600	24.000
Törlesztési megtakarítás	13.700	20.000
Felesleg	1.921	1.500

E nagy eredmény nem kis áldozatba került. Az új áldozatokat azonban az egész angol társadalom arányosan fogja viselni, annak terheiben a leggazdagabbak mellett a legszegényebbek is osztozni fognak. A második ezévi költségvetésnek talán épen az volt a legjellemzőbb és legérdekesebb vonása, hogy az eddigi pénzügyi politika célkitűzésével szemben a közterhekhez való fokozott hozzájárulás kötelességére a máig nagymértékben kimélt alsóbb néposztályokat is reászorította. Hogy utóbbiak milyen szívesen siettek a bajba jutott államháztartás segítségére, azt leginkább a nemzeti kormányznak sikerrel megvívott választási küzdelme bizonyítja. Ez volt az új költségvetés szankciója s egyben az angol néplélek gyökeres megoldásokra való képességének legmeggyőzőbb tanúsága.

E szubjektív tényezőkön kívül természetesen nem nélkülözhetők azonban a közgazdasági élet teherbíró képességében adódó objektív előfeltételek sem. Különösen kérdéses, hogy az új budget elfogadása óta bekövetkezett pénzügyi válság, főleg a font sterlingnek az aranytól való kényszerű elválása miképpen fogják befolyásolni az áralakulást, az államháztartás bevételeit és kiadásait. *Snowden* még arra számított, hogy nagyjelentőségű művét egy hatalmas konverzióval fogja befejezni. Az 1929-től 1947-ig beváltásra kerülő cca 2 milliárd névértékű hadikölcsön 5%-os kamatterhét óhajtotta ezáltal csökkenteni. Amilyen alkalmasnak kínálkozott volna erre egészen tavaszig a pénzpiac, annyira valószínűtlen, hogy az ma képesnek mutatkoznék ily művet belátható időn belül való lebonyolítására. Az új *Finance Act*-nek erre vonatkozó részeit ép ezért nem is érintjük ezuttal, hanem inkább arra a változásra utalunk, amely az új választások után győzelmesen megerősödő nemzeti kormány kereskedelmi politikájának irányából várja az állami bevételek folytatólagos kiegészülését. Valószínű, hogy arra az esetre is, ha a pénzügyi helyzet romlása folytán az államháztartás bevételeiben további lemorzsolódás állnék be, az így mutatkozó hiányt pótolni tudná az az új vámbevétel, melyet az *Abnormal Importations Act* felhatalmazásával több behozatali cikkekre legújabbán rendeletileg kiterjesztett 50%-os értékvám biztosítani fog. A konzervatív többség és a nemzeti liberálisok megerősödése a protekcionizmus térhódítását jelenti és ezért előrelátható, hogy a jövő év költségvetésében már a direkt és indirekt adózás eddigi egyensúlyi helyzete is mélyrehatóan módosulni fog.

ifj. Deseő Antal dr.

Könyvismertetések.

Spann Othmar: Die Krisis in der Volkswirtschaftslehre. Sonderschriften des Reichsverbandes der deutschen Volkswirte. Hgb. H. E. Krueger de Corti. Heft 3. München u. Leipzig. Duncker & Humblot, 1930. 60. l.

Spann professzor 1929 tavaszán a német közgazdák országos egyesületében, Berlinben előadást tartott „a közgazdaságtan válságáról“. Ezt az előadást és az azt követő vitát tartalmazza az előtűnk fekvő kis füzet, amely élénkségénél és rövideségénél fogva kiválóan alkalmas *Spann* gazdaságbölcseleti elveinek vázlatos megismerésére. *Spann* szerint a közgazdaságtan szellemtudomány, természetesen tehát, hogy a különböző korszakokban módszerét illetőleg a többi szellemtudomány állapotától függ. A szellemtudományokban pedig mindig a kor lelki irányzata, világnézlete jut kifejeződésre. Az is, hogy egy nép miképpen gazdálkodik, végeredményben kultúrájában, életfelfogásának forrásában gyökerezik. Ezért a közgazdaságtannak is, mint a többi szellemi tudománynak, hátterét a *filozófiában* kell keresnünk. E részt pedig az utóbbi évtizedek alatt döntő fordulat történt: a pozitivizmussal és naturalizmussal szemben az új kantianizmus, Aristoteles és a neoscholasztika, a német idealizmus és romantika újjáéledése a szellemtudományok és azok módszere terén is forradalmat jelentenek. Erre nézve mindenekelőtt a lélektan állapota jellemző, ahol az asszociációs pszichológia helyébe, amely atomisztikus módon a társulás törvénye alapján akarta felépíteni a lelket, új, a lélek egészét, a lelket mint strukturát tekintő irány nyomult be. Ugyanezt lehet mondani a jogtudományról, szociológiáról, történetirásról, sőt az élettanban is a neovitalizmus reakciót jelent az élet kémiai és fizikai gépezetként való felfogásával szemben. A tipustan visszaszorította Darwin mechanikus fejlődésének és a fizika mai állapota is azt jelzi, hogy a tudás, a megismerés fogalmának krízisét éljük. A francia felvilágosodással megindult természettudományi gondolkodás helyébe, amely Isten és erkölcs nélkül akart tudáshoz jutni, legalább is a szellemtudományok terén más, értékelésen alapuló, teleológikus felfogás jut uralomra.

A filozófiának ez a válsága megmutatkozik a közgazdaságtanban is. A mai elméletben az újklasszikus, matematikai, határhaszon és egyéb iskolák egyaránt az *individualizmus* álláspontján állanak. Ennek a rendszernek a fő módszeres elve, hogy a közgazdaságot az egyén cselekményeiből kiindulva magyarázza és ennek folytán alapjelenséggként a cserét tekinti: ezzel azonban adva van már az árképződés problémája is, amelyben mennyiségekről van szó s e mennyiségek mechanikus változásainak vizsgálata, kauzális

összefüggések megállapítása az elmélet főtárgya. Ezzel szemben az *univerzalizmus* a társadalom egészéből indul ki s a gazdálkodást abban csupán résznek, tagnak tekinti. És pedig a gazdaság az eszközmegszerzés rendszere, amely rajta kívül álló célok szolgálatában áll. Nem a csere az alaptünemény, hanem a társadalom egésze tagjainak szerves felépítettsége, egymáshoz való rangjuk és az egész részére való teljesítményeik, szolgáltatásaik. És a részek egymással való összefüggése nem mechanikus, hanem értelmes, éppen azért normáktól, értékektől függő. Ilyen módon van helyes és helytelen gazdálkodás és van igazságos ár, mint a gazdaság helyes kitagoltságának kifejezője. Az ilyen értékitételek magának a gazdaságnak elemzéséből, tárgyi követelményekből és nem metafizikai állásfoglalásból folynak.

Látnivaló, hogy a közgazdaságtan jelenlegi válságában is tényleg a világfelfogás válsága és a filozófia fordulata tükröződik. Az individualizmus a liberalizmushoz, a liberalizmus a kapitalizmushoz, a kapitalizmus a marxizmushoz, a marxizmus a bolsevizmushoz visz. Az univerzalizmus ellenben a mechanikus felfogástól való elfordulást jelenti, kauzális összefüggések helyett teleológikus szemléletet, ezért a kettő közötti ellentét végeredményben egész kulturánk sorsdöntő problémáját jelzi.

Az előadást követő vitában *Dunkmann* és *Oppenheimer* professzorok, dr. *Büsselberg*, dr. *Herdegen* és dr. *K. Landauer* vettek részt. Mindenesetre érdekes felemlitenünk, hogy az individualizmus bírálatát illetőleg eléggé egyöntetűen elismerték *Spann* álláspontjának helyességét. *Oppenheimer* is hangsúlyozta, hogy az absztrakt egyénből való kiindulás helyett az egészről való levezetés a helyes módszer; úgy erre, mint a gazdálkodás eszközjellegére, ő maga *Spann*tól függetlenül is rájött. Eltér azonban *Spann*tól a mechanikus-kauzális módszer értékelésében: ha nem is adhatja ez az élet és a jelenségek egészét, azért értékes eredményekre vezethet. *Spann* válaszában természetesen megmarad intranzigens álláspontja mellett és módszeres felfogásának és egyes tételeinek újabb, magyarázó megvilágítását nyújtja.

Kisléghi Nagy Dénes.

Wolfgang Heller: Die Entwicklung der Grundprobleme der volkswirtschaftlichen Theorie.
4. umgearbeitete Auflage. Quelle u. Meyer, Leipzig, 1931. 156. p.

A magyar közönség bizonyára osztatlan örömmel veszi tudomásul, hogy *Heller Farkasnak* „*Grundprobleme*“ néven ismert kis munkája aránylag rövid idő alatt immár 4-ik kiadásban jelent meg, bizonyosságául annak az élénk érdeklődésnek, mely a tudós magyar szerző munkája iránt Németországban is megnyilvánul. Hogy egy magyar eredetű tudományos munka a mai mostoha gazdasági viszonyok dacára is annyira gyökeret tudott verni az idegen talajban, annak oka, azt hiszem, abban keresendő, hogy a szerző személyében szokatlanul szerencsésen párosulnak azok a tulajdonságok, melyek a vállalt feladat követelményeinek megfelelnek.

Az elméleti közgazdaságtan hatalmas forrongás korszakát éli s különböző problémáinak (érték, ár, jövedelem) körében csak úgy hemzsegnék az egymással harchban álló nézetek és eszmeáramlatok. Elsősorban tehát rendkívüli tárgyismeret szükséges ahhoz, hogy

valaki az eszméknek ebben a tarka zürzavarában eligazodjék és róluk hiánytalan beszámolót adjon. A nagy tárgyismeret viszont azt a veszélyt rejtí magában, hogy az ember belenyulván a darázs-fészekbe, esetleg „tulsokat markol és keveset fog“, mert minél többet akarván nyújtani, áttekinthetetlen adathalmazzá, összeollózott tartalmi kivonatok élettelen gyűjteményévé sűrűsíti az anyagot. Ezt a veszélyt csak gondos kiválogatással lehet elkerülni, finom érzékkel megrostálva és a kritika szűrőjén is átszűrve a felmerült véleményeket és ellenvéleményeket. E munkához már nem elég a tárgyismeret, sőt nem elég az erős kritikai érzék sem; hanem mindezek mellett és mindezek felül a tárgynak őszinte, bensőséges szeretete kell, mert csak ez a szeretet képesít arra a szinte önmagunk legyőzéséig terjedő tárgyilagosságra, melyre szükség van, ha meg akarjuk akadályozni azt, hogy az egyéniségünknek, gondolkodásunknak inkább megfelelő irányzatok az ő tényleges jelentőségüket, az irodalmi harcokban elért ranghelyüket túlhaladó mértékben érvényesüljenek azoknak az egyéb irányzatoknak rovására, melyek szívének kevésbé kedvesek. S végül a legnehezebb feladat: az így előkészített anyagot úgy megvilágítani, hogy az olvasó egyrészt előzetes szakismeretek hiányában is minden különösebb nehézség nélkül megérthesse és áttekinthesse az egész feldolgozott anyagot, másrészt a szigorú tárgyilagosság dacára is utmutatásokat, kritikai szempontokat, irányítást kapjon anélkül, hogy gondolkodása egy bizonyos irányban erősebben befolyásoltassék. S bár Heller Farkas kis munkája az említett követelményeknek minden tekintetben elsőrangúan megfelel, én a magam részéről legnagyobb érdemének ezeket a letompított kritikai utalásokat, nagyvonalú irányításokat tartom, melyek mindig valami olyanra figyelmeztetnek, ami mellett nem szabad és nem lehet megfontolás nélkül tovasiklani s amit a saját álláspontunk végleges megfogalmazásánál föltétlenül tekintetbe kell vennünk; s mindezt oly beállítással, mely még a látszatát is kerüli annak, mintha a szerző a maga (különben is a kulisszák mögé vonuló) felfogását rá akarná kényszeríteni az olvasóra.

A munka tartalmát, — 4-ik kiadásáról lévén szó — felesleges volna részletesen ismertetnem. Mégis, nem mulaszthatom el felhívni a figyelmet annak első fejezetére, mely új feldolgozásban vázolja a közgazdaságtani iskolák általános történeti fejlődését, kiterjeszkedve a legújabb hajtásokra (*Spann, A. Weber, Diehl, Institutionalismus*) is, persze csak olyan terjedelemben, amennyire a következő fejezetek tárgyát képező alapproblémák megértése céljából szükség van; de mindig bizonyos bölcséleti magaslatról szemléli a különböző iskolák tanításait, nagy vonalakban megrajzolva azok szellemtörténeti háttérét, azaz mintegy beleágyazva őket az illető kor általános bölcséleti és tudományos világszemléletébe. Az értékelméleti részben különösen kiemelendő egyrészt a beszámítási elmélet („Zurechnungstheorie“) aránylag részletes, a ma irodalmában elfoglalt jelentőségét méltányló tárgyalása, ezen elmélet főbb változatainak és a beszámítás lehetősége ellen felhozott érveknek elemzésével; s másrészt a szubjektív értékelmélet jelentőségének a mellette és ellene felsorakozó írók álláspontjának szembeállításával megalkotott mérlege, ideértve azokat az írókat is, akik mindenféle értékelmélet ellenzői. Különben az értékelméleti rész egyike azoknak, melyek a munka előbbi kiadásaihoz képest jelentékenyen megváltoztak; mellette kü-

lönösen a külkereskedelemmel és a konjunktura-problémával foglalkozó fejezetek részesültek lényeges bővítésekben, tekintettel a kutatás újabb fejlődésére (*Wicksell, Cassel, illetve Schumpeter, Spiethoff, Hayek, Lederer* stb.). A könyv többi fejezeteiben (áralakulás, jövedelemeloszlás, pénzprobléma) a szerző nagyjában az előző kiadások keretei közt maradva, ujitásként egyes, az újabb irodalom kívánta. kiegészítések mellett a lényeg erőteljesebb kidomborítására és a fejlődés vonalának élesebb megrajzolására szorítkozik.

A könyv a szakkörökön tulmenő, általánosabb érdeklődésre tarthat számot. Hiszen a mindennapi élet problémái soha oly közvetlen érintkezésben nem voltak a közgazdaságtan nagy kérdéseivel, mint manapság; ugyannyira, hogy tudományunk lassanként a szép irodalom vetélytársa lesz annyiban, hogy ismerete, — legalább főbb vonalakban — hovatovább az általános műveltség nélkülözhetetlen alkatrészévé válik. Ebből a szempontból ez a könyv hézagpótló munka, mert kiválóan alkalmas arra, hogy úgy a művelt nagyközönseget, mint a tanulóifjúságot tantörténetileg tájékoztassa a gazdasági élet alapvető nagy problémáiról, a tudománynak e nagy problémákkal szemben a múltban és jelenben elfoglalt álláspontjáról. Az pedig, aki az általános műveltség és az iskola által követelt tudás keretein tulmenőleg foglalkozik közgazdaságtani problémákkal, a saját jólfelfogott érdekét mozditja elő azzal, ha e könyvet minél sürűbben forgatja, mert a figyelmes olvasó olyan utmutatásokat és irányításokat nyer belőle, melyek észszerű felhasználásával sok fáradságos utánjárást, céltalan próbálkozást takarít meg.

Mezey Lajos.

Oppler, Ernst: Der Begriff des Wirtschaftsgesetzes in der Volkswirtschaftslehre. — Eine problemgeschichtliche Untersuchung. Münster: Helios, 1930. 118. p. Universitas Archiv, Wirtschafts- und sozialwissenschaftliche Abteilung Bd. II.

A gazdasági törvényszerűség lényegének és elméleti jelentőségének vizsgálata a legkülönbözőbb álláspontok és eredmények felszínrevetésével állandóan szerepel az irodalomban. Egységes tárgyalási mód hiányában a törvényszerűségek lényegét kutató tudományos munka fejlődéséről nehezen tudunk magunknak képet alkotni. A szerző ennek rendszeres összefoglalásával próbálkozik meg, bár teljes tudatában van azoknak a nehézségeknek, amelyek e témakörbe tartozó fogalmak különböző terminológiájából keletkeznek. A közgazdasági elméletben és módszertanban a törvényszerűségeknek igen sokféle meghatározásával találkozunk, ezeket a szerző ismerteti és azután főként a kauzális kapcsolatokon alapuló törvényszerűségekkel, mint a közgazdaságtan ismeretelméleti és módszertani segédeszközeivel kíván foglalkozni. A gazdasági és többi tudományok közti vonatkozások felderítése céljából kénytelen tanulmányát olyan részekkel is kiegészíteni, amelyek tulajdonképpen a kulturfilozófia és a módszertan történeti anyagába tartoznak. Az ismert módszertani vitát szemléltetően tárja elénk és részletes vizsgálat és értékelés tárgyává teszi a munka eredményeit. Ugy találja, hogy a törvényszerűségek megközelítése szempontjából, a tapasztalható eltérések között egy közös vonás mégis felfedezhető és ez

az, hogy a vita folyamán ismeretessé vált megállapítások nem annyira egy filozófiailag megalapozott módszertan, mint inkább a közgazdasági tudományok területéről származnak.

A szerző szerint jóformán *Menger* volt az egyedüli, aki a gazdasági megismerés logikai alapjaira részletesebben rámutatott és aki a közgazdasági törvényszerűségek problémáit a tudománytan általános logikai elvei szerint vette tárgyalás alá. Az ismeretelméleti irányzat azonban különösebb méltánylásra nem talál. A szerző azt is vizsgálat tárgyává teszi, hogy a tudományelmélet és rendszertan eredményei *Menger* óta milyen módon befolyásolták a gazdasági elmélet irányelveit. E részt szerinte általában két irányzat különböztethető meg. Az egyik az, melyben a gazdasági törvényszerűségek problémáira nézve a tudományrendszertan szempontjai a mértékadók (*Dietheym*, *Windelband*, *Rickert*), a másik pedig az, amely ismeretelméleti vizsgálataiban a tudomány rendszertani osztályozó elveinek befolyása alól teljesen mentesíti magát. Az utóbbi irányzat képviselői teljesen mellékesnek tartják arra a kérdésre feleletet adni, hogy a közgazdasági tudományok természet- vagy kulturtudományok-e. Ezeknek a közgazdasági törvényszerűségek logikai lehetőségeit illető álláspontja általában pozitív. Ide sorolhatók *Ganz-Ludassy*, *Eulenburg*, *Mach*, *Weddigen*, *Hesse* stb. Az ismertetett munkának nem lebecsülendő érdekessége, hogy az újabb ismeretelméleti irány képviselője gyanánt munkásságának értékére való tekintettel közvetlenül *Menger* után a magyar származású *Ganz-Ludassyt** említi meg, akinek *Kantra* támaszkodó véleménye szerint a jelenségvilág megismerése törvényszerűségek útján logikailag lehetséges és a kauzalitás principiuma úgy a gazdasági jelenségekre, mint a többiekre egyaránt érvényes. A gazdasági és természeti törvényszerűségek közt formai, logikai szempontokból nincsen elvi különbség.

Bizonyos mértékig kifogásolható, hogy a szerző *Stammler*-, *Liefmann*-, *Amonn*- és *Spann*-al csak felületesen foglalkozik. A kü-

* *Ganz-Ludassy*, Julius von: a komáromi születésű *Ganz-Ludassy* Mórnak, a gróf *Andrássy* Gyula miniszterelnöksége alatti magyar sajtóiroda főnökének és ismert hírlapírónak a fia volt. Atyjával együtt Bécsbe költöztek, ahol a *Fremdenblatt* szerkesztőségénél dolgozott. Munkájának a címe: *Die Wirtschaftsenergie. I. Teil: System der ökonomischen Methodologie*. Jena: Fisher, 1893. LX+1060. p. Már 1877-ben készen volt könyvének anyagával, azonban közbejött akadályoknál fogva csak 1893-ban jelent meg, így tehát 10 évvel későbbén a híressé vált *Menger*-féle módszertani munka után (*Menger*: *Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften*. Wien, 1883). *Mengernél* sokkal szélesebb keretekben építi ki a közgazdasági tudományok módszertanát, általános ismeretelméleti alapokra helyezkedve. Munkája csak első részét képviseli annak az összefoglaló és tervbevett közgazdaságtannak, amelyről már az első rész megjelenésekor bírálója, *E. Sax* kijelenti, hogy a módszertani mederben kezdeményezett mű közgazdasági részének a fentihez hasonló arányú kiépítése emberfölötti teljesítményt igényelne. A munka második része tényleg nem is látott napvilágot. *Ludassy* módszertana szinte megmagyarázhatatlan módon a módszertani vita folyamán említés nélkül maradt és feledésbe ment, holott különösen a közgazdasági törvényszerűségek és azok ismeretelméleti előzményeire vonatkozólag értékes fejezeteket tartalmaz.

lönböző felfogások szemléltető és történelmi bemutatása után egyéni álláspontját olyképpen próbálja megadni, hogy a törvényszerűségek közt azok speciális jelentősége és logikai struktúrája szerint bizonyos rendszerezést eszközöl. Es pedig különválasztja azokat a törvényszerűségeket, amelyek valami emberi cselekvési normával vagy céllal állanak vonatkozásban. Szerinte csak a történés törvényszerűségeiről lehet szó, mert az a kérdés, hogy a gazdasági jelenségek transcendentális törvényszerűségek hatásainak is kifejezői-e, tudományos vizsgálatok tárgyát nem képezheti. A gazdasági törvényszerűségek logikai természetű vizsgálatának a törvényszerűségek logikai fogalmából kell kiindulnia éppen olyan értelemben, mint ahogy azt a filozófiában természeti törvényszerűségek fogalmában kidomborodni látjuk. Tehát a gazdasági törvényszerűségek általános érvényének logikai feltételeit kellene vizsgálat tárgyává tenni. A gazdaság törvényszerűségei logikailag csak akkor lehetségesek, ha az emberi gondolkodásban az azonosság elve alapján a tapasztalás tárgya az ismeret tárgyává válik és így létrejön a megismerés egysége.

Andreich Jenő.

Jelentés az Országos Hitelvédő Egyesület 1930. évi működéséről. Budapest, 1931. 94 old.

Az Országos Hitelvédő Egyesület 1930. évi működéséről szóló terjedelmes jelentést *György Ernő*, az intézet igazgatója kiváló szakértelemmel állította össze. A jelentés nem csupán a fizetési képtelenség alakulásának közlésére s a vonatkozó statisztikai anyag összeállítására szorítkozik, ami maga is igen értékes munkát képvisel, hanem a hitelbiztonsági statisztika minden ágazatára kiterjeszkedik. Azonkívül *György Ernő* oly anyagot is összegyűjtött és közreadott, amely a hitelbiztonságra vonatkozó rendszeres adatgyűjtésekbe eddig valamilyen oknál fogva még nem volt beilleszthető. Ki kell emelnünk az alábbi fontosabb adatokat:

	1929.	1930.
Váltóóvások száma	168.414	154.775
„ értéke	122·1 mill. P	101·9 mill. P
Kényszeregyességek száma	1813	1938
„ passzívája .	1116·8 mill. P	1002·8 mill. P
Magánegyhességek száma	262	276
„ passzívája ...	147·1 mill. P	180·5 mill. P
Csődök száma	424	476

Azt az összefüggést, ami a váltóóvások és a fizetési képtelenségek között fennáll, az adatok 1930. évi alakulása is tökéletesen igazolja. A váltóóvások száma és összege 1929 október havában érte el tetőpontját, jelezvén, hogy a következő hónapokban a magán- és kényszeregyességek, továbbá a csődök száma is lényegesen emelkedni fog. A fizetési képtelenségi esetek száma a jelentési év első hónapjában kulminált. A csökkenés az év folyamán igen lassu volt s ennek folytán a jelentési évben 125-el több kényszeregyességi eljárás volt, mint az előző évben.

A fizetési képtelenségek szakmák szerint való összeállításából az tűnik ki, hogy a mezőgazdasági jellegű inszolvenciák száma

emelkedőben van. Az ipari és kereskedelmi szakmák részesedését vizsgálva pedig azt találjuk, hogy a felmerült fizetéseképtelenségi esetek nagyobb része 1930-ban is a kereskedelem köréből került ki. A *kereskedelmi inzolvenciáknak* mintegy fele a textilkereskedelemre esik. Ezt követőleg jön az élelmiszer- és vegyeskereskedelem, azután a vas- és műszaki szakma. Az *ipari inzolvenciák* közül szintén a textilszakma részesedése a legnagyobb, azután következnek a szállodák, vendéglők és a kávésipar.

A fizetéseképtelenségek *területi megoszlására* adott összeállítás szerint Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. részesedése a legnagyobb és pedig 12.25%, azután következik Jász-Nagy-Kun-Szolnok vm. 6%-kal, Szabolcs-Ung vm. 5.94%-kal. Legkisebb a részesedési arány Bács-Bodrog vm.-ében, 0.29%. Budapest és a vidék részesedésének aránya 27.3%, illetve 72.4%. Az inzolvenciák száma az ország keleti részében évek óta emelkedőben van, ami a mezőgazdaság egyre rosszabbodó helyzetével van szoros összefüggésben. Zemplén és Heves vármegyék magasarányú inzolvenciái a bor-kriszre vezethetők vissza.

A fizetéseképtelenségek közgazdasági vonatkozásairól írott fejezetben a *fizetéseképtelenségeket előidéző okokat* találjuk. A megállapítások közül ki kell emelnünk a mezőgazdasági termékeknél és a nyersanyagoknál bekövetkezett nagyarányú áresést, a mezőgazdasági termékek értékesítésével kapcsolatban felmerült egyre súlyosbodó nehézségeket, a fogyasztás általános csökkenését, a pénzpiacokon beállott bajokat és végül a világgazdasági válság minden eddigi méreteket túlszárnyaló feszültségét. A kereskedelmi jellegű inzolvenciák túl nagy száma elsősorban a kereskedelmi rentabilitás kedvezőtlen alakulásával hozható összefüggésbe. A baj oka ott van, hogy a kereskedelem nem képes megfelelő gyorsasággal alkalmazkodni a változott viszonyokhoz, amelyekkel szemben csakis a rezszi folytonos csökkentésével lehetne védekezni. Az ipari jellegű inzolvenciák tárgyalásával kapcsolatban megjegyzi a jelentés, hogy a deficités üzletmenetre elsősorban az árak eső irányzata, a csökkenő forgalom és a fogyasztásban beállott krízis voltak kedvezőtlen hatással.

A jóhiszeműség elbírálására, illetve az *adósok magatartására* nézve a jelentés külön fejezetet nyújt. Kiemeli, hogy az adósnak a hitelezőket károsító magatartásáról csak oly értelemben lehet beszélni, hogy az adósok ragaszkodva üzleti exisztenciájuk minden áron való fenntartásához, a fizetéseképtelenségek bejelentését elhúzzák s hitelek vesznek igénybe már oly időpontban is, amikor — rendes kereskedői gondosság mellett — egyébként számolniuk kellene a fizetéseképtelenséggel. A hitelezők tudatos megkárosítására irányuló inzolvenciák száma azonban egyre ritkul.

A jelentést a nemzetközi vonatkozású kérdések taglalása, a Népszövetségi fizetéseképtelenségi statisztika rendszerének megváltoztatására irányuló javaslat s az egyesület belső életére vonatkozó adatok felsorolása zárja be.

A kitűnően csoportosított táblázatos statisztikai anyagot néhány grafikon teszi szemléltetővé.

Sipos Sándor.

Movimento Economico dell'Italia. A Banca Commerciale Italiana kiadása. Milano, 1931. 768 old.

A legnagyobb olasz pénzintézet 1930-as évkönyve a mind gazdagabb tartalommal megjelenő sorozat előző példányainak mintájára pontos adatbeli összefoglalást és általános helyzetképet nyújt a múlt év gazdasági eseményeiről és viszonyairól. Bevezető részében az évkönyv értékes tanulmányt közöl a mezőgazdasági cikkek és ipari nyersanyagok termelésének és árának világpiaci alakulásáról, ami nemzetközi viszonylatban is érdeklődésre tarthat számot; annál is inkább, mivel a legtöbb cikknél gyakorlati áttekintést ad az árszabályozó törekvésekről és ismerteti az amerikai farmboard, a kanadai poolok megalakulását és tevékenységét, a cukortermelés szabályozására vonatkozó Chadbourne tervet, a braziliai kávévédelmet, továbbá a gummi, pamut, gyapju, fémek stb. nemzetközi kartellizozását célzó szervezetek tevékenységét.* Az évkönyv további tartalma az olasz gazdasági élet pontos keresztmetszetét adja a múlt évre és felölel a pénzpiaci és tőzsdei helyzetre, a bel- és külföldi tőkemozgalmakra, a mezőgazdasági és ipari cikkek termelésére és forgalmára, a külkereskedelemre, a közlekedésre és az államháztartás helyzetére vonatkozó minden fontosabb adatot. Azáltal, hogy nemcsak példátlan bőségű statisztikai adatot közöl, hanem rámutat organikus összefüggésekre és intézményes fejlődésekre, egyesíti magában a forrásmunka és a gyakorlati kézikönyv előnyeit, amelyeket a gazdag anyag logikus rendezettsége és tagoltsága könnyen hozzáférhetőkké tesz. Mindazok tehát, akik akár elméleti, akár gyakorlati szempontból érdeklődnek Olaszország gazdasági viszonyai és berendezése iránt, az évkönyvet nagy haszonnal forgathatják.

Binét György.

Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch. VII. Jahrgang 1931. Herausgegeben von. *Dr. Gustav Gratz*, wirkl. Geh.-Rat. Kgl. Ung. Minister v. D. Verantwortlicher Redakteur: *Dr. Gustav Bokor.* Budapest, 1931. 384. l.

A világháborút követő évek folyamán a közgazdasági irodalom újabb válfaját képező termékeiként gyakran jelentkeznek a könyvpiacra olyan munkák, amelyek rendszerint évenkénti sorozatos kiadásokban egy-egy állam gazdasági viszonyairól igyekeznek összefoglaló és lehetőleg mégis sokirányú képet nyújtani. Mindaddig, amíg a világ gazdasági válság a most tapasztalt mértékig el nem mélyült, az efféle munkák létjogosultságát elsősorban a propagandának a nemzetek kiéleződő gazdasági versenyében egyre jobban érezhető szüksége látszott indokolni. A világ gazdasági válság elmélyülésével azonban e munkák hézagpótlóak a válság fontos mozzanatainak és menetének, valamint az ezekre ható okoknak felderítése szempontjából is, mert megkönnyítik mindazoknak a tüneteknek áttekintő vizsgálatát, amelyek a nemzetgazdaság területén bekövetkezett változások tekintetében jellemzőknek mondhatók.

(Különösen értékelnünk ezt a tanulmányt, ha összevetjük J. Donaldson: *International Economic Relations* című, 1928-ban megjelent munkájával és nevezetesen annak „Control of Raw Materials” című fejezetével (447—502. old.), amely defenzív szempontból tárgyalja az árszabályozás kérdését.)

A követett módszert illetően az u. n. gazdasági évkönyveket két nagy csoportra lehet osztani. Az egyik csoport tisztán a célhoz alkalmazkodóan összeállított statisztikai adatok gyűjteménye. A másik csoport az egész munka által felölelni kívánt tárgykörből olyképpen kiválogatott tárgyú és oly tartalmu tanulmányokat foglal magában, amelyekben a gazdasági életnek fontosabb tünetei lehetőleg plastikusan és sokoldaluan nyernek megvilágítást. Az utóbbi módszer sok előnyt rejt magában, de természetesen ennél a cél megvalósítása sokkal több kiváló szakterő közreműködését, a szerkesztésnek igen körültekintő, tapintatos és leleményes munkáját követeli meg.

A *Gratz Gusztáv* és *Bokor Gusztáv* szerkesztésében megjelenő *Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch* eddig megjelent évfolyamai oly messzemenőleg elégitették ki az említett követelményeket, hogy ezeket minden elfogultság nélkül is bátran tekinthettük követendő mintának a nemzetközi szakirodalom hasonló termékeinek sorában. A most megjelent VII. évfolyam, amely Magyarország 1931. évi gazdasági viszonyait vázolja, kétségtelenül további lépést jelent a követelmények még tökéletesebb megvalósítása felé. A változott viszonyoknak megfelelően a magyar közgazdaság számos új problémája, vagy jelensége nyer itt könnyen és alaposan tájékoztató formában megvilágítást, emellett az állandó nagyfontosságú kérdések a szokott rendszerességgel és a kötött terjedelem dacára igen nagy alapossággal tárgyaltnak. E könyv igen nagy előnyének kell betudnunk azt a sajátosságát, hogy annak ugyyszólván minden részletéből kiérezhető a független és tárgyilagos előadás hangja. Ebben igen nagy része van annak a körülménynek, hogy az egyes szakkérdésekről többnyire az illető szakmák legjobb nevű tekintélyei nyújtanak tájékoztatást. Például az államháztartás helyzetéről *Kállay Tibor*, a magyar és a nemzetközi kereskedelmi politika kérdéseiről *Ferenczi Izsó*, a Postatakarékpénztár helyzetéről *Tormay Béla*, a magyar pénzügyzetek aktuális problémáiról *Stein Emil* és *Kresz Károly*, a földbirtokmegterhelés szabályozásáról *Nyulászi János*, az állami igazgatás racionalizálásának kérdéséről *Magyary Zoltán*, a munkabérek, a drágaság és a létfenntartási költségek kérdéséről *Dálnoki Kováts Jenő*, a gyáripár helyzetéről *Farkasfalvi Sándor* értekezik; az itt említett cikkeken kívül még sok más, ehelyütt egyenkint meg nem nevezhető kiváló szakférfiu tárgyalja a különféle kérdéseket. A 384 oldalra rugó hatalmas kötet 29 hosszabb-rövidebb tanulmányt foglal magában.

A szerkesztésnek nagy érdeméül kell betudni a rendkívül bő anyag ökonomikus beosztása mellett azt az eljárást, hogy minden tőle telhető módon igyekezett a kiadványt az aktualitás legbelső mesgyéjén tartani. Eppen ezért a gazdasági viszonyokban bekövetkezett mindazokról a fontosabb változásokról, amelyek az illető tárgykörökbe vágó tanulmányok megírása után voltak csak észlelhetők, a kötet függelékében pótlólagos közlemények számolnak be. A gazdasági aktualitások helyes mérlegelését látjuk abban is, hogy a gazdasági világválságnak Magyarországgal való összefüggéseit mingvárt a kötet elején egy igen érdekes közlemény tárgyalja *Óvári Papp Zoltán* tollából. Alig ismerünk olyan kiadványt, amely ugyyszólván a megjelenés napjával egybeeső időpont szerinti érvénnyel tudna betekintést nyújtani a nemzetgazdaság legkülönbélebb viszonyaiba: ebben a vonatkozásban is a szóbanlevő munka örvendetes kivételnek és különleges hasznosságúnak mondható.

A kiadvány bevezető sorai kiemelik az egyes közlemények alapján levonható tanulságok sorából azt a megállapítást, hogy Magyarország egész politikai és gazdasági igazgatása túlméretezett és ezért tarthatatlan mértékű. Egyáltalán nem tartozunk azok közé, akik e tétel igazságát nemcsak most, hanem már évekkel ezelőtt is kétségbe akarták vonni. Mégis egy olyan munkában, amely amellet, hogy az ország szakembereinek kezébe is igen értékes anyagot ad, mindenkifelett arra van hivatva, hogy a külföldnek a magyar gazdasági élet fontos viszonylatairól megbízható tájékoztatást szolgáltatasson, kissé, hogy úgy mondjuk, egyoldalú beállításnak találjuk a tuldimenzionáltságnak a fennforgó bajok vezérmotivumaként való kiemelését. Ez a beállítás azt a látszatot keltheti, hogy a tuldimenzionáltság megszüntetésével gazdasági bajaink legfőbb kórokozója pusztított el, holott, amint jól tudjuk, főként kiviteli termékeink árnívójának katasztrófális zuhanása miatt jutott gazdasági életünk súlyos válságba és onnan mindaddig ki nem emelhető, amíg ez az árnívó lényegesen meg nem változik. Talán ez az egyetlen pont az, ahol nem egészen az egyetértő kritika hangján kell a szerkesztőség ténykedéseiről szólnunk. E megjegyzés megtétele után azonban határozott és őszinte szóval kívánjuk hangoztatni azt a véleményünket, hogy az Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch VII. évfolyama a magyar közgazdasági irodalmat igen értékes munkával gyarapítja.

Szigeti Gyula.

Juhos Lajos: Kis gazdaságok jövedelmi eredményei az 1929-i k é v b e n. Keszthely, 1930. 80. l.

A mezőgazdaság jövedelmezőségének bizonyos határon túlmenő csökkenése a köz érdekei ellen való, mert a többi termelési ág pangását s végül az egész közgazdaság romlását vonja maga után. Csak az a kérdés, mi a mezőgazdasági jövedelmezőségnek az a normálmértéke, amelynek biztosítására már a köz érdeke is sürgetően kívánja az államhatalmi beavatkozást. A mezőgazdasági üzemek rentabilitásának megbízható, az állam gazdaságpolitikájának irányt mutató kimutatása nyilván nem könnyű feladat. Az üzemek komplikált volta, a termelés folyamatainak hosszadalmassága, az értékesítés sokfélesége, a saját fogyasztásnak a piaci termeléssel való kapcsolata mind olyan körülmények, amelyek megnehezítik a mezőgazdaság jövedelmezőségének nyilvántartását. Mindezeket a nehézségeket óhajtja legyőzni a statisztikának egyik legfrissebb hajtása, a mezőgazdasági számtartási statisztika, amely a vizsgálata körébe vont üzemek viszonyainak számszerű megismerésén keresztül igyekszik a mezőgazdaság jövedelmezőségéről átfogó képet adni. E cél elérése mellett még azt a szintén nem kevésbé értékes szolgáltatást is nyújtja, hogy elfogulatlan ítéletet mond az egyes üzemnagyságkategóriák teljesítőképességéről s így közgazdasági jelentőségükről. Sajnos, a statisztikának ez a nagy horderejű ága nálunk csak most kezd némi figyelemben részesülni. Az Országos Magyar Gazdasági Egylet által a magyar mezőgazdaság jövedelmezőségének megállapítására korábban végrehajtott, de inkább a nagy gazdaságok viszonyait feltáró felvétel folytatása- és kiegészítésekép *Juhos Lajos* keszthelyi gazdasági akadémiai tanár a kisgazdaságok üzemi viszonyainak megismerésére rendszeres számtartások vezetését kezdeményezte. A jelen munkában *Juhos* munkásságának eredményeképp a megszer-

vezett kisgazdaságok 1929. évi számtartásainak statisztikai feldolgozását kapjuk, miután előbb, a munka bevezetésében, a szerző részletesen ismerteti a számtartási statisztika köz- és magángazdasági jelentőségét és használatos módszereit, továbbá a gazdasági tanácsadás és az üzemi viszonyok ismerete közötti összefüggést és tájékozást nyújt az elébe tornyosult akadályokról, valamint az általa használt módszerről. S ha felsorakoztatott adatai egyelőre az adatszolgáltató üzemek csekély száma miatt messzemenő következtetésre nem is jogosítanak, a kisüzemek viszonyait illetően mégis jelentősen bővítik ismereteinket. Különösen a kisüzemek tökeviszonyairól, nyershozájáról, saját fogyasztásra és piacra való termeléséről, a tiszta jövedelem alakulásáról, a gazda és családtagok munkabérkereseti viszonyairól kapunk benne érdekes adatokat, melyek főként kisbirtokosaink hatalmas munkateljesítményével arányban nem álló szomorú anyagi viszonyairól tájékoztatnak; de számos olyan adatot is tartalmaz a munka, amelyek a kisgazdák táplálkozási, ruházkodási és kulturszükségleteinek megismerésén keresztül magánéletükre vetnek világot.

E megkezdett munkának jelentős elmélyítése annál inkább kívánatos, mert a kisgazdaságok üzemi viszonyainak feltárása csak így szolgálhat az agrárpolitikának igazi támpontul.

Gombás Géza.

Kesztyűs Lajos: A nyírségi szeszgyári gazdaságok üzemi rendszere. Debrecen, 1930. 101 oldal, 16 melléklet.

Szerző a debreceni m. kir. gazdasági akadémia tanára. Könyve doktori értekezés a mezőgazdasági üzemtan és becsléstanból. A tanulmány célja, hogy 23 nyírségi mezőgazdasági szeszgyár számtartási adatai alapján szemléltetően mutasson rá arra, hogy mennyire előbbre tudja vinni magán- és közgazdasági tekintetben a mezőgazdasági ipar egy vidék mezőgazdaságát. A mezőgazdasági szeszgyártás alakította át szerző szerint a nyíri bucka külterjes gazdaságait belterjes, a gazdasági viszonyoknak megfelelő gazdaságokká. Nincs még egy országrész, amely e tekintetben jobb utmutatás lenne, mint éppen a Nyírség.

E kérdéseket az I. és II. rész tárgyalja és kiemeli a nyírségi szeszgyári gazdaságok előnyeit a „száraz” gazdaságokkal szemben.

A III. rész különös érdeklődésre tarthat számot. Ez tárgyalja 14 táblázat szemléltető adatai alapján a szeszgyári gazdaságok belső életét magángazdasági, azaz üzemtani viszonyait. Azokon az értékes tanulságokon felül, amelyeket a szerző a IV. részben a III. rész anyaga alapján kimutat, különösen az ragadja meg a figyelmet, hogy a mezőgazdasági üzemtan mennyivel hálásabb kutatási terület, mint a kereskedelmi üzemtan. A kereskedelmi életben, sajnos, el sem képzelhető egy olyan nagyvállalat, amely kutatások céljára rendelkezésre bocsátaná akár csak régi adatait is. A kereskedelmi üzemek szervezési, kalkulációs, forgalmi adatai stb. körül olyan titkolódzás folyik, amely csak részben indokolt, de amely teljes mértékben lehetetlenné teszi az idevágó összehasonlításokat és általában a kutatást. Pedig ennek a kutatásnak az eredményeiből nemcsak a közgazdaság, hanem elsősorban minden érdekelt magángazdaság profitálna. A kereskedelmi vállalatok vezetőségeinek is meg kellene találniuk annak a módját, hogy kiválogatva a szigo-

ruan diszkrét anyagot, a tudományos kutatás céljaira szükséges adatokat a tudományos kutatás rendelkezésére bocsáthassák, vagy a kereskedelmi vállalatok vezetőségeinek maguknak kellene az adatgyűjtésre és a tudományos feldolgozásra vállalkozniok és az eredményeket nyilvánosságra hozniok. Ilyen módon a kereskedelmi üzemtan is létrehozhatna az előttünk fekvő kiváló mezőgazdasági üzemtani munkához hasonló munkákat.

Lautenburg István.

Kovács Lajos: A tisztes iparért. Miskolc, 1929., 162 oldal.

Szerző a miskolci ipartestület titkára. Könyvében iparjogrend-szerünk és ipari közigazgatásunk hibáit és hézagait igyekszik kimutatni. Kimutatja, hogy törvényünk tág lehetőséget nyit a hatósági magyarázatnak, amennyiben egyrészt a taxative felsorolt képesítéshez kötött iparágak u. n. közbeeső műveleteit nem védi meg a szakképesítés rendszabályaival, másrészt a hatóságok szabad mérlegelésére bizza az olyan ipari foglalkozások minősítését, amelyek bár más néven, de képesítéshez kötött iparágak műveleteiből állanak, sőt nem ritkán a laza értelmezés következtében hol mint képesítéshez kötött, hol pedig mint a szabad iparok kezeltenek egyes olyan iparágak, amelyek több néven ismeretesek, de nincsenek valamennyi nevükön az ipartörvényben felsorolva. Kimutatja, hogy különösen az utóbbi években feltűnő arányokban használják ki a törvény ama rendelkezéseit, amelyek már 18 éves kortól lehetővé teszik az önálló ipari tevékenységet és azt kívánja, hogy az önálló ipari tevékenység általánosan kötelező feltétele a teljeskorúság vagy a betöltött 24 éves életkor legyen. Nemzetgazdasági érdekekből megszüntetendőnek tartja az állam és a községek iparüzését. Felhívja a figyelmet a gyári-jelleg körüli visszaélésekre. Helytelennek tartja, hogy az új ipartörvény 9. szakasza szerint az iparjog csödtömeg tárgya lehet. A továbbiakban is igen érdekesen fejtegeti a könyv a kézművesipar szempontjait és különösen a szakképesítés kulcsára: a tanonckérdés megoldására hívja fel a figyelmet.

Lautenburg István.

Folyóiratok szemléje.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

Bd. 134. Heft 5. Mai 1931.

Sting, Kurt, Jena: Die volypolitische Preisbildung. Ein Kapitel der Preistheorie. A korlátozott verseny melletti áralakulás problémájával foglalkozik. Ha csak kevés kínáló van a piacon, ezek vagy éles harcot folytathatnak egymással, vagy megegyezéseket létesíthetnek. Van azonban egy középút is, melyre először Cournot hívta föl a figyelmet s mely az áralakulásnak egy teljesen határozott karakterű speciális módjához — a polypolitikus áralakuláshoz — vezet. — *Wagner, Karl: Brechung der Zinsknechtschaft.* Szerző Gottfried Federnek, a Német Nemzeti Szocialista Munkáspárt gazdasági programja alkotójának tételeit ismerteti és kritizálja. — *Die Entwicklung des internationalen Geld- und Kapitalmarktes und der Märkte einzelner Länder während des Jahres 1930.* — *Dix, Arthur: Afrikanische Verkehrssysteme der Gegenwart.* 1. Az afrikai közlekedés megnyitásának akadályai; 2. Az automobil által okozott átalakulás; 3. A geográfiai közlekedési rendszerek; 4. Az északnyugat-afrikai közlekedési rendszer; 5. a Kongó-medence közlekedési rendszere; 6. A Nilus-rendszer; 7. Déli-Középfrika; 8. A távoli dél; 9. Világközlekedési vonalak Afrikában a jelenben és jövőben.

Bd. 134. Heft 6. Juni 1931.

Günther, Ernst, Giessen: Der Geburtenrückgang als Ursache der Arbeitslosigkeit? Untersuchung einiger Zusammenhänge zwischen Wirtschaft und Bevölkerungsbewegung. Szerző a német munkaképes népességnek (15—65 évesek) az össznépességhez való viszonyából indul ki és az előbbinek erős megnövekedését állapítja meg az utóbbihoz képest. Mig 1871—1910-ig az össznépességnek csak 60—61%-a volt munkaképes, addig 1925-ben 68.49%-a, 1930-ban pedig 70.44%-a tartozott a dolgozó korosztályokhoz, vagyis ez utóbbi évben a dolgozó népesség közel 6 millió főnyi fölösleget mutat a békeévekhez képest. Szerző ezután finomabbá teszi módszerét s az össznépesség által képviselt fogyasztói és munkakerőt igyekszik megállapítani oly módon, hogy az egyes korosztályokat egyrészt fogyasztói jelentőségük, másrészt átlagos munkateljesítményük szerint indexszámokkal látja el s ezek figyelembevételével az össznépességet fogyasztói és munkaegységekben fejezi ki. Ezen az alapon 1930-ban 3,723.000 munkaegység-fölösleg mutatkozik az utolsó három békeévtizeddel szemben, ami — tekintettel arra, hogy egy teljes munkaegység 1.48 15—65 év közötti embert jelent — 5,514.000 munkaképes korban levő embernek felel meg. A munkaerőnek ez az aránylagos nagy megnövekedése azoknak az eltolódásoknak a következménye, melyeket a népességnek korosztályok szerinti összetétele mutat; különösen a születések óriási mérvű csökkenésében, amely a csakfogyasztó korosztályok állományának összezsugorodására vezetett, kell keresni a munkaképes népesség mai statisztikai fölöslegének az okát. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen mérvű, aránylag hirtelen előállott munkafelesleg elhelyezése a békeidők közgazdaságának is nagy nehézségeket okozott volna — a mai beteg helyzetben pedig természetesen legalább is erősen hozzájárul a munkanélküliség előidézéséhez. Szerző ezek után a német népesség jövő fejlődésének lehetőségeivel foglalkozik: a mai népmozgalmi adatok alapján kiszámítható jövő népességszökkenéssel, a munkásnépesség arányának valószínű, bár az eddiginél valamivel lassabb tempójú további növekedésével, a tökékeképződés és népszaporodás viszonyának kérdésével, stb. — *Müller, Johannes: Die wirtschaftliche und soziale Gesetgebung des Deutschen Reiches (1931 jan. 1-től márc. 31-ig).* — *Feick,*

Irmgard: Ergebnisse aus den Jahresberichten der Gewerbeaufsichtsbeamten für das Jahr 1929. Általános adatok. Racionalizáló intézkedések. Üzemi tanácsok. Munkabérszerződések. Modern tanoncképzés. Otthoni munka. — *Die Entwicklung des internationalen Geld- und Kapitalmarktes und der Märkte einzelner Länder während des J. 1930.* (Folytatás és vége.)

Bd. 135. Heft 1. Juli 1931.

Muhs, Karl: Das Gesetz der fallenden Profitrate und die Zusammenbruchstendenzen des Kapitalismus. A kapitalista társadalom fejlődési folyamatára és szükségszerű összeomlására Marx rendszerében döntő fontossággal bírnak azok a visszahatások, melyek a tőkét magát érik. A termelés korlátlan expanziója tendenciájának és a kapitalista rendszer által korlátok közé szorított fogyasztásnak az antagonizmusa egyrészt korlátokat von az értéktöbblet realizálásának, a többletérték tőkévé-változtatásának, másrészt pedig elkerülhetetlen törvényszerűséggé teszi a profitráta csökkenését. A Marx-epigonok a fősúlyt az első következményre fektették, a csökkenő profitráta törvényét pedig kikapcsolták s az értéktöbblet realizálhatatlanságának a bekövetkezését a fejlődés felismerésére, a még nem kapitalizált földrészekre való kiterjeszkedésre stb. való hivatkozással a beláthatatlan jövőbe tolták ki. Szóval Marx utjait teljesen elhagyták, szerintük a kapitalista gazdasági rend fejlődési törvénye nem vezet összeomláshoz, hanem állandó fennálláshoz. Ezek ellen az imperializmus-teoretikusok ellen lép fel kiméletlen kritikával Grossmann Henryk „Das Akkumulations- und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems“ c. művében, melyet Muhs professzor beható megbeszélés és kritika tárgyává tesz. Grossmann feladatul tűzte ki magának a Marx írásaiban ezer helyen szétszórta tárgyalta összeomlási tannak szisztematikus rekonstrukcióját; Muhs szerint ez abszolúte nem sikerült neki, — akkumulációs és összeomlási elmélete teljesen privát koncepciója, melyen Marx szellemének nyoma sem látszik. Marx koncepciója nagy alapgondolatainak összefüggését nem látja, korlátokat nem ismerő polémiája elzárja előtte a helyes utat, annyira, hogy még a realizálási probléma létét is tagadja. Az egész Marx-irodalomban ez a legdurvább erőszakátétel Marx alaptételein. — *Te-i-i-zi Takeda: Die Durchschnittswerttheorie.* — *Elster, Karl: Die Stellung des Arbeitnehmers in der Union der Sozialistischen Sowjet-Republiken.* A munkásságra vonatkozó főbb statisztikai adatok közlése után a szerző ismerteti az 1922. nov. 9-én kibocsátott munkajogi kodexet (mely ugyan az orosz szovjet-köztársaságra vonatkozik, melytől azonban a többi hat köztársaság munkajogi kodexei nem térnek el lényegesen). A kodex 17 fejezetben a következő kérdéseket szabályozza: általános kérdések, a munkaerő bérbeadásának és bérbevételeinek alapelvei, az állampolgárok munkaköteletségének alapelvei, a kollektív szerződések, a munkaszerződés, az üzemek belső rendje, a munkateljesítmény normalizálása, a munkabér, a garanciák és kártérítések, a munkaidő, a pihenési idő, a tanoncügy, a nők és fiatalok munkája, az üzem veszélyei elleni védekezés, a szakszervezetek és ezek szervei, a vitás esetekben döntő és a törvénysértéseket megvizsgáló fórumok, végül pedig a társadalmi biztosítás. Mindezen intézkedések ismertetése után szerző megemlékezik a szakszervezeteknek a munkásság anyagi és kulturális helyzetének és a produktivitásnak az emelésére irányuló nagy erőfeszítéseiről s végül a munkásság körében mindinkább lábrakapó mozgalomról, mely szintén a produktivitás fokozását célozza. — *Fehlinger, H.: Das Arbeitslosenproblem und die internationale Arbeitsorganisation.* A Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak és Konferenciáknak a munkaközvetítés és a munkanélküliség csökkentése terén a háború óta kifejtett működését ismerteti. — *Simon Marie: Die Heimarbeit unter die Jenaer Bevölkerung.*

D. Á.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

November 5-én. *Eber Antal* elnöklete alatt *Varga István*, a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazatója tartott előadást az aranypengőről. Az előadást magát a Közgazdasági Szemle jelen száma közli. Az előadást követő vitában felszólaltak *Bátor Viktor*, *Görög Frigyes*, *Kemény György* és *Eber Antal* elnök.

Bátor Viktor : Varga István előadásában rendkívül érdekesen és tanulságosan jellemzi az elmélet szempontjából azt a különleges valutaris helyzetet, amelyet nálunk az aranypengő-rendelet megteremtett. Fejtegetéseinek három különböző pontja tekintetében azonban álláspontjával egyet nem értek:

1. Kizárólag elméleti jelentőségű Vargának az a tévedése, hogy az aranypengő-rendelet következtében a pengőtartozásoknak papirpengővel való lefizetése tekintetében bármilyen változás következett volna be. Az aranypengő-rendelet semmit sem változtatott azon a jogtételen, hogy az, aki pengővel tartozik, jogosult tartozását 1 pengő = 1 pengő alapon megfizetni. Igaz ugyan, hogy az, aki 0.26.315,789 gramm szinarany pénzbeli ellenértékével tartozik, e tartozását az esetben, ha a pengő értéke az arannyal szemben esik, ily szinarany mennyiségként egy pengővel meg nem fizetheti, *de ez nem az aranypengő-rendelet következtében van így*. Ugy az aranypengő-rendelet előtt, mint után az, aki szinaranyban, buzában, dollárban, vagy bármi másban, mint pengőben meghatározott összeggel tartozott, tartozását annak a jószágnak, vagy pénznek a pengőértékével volt köteles leróni, megfizetni, amely jószágban, illetve pénznemben a tartozás meghatározása történt, ha tehát 1 kg. szinarany többet érne, mint 3800 pengő, akkor az aranypengő-rendelet előtt sem lehetett az 1 kg. szinaranyban meghatározott tartozást 3800 pengővel megfizetni. Ehhez nem kellett az aranypengő-rendelet, ez mindig így volt, sőt, ha a jelenlegi jogi állapotot, amely az aranypengőben, tehát 0.26.215,789 szinaranyban kirótt tartozást további intézkedésig a papirpengővel egalizálja, tartom szem előtt, akkor éppen az ellenkezője történt annak, amit Varga feltételez (és amit Jacobi a Pester Lloyd-ban kifejtett), mert éppen az *aranypengő-rendelet következtében kapott a papirpengő egy olyan kényszerárjolyamot*, amelynek segítségével vele az aranypengőben meghatározott tartozást akkor is le lehet róni, amikor valóságos érték szerint a papirpengő az előírt szinarany mennyiségnek már nem felel meg.

Az aranypengő-rendeletnek lényegbevágó jogi és gazdasági tartalma tehát kizárólag abban áll, hogy a papirpengőben meghatározott tartozásokat aranypengőben kiróttá alakítja át.

Varga tévedésének e téma körében az az oka, hogy ő nem ismeri fel, hogy az 1925. évi XXXV. t.-c.-nek, vagyis az ugynevezett pengőtörvénynek gazdasági és jogi súlypontja abban a rendelkezésben van, hogy 10 és 20 pengős aranyak a törvényben előírt szinaranytartalommal veretnek és ezek a pénzdarabok lesznek az ország törvényes fize-

tőeszközei. Az a pengő, amely a pengőtörvény szerint „aranyérték”, amelynek minden pengője 0.26315789 gramm szinarany, csak akkor nyert volna életet, ha lenne 10 pengős, vagy 20 pengős arany, amelyet szinaranyból vernek és ezek az aranyérmék lennének a magyar királyság értékpénzei. A 10 vagy 20 pengős aranypénz és ennek folytán az aranyértékű pengő azonban csak úgy lett magyar törvényes pénzzé, mint ahogyan a török szultánokat Bosznia szultánjaivá koronázták: a pengőtörvény élebelépését készen várta az a jogszabály, amely a bankjegypengőt teszi törvényes pénzzé és annak aranyra való beváltását kizárja, éppen úgy, mint a török szultán boszniai szultánságát az a nemzetközi szerződés, amely szerint Boszniában ő szultáni jogokat nem gyakorol.

2. A második már sokkal gyakorlatibb tévedése Vargának, az a feltételezés, hogy infláció esetén egy olyan „aranypengő” infláció következne be, aminek folytán az aranypengő az aranytól értékben kényszerüleg elválna. Kétségtelen, hogy Vargának ezen tétele azon a fogalmon nyugszik, amelyet ő „pénz” alatt ért. Kiderül ez abból, hogy az infláció elemei között felsorolja a bankbetéteket, a takarékbetéteket stb. Én a pénz ilyen fogalommeghatározását számtalan egyéb szempontból is helytelennek tartom, de nyilvánvaló, hogy az infláció fogalmának meghatározására a pénznek ilyen fogalma nem alkalmas. Amint nem infláció a szó szoros értelmében — és egy inkább gazdaságpolitikai, mint egy elméleti fogalomról lévén szó, a szokásos fogalom mértékadó, — a bankbetéteknek gazdasági virágzás idejében mindig beálló szaporodása, úgy nem helyes az aranypengőbetétek esetleges szaporodását inflációnak nevezni és ennek az inflációnak fennforgásából azokat a konzekvenciákat levonni, amelyek csak az infláció szokásos fogalmához fűződnek. Ha valaki mást nevez inflációnak, mint amit annak szokás nevezni, akkor nem festheti le azt az álláspontot ugyanugy, mintha a másik inflációról lenne szó. Helytelen tehát, hogy Varga abból a feltételezésből, hogy az aranypengőbetétek összege papírpénz-infláció esetén nőni fog, azokat a következtetéseket vonja le, mintha ez esetben a papírpénz-infláción kívül bekövetkeznék egy másik infláció is, amelyet ő aranypengő-inflációnak nevez és mintha ez az aranypengő-infláció ugyanolyan jelenség lenne, mint a papírpénz-infláció. Már pedig Varga ezt minden további indokolás nélkül feltételezi.

Eltekintve azonban ettől az elvi hibától, nem is képzelhető el, hogy papírpénz-infláció esetén, amely a forgalomban levő bankjegyek egy részét kétségtelenül nem találná aranypengő-követelés helyzetében, az aranypengőkövetelések összege hogyan emelkedhetnék. Azt hiszem, hogy az aranypengőkövetelések összege ebből a szemszögből nézve, papírpénz-infláció esetén inkább csökkenni fog.

3. A leglényegesebb tévedése Vargának azonban abban rejlik, hogy ő nem ismeri fel azt, hogy az aranypengő-rendelet *egyetlen* tartalma a pénzkövetelések elértéktelenedésének megakadályozása. Sem az árak, sem a pénzben becsült egyéb értékek megállapítására, becsülésére az aranypengő-rendeletnek befolyása nincsen és nem is lehet. Az a körülmény, hogy infláció és azzal járó papírpénzelértéktelenedés esetén pénzüsségeket (nem pénztartozásokat) papírpénzben egyáltalán nem, vagy csak folyton csökkenő mértékben állapítanak meg, nem az aranypengő létezésének a következménye. Ez a jelenség akkor is bekövetkeznék, ha aranypengő nem lenne, csak ez esetben, mint ahogy ez a legutolsó infláció idején történt, ez nem aranypengőben, hanem dollárban, dollárcentben, vagy ügyleti aranypengőben történne. Az inflációnak az árviszonyokra gyakorolt hatása semminemű összefüggésben az aranypengő létesítésével nincsen, mert az aranypengő törvényes intézménye nélkül sem sikerült még soha a világ semmilyen kormányának az inflációs papírpénz vásárlóerejét eredeti mértékben fenntartani.

Kétségtelen, hogy az aranypengő intézménye akkor funkcionál legjobban, ha az aranypengő a papirpengővel egyenlő értékű és hogy értékingadozás esetén volnának zavarok, amelyeket a részletes szabályozás útján kellene megszüntetni. Ezek közé a problémák közé tartozik az a bankrun lehetőség is, amely az esetben következne be, ha a papirpengő előzetes esés után újból emelkedik, amint Varga erre helyesen rámutat. Az azonban kétségtelen, hogy ezek a zavarok közül sem járnak azoknak a zavaroknak, amelyek papirpénz-infláció esetén beállanak, különösen ma, amikor még mindenki szeme előtt lebeg a közelmúlt infláció rémképe és semmiesetre sem lennének egyenértékűek ezek a „szérum betegségek“ azokkal a súlyos anyagi és erkölcsi következményekkel, amelyeket a pénzkövetelések elértéktelenedése a múltban is előidézett és különösen most előidézne.

Az értékálló pengő intézményét tehát lehet jól vagy jobban megcsinálni, de az esetleges pénzügyi válságot az aranypengő nélkül keresztülnéni, gazdasági és hitelszervezetünk teljes összeroppanását és megsemmisülését jelentené.

Görög Frigyes : Dr. Bátor Viktor fejtegetésére reflektálva jelzi, hogy az aranypengőre vonatkozó jogi konstrukció tekintetében ellentétes álláspont van. Az aranypengő-rendelet által teremtetett új jogi helyzet nem abban áll, hogy az eddig papirvalutában fennálló követelések aranykövetelésekké konvertálódtak, mert hiszen valutatörvényünk értelmében a pengő eddig is aranyvaluta volt, hanem abban, hogy a bankjegyek kényszerárfolyama az aranypengőre nézve megszűnt és hogy ennél fogva a pengőérték hanyatlása esetén az aranypengőben fennálló követelések kiegyenlítése fejében a pengő-bankjegyek nem teljes névértékben, hanem csupán az aranypengő és a papirpengő közötti diszázsio figyelembevételével lesznek fizetésül elfogadandók.

A jogi konstrukciónál azonban sokkal lényegesebb az aranypengő gazdasági funkciója. E tekintetben Varga Istvánnal tulnyomó részben egyetért. Különösképpen helyesli okfejtésének azt a részét, amely a jelenlegi viszonyok között a kötött devizagazdálkodás fenntartására és ezzel kapcsolatban az aranypengő diszázsiojának mellőzésére vonatkozik. Nem tud azonban egyetérteni az előadónak az aranypengő-rendelet végrehajthatóságával szemben nyilvánított szkepszisével, aki-nek gondolatmenete idevonatkozólag abban a tételben csucosodott ki, hogy a papirpengő inflációja aranypengő inflációt vonna maga után. Szólvéleménye szerint ez a megállapítás logikai tévedésen alapszik. Az előadó levezetése azon a gondolaton sarkall, hogy minden papirpengő a pénzintézeteknél történő elhelyezés útján aranypengővé változtatható és így egy infláció által megsokszorozódó papirpengőmennyiségek a most említett átváltozás útján az aranypengő-mennyiséget is egyre szaporítanák, ami végeredményben aranypengő-inflációra vezetne. Ez az okoskodás nyilvánvalóan azt tételezi fel, hogy folytatólagos bankjegykibocsátás útján a forgalomban lévő összes bankjegyek együttes aranyértéke emelhető. Ez a feltételezés azonban sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem állhat meg. Elméletileg a bankjegyek értéke azok mennyiségével fordított arányban arányosan változik és az inflációval kapcsolatosan kibocsátott új bankjegyek tömegének aranyértéke megfelel a már forgalomban volt bankjegyek aranyérték-vesztésének. A gyakorlat viszont azt mutatja, hogy a bankjegyek értékesítése még nagyobb, mint a bankjegy-szaporítás aránya, miután az elértéktelenedésben nemcsak a bankjegy-forgalom növekedése szerepel tényezőként, hanem emellett az infláció kísérő jelenségeként a bankjegyek forgalmi sebessége is megnövekszik. Közismert tény, hogy a háborút követő inflációs időszakban pl. nálunk vagy Németországban a forgalomba hozott óriási mennyiségű bankjegytömegek aranyértéke kicsiny töredékét képezte az inflációt megelőző bankjegy-

forgalom aranyértékének. Ebből a tételből pedig következik, hogy a papirpengő inflációja aranypengő inflációt maga után nem von, mert papirpengő kibocsátása útján aranypengő-többlet nem kreálható.

Az előadó idevonatkozó véleményével szemben tehát az a nézete, hogy az aranypengő-rendelet végrehajtható és ha erre sor kerülne — quod deus avertat — végre is hajtandó. Az aranypengő lényegileg a pénzkövetelések értékállandóságának biztosítását jelenti minden pénzválsággal szemben. Az intézménynek tehát éppen akkor kell funkcionálnia, ha a papirpengő értékvesztéseget szenvedne. Hangsúlyozza azonban, hogy ezidőszerint az aranypengő ázsiójának dekretálása rendkívül helytelen volna. Az aranypengőben biztosított értékállandóság tekintetében ugyanis kizárólag a pengő belföldi vásárlóereje irányadó. Ameddig a belföldi árszínvonal nem emelkedik, addig a pénzhitelezőt nem éri károsodás, ha egy aranypengőért egy pengőt kap. Kétségtelen, hogy a fenti álláspont alapján az aranypengőt helyesebb lett volna indexpengőnek nevezni, mert lényegét ez az utóbbi elnevezés jobban fejezte volna ki. De az elnevezés a lényegét nem érinti és a kötött devizagazdálkodás módját ad arra, hogy az aranypengő-rendelet az indexpengő alapján hajtassék végre, miután a londoni aranyár az angol font hivatalos kurzusa szerint számítandó át az aranypengő szempontjából. Ameddig a hivatalos devizakurzusok az aranyparitáson maradnak, addig az aranypengő is egyenlő marad a papirpengővel. A külföldi valuták kurzusainak és az aranypengő értékelésének is közös végső alapja a pengő belföldi vásárlóereje. Ameddig ez változatlan, addig a külföldi valuta-kurzusok és az aranypengő jegyzése is szükségszerűen változatlan. Minden reményünk meg van arra, hogy az inflációs politika elkerülhető és ezáltal a pengő belföldi vásárlóereje fenntartható lesz. Ha azonban bármily okból kifolyólag ez a remény valóra nem válnék és a pengő belföldi értékében hanyatlás állana be, akkor egyrészt a külföldi valuták árfolyamában is emelkedésnek kell előállania, másrészt az aranypengő ázsiója is haladéktalanul jegyzendő volna. Ez utóbbit nem csupán a politikai becsületesség kívánná meg, hanem egyúttal az anyagi igazság és a gazdasági okosság is.

Kemény György kifejti, hogy a pengő, mint az arany értékéhez simuló pénzegység, arany-, illetve deviza magvaluta volt, annak minden lényeges kritériumával, amelyek közül gazdaságilag a legkimagaslóbb, hogy árnívónk az aranyvalutás országok árrendszerével szoros összefüggésben állott. A diszkriminálás aranypengő és pengő között tehát az utóbbinak lefokozását jelentette, vagy legalább is annak lehetőségét. Ami az aranypengő-rendelet esetleges kihatásait illeti, Bátor Viktor dr. érdekes fejtegetéseiben jórészt a pénzobligációk problémájára szorítkozott. Az aranypengő ezen meglevő kötelmi viszonyokra alkalmazva, tisztán valorizálási probléma, amelynek célszerűsége egyes pontokban vitatható, de az elvi lehetőségeket ez irányban nem vonhatja senki se kétségbe. Az aranypengőnek a közvéleményben azonban ezen a határon túlmenő jelentőséget tulajdonítanak, mert új valutáris berendezésnek hirdették, amely alkalmas lenne az esetleges inflációs zavaroknak elébe vágni. Itt van az alapvető, az egyoldalú jogi szemlélethől fakadó tévedés, amely a pénzobligációk rendezését tartva szem előtt, nem veszi eléggé figyelembe a funkcionáló pénzrendszert, annak az árképződéssel kapcsolatos élő problémáit, amelyek csak a gazdasági élet törvényszerűségeinek figyelembevételével és nem egyszerű jogi deklarációk segítségével oldhatók meg. Oly paragrafus, amely kimondja, hogy a könyvkövetelések pengőben aranyra szólnak és 5700 pengő betét megfelel 1000 dollárnak, egymagában nem garancia, ha megfelelő gazdasági berendezések nem biztosítják az aranyparitásos értéket, vagyis ha a dollár és az aranypengő közötti átváltás, a két egység közötti szabad kommunikáció nincs biztosítva. Az aranypengő-pengő parallel-valuta

tényleges bevezetése esetén tehát a jogi fikció szerint stabil pillér is bizonytalan alapokon áll. De ha ez a veszély nem lenne már kezdettől fogva érezhető, oly megoldás, mely az inflációt azzal vezeti be, hogy a valorizálást egyidejűleg legalizálja, technikailag lehetetlen. A valorizálás elvének bevezetése az inflációban, mindig a papírpénz halálát jelentette. Ezt láttuk Németországban 1923-ban, midőn a jegybank-hiteleknek aranybázisra való állítása a bankjegyprodukciónak hallatlan mértékben meggyorsította, úgyhogy a német papírpénz hamarosan végleg felmondta a szolgálatot. Hasonló jelenségeket tapasztalhatunk hazánkban is a takarékkorona bevezetésével, mely a Jegyintézet hiteleinek a valorizálását jelentette. Bár az infláció nálunk nem öltött oly asztronomikus méreteket, mint Németországban, a korona árfolyamok napi ingadozása oly mérvű lett, hogy a repudiálás jelenségei mutatkoztak és a végső veszélyt az ebben az időpontban meg ejtett döntés a népszövetség szanálási akciójáról, amely magának a papírkoronának stabilizálását biztosította, hátrította el. E történelmi kapcsolatok mutatják, hogy oly kísérlet, amely azzal indulna meg, hogy a papírvaluta mellett értékálló egység áll, hetek alatt lepergetné az inflációt annyira, hogy a papírvaluta, vagyis a tényleges fizetési és cirkulációs eszköz nem funkcionálhatna. Feltétlen óvakodni kell tehát attól, hogy az aranypengő-pengő parallelvaluta elgondolást a gyakorlatba átvigyük, mert az a pénzforgalom teljes csődjéhez vezethetne. A Nemzeti Bank eddigi politikája, amely a pengő stabilitásának a biztosítására irányul, ezért épp az aranypengő-rendeletre való tekintettel is kétszeresen helyeslendő. Csakis az infláció megakadályozása vezethet ki a valutakáoszról, az aranypengő nem jelent védelmet ez ellen, sőt inkább növeli a veszélyt.

Varga István : Nagy hálával tartozom a felszólaló uraknak értékes megjegyzéseikért. De különös köszönettel Kemény Györgynek, mert felszólalásában meggyőzően rávilágított mindama közgazdasági szempontokra, amelyek különösen Bátor Viktor egyoldaluan jogászfi fejtegetéseivel szemben felhozandók. Bátor Viktor más pénzdefiníció alapján okoskodik, mint én. Saját terminológiámnak természetesen nem tulajdonítok túlzott jelentőséget, bár hangoztatni kívánom, hogy az összhangban van a modern közgazdaságtudomány igen elterjedt álláspontjával. Ami Bátor Viktornak azon megjegyzését illeti, hogy az aranypengő-rendelet a régi pengőt nem deklasszifikálta, nem hiszem, hogy ez akár csak jogi szempontból is helytálló volna. Bátor Viktor mindenekelőtt nem vette tekintetbe, hogy én nem a jelenlegi helyzetről szóltam, tehát nem arról a helyzetről, ami annak következtében állott elő, hogy az első aranypengő-rendelet végrehajtását a második aranypengő-rendelet felfüggesztette, hanem azt a helyzetet vizsgáltam, amely előállt volna, ha az első aranypengő-rendeletet végrehajtják. Ebben az esetben meghatározott összegű pengőtartozást esetleg nem lehetett volna többé ugyanolyan összegű papírpengővel kiegyenlíteni, ami nézetem szerint elkerülhetetlenül a papírpengő deklasszifikálását jelentette volna. Bátor Viktor e kérdés kapcsán azt is állítja, hogy tévedek, amikor nem ismertem fel, hogy az aranypengő-törvénynek gazdasági és jogi szempontja az aranypengő értékének meghatározásában rejlik. Meg kell vallanom, hogy Bátor Viktor e megállapításához fűződő fejtegetéseit nem értem. Saját állításom igazolására azonban meg kívánom jegyezni, hogy éppen azért gondolom, hogy az aranypengő-rendelet az eredeti pengőt papírpengővé deklasszifikálta, mert az aranypengő-rendelet kiadásáig a pengő aranyértéke biztosított volt. Az, hogy aranyérméket nem vertek és hogy a jegybank beváltási kötelezettsége fel volt függesztve, e téren nem változtatott addig, míg pengőkért külföldi fizetési eszközöket az aranyparitásnak megfelelő árfolyamon korlátlan értékben lehetett kapni.

Ami Bátor Viktornak az aranypengő-infláció általam szupponált

feltevése tekintetében tett megjegyzéseit illeti, kénytelen vagyok kijelenteni, hogy nem érzem magamat megcáfoltnak. Ennél a pontnál igen világos és ő maga sem tagadja, hogy ő mást ért pénz alatt, mint én. Téved azonban, amikor azt hiszi, hogy az általam alkalmazott terminológia nem volna elég széles körben elterjedt. Sőt ellenkezőleg, a modern közgazdaságtan a bankbetéteket egész általánosan ugyancsak pénznek tekinti és a pénzértékalakulást szemléltető egyenleteknek komponenseivé teszi. De még ha e megállapításomban tévednék is és az általam alkalmazott terminológia egyedülálló volna, akkor is kötelessége a bírálónak — szerény nézetem szerint — az előadó terminológiájához alkalmazkodni, mert különben minden vitatkozás meddővé válik. Azt viszont, hogy az aranypengő-követelések összege valóban emelkedhetik, előadásomban, érzésem szerint, elég meggyőzően kifejtettem. Az tehát, hogy Bátor a bankokkal szemben fennálló aranypengő-követeléseket nem tekinti pénznek, e tényen, melyet én az elképzelt esetben inflatorikusnak tekintek, nem változtat.

Görög Frigyesnek az aranypengő jogi konstrukciójára tett megjegyzéseivel teljesen egyetértek. Ami az aranypengő-infláció lehetőségére vonatkozó megjegyzéseit illeti, Görög Frigyes megfelelkeznek arról a lehetőségről, hogy a kibocsátott új bankjegyeket változó arányszám szerint mindenkor aranypengőt jelentő bankbetétekké át lehet változtatni. Miután pedig bankjegyinfláció esetén erre az inger nagy lesz, nyilvánvaló, hogy az aranypengőről szóló bankbetétek összege állandóan szaporodhatik, ami szerény nézetem szerint aranypengő-inflációt is jelent, azzal a hatással, hogy az aranypengő árfolyama sem tartható fenn. Az aranypengő-rendelet végrehajthatóságának tárgyában viszont kénytelen vagyok Görög Frigyesselel ellentétes álláspontot elfoglalni. Előadásomban erre vonatkozóan három érvet soroltam fel. Bírálóiim három érvem közül csak az egyiknek cáfolatát kísérelték meg. Így tehát vitatkozásunk eredményeképpen az a helyzet, hogy még abban az esetben is, ha a vitatott érvem tekintetében nem nekem, hanem nekik volna igazuk, — amit azonban távolról sem hiszek — még mindig hátra van másik két érvem, amelyek mindegyike külön-külön is nyomtatékosan ellene szól az aranypengő-rendelet végrehajtásának.

Az aranypengő-rendelet végrehajtása ellen más körülmények is szólanak. Ezek azonban már kapcsolatosak jelenlegi devizagazdálkodásunk egész rendszerével, amelyre e helyt néhány szóval kitérni kívánok. Igaz ugyan, hogy a devizagazdálkodás erős beavatkozást jelent a gazdasági erők szabad érvényesülésébe. Ez álláspont megvédése rendkívül nehéz, mert támadói vannak az erősebb vitatkozó helyzetben. A gazdasági szabadság és az állami beavatkozás elveinek vitájában ugyanis a közgazdaságtan képviselői nagyrészt az előbbi mellett foglalnak állást, mert bár átlátják, hogy a gazdasági szabadság is gyakran visszasságokhoz vezet, abból indulnak ki, hogy a gazdasági élet automatizmusa előbb-utóbb — bár esetleg nagy áldozatok árán — e visszasságokat kiegyenlíti, míg az állami beavatkozás a gazdasági élet komplikált összefüggései következtében nem igen képes intézkedéseinek valamennyi távolabbi következményét is átlátni, aminek következtében a gyakori hibázás elkerülhetetlen. Ezzel a felfogással vitába szállni kockázatos feladat, mert ezáltal könnyen kerülhet az ember abba a látszatba, mintha a közgazdaságtan idézett állítását azért vonná kétségbe, mert saját intézkedései, illetőleg javaslatai számára a csálhatatlan helyesség igényét érvényesíti. A gazdasági életben azonban kialakulnak időnkint oly helyzetek, amelyekben az állami beavatkozásról lemondani súlyos hiba volna. Az elmúlt hónapok eseményei is ilyen jellegűek voltak és ezért a devizagazdálkodásba való beavatkozást nem lehetett mellőzni.

A teljes felszabadítás mellett tulajdonképpen senki sem foglal állást. Különösen a transfermoratóriumot mindenki szükségesnek tartja. A transfermoratórium pedig már a beavatkozásnak igen

sulyos és gyökeres formája. Az állam ugyanis saját tartozásai tekintetében az államcsődöt is deklarálhatta volna. A transfermoratórium azonban tulajdonképpen a jegybank, vagy helyesebben a valutarendszer csődjét jelenti, amikor is lehetetlen a külföldi fizetési eszközök iránt megnyilvánuló keresletet kielégíteni. Ha tehát beavatkozás semmilyen formában sem történik, úgy a külfölddel szemben fennálló tartozások adósai kötelezettségeiknek bármiféle árfolyamon eleget tenni tartoznának, amikor is külföldi fizetőeszközöket csak mind magasabb és magasabb áron tudnának beszerezni. Ebben az esetben exportáruink ára aranyban számítva természetesen esnék, hisz a külföldnek csak akkor tudunk fizetni, ha aranyban olcsók vagyunk. A belföldi vállalatok hosszú sora azonban kétségtelenül megbuknék.

A pengő elejtése nálunk tehát csak az árak aranyértékének csökkenését idézné elő, de csak korlátozott mértékben járulna hozzá a termelési költségek csökkentéséhez, mert adottság, hogy — ép az arany-pengő-rendelet következtében — a köztartozások, de a termelési költségek legnagyobb része is valorizálva van. De még ha az aranypengő-rendelettől el is tekintünk, akkor is fennáll az a nehézség, hogy a tartozások legnagyobb része idegen valutáról szól és már ezért is valorizálendő. Mindettől függetlenül továbbá tekintetbe veendő az is, hogy a valuta értékének alacsony szintje nem hat exportfejlesztőleg. Ily hatása csak a csökkenés folyamatának van. A valuta alacsony árfolyamának legfeljebb akkor volna kedvező hatása, ha az a tartozások aranyértékét is tartósan csökkentené, ami nálunk ép a valorizációs kikötések következtében lehetetlen. Ezért a magyarországi helyzet már ez oknál fogva is merőben különbözik pl. Anglia helyzetétől.

Ha azonban korlátozásokat fenn kívánunk tartani és az egyesek által javasolt korlátozott szabadság intézményét kívánjuk életbeléptetni, esetleg oly formában, hogy valamely szerv által legitimizált devizaszükséglet kielégítése egy kompenzációs helyen kialakuló árfolyamok alapján történhessék olyként, hogy az eladásra kerülő devizákat kizárólag e kompenzációs helyen szabadon eladni, úgy nyilvánvaló, hogy a mai helyzethez képest semmi sem változnék. A kompenzációs helyen belül az ottani forgalom számára legitimizált kereslet és kínálat nagyságának aránya döntene el az árfolyamokat. A kompenzációs helyen kialakuló árfolyamok nagysága kizárólag attól függne, hogy mely összegű igényeket legitimizál az erre illetékes fórum. Ehhez legfeljebb azt kell hozzáfűzni, hogy a kínálat nagyságára a belföldi árszínvonal volna nagy hatással, mert nyilvánvaló, hogy az árszínvonal magasabb szintje esetén az export csak akkor fejlődhetik és így devizák csak akkor állhatnak rendelkezésre, ha az átszámítás mellett kialakuló árak meghaladják az illető árucikk belföldi árát és így az export rentabilis.

De az elrendelt devizaforgalmi korlátozások távolról sem érintik az exporteurók és importeurók érdekeit oly mértékben, mint azt a közvélemény hinni hajlandó. Ami az exporteurókat illeti, helytelen beállítással arról beszélni, hogy azok károsodnak, ha exportdevizájukat a hivatalos árfolyamon tartoznak a Nemzeti Banknak átengedni és nem adatik nekik mód arra, hogy exportdevizájukat a zugkereskedelemben értékesítsék. Az exporteur az árujáért kapott ellenértéket anyagbeszerzésre, munkabér- és adósságfizetésre használhatja fel. Addig, amíg az exporteurnek módjában áll adósságait pengő = pengő alapon kifizetni és addig, amíg a belföldi árszínvonal, valamint a munkabérek nem emelkednek, az exporteur akkor, amikor exportdevizáját a hivatalos árfolyamokon beszolgáltatja, nem jut kedvezőtlenebb helyzetbe, mint amilyenben akkor volna, ha az egész devizanyomoruság ránk nem szakad. Téves azt is hinni, amit a jelenlegi devizapolitika egyes bírálói hangoztatnak, hogy a devizaárfolyamok felszabadítása esetén a belföldi árszínvonal nem emelkednék addig, amíg a Nemzeti Bank nem kezd inflációba. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az importárak ára emelkednék, mihelyt a kifizetésükhöz szükséges devizamennyiség ára is

emelkednék. Másrészt viszont az exportáruk ára is emelkednék, mihelyt mód nyílna arra, hogy az értük kapott devizát a jelenlegi hivatalos árfolyamoknál magasabb árfolyamokon értékesítsük. A legtöbb magyar exporttermékből rendelkezésre álló mennyiség világviszonylatban ugyis rendkívül csekély és ezért azoknak áralakulása legfőként a világpiaci áraktól függ. Változatlan világpiaci árak és magasabb devizaárfolyamok esetén tehát az exporttermékek árának is emelkednie kellene. Ez árak emelkedése pedig az egész árszínvonalat is magával ragadná. Téves azt hinni, hogy ez nem volna lehetséges, amíg a Nemzeti Bank nem csinál inflációt, mert a rendelkezésre álló pénzmennyiség a jelenleginél magasabb árszínvonal fenntartását nem teszi lehetségessé. E felfogás szerint az emelkedő árakat más, eső árak kompenzálnák. De ez téves, mert mihelyt a közönség a devizaárfolyamok, valamint számos áru ára emelkedésének tényét figyelni meg, megindulna az elmúlt inflációs időszakból már jól ismert „Flucht in die Sachwerte” folyamata, ami a pénz forgási sebességét hallatlanul növelné. A pénz forgási sebességének növekedése pedig ugyanannyira inflációs jelenség és ugyanoly mértékben jár inflációs következményekkel, mint a pénzmennyiség szaporítása. Emlékezzünk csak vissza arra, hogy az inflációs időszak alatt a forgalomban levő pénz aranyértéke tulajdonképpen egészen csekély volt és a pénzérték csökkenését akkor is a pénz forgási sebességének a megijedt közönség által okozott növekedése idézte elő.

Számolni kell azzal is, hogy addig, amíg a devizaforgalmi korlátozások fennállanak, egy u. n. zugforgalom mindig elkerülhetetlen lesz. Egyrészt lesznek mindig megijedt emberek, akik külföldi devizákért hajlandók felárat fizetni, másrészt pedig lesznek mindig gazdasági célok is, amelyek felár fizetését indokolttá teszik. Így jelenleg jó üzlet akár feláron vásárolt valutáért is külföldön elhelyezett magyar zálogleveleket visszavásárolni, ha valaki adóssággal terhelt ingatlant vásárol. Ezzel szemben a zugforgalmat különböző források mindig almentálni is fogják, amelyeket illegitimeknek kell minősíteni, de amelyeknek üldözését inkább adminisztratív, mint büntető uton kell keresni. Az u. n. zugforgalomnak önálló kereslete és kínálata van, mely által a zugforgalmi kurzusok akkor is meghaladnák a hivatalos árfolyamokat, ha a pengő értékét lejjebb ejtenénk.

Devizapolitikánk főtörekvésének tehát annak kell lennie, hogy az exporteurókat azon elgondolás alapján, hogy őket akkor, amikor exportdevizájukat hivatalos árfolyamon beszolgáltatják, „damnum” nem éri, hanem csak „lucrum cessans”-ról kell lemondaniok, arra kell kényszeríteni, hogy export-devizájukat maradék nélkül beszolgáltassák. Ebben az esetben az importeurók legitimizált devizaszükségletei kielégíthetők és így oly helyzet keletkezhetik, amely a jelenlegi nehézségeket a legkisebb rossz árán oldja meg.

Éber Antal elnök köszönetet mond az előadónak és a felszólalóknak és saját álláspontját azzal szögezi le, hogy az aranypengő-rendelet végrehajtása a nemzeti gazdaságpolitika becsületességének kérdése is. Minden érveléssel szemben fenn kell tartania azt a véleményét, hogy az export a mostani helyzetben pónalizálva van. Azok az importeurók, akik a hivatalos árfolyamon devizákhoz jutnak, előnyre tesznek szert mindazokkal szemben, akik ebben a kedvezésben nem részesülnek. Ezt a tényt jellemezte ő a „deviza-aristokrácia” kifejezéssel. Mindenesetre igaz az is, hogy, mint azt éppen a felszólalók különböző véleményei tanúsítják, az aranypengő-rendelet következtében bizonyos valutáris jogbizonytalanság állapotába is kerültünk, amelynek a megszüntetése közgazdasági életünk nagy érdeke lenne.

November 12-én *Heller Farkas* elnöklete alatt *Scheibler Hermann*, Irving Fisher Index-number Institutjának európai vezetője tartott előadást „A konjunktúra és vásárló-erő problémája a világ-gazdasági válság megvilágításában” címen. Előadásának első felében a négy vezető ország áru-, kötvény- és részvényindexei alapján készített diagrammal szemléltette a jelenlegi világhelyzetet s a Franciaország felé irányuló aranyáramlás okait fejtegette. Azután a tőkének, mint potenciális gazdasági erőnek fogalmával foglalkozott s annak és a vásárló erőnek körforgását szemléltette. Végül elemzéseiből azt a következtetést vonta le, hogy a gyengébb gazdasági egységek nehézségein az inflációval segíteni nem lehet, sőt az teljes kaoszra vezetne. A kibontakozás útja külföldi kölcsönök hiányában az aranytól lehetőleg függetlenül a gíralis pénzforgalom fokozásával mozditani elő a gazdasági élet ütemét.

*

December 3-án *Székhács Antal* elnöklete alatt *György Ernő*, az Országos Hitelvédő Egylet igazgatója tartott előadást „Az infláció mérlege” címen. Az előadás és az ahhoz gyűjtött statisztikai adatok táblázatai a Közgazdasági Könyvtár 12-iki köteteként legközelebb meg fognak jelenni.

*

December 10-én. *Heller Farkas* elnöklésével *Zelovich László* műegyetemi magántanár tartott előadást „A mezőgazdasági termelés átszervezése” címen. Az előadás alapját alkotó tanulmányt a Közgazdasági Szemle egyik legközelebbi számában közöljük.

*

December 22-én *Eber Antal* elnöklete alatt *Balogh Tamás* tartott előadást a „Középeurópai bankprobléma elméleti alapjai” címen. Tanulmányát a Közgazdasági Szemle egyik legközelebbi számában közöljük.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI :
HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

- Balkányi Béla:* A magyar buza áralakulása ..... $\pi. 7. 4. \pi. 7. 6. 1$ 333
Blum Erzsébet: A repülőgép jelentősége a közgazdasági életben 363

Közlemények

- Tóth Jenő:* Nemzetközi buzakonferenciák és azok tanulságai ..... $\pi. 7. 6. 1$ 390
Schäfer László: A csepeli kikötő első üzletéve ..... $\pi. 10. 7$ 396

Könyvismertetések 401

Braun, Martha Stephanie: Theorie der staatlichen Wirtschaftspolitik. (Theisz Ede.) — A magyar buzatermelés irányelvei. (Éber Ernő.) — *György Ernő:* Az árak alakulása a kereskedelmi forgalomban. (Sipos Sándor.) — *Fisher, Herbert J. H.:* Egebnisse britischer Genossenschaften in der Bekleidungsindustrie. (H.) — *Kemény Georg und Vágó Josef:* Die Volkswirtschaft Ungarns im Jahre 1930. (Andreich Jenő.) — *Ischboldin, Boris:* Die russische Handelspolitik der Gegenwart. (Brunner Vilmos.)

Folyóiratok szemléje 416

Revue d'Économie Politique. (Cs. P.) — Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. (K. V.)

Magyar Közgazdasági Társaság 420

Közgazdasági krónika (Varga István) ..... 19*—28*

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Megjelenik havonta. Előfizetési ára 24 P. Egyes szám ára 3 P.

A szerkesztésért *Heller Farkas* szerkesztő felelős.

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
(I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon: LÁ 16—16.
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtítkára. (I., Budafoki-ut 5.)
Telefon: LÁ 13—19.**

A Közgazdasági Szemlének szánt közleményeket lehetőleg géppel és a papirosnak csak egyik oldalára írva kérjük a szerkesztőség címére. Már a kézirat beküldésekor csatolandó annak rövid tartalmi kivonata a Szemle németnyelvű melléklete számára. A németre való fordításról a szerkesztőség gondoskodik. A kiszedett cikkek kefelevonatát ellenőrzés és kijavítás végett a szerzők kívánságára elküldjük. Kérjük azonban az átnézett levonatoknak rövid időn belül való visszaküldését. Amennyiben a szerzők a nyomdahibák kijavításán kívül nagyobb változtatásokat óhajtanak a már kiszedett kéziratok szövegében, azok nyomdaköltségeit a tiszteletdíjból levonjuk. Különlenyomatokra vonatkozó kívánság a kéziratot megelőzően jelölendő.

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címvállozások, tag-
díjak, a „Közgazdasági Szemle“ szétküldésére
vonatkozó felszólamlások, stb. kizárólag a követ-
kező címre küldendők: Magyar Közgazdasági
Társaság, Budapest 506.**

**Legközelebb megjelenik a
KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR XI-IK KÖTETEKÉNT:**

F I S H E R I R V I N G

A PÉNZ ILLUZIÓJA

FORDITOTTA: DSIDA ÁKOS.

ÁRA 6 PENGŐ.

A pénz előzetes beküldése esetén bármintve, egyéb esetben
utánvétellel szállítjuk.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI :
HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

- Otte Gerhard: A fogyasztói járadék közgazdasági jelentősége ... $\pi.1$ 429
 Ferenczi Imre: Az európai munkapiac és a világnépesedés irányzata ... 441
 Buday Kálmán: Magyarország és az utódállamok helyzete a nemzetközi
 pénzpiacon ... 472

Közlemények

- Tóth Jenő: A római nemzetközi mezőgazdasági intézet jelentése ... $\pi.5.9$ 505
 Holzweber Imre: A Fascista Bankárszövetség ... $\pi.7.6$ 509
 Csanády György: Az ötéves terv ... $\pi.3, \pi.2$ 514

Könyvismertetések

- K. Bauer-Mengelberg: Agrarpolitik. (Mattyasovszky Miklós.) — Irving
 Fisher: The Theory of Interest. (Neményi Endre). — Bauer Theodor:
 Der moderne deutsche Sozialismus. (Lipták László.) — Tagán,
 Galimdsán: Oroszország valutája a háború alatt és háború után.
 Elster, Karl: Vom Rubel zum Tschervonjez. (Brunner Vilmos.) —
 Hantos Elemér: Das mitteleuropäische Agrarproblem und seine
 Lösung. (Éber Ernő.) — Neuling, Willy: Deutschlands Wirtschafts-
 erfolg 1924—29. (Varga István.) — Eliacheff, Boris: Le Dumping
 Soviétique. (Tóth József.) — Mechanikus számvitel alapelvei és ha-
 zai gyakorlata. (V. I.) — 518

Folyóiratok szemléje

- Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. (D. Á.) — Journal
 des Économistes. (Cs. Gy.) — Bank-Archiv. (M. M.) — Zeitschrift
 für die gesamte Staatswissenschaft. (K. V.) 533
 Magyar Közgazdasági Társaság ... 540
 Közgazdasági krónika (Varga István) ... 29*—44*

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Megjelenik havonta. Előfizetési ára 24 P. Egyes szám ára 3 P.

A szerkesztésért Heller Farkas szerkesztő felelős.

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
(I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon: Lá 16—16.
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtítkára. (I., Budafoki-ut 5.)
Telefon: Lá 13—49.**

A Közgazdasági Szemlének szánt közleményeket lehetőleg géppel és a papirosnak csak **egyik oldalára** írva kérjük a szerkesztőség címére. Már a **kézirat beküldésekor** csatolandó annak **rövid tartalmi kivonata** a Szemle németnyelvű melléklete számára. A németre való fordításról a szerkesztőség gondoskodik. A kiszedett cikkek **kefelevonatát** ellenőrzés és kijavítás végett a szerzők kívánságára elküldjük. Kérjük azonban az átnézett levonatoknak rövid időn belül való visszaküldését. Amennyiben a szerzők a nyomdahibák kijavításán kívül nagyobb változtatásokat óhajtanak a már kiszedett kéziratok szövegében, azok nyomdaköltségeit a tiszteletdíjból levonjuk. **Különlenyomatokra** vonatkozó kívánság a kéziratot megelőzően megjelölendő.

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tag-
díjak, a „Közgazdasági Szemle“ szétküldésére
vonatkozó felszólamlások, stb. kizárólag a követ-
kező címre küldendők: Magyar Közgazdasági
Társaság, Budapest 506.**

Most jelent meg

KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR XI-İK KÖTETEKÉNT:

F I S H E R I R V I N G

A PÉNZ ILLUZIÓJA

FORDITOTTA: DSIDA ÁKOS.

ÁRA 6 PENGŐ.

A pénz előzetes beküldése esetén bérmentve, egyéb esetben utánvétellel szállítjuk.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:
HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Laky Géza</i> : A német és a magyar jövedelemadó rendszere	541
<i>Kallós Artur</i> : A racionalizálás határai	581
<i>Ifj. Deseő Antal</i> : Nagybritannia 1931/32. évi költségvetése	592

Közlemények

<i>K. Nagy Dénes</i> : A gazdálkodás metafizikájához	621
<i>Mannheimer Ernő</i> : Értékpapírpia és gazdasági helyzet	625

Könyvismertetések

<i>Somary, Felix</i> : Bankpolitik. (Heller Farkas.) — <i>Nicholas Roosevelt</i> : America and England. (Buday Kálmán.) — <i>Dr. Julius Hirsch</i> u. <i>Dr. Karl Brandt</i> : Die Handelsspanne. (Óvári Papp Zoltán.) — La Crise Agricole. (Láng János.) — <i>Dr. Száhlender Éva</i> : A magyar jóvátétel. (Varga István.) — <i>Raith Tivadar</i> és <i>Winternitz Károly</i> : A mechanizált irodatechnika. (Andreich Jenő.)	627
--	-----

Folyóiratok szemléje

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. (D. Á.)

Magyar Közgazdasági Társaság

Közgazdasági krónika (Varga István) 45*—60*

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Megjelenik havonta. Előfizetési ára 24 P. Egyes szám ára 3 P.
A szerkesztésért *Heller Farkas*, a kiadásért *K. Nagy Dénes*,
a nyomdáért *Kertész Árpád* igazgató felelős.

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
írvnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
(I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon: Aut. 59-6-41.
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtitkára. (I., Budafoki-ut 5.)
Telefon: Aut. 58-6-16.**

A Közgazdasági Szemlének szánt közleményeket lehetőleg géppel és a papirosnak csak **egyik oldalára** írva kérjük a szerkesztőség címére. Már a **kézirat beküldésekor csatolandó annak rövid tartalmi kivonata** a Szemle németnyelvű melléklete számára. A németre való fordításról a szerkesztőség gondoskodik. A kiszedett cikkek **kefelevonatát** ellenőrzés és kijavítás végett a szerzők kívánságára elküldjük. Kérjük azonban az átnézett levonatoknak rövid időn belül való visszaküldését. Amennyiben a szerzők a nyomdahibák kijavításán kívül nagyobb változtatásokat óhajtanak a már kiszedett kéziratok szövegében, azok nyomdaköltségeit a tiszteletdíjból levonjuk. **Különlenyomatokra** vonatkozó kívánság a kézíraton megjelölendő.

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, cimváltozások, tag-
díjak, a „Közgazdasági Szemle“ szétküldésére
vonatkozó felszólamlások, stb. kizárólag a követ-
kező címre küldendők: Magyar Közgazdasági
Társaság, Budapest 506.**

Most jelent meg

A KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR XI-İK KÖTETEKÉNT:

F I S H E R I R V I N G

A PÉNZ ILLUZIÓJA

FORDITOTTA: DSIDA ÁKOS.

ÁRA 6 PENGŐ.

A pénz előzetes beküldése esetén bérmentve, egyéb esetben
utánvétellel szállítjuk.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:
HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Ifj. Boér Elek</i> : Keynes konjunktúra-elmélete	III. 3	645
<i>Szigeti Gyula</i> : Magyarország 1930. évi nemzetközi fizetési mérlege		666
<i>Ihrig Károly</i> : A szövetkezeti állatértékesítés	II. 4. a	681

Közlemények

<i>Kisléghi Nagy Dénes</i> : Az universalizmus államelmélete	I	702
<i>Buday Kálmán</i> : A Népszövetségi Pénzügyi Bizottság jelentése	II. 6. b	709
<i>Káldor Miklós</i> : A nemzetközi valutapolitika és az árszínvonal	III. 5. c, II. 7. f	722

Könyvismertetések

Pálosi Ervin: A társadalmi törvények helye a természetben. (Balás Károly.) — *Mahr Alexander*: Hauptprobleme der Arbeitslosigkeit. (H. F.) — Die Verschuldungs- und Kreditlage der deutschen Landwirtschaft in ihrer Entwicklung von der Währungsbe-
festigung bis Ende 1928. (H. F.) — *Zelovich Kornél*: Nagyvárosok közle-
kedése. (Viener András.) — *Einzig Paul*: The World Economic
Crisis 1929–1931. (Óvári Papp Zoltán.) — *Enyedi Simon*: La
crise agraire des états exportateurs de produits agricoles du bassin
du Danube. (Grossmann László.)

Folyóiratok szemléje

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. (K. V.)

Magyar Közgazdasági Társaság

Közgazdasági krónika (Varga István) 61*—76*

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Megjelenik havonta. Előfizetési ára 24 P. Egyes szám ára 3 P.

A szerkesztésért *Heller Farkas*, a kiadásért *K. Nagy Dénes*,
a nyomdáért *Kertész Árpád* igazgató felelős.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnvi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
(I., Műgyetem-rakpart 3). Telefon: Aut. 59-6-41.
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtítkára (I., Budafoki-ut 5).
Telefon: Aut. 58-6-16.**

A Közgazdasági Szemlének szánt közleményeket lehető-
leg géppel és a papirosnak csak **egyik oldalára írva** kérjük
a szerkesztőség címére. Már a **kézirat beküldésekor csato-
landó annak rövid tartalmi kivonata** a Szemle német-
nyelvű melléklete számára. A németre való fordításról a szerkesztőség
gondoskodik. A kiszedett cikkek **kefelevonatát** ellenőrzés és
kijavítás végett a szerzők kívánságára elküldjük. Kérjük azonban az
átnézett levonatoknak rövid időn belül való visszaküldését. Ameny-
nyiben a szerzők a nyomdahibák kijavításán kívül nagyobb változ-
tatásokat óhajtanak a már kiszedett kéziratok szövegében, azok
nyomdaköltségeit a tiszteletdíjból levonjuk. **Különlenyomatokra**
vonatkozó kívánság a kéziraton megjelölendő.

Kérelem munkatársainkhoz.

Ujabban a szakirodalomban, de a napi sajtóban is mindinkább
lábrakap az a rossz szokás, hogy az írók szivesebben használnak idegen
szavakat olyankor is, amikor megfelelő jó magyar kifejezés áll rendelkezésükre. A Közgazdasági Szemle szerkesztősége mindig igyekszik a
hozzájuttatott kéziratokat a tiszta mgyaarság szempontjából is átvizsgálni
s az idegen szavak helyébe magyarokat illeszteni, de — különösen fiata-
labb munkatársai részéről — sokszor olyan kéziratok kerülnek eléje, hogy
azoknak a helyes magyar szóhasználat és nyelvi tisztaság szempontjából
való átjavítása nem egyszer szinte újból való megírásukat teszi
szükségessé. Ez a részben szellemi kényelmességből, részben a nyelvnek
mint nemzeti kincsnek sajátos értékei iránt táplált közömbösségből eredő
pongyolaság annál kevésbé menthető, mert a magyar közgazdasági irodalom
érdemes munkásai ugyszólván minden közgazdasági fogalmat kitűnő és
megfelelő magyar szóval tudtak és tudnak kifejezni. Tisztelettel felkérjük
tehát munkatársainkat, hogy kézirataikat beküldés előtt a helyes magyar-
ság és nyelvi tisztaság szempontjából is sziveskedjenek átvizsgálni s a köz-
gazdaságtannak a magyar irány és nyelv szempontjából való ápolását és
fejlesztését is egyik tudományos feladatuknak tekintsék.

A szerkesztőség.

LVIE ANNÉE
OCTOBRE—NOVEMBRE 1931
VOL. 74, N° 10—11

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

PAR MANDAT ET AVEC LE CONCOURS
DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES, ÉDITÉE
PAR LA SOCIÉTÉ HONGROISE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

DIRECTEUR:
WOLFGANG HELLER

SOMMAIRE

Dissertations

<i>Boér A.</i> La théorie des variations économiques de Mr. Keynes	645
<i>Szigeti J.</i> : La balance des comptes de la Hongrie en 1930.	666
<i>Ihrig Ch.</i> : La vente du bétail par les sociétés cooperatives	681

Notes

<i>Kisléghi Nagy D.</i> : La théorie de l'État de Mr. Spann	702
<i>Buday K.</i> : Le Rapport de la Commission Financière de la Société des Nations sur la situation économique de la Hongrie	709
<i>Káldor M.</i> : Le Rapport de la Commission Mc. Millan	722

Analyses des livres

<i>Pálosi E.</i> : Nature et loi sociale. (Balás K.) — <i>Mahr Alexander</i> : Hauptprobleme der Arbeitslosigkeit. (H. F.) — Die Verschuldungs- und Kreditlage der deutschen Landwirtschaft in ihrer Entwicklung von der Währungsbefestigung bis Ende 1928. (H. F.) — <i>Zelovich Kornél</i> : La communication dans les grandes villes. (Viener A.) — <i>Paul Einzig</i> : The World Economic Crisis 1929—1931. (Óvári Papp Z.) — <i>Enyedi Simon</i> : La crise agraire des états exportateurs de produits agricoles du bassin du Danube. (Grossmann L.)	728
--	-----

Revue des périodiques étrangères

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. (K. V.)

Société Hongroise d'Économie Politique

Chronique économique (Varga E.) 61*—76*

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

IM AUFTRAGE UND MIT UNTERSTÜTZUNG
DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN HERAUSGEGEBEN
VON DER UNGARISCHEN VOLKSWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

SCHRIFTFLEITER:
WOLFGANG HELLER

INHALT:

Abhandlungen

<i>Alexius Boér jun.</i> : Keynes' Konjunkturtheorie	645
<i>Szigeti Gy.</i> : Internationale Zahlungsbilanz Ungarns d. J. 1930	666
<i>Ihrig K.</i> : Der genossenschaftliche Viehabsatz	681

Mitteilungen

<i>K. Nagy D.</i> : Die Staatstheorie des Universalismus	702
<i>Buday K.</i> : Bericht der Finanzkommission des Völkerbundes über Ungarn	709
<i>Káldor M.</i> : Die internationale Währungspolitik und das Preisniveau	722

Bücherbesprechungen

<i>Pálosi Ervin</i> : Der Platz der soziologischen Gesetze in der Natur. (Balás K.) — <i>Mahr Alexander</i> : Hauptprobleme der Arbeitslosigkeit. (H. F.) — Die Verschuldungs- und Kreditlage der deutschen Landwirtschaft in ihrer Entwicklung von der Währungsbe festigung bis Ende 1928, (H. F.) — <i>Zelovich Kornél</i> : Der Verkehr der Grossstädte. (Wiener A.) — <i>Einzig Paul</i> : The World Economic Crisis 1929—1931. (Óvári Papp Z.) — <i>Enyedi Simon</i> : La crise agraire des états exportateurs de produits agricoles du bassin du Danube. (Grossmann L.)	728
---	-----

Ausländische Zeitschriften

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. (K. V.)

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft

Volkswirtschaftliche Chronik (St. Varga)

LVE ANNÉE
AOÛT—SEPTEMBRE 1931
VOL. 74, N° 8—9

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

PAR MANDAT ET AVEC LE CONCOURS
DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES, ÉDITÉE
PAR LA SOCIÉTÉ HONGROISE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

DIRECTEUR :
WOLFGANG HELLER

SOMMAIRE

Dissertations

<i>Laky G.</i> : Le système de l'impôt sur le revenu en Hongrie et en Allemagne	541
<i>Kallós A.</i> : Les limites de la rationalisation	581
<i>Deseő A.</i> : Le budget de la Grande Bretagne pour l'année budgétaire 1931/32	592

Notes

<i>K. Nagy D.</i> : Note sur la philosophie économique de Mr. O. Spann	621
<i>Mannheimer E.</i> : Le prix des titres et la situation économique	625

Analyses des livres

<i>Somary, Felix</i> : Bankpolitik. (Heller F.) — <i>Nicholas Roosevelt</i> : America and England. (Buday K.) — <i>Dr. Julius Hirsch</i> u. <i>Dr. Karl Brandt</i> : Die Handelsspanne. (Óvári Papp Z.) — La Crise Agricole. (Láng J.) — <i>Dr. Szählender Éva</i> : La réparation Hongroise (Varga I.) — <i>Raith Tivadar</i> et <i>Winternitz Ch.</i> : La mécanisation du bureau. (Andreich J.)	627
--	-----

Revue des périodiques étrangères	641
Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. (D. Á.)	

Société Hongroise d'Économie Politique	644
Chronique économique (Varga E.)	45*—60*

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

IM AUFTRAGE UND MIT UNTERSTÜTZUNG
DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN HERAUSGEGEBEN
VON DER UNGARISCHEN VOLKSWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

SCHRIFTFLEITER:
WOLFGANG HELLER

INHALT:

Abhandlungen

<i>Laky G.</i> : Das deutsche und das ungarische Einkommensteuersystem ...	541
<i>Kallós A.</i> : Grenzen der Rationalisierung ...	581
<i>Ifj. Deseő A.</i> : Der Staatsvoranschlag Grossbritanniens für 1931/32. ...	592

Mitteilungen

<i>K. Nagy D.</i> : Zur Metaphysik des Wirtschaftens ...	621
<i>Mannheimer E.</i> : Effektenmarkt und Wirtschaftslage ...	625

Bücherbesprechungen ...

627

Somary, Felix: Bankpolitik. (Heller F.) — *Roosevelt Nicholas*: America and England. (Buday K.) — *Dr. Hirsch Julius* und *Dr. Brandt Karl*: Die Handelsspanne. (Óvári Papp Z.) — *La Crise Agricole*. (Láng J.) — *Dr. Szählender, Éva*: Die ungarische Reparation. (Varga I.) — *Raith, Tivadar* und *Winternitz, Karl*: Die mechanisierte Bureautechnik. (Andreich J.)

Ausländische Zeitschriften ...

641

Jachrbücher für Nationalökonomie und Statistik. (D. Á.)

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft ...

644

Volkswirtschaftliche Chronik (St. Varga) ...

45*—60*

LVIE ANNÉE
JUIN—JUILLET 1931
VOL. 74, N° 6—7

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

PAR MANDAT ET AVEC LE CONCOURS
DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES, ÉDITÉE
PAR LA SOCIÉTÉ HONGROISE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

DIRECTEUR :
WOLFGANG HELLER

SOMMAIRE

Dissertations

<i>Otte G.</i> : L'importance économique de la rente du consommateur	429
<i>Ferenczi E.</i> : Le marché du travail Européen et la tendance de la population mondiale	441
<i>Buday K.</i> : La situation de la Hongrie et des états successeurs sur le marché financier international	472

Notes

<i>Toth E.</i> : Rapport de l'Institut International d'Agriculture	505
<i>Holzweber E.</i> : L'association fasciste des banquiers	509
<i>Csanády G.</i> : Le plan de cinq ans	514

Analyses des livres 518

K. Bauer-Mengelberg: Agrarpolitik. (Mattyasovszky M.) — *Irving Fisher*: The Theory of Interest. (Neményi E.) — *Bauer Theodor*: Der moderne deutsche Sozialismus. (Lipták L.) — *Tagán Galimdsán* : Le monnaie en Russie pendant et après la guerre. *Elster, Karl*: Vom Rubel zum Tschernwonjez. (Brunner V.) — *Hantos Elemér*: Das mittlereuropäische Agrarproblem und seine Lösung. (Éber E.) — *Neuling, Willy* : Deutschlands Wirtschaftserfolg 1924—29. (Varga I.) — *Eliacheff, Boris*: Le Dumping Soviétique. (Tóth J.) — Principes de comptabilité-mécanique (V. I.) —

Revue des périodiques étrangères 533

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. (D. Á.) — Journal des Économistes. (Cs. Gy.) — Bank-Archiv. (M. M.) — Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. (K. V.)

Société Hongroise d'Économie Politique 540

Chronique économique (Varga E.) ... .. 29*—44*

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

IM AUFTRAGE UND MIT UNTERSTÜTZUNG
DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN HERAUSGEGEBEN
VON DER UNGARISCHEN VOLKSWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

SCHRIFTFLEITER:
WOLFGANG HELLER

INHALT:

Abhandlungen

- Otte Gerhard*: Die volkswirtschaftliche Bedeutung der Konsumentenrente 429
Ferenczi I.: Der europäische Arbeitsmarkt und die Tendenz der Bevölkerungsbewegung der Welt ... — ... 441
Buday K.: Ungarn und die Nachfolgestaaten auf dem internationalen Geldmarkt ... — ... 472

Mitteilungen

- Toth J.*: Bericht des römischen Internationalen landwirtschaftlichen Institutes 505
Holzweber I.: Der fasistische Bankierverband ... — ... 509
Csanády G.: Der Fünfjahrsplan ... — ... 514

Bücherbesprechungen ... 518

- K. Bauer-Mengelberg*: Agrarpolitik (Mattyasovszky M.) — *Irving Fisher*: The Theory of Interest. (Andreas Neményi.) — *Bauer Theodor*: Der moderne deutsche Sozialismus. (Lipták L.) *Tagán Galimdsán, Elster, Karl*: Vom Rubel zum Tscherwonjez. (Brunner V.) — *Hantos E.*: Das mitteleuropäische Agrarproblem und seine Lösung. (Éber E.) — *Neuling, Willy*: Deutschlands Wirtschaftserfolg 1924—29. (V. I.) — *Eliacheff, Boris*: Le Dumping Soviétique. (Tóth J.) — Die Grundprinzipien der mechanischen Buchführung und die diesbezügliche einheimische Praxis. (V. I.)

Ausländische Zeitschriften ... 533

- Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. (D. Á.) — Journal des Économistes. (Cs. Gy.) — Bank-Archiv. (M. M.) — Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. (K. V.)

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft ... 540 Volkswirtschaftliche Chronik (St. Varga) ... 29*—44*

LVIE ANNÉE
MAI 1931
VOL. 74, N° 5

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

PAR MANDAT ET AVEC LE CONCOURS
DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES, ÉDITÉE
PAR LA SOCIÉTÉ HONGROISE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

DIRECTEUR:
WOLFGANG HELLER

SOMMAIRE

Dissertations

<i>Balkányi B.</i> : Le prix du blé hongrois	333
<i>Blum E.</i> : L'aéroplan dans la vie économique	363

Notes

<i>Tóth J.</i> : Les conférences agraires internationales et leurs résultats	390
<i>Schäfer L.</i> : La première année d'exercice du port de Csepel	396

Analyses des livres

<i>Braun, Martha Stephanie</i> : Theorie der staatlichen Wirtschaftspolitik. (Theisz E.) — Les principes de la production du blé hongrois. (Éber E.) — <i>György E.</i> : La formation des prix dans le commerce (Sipos S.) — <i>Fisher, Herbert J. H.</i> : Ergebnisse britischer Genossenschaften in der Bekleidungsindustrie. (H.) — <i>Kemény Georg und Vágó Josef</i> : Die Volkswirtschaft Ungarns im Jahre 1930. (Andreich E.) — <i>Ischboldin, Boris</i> : Die russische Handelspolitik der Gegenwart. (Brunner G.)	401
---	-----

Revue des périodiques étrangères

Revue d'Économie Politique. (Cs. P.) — Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. (K. V.)	416
---	-----

Société Hongroise d'Économie Politique

Chronique économique (Varga E.)	420
	19*—28*

J A H R G A N G L V

MAI 1931

BAND 74 HEFT 5

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

IM AUFTRAGE UND MIT UNTERSTÜTZUNG
DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN HERAUSGEGEBEN
VON DER UNGARISCHEN VOLKSWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

SCHRIFTFLEITER:
WOLFGANG HELLER

INHALT:

Abhandlungen

- Balkányi B.*: Die Preisbildung des ungarischen Weizens ... 333
Blum E.: Die Bedeutung des Flugzeuges für das Wirtschaftsleben ... 363

Mitteilungen

- Tóth J.*: Internationale Weizenkonferenzen ... 390
Schäfer L.: Das erste Geschäftsjahr des Csepeler Hafens ... 396

Bücherbesprechungen ... 401

Braun, Martha Stephanie: Theorie der staatlichen Wirtschaftspolitik. (Theisz E.) — Die Leitprinzipien der ungarischen Weizenproduktion. (Éber E.) — *György, Ernst*: Die Preisbildung im Handelsverkehr. (Sipos S.) — *Fisher, Herbert J. H.*: Ergebnisse britischer Genossenschaften in der Bekleidungsindustrie. (H.) — *Kemény Georg und Vágó Josef*: Die Volkswirtschaft Ungarns im Jahre 1930. (Andreich J.) — *Ischoldin, Boris*: Die russische Handelspolitik der Gegenwart. (Brunner W.)

Ausländische Zeitschriften ... 416

Revue d'Économie Politique. (Cs. P.) — Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. (K. V.)

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft ... 420

Volkswirtschaftliche Chronik (St. Varga) ... 19*—28*

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:
HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Varga István</i> : Az aranypengő	745
<i>Teghze-Gerber Ferenc</i> : A német birodalom háztartási rendjét szabályozó 1930. április 14-iki törvény	760
<i>Itj. Boér Elek</i> : Keynes konjunkturaelmélete II.	778

Közlemények

<i>Németh József</i> : Magyarország vizügyi programja	800
<i>Itj. Deseő Antal</i> : Nagybritannia 1931/32. évi költségvetése	808

Könyvismertetések

<i>Spann Othmar</i> : Die Krisis in der Volkswirtschaftslehre. (Kisléghi Nagy Dénes.) — <i>Heller Wolfgang</i> : Die Entwicklung der Grundprobleme der volkswirtschaftlichen Theorie. (Mezey Lajos.) — <i>Oppler, Ernst</i> : Der Begriff des Wirtschaftsgesetzes in der Volkswirtschaftslehre. (Andreich Jenő.) — Jelentés az Országos Hitelvédő Egyesület 1930. évi működéséről. (Sipos Sándor.) — Movimento Economico dell'Italia. (Binét György.) — Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch. (Szigeti Gyula.) — <i>Juhos Lajos</i> : Kiszgazdaságok jövedelmi eredményei az 1929-ik évben. (Gombás Géza.) — <i>Kesztyűs Lajos</i> : A nyírségi szeszgyári gazdaságok üzemrendszere. (Lautenburg István.) — <i>Kovács Lajos</i> : A tisztos iparért. (Lautenburg István.)	814
---	-----

Folyóiratok szemléje	826
Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. (D. Á.)	

Magyar Közgazdasági Társaság	828
---	-----

Közgazdasági krónika (Varga István)	77*—92*
--	---------

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Megjelenik havonta. Előfizetési ára 24 P. Egyes szám ára 3 P.

A szerkesztésért *Heller Farkas*, a kiadásért *K. Nagy Dénes*,
a nyomdaiért *Kertész Árpád* igazgató felelős.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
(I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon: Aut. 59-6-41.
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtitkára (I., Budafoki-ut 5).
Telefon: Aut. 58-6-16.**

A Közgazdasági Szemlének szánt közleményeket lehető-
leg géppel és a papirosnak csak **egyik oldalára írva** kérjük
a szerkesztőség címére. Már a **kézirat beküldésekor csato-
landó annak rövid tartalmi kivonata** a Szemle német-
nyelvű melléklete számára. A németre való fordításról a szerkesz-
tőség gondoskodik. A kisérdett cikkek **kefelevonatát** ellen-
őrzés és kijavítás végett a szerzők kívánságára elküldjük. Kérjük
azonban az átnézett levonatoknak rövid időn belül való visszakül-
dését. Amennyiben a szerzők a nyomdahibák kijavításán kívül na-
gyobb változtatásokat óhajtanak a már kisérdett kéziratok szöve-
gében, azok nyomdaköltségeit a tiszteletdíjból levonjuk. **Külön-
lenyomatokra** vonatkozó kívánság a kéziraton megjelölendő.

Kérelem munkatársainkhoz.

Ujabban a szakirodalomban, de a napi sajtóban is mindinkább lábra kap az a rossz szokás, hogy az írók szívesebben használnak idegen szavakat olyankor is, amikor megfelelő jó magyar kifejezés áll rendelkezésükre. A Közgazdasági Szemle szerkesztősége mindig igyekszik a hozzájuttatott kéziratokat a tiszta magyarság szempontjából is átvizsgálni s az idegen szavak helyébe magyarokat illeszteni, de — különösen fiatalabb munkatársai részéről — sokszor olyan kéziratok kerülnek eléje, hogy azoknak a helyes magyar szóhasználat és nyelvi tisztaság szempontjából való átjavítása nem egyszer szinte újból való megírásukat teszi szükségessé. Ez a részben szellemi kényelmességből, részben a nyelvnek mint nemzeti kincsnek sajátos értékei iránt táplált közömbösségből eredő pongyolaság annál kevésbé menthető, mert a magyar közgazdasági irodalom érdemes munkásai ugyyszólván minden közgazdasági fogalmat kitűnő és megfelelő magyar szóval tudtak és tudnak kifejezni. Tisztelettel felkérjük tehát munkatársainkat, hogy kézírataikat beküldés előtt a helyes magyarság és nyelvi tisztaság szempontjából is szíveskedjenek átvizsgálni s a közgazdaságtannak a magyar irány és nyelv szempontjából való ápolását és fejlesztését is egyik tudományos feladatuknak tekintsék.

A szerkesztőség.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:
HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

- Balás Károly:* Adóztatás és konjunkturák 1
Hantos Elemér: Mezőgazdaságunk válsága és annak nemzetközi megoldása 15

Közlemények

- Varga István:* A naptárreform-tervek közgazdasági jelentősége 38
Buday Gyula: Az Egyesült Államok 1929 évi. nemzetközi fizetési mérlege 43
Bíró György: A fiúmei kérdés 47

Könyvismertetések

- Decugis H., Olds R. E., Tschierschky S.:* Etude sur le regime juridique des ententes industrielles (H. F.) — *Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor:* Adalékok a budapesti ipari munkabérek statisztikájához. (Laky Dezső.) — *Diehl, Dr. Karl:* Die rechtlichen Grundlagen des Kapitalismus. (Tóth József.) — *Weinberger O.:* Mathematische Volkswirtschaftslehre. (Theisz Ede.) — *Rubinstein Sigmund:* Herrschaft und Wirtschaft. (Viner Andor.) — *Schütz, Géza:* La Situation Matérielle des Classes Laborieuses en Hongrie avant la Guerre. (Varga I.) — Az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése. (Vigdorovits Ernő). 58

Folyóiratok szemléje

- Revue d'Économie Politique.* (Cs. P.) — *Weltwirtschaftliches Archiv.* (Ó. P. Z.) 72

Közgazdasági krónika (Varga István) ..... 93*—100*

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Megjelenik havonta. Előfizetési ára 24 P. Egyes szám ára 3 P.

A szerkesztésért *Heller Farkas* szerkesztő felelős.

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
(I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon: Lá 16—16.
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtítkára. (I., Budafoki-ut 5.)
Telefon: Lá 13—19.**

A Közgazdasági Szemlének szánt közleményeket lehetőleg géppel és a papirosnak csak **egyik oldalára** írva kérjük a szerkesztőség címére. Már a **kézirat beküldésekor** csatolandó annak **rövid tartalmi kivonata** a Szemle németnyelvű melléklete számára. A németre való fordításról a szerkesztőség gondoskodik. A kiszedett cikkek **kefelevonatát** ellenőrzés és kijavítás végett a szerzők kívánságára elküldjük. Kérjük azonban az átnézett levonatoknak rövid időn belül való visszaküldését. Amennyiben a szerzők a nyomdahibák kijavításán kívül nagyobb változtatásokat óhajtanak a már kiszedett kéziratok szövegében, azok nyomdaköltségeit a tiszteletdíjból levonjuk. **Különlenyomatokra** vonatkozó kívánság a kéziraton megjelendő.

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tag-
díjak, a „Közgazdasági Szemle“ szétküldésére
vonatkozó felszólamlások, stb. kizárólag a követ-
kező címre küldendők: Magyar Közgazdasági
Társaság, Budapest 506.**

Most jelent meg!

Most jelent meg!

A Magyar Gazdaságkutató Intézet 4. számú külön kiadványa.

Dr. György Ernő:

Az árak kialakulása a kereskedelmi forgalomban.

Ára 6 pengő.

Előfizetési díj a Magyar Gazdaságkutató Intézet
Gazdasági Helyzetjelentéseire, valamint az Intézet külön kiadványaira:
évi **50 pengő.**

A Magyar Gazdaságkutató Intézet kiadványai kaphatók bármely magyarországi
könyvkereskedő útján vagy az Intézetnél (Budapest, V., Alkotmány-u. 8. Tel.: 264-03).

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI
HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

- Judit J.*: A külföldi kölcsönök tekintetében követendő politika problémái 81
Láng János: A magyar és német mezőgazdaság hitelterhei és megadóztatása 115

Közlemények

- Topi Kallio*: Antti Chydenius 129
Zelovich László: A buzaválság 133
Tóth Jenő: A római nemzetközi mezőgazdasági intézet pályázata 140

Könyvismertetések 141

Haydt Eugen: Die ökonomische Zurechnung. (H. F.) — *Röpke W.*: Finanzwissenschaft. (H. F.) — *Eichborn, Kurt v.*: Das Soll und Haben von Eichborn & Comp. in 200 Jahren. (H. F.) — *Dr. Haimburger Karl*: Die Theorie von der industriellen Reservearmee. (K. Nagy Dénes.) — *Hantos Elemér*: Die Rationalisierung der Weltwirtschaft. (Domány Gyula.) — *Dr. Mihelics Vid*: Az új szociális állam. (Varga István.) — A világ mezőgazdasági termelése az 1930. évben. (Éber E.)

Folyóiratok szemléje 157

The Economic Journal. (V. J.) — Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. (K. V.) — Bank-Archiv. (M. M.)

Magyar Közgazdasági Társaság 162

Közgazdasági krónika (Varga István) ..... 101*—112*

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Megjelenik havonta. Előfizetési ára 24 P. Egyes szám ára 3 P.

A szerkesztésért *Heller Farkas* szerkesztő felelős.

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
(I., Műgyetem-rakpart 3). Telefon: LÁ 16—16.
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtthkára. (I., Budafoki-ut 5.)
Telefon: LÁ 13—19.**

A Közgazdasági Szemlének szánt közleményeket lehetőleg géppel és a papírosnak csak **egyik oldalára írva** kérjük a szerkesztőség címére. Már a **kézirat beküldésekor csatolandó annak rövid tartalmi kivonata** a Szemle németnyelvű melléklete számára. A németre való fordításról a szerkesztőség gondoskodik. A kiszedett cikkek **kefelevonatát** ellenőrzés és kijavítás végett a szerzők kívánságára elküldjük. Kérjük azonban az átnézett levonatoknak rövid időn belül való visszaküldését. Amennyiben a szerzők a nyomdahibák kijavításán kívül nagyobb változtatásokat óhajtanak a már kiszedett kéziratok szövegében, azok nyomdaköltségeit a tiszteletdíjból levonjuk. **Különlenyomatokra** vonatkozó kívánság a kézíraton megjelendő.

**A Magyar Közgazdasági Társaságba való be-
vagy kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tag-
díjak, a „Közgazdasági Szemle“ szétküldésére
vonatkozó felszólamlások, stb. kizárólag a követ-
kező címre küldendők: Magyar Közgazdasági
Társaság, Budapest 506.**

Most jelent meg!

Most jelent meg!

A Magyar Gazdaságkutató Intézet 4. számú külön kiadványa.

Dr. György Ernő:

Az árak kialakulása a kereskedelmi forgalomban.

Ára 6 pengő.

Előfizetési díj a Magyar Gazdaságkutató Intézet
Gazdasági Helyzetjelentéseire, valamint az Intézet külön kiadványaira:
évi **50 pengő.**

A Magyar Gazdaságkutató Intézet kiadványai kaphatók bármely magyarországi
könyvkereskedő útján vagy az Intézetnél (Budapest, V., Alkotmány-u. 8. Tel.: 264-03).

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI :

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

- Szécsi János*: A Gossen-törvények módosítása 169
Domány Gyula: A világ gazdasági válság 194

Közlemények

- Guóthfalvy Dorner Zoltán*: Az iparfejlesztés multja és a külföld iparfejlesztési tevékenysége 216
Óvári Papp Zoltán: Alkalmas-e az ezüst vagy a platina az arany pótlására? 226

Könyvismertetések

- Fellner Frigyes*: Csonka-Magyarország nemzeti jövedelme. (Varga István.) 231
 — *Dr. Müller Miklós*: Vasúti tarifapolitika. (Schäfer László.) —
 Etude sur les aspects économiques de différentes ententes industrielles internationales. (Tóth Jenő.) — *Lewinsohn Richard*:
 Das Geld in der Politik. (Grossmann László.) — *Bachl B.*: Wert und Geld. (Tóth József.) — *Käppeli, Robert B.*: Der Notenbankausweis in Theorie und Wirklichkeit. (Varga István.) — A Magyar Posta jelentése az 1929. évi működéséről. (Andreich Jenő.)

Folyóiratok szemléje

- Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. (K. V.) — Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. (K. V.) — Weltwirtschaftliches Archiv. (Ó. P. Z.) 248

Magyar Közgazdasági Társaság

- Közgazdasági krónika (Varga István) 252

- Közgazdasági krónika (Varga István) ..... 1*—10*

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Megjelenik havonta. Előfizetési ára 24 P. Egyes szám ára 3 P.

A szerkesztésért *Heller Farkas* szerkesztő felelős.

A

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
ívnvi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
(I., Műgyetem-rakpart 3). Telefon: LÁ 16—16.
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtitkára. (I., Budafoki-ut 5.)
Telefon: LÁ 13—49.**

A Közgazdasági Szemlének szánt közleményeket lehetőleg géppel és a papirosnak csak **egyik oldalára** írva kérjük a szerkesztőség címére. Már a **kézirat beküldésekor csatolandó annak rövid tartalmi kivonata** a Szemle németnyelvű melléklete számára. A németre való fordításról a szerkesztőség gondoskodik. A kiszedett cikkek **kefelevonatát** ellenőrzés és kijavítás végett a szerzők kívánságára elküldjük. Kérjük azonban az átnézett levonatoknak rövid időn belül való visszaküldését. Amennyiben a szerzők a nyomdahibák kijavításán kívül nagyobb változtatásokat óhajtanak a már kiszedett kéziratok szövegében, azok nyomdaköltségeit a tiszteletdíjból levonjuk. **Különlenyomatokra** vonatkozó kívánság a kéziraton megjelölendő.

Kérelem munkatársainkhoz.

Ujabban a szakirodalomban, de a napi sajtóban is mindinkább lábra kap az a rossz szokás, hogy az írók szivesebben használnak idegen szavakat olyankor is, amikor megfelelő jó magyar kifejezés áll rendelkezésükre. A Közgazdasági Szemle szerkesztősége mindig igyekszik a hozzájuttatott kéziratokat a tiszta magyarság szempontjából is átvizsgálni s az idegen szavak helyébe magyarokat illeszteni, de — különösen fiatalabb munkatársai részéről — sokszor olyan kéziratok kerülnek eléje, hogy azoknak a helyes magyar szóhasználat és nyelvi tisztaság szempontjából való átjavítása nem egyszer szinte újból való megírásukat teszi szükségessé. Ez a részben szellemi kényelmességből, részben a nyelvnek mint nemzeti kincsnek sajátos értékei iránt táplált közömbösségből eredő pongyolaság annál kevésbé menthető, mert a magyar közgazdasági irodalom érdemes munkásai ugyszólván minden közgazdasági fogalmat kitűnő és megfelelő magyar szóval tudtak és tudnak kifejezni. Tisztelettel felkérjük tehát munkatársainkat, hogy kézírataikat beküldés előtt a helyes magyarság és nyelvi tisztaság szempontjából is sziveskedjenek átvizsgálni s a közgazdaságtannak a magyar irány és nyelv szempontjából való ápolását és fejlesztését is egyik tudományos feladatuknak tekintsék.

A szerkesztőség.

LVIE ANNÉE
MARS 1931
VOL. 74, N° 3

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

PAR MANDAT ET AVEC LE CONCOURS
DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES, ÉDITÉE
PAR LA SOCIÉTÉ HONGROISE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

DIRECTEUR :
WOLFGANG HELLER

SOMMAIRE

Dissertations

<i>Szécsi J.</i> : Modification des lois de Gossen	169
<i>Domány Gy.</i> : La crise économique mondiale	194

Notes

<i>Dorner Z.</i> : Le passé de l'activité pour le développement industriel en Hongrie et en étranger	216
<i>Ó. Papp Z.</i> : Peut-on remplacer l'or par l'argent ou le platine?	226

Analyses des livres .....

231

Fellner F.: Le revenu national de la Hongrie mutilée. (Varga I.) —
Müller M.: Étude sur les tarifs de chemins de fer. (Schäfer L.) —
Etude sur les aspects économiques de différentes ententes industrielles internationales. (Tóth J.) — *Lewinshon R.*: Das Geld in der Politik. (Grossmann L.) — *Bachl B.*: Wert und Geld. (Tóth J.) —
Käppeli, R. B.: Der Notenbankausweis in Theorie und Wirklichkeit. (Varga I.) — Rapport de la Poste Hongroise sur l'année 1929. (Andreich J.)

Revue des périodiques étrangères .....

248

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. (K. V.) — Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. (K. V.) — Weltwirtschaftliches Archiv. (Ó. P. Z.)

Société Hongroise d'Économie Politique.....

252

Chronique économique (Varga E.) .....

1*—10*

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

IM AUFTRAGE UND MIT UNTERSTÜTZUNG

DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN HERAUSGEGEBEN
VON DER UNGARISCHEN VOLKSWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

SCHRIFTFLEITER:

WOLFGANG HELLER

INHALT:

Abhandlungen

<i>Szécsi J.</i> : Eine Abänderung der Gossenischen Gesetze	169
<i>Domány Gy.</i> : Die Weltwirtschaftskrise	194

Mitteilungen

<i>Guóthfalvy-Dorner Z.</i> : Die Vergangenheit der Förderung der Industrie in Ungarn und die Tätigkeit des Auslandes auf diesem Gebiete	216
<i>Óvári Papp Zoltan</i> : Ist das Silber oder der Platin zur Ersetzung des Goldes geeignet?	226

Bücherbesprechungen 231

Fellner, Friedrich: Das Volkseinkommen Rumfungarns. (Varga I.) — *Dr. Müller Nikolaus*: Eisenbahntarifpolitik. (Schäfer L.) — Etude sur les aspects économiques de différentes ententes industrielles internationales. (Tóth J.) — *Lewinsohn Richard*: Das Geld in der Politik. (Grossmann L.) — *Bachl B.*: Wert und Geld. (Tóth J.) — *Käppeli, Robert B.*: Der Notenbankausweis in Theorie und Wirklichkeit. (Varga I.) — Bericht der ungarischen Post über das Jahr 1929. (Andreich J.)

Ausländische Zeitschriften 248

Archiv für Sozialwissenschaft und Socialpolitik. (K. V.) — Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. (K. V.) — Weltwirtschaftliches Archiv. (Ó, P. Z.)

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft ... .. 252**Volkswirtschaftliche Chronik** (St. Varga) ... .. 1*—10*

LVIE ANNÉE
FÉVRIER 1931
VOL. 75, N° 2

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

PAR MANDAT ET AVEC LE CONCOURS
DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES, ÉDITÉE
PAR LA SOCIÉTÉ HONGROISE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

DIRECTEUR:
WOLFGANG HELLER

SOMMAIRE

Dissertations

<i>Judik J.</i> : Les problèmes des emprunts étrangers	81
<i>Láng J.</i> : Étude comparative des charges de l'agriculture en Hongrie et en Allemagne	115

Notes

<i>Topi Kallio</i> : Antti Chydenius	129
<i>Zelovich L.</i> : La crise du blé	133
<i>Tóth J.</i> : Le prix de l'Institut International de l'Agriculture.	140

Analyses des livres .....

141

Haydt Eugen: Die ökonomische Zurechnung. (H. F.) — *Röpke W.*: Finanzwissenschaft. (H. F.) — *Eichborn. Kurt v.*: Das Soll und Haben von Eichborn & Comp. in 200 Jahren. (H. F.) — *Dr. Haimburger Karl*: Die Theorie von der industriellen Reservearmee. (K. Nagy D.) — *Hantos Elemér*: Die Rationalisierung der Weltwirtschaft. (Domány Gyula.) — *Dr. Mihelics V.*: L'État social. (Varga E.) — La production agricole du monde en 1930 (Éber E.)

Revue des périodiques étrangères .....

157

The Economic Journal. (V. J.) — Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. (K. V.) — Bank-Archiv. (M. M.)

Société Hongroise d'Économie Politique.....

162

Chronique économique (Varga E.) .....

101*—112*

JAHRGANG LV

FEBRUAR 1931

BAND 75 HEFT 2

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

IM AUFTRAGE UND MIT UNTERSTÜTZUNG

DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN HERAUSGEGEBEN
VON DER UNGARISCHEN VOLKSWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

SCHRIFTFÜHRER:

WOLFGANG HELLER

INHALT:

Abhandlungen

- Judik J.*: Probleme der Auslandsanleihen und der sie betreffenden Politik 81
Láng J.: Die Schulddasten und die Besteuerung der ungarischen und deutschen Landwirtschaft ... 115

Mitteilungen

- Topi Kallio*: Antti Chydenius ... 129
Zelovich L.: Die Weizenkrise ... 133
Tóth E.: Preisausschreiben des Internationalen Landwirtschaftlichen Instituts in Rom ... 140

Bücherbesprechungen ... 141

- Haydt Eugen*: Die ökonomische Zurechnung. (H. F.) — *Röpke W.*: Finanzwissenschaft. (H. F.) — *Eichborn Kurt v.*: Das Soll und Haben von Eichborn & Comp. in 200 Jahren. (H. F.) — *Dr. Haimburger Karl*: Die Theorie von der industriellen Reservearmee. (K. Nagy D.) — *Hantos E.*: Die Rationalisierung der Weltwirtschaft. (Domány Gy.) — *Dr. Mihelics Vid*: Der neue soziale Staat. (Varga I.) — Die landwirtschaftliche Produktion der Welt im Jahre 1930. (Éber E.)

Ausländische Zeitschriften ... 157

- The Economic Journal. (V. J.) — Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. (K. V.) — Bank-Archiv. (M. M.)

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft ... 162

Volkswirtschaftliche Chronik (St. Varga) ... 101*—112*

LVIE ANNÉE
JANVIER 1931
VOL. 75, N° 1

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

PAR MANDAT ET AVEC LE CONCOURS
DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES, ÉDITÉE
PAR LA SOCIÉTÉ HONGROISE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

DIRECTEUR:
WOLFGANG HELLER

SOMMAIRE

Dissertations

<i>Balás Ch.</i> : Impôts et variations économiques	1
<i>Hantos E.</i> : La crise agraire et sa solution internationale	15

Notes

<i>Varga I.</i> : L'importance économique de la réforme du calendrier	38
<i>Buday J.</i> : La balance des comptes de l'année 1929 des États Unis d'Amérique	43
<i>Binét G.</i> : La question de Fiume	47

Analyses des livres .....

58

Decugis H., Olds R. E., Tschierschky S.: Etude sur le régime juridique des ententes industrielles. (H. F.) — *Dr. Szádeczky-Kardoss T.*: Contributions à la statistique des salaires industriels de Budapest. (Laky D.) — *Diehl. Dr. Karl*: Die rechtlichen Grundlagen des Kapitalismus. (Tóth J.) — *Weinberger O.*: Mathematische Volkswirtschaftslehre. (Theiss E.) — *Rubinstein Sigmund*: Herrschaft und Wirtschaft. (Viner A.) — *Schütz, Géza*: La Situation Matérielle des Classes Laborieuses en Hongrie avant la Guerre. (Varga E.) — Rapport de la Chambre Nationale d'Agriculture (Vigdorovits E.)

Revue des périodiques étrangères .....

72

Revue d'Économie Politique. (Cs. P.) — Weltwirtschaftliches Archiv. (Ó. P. Z.)

Chronique économique (Varga E.) .....

93*—100*

JAHRGANG LV

JANUAR 1931

BAND 75 HEFT 1

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

IM AUFTRAGE UND MIT UNTERSTÜTZUNG
DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN HERAUSGEGEBEN
VON DER UNGARISCHEN VOLKSWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

SCHRIFTFLEITER:
WOLFGANG HELLER

INHALT:

Abhandlungen

- Balás K.*: Besteuerung und Konjunktoren ... 1
Hantos E.: Die ungarische Agrarkrise und ihre internationale Lösung ... 15

Mitteilungen

- Varga I.*: Die volkswirtschaftliche Bedeutung der Kalenderreform-Pläne 38
Buday Gy.: Die Zahlungsbilanz der Vereinigten Staaten im Jahre 1929. 73
Binét G.: Die Fiumaner Frage ... 47

Bücherbesprechungen ... 58

Decugis H., Olds R. E., Tschierschky S.: Etude sur le regime juridique des ententes industrielles. (H. F.) — *Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor*: Beiträge zur Statistik der Budapester gewerblichen Arbeitslöhne. (Laky D.) — *Diehl, Dr. Karl*: Die rechtlichen Grundlagen des Kapitalismus. (Tóth J.) — *Weinberger O.*: Mathematische Volkswirtschaftslehre. (Theiss E.) — *Rubinstein Sigmund*: Herrschaft und Wirtschaft. (Viner A.) — *Schütz, Géza*: La Situation Matérielle des Classes Laborieuses en Hongrie avant la Guerre. (Varga St.) — Jahresbericht der landwirtschaftlichen Landeskammer. (Vigdorovits E.)

Ausländische Zeitschriften ... 72

Revue d'Économie Politique. (Cs. P.) — Weltwirtschaftliches Archiv. (Ó. P. Z.)

Volkswirtschaftliche Chronik (St. Varga) ... 93*—100*

LVE ANNÉE
DECEMBRE 1931
VOL. 74, N° 12

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

PAR MANDAT ET AVEC LE CONCOURS
DE L'ACADEMIE HONGROISE DES SCIENCES, ÉDITÉE
PAR LA SOCIÉTÉ HONGROISE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

DIRECTEUR :
WOLFGANG HELLER

SOMMAIRE

Dissertations

<i>Varga E.</i> : Le Pengö or	745
<i>Teghze-Gerber F.</i> : La loi du 14 Avril 1930 sur l'administration financière du Reich	760
<i>Boér A.</i> La theorie des variations économiques de Mr. Keynes II.	778

Notes

<i>Németh J.</i> : Le programme de l'administration des eaux en Hongrie	800
<i>Deseő A. fils.</i> : Le budget de Grande-Bretagne pour 1931/32.	808

Analyses des livres

<i>Spann Othmar</i> : Die Krisis in der Volkswirtschaftslehre. (Kisléghi Nagy D.) — <i>Heller Wolfgang</i> : Die Entwicklung der Grundprobleme der volkswirtschaftlichen Theorie. (Mezey L.) — <i>Oppler, Ernst</i> : Der Begriff des Wirtschaftsgesetzes in der Volkswirtschaftslehre. (Andreich E.) — Rapport de la Société Nationale pour la protection des créanciers. (Sipos A.) — Movimento Economico dell'Italia. (Binét J.) — Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch. (Szigeti J.) — <i>Juhos L.</i> : Les revenus des petits propriétaires dans l'année 1929. (Gombás G.) — <i>Keszyűs L.</i> : Le système d'organisation des usines d'alcool dans la Nyírség. (Lautenburg E.) — <i>Kovács L.</i> : Pour l'industrie loyale. (Lautenburg E.)	814
---	-----

Revue des périodiques étrangères	826
Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. (D. Á.)	

Société Hongroise d'Économie Politique	828
---	-----

Chronique économique (Varga E.)	77*—92*
--	---------

JAHRGANG LV
DECEMBER 1931
BAND 74 HEFT 12

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

IM AUFTRAGE UND MIT UNTERSTÜTZUNG
DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN HERAUSGEGEBEN
VON DER UNGARISCHEN VOLKSWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

SCHRIFTFLEITER:
WOLFGANG HELLER

INHALT:

Abhandlungen

<i>Stefan Varga</i> : Der Goldpengö	745
<i>Teghze-Gerber F.</i> : Das Gesetz über die neue Fassung der Reichshaushaltsordnung vom 14. April 1930.	760
<i>Alexius Boér jun.</i> : Keynes' Konjunkturtheorie II.	778

Mitteilungen

<i>Németh J.</i> : Das Programm der ungarischen Wasserverwaltung	800
<i>Deseő A. jun.</i> : Der Staatsvoranschlag Grossbritanniens für das Jahr 1931/32.	808

Bücherbesprechungen

<i>Spann Othmar</i> : Die Krisis in der Volkswirtschaftslehre. (Kisléghi Nagy D.) — <i>Heller Wolfgang</i> : Die Entwicklung der Grundprobleme der volkswirtschaftlichen Theorie. (Mezey L.) — <i>Oppler, Ernst</i> : Der Begriff des Wirtschaftsgesetzes in der Volkswirtschaftslehre. (Andreich J.) — Bericht über die Tätigkeit des Landeskreditschutzvereins im Jahre 1930. (Sipos A.) — <i>Movimento Economico dell'Italia</i> . (Binét J.) — <i>Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch</i> . (Szigeti J.) — <i>Juhos L.</i> : Einkommensergebnisse landwirtschaftlicher Kleinbetriebe im Jahre 1929. (Gombás G.) — <i>Kesztyüs L.</i> : Das Betriebssystem der landwirtschaftlichen Betriebe mit Spiritusbrennerei in der Nyirgegend. (Lautenburg I.) — <i>Kovács L.</i> : Für das ehrbare Gewerbe. (Lautenburg I.)	814
---	-----

Ausländische Zeitschriften

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. (D. Á.)	826
--	-----

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft

<i>Volkswirtschaftliche Chronik</i> (St. Varga)	77*—92*
---	---------

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1930. évi november hónapban.

Közületi pénzügyek.

Az 1930 november hónapra készült állami költségvetés szerint a bevételek \$7.2 millió pengővel, a kiadások pedig 84.5 millió pengővel voltak előirányozva. Miután azonban az előirányzattal szemben csupán 85.1 millió pengő folyt be, a várt bevételi többlet egészen minimálissá zsugorodott. A folyó költségvetési év első 5 hónapjában a kiadások összesen 409 millióra, a bevételek pedig 369.4 millió pengőre voltak előirányozva. Ezek szerint tehát a pénzügyi kormány 39.6 millió pengő deficittel számolt. A tényleges deficit ennél nagyobb volt, miután az előirányzott bevételnél 20.3 millió pengővel kevesebb folyt be.

A pénzügyminiszter a Magyar Általános Hitelbank közreműködésével megállapodást létesített egy az N. M. Rothschild and Sons londoni bankház vezetése alatt álló nemzetközi bankcsoporttal, — melynek tagjai Angliában Baring Brothers and Co. Ltd. és J. Henry Schroeder and Co., Svájcban a Schweizerische Kreditanstalt, Olaszországban a Banca Commerciale Italiana, Hollandiában a Hope and Co. és Svédországban a Stockholms Enskilda Bank — továbbá a Speyer and Co. és a National City Company newyorki bankcégekkel mintegy 87 millió pengő összegű angol fontra, dollárra és svájci frankra szóló egy éves magyar kincstári váltók leszámítolása tárgyában. A tranzakció előlegnek tekintendő arra a hosszulejáratu kölcsönre, melynek felvételét az 1930. évi XXXI. t.-c. határozta el és ennek folytán az abból befolyó összeg a törvényben említett hasznos beruházásokra fordítandó. Erre azelőgre a pénzügyminiszter semmiféle külön biztosítékot, vagy zálogot nem kötött le fedezetül, ugyisintén nem nyert ezzel kapcsolatban a bankcsoport külön előjogokat a hosszulejáratu kölcsön elhelyezésére vonatkozólag. A kincstári váltók leszámítolása az átvevő csoport bankári jutalékának betudásával a kincstárra nézve összesen évi 6 és $\frac{1}{2}\%$ -nak megfelelő kamattelherrel jár. (Budapesti Hírlap, november 21.)

Ezen kölcsönnel kapcsolatosan a Financial News november 19-i száma szerint a londoni Rothschild-ház 1 millió font értékű váltót vett át, 5 millió dollár értékű váltót a newyorki National City Bank és a Speyer and Co. bankház, 25 millió svájci frank értékűt egy svájci bankcsoport és 250.000 font értékűt egy olasz bankcsoport. (Ezen utóbbi tételt az olasz csoport a londoni piacon továbbadta. Times, november 25.) A kincstári váltók leszámítolási tétele $5\frac{3}{4}\%$ volt, amihez jutalék és költség járul.

Az utódállamok háborúelőtti adósságaival foglalkozó párisi konferencián ideiglenes megegyezés jött létre a magyar és osztrák aranyjáradékra, valamint az 1910. és 1913. évi magyar kölcsönökre vonatkozólag. A megegyezés értelmében az osztrák és magyar arany-

járadék szelvényei, melyek eddig 32%-kal váltattak be, 1931-től 1934-ig 33%-kal, 1935-ben és 1936-ban 34%-kal, 1937-től 1938-ig 35%-kal, 1939-ben 38%-kal, 1940-től 1955-ig pedig évenként 2%-kal emelkedő összegben fognak beváltatni, úgyhogy 1955-ben a beváltási arányszám 70% lesz. Az 1910. és 1913. évi magyar járadék szelvényei 1931-től 1933-ig 28%-kal, 1934-ben és 1935-ben 30%-kal, 1936-ban 31%-kal, 1937-ben 32%-kal és 1938-ban 35%-kal fognak beváltatni. 1939-től kezdődően a járadékok szelvényei az osztrák és magyar aranyjáradék szelvényeivel egyenlő arányban váltatnak be. Az 1914. évi osztrák kincstárjegyek kérdésében létrejött megállapodás szerint ezek 1931-től 1945-ig 60%-kal fognak törlesztetni kamatszolgálatuk pedig 1931-től 1945-ig 30-tól 100%-ig emelkedő arányban fog teljesíteni. A legközelebbi konferencia az ezüst- és papíráradékok kérdését fogja szabályozni (Pester Lloyd november 6).

Ezen megegyezés érvénybelépéséhez egyrészt az utódállamok, másrészt a hitelezők hozzájárulása szükséges. A hitelezők nevében a Caisse Commune már novemberben elfogadta az egyezséget (Neue Freie Presse november 12).

A 7060/1930. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, november 23) a m. kir. *Postatakarékpénztár egyes kötelezettségeinek rendezése* tárgyában Budapesten Magyarország, Ausztria, Lengyelország, Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia között 1929. évi november hó 7-én aláírt nemzetközi egyezmény életbeléptetéséről intézkedik.

Az 1690/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, november 29) az *állami készpénz- és értéktételek* számvevőségi nyilvántartása tárgyában adatott ki.

A 7100/1930. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, november 11) az állami tisztviselők és egyéb alkalmazottak által a *hivatalos kiküldetések és átköltözködések* alkalmával felszámítható illetményeknek szabályozása tárgyában adatott ki.

A 30.668/1930. P. M. rendelet az *átköltözködési és helyettesítési illetmények utalványozása* tárgyában adatott ki.

A 124.174/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, november 4) a *nem nemes fémből verhető váltópénzérték mennyiségét* egyelőre 22,700.000 pengőben állapította meg.

A 136.866/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, november 6) a *cukorrépa után fizetendő forgalmi adó* alapjául szolgáló répaárat az 1930/31. gazdasági évre q-ként 2 pengő 50 fillérben állapította meg.

A 75.679/1930. P. M. körrendelet a *hangos mozgóképek gramfonlemezait* mentesítette a fényüzési forgalmi adó alól.

Az általános gazdasági helyzet.

	1929		1930	
	október	november	október	november
új fizetésképtelenségi esetek száma	204	218	185	163
ebből csőd	22	19	14	10
magán- és kényszeregyezés	182	199	171	153
az aktívák összege	6,718.902 P	6,717.991 P	6,787.441 P	4,457.486 P
a passzívák összege	10,948.078 P	11,073.500 P	10,267.675 P	7,647.400 P
Az óvatolt váltók				
	száma		értéke	
1929 októberben	18.667		14,485.840 P	
1929 novemberben	16.471		11,926.300 „	
1930 októberben	13.577		8,587.027 P	
1930 novemberben	11.467		7,358.200 „	

A budapesti Elektromos Művek igazgatósága másfélmillió pengő összegű munkák kiadását határozta el. A Beszkárt igazgatósága a beruházások eszközzése céljából belföldi iparvállalatoktól 17 millió pengő összegű váltóhitelt szándékszik igénybevenni.

A pénzügyi helyzet.

A budapesti tőzsdén a részvények árfolyama a következőként alakult:

A részvények megnevezése	R é s z v é n y i n d e x			
	az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számításba vételével		az összes tőkeváltozások számításba vételével	
	1930. X. 31.	1930. XI. 30.	1930. X. 31.	1930. XI. 30.
I. Bankok	8·6	8·6	16·7	16·9
II. Takarékpénztárak	7·6	7·4	19·3	19·0
III. Biztosító társaságok	7·2	7·2	7·2	7·2
IV. Gőzmalmok	6·3	6·0	6·5	6·1
V. Bányák és téglagyárak.....	41·9	40·2	53·0	50·8
VI. Könyvnyomdák	12·0	16·8	19·9	17·9
VII. Vasművek és gépgyárak.....	19·3	5·4	23·7	20·4
VIII. Kőzl. vállalatok	5·5	34·1	8·8	8·6
IX. Cukorgyárak ...	34·4	89·8	39·1	39·2
X. Gáz- és villamosági vállalatok	87·9	65·2	136·3	139·2
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok	61·3	32·5	126·1	128·6
XII. Szállodák és gyógyfürdők....	30·8	16·6	53·5	56·4
XIII. Textilipari vállalatok	16·2	17·1	19·5	19·8
XIV. Vegyészeti vállalatok.....	15·3	17·1	17·0	19·1
XV. Különféle vállalatok	25·8	25·3	42·0	41·5
Az összes részv. indexe	13·4	13·1	22·2	21·9

A tőzsdei forgalomban leszámolásra benyújtott részvények darabszáma:

1930 októberben ..... 415.789 pengő
1930 novemberben ..... 235.949 „

A tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok értéke pedig:

1930 októberben ..... 21,486.000 pengő
1930 novemberben ..... 8,720.000 „

A budapesti nagybankok közötti gyorsutalványforgalom a következőként alakult:

Időszak	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	tételek száma	pengő	tételek száma	pengő	
1930 október	8.936	235,812.001	331	5,733.777	26.388
1930 november	7.842	194,787.507	327	8,116.146	24.839

Takarékbetétek : 1930
október 31   november 30
p e n g ő

a) pengőben ..... 555,636.731 ..... 560,180.910
b) idegen valutában ..... 54,851.068 ..... 58,268.828

Folyószámlabetétek :

a) pengőben ..... 523,536.044 ..... 542,937.825
b) idegen valutában ..... 281,439.572 ..... 272,289.160

A betétállomány jelentős csökkenése a német választások nyomán keletkezett nyugtalanság folyamánya, mely jelentős tökemencülési folyamatot váltott ki.

A külfölddel való tőkeforgalom terén megemlítendő, hogy a Magyar Kibirtokosok Országos Földhitelintézete egyik nagybankunk útján az amerikai piacon 2.5 millió dollár összegű, 2 éves lejáratu folyószámlakölcsönt kötött le, melynek hozama a gyufakölcsönből fennmaradt 12.5 millió pengővel együtt, eladósodott kibirtokok szánására, illetve az u. n. ötös bizottság programjának végrehajtására fog fordíttatni.

A belföldi pénzpiacon november második felében a kamattételek némi szilárdulása volt észlelhető. Az elsőrendű váltók kamattétele 6—6¼%-ról 6½—6¾%-ra emelkedett.

A kisipari hitelakcióval kapcsolatban az a könnyítés határozott el, hogy ingatlanfedezetre felvett kölcsönnél az első 2 évben évente a felvett tőke 10%-a törlesztendő, míg kezes által biztosított tőkénél az első évben a felvett tőke 10%-a, a második évben 20%-a törlesztendő (Pester Lloyd, november 28).

A 40.500/1930. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny, november 1.) a *budapesti gabonajelzálogjegyzék vezetésére hivatott hatóságként* Budapest Duna-jobbparti része számára a II., Duna-balparti része számára pedig az V. kerületi előljáróságot jelölte ki.

A mezőgazdasági helyzet.

Az augusztusban tartott varsói agrárkonferencia határozatának megfelelően Magyarország, Lengyelország, Románia, Jugoszlávia, Bulgária, Csehszlovákia, Észtország képviselői Varsóban újabb értekezleten foglalkoztak a mezőgazdasági hitelek kérdésével. A konferencia eredményét memorandumban foglalták össze, amely megállapítja a középlejáratu mezőgazdasági hitelek alapvető feltételeit. A konferencia ezt az egyhangulag elfogadott memorandumot a Népszövetség gazdasági bizottsága elé terjeszti (Pester Lloyd, november 12 és 14).

Belgrádban Bulgária, Románia, Magyarország és Lengyelország külkereskedelmi intézeteinek kiküldöttei konferenciára gyűltek össze. A konferencia határozata minden államban oly szervezet létesítését javasolja, mely az exportálandó gabonamennyiséget ellenőrizné és garantálná azt, hogy az áru a külföldön csak az agrárországok központi irodája által megállapított feltételek mellett ajánltatik fel. A javaslat szerint külön központi irodát állítanának fel buza, rozs és tengeri számára. Az egyes államok exportszervezetei legkésőbb 1931 március 31-ig volnának felállítandók, együttműködésük pedig 1931 július 1-én kezdődne és egyelőre 1932 június 30-ig tartana.

Az ipari helyzet.

A hazai széntermelés és fogyasztás a következőképpen alakult:

Időszak, ill. időpont, az illető hónap utolsó napja	Kőszén			Barnaszén			Lignit			Összesen		
	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei
	100 métermázsá											
1930 okt.	6.937	6.670	9.482	53.434	56.266	19.815	3.501	2.540	1.065	68.872	65.476	30.362
1930 nov.	6.728	7.096		54.948	53.040		3.082	2.395		64.758	62.531	

Ugyanekkor a szénkülkereskedelem adatai a következők voltak:

		1930	
Behozatal:		október	november
		100 métermázsá	
Kőszénből	...	11.833	9.899
Barnaszénből	...	194	151
Kokszból	...	3.604	2.605
Kivitel:			
Kőszénből	...	1.268	964
Barnaszénből	...	3.028	2.670

A fővárosi Elektromos Művek által szolgáltatott árammennyiség a következő volt:

	1930 október	1930 november
	kilowattóra	
Magánfogyasztásra	5.719.262	7.615.674
Közvilágításra	998.086	1.080.191
Motoráramra	7.813.298	7.664.524

A munkanélküliek száma volt:

	1930 október	1930 november
Keresztényszociálista szakszerv.	999	975
Szociáldemokrata	22.914	23.333

A 147.852/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, november 22.) a *beraktározási vállalatoknál a biztosíték összegét* állapította meg újonnan a következőként: ha az üzlet székhelye Budapest területén van, 5000 pengő, ha pedig más városban vagy községben van, 2500 pengő.

A 138.635/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, november 22.) a gyári kémények tisztítása tárgyában adatott ki.

A 136.329/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, november 22.) a jagylalkészítést, valamint a cukorkafőzést a cukrászipar munkakörébe utalta.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak hivatalos indexszámai a következők voltak:

	1930 október 31	1930 november 30
Mezőgazdaság és állattenyésztés	83	80
Gyarmatárúk	138	133
Malomipar és cukoripar	91	91
Egyéb ipar	122	120
Átlag	94	92

A létfenntartás költségeinek alakulásáról a következő adatok tájékoztatnak:

Időpont	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint
	lakbérrel	lakbér nélkül	
Indexszámokban 1913 = 100			
1930 október 31 ...	102·7	107·8	115·2
1930 november 30 ...	100·0	104·4	114·3

A budapesti közraktárakban volt:

a) az összes forgalom métermázsákban:

	1930 október	1930 november
készlet a hó elején	478.905	593.687
beraktározás	193.099	155.366
kiraktározás	78.317	91.439
készlet a hó végén	593.687	657.614

b) biztosítási érték pengőben:

	1930 október	1930 november
készlet a hó elején	11,360.400	13,817.300
beraktározás	4,135.600	3,540.500
kiraktározás	1,678.700	2,210.700
készlet a hó végén	13,817.300	15,147.100

November hónapban a behozatal értéke 65.6 millió, a kivitelé pedig 87.2 millió pengő volt, úgyhogy a kiviteli többlet 21.6 millió pengőt tett. A behozatal az előző esztendőhöz képest főleg a fa, szén és gyapjuszövetnél csökkent számottevően, míg a nyersbőrbehozatal emelkedett. A kivitelben számottevő elmaradást mutat a sertés, a liszt, a cukor, az árpa, az olajos magvak, a hus, a bor és a vasfélgártmányok exportja. Ezzel szemben számottevően emelkedett a nyersdohány, a kikészített prémőr, a szarvasmarha, a disznósír és a szalonna exportja. Ugyancsak emelkedett az exportált buza mennyisége, a buza áresése folytán azonban annak értéke elmaradt az előző évi mögött.

A 150.987/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, november 21.) a férfi- és fiuruhaszövetekkel folytatott házaló kereskedés eltiltása tárgyában kiadott 74.264/1928. K. M. rendelet egyes határozmányainak módosítása tárgyában adatott ki. Ez a rendelet a mezőgazdasági lakosságnak olcsóbb ruhaszövettel való zavartalan ellátását biztosítandó, az akciószövetekkel való házalást engedélyezte, előírván azonban azt, hogy a szövetek kizárólag a hivatalos áron árusíthatók.

A 149.362/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, november 18.) a vámelőjegyzési eljárásban kezelt boroshordóknál az ürtartalom esztarasuly belföldön való jelzésének mellőzése tárgyában kiadott 108.233/1927. K. M. rendelet hatálya alá eső borkereskedelmi vállalatoknak hivatalos jegyzéke tárgyában adatott ki.

Közlekedésügy.

A Máv. személy- és áruforgalma a következő volt:

	1930 október	1930 november
Útasok száma...	6,757.368	7,635.916
Utaskilométerek száma ...	197,175.668	219,028.088
Fizető áruk mennyisége...	2,416.603 tonna	2,494.884 tonna
Áru-tonnakilométer ...	277,854.456	300,239.232

A magyar—jugoszláv vasuti forgalomban 1930 december 1-ével új köteléki árudijszabás lép életbe.

A 88.968/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, november 8.) a postatárbeszélő- és táviródijszabás legtöbb tételét felemelte. Ujtítás az, hogy a postatakarékpénztári csekkbefizetési lappal történő befizetéseknél csekkbefizetési díj címén új postai díjat rendszeresített.

Az 1930:XXXVIII. t.-c. (kiadatott november 8-án) a Londonban 1929. évi június hó 28-án kelt egyetemes postaszerveződést cikkelyezte be.

Szociálpolitika.

A Központi Statisztikai Hivatal munkabéradatai szerint az átlagbér volt:

Szakma	1930 október	1930 november
Bádogos ...	67 fill.	74 fill.
Asztalos ...	59 „	60 „
Szabó ...	52 „	50 „
Kőműves ...	76 „	81 „
Napszámos ...	46 „	43 „
Gyárimunkásnő ...	23 „	24 „
Napszámosnő ...	36 „	37 „

A kereskedelmi kormány megvalósította a mezőgazdaság érdekében régóta tervezett olcsó csizma- és cipőakciót. A vonatkozó rendelet szerint szakértő bizottságok megvizsgálják a kisiparosok meglévő csizmakészleteit és a megfelelőnek talált árura rányomják a hivatalos árat. Az árut a gazdák a mezőgazdasági kamarák által szétosztandó csizmautalványok ellenében a megállapított árnál P 250-vel olcsóbban vehetik meg. Ily módon 50.000 pár csizma kerül a gazdák között szétosztásra. Egyidejűleg olcsó cipő is kerül forgalomba, még-

pedig P 9.80-ért férficipő, P 9.20-ért női cipő, P 8.20-ért fiucipő, és P 7.20-ért gyermekcipő. A cipőket azonban bárki megvásárolhatja bármely kereskedőnél.

A 130.940/1930. B. M. körrendelet (Budapesti Közlöny, november 20.) újabb adománygyűjtési engedélyek kiadásának felfüggesztése tárgyában adatott ki.

Az 1936:XXXVII. t.-c. (kiadatott november 8-án) a Genfben 1925. évi február hó 19-én kötött nemzetközi ópiummegyezményt becikkelyezte.

A 88.500/1930. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, november 20.) a gazdasági munkabérmegállapító bizottságok tagjai (elnökei) díjazásának újabb megállapítása tárgyában adatott ki.

A 88.600/1930. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, november 20.) a gazdasági munkaviszonyból felmerülő ügyekben eljáró közigazgatási hatóságok ülnökei díjazásának újabb megállapítása tárgyában adatott ki.

Varga István.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1930. évi december hónapban.

Közületi pénzügyek.

A december havi állami kiadásokat a pénzügyminiszter 77.5 millió pengőre becsülte. Ebben az összegben 7 millióval szerepel a békeszerződési terhek következtében az 1930. évben esedékes 7 millió aranykoronás annuitás is, amely összeg a Nemzetközi Fizetések Bankjához lett átutalva. A Duna-Száva-Adria Vasutttársaság kötelezettségei fejében 865.000 pengőt kellett az államnak kifizetnie. Dohányvételtre 9,800.000 pengőt fordított a kormány.

Az állami bevételeket a minisztérium 78.6 millió pengővel irányozta elő. A tényleges bevétel azonban csupán 74.2 millió pengő volt, úgyhogy decemberben 3.3 millió pengő volt a deficit.

Az 1930/31. költségvetési év első hat hónapjában a tényleg elért bevétel 50.2 millió pengővel volt kevesebb, mint a megelőző költségvetési év azonos időszakában. A havi előirányzatok szerint 38.5 millió pengő deficit volt erre az időszakra előirányozva, miután azonban a bevételek 24.7 millióval tettek kevesebbet, mint amennyire számítottak, a tényleges deficit összege 63.2 millió pengőt tett. A decemberi deficit okozója az egyenes adóbevétel jelentős hanyatlása volt. 1929 decemberben egyenesadóból még 24.7 millió pengő folyt be, 1930 decemberre már csak 20.0 millió pengő volt előirányozva, tényleg azonban ezen a címen csak 15.9 millió pengő folyt be.

Az utódállamoknak a háborúelőtti államadósságok rendezése tárgyában ülésező konferenciáján megegyezés jött létre, mely szerint az ez év októberében létesített egyezményt egyelőre 5 évi időtartamra érvénybe léptetik. 1935-ben új konferencia fog egybegyülni annak megállapítására, hogy az adóállamok fizetőképessége mily mértékben javult; az adósságok további felértékelésének kimondása ennek eredményétől fog függővé tétetni. Magyarország az egyezményhez azzal a fenntartással járult hozzá, hogy 1935-ben az egyezmény revízióját is követelheti abban az esetben, ha pénzügyi viszonyai ezen időpontig rosszabbodnának.

Az 1930: XLVII. tc. (kiadatott december 31-én) a kiadások apasztásáról, a szolgálati vagy munkabérvizonyból és a tantiémekből származó jövedelmek ideiglenes megadóztatásáról és egyéb rendelkezésekről szól. A világgazdasági helyzet kedvezőtlen alakulása Magyarország gazdasági helyzetére is kedvezőtlen hatást gyakorolt, ami egyrészt az állami bevételek csökkenését eredményezte, másrészt szükségessé tette azt, hogy a gazdasági helyzet alakulása által legjobban sújtott lakosság fokozottabb támogatásban részesüljön. Ezt a célt szolgálja ez a törvény. A törvény utasítja a kormányt, hogy az 1930/31. évi állami költségvetésben az állami közigazgatás számára megállapított rendes és átmeneti kiadásoknál legalább 25 millió pengő, az állami üzemek részére megállapított ilyen kiadásoknál pedig legalább 20 millió pengő megtakarítást biztosítson. Továbbá,

hogy az állami üzemek alkalmazottaira nézve érvényben álló jutalék-rendszert takarékosági szempontból újraszabályozza és hogy a felesleges hivatalokat szüntesse be. Az állami tisztviselők új létszáma is megállapítható, még pedig olyként, hogy minden egyes státusznak az összlétszáma 10%-kal legyen kevesebb, mint az 1929/30. évi létszám. Az új létszámra való áttérés fokozatosan 6 év alatt hajtandó végre. Míg az új státusz elérve nincs, a megüresedő állásokat nem lehet betölteni. A tisztviselőket és egyéb alkalmazottakat az átmenet ideje alatt át lehet helyezni egyik státusból a másikba, sőt ha azt a szolgálat érdeke megkívánja, más tárca fennhatósága alá is. Ez a rendelkezés azonban nem vonatkozik az ítélő bírákra, valamint az egyetemi tanárookra. A létszámcsoökkentés az autonómiák tisztviselői karánál is keresztülviendő. A törvény egy új különadót léptet ideiglenesen életbe az 1931/32. költségvetési év végéig a szolgálati vagy munkabérvizonyból és a tantiémekből származó jövedelmek ideiglenes megadóztatására. A törvény a rokkantellátási adó hatályát az 1935. év végéig meghosszabbította. A törvény végül az államsegélyt bíró iskolák segélyét racionalizálta, kimondván, hogy olyan iskolák, amelyek fenntartását a tankötelesek létszáma nem indokolja, állami segélyben nem részesíthetők.

A 161.000/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 31) a kiadások apasztásáról a szolgálati vagy munkabérvizonyból és a tantiémekből származó jövedelmek ideiglenes megadóztatásáról és egyéb intézkedésekről szóló 1930: XLVII. tc. 2. fejezetének *végrehajtásáról* szól.

A 7600/1930. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, december 13) az állami tisztviselők és egyéb alkalmazottak által a hivatalos kiküldetések és az átköltözködések alkalmával felszámítható illetményeket szabályozza ujonnan.

A rendelet szerint: 24 órát meg nem haladó belföldi hivatalos kiküldetés esetén, tekintet nélkül arra, hogy a kiküldetésnek a tartama egy vagy két naptári napra terjed, ha az elutazásnál igénybe vett vonatnak vagy hajónak menetrend szerinti indulási ideje és a visszautazásnál igénybe vett vonatnak vagy hajónak menetrend szerinti érkezési ideje között:

a) hat óránál nem több idő telt el, napidíj felszámításának egyáltalán nincsen helye;

b) hat óránál több, de nyolc óránál nem több idő telt el, az 1930. évi 7100/M. E. számú rendelet 3. pontjában megállapított napidíjnak egy negyedét lehet felszámítani;

c) nyolc óránál több, de tizenkilenc óránál nem több idő telt el, az 1930. évi 7100/M. E. számú rendelet 3. pontjában megállapított napidíjnak felét lehet felszámítani;

d) tizenkilenc óránál több idő telt el, az 1930. évi 7100/M. E. rendelet 3. pontjában megállapított teljes összegű, vagyis egy egész napidíjat lehet felszámítani.

A 160.866/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 31) a rokkantellátási adóról szóló 1925: XLVIII. tc. hatályát 1935 végéig meghosszabbította. 1935 után a mindenkorai költségvetési törvényben kell majd megállapítani, hogy a rokkantellátási adó a következő naptári évre fenntartassék-e és milyen adótételek, illetőleg adókulcsok mellett.

A 134.000/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 23) a bevétel alapján történő adófizetésnek, a gyártás helyén megadózandó fényüzési tárgyakra való kiterjesztése tárgyában adatott ki.

A 152.900/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 24) egyes üveg- és agyagipari termékeket *forgalmiadóváltás* alá vont. Az adóváltás kulcsa a belföldön termelt cikkeknel 3 vagy 4% és külföldről behozott cikkeknel pedig 5, 6 vagy 7%.

Az 1930 : XL. tc. (kiadatott december 12-én) a vármegyék nevében az 1926 : XV. tc. 19. §-a alapján felvett törlesztéses kölcsön alapján kibocsátott kötvényeket *óvadékképeseknek* nyilvánította.

A 2430/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 31) a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok alkalmazottainak 1930. évi illetményei után járó *nyugtailletékről* intézkedik.

Az általános gazdasági helyzet.

	1929		1930	
	november	december	november	december
új fizetéseképtelenségi esetek száma	218	296	163	241
ebből csőd	19	22	10	15
magán- és kényszeregyezés	199	274	153	226
az aktívák összege	6,718.000 P	13,197.000 P	4,457.000 P	7,855.000 P
a passzívák összege	11,074.000 P	21,291.000 P	7,647.000 P	13,344.000 P
			Az óvatolt váltók	
			száma	értéke
1929 novemberben	---	---	16.471	11,926.000 P
1929 decemberben	---	---	16.849	12,067.000 „
1930 novemberben	---	---	11.467	7,358.000 P
1930 decemberben	---	---	11.437	8,359.000 „

Az 1930 : XLII. tc. (kiadatott december 12-én) az országgyűlés felsőházáról szóló 1926 : XXII. tc. egyes rendelkezéseit módosította és egészítette ki. Ezen módosítás egyrészt az Országos Mezőgazdasági Kamara által megválasztandó felsőházi tagokra, másrészt arra vonatkozik, hogy a kormányzó az Országos Magyar Gazdasági Egyesület által javaslatba hozott egyének közül 2 felsőházi tagot nevez ki.

A 7500/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 23) a részvénytársaságok és szövetkezetek *egyesülésének illetékmentességét* 1932 január 1-ig meghosszabbította.

Az 1930 : XLI. tc. (kiadatott december 12-én) az építkezések előmozdítását célzó egyes intézkedésekről és az *Országos Lakásépítési Hitelszövetkezet*ről szól. Az Országos Lakásépítési Hitelszövetkezet a családi ház építkezések előmozdítására alakult és a törvény által különböző kedvezményekben részesül. A szövetkezet ezen építkezések finanszírozására kötvényeket bocsájthat ki, azonban csak olyan kölcsönök alapján, amelyek folyósítását a Lakásépítési Állandó Bizottság hozzájárulása alapján a Pénzügyi Központ engedélyezte, vagy melyeket az Országos Falusi Kislakásépítési Szövetkezet folyósított. A pénzügyminiszter a szövetkezet által kibocsátott kötvények tőke- és kamatszolgáltatáért az állam nevében szavatosságot vállalhat. A pénzügyminiszter a szövetkezet által kibocsátott kötvényekből 3 millió pengő árfolyamértékű kötvényt az állam részére átvehet. A szövetkezet különböző adó- és illetékkedvezményekben részesül.

A 162.444/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 31) az építkezések előmozdítását célzó egyes intézkedésekről és az Országos Lakásépítési Hitelszövetkezetéről szóló 1930 : XLI. tc. 10. §-ának *végrehajtása* tárgyában adatott ki. A rendelet szerint azokat a lakás céljára szolgáló újonnan emelt épületeket, amelyeknek építésére az Országos Lakásépítési Hitelszövetkezet kölcsönt folyósított és amelyek legkésőbb az 1933. év végéig teljesen lakható állapotba helyeztetek, rendkívüli ideiglenes házadómentességet illeti, amelynek tartama 30 év, mely az első 15 évben a községi pótdóra is kiterjed.

A 100.000/1930. B. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 23)

a külföldieknek az ország területén lakhatásáról szóló 1903:V. tc., illetőleg az ennek módosításáról szóló 1930:XXVIII. t. v. végrehajtása tárgyában adatott ki.

A 44.900/1930. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 14) a végrehajtási eljárás szabályainak a jelzálogjogról szóló 1927:XXXV. tc. életbeléptetésével kapcsolatban szükséges kiegészítése és módosítása tárgyában 24.000/1929. I. M. szám alatt kiadott rendelet egyes rendelkezéseit módosította.

A 48.500/1930. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 19) a telekkönyvi betétek szerkesztését tárgyzó eljárási szabályok kiegészítése és a Betétszerkesztő Utasítás egyes rendelkezéseinek módosítása tárgyában adatott ki.

A 49.000/1930. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 14) a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930:XXXIV. tc.-t életbeléptette. A rendelet 3. része a végrehajtási eljárással, 4. része telekkönyvi ügyekkel foglalkozik.

A pénzügyi helyzet.

A budapesti tőzsdén a részvények árfolyama a következőként alakult:

A részvények megnevezése	R é s z v é n y i n d e x			
	az 1913. évi részvényállománnyt érintő tőkeváltozások számításba vételével		az összes tőkeváltozások számításba vételével	
	1930. XI. 30.	1930. XII. 31.	1930. XI. 30.	1930. XII. 31.
I. Bankok	8·6	8·7	16·9	17·0
II. Takarékpénztárak	7·4	7·6	19·0	19·6
III. Biztosító társaságok	7·2	7·1	7·2	7·1
IV. Gözmalmok	6·0	6·2	6·1	6·4
V. Bányák és téglagyárak.....	40·2	38·6	50·8	48·8
VI. Könyvnyomdák	16·8	10·6	17·9	17·4
VII. Vasművek és gépgyárak.....	5·4	16·6	20·4	20·1
VIII. Közl. vállalatok	34·1	5·3	8·6	8·3
IX. Cukorgyárak ...	89·8	33·2	39·2	38·2
X. Gáz- és villamos-sági vállalatok	65·2	80·0	139·2	123·4
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok	32·5	64·8	128·6	127·6
XII. Szállodák és gyógyfürdők....	16·6	35·5	56·4	61·5
XIII. Textilipari vállalatok	17·1	16·8	19·8	20·2
XIV. Vegyészeti vállalatok.....	17·1	15·0	19·1	16·7
XV. Különféle vállalatok	25·3	24·7	41·5	40·5
Az összes részv. indexe	13·1	12·9	21·9	21·6

A tőzsdei forgalomban leszámolásra benyújtott részvények darabszáma:

1930 novemberben	235.900
1930 decemberben	301.500

A tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok értéke pedig:

1930 novemberben	8,720.000 pengő
1930 decemberben	11,200.000 „

A budapesti nagybankok közötti gyorsutalványforgalom a következőként alakult:

Időszak	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	tételek száma	pengő	tételek száma	pengő	
1930 november	7.842	194,787.507	327	8,116.146	24.839
1930 december	8.268	194,144.826	344	8,089.368	23.481

A 12 budapesti nagybanknál és a postatakarékpénztárnál a betétállomány a következőként alakult:

Takarékbetétek :	1930	
	november 30	december 31
	p e n g ő	
a) pengőben	560,180.910	574,254.031
b) idegen valutában	58,268.828	57,402.551

Folyószámlabetétek :		
a) pengőben	542,937.825	543,536.003
b) idegen valutában	272,289.160	273,343.314

A Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank közvetítésével az Egyesült Államokban 2.5 millió dollár összegű 1 éves hitelt vett fel, amely lejáratkor meghosszabbítható. A kölcsön célja eladósodott nagybirtokok megvásárlása és parcellázása, illetőleg kisbirtokok súlyos terheinek a konvertálása.

A kormány a nyár folyamán gyümölcsexporthitelek céljára 2 millió pengőt engedélyezett, amelynek visszafizetési határideje 1930 december 31. Tekintettel azonban arra, hogy a gyümölcsexport még mindig folyamatban van és a jövő évi export előkészületei nagyobb beruházásokat igényelnek, valamint arra, hogy a kinnlevőségek behajtása nehézségekkel jár, az exportérdekeltségek a kormánytól a hiteleknek további 2 évre való meghosszabbítását kérték.

A mezőgazdasági helyzet.

A mezőgazdasági helyzet terén az volt a legfontosabb esemény, hogy december 15-én kitört a magyar-cseh vámháború. A rendes kereskedelmi összeköttetésnek Csehszlovákiával való megszakadása ugyanis számos mezőgazdasági exportcikk kiviteli lehetőségeit lényegesen csökkentette.

A Magyar Mezőgazdák Szövetkezete és a Magyar Általános Hitelbank közötti kapcsolat megszűnt. Nevezett szövetkezet üzleteinek finanszírozására a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vállalkozott.

Az ipari helyzet.

A hazai széntermelés és fogyasztás következőképpen alakult:

Időszak, ill. időpont, az illető hónap utolsó napja	K ő s z é n			Barnaszén			Lignit			Összesen		
	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei
	100 m é t e r m á z s a											
1930 nov.	6.728	7.096	7.733	54.948	53.040	15.643	3.082	2.395	895	64.758	62.531	24.274
1930 dec.	6.974	6.775	—	54.327	49.714	—	3.447	2.486	—	64.678	58.275	22.025

Ugyanakkor a szénkülkereskedelem adatai a következők voltak:

Behozatal :	1930		
	november december 100 méter mázsa		
Kőszénből	--- --- ---	9.899	8.202
Barnaszénből	--- --- ---	151	120
Kokszból	--- --- ---	2.605	2.781
Kivitel :			
Kőszénből	--- --- ---	964	867
Barnaszénből	--- --- ---	2.670	2.447

A fővárosi Elektromos Művek által szolgáltatott árammennyiség a következő volt:

	1930 november	1930 december
	kilo watt óra	
Magánfogyasztásra	7,615.674	9,158.260
Közvilágításra	1,080.191	1,273.816
Motoráramra	7,664.524	7,561.412

A munkanélküliek száma volt:

	1930 november	1930 december
Keresztényszociálista szakszerv.	975	935
Szociáldemokrata „	23.333	24.648

A brüsszeli nemzetközi cukorkonferencia december 15-én tartott utolsó ülésén végleg megállapította az európai államok 1,229.000 tonnát kitevő exportkontingensének az egyes államok szerinti megosztását. Csehszlovákia kiviteli kvótája 590.000 tonnában, Lengyelorszáé 319.000, Magyarországé 85.000 és Belgiumé 35.000 tonnában állapított meg. Kuba és Jáva kiviteli kontingensei az amsterdami megállapodás alapján állapítottak meg. Németország kiviteli kontingense 200.000 tonnában állapított meg; mivel azonban Németország 420.000 tonnás kontingensre tart igényt, e kérdésben Németország, Kuba és Havanna képviselői között további tárgyalások lesznek.

A 139.427/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 12) az agyag-, homok-, kavics- és palabányákat az *iparhatósági telepengedélyhez* kötött ipartelepek közé sorolta és az iparfelügyeletet ezekre az ipartelepekre is kiterjesztette.

A 139.428/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 12) az előbbi rendeletben említett bányákban foglalkoztatott *munkások testi épségének és egészségének védelme* tárgyában adatott ki.

A 141.798/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 28) azoknak iparüzése tárgyában adatott ki, akik az 1922: XII. tc. hatálybalépése előtt *üzletvezető alkalmazásának kötelezettségével kaptak iparjogosítványt*. A rendelet szerint ezek abban az esetben, ha iparüzésnek folytonossága bármely okból megszűnt, új iparigazolványt csak abban az esetben kaphatnak, ha az önálló iparüzésnek egyéb feltételein felül az illető ipar megállapított szakképzettségét saját személyében is igazolja. A szakképzettség hiányát üzletvezető alkalmazásával pótolni és újabb iparjogosítványt üzletvezető alkalmazásának kötelezettségével kiadni nem lehet.

A 148.643/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 14) a „Mester” címnek szerzett jog alapján való használata tárgyában adatott ki.

A 159.327/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 30.) a motórhajtásra szánt nehéz benzinhoz való keverés céljára szolgáló *viztelenített szesz árát* megállapította.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak hivatalos indexszámai a következők voltak:

	1930 november 30	1930 december 31
Mezőgazdaság és állattenyésztés	80	78
Gyarmatárúk	133	133
Malomipar és cukoripar	91	91
Egyéb ipar	120	119
Átlag	92	90

A létfenntartás költségeinek alakulásáról a következő adatok tájékoztatnak:

Időpont	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint
	lakbérrel	lakbér nélkül	
	Indexszámokban 1913 = 100		
1930 november 30 ---	100·0	104·4	114·3
1930 december 31 ---	99·7	104·0	112·8

A budapesti közraktárban volt:

a) az összes forgalom métermázsákban:

	1930 november	1930 december
készlet a hó elején	593.687	657.614
beraktározás	155.366	162.891
kiraktározás	91.439	134.004
készlet a hó végén	657.614	686.501

b) biztosítási érték pengőben:

	1930 november	1930 december
készlet a hó elején	13,817.300	15,147.100
beraktározás	3,540.500	3,502.000
kiraktározás	2,210.700	2,887.500
készlet a hó végén	15,147.100	15,761.600

Az 1930:XLVI. t.-c. (kiadatott december 31-én) egyes külállamokkal való kereskedelmi és forgalmi viszonyaink rendezéséről szól. A törvény felhatalmazza a kormányt, hogy egyes külállamokkal való kereskedelmi és forgalmi viszonyaink szabályozása céljából legfeljebb három évi tartamra, vagy hat hónapot meg nem haladó felmondási idő kikötésével, a szükséghez képest, megállapodásokat létesíthessen, azokat rendeleti úton életbeléptethesse, valamint átmeneti rendelkezéseket tehessen. Ez a felhatalmazás 1932 december 31-ig terjed.

A 7900/1930. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, december 31.) a Magyarország és Románia között 1930. évi augusztus hó 10-én létrejött kereskedelmi provizórium hatályát az 1930. évi december hó 31-i lejáratával szemben 1931. évi március hó 31-ig meghosszabbította.

A magyar-perzsa ideiglenes kereskedelmi szerződést 1931. június 19-ig meghosszabbították. A végleges kereskedelmi szerződés megkötését illetően a tárgyalások folyamatban vannak.

A december 15-re felmondott magyar-cseh kereskedelmi szerződés megújítására irányuló tárgyalások meghiúsultak és így december 15-én a két ország közötti vámháboru megkezdődött. December elején még tárgyalások folytak ezen következmények elhárítása érdekében. Ezek a tárgyalások részben Genfben, részben Prágában folytak. A genfi tárgyalások során a magyar delegáció bejelentette, hogy a meg egyezés előfeltétele az, hogy az őrlési kényszer által teremtett helyzet nehézségei Magyarországgal szemben kiküszöböltessenek.

A vámháboru kitörése több rendelet kiadására szolgált okul.

A 157.100/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 24.) a behozatali korlátozás alatt lévő áruk behozatalának engedélyezésére vonatkozó eljárást szabályozta.

A 158.000/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 21.) a behozatali korlátozások tárgyában adatott ki. E rendelet felsorolja az autonóm magyar vámtarifa azon tételeit, amelyek alá tartozó áruk oly országokból, amelyeknek Magyarországgal nincs kereskedelmi szerződésük, csakis a kereskedelemügyi miniszter külön engedélye alapján vámolhatók el, vagy kezelhetők előjegyzésben. Ennek a rendeletnek célja elsősorban az, hogy a Csehszlovákiából származó áruk behozatalát megnehezítse.

A 7850/1930. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, december 25.) a tejre 100 kg-onként 3 aranykoronás, a komlóra és komlólisztre 200 aranykoronás és különböző faárura 50 aranykoronafilléres vámtételeket állapított meg.

A 155.450/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 21.) a származási bizonyítványhoz kötött áruk jegyzékének módosítása tárgyában adatott ki.

A 126.938/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 7.) és a 140.385/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 16.) újabb vámtarifadöntvényeket, a vámtarifához készített árulajstromon eszközlendő módosításokat, kötelező joghatályu áruosztályozási felvilágosításokat és magyarázat-módosításokat tett közzé.

December hónapban a külkereskedelem értéke erősen hanyatlott. A behozatal összege 67,660.000 pengő volt, míg a kivitel értéke 72,558.000 pengő. A kiviteli többlet tehát közel ötmillió pengőt tett.

Közlekedésügy.

A Máv. személy- és áruforgalma a következő volt:

	1930 november	1930 december
Utasok száma...	7,635.916	6,659.826
Utaskilométerek száma...	219,028.088	194,329.468
Fizető áruk mennyisége...	2,494.884 tonna	1,417.906 tonna
Áru-tonnakilométer...	300,239.232	171.113.584

A nyár folyamán Szinajában tartott vasutügyi konferencia határozatai alapján létrejött *román-magyar vasuti* egyezményes tarifa életbelépésének időpontja 1931 február 1-ével állapított meg. (Budapesti Hírlap, december 2.)

A 92.387/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 28.) az *időszakos távbeszélő-állomások berendezésére vonatkozó szabályokat módosítva*, lehetővé tette, hogy a vidéki hálózatokban időszakos állomásokat a jövőben nemcsak a távbeszélőközpont székhelyét képező város, hanem más község területéről is be lehessen kapcsolni a külterületi állomásokra megállapított módozatok mellett.

A 92.975/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 20.) szerint azokban a vidéki hálózatokban, amelyek a helyi beszélgetéseket számlálás alapján díjazták, a telefonelőfizetők állomásuknak használatának mások számára való átengedésénél 20 fillér díjat szedhetnek.

A 94.330/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 14.) *karácsonyi és újévi üdvözlő táviratokat* rendszeresített számos országba.

A 132.400/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 28.) a *határszéli uti okmányok* egyöntetű kiállítása, kezelése, közvetítése és kiadása tárgyában adatott ki.

Szociálpolitika.

A Központi Statisztikai Hivatal munkabéradatai szerint az órabér volt:

Szakma	1930 november	1930 december
Bádogos --- --- ---	74 fill.	— fill.
Asztalos --- --- ---	60 „	55 „
Szabó --- --- ---	50 „	49 „
Kőműves --- --- ---	81 „	60 „
Napszámos --- --- ---	43 „	42 „
Gyárimunkásnő ---	24 „	24 „
Napszámosnő --- ---	37 „	37 „

Az 1930:XLIV. t.-c. (kiadatott december 17-én) a *betegek kölcsönös ellátása* tárgyában az 1928. évi február hó 22-én Belgrádban kelt *magyar-jugoszláv egyezmény* becikkelyezéséről szól.

A 88.888/1930. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 31.) az 1900:XVI. t.-c. és az azt kiegészítő és módosító törvényes rendelkezések végrehajtása során az *Országos Gazdasági Munkáspénztárnál üzemi baleset* esetére biztosítottak baleseti kártalanításra igényt adó foglalkozási betegségeket állapította meg.

A 6200/1930. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 23.) a betegségi és a baleseti kötelező biztosításról szóló 1927:XXI. t.-c. XIV. fejezetében, valamint az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról rendelkező 1928:XL. t.-c. X. fejezetében megszabott *bejelentési és nyilvántartási kötelezettséget* szabályozó 6000/eln. 1928. N. M. M. számú rendelet kiegészítése tárgyában adatott ki.

A 49.100/1930. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 14.) a *munkaügyi bíráskodás szabályait* módosította, amennyiben kimondta, hogy a munkaügyi bíróság ítélete ellen, ha a fellebbezési érték 200 pengőt meg nem halad, fellebbezésnek soha nincs helye.

A 84687/1930. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 19.) a *munkásbiztosítási bíróság ülnökei és pótülnökei* megbízatását meghosszabbította, illetőleg új ülnökválasztás megtartása iránt hozott rendelkezéseket.

A 87.637/1930. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny, dec. 25.) a munkásbiztosítási bíróság ülnökei és pótülnökei megbízatásának meghosszabbítása, illetőleg újabb ülnökválasztás megtartása tárgyában kiadott 84.687/1930. N. M. M. számú rendelet *módosításáról* intézkedik.

A 6345/1930. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny, december 28.) a *bányanyugbér-biztosítási járulék* kulcsát és összegét az 1931. évre változatlanul érvényben hagyta.

Varga István.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1931. évi január hónapban.

Közületi pénzügyek.

Az állami január havi költségvetése 58.4 millió pengő összes bevételt irányzott elő, a tényleges bevétel azonban csak 58.2 millió pengő volt szemben az 1930. januári 72.5 millió pengővel. A folyó költségvetési év első hét hónapjában összesen 24.9 millió pengővel kevesebb folyt be, mint amennyi a havi költségvetésekben előirányoztatott. Miután pedig már ezen költségvetések is 54.9 millió pengő hiánnyal számoltak, az első hét hónap tényleges deficitje 79.8 millió pengőt tett.

A 370/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, január 30.) a közigazgatás egyszerűsítését előkészítő munkálatok megszervezése tárgyában adatott ki. A rendelet szerint:

Az állami és önkormányzati közigazgatás egyszerűsítését (racionalizálását) előkészítik:

a) a közigazgatás egyszerűsítésének előkészítésére kinevezett kormánybiztos,

b) az ugyanerre a célra alakított tárcaközi bizottság,

c) az állami hatóságoknak, hivataloknak, intézeteknek és üzemeknek erre a célra kiküldött előadói.

A kormánybiztos feladata, hogy:

a) a magyar állami és önkormányzati közigazgatás jóságának és korszerű színvonalának, valamint a fennálló anyagi és alaki közigazgatási jognak bírálata alapján a közigazgatás szervezetében, az eljáráshoz és a jogszabályokban megjelölje azokat a rendelkezéseket, amelyeknek megváltoztatása a közigazgatás célszerű egyszerűsítése érdekében szükségesnek látszik;

b) különösen, hogy a közigazgatás szervezetét és működését a maga egészében tartsa állandóan szemmel, rámutasson a közigazgatás szervezetében előállott aránytalanságokra, felhívja a figyelmet az aránytalanságok kiegyenlítésére, a különböző igazgatási ágakban mereven elkülönült azonos természetű ügyek egységes intézésére;

c) a szükséges reformok tárgyában törvényjavaslatok és rendeletek készítésére a miniszterelnöknek javaslatot tegyen, ilyen terveket maga is készítsen és e munkájában az érdekelt minisztériumok közreműködését a miniszterrel előre megállapított módon igénybe vegye;

d) a közigazgatás modern külföldi fejlődését és a közigazgatás racionalizálásának külföldi mozgalmát figyelemmel kísérje;

e) figyelemmel kísérje a reformoknak az életbe való átvitelét, különösen abból a szempontból, nincs-e szükség különös intézkedésekre (pl. egyes tisztviselőcsoportok begyakorlására, átképzésére stb.), általában ügyel arra, hogy a közigazgatás reformjának érvényesülése érdekében célszerű intézkedések történjenek;

f) az egyes minisztériumok közreműködésével megállapítja az illető minisztériumok egész ügykörében az egyszerűsítés szempontjainak érvényesülését akadályozó okokat és az akadályok elhárításának módjait;

g) a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal kebelében szervezett bizottságban (3.600/1929. M. E. sz. rendelet) közreműködik az országgyűlés elé terjesztendő évi kormányjelentés szerkesztésében.

A kormánybiztos feladatának betöltése érdekében az összes állami és önkormányzati hatóságok, hivatalok és üzemek működésébe az érdekelt miniszterekkel előre megállapított módozatok szerint be tekinthet és működésüket személyesen vagy kiküldöttje útján a hely-

színén tanulmányozhatja. A hatóságok, hivatalok, üzemek főnökei (igazgatói, stb.) kötelesek a kormánybiztosnak az illetékes minisztertől megállapított keretek között minden kívánt felvilágosítást megadni, illetve megadani és öt működésében minden tekintetben támogatni.

A kormánybiztos az egyszerűsítéssel kapcsolatos kérdések megvilágítása végett a közigazgatás keretében adatgyűjtéseket rendelhet el, szakértőkkel és érdekképviselőkkel tanácskozásokat (ankétokat) tarthat.

A kormánybiztos a miniszterelnök kívánságára tapasztalatait és javaslatait a minisztertanács ülésén adja elő.

A kormánybiztos az Országos Takarékosági Bizottságnak és elnöki tanácsának tagja. A kormánybiztos továbbá tagja az Országos Statisztikai Tanácsnak s kívánságára meghívandó minden állandó tárcaközi bizottságba, az egyes minisztériumok mellett szervezett tanácsokba vagy bizottságokba és az egyes minisztériumok kebelében alakított recionalizálási bizottságokba.

Az egyes miniszterek a kormánybiztossal közlik, hogy tárcájuk ügykörében milyen törvényjavaslatok készülnek.

A kormánybiztos elsősorban saját személyes munkájával látja el feladatát. Munkájának megkönnyítése és munkaerejének jobb kihasználása végett előterjesztésére a miniszterelnök tisztviselőket oszthat be melléje szolgáltatattételre. E célra azonban új állások nem rendszerezhetők.

A Tárcaközi Bizottság tagjai: a kormánybiztos, a minisztériumok kiküldött előadói és azok helyettese, továbbá az Országos Takarékosági Bizottság elnöke, főtitkára és két állandó kiküldöttje. A bizottság elnökét a miniszterelnök nevezi ki.

A Tárcaközi Bizottság feladata, hogy az egyes minisztériumokban folyó egyszerűsítési munkát ellenőrizze és a miniszterelnök, egyes miniszterek vagy a kormánybiztos által eléje utalt kérdéseket megvitassa.

Minden minisztérium fogalmazói munkát végző személyzetének tagjai közül e rendelet életbeléptetésétől számított 15 nap alatt előadót és annak helyettesét kell kijelölni, akiknek nevét és állását a miniszterelnökkel és a kormánybiztossal közölni kell.

Az előadó feladata annál a hatóságnál, amelynek személyzetéhez tartozik, továbbá az e hatóság alá rendelt hatóságoknál, hivataloknál, intézeteknél és üzemeknél a helyi előadóknak (lásd a következő bekezdést) közreműködésével az illető minisztérium közigazgatási szervezetének és működésének az egyszerűsítés szempontjából való állandó vizsgálata útján jobb megoldásokat keresni és azokra a Tárcaközi Bizottság a kormánybiztos figyelmét felhívni. A kormánybiztossal közvetlenül érintkeznek s ugyanígy érintkezik a kormánybiztos övelük. A kormánybiztos felhívásaira a kívánt felvilágosításokat megadni és működésükben a kormánybiztos irányítását követni tartoznak. A minisztériumok előadói, illetve helyetteseik tagjai a Tárcaközi Bizottságnak.

A 2.000/1931. P. M. körrendelet (Budapesti Közlöny, január 15.) a jövedelem- és vagyonadó 1931. évi kivétele tárgyában adatott ki.

A 8.700/VII/1931. P. M. körrendelet (Budapesti Közlöny, január 15.) a gazdasági alkalmazottak kereseti adójának megállapítása tárgyában adatott ki.

A 127.662/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, 1931 január 1.) a közfogyasztásu mesterséges édesítő szer (sacharin) forgalmának megszüntetése és az ezzel kapcsolatos intézkedések tárgyában adatott ki. A rendelet szerint sacharin a jövőben ismét csak gyógyszerárak által hozható forgalomba.

A 94.006/20-1930. H. M. körrendelet (Budapesti Közlöny, január 11.) az átronulási élelmezési térítéseknek az 1931. évre való megállapítása tárgyában adatott ki.

Az általános gazdasági helyzet.

	1929 december	1930 január	1930 december	1931 január
új fizetéseképtelenségi esetek száma --- --- ---	296	365	241	253
ebből csőd --- --- ---	22	17	15	14
magán. á. kénysze egyeség	274	348	226	239
az aktívák összege --- ---	13,197.000 P	12,646.000 P	7,855.000 P	6,841.000 P
a passzívák összege --- ---	21,291.000 P	21,323.000 P	13,344.000 P	12,281.000 P

	Az óvatolt váltók száma értéke	
1929 decemberben --- --- ---	16.849	12,067.000 P
1931 januárban --- --- ---	14.994	10,253.000 „
1930 decemberben --- --- ---	11.737	8,359.000 P
1931 januárban --- --- ---	11.399	8,759.000 „

A nagyobb fizetéseképtelenségi esetek közül említésre méltó Wolfner S. budapesti fakereskedő (2,098.000 pengő passzívum), Várady, Kemény és Szepeš (536.000 pengő passzívum), Radó Jenő (284.000 pengő passzívum), Hajnal Pál (303.000 pengő passzívum) budapesti textilereskedők. Neumann Lajos Viktor (150.000 pengő passzívum), Biró és Herczeg (341.000 pengő passzívum) szombathelyi bórkereskedők fizetéseképtelenségi esetei.

A közölt adatok a fizetéseképtelenségi válság további enyhülésére vallanak.

Az 1931. III. tc. (kihirdettetett január 22-én) a honvédség, vámőrség és csendőrség kötelekében szolgálatot teljesített *legénységi állományu egyéneknek a köz- és magánszolgálatban való alkalmazásáról* intézkedik.

A Lakásépítési Állandó Bizottság a közalkalmazottak és nyugdíjasok részére megindított *lakásépítési hitelakciót* magánosok részére is kiterjesztette. Magánosok építési kölcsönben csak akkor részesíthetők, ha az egyéb feltételek fennforgása mellett az annuitási részletek fizetését megfelelő módon biztosítani tudják. A magános építetők részéről a kölcsönösszegnek a telekérték és a fizetési összeg 40 százalékát meghaladó része erejéig megfelelő pótbiztosíték nyújtandó. Az akcióban résztvenni szándékozó magános építetők az idézett hirdetménybe foglalt általános előfeltételek mellett jövedelmi és vagyoni helyzetüket hitelt érdemlő adatokkal kötelesek igazolni. (Valamennyi napilap, január 24.)

A 280/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, január 24.) a *pénzüntézetekre vonatkozó csődönkívüli kényszerügyességi eljárás szabályait* módosította, kimondván, hogyha a pénzüntézet a Pénzüntézeti Központ közbenjöttével számol fel, a Pénzüntézeti Központnak az adós pénzüntézzel a felszámolás lebonyolítása céljából kötött jogügyleteiből eredő követeléseit az adós pénzüntézet vagyonából a külön kielégítésre jogosított hitelezők külön-kielégítési jogának sérelme nélkül, egyébként azonban minden más hitelező követelését megelőző rangsorban kell kielégíteni.

A 7.950/1930. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, január 4.) a 8.352/1920. M. E. rendelettel szabályozott *beköltözés ideiglenes megtiltásáról* szóló rendeletek hatályát 1931. évi december hó 31. napjáig meghosszabbította.

A 132.911/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, 1931 január 1.) a *mértékhiteljesítési és mértékvizsgálati díjszabás* újabb megállapítása tárgyában adatott ki.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Felvilágosító- és Panaszirodát létesített. Ezen intézmény tárgyában a kereskedelemügyi miniszter a kamarához intézett leiratában közölte, hogy az iroda működését a maga részéről is támogatni óhajtván, körrendelettel utasi-

totta a vezetése alatt álló minisztérium összes szakosztályait, ugyyszintén az alárendelt hatóságokat, hivatalokat és intézeteket, hogy a kamara által az ezen irodánál emelt panaszok alapján tett felterjesztéseket lehetőleg soronkívül és megfelelő körültekintéssel, megértéssel és jóindulattal kell elintézni és a tett intézkedésekről a kamarát értesíteni kell.

A pénzügyi helyzet.

A budapesti tőzsdén a részvények árfolyama a következőként alakult:

A részvények megnevezése	R é s z v é n y i n d e x			
	az 1913. évi részvényállománnyt érintő tőkeváltozások számításba vételével		az összes tőkeváltozások számításba vételével	
	1930. XII. 31.	1931. I. 31.	1930. XII. 31.	1931. I. 31.
I. Bankok	8·7	8·6	17·0	16·9
II. Takarékpénztárak	7·6	7·4	19·6	19·0
III. Biztosító társaságok	7·1	7·1	7·1	7·1
IV. Gőzmalmok	6·2	6·1	6·4	6·3
V. Bányák és téglagyárak.....	38·6	39·3	48·8	49·8
VI. Könyvnyomdák	10·6	9·6	17·4	16·1
VII. Vasművek és gépgyárak.....	16·6	15·8	20·1	19·0
VIII. Közl. vállalatok	5·3	5·3	8·3	8·3
IX. Cukorgyárak ...	33·2	34·8	38·2	39·9
X. Gáz- és villamosági vállalatok	80·0	78·8	123·4	121·9
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok	64·8	63·9	127·6	125·1
XII. Szállodák és gyógyfürdők....	35·5	34·3	61·5	59·5
XIII. Textilipari vállalatok	16·8	16·8	20·2	20·2
XIV. Vegyészeti vállalatok.....	15·0	15·7	16·7	17·5
XV. Különféle vállalatok	24·7	24·5	40·5	39·9
Az összes részv. indexe	12·9	12·8	21·6	21·4

A tőzsdei forgalomban leszámolásra benyújtott részvények darabszáma:

1930 decemberben	301.500
1931 januárban	282.278

A tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok értéke pedig:

1930 decemberben	11,200.000 pengő
1931 januárban	12,975.000 „

A budapesti nagybankok közötti gyorsutalványforgalom a következőként alakult:

Időszak	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyors- utalvány átlagos értéke pengő
	tételek száma	pengő	tételek száma	pengő	
1930 december	8.268	194,144.826	344	8,089.368	23.481
1931 január ---	7.697	180,387.040	308	7,215.482	23.436

A 12 budapesti nagybanknál és a postatakarékpénztárnál a betét-állomány a következőként alakult:

	1930 december 31 p e n g ő	1931 január 31
Takarékbetétek :		
a) pengőben ---	574,254.031	592,436.899
b) idegen valutában ---	57,402.551	59,763.905
Folyószámlabetétek :		
a) pengőben ---	543,536.003	529,766.634
b) idegen valutában ---	273,343.314	261,055.686

A 162.004/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, 1931 január 4) a postatakarékpénztár zálogüzletágában fizetendő egyes díjakat módosította.

A tőzsdei intervenciós szindikátus január 12-én az eddigi 12 millió pengős intervenciós alapot egyelőre 15 millió pengőre növelte, azzal, hogy ez az összeg szükség esetén tovább is növelhető. Ez más szóval azt jelenti, hogy a szindikátus intervenciós tevékenységének hathatóssabb folytatása céljából az e célra szükséges összegeket korlátlanul tudja megkapni.

Működéséhez hasonló céllal január 27-én megalakult a Magyar Investment Trust Rt. Az alaptőke 20 millió pengőben állapítottatott meg. A részvényeket a Pénzügyi Központ és a budapesti nagy pénzügyintézetek jegyezték. A Magyar Investment Trust Rt. alapszabályai értelmében a budapesti Áru- és Értéktőzsdén jegyzett értékpapírok, vagy más tőzsdéken jegyzett magyar értékpapírok vásárlásával és az ezzel szorosan összefüggő ügyletekkel fog foglalkozni. Az új társaság ügyeinek vitelét és kezelését a társaság igazgatóságának irányítása mellett, tekintettel annak közérdekű céljaira is, a Pénzügyi Központ vállalta. A vállalat ügyeinek tényleges vitelére Sándor Kálmán, a Pénzügyi Központ igazgatója, nyert megbízást. A vállalat elnöke báró Korányi Frigyes, a Pénzügyi Központ elnöke lett.

A tőzsdetanács január 24-i ülésében az igazgatóbizottság javaslatára kimondotta, hogy további intézkedésig az 1931. év január 31-től fogva részvényekben leszámolásra kötött ügyleteket kétnaponként kell a leszámoló irodánál bejelenteni és hogy az a fél, akinek ekként bejelentett ügyleteiből szállítási egyenlege mutatkozik, az egyenleg szerint szállítandó részvényeket a bejelentést követő második napon köteles a Budapesti Giro- és Pénztáregylet Rt.-hoz leszállítani. Ez a rendelkezés nem érinti az értéktőzsdéi leszámolórendnek azt az intézkedését, amely szerint az értékpapírok átvétele és az ellenérték kifizetése, úgy mint eddig, a fizetőnapokon, hetenként, illetve bizonyos részvényeknél kéthetenként történik.

Szeged városa a Magyar Általános Hitelbanktól egymillió pengő összegű kölcsönt vett fel. (Pester Lloyd, január 31.)

Mezőgazdaság.

Az 1931:II. tc. (kihirdettetett január 22-én) egyes mezőgazdasági termények és termékek, valamint állatok és állati termékek állami ellenőrzőjeggel való ellátásáról intézkedik.

A m. kir. földmívelésügyi miniszter, egyes hazai mezőgazdasági termények és termékek, ugyszintén állatok és állati termékek származási helyének vagy minőségének tanusítására állami ellenőrzőjegy használatára adhat engedélyt az eziránt folyamodóknak.

Az állami ellenőrzőjegy azt bizonyítja, hogy a földművelésügyi miniszter ellenőrizte, hogy az állami ellenőrzőjegy használatának engedélyezéséhez megszabott feltételeket megtartották.

Az állami ellenőrzőjegy használata általában nem kötelező. A minisztérium a vámkülföldre irányuló forgalomban és indokolt esetekben a belső forgalomban is, az állami ellenőrzőjegy használatát kötelezővé teheti. Az állami ellenőrzőjegy használatáért díj fizetendő, melynek nagyságát a földmívelésügyi miniszter állapítja meg. Ez a díj az áru értékének 2 ezrelékét nem haladhatja meg.

A 24/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, január 17) a földbirtokrendezési eljárás során kiosztott földnek 1930. évi törlesztési részleteit a jogosan megállapított vagy megállapítandó földár 1930. évre járó *törlesztési részletének* $\frac{1}{3}$ részét elengedve, *mérsékelte*. Ezt az $\frac{1}{3}$ részt a kormány a földbirtokrendezés pénzügyi lebonyolítására alakult szövetkezet részére vagyonszállásforgóidék után fizetett kamatösszegekből fedezi.

A 10.200/1931. II. 4. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, január 27) az *állami sziktalajjavítási akciónak* 1931. évre leendő folytatása tárgyában adatott ki.

A 88.000/1930. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, 1931 január 9) a *közös (köz) legelők gyepesítésére* kedvezményes áru fűmag szétosztása tárgyában adatott ki.

A *Dunántúli Hussertéskiviteli Rt.* (a pápai bacon-telep) február 13-án tartja alakuló közgyűlését. A társaság 100.000 pengős alaptőkével alakul meg és már márciusban megkezdje az átalakító munkálatokat, úgy hogy áprilisban megindulhat a bacon sertések átdolgozása és exportja. Pápa város vágóhid- és hűtőházberendezését modernizálja. A SWIFT cég 10 évre 50.000 pengős 5 százalékkal kamatozó kölcsönt bocsátott a város rendelkezésére.

A földmívelésügyi minisztérium a rendelkezésre álló beruházási hitelből 4,640.000 pengő kamatmentes, egy éven belül visszafizetendő *kölcsönt bocsátott tenyészállatok beszerzésének támogatása céljából* a mezőgazdák rendelkezésére. Ezeknek a kölcsönöknek a visszafizetési határideje most járt le, azonban arra való tekintettel, hogy a mezőgazdasági termékek általános áresése mellett az állattenyésztés a mezőgazdasági termelés igen fontos ágazata, a minisztertanács felhatalmazta Mayer János földmívelésügyi minisztert, hogy a hiteleket további 2 évvel meghosszabbítsa (Pester Lloyd, január 31).

Az ipari helyzet.

A hazai széntermelés és fogyasztás a következőképpen alakult:

Időszak, ill. időpont, az illető hónap utolsó napja	K ő s z é n			Barnaszén			Lignit			Összesen		
	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei
	100 m é t e r m á z s a											
1930 dec.	6.904	6.075	7.228	54.327	49.714	13.907	3.447	2.486	890	64.678	58.275	22.025
1931 jan.	6.641	4.688	8.254	52.656	43.545	16.770	3.383	2.369	907	62.680	52.602	25.931

Ugyanekkor a szénkülkereskedelem adatai a következők voltak:

Behozatal :	1930	1931
	december	január
	100 méter mázsá	
Kőszénből	8.202	5.385
Barnaszénből	120	125
Kokszból	2.781	1.976

Kivitel :

Kőszénből	867	415
Barnaszénből	2.447	2.039

A fővárosi Elektromos Művek által szolgáltatott árammennyiség a következő volt:

	1930 december	1931 január
	kilowattóra	
Magánfogyasztásra	9,158.260	10,777.896
Közüvilágításra	1,273.816	1,104.387
Motoráramra	7,561.412	7,166.168

A munkanélküliek száma volt:

	1930 december	1931 január
Keresztényszociálista szakszerv.	935	953
Szociáldemokrata „	24.648	26.191

A nemzetközi *cukortárgyalások* januárban végre eredményhez vezettek. Ezen tárgyalások során Magyarország is hozzájárult a cukor exportkvótájának leszállításához (Pester Lloyd, január 10).

A kereskedelemügyi miniszter egy rendeletével akként intézkedett, hogy a *segédvizsgán megbukott tanoncot* is feltétlenül fel kell szabadítani és részére a munkakönyvet ki kell adni. Az elbukott vizsgázó a nem sikerült vizsga napjától számított 6 hónap után újból jelentkezhetik vizsgára, sőt ez a vizsga 6—6 havi időközökben annyi-szor ismételhető meg, míg sikerre nem vezet. Ha a tanonc végül sikeres vizsgát tett, úgy a záradékkal ellátott segédlevelet az elsőfoku iparhatóságnak be kell vonnia és helyette záradék nélkül való segéd-könyvet kell kiadnia.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak hivatalos indexszámai a következők voltak:

	1930 december 31	1931 január 31
Mezőgazdaság és állattenyésztés	78	79
Gyarmatárúk	133	133
Malomipar és cukoripar	91	91
Egyéb ipar	119	117
Átlag	90	91

A létfenntartás költségeinek alakulásáról a következő adatok tájékoztatnak:

Időpont	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint
	lakbérrel	lakbér nélkül	
	Indexszámokban 1913 = 100		
1930 december 31 ...	99·7	104·0	113·5
1931 január 31 ...	98·8	102·7	112·5

A budapesti közraktárakban volt:

a) az összes forgalom métermázsákban:

	1930 december	1931 január
készlet a hó elején --- ---	657.614	686.501
beraktározás --- --- ---	162.891	93.491
kiraktározás --- --- ---	134.004	83.171
készlet a hó végén --- ---	686.501	696.821

b) biztosítási érték pengőben:

	1930 december	1931 január
készlet a hó elején --- ---	15,147.100	15,761.600
beraktározás --- --- ---	3,502.000	2,126,900
kiraktározás --- --- ---	2,887.000	3,312.500
készlet a hó végén --- ---	15,761.600	14,576.100

A 160/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, január 10) a Budapesten 1925. évi március hó 26-án kelt és az 1925:XXVII. tc-be iktatott *magyar-lengyel kereskedelmi egyezmény* kiegészítéseképpen 1928. évi december hó 2-án aláírt póttjegyzőkönyvbe, rendelkezéseinek ideiglenes életbeléptetése tárgyában adatott ki.

A 146.499/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, január 10) az előbbi rendelet *végrehajtásáról* intézkedik.

A 160.300/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, 1931 január 1) a 158.000/1930. P. M. rendelettel *behozatali korlátozás alá vont áruk behozatalának engedélyezésére* benyújtott folyamodványok illetékéről intézkedik. A rendelet szerint az ilyen folyamodványok első íve 3 pengő 20 fillér, minden további íve 80 fillér illeték alá esik.

A 30/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, január 10) egyes *ásványolaj-termékek vámját* állapította meg újabban.

A 140.498/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, január 10) az *ásványolaj-termékek elvámolási súlyát* állapította meg.

A 156.325/1930. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, 1931 január 1) a *kereskedői mérleg valódiságának helyreállításáról* és az ezzel kapcsolatos rendelkezésekről szóló 7.000/1925. P. M. rendelet értelmezése és módosítása tárgyában adatott ki.

A *Kereskedők Árubeszerző Szövetkezete*, amelyben a textilszakma ismertebb detailkereskedői foglalnak helyet, a kereskedelemügyi minisztertől 300.000 pengőig terjedő u. n. veszteségi garanciát kapott a gyáraknál eszközlendő megrendelésekre. Hasonló veszteségi garanciát adott a kereskedelemügyi miniszter 200.000 pengő erejéig a *fűszerkereskedők Fetiš nevű bevásárló szövetkezetének* is. (Az Est, január 22.)

Január 24-én Budapesten megalakult a *Magyar-Jugoszláv Kereskedelmi Kamara*.

Január hónapban a *külkereskedelem* forgalma a megelőző esztendőhöz képest feltűnő nagy mértékben visszaesett. A behozatal értéke mindössze 44.3 millió pengő volt, szemben az 1930 januári 67.7 és az 1929 januári 85.5 millió pengővel. A kivitel értéke viszont mindössze 39.7 millió pengő volt, szemben az 1930 januári 79.9 és az 1929 januári 55.3 millió pengővel. A visszaesés csak kis mértékben tulajdonítható az azóta bekövetkezett olcsóbbodásnak. A magyar-cseh vámlháboru hatása jóval súlyosabban esett latba.

A kereskedelempolitikai események közül meg kell említenünk, hogy január közepén Magyarország és Ausztria között Wienben, majd Budapesten előkészítő kereskedelempolitikai tárgyalások folytak annak előkészítése céljából, hogy Magyarország és Ausztria között a kereskedelempolitikai viszony 1931 július 1-től kezdődőleg miképpen lesz szabályozható. Ausztria ugyanis annakfolytán, hogy az agrár-vámok emelését korlátozó jugoszláv-osztrák kereskedelmi szerződés 1931 július elsején hatályát veszti, szabad kezet nyert mind Magyarország, mind Jugoszláviával szemben.

Közlekedésügy.

A MÁV. személy- és áruforgalma a következő volt:

	1930 december	1931 január
Utasok száma... ..	6,659.826	6,582.940
Utaskilométerek száma... ..	194,329.468	181,991.793
Fizető áruk mennyisége... ..	1,417.906 tonna	1,349.737 tonna
Áru-tonnakilométer... ..	171,113.584	171,208.922

Az 1931:IV. tc. (kihirdettetett január 31-én) a tengeri hajók tulajdonosainak felelősségére vonatkozólag az 1924. évi augusztus hó 25. napján Brüsszelben kelt egyezményt cikkelyezte be.

Az 1931:V. tc. a törvényes elsőbbségekre és tengeri jelszójogokra vonatkozólag az 1926. évi április hó 10. napján Brüsszelben kelt egyezményt becikkelyezte.

Az 1931:VI. tc. a hajóelismervényekre vonatkozólag az 1924. évi augusztus 25. napján Brüsszelben kelt egyezményt cikkelyezte be.

A 94.626/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, 1931 január 1) a belföldi és nemzetközi távolsági távbeszélő forgalomban 1931. évi január 1-ével életbelépő változások tárgyában adatott ki.

A 96.390/1930. X. 5. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, január 11) a „Távbeszélő-Díjszabás” új kiadása tárgyában adatott ki.

A 126.178/1930. B. M. rendelet (Budapesti Közlöny, január 11) a gépjárművek közúti forgalmának szabályozásáról szóló nemzetközi egyezmény végrehajtása tárgyában adatott ki.

A 31.011/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, 1931 január 1) a gépjárműveken alkalmazott tömör gummiabroncsok használatára megállapított határidőt 1931 június 30-ig meghosszabbította.

A 96.437/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, január 17) a törött paprikát és általában nem festőanyagot képező száraz porokat tartalmazó postaküldeményeknek a külföldi forgalomban való csomagolása tárgyában adatott ki.

A MÁV. május végén kiadta február 1-ével életbe lépő új díjkedvezményjegyzékét. Ebben az új jegyzékben bevételei egyre fokozódó csökkenésének ellensúlyozásaképpen revízió alá vette az eddig nyújtott díjszabási kedvezményeket s ennek során elhatározta, hogy a díjszábásszerű havi bérletjegyek, utasításszerű (közalkalmazotti) havi bérletjegyek és a Budapest környékén kiadásra kerülő 30 lapos mérsékelt áru jegyfüzetek eddigi árai f. évi február 1-től 20 százalékkal emelkednek, a hétfélig menettérti jegyek 50 százalékos kedvezménye pedig 33 százalékra csökken. A hétfélig kedvezményes jegyek a jövőben április 14-től kezdve egész éven át igénybevehetők. Az áruforgalomban kedvezmények közül megszűnik a Budapestre szállított élőállatokra az előző években érvényben volt 50 százalékos díjkedvezmény, módosul továbbá a külföldre, valamint a Budapestre szállított burgonyára fennállott kedvezmény is. Megszüntették továbbá a mézsziparra és termézetes trágyára fennállott 10 százalékos mérséklést a Budapestre szállított burkolatkövekre fennállott kedvezményt és végül a cementre vonatkozó díjkedvezmény megszüntetésével helyreállították a megelőző díjszabási helyzetet. A felsoroltakon kívüli többi kedvezményt a folyó évre is változtatlanul megújították (Pester Lloyd, január 29).

Hosszas tárgyalás után megegyezés jött létre a jugoszláv kormány és a Hitelbank érdekköréhez tartozó két fontosabb helyi érdekű vasutvállalatnak jugoszláv területre került vonalainak átvételére nézve. A megegyezés a Dunántúli H. É. Vasut Rt. és a Szeged—Nagykikinda—Nagybecskerekéi Egyesült H. É. Vasut Rt. vonalaira vonatkozik. A megváltás készpénzben történik és a befolyó összegek mikénti felosztására vonatkozólag a részvényesek közgyűlése fog dönteni. A nagyrészvényesek között van Albrecht főherceg, az Esterházy-hercegi hitbizomány, valamint az érdekelt törvényhatóságok egy része is. (Az Est, január 12.)

Az osztrák nemzeti tanács pénzügyi bizottsága január 30-án megszavazta a *Sopron—Pozsony-i helyiérdekű vasutak* osztrák területen átvezető vonalának megvásárlásáról és az ezzel kapcsolatos adó- és illetékkedvezmények engedélyezéséről szóló törvényjavaslatot és egyuttal jóváhagyta a Sopron—Pozsony-i helyiérdekű vasutal kötött egyezményt (Pester Lloyd, január 31).

Szociálpolitika.

A Központi Statisztikai Hivatal munkabéradatai szerint az órabér volt:

Szakma	1930 december	1931 január
Bádogos --- --- ---	— fill.	67 fill.
Asztalos --- --- ---	55 „	59 „
Szabó --- --- ---	49 „	49 „
Kőműves --- --- ---	60 „	87 „
Napszámos --- --- ---	42 „	45 „
Gyárimunkásnő ---	24 „	28 „
Napszámosnő --- ---	37 „	46 „

A 133.102/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, január 26) a fogadókban (szállodákban, penziókban), vendéglőkben, kávéházakban, kávétermekben, tejivócsarnokokban, kocsmákban és cukrászdákban a nők alkalmazásának korlátozása tárgyában adatott ki.

A 150.443/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, január 28) az iparban, valamint némely más vállalatban foglalkoztatott *gyermekek, fiatalok és nők védelméről* szóló V. törvénycikk 1—2., 8., 12—16., 18—20., 22—24., 30. §-ainak és az ezekre vonatkozó büntető rendelkezéseknek végrehajtása tárgyában adatott ki.

A 20/1931. eln. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny, január 15) a *bányanyugdíjbiztosítást* szabályozó rendeletek módosítása és kiegészítése tárgyában adatott ki.

A 200.100/1930. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny, 1931 január 8) az *Insulin* nevű gyógyszernek az Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap terhére való rendelése tárgyában adatott ki.

Az 1931. I. tc. (kihirdettetett január 6-án) a *fertőző betegségek elleni védekezés* tárgyában 1928. évi február hó 22-én Belgrádban kelt magyar-szerb-horvát-szlovén egyezményt becikkelyezte.

A 35.700/1931. N. M. M. rendelet Budapesti Közlöny, január 27) a *szövődményes influenzamegbetegedések* pontos jelentése és az influenza elleni védekezés tárgyában adatott ki.

Varga István

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1931. évi február hónapban.

Közületi pénzügyek.

Február hónapban az állami közigazgatás összes brutto bevétele 77.6 millió pengő volt, ami 4.1 millió pengővel volt több az előirányzatnál és csupán 1.8 millió pengővel maradt el az 1930 februári bevételtől. Ez oly kedvező eredmény, amilyen már nagyon hosszú idő óta nem mutatkozott. Főként az egyenes adóbevétel volt jelentős, 3.3 millió pengővel magasabb, mint a megelőző esztendő februári bevételének megfelelő előirányzat.

A 600/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, február 20) az állami közigazgatás egyes ágazatánál és az állami üzemeknél *a tisztviselők és egyéb alkalmazottak új létszámát* állapította meg az 1931. évi XLVII. tc. alapján.

Az I. kimutatás szerint az állami rendszerű fizetési osztályba tartozó tisztviselők és gyakornokok új létszáma 13.427 fő lesz, amely létszám 1368 fővel, vagyis 9.2 százalékkal kevesebb, mint az 1929—30. évi létszám.

Az új megállapítás szerint az államtitkári állások száma hárommal, vagyis 14.3 százalékkal, a helyettes államtitkári állások száma öttel, vagyis 17.2 százalékkal, a miniszteri tanácsosi állások száma 27-tel, vagyis 11.2 százalékkal, a miniszteri osztálytanácsosi állások száma 67-tel, vagyis 9.3 százalékkal fog apadni.

A II. kimutatás szerint a bírák új létszáma 1730 fő lesz, ami 207 fővel, vagyis 10.7 százalékkal kevesebb, mint az 1929—30. évi létszám.

A III. kimutatás szerint a tanszemélyzet új létszáma 9791 fő lesz, amely létszám 129 fővel nagyobb, mint az 1929—30. évi létszám. A tanszemélyzet egyes csoportjainál is történt ugyan összesen 71 főnyi létszámapasztás, ezt a létszámapasztást azonban ellensúlyozta az a körülmény, hogy az 1930—31. évben az iskolakötelesek számának 6.4 százalékkal történt növekedése folytán az állami elemi iskolai tanítóknak számát 200 fővel szaporítani kellett.

A IV. kimutatás szerint a kezelők új létszáma 1563, a díjnokok új létszáma pedig 1869 lesz, amely két létszám összesen 385 fővel, vagyis 10.1 százalékkal kevesebb, mint az 1929—30. évi létszám.

Az V. kimutatás szerint az állami rendszerű altisztek és kisegítő szolgák új létszáma 7550 fő lesz, amely 820 fővel, vagyis 9.8 százalékkal kevesebb, mint az 1929—30. évi létszám.

A VI. kimutatás szerint a pénzügyőri altisztek új létszáma 2520 fő lesz, amely 280 fővel, vagyis 10 százalékkal kevesebb, mint az 1929—30. évi létszám.

Az állami közigazgatásnál tanszemélyzet nélkül az egész apasztás ezek szerint 3060 fő, amely 9.64 százaléka a 1929—30. évi létszámnak.

Az állami üzemeknél csak az adminisztratív személyzetet lehetett apasztani, az üzemi személyzetnél lényegesebb létszámapasztást nem lehetett végrehajtani.

A VII. és VIII. kimutatások szerint a posta alkalmazottainak létszáma 449 fővel, vagyis 3.5 százalékkal, az erdőgazdasági birtokok alkalmazottainak létszáma 12 fővel, vagyis 10 százalékkal, a mezőgazdasági birtokok alkalmazottainak létszáma 11 fővel, vagyis 7.3 százalékkal, a postatakarékpénztár alkalmazottainak létszáma 2 fővel, az államvasutak alkalmazottainak létszáma 2108 fővel, vagyis 6 százalékkal, az állami vasgyárak alkalmazottainak létszáma 153 fővel, vagyis 21.4 százalékkal és az állami kőszénbányászat alkalmazottainak létszáma 2 fővel, vagyis 7 százalékkal fog apadni.

A 21.932/1931. VII. a. számú P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, február 25) az adókötelezettség megszűnése esetében járó adótörlesztési eljárás újabb szabályozása tárgyában intézkedik.

A belügyminisztérium egy körrendeletével a községi pótdadó százalékat újból megállapította. Ezen rendelet figyelemmel arra, hogy a földadót leszállították, továbbá, hogy a házadó és a tantièmeadó kivetési összegében is változás állott be, felhatalmazza a vármegyék alispánjait, hogy a különböző községek ezévi háztartási hiányainak fedezésére a szükséghez mérten 75%-ig terjedhető pótdadó iránt intézkedjenek.

Abban az esetben, ha ez a pótdadó sem volna elégséges, a belügyminiszter és a pénzügyminiszter kiküldötteiből alakult tárcaközi bizottság ezen községek költségvetéseit a helyszínen meg fogja vizsgálni (Ujság, február 27).

Pécs város a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól 700.000 pengő összegű 1931 december 31-én lejáráó kölcsönt vett fel, mely a munkanélküliség leküzdése céljából az egyetemi építkezések és más köz-munkák folytatására fog fordíttatni (Pester Lloyd, február 28).

Az általános gazdasági helyzet.

	1930 január	1930 február	1931 január	1931 február
új fizetéseképtelenségi esetek száma	365	224	253	173
ebből csőd	17	24	14	9
magán- és kényszerezegyeség	348	200	239	164
az aktívák összege	12,646.000 P	6,519.000 P	6,841.000 P	7,336.000 P
a passzívák összege	21,323.000 P	10,651.000 P	12,281.000 P	10,478.000 P
			Az óvatolt váltók száma értéke	
1930 januárban			14.994	10,253.000 P
1930 februárban			12.466	7,972.000 „
1931 januárban			11.399	8,759.000 P
1931 februárban			10.260	7,654.000 „

A február havi fizetéseképtelenségek közül a Concordia kötszövőde Hódmezővásárhely (446.000 P passzívum), Ekker József budapesti textilkereskedő (375.000 P passzívum), a Soproni selyempipari rt. (1,839.000 P passzívum), Krausz és Weitzner budapesti bőrkereskedő

(355.000 P passzívum) és ifj. Czínóber László szolnoki pék (592.000 P passzívum) fizetéseképtelenségi esetei érdemelnek különös megemlítést.

A 850/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, február 20) a *csődönkívüli kényszeregyességi eljárásban az egyességi ajánlatra és az értékesítésre vonatkozó szabályok kiegészítése* tárgyában adott ki

A 15 szakaszból álló rendelet három részre oszlik. Első része szabályozza a kényszeregyességi eljárásnak azt az új módját, amely az adós vagyonának értékesítés céljából való igénybevételeivel jár. Az első szakasz szerint az a kereskedő vagy iparos, aki csődönkívüli kényszeregyességi eljárás megindítását kéri önmaga ellen, akár ebben a kérelemben, akár pedig az eljárás folyamán a kielégítési hányad szabályszerű felajánlása mellett egyuttal ajánlatot tehet arra is, hogy a végrehajtás alá vonható dolgokat és jogokat — mások jogainak sérelme nélkül — a hitelezők kielégítésének céljaira értékesítés végett azoknak rendelkezésére bocsátja. Ha a hitelezők ezt az ajánlatot elfogadják, az egyességben meg kell állapítani az értékesítés idejét és módozatait is. A rendelet a hitelezőknek is megadja azt a jogot, hogy az egyességi ajánlatot esetleg csak abban az esetben fogadják el, ha az adós értékesítés céljából rendelkezésükre bocsátja vagyonát. Természetesen ez is csak iparos és kereskedő ügyében alkalmazható. A bíró a hitelezők határozatát szabadon mérlegeli és a jóváhagyást megtagadhatja. A rendelet második része az értékesítés és a befolyt vételár felosztása dolgában intézkedik. A rendelet harmadik része pedig ujonnan szabályozza az eljárás befejezésének módozatait. — Az érdekeltség a rendeletet megnyugvással fogadta, mert az megfelel a tényleges jogi helyzetnek és egyformán szembe előtt tartja a hitelezőknek, valamint az adósoknak az érdekeit.

A 156.557/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, február 17) a *kézizálogkölcson-üzletek forgalmára* a megtartott árverések eredményéről, valamint a kézizálogkölcson-üzletek iparhatósági vizsgálatáról időszakonként felterjesztendő jelentések tárgyában adatott ki.

Az Első Budapesti Gőzmalom Rt. érdekes kezdeményezésre határozta el magát. Arra való tekintettel, hogy a magyarországi malomipar üzleti kilátásaihoz viszonyítva a vállalatba befektetett tőke túl nagy, elhatározta, hogy a vállalat részvénytőkéjét *részvények visszavásárlása* útján egyharmadával leszállítja. A részvények visszavásárlása darabonként 30 pengős árfolyamon történik, mely árfolyam magasabb a tőzsdei jegyzésnél. Miután azonban a részvény névértéke 50 pengő, a névérték és a visszavásárlási árfolyam között mutatkozó árfolyamkülönbséget teljes összege a vállalat alkalmazottainak nyugdíjalapja javára iratják át.

A pénzügyi helyzet.

A budapesti tőzsdén a részvények árfolyama a következőként alakult:

A részvények megnevezése	R é s z v é n y i n d e x			
	az 1931. évi részvényálmányt érintő tőkeváltozások számításba vételével		az összes tőkeváltozások számításba vételével	
	1931. I. 31.	1931. II. 28.	1931. I. 31.	1931. II. 28.
I. Bankok	8·6	8·4	16·9	16·5
II. Takarékpénztárak	7·4	7·1	19·0	18·5
III. Biztosító társaságok	7·1	7·2	7·1	7·2
IV. Gőzmalmok	6·1	8·3	6·3	8·7
V. Bányák és téglagyárak.....	39·3	44·3	49·8	56·2
VI. Könyvnyomdák	9·6	10·6	16·1	17·7
VII. Vasművek és gépgyárak.....	15·8	17·2	19·0	20·7
VIII. Közl. vállalatok	5·3	5·6	8·3	8·7
IX. Cukorgyárak ...	34·8	37·0	39·9	42·2
X. Gáz- és villamosági vállalatok	78·8	81·1	121·9	125·2
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok.....	63·9	63·6	125·1	122·9
XII. Szállodák és gyógyfürdők....	34·3	34·3	59·5	59·4
XIII. Textilipari vállalatok.....	16·8	16·8	20·2	20·0
XIV. Vegyészeti vállalatok.....	15·7	15·3	17·5	16·9
XV. Különféle vállalatok.....	24·5	25·3	39·9	41·2
Az összes részv. indexe	12·8	13·4	21·4	22·0

A tőzsdei forgalomban leszámolásra benyújtott részvények darabszáma:

1931 januárban... 282.278

1931 februárban... 232.101

A tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok értéke pedig:

1931 januárban... 12,975.000 pengő

1931 februárban... 10,724.000 „

A budapesti nagybankok közötti gyorsutalványforgalom a következőként alakult:

Időszak	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	tételek száma	pengő	tételek száma	pengő	
1931 január ...	7.697	180,387.040	308	7,215.482	23·436
1931 február ...	6.831	166,190.854	297	7,225.689	24·329

A postatakarékpénztárnál és a 12 legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett betétek álladékaának adatai a következők:

<i>Takarékbetétek :</i>	1931 január 31	1931 február 28
	p e n g ő	p e n g ő
a) pengőben	592,436.899	610,219.122
b) idegen valutában	59,763.905	61,141.272
<i>Folyószámlabetétek :</i>		
a) pengőben	529,766.634	546,246.518
b) idegen valutában	261,055.686	264,628.813

A bankkondíciókartell megállapodott abban, hogy tagjai a jövőben senki részére sem adnak ki kölcsöndárabokat. Kivételt csak az óvadékképes fixkamatozású papírok és a Nemzeti Bank részvényei képeznek. A bankok ezeket a papírokat csak abban az esetben fogják ügyfeleik részére kikölcsönözni, ha azok óvadék, vagy bányapénz letétele végett igényeltetnek. A kölcsönzési tilalom nem vonatkozik oly címletekre sem, amelyeket a vállalatok igazgatósága, vagy felügyelő bizottsági tagjai alapszabályszerű letétbehelyezés céljából vesznek igénybe. Az intézetek kötelezettséget vállalnak arra, hogy a vidéken részvényeket csak a kondíciókartellhez tartozó intézeteknél, külföldön pedig kizárólag bankintézeteknél, vagy bankcégeknek adnak kölcsönre, vagy zálogosítanak el lombardkölcsön ellenében. A megállapodásban megfelelő intézkedések fognak történni arra is, hogy a kisebb pénzintézetek esetleg ne relobardirozthassák a náluk leltékben lévő értékpapírokat olyan pénzintézeteknél, amelyek nem csatlakoztak a szóbanforgó megállapodáshoz.

A tőzsdetanács az értékpapírok szállításának új rendjére való tekintettel az értékpapír-kösztyűzetben könnyítések bevezetését határozta el. A könnyítés abban áll, hogy a fél, aki kösztyűzetben van érdekelve és a vásárolt értékpapírokat kösztyű adta, később azonban a papírokat eladni óhajtja, a kösztyű és eladási ügyletekből adódó egyenlegeket kompenzálhatja. A szóbanlevő intézkedés az u. n. hausse-engagement-ok lebonyolítását van hivatva könnyíteni (Pester Lloyd, február 9).

A tőzsdetanács február 26-án elrendelte, hogy a fixkamatozású értékek jegyzése a jövőben százalékosan történjék. Az idegen valutákra szóló kötvények árfolyama mindenkor pengővalutára számítandó át. Amennyiben az idegen valutára szóló fixkamatozású értékek vásárlása a Giron keresztül bonyolódik le, a feleknek maguknak kell az idegen valutában megállapított vételárat pengőre átszámítani és árfolyam gyanánt ezt a pengőösszeget kell bejelenteni. Az árfolyamok olyképpen kerekítendőek ki, hogy a fillérösszegek $2\frac{1}{2}$ -el oszthatók legyenek (Pester Lloyd, február 26).

Mezőgazdaság.

A 4202/1931. P. M. hirdetmény (Budapesti Közlöny, február 20) a dohányjövedék részére termelendő és beszállítandó *dohánylevelekre* nézve megállapította a *bevéltási árakat*.

A 41.530/1931. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, február 24) a *burgonyaárak és kolorádó bogár*, valamint a burgonyatermesztést veszélyeztető egyéb betegségek behurcolásának és elterjedésének megakadályozásáról szóló 1925:XLVI. tc. végrehajtása felől kiadott 40.000/1926. F. M. számú rendelet egyes rendelkezéseinek további kiegészítése tárgyában adatott ki.

A tőzsdetanács február 24-i ülésében elrendelte, hogy 1931 március 2-ik napjától kezdve az 1930. évi termésű készáru buza minden egyes származékánál külön sorban jegyeztessék a különleges minőségű áru is. A származási vidékek meghatározása tekintetében érvényben lévő megállapodások a különleges minőségű buza származá-

sának meghatározására nézve is érvényesek. A tőzsdetanács ugyan-
csak elrendelte azt is, hogy a 8. számú takarmányliszt ára ugyancsak
jegyeztessék.

A március 20—25-e között megtartandó Országos Mezőgazdasági
Kiállítás tenyészállat csoportjában várható nagyarányú vásári for-
galom pénzügyi lebonyolításának megkönnyítése céljából a föld-
mivelésügyi minisztérium az OMGE előterjesztésére kedvezményes
tenyészállatbeszerzési hitelt engedélyezett. A hitel tartama 9 hónap
olyformán, hogy a hitelt élvező a kihitelezett összeg felerészét szept-
ember hó végéig, másik felét pedig december hó végéig tartozik kész-
pénzben visszafizetni. Az igénybevett hitel teljesen kamatmentes,
mindössze folyósítási és kezelési jutalék címén kell 9 hónapra 2%-ot
fizetni. Ilyen kedvezményes hitelt természetesen csak hitelképes
gazdáknak lehet nyújtani.

Az ipari helyzet.

A hazai széntermelés és fogyasztás a következőképpen alakult:

Időszak, ill. idő- pont, az illető hó- nap utolsó napja	K ő s z é n			Barnaszén			Lignit			Összesen		
	Termelés	Fogyasztás	A szén- bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén- bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén- bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén- bányák készletei
	100 m é t e r m á z s a											
1931 jan.	6.641	4.688	8.254	52.656	43.545	16.770	3.383	2.369	907	62.680	52.602	25.931
1931 febr.	5.814	4.471	—	46.015	38.758	—	2.762	1.942	—	54.591	45.171	—

Ugyanekkor a szénkülkereskedelem adatai a következők voltak:

Behozatal :	1931	
	január	február
	100 mé t e r m á z s a	
Kőszénből	5.385	4.374
Barnaszénből	125	130
Kokszból	1.976	2.009
Kivitel :		
Kőszénből	415	192
Barnaszénből	2.039	1.782

A főváros Elektromos Művek által szolgáltatott árammennyiség
a következő volt:

	1931 január	1931 február
	kilowatt ó r	
Magánfogyasztásra	10.777.896	9.977.647
Közüvilágításra	1.104.387	961.904
Motoráramra	7.166.168	6.878.637

A munkanélküliek száma volt:

	1931 január	1931 február
Keresztényszociálista szakszerv.	953	965
Szociáldemokrata „	26.191	27.089

A 130.947/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, február 17) a
sajtolat és szót előállító üzemeket az iparhatósági telepengedély alap-
ján létesítendő ipartelepek közé sorolta be.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak hivatalos indexszámai a következők voltak:

	1931 január 31	1931 február 28
Mezőgazdaság és állattenyésztés	79	80
Gyarmatárúk	133	133
Malomipar és cukoripar	91	93
Egyéb ipar	117	118
Átlag	91	92

A létfenntartás költségeinek alakulásáról a következő adatok tájékoztatnak:

Időpont	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint
	lakbérrel	lakbér nélkül	
	Indexszámokban 1913 = 100		
1931 január 31 --- ---	98·8	102·7	112·5
1931 február 28 --- ---	99·0	103·0	112·3

A budapesti közraktárakban volt:

a) az összes forgalom métermázsákban:

	1931 január	1931 február
készlet a hó elején	686.501	696.821
beraktározás	93.491	78.244
kiraktározás	83.171	66.128
készlet a hó végén	696.821	708.937

b) biztosítási érték pengőben:

	1931 január	1931 február
készlet a hó elején	15,761.600	14,576.000
beraktározás	2,126.900	1,643.700
kiraktározás	3,312.500	1,401.300
készlet a hó végén	14,576.100	14,818.400

A 4.695/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, február 1) az újabb vámtarifadöntvényeknek, a vámtarifához készített árulajstro mon eszközöndő módosításnak, kötelező joghatályu áruosztályozási felvilágosításoknak és magyarázatmódosításoknak közzététele tárgyában adatott ki.

A kereskedelemügyi miniszter leiratában értesítette a szegedi kereskedelmi és iparkamarát, hogy a Pénzügyi Központ hajlandónak nyilatkozott arra, hogy vidéki tagjainak 2.5 millió pengő erejéig kiskereskedelmi hitelkereteket rendelkezésre bocsájt azzal, hogy minden egyes intézet saját hitelkeretén belül netán szenvedett veszteségét a folyósított összeg 20%-a erejéig számolhatja el a veszteségi alap terhére. A leirat szerint kölcsönök után a Pénzügyi Központ által kijelölt intézetek ingatlan fedezet esetén a mindenkori hivatalos bankkamatlábát 2%-kal, kézizálog, könyvkövetelés leszámítolása, két kezes, áruváltó vagy hasonló fedezetek esetében legfeljebb 3%-kal, a fentiektől eltérő fedezetek nyújtása esetén 4%-kal meghaladó kamatot számíthatnak. A hitel lebonyolításában résztvevő vidéki pénzügyi intézeteket, azok hitelkeretét, valamint az egyes kereskedelmi és iparkamárák területére eső hitelkereteket a Pénzügyi Központ igazgatósága fogja megállapítani. A hitelek folyósításánál a kamarák szerepe a jövőben mindössze a hiteligénylők kiskereskedői minőségének igazo-

lására fog szorítkozni, az igénylések cenzurázását a kijelölt pénzügyi intézetek végzik el és a hiteligénylések is a jövőben kizárólag a folyósító pénzügyi intézetnél terjesztendőek elő. Végül a leirat szerint a visszafizetés időtartama 1½ évben lesz megszabva, de indokolt esetben hosszabb időre való visszafizetési terminus is engedélyezhető, méltányos esetekben az időközi törlesztésre is halasztás adható, sőt ha a kiskereskedő bepereltetik is és ennek megtörténte után időközben részletfizetési kötelezettségeinek eleget tesz, a hitel visszaállítható.

Február hónapban a külkereskedelmi mérleg 2.2 millió pengővel passzív volt. A behozatal értéke 42.9 millió pengő, a kivitel értéke 40.7 millió pengő volt. A külkereskedelmi forgalom értéke tehát, az előző esztendőhöz képest rendkívül összezsugorodott.

Közlekedésügy.

A MÁV személy- és áruforgalma a következő volt:

	1931 január	1931 február
Utasok száma	6,582.940	5,618.183
Utaskilométerek száma	181,991.793	163,552.053
Fizető áruk mennyisége	1,349.737 tonna	1,009.059 tonna
Áru-tonnakilométer	171,208.922	116,920.221

A 260/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, február 8) a vízi hálózat egyes szakaszaira nézve érvényben levő különös rendelkezéseket módosította.

A február 20-i minisztertanácson a kereskedelemügyi miniszter bejelentette, hogy a MÁV szén-szükségletének biztosítására a szénbányákkal folytatott tárgyalásai eredményesen befejeződtek. A szénbányák a korábbi árakkal szemben 6½% engedményt tettek. Az ilyen módon elért megtakarítás összege meghaladja az évi másfélmillió pengőt.

Szociálpolitika.

A Központi Statisztikai Hivatal munkabéradatai szerint az órabér volt:

Szakma	1931 január	1931 február
Bádogos	67 fill.	68 fill.
Asztalos	59 „	63 „
Szabó	49 „	50 „
Kőműves	87 „	79 „
Napszámos	45 „	46 „
Gyárimunkásnő	28 „	24 „
Napszámosnő	46 „	44 „

Az 1700/1931. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny, február 26) a kir. közjegyzők és közjegyzőjelöltek nyugdíjügyéről intézkedik.

A 153.869/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, február 15) a társadalombiztosítási ügyek keresetszerű intézéséről szóló iparigazolványoknak kiadását tiltotta.

Budapesten a főváros által folytatott szellemi szükségmunka-akciót, amelynek eredetileg február végén kellett volna végződnie, március hó közepéig meghosszabbították.

Varga István.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1931. évi március hónapban.

Közületi pénzügyek.

Március hónapban az állami közigazgatás összes brutto-bevétele 61.4 millió pengő volt, ami 4.7 millió pengővel kevesebb az erre a hónapra előirányzott összegnél.

A pénzügyminiszter március 26-án a képviselőház elé terjesztette az 1931/32. évi költségvetést, mely a megelőző költségvetéssel összehasonlítva, a következő képet mutatja:

I. Állami közigazgatás:

	1931/32-re megállapított előirányzat	1930/31-re megállapított költségvetés	1931/32-ben több vagy kevesebb
Kiadások	878,251.000	895,689.000	—17.438.000
Bevételek	878,751.000	896,659.000	—17,908.000
Felesleg	+ 500.000	+ 970.000	— 470.000

II. Állami üzemek:

Kiadások	486 642.000	502,441.000	—15,799.000
Bevételek	487,142.000	504,441.000	—17,299.000
Felesleg	+ 500.000	+ 2,000.000	— 1,500.000

III. Összesen:

Összes kiadások I. és II.	1.364,893.000	1.398 130.000	—33,237.000
Összes bevételek I. és II.	1.365,893.000	1.401,100.000	—35,207.000
Felesleg	+ 1,000.000	+ 2,970.000	— 1,970.000

Az előző évvel szemben tehát a kiadásoknál 33.2 millió megtakarítás mutatkozik. Valójában a megtakarítások összege 50.1 millió pengő, az egyes tételeknél mutatkozó kiadási többletek azonban csökkentik ennek összegét. Az állami közigazgatásnál az előző évi költségvetéssel szemben a személyi járandóságok tétele 2.8 millióval, a dologi és átmeneti kiadásoké 18.3 millióval, az állami adósságszolgálaté 0.6 millióval és a beruházásoké 1.1 millióval csökkent, míg a nyugellátás költsége 3.7 millióval, az önkormányzati alkalmazottak illetményeihez való hozzájárulás tétele 0.5 millióval és a békeszerződési terhek tétele 1.2 millióval emelkedett. Az állami közigazgatásban a tisztviselői létszám 370 fővel lecsökkent. A személyi járandóságoknál elért megtakarításokat bizonyos mértékben ellensúlyozza az a körülmény, hogy megszűnt az A) és B) csoportbeli tisztviselők illetményei közötti különbség. A jutalmakra és segélyezésekre felvett összegek az előző évvel szemben 50%-kal szállítottak le. A személyi járandóságoknak az összes kiadásokban való részesedési arányszáma az előző évhez képest 33.9%-ról 34.2%-ra emelkedett. Az önkormányzati alkalmazottak hozzájárulásának és a nyugellátásoknak hozzájárulásával a személyzeti kiadások arányszáma az előző évi 54.1 %-ról 55.3 %-ra emelkedett. Az előirányzat a közszolgáltatás jellegű bevételek oldalán az előző évi költségvetéssel szemben az egyenes adóknál 15.8 millióval, az illetékeknél 1.0 millióval és a tárcabevételeknél 17.0

millióval többet irányoz elő, míg a forgalmi adóknál 10.4 millióval, a fogyasztási adónál 12,2 millióval, a vámbevételeknél 24.1 millióval, a dohányjövedéknél 4.0 millióval és a szállítmányozási illetékekénél 1.0 millióval kevesebbet irányoz elő. Végeredményben az előző évi költségvetéssel szemben a közszolgáltatásjellegű bevételek összege 17.9 millióval kisebb összeggel van előirányozva, az 1929/30. költségvetési évben ténylegesen befolyt ily bevételekkel szemben pedig 75.1 millió csökkenés mutatkozik. Az 1930. évi XVII. t.-c.-el bevezetett különadó hozamát a költségvetés 20 millió pengővel irányozza elő.

A pénzügyminiszter költségvetési expozéjában többek között megemlítette, hogy az adóhátralék 180 millió pengőt tesz ki.

A MÁV egy francia nagybankokból álló csoporttól 30 millió frank összegű függő kölcsönt vett igénybe a Magyar Általános Hitelbank közvetítésével. Ez fontos esemény, miután ez a tranzakció a háború óta az első eset, hogy egy elsőrangú francia pénzcsoport nagyobb szabású magyar állami hiteltranzakcióban részt vesz. (Pester Lloyd, március 2.).

A 33.000/1931. P. M. rendelet (március 29.) a rendkívüli ideiglenes házadómentességekről szóló 1929:XXIX. t.-c. végrehajtása tárgyában kiadott utasítást részben módosította. Az új rendelkezés szerint rendkívüli ideiglenes házadómentességre jogalapul szolgáló átalakításnak tekintendő minden olyan átalakítás:

1. amellyel állandóan adómentes gazdasági épületek, raktárak, gyárak, a gyárakhoz hasonló ipartelepek és ipari műhelyek adóköteles lakássá, üzlethelyiséggé vagy üzleti irodává alakíttatnak át;

2. amely bármely más épületet egészségügyi és egyéb szempontokból jobbra teszi (modernizálja). E pont alá tartozik a kapcsolatos iparosmunkákkal együtt:

a) hiányzó közművekbe való bekapcsolás, illetőleg meglévő közművek ujitása;

b) a lakásból hiányzó fürdőszobának, cselédszobának és árnyékszéknek a lakásban való létesítése;

c) az épületnek személy- vagy teherfelvonóval (lifttel) való felszerelése;

d) az egész épületnek magyar szén vagy széntermék használatára alkalmas központi fűtőberendezéssel való felszerelése. Az a körülmény, hogy a lakóház egyes részei központi fűtőberendezéssel nem szereltettek fel, magábanvéve az adómentesség engedélyezésének akadályául nem szolgálhat;

e) új lakásbeosztások létesítése;

f) a padlástér beépítése;

g) a függőfolyosók megszüntetése;

h) szigetelési munkálatok létesítése;

i) az épület alapzatának vagy falainak megerősítése;

j) az utcai és udvari homlokzat ujitása, avagy teljes rendbehozása;

k) az avult födécek kicserélése;

l) az ajtók és ablakok kicserélése;

m) a fedélszék és fedélhéjazat kicserélése;

n) az avult padlóburkolatok újjal való pótlása;

o) padlástűzfal és egyéb hatóságilag elrendelt, a tűzbiztonságot szolgáló építkezések, pl. a padlások falécfülkéinek rabicfalakra vagy dróthálós fülkékre való átalakítása stb.

Az (1.) bekezdésben felsorolt munkálatok azonban a rendkívüli ideiglenes házadómentességre jogalapul csak az esetben szolgálhatnak, ha a szabályszerűen igazolt, a kedvezményre jogalapot szolgáltatató átalakítási költségek az (1.) bekezdés 1. pontja alá tartozó épületeknél, az épület belső köbtartalmához viszonyítva köbméterenként az 5 pengőt az (1.) bekezdés 2. pontja alá tartozó épületeknél pedig az 1931. évi házadóalaprak 30 %-át eléri.

A rendkívüli, a községi pótdóra és betegápolási pótdóra is kiterjedő házaómentesség időtartamát a munkálatok költségeihez viszonyítva a következőképen állapították meg:

1. az ezidőszert állandóan adómentes épületeknél az egy köbméterre eső minden teljes pengő után egy félév, de legfeljebb 15 év;

2. minden más épületnél a mentesség addig tart, amíg a mentes jövedelemtőbblet után járó házaó, községi pótdó és betegápolási pótdó együttes összege a szabályszerűen igazolt, a kedvezményre jogalapot szolgáltató átalakítási költségek tőkeösszegének 60%-át el nem éri.

Jogában áll azonban az adózóknak az előző bekezdésben biztosított kedvezmény helyett azt igényelni, hogy a szabályszerűen igazolt, a kedvezményre jogalapot szolgáltató átalakítási költségek 10 %-a öt éven át évenként adójából levonassék. Amennyiben az adózó a kedvezménynek ezt a módját választja, az adókedvezmény tartama öt évnél hosszabb még akkor sem lehet, ha a levonható összeg az illető évre kivetett házaónak és mentes járulékaínak az összegét túl is haladja.

Az 1401/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, március 22.) az állami hatóságok, hivatalok, alapok, alapítványok, vállalatok, üzemek, intézetek és intézmények gépjárművei beszerzésének, használatának és értékesítésének szabályozása tárgyában adatott ki.

A rendelet szerint gépjárművek csakis a minisztertanács előzetes engedélyével szerezhetők be. A szóbanforgó személyszállító gépkocsinak külföldre menni csakis a minisztertanács előzetes engedélyével szabad. Csapán a miniszterelnök, miniszterek, politikai államtitkárok, a budapesti rendőrfőkapitány, a MÁV-elnökigazgatója és a Posta vezérigazgatójának rendelkezésére áll járandóságukhoz tartozó személykocsi, melyet nemcsak ők, hanem hozzátartozóik is használhatnak. Minden más gépjárművet csak az igényjogosult hivatalos személyek és intézmények használhatják, s csakis elkerülhetetlenül szükséges esetekben. A gépjárművek kizárólag csak hivatalos, illetve szolgálati utakra vehetők igénybe, ha azonban egyes hivatalos utak a közlekedés mai fejlettségének és aránylagos olcsóságának figyelembevételével mellett más módon olcsóbban tehetők meg, a szolgálati gépjárművek nem használhatók. Ezt a körülményt minden egyes esetben, amikor használatukról dönteni kell, külön lelkiismeretes mérlegelés tárgyává kell tenni.

Kényelmi vagy magáncélokra (utak a lakástól a hivatalba és vissza vagy a pályaudvarokra stb.) ezek a gépjárművek még az üzemi költségek megtérítése esetén sem használhatók s azokon nemhivatalos személyek semmi körülmények között sem foglalhatnak helyet.

A 17.118/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, március 3.) a motorok hajtására adómentes szesz felhasználása tárgyában adatott ki. Ezen adómentes szesz után hektoliterenként 4 fillér ellenőrzési illetéket kell fizetni. A motorhajtás céljaira szolgáló denaturált szesz legfeljebb 70 fok alkoholtartalma lehet és citromsárga színűre festendő.

A 20.106/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, március 20.) a különböző kincstári részesedési tétel alá eső benzínnek keverését megtiltotta.

Az általános gazdasági helyzet.

	1930 február	1930 március	1931 február	1931 március
új fizetéseképtelenségi esetek száma	224	259	173	216
ebből csőd	24	39	9	13
magán- és kényszeregyezség	200	220	164	203
az aktívák összege	6,519.000 P	11,149.000 P	7,336.000 P	4,582.000 P
a passzívák összege	10,651.000 P	18,383.000 P	10,478.000 P	7,599.000 P

		Az óvatolt váltók száma értéke	
1930 februárban	---	12.466	7,972.000 P
1930 márciusban	---	13.657	8,102.500 „
1931 februárban	---	10.260	7,654.000 P
1931 márciusban	---	11.594	8,254.800 „

Március hónapban nagyobb jelentőségű kényszeregyezés csak kettő fordult elő: Litzman Ignác budapesti textilkereskedőé (426.000 pengő passzivum) és az Egyesült vas- és rézbutorgyáraké (609.000 pengő passzivum). Ezeknél azonban fontosabb, hogy a *Strasser és König* cég fizetési nehézségekbe keveredett és ezért magánegyezség létrehozására irányuló tárgyalásokat indított meg. A cég tulajdonosai, arra való tekintettel, hogy a gabonaüzlet az utóbbi években fokozatosan csökkent és javulás a jövőben sem várható, a cég fokozatos felszámolását határozták el.

A 10.600/1931. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny, március 17.) az ingatlanra vezetett árverés határidejére irányadó *értékhatárt* 4000 koronáról 500 pengőre szállította le.

A pénzügyi helyzet.

A budapesti tőzsdén a részvények árfolyama a következőként alakult:

A részvények megnevezése	R é s z v é n y i n d e x			
	az 1931. évi részvényállománnyt érintő tőkeváltozások számításba vételével		az összes tőkeváltozások számításba vételével	
	1931. II. 23.	1931. III. 31.	1931. II. 28.	1931. III. 31.
I. Bankok	8·4	8·1	16·5	16·0
II. Takarékpénztárak	7·1	6·8	18·5	17·5
III. Biztosító társaságok	7·2	7·1	7·2	7·2
IV. Gőzmalmok	8·3	5·9	8·7	6·1
V. Bányák és téglagyárak.....	44·3	42·2	56·2	53·3
VI. Könyvnyomdák	10·6	9·8	17·7	16·4
VII. Vasművek és gépgyárak.....	17·2	14·8	20·7	17·7
VIII. Közl. vállalatok	5·6	5·6	8·7	8·6
IX. Cukorgyárak ...	37·0	37·3	42·2	42·6
X. Gáz- és villamosági vállalatok	81·1	82·1	125·2	127·2
XI. Sörgyárak és szeszipari vállalatok	63·6	60·3	122·9	118·0
XII. Szállodák és gyógyfürdők....	34·3	34·3	59·4	59·4
XIII. Textilipari vállalatok	16·8	17·9	20·0	21·0
XIV. Vegyészeti vállalatok.....	15·3	14·2	16·9	15·8
XV. Különféle vállalatok	25·3	24·9	41·2	40·8
Az összes részv. indexe	13·4	12·8	22·0	21·1

A tőzsdei forgalomban leszámolásra benyújtott részvények darabszáma:

1931 februárban	232.101
1931 márciusban	170.650

A tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok értéke pedig:

1931 februárban	10,724.000 pengő
1931 márciusban	9,514.000 „

A budapesti nagybankok közötti gyorsutalványforgalom a következőként alakult:

Időszak	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	tételek száma	pengő	tételek száma	pengő	
1931 február	6.831	166,190.854	297	7,225.689	24.329
1931 március	7.465	178,346.532	299	7,133.861	23.891

A postatakarékpénztárnál és a 12 legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett betétek álladékanak adatai a következők:

Takarékbetétek :	1931 február 28	1931 március 31
	p e n g ő	
a) pengőben	610,219.122	612,755.513
b) idegen valutában	61,141.272	60,938.793
Folyószámlabetétek :		
a) pengőben	546,246.518	536,953.291
b) idegen valutában	264,628.813	244,885.659

A Nemzetközi Földhitelbank március 3-án alakult meg Baselban. Az alapító konzorcium tagjai a Schweizerischer Bankverein, a Schweizerische Kreditanstalt, a Baseler Handelsgesellschaft, Leu und Co., az Eidgenössische Bank, a Schweizerische Bankgesellschaft, továbbá a Helbert Wagg und Co., a Higginson and Co. londoni, a Lazard Freres et Co., a Lee, Higginson and Co. newyorki bankházak, a Skandinaviska Credit-Aktiebolaget, Stockholm, a Kreuger und Toll, Stockholm, a Chase National Bank newyorki a Deutsche Zentral Bodenkredit A. G., a Commerz und Privatbank, a Darmstädter und Nationalbank, a Deutsche Bank und Discontogesellschaft, a Dresdner Bank, a Deutsche Unionbank, a Reichskreditgesellschaft, berlini bankok, és az M.M. Warburg und Co. hamburgi bankház. A bank részvénytőkéje 25 millió svájci frank, amelyből egyelőre 5 millió fizettetett be. A további szükséges összegeket a bank kötvénykölcsönök kibocsátása után fogja megszerezni. Az intézet célja vezető jelzálogintézetek jelzálogleveleinek és kötvényeinek megvásárlása és azok helyébe saját kötvények kiadása. (Pester Lloyd, március 4.) A Nemzetközi Földhitelbank még március hónapban kibocsátotta első kölcsönét, 25 millió svájci frank összegben. A kölcsön 6 %-os kamatozása és 25 éves lejáratu, azonban már 1941-ben felmondható. A kibocsátási árfolyam 99 %, amihez még 0.60 % szövetségi bélyegilleték járul. A kölcsön összegéből 15 millió frank Svájcban bocsátatott jegyzésre, 10 millió

frank pedig Angliában és Svédországban zárolva helyeztetett el. A Svájcban jegyzésre bocsájtott 15 millió frank összegű kölcsönt röviddel a jegyzés megnyitása után teljes összegében lejegyzték, (Pester Lloyd, március 28.). A Nemzetközi Földhitelbank magyar zálogleveleket is átvett és így hozzájárult a magyar mezőgazdaság hitelezéséhez.

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület 15 millió svájci frank névértékű 7%-os, 20 éves lejáratú zálogleveleit a Schweizerische Bankgesellschaft, Zürich, és a Schweizerischer Bankverein, Basel, vezetése alatt álló csoport vette át, amelynek tagjai még a Basler Handelsbank, az Eidgenössische Bank A.-G., a Leu und Company A.-G., a Schweizerische Volksbank, a Sarasin und Comp. baseli bankcég, az Union Financière de Genève és a Comptoir d'Escompte de Genève. A bankcsoport 10 millió frank névértékű záloglevelet 98%-os árfolyamon Svájcban nyilvános jegyzésre bocsátott 5 millió svájci frank névértékű záloglevelet pedig zárolva, a külföldön helyeztetett el. E tranzakcióval kapcsolatban az intézet a régebben Svájcban elhelyezett zálogleveleit 5%-kal valorizálta.

Mobilitas hitelszövetkezet mint az O. K. H. tagja céggel szövetkezet alakult, amelynek célja a fizetéseképtelenné vált és kiegyezett adósektől járó egyezségi kvótákat leszámítani. A szövetkezetnek megalakulásakor 140 tagja volt, akik összesen 260 részjegyet jegyeztek. A szövetkezet a Magyar-Olasz Bankkal létesített megállapodást megfelelő hitelkeret biztosítására.

A TÉBE kötelékébe tartozó önálló vidéki hitelszövetkezetek a TÉBE keretén belül szakbizottságot alakítottak. A tömörülés célja az, hogy ezeknek a hitelszövetkezeteknek jogos érdekei kellő súllyal legyenek a jövőben érvényesíthetők. (Ujság, március 26.).

A Tőzsdetanács március 28-i érvénnyel ismét megváltoztatta az értéküzleti leszámolási rendet és visszatért a hetenkint egyszeri leszámolásra. A kéthetenkénti leszámolást teljesen megszüntette.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank a Futura részére a Banque Française d'Acceptation párisi intézetnél több francia pénzügyintézet közreműködésével folyósítandó 70 millió francia frank összegű rembours-hitelt biztosított.

Mezőgazdaság.

A kartelek elleni védekezés céljából a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara megalakította a Tiszántúli Gazdák Beszerző Csoportját. A megalakuláskor közel 150.000 hold szántóterülettel jelentkeztek a tiszántúli gazdák a közös üzemanyag beszerzésére. A csónka felvidék gazdái a Tiszajobbparti Mezőgazdasági Kamara kezdeményezésére már korábban alakítottak hasonló szervezetet, amelynek eredményeképpen a kereskedelmi áraknál jelentősen olcsóbban tudják mezőgazdasági üzemanyag-szükségletüket beszerezni. (Pester Lloyd, március 1.).

Az 1.280/1931. M.E. rendelet (Budapesti Közlöny, március 17.) a cukor vámját 38.8 aranykoronára emelte fel. (A régi vám 36 aranykorona volt.).

A cukorvám ezen új megállapításának az lesz a hatása, hogy a cukor kilogrammonként 3 fillérrel megrágul. A hivatalos kommentár szerint a cukorvám emelésére a répatermeléshez fűződő rendkívül fontos mezőgazdasági és szociális szempontból volt szükség, mert csak ezen az úton lehetett biztosítani, hogy a cukorrépatermelő gazdák a cukorrépáért olyan árat kaphassanak, amely mellett cukorrépát még

termelni lehet. A cukorrépatermelés viszont rendkívül nagyjelentőségű, egyrészt az intenzív gazdálkodás szempontjából, másrészt azért is, mert ez a vállalkozási ág igen sok munkáskezet foglalkoztat, úgy-hogy a répatermelés visszafejlődése a mezőgazdaságban munkanél-külséget okozna. A vámfelemelésből és a cukoráremelésből a cukor-gyárak semmiféle jövedelemhez nem jutnak, mert a vámfelemeléssel kapcsolatos áremelkedésből befolyó több jövedelmet külön kötelesek kezelni és ennek a külön kezelt alapnak az elszámolását és felhasználását a pénzügyminisztérium a legszigorubbán fogja ellenőrizni.

A cukorgyárak és a répatermelők között a répa átvételi ára és a vetésterület ügyében megindult tárgyalások eredményesen befejeződtek és a vonatkozó megegyezést mindkét fél megbízottai április 1-én aláírták. A megegyezés értelmében a cukorrépatermelés 18,5%-kal csökkentetni fog és az 1931-ben termelendő cukorrépa átvételi ára métermázsánként 2.50 pengő lesz. Ez az alapár a londoni cukorár alakulásához, továbbá a belföldi fogyasztás emelkedéséhez vagy csökkenéséhez képest megállapított kulcs szerint változhatik.

A 10.130/1934. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny, március 16.) a hitbizományi ügyekben követendő eljárás szabályait kiegészítette, kimondván, hogy ha a hitbizományi birtokos a viszonyokban beállott lényeges változások miatt szükségessé vált vagyonrendezés céljából az államfőtől a hitbizományi vagyontárgyakkal a hitbizományi kötelezettség alól való feloldását kéri, a jelen rendeletben szabályozott eljárást kell követni. A feloldásnak akkor van helye, ha kimutatható, hogy a hitbizományi vagyon viszonyainak a hitbizományi cél és az okszerű gazdálkodás érdekében való rendezése különösen a hitbizományra nehezedő aránytalanul súlyos terhek megszüntetése, vagy csökkentése, vagy a változott viszonyok közepette indokolt, célszerű gazdálkodási mód lehetővé tétele végett, vagy egyéb fontos okból szükséges.

A 26.100/1934. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, március 1.) az Országos Gyümölcs-szesz-forgalmi Rt. megbízását visszavonta.

A 77.987/1930. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, március 8.) a fűszerpaprika minősítése körüli eljárás egyszerűsítése tárgyában adatott ki.

A 23.318/1934. III.—1. számú F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, március 10.) a tultömött baromfi nyakának szokásos lekötését tilalmazta.

Az ipari helyzet.

A hazai széntermelés és fogyasztás a következőképpen alakult:

Időszak, ill. időpont, az illető hónap utolsó napja	Kőszén			Barnaszén			Lignit			Összesen		
	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei
	100 m é t e r m á z s a											
1931 febr.	5.814	4.471	8.956	46.015	38.758	18.990	2.762	1.942	929	54.591	45.171	28.875
1931 már.	6.751	4.527	—	44.570	37.490	—	2.935	2.053	—	54.256	44.070	—

Ugyanekkor a szénkülkereskedelem adatai a következők voltak:

Behozatal :	1931 február	1931 március
	100 méter mázsá	
Kőszénből	4.374	5.280
Barnaszénből	130	125
Kokszból	2.009	2.310
Kivitel :		
Kőszénből	192	423
Barnaszénből	1.782	2.037

A fővárosi Elektromos Művek által szolgáltatott árammennyiség a következő volt:

	1931 február kilowattór	1931 március
Magánfogyasztásra	9,977.647	9,275.452
Közvilágításra	961.904	938.913
Motoráramra	6,878.637	6,738.868

A munkanélküliek száma volt:

	1931 február	1931 március
Keresztényszociálista szakszerv.	965	996
Szociáldemokrata „	27.089	27.092

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak hivatalos indexszámai a következők voltak:

	1931 február 28	1931 március 31
Mezőgazdaság és állattenyésztés	80	84
Gyarmatárúk	133	133
Malomipar és cukoripar	93	97
Egyéb ipar	118	116
Átlag	92	94

A létfenntartás költségeinek alakulásáról a következő adatok tájékoztatnak:

Időpont	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint
	lakbérrel	lakbér nélkül	
	Indexszámokban 1913 = 100		
1931 február 28 ---	99·0	103·0	112·3
1931 március 31 ---	100·2	104·6	113·0

A budapesti közraktárakban volt:

a) az összes forgalom métermázsákban:

	1931 február	1931 március
készlet a hó elején	696.821	708.937
beraktározás	78.244	146.814
kiraktározás	66.128	123.367
készlet a hó végén	708.937	732.384

b) biztosítási érték pengőben:

	1931 február	1931 március
készlet a hó elején	14,576.000	14,818.400
beraktározás	1,643.700	2,720,600
kiraktározás	1,401.300	2,385.000
készlet a hó végén	14,818.400	15,154.000

A 26.738/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, március 3.) a szerződésen kívüli országokból származó áruk behozatali korlátozását erősen kiterjesztette.

A 17.540/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, március 6.) az újabb vámtarifadöntvényeknek, a vámtarifához készített árulajstromon eszkiözlendő módosításoknak, kötelező joghatályu áruosztályozási felvilágosításoknak és magyarázat-módosításoknak közzététele tárgyában adatott ki.

A külkereskedelmi forgalom értéke március hónapban 55.7 millió pengő volt a behozatalban és 49.9 millió pengő a kivitelben, úgyhogy a behozatali többlet 5.8 millió pengőre rugott. 1930 márciusban a behozatal értéke még 69.2 millió pengő, a kivitel értéke pedig 78.5 millió pengő volt.

Közlekedésügy.

A MÁV személy- és áruforgalma a következő volt:

	1931 február	1931 március
Utasok száma	5,618.183	6,099.643
Utaskilométerek száma	163,552.053	177,567.929
Fizető áruk mennyisége	1,009.059 tonna	1,244.650 tonna
Áru-tonnakilométer	116,920.221	149,691.072

Az 50.587/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, március 3.) a belügyminiszterrel egyetértőleg a gépjárművek közúti forgalmának szabályozása tárgyában 1926. évi április hó 24-én Párizsban aláírt nemzetközi egyezményt életbeléptette.

A 1180/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, 1931 március 24.) a 4730/1927. M. E. számú rendelettel kiadott Hajózási és Rendőri Szabályzat, valamint e Szabályzat I. melléklete (Különös rendelkezések a vízi hálózat egyes szakaszaira nézve) egyes rendelkezéseinek módosítása tárgyában adatott ki.

A 910/1931. M. E. számú rendelet (Budapesti Közlöny, március 10.) a hajóforgalom ellenőrzése tárgyában 1340/1924. M. E. szám alatt kiadott rendelet kiegészítése tárgyában adatott ki.

A román állam a gyulai magánvasut és a nagyikindai vasut román területen fekvő vonalait 59½ millió leuért megvásárolta (Pester Lloyd, március 5.).

Szociálpolitika.

A Központi Statisztikai Hivatal munkabéradatai szerint az órabér volt:

Szakma	1931 február	1931 március
Bádogos	68 fill.	66 fill.
Asztalos	63 „	60 „
Szabó	50 „	49 „
Kőműves	79 „	78 „
Napszámos	46 „	43 „
Gyárimunkásnő ...	24 „	22 „
Napszámosnő	44 „	32 „

Az 1931. VII. t.-c. (kiadott március 13-án) az 1926. évben Genfben tartott Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezlet által a kívándorlók hajókon történő felügyeletének egyszerűsítése tárgyában tervezet alakjában elfogadott nemzetközi egyezményt becikkelyezte.

Varga István.

Közgazdasági Krónika.

**A magyarországi gazdasági viszonyok az 1931. évi
április—május hónapban.**

Közületi pénzügyek.

Az április hónapi államháztartási előirányzat szerint a bruttó bevételek 69.8 millió pengővel, a bruttó kiadások pedig 63.9 millió pengővel voltak előirányozva, májusban pedig 101.7 millió pengő bevétellel szemben csupán 80 millió pengő kiadást irányoztak elő. A tényleges bevételek még kedvezőbben alakultak. Az áprilisi bevétel 73.2 millió pengőt, a májusi pedig 116.3 millió pengőt tett. Meg kell állapítani azonban, hogy ezen rendkívül kedvező eredmény kizárólag a tárcabevételek hatalmas emelkedésének tulajdonítható. A tárcabevételek áprilisban 28 millió pengőt tettek, szemben az 1930 áprilisi 17.1 millió pengővel, májusban pedig 48.2 millió pengőt szemben az 1930 májusi 19.5 millió pengővel. Az egyéb bevételi forrásoknál — bár az egyes tételek egyike-másikánál emelkedés mutatkozik — átlagban visszaesés állt be. Az összes közszolgálati bevétel áprilisban 44.3 millió pengő volt szemben az 1930 áprilisi 50.3 millió pengővel, májusban pedig 67.0 millió pengő szemben az 1930 májusi 71.5 millió pengővel.

A pénzügyminiszter kimutatása szerint az 1930/31. költségvetési év első 11 hónapjában összesen 810 millió pengő folyt be, ami 7.5 millió pengővel kevesebb a havi költségvetésekben előirányzott bevételeknél. Ez az összeg egyuttal 50.8 millió pengővel kevesebb az erre az időre előirányzott kiadásoknál.

Az 1931. XI. t.-c. (kiadatott május 7-én) a trianoni szerződésből folyó kötelezettségekre vonatkozó egyezmények becikkelyezéséről szól. Ezeket az egyezményeket Magyarország és a Hitelező Hatalmak részvételével Hágában tartott értekezlet 1930. évi január hó 20-án hozott határozatához képest a trianoni szerződésből folyó kötelezettségekre vonatkozólag Párizsban 1930. évi április hó 28. napján irtuk alá. A szerződés 1931. évi április hó 9-én lépett életbe, miután az érdekelt államok képviselői aznap letétbe helyezték a francia külügyminisztériumban az egyezmény ratifikációs okmányait. Az egyezmény életbeléptetésével Magyarország visszakapta teljes pénzügyi szuverénitását. A Jóvátételi Bizottság működése is megszűnt. A Jóvátételi Bizottság április 13-án tartotta meg utolsó ülését. A párizsi egyezménnyel létesített u. n. A. és B. alap megalakult. Az A. alap igazgatóságának tagjai Corsi, Dudley Ward, Felcourt és Imrédy. Ez az alap május 6-án tartotta első ülését Baselben, amikor is Felcourt választotta az igazgatóság elnökévé. A B. alap igazgatóságában Magyarország nincs képviselve. Ennek tagjai Corsi, Dudley Ward, Zeuceanu, Wondruska és Vonjak. A B. alap elnökévé Corsi választotta meg.

A 40.769/1931. számú P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, május 17.) a *községi betegápolási pótdó* kivetési kulcsát 1931. évre 16%-ban állapította meg.

A 71.700/1931. III. számú B. M. rendelet (Budapesti Közlöny, május 12.) a *vármegyei tisztviselők és egyéb alkalmazottak új létszámának* megállapítása tárgyában adatott ki.

Az általános gazdasági helyzet.

	1930 március	1930 április	1930 május	1931 március	1931 április	1931 május
új fizetés képtelen- ségi esetek száma	259	231	185	216	220	250
ebből csőd ...	39	20	19	13	20	16
magán- és kényszer- egység ...	220	211	166	203	200	234
az aktívák összege	11,149.000	7,323.000	5,349.000	4,582.000	9,516.000	6,210.000
a passzívák összege	18,383.000	10,647.000	8,025.000	7,599.000	13,460.000	9,677.000

	Az óvatolt váltók száma értéke	
1930 márciusban	13.657	8,102.000 P
1930 áprilisban	13.618	8,263.000 „
1930 májusban	12.975	8,624.000 „
1931 márciusban	11.594	8,255.000 P
1931 áprilisban	12.119	7,652.000 „
1931 májusban	13.630	9,553.000 „

Áprilisban a nagyobb fizetéseképtelenségi esetek a következők voltak: Kann és Heller, budapesti vaskereskedő cég (passzívum 1,087.000 pengő), Zimmerman Lipót és Fia, abaujszántói borkereskedő cég (passzívum 1,487.000 pengő), Strasser Vilmos simontornyai gazdálkodó (passzívum 873.000 pengő), Bles György, budapesti textilügynöki cég (passzívum 609.000 pengő), Contans Építő Részvénytársaság, Budapest (passzívum 655.000 pengő).

Májusban Fischhof Jenő budapesti iparművész fizetéseképtelensége (337.000 pengő passzívum) említésre méltó csupán.

Májusban a kedvezőtlen gazdasági viszonyok következtében a Schreiber D. és Fiai nagy gabonakereskedő cég elhatározta felszámolását.

A Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége fogyasztási és értékesítő szakosztályai április 20-án ülést tartottak, hogy a mezőgazdasági termelő és fogyasztó szövetkezeti érdekeltségek februári genfi konferenciájának határozata alapján Magyarországon is megalakítsák azt a közös bizottságot, amely a mezőgazdasági termelő és fogyasztó szövetkezetek szorosabb együttműködését célozza (Ujság, április 21).

A 173.618/1930. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, április 10.) a *külföldi fabelhozatal csökkentésére irányuló intézkedéseket* tartalmazza. A rendelet arról intézkedik, hogy a külkereskedelmi mérlegünket hátrányosan befolyásoló külföldi fabelhozatal csökkentése érdekében a középítkezések tervezéseinek fokozott figyelem fordítottassék mindazokra a szerkezetekre, amelyek a háboru előtti időből visszamaradt megszokottság alapján még ma is csaknem kizárólag faanyagokból készülnek, habár a faanyagoknak más alkalmas hazai anyagokkal való helyettesítésével (vas, beton, vasbeton stb.) is gazdaságosan és a műszaki követelmények tekintetében hátrány nélkül megoldhatók.

A 2222/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, ápr. 30.) a *lakásügyi korlátozásokról* szóló jogszabályoknak az építkezés (tatarozás) előmozdítása érdekében szükséges módosítása, kiegészítése és e szabályoknak egységes szerkezetbe foglalása tárgyában adatott ki.

A 141.780/1931. K. M. XIV. rendelet (Budapesti Közlöny, május 1.) a m. kir. mértékhitelítő hivatalok székhelyének és hatásköri területének megállapítására, valamint az időszakos mértékhitelítés központok kijelölésére vonatkozó 90.997/1928. K. M. XIV. rendelet módosítása, illetve kiegészítése tárgyában adatott ki.

A 145.858/XIV. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny május 23.) a m. kir. pénzügyőrség használatában levő hivatalos mértéktárgyak hitelesítéséért fizetendő díjak lerovásánál követendő eljárás szabályozása s ezzel kapcsolatban a mértékek és mérőeszközök hitelesítése stb. ügyében 1912. évi december hó 31-én 95.035 szám alatt kiadott kereskedelemügyi miniszteri rendelet díjlerovási határozmányainak kiegészítése tárgyában adatott ki.

A 144.659/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny május 23.) a sűrűségmérő műszerek hitelesítésére vonatkozólag 1922. évi december hó 13-án 98.218/1922 szám alatt kibocsátott szabályzat módosítása tárgyában adatott ki.

A 38.829/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny április 25.) az 1908:XXVIII. t.-c. végrehajtása iránt kiadott utasítás 17. §-ának kiegészítéséről szóló 1921. évi 23.738. számú rendelet A) mellékletében leírt Weszyczki-féle kistypusu szesz mérőgép szerkezetének módosítása tárgyában adatott ki.

A 2.810/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, május 31.) a gyógyhelyekről és üdülőhelyekről szól.

Az 500/1931. eln. N. M. M. számú rendelet (Budapesti Közlöny, április 1.) a gyógyfürdők, az éghajlati gyógyintézetekről, az üdülőhelyekről és az ásvány- és gyógyvízforrásokról szóló 1929:XIV. törvény-cikk életbeléptetése és végrehajtása tárgyában adatott ki.

A pénzügyi helyzet.

A budapesti tőzsdén a részvények árfolyama a következőként alakult:

A részvények megnevezése	Részvényindex, 1926 = 100		
	1931. III. 31.	1931. IV. 30.	1931. V. 31.
I. Bankok	111·1	109·8	88·4
II. Takarékpénztárak	106·5	106·2	103·8
III. Biztosító társaságok	151·2	150·7	108·2
IV. Gőzmalmok	45·2	42·7	40·1
V. Bányák és téglagyárak	127·5	113·5	96·9
VI. Könyvnyomdák	91·3	88·0	81·4
VII. Vasművek és gépgyárak	63·0	55·6	43·7
VIII. Faipari vállalatok	99·4	89·6	74·1
IX. Közl. vállalatok	69·6	75·8	60·1
X. Cukorgyárak	90·0	85·2	75·1
XI. Gáz- és villamossági vállalatok	217·6	216·7	195·7
XII. Sörgyárak és szeszipari vállalatok	122·0	118·5	110·6
XIII. Szállodák és gyógyfürdők ..	84·0	82·6	80·2
XIV. Textilipari vállalatok	90·8	87·5	80·0
XV. Vegyészeti vállalatok	80·6	77·3	73·0
XVI. Különféle vállalatok	94·7	90·6	80·9
Az összes részv. indexe	106·4	102·6	87·6

A tőzsdei forgalomban leszámolásra benyújtott részvények darabszáma:

1931 márciusban	170.650
1931 áprilisban	136.210
1931 májusban	327.022

A tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok értéke pedig:

1931 márciusban	9,514.000 pengő
1931 áprilisban	5,751.000 „
1931 májusban	14,237.000 „

A budapesti nagybankok közötti gyorsutalványforgalom a következőként alakult:

Időszak	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	tételek száma	pengő	tételek száma	pengő	
1931 március	7.465	178,346.532	299	7,133.861	23.891
1931 április	7.682	174,320.913	320	7,263.371	22.694
1931 május	7.703	180,129.635	321	7,505.401	23.334

A postatakarékpénztárnál és a 12 legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett betétek álladékanak adatai a következők:

	1931 március 31.	1931 április 30. p e n g ő	1931 május 31.
<i>Takarékbetétek :</i>			
a) pengőben	612,755.513	618,267.552	621,281.781
b) idegen valutában	60,938.793	61,140.822	60,469.088
<i>Folyószámlabetétek :</i>			
a) pengőben	536,953.291	481,941.448	499,891.224
b) idegen valutában	244,885.659	252,909.913	254,754.734

Az Európa-bizottságnak a nemzetközi mezőgazdasági hitelintézet létesítés ügyében Genfben áprilisban összeült különbizottsága tárgyalásait eredmény nélkül fejezte be, annak ellenére, hogy a tervet főleg Franciaország erősen támogatta. A tárgyalások során számos kérdésben merült fel nézeteltérés, amelyeket a Népszövetség pénzügyi bizottságának május 8-án Genfben összeült ülése vizsgálta felül. Elsősorban a jelzálogbankok által felveendő jelzálogkölcsonök garanciáiról van szó, minthogy ezeket sok esetben állami garanciával kellene helyettesíteni. Nézeteltérések állnak fenn a résztvevő kormányok által a mezőgazdasági hitelintézet tartalékalapjába történő befizetésekre nézve, valamint a nyújtandó hitelek kamatlábjára, az igazgatóság összeállítására és az intézet székhelyére nézve is. Különösen Anglia részéről azt a feltételt állították fel, hogy a nyújtandó hitelek semmiesetre se vezethessenek a dunai államok mezőgazdaság termelésének emelésére, ami azonban gyakorlatilag aligha lesz elkerülhető. Az Európa-bizottság újabb ülése május 20-án beható vita után határozatot fogadott el a nemzetközi

mezőgazdasági hitelintézet létesítésére vonatkozó javaslattal kapcsolatban, amelyben a javaslatot a Népszövetségi Tanácsnak elfogadásra és az összes európai kormányoknak ajánlásra előterjeszti. A bizottság a Népszövetségi Tanácsot felkéri szervezőbizottság létesítésére, amelynek feladata a terv életbeléptetése lesz. A határozat felszólítja az egyes államokat, hogy jelzálogjogi jogszabályaikat tovább fejlesszék abból a célból, hogy a hitelezőknek a szükséges jelzálogjogi biztosítékokat nyújthassák. — Az Európa-bizottság vitája után Francois Poncet határozati javaslatot terjesztett elő, amely a nemzetközi mezőgazdasági hitelintézet létesítését ajánlja a Népszövetségi Tanácsnak. A határozati javaslatban az Európa-bizottság azon reményének ad kifejezést, hogy az egyezmény még szeptember 30-a előtt aláírásra kerülhet és hogy az intézet székhelyül Genf fog kijelöltetni. A bizottság felkéri továbbá a Népszövetségi Tanácsot, hogy az intézet szervezőbizottságának a tagjait jelölje ki. Poncet javaslatához hozzáfűzte, hogy az egyezmény akkor fog életbelépni, ha a tartalékalapba fizetendő összegek elérik a 7 millió dollárt. — A bizottság elnökének javaslatára Svájc, Franciaország, Anglia és a Népszövetség pénzügyi bizottságának képviselőiből albizottság küldetett ki, amely a svájci kormánnyal a nemzetközi mezőgazdasági hitelintézetnek Genfben való létesítése ügyében fog tárgyalásokat folytatni.

A Magyar Földhitelintézet által Londonban magyar jelzáloglevelek elhelyezése ügyében folytatott tárgyalások eredményesen befejeződtek és a létrejött megegyezés szerint a Hambros-csoport 1 millió értékű magyar záloglevelet helyezett el az angol pénzpiacon, miután Wekerle Sándor pénzügyminiszter a tranzakció végrehajtásához az engedélyt már megadta. (Pester Lloyd, május 23.)

Az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozó hitel-szövetkezetek kongresszusán bejelentették, hogy az Országos Központi Hitelszövetkezet július 1-től kezdődőleg a rendes hitelek kamatlábát $\frac{1}{2}\%$ -kal, a rendkívüli hitelek kamatlábát pedig $\frac{1}{4}\%$ -kal leszallítják.

A francia tőkének Közép-Európa iránti érdeklődésére vonatkozó két hír keltett időelőtti bizalmat. Az egyik szerint (Pester Lloyd, április 12.) Lausanneban 125 millió francia frank alaptőkével megalakult az Union Internationale de Placements. Az alakulásban résztvett az Union Parisienne, az Assurances Générales et Phénix, a Szuezi Csatorna Társaság, továbbá több francia magánbankház, valamint a londoni Helbert, Wagg and Co. Ltd, Labouchère et Co., Amsterdam, M. M. Warburg und Co., Hamburg és az Österreichische Kreditanstalt, Bécs. Az alapszabályok szerint a társaság tőkéjének legfeljebb 4%-a fektethető be egy vállalat részvényeibe és legfeljebb 20%-a egy ország részvényeibe.

Május végén az Internationale Bodenkreditbank, Basel 25 millió svájci frank összegű $5\frac{1}{2}\%$ -os, legkésőbb 1947. május 31-én visszafizetendő kölcsönt bocsátott ki 97.4%-os árfolyamon. Ugy ez a kölcsön, mint a jövőben kibocsátásra kerülő kölcsönök hozamának legfeljebb 70%-ra helyezhető el Németországban, míg a többlet svájci, belga, francia, csehszlovák, osztrák és magyar jelzálogos követelések, illetőleg jelzálogintézetek által kibocsátott értékek megszerzésére fordítandó. (Frankfurter Zeitung, május 28.)

Mezőgazdaság.

Az 1934:VIII. t.-c. (kiadatott április 23-án) a földteherrendezés előmozdítására szükséges teendőkről szól.

Az államkincstár e törvény alapján szavatol:

azokért a tőke- és kamatfizetési kötelezettségekért, amelyek az ebben a törvényben szabályozott teherrendezési eljárás során a „Magyar Pénzügyi Szindikátus” cégszöveggel megalakult szövetkezetre (1922: XVII. t.-c. 17. §.) átruházott és könyveiben a hitelező javára irt követelések alapján állanak fenn;

amennyiben a hitelező akár a teherrendezési eljárás során, akár utóbb a Magyar Pénzügyi Szindikátus által kibocsátott földteherrendezési kötvényekkel nyerne kielégítést, az ezeken a kötvényeken alapuló kötelezettségekért.

Amennyiben az adósok fizetése az első bekezdésben alapuló kötelezettségeket nem fedezné, a hiányt a Magyar Pénzügyi Szindikátusnak az államkincstár köteles megtéríteni. E célból azt az összeget, amely az első bekezdés értelmében a Magyar Pénzügyi Szindikátus által magára vállalt kötelezettségek teljesítésére félévenként szükséges, az állampénztári készletekből mindenkor egy félévvel a kamatok és a tőketörlesztő-részletek esedékessége előtt, megfelelő kamatozás ellenében, előlegképpen a Magyar Pénzügyi Szindikátus rendelkezésére kell bocsátani.

A Magyar Pénzügyi Szindikátus által az első bekezdés 1. pontja értelmében jóváírt követelések, továbbá a földteherrendezési kötvények törlesztésének tartama alatt az állami költségvetésbe évenként fel kell venni e követelések évi kamata és tőketörlesztőösszege 20%-ának megfelelő összeget azzal a rendeltetéssel, hogy amennyiben ezt az összeget az ebben a §-ban meghatározott szavatosságból eredő kötelezettség ki nem meríti, azt földteherrendezési kötvények vásárlása útján tartalék képzésére kell fordítani.

Amennyiben a Magyar Pénzügyi Szindikátus a könyvjóváírás, vagy a kötvénykibocsátás alapjául szolgáló követelést engedményezés útján a teherrendezési eljárásban közreműködő valamelyik intézettől szerzi meg, az államkincstár ezzel az intézettel mint engedményezővel szemben az engedményezésből eredő kötelezettségekért a követelés behajthatatlansága esetén felelős.

A Magyar Pénzügyi Szindikátus földteherrendezési kötvényeket olyan követelések alapján bocsáthat ki, amelyek mezőgazdasági ingatlanokon a jelen törvény értelmében fogatosított teherrendezési eljárás során alapított vagy általa átvállalt jelzáloggal vannak biztosítva.

A Magyar Pénzügyi Szindikátus által magához váltható követelések, valamint az ezek alapján kibocsátható kötvények összegét a mutakozó szükséghez és a pénzügyi helyzetéhez képest a minisztérium a Magyar Pénzügyi Szindikátussal egyetértve állapítja meg.

A kötvények kamatozását, kibocsátásuk és törlesztésük részletes feltételeit a pénzügyminiszter állapítja meg.

A földteherrendezési kötvények óvadékképesek és alkalmasak arra, hogy az azokba az állami törvényhatósági és községi pénzek, közhatósági kezelésben álló pénzek, hitbizományi és letéti pénzek, továbbá gyámoltak és gondnokoltak pénzei gyümölcsözőleg elhelyeztessenek.

A teherrendezést az erre a célra alakított Földteherrendező Országos Bizottság (az alábbiakban Országos Bizottság) intézi.

A teherrendezésre irányuló tárgyalást az Országos Bizottság csak abban az esetben rendelje el, ha a megszerzett tájékoztató adatokból remélhető, hogy az eljárás eredményes lesz és az eljárásba bevont valamennyi követelés az 1931. évi március hó 1. napja előtt keletkezett. Az Országos Bizottság a teherrendezésre irányuló tárgyalást kivételesen a követelések keletkezésének időpontjára való tekintet nélkül is elrendelheti, ha az imént megjelölt határnap előtt keletkezett követelések rendezése ezt szükségessé teszi. Egyidejűleg vagy később az eljárás folyamán az Országos Bizottságnak meg kell állapítania azt a legmagasabb összeget, ameddig az ingatlan — teherbíróképességét véve figyelembe — a teherrendezési eljárás során megterhelhető, vagy megterhelve maradhat (terhelési határ). Ugyancsak az Országos Bizottságnak kell megállapítania a mezőgazdasági ingatlanok felszereléséhez tartozó ingóságok jegyzékét.

Ha a teherrendezésre irányuló tárgyalás megindítását az Országos Bizottság elrendelte, megkeresésére ezt a telekkönyvben fel kell jegyezni.

A teherrendezésre irányuló tárgyalás feljegyzésének az a hatálya, hogy a feljegyzés hatályosságának kezdetétől számított három hónapon belül eső határnapra az ingatlan árverését kitűzni nem lehet, az ily határnapra már kitűzött árverést pedig a háromhónapi határidő eltelte utáni határnapra kell hivatalból elhalasztani.

A teherrendezésre irányuló tárgyalás feljegyzés nem hatályos:

olyan követeléssel szemben, amely záloglevelek, valamint gyámi pénzek elhelyezésére alkalmas, vagy óvadékkénessé nyilvánított egyéb kötvények kibocsátásának alapjául szolgál, vagy amelynek biztosítására bekebelezett jelzálogjogról jelzálogadóslevelet, a telekadósságról telekadóslevelet állítottak ki, továbbá olyan követeléssel szemben, amelynek biztosítására a jelzálogjog külföldi pénzintézet javára vagy 1931. évi március hó 1. napja előtt kiállított okirat alapján külföldi hitelező kölcsönkövetelésének biztosítására van bekebelezve, kivéve, ha a követelést a pénzintézet vagy más hitelező az 1931. évi március hó 1. napja után belföldi hitelezőtől engedményezés útján szerezte meg;

az Országos Központi Hitelszövetkezetnek és a kötelékébe tartozó szövetkezeteknek minden oly követelésével szemben, amelynek tekintetében előnyös kielégítési joggal vannak felruházva;

és tartási követelésekkel szemben.

A teherrendezésre irányuló tárgyalás az eljárásba bevont ingatlanokat terhelő jelzálogos követelésekre és az ingatlanok tulajdonosának egyéb tartozásaira is kiterjed.

A tárgyalás célja az, hogy a hitelezőkkel kötött megegyezéssel az összes jelzálogos és egyéb követelések a megállapított terhelési határ keretei közé illeszkedjenek.

Ha az eljárás ezt a célt elérte és pénzügyminiszter a jelen törvény 1. §-a első bekezdésének 1. és 2. pontja alá eső követelések összege tekintetében kifogást nem tett, az Országos Bizottság a teherrendezési eljárást eredményesen befejezettnek nyilvánítja. Ezt az Országos Bizottság határozata és megkeresése alapján a telekkönyvben fel kell jegyezni (teherrendezés feljegyzése).

Ha a teherrendezési eljáráshoz jelzálogjoggal nem biztosított vagy olyan jelzálogos hitelező nem járult hozzá, akinek követelése a követelés rangsorát és a terhelési határt tekintve árverés esetében nem nyerhetne kielégítést, ez nem gátolja azt, hogy az Országos Bizottság az eljárás eredményes befejezését kimondja. Ilyen esetben a teherrendezés feljegyzésével egyidejűleg fel kell jegyezni azt, hogy a teherrendezésen kívül maradt hitelező kielégítési joga korlátozva van.

A teherrendezés során a Magyar Pénzügyi Szindikátusra átruházott jelzálogjogokat, ha rangsorban közvetlenül egymásután következnek, a jelzálogjog átszállásának bejegyzésekor egységes jelzálogjoggá lehet átalakítani. Egyetemleges jelzálogjogokat ily egységbe foglalni csak akkor lehet, ha több egyetemleges jelzálogjog ugyanazokat az ingatlanokat terheli, a terhelt ingatlanok valamennyien teherrendezés alá vannak vonva és az egyetemleges jelzálogjogok valamennyi ily ingatlanon egymást közvetlenül követő rangsorban vannak bejegyezve. Az, hogy az egyetemleges jelzálogok egymásközötti sorrendje az egyes ingatlanokon különböző, az egységbe foglalásnak nem akadály.

Ha a teherrendezés során valamely jelzálogos követelést a bejegyzett összegnél kisebb összeggel engedményeztek a Magyar Pénzügyi Szindikátusra, az átszállást csak e kisebb összeg erejéig kell bejegyezni, a különbözet erejéig pedig a jelzálogjogot törölni kell.

Kerethbiztosítéki és más biztosítéki jelzálogot az átszállás bejegyzésével egyidejűleg közönséges jelzáloggá kell átváltóztatni.

A teherrendezés telekkönyvi feljegyzésének hatálya az, hogy a feljegyzés hatályosságának tartama alatt az ingatlant a teherrendezésen kívül maradt jelzálogos hitelező, vagy a teherrendezés feljegyzését követő rangsorban jelzálogjogot szerzett hitelező kérelmére árverésen eladni csak akkor lehet, ha az árverési vételár a végrehajtható követelését megelőző rangsorban kielégítendő valamennyi követelést teljesen fedezi. Az ilyen végrehajtható kérelmére sikertelenül megkísérelt árverés költsége a végrehajtást szenvedőt nem terheli; az előnyös tételként sorozandó árverési költséget, amelyet a végrehajtást kérő az árverés elrendelése előtt köteles előlegezni, az a végrehajtható viseli, akinek a kérelmére az árverés foganatosított. Az összeget, amelyet a költség céljára előlegezni kell, a bíróság az eset körülményei szerint határozza meg.

A teherrendezés telekkönyvi feljegyzésének nincsen ilyen hatálya a 10. §. 1. és 2. pontjában felsorolt követelések, a közadók és a közadók módjára behajtandó követelések, továbbá a bejegyzés alapjául szolgáló okirat szerint tartás vagy általában életfenntartás céljára szolgáló követelések, valamint oly követelések tekintetében, amelyek egyébként családi vagy öröklési jogviszonyon alapulnak.

Az ingatlanokhoz tartozó mezőgazdasági felszerelés (8. §. első bekezdése) az eredményes teherrendezés feljegyzésétől számított két éven belül az ingatlanok árverési eladása előtt a 12. §-ban említett hitelező kérelmére árverés alá nem vonható.

A jelen §-ban az árverés tekintetében meghatározott korlátozás csődeljárás keretében is hatályos. Ezt a körülményt a csődnyitási kérvény elintézésében (1881:XVII. t.-c. 87. §.) figyelembe kell venni.

Ezen rendelkezésekkel kapcsolatban különböző adó- és illetékügyi kedvezmények nyíltak meg.

A 1900/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, április 23.) a földteherrendelet előmozdítására szükséges intézkedésekről szóló törvény életbeléptetése és végrehajtása tárgyában adatott ki.

A földteherrendezési törvény értelmében az állam megszerezte a magyarországi pénzügyi szindikátus üzletrészeinek többségét. A szindikátus adminisztrációját a jövőben a Földhitelintézet helyet a Pénzintézeti Központ látja el. A pénzintézeti szindikátus elnöke továbbra is Teleszky János maradt.

A római mezőgazdasági konferencia április 2-án tartotta meg záróülését. A konferencia a következő határozatokat hozta:

1. A konferencia ajánlja azoknak az államoknak, amelyekben a buza az elterjedt élelmiszerek közé tartozik, hogy a buza fogyasztását továbbfejlesszék. Azt javasolja továbbá, hogy erős propagandát fejtsenek ki, hogy a buzafogyasztás azokban az államokban, amelyekben még nem terjedt el nagyon, jobban elterjedjen. A konferencia azt hiszi, hogy ezen propaganda eredményesebbé tétele céljából ajánlatos volna, hogy a világpiacot nyomó nagy készletek egy részét ezekben az országokban olcsó áron helyezték el.

2. A konferencia megállapítja, hogy az európai országok különböző gazdasági, társadalmi és politikai okok következtében nem tudnak a buzatermelésről lemondani, vagy azt elsorvadni hagyni.

3. A konferencia belátja, hogy lehetetlen a világ termésterületét kényszer útján csökkenteni. Az ilyen kényszerre úgy egy nemzetközi, mint egy nemzeti organizáció képtelen volna. Annak a meggyőződésnek ad kifejezést, hogy a termésterület csökkentése csak természetesen, a gazdák által a piac feltétlen kihatása alatt és a számok és tények vizsgálata következményeként hajtható végre. Azt ajánlja, hogy azokban az országokban, amelyek ezt ajánlatosnak tartják, a termelők megfelelő meggyőző és a tárgyhoz alkalmazkodó propagandával erre rábírassanak.

4. A konferencia azon nézetének ad kifejezést, hogy a buzaválság megoldásához elsősorban a piac jobb organizációja szükséges. Ez az organizáció lassu, körültekintő akcióval hajtható csupán végre, mely a lépésről-lépésre elért eredményekre megfelelő tekintettel lesz. Ezzel szemben nem várható eredmény egy oly eljárástól, mely az egész problémát egyszerre próbálja megoldani. A gyors megoldás érdekében azt ajánlja az egyes államoknak, hogy törekvéseiket egy meghatározott és szerény cél irányában koncentrálják. Ennek a célnak a jelenlegi készletfeleslegek értékesítésében kell állnia.

5. A konferencia örömmel vesz tudomást arról, hogy a tengerentuli és az európai kiviteli államok elhatározták, hogy az 1931/32. évi exportkampány számára közös tervet fognak kidolgozni, aminek érdekében május 18-án Londonban össze szándékoznak jönni.

6. A konferencia a buzát importáló országokban a buzabehozatai centralizálását ajánlja.

7. A konferencia úgy vélekedik, hogy a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet, valamint a Népszövetség gazdasági organizációja a különböző országok törekvéseit a termelés terén figyelemmel kell, hogy kísérelje, hogy egymással teljes egyetértésben megtehetőek legyenek azon intézkedések, amelyeket a szerzett tapasztalatok indokolni fognak.

8. A konferencia azon nézetének ad kifejezést, hogy a termelés organizációja és a világ buzakereskedelmének megjavítása jórészt a

hírszolgálatnak és a statisztikai munkának a kiépítésétől függ. Ebben a tekintetben számít a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézetre, amely különböző országok statisztikáit összegyűjti, ellenőrzi és magyarázza és amelynek a hivatalos adatokat szakértő és kereskedelmi körök részéről beszerzett adatokkal kellene kiegészítenie. Ezáltal a statisztikai hírek értékesítése egyszerűbbé válna és az adatok közzététele meggyorsulhatna.

9. A konferencia valamennyi államnak javasolja, hogy a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet részére a rendelkezésre bocsátott eszközöket szaporítsa, hogy az Intézet ezen feladatát meg tudja valósítani.

A római határozat 5. pontja arra utal, hogy Kanada, Argentina, Magyarország, Lengyelország, Csehszlovákia, Oroszország, Románia, Jugoszlávia és Bulgária egy nemzetközi gazdasági bizottság alakítását határozta el, amely Londonban ült össze.

A májusban megtartott első londoni gabonakonferencia, a befejezése alkalmából kiadott kommuniké szerint, egyhangulag a következő határozatokat hozta: A konferencián résztvevő államok a helyzet tanulmányozása után arra a meggyőződésre jutottak, hogy a buzaárak hanyatlásának okai közül különösen a következők emelhetők ki:

1. A világgazdasági depresszió. 2. A túltermelés. 3. A gabonaszállításról, valamint a keresletről és kínálatról szóló megbízható adatok hiánya. 4. A buzapiacok jelenlegi bizonytalan helyzete.

A konferencia ajánlatosnak tartja a buzával bevetett terület csökkentését, amennyiben az illető országok azt kivihetőnek és hathatósan tekintik. Kíváncs volt a buzaárak elemezési és egyéb célokra történő fokozott fogyasztásának lehetőségeit tanulmányozni. A buza keresletére és kínálatára vonatkozó adatokat oly módon kellene összegyűjteni, hogy azokat az exportáló államok feleslegeik tervszerű értékesítésére felhasználhassák. A konferencia ezért elhatározta, hogy a résztvevő államok egy-egy képviselőjéből bizottságot fog alakítani abból a célból, hogy az javaslatokat terjesszen a konferencián képviselt összes államok kormányai elé a bizottság felügyelete alatt működő és a buzaexportáló államok céljait szolgáló információs jellegű clearing-house megszervezésére vonatkozólag. Ebből a célból a bizottság kimerítő jelentéseket fog kapni a konferencián képviselt összes államoktól a buzakészletekre, a buzakészletekben történő változásokra, a bevetett területre és a terméskilátásokra vonatkozólag. A bizottság további feladata lesz a buza fogyasztás más lehetőségeinek a leggondosabb tanulmányozása.

A lengyel delegáció vezetője a konferencia befejezése után tett nyilatkozatában bejelentette, hogy Bulgária, Magyarország, Lengyelország, Románia és Jugoszlávia nem foglalt állást a határozatban érintett állandó bizottság felállítás ellen abban a meggyőződésben, hogy a buzaexportáló államokat egyre szorosabban összekapcsoló kötelékké és az összes európai és Európán kívüli buzaexportáló államok exportpolitikáját koordináló szervvé fejlődik. Az állandó bizottság a konferencia elnöke által meghatározott időpontban fog Londonban összeülni a konferencia határozatainak végrehajtása céljából. (Pester Lloyd, május 24.)

A Nemzetek Szövetségének Európa-bizottsága május 21-i teljes ülésében egyhangulag elfogadta a Motta-bizottság jelentését, amely

a mezőgazdasági vámtételekről a következőket mondja: A bizottság úgy látja, hogy a jelenleg előkészítés, vagy végrehajtás alatt álló rendszabályok mellett (gabonapiacok megszervezése, mezőgazdasági jelzáloghitel, stb.) a mezőgazdasági preferenciális vámrendszer alkalmas lehet arra, hogy Közép- és Keleteurópa gabonaexportőrjeinek a jelenlegi rendkívüli körülmények között jobb árat biztosítson. Egy június 10-én egybeülő albizottság megbízást nyert arra, hogy e kivételes rendszer helyes alkalmazását, valamint azoknak a rendszabályoknak összhangbáhozását biztosítsa, amelyeket az exportállamok az importállamokkal egyetértésben e célból már megtettek vagy tervbevettek. Az Európa-bizottságnak az a nézete, hogy ezek a különös kedvezmények, amelyek a jelenlegi helyzet nehézségeivel okolhatók meg, csupán kivételesen és más államok érdekeinek megóvása mellett engedélyezhetők, másrészt azok a koncessziók, amelyek a preferenciális kedvezmények ellenértékeképpen adatnak, nem birnak preferenciális jelleggel. A vita során a preferenciális rendszerrel szemben Anglia, Dánia, Svédország, Norvégia és Belgium fenntartásokkal élt. A vita befejeztével az Európa-bizottság Motta jelentését a bejelentett fenntartásokkal együtt egyhangulag elfogadta, majd a szovjet részéről előterjesztett javaslat vitája után Briand bejelentette az Európa-bizottság harmadik ülésének befejezését.

A Népszövetségi Tanács a norvég delegátus javaslatára május 21-én jóváhagyta a nemzetközi mezőgazdasági hitelintézet létesítésére vonatkozó tervezetet. A Népszövetség pénzügyi bizottságának elnöke bejelentette, hogy a pénzügyi bizottság hozzájárult a tanulmányi bizottság által javasolt módosításokhoz. Az intézet székhelye Genf lesz és az igazgatóság tagjait a Tanács még folyó üléséje során fogja kijelölni. A nemzetközi mezőgazdasági hitelintézet létesítésére vonatkozó egyezményt Magyarország nevében gróf Károlyi Gyula külügyminiszter május 21-én Genfben aláírta.

A cukorgyárak és a répatermelők között a répa átvételi ára és a vetésterület ügyében megindult tárgyalások eredményesen befejeződtek és a vonatkozó megjegyzést mindkét fél megbízottai ápr. 1-én aláírták. A megegyezés értelmében a cukorrépatermelés 18.5%-kal csökkentetni fog és az 1931-ben termelendő cukorrépa átvételi ára q-ként 2.50 pengő lesz. Ez az alapár a londoni cukorár alakulásához, továbbá a belföldi fogyasztás emelkedéséhez, vagy csökkenéséhez képest a megállapított kulcs szerint változhatik.

Kuba, Jáva, Németország, Belgium, Magyarország, Lengyelország és Csehszlovákia képviselői május 9-én ratifikálták Bruxellesben a nemzetközi cukoregyezményt. Az egyezmény 1935. szeptember 1-én jár le, azonban akkor meg is hosszabbítható. A szóbanforgó nemzetközi cukoregyezmény rendelkezéseinek végrehajtására Hágában nemzetközi cukorbizottságot fognak alakítani. Az egyes országok a bizottságban cukoriparuk jelentőségéhez képest fognak szavazati joggal birni, így Kuba 35, Jáva 30, Csehszlovákia 8, Németország 6, Lengyelország 6, Magyarország 3 és Belgium 2 szavazattal fog rendelkezni. A bizottság feladatai a következők lesznek: 1. a szerződés végrehajtásának ellenőrzése, 2. a cukortermelésre, a fogyasztásra és a készletekre vonatkozó statisztikák vezetése, 3. a cukorfogyasztás emelkedése vagy csökkenése okainak megvizsgálása, 4. a cukorfogyasztás emelésére alkalmas rendszabályok tanulmányozása, 5. az aláíró államok részére a termelés ellenőrzésére és a fogyasztás emelésére vonatkozó utmutatások megadása és 6. időszaki kimutatások közzététele a cukorpiac helyzetéről, amelyek segítségével a kivitel mindig a szükségletekhez alkalmazkodhatik.

A nagy takarmányhiány csökkentése érdekében a kormány megbizta a Futurát, hogy készleteiből a mezőgazdáknak takarmánycélokra denaturált búzát 13 pengős áron bocsásson rendelkezésre. A Futura továbbá kb. 1200 vagón búzát átadott a fővárosi és vidéki malmoknak (2:1 arányban) olcsó áron. A malmok kötelezték magukat, hogy a buza 25%-át takarmányliszt vagy korpá formájában ismét a Futura rendelkezésére bocsátják, még pedig 13.50, illetve 10 pengős áron. A Futura az ily módon kapott takarmányliszttel és korpával a gazdákat olcsó takarmánnyal látja el. A MÁV a denaturált és takarmánycélokra szolgáló buza részére május 23.-tól kezdődőleg kb. 20%-os fuvarkedvezményt engedélyezett.

Celldömölk nagyközség angol cégekkel egy bacon-husárugyár létesítése tárgyában folytatott tárgyalásokat. A tárgyalások eredményeképpen az angol érdekeltség kötelezte magát arra, hogy a nagyközség által építendő vágóhidon évenként legalább 10.000 darab sertést fog levágni és megfelelő feldolgozás után Londonba exportálni (Pester Lloyd, május 12).

Az ipari helyzet.

A hazai széntermelés és fogyasztás a következőképpen alakult:

Időszak, ill. időpont, az illető hónap utolsó napja	K ő s z é n			Barnaszén			Lignit			Ö s s z e s e n		
	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei
	100 m é t e r m á z s a											
1931 márc.	6.751	9.398	11.025	44.570	35.608	22.845	2.935	2.147	1.075	54.256	47.153	34.945
1931 április	6.420	9.729	10.213	39.480	40.857	20.688	2.748	2.304	977	48.648	52.890	31.578
1931 május												

A fővárosi Elektromos Művek által szolgáltatott árammennyiség a következő volt:

	1931 március	1931 április	1931 május
	k i l o w a t t ó r a		
Magánfogyasztásra	9,275.452	7,925.412	7,030.037
Közüvilágításra	938.913	748.348	641.034
Motoráramra	6,738.868	7,346.643	7,687.668

A munkanélküliek száma volt:

	1931 március	1931 április	1931 május
Keresztényszociálista szakszerv.	996	1.042	843
Szociáldemokrata „	27.092	27.129	26.131

Debrecen városa elhatározta, hogy mindazoknak a husnagyvágóknak, akik egy évben a debreceni vágóhidon legalább 1000 állatot vágnak le, 30%-os, azoknak pedig, akik 2000 állatot vágnak le és szállítanak külföldre, 40%-os visszatérítést biztosít a vágatási díjakból exportprémium címén.

A Machlup-féle börgyár vezetősége az elhelyezési lehetőségek csökkenése következtében az üzem teljes leállítását határozta el. A vezetőség annak a reményének ad kifejezést, hogy a gyár működését a viszonyok megjavultával ismét fel fogja tudni venni.

Az 57.830/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, május 30.) az Országos Szeszértékesítő Részvénytársaság által módosított ügyrendet hagyta jóvá.

A 141.195/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, május 29.) a vágó- és szuróipar rendezése tárgyában adatott ki.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak hivatalos indexszámai a következők voltak:

	1931 március 31.	1931 április 30.	1931 május 31.
Mezőgazdaság és állattenyésztés	84	84	85
Gyarmatárúk	133	133	133
Malomipar és cukoripar	97	98	98
Egyéb ipar	116	114	110
Átlag	94	93	93

A létfenntartás költségeinek alakulásáról a következő adatok tájékoztatnak:

Időpont	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint	
	lakbérrel	lakbér nélkül		
	Indexszámokban 1913 = 100			
1931 március 31	---	100·2	104·6	113·1
1931 április 30	---	99·7	103·9	113·0
1931 május 31	--	100·3	104·6	110·3

A budapesti közraktárakban volt:

a) az összes forgalom métermázsákban:

	1931 március	1931 április	1931 május
készlet a hó elején	708.937	732.384	718.113
beraktározás	146.814	68.841	81.571
kiraktározás	123.367	83.112	72.944
készlet a hó végén	732.384	718.113	726.740

b) biztosítási érték pengőben:

	1931 március	1931 április	1931 május
készlet a hó elején --- ---	14,818.400	15,154.000	14,814.200
beraktározás --- --- ---	2,720,600	1,024.900	1,348.600
kiraktározás --- --- ---	2,385.000	1,364.700	1,290.500
készlet a hó végén --- ---	15,154.000	14,814.200	14,872.300

Az 1910/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, április 21.) a vámtarifáról szóló 1924. évi XXI. t.-c. 2. §-a alapján tett intézkedések tárgyában adatott ki.

Az 1930/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, április 22.) a vámtarifáról szóló 1924. évi XXI. t.-c. 2. §-a alapján tett intézkedések tárgyában adatott ki.

A 43.471/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, április 26.) az újabb vámtarifadöntvényeknek, a vámtarifához készített árulajstromon eszközöndő módosításoknak, kötelező joghatályu áruosztályozási felvilágosításoknak, magyarázat-módosításoknak és az 1924. évi XIX. t.-c. végrehajtása tárgyában kiadott utasításon eszközöndő módosításnak közzététele tárgyában adatott ki.

Az 1544/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, március 31.) a Magyarország és Románia között érvényben lévő kereskedelmi provizórium hatályát 3 hónappal, 1931. évi június hó 30-ig meghosszabbította.

Ausztria március 31-én 3 hónapi hatállyal július 1-re felmondta mind Magyarországgal, mind Jugoszláviával kötött kereskedelmi szerződését.

Wienben „Austro-Hungaria Einkaufs- und Absatzvereinigung zur Vermittlung des Warenaustausches zwischen Österreich und Ungarn“ cég alatt korlátolt felelősségű szövetkezet alapított. A vállalkozás célja az osztrák-magyar áruforgalom kiépítése, magyar mezőgazdasági terményeknek Ausztriába való bevitele, azoknak a szövetkezet tagjai részére történő eladása és a Magyarországra exportálható osztrák terményeknek a szövetkezet tagjaitól való megvásárlása. A szövetkezeti üzlet rész ára Ausztriában 10 schilling, Magyarországon 10 pengő. Hasonló célból Magyarországon külön társaság fog alapítani. A vállalkozás a kötendő magyar-osztrák kereskedelmi szerződés aláírása után azonnal megkezdene működését. A szükséges tőkét az érdekeltek fogják rendelkezésre bocsátani. (Pester Lloyd, április 11.)

Mintegy 40 budapesti detailkereskedő „Sas Áruház“ Egyesült Kereskedők Árubeszerző, Termelő és Értékesítő Szövetkezete név alatt egy tömörülést létesített, melynek célja egy közös alapot létesíteni, amelynek révén bizonyos tömegárukat olcsón tudnak beszerezni és forgalombahozatalukat nagyarányu kollektív reklámpropagandával igekezknek a vásárlók tudomására hozni.

Április hónapban a behozatal értéke 57.1, a kivitelé pedig 40.5 millió pengő volt. Májusban a behozatal értéke 57.1, a kivitelé 44.7 millió pengő volt. Mindkét hónap külkereskedelmi mérlege tehát behozatali többlettel zárult. A megelőző évhez képest ugy a behozatal, mint a kivitel erősen hanyatlott.

Közlekedésügy.

A MÁV személy- és áruforgalma a következő volt:

	1931 március	1931 április	1931 május
Utások száma	6,099.643	6,180.051	6,572.393
Utaskilométerek száma	177,567.929	187,453.923	197,454.323
Fizető áruk mennyisége	1,244.650 tonna	1,290.515 tonna	1,747.691 tonna
Áru-tonnakilométer ...	149,691.072	176,824.152	201,794.343

A Budapesti Közlöny április 16-i száma közli a magyar királyi *postamesterek szolgálati szabályzatát*, amelyet a m. kir. kereskedelem-ügyi miniszter 1928. évi 15.465/X. 1. számú rendeletével állapított meg.

A 96.317/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, május 2.) a *táviratoknak* falurendszerű és állandó távbeszélő összeköttetések útján való feladása és kézbesítése tárgyában adatott ki.

A 79.626/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, május 22.) a *távbeszélő készülékhez pénzbeszedő mellékkészülék* rendszeresítése tárgyában adatott ki.

Szociálpolitika.

A Központi Statisztikai Hivatal munkabéradatai szerint az órabér volt:

Szakma	1931 március	1931 április	1931 május
Bádogos	66 fill.	66 fill.	67 fill.
Asztalos	60 „	53 „	68 „
Szabó	49 „	47 „	49 „
Kőműves	78 „	73 „	72 „
Napszámos	43 „	44 „	47 „
Gyárimunkásnő ...	22 „	21 „	34 „
Napszámosnő	32 „	45 „	45 „

Május 7-én a Ganz és Társa Részvénytársaság több ezer munkását kizárta. Ez a munkáskizárás azt követőleg következett be, hogy a Ganz és Társa Rt. munkáslétszámát jelentősen leépítette. A kizárás 13 napig tartott. A harc annak volt a következménye, hogy az igazgatóság elbocsátotta a vágógyár egyik munkását, aki egyúttal bizalmiférfi is volt. Az elbocsájtást a munkások a Bedaux-rendszer bevezetésének tulajdonították és ezért szolidaritást vállalva, valamennyien abbahagyták a munkát, mire a gyár igazgatósága valamennyi üzemében leállította a munkát. A harc a gyár vezetőségének a győzelmével végződött.

A 160.000/1931. VI. számú N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny, május 17.) a *hadigondozottak járandóságaival* kapcsolatos bejelentések tárgyában adatott ki.

A 2420/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, május 20.) a betegségi és baleseti, valamint az öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági kötelező biztosítás hatályának a *színházaknál alkalmazott zenészekre* vonatkozó visszaállítása tárgyában adatott ki.

A 13.900/1931. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny, május 5.) az országos ügyvédi gyám- és nyugdíjintézettől járó ellátási összegek többszörözése tárgyában adatott ki.

Az 1931:IX. t.-c. (kiadatott, április 25-én) a *betegek kölcsönös ellátása tárgyában* az 1929. évi február hó 5-én Szófiában kelt magyar-bolgár egyezményt cikkelyezte be.

A300/1931. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny, április 12.) a *köz- és nyilvánossági jellegű kórházakban ápolt jugoszláv honosok ápolási és szállítási költségei* tárgyában adatott ki. Ez a rendelet az 1928. évi február hó 22-én Belgrádban kelt magyar-szerb-horvát-szlovén egyezmény végrehajtásáról intézkedik.

Varga István.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1931. évi június—július hónapban.

Az osztrák válság a már régóta feszült németországi helyzetet teljesen felborította. A német válság kitörése már korábban is fenyegetett s mindenesetre ez járult hozzá ahhoz, hogy Hoover, az Észak-amerikai Egyesült Államok elnöke, június végén egy tervezetet hozott nyilvánosságra, amelynek lényege az, hogy az 1931 július 1-től 1932 június 30-ig terjedő esztendőben a jóvátételei fizetések teljesen felfüggesztessenek, kivételt képezvén mégis az államoknak magánosokkal szemben fennálló tartozásai. Ez a terv csak hosszas tárgyalás után vált valósággá, mégis azzal a megszorítással, hogy Németország a Young-tervben megállapított feltétlen annuitásokat továbbra is fizetni tartozik, azonban annak összegét a német birodalmi vasutak kölcsönképpen visszakapják. A Hoover-tervet tárgyaló megbeszéléseken Magyarország nem vett részt, a gyakorlati alkalmazása érdekében július 29-re Londonban egybehívott konferencián azonban már Magyarország is képviselve volt.

A Hoover-terv nyilvánosságra jutását megelőzően Németországból és a többi középeurópai országból is a külföldi hitelezők mind nagyobb összegeket vontak vissza. Ez megrendítette ez országok helyzetét, mert fizetési mérlegeik amúgy is passzívák. De megrendítette egyes nagybankok helyzetét is, amelyek sürgős szanálásra szorultak. A nehézségeket még fokozta a minden országban fennálló államháztartási deficit, ami annak a következménye, hogy a költségvetések kiadásai a jobb konjunktúra idején alakultak ki, míg a bevételek a rossz konjunktúra következtében visszaestek. A helyzetet különösen súlyossá tették Anglia nehézségei, mert a tapasztalat szerint Anglia az az ország, amely egyébként leginkább hajlandó a középeurópai államoknak pénzügyi segítséget nyújtani. Az angol nehézségeket ugyancsak az államháztartás deficitje, valamint a külfölddel szemben fennálló rövidlejáratú adósságoknak nagy összege idézte elő, az ipari konjunktúra jelentős visszaesése mellett.

Mind e körülmények következtében Németországban július 13-án elrendelték a pénzintézetek bezárását. A magyar kormány ezt az intézkedést július 14-én utánozta. A magyar bankzárlat augusztus közepéig tartott. A részletek alább vannak leírva.

Közületi pénzügyek.

Az 1931. évi június 30-án lezárt állami költségvetési évben a hivatalos kimutatás szerint a közigazgatás összes brutto bevétele 927.7 millió pengő volt, szemben az előirányzott 916.9 millió pengővel. E kimutatás szerint az 1930—31. költségvetési év 100.000 pengő bevételi többlettel zárult. A bevételek a megelőző esztendőben még 953.9 millió pengőt tettek. A hivatalos kimutatásban szereplő adatok tekintetében utalni kell azonban arra, hogy az összes közszolgáltatási bevételek csak 694.6 millió pengőt tettek, szemben a megelőző esztendei 774.2 millió pengővel és az előirányzott 722.8 millió pengővel. Ez adatoknál tehát a visszaesés szembetűnőbb. A tárcabevételek ezzel szemben erősen emelkedtek. Az, hogy a kimutatás közzététele után rövidesen nyilvánosságra jutott az államháztartás súlyos helyzete, azzal magyarázható, hogy a tárcabevételek tétel alatt kimutatott bevételi összeg jelentős része az államháztartási deficit leplezésére szolgál.

Az 1931. XIII. t.-c. (kiadatott 1931 június hó 28-án) az 1931—32. évi állami költségvetést iktatta törvénybe. Eszerint a rendes kiadások 1.279.723.300 pengőt, az átmeneti kiadások 41.730.700 pengőt, a beruházási kiadások 43.439.000 P-t, az összes kiadások tehát 1.364.893.000 pengőt fognak kitehetni. Ezzel szemben a rendes bevételek 1.358.700.060 pengőt, a rendkívüli bevételek 7.192.940 pengőt, az összes bevételek tehát

1.365,893.000 pengőt fognak kitenni. A költségvetés szerint tehát 1,000.000 pengős bevételei többiet remélhető.

A törvény elrendeli, hogy a székesfőváros fejlődésének és közuti forgalmalebonyolításának előmozdítása végett szükséges óbudai és Boráros-téri állami közuti *Dunahidak építési költségeinek* fedezése céljából a kereskedelemügyi miniszter rendelkezése alatt álló Székesfővárosi Dunahidalapot kell létesíteni. Ebből az alapból fedezhető esetleg a Margithid kibővítésének költsége is. A Székesfővárosi Dunahidalap bevételei az állam által fizetendő évi 1,000.000 pengő, továbbá Budapest székesfőváros által fizetendő évi 2,000.000 pengő hozzájárulás. Ezek a hozzájárulási összegek 1931. évi július hó 1-től kezdve mindaddig esedékesek, amíg az új hidak költségei, illetőleg az ezek fedezésére felveendő hidépítési kölcsön és járulékaik teljesen kiegyenlítve nincsenek. A kereskedelemügyi miniszter a hidak építésére 28,000.000 pengő erejéig hitelt vehet igénybe. A hidak építésével kapcsolatban létesítendő hidfeljárók és partvédőművek, valamint a végrehajtandó városszabályozás és kisajátítás költségei a Dunahidalap bevételeiből még részben sem fedezhetők. A főváros avégből, hogy a Dunahidalappal szemben fennálló fizetési kötelezettségének eleget tehessen, engedélyt nyer, hogy a városi vagyonátruházási illetéknek 1.5 százalékban megállapított kulcsát 1.25 százalékkal felemelje.

A 3300/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, június 23.) az egyes fizetési osztályok B) fizetési csoportjába tartozó állami, vármegyei, államvasuti, állami vas-, acél- és gépgyári és állami kőszénbányászati tisztviselők részére *személyi pótléknak* engedélyezése tárgyában adatott ki. E rendelkezések szerint az A) és B) fizetési csoportok közötti jövedelmi különbséget kiegyenlítődik.

A 79.000/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 26.) egyes *bőrök, bőripari és bőrfeldolgozóipari, valamint kaucukipari termékek után fizetendő forgalmi adóváltásáról* adatott ki. A 92.438/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, júl. 29.) az előbbi rendeletet kiegészítette.

A 83.000/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 26.) a *forgalmi adóváltás alá eső áruk közhatóságok részére szállításának a szerződési illeték alól való mentességéről* adatott ki.

A 27.113/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 11.) a *vagyonváltásáról* szóló II. törvény, az 1921:XLV. t.-c. 165. §-ának végrehajtásáról szól.

Az 52.676/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 7.) a vasuti helyszíni eljárásokon résztvevő közigazgatási tisztviselők *kiszárlási költségeinek* elszámolása tárgyában adatott ki.

A 149.027/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 22.) az ipari törvények alapján befolyó *ipardíjak, pénzbüntetések és pénzbírságok* kezelése és hovaforditása tárgyában adatott ki.

Az 1302/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 18.) az 1931. évi július 14., 15. és 16. napjain elmaradt adó és egyéb *köztartozási befizetések pótlására július hó 23-ig póthatáridőt* állapított meg.

Egy pénzügyminiszteri rendelet júliusban felemelte a selyemárak forgalmi adóját. Addig ugyanis a selyemgyárak a selyemárak után csak fényüzési adót fizettek. Az új rendelet szerint a fényüzési adóra való tekintet nélkül a selyem után elért bevételek 2 százalékos forgalmi adó alá is esnek. A gyárak ezt a forgalmi adót a számlákba beállítani és a kereskedőkre áthárítani tartoznak.

Július 5-én hivatalos jelentést adtak közre, mely szerint az egész Közép-Európában és Magyarországon is történt hitelfelmondás ellen-súlyozására magyar bankok szindikátust alapítottak több millió font összegű állami kincstárjegynek a nemzetközi piacokon való elhelyezése céljából. E kincstárjegyek egy részét a külföldön akarták a kommuniké szerint elhelyezni. Július 12-én újabb kommuniké azt a hírt közölte, hogy a kincstárjegyek elhelyezése már sikerült. Július 13-án azonban kiderült, hogy az aznap nyilvánosságra került német bank-

zárlat benyomásának hatása alatt a kölcsön külföldi hitelezői meg gondolták magukat és így a kölcsön felvétele elhalasztódott.

A Hoover-terv végrehajtása során hivatalosan megállapított, hogy az optások agrárpereinek rendezésére létesített nemzetközi A. és B. kasszába történő fizetéseket a Hoover-terv nem függesztette fel, minthogy a szóbanforgó tartozások nem kormányközi tartozások, hanem kormányoknak magánszemélyekkel szemben fennálló tartozásai.

Az 1911. évi budapesti városi kölcsönszolgálatnak lebonyolításával 1931 július 1-től kezdődőleg az eddig a szolgálatot ellátó francia intézet helyett a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a Magyar Általános Hitelbank bízattak meg.

A belügyminiszter július elején utasította a fővárost, hogy költségvetését hat esztendő leforgása alatt 10 százalékkal csökkentenie kell.

Július 23-án cserélték ki Budapesten az örökségek kettős megadóztatásának elkerülése céljából és az egyenesadók terén való kettős megadóztatás elkerülése céljából kötött magyar-lengyel egyezményt.

Az általános gazdasági helyzet.

	1930 május	1930 június	1930 július	1931 május	1931 június	1931 július	
új fizetéseképtelen- ségi esetek száma	185	203	185	250	222	173	
ebből csőd --- ---	19	21	15	16	15	15	
magán- és kényszer- egyezség --- --- ---	166	182	170	234	207	158	
az aktívák összege	5,349.000	4,986.000	5,322.000	6,210.000	7,623.000	5,694.000	P
a passzívák összege	8,025.000	8,372.000	9,057.000	9,677.000	11,999.000	8,522.000	P
Az óvatolt váltók							
				száma	értéke		
1930 májusban	---	---	---	12.975	8,624.000	P	
1930 júniusban	---	---	---	12.779	7,322.000	,,	
1930 júliusban	---	---	---	12.488	8,625.000	,,	
1931 májusban	---	---	---	13.630	9,553.000	P	
1931 júniusban	---	---	---	14.313	10,901.000	,,	
1931 júliusban	---	---	---	10.309	7,028.000	,,	

A 3700/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, július 14.) a magasépítési és egyéb műszaki ügyek összpontosított intézését a m. kir. kereskedelemügyi miniszter hatáskörébe utalta. A rendelet szerint a kereskedelemügyi minisztériumnak az egész ország területére kiterjedő feladata: az állami igazgatás különböző ágaiban és az állami üzemeknél felmerülő magasépítési és a jelen rendeletben meghatározott egyéb ügyekkel kapcsolatos műszaki, igazgatási, számviteli és kezelési teendők ellátása, továbbá a hatáskörébe utalt egyéb műszaki ügyekben való szaktanácsadás és szakvéleményadás, valamint a műszaki főfelügyelet gyakorlása, végül az építészet fejlődésének éber figyelemmel kísérése és ez alapon az érdekelt kormányhatóságoknál oly intézkedések kezdeményezése, amelyek révén a köz- és magánépítkezés korszerű fejlődése sikeresen előmozdítható és kivitele tökéletesebbé és gazdaságosabbá tehető. A kereskedelemügyi miniszter feladata továbbá mindennemű állami építkezéseknek teljes lebonyolítása.

Az 1931:XV. t.-c. (kiadatott július hó 5-én) az állami szabályozás alá nem eső vízfolyások kártételeinek elhárítását célzó munkálatok állami támogatásáról szól. A szóbanforgó célzattal nyújtandó államkölcsönök a költségütséglet 50 százalékaig terjedhetnek. A kölcsön lehet legfeljebb 20 év alatt visszafizetendő kamatmentes, vagy a Magyar Nemzeti Bank mindenkor hivatalos váltóleszámitolási kamatlábának megfelelő kamatozása, 20 év alatt visszafizetendő törlesztéses kölcsön.

A 74.237/1931. K. Ü. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 25.) a trianoni szerződésből folyó kötelezettségekre vonatkozóan Párizsban, 1930. évi április hó 29. napján aláírt és az 1931:XI. t.-c. 1. §-a szerint törvénybe iktatott egyezményeknek 1931. évi április hó 9. napján törént életbelépését közhírré tette.

A 3701/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, július 14.) a Magyarország, valamint Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága, Új-Zéland és India között az említett államok területén a trianoni szerződés alapján korlátozásnak alávetett magyar javak, jogok és érdekek felszabadítása tárgyában kötött megállapodást életbeléptette.

Az 1931:XVIII. t.-c. (kiadatott július 5-én) a házadó alá eső ingatlanok illetékkiszabási alapul vehető törvényszerű legkisebb értékét az illetékkötelezettség keletkezésének évére kivetett házadó alapjául szolgáltat nyers bérjövedelemnek (haszonbérnek) nyolcszorosára szállította le.

A Tri 21.000/1931. számú hirdetmény (Budapesti Közlöny, július 8.) az 1930:XVII. t.-c.-be iktatott magyar-csehszlovák egyezmény 13. cikkének 5. bekezdése értelmében működő döntőbizottságok megalakulásáról és eljárási szabályaik közzétételéről intézkedik. E döntő bizottságok a régi osztrák és magyar koronára szóló tartozások és követelések rendezésével hivatottak foglalkozni.

A 77.662/1931. Kü. M. számú hirdetmény (Budapesti Közlöny, július 25.) a magyar-román egyes döntőbírósnak az agrárperekre vonatkozó eljárási szabályait tette közzé.

A 3350/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, július 30.) a volt Torontál vármegyei gyámpénztárral kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló magyar-jugoszláv megállapodás életbeléptetéséről szól.

A 151.371/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 23.) az alumíniumból vagy vörösréz-ből készült henger alakú folyadékmértékek és szárazanyagok mérésére szolgáló ürmértékek szerkezeti kellei, hibahatárai és hitelesítési bélyeggel való ellátásuk tárgyában érvényben levő rendelet egyes határozmányainak kiegészítése tárgyában adatott ki.

A 153.100/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 23.) a sűrűségmérő műszerek hitelesítésére vonatkozólag 1922. évi december hó 13-án 98.218/1922. szám alatt kibocsátott szabályzatnak a mustfokmérő hitelesítésére vonatkozó határozmányokkal való kiegészítése tárgyában adatott ki.

A pénzügyi helyzet.

A budapesti tőzsdén a részvények árfolyama a következőként alakult:

A részvények megnevezése	Részvényindex, 1926 = 100		
	1931. V. 31.	1931. VI. 30.	1931. VII. 31.
I. Bankok	88·4	85·0	tőzsdézárhat következtében nem volt árjegyzés
II. Takarékpénztárak	103·8	103·2	
III. Biztosító társaságok	108·2	118·9	
IV. Gőzmalmok	40·1	41·1	
V. Bányák és téglagyárak	96·9	117·7	
VI. Könyvnyomdák	81·4	98·1	
VII. Vasművek és gépgyárak	43·7	54·5	
VIII. Faipari vállalatok	74·1	91·1	
IX. Közl. vállalatok	60·1	64·4	
X. Cukorgyárak	75·1	81·6	
XI. Gáz- és villamossági vállalatok	195·7	202·2	
XII. Sörgyárak és szeszipari vállalatok	110·6	108·9	
XIII. Szállodák és gyógyfürdők ..	80·2	81·3	
XIV. Textilipari vállalatok	80·0	85·0	
XV. Vegyészeti vállalatok	73·0	83·4	
XVI. Különféle vállalatok	80·9	88·2	
Az összes részv. indexe	87·6	92·9	

A tőzsdei forgalomban leszámolásra benyújtott részvények darabszáma:

1931 májusban	327.022
1931 júniusban	320.315
1931 júliusban	214.141

A tényleges szállításra és átvételre került értékpapírok értéke pedig:

1931 májusban	14,237.000 pengő
1931 júniusban	14,926.000 „
1931 júliusban	10,750.000 „

A budapesti nagybankok közötti gyorsutalványforgalom a következőként alakult:

Időszak	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	tételek száma	pengő	tételek száma	pengő	
1931 május	7.703	180,129.635	321	7,505.401	23.384
1931 június	7.286	166,797.408	303	6,949.892	22.893
1931 július	4.867	78,809.317	212	3,426.492	16.193

A postatakarékpénztárnál és a 12 legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél elhelyezett betétek álladéka adatai a következők:

	1931 május 31.	1931 június 30.	1931 július 31.
<i>Takarékbetétek :</i>			
a) pengőben	621,281.781	622,435.482	580,823.305
b) idegen valutában	60,469.088	60,226.445	58,476.723
<i>Folyószámlabetétek :</i>			
a) pengőben	499,891.224	476,260.290	447,840.948
b) idegen valutában	254,754.734	255,347.320	233,517.398

Július 5-én egy hivatalos kommuniké nyilvánosságra hozta, hogy a Magyar Nemzeti Bank érintkezésben áll a Nemzetközi Fizetések Bankjával, mely más jegybankokkal egyetértésben lépéseket tett az irányban, hogy gondoskodjék azokról a külföldi devizákról, amelyekre a Magyar Nemzeti Banknak esetleg szüksége lesz. (Pester Lloyd, júl. 5.)

Az 1931. XVII. t.-c. (kiadatott július 5-én) a kizárólag az értékpapírpiacon helyesebb szabályozása céljából a Pénzügyintézeti Központ közbenjöttével alakult részvénytársaságnak adható adó- és illeték kedvezményeiről szól. (Ez az u. n. investment-trustról szóló törvény.) A törvény szerint, ha a budapesti áru- és értéktőzsdén jegyzett magyar értékpapíroknak, vagy más tőzsdén jegyzett magyar értékpapíroknak vételére és eladására, valamint ilyen értékpapírokkal kapcsolatos kezizálog- és egyéb ügyletekre a Pénzügyintézeti Központ közbenjöttével legalább 20,000.000 P alaptőkével olyan részvénytársaság alakul, amely kizárólag az értékpapírpiacon helyesebb szabályozását célozza, a pénzügyminiszter a részvénytársaságnak rendelettel — időről-időre meghatározandó külön feltételek mellett, azok megtartása esetére — az ebben a törvényben meghatározott adó- és illetékmentességeket adhatja.

A bankszünnapokkal kapcsolatban a következő rendelkezésekről kell megemlékezni:

A 4000/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, július 14.) a nemzetközi gazdasági és hitelügyi eseményekre való tekintettel, elrendelte, hogy a pénzügyintézetek pénztárai július 14., 15. és 16-án zárva tartassanak. A rendelet szerint ezeket a napokat a magánjogi ügyleten alapuló kötelezettségek tekintetében vasárnapoknak kellett tekinteni.

A 4100/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, július 17.) a 4000/1931. M. E. sz. rendelettel elrendelt *bankszünnapok következtében szükséges átmeneti intézkedések tárgyában* adatott ki. Ez a rendelet a pénzüintézetek július 17. és 23. közötti fizetési forgalmát szabályozza. A rendelet szerint betéti könyvön, folyószámlán vagy csekkszámlán alapuló követelésekből a követelés 5 százalékát kitevő összeget, de legfeljebb 1000 pengőt szabad kifizetni. Korlátozás nélkül lehetett azonban kifizetést követelni, ha jogosított hiteltérdemlően kimutatta, hogy a kifizetendő összegre az alkalmazottak fizetésének, vagy munkabérének, lakás, üzem, vagy üzlethelyiség bérének, közüzemek használatáért járó díjaknak, haszonbérnek, megbízásból vagy más hasonló személyes munkateljesítményekre irányuló szerződésből eredő, 500 pengőnél nem nagyobb díjtartozásnak, záloglevelek, valamint gyámi pénzek elhelyezésére alkalmas vagy óvadékképesnek nyilvánított egyéb kötvények kibocsátására alapul szolgáló kölcsönkövetelés kamatainak és tőketörlesztő részteleinek, nyugdíjnak, tartásdíjnak és életjáradéknak, munkás- és társadalombiztosító pénztárak, továbbá segély- és járuléktartozásainak, adóknak és köztartozásoknak, fuvardíjnak és vámnak kiegyenlítése végett, végül az üzem folytatására nélkülözhetetlen anyag beszerzése végett van szüksége. Vita esetén a Magyar Nemzeti Bank és a Pénzüintézeti Központ által együttesen alakított bizottság döntenek. Ha a felek ügyleti megállapodása a felmondást vagy a rendelkezési jogot e rendelet intézkedéseinél szigorubban korlátozta, e megállapodások hatályban maradnak.

A Hangya szövetkezeti központnál elhelyezett áruelőlegek a pénzüintézeteknél elhelyezett betétekkel egy tekintet alá esnek.

A pénzüintézetek a rendeletben megjelölt időpontig bezárólag hitelekkel is csak a felsorolt célokra nyújthatnak. Ez intézkedéseket megfelelő moratóriális intézkedések egészítik ki.

A rendelet intézkedik arról, hogy a felszabadított betéteket lehetőleg csak átutalás formájában bocsássa a felek rendelkezésére. Az így átutalt összegek felett a jogosult azonban korlátozás nélkül rendelkezik.

Azonos pénzüintézetnél levő más számlára az átutalás megengedett.

A rendelet intézkedik arról, hogy külföldi fizetési eszközökben fizetéseket csak a Magyar Nemzeti Bank útján vagy hozzájárulásával szabad teljesíteni és pengőösszegeket külföldi fizetési eszközökre csak a Magyar Nemzeti Bank útján vagy hozzájárulásával szabad átváltani. Ha az adós ily engedély híján nem tud fizetési kötelezettségeinek eleget tenni, nem esik késedelembe.

A 27.824/1931. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 18.) a nem peres eljárások szabályainak a 4100/1931. M. E. számú rendelet következtében szükséges kiegészítése tárgyában adatott ki.

A 4200/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, július 19.) a 4000—1931. M. E. számú rendelettel elrendelt *bankszünnapok következtében szükséges átmeneti intézkedésekről* 4100/1931. M. E. szám alatt kiadott rendeletet kiegészítette. A rendelet a *moratóriális intézkedéseket* egészítette ki és az óvás felvétele tekintetében intézkedett.

A 4300/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, július 23.) a 4000—1931. M. E. számú rendelettel elrendelt *bankszünnapok következtében szükséges átmeneti intézkedések hatályát 1931. évi július hó 30. napjáig* bezárólag meghosszabbította.

Az 1341/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 25.) a 4100/1931. M. E. számú rendelet hatálya alá eső betéti könyvön, folyószámlán vagy csekkszámlán alapuló követeléseknek gabonavásárlás céljaira való felhasználását, valamint gabonavásárlás céljaira hitelek nyújtását engedélyezte.

Az 1350/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 25.) a 4100/1931. M. E. számú rendelet hatálya alá eső betéti könyvön, folyószámlán vagy csekkszámlán alapuló követeléseknek lejárt váltótartozások rendezésére való felhasználását engedélyezte, ha a váltót a pénzüintézet 1931. évi július hó 17. napja előtt leszámította.

A 4400/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, jul. 31.) a 4000—1931. M. E. rendelettel elrendelt *bankszünnapok következtében szükséges átmeneti intézkedések hatályát ismételten augusztus hó 14-ig* bezárólag meghosszabbította. A rendelet szerint a 4100/1931. M. E. rendelet alapján követelhető összegben felül a betéti könyvön, folyószámlán, vagy csekkszámlán alapuló és az 1931. évi július hó 17. napján fennállott követelésből az 1931. évi augusztus 8. napjától kezdve további 5 százalékat kitevő összegnek, összesen azonban legfeljebb további 1000 pengőnek kifizetését lehet követelni. Ha a jogosított követeléséből az 1931. évi július 31. napjáig bezáróan bármily címen legalább 10 százalékot vagy összesen 2000 pengőt már kifizettek, az előbbi bekezdés alapján részére újabb fizetést teljesíteni nem szabad. Ez a rendelkezés nem érinti azt a jogot, hogy a jogosított oly célokra követeljen kifizetést, amelyekre korlátozás nélkül kell kifizetéseket teljesíteni. A betétekből korlátozás nélkül lehet kifizetést követelni akkor is, ha a jogosított biztosítási kötvény felmutatásával igazolja, hogy a kívánt összegre biztosító magánvállalatnak járó biztosítási díj kiegyenlítése végett van szüksége. A biztosítási díj azonban csak átutalás útján egyenlíthető ki. Közzolgálati vagy egyéb alkalmazott, akinek lakbérjárandósága van, lakásbérének fizetése céljából kifizetést csak annak az összegnek erejéig követelhet, amellyel az 1931. évi augusztus hó 1. napján esedékes lakbérfizetés kötelezettségének és a lakás bérével egyidejűleg teljesítendő mellékszolgáltatásoknak összege az erre a célra szolgáló járandóságnak összegét meghaladja. A lakásoknak, az üzemi, vagy üzleti helyiségeknek augusztus 1-én esedékes bérét — ha a bérfizetésre kötelezettnek szolgálati lakbérjárandósága nincs — az 1931. évi augusztus hó 10. napjáig bezáróan anélkül lehet megfizetni, hogy a bérlő terhére a bérfizetési késedelem következményei beállnának.

Oly célokra, amelyekre korlátozás nélkül van helye kifizetésnek, az 1931. évi július 17. napja előtt keletkezett betéten alapuló követelésből nem igényelhet kifizetést az, aki a betéti könyvön alapuló követelést 1931. évi július 16. után szerezte meg.

Nem esik a 4100/1931. M. E. rendelet 1. §-ának 8. bekezdésében foglalt hitelnyújtási tilalom alá, ha a hitelező a tartozás növekedése nélkül a lejártak helyett az adóstól új váltókat kap; az új váltók alapján kötelezett többi személynek nem kell a lejárt váltók alapján kötelezett személyekkel azonosnak lenni.

A Tőzsdetanács július 14-ével az értéktőzsdét bezárta. A Tőzsdetanács egyuttal eltiltotta a magánforgalmat is és elhatározta, hogy a tilalom ellen vétő tőzsdetagokat a tőzsdéről végleg ki fogja zárni. A tőzsdei zárlat idejét többbizben meghosszabbították. Az értéktőzsdét július 31-én egy napra megnyitották avégből, hogy a július 11—13. közötti ügyletekből előállott egyenlegeket rendezni lehessen. Más ügyleteket, mint amelyek a rendezés célját szolgálták, nem köthettek a tőzsde tagjai s az új ügyletek nem is voltak hivatalos jegyzés tárgyai. A díjügyletekből származó nyilatkozatokat is meg lehetett e napon tenni.

A Magyar Nemzeti Bank a 4100/1931. M. E. számú kormányrendelet 7. szakasza alapján a külföldi fizetési eszközökben való forgalom lebonyolításával a Pénzügyintézeti Központot, a m. kir. postatakarékpénztárt, valamint a Pénzügyintézeti Központ I. és II. kuriájába tartozó pénzügyintézeteket bizta meg. Ezek az intézetek a Magyar Nemzeti Bank részére vásárolhatnak külföldi fizetési eszközöket és a Magyar Nemzeti Banknál történő felülbírálás végett átvehetnek külföldi fizetési eszközöknek általuk történő eladására irányuló igénybejelentéseket. Az utasforgalomban a felsorolt intézetek utlevéllel és vasuti menetjeggyel történő igazolás után személyenként 250, esetleg 300 pengő erejéig eladhatnak valutákat, a kiszolgáltatatott valutáknak az utlevélben történő feljegyzése mellett.

Július 24-én elrendelték, hogy további rendelkezésig a külföldre egy-egy postaútalvánnyal legfeljebb 200 pengőig megfelelő összeg adható fel. Egy július 30-i rendelkezés ezt az összeget 100 P-re leszállította.

A pengő jegyzését a bankzárlat és a devizakorlátozások elrendelése után legtöbb külföldi tőzsdén fokozatosan megszüntették.

A dollárzáloglevelek iránti bizalom fokozása céljából a nagybankok az augusztus 1-én esedékes dollárzáloglevelek szelvényeit már 10 nappal korábban effektív dollárban beváltották.

A Magyar Nemzeti Bank a leszámítolási kamatlábat június 15-én $5\frac{1}{2}$ százalékról 7 százalékra felemelte. Ez intézkedés indoka a német bankrátának 2 százalékkal való felemelése volt. A bankok a kamatlábemelés nyomán hitelkondícióikat csupán $\frac{3}{4}$ százalékkal emelték fel.

A Magyar Nemzeti Bank hivatalos váltóleszámitolási kamatlábat július 24-én 7 százalékról 9 százalékra újból felemelte. Ekkor a fővárosi pénzügyintézetek a kamatlábemelést adósaikkal szemben kezdetben csak részben egy százalék erejéig érvényesítették. A betétek kamattételeit ugyancsak csupán egy százalékkal emelték fel.

A budapesti tőzsde június 2-án megváltoztatta leszámítolási beosztását, azt a wieni tőzsde rendelkezéseivel összhangba hozva. Ennek következtében június 6-tól kezdődőleg hetenként két fizetőnapot rendezett.

A tőzsdei egyezményben szervezett cégek megegyeztek arra vonatkozólag, hogy július 10-től kezdődőleg eladási vagy vételi megbízásokat nem fognak középárfolyamon elfogadni és lebonyolítani. (Pester Lloyd, július 10.)

A Fővárosi Kisipari Hitelintézet július 20-i ülésén alaptőkéjét 400.000 pengővel felemelte. Az alaptőkefelemelést a belügyminiszter jóváhagyta.

A MOKTÁR Zürichben megegyezést létesített háborúelőtti zálogleveleinek valorizálása tárgyában. A valorizálás kulcsa 5 százalék.

Július hónapban a Győr Városi és Megyei Takarékpénztár fizetési nehézségekbe jutott.

Mexőgazdaság.

A 3600/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, július 11.) az egyes gabonaneműek értékesítése érdekében az 1931/32. gazdasági évre szükséges intézkedések tárgyában adatott ki. E rendelet a gabonajegy árát az 1931 július 12. napjával kezdődő és az 1932 június 30-ával záródó időszakra az átruházott gabona minden métermázsája után 10 pengőben állapította meg, amelyből a szelvény ára 6 pengő és a gabonalevél ára 4 pengő. A termelő a gabonajegy szelvényét átveszi a vásárlótól és ennek értékét a községi előljáróság útján olyként kapja meg, hogy elsősorban 3 pengőt az előírt bármilyen állami vagy önkormányzati köztartozásnak kiegyenlítésére fordítanak, 3 pengőt pedig a termelőnek pénzben kifizetnek. Amennyiben köztartozás vagy hátralék nincsen, a termelő a szelvény teljes értékét pénzben kapja meg.

A termelő a gabonajegy szelvényét nem ruházhatja át. A gabonalevél a gabona mindenkori megszerzőjénél marad mindaddig, míg a gabona malomba, vagy kivitelre, illetve egyéb felhasználásra kerül.

A vámörlesztés általános forgalmi adó alá esik és az adó tárgya a malom által végzett munkateljesítmény. A buza és kétszeres kereskedelmi őrlése lisztforgalmi adóváltás alá esik. Ez az adóváltás a kiörlesztésre kerülő buza és kétszeres minden métermázsája után 2.50 P. A rozs kereskedelmi őrlése mentes a lisztforgalmi adóváltás alól. A kereskedelmi őrlésre kerülő gabona minden métermázsája után 4 pengő értékű gabonalevelet kell a malomnak beszolgáltatnia. A lisztforgalmi adóváltást az őrleményekről kiállított számlában külön nem lehet felszámítani.

Vámkülföldről gabonát feldolgozatlan állapotban csak gabonajegy kíséretében szabad behozni. Ha a gabonát feldolgozott állapotban hozzák be, az áru előállításához szükséges gabonamennyiségnek megfelelő gabonajegy értékét és a liszt forgalmi adóváltást pénzben kell megfizetni. Ez az intézkedés azonban nem vonatkozik a kisebb határszéli forgalomra. A gabonának feldolgozatlan állapotban külföldre kivitele

esetén a gabonajegy értékét megtérítik. Ha a gabonát feldolgozott állapotban viszik ki, a gabonajegy értékén kívül a liszt forgalmi adóváltást és az általános forgalmi adót is meg kell fizetni.

A 88.206/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 14.) az 1931/32. gazdasági évben használandó gabonajegyek forgalomba bocsátása tárgyában adatott ki.

A 46.820/1931. számú F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, jun. 22.) a takarmányozási célokra megfestve kiosztott buza (buzadara) rendeltetésszerű felhasználásának megóvása tárgyában adatott ki.

Az 1931:XIX. t.-c. (kiadatott július 5-én) a cukorrépatermeléssel és a cukorgyártással kapcsolatos egyes kérdések szabályozásáról szól. A törvény célja az, hogy a gazdasági viszonyok nagymértékű változása következtében a hazai cukorgyártásnak szükségessé vált korlátozását megvalósítsa. A cukorgyári vállalatok 1931-ben az 1930. évvel szerződésileg lekötött földterület kiszámított hozamánál csak 18.5 százalékkal kisebb mennyiségű cukorrépát vehetnek át. A törvény elrendeli, hogy új cukorgyári vállalatokat létesíteni és üzembe helyezni a jövőben csak a kormány engedélyével szabad. A törvény felhatalmazza a kormányt, hogy abban az esetben, ha nemzetközi megállapodás létesül, amely a cukorkivitel szabályozza, a cukorkiviteli rendeleti uton engedélyhez kösse. A cukorrépa-termelők termelési érdekeinek védelmére, továbbá érdekképviselői megállapodások kötésére a Cukorrépatermelők Országos Szövetsége alapították. Ez a szövetség a cukorrépa termelő gazdák kényszertársulása. Azok a termelők azonban, akik cukorgyári vállalat tulajdonában álló, vagy cukorgyári vállalat által haszonbérrelt gazdaságban termelnek cukorrépát, továbbá valamely cukorgyári vállalat tulajdonában lévő cukorrépát termelő gazdasági vállalat, vagy olyan, cukorrépa termelésével is foglalkozó részvénytársaság, amelynek részvénytöbbsége valamely cukorgyári vállalat tulajdonában van, végül a cukorgyári vállalatoknak cukorrépát termelő igazgatósági tagjai, a szövetségnek csak önkéntes belépés esetén válnak tagjaivá.

A 3.550/1931. M. E. számú rendelet (Budapesti Közlöny július 5.) a cukorrépatermeléssel és a cukorgyártással kapcsolatos egyes kérdések szabályozásáról szóló 1931: XIX. t.-c. végrehajtása tárgyában adatott ki.

A 36.276/1931. N. M. M. körrendelet (Budapesti Közlöny július 3.) az államilag gümőkórmentesnek nyilvánított tehéntejből származó tej ajánlása tárgyában adatott ki.

A Tőzsdetanács július 13-i ülésén elhatározta, hogy a gabonahatáridőüzletben december is szállítási hónap lesz. A gabonatőzsdét azonban július 14-én a bankzárlattal egyidejűleg bezárták és csak augusztusban nyitották meg ismét.

Az új gabonajegyrendelet következtében a Győr Városi és Megyei Malmok Szövetsége július 30-án értekezletet tartott, amelyen elhatározták, hogy az összes Győr város, valamint megye területén lévő malmok leállítják üzemüket (Nemzeti Ujság, július 31.).

A földművelésügyi minisztérium július 25-i vetésjelentése szerint a négy kenyérmagban a következő terméseredmények várhatók:

buza	. . . . .	17.7 millió q,
rozsa	. . . . .	5.5 millió q,
árpa	. . . . .	4.4 millió q,
zab	. . . . .	1.6 millió q.

Július közepén gabonakiviteli szindikátus alakult meg. A szindikátusban gabonakereskedők, szövetkezetek, alkalmi egyesületek és termelők lehetnek tagok. A jelentkezőnek 3 esztendő óta a budapesti Tőzsde tagjának kell lennie s vagy azt kell igazolnia, hogy a múlt esztendőben legalább 30.000 métermázsza gabonát exportált, vagy pedig arra kell köteleznie magát, hogy a következő esztendő alatt legalább 30.000 métermázsát fog exportálni. A szindikátus ügyeit a Mezőgazda-

sági Kiviteli Intézet intézi. Az exportszindikátus július legvégén elhatározta, hogy minimális árakat állapít meg háromféle minőségű búzára nézve, azzal, hogy a tagok a minimális árnál alacsonyabb áron búzát nem kínálhatnak a külföldnek.

Az ipari helyzet.

A hazai széntermelés és fogyasztás a következőképpen alakult:

Időszak, ill. időpont, az illető hónap utolsó napja	K ő s z é n			Barnaszén			Lignit			Ö s s z e s e n		
	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szén-bányák készletei
	100 m é t e r m á z s a											
1931 május	6.057	8.800	11.085	36.439	30.840	24.215	2.512	1.809	1.047	45.008	41.449	36.347
1931 június	6.035	9.636	10.203	36.832	31.402	25.274	2.572	1.795	1.153	45.439	42.833	36.630
1931 július	6.711	13.759		41.525	35.827		2.808	1.923		51.004	51.509	

Ugyanekkor a szénkülkereskedelem adatai a következők voltak:

Behozatal :	1931 május	1931 június	1931 július
	100 mé t e r m á z s a		
Kőszénből	4.337	4.512	8.037
Barnaszénből	73	122	134
Kokszból	965	1.577	1.808
Kivitel :			
Kőszénből	1.056	1.302	603
Barnaszénből	1.967	2.196	2.534

A fővárosi Elektromos Művek által szolgáltatott árammennyiség a következő volt:

	1931 május	1931 június	1931 július
	k i l o w a t t ó r a		
Magánfogyasztás a	7,030.037	5,860.281	5,093.503
Közvilágításra	641.034	573.937	588.845
Motoráramra	7,687.668	7,592.944	8,503.267

A munkanélküliek száma volt:

	1931 május	1931 június	1931 július
Keresztényszociálista szakszerv.	843	751	878
Szociáldemokrata „	26.131	23.660	26.329

Az 1931. XVI. t.-c. (kiadatott július hó 5-én) a villamos energia fejlesztéséről, vezetéséről és szolgáltatásról szól. A törvény szerint villamos energiát ellenérték fejében csak az fejleszthet és vezethet, akinek közhasználatu villamosmű (vállalat) létesítésére és fenntartására engedélye van (engedélyes).

Közhasználatu villamosműnek (vállalatnak) létesítésére szóló engedélyokiratot vagy meghatározott terület (fogyasztóterület) energiaszükségletének ellátására vagy az energiaszolgáltatás céljának és keretének egyébkénti meghatározásával kell kiadni.

Meghatározott terület energiaszükségletének ellátására szóló engedélyokiratban kizárólagossági jogot kell biztosítani, ha az engedélyért folyamodó e jog biztosítását kérte. A kizárólagossági jog nem aka-

dályozza sem az ily jogot biztosító engedélyokirathban megjelölt területen más fogyasztóterület ellátására szolgáló villamos energia fejlesztését, sem pedig villamos energiának e területen való átvezetését. A kizárólagossági jog nem terjed ki a közforgalmu vasutak és fuvarozásra rendelt más vállalatok üzemi energiaszükségletének ellátására. A közhasználatu villamosművek létesítése céljára kisajátításnak van helye.

Az 1931. XX. t.-c. (kiadatott július 7-én) a gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról szól. Ez az u. n. *kartell-törvény*.

Az olyan megállapodás vagy határozat, amely árura vonatkozóan a termelés, a forgalom vagy az áralakulás tekintetében, vagy egyébként a gazdasági versenyt korlátozó vagy a versenyt más módon szabályozó kötelezettséget alapít meg (kartell és más hasonló célú jogviszony) csak úgy érvényes, ha írásba foglalták. Ugyanez áll az eredeti megállapodást vagy határozatot kiegészítő vagy módosító ilyen megállapodásra és határozatra is.

Az olyan megállapodást vagy határozatot, amelyben legalább egy kereskedelmi társaság vagy legalább egy olyan ipari vagy kereskedelmi vállalat vesz részt, amely husznál több alkalmazottat foglalkoztat, a m. kir. közgazdasági miniszterhez nyilvántartás végett a megállapodás vagy a határozat létrejöttétől számított tizenöt nap alatt be kell mutatni. Ugyanez áll az eredeti megállapodást vagy határozatot kiegészítő vagy módosító ilyen megállapodásra vagy határozatra is.

Az e törvény alkalmazásában felmerülő kérdések tekintetében szükséges véleményadásra Budapesten országos bizottságot (Kartellbizottság) kell alakítani. Ha a kartellmegállapodás a közgazdaság vagy a közjó érdekét veszélyezteti, különösen ha az áru termelését, forgalmát, vagy az áralakulást a fogyasztóközönségnek vagy a termelőknek, vagy a szakmabeli vagy más vállalkozóknak hátrányára a gazdasági helyzet által meg nem okolt módon szabályozza, a közgazdasági miniszter a következő intézkedéseket teheti: 1. Megvizsgálhatja az ügy állását; 2. Megkísérelheti a kötelezettekkel folytatott tárgyalás útján, esetleg egyeztető bizottság közreműködésével az ügynek békés kiegyenlítését. 3. Javaslatot tehet a minisztériumnak, hogy a kötelezetteket az adó és vám tekintetében engedélyezett és egyéb közkedvezmények megvonásában a közszállításokból való kizárással, az iparrendészet körébe tartozó intézkedésekkel szorítsa káros működésük abbanhagyására. 4. Javaslatot tehet a minisztériumnak egyes vámtételek módosítására vagy megszüntetésére, vagy egyéb vámpolitikai intézkedés megtételére. 5. A szükséghez képest ideiglenes intézkedés végett a Kartellbíró-sághoz fordulhat. 6. Intézkedhetik a közérdekű kereset megindítása iránt.

A Kartellbíró-ság, a közérdekű kereset nyomán elrendelheti: 1. A megállapodás vagy a határozat alapján létrejött alakulat felosztását és működésének továbbfolytatását pénzbírság terhével való eltiltását. 2. A megállapodás vagy határozat végrehajtásától pénzbírság terhével való eltiltását. 3. A tevékenység, vagy magatartás abbanhagyását és folytatásától pénzbírság terhével eltiltást. A pénzbírság összege nincsen meghatározva. A közérdekű kereset megindításának elrendelését bármely hatóság, vagy magánfél is kérheti. A Kartellbíró-ság a Kuria körében szervezett külön bíróság, amely elnökön felül két ítélőbíróból és két ülnökből álló tanácsban jár el.

Az 1931. XXI. t.-c. (kiadatott július 7-én) az *iparfejlesztésről* szól. A törvény hatálya kiterjed: a) azokra a vállalatokra, amelyek az ipartörvény hatálya alá tartoznak; b) energiatermelő és elosztó vállalatokra; c) háziipari vállalatokra; d) kohászati vállalatokra és ezek segédüzemeire. A nyújtható kedvezmények közül a fontosabbak a következők:

1. A vállalatot egészben vagy részben fel lehet menteni a gyári üzem után járó társulati, illetőleg általános kereseti adó, ugyszintén —

az utadót kivéve — ezek után az adók után járó törvényhatósági és községi pótagadók, valamint a kereskedelmi és iparkamarai illetékek alól;

2. A vállalatot egészben vagy részben fel lehet menteni a gyári üzemek céljait szolgáló ingatlanok megszerzése esetén az állami és községi ingatlanvagyonátruházási illeték, bérbevétele esetében pedig a bérleti szerződési illeték alól; ez a mentesség kiterjeszthető az ingatlanokkal az illetéktörvény szerint egyenlő elbánás alá eső gépek és szerelvények megszerzésére is; ennek a pontnak alkalmazásában a gyári üzemnek céljait szolgálónak kell tekinteni az üzemmel arányos nagyságu iroda- és raktárépületeket, továbbá azokat az üzemmel arányos nagyságu ingatlanokat is, amelyek kizárólag a vállalat alkalmazottainak lakásul, vagy társadalmi, művelődési vagy jóléti intézményül szolgálnak;

3. Illetékkedvezményekben részesíthetők a vállalatok a gyári üzemmel kapcsolatos munkáslakások után esetleg kivetendő illeték-egyenérték tekintetében;

4. Ha a vállalat kereskedelmi társaságként alakult, vagy a kedvezmény tartama alatt ilyenné átalakul, vagy más kereskedelmi társasággal egyesül, egészen vagy részben felmenthető;

a) a gyári üzembe fektetett társasági tőke — részvénytársaságoknál a gyári üzembe fektetett alaptőke és felpénzből származott tartaléktőke — erejéig a társasági alapszerződésnek, valamint a társasági alapszerződést a társasági tőke szaporítása céljából módosító szerződésnek (társasági szerződési, részvénytársaságoknál részvénykibocsátási, szövetkezeteknél üzletrész kiadási) illetéke alól;

b) a részvénytársasági alapszerződést a társasági tőke szaporítása nélkül módosító szerződések után az 1920. XXIV. t.-c. 14. §-ának 5. pontja értelmében járó részvénykibocsátási illeték alól;

c) a gyári üzemnek szolgáló ingatlan vagyonbetétnek a társaságba való bevitele után járó állami és községi ingatlanvagyonátruházási illeték alól; ez a mentesség kiterjed az ingatlanokkal az illetéktörvény szerint egyenlő elbánás alá eső gépek és szerelvények bevételére is; a gyári üzemnek céljait szolgálónak kell tekinteni az üzemmel arányos nagyságu iroda- és raktárépületeket, továbbá azokat az üzemmel arányos nagyságu ingatlanokat is, amelyek kizárólag a vállalat alkalmazottainak lakásul, vagy jóléti intézményül szolgálnak;

d) a gyári üzem céljára részvénykötvények útján felvett kölcsönök kötelezvénnyel és telekkönyvi bejegyzési illetéke alól. A törvényhatóságok és községek ugyancsak kedvezményekben részesíthetik az iparvállalatokat, nevezetesen felmenthetik:

α) közutakon, hidakon, kompokon szedhető, továbbá városok és községek kövezetének használata fejében engedélyezett vámok alól;

β) pénzbeli és egyéb támogatás által segíthetik a vállalatok, valamint az ezek által épített munkásházak létesítését vagy kibővítését.

Az említett vállalatok építéséhez, vagy megnagyobbításához szükséges építési anyagoknak, vagy azok felszereléséhez és berendezéséhez szükséges gépeknek, gépalkatrészeknek és berendezési tárgyakkal az önköltségi díjszabás mellett való vasuti szállítást a kereskedelemügyi miniszter engedélyezheti. Új épületek emelése, valamint új gépek beszerzése esetén a társulati adónál kedvezmény adható. A kedvezmények különböző időtartamra, legfeljebb azonban 15 évre engedélyezhetők. A kereskedelemügyi miniszter iparfejlesztési cézzal az országos ipari és kereskedelmi alap terhére pénzbeli támogatást is nyújthat. Az 50.000 pengő meghaladó támogatás nyújtása előtt az Országos Ipartanácsot meg kell hallgatni.

Fontos intézkedés a törvényben, hogy közhatóságokat, de szubvencionált ipartelepeket és vállalatokat a belföldön előállított termékek hazai beszerzésére kötelezte. A törvény az Országos Ipartanács szerve-

zetét is módosította. A hatósági üzemek csökkentése érdekében a jövőben új közüzem vagy vállalat létesítéséhez a kormány engedélye szükséges. Valamennyi állami üzem és vállalat, de a törvényhatósági és községi üzemek is egy éven belül megvizsgálandók abból a szempontból, vajjon fennállásuk közérdekből indokolt-e.

A 147.040/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny június 23.) a papirosból és egyéb műanyagból készített műbelek forgalombahozatala és felhasználása tárgyában adatott ki.

A 3.080/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny június 13.) a magyar filmgyártás fejlesztéséről szóló 4963/1925. és 6292/M. E. számú rendeletek újabb módosítása tárgyában adatott ki.

A 143.393/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny június 23.) a filmkölcsonzó vállalatok irodáiban, raktáraiban és filmjavító műhelyeiben vasárnapokon és Szent István napján végezhető egyes munkákról intézkedik.

Az 57.800/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny június 4.) a benzin és szesz keverésével foglalkozó telepek felállításának engedélyezése tárgyában adatott ki.

A 143.023/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny június 13.) a motorbenzinnek és olajnak a benzin- és olajkutakból, valamint a garageokban köznapokon, továbbá vasárnapokon és Szent István napján való árusításáról és a garageokban vasárnapokon és Szent István napján végezhető munkáról szól.

A 152.064/1931. K. M. számú rendelet (Budapesti Közlöny július 20.) a szakképzettség megszerzése és igazolása tekintetében a kozmetikus iparra nézve megállapított könnyítések korlátozása tárgyában adatott ki.

A 147.903/1931. K. M. számú rendelet (Budapesti Közlöny július 26.) a nyílt árusítási üzletekben a fagylaltárusításnak szabályozása tárgyában adatott ki.

A 83.798/1931. K. M. számú rendelet (Budapesti Közlöny július 22.) a 9557/1927. K. M. rendelet (rádiórendelet) kiegészítése tárgyában adatott ki.

A 147.363/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny július 22.) a „cukrászda” üzletmegjelölés használata tárgyában adatott ki.

A 78.750/1931. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny július 18.) a liszt fehéritő szereket, valamint általában minden olyan szert és eljárást hamisító szernek nyilvánított, amelyek a liszt gyengébb minőségeinek elpalástolására alkalmasak, illetőleg arra szolgálnak.

Hosszas tárgyalás után megalakult a magyar fonalgyárak kartellje, amelynek célja, hogy a kedvezményesen behozható olasz és osztrák fonalat átvegye. (Új Nemzedék, június 14.)

A Philips Rádió Társaság budapesti telepe elhatározta, hogy a külföldről behozott alkatrészek összeszerelésére és armaturájának készítésére berendezett telepén a munkát leállítja, s a rádióalkatrészek összeállítására vonatkozólag szerződést kötött a Magyar Fém- és Lámpaárugyárral. (Magyarság, július 14.)

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak hivatalos indexszámai a következők voltak:

	1931 május 31.	1931 június 30.	1931 július 31.
Mezőgazdaság és állattenyésztés	85	82	77
Gyarmatárúk	133	133	129
Malomipar és cukoripar	98	97	107
Egyéb ipar	110	111	111
Átlag	93	91	88

A létfenntartás költségeinek alakulásáról a következő adatok tájékoztatnak:

Időpont	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint
	lakbérrel	lakbér nélkül	
Indexszámokban 1913 = 100			
1931 május 31	100·3	104·6	110·3
1931 június 30	100·0	104·4	108·4
1931 július 31	101·7	106·6	107·2

A budapesti közraktárakban volt:

a) az összes forgalom métermázsákban:

	1931 május	1931 június	1931 július
készlet a hó elején	718.111	726.400	716.042
beraktározás	81.571	48.752	78.800
kiraktározás	72.944	59.450	88.821
készlet a hó végén	726.740	716.042	706.021

b) biztosítási érték pengőben:

	1931 május	1931 június	1931 július
készlet a hó elején	14,814.200	14,872.300	14,609.300
beraktározás	1,348.600	550.600	952.700
kiraktározás	1,290.500	813.600	1,951.500
készlet a hó végén	14,872.300	14,609.300	5,276.400

A bankzárlat, valamint a devizahiány következtében számos ipari cikk drágult, bár sok esetben az eredetileg elhatározott áremeléseket utóbb megint eltörölték. A fizetési kondíciók szigorítása azonban egészen általános volt.

Június 30-án írták alá Bécsben az *új osztrák-magyar kereskedelmi szerződést*, melyet július 19-én a 3.800/1931. M. E. rendelet léptetett életbe. A szerződés újra hatályba léptette az Ausztria részéről 1931. július 1-re felmondott szerződés több fontos részét, így az 1922. február 8-i alapszerződés általános részét, továbbá a vámkartellre vonatkozó megállapodást, valamint az állategészségügyi egyezményt. E megállapodáshoz csatlakozik a vámokra vonatkozó megegyezéseket tartalmazó pótegyezmény és zárójegyzőkönyv. A tarifális megállapodások azon az alapon jöttek létre, hogy az osztrák mezőgazdaságnak megfelelő védelem nyujtassék anélkül, hogy a magyar kiviteli érdekek veszélyeztessenek. A tarifális szerződést a kivitelre vonatkozó általános megállapodás követi, amely állandó közös tarifatanács felállítását veszi tervbe. A tarifatanács feladata lesz azokat az intézkedéseket megtenni, amelyek célja az áruk szállítását az egyik állam területéről a másik állam területére vagy azon keresztül megkönnyíteni. E megállapodás egyidejűleg alapul szolgál külön megállapodások kötésére, a két ország erre hivatott testületei között hitelszervezet létesítése céljából, hogy mindkét állam exportőrjei kedvező feltételű hiteleket kaphassanak. E megállapodás alapján már megegyezés jött létre egyrészről az Österreichisches Kreditinstitut für Öffentliche Unternehmungen und Arbeiten és a Girozentrale der Österreichischen Genossenschaften, másrészről a Magyar Mezőgazdasági Kiviteli Intézet, valamint a Magyar Külkereskedelmi Intézet r.-t. között, amelynek értelmében Osztrák-Magyar Kölsönös Áruforgalmi Iroda címen közös szervezetet létesítenek. Ez a magyar és osztrák részről két-két tagból álló választmány igazgatása alatt álló szerv közvetíti a két állam exportőrjei között az állami segítséggel különösen kedvező feltételek mellett nyujtott hiteleket, fuvarleveleket, raktárjegyeket, vagy más hasonló biztosítékok ellenében. A közreműködésre hivatott hitelszervezet Wienben az Österreichisches

Creditinstitut für Öffentliche Unternehmungen und Arbeiten, Budapes-
ten pedig a Pénzügyi Központ keretében fog működni. Az új állam-
közi megállapodások július 15-én lépnek életbe az osztrák gabona- és
lisztvámokra vonatkozó határozmányok kivételével, amelyek már ju-
lius 1-én életbelépnek. (Pester Lloyd, július 1.)

A július 1-én lejáró ideiglenes magyar-román kereskedelmi szer-
ződést 2 hónapra meghosszabbították. (Pester Lloyd, július 1.)

Július 16-án ratifikálták az 1930. június 3-án aláírt magyar-görög
kereskedelmi szerződést. E szerződés hatályon kívül helyezte az 1925.
június 4-i kereskedelmi szerződést, de csak augusztus 4-én lépett életbe.
(Pester Lloyd, július 16.)

A magyar-német kereskedelmi szerződést július 18-án írták alá
Genfben. A szerződés szerint Németország a magyar búzának kedvez-
ményes vámtételt biztosít, amelynek életbelépéséhez azonban a legtöbb
kedvezményrel rendelkező államok hozzájárulása szükséges.

A magyar és osztrák textilipari kartellek megállapodtak a tekin-
tetben, hogy az új magyar-osztrák árucsereszerződés során bejövő
osztrák ipari kontingens konkurrenciáját miként lehetne elhárítani.
E tárgyalások eredményeképpen az osztrák kartell megállapodást léte-
sített a magyar textilgyárakkal, mely szerint az osztrák kontingens
árui nem kerülnek alacsonyabb árak mellett a kereskedelem kezéhez,
mint a magyarországi belföldi cikkek. Ez a megállapodás egyúttal vo-
natkozik a fonalakra, valamint a nyomott árukra és a táskákra szőtt
cikkekre. (Pesti Hírlap, július 1.)

A 90.100/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 19.) az
osztrák köztársasággal 1931 június 30-án aláírt kereskedelmi szerződés
életbelépésével kapcsolatos végrehajtási intézkedések tárgyában intéz-
kedett.

A 90.200/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 19.) a ma-
gyar királyság és az osztrák köztársaság által a kivitelre vonatkozólag
kötött általános megállapodás alapján hitelkedvezményben részesít-
hető áruk vámkezelésének igazolása tárgyában adatott ki. A szóban-
forgó preferenciális eljárás lebonyolítására Magyarországon mezőgaz-
dasági cikkekre vonatkozóan a Magyar Mezőgazdasági Kiviteli Intézet,
iparcikkekre vonatkozóan pedig a Magyar Külkereskedelmi Intézet
lett megbízva.

Az 1931. XIV. t.-c. (kiadatott 1931. évi július hó 1-én) az egyes kül-
államokkal való kereskedelmi és forgalmi viszonyaink rendezéséről
szóló 1930. évi XLVI. t.-c.-ben foglalt felhatalmazást 1931. évi december
hó 31-ig meghosszabbította.

A 3.801/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, július 19.) a vám-
tarifáról szóló 1924. évi XXI. t.-c. 2. §-a alapján tett intézkedésekről szól.

A 61.885/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 13.) és a
80.047/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 22.) az újabb
vámtarifadöntvények, a vámtarifához készített árulajstromon eszköz-
lendő módosításoknak kötelező joghatályu áruosztályozási felvilágosi-
tásoknak és a magyarázat-módosításoknak közzététele tárgyában ada-
tott ki.

A külkereskedelemben júniusban a behozatal értéke 50.0, júliusban
47.0 millió pengő volt (1930-ban még 63.5, illetőleg 70.7 millió pengő), a
kivitel pedig júniusban 58.8, júliusban 54.4 millió pengőt (1930-ban 69.1,
illetőleg 78.4 millió pengőt) ért el.

Közlekedésügy.

A MÁV személy- és áruforgalma a következő volt:

	1931 május	1931 június	1931 július
Utások száma	6,572.393	6,414.301	6,129.000
Utaskilométerek száma	197,454.323	194,559.227	190,000.000
Fizető áruk mennyisége	1,747.691 tonna	1,300.456 tonna	1,322.000 tonna
Áru-tonnakilométer . . .	201,794.343	156,997.742	153,000.000

Az 1931. évi XXIII. t.-c. (kiadatott július 28-án) a Budapesten 1930. évi június hó 30-án kelt magyar-osztrák vasuti forgalmi államszerződés becikkelyezéséről szól.

Az 54.775/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 16.) az 1924. évi október hó 23-án aláírt és 1928. évi október hó 1. óta érvényben álló vasuti árufuvarozási nemzetközi egyezmény I. mellékletének újabb módosítása tárgyában adatott ki.

Az 55.032/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 26.) a vasuti árufuvarozás tárgyában 1924. október 23-án aláírt Nemzetközi Egyezmény értelmében a fuvarozásból kizárt vagy csak feltételesen fuvarozható tárgyakra nézve a magyar, osztrák, német, olasz, csehszlovák, jugoszláv, dán, svéd és norvég vasutak egymásközötti forgalmában egyezményileg kölcsönösen megállapított enyhébb fuvarozási feltételek tárgyában adatott ki.

A 194.823/1931. B. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 24.) az autóbuszoknak a községek és városok átkelési utszakaszain való sebessége tárgyában adatott ki.

A 82.698/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, július 7.) a távolsági távbeszélgetések törlésének újabb szabályozása tárgyában adatott ki.

Jugoszlávia megváltotta 13 helyiérdekű vasutársaság 1424 km. hosszú vasutvonalát magyar érdekeliektől. Ezenkívül átvett 313 km. hosszú olyan vonalat is, amely csak részben fekszik a jugoszláv állam területén. Az egyezség értelmében Jugoszlávia 240 millió dinár vételárát fizet. A fizetés svájci frankra szóló kötvényekben történik, amelyek 1939. évi január 1-ig félévi egyenlő részletekben kerülnek beváltás alá. Az eddigi használatért Jugoszlávia 50 millió dinárt fizetett. A vasutak magyarországi főrésztvényesei a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Magyar-Olasz Bank és a Hazai Bank.

Szociálpolitika.

A Központi Statisztikai Hivatal munkabéradatai szerint az órabér volt:

Szakma	1931 május	1931 június	1931 július
Bádogos	67 fill.	68 fill.	60 fill.
Asztalos	68 „	54 „	46 „
Szabó	49 „	44 „	44 „
Kőműves	72 „	80 „	71 „
Napszámos	47 „	44 „	47 „
Gyárimunkásnő ...	34 „	26 „	23 „
Napszámosnő	45 „	34 „	31 „

A 18.349/1931. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny, június 16.) a magánalkalmazottak nyugdíjának átértékelésére irányadó arányszám megváltoztatása iránt előterjeszthető újabb kérelmek elintézésére vonatkozó eljárási szabályok tárgyában adatott ki.

A 204.900/1931. B. M. körrendelet (Budapesti Közlöny, július 9.) az elhagyottá nem nyilvánított szegény gyermekek segélyezése tárgyában adatott ki.

Varga István.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1931. évi augusztus hónapban.

Augusztus hónapban a magyarországi gazdasági helyzet változatlanul nagyon sulyos volt. Az államháztartás zavarán a külföldön, politikai segítséggel, felvett 3.5 millió fontos, valamint a belföldön elhelyezett 1.5 millió fontos kincstárjegyekölcsön pillanatnyilag segített ugyan és a bankzárlat megszüntetése is lehetségessé vált, de nyilvánvaló lett, hogy az ország a külfölddel szemben — ha talán csak átmenetileg is — fizetéseképtelen, hogy az államháztartás deficitese és hogy újból egy korlátozásokkal telített gazdasági korszak küszöbén állunk.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás sulyos helyzete rendkívüli intézkedések alkalmazását tette szükségessé.

Az 1931. XXVI. t. c. (kiadatott augusztus 7-én) *a gazdasági és hitelélet rendjének, továbbá az államháztartás egyensúlyának biztosításáról* szól. A törvény szerint az országgyűlés jóváhagyja a minisztériumnak azt a rendelkezését, amellyel a pénzügyintézetek pénztárainak az 1931. évi július hó 14., 15. és 16. napján zárvatartását elrendelte; jóváhagyja továbbá mindazokat a magánjogi, büntetőjogi és eljárási rendelkezéseket, amelyeket a minisztérium, vagy valamelyik miniszter az elrendelt bankszünnapok következtében szükségessé vált rendelkezésként tett.

A minisztérium, illetőleg a rendeletet kibocsátó miniszter a most jóváhagyott rendelkezéseit kiegészítheti, módosíthatja, hatályon kívül helyezheti és a szükséges átmeneti szabályokat megállapíthatja. A minisztérium mindaddig, amíg azt a gazdasági és hitelélet rendjének megóvása szükségessé teszi, e célok érdekében rendelettel magánjogi és eljárási, ugyancsak a törvényhozás hatáskörébe tartozó egyéb rendelkezéseket is tehet.

Az államháztartás egyensúlyának biztosítása érdekében a minisztérium egyrészt az állami kiadások csökkentése, másrészt az állami bevételek fokozása érdekében, — amennyiben szükséges, esetleg a közszolgáltatások törvényben megállapított mértékének felemelésével és új közszolgáltatások elrendelésével is — tartozik minden intézkedést megtenni, amely arra szükséges, hogy az államháztartás egyensúlya biztosítható legyen.

A kiadások csökkentése érdekében különösen felhatalmaztatik a minisztérium arra, hogy:

a) az 1931/32. évi állami költségvetésben megállapított kiadásokat a lehetőséghez képest csökkentse;

b) az 1930:XLVII. t. c. 2., 3. és 4. §-ában foglalt rendelkezések alapján a közszolgálati alkalmazottakra vonatkozóan megállapított új létszámokra való áttérést az idézett törvénycikk 3. §-ában megjelölt 6 évnél lehetőleg rövidebb idő alatt hajtsa végre.

Utasíttatik a pénzügyminiszter, hogy a közszolgálati alkalmazottak nyugellátására, valamint az özvegyeik és árváik ellátására vonatkozó jogszabályok módosítása tárgyában, a nyugdíjterhek csökkentése céljából, a folyó naptári évben törvényjavaslatot terjesszen elő.

Az állami kiadások csökkentése érdekében foganatosított intézkedéseket megfelelően alkalmazni kell az önkormányzatok háztartásai-ban is.

Felhatalmaztatik a pénzügyminiszter, hogy az államnak illetékhátralékokból származó s részben jelzálogilag is biztosított követeléseire, időről-időre, a szükséghez képest, kamatozó pénztárjegyeket vagy kincstári váltókat adhasson ki és az ily pénztárjegyeket vagy váltókat mindenkor legfeljebb az illetékhátralékok erejéig forgalomban tarthassa.

A súlyos helyzetben szükségessé váló gyors intézkedések lehetővé-tétele céljából az országgyűlés ellenőrzési jogára vonatkozó rendelkezések is módosítottak.

Azokban az esetekben, amelyekben a minisztérium a jelen törvény alapján olyan intézkedést szándékszik tenni, amely felől a határozás az ország alkotmánya értelmében a törvényhozás hatáskörébe tartozik, a tervezett intézkedést az országgyűlés mindkét házából alakítandó országos bizottságnak előzetesen bejelenteni köteles. Szükség esetén azonban a minisztérium az elkerülhetetlenül sürgős intézkedést a bejelentés előtt is megteheti, de az ilyen intézkedésről egyidejűen köteles értesíteni az országos bizottság elnökét, aki a bizottság összehívása iránt haladéktalanul intézkedik.

Az országos bizottság 33 tagból áll, akik közül 22 tagot az országgyűlési képviselők sorából az országgyűlés képviselőháza, 11 tagot pedig a felsőházi tagok sorából az országgyűlés felsőháza választ. Az országos bizottság az országgyűlés elnapolása alatt, valamint annak esetleges feloszlata után is működik, utóbbi esetben addig, amíg az új országgyűlés nem intézkedik. Az országos bizottság a képviselőház, illetőleg a felsőház által kiküldött tagok sorából egy-egy elnököt, továbbá egyenlő számban elnökhelyetteseket, előadókat és jegyzőket választ. Az országos bizottság a tanácskozásain részvételre olyan szakértőket is meghívhat, akik az országgyűlésnek nem tagjai. Az ilyen meghívottaknak szavazati joguk nincs. Az országos bizottságra egyébként a képviselőház házszabályainak a bizottságokra vonatkozó szabályai megfelelően irányadók.

Az országos bizottság hatásköre arra terjed ki, hogy a minisztérium által tervbe vett intézkedés helyességét és célszerűségét megvizsgálja és arra vonatkozólag véleményét nyilvánítsa. Az országos bizottság a minisztériumtól felvilágosításokat kérhet, amelyeket a minisztérium köteles megadni; a minisztérium által bejelentett intézkedések körén túl is figyelmeztetheti úgy a minisztériumot, mint az országgyűlést a jelen törvény végrehajtása során tapasztalt hiányokra, javaslatokat tehet úgy a minisztériumnak, mint az országgyűlésnek a jelen törvény végrehajtása körében kívánatos és célszerű intézkedésekre, végül javasolhatja az országgyűlésnek a jelen törvény végrehajtása körében a minisztérium felelősségre vonását.

Az országos bizottság működése az országgyűlésnek a miniszté-

riummal szemben fennálló ellenőrző és felelősségre vonó jogkörét nem érinti.

Az országos bizottsághoz tett bejelentés, a bizottság tárgyalása, vagy a bizottság határozata nem akadályozhatja meg azt, hogy a minisztérium, illetőleg az intézkedésre jogosított miniszter a tervbevett rendelkezéseket életbe léptesse, vagy a szükségesnek ítélt intézkedéseket megtegye.

A minisztérium a jelen törvény alapján tett rendelkezéseiről az országgyűlésnek jelentést tenni köteles.

Az adott helyzetben nagy veszéllyel járhat, ha a közvéleményben koholt hírek terjednek el. Ezért a törvény a gazdasági helyzetet vagy a hiteléletet károsan érintő hirt koholókat, vagy ily valótlan híreket terjesztőket vétség címén elítélni rendeli. A törvényben foglalt azok a rendelkezések, amelyek felhatalmazzák a minisztereket arra, hogy olyan intézkedéseket is tehessenek, amelyek felől a határozás az ország alkotmánya értelmében a törvényhozás hatáskörébe tartozik, az 1932. évi június hó végével megszűnik.

A 33-as bizottság augusztus 7-én tartotta alakuló ülését. A bizottság tárgyalásaira kimondta a legszigorubb titoktartást, valamint azt, hogy a tárgyalásokról a közönséget hivatalos közlemények útján fogja tájékoztatni. A 33-as bizottság egy előbb 5, utóbb 6 tagból álló albizottságot küldött ki, mely a kormánnyal együtt átvizsgálta a költségvetés összes kiadási tételeit és a kiadások csökkentése érdekében javaslatokat tett.

Párizsban augusztus 14-én aláírták azt a szerződést, amelynek alapján Magyarország *5 millió font összegű magyar kincstárjegyet* bocsáthatott ki. E kincstárjegyek egyéves lejáratuak. Az emisszióban Magyarország, Franciaország, Svájc, Hollandia és Olaszország vettek részt. A francia csoportot a Banque de l'Union Parisienne, a svájci bankcsoportot a Crédit Suisse, valamint a Société de Banque Suisse, a holland csoportot a Mendelssohn und Comp., valamint a Nederlandsche Handel Maatschappij, az olasz csoportot a Banca Commerciale Italiana és a magyar csoportot a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vezette. Az egyéves lejáratu kölcsön 6 hónapos meghosszabbítását a magyar kormánynak jogában áll kérni. Abban az esetben, ha a magyar kormány a lejárát előtt hosszulejáratu kölcsönt venne fel, a kincstárjegykölcsönt ebből vissza kell fizetni. A kölcsön után az állam előzetesen évi $5\frac{3}{4}\%$ kamatot és $\frac{3}{4}\%$ bankári jutalékot fizet. Ezenkívül az államot terhelik a külföldön netalán fizetendő adók és illetékek is. A kölcsön esetleges meghosszabbítása alkalmából a hitelezők csak abban az esetben kívánhatnak a feltételek módosítását, ha a pénzpiac helyzete azt megokolná tenné.

A Hoover-terv gyakorlati végrehajtását tárgyaló londoni szakértő konferencia augusztus hó 11-én befejezte működését. A konferencia határozatait Jugoszlávia kivételével minden állam aláírta. Magyarország az 1930 április 28-i párizsi egyezmény alapján teljesítendő fizetések alól mentesül. Ezekkel az egyezményekkel kapcsolatban bizonyos módosításokra volt szükség, mert a jóvátételi fizetések teljes felfüggesztése bizonyos időszereű fizetések felfüggesztésére vezetett volna, amelyek a Hoover-javaslat értelmében nem voltak megszüntetendők. A szakértő bizottság ezért elvi megállapodást létesített arra vonatkozólag, hogy a párizsi egyezmény alapján létesített alapoknak járó fizetések továbbra is teljesítendőek. A jegyzőkönyv megállapította, hogy Csehszlo-

vákia, Franciaország, Olaszország, Románia, Anglia és Jugoszlávia kormányai elvileg hajlandók a nárizsi egyezményvel létesített A és B kaszszáknak járó fizetéseiket a Hoover-év folyamán is teljesíteni.

A belügyminiszter rendeletet adott ki, amelyben utasította az önkormányzati testületeket, hogy betéteiket a pénzügyintézetektől csak abban a mértékben vonják vissza, amely mértékben a betétekre feltétlenül szükségük van. Fontos közgazdasági érdek a belügyminiszter rendelete szerint továbbá az is, hogy amennyiben a törvényhatóságok és községek folyó szükségleteiken felüli összegekkel rendelkeznek, ezeket a pénzeket is helyezték el bankokban.

Az 1931:XXVII. t. c. (kiadatott augusztus 19-én) a *lengyel köztársasággal* 1928. évi május hó 12-én kötött *adóügyi egyezményeket* becikkelyezte. Ezek az egyezmények egyrészt az egyenes adók tekintetében, másrészt pedig a halálesetre szóló illetékek tekintetében a kétszeres adóztatás elhárítására vonatkoznak.

A 4181/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 9.) a *lisztforgalom szabályozására* vonatkozik és célja az, hogy meggátolja, hogy liszt a lisztforgalmi adó lerovása nélkül kerüljön forgalomba. A rendelet szerint liszt forgalombahozatalára csak azok jogosultak, akik a 3600/1931. M. E. rendelet 37. §-a értelmében örleményraktárkönyvet kötelesek vezetni. Ezek a malmok, a cseretelepek, a sütőiparosok, továbbá azok a kereskedők, akik iparigazolvány alapján liszt forgalomba hozatalával jogszerűen foglalkozhatnak.

Az 52.300/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 30.) a *kiviteli adómegettérítésről* szóló 146.000/1928. P. M. rendeletet kiegészítette.

A 3000/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 1.) a *tűzkö után fizetendő gyujtószeradóról* szóló 391/1925. M. E. számú kormányrendelet végrehajtása tárgyában adatott ki.

Az általános gazdasági helyzet.

	1930 július	1930 augusztus	1931 július	1931 augusztus
új fizetéseképtelenségi esetek száma	185	121	173	168
ebből csőd	15	12	15	17
magán-és-kényszeregyezés	170	109	158	151
az aktívák összege	5,322.000 P	3,560.000 P	5,694.000 P	5,279.000 P
a passzívák összege	9,057.000 P	5,844.000 P	8,522.000 P	8,126.000 P

	Az óvatolt váltók száma értéke	
1930 júliusban	12.488	8,625.000 P
1930 augusztusban	12.020	8,266.000 „
1931 júliusban	10.309	7,028.000 P
1931 augusztusban	18.058	13,002.000 „

A 4600/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 18.) az *óvások határideje* tárgyában adatott ki. A rendelet szerint a 4400/1931 M. E. számú rendeletnek az a rendelkezése, amellyel az óvási határidőt az 1931. évi augusztus hó 14. napjáig bezáróan lejárt váltókra, kereskedelmi utalványokra és közraktári jegyekre vonatkozóan meghosszabbí-

totta, hatályban marad. Ha az óvási határidő utolsó napja a 4400/1931. M. E. számú rendelet értelmében az 1931. évi augusztus hó 17. napjára esett, az óvást az 1931. évi augusztus hó 18. és 19. napján is fel lehet venni.

A 453.408/1931. K. M. számú rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 4.) az adóellenőrzés céljaira szolgáló szesz mérőgépek hitelesítésére vonatkozólag az 1930. évi április hó 30-án 21.622. szám alatt és az 1922. évi november hó 5-én 94.029/1922 XIV. szám alatt kibocsátott kereskedelemügyi miniszteri rendeletek kiegészítése tárgyában adatott ki.

Augusztus második hetében általános ijedelmet keltett a mutatkozó *váltópénzhiány*, amit az idézett elő, hogy felelőtlen forrásból azt a hirt terjesztették, hogy a papírpénzt le fogják bélyegezni és értékének egy részét adó vagy kényszerkölcsön formájában igénybe fogják venni. A váltópénzhiány és ez az ijedelem csak néhány napig tartott, eredményeképpen azonban a forgalomban lévő váltópénz mennyisége kb. 10 millió pengővel emelkedett.

A pénzügyi helyzet.

A júliusban elrendelt bankzárlat megszüntetése és a külfölddel szembeni moratórium elrendelése volt a legfontosabb esemény. Ez azonban csak a hó második felében lett végrehajtva.

A 4500/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 8.) a *külfölddel való fizetési forgalom ellenőrzése és szabályozása tárgyában* adatott ki. A rendelet szerint a Magyar Nemzeti Bank engedélye nélkül tilos:

a) a pengőnek külföldre kinalása (kiajánlása) vagy külföldre átutalása,

b) akár pengőértékre, akár külföldi értékre szóló hitel igénybevétele külföldön lakó személytől, vagy külföldi cégtől, továbbá ily hitel nyújtása vagy meghosszabbítása külföldön lakó személy vagy külföldi cég részére,

c) pengő befizetése, jóváírása, vagy átutalása (készpénzben, csekkkel, váltóval, utalvánnyal, takarékbetéti könyvvvel, pénztárjeggyel, stb.) külföldön lakó személy, vagy külföldi cég javára, kivéve a külföldi értékre szóló értékpapírok lejárt kamatát vagy osztalékát.

A Magyar Nemzeti Bank engedélye nélkül tilos külföldre kivinni:

a) belföldi, vagy külföldi pénzt, valamint akár pengőértékre, akár külföldi értékre szóló csekket, váltót, utalványt, takarékbetéti könyvet, pénztárjegyet és általában bármely más pénzhelyettesítő eszközt,

b) akár pengőértékre, akár külföldi értékre szóló értékpapírt, kamat- vagy osztalékszelvényt, kivéve a külföldi értékre szóló értékpapírok lejárt kamat- és osztalékszelvényeit,

c) vert, vagy veretlen, fel nem dolgozott aranyat, ezüstöt, platinát.

Az utazási és kisebb határszéli forgalomban az a) pontban említett pénz és pénzhelyettesítő eszközök személyenként 300 pengő erejéig a Magyar Nemzeti Bank engedélye nélkül is kivihetők. Az utazási és kisebb határszéli forgalomban behozott pénzből és pénzhelyettesítő eszközökből 300 pengőt meghaladó érték is engedély nélkül vihető ki, ha az utas (a határt átlépő személy) a behozatalt az ellenőrzést végző közeg: által az utlevélre (határátlépési igazolványra) vezetett tanúsítvánnyal igazolja.

Aki értékpapírt, 300 pengőt meghaladó értékű árut vagy egyéb vagyontárgyat kivisz, köteles:

vagy az értékpapir, áru vagy egyéb vagyontárgy ellenértékét a Magyar Nemzeti Banknak külföldi pénznemben, a pengőben folyósítandó ellenérték ellenében, azonnal beszoigáltatni,

vagy pedig a Magyar Nemzeti Bankkal szemben írásban kötelezettséget vállalni arra, hogy az értékpapir, áru, vagy egyéb vagyontárgy ellenértékét külföldi pénznemben a bevételezés után azonnal, de legkésőbb a Magyar Nemzeti Bank által a fél meghallgatása után megállapított időn belül, a pengőben folyósítandó ellenérték ellenében, a Magyar Nemzeti Bankba beszoigáltatja.

A fél által vállalt kötelezettség biztosítására a Magyar Nemzeti Bank a féltől biztosítékot kívánhat és kötbért köthet ki.

A Magyar Nemzeti Bank tanusítványt állit ki arról, hogy a fél az ellenértéket beszoigáltatta vagy a beszoigáltatásra kötelezettséget vállalt.

Az árunak, értékpapirnak, vagy más vagyontárgynak külföldi rendeltetési helyre való feladásakor vagy a határon átszállításakor a Magyar Nemzeti Bank tanusítványát a fuvarozási vállalatnak, illetőleg a vámhatóságnak át kell adni. A vámhatóság a neki átadott, illetőleg a határon kilépéskor általa bevont tanusítványt nyolc napon belül a Magyar Nemzeti Bankhoz visszajuttatja.

E rendelkezések nem nyertek alkalmazást azokra az áruküldeményekre, amelyek a jelen rendelet életbelépte előtt valamely közhasználatu fuvarozási vállalatnak szállítására már átadattak.

Nem esnek e rendelkezések alá továbbá az utas saját használatára szolgáló poggyásza és saját használatára szolgáló egyéb dolgai.

A 102.000/1931. P. M. körrendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 8.) az előbbi rendelet végrehajtása tárgyában adatott ki.

A 4550/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 15.) a 4000/1931. M. E. számú rendelettel elrendelt *bankszünnapok* következtében tett átmeneti intézkedések *fokozatos megszüntetése* tárgyában adatott ki. A rendelet szerint pénzüzetek, vagy hitelügyletekkel üzletszerűen foglalkozó egyéb cégek budapesti telepeinél vezetett folyószámlán vagy csekkszámlán, továbbá e telepek által kiállított takarékbetéti könyvön alapuló zárolt követelést az 1931. évi augusztus hó 17. napjától kezdve fel lehet mondani. Vidéken székhellyel bíró pénzüzettel és céggel szemben fennálló folyószámlán, csekkszámlán, vagy takarékbetéti könyvön alapuló zárolt követelések, ugyszintén budapesti pénzüzetek és cégek vidéki fiókjainál vezetett folyószámlán vagy csekkszámlán, továbbá e fiókok által kiállított takarékbetéti könyvön alapuló zárolt követelések az 1931. évi augusztus hó 21. napjától kezdve mondhatók fel. A felmondás ideje három nap, amelybe a felmondás közlésének napja nem számít be. Az itt megállapított felmondási idő eltelte előtt a követelésre kifizetést teljesíteni nem szabad.

Ha a felek megállapodása a felmondást vagy a rendelkezési jogot az előző bekezdésben meghatározott mértéken tulmenően korlátozza, a felek megállapodása az irányadó. A felek megállapodásuktól eltérhetnek, kivéve folyószámlán vagy csekkszámlán alapuló oly követelés tekintetében, amelyet határozott időre lekötöttek; ily követelésből a kikötött idő eltelte előtt kifizetést teljesíteni, vagy a jogosult egyéb rendelkezéseit (például átutalást) foganatosítani nem szabad.

A rendeletben szabályozott háromnapos időre megszabott kifizetési tilalom a fizetést nem gátolja oly célra, amelyre a bankszünnapok következtében tett átmeneti intézkedések hatályosságának tartama alatt

is korlátlanul volt helye kifizetésnek. Ez a rendelkezés nem érinti a feleknek a felmondási időre vonatkozó megállapodását.

A jelen rendelet hatálya alatt külföldi fizetési eszközben fizetéseket csak a Magyar Nemzeti Bank útján vagy hozzájárulásával szabad teljesíteni és pengő összegeket külföldi fizetési eszközre csak a Magyar Nemzeti Bank útján vagy hozzájárulásával szabad átváltani.

A Magyar Nemzeti Bank olyan esetekben, amelyekben a közérdek megkívánja, a külföldi fizetési eszközben teljesítendő fizetéseket és pengőnek külföldi fizetési eszközre átváltását a jelen rendelet hatályának megszűnéséig terjedő időre elhalaszthatja, vagy a halasztásra engedélyt adhat.

Ha az adós a jelen szakaszban foglalt rendelkezések folytán fizetési kötelezettségének eleget nem tehetne, nem esik késedelembe abból az okból, mert kötelezettségét a Magyar Nemzeti Bank által adott halasztás tartama alatt nem teljesíti.

A bankzárlat megszüntével attól kellett félni, hogy a közönség meg fogja rohanni a bankokat. Ezt a veszélyt ellensúlyozandó, adták ki az aranypengőről szóló rendeletet, melynek üdvös hatásaként a bankzárlat idején a közönség kezében összegyűlt pénz egy része ismét utat talált a bankokhoz.

A 4560/1934. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 15.) a pengőértékre szóló pénzköveteléseknek aranypengőben való meghatározása tárgyában adatott ki.

A váltón, kereskedelmi utalványon, közraktári jegyen, csekken, folyószámlán, takarékbetéti könyvön és általában kereskedelmi ügyleten, vagy más magánjogi címen alapuló, a jelen rendelet életbelépése előtt pengő értékben meghatározott pénzköveteléseket a jelen rendelet életbelépésétől kezdve — egy pengőt egy aranypengővel számítva — aranypengőben meghatározottnak kell tekinteni.

A jelen rendelet életbelépése után keletkezett jogügyletben meghatározott pénzkövetelést aranypengőben meghatározottnak kell tekinteni, ha annak összege aranypengőben van kifejezve.

Pénzintézeteknél betéti könyvre, folyószámlára, vagy csekkszám-lára a jelen rendelet életbelépése után teljesített befizetéseken alapuló követeléseket — egy pengőt egy aranypengővel számítva — aranypengőben meghatározottnak kell tekinteni.

A Magyar Nemzeti Bank mindennemű elszámolásait aranypengőben tartozik vezetni és csak aranypengőre vonatkozó üzleteket köthet.

A jelen rendelet életbelépése előtt kivetett vagy esedékessé vált, de még be nem fizetett közszolgáltatásokat — egy pengőt egy aranypengővel számítva — aranypengőben meghatározott közszolgáltatásoknak kell tekinteni. A jelen rendelet életbelépése után a közszolgáltatásokat az aranypengő értékének alapulvétele mellett aranypengőben kell megállapítani.

A közszolgálati alkalmazottak, nyugdíjasok, özvegyek és árvak pengő értékben megállapított illetményeit és ellátási díjait, valamint egyéb szolgálati járandóságait, továbbá minden más pengőértékben megállapított nem magánjogi természetű pénztartozást is — egy pengőt egy aranypengővel számítva — aranypengőben meghatározottnak kell tekinteni.

Azoknak a jelzálogjogoknak és egyéb jogoknak tekintetében, amelyeknek a telekkönyvbe vagy más nyilvánkönyvbe bejegyzését a jelen rendelet életbelépése előtt rendelték el, a bejegyzésben feltüntetett pengő-

összegeket — egy pengőt egy aranypengővel számítva — aranypengő összegeknek kell tekinteni.

A jelen rendelet szerint aranypengőn 0.26315789 gramm finom aranyat kell érteni, amelynek egyenértékét a pengőérték törvényes fizetési eszközeiben kell megfizetni. Mindaddig, míg a fizetendő egyenérték finom kilogrammonként 3.760 pengőt meghalad, de 3.840 pengőt nem ér el, egy aranypengő fejében egy pengőt kell törvényes fizetési eszközökben fizetni.

Egyelőre a tartozások teljesítésében — ideértve a közszolgáltatásokat is — egy aranypengőt egy pengővel kell számítani; a pénzügyminiszter rendelettel állapítja meg azt a napot, amelytől kezdve ez a szabály hatályát veszti; a pénzügyminiszter ezt az időpontot a jelen rendelet életbelépésétől számított tizennégy napnál távolabb eső napra nem teheti. Azután az aranypengőnek a pengőérték fizetési eszközeiben kifejezett azt az egyenértékét, amely a fizetések teljesítésében irányadó, a Magyar Nemzeti Bank állapítja meg.

A Magyar Nemzeti Bank az aranypengő egyenértékét naponta állapítja meg és teszi közzé a Budapesti Közlönyben a közzététel napjára szóló érvénnyel. Azokra a napokra, amelyeken a Budapesti Közlöny nem jelenik meg, a közvetlenül megelőzően közzétett egyenérték az irányadó. Az egyenérték megállapítása a közzététel napját megelőző héten (hétfőtől szombatig) a londoni aranypiacon jegyzett legmagasabb és legalacsonyabb aranyár átlaga alapján történik, amely átlagárát a londoni kifizetéseknek a Magyar Nemzeti Bank által a közzététel napját megelőzően utoljára közzétett záróárfolyamai (pénz és áru) átlagán kell pengőre átszámítani.

A 4570/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 15.) *közérdekű hitelközvetítő intézet létesítés tárgyában* adatott ki. A rendelet szerint a pénzügyminiszter a m. kir. államkincstár képviselőjében a szükségletnek megfelelő összegű üzletrészek átvételével résztvehet egy oly szövetkezet létesítésében, amelynek célja az, hogy a betéti üzletágat folytató pénzügyintézetek és ezek útján iparvállalatok részére váltóhiteleket nyújtson. Az ilyen intézet különböző kedvezményben részesül.

E rendelet alapján a TÉBE kötelékébe tartozó fővárosi pénzügyintézetek és a GyOSz-ba tömörült nagyipari vállalatok a kincstár közreműködésével elhatározták a Magyar Szavatossági Bank megállapítását, mely alakuló közgyűlését augusztus 17-én tartotta meg. Az új intézet alaptőkéje 50 millió pengőben lett megállapítva, amely összeghez a három érdekeltség egyenlő arányban járult hozzá. E pénzügyintézet célja az volt, hogy a bankzárlat megszűnte után a szükséghez képest segédkezet tudjon nyújtani az esetleg immobil pénzügyintézetek künnlevőségeinek mobilizálásához. A bank szolgálatait azonban nem vették igénybe.

A 4600/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 28.) *a pengőértékre szóló pénzköveteléseknek aranypengőben való meghatározásáról* a 4560/1931. M. E. szám alatt kiadott rendelet egyes rendelkezéseit módosította. A rendelet szerint a jogügyletben meghatározott pénzkövetelést — egy pengőt egy aranypengővel számítva — aranypengőben meghatározottnak kell tekinteni, ha a jogügylet ellenkező kikötést nem tartalmaz és az előtt a nap előtt keletkezett, amelyen az aranypengő egyenértékének megállapítását és közzétételét a Magyar Nemzeti Bank megkezdi. Az egyenérték első közzététele után keletkezett jogügyletben meghatározott pénzkövetelést aranypengőben meghatározottnak akkor kell tekinteni, ha annak összege aranypengőben van kifejezve.

A tartozások teljesítésében — ideértve a közszolgáltatásokat is — további rendelkezésig egy aranypengőt egy pengővel kell számítani.

Attól a naptól kezdve, amelyet a pénzügyminiszter a Magyar Nemzeti Bank javaslatára rendelettel fog meghatározni, a fizetések teljesítésében az aranypengőnek az az értéke lesz irányadó, amelyet a pengőérték fizetési eszközeiben kifejezve a Magyar Nemzeti Bank megállapít.

A 4610/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 30.) a *külföldiekkel szemben fennálló pénztartozások kötelező bejelentéséről* szól. A rendelet szerint a belföldi adósok kötelesek az 1931. évi augusztus hó 31-ik napján külföldi hitelezővel szemben fennálló, bármilyen jogcímen alapuló pénztartozásaikat az 1931. évi szeptember hó 10. napjáig bezárólag bejelenteni, tekintet nélkül arra, hogy a tartozás pengőértékben, vagy külföldi értékben van meghatározva, illetőleg hogy azt pengőértékben, vagy külföldi értékben kell teljesíteni, továbbá tekintet nélkül a teljesítés helyére és a lejárat (esedékesség) időpontjára.

Az egyetemlegesen, vagy együttesen kötelezett adóstársak és a kezesek a tartozásról külön-külön kötelesek bejelentést tenni, a bejelentésben azonban a többi adóstársat (kezes) meg kell nevezni.

Nem köteles tartozásait bejelenteni az az adós, akinek az egyébként bejelentési kötelezettség alá eső tartozásai — ideértve az adóstársi vagy kezesi minőségben fennálló tartozásait is — együttvéve ötezer pengőt meg nem haladnak. A külföldi értékben meghatározott tartozásoknak a bejelentési kötelezettség megállapítása céljából szükséges átszámítására a jelen rendelethez mellékelt táblázatban feltüntetett árfolyamok irányadók.

A bejelentést a Magyar Nemzeti Bank főintézetéhez kell intézni.

A devizakorlátozásokkal kapcsolatosan elhatározták, hogy az árubeszerzés céljait szolgáló devizaigényléseket a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara bírálja el az érdekeltség bevonásával. A hosszulejáratu külföldi áruhitelk engedélyezésére vonatkozó kérelmeket ugyancsak a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara bírálja el. A Kamara az áruhitelk igénybevételére irányuló kéréseket, valamint a devizaigényléseket véleményével ellátva a Magyar Nemzeti Bank elé terjeszti, mely döntéséről vagy az igénylő felet, vagy az igényt közvetítő pénzintézetet értesíti.

A devizakorlátozások arra készítették az osztrák kormányt, hogy új kereskedelmi tárgyalások megindítását indítványozza. Az ebben az ügyben augusztus végén Bécsben folytatott tárgyalások során a külkereskedelmi statisztika alapján megállapítást nyert, hogy a legutolsó 6 het alatt az Ausztriába irányuló magyarországi kivitel kétszer akkora értékű volt, mint Magyarország behozatala Ausztriából. A Magyar Nemzeti Bank, hogy a két ország áruforgalma a fennálló kereskedelmi szerződés értelmében, a devizazárlat ellenére a lehetőség szerint fenttartható legyen, hajlandónak nyilatkozott arra, hogy ennek az aktív egyenlegnek a felét, vagyis $7\frac{1}{2}$ millió schillinget az osztrák hitelezők javára, áruszállítások alapján esedékessé vált követeléseik 50%-os kiegyenlítésére, két héten belül rendelkezésre bocsátja. A követeléseknek ez a kiegyenlítése azzal az előfeltétellel történt meg, hogy az igények Ausztriából történt áruszállításokból erednek, hogy az esedékességi határidő megfelel az eddigi üzleti szokásoknak és hogy az adós, illetve a hitelező, a pengőellenértéket a Magyar Nemzeti Bank rendelkezésére bocsátja. A szóbanlévő két hét alatt esedékessé váló fent körülírt jellegű devizaigényeket ugyanolyan feltételek mellett 50% erejéig, de legfeljebb $2\frac{1}{2}$ millió schilling összértékig a Magyar Nemzeti Bank szintén ki fogja elégíteni. A további eljárásra vonatkozó tárgyalásokat a magyar és osztrák jegybank tovább folytatják.

A Magyar Királyi Posta augusztus 10-én a külföldre szóló posta-utalványforgalmat teljesen megszüntette. Értéklevélben azonban értékek továbbra is korlátozás nélkül küldhetők a külföldre, ha a Magyar Nemzeti Bank engedélye mellékelve van. A tilalom nem vonatkozik továbbá a postaszolgálati utalványokra, utánvételekre, postai megbízásokra, továbbá a központi illetményhivatal által feladott utalványokra. Külföldről érkező utalványok és utánvételi lapok összegei akadálytalanul kifizethetők. A postahivatalok a külföldi számlatulajdonosok postatakarékpénztári számlái javára befizetéseket csekkbefizetési lapokkal sem fogadhatnak el.

A tőzsdezárlat következtében függőben maradt üzletek lebonyolítása céljából a Tőzsde július 31-én egy napra forgalmat bonyolított le. Az akkor kötött ügyletek lebonyolítása augusztus 6-án történt meg. Az augusztus 1. és 31. közötti időben lejáró korábban kötött díj- és stellage-ügyletekre vonatkozó nyilatkozatok megtételére a Tőzsdetanács augusztus 31-ével tűzött ki határidőt. Az e nyilatkozatok alapján lebonyolítandó üzletek legkésőbb szeptember 5-ig voltak elintézendők.

A budapesti nagybankok közötti gyorsutalványforgalom a következőként alakult:

Időszak	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyors-utalvány átlagos értéke pengő
	tételek száma	pengő	tételek száma	pengő	
1931 július ...	4.867	78,809.317	212	3,426.492	16.193
1931 augusztus ...	4.997	61,594.162	208	2,566.423	12.326

A postatakarékpénztárnál és a 12 legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett betétek álladékaának adatai a következők:

Takarékbetétek :	1931	
	július 31. p e n g ő	augusztus 31. p e n g ő
a) pengőben ...	580,823.305	553,613.674
b) idegen valutában ...	58,476.723	54,653.542
Folyószámlabetétek :		
a) pengőben ...	447,840.948	450,142.377
b) idegen valutában ...	233,517.398	222,779.010

Az értéktőzsde egész augusztusban zárva volt.

Mezőgazdaság.

A mezőgazdaság helyzete rendkívül súlyos volt.

A 34.000/1931. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 9.) az ingatlan haszonélvezetére és haszonvételére vezetett régrehajtás tekintetében a 24.000/1929. I. M. rendelet II. részében foglalt rendelkezések újabb kiegészítéséről és módosításáról szól.

Mezőgazdaság, erdőgazdaság; szőlő- vagy kertgazdaság célját szolgáló ingatlan hasznélvezetére vezetett végrehajtás esetében a bíróság a zár alá vételt csak a felek meghallgatása után és csak akkor rendelheti el, ha a meghallgatás során:

1. a végrehajtó valószínűsíti, hogy a zár alá vétel a zárlati költségek fedezésén felül a végrehajtó vagy az őt megelőző rangsorban kielégítendő más hitelezők kielégítését számbavehető mértékben fogja szolgálni, vagy

2. a végrehajtó valószínűsíti, hogy a zár alá vétel az ingatlannak vagy az ingatlan termőképességének fentartása végett szükséges, vagy

3. a végrehajtást szenvedő a zárlat elrendeléséhez hozzájárul.

A bíróság a már elrendelt zár alá vételt az érdekeltek meghallgatása után hivatalból is megszünteti, ha a zár alatt válik nyilvánvalóvá, hogy a zár alá vételnek az előbbi bekezdésben megszabott egyik előfeltétele sincs meg.

A zár alá vételt az előbbi rendelkezések alapján az ott megszabott előfeltételek meglétében sem lehet elrendelni, ha az ugyanazon végrehajtást szenvedővel szemben zár alá venni kért — akár egy, akár több jószágtestként felvett — ingatlanok területe együttevén 12 kataszteri holdat nem halad meg. Ily esetben a már elrendelt zárlatot hivatalból meg kell szüntetni.

Az előbbi bekezdés rendelkezése a zár alá vételt vagy a már elrendelt zárlat fentartását nem akadályozza, ha a végrehajtó kérelmére a zárgondnoki tennivalókkal a végrehajtást szenvedőt bizzák meg, illetőleg e tennivalókat a végrehajtást szenvedő látja el.

Mind e rendelkezések nem nyernek alkalmazást, ha az ingatlan haszonbérbe van adva s a zárlat elrendelését kizárólag a haszonbér be-
szedése céljából a haszonbérbeadó ellen kéri.

Ha a követelés záloglevelek kibocsátásának alapjául szolgál, a zárlati kezelés az előbb idézett rendelkezésekkel ellentétben rendszerint elkerülendő.

Mezőgazdaság, erdőgazdaság, szőlő- vagy kertgazdaság célját szolgáló ingatlan hasznélvezetére vezetett végrehajtás esetében, ha a bíróság a zár alá vételt elrendeli, zárgondnok kijelölése helyett a végrehajtást szenvedőt kell megbízni a zárgondnoki tennivalókkal, kivéve, ha a végrehajtó kimutatja, hogy ez a végrehajtást szenvedő megbízhatatlansága, szakértelmének hiánya folytán, vagy egyéb okból a zár alá vétel eredményességét veszélyeztetné, vagy ha a végrehajtást szenvedő a megbízást nem fogadja el.

Ha a zárgondnoki tennivalókkal a végrehajtást szenvedő van megbízva, a végrehajtató az ingatlan kezelését személyesen vagy megbízottja útján bármikor ellenőrizheti. Ily esetben a végrehajtató kérelmére a bíróság a végrehajtást szenvedőt alapos okból bármikor számadástételre kötelezheti és már a kezelési utasításban részére a rendesnél rövidebb elszámolási időszakokat állapíthat meg.

A zárgondnoki tennivalókkal megbízott végrehajtást szenvedő kérelmére a bíróság a szokásos zárgondnoki díjak mértékét lényegesen meg nem haladó összeg erejéig felhatalmazhatja, hogy a zárlati jövedelemnek meghatározott részét a saját és házanépe létfenntartási költségeinek fedezésére fordítsa. Ezt az összeget a bíróság az élet fenntartásához multhatatlanul szükséges mértékre köteles korlátozni.

A 4580/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 15.) a földteherrendezés előmozdítására szükséges intézkedésekről szóló 1931:VIII. t. c.-ben és az ennek életbeléptetéséről és végrehajtásáról szóló 1900/1931. M. E. számú rendeletben megállapított határidő meghosszabbítása tárgyában adatott ki. A meghosszabbítás három hónapos.

A 15.136/1931. II. 1. számú F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 6.) a bab és egyéb étkezési hüvelyes-vetőmag állami elismerésének szabályzata tárgyában adatott ki, melynek célja egyrészt, hogy a bab, borsó és lencse vetőmagot vásárló gazdák kifogástalan, jóminőségű és egészséges vetőmaghoz juthassanak, másrészt, hogy a vetőmagot termelő gazdák ezzel a termelési ággal járó különleges munkájuk és fáradozásuk fejében bab, borsó és lencse vetőmagjukat megfelelően magasabb áron értékesíthessék.

A 33.000/1931. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny augusztus 1.) a legeltetési társulatok kötelékébe vont közös legelőkön levő fák kihasználására vonatkozólag az osztatlan közös legelőkről szóló 1913:X. t. c. életbelépése és végrehajtása tárgyában kiadott 7000/1914. F. M. számú rendeletet módosítja és kiegészíti.

A Tőzsdetanács a bankzárlat enyhülése után augusztus 10-ével ismét engedélyezte az áru-határidőüzleti forgalmat még pedig buzában, rozsbán, belföldi és tranzitó tengeriben.

A Budapesti Vámmentes Kikötő raktári vállalata közhirrre tette, hogy a volt hárosi közraktárak telepét kibérelte és ezeket a raktárakat saját üzeméhez csatolta. Ugyancsak üzeméhez csatolta a Király Malom, a Viktória Malom és a Concordia Gőzmalom férőhelyeinek egy részét. Utóbbiak a jövőben tárházügyletet határidőüzleti áru betárolása tekintetében nem fognak folytatni.

A könnyen romlandó mezőgazdasági cikkek kivitelének előmozdítása érdekében a Magyar Nemzeti Bank megbizta a Magyar Mezőgazdasági Kiviteli Intézetet, hogy a valuta beszolgáltatásáról szóló kötelező nyilatkozatot az intézet közvetlenül juttassa el az összes exportőrökhöz. A Kiviteli Intézet fogja időről-időre meghatározni és az exportőrökkel közölni, hogy a kötelező nyilatkozat milyen minimális valutakötelezettség beszolgáltatásának vállalása mellett kerül az exportőrnek kiszolgáltatásra.

Az ipari helyzet.

A hazai széntermelés és fogyasztás a következőképpen alakult:

Időszak, ill. időpont, az illető hónap utolsó napja	Kőszén			Barnaszén			Lignit			Összesen		
	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei
	100 m é t e r m á z s a											
1931 július	6.711	5.722	10.050	41.525	35.827	26.112	2.808	1.923	1.309	51.004	46.472	37.471
1931 augusz.	6.536	5.917		40.833	36.675		2.812	1.955		50.181	44.547	

Ugyanekkor a szénkülkereskedelem adatai a következők voltak:

Behozatal :	1931	
	julius 100 méter	augusztus m á z s a
Kőszénből --- --- --- ---	8.037	
Barnaszénből --- --- --- ---	134	
Kokszból --- --- --- ---	1.808	
Kivitel :		
Kőszénből --- --- --- ---	603	
Barnaszénből --- --- --- ---	2.534	

A fővárosi Elektromos Művek által szolgáltatott árammennyiség a következő volt:

	1931 július kilowattóra	1931 augusztus
Magánfogyasztásra --- --- --- ---	5,093 503	4,457.347
Közvilágításra --- --- --- ---	588.845	750.419
Motoráramra --- --- --- ---	8,503.267	8,603.666

A munkanélküliek száma volt:

	1931 július	1931 augusztus
Keresztényszocialista szakszerv. --- --- ---	878	941
Szociáldemokrata „ --- --- ---	26.329	28.471

A 134.191/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 12.) a háziiparszerű kenyérsütésről rendelkezik. A rendelet megállapítja, hogy a kenyérsütés csak abban az esetben háziiparszerű, ha az illető kizárólag a saját termelésű gabonájából őrölt lisztből a saját házi szükségletére szükséges kenyérrel együtt több kenyeret értékesítés céljából is süt és a kenyérsütést a háztartásokban használni szokott kemencében maga végzi. Csak a háziiparszerű keretek között sült kenyér értékesítését nem lehet korlátozni.

A 4410/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 23.) egyes gabonaneműek őrlési díját újra megállapította. A rendelet szerint vámörléssel foglalkozó malmok a vámörlés díját csupán természetben szedhetik. A szedhető díj nagyságát a rendelet részletesen megállapítja.

Több magyar malomipari vállalat megállapodott osztrák malmokkal, hogy utóbbiakkal bér munkát végeztet. A magyar malmok szempontjából az új osztrák buza- és lisztvámok következtében előnyösebb, hogy ha búzát exportálnak Ausztriába és azt ott őröltetik meg. (Pester Lloyd, augusztus 13.).

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak hivatalos indexszámai a következők voltak:

	1931 július 31.	1931 augusztus 31.
Mezőgazdaság és állattenyésztés --- --- --- ---	87	83
Gyarmatárúk --- --- --- ---	129	129
Malomipar és cukoripar --- --- --- ---	107	102
Egyéb ipar --- --- --- ---	111	111
Átlag --- --- --- ---	95	92

A létfenntartás költségeinek alakulásáról a következő adatok tájékoztatnak:

Időpont	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint
	lakbérrel	lakbér nélkül	
	Indexszámokban 1913 = 100		
1931 július 31 ---	101·7	106·6	107·2
1931 augusztus 31	102·3	107·3	115·1

A budapesti közraktárakban volt:

a) az összes forgalom métermázsákban:

	1931 július	1931 augusztus
készlet a hó elején --- --- --- --- --- --- --- ---	716.042	706.021
beraktározás --- --- --- --- --- --- --- ---	78.800	121.180
kiraktározás --- --- --- --- --- --- --- ---	88.821	144.951
készlet a hó végén --- --- --- --- --- --- --- ---	706.021	682.250

b) biztosítási érték pengőben:

	1931 július	1931 augusztus
készlet a hó elején --- --- --- --- --- --- --- ---	14,609.300	14,584.600
beraktározás --- --- --- --- --- --- --- ---	952.700	3,307.500
kiraktározás --- --- --- --- --- --- --- ---	1,951.500	1,949.500
készlet a hó végén --- --- --- --- --- --- --- ---	14,584.600	15,942.600

Az 1931:XXVIII. t. c. a Lengyel Köztársasággal 1925. évi március hó 26-án kötött és az 1925. évi XXVII. törvénycikkbe iktatott *kereskedelmi egyezmény* kiegészítésekép 1928. évi december hó 2-án aláírt Pót-jegyzőkönyvet cikkelyezte be.

Az 1931:XXV. t. c. (kiadatott augusztus 4-én) a Görögországgal 1930. évi június hó 3-án Athénben aláírt *kereskedelmi egyezményt* be-cikkelyezte.

A 95.466/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 5.) a Görögországgal 1930 június 3-án aláírt kereskedelmi egyezményt 1931 augusztus 5-ével életbeléptette.

Augusztusban aláírták az új magyar-román kereskedelmi szerződést.

A magyar-francia kereskedelmi szerződés pótegyezményét Lilla-füreden írták alá augusztus 27-én. Franciaország az egyezményben a magyar buzának kedvezményes elbírálást biztosít, mivel szemben Magyarország bizonyos jellegzetesen francia iparcikkek részére a legtöbb kedvezmény elvének alapján vámmérséklést engedélyez.

A 151.268/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 18.) a motorbenzinnek és olajnak a benzin- és olajkutakból, valamint a garázsokban való árusítása tárgyában elrendelte, hogy ez az árusítás egész napon át, tehát éjjel is, még pedig az év minden napján, folytatható.

Közlekedésügy.

A MÁV személy- és áruforgalma a következő volt:

	1931 július	1931 augusztus
Utasok száma	6,129.000	6,620.000
Utaskilométerek száma	190,000.000	205.000.000
Fizető áruk mennyisége	1,322.000 tonna	1,373.000 tonna
Áru-tonnakilométer	153,000.000	161,000.000

Szociálpolitika.

A Központi Statisztikai Hivatal munkabéradatai szerint az órabér volt:

Szakma	1931 július	1931 augusztus
Bádogos	60 fill.	60 fill.
Asztalos	46 „	46 „
Szabó	44 „	64 „
Kőműves	71 „	70 „
Napszámos	47 „	41 „
Gyárimunkásnő	23 „	23 „
Napszámosnő	31 „	34 „

A 31.600/1931. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 23.) az ügyvédeknek csődtömeggondnoki, vagyonfelügyelői, ügygondnoki és zárgondnoki kirendeléséről szól.

A 40.500/1931. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 19.) a magasfrekvenciájú villamos áramfejlesztő (besugárzó) készülékek használatának és forgalomba hozásának — a közegészségügy védelme céljából — szabályozása tárgyában adatott ki.

A 44.000/1931. N. M. M. számú rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 19.) a járóbetegek számára szolgáló gyógyintézetek (orvosi rendelő-intézetek) létesítésének és fenntartásának szabályozása tárgyában adatott ki.

A 71.160/1931. számú P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 19.) a különböző neven forgalomba hozott magasfrekvenciájú elektromos besugárzó készülékek, továbbá Zeileis-gépek és ezek alkatrészei forgalmának korlátozása tárgyában adatott ki.

Az 1130/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 2.) a pénzügyőri altiszteknek honvéd- és közrendészeti kórházakban való ápolása, valamint magánuton való gyógykezelésük céljaira szabadság engedélyezése tárgyában adatott ki.

A 138.727/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 1.) az ammoniákkal, kénessavval vagy szénsavval működő nagyobb hűtőberendezéseket üzemben tartó nagyobb ipartelepekre vonatkozó óvszabályok tárgyában adatott ki.

A 142.151/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 2.) az iparfelügyelői ellenőrzés alá tartozó telepeken levő kazánok, valamint jól vezető anyagokból készült tartányok és egyéb berendezési tárgyak

belsejében, továbbá nyirkos és párás, nedves vagy átázott helyiségekben használt, hordozható vezetékkel ellátott villamos kézilámpákkal és szerzőkkel dolgozó munkásoknak villamosáram által okozott balesetek elleni védelme tárgyában adatott ki.

A 152.040/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, augusztus 5.) a fogadók (szállodák, penziók) vendéglők, kávéházak, kávémerések, tejivócsarnokok és cukrászda munkaidőrendje tárgyában adatott ki.

Varga István.

Közgazdasági Krónika.

**A magyarországi gazdasági viszonyok az 1931. évi
szeptember – október hónapokban.**

Közületi pénzügyek.

Szeptember elején a magyar kormány a Népszövetséghez jegyzéket intézett, amelyben felkérte, hogy az ország pénzügyi helyzetét szakértő bizottság útján vizsgálja meg. A bejelentés hatása alatt a Népszövetség pénzügyi bizottsága elfogadta Magyarország jelentését a pénzügyi helyzetéről. A Népszövetség Magyarországra a pénzügyi bizottság tagjai közül albizottságot állított össze, amelynek tagjai a következő urak voltak: Suvich, a Népszövetség pénzügyi bizottságának elnöke, dr. Hedding, a sziléziai országos pénzügyi hivatal elnöke, Sir Bertram Hornby, az egyiptomi jegybank volt kormányzója, dr. Pospisil, a Csehszlovák Nemzeti Bank kormányzója, Charles Rist, a Banque de France volt alelnöke és Royall Tyler, a volt magyarországi népszövetségi főbiztos egykori helyettese. A delegáció október 7-én érkezett Budapestre. Royall Tyler és a Népszövetség pénzügyi osztályának igazgatója, Loveday, valamint a népszövetségi titkárság más tagjai néhány nappal előbb már Budapestre érkeztek a bizottság munkájának előkészítése céljából.

A Népszövetség pénzügyi bizottsága által Magyarország pénzügyi helyzetének megvizsgálása céljából Budapestre kiküldött szakértőbizottság jelentése tekintetében a pénzügyi bizottság elhatározta, hogy annak megvizsgálása és határozathozatal céljából Budapestben tart ülést. Magát a jelentést október 27-én hozták nyilvánosságra.

A 33-as bizottság 6-os albizottságának jelentése szerint az albizottság által a különböző tárcáknál végrehajtott kiadási törlések összege 23.143.057 pengőre rug, amely összegből 1.418.160 pengő a beruházásokra csik. A jelentés megállapítja, hogy a folyó költségvetési év kiadásai — az előző csökkentéseket is figyelembevéve — az 1929/30. évi költségvetéssel szemben 47.7 millióval, azaz 5%-kal szállítottak le. Az összes állami üzemek deficitje a folyó évben 3.800.000 pengő lesz, míg az állami vas-, acél- és gépgyárak külön deficitje 4 millió pengőre becsülhető. Az albizottság vizsgálatai során megállapította, hogy az államkincstárt terhelő függő adósságok összege 394.7 millió pengő, amely összegbe még nincsenek beleszámítva az állami felügyelet alatt álló egyes önálló intézmények adósságai. (Pester Lloyd, október 29.)

A 4.800/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 11) az *általános forgalmi adó* kulcsát 2%-ról 3%-ra felemelte.

Az 5.300/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 4) a jövedelmi adó alanyai terhére kivetendő *szükségadó* tárgyában adott ki. A jövedelmi adó alanyai az 1932. évre megállapítandó jövedelmi adónak megfelelő összeget szükségadó címén tartoznak befizetni. A szükségadó alól azok az adózók mentesek, akiknek 1931. évi jövedelmi adóalapja a 2.000 pengőt nem haladja túl.

A 4.750/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 6) a *háztulajdonosok terhére kivetendő szükségadó* tárgyában adatott ki. E szükségadó kulcsa az 1931. évi házadókvetés alapjául szolgáló haszonértéknek, illetve nyers házbérjövedelemnek 2.5%-a, mely 1931. november 15-ig fizetendő és az 1932. évi házadókvetés alapjául szolgáló nyers házbérjövedelemnek, illetőleg haszonértéknek 5%-a, mely felerészben 1932. február 15-ig, illetőleg másik fele részében május 15-ig fizetendő be. A szükségadó nem hárítható át. Mentések a szükségadó alól: 1. az állandóan avagy ideiglenesen a házadó alól mentes épületek (épületrészek); az 1929. évi 85.000., illetőleg az 1931. évi 35.000. számú rendelettel az átalakítások után engedélyezett ideiglenes házadómentesség azonban a szükségadóra nem terjed ki; 2. azok a legfeljebb 2 szobából álló épületek, amelyeket a tulajdonosok teljes egészében maguk használnak; ha azonban a legfeljebb 2 szobából álló épület egészben vagy felerészben bérbe van adva, ebben az esetben az egész épület adóköteles.

A 4.740/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 6) a magánszolgálati vagy munkabérvizonyból és a tantiemekből származó jövedelmek *különadóját* szeptember hó 1-től kezdődőleg megdupláztta. A közszolgálati alkalmazottakra azonban ez az emelés nem vonatkozik.

Az 5.000/1931. M. E. rendelet (kiadatott szeptember 2-án) az állam és az önkormányzatok személnyi kiadásainak csökkentése tárgyában adatott ki. A csökkentés mértéke 1931. évi szeptember hó 1-től kezdve a következő: Az állami rendszerű, I., II. és III. fizetési osztályokba tartozó fizetésű tisztviselőknél 15%. A IV., V. és VI. fizetési osztályokba tartozó tisztviselőknél 12%, a többi tisztviselőnél 10%. A lakáspénz, a családi pótlék, kivéve a külföldi családi pótlékot, a hadipótlék, a közlekedési segély, az utazási átalány és a napidíj-átalány, továbbá a polgári iskolák, gyógyítva nevelő iskolák, önálló gazdasági népiskolák, elemi népiskolák és kisegítő iskolák igazgatóinak igazgatói pótléka nem esik csökkentés alá.

A hadsereg rangosztályba nem sorozott havidíjasainak és legénységi állományu egyéneinek, továbbá az államrendőrség őrszemélyzetének, valamint a pénzügyőrség és az országos büntető-intézetek altisztjeinek illetményei nem esnek csökkentés alá.

A rendelet intézkedik arról is, hogy különböző testületek tisztviselőinek fizetése hasonló mértékben csökkentessék.

Elrendeli továbbá a rendelet, hogy az az 1930: XLVII. t.-c. alapján megállapított új létszámra való áttérést — a megüresedő állások be nem töltésével — lehetőleg olyképpen kell végrehajtani, hogy a létszámapasztás 50%-a az 1932. évi június hó 30-ig, 75%-a 1933. évi június hó 30-ig és a teljes létszámapasztás 1934. évi június hó 30-ig eléressék. Új kinevezéseket, alkalmazásokat eszközölni általában, nem mely felsorolt kivételtől eltekintve, nem szabad. Az állami nyugdíjasok nyugdíja 15%-kal csökkentendő az új és 10, illetőleg 5%-kal a régebbi nyugdíjasoknál.

Az 5.880/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 31) a *külföldön tartózkodó közszolgálati nyugdíjasok, özvegyek és árvák ellátási díjainak újabb szabályozása* tárgyában adatott ki. A külföldön tartózkodó közszolgálati nyugdíjasok, özvegyek és árvák külföldi tartózkodásuk tartama alatt ellátási díjuk teljes összegére csak akkor tarthatnak igényt, ha az ellátási díjuk havi összege 200 pengőnél nem több.

Az 5.900/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 30) kö-

telezte a tényleges és nyugdíjas közszolgálati tisztviselőket külön javadalmazásaik bejelentésére.

Az 5.510/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 9) a törvényhatósági, megyei, városi és községi üzemi alkalmazottak illetményeinek, illetőleg elletási díjainak csökkentése tárgyában adatott ki.

Az 5.476/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 27) a vármegyei közúti személyzet új létszámát állapította meg.

A 863—1—150/1931. V. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 29) a nem állami elemi iskolai tanítók, ovónők és menházvezetőnők államsegélyét és helyi javadalmát csökkentette.

Az 5.120/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 27.) az állami színházak személyi kiadásai csökkentése tárgyában adatott ki.

A 4.703/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 3) az állami hatóságok, hivatalok, alapok, alapítványok, vállalatok, üzemek, intézetek és intézmények gépjárművei beszerzésének, használatának és értékesítésének szabályozásáról szóló 1.401/1931. M. E. rendelet módosítása és kiegészítése tárgyában adatott ki.

A rendelet életbelépése napján az állami tulajdonban lévő összes személyszállító gépkocsikat azonnal üzemén kívül kell helyezni. Ez a rendelkezés nem vonatkozik azonban a motorkerékpárokra, a magyar királyi állami rendőrség közbiztonsági szolgálatot teljesítő szolgálati személyszállító gépjárműveire, valamint a magyar királyi állami gépjárművezetői tanfolyam tanulmányi célokat szolgáló személyautóira.

Az 5.470/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 30) az adótartozásukat 1931. évi november hó 15-ig teljes egészükben kifizető adózókat abban a kedvezményben részesítette, hogy az 1931. évi július hó 1. óta befizetett közadók után a késedelmi kamatokat, illetőleg behajtási illetékeket elengedte. Az 1931. évi július hó 1. óta már elszámolt késedelmi kamatokat és adóbehajtási illetékeket a fizetendő összegbe betudják.

Az 5.100/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 8) egyes illetékeket felemelt.

Az 5.560/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 18) az egyes illetékek újabb megállapításáról szóló 5.100/1931. M. E. rendeletet módosította.

Az 5.500/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 20) a konzuli illetményeket állapította meg újonnan.

A 124.300/1931. P. M. (Budapesti Közlöny, október 14) a gyufa árát felemelte. A 124.432/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 14) a gyujtószerződések után fizetendő kincstári részesedést emelte fel. A 124.433/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 14) a tűzkő után fizetendő gyujtószerződést emelte fel. E három rendeletet a gyujtófogyasztás visszaesése tette szükségessé, különös tekintettel a gyufamonopolium átruházására vonatkozó megállapodásra.

A 127.400/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 18) a mesterséges édesítőszer állami egyedáruságáról szóló 1912. évi XXII. t.-c. végrehajtása tárgyában kiadott 62.100/1912. számú Utasítás módosítása és a mesterséges édesítőszer árainak újabb megállapítása tárgyában adatott ki.

A 71.841/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 13) a városok és községek által szedhető bor- és husfogyasztási adók maximális tételeit módosította.

A 109.500/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 2) az ezüsttermék mennyiségének megállapítása tárgyában kiadott 116.600/

1930. P. M. rendeletet kiegészítette. Kétmillió darab 2 pengős ezüst-érmének kiveretését engedélyezte.

A 160.930/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 4) a *nem nemes fémből verhető pénzürmék mennyiségének megállapítása* tárgyában kiadott 124.171/1930. P. M. számú rendeletet kiegészítette.

A 82.752/1931. K. Ü. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 2) a trianoni szerződésből folyó kötelezettségekre vonatkozó egyezmények életbelépéséről szóló 74.237/1931. K. Ü. M. számú rendeletet kiegészítette.

A 103.684/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 8) a gabona vámörléséből eredő vámkeresmény után esedékes szelvény-ellenérték ideiglenes elengedése tárgyában adatott ki.

Az általános gazdasági helyzet.

	1930 augusztus	1930 szeptember	1930 október	1931 augusztus	1931 szeptember	1931 október
új fizetéseképtelen- ségi esetek száma	121	102	185	168	320	364
ebből csőd	12	15	14	17	13	14
magán- és kényszer- egység	109	105	171	151	307	350
az aktívák összege	3,560.000	3,504.000	6,787.000	5,279.000	7,462.000	8,906.000 P
a passzívák összege	5,844.000	5,314.000	10,268.000	8,126.000	12,413.000	14,325.000 P

	Az óvatolt váltók száma értéke	
1930 augusztusban	12.020	8,266.000 P
1930 szeptemberben	13.079	10,166.000 „
1930 októberben	13.577	8,587.000 „
1931 augusztusban	18.058	13,002.000 P
1931 szeptemberben	23.974	15,068.000 „
1931 októberben	20.030	13,744.000 „

Az 5.380/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 10) a *gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról* szóló 1931. évi XX. t.-c.-et október 15-ével életbeléptette.

Az 5.381/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 10) a gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról szóló 1931. évi XX. t.-c.-ben megszabott bemutatás, bejelentés és nyilvántartás szabályainak megállapítása tárgyában adatott ki.

Az 5.382/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 10) a Kartellbizottság szervezete és működése tárgyában adatott ki.

A Lakásépítési Állandó Bizottság október végén közhirre tette, hogy a közalkalmazottak és nyugdíjasok, valamint magántisztviselők, illetve magánosok által tervezett családi ház építkezéseknek amortizációs építési kölcsönnel való támogatása céljából megindult építési kölcsönakciót az időközben beállott súlyos pénzügyi válság következtében fedezet hiánya miatt kénytelen volt egyelőre beszüntetni.

Az 5.570/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 16) egyes *végrehajtási lépéseket* átmenetileg felfüggesztett október hó 16. napjától október hó 20. napjáig bezáróan.

A 3.500/1931. I. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 16) a *hatósági adó- és becslési bizonyítványról* szóló rendelkezéseket módosította.

A 4.810/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 13) a

rotációs és ives nyomópapíron előállított *időszaki lapok terjedelmét* ideiglenesen kb. egyharmaddal korlátozta.

Az 5.110/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 27) a rotációs és ives nyomópapíron előállított *időszaki lapok terjedelmének* újabb ideiglenes megállapítása tárgyában kiadott 4.810/1931. M. E. számú rendeletet módosította és kiegészítette.

Az 5.090/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 3) Spanyolországgal szemben a *vízumkénysért* visszaállította.

A pénzügyi helyzet.

A Magyar Nemzeti Bank kamatlábát szeptember 10-én 9%-ról 8%-ra leszállította. Ezzel kapcsolatosan a budapesti pénzintézetek elhatározták, hogy a betétek után térített kamatokat csupán $\frac{1}{2}\%$ -kal, illetve $\frac{3}{4}\%$ -kal fogják mérsékelni.

A Pénzügyi Központ október végén bejelentette, hogy a Pénzügyi Központ a visszleszámitolási kamatlábat $\frac{1}{2}\%$ -kal $9\frac{1}{4}\%$ — $9\frac{3}{4}\%$ -ra szállította le.

Szeptember 22-én Budapesten kideríthetetlen ok következtében pánik jelent meg, úgy hogy illetékes körök szükségesnek tartották ezt a hírt a következő nyilatkozattal megcáfolni:

„A fővárosban olyan hírek terjedtek el, hogy a Magyar Nemzeti Bank a napokban különbözetet fog megállapítani a pengő és az arany-pengő között. Illetékes helyről felhatalmazták a Magyar Távirati Irodát annak közlésére, hogy ezek a híresztelések minden alapot nélkülöznek.”

Az amerikai bankárbizottság albizottsága elhatározta a Magyarországon kihelyezett rövidlejáratú kölcsönök meghosszabbítását. A Wiggin-féle jelentéshez csupán egy-két amerikai bank nem járult még hozzá, felteszik azonban, hogy ezek az intézetek tévedésből nem jelentették meg be hozzájárulásukat. Az albizottságban bejelentették, hogy a Stilharte-egyezmény azon a napon fog életbelépni, amely napon a newyorki Federal Reserve bank a Nemzetközi Fizetések Bankját az amerikai bankoknak a Wiggin-jelentéshez való hozzájárulásáról értesíti. (Pester Lloyd, szeptember 13.)

A kereskedelemügyi miniszter szeptember közepén egyöntetű eljárás biztosítása céljából rendeletet adott ki a külföldről érkező utánvétes küldemények és postai megbízások forgalmában megállapított határösszegek értelmezéséről. A rendelet szerint abban az esetben, ha ugyanattól a feladótól ugyanazon címzett részére külföldről egy időben több utánvételi küldemény érkezik, ezeket a küldeményeket a határösszeg szempontjából nem egyenként, hanem összevontan kell elbírálni. Ennélfogva, ha az ilyen küldemények utánvételi összege együttesen a levélpostai, értéklevél és értékdobozküldeményeknél a 25, a csomagküldeményeknél pedig az 50 pengőt, illetve annak a korlátozó rendeletben külföldi fizetési eszközben megszabott egyenértékét meghaladja, a küldemények csak a Magyar Nemzeti Bank tanúsítványai alapján kézbesíthetők.

A devizaforgalmi korlátozásokkal kapcsolatban szeptember legelőjén a postai utánvételes forgalomban is újabb rendelkezések léptek életbe. A kereskedelemügyi miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértően utasította a postahivatalokat, hogy minden külföldre menő küldeményt ellenőrizzenek abból a célból, hogy nem tartalmaz-e kiviteli tilalom alá eső fizetési eszközöket. A zárt levelek közül azok, amelyek gyanusak, a legközelebbi vámkirendeltséggel bíró postahivatalhoz küldendők, amely a feladótól írásbeli beleegyezést kér a küldemények bi-

zottság előtt történő felbontására vonatkozólag. (Pester Lloyd, szeptember 3.)

A postavezérigazgatóság legújabb rendelkezése szerint a külföldről érkező, utánvéttel terhelt levélpostai küldemények, értéklevelek és értékdobozok, ha az utánvételi összeg pengőben kifejezve a 25 pengőt meghaladja, utánvételes csomagok pedig, ha az utánvételi összeg 50 pengőt meghalad, csakis a Magyar Nemzeti Bank előzetes engedélye alapján kézbesíthetők. A külföldről eredő postai megbízásokhoz a Magyar Nemzeti Bank engedélye minden esetben szükséges. (Pester Lloyd, szeptember 1.)

A kereskedelemügyi miniszter szeptember elején olyként rendelkezett, hogy a jövőben a devizaigényléseknek, illetőleg az áruhitelek engedélyezése iránti kérelmeknek a kereskedelmi és iparkamara részéről történő elbírálásában szakmanként delegált miniszteri megbízottak is részt fognak venni, akik főleg kereskedelempolitikai és általános gazdaságpolitikai szempontokból fognak az igénylések elbírálásánál befolyást gyakorolni. Ez a megoldás lényegesen javítja az eljárást, mert így a szakszerű és pártatlan elbírálás tekintetében is meg lesznek mindazok a garanciák, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a deviza-ellátás szempontjából a kereskedelem, a kisipar és a nagyipar érdekei egymással harmoniában legyenek kielégíthetők. A devizák kiutalása továbbra is a Nemzeti Bank hatáskörébe fog tartozni. (Pester Lloyd, szeptember 6.)

A Nemzeti Bank körlevélben közölte a pénzügyintézetekkel most azt az intézkedést, hogy megengedi, hogy engedély nélkül zárolt számlára jóváírassák a pénzügyintézetek a külföldi hitelezők váltóinak ellenértékét. Az árutartozásból származó követeléseket azonban még mindig a Nemzeti Bank engedélyével szabad csak zárolt számlán jóváírni. A váltótartozásoknál, ha nincs kikötve az effektív külföldi valuta, akkor a váltóadós pengőben fizethet, ha azonban effektív valuta van kikötve, akkor a külföldi hitelező követeli a valuta-fizetést. Ehhez azonban természetesen továbbra is a Nemzeti Bank engedélyét kell kikérni. Itt említjük meg azt, hogy Budapesten több bankcég foglalkozik régi esedékes nyílt számláknak inkasszójával. Az érdekeltek most azt kérik, hogy legalább ezeket a régi követelésekből származó összegeket, ha azokat tényleg be tudják hajtani, engedjék meg engedély nélkül is a külföld javára zárolt számlán letétbe helyezni. Ez szerintük biztosítja azt, hogy a hazai cégek újabb külföldi áruhiteleket vehetnek majd igénybe. Egyébként a külföldi követelések inkasszójának nagy nehézségei miatt sok száz ügynök és utazó, aki külföldi cég képviselőtét vállalta, jutott nehéz helyzetbe, mert ezeket az alkalmazottakat a külföldi cégek leállították.

A Nemzeti Bank szeptember közepén rendeletileg utasította a bankokat, hogy ezentúl külföldre utazóknak az utlevél és vasuti jegy felmutatása ellenében az eddigi 300 pengő helyett csak 150 pengő névértékű valutát szabad kiadni. Ugyancsak elrendelte a Nemzeti Bank, hogy a külföldön tartózkodók számára az eddig engedélyezett 300 pengős devizaátutalásokat egyáltalában beszüntessék.

Szeptember közepén a magyar-osztrák fizetési forgalom rendezésére irányuló tárgyalások során megállapodás jött létre arra vonatkozólag, hogy a legközelebbi időben az osztrák árukövetelések kiegyenlítése az eddiginél tágabb keretek közt fog lehetővé tétetni. A követendő eljárással kapcsolatban felmerült technikai jellegű nehézségek is elhárítottak.

Az 5.610/1934. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 17) egyes hitelügyi kérdések szabályozása tárgyában adatott ki. A rende-

let a hitelélet rendjének megóvásában való közreműködésre Országos Hitelügyi Tanácsot alakít. Az *Országos Hitelügyi Tanács* tagjai:

a m. kir. minisztériumtól kinevezett hitelügyi szakember,
a Magyar Nemzeti Bank elnöke,
a Pénzügyi Központ elnöke,
a Takarékpénztárak és a Bankok Egyesületének két kiküldötte,
akik közül az egyiket a Pénzügyi Központ I. kuriájába tartozó
pénzügyi intézetek vezetői, a másikat a Pénzügyi Központ II. vagy III.
kuriájába tartozó pénzügyi intézetek vezetői közül kell kiküldeni,
az Országos Mezőgazdasági Kamara és
a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara egy-egy kiküldötte.

A Tanács elnökét és elnökhelyettesét a Tanács tagjai közül a m. kir. minisztérium nevezi ki.

A Magyar Nemzeti Bank elnökét a Bank vezérigazgatója, akadályoztatása esetében ennek helyettese, a Pénzügyi Központ elnökét az Intézet vezérigazgatója, akadályoztatása esetében ennek helyettese, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének, az Országos Mezőgazdasági Kamarának és a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának kiküldötteit pedig az ezektől a testületektől az előbbi bekezdésben foglalt rendelkezéseknek megfelelően kijelölt helyettesek helyettesítik.

Az Országos Hitelügyi Tanács működésével kapcsolatos fogalmazási és irodai tennivalókat a Pénzügyi Központ látja el.

Az Országos Hitelügyi Tanács működése — amennyiben jogszabály mást nem rendel — az 1932. év június hó 30. napjáig tart, törvényes hatáskörében tett rendelkezéseinek hatálya azonban — amennyiben jogszabály mást nem rendel — ezen az időpontra is fennmarad.

A rendelet szabályozza a bírói uton érvényesíthető legmagasabb kamat kulcsát. A jelen rendelet életbelépése előtt lejárt és a rendelet életbelépésének időpontjában még fennálló kamatkövetelést akár bírói ítéleten (bírói egyességen) akár szerződésen, vagy bármely más magánjogi jogcímen alapul, a jelen rendelet életbelépése után bírói uton csak a tőkének évi 8 százalékát meg nem haladó mértékig lehet érvényesíteni, ha pedig az adós késedelmi kamat helyett az 1923: XXXIX. t.-c.-ben foglalt rendelkezések szerint kártérítéssel tartozik a hitelezőnek, a jelen rendelet életbelépése előtt lejárt és a rendelet életbelépésének időpontjában még fennálló ilyen követelést a jelen rendelet életbelépése után bírói uton csak a tőkének évi 12 százalékát meg nem haladó mértékig lehet érvényesíteni.

Az adós a jelen rendelet életbelépése előtt kifizetett kamatot sem vissza nem követelheti, sem a tőketörlesztésbe be nem tudhatja azon a címen, hogy a kifizetett kamat, illetőleg kártérítés az 1. bekezdésben meghatározott legmagasabb mértékét meghaladta. Ugyanez áll arra a kamatra is, amelyet az adós folyószámláján a hitelező javára írtak és ezt a jóváírást az adós a jelen rendelet életbelépése előtt helyesnek elismerte.

A jelen rendelet életbelépése után lejáratott kamatkövetelést bírói uton csak a tőkének évi 12 százalékát meg nem haladó mértékig lehet érvényesíteni.

Az adós a tőke törlesztésébe tudhatja be azt az összeget, amit kamat, vagy ezzel egy tekintet alá eső szolgáltatás címén 12%-on felül teljesített. Amennyiben tőketartozás már nem áll fenn, a bírói uton érvényesíthető kamatot meghaladóan fizetett összeget visszakövetelheti.

Ha a jelen rendelet életbelépése után a közgazdasági és pénzügyi viszonyok úgy alakulnak, hogy a kamatnak az előbbi §-ban meghatá-

rozott mértéke a megváltozott közgazdasági és pénzügyi viszonyoknak többé nem felel meg, az Országos Hitelügyi Tanács a birói uton érvényesíthető kamat legmagasabb mértékét az előbbi § rendelkezésétől eltérően állapíthatja meg. Az Országos Hitelügyi Tanács megállapítása nem terjed ki arra a kamatra, amelynek kamatlábát külön törvény állapítja meg. Az Országos Hitelügyi Tanács a birói uton érvényesíthető kamat legmagasabb mértékét a Magyar Nemzeti Bank mindenkorai váltóleszámitolási kamatlábához igazodva, a közgazdasági és pénzügyi viszonyok figyelembevételével belátása szerint állapítja meg, ez a legmagasabb mérték azonban a Magyar Nemzeti Bank mindenkorai váltóleszámitolási kamatlábát ennek legfeljebb felével haladhatja túl.

Az Országos Hitelügyi Tanács a birói uton érvényesíthető kamat legmagasabb mértékét úgy a pénzintézetek egyes csoportjaira (kategóriáira), mint az ügyletek különböző fajaira külön-külön eltérően állapíthatja meg és a megállapított mértéket a viszonyok változásához képest később is módosíthatja.

Az Országos Hitelügyi Tanács megállapíthatja a pénzintézeteknél elhelyezett takarékpénztári és folyószámla betétek kamatának kamatlábát is. A kamatlábát a pénzintézetek egyes csoportjaira (kategóriáira) külön-külön eltérően állapíthatja meg.

Annak a kiszámításában, hogy a kamat a tőkének hány százaléka, nemcsak azt kell számításba venni, amit kifejezetten kamatként jelöltek meg, hanem mindenféle melléktartozást is, amelynek fizetésére az adós a tőkén felül kötelezettséget vállalt; különösen számításba kell venni a kötbért, üzletdíjat, folyósítási-, forgalmi-jutalékot, folyószámlaköltséget és bármely más néven nevezett melléktartozást is.

Fizetés teljesítésekor hitelnyújtással üzletszerűen foglalkozó hitelező az adósnak köteles írásbeli elszámolást adni.

Pénzügyintézetek az elszámolás céljára az Országos Hitelügyi Tanács által megállapított mintát kötelesek használni.

Az adósnak adott elszámolás bélyeg- és illetékmentes.

A rendelet továbbá egyes birói végrehajtási cselekmények elhalasztásáról is intézkedik. Azok a mezőgazdák, akik a teherrendezési eljárást az 1931. VIII. t.-c. alapján a Földteherrendező Országos Bizottságnál sikertelenül kérték, továbbá azok a mezőgazdák, akik olyan földbirtokon gazdálkodnak, amelynek kataszteri tiszta jövedelme 1000 korona kataszteri tiszta jövedelmet nem halad meg, végül azok, akiknek főjövedelmi forrásuk ilyen földbirtok, magánjogi pénztartozás behajtására irányuló végrehajtási eljárás során kérelmet terjeszthetnek elő az árverés és az ingatlan haszonvételére kielégítés céljából vezetett zárlat (24.000/1931. I. M. rendelet 32. §.) elrendelésének, vagy fogantatásának elhalasztása iránt.

A kérelemnek a bíróság abban az esetben adhat helyet, ha az adós hiteltérdemlően kimutatja, hogy fagy, szárazság, vagy más természeti csapás okozta rossz termés, állatainak elhullása, vagy gazdaságát önhibáján kívül ért más egyéb súlyos károsodás miatt jutott abba a helyzetbe, hogy kötelezettségének egyelőre nem tud eleget tenni.

Az adós helyzetével szemben azonban figyelembe kell venni a hitelező érdekét is abból a szempontból, hogy az árverés, vagy a zárlat elhalasztása nem okoz-e neki helyrehozhatatlan súlyos sérelmet; az adós és a hitelező érdekének méltányos kiegyenlítését az összes körülmények gondos figyelembe vételével kell megkeresni.

A halasztás idejét a bíróság belátása szerint naptárilag állapítja meg; leghosszabb tartama nem terjedhet túl azon az időpontra, amelyben a legközelebbi termés értékesítésre kerül, legfeljebb azonban az 1932. évi október hó 31. napján.

A bíróság a halasztás megadását attól teheti függővé, hogy az adós a hátralékos kamatokat, vagy a tőkének egy részét kifizeti s a halasztás engedélyezését szabad belátása szerint megállapított biztosíték adásától is függővé teheti.

A rendelet végül a végrehajtási eljárás egyes szabályait is módosította.

Az 5.721/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 22) az egyes hitelügyi kérdéseknek szabályozása tárgyában 5.610/1931. M. E. szám alatt kibocsátott rendelet módosítása tárgyában adatott ki.

A módosítás arról szól, hogy az Országos Hitelügyi Tanács elnöke mindenkor a Magyar Nemzeti Bank elnöke, míg az elnökhelyettest a minisztérium nevezi ki.

A 4.950/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 19) kötelezi az állandóan Magyarországon lakó természetes személyeket és Magyarországon székhellyel bíró jogi személyeket, hogy a tulajdonukban lévő külföldi fizetési eszközöket és értékpapirokat, valamint külföldi pénzürtékre szóló követeléseiket bejelentésük. Nem kell bejelenteni a külföldi váltópénzt, a 200 pengőnél kisebb tételeket, valamint belföldiekkel szemben fennálló követeléseket. Végül 1931. évi július hó 15. előtt megszerzett külföldi államadósságokat, szelvényeket, zálogleveleket és kötvényeket. A bejelentést a Magyar Nemzeti Bankkal szemben kell eszközölni.

A bejelentési kötelezettség alá eső külföldi fizetési eszközt, külföldi pénzürtékre szóló követelést, vagy értékpapírt a Bank felhívására a Bank által megállapított módon és időben a pengőre átszámított ellenérték fejében a Bank rendelkezésére kell bocsátani. A pengőre átszámított ellenértéket a Magyar Nemzeti Bank annak fizeti ki, aki a külföldi fizetési eszközt, külföldi pénzürtékre szóló követelést vagy értékpapírt rendelkezésére bocsátja. Más személy a Magyar Nemzeti Bankkal szemben igényt nem támaszthat.

A Magyar Nemzeti Bank az előző bekezdésben megállapított jogát a bejelentett értékre csak az 1931. évi október hó 31. napjáig bezárólag ajánlott levélben postára adott felhívással gyakorolhatja.

Ha a fél a bejelentési kötelezettség alá eső külföldi fizetési eszközöknek és követeléseknek a rendelkezésre bocsátási kötelezettség alól mentes összegben felül eső részéből annak felét a m. kir. államkincstárnak az eredeti pénznemben évi 5% kamat mellett három évre kölcsönképpen átengedi, a rendelkezésre bocsátási kötelezettség alól a másik felerészre mentesül és erről szabadon rendelkezhetik; a 4.500/1931. M. E. rendelet, valamint a 4.550/1931. M. E. rendelet 4. §-a hatályának tartama alatt azonban a belföldön lévő külföldi fizetési eszközöket belföldön csak magának a Magyar Nemzeti Banknak, vagy az általa megbízott pénzüntézeteknek adhatja el, külföldre pedig a Magyar Nemzeti Banktól kérendő engedéllyel viheti ki, amely kérelem teljesítését a Bank nem tagadhatja meg.

Ennek a kölcsönnek kamatait és tőkét a m. kir. államkincstár az esedékesség idejében az eredeti pénznemben fogja fizetni.

Az 5.730/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 22) a külföldi fizetési eszközök és értékpapírok, valamint a külföldi pénzürtékre szóló követelések kötelező bejelentése tárgyában 4.950/1931. M. E. szám alatt kiadott rendelet kiegészítéséről szól.

Az 4.800/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 1) a bankszünnapok következtében tett átmeneti intézkedések fokozatos megszüntetéséről szóló 4.550/1931. M. E. rendelet 1. §-ában megállapított felmondási kötelezettséget és kifizetési korlátozást megszüntette. Addig ugyanis folyószámlán, csekkszámlán, vagy takarékbetéti köny

vön alapuló követeléseket csak 3 napi felmondással szabadott a pénzintézeteknek kifizetniök.

A budapesti nagybankok közötti gyorsutalványforgalom a következőként alakult:

Időszak	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	tételek száma	pengő	tételek száma	pengő	
1931 augusztus ...	4.997	61,594.162	208	2,566.423	12.326
1931 szeptember	3.968	28,655.071	159	1,146.202	7.222
1931 október...	4.174	28,952.049	155	1,072.298	6.936

A postatakarékpénztárnál és a 12 legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett betétek álladékanak adatai a következők:

	1931 augusztus 31.	1931 szeptember 30. p e n g ő	1931 október 31.
<i>Takarékbetétek :</i>			
a) pengőben ...	553,613.674	529,360.528	515,348.935
b) idegen valutában ...	54,653.542	51,611.404	48,258.808
<i>Folyószámlabetétek :</i>			
a) pengőben ...	450,142.377	453,047.109	431,856.880
b) idegen valutában ...	222,779.010	207,671.577	205,256.626

Mezőgazdaság.

Az 5.890/1934. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 30) a *tejforgalom szabályozásáról* szól. A rendelet szerint a földművelésügyi miniszter felfüggesztheti új iparengedély kiadását az 1922: XII. t.-c. 34. §-ának 25. pontja értelmében engedélyhez kötött tejcsarnoki, tejgyűjtőtelepi, tejkereskedelmi, illetőleg tejtermékeket feldolgozó vállalati ipar részére az ország egész területére vagy egyes részeire kiterjedően, vagy ily engedély kiadását meghatározott napi teljesítőképességhez kötheti. Ez a felhatalmazás nem terjed ki arra az esetre, ha tejtermelő, vagy tejtermelők egyesülése kíván iparengedélyt szerezni a kizárólag részükről termelt tej forgalomba hozása céljából. Budapest székesfőváros területén új tejcsarnok, tejgyűjtőtelep, tejkereskedelmi, illetőleg tejtermékeket feldolgozó vállalat létesítésére iparengedély csak abban az esetben adható, ha a vállalat napi teljesítőképessége legalább 10.000 litert elér.

A m. kir. földművelésügyi miniszter a tejgyűjtő-telepek, tejkereskedelmi, illetőleg tejtermékeket feldolgozó vállalatok üzezeit felülvizsgálhatja és ha az iparengedélyes oly cselekményt követ el, amely megbízhatóságát iparának gyakorlása szempontjából kétségesse teszi, úgy az iparüzési jogot az 1922: XII. t.-c. 70. §-ában meghatározott feltételek hiányában és az ott megszabott eljárás mellőzésével az üzem tulajdonosától azonnal elvonhatja; ha pedig az itt említett vállalatok üzeleinek felülvizsgálata alkalmával az állapittatik meg, hogy az üzem berendezésének és felszerelésének hiányossága, vagy ésszerűtlensége miatt nem működik megfelelően, úgy a m. kir. földművelésügyi miniszter az üzem tulajdonosát a hiányoknak záros határidőn belül való megszüntetésére, illetve pótlására kötelezheti; ha az üzem tulajdonosa a m. kir. földművelésügyi miniszter felhívásának a kifűzött záros határidőn belül nem tesz eleget, úgy a m. kir. földművelésügyi

miniszter a vállalat iparüzésének jogát ugyancsak az 1922: XII. t.-c. 70. §-ában meghatározott feltételek hiányában és az ott megszabott eljárás mellőzésével az üzem tulajdonosától azonnal elvonhatja; ha pedig az itt említett vállalatok üzemeinek felülvizsgálata alkalmával az állapítatik meg, hogy az üzem berendezésének és felszerelésének hiányossága, vagy ésszerűtlensége miatt nem működik megfelelően, úgy a m. kir. földmivelésügyi miniszter az üzem tulajdonosát a hiányoknak záros határidőn belül való megszüntetésére, illetve pótlására kötelezheti; ha az üzem tulajdonosa a m. kir. földmivelésügyi miniszter felhívásának a kitűzött záros határidőn belül nem tesz eleget, úgy a m. kir. földmivelésügyi miniszter a vállalat iparüzésének jogát ugyancsak az 1922: XII. t.-c. 70. §-ában meghatározott feltételek hiányában és az ott megszabott eljárás mellőzésével is elvonhatja.

A m. kir. földmivelésügyi miniszter az olyan tejgyűjtőtelep, tejkereskedelmi, illetőleg tejtermékeket feldolgozó vállalatokat, amelyek meg nem felelő működését az üzem teljesítő képességének csekélysége okozza, iparüzési jogának az előző pontban megállapított módon való megvonása terhe alatt egy vagy több más hasonló vállalattal való egyesülésre kötelezhet.

A m. kir. földmivelésügyi miniszter abból a célból, hogy a Budapest székesfőváros területén a tej termelői és fogyasztói árának gazdasági szempontból megfelelő alakulását biztosíthassa, szükség esetén rendelettel a következőképpen rendelkezhetik:

1. megszabhatja a tejnek úgy termelői, mint fogyasztói (kicsinyben való) árát; a m. kir. földmivelésügyi miniszter felhatalmazhat az ármegállapításra oly bizottságot, amelyben a termelők, a fogyasztók és az érdekelt vállalatok képviselve vannak. A bizottság határozata ellen a m. kir. földmivelésügyi miniszterhez felebbezésnek van helye, — aki végérvényesen dönt;

2. megállapíthatja azt a mértéket, amelynél magasabbat a tejkereskedelmi, illetőleg tejipari vállalatok, vagy a tej eladásával foglalkozók a tej budapesti eladási árának a meghatározásánál a tej átvételével, kezelésével és szétosztásával járó szükséges költségeik, úgyszintén kereskedői nyereségük címén számításba nem vehetnek (elárusítói költség és nyereség):

3. megállapíthatja a tej forgalombahozataláért járó viszontelárusítói jutaléknak és bátfminő előnyöknek legmagasabb mértékét;

4. a Budapest székesfőváros területén működő tejcsarnokokat, tejgyűjtőtelepeket, tejkereskedelmi és tejterméket feldolgozó vállalatokat, tejelosztási és eladási rendszerüknek okszerűbb beosztására és egyszerűsítésére kötelezheti;

5. korlátozhatja a Budapest székesfőváros területén tejének kicsinybeni eladásával foglalkozó tejfiókok számát és ezeknek, valamint az egyéb viszontelárusító üzleteknek működését a napi forgalom megfelelő mértékéhez kötheti, azonban úgy, hogy a viszontelárusító üzletekben forgalomba hozható tejmenység alsó határát napi 25 (huszonöt) liternél magasabban megállapítani nem lehet. A tejfiókokra vonatkozó e pontba foglalt korlátozások legkorábban 1932. évi május hó 1-én léphetnek hatályba.

Budapest székesfőváros területén tejet, napi 50 litert meghaladó mennyiségben — ide nem értve a viszontelárusítók által végzett tejárusítást (4. §. 2. bekezdés) — csak termelői igazolvánnyal ellátott termelő, vagy az 1922: XII. t.-c. 32. §-ának 25. pontja értelmében városi ellátásra jogosító iparendeléssel ellátott tejcsarnok, illetőleg tejkereskedelmi vállalat hozhat forgalomba.

Tejet házról-házra járva eladásra kínálni nem szabad.

Viszontelárusító tejet csak a tejkereskedelmi vállalat eredeti töltésű edényéből, vagy a tejkereskedelmi vállalat sértetlen zárjával ellátott palackjában árusíthat, azt más edénybe átfejtetni, vagy átpalackoznia nem szabad.

Az 5.220/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 3) a magyar cukorrépa-termelők szövetségének megalakítása és szabályozása tárgyában adatott ki. Az új szervezet az 1931. XIX. t.-c. 6. §-ában kapott felhatalmazás alapján alakult meg.

A 430.929/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 27) a cukorrépa után fizetendő forgalmiadó alapjául szolgáló répaárnak az 1931/32. gazdasági évre szóló megállapítása tárgyában adatott ki.

Az 1.846/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 21) a földbirtokrendezés során megváltást szenvedők részére fizetendő megváltási árak kiegyenlítésénél felszámítható kezelési költségek megállapítása és levonása tárgyában adatott ki.

A 4.590/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 6) a földteherrendezésre irányuló tárgyalások megindításának elrendelésére vonatkozó végső időpontot 1931. évi szeptember 30-ban állapította meg.

A 80.702/1931. K. Ü. M. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 6) a Magyarország és Jugoszlávia között az agrárperekre vonatkozó eljárási szabályok, valamint a magyar-jugoszláv vegyes döntőbíróság eljárási szabályzata tekintetében létrejött egyezményt életbeléptette.

A szeptember elején megkötött ideiglenes új cseh-magyar szerződés szerint Magyarország jogosult 1931 végéig összesen 29.000 darab sertést Csehszlovákiába bevinni. Ugyanakkor Csehszlovákia a sertések vámját jelentősen leszállította.

Az ipari helyzet.

A hazai széntermelés és fogyasztás a következőképpen alakult:

Időszak, ill. időpont, az illető hónap utolsó napja	Kőszén			Barnaszén			Lignit			Összesen		
	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei	Termelés	Fogyasztás	A szénbányák készletei
	100 méter mázsá											
1931 aug.	6.536	13.513	8.982	40.833	38.863	25.125	2.812	2.165	1.380	50.181	54.541	35.487
1931 szept.	6.919	13.137	7.931	51.212	51.071	23.485	3.332	2.529	1.378	61.463	66.737	32.794
1931 okt.	7.610			64.657			3.771			76.038		

Ugyanakkor a szénkülkereskedelem adatai a következők voltak:

Behozatal:	1931 augusztus	1931 szeptember	1931 október
	100 méter mázsá		
Kőszénből	6.196	6.523	5.498
Barnaszénből	124	213	87
Kokszból	1.616	2.309	2.197
Kivitel:			
Kőszénből	1.186	982	647
Barnaszénből	2.729	2.524	2.980
Kokszból	—	—	52

A fővárosi Elektromos Művek által szolgáltatott árammennyiség a következő volt:

	1931 augusztus	1931 szeptember	1931 október
	kilowattóra		
Magánfogyasztásra	4,457.347	5,351.972	6,668.767
Közvilágításra	750.419	859.308	975.382
Motoráramra	8,603.666	7,947.672	8,224.997

A munkanélküliek száma volt:

	1931 augusztus	1931 szeptember	1931 október
Keresztényszociálista szakszerv.	941	932	1.020
Szociáldemokrata „	28.471	28.716	28.998

Az 5.240/1934. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 1) a *szénellátás tárgyában* adatott ki. A rendelet szerint szénét külföldről csak a kereskedelemügyi miniszter engedélye alapján szabad behozni. A szénellátás biztosítása a kereskedelemügyi miniszter kötelességévé tétetett, aki miniszteri biztost nevez ki ez ügykörre.

A kereskedelemügyi miniszter október 1-én Tóth Tihor MÁV felügyelőt *szénellátást irányító miniszteri biztossá* nevezte ki.

A 161.390/1934. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 9) a termelőnél és a szén vagontételenként vagy hajórakományként beszerző kereskedőnél lévő kőszén-, barnaszén-, brikett- és kokszkészletek *bejelentése* és e termékek árának megállapítása tárgyában adott ki.

A 162.737/1934. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 21) a *külföldi kályhaszén eladásával* kapcsolatban kötelezővé tette legalább kétszerannyi hazai kályhaszén együttes eladását.

A 147.465/1934. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 26) az *enyvbőr után* megállapított kiviteli vámot felfüggesztette.

A 127.687/1934. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 29) a *paták, karmok és szaruhulladék után* megállapított *kiviteli vám* felfüggesztése tárgyában adatott ki.

A 154.145/1934. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 29) az *orgona készítésének és javításának iparjogi minősítése* tárgyában adatott ki.

A 157.744/1934. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 15) a *kővezés iparjogi minősítése* és a *kővező munkák vállalása* tárgyában adatott ki.

A 159.531/1934. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 11) az *amatőr fényképfelvételeknek üzletszerű előhívása* (vegyszeri kezelése), másolása és nagyítása tárgyában adatott ki.

Az ipar szempontjából a legfontosabb kérdést az alkotta, hogy a devizaneheztségek közepette miként lehetséges nyersanyagellátását biztosítani. Évégből tárgyalások indultak meg, hogy külföldről nyersanyaghitel álljon rendelkezésre, e tárgyalások azonban alig jártak eredménnyel. Csak Egyiptom részéről sikerült 250.000 angol font értékű nyerspamutot 2 éves hitel ellenében megszerezni.

Kereskedelem.

A nagykereskedelmi árak hivatalos indexszámai a következők voltak:

	1931 auguszt. 31.	1931 szeptemb. 30.	1931 október 31.
Mezőgazdaság és állattenyésztés	83	88	88
Gyarmatárúk	129	133	134
Malomipar és cukoripar	102	109	110
Egyéb ipar	111	114	117
Átlag	92	96	97

A létfenntartás költségeinek alakulásáról a következő adatok tájékoztatnak:

Időpont	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint
	lakbérrel	lakbér nélkül	
Indexszámokban 1913 = 100			
1931 augusztus 31..	102·3	107·3	108·0
1931 szeptember 30	102·9	108·2	109·5
1931 október 30	101·9	106·2	109·4

A budapesti közraktárakban volt:

a) az összes forgalom métermázsákban:

	1931 augusztus	1931 szeptember	1931 október
készlet a hó elején ...	706.021	682.250	750.200
beraktározás ...	121.180	130.921	91.341
kiraktározás ...	144.951	62.971	148.475
készlet a hó végén ...	682.250	750.200	693.066

b) biztosítási érték pengőben:

	1931 augusztus	1931 szeptember	1931 október
készlet a hó elején ...	14,584.600	15,942.600	15,895.600
beraktározás ...	3,307.500	2,704.500	2,273.500
kiraktározás ...	1,949.500	2,751.500	3,139.000
készlet a hó végén ...	15,942.600	15,895.600	15,030.100

A 123.241/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 2) a szerződésen kívüli országokból származó sárcipők behozatalát korlátozta. E rendelet az orosz import korlátozását célozta.

Az 1931. XXX. t.-c. (kiadatott október 10-én) a Lengyel Köztársasággal 1925. évi március hó 26-án kötött és az 1925. évi XXVII. t.-c.-be iktatott kereskedelmi egyezmény kiegészítésekép 1930. évi március hó 27-én aláírt Második Pótjegyzőkönyvet cikkelyezte be. Ez az egyezménykiegészítés a vasuti közlekedésre vonatkozik.

A 4.640/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 1) a Magyarország és Románia között Szinajában 1931. évi augusztus hó 12-ik napján megkötött letelepedési, kereskedelmi és hajózási egyezményt léptette életbe.

A 105.000/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 1) a Romániával 1931. évi augusztus hó 12-én aláírt letelepedési, kereskedelmi és hajózási egyezmény életbelépésével kapcsolatos végrehajtási intézkedések tárgyában adatott ki. A rendelet a legnagyobb kedvezmény elve alapján kötött egyezmények értelmében Ausztria, Jugoszlávia, Lengyelország és Románia számára kedvezményes vámtételek mellett érvényesíthető tűzifakontingenseket állapított meg.

A 4.900/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 16) a tűzifa vámját részlegesen és ideiglenesen a Magyarország és Románia között 1931. évi augusztus hó 12-én megkötött egyezmény alapján mérsékelte. A 111.370/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 16) a szerződéses forgalomban behozatalra kerülő tűzifa vámnak ideiglenes leszállításával kapcsolatos végrehajtási intézkedésekről szól.

A 117.240/1931. P. M. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 23) a cukorral kevert, vagy készített cikkek után fizetendő *vámpótlékok* tételeit a cukor után fizetendő kincstári részesedés felemelése következtében újból állapította meg.

Szeptember végén aláírták az augusztus hónapban Lillafüreden parafált magyar-francia kereskedelmi pótegyezményt.

A Németországgal korábban kötött, de még életbe nem lépett szerződésünknek azt a részét, amely a magyar buza részére preferenciális vámkezelést biztosít, nem lehetett életbeléptetni. Magyarország és Románia számára a német kormány ugyanis preferenciális buzavámokat biztosított, de néhány ország kifogást emelt e kivételes kedvezmények ellen, illetve ezeket a maga számára is követelte.

A magyar gabona- és baromfi-exportőrök a font árfolyamcsökkenésén tekintélyes összegeket vesztek.

Közlekedésügy.

A MÁV személy- és áruforgalma a következő volt:

	1931 augusztus	1931 szeptember	1931 október
Utások száma	6,620.000	6,894.590	5,410.957
Utaskilométerek száma	205,000.000	213,811.586	203,500.000
Fizető áruk mennyisége	1,373.000 tonna	1,526.603 tonna	2,040.309 tonna
Áru-tonnakilométer . . .	161,000.000	179,678.399	248,500.000

A 33-as bizottság szeptember 16-i ülésén általánosságban és részleteiben elfogadta az államvasutak szanálására és az azzal összefüggő tarifapolitikai rendszabályokra vonatkozó javaslatot. — A javaslat szerint a MÁV-nál a folyó üzemi évben kb. 54 millió pengő összegű deficit várható. Különféle személyi és dologi kiadások csökkentése révén 43 millió pengő összegű megtakarítás lesz elérhető, míg a még fennmaradó hiányt a személydijszabás emelése és az adminisztráció leegyszerűsítése révén fogja fedezni. A személydijszabás személyvontoknál átlagban 7,5, a gyorsvontoknál 3,34%-kal fog emeltetni. A MÁV kezelésében lévő helyiérdekű vasutaknak 1931 október 1-től történő állami kezelésbe vételével meg fognak szünni a tört tarifák és lehetővé fog válni egységes gazdasági és tarifapolitika kidolgozása. Ugyanezt a célt fogja szolgálni a Duna-Száva-Adria vasutnak 1932 január 1-ével történő átvétele is. (Pester Lloyd, szeptember 17.)

Szeptember közepén nyilvánosságra hozták az 1925. évi magyar-lengyel kereskedelmi egyezmény függelékéül szolgáló II. jegyzőkönyv szövegét. A jegyzőkönyv szerint a két állam kölcsönös viszonyában a vasuti forgalom valamennyi kérdésére nézve az 1923. évi genfi nemzetközi vasuti jegyzőkönyv rendelkezéseit alkalmazza (Nemzeti Újság, szeptember 15.)

Az 57.000/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 3) a közhasználatu gépjárművállalatokról szóló 1930:XVI. t.-c. végrehajtása és életbeléptetése tárgyában adatott ki.

A 162.000/1931. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 11) a közhasználatu gépjárművállalatokról szóló 1930:XVI. t.-c. 4. §-ának végrehajtásáról és a gépjárművel üzemeltetett bérkocsi (autotaxi) ipar gyakorlása tárgyában szabályrendelet alkotásáról szól.

Szociálpolitika.

A Központi Statisztikai Hivatal munkabéradatai szerint az órabér volt:

Szakma	1931 augusztus	1931 szeptember	1931 október
Bádogos	60 fill.	67 fill.	65 fill.
Asztalos	46 „	51 „	50 „
Szabó	64 „	41 „	46 „
Kőműves	70 „	68 „	69 „
Napszámos	41 „	46 „	44 „
Gyárimunkásnő	23 „	27 „	21 „
Napszámosnő	34 „	31 „	36 „

A 6.000/1931. M. E. rendelet (Budapesti Közlöny, október 25) a nyilvános betegápolás, az állami gyermekvédelem és a szegényellátás költségeinek fedezése tárgyában adatott ki.

A 663—1/4—1931. V. K. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 11) a kereskedőtanonciskolák szervezetét módosította.

A 94.154/1931. N. M. M. rendelet (Budapesti Közlöny, október 10) a munkásbiztosítási bíróságok ülnökei és pótülnökei megbízatásának meghosszabbítása, illetőleg új ülnökválasztás tárgyában adatott ki.

A 196.600/1931. B. M. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 26) az újabb adománygyűjtési engedélyek kiadását felfüggesztette.

A 90.770/1931. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 13) a gazdasági munkabérmegállapító bizottságok tagjai és elnökei fizetését újból megállapította.

A 90.777/1931. F. M. rendelet (Budapesti Közlöny, szeptember 13) a gazdasági munkaviszonyban felmerülő ügyekben eljáró közigazgatási hatóságok ülnökei díjazásának újabb megállapítása tárgyában adatott ki.

A földmivelésügyi miniszter szeptember 9-én bejelentette a 33-as bizottságban, hogy a kormány a tél folyamán az elemi károk által sújtott gazdákat, a munkanélkülieket, továbbá a falvakban élő hadirokkantakat, valamint az összes munkaképteleneket különböző módokon támogatásban fogja részesíteni.

Varga István.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI :

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Neubauer Gyula</i> : Statisztika és közgazdaságtan	253
<i>Móricz Miklós</i> : Angol könyv a román földreformról	188

Közlemények

<i>Andor Endre</i> : A Magyar Társadalombiztosítás tiz éve	303
<i>Tóth József</i> : A német földteherrendezés	306

Könyvismertetések 310

De Man, Henri: La joie au travail (K. Nagy Dénes.) — *Grossmann Henryk*: Das Akkumulations- und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems. (Lipták László.) — *Dr. Márkus György*: Az állam magángazdasági tevékenysége, különös tekintettel a legújabb szocializálási törekvésekre. (Óvári Papp Zoltán.) — *Fleissig Andreas*: Planeurpa. (Ifj. Bálint Ernő.) — *Bonn M. J.*: Das Schicksal des deutschen Kapitalismus. (Grossmann L.) — *Finanzen und Steuern im In- und Ausland.* (Domanovszky Ákos.) — *Umsatz und Umsatzsteuer in Deutschland nach den Umsatzsteueranmeldungen 1926 bis 1928.* (Láng János.)

Folyóiratok szemléje 329

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. (D. Á.) — *Zeitschrift für Nationalökonomie.* (D. Á.)

Közgazdasági krónika (Varga István) 11*—20*

GERGELY R. BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Megjelenik havonta. Előfizetési ára 24 P. Egyes szám ára 3 P.

A szerkesztésért *Heller Farkas* szerkesztő felelős.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 5—6
írvnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

**A KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ-nek szánt közlemények
HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
(I., Műgyetem-rakpart 3). Telefon: Lá 16—16.
Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtítkára. (I., Budafoki-út 5.)
Telefon: Lá 13—19.**

A Közgazdasági Szemlénak szánt közleményeket lehetőleg géppel és a papirosnak csak **egyik oldalára írva** kérjük a szerkesztőség címére. Már a **kézirat beküldésekor csatolandó annak rövid tartalmi kivonata** a Szemle németnyelvű melléklete számára. A németre való fordításról a szerkesztőség gondoskodik. A kiszedett cikkek **kefelevonatát** ellenőrzés és kijavítás végett a szerzők kívánságára elküldjük. Kérjük azonban az átnézett levonatoknak rövid időn belül való visszaküldését. Amennyiben a szerzők a nyomdahibák kijavításán kívül nagyobb változtatásokat óhajtanak a már kiszedett kéziratok szövegében, azok nyomdaköltségeit a tiszteletdíjból levonjuk. **Különlenyomatokra** vonatkozó kívánság a kéziraton megjelölendő.

Kérelem munkatársainkhoz.

Ujabbán a szakirodalomban, de a napi sajtóban is mindinkább lábra kap az a rossz szokás, hogy az írók szivesebben használnak idegen szavakat olyankor is, amikor megfelelő jó magyar kifejezés áll rendelkezésükre. A Közgazdasági Szemle szerkesztősége mindig igyekszik a hozzájuttatott kéziratokat a tiszta magyarság szempontjából is átvizsgálni s az idegen szavak helyébe magyarokat illeszteni, de — különösen fiatalabb munkatársai részéről — sokszor olyan kéziratok kerülnek eléje, hogy azoknak a helyes magyar szóhasználat és nyelvi tisztaság szempontjából való átvizsgálása nem egyszer szinte újból való megírásukat teszi szükségessé. Ez a részben szellemi kényelmességből, részben a nyelvnek mint nemzeti kincsnek sajátos értékei iránt táplált közömbösségből eredő pongyolaság annál kevésbé menthető, mert a magyar közgazdasági irodalom érdemes munkásai ugyszólván minden közgazdasági fogalmat kitűnő és megfelelő magyar szóval tudtak és tudnak kifejezni. Tisztelettel felkérjük tehát munkatársainkat, hogy kézírataikat beküldés előtt a helyes magyarság és nyelvi tisztaság szempontjából is sziveskedjenek átvizsgálni s a közgazdaságtannak a magyar irány és nyelv szempontjából való ápolását és fejlesztését is egyik tudományos feladatuknak tekintsék.

A szerkesztőség.

LVIe ANNÉE
AVRIL 1931
VOL. 74, N° 4

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

PAR MANDAT ET AVEC LE CONCOURS
DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES, ÉDITÉE
PAR LA SOCIÉTÉ HONGROISE D'ÉCONOMIE POLITIQUE

DIRECTEUR :
WOLFGANG HELLER

SOMMAIRE

Dissertations

<i>Neubauer J.</i> : Méthode statistique et théorie économique	253
<i>Móricz M.</i> : Un livre anglais sur la réforme agraire en Roumanie	288

Notes

<i>Andor A.</i> : Dix années de l'assurance sociale en Hongrie	303
<i>Tóth J.</i> : Le dégrèvement de la propriété foncière en Allemagne	306

Analyses des livres 310

De Man, Henri: La joie au travail. (Nagy D.) — *Grossmann Henryk*: Das Akkumulations- und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems. (Lipták L.) — *Dr. Márkus George*: Les entreprises d'état et les essais récents de socialisation. (Óvári Papp Z.) — *Fleissig Andreas*: Planeuropa. (Bálint E.) — *Bonn M. J.*: Das Schicksal des deutschen Kapitalismus. (Grossmann L.) — *Finanzen und Steuern im In- und Ausland* (Domanovszky Á.) — *Umsatz und Umsatzsteuer in Deutschland nach den Umsatzsteuerveranlagungen 1926 bis 1928.* (Láng J.)

Revue des périodiques étrangères 329

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. (D. Á.) — *Zeitschrift für Nationalökonomie.* (D. Á.)

Chronique économique (Varga E.) ... .. 11*—20*

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

IM AUFTRAGE UND MIT UNTERSTÜTZUNG
DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN HERAUSGEGEBEN
VON DER UNGARISCHEN VOLKSWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

SCHRIFTLEITER:
WOLFGANG HELLER

INHALT:

Abhandlungen

<i>Neubauer Gy.</i> : Statistik und Volkswirtschaftslehre	253
<i>Móricz M.</i> : Ein englisches Buch über die Bodenreform in Rumänien	288

Mitteilungen

<i>Andor E.</i> : 10 Jahre ungarischer Sozialversicherung	303
<i>Tóth J.</i> : Die Osthilfe in Deutschland	306

Bücherbesprechungen 310

De Man, Henri: La joie au travail. (Nagy D.) — *Grossmann Henryk*: Das Akkumulations- und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems. (Lipták L.) — *Dr. Márkus Georg*: Die privatwirtschaftliche Betätigung des Staates, mit besonderer Berücksichtigung der neuesten Sozialisierungsversuche. (Óvári Papp Z.) — *Fleissig Andreas*: Planeuropa. (Bálint E.) — *Bonn M. J.*: Das Schicksal des deutschen Kapitalismus. (Grossmann L.) - Finanzen und Steuern im In- und Ausland. (Domanovszky Á.) — Umsatz und Umsatzsteuer in Deutschland nach den Umsatzsteuerveranlagungen 1926 bis 1928. (Láng J.)

Ausländische Zeitschriften 329

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. (D. Á.) — Zeitschrift für Nationalökonomie. (D. Á.)

Volkswirtschaftliche Chronik (St. Varga) 11*—20*

Ungarische Volkswirtschaftliche Rundschau

Januar 1931.

Inhaltsauszüge.

Besteuerung und Konjunkturen.

Es ist sowohl theoretisch als auch praktisch von grosser Wichtigkeit, ob der Staat mit seinen Steuern die Güterpreise oder die reinen Einzeleinkommen belastet. Dieses Problem ist hauptsächlich wegen seiner Verflechtung mit den Fragen der Einkommenverteilung interessant.

Seit der Mitte des 19. Jahrhunderts herrschte die Besteuerung der Einzeleinkommen vor, während die Preissteuern, d. h. diejenigen Steuern, die unmittelbar auf den Preisen lasten (Umsatzsteuern, Verbrauchssteuern) verurteilt wurden. Die Entwicklung der Staatshaushalte in den letzten Jahrzehnten liess diese früher verdammten Steuerarten wieder in den Vordergrund treten. Es muss eben eingesehen werden, dass den einzelnen Steuerarten kein absoluter eigener Wert innewohnt, sondern dass ihr Wert sich mit den verschiedenen Konjunkturen fortwährend ändert.

Von den Preiseinnahmen, d. h. von denjenigen Geldbeträgen, die sich aus dem Verkaufe der nach beendigem Produktionsprozess auf dem Markte erstmalig erscheinenden Güter ergeben, werden mittelbar oder unmittelbar sämtliche anderen Einkommenszweige der modernen Gesellschaft abgetrennt, als eine Art Residuum der Bruttopreiseinnahme gegenüber. Durch die eine Gruppe der Steuern — Preissteuern — werden direkt die Preisbeträge belastet, durch die andere Gruppe — Residualsteuern — die nach Abzug der Produktionskosten sich ergebenden Residuen der einzelnen Einkommenszweige. Die grösste Leistungsfähigkeit der Steuersubjekte wird vom Staate bei einer Besteuerung der Preisbeträge erfasst, da ja diese die Quelle aller andern Einkommenszweige sind. Die Lasten der Preissteuern wirken für die Gesamtheit der Steuerträger letzten Endes als Produktionskosten, das Gewicht der Besteuerung wird also von der Einkommenseite auf die Kostenseite übertragen. Aus dem Gesichtspunkt der Steuerergebnisse ist dies deshalb von grosser Bedeutung, weil das Kostenelement ein beständigeres und allgemeineres Element des modernen Wirtschaftens ist, als das der Einkommenresiduen.

In Perioden, in denen sich die nachweisbaren Residuen, die Reineinkommen, längere Zeit hindurch verringern, kann der Ertrag der Residualsteuern nicht genügen und der Staat wird sich dann gezwungen sehen, einen grösseren Teil der Steuerlast unmittelbar

auf die Preise zu basieren. Diese Besteuerungsart greift das Steuersubjekt auch dann noch nicht in seiner Existenz an, wenn eine ähnlich grosse, auf Einkommen gegründete Steuerlast es schon zu Falle bringen würde. Vom sozialpolitischen Standpunkte aus ist es natürlich von Wichtigkeit, dass die Preissteuern eher zu Bestandteilen der Produktionskosten werden sollen, als einseitig zu Bestandteilen der Lebensunterhaltskosten. Und natürlich darf auch bei einer solchen, hauptsächlich auf die Preise basierten Besteuerung, auf die erhöhte Inanspruchnahme der auffindbaren Residuen nicht verzichtet werden.

Die Verbundenheit der Staatsfinanzen mit der Einkommensverteilung in der Privatwirtschaft hat zur Folge, dass die Einkommengestaltung des Staates ebenso ihre Konjunkturen hat, wie die private Einkommensbildung. Der moderne Staat muss die Entwicklung dieser Konjunkturen aufs sorgfältigste verfolgen, denn erst auf Grund dieser Beobachtungen wird er entscheiden können, natürlich von Wichtigkeit, dass die Preissteuern eher zu Bestandteilen der Residualsteuern zu legen ist. Weiss er die Interdependenz der zwei zwar grundverschiedenen, in ihrer Wirkung sich jedoch gegenseitig ergänzenden, Steuertypen richtig auszunutzen, so kann er die Schwierigkeiten der Einnahmebeschaffung des Staatshaushaltes, sowie der Steuerzahlung, wesentlich verringern.

Karl von Balás.

Die ungarische Agrarkrise und ihre internationale Lösung.

Die Landwirtschaft Trianon-Ungarns ist dem Vorkriegszustand gegenüber in eine völlig veränderte Lage geraten. Sie hat von Beginn an gegen drei Schwierigkeiten anzukämpfen. Zunächst geht die Menge ihrer landwirtschaftlichen Produktion über die Aufnahmefähigkeit des Binnenmarktes hinaus und die Unterbringung der Agrarüberschüsse stösst auf fortwährend steigende Hindernisse. Die zweite Schwierigkeit besteht in der Verschlechterung der Qualität ihrer Agrarprodukte, die hinter den Ansprüchen der auswärtigen Märkte in mancher Hinsicht zurücksteht. Die dritte Schwierigkeit besteht darin, dass die qualitativ schwächere landwirtschaftliche Produktion auch noch kostspieliger als in den Konkurrenzstaaten ist. Die Erkenntnis dieser Gebrechen weist zugleich auf die Heilmethoden hin. Die Konsumfähigkeit des Binnenmarktes muss gehoben, die Qualität der Produkte verbessert und die Produktionskosten müssen vermindert werden. Unsere kritische landwirtschaftliche Lage kann nur durch die erfolgreiche Anwendung aller drei Mittel vollkommen behoben werden.

Die Steigerung des Binnenkonsums bildet zweifellos die idealste Art der Heilung. Sie liegt auf dem Wege der nationalen Kräftigung und Bereicherung, die den Erfolg der Produktion am besten gewährleisten würde, allein dieser Weg ist, obwohl er sicher zum Ziele führt und daher auch nie aus dem Auge zu verlieren wäre, dennoch ein holpriger, auf dem man nur schrittweise vorwärts gelangen kann.

Zur Milderung der Agrarkrise ist eine Steigerung der Weizen-

produktion geradezu erwünscht, hängt doch die Produktionskostenverminderung von der Steigerung der Hektarerträge und ihrer günstigeren Verteilung auf die zu Märkte kommende grössere Menge ab. Die grossen Möglichkeiten auf diesem Gebiete gehen aus der Tatsache hervor, dass Ungarn hinsichtlich der Durchschnittserträge den fünfundzwanzigsten Platz einnimmt, dass es also viel teurer produziert als seine Konkurrenten. Allein von der Qualitätsweizenproduktion darf man ebensowenig ein schleuniges Ergebnis erwarten, wie von der Steigerung des Binnenkonsums oder von der Verminderung der Produktionskosten. Die Hauptursache unserer Agrarnot besteht in der künstlichen Zerschlagung von ehemals einheitlichen Produktions- und Konsumgebieten. Die Preisgestaltung unserer Agrarprodukte beeinflusst nicht bloss der amerikanische und russische Getreidestrom, sondern auch die scharfe Konkurrenz unserer Nachbarländer. Dieses Erkenntnis gab der Annäherung der Donauagrarrstaaten den ersten Impuls.

Den Ausgangspunkt der Zusammenfassungsbestrebungen bildet die Verwertungskrise auf den Getreidemärkten, die sich auf den verschärften Wettbewerb, den Kapitalmangel, die unbefriedigende Qualität der Agrarprodukte und den Mangel an planmässig verwertenden Organen zurückführen lässt. Nun lassen sich aber die Verwertungsprobleme durch die einzelnen Länder isoliert nicht lösen. Infolgedessen rückte die Warschauer Konferenz die Kooperation, die Gründung einer mitteleuropäischen Marktorganisation, in den Vordergrund. Diesem Projekte setzt die im November abgehaltene Belgrader Agrarkonferenz die Krone auf; sie einigte sich im Interesse einer rationelleren Verwertung von Weizen, Mais und Roggen dahin, dass Jugoslawien, Rumänien, Polen, Ungarn und Bulgarien Landesorganisationen zur genauen Ermittlung der Exportüberschüsse in den erwähnten Waren errichten mögen, die diese Überschüsse nur zu Preisen und Bedingungen ins Ausland hinausschaffen, die durch die gleichzeitig zu errichtenden Zentralbüros festgesetzt werden. Die Agrarstaaten fordern darüber hinaus eine präferenzielle Behandlung ihrer Agrarprodukte durch die Industriestaaten. Die gewünschte Agrarzollbegünstigung soll sich auf die übrigen, besonders aber auf die überseeischen Getreideexportländer nicht erstrecken, hingegen sollen die Industriezölle auch weiterhin dem Meistbegünstigungsprinzip unterliegen. Der leoninische Charakter dieses Wunsches springt in die Augen. Er dürfte jedoch mehr von praktischer Bedeutung sein, zumal da der Agrarblock den westlichen Industriestaaten keinen Krieg erklären will, vielmehr eine Vereinbarung anstrebt, die sich auf den Grundsatz der gegenseitigen Arbeitsteilung aufbaut, indem die Agrarländer ihren industriellen Protektionismus schrittweise abbauen und sich in erster Linie der Förderung ihrer eigenen landwirtschaftlichen Grundlagen widmen dürften, damit auch die Industriestaaten ihren Agrarprotektionismus fallen lassen.

Darf man jedoch an ein einseitiges Präferenzsystem der europäischen Agrarprodukte und an eine einseitige Ausschaltung der Meistbegünstigung aus den europäischen Handelsverträgen noch nicht einmal denken, so tritt die Frage in den Vordergrund, ob der Weg gegenseitiger Begünstigung für jeden Staat auch gleichmässig

gangbar ist? Untersucht man die aus dem Gesichtspunkte der Agrarausfuhr entscheidende Lage des Deutschen Reiches, so kommt man bald dahinter, dass dieser Staat das Fallenlassen der Meistbegünstigung im Interesse der Oststaaten kaum riskieren dürfte. Die Annahme ist ja nur zu naheliegend, dass Deutschland und damit auch der bedeutendste Käufer der Agrarprodukte, also die stärkste Stütze dieser Kombination, aus dem projektierten Präferenzsystem ausbleibt. Es verbliebe mithin nur die Kombination der Nachfolgestaaten, diese wenn auch nicht verbesserte, aber doch erweiterte Auflage der österreichisch-ungarischen Monarchie, von der der gewesene österreichische Kanzler in Genf feststellte, dass sie eine Verkörperung Paneuropas im Kleinen war. Österreich und die Tschechoslowakei befinden sich in einer anderen Lage als Deutschland, ihre Industrieunternehmungen sind zweifellos auf die Ostmärkte angewiesen und den Agrarstaaten würden diese beiden Länder einen, wenn auch nicht ausreichenden, aber jedenfalls gesicherten Markt bieten.

Wer die auf die wirtschaftliche Zusammenfassung der mitteleuropäischen Staaten gerichteten Bestrebungen seit Jahren mit Aufmerksamkeit begleitet, kann das allmähliche aber steigende Ausreifen der Ideen feststellen. Wenn die Entwicklung auf diesem Gebiete der gebieterischen Dringlichkeit der Lage auch nicht entspricht, ist doch die Anerkennung der Notwendigkeit und Möglichkeit einer Zusammenarbeit heute bereits allgemein.

Die Präferenz, die wir zur Lösung der mitteleuropäischen Agrarkrise angeregt haben, unterscheidet sich wesentlich von der beim Völkerbund geforderten allgemeinen europäischen Zollpräferenz. Es ist dies eine *Regionalpräferenz*, die Vereinbarung einer beschränkten Anzahl von Staaten, die sich gegenseitig wirtschaftlich ergänzen, mit dem Zweck, sich gegenseitig gewisse Erleichterungen zu erteilen, die den anderen Staaten nicht zugute kämen. Die Zollpräferenzierung der mitteleuropäischen Staaten *untereinander* würde sowohl bei den überseeischen Staaten, als auch bei den europäischen Anhängern der unbedingten Meistbegünstigung mehr Verständnis finden. Denn hier handelt es sich um Länder, die geographisch, wirtschaftlich und geschichtlich von jeher miteinander verbunden sind, die gegenseitig Grossabnehmer ihrer verschiedenen Erzeugnisse sind und bei denen das heute zu Recht bestehende System der Meistbegünstigung der Intensität der Wirtschaftsbeziehungen in keiner Weise Rechnung trägt. Der Einschränkung der Meistbegünstigung in Verbindung mit einem Kollektivabkommen der mitteleuropäischen Staaten würde in Genf eine ganz andere Beurteilung zuteil werden, als der Forderung nach einer allgemeinen Präferenz.

Elemér Hantos.

Kleinere Beiträge.

Die volkswirtschaftliche Bedeutung der Kalenderreform-Pläne.

Die ungarische öffentliche Meinung hat bis jetzt wenig Interesse für die Frage einer Kalenderreform gezeigt, obwohl sowohl die Verhandlungen der Völkerbund-Kommission als auch die in Russland durchgeführte Reform bereits gezeigt haben, dass der

alte Kalender bedeutende Mängel hat, deren Beseitigung für Wirtschaft und Wissenschaft von grossem Vorteil wäre. Zu demselben Ergebnis gelangte auch der im vorigen Jahre erschienene Bericht des nordamerikanischen Ausschusses für Kalenderreform (Report of the National Committee on Calendar Simplification for the United States. Washington, 1929.) Der auch aus metodologischem Gesichtspunkte lehrreiche ausführliche Bericht behandelt die zwei von der Kommission des Völkerbundes als durchführbar begutachteten Reformvorschläge: den des 13-Monatsjahres mit gleich langen 28tägigen Monaten und den der gleichlangen Vierteljahre mit zwei 30tägigen und einem 31tägigen Monat. Der Ausschuss stellte in seinem Fragebogen die Vor- und Nachteile beider Pläne zusammen. Es liefen 1433 Antworten ein — hauptsächlich von nationalen Spitzenorganisationen und grossen Vereinen — von denen 80.5% für die Reform stimmte. Auf die Frage, welcher Plan anzunehmen sei, liefen nur 488 Antworten ein, von denen mehr als 98% für den 13-Monatsplan waren. Das Komitee setzt sich also für eine Reform ein und zwar für den 13-Monatsplan und erwartet die endgültige Lösung von einer internationalen Konferenz. *Stefan Varga.*

Die Zahlungsbilanz der Vereinigten Staaten im Jahre 1929.

Die erste Zusammenstellung über die Zahlungsbilanz der Vereinigten Staaten wurde 1929 vom damaligen Handelsminister Herbert Hoover veröffentlicht. Seitdem publiziert die Innen- und Aussenhandelsabteilung des Handelsministeriums jedes Jahr diese mit grosser Sorgfalt und Gründlichkeit aufgestellte Bilanz. Auch die letzte vom stellvertretenden Chef der Kreditabteilung Mr. Ray O. Hall zusammengestellte Bilanz für 1929 gibt ein klares und übersichtliches Bild von der Verflochtenheit der Wirtschaft der Vereinigten Staaten mit dem Ausland. U. a. ist es von grossem Interesse in dieser Bilanz, dass sie auf die abnehmende Bedeutung der internationalen Goldbewegungen hinweist. Die internationale Bewegung der amerikanischen Effekten gelangte in den letzten Jahren zu einem noch nie dagewesenen Einfluss, und es scheint sich die Tendenz zu entwickeln, dass in der Zukunft die Rolle des Goldes als internationales Ausgleichsmittel von den Effekten übernommen werden wird. *Julius Buday.*

Die Fiumaner Frage.

Zufolge der Abschliessungspolitik der Nachbarstaaten muss Ungarn immer mehr trachten, seinen Exportüberschuss auf dem Weltmarkte abzusetzen, und seit mehreren Jahren ist es klar geworden, dass dieses Ziel nur durch die Ausnützung des billigen Seeweges und durch eine zweckmässige Reorganisierung des Seeverkehrs erreicht werden kann. Um dem Exportverkehr eine feste Richtung und auch eine sichere Grundlage zu geben, hat die ungarische Regierung am 25. Juli 1927 mit Italien in Rom eine Vereinbarung getroffen, die dem ungarischen Warenverkehr in dem Fiumaner Hafen namhafte Vorteile sichert. In den letzten Jahren hat sich daher die Bedeutung des Hafens für Ungarn stark erhöht und auch sein Gesamtverkehr hat beträchtlich zugenommen, was für die

Lebensfähigkeit seiner wirtschaftlichen und Hafenorganisation einen unwiderlegbaren Beweis liefert. Seit dem Jahre 1923 ist der Gesamtverkehr von 2,128.326 Dz. auf 8,999.290 Dz. gestiegen und damit hat Fiume bereits 43% seines Vorkriegsverkehres zurückerobert, wenn auch in der Zusammensetzung des Verkehrs — zufolge der tiefgehenden Strukturveränderung im Wirtschaftsleben des Hinterlandes und besonders zufolge der Aufteilung Ungarns — starke Verschiebungen eingetreten sind. Jedenfalls können wir im Verkehr verschiedener Artikel und im Warenverkehr mit manchen Ländern einen vielverheissenden Aufschwung wahrnehmen. Im Festlandverkehr Fiumes nimmt Ungarn nach Jugoslawien und vor der Tschechoslovakei und Österreich den zweiten Platz ein und ist sein Verkehr auch im letzten Jahre um 250.000 Mz. auf 1,510.118 Mz. gestiegen. Für Ungarn besitzt Fiume derzeit in der Einfuhr von Reis, Südfrüchten, Phosphaten und Mineralölen und in der Ausfuhr von Zucker, Getreide, Hülsenfrüchten, Samen, Kartoffel, Mehl, Zuckerrübenschnitzel usw. eine grössere Bedeutung. Die wichtigste Aufgabe Fiumes besteht aber in der Erleichterung des Getreideexports und kann es in dieser Hinsicht auch als ein kräftiges Bindeglied zwischen Ungarn und Italien wertvolle Dienste leisten. Gegenwärtig nimmt der ungarische Exporthandel ausser Fiume, vornehmlich wegen der Höhe der jugoslawischen Durchfuhrfrachtsätze, noch verschiedene andere Häfen in Anspruch. Eben deswegen ist es aber schwierig Frachtermässigungen zu erhalten, die jedoch im Falle einer grösseren Entwicklung des Verkehrs über Fiume bestimmt durchgesetzt werden könnten. Es handelt sich um einen *circulus vitiosus*, der irgendwo aufgebrochen werden muss, indem mit den gegenwärtigen Frachtsätzen der Verkehr sich nur langsam entwickeln kann und hingegen ohne grössere Transporte wenig Aussicht für Frachtermässigungen besteht. Ähnlich verhält sich die Sache mit den Seefrachtsätzen. Wäre aber die Möglichkeit geboten, den ganzen ungarischen Seeverkehr zu konzentrieren und über Fiume zu lenken, so könnten die in Fiume bereits zugesicherten Begünstigungen besser ausgenützt, die bestehenden Hindernisse aus dem Wege geräumt und eine Reihe von neuen Vorteilen erzielt werden, die auf keine andere Weise angestrebt werden könnten. Solche Vorteile würden nicht nur zu einer zweckdienlicheren Abwicklung der gegenwärtigen Ausfuhr, sondern auch zu deren absoluter Hebung beträchtlich beitragen. Die Opfer, die im Interesse einer derartigen Lösung und der Organisierung des Aussenhandels zu bringen wären, hätten bloss einen vorübergehenden Charakter und würden durch dauernde Errungenschaften reichlich eingebracht werden. Der Hafen von Fiume ist seit seiner Entstehung auf die Anforderungen des ungarischen Aussenhandels eingestellt und die Möglichkeit einer aktiveren Zusammenarbeit seiner wirtschaftlichen und Transitorganisation mit dem ungarischen Handel wird auf beiden Seiten die besten Ergebnisse zeitigen. Wird die Front der ungarischen Exportorganisation bis Fiume vorgeschoben, so kann die Einschaltung des ungarischen Aussenhandels in den Weltverkehr als vollendete Tatsache betrachtet und seiner Entwicklung, wie auch dem wirtschaftlichen Aufschwung der Hafenstadt Fiume mit der grössten Zuversicht entgegengesehen werden.

Georg Binét.

Buchbesprechungen.

Etude sur le regime juridique des ententes industrielles. Préparée pour le Comité économique par M. *Henri Decugis* (France). M. *Robert E. Olds* (États-Unis d'Amerique) et M. *Siegfried Tschierschky* (Allemagne). Société des Nations. Section économique et financière. No. O. E. 528 (1.) Genève 1930. 100. p.

Der Bericht, welchen die Herrn Decugis, Olds und Tschierschky über die rechtliche Regelung der industriellen Verbände für das Wirtschaftscomité des Völkerbundes ausgearbeitet haben, ist heute für Ungarn, dessen Kartellgesetzentwurf vor der Gesetzgebung liegt, von besonderem Interesse. Von fachkundigster Seite verfasst, verbreitet er Licht über die Behandlung, welche diese Verbände in den verschiedenen Ländern erfahren. Besonders wertvoll und aufschlussreich ist hierbei die eingehende Behandlung der Judikatur, welche den Bericht lebenswahr gestaltet und weit über die bestehenden gesetzlichen Verfügungen hinausgehend den Leser über den Geist unterrichtet, welcher in der Beurteilung der grössten monopolistischen und rationalisierenden Gebilde unserer Tage zum Ausdruck kommt. Die Sachlichkeit und Unparteilichkeit der Bericht-erstatte macht den Bericht zu einem Quellenwerk von grösster Bedeutung. Er entwirrt jene Fäden, aus welchen sich jene neue Perspektive diesen Gebilden gegenüber entwickeln muss, von welcher ausgehend unsere Rechtsordnung jene Grundlagen finden kann, die dem entwickelten Kapitalismus und der Gestaltung der Wirtschaftsverhältnisse durch ihn besser zu entsprechen vermag, als unsere bisherige Rechtsordnung, welche noch vom Geiste der Freiheit des Wettbewerbes beherrscht, aus einer Wirtschaftslage hervorgegangen ist, welcher noch eine andere Gestaltung der Wirtschaft zu Grunde gelegen hat, als es die heutige ist. Die Verfasser bezeichnen ihren Bericht als eine Vorstudie, welche sich deshalb auch in der Zusammenfassung der Resultate, und in den Konklusionen grösste Zurückhaltung auferlegt. Die Schwierigkeit und die Vielseitigkeit des behandelten Stoffes rechtfertigen dies auch in vollem Masse. Die Grundfragen müssen zunächst allseitig bereinigt werden, und erst dann wird es möglich sein, eingehendere Richtlinien für die rechtliche Behandlung dieser wichtigen Gebilde zu finden.

W. H.

Szádeczky-Kardoss Tibor: Beiträge zur Statistik der Budapester gewerblichen Arbeitslöhne. (Statistische Mitteilungen hrsg. v. I. L. Illyefalvi. Bd. 59. Nr. 1.) Budapest, 1930. 351. S. (In ungarischer Sprache.)

In diesem Büche fasst Szádeczky-Kardoss ein statistisches Material zu einem System zusammen, zu dessen Bearbeitung bisher in Ungarn nur sporadische Teilversuche gemacht wurden. Das Werk gibt viel mehr und ist auf einer viel breiteren Basis aufgebaut, als es aus dem Titel hervorgeht. Es ist nicht nur ein Beitrag zur Budapester Lohnstatistik, es ist unzweifelhaft das erste moderne ungarische Werk über Lohnstatistik, dessen Untersuchungen weit über Budapests Grenzen hinausgehen und das auch eine vorzügliche theoretische Grundlegung der Lohnstatistik gibt. Der Verfasser musste zwar wegen des mangelhaften statistischen Materials auf eine Vollständigkeit verzichten, auch was die Verhältnisse des Gewerbes anbetrifft. Er behandelt in erster Reihe die Lohnverhältnisse in der Fabrikindustrie, versucht aber auch die kleingewerblichen Lohnbewegungen zu beleuchten und widmet eine besondere Aufmerksamkeit den Lohnverhältnissen der hauptstädtischen öffentlichen Betriebe. In der theoretischen Einleitung legt der Verfasser zuerst seine Ziele dar: Er will die Gestaltung der Arbeitslöhne untersuchen und nicht ein umfassendes Bild der sozialen Lage der Arbeiterschaft geben. Dann bespricht er die Quellen der heimischen Lohnstatistik, schildert ihre historische Entwicklung und gibt eine ausführliche Kritik derselben. Das 3. Kapitel stellt die Lehren dar, die aus der internationalen vergleichenden Lohnstatistik zu ziehen sind und behandelt ausführlich das Problem der Reallöhne. In den weiteren Teilen behandelt er die Entwicklung der Arbeitslöhne in der Industrie in der Vorkriegszeit, ferner die Entwicklung der Löhne und der Erwerbsverhältnisse der Budapester Arbeiterschaft in der Nachkriegszeit unter ausgezeichneter Verwertung seiner weitgehenden methodologischen Kenntnisse.

Desider Laký.

Diehl, Karl: Die rechtlichen Grundlagen des Kapitalismus. Jena, 1929. Fischer. 63. S.

Professor Diehl fasst in diesem interessanten Vortrage seine Anschauungen über die Rechtsordnung des modernen Kapitalismus zusammen. Der vorzügliche Vertreter der „sozialrechtlichen Richtung“ gibt jedoch keine genügende Aufklärung darüber, welche Normen der heutigen Rechtsordnung als die eigentlichen spezifischen Grundlagen des Kapitalismus zu betrachten sind.

Das Privateigentum ist ja schliesslich nicht bloss kapitalistischen Rechtsordnungen eigen. Es ist auch zu bemängeln, dass der Verfasser die allmähliche Erstarkung geistiger Strömungen nicht erwähnt, die bereits zu einer Einengung der Freiheit des Wirtschaftens geführt haben, obzwar er dieser Freiheit als die zweite Bedingung der kapitalistischen Wirtschaftsordnung darstellt.

Josef Tóth.

Weinberger, O.: Mathematische Volkswirtschaftslehre. Leipzig, 1930. XIV. 241. S.

Das Buch will nicht über neue Forschungsergebnisse berichten. — sein Zweck ist, eine Einführung in die mathematische Volkswirtschaftslehre zu geben. Der Verfasser behandelt sein Material historisch, an die Ergebnisse der einzelnen Forscher geknüpft, wodurch häufig der logische Aufbau und die Einheitlichkeit des Werkes leidet. Eben bei einer Einführung wäre es besser gewesen, die logische Entfaltung der einzelnen Probleme dem Aufbau des Inhalts zugrunde zu legen.

Eduard Theiss.

Rubinstein, S.: Herrschaft und Wirtschaft. München. 1930. Drei Masken Verlag. 420. S.

Grundgedanke des Buches ist, dass alle älteren Kulturen auf die Superiorität der Krieger gegründet sind, erst der modernen westeuropäischen Zivilisation gelingt es, eine Gemeinschaft der freien, sich selbst regierenden Menschen zu schaffen. Die ganze Weltwirtschaftsgeschichte ist also nichts anderes, als die Entstehung einer, von jeder Herrschaft befreiten Marktwirtschaft. Die Achilles-Ferse der Darstellung liegt offensichtlich in der Erzwungenheit dieses Grundgedankens. Der Verfasser teilt die ganze Weltgeschichte in zwei Perioden: in eine viele Jahrtausende lange und eine wenige Jahrzehnte-lange, die er als gleich wichtige nebeneinander stellt. Die Beweisführung ist nur zur Hälfte gelungen, dort, wo es sich um die politischen Grundlagen der imperialistischen Wirtschaft handelt. Bei der Behandlung der modernen Selbstzweck-Wirtschaft wird sie forziert, anstatt Beweise zu geben, verfällt sie in Utopien.

Andreas Viener.

Schütz, Géza: La Situation Matérielle des Classes Laborieuses en Hongrie avant la Guerre. 1890—1913. Menton, 1930. 163. S.

Das Buch ist eine Genfer Dissertation. Es fusst auf der Bearbeitung eines gewaltigen Materials und einer grossen Literatur.

Die Bearbeitung ist gut und zeigt ein Streben nach Objektivität, obzwar es zu merken ist, dass der Verfasser die beschriebenen Übelstände auch gefühlsmässig sehr verurteilt. Es ist z. B. schade, dass er auf die grosse Besserung der Zustände in der Nachkriegszeit garnicht hinweist und dass er andererseits die Lage der Arbeiterschaft anderer Länder in der Vorkriegszeit den ungarischen Verhältnissen nicht gegenüberstellt. Hätte er das getan, so würden die geschilderten Verhältnisse als viel weniger rückständig erscheinen.

Stefan Varga.

Jahresbericht der landwirtschaftlichen Landeskammer (in ungarischer Sprache). Budapest. 1930. Pátria. 283. S.

Das Berichtsjahr brachte so katastrophale Verhältnisse für die ungarische Landwirtschaft, dass sie mit keiner der Krisen der letzten Jahrzehnte zu vergleichen sind. Die Überproduktion auf der ganzen Welt, der von Amerika ausgehende Preissturz des Korns, die verbitterten Zollkämpfe, infolge derer das auf der Meistbegünstigung aufgebaute Handelsvertragssystem Ungarns die Landwirtschaft des Landes in eine inferiore Position gebracht hat der überreichen Konkurrenz gegenüber, — gestalteten die Absatzverhältnisse in der Landwirtschaft auf das denkbar ungünstigste. Auf der Seite der Produktionskosten sind die Verhältnisse nicht minder bedrückend. Die Landwirte müssen immer noch cca 14% für ihre Kredite bezahlen, die öffentlichen Lasten machen pro Katastraljoch 12 bis 18 Pengö aus (1913: 5 Pengö), die Disparität zwischen den Preisen der Landwirtschafts- und Industrierzeugnisse war im Februar 1930 97.2 : 126. Der Band berichtet ausführlich über die Kämpfe und die Tätigkeit der Landeskammer zur Hebung der Lage der Landwirtschaft.

Ernst Vigdorovits.

Ungarische Volkswirtschaftliche Rundschau

Februar 1931.

Inhaltsauszüge.

Probleme der Auslandsanleihen und der sie betreffenden Politik.

Wollen wir uns ein Bild über den Kapitalbedarf Ungarns in den folgenden entwerfen, so muss zunächst der bei der Produktion sich zeigende Bedarf, der produktive Kapitalbedarf, berücksichtigt werden. Innerhalb des produktiven Kapitalbedarfs muss man zwischen dem durch den Weiterausbau des Produktionsapparates bedingten und demjenigen Bedarf unterscheiden, der die Behebung der Übergangsschwierigkeiten ermöglicht und dadurch die Aufrechterhaltung des Produktionsapparates sichert. Der erstere, im engen Sinne produktive Bedarf ist ein Ausfluss des Wachstums des Produktionsapparates. In Ungarn ist der Wert dieses Apparates ohne den Boden und ohne das in den Boden investierte Kapital auf rund 12 Milliarden Pengö zu schätzen. Bei Annahme eines Zuwachses von 3% erscheint ein jährlicher Bedarf von 360 Millionen Pengö, der mit dem für Bodenmeliorationen und für ähnliche Zwecke beanspruchtem Kapital auf 400 Millionen steigt. Solange die gegenwärtige Depression dauert, wird der im engeren Sinne produktive Kapitalbedarf bedeutend hinter dieser Summe bleiben, dagegen wird eine Besserung der wirtschaftlichen Lage diesen Bedarf bedeutend heben. Der Bedarf zur Aufrechterhaltung und Rettung des Bestehenden ist heute besonders in der Landwirtschaft und im Handel gross. Die Verschuldung der Landwirtschaft ist seit 1926 jährlich um 310 Millionen gewachsen. Der grösste Teil der neuen Verschuldung dient nicht Produktionszwecken, er ist teils Konsumtivkredit, teils Notstandskredit zur Sicherung der gefährdeten Existenz. Die ungünstige Lage der Landwirtschaft lässt in der nahen Zukunft mit einer Steigerung dieses, die Existenz sichernden Kreditbedarfes rechnen. Es ist aber wahrscheinlich, dass in der Zukunft der im engeren Sinne produktive und der Existenz rettende Kreditbedarf, gegensätzliche Richtungen einschlagen werden: solange die Depression dauert, wird der erste unterhalb des Normalen bleiben, eine Besserung der wirtschaftlichen Lage wird dagegen die Grösse des zweiten vermindern. Heute ist die Gesamtsumme dieser zwei Arten von Kapitalbedarf auf ca 500 Millionen zu schätzen. Unsere inländische Kapitalbildung erreichte im Jahre 1929 rund 260 Millionen. Wenn sich diese Situation nicht ändert, verlangt die Befriedigung des produktiven

Kapitalbedarfes die Inanspruchnahme von jährlich 240 Millionen Auslandskapital. Da heute jährlich ca 50 Millionen von unsern Auslandsschulden getilgt werden, ergibt diese Berechnung das Anwachsen unserer Nettoverschuldung um jährlich ca 200 Millionen.

Unser Kapitalimport belief sich in den Jahren 1924—1926 durchschnittlich auf 125 Millionen, 1927 auf 480 Millionen, 1928 auf 502 Millionen und fiel im Jahre 1929 auf 208 Millionen zurück. Die wirtschaftliche Lage entwickelte sich parallel mit dem Kapitalimport. Nach der Depression, die der Sanierung folgte, zeigte sich zuerst im Jahre 1926 eine Belebung. Am günstigsten war die Wirtschaftslage in den Jahren 1927 und 1928 und die Verminderung des Kapitalimports im Jahre 1929 erfolgte gleichzeitig mit dem wirtschaftlichen Rückgang. Aber der Umstand, dass das Preisniveau vom Herbst 1926 bis zum Herbst 1928 bedeutend gestiegen ist, ohne das während dieser Periode sich im Ausland eine ähnliche Bewegung gezeigt hätte, weist darauf hin, dass zu dieser Zeit der Kapitalimport zu inflationsmässiger Kaufkraftvermehrung geführt hat, dass er also ungesund gross geworden war. Die Hebung des Preisniveaus war wahrscheinlich durch den Umstand mit verursacht, dass die Auslandsanleihen ungefähr nur zur Hälfte unzweifelhaft produktiven Zwecken dienten. Die Nettosumme der an das Ausland zu zahlenden Zinsen und Dividenden wird im Jahre 1931 voraussichtlich 180 Millionen Pengö sein. Diese Zinsenlast wird durch die in der Zukunft zu erhebenden Auslandsanleihen noch weiter vergrössert. Wenn man annimmt, dass der durchschnittliche Zinssatz der künftigen Anleihen 7% sein wird, und dass unsere Verschuldung an das Ausland 1931 mit netto 300 Millionen, in den nachfolgenden Jahren um jährlich 30 Millionen weniger als im vorangehenden Jahr wachsen wird, dann wird die Zinsenlast 1941, in dem ersten Jahr, wo voraussichtlich kein weiteres Auslandskapital in Anspruch genommen wird, ca 300 Millionen Pengö ausmachen. Wenn dagegen die Inanspruchnahme des Auslandskapitals sich jährlich nur um 20 Millionen vermindern würde, wäre das Jahr 1946 das erste ohne Kapitalimport und die Zinsenlast würde sich in diesem Jahre auf ca 350 Millionen belaufen. Das bedeutet, dass unsere Handelsbilanz im weiteren Sinne, auf Grund der ersten Berechnung im Jahre 1941 ein Aktivsaldo von 300 Millionen, — auf Grund der zweiten Berechnung im Jahre 1946 ein solches von 350 Millionen aufweisen müsste, was bei den Verhältnissen des Landes nur sehr schwer erreichbar wäre. Daraus folgt schon, dass das Anwachsen unserer Auslandsverschuldung keinesfalls grösser sein, darf, als es oben berechnet wurde.

Nach alledem empfiehlt es sich, der Politik der Auslandsanleihen die Annahme zugrunde zu legen, dass in den nachfolgenden Jahren mit einem jährlichen Kapitalimport von ca 300 Millionen Pengö zu rechnen sei, d. h., incl. der 50 Millionen Pengö Tilgung, mit einem Import von ca 350 Millionen. Die Inanspruchnahme des Auslandskapitals in diesem Rahmen würde den von der inländischen Kapitalbildung nicht gedeckten Teil (ca 240 Millionen) des produktiven Kapitalbedarfs befriedigen, — für die Befriedigung des unproduktiven Kapitalbedarfs blieben ca 110 Millionen übrig. In den

späteren Jahren müsste sich aber die Inanspruchnahme des Auslandskapitals ständig mindern, woraus auch folgt, dass unsere Handelsbilanz in der Zukunft nur vorübergehend passiv sein dürfte.

Josef Judik.

Die Schulden und die Besteuerung der ungarischen und deutschen Landwirtschaft.

Die absoluten Zahlen der auf den Einheitsflächen der landwirtschaftlichen Produktion im Durchschnitt lastenden Schulden, Zinsabgaben, Gemeinlasten zeigen in internationalen Relationen sehr wenig. Ein kat. Joch oder Hektar ungarischen oder deutschen Grundstückes hat, was die Durchschnittsquantität der Produktion betrifft, ganz verschiedene Bedeutung. Einen viel besser entsprechenden Ausgangspunkt zum Vergleich bietet die Gegenüberstellung der Schulden mit dem Werte des Grundbesitzes, und der Gemeinlasten und Zinsschulden mit dem Ertrag des Grundbesitzes. Die so erhaltenen Verhältniszahlen verwenden wir nun beim internationalen Vergleich. Bei diesem Verfahren treten jedoch besonders zwei Schwierigkeiten auf. Einesteils, ist der Zeitpunkt der Festsetzung des Ertrages und Wertes der landwirtschaftlich nutzbargemachten Gebiete bei uns und in Deutschland verschieden, andern teils geben die ungarischen und die deutschen Gesetze eine verschiedene Definition für den Begriff des Grundertrages, der dem Bestimmungsverfahren desselben zum Ausgangspunkt dient.

Nach der von dem Reichsdeutschen Statistischen Amte im Jahre 1928 gemachten Zusammenstellung, betrug die gesamte Belastung eines kat. Joches der landwirtschaftlichen Güter im Reichsdurchschnitt 237.9 P. Vergleichen wir diesen Betrag mit dem im Jahre 1925 festgestellten Einheitswert der Grundbesitze, so zeigt sich eine 29.9%-ige Verschuldung der Landwirtschaft. Diese allgemeine Zusammenstellung des Statistischen Amtes erfährt eine Ergänzung durch die im Jahre 1929 durchgeführte repräsentative Aufnahme. Wenn wir die Ergebnisse der letzteren mit den Ergebnissen der vorherigen Aufnahme vergleichen, so sehen wir, dass während nicht ganz 1½ Jahren die auf der Landwirtschaft lastenden Schulden um 42,9% zugenommen haben. Zur selben Zeit machten die, nach den Schulden gezahlten Zinsen pro kat. Joch im Reichsdurchschnitt 25.33 P aus, was einen durchschnittlichen Zinsfuß von 7.45% entspricht. Die Zinsschuld beträgt 60.64% des aus dem Einheitswert des Grundbesitzes berechneten Reinertrages.

Laut der im Jahre 1927 vom ungarischen Landes-Agrikulturrein durchgeführten repräsentativen Aufnahme entfielen in Ungarn im Landesdurchschnitt auf ein kat. Joch landwirtschaftlich nutzbarer Fläche 76.32 P Schulden, was 10.68% des Grundwertes (Kat. Reinertrag multipliziert mit 3.87 und dies kapitalisiert mit 5.55%) ausmacht. Zu gleicher Zeit betrug der Zinsertrag pro Joch 7.72 P., der durchschnittliche Zinsfuß 10.11% und die Zinslast 19.44% des tatsächlichen Reinertrages des Bodens. Aus dem Verhältnis der, den Boden belastenden Gesamtschulden und der hypothekarisch gesicherten Schulden, wie aus der halbjährlichen Zunahme der hypothekarisch eingetragenen Schulden folgt, dass die,

den ungarischen Boden belastenden Schulden bis Anfangs 1929 um 34.76% gestiegen sind und so auf 1 kat. Joch im Durchschnitt 102.85 P Gesamtschuld und 10.40 P Zins entfallen. Das Erstere entspricht 14.39% des Bodenwertes, das Letztere 26.18% des Ertrages.

Im Jahre 1927 entfielen auf 1 kat. Joch landwirtschaftlichen Bodens 12.28 P an Gemeinlasten (staatliche, departmentale und andere). Dies entspricht 30.92% des effektiven Reinertrages. Dem gegenüber fällt in Deutschland nach den Ergebnissen der im Jahre 1929 durchgeführten repräsentativen Aufnahme auf 1 kat. Joch 22.97 P an Gesamtgemeinlasten bei den Gütern bis 100 Ha, was 48.95% des Reinertrages des Bodens entspricht, und 14.17 P bei den Gütern über 100 Ha, was bloss 40.6% des Reinertrages dieser Betriebe ausmacht. Das Geringerwerden der auf 1 kat. Joch entfallenden Gemeinabgaben nach steigenden Güterkategorien finden wir auch in Ungarn.

Die günstige Lage der ungarischen Landwirtschaft gegenüber der deutschen Landwirtschaft, die Verschuldung, Zins- und Gemeinabgaben betreffend, hat sich während den letzten 1½ Jahren durch die Preisdekonjunktur der landwirtschaftlichen Produkte und dadurch sinkenden Reinertrag, in grossem Masse verschlechtert. So, dass durch den, auf Grund der veränderten Verhältnissen berechneten effektiven Reinertrag die Steuerlast nicht 14.39% des Bodenwertes, sondern 22.35% ausmacht, während die Zinsen und Gemeinabgaben zusammen nicht 57.11%, sondern 88.42% des effektiven, gesunkenen Reinertrages sind. Diese Verhältnisszahlen wurden jedoch auf Grund der Ende 1928 bestehenden Steuern, Schulden und Zinsverpflichtungen berechnet, während die seit dem eingetretene Steigung nicht in Betracht gezogen worden ist.

Johann Láng.

Kleinere Beiträge.

Antti Chydenius *

Antti Chydenius, der grösste Volkswirt Finnlands, ist in Sotkamo am 26. Februar 1729 geboren und ist als Oberpfarrer von Kokkola am 1. Februar des Jahres 1803 gestorben. Der Name Chydenius geht auf den Namen eines Bauernhofes Kytilä zurück. Beinahe alle seine Schriften hat er unter Hinblick auf die gemeinsame ökonomische Politik Schwedens und Finnlands auf Schwedisch publiziert. Erst jetzt anlässlich der Feier seines 200-jährigen Geburtstages, sind die meisten seiner ökonomischen Schriften auf Finnisch erscheinen. Die wichtigsten sind die folgenden:

Antwort auf die von der Königlichen Akademie der Wissenschaften gestellte Frage: Was mag die Ursache dafür sein, dass ein so grosser Teil der Bevölkerung Schwedens alljährlich auswandert und mit welchen Massnahmen kann man dies am besten bekämpfen. (1765). — Das Widerlegen derjenigen Argumente, auf Grund wel-

* Anlässlich Übertragung seiner Schriften ins Finnische. Antti Chydeniuksen Valitut Kirjoitukset, suomentanut V. Malinen. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo, 1929. S. 440.

cher man die freie Schifffahrt der Städte von Pohjanmaa (finnische Landschaft), Westerbotten und Westernorrland (schwedische Landschaften) zu unterbinden versucht. (1765). — Die Quelle von Schwedens Unvermögen. (1765). — Nationaler Gewinn. (1765). — Ausführliche Antwort (Verteidigung der Schriften „Die Quelle von Schwedens Unvermögen“ und „Nationaler Gewinn“.) (1765). — Natürliches Finanzsystem als Hilfe am Staat. (1766). — Antwort auf die von der Göteborger Gesellschaft für Wissenschaft und Literatur gestellte Frage: Ist der Landhandel für einen Staat nützlich oder schädlich, und in welchem Masse beeinflusst er Aufstieg oder Niedergang der Industrie? (1777). — Gedanken über die natürlichen Rechte von Herrschaft und Dienerschaft. (1778).

Ogleich das ökonomische Schrifttum von Chydenius in der Hauptsache die Wirtschaftspolitik des Tages betraf, war sein Programm auf besonders interessanten ökonomischen Ideen begründet, die in Fragen der Methode auf merkwürdige Weise Ähnlichkeit mit der *historischen Schule* des folgenden Jahrhunderts und in Fragen der Wirtschaftspolitik in seinen schon 1765 und 1766 erschienenen Schriften mit Gedanken zeigen, die *Adam Smith* 11 Jahre später in seinem berühmten Werk vom Reichtum der Völker vortrug. Der letztgenannte Umstand ist bereits früher in der Chydenius betreffenden Literatur konstatiert worden. Dagegen ist seine Methodenlehre ganz ausser Acht gelassen worden.

Es wäre natürlich gewesen, dass Chydenius, der der Nationalökonomie zukünftiger Zeiten den Weg gezeigt hat, auch der Bahnbrecher für die Anwendung der finnischen Sprache in der nationalökonomischen Literatur gewesen wäre, aber in erster Linie haben die staatlichen Geschehnisse Finnlands verursacht, dass erst jetzt sein Volk seine Schriften lesen kann.

Topi Kallio.

Die Weizenkrise.

Die Krise vom Herbst 1930 ist nur eine Folge der Überproduktion, Börsenmanöver spielten in diesem Preissturz keine Rolle. Schon die Untersuchungen des Berichtes der United States Tariff Commission aus dem Jahre 1914 über die Produktionskosten des Weizens in den Vereinigten Staaten und Canada liessen es voraussehen, dass der Weizenpreis innerhalb von ein paar Jahren unter einen Dollar fallen musste. Der Fünfjahrsplan der Sowjets, unterstützt durch die günstige Witterung des Jahres 1930, beschleunigte noch dieses Ergebnis. Die Lage wurde dadurch nur noch erschwert, dass starke Wirtschaftsorganisationen, sowohl in den Vereinigten Staaten, wie in Canada, ungeheure Weizenmassen bereits auf Lager hatten. In den Vereinigten Staaten hat der Federal Farm Board im Laufe des Jahres 1929 60 Millionen bushel aufgekauft. Nach unkontrollierbaren Schätzungen war der ganze Vorrat, der im Erntejahr 1929 in den Vereinigten Staaten zurückgehalten und auf das Jahr 1930 übertragen wurde, cca 200 Millionen bushel. In Canada führte die preisstabilisierende Politik des Canadian Wheat Pool in den letzten 6 Jahren zu einem ständigen und mächtigen Anwachsen der Vorräte dieser Organisation, — im Jahre 1929/30 erreichten diese

111 Millionen bushel. Das Wissen des Marktes um diese mächtigen Lagerbestände wirkte schon an sich preisdrückend.

Am 17. November 1930 erreichte der Preis des Weizens in Chicago 73 Cent und da setzte die preisstützende Aktion des Federal Farm Board ein. Anfang Dezember betrug der Weizenvorrat des Farm Boards bereits über 100 Millionen bushel. Das Ergebnis war ein Weizenpreis in Chicago der um 20 Cent über der Weltparität stand und die weitere Folge, ein vollkommenes Aufhören des Weizen- und Mehlexportes der Vereinigten Staaten. Da aber die Union über bedeutenden Weizenüberfluss verfügt, wird der Farm Board seine Käufe fortführen müssen, um die Stabilisierungskaktion aufrecht erhalten zu können.

Die Versuche, den Farmern zu helfen, können zu keinem befriedigenden Resultat führen. Eine gründliche Besserung der Lage wäre nur von einer Einschränkung der Produktion zu erwarten. Sowohl der Farm Board wie der Pool von Canada richteten an die Farmer eine Aufforderung in diesem Sinne und auch der landwirtschaftliche Staatssekretär der Vereinigten Staaten, Hyde, betonte die Notwendigkeit dieser Einschränkung. Aber wie es aus den neuesten Berichten hervorgeht, fanden alle diese Aufrufe kein Gehör.

Ladislaus Zelovich.

Buchbesprechungen.

Haydt Eugen: Die ökonomische Zurechnung. Darstellung der Lösung des Verteilungsproblems durch die Grenznutzentheorie. — Wiener Staats- u. Rechtswissenschaftliche Studien (Neue Folge). Hg. in Verbindung mit Hans Mayer und Othmar Spann von Hans Kelsen. Bd. XIX. Leipzig u. Wien. 1931. 131. p.

Das Buch von *Haydt* erörtert zwei wichtige Fragen der Grenznutzentheorie, nämlich das Problem der Bewertung von Vorräten und das Zurechnungsproblem. In beiden Fragen konnten die Anhänger der Grenznutzenlehre lange Zeit hindurch nicht über jene Kontroverse hinausgelangen, welche die Lösungen von *Böhm-Bawerk* und *Wieser* enthalten. Auch die Lösungen von *Clark* und *Schumpeter* fanden keine allgemeine Anerkennung.

Haydt erörtert sowohl bezüglich der Bewertung der Vorräte, als auch bezüglich des Zurechnungsproblems die sich gegenüber stehenden Meinungen ausführlich und mit grosser Gewissenshaftigkeit um dann in beiden Fragen jene Lösung vorzuführen, welche *Hans Mayer* diesen beiden Problemen gibt. Er selbst hat ausser der Darstellung, welche recht gut ist, nicht viel zu bieten. Trotzdem ist seine Arbeit ein nützliches Buch, denn es bietet dem Leser einen guten Überblick über die Entwicklung und den Stand dieser für die Grenznutzenlehre so wichtigen Fragen und lässt ihn erkennen.

welch' grosser Fortschritt in der Lösung *Hans Mayers* liegt. Seine, nämlich Mayer's Lösung hat die Grenznutzenlehre jenen toten Punkt überwinden lassen, auf welchem sie lange Zeit hindurch in diesen beiden keineswegs nebensächlichen Fragen verharrte.

W. H.

Röpke W.: Finanzwissenschaft. Berlin und Wien. Spaeth und Linde. 1929. 146. p.

Die Finanzwissenschaft hat sich, je mehr sie sich zu einer selbständigen Fachwissenschaft herausgebildet hat, von jener engen Berührung mit der Volkswirtschaftslehre entfernt, in welcher sie besonders zur Zeit der Klassiker mit dieser stand. *Röpke* kommt in seinem kurz gefassten Buche jenem wichtigen Bedürfnis entgegen, welches heute sich allgemein fühlbar macht, die Behandlung der Grundfragen der Finanzwissenschaft wiederum mit volkswirtschaftlichen Gesichtspunkten zu durchweben und das volkswirtschaftlich theoretische Denken der Finanzwissenschaft wieder näher zu bringen. Schon dies macht das Buch zu einer nützlichen Lektüre. In knapper und leicht fasslicher Darstellung werden die grundlegendsten Fragen behandelt und wird überall das Wesen herausgearbeitet. Besonders anziehend sind die Kapitel über die Wirkungen der Steuern, über die Steuerüberwälzung, wo der Autor mit Recht sich scharf gegen den Agnostizismus vieler wendet, sowie das Kapitel über die Grenzen der Besteuerung. Bezüglich des letzterwähnten Kapitels kann ich mit Freude feststellen, dass die Ausführungen *Röpkes* dem Wesen nach mit meinen diesbezüglich in der Schanz-Festschrift vertretenen Ansichten übereinstimmen. Nur die Bemerkung kann ich bezüglich des Buches von *Röpke* nicht unterdrücken, dass der öffentliche Kredit eine eingehendere Behandlung verdient hätte, als die knappe sich kaum auf 10 Seiten erstreckende Darstellung des Autors und dies umsomehr als der öffentliche Kredit auch vom volkswirtschaftlichen Standpunkte betrachtet viel interessantes bietet.

W. H.

Eichborn, Kurt v.: Das Soll und Haben von Eichborn & Comp. in 200 Jahren. Leipzig: Duncker & Humblot. 1928. XVI. 383. p.

Die Monographie eines so altherwürdigen Bankhauses, wie der Firma Eichborn u. Comp., ist ein Stück Wirtschaftsgeschichte. Die innige Verflechtung der Geschäfte dieses Hauses mit dem Handel und der Industrie Schlesiens lässt uns in viele interessante Seiten der schlesischen Wirtschaftsentwicklung hineinblicken. Infolge

der Rolle, welche dieses Bankhaus in Verbindung mit den preussischen Staatsfinanzen spielte, enthält das Buch auch manche interessante Details über die Finanzoperationen des preussischen Staates. So ist das Denkmal, welches Kurt von Eichborn seinen Vorfahren und seinem Hause setzt, von allgemeinem Interesse. Das Buch ist jedoch nicht bloß eine nützliche, sondern auch eine angenehme und anregende Lektüre, denn der Autor versteht es die Ereignisse in anziehender und in lehrreicher Weise dem Leser vorzuführen und in uns den Geist vergangener Zeiten aufleben zu lassen. Aus diesem Geiste der solidesten Unternehmerseele, welche durch Einsicht, Fleiß und Ausdauer zu gewinnen sucht, was andere durch Spekulation und Glück erreichen wollen, läßt sich auch für unsere Zeiten viel lernen.

W. H.

Heimbürger, Karl: Die Theorie von der industriellen Reservearmee. Halberstadt, H. Meyer. 1928. 165. S.

Das Buch ist eine vorzügliche und bis an die Wurzeln des Problems dringende Analyse der bekannten These von der industriellen Reservearmee, die im Mittelpunkt der Marxschen Entwicklungstheorie steht. Der Verfasser beginnt mit einer Schilderung der Entstehung der Theorie Marxs. Trotzdem die Literatur die in dem Marxismus zur Geltung kommenden geistigen Einflüsse bereits ziemlich geklärt hat, sind die Ausführungen des Verfassers nicht ohne Originalität. Dann analysiert er die Theorie selbst, stellt sie den empirischen Tatsachen gegenüber und kommt zu dem Schlusse, dass Marxs Theorie unhaltbar ist, bei einer gründlichen und eingehenden Analyse, wobei er die verschiedenen Möglichkeiten der Entstehung einer Reservearmee, sowie die möglichen Wirkungen einer solchen auf die Löhne der beschäftigten Arbeiter untersucht. Zuletzt bearbeitet er die Oppenheimersche Variation dieser Theorie, betont die Notwendigkeit einer hochgebildeten Facharbeiterschaft und die Wichtigkeit der Prüfung der Produktivität der verschiedenen Produktionszweige, als Grundlage zu den Tarifverhandlungen

Dionys v. Nagy.

Hantos, Elemér: Die Rationalisierung der Weltwirtschaft. (Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart H. 71.) Tübingen 1930. 47. S.

Der Verfasser war der erste, der nach Abschluss der Friedensverträge betont hat, dass diese Verträge in ganz Mitteleuropa unhaltbare wirtschaftliche Verhältnisse geschaffen haben und dass seine Verarmung sich immer steigern wird, wenn die einzelnen

Länder nicht bald den Weg der wirtschaftlichen Verständigung einschlagen werden. Nach zahlreichen anderen Werken des Verfassers verfißt auch das vorliegende Heft diese Ideen, indem es die Notwendigkeit einer Rationalisierung in der Verteilung und Verwendung der Rohmaterialien und der Arbeitskraft innerhalb der Weltwirtschaft betont. Nur eine solche Rationalisierung, eine solche weltwirtschaftliche Planwirtschaft, die auf der engsten Zusammenarbeit der einzelnen Staaten fusst, ist imstande, die Krisen zu mildern

Julius Domány.

Mihelics, Vid: Der neue soziale Staat. Gesellschafts-politische und wirtschaftliche Bestimmungen in den jüngsten europäischen Verfassungen. (In ungarischer Sprache.) Budapest, 1931. St. Stefans Gesellschaft. 195. S.

Die in den Umwälzungen der Nachkriegszeit entstandenen neuen geschriebenen Verfassungen spiegeln plastisch die herrschenden Ideenrichtungen dieser Zeit wieder. Der Verfasser untersucht die geschriebenen Verfassungen von Deutschland, der Tschechoslowakei, Finnland, Estland, Deutsch-Oesterreich, Polen, Jugoslawien, Lettland, Irland, Rumänien, der Türkei, Griechenland und Litauen, die italienische Carta de Lavoro und das spanische Gesetz über die Corporationen. Er bespricht die politischen Tendenzen dieser Verfassungen, das Selbstbestimmungsrecht der Nationen, das Streben nach einer wirklichen Demokratie, die Reaktion auf den individualistischen Liberalismus des vorigen Jahrhunderts, die sozialen und wirtschaftlichen Bestimmungen, die durch den erwachenden Kollektivismus bedingt sind, die Beschränkung des Privateigentums, die Bodenreformen, die Sozialisierungsversuche, die sozialpolitischen Bestimmungen etc. Auf dem Grundlagen des Naturrechtes stehend, berührt er auch zahlreiche Grenzfragen und legt ein besonderes Gewicht auf die Nachweisung der Unterschiede zwischen dieser neuen Wirtschaftsordnung und der bolschewistischen. Schade ist nur, dass er nur hier und da darauf eingeht, zu zeigen, wie sich diese prinzipiellen Deklarationen im Laufe der späteren Rechtsentwicklung verwirklicht haben und dass er seine Untersuchungen nur auf die neuen geschriebenen Verfassungen und damit auf diejenigen Staaten beschränkt hat, die eine revolutionäre Umwälzung durchgemacht haben.

Stefan Varga.

Die landwirtschaftliche Produktion der Welt im Jahre 1930. (In ungarischer Sprache.) Hrsg. v. Kgl. Ung. Landwirtschaftsministerium. Budapest, 1931.

Der über 25 Bogen starke Band enthält die wichtigsten Zahlen der landwirtschaftlichen Produktion von 177 Ländern. Am interessantesten ist das Kapitel über die Bilanz der Getreideproduktion der Welt. Für den Weizen wird die Weltproduktion im Jahre 1930 auf 1.336,280.000 Doppelzentner, die Lagervorräte am 1. Juli 1930 auf 131,370.000 Doppelzentner geschätzt. Der wahrscheinliche Weizenbedarf der Welt im Jahre 1930/31 wird auf 1.353,660.000 Doppelzentner veranschlagt, als Überfluss ergeben sich also 114 Millionen Doppelzentner. Leider werden die Grundlagen dieser Schätzung nicht gezeigt, das ist umsomehr zu bemängeln, da andere ähnliche Schätzungen zu einem abweichenden Resultat geführt haben, so z. B. die des Vereins der Londoner Getreidehändler zu einem Überfluss von 132, die des Römischen Internationalen Landwirtschaftsinstituts zu einem solchen von 145 Millionen Doppelzentner, für den 31. Juli gerechnet. — Über die ungarische Produktion enthält das Buch sehr ausführliche und lehrreiche Zahlen. Der Zeitpunkt der Herausgabe dieses Buches kann nicht gerade als glücklich gewählt bezeichnet werden, da es ja erst die geschätzten Zahlen über die Produktion des Jahres 1930 enthält.

Ernst Eber.

Ungarische Volkswirtschaftliche Rundschau

März 1931.

Inhaltsauszüge.

Eine Abänderung der Gossenschen Gesetze.

In ihrer wirtschaftstheoretischen Anwendung bedürfen die Gossenschen Gesetze einer Ergänzung, da die Voraussetzungen, auf Grund deren *Gossen* seine Thesen auf den Genuss und auf die Zeit bezogen ableitete, auf die Bedürfnisse und auf die Güter nicht zutreffen. Um seine Gesetze per analogiam in der Wirtschaftstheorie anwenden zu können, müssten folgende Bedingungen erfüllt werden: 1. die Bedürfnisse und die Güter müssten gleich teilbar und 2. vergleichbar sein; 3. die Zahl der tatsächlich zur Verfügung stehenden Gütereinheiten dürfte auf die Reihenfolge der Bedürfnisbefriedigung keinen Einfluss ausüben; 4. es müsste von der Berücksichtigung der wichtigen periodischen Änderungen der Bedürfnisgrösse abgesehen werden und endlich 5. die Bedürfnisse müssten vollkommen subjektiven Charakters sein, ohne irgendeinen objektiven Zug. Von diesen Voraussetzungen können sowohl die Bedürfnisse wie auch die Güter keine einzige voll erfüllen. Daher kommt es, dass Wieser mit Ausnahme der körperschaftlichen, Brentano mit Ausnahme der immateriellen, Kraus mit Ausnahme der latenten, Öuhel mit Ausnahme der physischen und Schumpeter mit Ausnahme der Unternehmungsbedürfnisse, diese Gesetze für alle anderen Bedürfnisse als ungültig erklärt hatten.

Wie müsste man also die Gossenschen Gesetze abändern, um sie in der Wirtschaftstheorie mit allgemeiner Gültigkeit anwenden zu können?

1. Die Bedingung der Teilbarkeit macht am wenigsten Schwierigkeiten, da Bedürfnisse und Güter im allgemeinen teilbar sind, und wenn diese ihre Eigenschaft auch einigermaßen begrenzt ist, das bedeutet nur, dass die Gossenschen Gesetze zwischen diesen Schranken als Grenzgesetze gelten.

2. Das Vergleichen der Bedürfnisse und der Güter in der Masse, wie das Gossen auf den Genuss und auf die Zeit bezogen voraussetzte, ist schon unmöglich. Der absolute Wert der heterogenen Bedürfnisse ist überhaupt nicht vergleichbar, die Güter werden erst in der Verkehrswirtschaft durch den gemeinsamen Nenner: das Geld, vergleichbar. Bei den Bedürfnissen kann nur der Unterschied zwischen zwei Stufen derselben Bedürfnisart, — als eine Zustandsänderung — mit dem Unterschiede zwischen zwei Stufen einer anderen Bedürfnisart — als einer anderen Zustandsänderung

— verglichen werden, natürlich nicht zahlenmässig und nur darauf hin, welche von den beiden Änderungen, die durch die Aufopferung der gleichen Gütermengen (in der Praxis der gleichen Geldsumme) erreichbar wären, für das Individuum vorteilhafter wäre. Das Abnahme- und Gleichheitsprinzip des Gossenschen Gesetzes müsste also auf dem Begriff der mit der Aufopferung der Geldeinheit erreichbaren relativen Bedürfnisänderung ruhen

3. Die Reihenfolge der Bedürfnisbefriedigung ist von der konkreten Zahl der zur Verfügung stehenden Güter nicht unabhängig, wie das Gossen voraussetzte, da die kleinere oder grössere Zahl der Güter nicht bloss die Höhe des Befriedigungsniveaus, sondern auch die Reihenfolge der Befriedigung beeinflusst. Mit Reichtum und Armut ändert sich die Reihenfolge der Bedürfnisbefriedigung des Menschen nicht bloss quantitativ, sondern auch qualitativ. Deshalb muss die konkrete Zahl der zur Befriedigung zur Verfügung stehenden Güter in den modifizierten Gossenschen Gesetzen unbedingt eine Rolle spielen.

4. Der periodische Wechsel der Grösse der Bedürfnisse hat zur Folge, dass die Gossenschen Gesetze sich immer nur auf einen zeitlich bedingten Querschnitt beziehen und dass die Bedeutung der Bedürfnisse, wie auch der Güter, nur auf diesen Zeitpunkt bezogen berücksichtigt werden kann.

5. Die ursprüngliche Ursache der Entstehung eines Bedürfnisses ist immer ein objektiver Mangel, aber die Grösse des durch diesen ausgelösten Bedürfnisses ist bei den verschiedenen Individuen ihrer subjektiven Empfindlichkeit entsprechend variabel, — innerhalb der von den psychologischen Gesetzen vorgezeichneten Grenzen. Zur Vermeidung von Missverständnissen ist es also zweckmässig, den subjektiven und den objektiven Bestandteil des Bedürfnisses auch schon in den Bedürfnisbefriedigungsgesetzen zu trennen.

Das Abnahme- und Gleichheitsprinzip der Gossenschen Gesetze muss also in der Wirtschaftstheorie auf einem neuen Begriffe, auf dem des Sättigungsgrades, ruhen. Bei der fortgesetzten Befriedigung derselben Bedürfnisart würde ihr Sättigungsgrad dem Prinzip der graduellen Abnahme Genüge tun; für das Ausmass der Befriedigung von verschiedenen, aber zur selben Zeit wirksamen Bedürfnissen, wäre das Streben nach einer Gleichheit der Sättigungsgrade entscheidend. Der Sättigungsgrad T ist eine Funktion mit den unabhängigen Variablen: E , der individuelle Faktor, — S , die sich periodisch ändernde Bedürfnisgrösse, die sich bei einem jeden Bedürfnis auf das Niveau des Lebensoptimums bezieht — und $tg \alpha$, die in wirtschaftstheoretischer Deutung die auf die Geldeinheit bezogene Bedürfnisänderung und geometrisch die tg des zur momentan gültigen Tangente der Bedürfnissättigungskurve gehören den Neigungswinkels bedeutet. Der Sättigungsgrad kann in mathematischer Form folgendermassen ausgedrückt werden:

$$T = E \cdot S \cdot tg \alpha$$

Der Begriff des Sättigungsgrades enthält also die relative Grösse des Bedürfnisses, — den Begriff, auf dem sich die wirtschaftstheoretische Anwendung der Gesetze bisher aufbaute; aber ausserdem enthält es auch den subjektiven Faktor und die auf die

Geldeinheit bezogene Bedürfnisänderung. Das Prinzip der stufenweisen Abnahme und der Gleichheit würde also auf einer breiteren Grundlage ruhen, deren jedes einzelne Glied eindeutig bestimmt ist und die obigen Bedingungen erfüllt.

Diese Erweiterung ist aber auch schon deshalb begründet, da es ja bekannt ist, dass ein kurzer Teil der Kurve nur mit der mittleren Koordinate und dem zu ihr gehörenden Neigungswinkel zusammen zu charakterisieren ist, — und da ist es gleich, in *welcher* Kurve sich die Bedürfnissättigung abspielt. Die Mangelhaftigkeit der bisherigen Fassung der Gossenschen Gesetze ist also auch rein mathematisch beweisbar.

Eine solche Erweiterung würde nicht bloss die allgemeine Anwendbarkeit der Gossenschen Gesetze auf eine jede Bedürfnisart sichern, — sie würde sie auch mit dem heutigen Stand der Psychologie in Einklang bringen und auch ihre bisherigen anderweitigen Mängel aufheben.

Johann Szécsi.

Die Weltwirtschaftskrise.

Die jetzige Krise wird am ehesten durch zwei Symptome charakterisiert: das erste ist die Arbeitslosigkeit, welche in erster Reihe in den auf Export produzierenden Industriestaaten bemerkbar ist, das zweite der allgemeine Preiserückgang. Man sieht die Hauptursache der Krise praktisch hauptsächlich in der Überproduktion, welche durch den sinkenden Absatz ständig vergrössert wird. Von vielen wird jedoch die Ansicht vertreten, dass die Ursache in der Zahlungsmittelsphäre zu suchen sei. Die Welt stehe also einer Zahlungsmittel-Verkehrskrise gegenüber, welche aus der ungenügenden Goldproduktion und unrichtigen Goldverteilung hervorgeht. Seit einer Zeit weist *Cassel* und neuerdings auch *Keynes* wiederholt darauf, dass die Produktionsverhältnisse des Goldes und die nicht ganz rationelle Goldverteilung werden einen erbitterten Kampf verursachen zur Sammlung und Behandlung der Goldvorräte und dadurch werden sich in der Weltwirtschaft ständig verhältnismässig hohe Zinssätze notwendig ergeben. Auch im Berichte der Goldkommission wurde die Konklusion zum Ausdruck gebracht, dass die Abnahme der Goldproduktion zu erwarten ist. In der Wirklichkeit ist jedoch die Gefahr der Goldknappheit nicht so gross, denn bei dem heutigen entwickelten und noch weiter entwickelbaren Zahlungsverkehr kann die Goldmenge keine so grosse Bedeutung haben und demzufolge kann der Mangel an Zahlungsmitteln keine so grosse Gefahr für das Gleichgewicht der Weltwirtschaft bilden.

Es muss eine viel grössere Bedeutung der ungesunden Verteilung der Goldvorräte zugemessen werden. Insbesondere *Strakosch* sieht die Ursache der Weltwirtschaftskrise in der ungesunden Gestaltung der Goldströmung. Laut dem Berichte der Goldkommission sind 90% der Goldvorräte der Welt in den Besitz von 15 Ländern gelangt. In 12 Ländern sind bei 33%-iger Deckung Gold im Wert von 2750 Millionen Dollars angehäuft worden, wovon 750 Millionen vom Gesichtspunkte der Deckung überflüssig sind und könnten ruhig zur Befriedigung des Goldbedarfes der übrigen Staaten verwendet werden. Diese Verteilung ist unbedingt ungesund und

als Folge der übermässig selbständigen und souveränen Organisation der Geldmärkte einzelner Länder, ist eine Goldmenge im Werte von $\frac{3}{4}$ Milliarden Dollar der ökonomischeren Befriedigung des monetären Bedarfes entzogen. Dieser Betrag ist bereits an sich so bedeutend, dass durch denselben bei richtiger Verteilung der infolge Abnahme der Goldproduktion eintretende Mangel gedeckt werden könnte.

Nebst der ungesunden Goldströmung ist auch als deren natürliche Folge die unorganisierte Kapitalströmung eine Ursache der Vertiefung der Weltkrise. Die finanzielle Isoliertheit hat zwar bereits etwas von der Starrheit nachgelassen, seitdem die Valutenstabilisierung durchgeführt wurde, sie beeinflusst jedoch noch immer den Kapitalmarkt. Die Kapitalströmung nimmt auch deshalb nicht den gewünschten Weg, weil dieselbe auch vom Gesichtspunkte des Vermögensstandes grosse Umwälzungen durchgemacht hat. Von Schuldnerstaaten sind Gläubigerstaaten geworden und umgekehrt. Vom Gesichtspunkte der Stabilität der Weltwirtschaft wäre es nötig, dass der Weg der Kapitalströmung frei gemacht werde.

Zur Ausbreitung der Weltwirtschaftskrise hat auch der vor dem Kriege unbekannte oder nur wenig gekannte wirtschaftliche Chauvinismus beigetragen, welcher oft in offenen oder verhüllten prohibitiven Zollsätzen zum Ausdruck gelangt. Ebenso ungünstig wird der zwischen den einzelnen Staaten vorhandene wirtschaftliche Verkehr durch den übergrossen Unterschied beeinflusst, welcher zwischen dem Zollsatz der Rohmaterialien und der Halbfabrikate, resp. fertigen Ware besteht.

Selbstverständlich kann man sämtliche Ursachen der Weltwirtschaftskrise nicht genau angeben, denn die Gestaltung der Verhältnisse wirft immer neuere Krisenmomente auf die Oberfläche. Die hier angeführten Gründe sind jedoch schon genügend dazu, um die Wege und Mittel zur Linderung der Weltwirtschaftskrise zu suchen. Wenn wir auf die letzten sechs Jahre zurückblicken, so sehen wir, dass seit dem Jahre 1926 eine Konferenz der anderen folgt, die Länder suchen miteinander die Anknüpfung und ist es eben sicher, dass die Weltwirtschaftskrise nur durch offene und aufrichtige wirtschaftliche Annäherung der einzelnen Staaten gelindert werden kann.

Julius Domány.

Kleinere Beiträge.

Die Vergangenheit der Förderung der Industrie in Ungarn und die Tätigkeit des Auslandes auf diesem Gebiete.

Ungarn betrat den Weg der Industrieförderungspolitik mit dem Gesetzartikel 1881:44. Diesem folgten die G.-A. 1890:13, 1899:49 und endlich 1907:3. Am durchgreifendsten und grösstzöglichsten ist das letzte Gesetz. Augenblicklich liegt ein neuer Gesetzentwurf vor dem Parlament, der die Bestimmungen des G.-A. 1907:3 den veränderten Verhältnissen anzupassen und entsprechend zu erweitern versucht.

Die ersten drei Gesetze hatten ja auch Erfolge, aber der Gedanke der Förderung der Industrie erlebte erst nach dem G.-A.

1907 : 3 seinen Aufschwung. Auf Grund dieses Gesetzes erhielten in den Jahren 1907—1930 463 Fabriken staatliche Vergünstigungen. Die Gründung dieser Fabriken bedeutete insgesamt die Investierung von 280 Millionen Pengö und die Anstellung von 48.000 Arbeitern. Bedeutend ist auch die Zahl der durch dieses Gesetz erwirkten Betriebserweiterungen, auf Grund derer erhielten 115 Unternehmungen Vergünstigungen. Das bei diesen Erweiterungen investierte Kapital macht 160 Millionen Pengö aus, die Zahl der neuangestellten Arbeiter ist 25.000. Die Vergünstigungen auf Grund dieses Gesetzartikels kamen in grösstem Masse den Spinnereien und Webereien zugute, aber auch der chemischen, der Eisen- und Metall- und der Maschinenindustrie gelangten sie zum Vorteil. Ungarn versuchte schon seit dem Jahre 1868 die Entwicklung der Industrie auch durch unmittelbare Unterstützungen zu fördern, — diese erreichten ihr grösstes Ausmass in den Jahren 1907—1914. In dieser Zeit schwankte der Jahresbetrag der Unterstützungen zwischen 4.1 und 9.9 Millionen Goldkronen. Der grösste Teil der Unterstützungen entfiel auf Betriebe, die in den durch den Trianoner Vertrag abgetrennten Gebieten liegen.

Der Artikel schliesst mit einer Skizzierung der Tätigkeit des Auslandes auf diesem Gebiete. *Dr. Zoltán Guóthfalvy-Dorner.*

Ist das Silber oder das Platin zur Ersetzung des Goldes geeignet?

Von den zahlreichen Vorschlägen, die mit Rücksicht auf die drohende Goldknappheit für die Wiedereinführung des Silbers in die Währungssysteme als Währungsmetall Stellung nehmen, ist der Plan Darlings hervorzuheben, der die Annahme eines — allerdings einigermaßen modernisierten — bimetallistischen Systems empfiehlt. Demgegenüber muss festgestellt werden, dass das Silber mit der Intensivierung des Wirtschaftsverkehrs seine Eignung als Währungsmetall im allgemeinen eingebüsst hat und seine Verwendung zu diesem Zwecke selbst in wenig entwickelten Ländern als bedenklich erscheint. Eine Lösung vollends, welche die Wiedereinführung des Bimetallismus vorsieht, kann unmöglich gutgeheissen werden, da die zwischen den beiden Metallen bestehende Wertrelation ständigen Fluktuationen ausgesetzt ist. Dieselbe kann auch mit künstlichen Mitteln nicht aufrechterhalten werden, weil der überwiegende Teil des neuproduzierten Silbers als Nebenprodukt der Kupfer-, Blei- und Zinkproduktion gewonnen wird und so das Silberangebot nicht eingeschränkt werden kann. Die bimetallistischen Länder hatten dieses System alle aufgegeben und die Länder, die eine Silberwährung haben, treffen Vorkehrungen, welche ihnen den Übergang zur Goldwährung ermöglichen. Da sich die Silberproduktion fortwährend erhöht, zeigen die Silberpreise eine rasch sinkende Tendenz. Von der geplanten Einberufung einer Weltsilberkonferenz zwecks Regelung des Silberangebotes ist auf Grund vorheriger Erfahrungen wenig zu erhoffen. — Was die Pläne anbelangt, die sich auf die Einführung des Platins in die Währungssysteme beziehen, ist es höchst fragwürdig, ob die Platinvorräte der Welt in absehbarer Zeit einen Stand erreichen würden, welche die Erfüllung einer solchen Funktion ermöglichen würde. Ausserdem würde sich das Platin — mit Rücksicht auf seinen hohen Wert — nur für die Prägung von Münzen höheren Nennwertes eignen. *Zoltán Övári-Papp.*

Buchbesprechungen.

Fellner, Friedrich: Das Volkseinkommen Rumfungs. Budapest, 1930. Ungar. Akademie der Wissenschaften. 107 S. (In ungarischer Sprache.)

Zur Einführung legt der Verfasser die theoretischen Grundlagen dar, auf denen seine Berechnungen basieren. Wie in seinen früheren Werken, steht er auch in diesem auf dem Standpunkt, dass die privatwirtschaftliche Rentabilität von der volkswirtschaftlichen Produktivität streng getrennt werden muss und dass nur letztere ein Faktor des Volkseinkommens ist. Nach seiner Definition ist das Volkseinkommen die Summe der vom Volke jährlich neu produzierten wirtschaftlichen Güter und Werte, abzüglich der Produktionskosten im volkswirtschaftlichen Sinne, unter Addition der vom Auslande als Zinsen und als andere Leistungen ohne Gegenleistung ins Land strömenden Summen und unter Abzug der aus dem Lande aus ähnlichen Gründen abfliessenden Summen. Nach dieser Auffassung sind also die den persönlichen Leistungen entspringenden Einzeleinkommen, die Einkommen aus der Vermietung von Wohnungen und anderer Gebrauchsobjekte und endlich die Zinsen des im Inlande investierten Kapitals nicht als Bestandteile des Volkseinkommens zu betrachten.

Die auf Grund der objektiven Methode errechneten zahlenmässigen Hauptergebnisse des Buches sind die folgenden:

Reinertrag des Ackerbaues.....	1.069,593.444	Pengö
der Viehzucht	904,519.370	..
des Weinbaus	84,746.000	..
der Obstkultur und des Gartenbaues	53,465.949	..
der Forstwirtschaft	19,653.433	..
der Jagd und der Fischerei	11,550.513	..
des Bergbaus	122,682.911	..
der Grossindustrie	1.313,825.421	..
des Kleingewerbes	387,825.827	..
der Handels	350,618.643	..
der Eisenbahnen und der Schifffahrt	194,441.502	..
Summe ...		4.512.923.013 Pengö

Die jährlichen Forderungen des Auslandes an Ungarn machen 234,082.373 P. aus. — die Forderungen des Landes an das Ausland 104,560.927 P. Die Endsumme des reinen Volkseinkommens ist also 1.383,401.667 P. Diese Summe ist wohl etwas zu niedrig veranschlagt. — beim Verkehr lässt der Verfasser ausser einigen Eisenbahngesellschaften den ganzen durch den Autoverkehr erreichten Wertzuwachs unberücksichtigt.

Auf Grund der obigen Berechnung ist das Einzeleinkommen je Kopf der Bevölkerung 514.13 P. Wenn man das individuelle Einkommen im alltäglichen Sinne nimmt, ergibt sich natürlich eine viel grössere Zahl. Es ist sehr zu begrüessen, dass Fellner trotz seines prinzipiellen Standpunktes auch diese Berechnung gemacht hat. Die Einkommen auf Grund der im Volkseinkommen nicht berücksichtigten persönlichen Leistungen schätzt Fellner auf 506,095.421 P. das Hauszinseinkommen (nach einer Berichtigung der vom Verfasser eingesetzten veralteten Zahl) auf 357,312.010 P. Unter Berücksichtigung dieser Einkommen ist das Einkommen je Kopf der Bevölkerung auf 615.24 P zu schätzen.

Stephan Varga.

Dr. Nikolaus Müller: Eisenbahntarifpolitik. (In ungarischer Sprache.) Bibliothek der Tarifeure, Band No. III. Budapest, 1930. 238. S.

Der Verfasser — Tarifreferent im ung. Handelsministerium — stellt in seinem Buche die Prinzipien, Methoden und Regeln der materiellen Tarifpolitik dar. Er behandelt ausführlich und auf wissenschaftlichem Niveau die Grundsätze der Bildung des Tarifsystems, die der Tarife für allgemeine und für besondere Zwecke (für konkrete Ansprüche). Er befasst sich mit den Unterschied zwischen Eisenbahn- und Zolltarifpolitik, mit besonderer Rücksicht auf die Konkurrenz anderer Verkehrsmittel, welche verhindern können, dass die Tarifpolitik der Eisenbahnen zur Geltung komme.

Der Verfasser widmet einen besonderen Teil der Tarifpolitik Ungarns, in welchem besonders die *Begünstigungspolitik* — nicht nur theoretisch, sondern auch praktisch — tiefgehend analysiert wird. Dieses Werk ist das erste, welches seit dem Umsturz einen Einblick in das System der Tarifpolitik Rumpfungarns gewährt.

Ladislau Schäufer.

Etude sur les aspects économiques de différentes ententes industrielles internationales. Préparée pour le comité économique par M. Antonio St. Benni (Italie), M. Clemens Lammers (Allemagne), M. Louis Marlio (France) et M. Alois Meyer (Luxembourg.) Société des Nations. Section économique et financière. No. O. E. 614. Genève, 1930. 79. p.

Die Studie der Sachverständigen Benni, Lammers, Marlio und Meyer, welche über die Struktur der wichtigsten internationalen industriellen Kartelle berichtet, wurde im Auftrage des Wirtschaftskomitees des Völkerbundes verfasst. Sie soll als Quellenwerk dienen für die weiteren Verhandlungen, gerade so, wie der Bericht über die rechtlichen Fragen der internationalen Kartelle, welcher in der Januar-Nummer dieser Zeitschrift besprochen wurde.

Aus dem Berichte entnehmen wir die Richtungen, in welchen sich die Vereinbarungen der internationalen Kartelle bewegen. Diese sind die Regelung, eventuell Beschränkung der Produktion, die Feststellung von Kontingenten, besonders bezüglich des Exportes, die gleichmässige Verteilung der Bestellungen, die Regelung der Preise, die Aufstellung von Verkaufsbureaus, die allgemeine Verwertung der technischen Fortschritte und eine wirksame Propaganda.

Natürlich müssen sich die Vereinbarungen der Produktion und der wirtschaftlichen Lage anpassen, und dem entsprechend wird die eine oder die andere Richtung gewählt. Da die Kartellfrage überall auf der Tagesordnung steht, werden die ausführlichen Monographien des Berichtes besondere Interessen erwecken.

Eugen v. Tóth.

Lewinsohn, Richard (Morus): Das Geld in der Politik. Berlin, 1930. S. Fischer. 367 S.

Das Buch bietet eigentlich viel weniger, als Titel und Einleitung versprechen. Der Leser hofft, er würde etwas darüber hören, welche politische Wirkungen die Geldwirtschaft in den verschie-

denen Ländern ausgelöst hat und wie die Politik auf die kapitalistische Wirtschaft wirkt. Der Verfasser untersucht es aber nicht, was für höhere Ziele das Geld verfolgt, indem es sich den verschiedenen politischen Gruppen anschliesst, — er zeigt nur, woher die politischen Parteien und die führenden Politiker das zur Erreichung ihrer Ziele nötige Geld erhalten. Seine Feststellungen entspringen häufig einer extrem materialistischen Auffassung. Am gelungensten ist das 1. Kapitel, in dem er die plutokratische politische Einrichtung Deutschlands und hauptsächlich Preussens in der Vorkriegszeit schildert.

Ladislaus Grossmann.

Bachl, B.: Wert und Geld. Dresden-Blasewitz, 1930. Walther. 135 S.

Hinter dem ernsten Titel steckt ein politisches Pamphlet, das offensichtlich zur theoretischen Begründung der wirtschaftspolitischen Pläne der Hitler-Partei geschrieben worden ist. Die 2 Hauptthesen des Buches sind, dass der Staat alle Kreditgewährungen beaufsichtigen muss und dass jede Schuld nach einer gewissen Zeit erlöschen muss, indem sie jährlich oder halbjährlich um 1% herabgesetzt wird. Der Verfasser verliert kein Wort darüber, wie diese beiden Forderungen innerhalb der heutigen Gesellschaftsordnung — die er ja nicht gestürzt haben möchte — erfüllt werden könnten. Auch in die Einzelheiten ist das Buch an Irrtümern reich.

Josef Tóth.

Käppeli, Robert B.: Der Notenbankausweis in Theorie und Wirklichkeit. Jena, 1930. G. Fischer. XV, 258 S. (Probleme der Weltwirtschaft.)

Es ist zu bedauern, dass dieses Buch, das eine wertvolle Bereicherung der Notenbankliteratur ist, den Ausweis der ungarischen Nationalbank unberücksichtigt lässt, obwohl es wahr ist, dass dieser viel Ähnlichkeit mit den Ausweisen der Österreichischen Nationalbank zeigt.

Stephan Varga.

Bericht der ungarischen Post über das Jahr 1929. Ergänzt mit den entsprechenden Zahlen der Jahre 1913—1928. Hrsg. v. der Königl. Ungar. Generalpostdirektion. Budapest, 1930. 162 S., 33 Tafel. (In ungarischer Sprache.)

Die Postdirektion hat mit dieser Veröffentlichung und musterhafter Bearbeitung ihrer Betriebsergebnisse eine lobenswerte und wertvolle Arbeit geleistet. Der Bericht stellt plastisch die organische Entwicklung der ungarischen Post, die grosszügige Modernisierung ihrer technischen Einrichtungen und deren Erfolge dar. Besonders die Leistungen auf dem Gebiete des Telefon- und des Radioverkehrs sind anerkennungswert. Die pro Kopf der Bevölkerung berechneten Betriebszahlen zeigen, dass der Dienst beinahe auf jedem Gebiete das Niveau der Vorkriegsjahre nicht bloss erreicht, sondern auch überflügelt hat. Im Vergleich zum Jahre 1928 zeigt sich zwar ein gewisser Rückgang, der ist aber konjunkturellen Ursprungs. Die Zahlen über das Budget der Post gestatten auch einen interessanten Einblick in die innere Verhältnisse des Betriebes: Einnahmen, Rationalisierung, Personalfragen etc.

Eugen Andreich.

Ungarische Volkswirtschaftliche Rundschau

April 1931.

Inhaltsauszüge.

Statistik und Volkswirtschaftslehre.

Wie allbekannt, verdankt die moderne Konjunkturlehre nahezu ihre volle Existenz der Verfeinerung statistischer Forschungsmethoden. Weniger bekannt ist der Einfluss, welchen die Statistik auf die Entwicklung des volkswirtschaftlichen Theorie gewonnen hat. Um dies zu zeigen, muss man von der statischen Gleichgewichtstheorie *Walras'* den Ausgang nehmen, welche in erster Instanz den folgenden Zusammenhang beleuchtet:

a) die *Preise der Konsumgüter* sind aus den Preisen der Produktionsgüter zusammengesetzt,

b) die *Mengen der Produktionsgüter* verteilen sich auf die Produktion der Konsumgütermengen.

Dadurch sind die *Konsumgüterpreise* und die *Produktionsgütermengen* algebraisch bestimmt. Nun es fragt sich, ob man nicht das Verhältnis umkehren könnte, um auch eine Bestimmung der *Produktionsgüterpreise* aus den Konsumgüterpreisen und der *Konsumgütermengen* aus den Produktionsgütermengen zu gewinnen. In dieser Hinsicht lässt uns *Walras* im Stiche und auch seine Kontroverse mit *Pareto*, und insbesondere auch die *Paretoschen* Abweichungen, sind nicht dazu geeignet, uns einer solchen Lösung näherzuführen. Dafür wird einerseits die Anwendung eines Zurechnungskoeffizienten, andererseits die eines Aufteilungskoeffizienten vorgeschlagen, wie das der Verfasser bereits in seinem Aufsatz über die *Casselsche* Preistheorie in der *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft* Bd. 89., H. 1. S. 53—79. einzuführen bestrebt war. Diese Koeffizienten ergeben eine ebenso einfache, wie entschiedene Lösung der vorliegenden Frage.

Der wichtigste Zusammenhang scheint aber nicht in diesen Verknüpfungen, als vielmehr in der funktionellen Verbundenheit von Preisen und Mengen zu liegen. Und gerade hier hat die Statistik eingesetzt, welche eine annähernde Bestimmung von unbestimmten Funktionen ermöglicht. Was die Statistik auf diesem Gebiete

geleistet hat und leisten kann, wird an zwei klassischen Beispielen gezeigt, von welchen das eine die Berechnung einer Korrelationsgleichung, das andere die einer Trendgleichung veranschaulicht. Das erste in von *Yule* und *Czuber*, das zweite von *Mills* übernommen. Diese Beispiele ermöglichen es, dass wir von der Verfahrungsweise bei *Henry Schultz* und *Henry L. Moore* ein klares Bild gewinnen und dadurch imstande gesetzt werden, beurteilen zu können, was ihre empirischen Angebots- und Nachfragegleichungen zu bedeuten haben. Alle Varianten der *Schultz*schen Gleichungen werden durchgegangen, seine unadjustierten und mit Rücksicht auf Preisindex und Bevölkerungszahl adjustierten Nachfragegleichungen mit Kettenrelationen und Trendrelationen, sein Problem der „best fitting“ Gleichung, seine Probleme betreffend die Aufstellung von Angebotsgleichungen, die Problematik der *Moore*schen „lagging“ Methode, wobei der letztere gegen eine irrtümliche Kritik von *Ricci* verteidigt wird, endlich die Problematik des Elastizitätsbegriffes, welche *Pigou* zu solch einer irrführenden Bestimmung von Folgen eines Zolles verleitet hat.

Demnach wird die *Moore*sche Gleichgewichtstheorie durchgegangen. *Moore* unterläuft zwar der Fehler auf S. 86 und 116 seiner „*Synthetic Economics*“ für P_c in der *Walras*'schen Gleichung die Produktionsgüterpreise (cost of services) mit den Produktionsgütermengen (quantity of services) zu vermengen. Indessen sind die Folgen dieses Fehlers viel kleiner als man vermüten könnte. Auch der Zusammenhang und Bestimmung des Gesamtwertes der Elastizitäten ist nicht fehlerlos. Die *Walras*sche Produktionskostengleichung wird bei *Moore* einfach zerschlagen und der Gesamtwert der Produktionselastizitäten (relative efficiency of production) wird mit 1 gleichgesetzt, was nicht im vollem Einklange mit der Gesamtstruktur seines Elastizitätensystems steht. Tatsächlich kann gezeigt werden, dass die Summen aller zusammenhängenden partiellen Elastizitäten nur dann je mit 1 gleich sein können, wenn man je diese Summen mit einem Konstanten, elastizitätsfreien Faktor ergänzt. Von diesem Faktor hängt es ab, ob die Summen der Elastizitäten kleiner, gleich oder grösser als 1 sind. Allein dieses Resultat ist es auch, welches mit dem ursprünglichen *Marshall*schen Begriff der totalen Elastizität in vollem Einklang gebracht werden kann. Um zu diesem Resultat gelangen zu können, muss man von einer Korrelationsgleichung den Ausgang nehmen, wie es auch *Moore* tat, ohne aber seine sehr beengende Annahme gelten zu lassen, wonach die Trendrelationen durchschnittlich den Wert 1 haben.

Alles in allem genommen, ist diese neueste Verknüpfung von Statistik und Volkswirtschaftslehre nur am wärmsten zu begrüßen

und man muss hoffen, dass diese Forschungsrichtung in der Zukunft noch manche sehr wertvolle Beiträge zu unseren volkswirtschaftswissenschaftlichen Kenntnissen liefern wird. Umsomehr ist das zu erwarten, als wir ja erst am Anfang dieser Entwicklung stehen und bereits die ersten Zeichen sehr viel versprechend sind.

Julius Neubauer.

Ein englisches Buch über die Bodenreform in Rumänien.

David Mitrany nennt in seinem auf eingehenden Studien fussenden Buche „*The Land and Peasant in Rumania*“ die rumänische Bodenreform eine Bodenreform nach russischem Vorbilde, da auch Rumänien für den enteigneten Boden keinen solchen Preis gezahlt hat, der als eine Gegenleistung betrachtet werden könnte. Trotz dieses treffenden Urteils behandelt er diese Bodenreform als eine solche, auf die europäischer Masstab angewendet werden könnte.

Im historischen Teile seines Werkes behandelt der Verfasser die Entwicklung des Bodenbesitzes im alten rumänischen Königreiche. Es zeigt sich dabei, dass er über die Vergangenheit sehr gut unterrichtet und auch ihren Fehlern gegenüber nicht voreingenommen ist. Dabei denkt er aber nicht daran, dass die historische Entwicklung der Kultur und auch die Besitzverhältnisse des alten Königreiches von denen der neuen Landesteile sehr verschieden waren. Er bestrebt offensichtlich die individuellen Charakterzüge zu verschleiern, die doch die einzelnen Teile Rumäniens stark voneinander trennen. Er beruft sich darauf, dass die Bodenreform unvermeidlich war, weil die Kategorie des Mittelbesitzes vollkommen fehlte und berücksichtigt dabei nicht, dass in Siebenbürgen die Verteilung des Grundbesitzes in den letzten Vorkriegsjahren eine solche war, die französische und belgische Autoren als vorbildlich hingestellt haben.

Der Verfasser bemüht sich, die siebenbürgische Bodenreform unschuldiger und milder darzustellen, als sie in dem alten Königreiche war. Das kann er aber nur dadurch erreichen, dass er die gesetzlichen Bestimmungen lückenhaft mitteilt, sie sogar missdeutet und dabei auf die tatsächliche Durchführung der Reform — die wirklich weniger friedlich war als die gesetzlichen Bestimmungen — nicht eingeht. Er behauptet kurzweg, dass das Gesetz für Siebenbürgen vielleicht von radikaleren Prinzipien ausging, dass aber deren Formulierung sehr labil und durch sehr viel Ausnahmen gemildert war. Die Ausnahmen, die er erwähnt, sind ziemlich unbedeutend. Dagegen erwähnt er nichts davon, dass im alten Königreiche der *Grundbesitz* enteignet wurde, in Siebenbürgen aber der

Grundbesitzer, d. h. dem Grundbesitzer, der in zehn verschiedenen Gemeinden je 100 Hektar Boden besass, wurde im alten Königreiche nichts fortgenommen, in Siebenbürgen dagegen zählte sein Besitz als eine Einheit, von der er nur einmal das Minimum behalten konnte, was noch dazu viel niedriger war, als im alten Königreiche. Er erwähnt es nicht, dass es in Siebenbürgen Fälle — nicht wenige — gab, wo die Enteignung schon bei vier Katastraljoch (2,3 Hektar) begann und dass diese sogar oft 100-prozentig war, trotz der klaren Bestimmungen des Gesetzes. Er vergisst, dass es in Siebenbürgen eigentlich kein gesetzliches Enteignungsverfahren gab, sondern nur Kommissionsverhandlungen, die die nachträgliche Legalisation der gewalttätigen Besitznahme von seiten der rumänischen Bauern bezweckten. Er behauptet sogar, dass die alten Besitzer in Siebenbürgen schneller Geld bekamen als im alten Königreiche. Die Wahrheit dagegen ist, dass die Besitzer in Siebenbürgen nicht einmal die nominell mit 2% verzinnten Ablösungssobligationen erhielten, sondern aufgefordert wurden, erst eine verbindliche Erklärung abzugeben, dass sie auf alle weiteren Schadenersatzansprüche dem rumänischen Staate gegenüber verzichten. Die in diesen Papieren festgestellte Ablösungssumme erreichte nicht einmal die Höhe der Pachtgelder eines Jahres.

Die Aufzählung dieser Unterschiede könnte man lange fortsetzen. Sie zeigen, dass Mitranys Buch tendenziös ist und den Erfordernissen nicht entspricht, die einer wissenschaftlichen Monographie gegenüber erhoben werden können. Mit der Veröffentlichung solcher voreingenommener Werke wird die Carnegie-Stiftung ihrem edlen Ziele, der Förderung des Gedankens des internationalen Friedens, nicht gerecht.

Nikolaus Móríc.

Kleinere Beiträge.

Zehn Jahre ungarischer Sozialversicherung.

Seit zehn Jahren steht die ungarische Sozialversicherung unter staatlicher Verwaltung. Die Ergebnisse der staatlicher Verwaltung wurden durch das Landesinstitut für Sozialversicherung unlängst in einem umfassenden Berichte veröffentlicht. Das Buch zeigt, dass das in den Händen der Autonomie während des Krieges, der Revolution und des Kommunismus ganz heruntergekommene Institut durch die staatliche Verwaltung eine gänzliche Neuorganisation und eine günstige Weiterentwicklung erfahren hat. Die Geschäftsführung war auch aus finanziellem Gesichtspunkte befriedigend. Der Zweig der Krankenversicherung weist zwar ein Jahr mit Defizit auf: das Jahr 1929. Dies ist jedoch die Folge einerseits der Herabsetzung der Beitragsraten um $\frac{1}{7}$, anderseits der

allgemeinen Wirtschaftskrise. Einen Vergleich der Geschäftsgearbeitung dieses Zweiges in der Vor- und Nachkriegszeit zeigen die folgenden Zahlen: die Beitragsrate belief sich 1910 auf 2—3%, 1928 6%, als Krankengeld wurden 1910 bei einer Durchschnittsmitgliederzahl von 1.018.013 36.2% der Beitragseinnahmen ausgezahlt; 1928 bei einer Durchschnittsmitgliederzahl von 794.508 belief sich diese Verhältniszahl auf 33.4%. Auf ein Mitglied entfielen 1910 9.09 Pengö, 1928 22.24 Pengö. Es wurde also trotz des Sinkens der Mitgliederzahl um 22%, beinahe derselbe Prozentsatz des Beitragseinkommens als Krankengeld ausgezahlt. In einigen anderen Zweigen der Versicherung stiegen die Leistungen auch prozentual bedeutend. Dagegen wurde alles getan, um die Leistungen des Instituts zu verbilligen. Der Anteil der Ärzte- und Arzneikosten und der Bestattungsbeihilfen an den Gesamtausgaben wurde erheblich vermindert. Auch die neuen Krankenhäuser, Ambulatorien und andere Einrichtungen des Instituts erwecken den Eindruck einer sehr erfolgreichen Tätigkeit.

Andreas Andor.

Die Osthilfe in Deutschland.

Der Verfasser bespricht eingehend das Osthilfegesetz. Ob die grossen Opfer, — nahe zwei Milliarden Mark — die das Gesetz der deutschen Volkswirtschaft auferlegt, erfolgreich sein werden, wird erst die Zukunft zeigen. Jedenfalls muss im Osten eine gründliche und zielbewusste Betriebsumstellung stattfinden, um eine strukturelle und nicht nur vorübergehende Besserung zu erzielen. Der grösste Unterschied der deutschen und der ungarischen Grundlastenablösung ist, dass erstere Geldopfer, letztere Kreditopfer fordert.

Josef Tóth.

Buchbesprechungen.

De Man, Henri: La joie au travail. Paris, Alcan, 1930. 308 S.

Das grosse Verdienst dieses Buches besteht darin, dass es eine einheitliche und auch praktisch verwertbare Zusammenfassung des psychologischen Problems der Arbeitsfreude gibt. Seine optimistische letzte Konsequenz ist, dass die Arbeitsfreude ein triebhaftes Bedürfnis des Menschen ist; er strebt danach ebenso, wie nach dem Glück. Das Buch ist das Werk eines Mannes, den seine Probleme bis ins Letzte erfüllen und dessen heissester Wunsch es ist, die arbeitende Menschheit aus der Hölle zu befreien, die für sie eine freudlose Arbeit bedeutet.

Dionys v. Nagy.

Grossmann, Henryk: Das Akkumulations- und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems. Leipzig, Hirschfeld, 1929. 628 S.

Das Buch ist ein neuer Versuch zur bedingungslosen Aufrechterhaltung des Marxismus, besonders was die Lehre von der ökonomischen Notwendigkeit des Zusammenbruches des Kapitalismus betrifft. Der Verfasser liest aus Marxens Werk eine ganz neue Zusammenbruchstheorie heraus. Ausser seiner eigenen, erkennt er keine einzige ökonomische und sozialistische Theorie an. Als Beweis stellt er ein Reproduktionsschema auf, dessen Prämissen falsch sind und infolgedessen auch die daraus gezogenen Folgerungen. Sein System baut sich auf der Arbeitswerttheorie auf, aber er deutet sogar diese falsch. Ein grosser Teil des Buches wird durch Polemik und durch eine tendenziöse Behandlung empirischer Erscheinungen in Anspruch genommen.

Ladislaus Lipták.

Márkus, Georg: Die privatwirtschaftliche Betätigung des Staates, mit besonderer Berücksichtigung der neuesten Sozialisierungsversuche. (In ungarischer Sprache.) Budapest, 1930 Pallas, 215 S.

Das im Jahre 1927 erschienene Werk des Verfassers „Die Gemeindebetriebe aus stadtpolitischen und volkswirtschaftlichen Gesichtspunkte“ wird durch das vorliegende Buch glücklich ergänzt. Das besondere Verdienst des letzteren ist, dass es, die enge Verbindung der Verstaatlichungs- und der Sozialisierungsversuche erkennend, das Problem der ersteren durch eine Kritik der diesbezüglichen Lehren des Sozialismus schärfer zu beleuchten versucht. Im ersten Teil gibt er einen historischen Überblick über die Entwicklung der Auffassungen über die Frage der Staatsbetriebe. Die Verstaatlichungsbestrebungen der Nachkriegszeit gehen nicht mehr von dem Grundsatz aus, dass der Staat für die Befriedigung der durch die Privatwirtschaft nicht hinreichend befriedigten Bedürfnisse sorgen muss, sondern von der Überzeugung der Richtigkeit der Verstaatlichung der ganzen Produktion. Einen wertvollen Teil des Buches bildet die eingehende Bearbeitung der privatwirtschaftlichen Tätigkeit der einzelnen Staaten in der Nachkriegszeit, an Hand eines reichen Materials. In den zwei letzten Kapiteln zieht der Verfasser die Konsequenzen seiner Untersuchung, stellt die Argumente eines Für und Wider einander gegenüber und schliesst sich der Auffassung derjenigen an, deren Leitprinzip ist, dass der Staat nie ein Konkurrent der Privatunternehmung sein, sondern immer nur zu ihrer Ergänzung und Unterstützung auftreten darf.

Zoltán Óvári Papp.

Fleissig, Andreas: Planeuropa. (Die soziale und wirtschaftliche Zukunft Europas.) München und Leipzig, 1930. Duncker und Humblot.

Es ist unzweifelhaft, dass das Wirtschaftsleben heute die Symptome einer Übergangszeit aufweist, die leicht den Gedanken aufkommen lassen, dass der Kapitalismus veraltet ist. Der Verfasser bekämpft diesen Gedanken und spricht von der Veredelung des Kapitalismus. Sicher ist das Buch interessant, trotzdem es zahlreiche Fragen offen lässt. Wenn aber das Ziel des Verfassers die Anregung einer Diskussion war, so wird er dieses Ziel sicher erreichen.

Ernst Bálint jun.

Bonn, M. J.: Das Schicksal des deutschen Kapitalismus u. s. Neue erw. Ausgabe. Berlin, 1930 S. Fischer. 132 S.

Der Rezensent gibt eine eingehende Inhaltsbesprechung des aktuellen und anregenden Buches und hebt dabei u. a. hauptsächlich die Parallele, die der Verfasser zwischen dem deutschen und dem amerikanischen Kapitalismus zieht, — die Feststellung, dass der deutsche Kapitalismus sich von dem Gedanken der Zunft und des Klassenstaates noch immer nicht ganz befreien konnte, — die tiefgehenden Auseinandersetzungen über die Kartelle, — die Darstellung der neumanchesteristischen Einstellung des modernen deutschen Kapitalismus, usw. — hervor.

Ladislau Grossmann.

Finanzen und Steuern im In- und im Ausland. Ein statistisches Handbuch. Bearb. v. Statistischen Reichsamt. Berlin, 1930, Hobbing. 896 S.

Infolge der starken Vermehrung der Verwaltungsaufgaben hat die Wirtschaft der öffentlichen Körperschaften heute eine viel grössere Bedeutung für das gesamte Wirtschaftsleben als vor dem Kriege. In ganz besonderem Masse trifft dies u. a. auch auf Deutschland zu, wo die katastrophale Lage der Wirtschaft und das Anwachsen der öffentlichen Lasten eine so starke Divergenz zeigen. In dieser Lage kann das vollständige Bild, das das vorliegende Buch über Deutschlands öffentliche Finanzen gibt, nicht hoch genug gewertet werden. Dass es neben den Ergebnissen der Finanzgebarung auch ihre rechtlichen Grundlagen zusammenfassend darstellt, erhöht seine Übersichtlichkeit und Brauchbarkeit in ganz besonderem Masse.

Akos Domanovszky.

Umsatz und Umsatzsteuer in Deutschland nach den Umsatzsteuerveranlagungen 1926 bis 1928. (Statistik des Deutschen Reichs. Bd. 361. Berlin, 1931. Verlag von Reimar Hobbing.)

Eine solche statistische Aufnahme, die die wirtschaftliche und soziale Struktur eines Landes in solchem Masse klarlegen

würde, wie diejenige, deren Ergebniss das Statistische Reichsamt jetzt veröffentlicht hat, hat man noch nirgends durchgeführt. Der ganz besondere Wert der Aufnahme liegt darin, dass gegenüber der Aufnahme des Jahres 1925, diejenigen der Jahre 1926—1927 nicht nur den Umsatzsteuerpflichtigen, sondern auch den mit Umsatzsteuer nicht belasteten wirtschaftlichen, in Geld ausgedrückten Umsatz hervorheben.

Johann Láng.

Ungarische Volkswirtschaftliche Rundschau

Mai 1931.

Inhaltsauszüge.

Die Preisbildung des ungarischen Weizens.

Durch den Preissturz des Weizens und des Roggens geriet die Landwirtschaft Ungarns in eine schwere Krise, aus der nur zwei Wege herausführen. Der eine Weg wäre die Verminderung der Brotgetreideproduktion und die Entfaltung anderer konkurrierender Produktionszweige. Diese Umstellung fordert aber grosse Kapitalanlagen; ihre grösste Schwierigkeit ist, dass der Preissturz des Weizens für die meisten Landwirte die Beschaffung des zur Umstellung notwendigen Kapitals beinahe unmöglich macht. Der andere Weg wäre eine Hebung des Weizen- und Roggenpreises und mit diesem befasst sich diese Abhandlung.

Die Weizenproduktion macht zwar nur 27% der Gesamtproduktion des ungarischen Ackerbaus aus. Ihre volkswirtschaftliche Bedeutung ist jedoch viel grösser, denn der produzierte Weizen wird, im Gegensatz zu den andern Getreidearten, zum überwiegenden Teile ausserhalb der Einzelwirtschaft, auf dem Markte verwertet. Der Preis des ungarischen Weizens ist nicht eine einfache Funktion des Preises, der sich in den grossen Häfen bildet; in solchen Jahren, in denen wir den grössten Teil unserer Ernte in dem nahen Auslande verwerten konnten, mussten wir mit unsern Preisen nicht bis zur Hamburger Parität heruntergehen. Sogar innerhalb derselben Kampagne blieben die Budapester Preise nur solange um 5—6 Pengö unter dem Hamburger Preise, wie das Land auf den Export in das fernere Ausland angewiesen war. Solange diese Preisdifferenz andauert, dringt unser Export bis nach Deutschland, der Schweiz, Griechenland, der Türkei, England, Finnland vor, — mit ihrer Zusammenschrumpfung hört die Ausfuhr in fernere Länder vollkommen auf. Eine gleiche Unterstützung der Ausfuhr nach sämtlichen Ländern hat zwar eine preissteigernde Wirkung, aber ein Teil der Unterstützung kommt dabei dem ausländischen Käufer zugute. Es gibt jedoch einen Weg, um zu verhindern, dass die Ausfuhrunterstützung drückend auf den Preis in den Importländern wirkt. Zu diesem Zwecke ist auch eine andere Importunterstützung als Korrektion nötig, damit das durch die Prämie hervorgerufene grössere Angebot auf einen solchen ferneren Markt abgeleitet werden kann, für den das Land bisher noch garnicht exportiert hat und der genügend aufnahmefähig ist. Die Untersuchung der Preisbildung innerhalb desselben Wirtschaftsjahres zeigt, dass

die Differenz zwischen den Budapester und den Weltmarktpreisen sich mit fortschreitender Kampagne dauernd vermindert. Die Differenz zwischen den Effektiv- und den Termingeschäften ist im Produktionslande grösser als in den grossen internationalen Häfen. Die Aufgabe des Termingeschäftes auf dem Exportmarkte besteht darin, auf dem Wege der Preisversicherung zu ermöglichen, dass der Händler oder die Exportmühle die angebotene Ware auch dann ankaufen kann, wenn er keinen Partner hat, dem er sie sofort weitergeben könnte.

Eine billige Anleihe auf die lagernde Ware ist ein erheblicher Eingriff des Staates in die Preisbildung; sie kommt einer behördlichen Unterstützung der Haussespekulation gleich. Wenn eine Behörde mit der Gewährung eines besonders billigen Kredites eine ungewöhnlich grosse Weizenmenge während der Kampagne im Lande zu behalten trachtet, dann riskiert sie, dass die so zurückgehaltene Menge nur im ferneren Auslande, also nur zu einer niedrigeren Weltmarktparität verwertbar sein wird. Ausserdem muss sie auch das Risiko der Preisgestaltung auf dem Weltmarkt während der ganzen Lagerungszeit für die ganze zurückgehaltene Menge übernehmen.

Es ist notwendig, bei der Untersuchung der Preisbildung scharf zu unterscheiden, ob diese beeinflusst werden kann, ohne in die Arbeit der Verwertung selbst einzugreifen. Der Staat kann z. B. mit Hilfe von Zöllen und Exportunterstützungen eine Preispolitik treiben, ohne unmittelbar oder durch einige auserkorene Organisationen Getreide anzukaufen. Ein solcher Eingriff in die Preisgestaltung ist das System der Getreideeinfuhrscheine, die in Ungarn nichts anderes sein können, als ärarische Anweisungen, die zur Abzahlung des Zolles sämtlicher Waren benutzbar sind. Dieses System ist mit einer Ausfuhrprämie gleichbedeutend. Eine Korrektur der allgemeinen Exportprämie (Einfuhrscheine) kann nur in den für das fernere Ausland gültigen höheren, besonderen Prämien gefunden werden. Der Ausfall in den Zolleinnahmen muss dann durch eine kombinatorische Anwendung verschiedener neuer Staatseinnahmen ausgeglichen werden.

Adalbert Balkányi.

Die Bedeutung des Flugzeuges für das Wirtschaftsleben.

Für das Wirtschaftsleben wird das Flugzeug erst dann Bedeutung gewinnen, wenn es sich bereits zu einem wichtigen Verkehrsmittel entwickelt hat. An die Verkehrsmittel werden aber in Bezug auf Betriebssicherheit, Schnelligkeit, Verkehrsdichte, Pünktlichkeit, Bequemlichkeit, Kosten und auf eine Möglichkeit der Massenbeförderung mannigfache Forderungen gestellt. Untersuchen wir, inwiefern das Flugzeug heute imstande ist, diesen Forderungen zu genügen.

Die Betriebssicherheit des Flugzeuges bleibt noch weit hinter der der Eisenbahn zurück, — obwohl sie in den letzten Jahren z. B. in Deutschland stark im Steigen begriffen ist. Der grösste Vorteil des Flugzeuges ist seine Schnelligkeit, die aber erst bei längeren Strecken richtig ausgewertet werden kann. Die Regelmässigkeit des Verkehrs lässt noch sehr zu wünschen übrig, hauptsächlich im Winter- und im Nachtverkehr. Die Forderung der Bequemlichkeit

wird bei den neuen Typen immer mehr berücksichtigt, was aber natürlich mit einer Vermehrung der Betriebskosten verbunden ist, da es ein starkes Anwachsen des Anteiles der toten Last bedeutet. Die Massenförderung schliesst der Flugverkehr ganz aus, — die Leistungsfähigkeit nicht nur des Flugzeuges, sondern auch der Flughäfen bleibt weit hinter der anderer Verkehrsmittel zurück.

Obzwar die Bahn des Luftverkehrs im Verhältnis zu andern Verkehrsmitteln nur sehr niedrige Kosten erfordert, (Flughafen, Geländedienst) wird dieser Vorteil durch die unverhältnismässig hohen Herstellungskosten des Flugzeuges selbst mehr als paralyisiert. Der grosse Kraftaufwand, die Notwendigkeit des Mitführens grosser Mengen Brennstoffes, das sehr ungünstige Verhältnis von toter Last und Nutzlast, der Umstand, dass der Serienbau durch die rapide technische Entwicklung unmöglich gemacht wird, sowie die kurze Lebensdauer tragen alle dazu bei, das Ergebnis eines Vergleiches mit andern Verkehrsmitteln noch ungünstiger zu gestalten. Die Folge ist, dass die Selbstkosten des Flugverkehrs so hoch sind, dass sie im Personenverkehr keinesfalls den Tarifen zugrunde gelegt werden können — die meisten Luftverkehrsgesellschaften sahen sich gezwungen, ihre Personentarife in der Höhe der Eisenbahnfahrpreise 1. Klasse festzusetzen.

Der so entstehende Defizit kann entweder auf dem Wege der Subventionierung oder durch anderweitige Einnahmen des Betriebes gedeckt werden. Die Subventionierung kann natürlich nur ein vorübergehender Ausweg sein, der dem neuen Verkehrszweig über die Schwierigkeiten des Anfanges hinweghelfen soll. Ausserdem hat sie aber auch andere Nachteile: die Subventionen werden meistens nur auf ein Jahr bewilligt, was die Festlegung eines weitläufigeren Programms unmöglich macht. Dazu kommt noch, dass die subventionierenden Körperschaften sich für ihre Unterstützung meistens einen Einfluss auf den Betrieb sichern wollen, worunter häufig die Wirtschaftlichkeit zu leiden hat.

Für die Luftverkehrsgesellschaften ist es viel vorteilhafter, wenn sie den Defizit aus eigener Kraft decken und so ihre Selbstständigkeit wahren können. Diese Deckung kann aber nur auf einem Wege geschehen: durch Förderung und Hebung des Luftpostverkehrs. Der Postverkehr ist gewinnbringend, und ist bei entsprechender Verbreitung fähig, dem aus dem Passagierverkehr entstehenden Fehlbetrag das Gegengewicht zu halten. — das haben amerikanische Beispiele zur Genüge bewiesen. In Deutschland würde es z. B. zur Beseitigung des Defizits ausreichen, wenn nur 1% aller Briefe per Luftpost befördert würden. In Europa hat aber die Benutzung der Luftpost diesen Grad der Verbreitung noch nirgends erreicht. Ihre Hebung durch möglichste Herabsetzung der Luftpostzuschläge und durch Verdichtung des Verkehrs — hauptsächlich durch den Ausbau des Nachtverkehrs — ist die nächste und wichtigste Aufgabe der Verkehrsgesellschaften im Interesse der Rentabilität. Daneben wäre es aber auch erwünscht, dass die Verkehrsgesellschaften aus den Einnahmen des Luftpostverkehrs einen höheren Anteil erhalten als bisher.

Elisabeth Blum.

Kleinere Beiträge.

Internationale Weizenkonferenzen.

Die krisenhafte Lage der Weizenverwertung bewog die interessierten Staaten, zur Besprechung der Weizenfrage, internationale Konferenzen zu veranstalten. Die erste Konferenz war in Rom in der Zeit vom 20. März bis 3. April, die darauffolgende in London im Mai dieses Jahres. Die krisenhaften Erscheinungen auf dem Getreidemarkte wurden in erster Linie durch die forcierte Produktion der Überseestaaten und durch das Erscheinen Russlands auf dem Markte verursacht. Daher war es von grösster Bedeutung, dass die Vertreter dieser Staaten an der Konferenz in Rom ebenfalls teilnahmen.

Die Konferenz empfahl die Hebung des Weizenkonsums durch entsprechende Verfügungen und Propaganda, konstatierte, dass die Verminderung der Weizenanbauflächen nötig wäre, wobei man aber keine Zwangsmassnahmen anwenden kann. Eine Besserung wäre hier nur durch den Druck der Wirtschaftsverhältnisse und den einer wirksamen Propaganda zu erreichen. Die Konferenz betonte die Notwendigkeit der Organisierung des Marktes und begrüßte die Einberufung der Londoner Konferenz.

Die im Mai abgehaltene Londoner Konferenz hat laut der bisherigen Nachrichten kein positives Resultat erzielt. Die Organisierung des Weizenmarktes wäre durch Festlegung von Exportkontingenten möglich gewesen, doch Amerika wollte auf solche Bindungen nicht eingehen, so dass keine internationalen Vereinbarungen bezüglich der Verwertung des Getreides zustande kamen. Was die Lage Ungarns anbelangt, ist es von besonderer Bedeutung, dass es *Qualitätweizen* mit entsprechendem Klebergehalt produziert, denn nur mit solchem Weizen und Mehl kann es seine bevorzugte Stellung an den ausländischen Märkten behalten.

Eugen v. Tóth.

Das erste Geschäftsjahr des Csepeler Hafens.

Der vom Staate auf der Donauinsel Csepel erbaut Budapester Freihafen ist am 28. Oktober 1928 eröffnet worden. Die Pläne des Hafenbaus waren schon vor dem Kriege fertig und die lange Verzögerung der Ausführung liess mit Grund befürchten, dass infolge der seitdem vollkommen veränderten Wirtschaftsverhältnisse, der Hafen den neuen Bedürfnissen nicht mehr entsprechen wird und auf eine Prosperität nicht hoffen kann. Über das erste unvollständige Geschäftsjahr veröffentlichte die Verwaltung keinen Geschäftsbericht; jedenfalls schien das erste Halbjahr die erwähnten Befürchtungen zu bestätigen, während dieser Zeit war der Hafen vollkommen ohne Verkehr. Der Bericht über das erste volle Geschäftsjahr vom 1. Juli 1929 bis 30. Juni 1930 liegt jetzt vor und bezeugt einen erfreulichen Aufschwung des Hafens.

Der Bericht behandelt die Vorgeschichte der Entstehung des Hafens, sowie seine Bedeutung. Der Hafen ist eigentlich kein Freihafen im engeren Sinne des Wortes, es wurde nicht der ganze Hafen zollfrei erklärt, sondern nur die Möglichkeit der zollfreien Einlagerung durch die Errichtung von Zollagern und offener Lagerplätze gesichert. Der Grund hierfür ist, dass der Transitverkehr des

Hafens verhältnismässig gering ist, er dient in erster Reihe der Abwicklung des inländischen und des Exportverkehrs. Die Erfüllung dieser seiner Aufgabe wird durch eine tarifarisch günstige Lage im Eisenbahn- und Schiffsverkehr ermöglicht. Vollkommene technische Einrichtungen verleihen ihm im Getreidetransportwesen eine hervorragende Bedeutung.

Den Verkehr des Hafens im ersten Geschäftsjahre zeigen die folgenden Zahlen: Angekommen sind 1,766.990 Dz. Waren, wegtransportiert wurden 1,585.449 Dz. Allerdings war dieses Geschäftsjahr für den Betrieb konjunkturell günstig. Infolge der Absatzschwierigkeiten des Getreides blieben grosse Mengen im Getreidelagerhaus längere Zeit liegen, wodurch seine 100-prozentige Ausnutzung ermöglicht wurde. Ähnlich war der Fall bei den Kohlenlagern, infolge des ausserordentlich milden Winters. Die Ausgaben des Betriebes betrugen 776.000 P. das Geschäftsjahr schloss mit einem Überschuss von 13.000 P. In dieser Bilanz ist aber die Verzinsung des angelegten Kapitals von 30 Millionen Pengö nicht berücksichtigt. Ihre Berücksichtigung würde den bedeutenden Gewinnsaldo in einen enormen Verlustsaldo verwandeln. Es ist aber freilich auch keine Aufgabe dieses Hafens, dem Staate besondere Einkünfte abzuwerfen. Seine Errichtung muss in erster Linie dem Wirtschaftsleben zugute kommen.

Ladislaus Schäfer.

Buchbesprechungen.

Martha Stephanie Braun: Theorie der staatlichen Wirtschaftspolitik. Leipzig und Wien 1929. X. 234. S.

Im Gegensatz zu der amerikanischen, sind in der deutschen wirtschaftswissenschaftlichen Literatur die Versuche zur Überbrückung der Kluft zwischen der Theorie und dem praktischen Wirtschaftsleben noch ziemlich selten. Schon deshalb verdient das vorliegende Buch, das den Versuch macht, die Ergebnisse der modernen Preistheorie auf dem Gebiete der Wirtschaftspolitik konsequent anzuwenden, eingehende Beachtung. Trotzdem die Verfasserin betont, dass sie der Wirtschaftspolitik, dem Eingreifen in das Wirtschaftsleben, nicht übertrieben skeptisch gegenübersteht, ist es Tatsache, dass sie in den meisten konkreten Fällen lieber den Standpunkt des Nicht-Eingreifens vertritt. Diese Stellungnahme ist teilweise darauf zurückzuführen, dass sie auch bei Massnahmen, deren Beweggründe nicht ausschliesslich im Wirtschaftlichen liegen, nur die wirtschaftlichen Folgen berücksichtigt, die eventuel kulturellen oder sozialen dagegen nicht, — und dass sie auf dieser Grundlage ihr Urteil fällt. Gegen dieses Verfahren ist auch nichts einzuwenden, da sie ihre Aufgabe auf die Untersuchung nur der wirtschaftlichen Seite der wirtschaftspolitischen Massnahmen beschränkt, aber es ist doch selbstverständlich, dass man auf diesem Wege nicht zu einer endgültigen, alle Gesichtspunkte, alle Folgen berücksichtigenden Wertung eines wirtschaftspolitischen Schrittes gelangen kann. Ein grosser Verdienst der Verfasserin ist, dass sie nachgewiesen hat, dass die moderne Preistheorie der Wissenschaft der Wirtschaftspolitik sehr viele Fingerzeige gibt.

Eduard Theisz.

Die Leitprinzipien der ungarischen Weizenproduktion. Veröffentlicht von der Landwirtschaftlichen Landeskammer. Budapest, 1931. 408. S. (In ungarischer Sprache.)

Im Januar und Februar dieses Jahres hielt die Landeskammer eine Enquête ab, — die Vorträge und Diskussionen dieser Enquête sind in dem vorliegenden Bande veröffentlicht. Der erste Eindruck, den das Buch vermittelt, ist der, dass die Leitprinzipien der Getreideproduktion in Ungarn noch vollkommen vag und durchaus nicht eindeutig bestimmt sind. Im Mittelpunkt der Verhandlungen stand auch bei dieser Enquête die Frage der Qualität des ungarischen Weizens. Die verschiedenen Theoretiker und Praktiker, die das Wort ergriffen, konnten sich auch diesmal nicht darüber einigen, ob bei der Getreidesamenzucht neben dem reichen Ertrage auch eine Hebung der Qualität zu erzielen sei. Die nächste Frage, ob es für den Landwirt vorteilhafter wäre, die Weizensorten mit reichem Ertrag oder lieber die von guter Qualität zu bevorzugen, wurde auf das gegenteiligste beantwortet. Bei der Erörterung der Probleme der Weizenverwertung herrschte noch grössere Meinungsverschiedenheit. Das Monopolisieren des Getreidehandels wurde eifrig befürwortet und ebenso leidenschaftlich bekämpft. Die eine Meinung wünschte Export zur Weltparität bei Festsetzung inländischer Mindestpreise; die andere sprach für den vollkommenen Freihandel; die dritte forderte eine Vereinbarung mit den osteuropäischen Staaten und die Herabsetzung der Frachtsätze der Eisenbahn usw. Verhältnismässig sehr wenig Aufmerksamkeit wurde der wichtigen Frage geschenkt, wie die theoretisch festgestellten Erfordernisse zur Hebung der Weizenproduktion in der Praxis durchzuführen sind, — wie der Weg zum Kleinbauer zu finden sei. — Und trotzdem: es wurden sehr viele interessante Feststellungen, Angaben, Ansichten und Vorschläge über diese Lebensfrage der ungarischen Wirtschaft vernehmbar, die sicher manches zur endgültigen Klärung der Probleme beitragen werden.

Ernst Eber.

György, Ernst: Die Preisbildung im Handelsverkehr.
4. Sonderveröffentlichung des Ungarischen Instituts für Wirtschaftsforschung. Budapest, 1931. 67 S. 4°. (In ungarischer Sprache.)

Der in der ungarischen Fachliteratur bahnbrechende Versuch des Verfassers verdient volle Anerkennung. Durch diese Studie werden die aktuellsten Fragen auch von der Seite der Praxis scharf beleuchtet. Durch die zahlenmässige Feststellung des Verhältnisses der verschiedenen hierbei wirksamen Faktoren, wird der verwickelte Prozess der Preisbildung auch für den Mann der Praxis leicht verständlich dargestellt. Neben der allgemeinen Schilderung des Preisbildungsprozesses widmet der Verfasser besondere Aufmerksamkeit dem Verhältnis der Kleinhandelspreise bzw. der Lebenshaltungskosten zu den Grosshandelspreisen. Vielleicht der einzige Mangel der Arbeit ist, dass sie ausschliesslich mit dem Material zahlungsunfähiger Firmen arbeitet, das eben bei der Untersuchung der Preisbildung nur mit Vorbehalt zu verwenden ist.

Ausserdem haben die Feststellungen und Preisanalysen des Verfassers nur auf den Depressionszyklus Geltung, da seine Untersuchungen sich zur Hauptsache auf den Preisen der letzten Jahre aufbauen.

Alexander Sipos.

Herbert J. H. Fischer: Ergebnisse britischer Genossenschaften in der Bekleidungsindustrie. Halberstadt. H. Meyer. 1929. XI. 103. S. Preis RM. 5.70.

Das vorliegende Buch ist als Ergebnis eingehender Studien an Ort und Stelle entstanden. Wie auch aus dem Titel hervorgeht, wird die genossenschaftliche Produktion nur bezüglich der Bekleidungsindustrie untersucht. Doch ist dieses Gebiet von nicht untergeordnetem Interesse, weil die Textilindustrie dem Modewechsel stark unterworfen ist und deshalb, wie auch infolge ihrer Konjunkturermpfindlichkeit der genossenschaftlichen Produktion keine leichte Aufgabe stellt. Trotzdem der Verfasser bei der Sammlung von Material mit erheblichen Schwierigkeiten kämpfen musste, ist es ihm gelungen, ein recht anschauliches und lehrreiches Bild über seinen Gegenstand zu zeichnen. Obwohl der Verfasser in seinem Urteil sehr vorsichtig ist, so meint er doch, dass rein prinzipiell der Herstellung beliebiger Güter durch Genossenschaften kein Hindernis im Wege steht (S. 84). Immerhin weist er auf erhebliche Mängel bei den untersuchten Genossenschaften, besonders bei den Betrieben der Grosseinkaufsgenossenschaften, hin, welche Schwierigkeiten scheinbar doch mit der genossenschaftlichen Organisation ziemlich zusammenhängen (so z. B. auf S. 93). Jedenfalls ist das Buch ein willkommener Beitrag zur wichtigen Frage der genossenschaftlichen Produktion.

H.

Kemény, Georg und Vágó, Josef: Die Volkswirtschaft Ungarns im Jahre 1930. Budapest 1931. 313. S.

Der Bericht der beiden Verfasser über die Wirtschaftslage Ungarns ist unsern Lesern schon durch die früheren Bände bekannt. Auch diesmal vermissen wir den Vorzug nicht, der dieses Werk von ähnlichen Wirtschaftsberichten über Ungarn günstig abhebt: dass es die Ereignisse und die Wirtschaftsentwicklung des Jahres in ihren organischen Zusammenhängen und in ihrer Verwobenheit mit der Weltwirtschaft darstellt. Kemény bearbeitete auch diesmal die Kapitel über die Weltwirtschaftslage in ihrer Bedeutung für Ungarn, sowie am Ende des Buches diejenigen über Ungarns Zahlungs- und Kreditverkehr und über das Budget; Vágó berichtet dagegen mit grossem Wissen und scharfer Kritik über die Lage der einzelnen Wirtschaftszweige und über die wirtschaftlichen und politischen Ereignisse des Jahres.

Eugen Andreich.

Ischboldin, Boris: Die russische Handelspolitik der Gegenwart. Ein kritischer Beitrag zum bolschewistischen Wirtschaftssystem. Jena, 1930. XII. 240. S.

Durch den Fünfjahresplan, den Dumping der Agrarprodukte, rückte die Handelspolitik Russlands in den Vordergrund des europäischen Interesses. Der Verfasser hat mit der Zusammenstellung und Bearbeitung eines reichen und wertvollen Materials über die Entwicklung der russischen Handelspolitik seit dem Brest-Litowsker Frieden und über ihre heutige Organisation eine dankbare Arbeit geleistet, — wenn auch das System der Bearbeitung nicht unanfechtbar ist.

Wilhelm Brunner.

Ungarische Volkswirtschaftliche Rundschau

Juni—Juli 1931.

Inhaltsauszüge.

Die volkswirtschaftliche Bedeutung der Konsumentenrente.

Die Idee der Konsumentenrente ist in deutschen Schriften oftmals viel zu psychologisch und formal abgehandelt worden, als dass es möglich gewesen wäre, eine allzu grosse und fruchtbringende Nutzanwendung aus der berühmten Marshallschen Theorie zu ziehen. Soweit ich die Literatur zu überblicken vermag, ist Professor Wolfgang Hellers *Lehre vom Konjunkturzyklus* der *erste wirkliche Versuch* mit Hilfe der Konsumentenrente mehr als blosser psychologische, abstrakte und formelle Dinge zu erörtern. Das ins Stocken geratene Wirtschaftsgetriebe bedarf neuer Kapitalien, die nach Heller durch Bildung und Erhöhung von Konsumentenrenten entstehen. Die Konsumentenrentenbildung ist es, die aus der Depression zu führen vermag und damit gleichzeitig die Wellenbewegungen der Wirtschaft ins Rollen bringt.

Freilich bedarf diese — wie uns scheint — treffende Erklärung eines weiteren Unterbaues. Machen wir den Versuch hierzu, so finden wir den Übergang zu der Hellerschen Theorie am besten dadurch, dass wir anstreben, die Konsumentenrente nach Möglichkeit ihres bisherigen subjektiven Charakters zu entkleiden. Man überlege sich zunächst, wie Konsumentenrenten entstehen können. Stets wird man finden, dass es nur zwei Wege gibt: einmal durch *höhere Einkommen* bei stabilen Preisen, das andere Mal durch *sinkende Preise* bei stabilen Einkommen. In beiden Fällen ist somit eine reale Basis vorhanden, die irgendwie ausgenutzt wird und sich auf der Ausgabenseite der Einkommen als Ersparnis bemerkbar macht. Diese Erkenntnis stellt sich uns nach eingehenderer Betrachtung wie folgt dar: *Bei einem gegebenen Preisniveau können sich Konsumentenrenten nur für Käufer mit höheren Einkommen bilden. Sinkende Preise, die die Kaufkraft stärken, erhöhen diese Konsumentenrenten, bilden aber auch neue Renten bei Käufern mit gleichen*

Einkommen. Sinkende Preise bedeuten also Erhöhung und Neubildung von Konsumentenrenten.

Wenden wir uns der ersten Alternative zu, erhebt sich sogleich die Frage: Wie ist denn nun dieses Mehreinkommen beschaffen, das zur Konsumentenrente führen soll und — woraus ist es zu gewinnen? Das Erkennen der *realen Basis* und ihrer Entstehung wird von grösster Bedeutung. Zweifellos muss für ein Mehreinkommen wiederum eine entsprechende *Vorzugsstellung* vorhanden sein. Und da vermag man *drei* Grundstellungen zu unterscheiden, für die ich in meinem Buche: „Das Differentialeinkommen im Lichte der neueren Forschung“, Berlin 1930, S. 240, die Bezeichnung „begünstigte Marktstellung“ vorgeschlagen habe. Neben lokalen Vorzugsstellungen (Boden als Kräfteräger, Stoffträger und Standort), bringen auch differentielle Fähigkeiten und verschieden ausgestattete Unternehmungen derartige „Differentialeinkommen“. Sie ergeben im Sinne des Prinzipes, welches Gustav Cassel als „Differentialprinzip“ zu einem allgemeinen Preisbildungsprinzip erhoben hat, drei grosse Gruppen von Mehreinkommen, von Differentialeinkommen, die sich naturgemäss auch auf der Ausgabenseite für ihren Bezieher günstig auswirken müssen.

Neben diesen Differentialeinkommen, die auf Grund des Differentialprinzipes auf *natürlichem* Wege entstehen, gibt es auch Mehreinkommen, die sich *künstlich* erzeugen lassen, nämlich als *Monopoleinkommen*. Ihr Hauptunterscheidungsmerkmal den Differentialeinkommen gegenüber liegt darin, dass bei ihnen die objektive Knappheit — das Kennzeichen aller wirtschaftlichen Werte — künstlich gesteigert ist! Hat ein Wirtschaftssubjekt ein monopolistisches Mehreinkommen erzielt, kommt es beim Einkauf von Konsumgütern zu gleichen Preisen natürlich ebenfalls in den Genuss einer Konsumentenrente, die dann freilich als Reflex eines Monopolverhältnisses sich als *abgeleitetes Monopoleinkommen* darstellt.

Will man sich bei einem gegebenen Preisniveau in den Genuss einer Konsumentenrente setzen, bleibt nur einer der beiden gekennzeichneten Wege. Entweder über die „begünstigte Marktstellung“, die zum Differentialeinkommen führt, oder aber, wenn man wirtschaftlich stark genug ist, auf dem Wege der Werte-Manipulation, die das Monopoleinkommen zum Ziele hat. Auf Grund dieser tatsächlichen Mehreinkommen, die in Geld erzielt werden, ist man nun in der Lage, bei gleichen Preisen vorteilhafter einzukaufen. Das Einkommenplus erscheint auch auf der Ausgabenseite in Gestalt der Konsumentenrente. Sie ist damit die Kehrseite eines tatsächlichen

Mehreinkommenbezuges und bedeutet damit eine Sicherung der entstandenen höheren Einkommen. *Die Konsumentenrente erscheint uns hiernach als das Problem der Einkommensbildung und Einkommensverwendung und erschliesst uns damit einen höchst realen Fragenkreis.* Die Konsumentenrente ist zudem keine isolierte Erscheinung, die sich lediglich auf den Markt der Konsumgüter beschränkt. Sie lässt sich, wie *Heller* in seiner Theoretischen Volkswirtschaftslehre, Leipzig, 1927, S. 125 zeigt, entsprechend auch auf dem Markte der Produktivgüter nachweisen.

Man kann somit zu der Überzeugung kommen, dass die Verwendung höherer Einkommen und damit ihre Bedeutung für Kapitalbildung und Konjunktur durch die konservierende Wirkung der Konsumentenrenten und — wie sich jetzt hinzufügen lässt — Produzentenrenten ermöglicht wird. (Hierzu vergleiche man auch *Clarks capitalist's subjective rent* im *Quarterly Journal of Economics*. Vol. 5, S. 297.)

Bei sinkenden Preisen ergibt die nähere Untersuchung für die Bildung von Konsumentenrenten folgende Möglichkeiten. Bleiben die Einkommen stabil, wie wir hierbei unterstellen, so müssten in der Depression sinkende Preise zur Bildung von Konsumentenrenten führen, denn die einzelnen Einkommen gewinnen ja eine grössere Kaufkraft als zuvor. Darin wäre Prof. Heller ohne weiteres zu folgen. Man muss aber seinen Gedankengang dahin ergänzen, dass man auch den Fall der sogenannten „ungehorsamen“ Preiskurve, der steigenden Preise bei abgleitender Konjunktur, berücksichtigt. Hier würden Konsumentenrenten unbedingt aufgesaugt werden in dem Verhältnis wie depressive Kräfte und Preisbewegung nicht parallel gehen, wie Heller annimmt, sondern entgegengesetzt verlaufen. Ferner können die zu Grunde liegenden Mehreinkommen eine besondere Bewegung durchmachen, die nicht einfach ausser Acht gelassen werden kann. Sinken die Einkommen mit den Preisen in der Depression, kann die niedergehende Preiswelle keine Renten anschwemmen: die Einkommenskontraktion verhindert die Konsumentenrentenbildung. Oder umgekehrt werden im Konjunkturaufschwung durch steigende Preise Konsumentenrenten nicht ohne weiteres fortgeschwemmt, wenn die zu Grunde liegenden Einkommen zu folgen vermögen und sich entsprechend ausweiten.

Diese und noch andere Ergänzungen stellen Schwierigkeiten dar, die sich der reibungslosen Erfüllung der kapitalbildenden und konjunkturfördernden Funktionen der Konsumenten- und Produzentenrenten (es handelt sich immer um beide!) entgegensetzen.

Richtiger wird es daher vielleicht sein, eher von *Tendenzen* als von endgültigen schematisch sich erfüllenden Funktionen zu sprechen. Aber auch diese Tendenzen lassen sich nur würdigen, wenn man die Konsumentenrente nicht nur als ein formales theoretisches Instrument ansieht, sondern ihre Stellung innerhalb der Einkommenslehre berücksichtigt! Bemerkenswert erscheinen mir die Zusammenhänge mit den Differentialeinkommen und Monopoleinkommen, die geeignet sein können, so manches über diese beiden Einkommensarten im Umlauf befindliche Vorurteil zu revidieren, besonders wenn man die positiv volkswirtschaftlichen Funktionen erkennt, welche die *Hellersche* Konjunkturtheorie klar herausgearbeitet hat.

Gerhard Otte.

Der europäische Arbeitsmarkt und die Tendenz der Bevölkerungsbewegung der Welt.

Die enorme Entwicklung der Weltwirtschaft ist grösstenteils auf Arbeiterwanderungen zurückzuführen. Im 19. Jahrhundert war der Eingriff in die Wanderungsbewegung sowohl seitens der Auswie der Einwanderungsländer minimal, denn die Interessen beider Ländergruppen waren in Einklang miteinander. In der zweiten Hälfte des Jahrhunderts gestaltete sich die Wanderungsbewegung immer unabhängiger von den Wirtschaftskonjunkturen der Auswanderungsländer, entscheidend für sie wurde die zyklische Bewegung der Grossindustrie der Vereinigten Staaten. Diese verfolgten im Laufe des 19. Jahrhunderts hinsichtlich der Einwanderung eine vollkommen liberale Politik, erst später wurde ihr Verhalten der Einwanderung von Europäern gegenüber zurückhaltender und sogar feindlich. Dieses Beispiel wurde bald von den Dominien Englands und sogar von den südamerikanischen Ländern befolgt. In den letzten Jahren konnte Europa jährlich nur 4—500.000 Auswanderer in die Überseeländer schicken, während die reine Auswanderungsziffer der Vorkriegsjahre sich um $1\frac{1}{2}$ Millionen herum bewegte. Das Ergebnis ist die grosse chronische Arbeitslosigkeit und die relative Übervölkerung Europas.

Im Vorkriegseuropa war es England, das liberalste Land, das im Interesse der einheimischen Arbeiter seinen Arbeitsmarkt vor den fremden Einwanderern zu schützen anfang. Heute gibt es nur noch sehr wenige Länder in Europa, die in einem bedeutenderen Masse fremde Arbeiter hereinlassen. Im Jahre 1929 erreichte die Zahl der kontinentalen Wanderungen noch ca. $\frac{1}{2}$ Million, aber ihr Charakter war schon ein ganz anderer wie vor dem Kriege. In erster Reihe erfuhren die Saisonwanderungen einen starken Rückgang.

Das Bestreben der Einwanderer, im Einwanderungslande sich beständig niederzulassen, führte in Europa zu mannigfachen Schwierigkeiten. Das Problem der Wanderungen wurde zu einer Frage der hohen Politik. Um an eine rationelle Organisation des europäischen Arbeitsmarktes denken zu können, muss man 1. den Standpunkt aufgeben, dass die Aufnahme der Einwanderer eine Wohltat seitens des Einwanderungslandes ist, und 2. muss man sich daran gewöhnen, die Saisonwanderungen und die endgültigen Übersiedelungen scharf zu unterscheiden. Was die Saisonwanderungen betrifft, stehen der Abschliessung von internationalen Verträgen keine Hindernisse im Wege. Die Schwierigkeit ist nur die, dass diese Wanderungen möglicherweise nicht saisonal bleiben, sondern zu einer endgültigen Übersiedelung führen. Was die endgültigen Einwanderungen betrifft, müssen die internationalen Verträge dafür Sorge tragen, dass diese Einwanderer nach einer gewissen Zeit ihre ursprüngliche Staatsbürgerschaft aufgeben können. Natürlich muss auch für die wirtschaftliche Ermöglichung dieser endgültigen Ansiedelung von Anfang an Sorge getragen werden. Eine solche Politik würde zwar zur Entstehung einer neuartigen Minderheit führen, aber man darf nicht vergessen, dass es in Europa schon seit dem 12. Jahrhundert internationale Wanderungen gab, deren Grundgedanke war, dass die fremden Siedler ihre Nationalität, Rechte, Bräuche und Religion behalten konnten. Die Mentalität unserer Generation empfindet es schmerzlich, dass die Einwanderungsländer ihre nationale und kulturelle Einheit durch solche Wanderungsverträge aufgeben sollen. Es ist aber nicht zu bestreiten, dass eine solche Tendenz vorhanden ist und dass sie wahrscheinlich noch eine weitere Entwicklung erfahren wird.

Im Interesse eines rationellen Arbeiteraustausches müsste die behördliche Arbeitsvermittlung in sämtlichen Ein- und Auswanderungsländern auf der gleichen Grundlage organisiert werden, um auf diese Weise einen Ausgleich des Arbeitsangebots und der Arbeitsnachfrage der beiden Gruppen herbeiführen zu können. Diese Organisation würde dann wahrscheinlich bald durch ein europäisches internationales Amt für Arbeitsvermittlung vervollkommen werden.

Die europäische Arbeitsmarktorganisation müsste sich auf dem Wege von Verträgen auf die folgenden Probleme erstrecken:

1. Die jährliche Regelung der Verteilung der Saisonarbeiter;
2. Die Festlegung der Richtungen der Saisonwanderungen für bestimmte Jahre;
3. Die Organisation des Austausches jugendlicher Arbeiter im Interesse der Berufsausbildung;

4. Das Finden eines Modus vivendi betreffs der endgültigen Übersiedlung, also des Bevölkerungsaustausches, im Geiste einer friedlichen Solidarität.

Die Fragen einer solchen Organisation hängen nicht nur mit der künftigen Gestaltung des natürlichen Bevölkerungszuwachses der Ein- und Auswanderungsländer zusammen, sondern auch mit dem Problem der allgemeinen wirtschaftlichen und politischen Organisation Europas.

Was das Bevölkerungsproblem betrifft, müssen drei Fragen beantwortet werden: 1. die Frage nach der Gefahr einer Übervölkerung der Erde; 2. die Frage nach der Wirkung einer Verallgemeinerung und einer eventuellen behördlichen Vorschrift der Geburtenbeschränkung; 3. die Frage nach der zukünftigen Rolle der Wanderungsbewegung in der Verteilung der Menschen auf dem Erdball.

Die Möglichkeit einer Übervölkerung der Erde ist so fernliegend, dass es vollkommen genügt, wenn wir uns mit dem Problem befassen, wie die Gegensätze der relativen Über- bzw. Untervölkerung der einzelnen Länder und Kontinente ausgeglichen werden könnten. Was die Geburtenbeschränkung betrifft, ist, mit Rücksicht auf die grossen Gegensätze der Interessen der einzelnen Nationen, das Meiste, was wir aus internationalem Gesichtspunkte wünschen können, dass die Staaten sich eines jeglichen Eingreifens auf diesem Gebiete enthalten.

In Anbetracht der grossen Gegensätze der relativ unter- bzw. übervölkerten Länder oder Erdteile ist es ganz sicher, dass die internationalen Wanderungen auch in der Zukunft unvermeidlich und zur Erhaltung sowohl der Bevölkerungszahl wie des Lebenshaltungsniveaus der entwickelten Länder unbedingt anzuwenden sind. Die Wanderungen müssen also ihre historische Aufgabe wiedergewinnen, die in der Ausbreitung der Produktion und der Märkte auf neue Gebiete des Erdballs und in dem Ausgleich der Arbeits- und Lebensbedingungen und dadurch in der Verhütung schwerer Komplikationen besteht.

Es ist festzustellen, dass unter Berücksichtigung der Korrektur der Geburten- und der Sterbeziffer auch die Bevölkerung der Vereinigten Staaten bereits stationär ist. Es ist also gar nicht ausgeschlossen, dass das Mass der Abnahme ihres Volkswachstums sich einst demjenigen Europas nähern wird. Die hierdurch bedingte Wirtschaftsentwicklung wird dazu führen, dass im Bereiche der weissen Rasse die Arbeits- und die Lebensbedingungen bis zu einem gewissen Grade nivelliert werden und dass diese Nivellierung den Bevölkerungsaustausch erleichtern wird, wie wir das in Europa

bereits gesehen haben. Amerika wird dann wahrscheinlich seine sozialen, biologischen und politischen Vorurteile aufgeben und zum Prinzip der Einwanderungsfreiheit zurückkehren; die dadurch hervorgerufenen Auswanderungen könnten in Europa dem Bevölkerungswachstum einen neuen Anstoss geben. Andererseits ist es wieder möglich, dass die sozialen Einrichtungen und die Lebensverhältnisse den europäischen Arbeiter immer mehr ansässig machen und immer weniger geneigt auszuwandern. Das würde aber bedeuten, dass das Kapital, die Rohmaterialien und die technischen Verfahren der Überseeländer immer mehr in die europäischen Länder eindringen und dass in diesen nach den Lebensbedingungen, den Arbeitsmethoden, den Idealen, den Bräuchen auch der Geschmack amerikanisiert wird. Der Austausch von Produkten, von Menschen, von Kapital würde in der Richtung des geringsten Widerstandes vor sich gehen und würde die Kosten dieser Faktoren überall auf das gleiche Niveau zu bringen suchen. Das gegenseitige Spiel der Motive der Kolonisation und der Gegenkolonisation wird in der Zukunft zweifellos sehr lebhaft werden.

Das Hauptziel einer wirklich zentralen Weltwirtschaftspolitik wäre, eine Verteilung des Kapitals und der Arbeit auf dem Erdball nach dem Prinzip der besten Ausnutzungsmöglichkeiten zu erwirken. Nur auf diese Weise kann man die Produktion und die Märkte zum Nutzen sämtlicher Nationen ausweiten. Auf Grund dieser Zukunftsmöglichkeiten wäre die Errichtung internationaler Kolonien unter der Führung des Völkerbundes erwünscht. Die heutige schwierige Lage der Wanderungsbewegung macht es unbedingt notwendig, dass der Völkerbund sein politisches, moralisches und technisches Ansehen bei der Lösung dieses Problems mit einsetzt.

Emmerich Ferenczi.

Ungarn und die Nachfolgestaaten auf dem internationalen Geldmarkt.

Der Moratoriumsvorschlag Hoovers kann als eine logische Folge der Entwicklungstendenz der internationalen Finanzen betrachtet werden. Unter Berücksichtigung der erhöhten Schwierigkeiten, unter denen die mit Auslandsanleihen belasteten Länder infolge der durch das Steigen des Geldwertes erhöhten Zinsenlasten zu leiden haben, erscheint es als evident, dass ein mit Reparationen und Kriegsschulden überbürdetes Europa kaum imstande ist, seinen grossen Verpflichtungen Amerika gegenüber nachzukommen. Die Entwicklung der amerikanischen und europäischen Zahlungsbilanzen bekräftigt auch diese Annahme. Europa ist an die Vereinigten

Staaten mit 11.3 Milliarden Dollar an Kriegsschulden und mit rund 4.5 Milliarden Dollar Nachkriegsanleihen verschuldet. Der amerikanische Finanzminister Mellon hat noch im September 1930 dem amerikanischen Volke verkündet, dass die Vereinigten Staaten unter dem Titel Kriegsschulden an Kapital und Zinsen insgesamt nicht weniger als 22 Milliarden Dollar erhalten werden. Der Moratoriumsvorschlag Hoovers beweist am besten, dass auch die Amerikaner schon einsehen, dass Europa solche enorme Summen unter den jetzigen ökonomischen und politischen Verhältnissen zu zahlen nicht imstande ist. Dieser ökonomische Imperativ wird Amerika auch ferner veranlassen, den Weg zu einer gesunden Neuordnung in Europa zu bahnen.

Über die Auslandsschulden der Nachfolgestaaten Ende 1930 stellten wir mit Hilfe der Angaben der Nationalbanken und Finanzministerien der betreffenden Staaten nachfolgende Tabelle auf:

Langfristige Auslandsschulden der Nachfolgestaaten Ende 1930.

(In Millionen Pengő)

	Ungarn	Österreich	Tschecho-Slowakei	Rumänien	Jugoslawien
Staatsschuld, Inland ...	141	211	4.823	441	558
Staatsschuld, Ausland..	1.398	1.956	2.168	5.866	4.334
Andere, nichtstaatliche, ausländische Anleihen..	1.411	585	233	453	128
Gesamnte Auslandschuld	2.809	2.542	2.401	6.319	4.462
Ausl. Staatsschuld pro Kopf	160	296	152	341	328
Ges. Ausl. Schuld pro Kopf	322	385	169	367	338
Summe der Zinsen der ges. Auslandsanleihen.	147	128	83.2	176	124.3
Auslandszinsen pro Kopf	16.8	19.6	5.8	10.2	9.3
Nationaleinkommen pro Kopf	583	806	856	534	466
Durchschnitts-Saldo der Zahlungsbilanzen von 1927—1930	—327	—	+250	—141	—162

Wenn wir in Betracht ziehen, dass z. B. Dänemark nach 1923 allein in Amerika 220 Millionen Dollar, d. h. P 357 pro Kopf und Norwegen sogar 234 Millionen Dollar, d. h. P 478 pro Kopf aufgenommen haben, wogegen Ungarn eine für dieselbe Periode errechnete Kopfquote von P 170 an gesamten Auslandsanleihen nach

1924 hat, dann ist ersichtlich, dass die Auslandsverschuldung an und für sich keine übertriebene Dimensionen angenommen hat.

Aus der Tabelle ist ersichtlich, dass Ungarn verhältnismässig die geringsten staatlichen Auslandsschulden hat und dass die Kreditfähigkeit der ungarischen Privatwirtschaft höher eingeschätzt wird, als jene von Jugoslawien oder Rumänien; diejenigen Kapitalien, die seine Nachbarn entbehren mussten, standen Ungarn reichlich zur Verfügung.

In der Gesamtsumme der Auslandsschulden des ungarischen Staates sind auch jene £ 3 Millionen mit inbegriffen, die im Herbst 1930 als Vorschuss auf eine zu kontrahierende langfristige Staatsanleihe zur Aufnahme gelangten. In diesem Betrage ist übrigens der ungarische Teil der Vorkriegsschulden der Österreichisch-Ungarischen Monarchie zu 100% angegeben, wie es auch ganz richtig das ungarische Budget enthält, denn die Protokolle von Innsbruck und Prag haben nur den Zinsendienst auf 27% resp. 32% ermässigt. Demgegenüber stellt das österreichische, tschechoslowakische und jugoslawische Budget die Kapitalsumme der sie belastenden Vorkriegsschulden auf 27% resp. 32%, weshalb, zwecks Schaffung einer richtigen Vergleichsbasis die Richtigstellung auf 100% erfolgen müsste. Zu einer weiteren Korrektion sahen wir uns bei den Schulden der Tschechoslowakei der amerikanischen Regierung gegenüber veranlasst. Diese wurde nämlich im tschechoslowakischen Budget mit \$ 115 Millionen angegeben, wogegen der amerikanische Finanzminister in dem Bericht über das Budgetjahr 1930 die Höhe der tschechoslowakischen Obligationen, die in den Händen des amerikanischen Schatzamtes sind, mit \$ 170 Millionen angibt.

Wenn wir die Verpflichtungen und Forderungen, die aus den Haager Protokollen und dem Pariser Übereinkommen für die Nachfolgestaaten erwachsen, näher betrachten, finden wir die tschechoslowakischen Verpflichtungen im Budget unter dem Titel „Taxe de liberation“ mit 1178 Millionen Kc. angegeben, welcher Betrag die zu 6% kapitalisierte Summe dieser Zahlungen darstellt. Für Ungarn bedeuteten die Pariser und Haager Übereinkommen einerseits Verpflichtungen, andererseits Forderungen, u. zw.: seitens der ungarischen Regierung zu leistenden Zahlungen von 13½ Millionen Goldkronen nach dem Jahre 1944 bis 1966, welche auf dem 31. Dezember 1930 zu 4% (Zinsbasis des Agrarfonds) diskontiert, 134 Millionen Pengö ausmachen, welchem Betrag die kapitalisierte Summe der bis zum Jahre 1944 zu zahlenden Reparationen mit 135 Millionen Pengö und 16 Millionen Pengö andere Zahlungen hinzuzu-

rechnen sind, d. i. eine Gesamtverpflichtung von 285 Millionen P; demgegenüber steht die Forderung Ungarns aus den Optantenprozessen im Betrage von insgesamt 369 Millionen P (219.5 Millionen Goldkronen vom Fond „A“, 100 Millionen vom Fond „B“), es ergibt sich daraus für Ungarn ein Aktivsaldo von 83 Millionen Pengö, welcher die Gesamtsumme der Auslandsverpflichtungen Ungarns auf 2726 Millionen P reduziert.

Wie weit diese Zahlungen, die im Sinne der Haager Protokolle zu leisten sind, durch das Hoover-Moratorium beeinflusst werden, wird auf der Sachverständigen-Konferenz in London entschieden werden. Da jedoch diese Zahlungen zur Konstitution der „A“ und „B“ Fonds verwendet werden und die Fonds ihre Zahlungen erst in 1933 beginnen werden, ist es unwahrscheinlich, dass irgend eine Änderung in diesen Zahlungen eintreten könnte.

Betreffend Österreich ist es leider unmöglich einen Saldo der Zahlungsbilanz festzustellen, denn wegen der komplizierten Lage Österreichs veröffentlicht das Bundesministerium für Finanzen nur „Beiträge zur Zahlungsbilanz“, aus welchen man auf ein Defizit von 700 Millionen Schilling schliessen könnte, welcher Betrag jedoch als unwahrscheinlich hoch erscheint. Eine nähere Betrachtung der Auslandsverschuldung Österreichs, auf welche die Immobilisation der Creditanstalt ein neues Licht geworfen hat, lässt darauf schliessen, dass die nicht staatlichen Auslandschulden weit aus höher sind, als es die veröffentlichten Statistiken angeben, — woraus wir unsere Daten entnehmen. Österreich verfügt über zahlreiche alte Auslandsverbindungen, von deren Seite, unter Vermeidung der öffentlichen Emission, wahrscheinlich bedeutende Beträge an Österreich zugeflossen sind und hieraus erklärt es sich, dass in den letzten Jahren, trotz der passiven Zahlungsbilanzen, die Devisenbestände der Österreichischen Nationalbank sich fortlaufend erhöht haben. Durch die Garantieübernahme für In- und Auslandsgelder der Creditanstalt, durch die Begebung von 150 Millionen Schatzscheine und durch die seitens der BIZ der österreichischen Nationalbank gewährten 100 Millionen Schilling haben sich die Gesamtverpflichtungen Österreichs etwa um eine Milliarde Schilling erhöht, die jedoch nur eine virtuelle Verbindlichkeit darstellen, da sie sich nur teilweise in wirkliche Schulden umwandeln dürften.

Die kurzfristigen Auslandsverpflichtungen der Nachfolgestaaten sind schwer genau festzustellen. Die Statistiken des österreichischen Bundesministeriums für Finanzen geben die kurzfristigen Auslandsverpflichtungen Österreichs mit etwa 650 Millionen Schilling Ende 1929 an, die nach der selben Quelle mit den Aus-

landsforderungen Österreichs das Gleichgewicht halten. Dieser Betrag erscheint jedoch zu klein und das erwähnte Gleichgewicht wurde durch die Abziehung der Auslandsgelder infolge der Creditanstaltsaffaire umgestossen; es ist fraglich, zu welcher Zeit Wien die Vermittlerrolle zwischen Ost und West wieder aufnehmen können.

Für die Tschechoslowakei wird in ähnlicher Weise ein Gleichgewichtszustand angegeben, der jedoch in der letzten Zeit etwas gestört erscheint. Das Aktivum der sogenannten laufenden Beträge der tschechoslowakischen Zahlungsbilanz hat sich übrigens von 2 Milliarden Kc. im J. 1928 auf 800 Millionen im J. 1929 verringert und es ist wahrscheinlich, daß diese Tendenz sich in 1930/31 fortgesetzt hat.

Für Ungarn werden die kurzfristigen ausländischen Verpflichtungen der Banken mit 340—370 Millionen Pengö angegeben, wozu etwa P 110—160 Millionen direkte kurzfristige Schulden der Industrie hinzugerechnet werden können, d. h. zusammen 450—500 Millionen. Die allgemeine Zurückziehung der Auslandsgelder, die in Zentral- und Osteuropa im Mai und Juni 1931 stattgefunden hat, hat auch in Ungarn eine störende Wirkung ausgeübt, zu deren Paralysierung die Begebung von £ 4 Millionen Schatzwechsel im Ausland und 1 Million im Inland dient; weiter hat die Bank für Internationale Zahlungen der Ungarischen Nationalbank einen entsprechenden Sicherungskredit gewährt; der Gold- und Devisenbestand hat sich von 164 Millionen P auf 138 Millionen P vom 31. März bis 7. Juli verringert. Das Defizit der laufenden Posten der ungarischen Zahlungsbilanz verringerte sich von 327 Millionen P auf 90 Millionen im J. 1930.

Die Wiederaufnahme der internationalen Kredittransaktionen ist nach Inkrafttreten des Hooverschen Moratoriums zu erwarten und dies wird auch für die Nachfolgestaaten, speziell für Ungarn, dessen „borrowing capacity“ verhältnismässig stark ist, eine Belebung der staatlichen Investitionstätigkeit bedeuten, was wiederum stark zum Aufschwung des Wirtschaftslebens beitragen kann.

Kálmán von Buday.

Kleinere Beiträge.

Bericht des römischen internationalen landwirtschaftlichen Instituts.

Das internationale landwirtschaftliche Institut veröffentlicht in seinem Berichte* die bis Ende des Jahres 1929 gesammelten Daten über die Lage der Landwirtschaft in der ganzen Welt, mit Tabellen über das Areal und die Bevölkerungszahl aller Länder, sowie über die Benützung des Bodens als: 1. Ackerland, 2. Wiesen und Weiden, 3. Obst- und Weingärten, 4. Wald und 5. Brachfelder und über die Viehbestände. In den nächsten Abschnitten finden wir Nachweise über die Anbaufläche, den Ertrag der Hauptprodukte und über die Zahl der verschiedenen Tierarten, dann über den Umsatz der landwirtschaftlichen Produkte. Diese Bilanzen sind zwar zahlenmässig nicht immer übereinstimmend, da die Daten einiger Länder fehlen, trotzdem geben sie ein treues Bild des Weltverkehrs.

Höchst interessant ist der Abschnitt über die Preise der Hauptprodukte in den Jahren 1913, 1926—29.

Auf Wunsch des landwirtschaftlichen Ausschusses des Institutes sind in diesem Bande zum ersten Male Daten über die in der Landwirtschaft tätigen und durch diese erhaltenen Personen und über die Besitzverteilung veröffentlicht. Richtige Folgerungen könnten wir aber aus diesen Angaben nur dann ziehen, wenn sie nicht aus dem Jahre 1920, sondern aus einem näheren Zeitpunkt stammen würden. Abschliessend finden wir Tabellen über das Ausmass und die Verteilung der Waldungen.

Eugen v. Tóth.

Der fascistische Bankierverband.

Der Verfasser bespricht eingehend die Organisation und die Aufgaben der Confederazione Generale Bancaria Fascista und schliesst mit der Feststellung, dass durch diese Einrichtung der italienische Staat die Geldinstitute des Landes und zwar nicht nur die Erwerbsgesellschaften, sondern auch die altruistischen Institute im Interesse der nationalen Ziele einheitlich lenken kann, ohne einen ungesunden Einfluss auf sie auszuüben. Die Einführung mannigfacher gesunder Reformen, wie z. B. die Beschränkung der einer Person gewährten Kredite, die Regelung des Verhältnisses zwischen Eigenkapital und Depositen, die Durchführung der gesetzlich verordneten Fusionen etc. wurden nur durch diesen Ver-

* *Annuaire International de Statistique Agricole 1929—30. Institut International d'Agriculture. Rome, 1930. 717 p.*

band ermöglicht und so kann man ihn mit vollem Recht als dasjenige Organ bezeichnen, das — trotz einiger terroristischer Züge — die Banken in das faszistische System einordnet und die so sehr notwendige Aufgabe der Überbrückung der Kluft zwischen den kapitalistischen Banken und dem nationalistisch-sozialistischen Faschismus vollbringt.

Emerich Glotzweber.

Der Fünfjahresplan.

Eingehende Besprechung der Hauptergebnisse des Buches „Piatiletka. — Der Fünfjahresplan. Die neue Offensive des Bolschewismus“ von Michael Farbman. (Berlin, 1931. S. Fischer.) Farbman veröffentlichte den, auf seine eigenen Erfahrungen und Beobachtungen gegründeten interessanten und im allgemeinen gelungenen Versuch zuerst im Londoner „Economist“, was schon allein eine Gewähr dafür bietet, dass er die Wahrheit keiner politischen Tendenz unterordnet.

Georg Csanády.

Buchbesprechungen.

Bauer-Mengelberg, K.: Agrarpolitik. Leipzig-Berlin, 1931. B. G. Teubner. 248 S.

Das Buch teilt die Wissenschaft der Agrarpolitik ihrem Wesen nach in zwei Teile: in einen theoretischen und einen praktischen Teil. Der praktische Teil behandelt einerseits die Geschichte, andererseits die aktuellen Zeitfragen der Agrarpolitik; dieser zweite Teil befasst sich nur mit den deutschen Verhältnissen. In der Einleitung führt die Verfasserin aus, dass eine Theorie der Agrarpolitik deshalb berechtigt ist, weil die Landwirtschaft prinzipielle Unterschiede von Industrie und Handel trennen. Im heutigen Wirtschaftsleben, — das in der Regel durch die Herrschaft der Vernunft, durch das einseitige Geltenlassen des Prinzips der Wirtschaftlichkeit, durch das Überschätzen der wirtschaftlichen Güter und das Unterschätzen der wirtschaftenden Menschen charakterisiert wird — stellt die Landwirtschaft eine Ausnahme, eine abgesonderte Insel dar. Denselben Gedanken, dass nämlich eine Theorie der Agrarpolitik durch die prinzipiellen Unterschiede der Landwirtschaft und des übrigen Wirtschaftslebens berechtigt wird, vertrat auch ich in meinem im Jahre 1927 in ungarischer Sprache erschienenen Buche: „Die Volkswirtschaftslehre der Agrikultur“.

Nikolaus Mattyasovszky.

Irving Fisher: The Theory of Interest. The MacMillan Company, New York, 1930. 566 S.

Die Zinserklärung *Irving Fisher's* bedeutet eine Weiterentwicklung der *Böhm-Bawerk'schen* Gedanken. Die subjective Hö-

herbewertung der Gegenwartsgüter den Zukunftsgütern gegenüber gründet sich bei *Fisher* auf die menschliche Ungeduld. Letztere hängt von der Grösse und der zeitlichen Verteilung des in Aussicht stehenden Einkommens ab. Das Einkommen seinerseits gestaltet sich wieder je nach dem, wie das Wirtschaftssubjekt seine Arbeit und die ihm zur Verfügung stehenden übrigen Güter, d. h. *sein Kapital* angelegt hat. Wenn der streng privatwirtschaftliche Kapitalbegriff und der psychologisch-subjektive Einkommensbegriff *Fisher's* auch keinen allgemeinen Anklang finden dürften, so liegt doch sein Verdienst in der Ausgestaltung der Theorie jenes Preises, den die Gegenwartsgüter den Zukunftsgütern gegenüber erzielen.

Andreas Neményi.

Brauer Theodor: Der moderne deutsche Sozialismus.
Freiburg. 1929. 400 S.

Der Verfasser behandelt den Marxismus und den deutschen Sozialismus im allgemeinen, doch ist das Hauptgewicht auf den Gesichtspunkt der Weltanschauung gelegt. Das Ergebnis ist, dass die soziale Frage wegen der Verschiedenheit der Menschen von keinem Sozialismus gelöst werden kann, nur die christliche Gemeinschaftsidee ist fähig, die Schärpen des Problems zu mässigen. Obwohl gewisse Thesen des Marxismus hoffnungslos irrig sind, ist er doch noch immer die Grundlage des modernen Sozialismus, weil einige seiner Gesamtperspektiven unwiderstehlich sind. Im Kapitalismus sind die Familie, das Eigentum und der Beruf in Krise geraten und zu deren Rettung finden wir im Buche Vorschläge. Die Verwirklichung derselben setzt aber eine entsprechende Erziehung des öffentlichen Geistes voraus.

Ladislaus Lipták.

Elster, Karl: Vom Rubel zum Tschërwonjez. Zur Geschichte der Sowjet-Währung. Jena, 1930, Fischer. VIII., 316 S.

Tagán, Galimdsán: Die Währung Russlands in der Kriegs- und Nachkriegszeit. Budapest, 1929. Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft. 112 S. (Volkswirtschaftliche Bibliothek, Bd. 8.) (In ungarischer Sprache.)

Elster legt in seiner Studie das Hauptgewicht auf die Kriegs- und Nachkriegsjahre; die Geschichte der russischen Währung in der Vorkriegszeit bespricht er nur skizzenhaft im einleitenden Teile seines Buches. Im allgemeinen registriert er nur die historischen Tatsachen und zieht einen Vergleich zwischen den Erscheinungen der russischen und der deutschen Währungs- und Finanzgeschichte. Einer Kritik des neuen russischen Geldsystems enthält er sich und lässt sich auch in die Erörterung der mit seinem Thema zusammenhängenden theoretischen Probleme nicht ein. Die interessante und lehrreiche Darstellung der Währungs- und Finanzgeschichte der Sowjets birgt eine grosse, aber dankbare Arbeit. — Ein Jahr früher erschien auch in ungarischer Sprache eine Arbeit über dasselbe

Thema. Die als Dissertation bei der Technischen Hochschule Budapest eingereichte Schrift bewegt sich, was Umfang und Inhalt betrifft, natürlich in viel engeren Grenzen wie Elsters Buch.

Wilhelm Brunner.

Hantos, Elemér: Das mitteleuropäische Agrarproblem und seine Lösung. Berlin, 1931.

Trotzdem man den Begriff „Mitteleuropa“ als einen künstlichen betrachten muss, ist das neue Buch des Verfassers doch lehrreich und interessant. In seiner Formulierung umfasst der Begriff „Mitteleuropa“ Deutschland, Österreich, Ungarn, Polen, Rumänien und Jugoslawien, die nach des Verfassers Ausführungen ein auffallendes Gleichgewicht der Produktion und des Verbrauches der wichtigsten Lebens- und Futtermittel aufweisen. Auf Grund dieser Feststellung hält der Verfasser die Lösung der Agrarfrage auf mitteleuropäischer Grundlage für möglich. Leider ist ihm hierin nicht restlos beizustimmen. Es würde für die Lösung des Agrarproblems viel mehr bedeuten, wenn der Überfluss der Agrarstaaten an landwirtschaftlichen Produkten ihrem Bedarf an eingeführten Industriewaren das Gleichgewicht halten würde. Dies ist natürlich nicht der Fall. Der Verfasser selber weist darauf hin, dass die Ausfuhr Deutschlands nach Ungarn, Rumänien und Jugoslawien nur 3.7% seiner Gesamtausfuhr ausmacht. Das ist die grösste Schwierigkeit einer Lösung des Problems auf mitteleuropäischer Grundlage. Der Verfasser sieht das ja selber, er hält die Möglichkeit für naheliegend, dass Deutschland vom geplanten Vorzugszollsystem fernbleiben wird, wodurch natürlich der wichtigste Konsument und damit der stärkste Pfeiler der ganzen Kombination wegfallen würde.

E. E.

Neuling, Willy: Deutschlands Wirtschaftserfolg 1924—29. Theorie und Praxis volkswirtschaftlicher Erfolgsrechnungen. Jena, 1931. G. Fischer 142 S.

Neulings Arbeit führt das Problem der Wirtschaftsbilanz mit einem bedeutenden Schritt der Lösung näher. Ihr theoretischer Teil bringt zwar verhältnismässig wenig neues, dagegen ist aber der angewandte Teil, der Entwurf der Wirtschaftsbilanz Deutschlands, sehr interessant. Neuling fasst die Wirtschaftsbilanz vollkommen privatwirtschaftlich auf. Dass er die Geldwertänderungen nicht berücksichtigt, ist — da es sich hier um das Volkseinkommen und um das Volksvermögen handelt — ein grösserer Fehler, wie es die Anwendung desselben Verfahrens bei privatwirtschaftlichen Berechnungen wäre. Besonders hervorzuheben ist es, dass er bei der Berechnung des Volksvermögens auch die menschliche Arbeitskraft bewertet, — wenn auch in einer sehr zynischen Form. Aber eben dieser Vorzug macht die unzutreffende Kritik, die Neuling an den bisherigen Versuchen zur Berechnung des Volksvermögens ausübt, unverständlich. Die Zahlen des Volksvermögens und die des Volks-

einkommens können nicht in der Weise in Beziehung zueinander gebracht werden, wie das Neuling tut, denn das Volkseinkommen ist zum Teil ein Ergebnis der menschlichen Arbeit, also ein Ergebnis der Mitwirkung von Faktoren, die von den Kapitalwerten unabhängig sind.

Stefan Varga.

Eliacheff, Boris: Le Dumping Soviétique. Paris, 1931. M. Giard, 220 S.

Das Buch ist sehr geeignet, die günstigen Schlüsse, die Laien aus dem Dumping in Bezug auf das russische Wirtschaftssystem ziehen könnten, zu widerlegen. Es führt mit Erfolg den Beweis, dass das Sowjetdumping das Ergebnis ganz spezieller Verhältnisse ist und garnicht darauf schliessen lässt, dass die Sowjetproduktion billiger wäre, als die privatwirtschaftliche Produktion der europäischen Länder. Aus wissenschaftlichem Gesichtspunkte sind besonders die theoretischen Ausführungen des Verfassers über den Begriff des Dumping beachtesnwert, obzwar er leider einfach den auf das kapitalistische System zugeschnittenen Begriff des Dumping übernimmt. Dies scheint aber bei dem grundlegenden Unterschied der kapitalistischen Wirtschaftsform und der kollektiven Sowjetrusslands nicht zulässig zu sein.

Josef Tóth.

Die Grundprinzipien der mechanischen Buchführung und die diesbezügliche einheimische Praxis. Arbeiten aus dem betriebswirtschaftlichen Praktikum der volkswirtschaftlichen Fakultät aus den Jahren 1927/28—1929/30. Hrsg. von Andreas Schrantz. Budapest, 1931. Fr. Kilian. (In ungarischer Sprache.)

Das Buch wurde zum 10-jährigen Jubiläum des Universitätsprofessors Kristof Karch, des Leiters des Seminars, veröffentlicht. Der Wert der darin enthaltenen Aufsätze ist sehr verschieden. Die meisten haben nicht die genügende Übersichtlichkeit, um nicht nur für einen Fachmann im engsten Sinne von Nutzen sein zu können. Zu begrüßen ist das Buch trotzdem, als das erste umfangreiche Werk, das derartige Fragen in ungarischer Sprache behandelt.

S. V.

Ungarische Volkswirtschaftliche Rundschau

Oktober—November 1931.

Inhaltsauszüge.

Keynes' Konjunkturtheorie.

Im grossangelegten Werke *Keynes'* über das Geld bildet die Konjunkturtheorie das zentrale Problem, so dass K.-s Werk nicht nur auf dem Gebiete der Geldliteratur ein Ereignis bildet, sondern — nebst *Pigous* *Industrial Fluctuations* — wohl auch als die wichtigste konjunkturtheoretische Leistung der englischen Volkswirtschaftslehre betrachtet werden kann.

Wenn wir die Auffassungen der beiden Autoren in den grundlegenden Fragen vergleichen, so fällt vor allem der Umstand auf, dass Keynes vorerst eine detaillierte statische Theorie aufstellt und erst an Hand derselben den Problemen der Dynamik nähertritt, während bei Pigou eine eingehende Begründung der Statik fehlt. Und doch zeigt sich im Endergebnis in mancher Beziehung eine Übereinstimmung in ihrer methodologischen Auffassung, denn beide geben de facto den Standpunkt der primären Kausalität auf und stellen sich auf die Grundlage des „relativen Anteils“; beide verwerfen die Lehre der Periodizität, indem sie betonen, dass es sich nur um einen lockeren Rythmus handeln kann. Beide Theorien weisen demnach eine realistische Prägung auf, die für den gegenwärtigen Stand der Konjunkturtheorie überhaupt kennzeichnend ist.

Was die Bedeutung der Konjunktur anlangt, vertritt K. die originelle Auffassung, dass die Konjunkturbewegungen nur auf die soziale Wohlfahrt (*welfare*) von Belang sind und nimmt dabei noch den kausal-mechanistischen Standpunkt ein, dass die Wirkungen des zyklischen Aufschwunges und der Depression sich voll kompensieren. Die Konjunktur übt demnach keinen Einfluss auf den wirtschaftlichen Fortschritt. Der alleinige Träger des Fortschrittes ist laut Keynes die Aufschwungphase des Trend.

Die Trennung des Zyklus von der Entwicklungslinie erfolgt

auf Grund der fundamentalen Gleichungen, deren wichtigste, die zweite, wie folgt lautet:

$$P = W_1 + \frac{I' - S}{R}$$

K. verwirft seine frühere „real balances“-Gleichung und wählt einen Konsumtionsstandard. P repräsentiert nämlich das Preisniveau der Konsumgüter. W_1 , das erste Glied der grundlegenden Gleichung, ist die rate of efficiency earnings, welche die auf eine Mengeneinheit der Produktion entfallende Einkommenseinheit bedeutet. Die Einkommen — ein statischer Begriff — und die Produktionskosten, resp. ihre Raten fallen im Gleichgewichtszustand zusammen, so dass W_1 in der Statik beide Raten verkörpert und unter einem mit P gleich ist.

Das erste Glied der Gleichung steht mit dem Trend im Zusammenhang. In diesem Belange finden wir Berührungspunkte mit der Casselschen Auffassung, indem K. zugibt, dass die Goldproduktion auf die Dauer einen viel grösseren Einfluss auf die Entwicklungslinie, als auf den Kreditzyklus ausübt, dies jedoch nur „wahrscheinlich“. K. fügt dabei hinzu, dass die dauernden monetären Veränderungen sich nur im Verhältnis zum Produktionsvolumen auswirken und betont dabei, dass im grossen und ganzen die Seite des Angebotes den Ausschlag für den trend gibt.

Das zweite Glied der grundlegenden Gleichung, $\frac{I' - S}{R}$ ist auf den Leib des Kreditzyklus zugeschnitten und stellt sich in der Statik gleich 0, denn die Produktionskosten der neuen Investitionen (I') und die Ersparnisse (S) heben sich auf. (R bedeutet die Produktion der Genussgüter für den laufenden Konsum.) Hört diese Gleichheit auf, so entsteht Profit und zwar positiver oder negativer Profit (Verlust).

Die dynamische Erscheinung des Profits ist also eine Folgeerscheinung der Störung des Gleichgewichtes der Investitionen und die Mehrzahl dieser Störungen fällt in den Bereich des Kreditzyklus.

K. reiht die mannigfachen Ursachen, die eine Störung des Gleichgewichtes herbeiführen können, in drei Kategorien und zwar: in die Gruppe (1) der monetären, der (2) Investitions- und der (3) industriellen Störungen. Die Konjunktur gehört, wie bekannt, der zweiten Gruppe an. Die drei Kategorien fliessen jedoch vielfach zusammen.

K gibt nun selber zu, dass seine Konjunkturtheorie der neo-Wicksellschen Richtung nahesteht. Sie enthält aber ausser dem kreditären Faktor als *conditio sine qua non* noch zahlreiche Ele-

mente, die bereits zum eisernen Bestand der meisten Konjunkturtheorien zählen. Von diesen Elementen treten insbesondere *Schumpeters* neue Kombinationen und der unter-konsumtionstheoretische Gedanke hervor.

Alexius Boér jun.

(Fortsetzung in der nächsten Nummer.)

Internationale Zahlungsbilanz Ungarns für d. J. 1930.

Die internationale Zahlungsbilanz Ungarns schloss i. J. 1930 mit einem Passivsaldo von 138.2 Millionen Pengö. Dieses Passivum beträgt kaum die Hälfte der für den Durchschnitt d. J. 1926—1930 festgestellten Passiva, im Vergleich zu den Passiven d. J. 1927, sowie 1928 erreicht es aber nicht einmal $\frac{1}{3}$ derselben.

Analysiert man die Posten der internationalen Zahlungsbilanz Ungarns für d. J. 1930 sorgfältiger und untersucht diese Posten auf Grund der wichtigeren Indexziffern der Wirtschaftsstatistik, so muss man zu dem Ergebnis gelangen, dass die Verminderung des Passivums der Zahlungsbilanz v. J. 1930 mit der Verschlechterung der allgemeinen Wirtschaftslage im Zusammenhang steht. Die im J. 1930 aufgenommenen ausländischen Anleihen betrugen — mit Ausnahme der eigentlichen kurzfristigen Anleihen — 320.4 Mill. P. Der überwiegende Teil dieser neuen Kredite, u. zw. 272.9 Millionen P bestand indessen aus Krediten mit höchstens 1—1½ jähriger Frist. In den früheren Jahren befanden sich unter solchen Krediten die langfristigen im Übergewicht, die dem Produktionssystem des Landes viel mehr entsprechen. Von der 320.4 Million P betragenden vorerwähnten neuen Kreditsumme waren 95.7 Millionen P staatliche, weitere 159.0 Millionen P solche Kredite, für die der Staat eine Bürgschaft übernahm. Die Kredite also, in denen mittelbar oder unmittelbar der Staat als Schuldner figuriert, beliefen sich auf 79.5% der gesamten neuen Anleihen. An Kapitaltilgung gingen in 1930 aus Ungarn 111.7 Millionen, an Zinsendienst 171.5 Millionen P nach dem Ausland. Bei der Zinsenabstattung ist eine gleichmässige, bei der Kapitaltilgung jedoch schon eine sprunghafte Erhöhung wahrzunehmen. Die letztere sprunghafte Steigerung ist eine Folge des Umstandes, dass unter den vom Ausland in Anspruch genommenen Krediten das Prozentualverhältnis der langfristigen Kredite schon im Vorjahre stark zurückgegangen ist.

Einen jederzeit sehr wichtigen Faktor der internationalen Zahlungsbilanz Ungarns bildet die Aussenhandelsbilanz. Letztere schloss in 1930 mit einem Aktivsaldo von 61.5 Millionen P. Gegen-

über dem Passivsaldo v. J. 1929 bedeutet der Aktivsaldo v. J. 1930 eine Verschiebung vom 102.4 Millionen P, der in der Weise entstand, dass sich sowohl Aus-, als Einfuhr verringerten, u. zw. die Ausfuhr um eine kleinere Summe, d. h. 121.3 Millionen P, die Einfuhr aber um die erhebliche Summe von 223.7 Millionen Pengö. Wiewohl die Ausfuhr i. J. 1930 unter der in der Nachkriegsperiode eine Kulmination darstellenden Warenausfuhr v. J. 1929 bleibt, übersteigt sie dennoch die in jedwedem anderen Nachkriegsjahr erzielte Ausfuhr. Mit Beachtung der die Exportartikel berührenden starken Preisdepression, die in 1930 auf die Gestaltung des Gesamtwertes der Ausfuhr bereits eine ziemlich drückende Wirkung ausübte, muss im Ausfuhrergebnis v. J. 1930 eine sehr grosse Kraftentfaltung der für Export in erster Linie produzierenden Landwirtschaft konstatiert werden. Nach approximativer Berechnung würde die Wertsumme der Ausfuhr in 1930, wenn in diesem Jahr die Exportartikel zu den Einheitspreisen v. J. 1928 hätten verwertet werden können, um 77.6 Millionen P höher sein als jene Summe, die tatsächlich nachgewiesen werden kann.

Die bisher nicht erwähnten Posten der Zahlungsbilanz sind von minderer Bedeutung und weniger elastisch. Am meisten beachtenswert ist hierunter der Posten des Fremdenverkehrs, der ein Passivsaldo von 30.3 Millionen P aufweist. Dieser Passivsaldo stellt von Jahr zu Jahr eine Steigerung dar, die indessen nicht so sehr eine Folge von tatsächlicher Verschiebung, als von gradatim genaueren Berechnungen ist.

Im Anschluss an die Feststellung der Zahlungsbilanz Ungarns für d. J. 1930 wurden auch betreffs des Bestandes der ausländischen Schulden des Landes — zum Teil schätzungsweise — Berechnungen aufgestellt. Laut Ergebnis dieser Berechnungen betrug die Summe des Schuldenstandes Ende 1930: 3446.2 Millionen P, hievon die lang- und kurzfristigen Schulden des Staatsärars 1408.8 Millionen P, jene der Autonomen 604.0, die in Pfandbriefen bestehende Schuld 335.2, die in industriellen und sonstigen Obligationen bestehende Schuld 498.2, endlich der Saldo kurzfristiger Schulden 600 Millionen P. Von letzterem kurzfristigen Schuldensaldo belief sich der seitens der grösseren Geldinstitute bestehende Schuldensaldo auf 240 Millionen P, die Warenschuld auf ungefähr 140 Millionen P.

Julius Szigeti.

Der genossenschaftliche Viehabsatz.

Zur Erklärung der Vorteile genossenschaftlichen Viehabsatzes werden zuerst die charakteristischen Züge des Schlachtviehmarktes geschildert, wobei bemerkt wird, dass eigentlich nur das Schlachtvieh und nicht auch das sonstige Vieh für den genossenschaftlichen Absatz geeignet ist. Im weiteren wird ein Unterschied zwischen jenen Genossenschaften, die das Vieh im lebenden Zustande absetzen und jenen gemacht, welche dasselbe erst verarbeiten.

Die ersten, sogenannten Schlachtviehabsatzgenossenschaften haben die zwiefache Aufgabe, einerseits die Marktfähigkeit des Viehes zu steigern und die Vermarktung desselben zu rationalisieren, andererseits die Interessen des Erzeugers in der Preisgestaltung zu vertreten. Die Möglichkeiten einer regelmässigen Marktbeschickung werden untersucht. Auch werden die Einzelheiten der Lieferungspflicht, die Schwierigkeiten des Führerproblems, die Frage des Abnehmers, die Arten der Verrechnung mit dem Mitglied erörtert. Der Verfasser untersucht dann die Verbindung des Viehabsatzes mit anderen genossenschaftlichen Geschäftszweigen und zieht den Schluss, dass die Spezialgenossenschaft geeigneter ist. Einzeln werden dann die verschiedenen Typen der letzteren behandelt und zwar die Lokalgenossenschaften, die Kommissionsgenossenschaften und das zentralisierte System. Die Organisationen der drei führenden Länder, nämlich Deutschland, Dänemark und U. S. A. werden kurz geschildert.

Inbezug auf die genossenschaftlichen Schlächtereien werden die besonderen Umstände untersucht, welchen die dänischen Schlächtereigenossenschaften ihre Erfolge verdanken können, um nachzuweisen, dass ohne Vorhandensein ähnlicher Umstände diese Art der Genossenschaften nicht viel Erfolg verspricht. Die dänischen Genossenschaftsschlächtereien werden ausführlich beschrieben und auch ähnliche Genossenschaften Schwedens, Norwegens, Englands und Neu-Zeelands werden erwähnt. *Karl Ihrig.*

Kleinere Beiträge.

Die Staatstheorie des Universalismus.

Othmar Spann's anregendes Buch, „Der wahre Staat“ liegt bereits in dritter Auflage vor. Die Grundlage des Buches — das hier eingehend besprochen wird — bilden die Vorlesungen, die der Verfasser im Sommersemester 1920 an der Wiener Universität gehalten hat. Die elf Jahre, die seitdem verstrichen sind, bestätigen in man-

cher Hinsicht die Feststellungen Spanns und die Richtigkeit der sich daraus ergebenden Zielsetzung. Wahrhaftig, soviel Gelegenheit die soziologischen Prinzipien Spanns der Kritik auch zu Zweifeln geben mögen, — sein Grundgedanke, dass nämlich unser Zeitalter nicht nur an einer politischen und wirtschaftlichen Krise, sondern an einer Krise der ganzen Denkart, des Zeitgeistes, leidet, muss zweifellos als richtig anerkannt werden.

Dionys von Nagy.

Bericht der Finanzkommission des Völkerbundes über Ungarn.

Man konnte sich bisher immer mit Genugtuung auf den finanziellen Wiederaufbau Ungarns und Österreichs als auf eine erfolgreiche Tätigkeit des Völkerbundes berufen. Eine umso grössere Bedeutung kommt jetzt dem Umstande zu, dass eben diese Länder durch die Weltkrise als erste in eine schwierige, kritische Lage gedrängt wurden. Man kann feststellen, dass nebst der Weltkrise und den eigenen Fehler und Unterlassungen, hauptsächlich die wirtschaftlichen Folgen der Friedensverträge an den jetzigen Schwierigkeiten die Schuld tragen.

Ungarn hat im Monat September ein Ersuchen an den Völkerbund gerichtet, um die Lage des Landes durch die Völkerbundexperten überprüfen zu lassen. Der Völkerbundsrat hat eine spezielle Delegation nach Ungarn entsandt und nachher hielt die Finanzkommission des Völkerbundes Mitte Oktober eine Sitzung in Budapest, auf welcher der Bericht fertiggestellt wurde. Der Bericht ist viel umfangreicher als der österreichische oder sogar der Layton-Bericht und enthält zunächst ein meisterhaft entworfenes klares Bild über die jetzige Finanzlage Ungarns, woraus es ersichtlich ist, dass die gesamte Auslandsverschuldung Ungarns sich auf 4098 Millionen Pengö beläuft, wovon der Staat 1629, die Municipalitäten 517, Banken, Landwirtschaft und Industrie 1948 Millionen schuldet. Die Summe der langfristigen Anleihen stellt sich auf 2604 Millionen Pengö (nach Abzug der Amortisation), wovon nach 1924 etwa 1400 Mill. aufgenommen wurden, und die der kurz- und mittelfristigen Kredite auf 1490 Mill., worin eben die Schwäche der Lage liegt. Diesbezüglich stellt die Kommission fest, dass man von Ungarn nicht verlangen kann, diese kurzfristige Kredite sofort zurückzuzahlen und daher schlägt sie vor, dass die Stillhalteabkommen auf längere Zeit aufrechterhalten werden sollen. Die Kommission hat bei der Endsumme von 4094 Millionen leider nicht berücksichtigt, dass die Vorkriegsschulden des Staates von 874 Millionen Pengö eigentlich einen um 600 Millionen kleineren Betrag,

d. h. 274 Millionen darstellen, weil der Zinsendienst dieser Anleihe durch die Protokolle von Innsbruck auf 32%, resp. 27% festgelegt wurde; die österreichischen, tschechischen und jugoslawischen Budgets lassen demgemäss diese Anleihen mit 27%, resp. 32% ihres originalen Kapitalwertes figurieren. Wenn wir dies in Betracht ziehen, stellt sich die Endsumme auf 3494 Millionen Pengö.

Der Zinsen- und Amortisationsdienst dieser immerhin sehr hohen Auslandsschulden stellt sich auf 287 Millionen Pengö jährlich. Der Bericht der Kommission dreht sich eigentlich um diesen Betrag: wie Ungarn — bei Aufrechterhaltung des Budgetgleichgewichtes und der Währungsstabilität — im Stande sein würde diese 287 Millionen Pengö für einen Ausfuhrüberschuss herauszuwirtschaften und abzusetzen. Denn auf neue Anleihen kann man nicht rechnen, daher können Zinsen und Amortisationen nur mit Dienstleistungen und Gütern bezahlt werden. In ihrer Antwort auf diese schwere Frage kommt die Kommission zu Schlussfolgerungen die in Widerspruch zu stehen scheinen mit ihren eigenen Feststellungen die in ihrer an den Völkerbundesrat am 19. Sept. 1931 gerichteten Zuschrift enthalten sind. In dieser Zuschrift stellt die Kommission fest, dass die schwersten Erscheinungen der Weltkrise der katastrophale Preissturz, die Erhöhung der Reallasten der Anleihen und anderer festen Geldleistungen, sowie die infolge der Depression eingetretene Abnahme der Staatseinkünfte sind. Für Ungarn schlägt die Kommission eine auf klassischen Prinzipien aufgebaute Deflation vor — wovon der Bericht ein äusserst klares und logisches Bild gibt — welche jedoch einen weiteren Preissturz und gleichzeitig eine weitere Erhöhung der schon überaus grossen und schweren Lasten der Auslandsschulden und möglicherweise leicht eine weitere Abnahme der Staatseinkünfte durch die Verschärfung der Depression herbeiführen kann. Wenn auch durch eine scharfe Deflation ein Exportüberschuss herausgewirtschaftet werden könnte, dann stehen dem Ausfuhr nebst den allgemeinen Schwierigkeiten die Importeinschränkungs-massnahmen der Absatzländer, die sich in ähnlicher kritischen Lage wie Ungarn befinden, im Wege.

All diese Schwierigkeiten stehen auch der Kommission klar vor den Augen und sie weist mit Nachdruck darauf, dass „das ungarische Problem keine isolierte Frage ist, sondern einen Teil der allgemeinen Krise bildet, Ungarn kann allein nichts wesentliches zur Besserung der schweren Lage der Weltwirtschaft beitragen“. Wozu wir noch die Feststellung aus der obenerwähnten Zuschrift hinzufügen können: „Auch für die Erfolge jener Mass-

nahmen, die wir für diese Länder vorschlagen, ist es in erhöhtem Masse notwendig, dass die wirtschaftliche und politische Lage sich bedeutend besseren sollte“.

Kálmán von Buday.

Die internationale Währungspolitik und das Preisniveau.

(Der Bericht des Macmillan-Ausschusses.)

Als Ergebnis einer zweijährigen Arbeit erschien vor kurzem der Bericht des Macmillan-Ausschusses. Den Ausschussmitgliedern wurde die traurige Genugtuung zuteil, dass mehrere ihrer Voraussagungen schon zur Wahrheit geworden sind, noch bevor der Bericht die Presse verliess.

Für den Ausländer sind diejenigen Teile des Berichtes von grösstem Interesse, die sich mit der internationalen Währungslage befassen und diesbezügliche Reformvorschläge enthalten. Das Problem, das im Mittelpunkt der Verhandlungen des Ausschusses stand, kann ungefähr folgendermassen formuliert werden: inwiefern ist das heutige internationale Geldsystem an der Heraufbeschwörung der Weltwirtschaftskrise schuldig, bzw. wenn die Weltkrise nicht auf Gründe, die auf der Geldseite liegen, zurückzuführen ist, inwiefern wäre es möglich gewesen, durch internationales Eingreifen von dieser Seite aus ihr vorzubeugen oder wenigstens ihre Wirkung zu mildern. Der Bericht befasst sich mit dem ganzen bekannten Komplex der Fragen der Notenbank- und der Konjunkturpolitik und stellt fest, dass der Übergang vom automatischen zum manipulierten Goldstandard nach dem Kriege in der Praxis nicht nur keine Vorteile zu verzeichnen hatte, sondern sogar die Daseinsberechtigung des internationalen Goldstandards in Zweifel gestellt hat.

Der zweite Teil des Berichtes ist bestrebt die Ziele und die Richtung der internationalen Geld- und Kreditpolitik zu berechnen. Nach dem Bericht ist die Stabilisierung des internationalen Preisniveaus und die Ausschaltung der Konjunkturbewegungen das Ziel der internationalen Geldpolitik. Andererseits gibt der Bericht der Meinung Ausdruck, dass — da das Preisniveau in den letzten zwei Jahren viel rapider gesunken ist als die Produktivität gestiegen — zu allererst die Preise hoch über das gegenwärtige Niveau zu heben und auf diesem mit der höchstmöglichen Stabilität festzuhalten sind. Die künstliche Steigerung der Preise von der Geldseite her kann doch nur neue Unverhältnismässigkeiten der Produktion zur Folge haben. Die Voraussetzungen zur Besserung der Weltwirtschaftslage liegen nicht in der Hebung des Preisniveaus, sondern in der Aenderung

des Verhältnisses der Preise zueinander und dieses Verhältnis kann nicht durch monetare Massnahmen in seine ursprüngliche Gleichgewichtslage zurückgeführt werden. Im Gegensatz zur Auffassung des Macmillan-Ausschusses kann die Geldpolitik kein anderes Ziel haben, als die natürliche Preisbildung gegen jeden monetaren Einfluss zu schützen. Es ist charakteristisch, dass von den Mitgliedern des Ausschusses allein Lord Brackbury, ein Mann „alten Typs“ hierauf und in Verbindung damit auf wirtschaftliche Grundgesetze verwiesen hat, deren Kenntnis bei den Verfassern des vor hundert Jahren entstandenen Bullion Reports viel tiefer gewesen zu sein scheint, als bei den Mitgliedern des Macmillan-Ausschusses.

Nikolaus Káldor.

Buchbesprechungen.

Pálosi, Erwin: Der Platz der soziologischen Gesetze in der Natur. Budapest, 1930. 87. S. (In ungarischer Sprache.)

Pálosis Buch ist ein Versuch, mit Hilfe der induktiven Methode und naturwissenschaftlicher Beweisführung die Kluft zwischen den Natur- und Geisteswissenschaften zu überbrücken. Er ist bestrebt zu beweisen, dass die Freiheit auch in der Welt der Natur kein Fremdkörper ist, vielmehr ihr organischer Bestandteil und die Grundlage der Entwicklung sowohl bezüglich der biologischen, als auch der soziologischen Gesetze. Auf dieser Grundlage versucht er dann den Platz der statistischen und der wirtschaftlichen Gesetze innerhalb der Natur zu bestimmen. Von den statistischen Gesetzen stellt er fest, dass ihnen gegenüber eine ziemliche Zurückhaltung geboten ist; die statistische Methode muss sich mit der Beobachtung der sozialen Erscheinungen und deren quantitativer Symptome begnügen, diejenigen sozialen Erscheinungen aber, die der Beobachtung zugänglich sind, sind bei dem Erforschen sozialer Gesetze nicht immer unmittelbar zu verwenden. Mit dem Problem der wirtschaftlichen Gesetze befasst sich der Verfasser leider nur sehr kurz und fasst seinen eklektischen Standpunkt darin zusammen, dass, infolge der Kompliziertheit der wirtschaftlichen Gesetze und der Mannigfaltigkeit der Faktoren, die auf die wirtschaftlichen Erscheinungen einen Einfluss ausüben, die Feststellung von wirtschaftlichen Gesetzen keine verheissungsvolle Aufgabe ist.

Karl von Balás.

Mahr Alexander: Hauptprobleme der Arbeitslosigkeit. Wiener Staats- und Rechtswissenschaftliche Studien. XX. B. Leipzig u. Wien. 1931. 93. p.

Das vorliegende Buch ist der Behandlung der theoretischen Zusammenhänge des Problems der Arbeitslosigkeit gewidmet. Der Zusammenhang von Lohnhöhe und Preisstand, seine Auswirkung auf die Konkurrenzfähigkeit der Produktion stehen im Vordergrund der Erörterung. Auch die Einwirkung des Rationalisierungsprozesses auf den Umfang der Arbeitslosigkeit wird eingehend untersucht, um dann zur Frage zu überzugehen, in wie ferne die Kürzung der Arbeitszeit, eine zweckmässige Einteilung von öffentlichen Arbeiten und die Anwendung von Notstandsarbeiten die Linderung der Arbeitslosigkeit ermöglichen können. Im Gegensatz zu Cassel meint Mahr, dass auch letztere mit Erfolg zur Bekämpfung der Arbeitslosigkeit verwendet werden können, und weist mit Recht auf den grossen moralischen Schaden hin, welcher aus einem Dauerzustand der Arbeitslosigkeit entsteht. Ausdrücklich betont wird in der Schrift, dass die Finanzierung von öffentlichen Arbeiten unter den heutigen Umständen durch Anleihen erfolgen müsse, da sonst die Erhöhung der öffentlichen Lasten die Produktionsfähigkeit weiter untergräbt. Mit besonderem Nachdruck weist die anregende Schrift auf die Überhöhung der Löhne in Deutschland und in Österreich durch die Gewerkschaften hin, welche sehr zum Nachteile breiter Arbeiterschichten die Konkurrenzfähigkeit der Produktion belastet. Mahr unterlässt es jedoch nicht auch auf jene anderen Faktoren hinzuweisen, welche durch Verteuerung der Produktion die Absatzmöglichkeit der Güter vermindern. Als umfassende und lehrreiche Studie über die Arbeitslosigkeit kann die Schrift Mahrs wärmstens empfohlen werden.

W. H.

Die Verschuldungs- und Kreditlage der deutschen Landwirtschaft in ihrer Entwicklung von der Währungsbe festigung bis Ende 1928. Verhandlungen und Berichte des Unterausschusses für Landwirtschaft. (II. Unterausschuss) Bd. 12. Ausschuss zur Untersuchung der Erzeugungs- und Absatzbedingungen der deutschen Wirtschaft. (Enquête-Ausschuss.) Berlin: Mittler, 1930. V + 113. p.

Der Band des Enquêteausschusses über die Verschuldung der deutschen Landwirtschaft kann in Ungarn, wo die Verschuldung des Grundbesitzes ebenfalls in erschreckendem Masse zunimmt, auf

besonderes Interesse rechnen. Es zeigen sich in mancher Hinsicht Parallelen zwischen den diesbezüglichen Verhältnissen in Deutschland und in Ungarn. Der vorliegende Band enthält auch wertvolle Aufschlüsse über den Aufbau der Kreditorganisation der Landwirtschaft des Deutschen Reiches.

H.

Zelovich, Kornel: Der Verkehr der Grosstädte. (Sonderabdruck aus Jg. 17. der Zeitschrift: „Városi Szemle“.) Budapest. 1931. 194. S. (In ungarischer Sprache.)

Der Verfasser geht von dem Zusammenhange des Verkehrs und der Entwicklung der Grosstädte aus und schildert die wichtige Rolle, die der Verkehr in der inneren Dynamik der Grosstädte spielt. Er hält seine Aufgabe mit der Untersuchung der Charakterzüge des grosstädtischen Verkehrs noch nicht für erschöpft, er behandelt auch eine ganze Reihe von praktischen Problemen, die Fachmänner, Publikum und Presse gleich beschäftigen. So befasst er sich bei der Darstellung des Fernverkehrs mit der Frage eines zentralen Bahnhofs für den Personenverkehr, sowie eines solchen für den Güterverkehr, wobei er die Verhältnisse von Budapest immer besonders berücksichtigt. Bei der Darstellung der Fragen des Nahverkehrs behandelt er in erster Reihe die Rolle des Kraftwagens und die des Nah-Zugverkehrs, und zieht Vergleiche zwischen den einzelnen Verkehrsmitteln aus den Gesichtspunkten der Sicherheit, Schnelligkeit, Häufigkeit, Pünktlichkeit, Bequemlichkeit des Verkehrs, der Inanspruchnahme der Strasse und endlich der Leistungsfähigkeit und Wirtschaftlichkeit der Verkehrsmittel. Das Ergebnis seiner Untersuchungen fasst er in dem Satz zusammen, dass die grosstädtischen Verkehrsmittel nur dann ihre Ausgabe erfüllen können, wenn sie einander gegenseitig ergänzen und keine schädigenden Konkurrenzmittel gegeneinander anwenden.

Adreas Viener.

Paul Einzig: The World Economic Crisis 1929—1931. London: Macmillan and Co. Ltd., 1931. XII+165. S.

Der Verfasser unterzieht sämtliche Erklärungen der gegenwärtigen Krise einer eingehenden Analyse, wobei er der relativen Überproduktion und der unrationellen Verteilung der Weltgoldvorräte besondere Beachtung schenkt. Zur Überwindung der Krise empfiehlt Einzig in erster Reihe die weitere Ausgestaltung der internationalen Kooperation und zwar nicht nur auf finanziellem Gebiete, sondern auch auf den Gebieten der landwirtschaft-

lichen und industriellen Produktion. Nur durch eine Kooperation zwischen sämtlichen Organen der kapitalistischen Wirtschaft könne künftigen Krisen vorgebeugt und so die Überlegenheit des kapitalistischen Systems gegenüber Sowjetrussland vor die Augen geführt werden.

Zoltán Papp Óvári.

Enyedi, Simon: La crise agraire des états exportateurs de produits agricoles du bassin du Danube. Budapest, 1931. 27. S.

Der Verfasser führt aus, dass die Agrarfrage in Amerika nur durch eine Verminderung der Produktion zu lösen sei, dagegen sei in Europa eine solche nicht nötig. Die Produktion der Donaustaaten ist ja den Vorkriegzeiten gegenüber gesunken. Er befasst sich ausführlich mit den Verhandlungen der Pariser Konferenz (Februar 1931) und führt den Beweis, dass die Einwände, die da gegen die Vorzugszölle gemacht wurden, nicht stichhaltig sind. Die europäischen Industriestaaten vergessen, dass ihr abweisendes Verhalten in dieser Frage mit der Katastrophe der Agrarstaaten auch den Zusammenbruch ihrer europäischen Märkte nach sich ziehen wird.

Ladislaus Grossmann.